ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

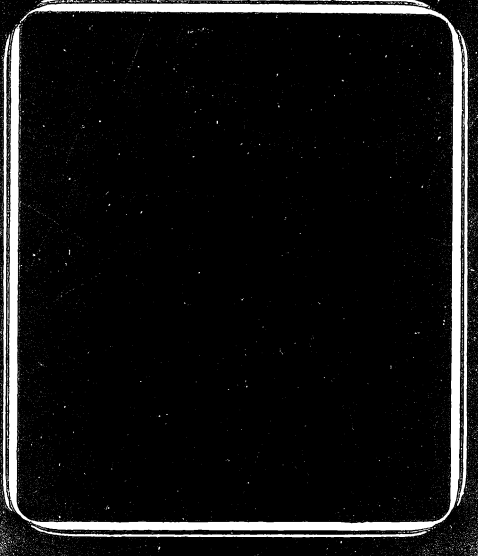

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*;
prof. ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*; AL. PHILIPPIDE, membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. I. POPESCU; GH. BOLOCAN; VLADIMIR DRIMBA; ION GHEȚIE; VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN (*secretar de redacție*); C. OTOBÎCU; I. RIZESCU; SORIN STATI; FLORA ȘUTEU.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*

București, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei, nr. 194

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

LIMBA ROMÎNĂ

ANUL XII 1963 Nr. 1

S U M A R

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

MARIA MANOLIU, Morfemul în lingvistica modernă 3
WOLFGANG MOTSCH (Berlin), Observaţii preliminare cu privire la distincţia lui F. de Saussure între 'langue' şi 'parole' 16

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

VALERIA GUŢU-ROMALO, Despre clasificarea părţilor secundare de propoziţie 25
MIRCEA MITRAN, Despre apoziţie şi raportul apozitiv 36
VLADIMIR DRIMBA, Note lexicologice 46
D. MARMELIUC, Etimologii (*mertíc, năştere, melidón, nófléter, nişta*) . . . 50
KIRÁLY FRANCISC, Etimologii (*ţanţoş*) 52
DUMITRU COPILU, Glosar regional (Regiunea Cluj, raionul Turda, comuna Şutu) 54

LIMBĂ LITERARĂ

I. COTEANU, Aspecte ale limbajului popular actual 59
ANA CANARACHE, Note de cultivare a limbii 68
VIRGIL NESTORESCU, Preţiozităţi în limba cronicilor sportive 75
G. F. ŢEPELEA, Versuri în metru antic în Biblia de la Bucureşti (1688) . . . 81

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

MIRCEA SECHE, Schiţă de istorie a lexicografiei romîne. IX. Activitatea lexicografică a lui A. T. Laurian şi I. Massim. 2. Analiza dicţionarului lor . . 86

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Însemnări pe marginea „Bibliografiei limbii romîne literare" (*N. A. Ursu*) . . . 99
MIHAI C. BĂCESCU, Păsările în nomenclatura şi viaţa poporului romîn (Bucureşti), Editura Academiei R.P.R., 1961 (*I. Dănăilă*) 107

MORFEMUL ÎN LINGVISTICA MODERNĂ

DE

MARIA MANOLIU

Orice analiză urmăreşte izolarea unităţilor componente, cercetarea relaţiilor interne şi prin aceasta descoperirea structurii intime a obiectului respectiv.

Pornind de la materialul furnizat de observaţia empirică, diversele ştiinţe au elaborat, pe baze intuitive, metode de analiză specifice în vederea găsirii trăsăturilor esenţiale, definitorii ale fenomenelor din lumea obiectivă. Dar esenţa se dezvăluie treptat cercetării şi trăsături considerate esenţiale la un moment dat se pot dovedi necaracteristice în urma descoperirii altor trăsături care corespund unei trepte mai profunde de cunoaştere [1]. Principiile după care se efectuează analiza variază în funcţie de specificul obiectului studiat, de nivelul de dezvoltare al disciplinei respective ca şi de nivelul altor ştiinţe. Metodele de cercetare se împrumută, se extind de la un domeniu la altul. Prin confruntarea cu aspecte cît mai variate ale realităţii, modelele de analiză cîştigă în generalitate şi îşi verifică gradul de eficacitate.

În lingvistica ultimilor treizeci de ani se observă tot mai mult preferinţa pentru modele de analiză împrumutate din ştiinţele exacte, în special din matematici. Atmosfera „matematică" prin precizia definiţiilor şi orientarea spre cercetarea relaţiilor a generat în ştiinţa limbii, tendinţa de a părăsi analiza intuitivă, în care consideraţiile subiective şi extralingvistice duc la definiţii vagi cu excepţii numeroase. Descrierea riguroasă, cu categorii strict delimitate, a apărut cu atît mai necesară cu cît în lingvistica din pragul secolului al XX-lea predomina perspectiva raporturilor extralingvistice. Limba se studia în raport cu lumea culturii materiale (metoda „Wörter und Sachen") cu aspectele spaţiale, (teoria normelor areale ale lui Matteo Bartoli), cu configuraţia geografică sau cu

[1] Vezi şi S. K. Şaumian, *Ideile filozofice ale lui V. I. Lenin şi dezvoltarea lingvisticii contemporane*, în „Limba română" XI (1962), nr. 5, p. 504.

istoria culturii spirituale (Estetica lui Karl Vossler). În afară de aceasta, orientarea exagerat istoricistă, moştenită din secolul trecut, datorită bogăţiei şi diversităţii materialului de fapte oferit de evoluţia neîntreruptă a limbilor, nu era menită să favorizeze studiul aprofundat al structurii lingvistice.

Este firesc, aşadar, ca în centrul lingvisticii actuale să se afle cercetarea trăsăturilor caracteristice şi descoperirea unităţilor de bază ale limbii.

Deşi lucrează cu metode destul de diferite, marea majoritate a lingviştilor contemporani consideră limba ca un fenomen bilateral, compus din *fluxul sonor* (ceea ce se emite de către vorbitor cu ajutorul aparatului fonator şi se recepţionează de către ascultător) şi din *latura semnificaţiei.*

Distincţia dintre cele două laturi apare în vechea lingvistică sub forma cuplului: *sensuri* şi *sunete.*

Spre deosebire de lingvistica anterioară, în teoria lui Ferdinand de Saussure cele două laturi (numite semnificat şi semnificant) se definesc funcţional. *Semnificantul,* imagine acustică a segmentului de flux sonor care corespunde unei unităţi semantice, este descris cu ajutorul fonemelor şi al raportului cu semnificatul. Semnificatul (unitatea semantică) se delimitează nu numai prin relaţia sa externă cu lumea obiectivă reflectată, aşa cum se întîmplă cu sensul în lingvistica tradiţională, ci şi prin *valoarea* sa, adică prin relaţia intralingvistică pe care o contractează cu unităţi de acelaşi fel. De pildă, în limba romînă există trei unităţi semantice în cadrul categoriei gramaticale de gen: „masculinul", „neutrul" şi „femininul" în timp ce în franceză există numai 2 unităţi „masculin" şi „feminin". Examinînd raportul dintre unităţi se observă că în franceză sensul de „neutru" este inclus în „masculin" şi în „feminin". Aşadar sensurile de „masculin" şi „feminin" din cele două limbi nu sînt identice.

Privită din afară — din punctul de vedere al cercetătorului, nu al vorbitorului — limba oferă observaţiei în primul rînd aspectul sonor. Poate de aceea disciplinele care s-au ocupat de latura materială, sonoră, a limbii au făcut progrese mai importante (fonologia, fonetica experimentală modernă). Chiar dacă se folosesc metode diferite pentru decuparea unităţilor şi descoperirea trăsăturilor relevante, rezultatele obţinute coincid în cea mai mare parte. În schimb, în analiza laturii semnificaţiei şi a nivelurilor formate din unităţi legate de aceasta, (nivelul morfematic, sintagmatic etc.), diversitatea opiniilor şi metodelor a dus la rezultate destul de diferite.

De pildă, pentru glossematicieni morfemul este o unitate decupată din forma conţinutului, pentru o parte dintre descriptivişti el este o clasă de segmente morfematice, iar pentru altă parte un segment de expresie minimal semnificativ.

De aceea, în cele ce urmează ne propunem să examinăm cîteva aspecte ale unor teorii lingvistice contemporane pentru a găsi trăsăturile comune pozitive care pot fi valorificate în cercetarea unităţilor semnificative şi, eventual, pentru a obţine o ierarhizare a criteriilor mai frecvent întîlnite din punctul de vedere al eficienţei lor analitice.

1. Criteriul semantic

Multă vreme, cuvîntul a fost considerat ca unitatea semnificativă de bază a limbii. Însăşi gramatica se definea exclusiv ca disciplina care se ocupă de modificarea formei cuvintelor şi de îmbinarea lor în propoziţii.

Unitatea cuvînt se descompunea în părţi ca: rădăcini, teme, afixe, infixe, prefixe, desinenţe, după criterii semantice, în care locul central era ocupat de opoziţia sens lexical: sens gramatical.

Considerînd aspectul sonor ca formă de existenţă, de exprimare a sensurilor, mulţi lingvişti au denumit prin termenul morfem, orice parte din cuvînt, indiferent de natura ei semantică [1].

Subordonat cuvîntului, morfemul nu poate fi precis definit, dat fiind că însuşi cuvîntul, delimitat intuitiv, se prezintă la o analiză mai atentă ca reprezentant al unei mulţimi eterogene, compuse din elemente cu funcţii lingvistice diferite. Cuvîntul nu este independent (în accepţie etimologică, tradiţională a termenului): există foarte puţine cuvinte care pot să apară izolat. Unele dintre ele (prepoziţia, conjuncţia, auxiliarele) au aceleaşi funcţii ca anumite părţi ale cuvîntului (exprimă relaţii); altele au aceleaşi funcţii ca grupurile de cuvinte, ca propoziţiile (*Plouă... Ninge... Frig!... Foc!...*)

Astfel se explică discuţiile ample în legătură cu definirea cuvîntului şi mai ales tendinţa unei mari părţi dintre cercetătorii moderni de a elimina cuvîntul din cadrul unităţilor lingvistice.

Este normal, aşadar, să se caute o modalitate de definire a morfemului independent de cuvînt.

Pe această linie se plasează şi teoria *semantemelor* şi *morfemelor* elaborată de J. Vendryes. Criteriul de bază al delimitării celor două categorii de unităţi devine conţinutul lor noţional. Orice propoziţie cuprinde două categorii de elemente: de o parte elementele care exprimă un anumit număr de noţiuni reprezentînd idei, pe de altă parte elemente care indică anumite raporturi dintre aceste idei. Primele, care au conţinut noţional, sînt denumite semanteme. Celelalte, care nu ar avea conţinut noţional, ci numai valoare gramaticală, sînt denumite *morfeme*. Morfemul nu mai este — în mod obligatoriu — o parte a cuvîntului, există şi „cuvinte vide" (mots vides), ca de pildă prepoziţiile [2].

Criteriul relaţiei cu conţinutul semantic s-a dovedit ineficient în analiza concretă a limbilor.

Admiterea existenţei unor unităţi lingvistice lipsite de sens contravine concepţiei despre limbă ca mijloc de comunicare, ca sistem de semne. Nici un mijloc de comunicare nu se încarcă de simboluri goale. Pe de altă parte, valoarea relaţională reprezintă de asemenea o noţiune, reflectă un aspect al lumii obiective. În identificarea cu zero a conţinutului noţional îşi pot face loc tot felul de interpretări subiective. De pildă, în cazul

[1] Vezi şi Al. Ionaşcu, în SCL, VIII (1957), nr. 2, p. 133; Acad. Al. Graur, în *Studii de gramatică*, II, 1957, p. 4 şi urm.

[2] *Le langage*, Paris, 1921, p. 86 şi urm.

predicatului nominal se poate susține tot atît de bine că verbul *a fi* este o simplă copulă cît și faptul că are un sens noțional, acela de a limita ideia de existență a calității exprimate prin numele predicativ la un anumit mod și timp.

În unele lucrări se afirmă că, în distingerea sensului lexical de valoarea gramaticală se poate folosi criteriul gradului de abstractizare. Într-adevăr, dacă se compară valorile cazurilor cu sensul unor verbe ca: „a cînta", „a scrie", reiese — în mod evident — că primele se află pe o treaptă de abstractizare mult superioară. Dar, în orice limbă, între aceste două categorii de semnificații există o infinitate de trepte intermediare. Așa cum remarcă și lingvistul sovietic R. A. Budagov [1], nu s-au găsit și nici nu se pot găsi criterii obiective prin care să se precizeze gradul de abstractizare — limită.

Întrucît nu există posibilitatea delimitării stricte a valorii gramaticale, definiția morfemului ca indice al valorii sau al categoriei gramaticale care mai apare încă în lucrări destul de recente [2] rămîn nesatisfăcătoare.

Din examinarea definițiilor expuse mai sus se poate observa că, în general, fie că este subordonat sau nu cuvîntului, fie că este legat sau nu de valoarea gramaticală, morfemul este privit ca o unitate concretă din lanțul vorbirii. În această accepție, morfemul se apropie, mai curînd de *sunet* decît de fonem, rezultat al analizei sunetelor din punctul de vedere al funcției lor, ansamblu de trăsături relevante.

2. Criteriul relațiilor de determinație

2.1. Dezvoltînd teoria saussuriană a semnului lingvistic, L. Hjelmslev continuă să segmenteze cele două laturi ale limbii în *substanță* (amorfă) și *formă* (mod de organizare a substanței).

Astfel, materia sonoră se prezintă diferit de la o limbă la alta. De pildă, zona de deschidere continuă formată de mișcările articulatorii posibile în interiorul cavității bucale apare diferit divizată în română și în franceză. În română există numai trei grade de deschidere cu valoare fonematică: a ă î (e i / o u) în timp ce în franceză există patru grade de deschidere relevante din punct de vedere fonematic:

ę ę i
a ǫ̇ ǫ̈ ü
ǫ ǫ u

Așadar forma laturii sonore din română nu este aceeași cu cea din franceză.

Și în cadrul laturii semnificațiilor (*a conținutului*) se poate observa exi tența unor diferențe în modul de organizare a substanței dacă se compară unitățile semantice din diverse limbi.

[1] *Introducere în știința limbii*, traducere românească, București, 1960, p. 257.
[2] J. A. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1951, s.n.

Astfel, în limba romînă, semnificaţia „carte" corespunzînd expresiei (c — a — r — t — e), se manifestă în următoarele sensuri contextuale: 1. „*volum*" (*carte de citit*); 2, „*carte de scris*" (*carte poştală*); 3. „*învăţătură*" (*Dacă ai carte ai parte*); 4. „*carte de joc*".

În alte limbi, aceste sensuri contextuale se grupează în alte unităţi semnificative. De pildă, în franceză, „carte de citit" — volum" împreună cu „registru" reprezintă variante contextuale ale semnificaţiei „livre", exprimată prin expresia (l — i — v — r — ə) grafic (le) *livre*. Sensul „carte de joc" se grupează cu sensurile „carte de scris" (carte-postale) şi „hartă" în semnificaţia exprimată de segmentul de expresie (c — a — — r — t), grafic *carte*.

Aşadar, aceeaşi zonă de semnificaţie se divide într-un fel în romînă şi în altfel în franceză.

Franceză	carte	livre
Romînă	hartă	carte

Analiza ambelor laturi lingvistice din punctul de vedere al substanţei şi al formei este un fapt pozitiv care se conformează teoriei materialist dialectice [1]. Dar considerarea semnului lingvistic ca o simplă reunire dintre forma conţinutului şi forma expresiei, excluderea substanţei din limbă constituie un punct de vedere inadmisibil [2].

2.2. Aşa cum reiese şi din exemplele date mai sus, pentru a descoperi forma, modalitatea specifică de organizare a conţinutului proprie fiecărei limbi este necesar să se izoleze unităţile din cadrul celor două laturi. Pentru glossematicieni unităţile centrale din latura expresiei sînt *cenematemele* (vezi gr. κενός) „ceea ce nu poate fi umplut de un conţinut".

Unităţile din planul conţinutului sînt denumite pleremateme (formaţie de la gr. πλήρης) „care pot fi umplute de un conţinut". Pleremateme corespund, în mare, sensurilor lexicale şi gramaticale.

Cum se ajunge la izolarea acestor unităţi?

Care este raportul dintre sens, în accepţia curentă şi plerematem?

Delimitarea sensurilor în cadrul unei limbi date se face prin raportarea la realitatea obiectivă exprimată într-un anumit context. Din această operaţie poate rezulta un număr infinit de sensuri. Acest fapt este cauzat de factori obiectivi extralingvistici. Pe de o parte, infinitatea aspectelor materiale care se dezvăluie treptat cunoaşterii cere mereu mijloace noi de exprimare lingvistică. Pe de altă parte, fiecare apariţie a unui sens în cadrul vorbirii reprezintă o reuniune deosebită de fapte, trăsături ale realităţii obiective. De pildă, pentru fiecare vorbitor cuvîntul *casă* se

[1] Vezi I. Coteanu şi E. Vasiliu, *Conţinut şi formă în limbă*, în *Probleme de lingvistică generală*, II, 1960, p. 9—18.

[2] În legătură cu aceasta vezi critica adusă glossematicii de Al. Graur şi L. Wald în *Scurtă istorie a lingvisticii*, Bucureşti, 1961, p. 112—113.

asociază cu un anumit ansamblu de particularităţi obiective, determinate de reprezentările pe care i le-a pus la dispoziţie experienţa subiectivă.

Aşadar, se poate spune că numărul sensurilor este egal cu cel al contextelor, iar şirul contextelor este, practic, infinit.

Ca în orice ştiinţă şi în lingvistică se face simţită necesitatea de a găsi criterii obiective pentru gruparea şi reducerea numărului infinit de unităţi variate la un număr limitat.

În glossematică, criteriul de reducere a infinităţii de sensuri la unităţi de conţinut limitate ca număr este raportul cu planul expresiei (raport lingvistic eteroplan numit funcţie-semn): două sensuri sînt grupate în unităţi diferite dacă au corespondente diferite în expresie (dacă unei corelaţii din planul conţinutului îi corespunde o corelaţie în planul expresiei [1]).

De pildă, în limba romînă există trei unităţi semantice de gen „masculinul", „femininul" şi „neutrul" pentru că, cel puţin o dată, cele trei sensuri se pot distinge în expresie. Înlocuind „masculinul" din enunţul *„elevul harnic"* cu „femininul", obţinem şirul *„eleva harnică"*: -ul... *ă* a fost înlocuit cu *a*...*ă*; mai departe, înlocuind „masculinul" din enunţul *contrabaşi buni* cu „neutrul" obţinem lanţul *contrabasuri bune*; în expresie, segmentele (ş) i...-i au fost înlocuite prin (*s*)*uri*...*e* [2].

În exemplul de mai sus diferenţele de conţinut corespund unor diferenţe de **sunete**.

Dacă în enunţul *A venit frumosul mai* înlocuim sensul de „mai" „lună", substantiv, cu „mai" — „încă" — adverb, se produce o schimbare de poziţie în succesiunea de secvenţe fonematice: *A mai venit* (frumosul)... „mai" — adverb nu poate sta după verb în limba romînă.

Aşadar „mai" — substantiv şi „mai" — adverb formează două unităţi de conţinut distincte deoarece diferă prin **poziţia** segmentelor de expresie corespunzătoare.

Intonaţia poate constitui de asemenea un element de expresie prin care se disting semnificaţiile.

Astfel sensul de „interogaţie" diferă uneori, în limba romînă, de sensul „afirmaţie" prin ridicarea vocii spre sfîrşitul enunţului. (*Mai înveţi?* : *Mai înveţi*).

Unităţile de conţinut obţinute în baza raporturilor eteroplane [3] constituie *invariantele*, în timp ce sensurile contextuale formează variantele.

Criteriul de reducere propus de L. Hjelmslev prezintă următorul inconvenient. Pentru a stabili unităţile de conţinut se urmăresc distincţiile din expresie. Aceasta înseamnă că trebuie să se fi stabilit mai înainte ceea ce este distinct şi ceea ce este identic în expresie. Distincţia între

[1] *Prolegomena to a theory of language*, Baltimoore, 1953.

[2] Vezi E. Vasiliu, în SCL, XI (1960), nr. 3, p. 769.

[3] Prin raport eteroplan se înţelege raportul dintre două planuri diferite, în cazul de faţă expresia şi conţinutul.

segmentele de expresie se stabilește urmărind distincțiile din planul conținutului. Spunem că *b* din *bun* este diferit de *p* din *pun* pentru că opoziția *b* : *p* creează o distincție semantică între „*bun*" și „*pun*". Aceasta înseamnă că știm dinainte că „*bun* și „*pun*" se opun, formează o corelație, sînt deci distincte.

De obicei, dificultatea este înlăturată prin introducerea unei relații extralingvistice (raportul cu noțiunea simbolizată de sensul respectiv) în punctul inițial al analizei. Diferențiem pe „pun" de „bun" prin raportarea la realitatea diferită reflectată.

După stabilirea inventarului de invariante fonematice, granițele dintre unitățile de conținut se pot „corecta" cu ajutorul funcției-semn.

După ce se obține inventarul unităților de conținut se trece la clasificarea lor în baza relațiilor dintre ele (relații omoplane). Pleremele se împart în *plereme* (cărora le corespund în expresie segmente numite *formativi*) și *morfeme* (corespunzînd segmentelor de expresie numite *formanți*). Limita dintre aceste categorii tinde — după cum rezultă din exemplele date de autorul *Prolegomenei* să coincidă cu granița dintre lexical și gramatical. Morfemul se distinge de plerem prin capacitatea de a fi cerut eterosintagmatic. Cu alte cuvinte, un anumit șir de plerememe cere în mod obligatoriu prezența altor plerememe în lanțul vorbirii (lanț sintagmatic). Plerememele cerute (morfemele) intră în raport de determinare cu cele care le cer.

Pentru a stabili dacă determinația este eterosintagmatică, este necesar să se poată delimita *sintagmele*. După L. Hjelmslev, sintagma este o reunire dintre un constituant (bază) și un expozant (caracteristică) [1]. Spre deosebire de constituanți, expozanții se recunosc prin faptul că pot intra în raport de determinare. Se constată însă că definiția glossematică a sintagmei este inutilizabilă. De cele mai multe ori, în limbile europene, sensurile „lexicale" presupun apariția sensurilor „gramaticale" și invers. Așadar ambele categorii de unități semantice intră în determinare — reciprocă — în raport de interdependență. În același timp se observă că plerememe ca „masă", „casă", „apă" se pot combina fie cu „singularul", fie cu „pluralul". La rîndul lui, singularul poate apare alături de plerememe ca „masă", „casă", „apă" etc...

Rezultă că cele două serii de plerememe: (1) „casă", „masă", „apă" și (2) „singular", „plural", pot fi considerate ca elemente legate printr-o relație facultativă și nu printr-un raport de determinație.

Așadar, cu ajutorul relațiilor de determinație, nu se poate stabili care sînt constituanții și care sînt expozanții din planul conținutului; distingerea elementelor „gramaticale" (morfemele) de cele lexicale (pleremele) rămîne practic nerealizabilă.

Considerarea determinației eterosintagmatice ca definitorie pentru morfem constituie, după părerea noastră, una dintre punțile care leagă teoria lui L. Hjelmslev de teoria lui J. Vendryes, dat fiind că pentru acestea din urmă, caracteristica morfemului constă în posibilitatea de a exprima relații între noțiuni.

[1] *Essai d'une théorie des morphèmes*, în TCLC, 1959, p. 155.

3. Raporturi cantitative

Teoria dublei fețe a semnului lingvistic a fost adoptată și de reprezentanții școlii de la Praga sau ai școlii elveține.

Lingviști ca Henri Frei [1], André Martinet [2] folosesc pentru semnele lingvistice minimale termenul de *monem.*

Constituit din sens și din expresia corespunzătoare, *monemul* este rezultatul „primei articulații", prin care o infinitate de fapte de experiență este redată prin combinări de unități-semne limitate ca număr.

Distincția dintre monemele gramaticale (*morfemele*) și monemele lexicale (*lexemele*) se stabilește în baza unor raporturi cantitative. Urmărind inventarul unităților care pot să apară într-un punct determinat al sintagmei autonome se observă că unele moneme (lexemele) sînt incluse în inventare nelimitate și au o frecvență mai mică, în timp ce monemele gramaticale (morfemele) fac parte din inventare limitate și apar în vorbire mult mai frecvent [3].

Frecvența și caracterul limitat al inventarelor de unități prezintă avantajul unor criterii obiective dar apar ineficiente în distingerea lexemelor de morfeme. Inventarele de lexeme substituibile nu sînt nici ele nelimitate. Opoziția dintre morfeme și lexeme se reduce de fapt la o diferență cantitativă, în care nu se poate indica, obiectiv, numărul care marchează limita dintre gramatică și lexic.

Bernard Pottier corectează criteriul propus de Martinet printr-o observație statistică: numărul de *elemente lexicale* (lexeme) substituibil într-un loc determinat al vorbirii se ridică la cîteva mii, în timp ce numărul elementelor gramaticale (formanții) substituibile în același loc al lanțului lingvistic este foarte redus (totdeauna sub 100) [4].

Corectivul lui Pottier relevă un aspect interesant al planului morfematic; dar granița dintre cele două categorii nu se poate preciza în practică.

4. Criterii distribuționale

În lumina discuțiilor de mai sus reiese de necontestat faptul că nici utilizarea modelului logico-matematic în descrierea relațiilor sintagmatice nici cercetarea statistică a relațiilor peradigmatice (dintre elementele substituibile) nu oferă o rezolvare satisfăcătoare a problemei legate de distincția stabilită intuitiv între lexic și gramatică.

Nu este de mirare faptul că mulți lingviști fac abstracție de natura (gramaticală sau lexicală) a unităților semnificative. Este cazul descriptiviștilor americani pentru care morfemul se decupează exclusiv din planul

[1] *Critères de délimitation*, în „Word", X (1954), p. 136.
[2] Vezi *Éléments de linguistique générale*, Paris (1960), p. 19–20.
[3] André Martinet, *op. cit.*, p. 117.
[4] *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962, p. 95.

expresiei indiferent de natura semnificației[1]. În prima etapă a analizei morfematice se urmărește divizarea fluxului sonor în segmente minimale purtătoare de sens. Gruparea segmentelor astfel obținute se poate efectua ținînd seama de identitate semantică și anumite tipuri de distribuție. E. Nida, A. H. Gleason consideră două segmente ca identice din punct de vedere morfematic dacă (1) *au aceeași semnificație* și (2) *dacă sînt în distribuție complementară*, condiționată de o anumită trăsătură fonetică[2]. De pildă, segmentele romîne /frumos/, /frumoas/, /frumoș/ aparțin aceleiași unități morfematice deoarece au același sens „frumos" și nu pot să apară niciodată în aceeași poziție. Apariția lui /frumoas/ este condiționată de prezența lui *é*, *a* sau *ă* (*frumoasă*), apariția lui /frumos/ de zero și a lui /frumoș/ de *i*.

Segmentele care pot fi considerate ca aparținînd aceleiași unități poartă numele de alomorfe; în consecință, unitatea — *morfem se definește ca o clasă de alomorfe.*

Mergînd mai departe în formalizarea analizei lingvistice Zellig S. Harris se declară împotriva oricăror criterii semantice. Datele intuiției se corectează prin aplicarea unor criterii strict relaționale.

Astfel, pentru Zellig S. Harris[3] analiza planului morfematic începe cu găsirea segmentelor morfematice din cadrul unității maxime numite *uteranță* (*Utterance*). Aceasta se definește ca un segment de vorbire încadrată de pauze. Detașarea segmentelor se efectuează în baza următoarelor criterii: (a) *independența* și (b) *distribuția similară.*

(a) O condiție necesară, dar nu suficientă, pentru a considera independent un segment este posibilitatea acestuia de a apare și în alte combinații decît cea din uteranța analizată.

Conform acestui criteriu din compararea unor contexte ca:

(1) eu dormeam adeseori
(2) eu dormisem adeseori
(3) eu dorm adeseori
(4) eu venisem adeseori
(5) eu veneam adeseori

rezultă că segmentele /dorm/, /ven/, /eam/, /isem/ sînt independente.

Criteriul enunțat nu este însă suficient. Comparînd uteranțe ca (1) *Am cumpărat un carton*, (2) *am cumpărat un car*, (3) *am cumpărat un palton*, conform criteriului (a) rezultă că segmentele /car/, și /ton/ sînt independente deci *carton* se segmentează în /car/ și /ton/ iar *palton* în /pal/ și /ton/.

Această segmentare contravine bunului simț. Ea poate fi corectată prin aplicarea criteriului *distributiei similare*: două secvențe fonematice A și B pot fi incluse în același element morfematic dacă distribuția lui A

[1] L. Bloomfield, *A set of Postulates for the Science of Language*, în „Language", II (1926), paragr. 9.

[2] E. Nida, *The identification of morphèmes*, în „Language", XXIV m. p. 419 și urm. A. H. Gleason, *An introduction to descriptive linguistics*, New York, 1955, p. 80, p. 88.

[3] Principiile expuse mai jos sînt extrase din *Methods in structural linguistics*, Chicago, 1951.

relativ la alte elemente C şi D este aceeaşi cu a lui B. Prin distribuţia unui element A se înţelege totalitatea apariţiilor (ocurenţelor) lui A în uterantele dintr-o limbă dată.

Reluînd exemplul de mai sus, constatăm că segmentul /car_1/ nu are distribuţie similară cu a lui /car_2/ : se poate spune : *Am făcut o cutie de carton* dar nu *Am făcut o cutie de car*. Aşadar /car_2/ nu poate să apară în contextele lui /car_1/ şi nici invers (compară : *Ne-am suit în car* dar nu *Ne-am suit în carton*).

Se constată uşor că /ton_1/ nu este identic în distribuţie cu /ton_2/. Rezultă că, dat fiindcă /ton_1/ nu apare decît cu /car_1/ iar /car_2/ nu apare decît cu /ton_2/, ele nu sînt independente. Aşadar, *carton* nu este divizibil în două segmente independente.

Se pare însă că acest corectiv nu este totdeauna eficace. Dacă aplicăm criteriul distribuţiei unor secvenţe fonematice din uterante ca (1) *El nu poate munci* (2) *El este muncitor*, rezultă că, deşi identice din punct de vedere fonematic, segmentele /$munci_1$/ şi /$munci_2$/ nu sînt echivalente ca distribuţie din pricina segmentelor care urmează /tori/ şi /tor/. Nici /tor_2/ nu poate avea aceeaşi distribuţie cu /tor/ din *cîntător*, *vorbitor* etc... Înseamnă că şi *muncitor* constituie un singur segment morfematic ? Ineficienţa acestui criteriu are o cauză uşor de descoperit. În enunţarea criteriului distribuţiei similare Harris vorbeşte de căutarea unei „*trăsături distribuţionale care poate fi corelată cu distribuţia secvenţei fonematice analizate*", de contexte caracteristice.

Modul de alegere al caracteristicilor contextuale nu este însă indicat. El rămîne la voia intuiţiei şi dibăciei cercetătorului. Cu alte cuvinte în cazul secvenţei *carton* ne vom strădui să demonstrăm că este vorba de un singur segment morfematic pentru că reprezintă o singură semnificaţie.

În general vorbind, prima etapă de analiză propusă de Zellig S. Harris, apare mai puţin satisfăcătoare.

1) Pentru a putea urmări independenţa unor secvenţe fonematice A şi B (vezi mai sus definiţia independenţei) trebuie mai întîi să le fi delimitat. Dar găsirea primului segment morfematic rămîne încă un fapt de intuiţie [1].

2) Pentru a stabili similaritatea în distribuţie este nevoie de contexte caracteristice („diagnostice") dar, după cum am văzut mai sus, analiza distributivă în faza ei actuală nu oferă criterii obiective de selectare a acestor contexte.

În cea de-a doua etapă a analizei se urmăreşte gruparea segmentelor morfematice (obţinute din prima fază) în clase — *morfeme*. Cu alte cuvinte, pentru Z. S. Harris *morfemul* simbolizează o clasă de segmente morfematice.

Gruparea se efectuează conform următoarelor principii :

(*a*) Sînt considerate în aceeaşi clasă două segmente morfematice identice din punct de vedere fonematic şi distribuţional.

(*b*) sînt considerate ca intrînd în clase diferite două segmente morfematice identice din punct de vedere fonematic, dar distincte în distribuţie.

[1] Vezi şi critica făcută în acelaşi sens de B. Pottier, *op. cit.*, p. 22.

De pildă, în romînește /ă/ din *casă* și /ă/ din *cîntă* intră în clase distincte, aparțin la două morfeme diferite deoarece nu au aceeași distribuție : nu apar în vecinătatea acelorași segmente morfematice (compară *Doresc să am o casă frumoasă, — Doresc să văd cum cîntă*) și nu se pot substitui cu aceleași segmente morfematice (Am văzut o *casă* — Am văzut mai multe *case* ; *Acum cîntă — Acum cîntăm*).

(*c*) Două segmente distincte din punct de vedere fonematic și identice ca distribuție constituie *variantele* (*libere*) ale aceluiași morfem.

De pildă în limba romînă se poate folosi în orice context fie forma *roșu* fie *roș* ; așadar /u/ echivalează cu /∅/, segmentul /u/ intră în variație liberă cu (zero) după segmentul /roș/.

(*d*) Chiar două segmente A și B diferite atît din punct de vedere fonematic cît și distribuțional pot fi grupate în aceeași clasă dacă îndeplinesc următoarea condiție : să se găsească alt morfem C a cărei distribuție să fie egală cu suma distribuției segmentelor A și B.

Segmentele A și B intră în distribuție complementară dacă nu au nici un context comun.

De pildă, contextele segmentelor /frumoas/, /frumos/ se exclud. Există însă un segment ca /alb/ care poate să apară atît în contextele lui /frumoas/ cît și în cele ale lui /frumos/ :

I-a dat o floare albă — I-a dat o floare frumoasă.

I-a dat un crin alb — I-a dat un crin frumos.

Gruparea morfemelor în clase se efectuează tot după criterii distribuționale.

Dar, în centrul cercetării claselor de morfeme nu mai stă studiul elementelor gramaticale, ca în gramatica tradițională, ci al acelor clase de morfeme care conțin foarte puțini membri dar care apar în foarte multe contexte [1].

După cum arătam în paragraful precedent, A. Martinet, Bernard Pottier, inspirîndu-se probabil din considerațiile descriptiviste, au declarat — în mod hazardat — factorul statistic-cantitativ ca indiciu absolut al limitei dintre lexic și gramatică.

În afara cercetării aspectelor distribuționale ale limbii, descriptiviștii se ocupă și de forma concretă sub care se prezintă morfemul în cadrul vorbirii.

După tipul formanților fonematici, morfemele pot avea caracter *segmental* (ca de ex. sufixele, temele, desinențele) sau suprasegmental (dacă morfemul este format din intonație, accent etc.) Modul în care sînt plasate părțile morfemului în lanțul vorbirii constituie de asemenea un criteriu de clasificare al lor. Unele sînt *continue*, ca de pildă /alb/, /verd-/, /mar-/, altele sînt *discontinue*, între părțile lor se intercalează alte segmente morfematice (de pildă, secvența *frumoasă* poate fi segmentată în două morfeme discontinui /frum... s/ corespunzînd sensului de „frumos" și /oa... ă/ corespunzînd combinației de semnificații „feminin", „nominativ" sau „acuzativ", „singular", „nearticulat"

După poziția segmentului morfematic față de segmentele morfematice vecine, morfemele se pot împărți în *aditive* (de ex. /ă/ din *cîntă*

[1] Vezi și Z. S. Harris, *op. cit.*, paragr. 15. 4. 1.

este aditiv pentru că se adaugă morfemului /cînt/), *substituibile* (de ex. /e/ din *mare* şi /i/ din *mari* se pot substitui în acelaşi loc al textului) şi *substractive* [1]. Pentru ilustrarea categoriei morfemelor substractive se foloseşte de obicei exemplul morfemului de masculin caracteristic adjectivelor din limba franceză contemporană. În limba franceză vorbită masculinul adjectivelor se formează prin înlăturarea consoanei finale din forma feminină (masc. *petit*, pronunţat /pti/ opus femininului *petite*, pronunţat /ptit/.

În fapt, morfemele substractive reprezintă o varietate a aditivelor. Ele au fost introduse printre celelalte categorii din dorinţa de a simplifica descrierea în cazul în care unul dintre cele două morfeme substituibile este zero iar celălalt prezintă o mare varietate de alomorfe.

Analiza raporturilor de dependenţă funcţională în accepţia logico-matematică dintre segmentele morfematice ne poate oferi următoarea clasificare:

A. Segmente care nu pot fi unic determinate în expresie.

a) Segmente necondiţionate de morfemele vecine. Ex. *da*, *nu*, *bine*.

b) Segmente condiţionate de morfemele vecine (precedente sau următoare). Ex. /cas/ apare sub forma *cas-* în *casă* şi sub forma *căs-* în *căsuţă*.

B. Segmente care pot fi unic determinate în expresie. Acestea se împart în două categorii:

a) Segmente care pot fi totdeauna unic determinate în expresie. Este cazul morfemelor care intră în acord.

b) Segmente care pot fi cel puţin o dată unic determinate în expresie (de pildă, unele prepoziţii cerute de anumite verbe) [2].

5. Concluzii

Cu toate neajunsurile semnalate mai sus, metodele structurale de cercetare a planului morfematic se caracterizează printr-un ansamblu de trăsături pozitive, de care trebuie să ţină seama orice descriere contemporană a limbii.

Noile clasificări făcute în baza analizei funcţionale, statistice sau distributive descoperă aspecte importante ale fenomenelor lingvistice, permit găsirea unor caractere relevante, obiectiv definite prin care se pot izola unităţile de bază ale limbii.

Distincţia dintre diversele apariţii concrete ale segmentului morfematic şi morfem, ca rezultat al analizei diverselor relaţii, construct situat pe o anumită treaptă de generalizare, ne oferă posibilitatea de a ierarhiza elementele morfematice, de a extrage unităţile invariante şi, în acest fel, ne apropie de cunoaşterea unei sfere mai profunde din esenţa limbii.

[1] Vezi şi E. Nida, *The identification of morphemes*, în „Language", XXIV, p. 414 şi urm.

[2] Vezi lucrarea noastră, *Morphèmes lexicaux et grammaticaux*, în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, Buc., 1962, p. 90 şi urm.

Faptul că nici prin metodele relaționale nu s-a găsit încă limita netă dintre morfemele gramaticale și cele lexicale nu poate anula efortul susținut al lingvisticii moderne de a se situa pe o treaptă superioară de obiectivizare și adecvare.

Se pare că în cazul opoziției lexic : gramatică, elementele de tranziție reprezintă un șir „neîntrerupt" cu diferențe greu sesizabile. De aceea, punctul de vedere al descriptiviștilor americani și francezi ni se pare cel mai apropiat de realitatea lingvistică vie, care se lasă greu captată în scheme și tablouri. În cercetarea morfemelor este important să se îndrepte atenția în primul rînd asupra unităților celor mai frecvente, care aparțin unui inventar redus de elemente substituibile. Dar aceasta nu înseamnă că descrierea relațională trebuie să se oprească aici. Dimpotrivă, ea trebuie să se extindă la celelalte categorii de morfeme — sufixe derivative, teme etc..., în ordinea impusă de aceleași criterii (frecvența și numărul de elemente substituibile).

OBSERVAȚII PRELIMINARE CU PRIVIRE LA DISTINCȚIA LUI F. DE SAUSSURE ÎNTRE 'LANGUE' ȘI 'PAROLE'

DE

WOLFGANG MOTSCH (Berlin)

Teoria limbii a fost dezvoltată în Europa în mod hotărîtor de Ferdinand de Saussure. Contribuții europene deosebit de importante în domeniul lingvisticii moderne cum sînt cea a școlii de la Praga sau a glosematicii pot fi considerate ca izvorînd din preluarea și dezvoltarea ideilor saussuriene. De aceea — chiar dacă lingvistica de azi depășește în multe privințe stadiul atins de Saussure — se poate afirma pe drept cuvînt că activitatea lui a contribuit într-o măsură importantă la dezvoltarea acestor direcții care au atins în momentul de față apogeul datorită folosirii unor raționamente logico-matematice.

Lingvistica modernă este în căutarea unei teorii pe baza căreia se pot construi modele pentru explicarea esenței limbilor naturale. Asemenea modele au un caracter logico-matematic. Prin aceasta lingvistica se apropie de bazele teoretice ale științelor așa-numite exacte. Străduința unor lingviști de a situa lingvistica pe planul matematicii — străduință care se observă astăzi și în fizică, biologie, psihologie și în alte științe ale naturii — și de a o transforma pe calea aceasta într-o știință exactă poate fi sesizată chiar în ideile teoretice ale lui F. de Saussure, de la care pleacă în această direcție un imbold hotărîtor.

Ca să poată explica complexitatea și variabilitatea unor fenomene de limbă, lingvistica trebuie să dispună de anumiți termeni de bază pentru descrierea științifică a obiectului ei. Astfel de termeni de bază pentru descrierea științifică a unor limbi naturale au fost introduși de F. de Saussure, care stabilește distincția între 'langue' și 'parole' și între 'signifiant' și 'signifié'. El arată că o limbă naturală, care i se prezintă unui observator în primul rînd ca suma unor fenomene complexe și variabile, nu poate fi explicată decît dacă se pornește de la sistem, singurul care permite explicarea complexității și variabilității datelor obținute prin observație.

Acceptarea conceptului de 'langue' face parte dintre ipotezele esențiale ale lingvisticii moderne, aflată în căutarea unei explicații imanente. Pe ea se întemeiază premisa de bază pentru construcția oricărui model de limbă, care redă funcționarea limbilor naturale.

Din acest punct de vedere, distincția făcută de F. de Saussure între 'langue' și 'parole' este deosebit de prețioasă pentru dezvoltarea lingvisticii. Această concepție se opune direct părerii, foarte răspîndite printre lingviștii din vremea lui F. de Saussure și de mai tîrziu, că esența limbii nu poate fi lămurită decît dacă se găsește o explicație pentru schimbările lingvistice. H. Paul, care poate fi citat ca unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai acestei păreri, respinge în *Prinzipien der Sprachgeschichte* gramatica descriptivă, adică sistematică, ca problematică a lingvisticii istorice, cu argumentul că ea ar reprezenta numai o abstracție a fenomenelor observate. Acestui concept el îi opune următoarele : „Adevăratul obiect al lingvistului constă de fapt în ansamblul comunicărilor de natură lingvistică făcute de toți indivizii în cadrul relațiilor existente între aceștia" [1].

El preconizează căutarea unor anumite 'organisme psihice' care stau la baza comunicărilor de natură lingvistică [2].

Deosebirea esențială dintre părerile lui H. Paul și ale lui F. de Saussure constau deci în aceea că H. Paul consideră schimbările lingvistice drept esență a limbii și caută premise teoretice potrivite pentru explicarea acestor fenomene, în timp ce F. de Saussure consideră funcționarea procesului de comunicare ca sîmbure al problematicii lingvistice. De aceea, pentru F. de Saussure premisa fundamentală a teoriei limbii o constituie presupunerea existenței unui sistem. Neglijarea caracterului sistematic al limbii are drept rezultat cel puțin îngustarea obiectului teoriei limbii ; mai mult chiar, se poate afirma că nici caracterul istoric al limbii nu poate fi explicat în linii mari decît dacă se pornește de la sistemul limbii. În sfera propriu-zisă a lingvisticii, H. Paul n-a depășit treapta strîngerii de date și a clasificării provizorii a acestora, deoarece, pe de o parte, el așteaptă explicația teoretică a esenței limbilor naturale de la explicația caracterului istoric, iar pe de altă parte nu poate face abstracție de materialul faptic, adică de descrierea lor. F. de Saussure însă reușește să ajungă la principiile fundamentale ale unei teorii a limbii, mai potrivită pentru explicarea esenței limbilor naturale, inclusiv a caracterului lor istoric.

În cele ce urmează vrem să încercăm descrierea unuia dintre conceptele de bază ale teoriei lui F. de Saussure și anume distincția între 'langue' și 'parole' din punctul de vedere al problematicii lingvisticii moderne. După cum se va vedea însă, aceasta nu e posibil în mod univoc, deoarece F. de Saussure nu face deosebire între următoarele două puncte de vedere deosebite și anume : 1° distincția între aspectele sociale și individuale ale limbii și 2° diferențierea între limba ca sistem și limba ca fenomen perceput cu simțurile. După punctul de vedere pe care îl alegem apar alte fapte care se cer explicate pentru 'langue' respectiv 'parole'.

[1] H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 1886 (2. Auflage), p. 22.
[2] *Ibidem*, p. 25.

I. Distincția 'langue'/'parole' a lui F. de Saussure

1. *Criteriul 'social'/'individual'*

F. de Saussure opune definiția raportului dintre 'langue' și 'parole' dată la începutul cursului său, accentuării exagerate a elementului individual. Conform acestei definiții, cele două noțiuni care trebuie explicate se deosebesc după criteriul 'social'/'individual'. Această distincție arată că partea socială a limbilor naturale — adică convenția interindividuală a folosirii semnelor — este latura esențială a unei limbi. Față de aceasta, elementul individual — deși sesizat în primul rînd de observator — este secundar și mai mult sau mai puțin accesoriu. Astfel, F. de Saussure vede esența limbii în rolul ei ca mijloc de comunicare. Comunicarea cu ajutorul limbii presupune semne și reguli pentru combinarea semnelor, deci un 'sistem lingvistic'. Aceste semne și reguli de combinare a semnelor nu pot fi individuale ci trebuie să fie stabilite printr-o convenție socială. O caracteristică decisivă a limbilor naturale — în opoziție cu limbile artificiale — constă în aceea că convenția permite abateri importante. Acesta poate fi cazul cu realizarea acustică a unui fonem sau cu interpretarea semantică a unui morfem. Ca să exprime ceva, vorbitorul, care se folosește de o anumită limbă, își poate permite abateri care, după cunoștințele noastre actuale, de exemplu pe planul semanticii, sînt foarte greu de controlat. De aici rezultă o relativă stabilitate a sistemului limbilor naturale și un izvor continuu de inovații [1]. Însă această stare de lucruri poate fi explicată numai dacă pornim de la realități sociale, de la presupunerea existenței unui sistem, adică dacă se face abstracție de individual. În cazul acesta limba naturală poate fi concepută ca un sistem autoreglabil și ultrastabil — ca să folosim o analogie din tehnică — care este în stare să preîntîmpine tulburări sistematice, provocate de abaterile individuale de la convenții, prin aceea că înlocuiește convențiile vechi cu altele noi.

Pentru a concretiza deosebirea dintre limba ca sistem social de semne și reguli de combinații pentru semne, pe de o parte, și limba ca formă de folosire individuală de semne și reguli de combinație, pe de altă parte, F. de Saussure definește astfel, 'langue' respectiv, 'parole':

„Separînd 'langue' de 'parole', se separă în același timp 1° ceea ce este social de ceea ce este individual; 2° ceea ce este esențial de ceea ce este accesoriu și mai mult sau mai puțin accidental.

'Langue' nu este o funcție a subiectului vorbitor, ea este produsul pe care individul îl înregistrează în mod pasiv; ea nu presupune niciodată premeditare și reflecțiunea nu intervine decît pentru activitatea de clasificare...

'Parole' este dimpotrivă un act individual de voință și de inteligență, în care e bine să distingem: 1° combinațiile prin care subiectul vorbitor folosește codul limbii (langue) pentru a exprima gîndirea sa

[1] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*. Cinquième édition, Paris, 1955, p. 37, 138 — 139, 231.

personală ; 2° mecanismul psihico-fizic care îi permite să exteriorizeze aceste combinații" [1].

Regularitățile gramaticale, semantice și stilistice ale unei limbi sînt sociale în sensul că ele au fost stabilite prin convenții sociale. Dacă considerăm 'semantica' în sensul semioticii putem să facem deosebire între 'semantica morfologică' și 'fonetică', după cum ne referim la partea morfologică sau fonologică a gramaticii [2]. Fonetica descrie corespondențele dintre foneme și realizarea lor materială. Același lucru este valabil și pentru 'semantica morfologică' sau 'semantica' în sensul terminologiei lingvistice. Tot ca 'sociale' trebuie înțelese și realizările fonemului stabilite prin convenție, respectiv interpretările semantice ale morfemului, nu numai raporturile de relație ale sistemului. Față de acestea ar fi 'individuale' : abaterile de la convenții și de la deprinderile lingvistice și intenția de comunicare a unui individ. Pentru a nu deranja funcționarea unor comunicări lingvistice, abaterile nu pot depăși anumite limite, care sînt stabilite prin convenții. Asemenea limite pentru abaterile admisibile, respectiv pentru particularitățile individuale nu sînt fixate prin semne distincte, ele există mai degrabă în normele suplimentare de pronunțare, care nu pot fi descrise decît acustic (sau articulatoric).

Mecanismul psiho-fizic, pe care F. de Saussure îl consideră a doua caracteristică pentru 'parole', nu este individual în același sens ca aplicarea regulilor lingvistice de către vorbitori ; acest mecanism este mai degrabă premisa tehnică pentru realizarea unor comunicări în procesul de comunicare lingvistică. De aceea el nu poate fi considerat ca o opoziție față de 'social'. Mai potrivită cu această stare de lucruri ar fi diferențierea dintre limbă ca sistem de convenții (= langue) și limba ca aplicare a acestor convenții în acte concrete de exprimare lingvistică (= parole). 'Parole' presupune apoi 'langue' și un mecanism psihico-fizic, care realizează convențiile într-un anumit fel și care contribuie la respectarea sau schimbarea lor.

2. *Criteriul 'sistem' / 'interpretare a sistemului'*

Pe lîngă definirea noțiunilor pentru 'langue' și 'parole', ideile lui F. de Saussure permit și alte interpretări. În primul rînd trebuie pomenită interpretarea pe care Trubetzkoy a pus-o la baza împărțirii sale în fonetică și fonologie [3]. Această interpretare larg răspîndită a noțiunilor 'langue'

[1] F. de Saussure, *Cours...*, p. 30, 31.

[2] Vezi S. K. Šaumian, *Лингвистические проблемы кибернетики и структурная лингвистика*, în *Вопросы философии*, 9 (1960), p. 120—131.

„Dacă se compară gramatica structurală și gramatica semantică cu sintaxa și semantica logică, este posibil să se stabilească o paralelă strînsă între aceste două domenii : gramatica structurală este în același raport cu gramatica semantică ca sintaxa logică față de semantica logică. Același este raportul dintre fonologie și fonetică. Acest strîns paralelism se explică prin aceea că limbile naturale cu care se ocupă lingvistica și limbile artificiale cu care se ocupă sintaxa și semantica logică sînt supuse unor legi comune. De aceea includem întreaga sferă a cercetării limbilor naturale și artificiale (și sociologia și psihologia limbii) în noțiunea generală de semiotică ca știință a sistemelor de semne și a codurilor" (p. 128).

[3] N. S. Trubetzkoy, *Grundlagen der Phonologie*, TCLC, p. 6. S-a atras atenția în mai multe lucrări asupra posibilității de interpretare mult plă a noțiunii de 'langue' și 'parole'. Trebuie menționate mai ales : E. Coseriu, *Sistema, Norma y Habla*, Montevideo, 1952 și K. Møller, *Contribution to the Discussion concerning 'langue' and 'parole'*, TCLC, V (1949), 87—94.

şi 'parole' se bazează pe împărţirea 'sistem' / 'interpretarea sistemului'. Noţiunea 'sistem' are nevoie în primul rînd de o explicaţie. Ca obiect de aplicaţie va servi elementul fonologic al gramaticii. Elementul fonologic ca şi corespondentele sale materiale pot fi împărţite în trei trepte de abstractizare: 1. regulile sintactice, adică acele reguli ale căror simboluri sînt numai negative şi opoziţionale; 2. reprezentarea fonemelor prin fascicule de caracteristici (în cazul acesta fonemele nu mai sînt definite în mod negativ ci în raport cu datele acustice, fiind însă opoziţionale); 3. reguli de corespondenţă între foneme şi datele acustice. În ultimul caz nu mai avem raporturi negative sau opoziţionale ci numai simple raporturi pozitive. Hjelmslev foloseşte pentru prima treaptă termenul de 'schéma', pentru treapta a doua pe acela de 'norme' iar pentru treapta a treia — 'usage' [1]. Treapta 1 şi a 2-a cuprind relaţii între simboluri, în opoziţie cu treapta a treia. Între treptele 1 şi 2 pe de o parte şi treapta a 3-a pe de altă parte există acelaşi raport ca şi între o construcţie teoretică şi datele corespunzătoare sau între 'sistem' şi 'interpretarea sistemului'. Distincţia după criteriul 'sistem' / 'interpretarea sistemului' înseamnă că ' langue' cuprinde treptele 1 şi 2, iar 'parole' treapta a 3-a, precum şi mecanismul fiziologic (pentru a restabili legătura cu folosirea termenului în general), care produce unităţi acustice, particularităţi şi abateri individuale. 'Parole' în sensul descris aici cuprinde în afară de 'interpretarea sistemului' şi elementul individual. Conform ideilor expuse pînă acum rezultă trei puncte de vedere ale descrierii limbilor naturale: 1. descrierea relaţiilor dintre elementele lingvistice pe diferite planuri (planul morfemului, al fonemului şi al morfonemului); 2. descrierea realizării convenţionale a sistemului; 3. descrierea premiselor fizice şi fiziologice pentru producerea, respectiv receptarea exprimării lingvistice, pe de o parte şi descrierea abaterilor individuale de la regulile convenţionale, pe de altă parte (dacă o astfel de descriere este indicată). F. de Saussure înţelege prin termenul 'parole' nu numai factorul individual dar şi interpretarea sistemului. Lucrul acesta reiese din următoarele pasaje ale cursului său: fonemul este conceput de F. de Saussure ca sumă a impresiilor acustice şi a mişcărilor articulatorii, a unităţii auzite şi vorbite [2]. El reprezintă o unitate a 'fonologiei' care, ca ştiinţă auxiliară a lingvisticii propriu-zise, se referă numai la 'parole', la producerea sunetelor [3]. F. de Saussure subliniază în mod expres că sunetele ca foneme trebuie deosebite de sunetele ca imagini acustice: fonemele reprezintă realizarea imaginii interne în 'parole' [4].

F. de Saussure deosebeşte desigur sunetul ca unitate a noţiunii 'parole' şi imaginea sunetului ca unitate a noţiunii 'langue'. În 'parole' sunetele sînt reprezentări materiale, pe cînd în 'langue' ele sînt unităţi ale unui sistem de opoziţii. Deoarece conform premisei teoretice de bază a lui F. de Saussure sistemul, deci 'langue', formează partea esenţială a limbii oamenilor, sunetele din 'parole' reprezintă elemente secundare,

[1] L. Hjelmslev, *Langue et parole, Cahiers F. de Saussure*, 2 (1942), p. 33–36.
[2] *Cours...*, p. 65: „fonemul este suma impresiilor acustice şi a mişcărilor articulatorii..."
[3] *Ibidem*, p. 56.
[4] *Ibidem*, p. 98.

numai materiale ale limbii [1]. Din contextul citat reiese clar că F. de Saussure descrie forma sub care se prezintă lucrurile care trebuie explicate : 'langue' există în conștiința vorbitorilor și a ascultătorilor unei comunități lingvistice, pe cînd 'parole' este transpunerea lui 'langue' în manifestări fizice, respectiv fiziologice. În modelul teoriei comunicației 'langue' ar corespunde noțiunii de 'cod', adică fondului de semne comune, pe cînd 'parole' ar fi limba în fluxul ei, ca și mecanismul care produce semnalele acustice. Într-o prezentare teoretică trebuie restabilită legătura dintre entitățile teoretice și datele acustice. Aceasta se realizează prin reguli de corespondență, adică prin reguli care atribuie entităților teoretice date acustice corespunzătoare unităților sistemului. Într-o astfel de interpretare este permisă considerarea criteriului 'sistem' / 'interpretarea sistemului' ca bază de diviziune pentru complexul citat. Criteriul de împărțire indicat, 'sistem' / 'interpretarea sistemului', devine foarte clar cu ajutorul comparației, devenită celebră, a noțiunii de 'langue' cu jocul de șah [2]. Situația, la început clară, devine obscură prin folosirea unei terminologii neclare. Deși s-ar putea presupune că fonemele reprezintă unități ale noțiunii de 'parole', se spune despre ele :

„Fonemele sînt înainte de toate entități opoziționale, relative și negative" [3].

Așadar o caracteristică care ar trebui să aparțină imaginilor acustice. Prin aceasta termenul de fonem ajunge pe aceeași treaptă ca și termenul 'signifiant', cu deosebirea că ultimul este mai cuprinzător, adică presupune deja combinații de foneme.

În felul acesta nu există nici o posibilitate la F. de Saussure de a distinge în mod clar, din punct de vedere terminologic, între unitățile noțiunii de 'langue' și cele ale noțiunii de 'parole' pe planul noțiunii de 'signifiant'.

Problema dacă F. de Saussure stabilește deosebiri între 'schéma' și 'norme' rămîne nelămurită. Este totuși posibil să se interpreteze imaginile acustice în două feluri :

1) Imaginile acustice sînt impresii psihologice ale unităților acustice care se manifestă material în 'parole'. Din punct de vedere teoretic ele sînt construcții a căror caracteristică constă în faptul că se opun tuturor celorlalte unități ca unități ale sistemului și că trebuie să se deosebească de acestea prin anumite însușiri privitoare la corespondența materială. Imaginile acustice sînt, conform acestei concepții, relative, opoziționale și pozitive, adică ele respectă substanța acustică. Termenul *imagine acustică* în sine, indică această interpretare.

2) Imaginile acustice sînt diferite din punct de vedere relativ, opozițional, dar nu pozitiv ci numai negativ, adică ele reprezintă o simplă formă sau numai valori [4].

[1] *Cours...*, p. 164.
[2] *Ibidem*, p. 43, 153.
[3] *Ibidem*, p. 164.
[4] *Ibidem*, p. 155 și urm., 164.

Nu este locul aici să intrăm mai în amănunt în problema raporturilor dintre 'schéma' şi 'norme'. Trebuie numai să se observe că o descriere exhaustivă, deci o descriere care conţine toate regulile necesare pentru formarea de texte nu se poate obţine numai cu termenul de 'schéma'. Acest termen poate fi considerat numai ca o delimitare suficientă a unei limbi naturale de altele.

Dacă se compară cele două criterii distinctive, devine deosebit de problematică situarea interpretării acustice a fonemelor, ca şi a respectivelor probleme, pe planul semanticii morfologice. F. de Saussure include pe de o parte în unele pasaje din curs — mai ales acolo unde vorbeşte despre fonem — interpretarea acustică în noţiunea de 'parole', pe de altă parte unele pasaje pot fi înţelese în aşa fel încît interpretările acustice, în măsura în care sînt supuse convenţici sociale ar trebui să ţină de noţiunea de 'langue'. Despre 'langue' se spune :

„Ea este ansamblul deprinderilor lingvistice care permit unui subiect să înţeleagă şi să se facă înţeles" [1].

II. Compararea criteriilor de împărţire

Mai ales dificultatea mai sus amintită arată că descrierea noţiunilor care trebuie explicate, 'langue' şi 'parole' nu este univocă la F. de Saussure. Cercetări mai exacte arată în mod clar că cele două criterii de împărţire — şi anume 'social' / 'individual' pe de o parte şi 'sistem' / 'interpretarea sistemului' pe de altă parte — nu sînt echivalente, ci duc la descrieri diferite ale noţiunilor de explicat : 'langue', respectiv 'parole'. E vorba de interpretări echivoce, pe care le putem evita prin alegerea pentru scopurile noastre a simbolurilor L_1 faţă de F_1 pentru criteriul de diviziune 'social' / 'individual' şi L_2 faţă de F_2 pentru criteriul de diviziune 'sistem'/ 'interpretarea sistemului'. Cu această ocazie L_i şi P_i pot fi reprezentate ca nişte cantităţi care formează elementele, 'sistem' (s), 'corespondenţe' (k), 'individualitate' (i) aşa încît $L_1 = \{s, k\}$, $P_1 = \{i\}$, $L_2 = \{s\}$, $P_2 = \{k, i\}$.

Dacă se porneşte de la distincţia dintre 'sistem' şi 'interpretarea sistemului', atunci F_2 este indiferent în privinţa distincţiei 'social' / 'individual', căci cuprinde atît pe L_2 cît şi pe $P_2 - P_1$. Raportul dintre cele 4 noţiuni se poate demonstra prin definirea rînd pe rînd a unei noţiuni cu ajutorul celorlalte :

$$L_1 = L_2 + (P_2 - P_1)$$
$$P_1 = P_2 - (L_1 - L_2)$$
$$L_2 = L_1 - (P_2 - P_1)$$
$$P_2 = (L_1 - L_2) + P_1$$

Pentru a reuni diferitele distincţii făcute trebuie procedat la o împărţire tripartită :

$$\overbrace{\underbrace{L_2}_{\text{sistem}} / \underbrace{P_2 - P_1}_{\text{interpretarea sistemului}}}^{\text{social}} \; // \; \overbrace{P_1}^{\text{individual}}$$

[1] *Cours...*, p. 112.

În cazul acesta între L_2 pe de o parte și $P_2 - P_1$ ca și P_1 pe de altă parte există o distincție după criteriul 'sistem' / 'interpretarea sistemului' (simbolizată printr-o bară). Între L_2 și $P_2 - P_1$ pe de o parte și P_1 pe de altă parte există deosebirea dintre 'social' / 'individual' (simbolizată prin 2 bare). $P_2 - P_1$ formează reguli ale noțiunii de 'langue' care nu stau în relații între ele, ci care atribuie unităților sistemului datele corespunzătoare.

III. Rezultat și concluzii

Pentru a putea explica variabilitatea și complexitatea fenomenului lingvistic, teoria lingvistică trebuie să fixeze limite pentru obiectul ei. Ca premisă teoretică F. de Saussure introduce pe lîngă planurile 'signifiant' și 'signifié', distincția între 'langue' și 'parole'. Între 'langue' și 'parole' există deosebire în privința gradului de abstracție. În teorie deosebirea aceasta se exprimă prin aceea că 'parole' presupune 'langue' dar nu și invers, adică 'parole' poate fi explicat numai atunci cînd s-a explicat și 'langue'. Descrierea de către F. de Saussure a termenilor 'langue' și 'parole' se bazează pe criterii diferite, care duc la o situație echivocă în ceea ce privește folosirea termenilor. Pe de o parte F. de Saussure vrea să deosebească limba ca un 'cod' (sistem de semne) de limba ca producție de fenomene acustice perceptibile sensorial sub forma unor acte de comunicare, iar pe de altă parte vrea să deosebească sistemul lingvistic și corespondențele acustice, respectiv semantice, de unitățile sistemului. Distincția ultimă, care poate fi concepută pe planul descrierii teoretice ca un raport între o construcție teoretică și corespondența ei cu datele, rămîne în cadrul noțiunii de 'langue' în sensul primei deosebiri indicate. Aceasta se întîmplă deoarece regulile de corespondență corespund și ele unor convenții. Distincția după criteriul 'sistem' / 'interpretarea sistemului' stă la baza deosebirii dintre fonologie și fonetică, pe care a introdus-o Trubetzkoy. Ea a fost formulată în modul cel mai consecvent de către Hjelmslev pentru definirea raportului dintre 'sistem' și 'uz' [1].

Cel mai indicat ni se pare să se pornească de la prima împărțire a lui F. de Saussure, considerîndu-se 'langue' ca un sistem de reguli sintactice și semantice, iar 'parole' ca suma proceselor și fenomenelor petrecute cu ocazia producerii, respectiv perceperii de formulări lingvistice, adică de texte în situații lingvistice concrete. De aici reiese că 'parole' este condiționată de 'langue' prin condiții suplimentare legate de producerea, respectiv de perceperea unor formulări lingvistice. Din rîndul acestor condiții suplimentare fac parte particularitățile creierului uman, mecanismul psiho-fizic necesar pentru producerea formulărilor lingvistice precum și toate informațiile necesare pentru producerea, respectiv perceperea unor propoziții concrete sub forma unor acte de comunicare. În prezent natura acestor informații este în cea mai mare parte necunoscută. De aceea noțiunea de 'parole' ca termen de explicat în sensul indicat

[1] L. Hjelmslev, *Omkring Sprogtheoriens Grundlæggelse*, København, 1942.

mai sus este de cea mai mare utilitate pentru lingvistică. Sarcina de a găsi o explicație pentru noțiunea de 'parole' ar putea fi formulată în chipul următor: trebuie construit un aparat care, după structura sa, corespunde creierului uman și care dispune de 'langue' precum și de toate celelalte informații necesare pentru producerea unor formulări lingvistice. În mod corespunzător ar trebui construit și un aparat care să redea comportarea ascultătorului în procesul de comunicare. Un astfel de aparat există în prezent numai sub formă rudimentară. Gramatica generativă, așa cum a fost construită de N. S. Chomski, poate fi considerată ca o astfel de încercare rudimentară. Ea reprezintă un aparat (o funcție matematică, un număr de reguli recursive) care produce propozițiile unei limbi [1]. Acest aparat, astfel construit încît produce toate propozițiile unei limbi — noi presupunem că el este un model adecvat pentru această limbă — nu poate fi totuși considerat ca un model pentru noțiunea de 'parole' mai sus descrisă, deoarece nu ține seama de particularitățile psiho-fizice. De aceea propozițiile enumerate de o gramatică generativă nu pot fi considerate ca propoziții enunțate de un vorbitor. Pentru a produce propoziții în situații concrete, sînt necesare date despre felul în care procedează un vorbitor pentru a obține propozițiile dorite, adică este nevoie de un număr necesar de 'inputs' pentru a produce propoziții dorite sub formă de 'output'. Pentru a dispune de acest număr de 'inputs' lingvistica ar trebui să aibă la dispoziție cunoștințe mai perfecte decît cele pe care le posedă în prezent cu privire la procesul relațiilor dintre anumite situații și mijloacele lingvistice pe de o parte și condițiile de opțiune pentru obținerea efectelor stilistice pe de altă parte. În afară de aceasta ar fi nevoie de cunoștințe serioase despre felul în care lucrează creierul omenesc atunci cînd transformă regulile noțiunii de 'langue' în lanțuri liniare[2].

În prezent lingvistica este încă departe de posibilitatea construirii unui astfel de aparat. Aceasta se explică mai ales prin faptul că noțiunea de 'langue' este insuficient lămurită sub aspectul semanticii lingvistice și al stilisticii, iar o explicare integrală a lui 'langue' formează premisa pentru explicarea noțiunii de 'parole'.

În romînește de *Maria Iliescu*

[1] Vezi pentru aceasta N. Chomsky, *Syntactic Structures*, 'S-Gravenhage, 1957, ca și literatura indicată acolo.

[2] R. B. Lees, *Automata and the Generation of Sentences*, în *Anthropological Linguistics* 1959; vezi și N. Chomsky, *On Certain Formal Properties of Grammars*, în *Information and Control*, 2 (1959), p. 137—167, nota 1, p. 137/138.

DESPRE CLASIFICAREA PĂRŢILOR SECUNDARE DE PROPOZIŢIE

DE

VALERIA GUŢU-ROMALO

I

1. Termenul „parte de propoziţie", în opoziţie cu cel de „parte de vorbire" are în vedere o unitate sintactică, deci o unitate care presupune înlănţuirea cuvintelor în procesul comunicării. De aceea definirea părţilor de propoziţie comportă, cu necesitate, o dublă referire : în gramaticile curente subiectul şi predicatul se definesc de obicei prin referirea unuia la celălalt, iar părţile secundare de propoziţie, care presupun o relaţie de subordonare, se definesc prin raportarea la termenul regent : atributul este definit ca determinant al unui substantiv sau al unui substitut al substantivului, complementul, ca determinant al verbului, al adjectivului sau al adverbului.

Atributele şi complementele, sînt, la rîndul lor, supuse unor noi clasificări din care rezultă categoriile de atribut substantival, adjectival etc., complement direct, indirect, complement circumstanţial de loc, de timp etc. Aceste subcategorii, al căror număr variază mai mult sau mai puţin de la o lucrare la alta, de la un cercetător la altul [1], sînt deci rezultatul a două clasificări succesive.

Prima clasificare (în atribute şi complemente), cea mai generală, se bazează pe un criteriu unic : al calităţii morfologice a elementului regent.

[1] În ce priveşte limba romînă, *Gramatica limbii romîne* elaborată de Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R., Buc., 1954, vol. I, (Gramatica Academiei) distinge următoarele categorii de atribut : adjectival, substantival, pronominal, adverbial şi verbal, iar în *LRC* se înregistrează în plus atributul numeral ; în clasa complementelor Gramatica Academiei şi *LRC* înregistrează o serie de categorii noi : a complementelor de agent, de relaţie, instrumental, concesiv, pe care gramaticile mai vechi nu le menţionau, iar în diferite lucrări apărute ulterior : M. Avram, *Despre corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie*, în *SCI* (1956), p. 141—164, şi *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba romînă*, Bucureşti, 1960, I. Rizescu, *Observaţii asupra complementului de măsură în limba romînă*, în *Omagiu lui I. Iordan*, p. 729—733, I. Diaconescu, *Complementul calităţii*, în *LR* 1960, nr. 2, p. 14—18 se propun alte specii de complemente.

Criteriile care stau la baza celei de a doua clasificări, care se efectuează asupra celor două clase rezultate din prima, are în vedere criterii diferite. Diferite atît de criteriul primei clasificări, dar profund diferite şi de la o clasă de părţi secundare de propoziţie la cealaltă.

Criteriul de clasificare a atributelor îl constituie, mai mult sau mai puţin consecvent, calitatea morfologică a determinantului : « După părţile vorbirii prin care sînt exprimate, distingem mai multe feluri de atribute : adjectival, substantival, pronominal etc. » [1]; „Atributul poate fi exprimat prin diverse părţi de vorbire : adjectiv, substantiv, pronume, numeral, verb şi adverb. De aici, existenţa mai multor feluri de atribute, după natura morfologică a cuvîndului care îl exprimă. Avem astfel atribute adjectivale, substantivale..." [2]. Deci, în măsura în care „părţile de vorbire" reprezintă clase definite formal, această clasificare are în vedere un element de expresie, de „formă" în sensul tradiţional al termenului.

Uneori analiza expresiei depăşeşte această etapă a calităţii morfologice a determinantului, categoriile stabilite fiind supuse unei noi subdiviziuni în funcţie de modalitatea prin care se indică subordonarea determinantului faţă de elementul regent, în funcţie de „forma" flexionară a elementului determinant. Aşa de ex., atributul substantival este scindat, la rîndul său, în atribut substantival genitival, prepoziţional etc.

În clasificarea complementelor se recurge însă la un criteriu complet diferit şi anume criteriul conţinutului sub forma raportului care se dezvoltă între determinant şi elementul regent, calitatea şi gradul de abstracţiune gramaticală a raportului variind foarte mult de la un complement la altul şi depinzînd foarte strict de sensul lexical al cuvintelor care realizează construcţia concretă.

Folosirea a două criterii diferite, abandonarea criteriului utilizat în clasificarea atributelor şi înlocuirea lui cu un alt criteriu atunci cînd se discută complementele nu se explică şi nu se justifică teoretic nicăieri, fiind rezultatul unei foarte îndepărtate tradiţii.

Consecinţa folosirii unor criterii diferite o constituie faptul că tipurile de atribute şi complemente rezultate din clasificare sînt profund diferite şi ca atare nu oferă o bază de comparaţie. Nefiind posibilă comparaţia, nu e posibilă nici desprinderea eventualelor elemente specifice.

Descoperirea particularităţilor deosebitoare presupune entităţi omogene şi impune deci ca operaţia de clasificare efectuată înăuntrul celor două părţi de propoziţie (deci în aceeaşi etapă) să se bazeze pe un criteriu unic.

Primul pas pentru o corectă soluţionare a problemei studierii părţilor secundare de propoziţie îl constituie deci unificarea criteriilor de clasificare, găsirea unui principiu clasificator comun.

2. Necesitatea unui criteriu comun de clasificare în vederea obţinerii unor categorii comparabile poate fi satisfăcută fie prin renunţarea la cele două criterii pe care le oferă tradiţia gramaticală şi descoperirea unui

[1] Gramatica Academiei, vol. II, p. 81.
[2] LRC, p. 591.

criteriu nou, fie prin extinderea unuia din criteriile vechi de clasificare la ambele clase de părți secundare de propoziție.

Soluția a doua pare, cel puțin în perspectiva stadiului actual al cercetărilor, mai bună.

Din cele două criterii utilizate de gramaticile curente în clasificarea complementelor și atributelor mai clar și mai precis, dacă avem în vedere clasificarea rezultată, este criteriul calității morfologice a determinantului, deci cel adoptat în clasificarea atributelor.

Folosirea acestui criteriu permite stabilirea unor categorii de atribut clar distincte și precis delimitate.

Diferitele lucrări de gramatică înregistrează — cu minime deosebiri decurgînd din anumite ambiguități ale clasificării în părți de vorbire [1] — aceleași categorii de atribut, diferitele construcții încadrîndu-se clar într-un tip sau în altul. Aceste constatări dovedesc precizia criteriului și claritatea categoriilor stabilite pe baza lui.

Conținutul, în schimb, așa cum este folosit în clasificarea complementelor, adică conceput sub forma unor sensuri mai mult sau mai puțin generale, dar strict dependente de sensurile lexicale ale cuvintelor care realizează construcția concretă și căutînd să corespundă unor tipare universale [2], constituie un criteriu insuficient de precis conturat, vag, și ca atare, în mare măsură, subiectiv.

Lipsa de claritate și de precizie a criteriului se manifestă în faptul că nu găsim nicăieri o formulare explicită a criteriului general de clasificare a complementelor (cum se face pentru atribute. În locul unei asemenea precizări apar deseori descrieri de tipul: „Complementele arată cine suferă acțiunea verbului (complement *direct*), pe cine îl privește (complement *indirect*), de cine e făcută acțiunea unui verb la diateza pasivă (complement de *agent*), în ce împrejurări de timp, loc, mod etc., se petrece acțiunea sau cum se prezintă o însușire (complemente *circumstanțiale*)[3].

Neclaritatea criteriului are drept consecință stabilirea pe baza lui a unor categorii insuficient de riguros definite și delimitate, aceeași construcție putînd fi încadrată, în egală măsură, în diverse specii de complemente: în *bolnav de inimă*, determinantul poate fi considerat circumstanțial de cauză sau complement de relație, *pe drum* „poate însemna și locul unde se petrece o acțiune și timpul cînd se petrece" [4].

Afirmații de tipul: „Deși în practică e ușor de deosebit complementul direct de cel indirect, nu e ușor de dat definiții care să le distingă categoric unul de altul și să acopere toate exemplele. Complementul direct este mai legat de acțiune, el arată obiectul asupra căruia se exercită acțiunea verbului, obiectul care este modificat sau chiar creat prin această acțiune, pe cînd complementul indirect arată obiectul existent indepen-

[1] Singura deosebire dintre Gramatica Academiei și LRC (cf. nota 1) o constituie înregistrarea în LRC a unui atribut numeral.

[2] Multe tipuri de complement se pot regăsi în gramaticile celor mai deosebite limbi pentru că au în vedere concepte ca timp, loc, cauză, efect etc.

[3] Vol. II, p. 112.

[4] *Op. cit.*, p. 125.

dent de acţiunea verbului şi pe care această acţiune îl interesează", constituie în fond o recunoaştere a ineficacităţii criteriului de clasificare: un criteriu defectuos sau inadecvat duce la stabilirea unor categorii ce nu pot fi cuprinse într-o definiţie clară. Arată de asemeni că, în această problemă ca şi în altele, apare o discrepanţă între teorie şi practică, între empirie şi teorie, teoria fiind cea care rămîne în urmă.

Tot lipsa de precizie a criteriului decurgînd din caracterul său semantic, explică tendinţa de a mări mereu numărul de complemente [1].

F. Brunot, adept, de altfel, al analizei semantice pe care o consideră „o metodă fecundă de educare a spiritului" [2] şi descoperitor a cîtorva noi tipuri de complement, atrăgea atenţia asupra pericolului de a mări exagerat numărul de categorii deoarece „e suficientă puţină ingeniozitate" [3] pentru a crea tipuri noi. Evitarea excesului şi respectarea limitelor normale reprezintă, după opinia lui „o problemă de prudenţă şi de tact" [4], elemente strict subiective.

Criteriul de clasificare a complementelor se dovedeşte a fi atît de inadecvat încît poate duce chiar la neglijarea definiţiei complementului: Astfel în Gramatica Academiei [5], în enumerarea elementelor regente ale complementului de relaţie alături de verb şi adjectiv, cuprinse în definiţia generală a complementului [6], se menţionează şi substantivul, iar la atributul substantival se spune: „Genitivul obiectiv exprimă complementul unui substantiv de origine verbală" [7]. În LRC, comentariul faptelor fiind mult mai bogat, contradicţia aceasta se întîlneşte într-o formă mai explicită. Astfel, la pag. 643, discuţia unui exemplu se încheie prin concluzia: „urmează, deci, că şi substantivele pot fi însoţite de obiecte indirecte, dacă îndeplinesc una din condiţiile amintite mai sus cu privire la adjectiv", iar în introducerea la circumstanţiale (p. 648), se afirmă: „De asemenea sînt numeroase substantivele însoţite de circumstanţiale, fără restricţiile constatate, de pildă, la obiectul indirect în legătură cu înţelesul substantivului. Se poate spune că, făcînd abstracţie de uneltele gramaticale (articol, prepoziţie şi conjuncţie) nu există parte de vorbire împreună cu care să nu poată apărea un complement circumstanţial".

Aceste afirmaţii, paradoxale dacă le raportăm la definiţia complementului, corespund realităţii lingvistice şi sînt perfect justificate de fapte: E neîndoielnic că un raport circumstanţial poate fi exprimat şi într-un grup substantiv-atribut. Care este, de ex., raportul atunci cînd apare un atribut adverbial de tipul: *casa de aici*, *lecţia de ieri*, sau chiar substantival cum ar fi *casa din vale*, *profesorul de la ţară*, *plîns de bucurie* etc.? Este de asemenea clar că atributul substantival exprimat printr-un „genitiv obiectiv" exprimă un raport asemănător cu cel pe care-l exprimă complementul direct.

[1] Comp. nota 1.
[2] Vezi Fr. Brunot, *La pensée et la langue*, Paris, 1926, p. 405.
[3] *Ibid.*
[4] *Ibid.*
[5] Gramatica Academiei, p. 142.
[6] *Idem*, p. 112.
[7] *Idem*, p. 87. De altfel şi F. Brunot d. ex, în *lucr. cit.*, p. 304 vorbeşte despre un „objet du nom".

Constatări de acest fel pot duce sau la concluzia că definiția complementului trebuie modificată în așa fel încît să poată fi incluse și situațiile mai sus menționate, ceea ce nu s-ar putea realiza decît desființînd distincția dintre atribut și complement, sau la concluzia că baza pe care se face în mod obișnuit clasificarea complementelor este ambiguă și nesatisfăcătoare, și ca atare trebuie înlocuită.

Examinarea clasificării și categoriilor de atribute și complemente confirmă superioritatea criteriului care stă la baza clasificării atributelor și justifică extinderea lui în calitate de criteriu comun.

II

1. Adoptarea criteriului expresiei determinantului, considerat sub aspectul calității morfologice, ca principiu al clasificării comune prezintă avantajele de a evita ambiguitatea în delimitarea tipurilor de complement [1] și de a obține clasificări comparabile a atributelor și complementelor, iar comparația celor două serii de determinanți permite punerea în evidență a asemănărilor și deosebirilor dintre ele, și ca atare a elementelor specifice.

Foarte clar apar trăsăturile specifice ale diferitelor serii de determinante în următorul tabel:

Determinant / Regent	Substantiv				Adjectiv		Adverb		Verb				Interjecție
	G	D	Ac.	Prep.		Prep.		Prep.	Inf.	Prep. inf.	Ger.	Sup.	
Substantiv	+	+	−	+	+	−	+	−	−	+	+	+	−
Verb	−	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Adjectiv	−	+	−	+	−	−	+	−	+	+	−	+	−
Adverb	−	−	−	+	−	−	+	−	−	+	−	+	−
Interjecție	−	+	−	+	−	−	+	−	−	−	−	−	−

Pe verticală se indică elementul regent, iar pe orizontală determinantele. Am folosit pentru alcătuirea acestui tabel construcțiile înregistrate de Gramatica Academiei, LRC și de studiul despre sintagmă al lui S. Stati [2].

Respectăm de asemenea clasificarea morfologică și inventarul de cazuri din gramaticile curente. Nemenționarea în tabel a nominativului se explică prin faptul că nu am avut în vedere subiectul, numele predicativ și nici apoziția [3].

Nu am inclus ca unități distincte pronumele și numeralele, deoarece acestea se comportă sintactic, în mare, ca substantivele și adjectivele.

[1] În măsura în care nu e ambiguă clasificarea în părți de vorbire.

[2] *Sintagma și sistemul sintactic al limbii*, în SCL. VIII (1957), p. 253—275.

[3] Ar merita fără îndoială să se pună și problema acestor părți de propoziție, mai ales al numelui predicativ avînd în vedere afinitățile lui cu atributul și complementul.

Am distins însă adjectivul şi adverbul de verb ca elemente regente de complement, pentru că, după cum se constată uşor din tabel, tipurile de determinanţi pe care le admit sînt mult mai puţin numeroase decît cele ale verbului. Am inclus de asemenea interjecţia ca unitate de sine stătătoare, pentru că, deşi în gramaticile curente nu e cuprinsă ca element regent în definiţia nici unui determinant, ea apare menţionată în discuţia diferitelor părţi de propoziţie [1].

La substantiv prescurtările indică cazurile (G = genitiv etc.), iar la verb, modurile nepersonale [2] (Inf. = infinitiv etc.). Am specificat de asemenea în toate cazurile cînd relaţia între elementul regent şi determinant se realizează prin intermediul prepoziţiei (notată prep.). Formele cazuale pentru substantiv şi formele modale pentru verb sînt indicate numai la determinant, deoarece pentru elementul regent sînt nerelevate din punctul de vedere al problemei care ne interesează. Din acelaşi motiv nu s-a făcut distincţie între diferitele forme cazuale ale adjectivului.

Examinarea tabelului impune următoarele constatări în ce priveşte părţile secundare de propoziţie din limba romînă:

Cele mai variate determinări admit substantivul şi verbul, adică tocmai părţile de vorbire pe care gramaticile tuturor timpurilor le consideră ca principale ca importanţă şi frecvenţă în comunicare. Numărul şi varietatea determinantelor celorlalte părţi de vorbire sînt mai reduse.

În ce priveşte determinările posibile înregistrate la diferitele elemente regente trebuie precizat că nu toate au în limbă aceeaşi situaţie. Astfel atributul substantival în dativ e în limba romînă contemporană o rămăşiţă cu totul neînsemnată a trecutului [3].

Un loc aparte ocupă între determinantele verbului complementul exprimat prin adjectiv deoarece în toate cazurile acest complement presupune o dublă dependenţă: faţă de verb, dar şi faţă de un substantiv.

În ce priveşte interjecţiile trebuie remarcat că nu pot avea determinări decît un număr restrîns de interjecţii şi anume cele mai frecvente ca: *vai*, *bravo*, *hai*, *iată (iacă)* şi adeseori onomatopeele, acestea manifestînd de obicei regimul verbului care exprimă acţiunea sugerată de interjecţie: *poc*, *poc*, *două palme*!

Pe de altă parte, se constată că alături de determinări pe care le regăsim la toate elementele regente cum ar fi determinarea prin substantiv cu prepoziţie sau determinarea adverbială, apar determinări specifice unui element regent. Astfel determinantul substantival genitival nu poate avea ca element regent decît un substantiv, iar determinantul substantival în acuzativ nu determină decît verbe [4]. În limba actuală tinde să devină determinare specific nesubstantivală, substantivul în dativ. Specifice

[1] Cf. LRC, p. 646.

[2] Nu am luat în consideraţie modurile personale, deoarece sînt considerate propoziţii subordonate şi nu părţi secundare de propoziţie.

[3] Acad. I. Iordan în LRC nu înregistrează deloc această construcţie.

[4] Am exclus din discuţie apoziţia care are un regim sintactic complet diferit de cel al părţilor secundare de propoziţie, mai ales în limba contemporană, unde tinde spre o modalitate unică de expresie: nominativul.

verbului tind să devină determinările de tipul *infinitiv fără prepoziție, adjectiv cu prepoziție* și *interjecție.*

Adjectivul, adverbul și interjecția diferă, în ce privește determinările posibile, de verb, și diferă totodată și între ele. De aceea, pentru o clasificare și o terminologie consecventă, ar trebui introduși alți termeni, cel de complement rezervîndu-se verbului. Sau, mai simplu, pentru a marca diferențele, termenul generic de complement ar putea fi determinat pentru indicarea explicită a elementului regent: complement al verbului, al adjectivului, al adverbului, al interjecției.

Această soluție ar avea avantajul de a respecta obișnuința de a considera determinările acestor părți de vorbire complemente, fără a deforma realitatea: la adjectiv, adverb și interjecție apar determinări de tipul celor admise de verb, dar nu apare determinarea substantivală genitivală specifică substantivului. Deci determinările în discuție se apropie de determinantele verbului, nu de atribute.

Astfel, o primă clasificare ar distinge alături de atribut și de complementul verbului, complementele adjectivului, adverbului și interjecției. Criteriul clasificării îl constituie calitatea morfologică a elementului regent.

Aceste clase vor fi supuse la rîndul lor unei clasificări avînd în vedere de data aceasta expresia determinantului, sub aspectul apartenenței acestuia la una sau alta din părțile de vorbire deci tot sub aspectul calității morfologice, obținînd astfel, alături de atribute substantivale etc., complemente substantivale, adverbiale etc., ale verbului, adjectivului sau interjecției.

Cercetarea mai amănunțită a acestor categorii stabilite pe baza expresiei poate aduce unele observații interesante și utile chiar pentru clasificare. Astfel, ar merita, de exemplu, o studiere mai amănunțită atributul care are ca element regent un pronume, pentru că, deși considerînd pronumele global, deci avînd în vedere toate speciile de pronume, sub aspectul determinărilor pe care le pot avea, ajungem la aceleași tipuri de determinanți ca la substantiv, dacă ne referim însă la diferitele categorii de pronume considerate izolat, constatăm că au o situație diferită: pronumele personal, de exemplu, pune, în ce privește determinanții, alte probleme decît pronumele demonstrativ (care, cel puțin, la prima vedere, pare cel mai apropiat, sub aspectul determinărilor posibile de substantiv).

2. O nouă sistematizare poate fi obținută dacă luăm în considerație, menținîndu-ne la planul expresiei, posibilitățile de substituire ale unei construcții prin alta.

Așa de exemplu, în cadrul complementelor substantivale, prepoziționale, distingem complementele care se pot substitui prin complement substantival în acuzativ și cele substituibile prin complement substantival în dativ sau prin complement adverbial:

văd pe elev/văd elevul
— văd mașina
văd pe deal/văd acolo
dau apă la cai/dau apă cailor

Asemenea substituiri, deci o asemenea clasificare, se pot efectua şi în cazul atributelor:

colţ de odaie/colţul odăii
mijlocul la cercul (acela)/[1] *mijlocul cercului*
casa din vale/casa de acolo

Procedînd în acest fel se obţine o regrupare a părţilor de propoziţie pe baze *formale* în tipuri clare, iar construcţiile prepoziţionale comune tuturor tipurilor de determinanţi se grupează şi pot fi reduse, cel puţin în parte, la construcţii mai mult ori mai puţin specifice unui anumit element regent.

3. O dată epuizată clasificarea şi descrierea părţilor secundare de propoziţie [2], cercetarea poate trece la a doua etapă: studierea determinanţilor în planul conţinutului, care va urmări tipurile de construcţii stabilite în prima etapă sub aspectul valorilor pe care le exprimă.

Abordarea construcţiilor sub aspectul conţinutului trebuie să reprezinte abia etapa a II-a, pentru că variaţiile de valoare pot fi extrem de numeroase şi de nuanţate depinzînd foarte mult de conţinutul semantic al elementelor care alcătuiesc construcţia şi chiar de contextul mai larg al propoziţiei.

Iată cîteva exemple în care se vede clar (lucru de altfel constatat de mult, fără a se trage însă şi concluziile de rigoare) cum variază conţinutul semantic al determinantelor în funcţie de sensul elementelor din context:

a) vine *cu trenul* (instrumental)
vine *cu iarna* (temporal sau sociativ)
vine *cu bucurie* (modal)
vine *cu colegii* (sociativ)

b) vine *cu noi* (sociativ)
vine *la noi* (local)
vine *pentru noi* (final)

c) s-a dus *la copii* (local)
(Le) -a spus *la copii* (complement indirect)
A ucis *la lupi* (complement direct, cu *la* cantitativ).

Succesiunea celor două etape corespunde rolului care se acordă în studierea părţilor secundare de propoziţie elementelor din cele două planuri: expresia oferă criteriile de clasificare, iar conţinutul serveşte la descriere.

Capitolul consacrat *atributului* din Gramatica Academiei ilustrează, în mare măsură, procedeul de studiere a părţilor secundare de propoziţie

[1] Construcţia, puţin frecventă, e totuşi reală. Cf. de exemplu, *Tinereţe fără bătrineţe*, ed. Biblioteca pentru toţi, Buc., 1961, p. 31: *Făcu un rotocol de creţă şi şezu în mijlocul la creţa aia.*

[2] Sugestiile prezentate nu au pretenţia de a epuiza posibilităţile de descriere şi de grupare a părţilor secundare ale propoziţiei din punctul de vedere al expresiei.

propus de mine. După o clasificare a atributelor pe baza expresiei se trece la stabilirea unor inventare a așa-numitelor „funcții"[1] ale diferitelor tipuri de atribut.

Asemenea inventare, foarte utile, vor trebui stabilite și pentru diferitele tipuri de complemente. De exemplu:

Complementul substantival în acuzativ al verbului poate exprima un raport obiectiv, care poate îmbrăca diferite nuanțe:

obiectiv rezultativ:
scriu o carte,

obiectiv al conținutului:
dansez un dans, visez un vis,

un raport modal:
pun lucrurile grămadă

un raport temporal:
s-a întors seara.

Poate exprima de asemenea:

durata:
a lucrat ani (în șir)

valoarea sau costul:
construcția făcea milioane

cantitatea:
nu am vîndut vagoane de grîu etc.

Un complement substantival prepozițional poate exprima:

un raport obiectiv:
văd pe mama

un raport local:
stau pe scaun

un raport temporar:
viu pe seară

un raport modal
stau pe ghimpi (pe gînduri) etc.

În această sumară schiță nu se poate prevedea cît de departe e util să meargă analiza conținutului, nici în ce măsură pot fi folosite tipurile cu care ne-au obișnuit gramaticile noastre curente. Stabilirea acestor lucruri presupune o cercetare amănunțită.

[1] Cf. Volumul II, pag. 87 și urm. termenul funcție e folosit în această situație, impropriu, chiar dacă avem în vedere numai terminologia gramaticii tradiționale în care se vorbește de obicei de funcția de subiect, funcția de atribut etc.

Ceea ce se vede însă de la început este că stabilirea acestor inventare nu epuizează studierea construcţiilor în discuţie, în planul conţinutului. Inventarul nu reprezintă decît o premisă necesară, dar insuficientă. Materialul oferit de acest inventar va trebui prelucrat pentru a se stabili în ce condiţii apare un anumit raport, o anumită valoare.

Nu este suficient deci să arătăm că atributul substantival genital [1] exprimă obiectul posedat, dependenţa, apartenenţa, autorul, conţinutul etc., etc.[2], ci e necesar să aprofundăm analiza şi să stabilim *în ce condiţii* apare o anumită valoare. Aşa de exemplu, analiza conţinutului trebuie să precizeze că ideea de superlativ nu apare la atributul substantival decît cu condiţia ca substantivul determinant să reia semantic substantivul determinat: *legea legilor, minunea minunilor, frumoasa frumoaselor*, că raportul subiectiv sau obiectiv presupune ca element regent un substantiv cu un conţinut semantic care îl ataşează de un verb [3]; *mersul trenului, mişcarea ierbii, strîngătorii haraciului*, că valoarea locală sau temporală apare în situaţiile în care e posibilă substituirea substantivului în genitiv printr-o construcţie substantivală prepoziţională sau adverbială:

merii grădinilor/ merii din grădini/ merii de acolo

Adoptînd un procedeu unic în operaţia de inventariere a valorilor diferitelor construcţii şi de punere în evidenţă a condiţiilor în care apar valorile respective, obţinem rezultate comparabile pentru diferitele clase de determinanţi.

Aceste rezultate comparabile reprezintă premisa necesară desprinderii specificului diferiţilor determinanţi. Pe de altă parte, e probabil că această comparaţie, efectuată şi în interiorul claselor mari, va permite o ierarhizare a tipurilor cuprinse de clasele respective. Constatarea Gramaticii Academiei că numărul valorilor realizate prin atributul pronominal genitival este „mult mai mic" [4] decît al celor ale atributului substantival genitival, constituie un indiciu al faptului că analiza sistematică a conţinutului va pune în lumină raporturi noi sau va preciza unele raporturi deja descoperite de analiza expresiei, raporturi existente între tipurile diferitelor clase.

4. Clasificarea şi sistemul de descriere propuse în prezentul articol nu diferă de gramaticile curente în ce priveşte obiectivul cercetării: au în vedere expresia şi conţinutul, nu neglijează nici una din aceste laturi, dar modul de abordare şi de studiere are un caracter mai organizat.

Gramatica Academiei de exemplu, dacă avem în vedere nu numai clasificarea, ci întreaga descriere a diferitelor părţi de propoziţie are în vedere, atît în studierea atributului cît şi a complementului ambele pla-

[1] Referirea la atribut se explică prin faptul că e singurul capitol la care conţinutul este mai bine studiat.

[2] Vezi Gramatica Academiei, vol. II, p. 87, 89.

[3] Gramatica Academiei menţionează: „Genitivul subiectiv exprimă subiectul acţiunii denumite de un substantiv de origine verbală. Genitivul obiectiv... exprimă complementul unui substantiv de origine verbală" (p. 37).

[4] *Idem*, p. 99.

nuri : expresia și conținutul. Astfel la atribut, în cadrul diferitelor categorii stabilite, pe baza criteriului expresiei, se inventariază variate „funcții" ale atributelor, iar la complemente, definite prin conținut, se discută „mijloacele de exprimare" ale fiecărui tip de compliniri. Se discută deci și atributele și complementele atît ca expresie cît și din punctul de vedere al conținutului, acordîndu-se însă celor două planuri rol și importanță diferită în studierea celor două categorii de părți de propoziție : în studierea atributului primează expresia, pe cînd la complement rolul principal revine conținutului. Acest mod de descriere și clasificare face ca subcategoriile, tipurile de atribut și de complement să nu fie comparabile nici în planul expresiei, nici în planul conținutului. Atributele și complementele devin categorii complet eterogene, care nu oferă o bază comună, și ca atare nu sînt comparabile, împiedicînd astfel descoperirea asemănărilor și deosebirilor specifice.

Articolul de față propune ca cercetarea să pornească de la expresie și, numai avînd în vedere tipurile stabilite pe baza acestui criteriu și cu ajutorul unei analize formale, să studieze conținutul. În clasificarea și descrierea propusă numai expresia are rol definitoriu, conținutul devenind element de descriere. În felul acesta se poate ajunge la o bază unică de clasificare și în același timp la o descriere mai sistematică și mai aprofundată.

DESPRE APOZIȚIE ȘI RAPORTUL APOZITIV

DE

MIRCEA MITRAN

1) Deși contradicțiile dintre realitatea lingvistică și descrierea dată de gramatica clasică nu sînt raritățI, cu greu se poate găsi o altă descriere mai neconformă realității și mai contradictorie în elementele ei decît aceea a apoziției. Așa se explică numeroasele încercări de definire a apoziției și desele reveniri și completări care și-au propus să atenueze contradicțiile dintre elementele teoriei și pe cele dintre teorie în ansamblu și realitatea faptelor lingvistice [1].

Cu tot numărul lor mare, studiile despre apoziție, deși au adus numeroase precizări noi, bine întemeiate, n-au dat încă o soluție care să poată fi acceptată; poate că explicația acestei situații stă în faptul că toate aceste studii n-au făcut decît să caute o modalitate prin care faptele lingvistice să fie mai bine cuprinse în noțiunile și definițiile vechi, în loc de a căuta să deducă din analiza faptelor o teorie.

Articolul de față încearcă să dea o descriere mai coerentă, care să reflecte mai adecvat faptele lingvistice.

Cea mai amplă descriere a apoziției în limba romînă de care dispunem pînă acum este cea dată de M. Grigorescu [2]. Capitolul despre apoziție din *Gramatica* Academiei R.P.R.[3] nu face decît să rezume descrierea dată în acest articol, sau să-l reproducă fără prea mari modificări. În aceste două lucrări se dă următoarea definiție:

„Apoziția este atributul substantival pus în cazul nominativ, indiferent de cazul termenului determinat sau acordat în caz cu acesta".

---

[1] Citez aici numai cîteva din studiile consacrate acestei chestiuni: M. Grigorescu, *Atributul substantival în limba romînă*, cap. D. Apoziția — SCL, V (1954) nr. 1—2, p. 118—129; autoarea a mai revenit cu unele precizări în: M. Avram, *Corespondența dintre propozițiile și părțile de propoziție*, în *Studii de gramatică*, vol. I, p. 147—153; Finuța Asan, *Propoziția apozitivă și apoziția*, în LR, X (1961), nr. 4, p. 312—316; J. Pignon, *L'apposition*, în „Le français moderne", 29 (1961), nr. 4, p. 252—258; M. Galichet, *L'adjectif peut-il exercer la fonction d'apposition?* în „Le français moderne", nr. 3, 1957, p. 181—185.

[2] *Ibid.*

[3] Vol. II, p. 93.

După această definiție se tratează ca apoziții situații sintactice dintre cele mai diferite din punctul de vedere al raporturilor sintactice reale ca, de exemplu:

Unchește Haralambie s-a oprit...
Irimia vînzătorul ar fi fiind la Iași
Bunicul, Manole Crețu, la noi la Viișoara a văzut lumina lumii...
Ostașul sovietic, *tovarăș* și *frate* luptă pentru voi...

Apoi definiția apoziției se completează cu această precizare, care, în mod evident nu corespunde decît anumitor tipuri dintre construcțiile pe care cele două lucrări le includ la apoziție: „Spre deosebire de celelalte atribute substantivale, apoziția nu este subordonată termenului determinat, ci stă, din punct de vedere logic, pe același plan cu acesta: expresia lingvistică a acestei realități este juxtapunerea apoziției... Cu alte cuvinte apoziția presupune o identitate între noțiunea pe care o exprimă ea și noțiunea exprimată de termenul determinant"[1].

După toate acestea se pun în mod firesc cîteva probleme:

a) Cum se poate susține această ideie cu situații sintactice ca cele folosite în lucrările amintite de tipul: *rîul Olt, unchește Haralambie, bunicul Manole* etc?

b) Dacă nu este subordonată termenului precedent, cum se poate susține că apoziția este o *specie a atributului substantival*, de vreme ce atributul este, prin definiție, o parte de propoziție subordonată?

c) De vreme ce se afirmă[2] că, destul de frecvent, apozițiile sînt introduse prin adverbele *adică* și *anume*, cum se poate susține că juxtapunerea este expresia identității dintre cele două elemente?

Înainte de a căuta soluția acestor probleme să vedem întrucît ne pot ajuta precizările aduse de autoare în articolul următor în care se ocupă de apoziție (*Studii de gramatică*, vol. I).

Dezvoltînd ideea existenței unei corespondențe între părțile de propoziție și propozițiile subordonate și propunînd un tip de propoziții, care ar corespunde apoziției, M. Avram reia de cîteva ori problema naturii sintactice a raportului apozitiv. Contradicțiile semnalate în primul său studiu despre apoziție capătă aici o expresie nouă, devenind mai evidente:

„Între părțile *secundare* de propoziție, apoziția are o situație specială, în sensul că, spre deosebire de celelalte *atribute*, ea *nu e subordonată* termenului determinat, *ci stă, din punct de vedere logic, pe același plan cu el, presupunînd o identitate între noțiunea pe care o exprimă ea și noțiunea exprimată de termenul determinat*" (p. 147) (Sublinierea mea —M.M.).

„Uneori, propoziția apozitivă explică un adverb sau o locuțiune adverbială pronominală": (*așa, de asta* etc.) (p. 148).

„Apozitive sînt deci propozițiile a t r i b u t i v e *la care nu se vede raportul de subordonare* față de termenul determinat" (sic) p. 150.

„Tocmai caracterul apozitiv al acestor propoziții explică situația lor de treaptă de mijloc între subordonare și coordonare... căci pe de o

[1] Gramatica Academiei, vol. II, p. 97; M. Grigorescu, *op. cit.*, p. 126.
[2] Vezi Gramatica Academiei, vol. II, p. 93 § 149 și M. Grigorescu, *op. cit*, p. 120.

parte echivalenţa dintre cei doi termeni îi situează pe amîndoi pe acelaşi plan în frază, iar pe de alta, tocmai ea se opune considerării unor termeni identici drept termeni coordonaţi" (p. 152).

Şi în încheiere: „Situaţiile examinate duc la concluzia că apoziţia nu este numai o specie a atributului substantival, ci o categorie mai largă, a cărei caracteristică este faptul că determină alt termen stînd pe acelaşi plan cu acesta, şi fără ca determinarea să fie exprimată printr-un procedeu gramatical" (p. 153).

Dintre toate acestea, lucrul în întregime nou şi cu o importanţă principală aparte este ideea că apoziţia apare şi pe lîngă adverb, autoarea nerenunţînd însă la ideea că apoziţia este o specie a atributului substantival.

În acest sens, e cazul să luăm în considerare faptul că, pe baza unor elemente ale definiţiei apoziţiei, şi pornind chiar de la afirmaţia Mioarei Avram s-au adus în discuţie şi elemente sintactice total îndepărtate de categoria numelui de care este legată determinarea atributivă. Astfel Finuţa Asan[1] observă pe bună dreptate că, din punct de vedere sintactic, alături de apoziţiile substantivale trebue puse şi altele în care însă raportul se stabileşte între două adverbe, două verbe etc.

Într-adevăr, dacă luăm aceste exemple:

Bunicul, Ghiţă Manolea, venea des pe la noi.

Poimîine, Joi, plec la Sinaia.

Observăm că raportul dintre *bunicul* şi apoziţia sa *Ghiţă Manolea,* este acelaşi cu raportul dintre adverbele *poimîine* şi *joi.*

Făcînd acum un bilanţ al ideilor de mai sus, obţinem un conglomerat de noţiuni incompatibile înglobate într-una singură: cea de apoziţie. Ar rezulta că apoziţia e o specie de *atribut,* dar care nu e subordonată, fiindcă *determină* un termen identic cu ea însăşi; acest *atribut* poate determina şi alte părţi de vorbire decît substantivul şi substitutele lui; adverbul, de exemplu.

E evident că s-a ajuns la această situaţie paradoxală, fiindcă s-a încercat să se cuprindă într-o singură categorie fapte lingvistice mult deosebite între ele, iar singura cale de a ieşi din acest nod de contradicţii este o nouă examinare şi clasificare a faptelor reale.

Prima problemă care ne apare pe acest drum este lămurirea raportului dintre atribut şi apoziţie.

Pe baza definiţiei citate mai sus — preluată fără modificări de *Gramatica* Academiei — M. Grigorescu (Avram) pune construcţii cu atribut în nominativ de tipul *cîine lup*; *vornicul Moţoc*:

Lăpuşneanul se puse în capul mesei avînd în dreapta pe *logofătul Trotuşan* şi în stînga pe *vornicul Moţoc* (Negruzzi 150—51) în care e evident că avem a face cu un substantiv urmat de o caracterizare, de o determinare atributivă, la un loc cu altele în care al doilea termen reprezintă pur şi simplu un alt nume al aceluiaşi obiect:

Mezinul, Alexandru,..., îşi contenise de multă vreme pornirile mînioase. Sadovenu. O. I. 11.

[1] *Propoziţia apozitivă şi apoziţia,* în LR, X (1961) nr. 4, p. 312—316.

Definiția dată de autoare apoziției (atributul substantival pus în cazul nominativ indiferent de cazul termenului determinat sau acordat în caz cu acesta), se potrivește numai primului tip de construcții unde avem într-adevăr o construcție atributivă, iar completarea definiției (elemente identice care stau pe același plan) corespunde numai ultimului tip de construcții în care avem două nume ale aceluiași obiect.

H. Tiktin în a sa *Gramatică romînă* (p. 182), deși nu făcea distincția netă între atribut și apoziția propriu-zisă, pornea în definirea apoziției tocmai de la această trăsătură caracteristică : „Un substantiv care se alătură lîngă un alt substantiv spre a-l determina, fără însă a atîrna de la dînsul, se numește apozițiune : Feciorul său, popa. „Vorba determinată și apoziția sînt două denumiri pentru același lucru. Cînd zicem : *Feciorul său, popa*, feciorul și popa sînt una și aceeași persoană. Din contra cînd zicem Feciorul popei, fecior de popă, altul este feciorul și altul popa".

După expresia lui L. Tesnière[1], apoziția nu este decît o altă ipostază sintactică a termenului pe lîngă care apare.

2) Așadar trebuie să numim apoziție unitatea sintactică care desemnează același obiect cu cuvîntul sau grupul de cuvinte cu care stă pe același plan sintactic.

Bunicul, Manole Crețu, la noi la Viișoara văzuse lumina lumii aceștia. Sadoveanu, L. N., 5.

...cînd *cumnatu-său, Cuțiteiu, primarul*, om văzut și umblat prin multe, intră după el... Caragiale, O. I. 234.

Apozițiile *Manole Crețu, Cuțiteiu, primarul*, sînt alte nume ale uneia și aceleiași realități, desemnate de cuvîntul sau grupul de cuvinte precedent, cu care stau pe același plan sintactic în sensul că îndeplinesc aceeași funcție sintactică.

Absoluta egalitate sintactică a apoziției cu cuvîntul sau grupul de cuvinte dat se poate vedea și din faptul că se pot înlocui între ele fără ca raporturile sintactice să sufere vreo modificare :

Bunicul... a văzut...
Manole Crețu... a... văzut...
... cumnatu-său, om văzut și umblat prin multe, intră...
Cuțiteiu... intră...
primarul... intră...

Deși prin schimbarea locului cu termenul pe lîngă care stă ea poate să aibă funcția de parte de propoziție a acestuia, apoziția nu intră direct în raporturi sintactice cu celelalte părți ale poziției, ci numai prin intermediul părții de propoziție pe care o reia. De exemplu în fraza de mai sus — Bunicul, Manole Crețu,... a văzut... apoziția *Manole Crețu* nu stă în legătură directă cu predicatul, se leagă de aceasta prin intermediul subiectului : *Bunicul*.

[1] *Eléments de syntaxe structurale*, Paris, Librairie Klincksieck, 1959, p. 163.

Dacă în cazul apoziţiei stau pe acelaşi plan sintactic două cuvinte (grupuri de cuvinte sau propoziţii) care *exprimă aceeaşi* realitate, în cazul coordonării stau pe acelaşi plan două sau mai multe elemente sintactice care desemnează noţiuni diferite, iar în cazul subordonării elementele sintactice stau pe planuri diferite : (un element regent + 1 element subordonat).

Apoziţia nu apare ca determinant faţă de cuvîntul pe care-l însoţeşte, ci ca o traducere a acestuia pentru cercul de vorbitori care, s-ar putea să nu cunoască, sau să nu înţeleagă exact primul termen folosit. Iată un exemplu, atît de clar în acest sens, încît ar părea special construit pentru demonstraţie : Moş Alisandre, am nevoie de *un ţăpoi* de cele lungi pentru vîrfuri, **un vîrfar**, Moş Alisandre. Sadoveanu, L. N. 209.

Lămurirea, determinarea pe care o aduce apoziţia nu este exprimată sintactic prin subordonare.

Deosebirile dintre raportul apozitiv, cel de coordonare şi cel de subordonare — descrise mai jos şi cu ajutorul unor scheme grafice — se reduc la următoarele :

a) în cadrul raportului apozitiv conexiunea între cei doi termeni este orizontală — ca expresie a identităţii lor sintactice.

Prin aceasta, raportul apozitiv se aseamănă cu raportul de coordonare şi se deosebeşte de subordonare, unde cei doi termeni stau în conexiune verticală, ca expresie a unei ierarhii impuse de recţiune.

b) în cazul raportului apozitiv termenul al doilea, A′, intră în relaţie cu restul propoziţiei numai prin intermediul primului termen, A ; prin aceasta raportul apozitiv seamănă cu raportul de subordonare şi se deosebeşte de coordonare, unde cei doi termeni, A şi B, participă direct şi simultan la raportul cu restul propoziţiei.

c) în cazul raportului apozitiv cei doi termeni sînt, *sub condiţia păstrării identităţii comunicării*, comutabili atît unul cu altul cît şi fiecare în parte cu zero.

Prin aceasta raportul apozitiv se deosebeşte atît de subordonare, unde termenii nu sînt comutabili nici unul cu altul nici fiecare cu zero, cît şi de coordonare unde cei doi termeni, A şi B, sînt comutabili numai unul cu altul, dar nu se pot comuta cu zero sub condiţia dată.

Rezultă că, potrivit cu raporturile dintre ele, diversele unităţi sintactice pot fi coordonate sau subordonate, fiecare putînd fi reluată printr-o apoziţie. Raportul apozitiv este diferit atît de coordonare cît şi de subordonare. Apoziţia fiind un alt nume al aceleiaşi noţiuni, prezentînd acelaşi individ, obiect, fenomen etc., din alt punct de vedere, nu depinde de cuvîntul sau grupul de cuvinte cu care stă pe acelaşi plan sintactic. Prin aceasta, apoziţia se deosebeşte de atribut, care determină sau califică prin *relaţie sintactică* cuvîntul pe lîngă care stă şi căruia-i este subordonat : Să se compare : Cel mai mare fluviu din Europa, *Dunărea*, se varsă în Marea Neagră (apoziţie) şi *Fluviul Dunărea*, *rîul Olt* (atribute).

3) Apoziția este de obicei juxtapusă față de termenul cu care stă pe același plan și se separă de acesta și de restul propoziției prin virgule:

Mezinul, Alexandu,... își contenise de multă vreme pornirile mînioase, Sadoveanu, O. I. 11.

1)

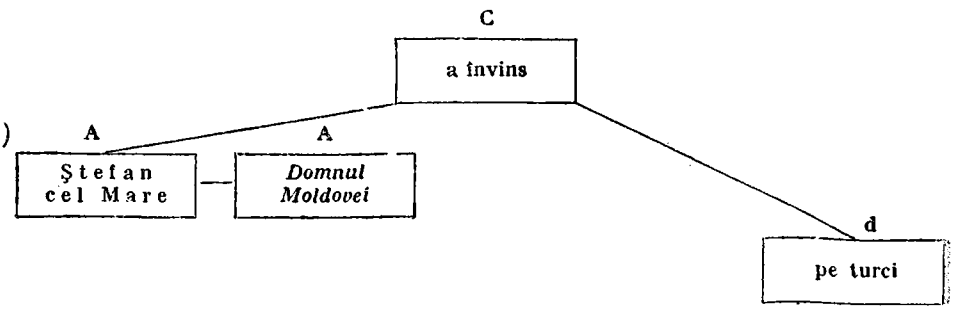

2)

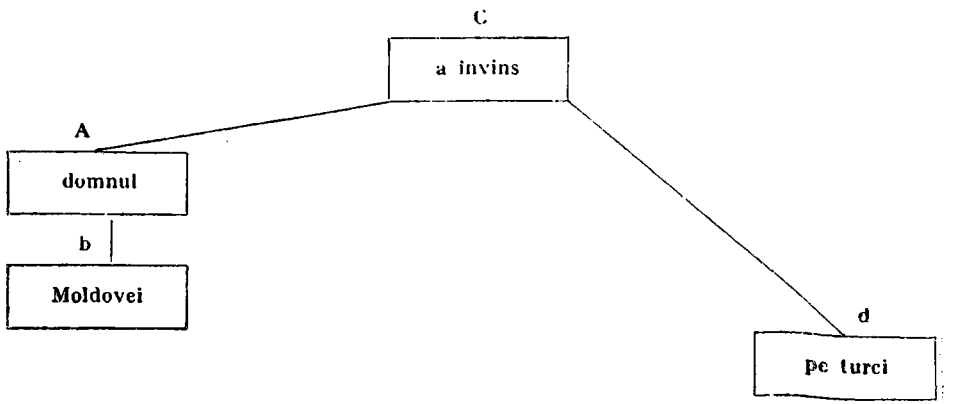

3)

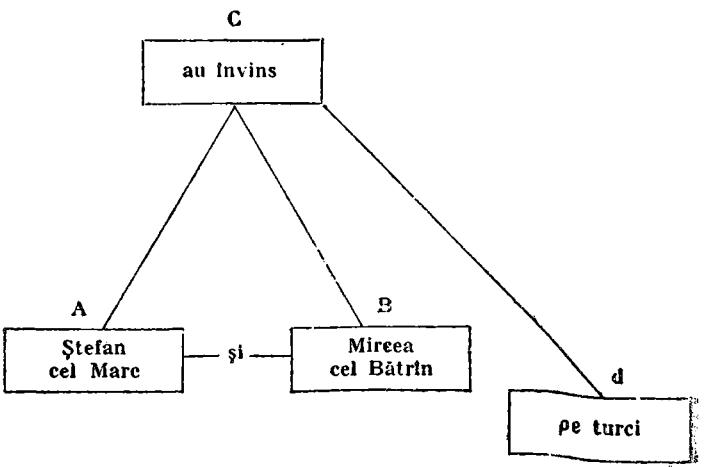

Sau prin două puncte :

Şi iar începură a-şi răsfira *patima lor* : *vînatul*, Sadoveanu, O.I. 45.

Uneori însă, mai ales în limba veche şi în cea populară, între apoziţie şi termenul iniţial cu care stă pe acelaşi plan, apar adverbele *adică* şi *anume* atît cînd apoziţia este despărţită de alte elemente cît şi atunci cînd urmează direct după termenul iniţial :

În anii domniei lui Mihnea Vodă se căsători şi fiul său Mircea şi luă de soţie pe *fata lui Rareş* Vodă de la Moldova, *anume Domniţa Chiajna*. Odobescu I. 86.

Laudele lui Traian nu poate altul să le ţie şi să le poarte, fără numai *unul ca Traian adecăte* T h e o d o s i e. Cantemir, Hr. 17.

4) Apoziţia apare pe lîngă părţile de vorbire care pot deveni părţi de propoziţie : *substantiv*, *adjectiv*, *pronume*, *numeral*, *verb*, *adverb*.

4.1. Un substantiv.

a) comun :

O, *sabie săbioară*,
P r e a d u l c e a m e a s u r i o a r ă
Ieşi amu din teac-afară. Teodorescu, P. P. 117.

b) propriu :

Unde era *Lăbuş*, c î i n e l e m e u? Delavrancea, H. T. 165.

Apoziţia exprimată prin substantiv nu se acordă în caz cu substantivul pe lîngă care apare decît foarte rar : Duca Voevod cu armata turcească se trăgea dinaintea *mîntuitorului Vienei*, r e g e l u i S o b i e s k i. Bălcescu, în Mag. Ist. I. 140.

Acordul apoziţiei cu substantivul pe lîngă care apare este o trăsătură a limbii romîne vechi, şi se mai poate întîlni la unii scriitori contemporani ca un element arhaizant.

În limba romînă contemporană, apoziţia se pune, de regulă, în cazul nominativ, indiferent de cazul în care stă substantivul pe lîngă care apare :

Poporul nostru a fost cruţat de suferinţele şi batjocura la care condamnă capitalismul pe oamenii muncii din apus. Aceasta o datorăm *Uniunii Sovietice*, e l i b e r a t o a r e a n o a s t r ă.

Faptul că apoziţia substantivală nu se mai acordă în caz cu substantivul precedent se explică prin cele arătate mai sus : apoziţia nu intră în structura propoziţiei decît prin intermediul părţii de propoziţie pe lîngă care apare.

Desinenţa cazuală, care are rolul de a arăta raportul sintactic al substantivului dat cu celelalte părţi ale propoziţiei, apare în mod firesc numai la primul termen, la substantivul care intră, în relaţii directe cu celelalte părţi de propoziţie. Apariţia desinenţei cazuale şi la apoziţie este oarecum pleonastică de vreme ce apoziţia nu este decît alt nume al aceluiaşi obiect.

4.2. *pronume*

Dar şi *ea*, *copila* vorbăreaţă şi nebunatică de totdeauna, deveni gînditoare, tăcută şi spăsită. Vlahuţă, N. 67.

...*celălalt, deputatul*, făcuse cîndva cîteva glume... Camil Petrescu, U. N. 24.

4.3. *numeral*

Al doilea... baciul, rămase liniștit la locul lui. Sadoveanu, O. II. 219.

4.4. *verb*

L-am văzut admonestîndu-și, adică *certîndu-și* copilul.

4.5. *adverb*

Poimîine, *sîmbătă 23 decembrie*, voi pleca la Sinaia.

Încotro, în spre ce sat au luat-o, avem s-aflăm noi mai tîrziu. Să vedem mai întîi dacă au plecat de aici.

4.6. Apar apoziții și pe lîngă grupuri de cuvinte sau pe lîngă propoziții.

A fost odată un *om care toată viața lui nu s-a putut potrivi* cu lumea — un om sucit, Caragiale, O. I. 264.

Ce-a fost acolo, asta vreau să știu.

Cei ce au scăpat, turcii, au fugit cum au putut. Radu Popescu, în Mag. Ist. IV. 46.

5. După structura ei, apoziția este simplă sau dezvoltată.

a) Apoziția simplă se exprimă printr-un substantiv, printr-un adjectiv substantivizat, printr-un pronume, printr-un adverb sau printr-un numeral:

De două ori a fost chemată, în aceste expediții, și Vidra, *cățeluța*. Sadoveanu, O.V. 119.

De o dată apare chiar el, *dispărutul*.

Celălalt, *al doilea*, trecu nepăsător de parcă nici nu fusese de față... *mîine, joi*,...

b) Apoziția dezvoltată se exprimă printr-o îmbinare de cuvinte: substantiv determinat de atribute, gerunziu sau altă formă verbală cu complemente, îmbinări de substantive, prepoziții și pronume etc.

În spate avea *culmea întinsă a Penteleului*, **starostele munților din Buzău.** Odobescu, III 174.

Vezi mai sus și alte exemple: (poimîine) *sîmbătă 23* decembrie; (încotro) *în spre ce sat* etc.

Unul și același termen inițial poate avea o serie întreagă de apoziții, fiecare dintre acestea fiind în același timp apoziția termenului inițial și a apoziției precedente:

Deodată răsare ca o nălucă, *el, nenorocitul, ocnașul, mortul*: Sadoveanu, O. II. 261.

El, *Sobiețki, fala leșilor, eroul creștinătății, mîntuitorul Vienei* să fie nevoit pentru a doua oară de a da pas turcilor. Negruzzi, I. 168.

Raportul apozitiv se poate stabili de asemenea și între propoziții:

Se căia cum să facă el fapte de care nu mai făcuse în viața lui, *să-și bea adecă și simțirile*. Ispirescu, L. 106.

...*Statul dictaturii proletariatului este un stat de tip nou*, adică nu mai este, ca în orînduirile bazate pe exploatare, o mașină de asuprirea majorității de către minoritate.

Propoziţiile apozitive sînt introduse prin juxtapunere, marcată în scris prin virgule sau prin două puncte şi prin adverbele *adică* şi *anume*:

L-am sfătuit să-şi **stăpînească**, *să-şi înfrîneze*, setea de răzbunare.

Le-a comunicat ideea lor: *să plece de aici.*

Dezmierd un chip de copil în felul meu, *adică umplu un album cu diferite expresii ale unui singur cap.* Eminescu P. L. 119.

„Astfel de exemple posedă un element comun foarte important pentru discuţia noastră şi anume: *pretutindeni raporturile sintactice sînt exprimate...* I. Iordan LRC p. 539.

Propoziţiile apozitive pot apărea pe lîngă un cuvînt sau pe lîngă un grup de cuvinte din propoziţia precedentă, care pot avea diverse funcţii sintactice, sau pe lîngă întreaga propoziţie precedentă.

1 pe lîngă un cuvînt care poate fi:

a substantiv cu atribut:

Şi în acest caz se poate produce *o* **modificare formală**... şi anume: *cuvîntul dependent capătă forma cerută de cuvîntul* de care atîrnă. I. Iordan, LRC p. 257.

b Substantiv nedeterminat:

Eu ştiu *un lucru*: *e mai sigur să plec cu trenul.*

c un adjectiv nehotărît: Zicea că este de **altă** părere, şi anume: decît să dai de pomană la calici sîmbăta, mai bine ceva de băut mahmurilor marţea. Creangă, A. 138.

d un pronume:

Condiţia **asta** e: n-ai voie să vorbeşti cît stai în sac. Rev. Ion Creangă 1916, 36.

Iată **ce** zicem: *această stare de lucruri este intolerabilă.* Caragiale, O, I 157.

e un adverb:

Deocamdată **eu atîta** aş vrea să ştiu: Ce plănuieşte Varvara asupra mea acuma. Sadoveanu, O. VIII 231.

2 pe lîngă o propoziţie:

...**aceste părţi de vorbire exprimă numai raporturi**, *ajută*, *adică*, alte părţi de vorbire sau propoziţiile să se lege unele de altele. I. Iordan, LRC 548.

...între atribut şi predicat există o strînsă înrudire, datorită faptului că **amîndouă arată o caracteristică a subiectului**, *adică amîndouă „atribuie" subiectu un semn caracteristic.* I. Iordan, LRC 613.

6. Apoziţia poate apărea pe lîngă toate părţile de propoziţie, subiect, atribut, complement direct sau indirect şi circumstanţial de toate felurile.

Valorile semantice ale apoziţiei depind, pe de o parte de sensul lexical al termenului iniţial şi al său propriu iar pe de alta, de natura legăturii stabilite de vorbitor între apoziţie şi termenul pe lîngă care apare.

Cele mai frecvente valori semantice ale apoziției sînt următoarele:

6.1. indicarea denumirii obișnuite a obiectului cînd acesta a fost numit în termenul inițial printr-o însușire:

Tată-său, **Hasanache**, ...rămăsese tot prost. Sadoveanu, O. II 62.

6.2. indicarea unei însușiri a obiectului cînd acesta a fost prezentat în termenul inițial sub numele său obișnuit:

Ion, **vizitiul**, își încearcă biciul pe spinarea noastră. Cezar Petrescu, S. R. 19.

6.3. concretizarea obiectului prin indicarea unui nume sau a unei însușiri obișnuite cînd acesta a fost desemnat în termenul inițial printr-un cuvînt vag, abstract:

Celălalt, **deputatul**, venise...

Încotro, **în spre ce sat**...

6.4. Analiza termenului inițial cînd acesta are valoare colectivă sau de plural:

Răduțu sui întîi *pe tovarășii lui*: pe popi, pe notari... și pe baba Maranda, Sadoveanu, O. II 104.

Noi, *eu și cu frate-meu*, mai eram încă elevi...

Din cele de mai sus reiese că:

1) în descrierea atributului trebuie introdusă clasa atributului exprimat prin nominativul numelor proprii și comune;

2) raportul apozitiv trebuie descris ca un raport sintactic deosebit atît de coordonare cît și de subordonare, care se poate stabili între toate părțile de vorbire susceptibile de a avea funcție sintactică în propoziție, ca și între propoziții.

NOTE LEXICOLOGICE

DE

VLADIMIR DRIMBA

angîș

B. P. Hasdeu (*Etymologicum Magnum Romaniae*, I, col. 1196) înregistrează (iar DA reproduce după acesta) cuvîntul *angîș*, cu varianta *angîșlă*, cu următoarele definiții, foarte asemănătoare între ele, date de informatorii respectivi: „Carîmbii de la loitrele carului, în care se vîră spetezele, se numesc *angîșuri*" (com. Aliman—Constanța); „La un car țărănesc loitrele cele lungi cu țepuși pentru snopi se cheamă *angîșlă*" (com. Somova—Tulcea). L. Șăineanu (*Influența orientală...*, I, p. 395) explică forma *angîș* din turc. *angıç* 'car mare pentru transportul paielor' (de fapt car amenajat pentru transportul paielor, snopilor, fînului, prin înlocuirea loitrelor cu o corlată. Poate că cuvîntul romînesc înseamnă de fapt chiar 'corlată', pentru descrierea căreia vezi DA s. v. 12°). Dar *-ș* din cuvîntul romînesc ne trimite la un alt etimon, anume la forma tătărească *aŋγïš* (corespunzătoare cuvîntului turcesc indicat de Șăineanu), în care *-š'* s-a dezvoltat normal din *-č* (fenomen general în graiurile tătărești din Dobrogea, dar inexistent în cele turcești decît în unele cazuri, rare, de disimilare, cînd *č* este urmat de unele consoane).

Varianta *angîșlă* rămîne de explicat (silaba finală ar putea să reproducă postpoziția sociativ-instrumentală *-la*, și în acest caz am avea a face cu un împrumut din turc. *angıçla* 'cu carul', pe care vorbitorul romîn l-a interpretat ca cuvînt simplu, nesufixat).

cais-pastramă

Cais-pastramă 'mușchi de vacă uscat, pastramă de cea mai bună calitate' este reprodus de DA din *Vocabularul romîno-francez* al lui I. Costinescu (București, 1870) — singura sursă care atestă cuvîntul —, fiind considerat ca compus al lui *cais* și tratat în același articol. Dar între pomul

numit *cais* şi *cais-pastramă* nu există, evident, nici o legătură : acesta din urmă este o reproducere deformată a turc. *Kayseri pastırması*, cu acelaşi sens (*Kayseri* este numele unui oraş din Anatolia). Primul element al cuvîntului romînesc pare a fi o prescurtare a lui *Kayseri*, intrată în vorbire după o formă scrisă astfel (de exemplu într-o listă de mărfuri), iar cel de-al doilea element este adaptarea romînească a formei turceşti corespunzătoare.

comur

Adjectivul *comur*, *-ă*, înregistrat în două localităţi din împrejurimile oraşului Constanţa cu sensul '(bou sau vacă) de culoare neagră cu vînăt' (DA), a fost explicat de N. Drăganu (DR, IX, p. 208) din maghi *komor* 'întunecat, închis ; posomorît, posac', care, în urma contaminării cu adjectivul romînesc *mur* 'negru', a suferit deplasarea accentului pe silaba finală. După părerea lui Drăganu, cuvîntul „a putut fi dus în Dobrogea de oierii ardeleni transhumanţi".

Acestei explicaţii, destul de artificiale (de altfel cuvîntul în discuţie n-a fost înregistrat, cum ar fi de aşteptat, în Transilvania), îi preferăm alta, mult mai plauzibilă : turc. *kömür*, care înseamnă 'cărbune', poate fi întrebuinţat atît ca termen de comparaţie (cu postpoziţia *gibi* 'ca (şi)'), cît şi ca determinant (epitet) al unui substantiv sau al unui adjectiv derivat de la un substantiv, căpătînd sensul de 'negru ca şi cărbunele, negru de tot, negru ca smoala' (de exemplu *kömürgözler* 'ochi negri ca şi cărbunele' şi *hömürgözlü* 'cu ochi negri ca şi cărbunele', *kömür saçı* 'păr negru ca smoala' şi *kömür saçlı* 'cu păr negru ca smoala'). Cuvîntul romînesc a putut fi împrumutat, în mod normal, cu valoare de adjectiv, din astfel de construcţii. Deoarece, însă, *k'* se păstrează de obicei în împrumuturile romîneşti din limba turcă (de exemplu *chior* <*kör*, *chioşc* <*köşk* etc.), etimonul lui *comur* este, mai degrabă decît turc. *kömür*, forma corespunzătoare tătărească *kömür* (~ *kömır*), cu *k-* depalatalizat din cauza lui *ö* (= *ö* puternic depalatalizat), care poate avea acelaşi rol de epitet ca şi cuvîntul turcesc amintit.

gîrliţă

DA dă cuvîntului *gî'rliţă* următoarele trei sensuri : 1. 'lanţ de fier cu care se leagă [=erau legaţi— *n.n.*] de gît condamnaţii' (cu un citat din D. Cantemir) ; 2. 'boală de porci, manifestîndu-se prin umflarea gîtului' (com. Rudina — Mehedinţi) şi 3. 'două specii de gîşte sălbatice : *Anser albifrons* şi *Anser minutus*' (fără localizare). Pentru etimologie, DA trimite (după TDRG, care înregistrase numai sensul întîlnit la D. Cantemir), la srb. *ògrlica* şi bg. *огърлица* 'podoabă la gît ; guler' ; CADE şi A. Scriban, *Dicţ.* (care cunosc numai sensurile 1° şi 3°) propun ca etimon, primul, v. sl. *grŭlo* 'gîtlej', iar cel de-al doilea, „diminutiv din *gîrlă*, adică 'gît, guler' " (sic !).

Dacă explicaţia dată de Tiktin ar putea fi valabilă pentru primul dintre cele trei sensuri ale cuvîntului (de fapt avem a face cu trei cuvinte diferite), originea celorlalte două trebuie căutată în limbile slave din sudul Dunării : pentru 'boală de porci' vezi srb. *gr̋lica* 'difterie' şi bulg *гърлица* 'boală de gît la unele animale, mai ales la porci', iar pentru numele celor două specii de gîşte sălbatice, srb. *gr̋lica* 'pasăre asemănătoare cu porumbelul (*Columba turtur*)' şi bulg. *гърлица* 'pasăre de munte asemănătoare cu porumbelul (*Streptopelia turtur*)' (*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* de sub redacţia lui P. Budmani, III, Zagreb, 1887, p. 444, unde se dau şi corespondentele din celelalte limbi slave ; *Речник на съвременния български книжовен език* al Academiei Bulgare de Ştiinţe, I, Sofia, 1955, s.v.).

(Amintim, cu titlu de simplă informaţie, şi explicaţia dată numelui păsării de către Mihai C. Băcescu, *Păsările în nomenclatura şi viaţa poporului romîn*, Bucureşti [1961], p, 95—96 : deoarece *gîrliţa* „face gîrlár-lár", numele ei „stă în legătură şi cu glasul, dar şi cu cercul alb de la baza ciocului").

grangur

Etimologia acestui nume de pasăre a fost stabilită de I.-A. Candrea şi O. Densusianu (*Dicţionar etimologic al limbii romîne. Elementele latine*, Bucureşti, 1907, p. 116) : lat. *galgŭlus*, din care a rezultat mai întîi forma *gálgur* (păstrată numai în aromînă, ca adjectiv, cu sensul de 'verzui'), iar din aceasta, prin disimilare (sau, după părerea lui S. Puşcariu, DR, X/2, p. 395, prin « despicarea » lui *g* în *ng*), forma *gangur* ; în sfîrşit, aceasta din urmă a devenit, sub influenţa lui *graur*, *grangur*.

Semnalăm aici o variantă nouă, *glágor*, înregistrată în regiunea Crişana (anume în împrejurimile orăşelului Vaşcău din valea Crişului Negru), pe care am întîlnit-o în următoarele versuri : *La toţi le-a cîntat cucu, Numai mie glagoru, Să mă duc, să las satul, Şi mîndruţa la altul* (Vasile Sala, *De ale poporului*, Bucureşti, 1939, p. 29, care glosează greşit, prin confuzie, „graur"). Această variantă ne dă posibilitatea să stabilim altă evoluţie fonetică a cuvîntului : lat. *galgŭlus* > (arom.) *galgur* > (prin metateză) *glagor* > (prin « despicarea » lui *g*, v. mai sus) > *glangur* (v. DA) > (prin asimilarea lui *l* la *r*) *grangur* ~*grangor* > (prin disimilarea totală a primului *r*) *gangur* ~*gangor* (pentru formele cu *-o-*, care se apropie în această privinţă de *glagor*, v. DA).

macalîc

Acest termen argotic, însemnînd 'gălăgie, larmă, tărăboi', a fost explicat din turc. *makale* (BIFR, IV, p. 110), — explicaţie care nu poate fi acceptată, din motive atît de ordin semantic (*makale* înseamnă azi numai 'articol (de ziar, de revistă)') cît şi, mai ales, de ordin fonetic. Cuvîntul pare a avea la bază un derivat cu sufixul *-lık* al turc. *makal* 'cuvînt ; vorbire' ; în dicţionarele turceşti pe care le-am avut la dispoziţie un asemenea

derivat nu apare, dar el este întru totul posibil (mai ales ca termen argotic), putînd avea sensul de 'vorbărie'.

mageara

Este atestat în fostul județ Ialomița cu sensul 'boală veche care apare mereu' (*Cum vorbim*, 1950, nr. 1, p. 32). Cuvîntul este de origine turcă: în turca literară modernă *macera* înseamnă' întîmplare neplăcută' (și, sens dezvoltat din acesta, 'aventură'); acomodarea lui *e* (deschis) la cei doi *a* este explicabilă, iar dezvoltarea sensului pe care-l are cuvîntul romînesc nu prezintă dificultăți. Este, însă, mai probabil ca rom. *mageara* să reproducă o formă turcească dialectală identică, avînd sens identic sau foarte apropiat; într-adevăr, într-o carte, plină de cuvinte și forme turcești dialectale, din secolul trecut (Pitarul Ianache Pashal, *Dialog în trei limbi*, Partea I, București, 1849, p.20) întîlnim forma *mağara* (tipărită: *мàџарá*), explicată prin rom. *cangrenă* și rus. *Антонов огон<ъ>*.

MERTÍC

Cuvîntului acestuia i s-a dat, în toate dicţionarele apărute pînă-n prezent, etimonul maghiar *mérték*.

În limba romînă cuvîntul *mertic* are cinci sensuri : 1. Măsură veche pentru cereale, cu capacităţi care diferă după regiuni, întrebuinţată obişnuit la moară pentru măsurarea uiumului cuvenit. 2. Cantitatea de cereale (sau de făină) cuprinsă în vasul de sub 1.— 3. O cantitate anumită de hrană, îmbrăcăminte etc., adăugată la salariu ; porţie, raţie, tain. 4. Felie, halcă, bucată. 5. (figurat) Soartă, destin,parte.

În dicţionarele maghiare, atît în cel maghiar-francez al lui A. Sauvageot — I. Balassa, M. Benedek (Budapesta, 1937) cît şi în cel maghiar-german al lui B. Kelemen (Budapesta, 1942), cuvîntul *mérték* n-are decît sensuri care sînt în strînsă legătură cu conceptul „măsură". Cu toate acestea, dicţionarele romîneşti deduc din acest sens, aproape unitar, al lui *mérték*, toate sensurile cuvîntului romînesc, ba H. Tiktin afirmă chiar că etimonul maghiar „a intrat şi în alte limbi învecinate, ca v.-srb. *meritiku*, *mêrtikŭ*, n-srb. *mertik*, n-slov. *mertek* etc.", fără a aminti medio- şi neogrecul μαρτινόν, pe care Cihac (II, p. 514—515) le aduce, ca şi pe magh. *mérték*, în legătură cu v. sl. мерити (= a măsura), iar A. Scriban le crede împrumutate de-a dreptul din limba sîrbă.

Or, cuvîntul μερτικόν este un diminutiv hipocoristic al cuvîntului v. grec. μερίς, e folosit îndeosebi în graiul popular, începînd cu perioada medie de dezvoltare a limbii eline *), şi are ca şi μερίς sau μέρος din limba veche greacă sensurile ce se acopăr cu cele ale cuvîntului romînesc *parte* şi anume : a) parte dintr-un întreg, bucată, felie, care se potriveşte cu sensul 4 al cuvîntului romînesc ; b) porţie (de mîncare, de băutură etc.) care se potriveşte cu sensul 3 al romînescului *mertic* şi c) sensul de „soartă, destin" identic cu sensul 5 al aceluiaşi cuvînt romînesc. Îndeosebi sensul de „soartă, destin" al lui *mertic* nu poate fi pus în legătură decît cu gr. μερτικόν

* V. Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae ed infimae graecitatis*, Lugduni 1688.

care, influențat de v. gr. μοῖρα (<μείρομαι) cu aceeași tulpină verbală, înseamnă același lucru ca și cuvîntul romînesc *parte*: parte care i-a fost menită cuiva pe pămînt; soartă destin [1].

Cuvîntul romînesc *mertic* are deci o etimologie multiplă. Sensurile 1 și 2, avînd la bază noțiunea de „măsură", le-a primit din magh. *mérték*, care, la rîndul său, a fost influențat de vechea slavă, iar sensurile celelalte le-a împrumutat din m. gr. μερτικόν „parte".

NĂȘTERE

Pe lîngă sensurile pe care acest abstract verbal al lui *naște* le are în legătură cu sensurile verbului, el se întîlnește, începînd cu sec. al XX-lea, cu o accepție specială-tehnică, folosită în arhitectură, unde înseamnă „fiecare dintre cele două secțiuni transversale ale unui arc sau ale unei bolți, care formează suprafețele lor de reazem pe infrastructură". (Cf. *Lexiconul tehnic romîn* și *Dicționar politehnic*). Acest sens nu e înregistrat pentru cuvîntul *naștere* în nici unul dintre dicționarele explicative romînești, apărute pînă în prezent, și, dacă el ar fi singurul sens al cuvîntului, acesta n-ar fi acceptat nici în dicționarul general al limbii romîne, deoarece ar fi un termen de strictă specialitate.

Cum însă cuvîntul va fi introdus în *Dicționarul limbii romîne*, în curs de redactare, trebuie înregistrat și acest sens special, care este un calc după fr. *naissance* cu același sens special din arhitectură.

MELIDÓN

Cuvîntul este trecut în DA ms. ca substantiv masculin, cu sens neprecizat și cu etimologia necunoscută, și este atestat prin două citate, pe care le reproducem:

1. *2 lei 20 parale oca caracatiță bună*
   1 „ — „ „ „ melidon (a. 1792)

din N. A. Bogdan, *Din trecutul comerțului moldovenesc și mai ales al celui ieșan* (Iași, 1925), p. 70, citat reprodus de D. Z. Furnică, *Documente privitoare la comerțul romînesc* (București, 1931), p. 183 și amintit de Tache Papahagi, *Contribuții lexicale* (București, 1939), p. 30;

2. *Taleri 3 parale 10 caracatiță bună*
   „ 1 „ 20 melidona

din Z. N. Furnică, *Din istoria comerțului la romîni, mai ales băcănia* (București, 1908), p. 213.

Caracatița este molusca marină binecunoscută; carnea ei comestibilă se vinde în comerț, făcîndu-se deosebire între calitatea cărnii provenite din corpul ei și cea din tentacule, așa cum reiese și din citatele de mai sus.

[1] Cf. A. Th. Hépitès, *Dictionnaire grec-français*, Athena, 1910, la cuvîntul μερίδιον.

Cuvîntul *melidon* provine din adverbul n. gr. μεληδόν cu sensul de „(tăiat) în bucăţi sau felii" şi, cum μέλος din care derivă μεληδόν, are în limba greacă din toate fazele ei de dezvoltare, primul sens de „membru al corpului omenesc sau al oricărui animal şi, prin restricţie, la pl. „extremităţile sau picioarele unui animal", este clar că„ caracatiţa bună" înseamnă feliile din corpul moluştei, iar „caracatiţa melidon", felii din tentaculele sau picioarele ei.

În limba romînă cuvîntul are acelaşi înţeles ca în n. greacă, şi etimologia lui este clară.

NEFLÉTER

Cuvîntul se găseşte în revista „Ion Creangă", I, 121, cu sensul de „prostănac" şi cu proveniența din Oltenia, pe al cărui teritoriu am constatat deseori influenţe ale lexicului german.

În limba germană, *einfältig* are acelaşi sens de „prostănac", şi *nefleter* derivă din vocativul substantivat al acestui cuvînt — *Einfältiger du!* sub influenţa lui *nătăflete* (variantă a lui *nătăfleţ*).

NÍŞTA

Cuvîntul se găseşte la E. Novacoviciu, *Cuvinte bănăţene* II (Oraviţa, 1931), p. 5, cu înţelesul „nimic, neînsemnat, fără valoare" şi cu citatul: „*Tu eşti nişta pe lîngă mine*". Etimologia: srb. ништа „nimic".

D. MARMELIUC

ŢANŢOŞ

Ţanţoş (cu varianta *ţanţuş*) „semeţ, mîndru, fudul; arogant" este un cuvînt a cărui etimologie a fost mult discutată, însă soluţiile date pînă acum sînt mai mult decît discutabile.

L. Şăineanu (*Dicţionarul universal al limbii romîne*) şi H. Tiktin (*Dicţionar romîn-german*) nu dau nici o explicaţie etimologică.

A. Cihac (*Dictionnaire...*, vol. II) explică pe *ţanţoş* din magh. *dacos*, dar această etimologie este greşită: din *dacos* foarte greu s-ar putea explica forma cuvîntului romînesc, iar trecerea de sens încă şi mai greu, deoarece magh. *dacos* înseamnă „încăpăţînat", „îndărătnic", ceea ce n-are nimic comun cu „mîndru", „fudul", sensuri pe care le are rom. *ţanţoş*.

A. Scriban (*Dicţionarul limbii romîneşti*) crede că la baza cuvîntului *ţanţoş* stă cuvîntul unguresc *cincos* „şiret, perfid, mîndru, plin de în-

credere, îngîmfat". Greutățile care intervin în schimbarea formei și a trecerii de sens infirmă, însă, această etimologie. *Cincos* este o formă dialectală, foarte rară în limba maghiară și se pare că se leagă de cuvîntul *cinkos* „complice". În *A magyar nyelv értelmező szótára* (Budapesta, 1959) și în dicționarul lui Dr. Balassa, *A magyar nyelv szótára* (Budapesta, 1940) cuvîntul nu este înregistrat. Szinnyei József, *Magyar tájszótár* (Budapesta, 1893) și Gombocz Zoltán-Melich János, *Magyar etymologiai szótár* (Budapesta, 1914—1930) înregistrează formele *cincius*, *cincios*, cu sensul „perfid", „viclean". Forma *cincos* se întîlnește la Ballagi Mór, *Magyar nyelv teljes szótára* (Budapesta, 1873), care o definește prin „om perfid, pîndítor, răuvoitor", și la Czuczor Gergely-Fogarasi János, *A magyar nyelv szótára*, I (Budapesta, 1867), cu sensul de „om care caută să te atragă în pericol". După aceste constatări putem afirma cu hotărîre că la baza cuvîntului *țanțoș* nu poate sta *cincos* nici ca formă, nici ca sens.

Cel mai recent dicționar al limbii romîne, DLRM, nu indică etimologia cuvîntului de care ne ocupăm.

După părerea noastră, în explicarea etimologiei cuvîntului *țanțoș* trebuie să pornim de la cuvîntul maghiar *táncos*, care înseamnă „om căruia îi place să danseze", „dansator", „dansant". În : *táncos járása van* „are mers dansant", *táncos* are același sens ca și *țanțoș* din limba romînă. În timpul dansului omul are o ținută mai îngrijită, mîndră : aceasta explică dezvoltarea sensului cuvîntului romînesc.

Ideea că la baza cuvîntului *țanțoș* stă cuvîntul *táncos* este întărită și de faptul că în limba romînă acest cuvînt se referă, aproape exclusiv, la mers și la ținuta corpului. Dăm cîteva exemple care se referă la mers și la ținută și care, credem, dovedesc justețea celor afirmate :

„E bine îmbrăcat și are *mersul țanțoș*".

„Cu cît mă simțeam mai mult admirat, cu atît *pășeam mai țanțoș*" (în TDRG).

„Țiganul *mergea țanțoș* ca nemeșii cînd aleg deputat" (I. Pop-Reteganul, în DA ms.).

„Căpitanului îi plăcea să *meargă* oamenii *țanțoși*, veseli și să bată talpa la pămînt" (Sadoveanu, O. VI 195).

În ultimele două exemple cuvîntul *țanțoș* are aproape același sens ca și adjectivul *dansant*.

Trecerea de la forma *táncos* la *țanțoș* se explică prin asimilarea lui *t* la *c* (= *ț*) din silaba următoare. Păstrarea accentului pe prima silabă, atît în forma literară cît și în varianta regională *țánțuș*, este un argument în plus pentru originea maghiară a cuvîntului.

KIRÁLY FRANCISC

GLOSAR REGIONAL

Regiunea Cluj (raionul Turda, comuna Șutu)

ABRICTĂLÍ, *abrictălesc*, vb. IV tranz. = a lua la rost (pe cineva), a dojeni.

AIBEÁLĂ s. f. sg. = lapte sau smîntînă de pus în ciorbă.

AIUÁȘ s. n. sg. = amestec de făină, apă și smîntînă care se pune pe o rană mică pentru a coace.

AMUCEÁN, *amuceni*, s.m. = nume dat ardelenilor care vorbesc cu *amu*.

ARĂTÁ, *arăt*, vb. I tranz. = a demasca : *l-o arătat la lume*.

ARȘÉU, *arșeie*, s.n. = una din cărțile de joc (de obicei valetul).

ARTICÚȘ, *-uri*, s.n. = șmecherie, tertip : *ce umbli cu articușuri?*

ASTĂLÚȘ, *-i*, s.m. = tîmplar.

BÎȚÍCĂ s.f. sg. = poreclă dată unui om înrăit.

BLÍDE s.n.pl. în expr. *a juca blidele* = a ghici norocul cuiva în căsătorie, în noaptea Anului Nou, cu ajutorul unei farfurii sub care se pun diferite obiecte simbolice : sare, cărbune, pieptene etc.

BOC, *-uri*, s.n. = **1.** capră mică de tăiat lemne ; **2.** bucată de lemn, ascuțită la un capăt, care împiedică rostogolirea unor obiecte (de ex. roata mașinii de treierat).

BÓRZOȘ, *-ă*, adj. = (despre oameni) agitat, nervos, răutăcios : *ce ești așa borzoș cu tătă lumea?*

BOXĂLÍ, *boxălesc*, vb. IV tranz. = a văcsui.

BRENȚĂLÍ, *brențălesc*, vb. IV refl. = a se drăgosti : *ce te brențălești cu tăte fetile?*

CĂBÁT, *-uri*, s.n. = haină din postav sau catifea pe care o poartă femeile (mai ales cele înstărite).

CĂUÁCI, *căuaci*, s.m. = fierar.

CĂUĂCÍE, *căuăcii*, s.f. = fierărie.

CĂUĂCÍȚĂ, *-e*, s.f. = soția fierarului.

CETERÚICĂ, *ceteruici*, s.f. = vioară.

CINGATÉU, *cingateie*, s.n. = clopot de aramă care se atîrnă la gîtul animalelor cornute lăsate să pască liber la cîmp sau în pădure.

CIOC, *cioci*, s.m. = ciorap gros de lînă (mai ales pentru femei).

CIOCÚȘ, *-ă*, adj. = (despre oameni) care se uită cruciș ; (despre ochi, privire) cruciș, încrucișat ; (adverbial) *ce te uiți ciocuș la mine?* ; (substantivat) *mă, ciocușule, unde-ai fost?*

CIURMULEÁLĂ s.f. sg. = spuzeală.

CIURMULÍ, *ciurmulesc*, vb. IV refl. = a se spuzi.

CIURMULÍT, *-ă*, adj. = spuzit.

CLINȚ, *-uri*, s.n. = colț (de obicei la gulerul cămășii sau la poala hainei).

CREDÉLNIȚĂ, *-e*, s.f. = un fel de dulap pentru haine, scrin.

CURĂȚ, *cărăi*, vb. IV tranz. = a croi : *du-te să-ți curăie rochia.*

DĂNIȚĂ, *-i*, s.f. = bucată de pămînt nearată, lăsată pentru iarbă, de obicei pe locurile de șes.

DIUG s.n. sg. = flegmă : *tușește cu diug.*

DOLGOZÎ, *dolgozăsc*, vb. IV intranz. = a face lucruri neînsemnate : *ce tăt dolgozăști p-acolo, gîndești că n-ai altceva de lucru?*

DROD, *-uri*, s.n. = sîrmă : *gard de drod.*

DRODUȚ, *-uri*, s.n. = sîrmă subțire.

DRUȚĂLÍ, *drupălesc*, vb. IV tranz. = a bătuci (iarba, pămîntul etc.).

DURJULÍ, *durjulesc*, vb. IV tranz. = a freca (pe cineva) pe spate, a fricționa (pe cineva).

FLIÓRCOS, *-i*, s.m. = (depreciativ) poreclă dată unui om căruia-i place să vorbească mult și care se amestecă fără rost în lucrurile și vorbele femeilor.

FOÁITĂ s.f. sg. = (mai ales despre animale) soi, rasă : *e de foaită bună.*

FOITĂÍ, pers. 3 sg. *foităiește*, vb. IV intranz. = a bate vînt pe timp de ploaie amestecată cu zăpadă ; a viscoli.

FOLT, *-uri*, s.n. = petec de pămînt mai gras sau mai umed pe care iarba sau holda crește mai deasă : *holda asta-i numa folturi.*

FORDITĂU, *forditáuă*, s.f. = sistem de clanță de lemn la casele vechi țărănești, cu care se încuie ușa pe dinăuntru.

HALĂU, *halăuă*, s.m. = jghiab din care beau vitele apă ; p. ext. locul unde se adapă vitele pe cîmp.

HEBEREÚ adv. în expr. *a umbla hebereu* = a umbla fără rost.

HÉTECĂ s.f. sg. = tuse seacă la cei slăbiți de boală sau de bătrînețe : *iar l-o lovi heteca.*

HORÁÍTĂ, *-e*, s.f. = **1.** loc neproductiv cu rîpi și pîraie ; **2.** în expr. *a bate horaițele* = a umbla haihui.

HORHOÍ, *horhoiesc*, vb. IV refl. = a ridica vocea la cineva, a se ciorovăi pentru nimicuri : *ce te horhoiești atîta la mine?*

HORJÍ, *horjăsc*, vb. IV refl. = a se răsti la cineva, a adresa cuiva cuvinte urîte.

JUJICÁN, *-i*, s.m. = flăcău dintr-un sat vecin care vine la horă unde de obicei își alege o fată pe care urmează s-o pețească.

JUP, *-i*, s.m. = snop mai mare, legătură făcută din paiele mai groase, mai ales din lujerii de porumb, folosit ca hrană pentru vite sau la ars focul : *am ars cuptoriu numa cu on jup de paie.*

MIZGUÍ, pers. III sg. *mizguie*, vb. IV intranz. = a ploua mărunt, ca prin sită, a burnița, a bura.

MOHONDEÁȚĂ, *mohondețe*, s. f. = **1.** sperietoare ; **2.** arătare : *mi-o ieșit nainte o mohondeață.*

MORSOCÁ, *morsóc*, vb. I tranz. = **1.** a frămînta lutul cu picioarele ; **2.** a molfăi mult timp ceva în gură.

MOTROȘÍ, *motroșesc*, vb. IV tranz. și refl. = **1.** a acoperi capul cuiva sau a se acoperi pe cap cu o broboadă ; **2.** fig. a înșela, a minți pe cineva.

NEÁLCOS, *-ă*, adj. = isteț, ager la minte.

NIMURÚG, *-ă*, adj. = (peiorativ) prostănac, slab la minte, care se crede deștept.

OMINÍE s.f. sg. = ospeție : *o fost pă ominie la socru-so.*

OSTOÍ, *ostoiesc*, vb. IV intranz. = (mai ales despre copii) a se liniști, a se astîmpăra.

PĂRNĂJÁC, *-uri*, s.n. = saltea de paie cu fața de cînepă.

PEC s.n. = (mai ales la sg.) brutărie.

PEDRI prep. = cam în dreptul, cam pe la : *pedri casă.*

PRIȘCĂLÍ, *prișcălesc*, vb. IV intranz. = a pocni din degete (mai ales la joc).

PLEVÁS, *-uri*, s.n. = creion, condei.

PUP, *-i*, s.m. = chiflă.

RĂNTĂLÍ, *răntălesc*, vb. IV tranz. = a face rîntaș la mîncare.

RĂTÉZ, *e*, s.n. = mîner de lemn pus la ușa din tindă la casele vechi, bătrînești.

RÓNDIOS, *-ă*, adj. = (despre oameni) **1.** nespălat, murdar ; **2.** scîrbos, urîcios.

SCLÉME s. m. sg. = om slab, neputincios, slăbănog : *mă, schleme, ce nu-ți vezi de drum?*

SFÍNTĂ s.f. sg. = bucată mică de ceva : *dă-mi o sfîntă de pită.*

SÎNTÁRE s.f. sg. = recrutare.

SÓTIOR, *-uri*, s.n. = coş de mînă făcut din papură împletită.

STIL, *-e*, s.n. = condei cu care scriau pe tăbliţă elevii din clasa I.

ŞIRÉZ, *-e*, s.n. = fierăstrău mare, cu mînere de lemn la capete, purtat de doi oameni.

ŞURLUÍ, *şurluiesc*, vb. IV, tranz. = **1.** a împiedica, pe o pantă, carul încărcat; **2.** a curăţa tacîmurile de rugină cu nisip.

Material cules şi redactat de

DUMITRU COPILU

NOTE. **1.** Cuvinte neînregistrate în alte lucrări lexicografice : *amucean, fliorcoş, forditău, jijican, pedri, sfintă, sotior.*

2. Cuvinte atestate cu acelaşi sens în alte regiuni sau insuficient de bine localizate : *abrictăli* (Lexic reg. p. 7 : Sanislău-Carei ; Materiale, I, 52 : Vîlcele-Turda ; ib. I, 155 : Deda-Topliţa), *arătа* (Materiale, I, 54 : Vîlcele-Turda), *arşeu* (Materiale, I, 247 : Geoagiu-Orăştie), *astăluş* (Materiale, I, 54 : Vîlcele-Turda, ib. I, 157 : Deda-Topliţa, ib. I, 247 : Geoagiu-Orăştie, Petroşeni), *celeruică* (Lexic reg.p.24 : Şomcuta Mare-Baia Mare ; Materiale,I, 163 : Deda-Topliţa) *ciocuş* (DA ; Lexic reg. p. 16 : Baia Mare ; Materiale, I, 20 : Blaj ; Paşca, Gl. : Bonţ-Gherla), *ciurmuli* (Materiale, I, 62 : Vîlcele-Turda), *drod* (Lexic reg. p. 23 : Hideaga-Şomcuta Mare ; Materiale, I, 170 : Deda-Topliţa), *droduţ* (Materiale I, 170 : Deda-Topliţa), *durjuli* (Lexic reg. p. 8 : Sanislău-Corei ; ib. p. 69 : Girişu de Criş-Oradea), *foaită* (Lexic reg. p. 19 : Firiza-Şomcuta Mare ; Materiale, I, 70 : Vîlcele-Turda ; *LR* 1961, p. 128 : raionul Vişeu ; CV 1952, nr. 4/33 : raionul Cîmpoleni), *halău* (Materiale, I, 72 : Vîlcele-Turda ; Glosar reg.), *hebereu* (Lexic reg. p. 70 : Girişu de Criş-Oradea ; Materiale, I, 73 : Vîlcele-Turda ; ib. I, 175 : Deda-Topliţa ; ib. I, 283 : Şieu Măgheruş ; Paşca, Gl : Frata-Cluj), *părnăjac* (Paşca, Gl. : Frata-Cluj ; Materiale, I, 84 : Vîlcele-Turda ; ib. I, 286 : Şieu Măgheruş), *plevas* (Materiale, I, 186 : Deda-Topliţa), *rătez* (Scriban, D. : Moldova ; LR 1959, nr. 6/53 : Tătăruşi-Paşcani), *sîntare* (Lexic reg. p. 10 : Sanislău-Carei), *stil* (*CV* 1949, nr. 7/34 : Someş), *şurlui* (Materiale, I, 97 : Vîlcele-Turda).

3. Cuvinte atestate cu alt sens (sau nuanţă de sens) şi în altă regiune sau insuficient de bine localizate : *abrictăli* (Paşca, Gl. : Răhău-Alba Iulia, Criscior-Brad ; Materiale, I, 155 : Deda-Topliţa), *albeală* (DA ; CADE), *aluaş* (DA : Sălagiu), *arătа* (DA ; CADE ; Scriban, D.) *arşeu* (DA ; Lexic reg. p. 68 : Girişu de Criş-Oradea ; Materiale, I, 54 : Vîlcele-Turda ; ib. I, 247 : Geoagiu-Orăştie), *articuş* (DA ; Transilvania, Viciu, Gl. ; Materiale, I, 54 : Vîlcele Turda), *bitică* (Materiale, I, 56 : Vîlcele-Turda), *blide* (DA ; CADE ; Scriban, D.), *boc* (DA ; Scriban, D. ; CADE ; Ciauşanu, Gl. ; Viciu, Gl. : Ciuguzel-Aiud, Cacova-Aiud ; CV 1951, nr. 6/27 : Şibot-Orăştie ; ib. 1951, nr. 9—10/44 : raionul Turda ; Lexic reg. p. 59 : Bogdana-Vaslui ; Materiale, I, 56 : Vîlcele-Turda ; LR 1960, nr. 2/20 : raionul Dej), *borzoş* (DA ; Materiale, I, 57 : Vîlcele-Turda ; ib. I, 160 ; Deda-Topliţa), *căbat* (Materiale, I, 59 : Vîlcele-Turda), *cioc* (DA : Sălaj ; Scriban, D. ; CADE ; LR 1959, nr. 5/75 : raionul Argeş ; ib. 1960, nr. 2/20 : raionul Timişoara ; Paşca, Gl : Criscior-Brad ; Lexic reg. p. 119 : Fibiş-Lipova), *clinţ* (DA ; Materiale, I, 208 : Someş Guruslău-Jibou), *delniţă* (CADE ; Paşca, Gl. : Sîngiorz-Băi-Năsăud ; Materiale, I, 21 : Blaj ; ib. I, 66 : Vîlcele-Turda), *diug* (CV 1951, nr. 2/34 : raionul Tîrgu-Jiu ; ib. 1951, nr. 9—10/44 : raionul Turda ; Lexic reg. p. 8 : Sanislău-Carei ; ib. p. 14 : Breb-Sighet ; ib. p. 44 : Suseni-Tîrgu-Jiu ; ib. p. 10 : Bilca-Rădăuţi ; Materiale, I, 67 : Vîlcele-Turda ; ib. I, 170 : Deda-Topliţa ; ib. I, 209 : Someş-Guruslău), *dolgozi* (Materiale, I, 67 : Vîlcele-Turda), *durjuli* (Materiale, I, 68 : Vîlcele-Turda), *folt* (DA : Transilvania ; Scriban, D. : Transilvania ; Materiale, I, 70 : Vîlcele-Turda), *halău* (CADE : Transilvania, Maramureş ; Scriban. D. ; Viciu, Gl. : Gherla ; Glosar

reg. ; Materiale, I, 23 : Blaj ; ib. I, 72 : Vîlcele-Turda), *hebereu* (Materiale, I, 210 : Someș-Guruslău), *horaiță* (DA : Sălagiu ; CADE : Transilvania ; Scriban, D. : nord ; Pașca, Gl : Sîngiorz Băi-Năsăud ; Lexic reg. p. 20 : Firiza-Șomcuta Mare ; Materiale, I, 74 : Vîlcele-Turda ; ib. I, 177 : Deda-Toplița), *horhoi* (Lexic reg. p. 45 : Suseni-Tîrgu Jiu ; Materiale, I, 258 : Sereca-Orăștie), *horji* (Materiale, I, 74 : Vîlcele-Turda), *jup* (CADE ; LR 1959, nr. 6/53 : Tătărușii-Pașcani ; Lexic reg. p. 71 : Girișu de Criș-Oradea ; Materiale, I, 77 ; Vîlcele-Turda ; Glosar reg.), *mizgui* (Materiale, I, 80 : Vîlcele-Turda), *mohondeață* (Materiale, I, 81 : Vîlcele-Turda), *morsocă* (Scriban, D. ; Viciu, Gl. ; Materiale, I, 81 : Vîlcele-Turda), *motroși* (CADE : Transilvania ; Viciu, Gl. : Reteag-Dej ; Pașca, Gl. : Sîngiorz-Băi-Năsăud, Criscior-Brad, Răhău-Alba Iulia ; Materiale, I, 81 : Vîlcele-Turda), *nealcoș* (Lexic reg. p. 71 : Girișu de Criș-Oradea ; Materiale, I. 82 : Vîlcele-Turda ; ib. I, 213 : Someș-Guruslău), *nimurug* (LR 1961, p. 567 : Mercheașa-Rupea ; Materiale, I, 82 : Vîlcele-Turda ; ib. 285 : Șieu Măgheruș), *ostoi* (Scriban, D. ; Pașca, Gl. : Gorj), *pec* (Materiale, I, 84 : Vîlcele-Turda ; ib. I, 185 : Deda-Toplița ; ib. I, 264 : Petroșeni ; ib. I, 286 : Șieu Măgheruș), *pup* (Scriban, D. : Banat, Transilvania, Moldova ; Viciu, Gl ; Sălaș-Hațeg ; LR 1959, nr. 6/51 : raionul Orăștie ; Lexic reg. p. 9 : Sanislău-Carei ; ib. p. 13 : Berbești-Sighet ; ib. p. 56 : Broscari-Vînju Mare ; Materiale, I, 89 : Vîlcele-Turda ; ib. I, 189 : Deda-Toplița ; ib. I, 215 : Someș-Guruslău ; ib. I, 266 : Geoagiu-Orăștie ; ib. I, 287 ; Șieu Măgheruș), *răntăli* (Pașca, Gl. ; Bistrița-Cluj ; Lexic reg. p. 17 : Baia Mare ; Materiale, I, 90 : Vîlcele-Turda), *rătez* (Materiale, I, 90 : Vîlcele-Turda), *rondioș* (CV 1951, nr. 3—4/44 : Maramureș ; Materiale, I, 91 : Vîlcele-Turda), *scleme* (Scriban, D. ; Materiale, I, 92 : Vîlcele-Turda ; ib. I, 215 : Someș-Guruslău), *șurlui* (Scriban, D. : Transilvania ; CV 1951, nr. 3—4/47 : raionul Beiuș ; Lexic reg. p. 94 : Lisa-Făgăraș ; Materiale, I, 194 : Deda-Toplița ; ib. I, 288 : Șieu Măgheruș).

4. Cuvinte atestate cu același sens, dar cu forme diferite și în regiuni diferite sau insuficient de bine localizate : *abrictăli (abrictui* : Lexic reg. p. 97 — Bilca-Rădăuți ; *brictăli* : Materiale, I, 281 — Șieu Măgheruș ; *abricțălui* : CV 1952, nr. 4/32 — raionul Cîmpeni), *căuaci* (*covaciu* : DA — Transilvania, Banat, Muntenia, CADE), *căuăcie* (*covăcie, covăcerie* : DA), *căuăciță* (*covăciță* : DA), *cingateu* (*cingătău* : CADE — Transilvania), *ciocuș* (*ceuc, ceucuș* : DA), *ciurmuli* (*ciurmului* : Scriban, D. — Banat, Transilvania, Moldova ; *cermălui* : Scriban, D. — Transilvania), *curăi* (*curui* : DA, Viciu, Gl. — Ceanu Mic-Turda, Materiale, I, 65 — Vîlcele-Turda, LR 1959, nr. 6/49 — raionul Lunca Vașcăului), *drod* (*drot* : Lexic reg. p. 8 — Sanislău Carei), *drupăli* (*dripăli* : Materiale, I, 282 — Șieu Măgheruș ; *dripalui* : LR 1961, p. 569 — regiunea Maramureș), *horaiță* (*horaiț* : Materiale, I, 284 — Șieu Măgheruș), *ostoi* (*ostei, osteia, ostia, ostoia, ustoia* : CADE — Moldova, Maramureș, Banat), *plevas* (*plaivaz* : CADE, Scriban, D.), *prișcăli (pocni* : DM), *rătez* (*rătează* : Materiale, I, 266 — Sereca-Orăștie), *șirez* (*firez* : Scriban, D. — Transilvania, Banat, CADE ; *firiz* : Scriban, D. — Oltenia, Muntenia, CADE — Oltenia).

5. Cuvinte atestate în regiuni diferite (sau insuficient de bine localizate), cu forme și sensuri diferite : *arșeu* (*arșău, așău* : DA, CADE, Scriban, D. — Transilvania ; *arșov* : CADE), *articuș* (*artic* : Scriban, D. — Banat, Oltenia, Transilvania), *bitică* (*bitcă* : CADE — Moldova, Maramureș), *borzoș* (*borzos* : CADE, Lexic reg. p. 75 — Rîmnicu Vîlcea), *boxăli* (*văcsui* : CADE, DM), *brențăli* (*brențălui* : Pașca, Gl ; *brănțălui* : Glosar reg.), *căbat* (*cabat* : DA), *ceteruică* (*ceterâ* : DA, CADE, Scriban, D. ; *ceternă* : Lexic reg. p. 68 — Girișu de Criș-Oradea), *ciurmuleală* (*ciumurluială* : Scriban, D., Lexic reg. p. 113 — Bilca-Rădăuți ; *ciurmurlueală* : CADE — Moldova ; *ciumurlacă* : Lexic reg. p. 113 — Bilca-Rădăuți), *ciurmuli* (*ciumuli, ciumurlui* : Lexic reg. p. 53 — Broscari-Vînju Mare ; *ciumurlui* : CADE), *credelniță* (*credență, credinț, credineț* : DA ; *credenț* : DA, Materiale, I, 65 — Vîlcele-Turda), *drod* (*drot* : Lexic reg. p. 23 — Mărășeni-Vaslui), *foităi* (*fortăi* : DA ; *foitui* : Lexic reg. p. 8 — Sanislău-Carei, Pașca, Gl. — Bonț-Gherla ; *foităși* : Lexic reg. p. 19 — Firiza-Șomcuta Mare), *hălău* (*hălău* : CADE — Oltenia), *hetecă* (*heptigă* ; DA ; *oftică, oftiță* : CADE, Scriban, D.), *horhoi* (*horhăi* : DA, CADE,

Scriban, D. ; *orhăi*, *horhoti* : DA ; *horhoni* : Paşca, Gl. şi CV 1950, nr. 4/36 — fostul judeţ Gorj ; *horhăli* : Lexic reg. p. 20 — Firiza-Şomcuta Mare), *jup* (*jip* : CADE — Transilvania, Oltenia), *mohondeaţă* (*mogîldeaţă* : CADE — Transilvania), *morsoca* (*murseca* : Scriban, D., CADE ; *mursica*, *mursăca* : CADE), *molroşi* (*mătrăşi* : Scriban, D., Viciu Gl. — Reteag-Dej ; *mătrăsa* : Lexic reg. p. 9 — Sanislău-Carei), *nimurug* (*niumurug* : Materiale, I, 183 — Deda-Topliţa ; *nimurig* : CADE — Transilvania, Materiale, I, 213 — Şieu Măgheruş ; *nimuric* : CADE), *ominie* (*omenie* : Scriban, D,, CADE), *rătez* (*răteză* ; Glosar reg.), *scleme* (*zleme*, *slemne*, *slemnă*, *slimnă*, *sclembe* : Scriban, D. — Muntenia, Transilvania), *şurlui* (*şurui* : Glosar. reg.).

L. M.

ASPECTE ALE LIMBAJULUI POPULAR ACTUAL

DE

I. COTEANU

1. Exprimarea genitivului și dativului

Genitivul și dativul reprezintă, după cum se știe, unul dintre cele mai interesante aspecte ale flexiunii nominale romînești, pentru că vorbitorii ezită adesea între construcțiile analitice și cele sintetice.

Interpretînd rezultatele anchetelor pentru ALR, S. Pușcariu făcea următoarea observație: „Cînd subiectul avea să formeze pluralul de la un substantiv determinat printr-un genitiv, de obicei el dădea la plural (nearticulat) substantivul determinat, iar genitivul rămînea la singular, fiind înlocuit de obicei printr-un prepozitiv. Deci pluralul de la *vîrful capului* numai rar este *vîrfurile capetelor*, de obicei: *vîrfuri de cap...*, *vîrfuri a capului...*, *vîrfuri de capete...*" etc. DR. IX 414.

Tot astfel, după același autor, *vinele mîinilor* apar mai des sub formele: *vinele la mînă*, *vinele de mînă*, *vinele de pe mîini* etc.

Fenomenul a fost consemnat și în hărțile Atlasului, de exemplu ALR II, h. 182 *funia clopotului*: „frînghia sau ața *di la limba clopotului*, h. 227 (dă țîță) *la coptiilulu* (*i*) [1] sau (dă țîță) *coptilulu săluia*, unde demonstrativul *cel* întărește dativul etc.

Și mai interesante sînt situațiile genitiv-dativului în texte continue, de exemplu: „a dat *la nora* care..." Analele Arhivei de Folclor III 145, „tra e-n cap *la cal*" id., fata a *lu un vișin* BL V 181, coarnele *la berbeces-s* mari BL IV 135 etc. etc.

Aceste observații se completează bine cu datele din basmele: *Pescăruș împăratul*, cules în 1913 de C. Rădulescu-Codin, și *Făt-frumos și Ileana Cosinzeana*, cules în 1951, în Hunedoara, de Ovidiu Bîrlea, ambele publicate în *Tinerețe fără bătrînețe*, Biblioteca pentru toți, nr. 100, p. 211—233 și 178—196.

[1] O evidentă contaminare.

Din aceste două basme, am luat în considerație următoarele tipuri de exprimare a genitivului și dativului:

1. Substantiv + substantiv determinativ în genitiv: *meșteșugul pescăriei* [1].

2. Genitivul nu apare la substantiv, ci reiese din utilizarea unui pronume personal: (cheamă) *înainte-i* sau a unui demonstrativ proclitic: *acestui om.*

3. Dativ exprimat prin substantiv fără prepoziție: o fi făcut.... (mare ispravă) *împăratului*; (făgăduiala) dată *călugărului.*

4. Dativ exprimat prin pronume: (împărăteasa) *îi* naște o fată, (amarul ce) *li* se abătuse peste cap.

5. Dativ exprimat prin substantiv cu prepoziție: a trimes (ștafete) *la crai.*

Aceste 5 categorii au următoarele frecvențe:

în primul text:				în al doilea text:			
Genitiv		*Dativ*		*Genitiv*		*Dativ*	
1)	78	3)	21	1)	28	3)	4
2)	3	4)	149	2)	12	4)	118
		5)	9			5)	2
Total	81	Total	179	Total	40	Total	124

În primul basm, numărul dativelor este ceva mai mare decît dublu în comparație cu genitivele (179 față de 81) sau, în procente, raportate la total, peste 30% genitive și peste 60% dative, iar în al doilea, dativul este de trei ori mai frecvent decît genitivul (124 față de 40), reprezentînd aproximativ 75% față de 25%.

Deosebirea provine din faptul că primul basm a fost înregistrat cu mijloace rudimentare și, desigur, prelucrat după culegere, pe cînd al doilea a fost retranscris fidel de pe bandă de magnetofon. Nu am deci impresia că, în decursul celor patru decenii (1913—1951) care au trecut între culegerea primului basm și a celui de al doilea s-ar fi produs o modificare atît de importantă a frecvenței cazurilor de care ne ocupăm. Dativul a avut tendințe de extindere în această perioadă, după cum a arătat acad. Iorgu Iordan în BL VII, 29 și urm., dar numai în limba cultă, exprimarea populară nefiind influențată.

Așadar genitivul și dativul constituie în limbajul popular actual două cazuri gramaticale redate adesea prin mijloace analitice, cu tendința de a se menține substantivul într-o singură formă și cu o vădită preferință pentru dativ.

2. Tendințe noi în sintaxă

Exprimarea populară se caracterizează printr-o mare simplitate de organizare sintactică a expunerii. Parataxa și coordonarea sînt mai des întrebuințate decît subordonarea, iar aceasta din urmă nu conține nici

[1] Nu am întîlnit decît o dată în textele amintite formula subst. + subst. (genit.) + subst. (genit.): curtea *caselor nevesti-sii.*

pe departe varietatea și bogăția de mijloace din limba literară. Într-un studiu recent despre *Conjuncțiile subordonatoare circumstanțiale în dacoromînă* (*Fonetică și dialectologie*, III, 151—176), I. Gheție observă că: „Dacă limba literară acordă o atenție aproximativ egală unui număr mare de conjuncții, graiurile tind să-și constituie conjuncții-tip pentru fiecare categorie de circumstanțiale" (p. 172). Se pare, după cum observă autorul în același loc, că avem a face cu un fenomen consecvent, căci el a fost remarcat și pentru copulative și cauzale de acad. Iorgu Iordan atît în *Limba romînă contemporană* (p. 714) cît și în studiul despre limba lui Creangă (vezi *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, I, 166). După I. Gheție, „În timp ce limba literară și-a format, mai ales în ultima vreme, numeroase instrumente gramaticale noi, graiurile nu mai manifestă nici o tendință de a-și spori stocul de conjuncții circumstanțiale", iar în textele parcurse de autor (ALRT II), datînd în genere din 1933—1935: „Influența limbii literare, în această privință, abia dacă se constată...." (*op. cit.*, 173).

Pentru a ilustra structura sintactică a unui mesaj popular, e util s-o urmărim și în două cazuri recente, într-o povestire referitoare la viața de astăzi din satele noastre și într-un basm.

„La nuoi s-uo făcut sîmbra cuolectivului, tovărășiie, *cum* spunem nuoi prin țara Uașului. La nuoi *cîn* su-o-n sîmbrat, am însîmbrat nuoi cuolectiviștii, am făcut cam așe: am dus acolo uoile sara, toț ni-am adunat la un luoc și li-am muls, *după-aceie*, nu li-am mai muls pînă-n ceie dzî pi la unșpe, la unsprezese âsuri. *Cînd* am mărs să le mulgem stunĉ *ca* *și* facim brîdză di la iele, ni-am dus acolo și nuoi un ton de bere *ca să* biem și vuo douăzâs de lităre di pălică, sîmbrași. (*Negrești, Oaș.* Arhiva fonogramică a Centrului de cercetări fonetice și dialectale, București.).

Notăm exprimarea paratactică: „la nuoi cîn su-o-n sîmbrat /am însîmbrat.../ am făcut..../ am dus acolu uoile.../ nu li-am mai muls, toț mi-am adunat...." etc. și — în concluzie — numărul mic de conjuncții: *cum*, *cînd*, *după aceie*, *ca să*.

În linii mari situația este aceeași și în basmul *Făt-frumos și Ileana Cosînzeana*:

„Băiatul creștea *si* să împuternicea. *Dacă* se împuternicea, el era atîta de isteț și de frumos [...] *însă* voia *să* se ducă la vînătoare prin munți. Să duce-ntr-o bună zi la vînătoare *și* să culcă la on stejar, la on copac. Acolo, visînd el *că* o să aibă de soție pe Ileana Cosînzeana *și* venind acasă, spunîndu-i mamei sale *că* uite el ce-o visat într-acea zi, mamă-sa-i spune *că*:

— Nu știu *dacă-i* putea tu s-o găsești pe aceea undeva. Atunci el, după on timp de vreme, îi spune *că* pleacă să caute. Pleacă mai departe să caute pe Ileana Cosînzeana *ca să*-i fie de soție". B.P.T. *loc. cit.*

Ca și în cazul precedent, și aici sînt puține conjuncții: *și*, *însă*, *să*, *că*, *dacă*, *ca să*, deși exprimarea este ceva mai pretențioasă, cum se vede din utilizarea gerunziilor *venind* și *spunînd*, considerate distinse de unii vorbitori populari.

Povestitorul popular e stînjenit mai ales cînd descrie evenimente. Atunci el recurge la o înşiruire de propoziţii coordonate copulative, combinată cu parataxa:

„..... aprinse o lumănare acolo *şi* şezu la masă; scoasă cărţile acolo *şi* începu să citească, începu el de-ale lui prin cărţi a scrie; după ce bătu ceasu'nouă, să pomenea(şte) că vin acolo o grămadă de feciori şi cu fete *şi* începură a face la danţuri *şi* a juca pe-acolo, *şi*-a zbegui, *şi*-a face, *şi*-ncepură a trage de el să joace şi el *şi* zică-n fluieră, *şi* trasără, făcură — el nicidecum, nicidecum"..... *Oraşul din pădurea deasă*, B. P. T. nr 100, p. 32.

În aceste condiţii este deci greu să apară în limbajul popular conjuncţii de tipul lui *căci*, *întrucît*, *deoarece* ş.a.m.d., iar prezenţa unora, chiar accidentală, ne interesează în mod deosebit. Astfel, *pentru că* din versurile următoare merită să fie menţionat, deşi reprezintă o folosire mai curînd individuală:

Creşte-n inimi bucuria
Pentru că azi colectiva
E mama ţăranului...

Goca Ioan, 32 de ani, Luna de jos, Cluj,
cules de D. Truţă, „Revista de folclor", VI (1961)
3—4, p. 34.

Cîntă hora pe-ndelete
Greier, coasă şi tractor
Pentru că acum pămîntul
Nu mai este boieresc.

Fălcuşan Lucia, 14 ani, Luna de jos,
Cluj, *op. cit.*, p. 33

Conjuncţia *pentru* (*că*) intervine însă uneori şi în basmele fantastice. În fragmentul de mai jos, utilizarea stîngace a lui *pentru* (*că*) este, din acest punct de vedere, semnificativă:

„Pe urmă îl întrebă:
— Şi pentru ce ai tu serviciu ăsta de-a strîmba la lemne?
— *Pentru să-ţi* spun şi eu păţania mea. Io-ice- plecînd la vînătoare prin munţi..... *Făt-frumos şi Ileana Cosînzeana*, B.P.T. nr. 100, p. 179.

În răspunsul personajului (Strîmbă-lemne) se observă contaminarea dintre „*pentru că*...." (plecînd la vînătoare... etc.) şi „să-ţi spun şi eu păţania mea", contaminare care vorbeşte în sensul observaţiilor noastre anterioare.

3. Intelectualizarea lexicului

Domeniul din limbajul popular în care se produc cele mai multe şi mai active modificări în ultimele două decenii este, incontestabil, vocabularul. Termenii literari sau aşa-zicînd literari pătrundeau în limbajul popular într-o oarecare măsură şi în trecut, dar astăzi ei îl asaltează pur şi simplu. Pe de altă parte, între cuvintele culte introduse altădată în

limbajul popular și cele de astăzi există două diferențe calitative fundamentale. Cu rare excepții, înainte de 23 August 1944, cuvintele culte ajungeau în limbajul popular rural după ce își făceau stagiul, dacă putem spune astfel, în limbajul periferic al orașului, unde luau o coloratură stilistică adesea depreciativă. De exemplu, *amanta* din următoarea poezie populară culeasă în 1906 din Oltenia

Pe deal pi la Severin
Vine *amanta* lu Mărin
Cu fo două sălbi în sîn...
Dete salba a mai mică
Mărin nu știe de frică
Dete salba a mai mare
Scoasă pe Mărin afară [din închisoare]
„Graiul nostru", I, 1906, p. 97

Cu același sens depreciativ reîntîlnim termenul într-un basm cules în 1951; prezența lui aici trebuie subliniată în mod special, fiindcă în cîntecele de lume, el nu ne surprinde prea mult. Iată-l în vocabularul lui Statu-palmă-barbă-cot, într-o replică dată soției sale:

„... însă nu ți-oi spune în ce stau puterile mele. În despicătura lemnului, colo unde mi-o bogat *amantul* tă barba". *Făt-frumos și Ileana Cosînzeana*, B.P.T. nr. 100, p. 188.

În aceeași serie aș înscrie și pe *gălant*, înregistrat în 1906 la Găgești-Putna în poezia:

— Leliță din Brebu
Ieu stam să ti-ntrebu
Ai bărbat ori n-ai?
— Bărbățălu ni-am
Tînăr și *gălant*
Și l-am di bărbat.
„Graiul nostru", I, p. 283

Prepoziția *contra* a avut și are și ea o oarecare circulație, cum se vede din fragmentul următor din balada *Ghiță Cătăniță*:

Atunci Ghiță cîn vedea
Că-i sărisă *contra* sa,
Mîna pe sabie punea....
„Grai și suflet", V, 1 (1937), p. 100

Schimbările petrecute în lexicul vorbitorilor populari ies și mai bine în evidență dintr-o scurtă comparație între modul cum se exprimă astăzi în legătură cu două subiecte diferite una dintre sătencele considerată o foarte bună cunoscătoare populară a folclorului muzical Maria Precup. Maria Precup utilizează cînd se referă la viața culturală termenii literari în forma lor corectă:

„M-o băgat în cor și cîntam frumos, mai frumos ca tăt'e fetele. La biserică am cîntat *solo*.... Apoi a înșeput să mă ia și în *teatru* și *declamam* „La oglindă";

sau :

„Am fost fe mai mare fată. Cu războiu *mondial* am fost cam de zăşe ani.... Eram singură şi stam cu vitele.... Şi mergeam după apă pîn pădure şi cîntam şi răsuna pădurea ca *magnetofonu* ista. Aşa că din *natură* m-am învăţat a cînta".

Cînd se referă însă la evenimentele petrecute înainte de a fi luată în teatru, de a declama etc., ea întrebuinţează rar termenii culţi, iar pe cei învăţaţi atunci îi redă în formă regională : „Aiś erau stînśi în locu (l) caselor aistea şi le-o puşcat Pavel cu *dinametu*" (-„dinamită") [1].

A doua caracteristică a folosirii cuvintelor culte în limbajul popular în ultimele două decenii, spre deosebire de ce se întîmpla mai înainte, constă în reproducerea lor exactă, fără modificări fonetice eronate şi fără deplasări ridicole de sens.

Sînt izolate şi întîmplătoare situaţii de felul celor întîlnite de Valeriu Rusu pe valea Ialomiţei, cum constată însuşi autorul, care nu a găsit decît 3—4 cazuri de neînţelegere a sensului, de exemplu : „au fost prăşite *manual*, adică .... cu caii gospodăriei : şi : „brazda o nivelăm ca să fie *masivă*, adică masă dreaptă". (*Pătrunderea neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiţei*, în *Fonetică şi dialectologie*, III, p. 199).

Ţinînd seamă de puternica influenţă a vocabularului cult, nu voi reda aici toate cuvintele intrate în limbajul popular prin mijloacele excepţional de importante ale răspîndirii culturii în Romînia, unde funcţionează astăzi zeci de mii de cămine culturale, de biblioteci, cinematografe, echipe culturale, brigăzi artistice, sînt instalate sute de mii de aparate de radio, difuzoare, televizoare etc., s-a dezvoltat în mod prodigios reţeaua de şcoli, apar ziare centrale şi regionale în milioane de exemplare zilnic etc. etc., fiindcă este cu totul normal ca, în aceste condiţii, limbajul popular să-şi îmbogăţească şi să-şi intelectualizeze vocabularul, apropiindu-se puternic de cel literar. Mult mai semnificativ este faptul că termenii culţi intră în folclor, în basmele fantastice, căci acest fapt arată că ei nu au fost adoptaţi definitiv.

Iată cîteva exemple de acest fel din basmele culese în ultimii ani :

afacere

„Eu sînt acela care mă cheamă Sfarmă-piatră pentru *acea afacere*".

B.P.T. 100, p. 184

animal :

„..... s-o urcat *animală* pisti *animală* şi păsări pisti păsări, şi *animală* pisti *animală*"

„Revista de folclor", I, 1—2, 129

brav :

„... că tăt el o fost *brav*, el scoase şi femeile, el omorî şi pe Statu-palmă, el ne învie şi pe noi... şi tăt el să fie *brav*"

B.P.T. 100, p. 191

căsători :

„ş-acuma se *căsătoreşte* fata....."

B.P.T. 100, p. 38

[1] Textele sînt reproduse din „Revista de folclor", VI (1961), nr. 1—2, p. 36—38.

chestie:

„— Mamă, aicea miroasă a om pămîntean.

— Da —ice — este on băiat — ice — şi o venit că *are o chestie* cu tine".

B.P.T. 100, p. 38

colidor:

„soră-sa stătea pe *colidor*"

B.P.T. 100, p. 120

corp:

„.... io ţi-oi da ţie *corpul* omului ăstuia..."

B.P.T. 100, p. 190

„Măi copilaşule, ce eşti aşa mic la *corp*?

B.P.T. 100, p. 194

conducere:

„Te duci că sfînta Duminecă..., are mai multe *sub conducerea ei*, are păsări, are tot felul ce sînt, să chiamă *sub conducerea ei*...."

B.P.T. 100, p. 36

distrugere:

„Dar numai în sat... era *destrugerea* asta".

B.P.T. 100, p. 126

distrus:

Casele răsturnate,... tot *destrus*.

B.P.T. 100, p. 126

etaj:

„etaj" la o casă împărătească".

V. Rusu, FD III, p. 199

există:

„No,.... acum pe acest pămînt nu mai *există* să fie puternic, nici viteaz ca şi noi..."

B.P.T. 100, p. 130

formă:

„.... făcuţi în *formă* ca domnu învăţători....."

B.P.T. 100, p. 33

injecţii:

„Albei ca zapada i se fac *injecţii* ca să învieze...."

V. Rusu, FD III, p. 199

locui:

„Măi, cine-o mai *locui* ş-aicea..."

B.P.T. 100, p. 122

moment:

„în *moment* cîinii-s acolo".

B.P.T. 100, p. 124

ordin (vorbeşte un personaj de basm):

„.... am căpătat *ordin* să mă duc acolo, să suflu gunoaiele...."

B.P.T. 100, p. 38

poziție:
„Și femeia era (să) în *poziție*"
B.P.T. 100, p. 29

salariat:
„... la vraja cu strâchini cînd ia banul e.... salariat"
V. Rusu, FD III, 199

serviciu:
„— Am fost prin toată lumea — ice (Iovan Iorgovan) — la *sărvici*...."
„— D-apăi, mîine ce *sărvici* mai ai?"
B.P.T. 100, p. 38
„.... fata moșului și-a luat *servici*"
V. Rusu, FD III, p. 199

transforma:
„s-a *transformat* și calul acela în cal adevărat"
V. Rusu, FD III, p. 199

viteză:
„Amu, baba di la un timp n-o mai putut zbura, s-o-ngreunat. Cîn o vinit o dată baba di pămînt *c-o viteză*, prraf și cenușă s-o făcu tătă, baba!"
„Revista de folclor" I, 1—2, p. 132

În poezia populară ocazională, strigături sau cîntece scurte găsim foarte multe cuvinte culte: *colectiv*, *colectivă* (gospodărie colectivă): Foaie verde de trifoi, de cînd e c o l e c t i v la noi..., Zîi Griguță, numai zî...../Că-s Văsîiul Budului/Omu *colectivului* (după Pop Simion, „Gazeta literară", 11—148, 1962, p.1.) C o l e c t i v a - i om bogat; *colectivizat*: C-ai venit din altu sat/Într-al nostru, mai bogat/ Mai bogat, mai așezat/ Că e c o l e c t i v i z a t! *difuzor*, *electrică*: împrejur de Apahida /Nu mai vezi sat ca Bondița /La oricare locuitor, /Electrică, d i f u z o r (N. Mihuță, *Folclor din Banat* în *Folclor din Transilvania*, II, 592); *economii*: Știm lucra și știm munci.... Știm face e c o n o m i i....; *forță*: Foaie verde de gutui/ Tare-i f o r ț a omului....; *liber*: Foaie verde sălcioară /azi trăim l i b e r i în țară; *membră*: Fata care-mi place mie /E m e m b r ă - n gospodărie... *plan*: Și să știi bădiță bine/ De vrei să, mă iei pe mine/ Tu p l a n u l să-l depășești /colectiva s-o înflorești...; *tractor*: Nunu-i mare inginer, /Inginer și fruntaș mare/ Și lucrează la t r a c t o a r e; *șomaj*: Să facă și ei ca noi /Ca să scape de nevoi/ De ș o m a j și de ciocoi....; *televizor*: Că-ntr-o zi de sărbătoare /Ne luăm t e l e v i z o a r e etc. etc. [1]

Adesea vorbitorul popular glosează în cursul expunerii termenii care i se par mai rari, arătînd astfel forța de circulație a cuvintelor. Există două feluri de glosare:

a) Termenul explicat este cel savant: „se bägă *diavolul* sub car, adică „dracu", cum îi zicem noi..."
B.P.T. 100, p. 30

[1] Cînd nu se indică altfel, exemplele ilustrative au fost culese din Rupea (Brașov) și Luna de jos (Cluj) de culegători ai Institutului de folclor din București.
M. Brătulescu, „Revista de folclor", VI (1961), nr. 1—2; vezi și D. Truță, „Revista de folclor", VI (1961), nr. 3—4.

„îl facem tutunul *bancote* sau, cum îi zicem noi, în *stilul* nostru, „cleşti"
V. Rusu, FD III, 199
„Apucă Pipăruş de colo, o dată, *nervos*, hiratecu"
B.P.T. 100, p. 121
„*chelneri*... ăia... cum le spune „stolnici"
V. Rusu, FD III, 200
„un om are *timperament*... sau cum zic... o „fire mai iute"
V. Rusu, FD III, 200
îi dus la *vînătoare*, la „vădăslaj"
B.P.T. 100, p. 118
„(seminţele încep)" să *germineze*... „să răsară"
V. Rusu, FD III, 200 etc.

b) Termenul explicat este cel popular, local:

„.... să nu descoperi *căputu*, „mantaua" aia după tine"
B.P.T. 100, p. 39

„.... s-uo făcut *sîmbra* cuolectivului, „tovărăşiie", cum spunem nnoi prin ţara Uaşului". (la p. 61 a lucrării de faţă)

(mălaiul) trebuie să *fiarbă*.... să „fermenteze"
V. Rusu, FD III, 199

Cele cîteva observaţii făcute mai sus asupra limbajului romînesc popular actual demonstrează că evoluţia lui lingvistică se află în momentul acesta într-o fază care reprezintă, fără îndoială, începutul unor transformări din ce în ce mai adînci. Vocabularul său s-a deschis larg la influenţa cultă şi primeşte nenumăraţi termeni savanţi din limba literară. Acest fenomen, strîns legat de dezvoltarea social-culturală a ţării, duce la o apropiere rapidă a limbajului popular de limba literară şi contribuie la ştergerea treptată a deosebirilor dintre vorbirea populară şi cea cultă. Procesul este încă la început, lucru explicabil prin aceea că el se produce mai intens abia de vreo două decenii, de cînd regimul politic din R.P.R. transformă radical modul de viaţă al maselor populare, aducîndu-le în circuitul unei culturi şi civilizaţii superioare.

NOTE DE CULTIVARE A LIMBII

DE

ANA CANARACHE

Perfect de bine

Adjectivul-adverb *perfect* < lat. *perfectus*, înseamnă „care întruneşte toate calităţile cerute, care nu lasă nimic de dorit, lipsit cu totul de defecte; desăvîrşit" DL.

„Ca tip, e *perfect* în toate privinţele" (Macedonski, O. IV, p. 68). „Poţi să pleci, poţi să rămîi, mi-e *perfect* egal" (C. Petrescu, Î. vol. II, p. 191). „Dîndu-şi *perfect* seama de situaţia din Anglia... bătrînul prinţ şi-a pus imediat masca unui adevărat „sol al revoluţiei" (Traducere-Tarlé, *Talleyrand*, p. 272). „[Instituţiile interne] apar *perfect* închegate la sfîrşitul domniei marelui voevod" (Bul. Com. Ist. V, p. 5).

Cu timpul, conţinutul cuvîntului a început să fie umbrit, vorbitorii percepînd adverbul *perfect* ca un instrument gramatical pentru formarea superlativului. Iată un astfel de exemplu: „Mingea, precum se ştie, este *perfect* (= total) neindicată ca obiect de uz casnic" (Dan Deşliu, în *Romînia Liberă*, nr. 5593/1962, p. 2, col. 2). Astfel de exemple sînt, ce-i drept, rare, dar sînt foarte numeroase acelea în care termenul *perfect* serveşte pentru a forma superlativul adverbului *bine*, după modelul lui *destul de (bine)*. S-a ajuns astfel la formulări pleonastice de tipul:

„Talleyrand ştia *perfect de bine* că Alexandru ar fi dorit mai degrabă să-l vadă pe tron pe micul rege al Romei... decît pe Burboni" (Tarlé, *op. cit.*, p. 142).

Expresia, atît de mult folosită, *a-şi da seama*, a devenit: *a-şi da perfect de bine seama*. Iată patru exemple pe care le găsim în aceeaşi traducere a operei *Talleyrand*:

„Talleyrand *îşi dădea perfect de bine seama*... că nu e bine ca Franţa să rişte" (p. 91). „Talleyrand *îşi dădea perfect de bine seama* de absurditatea tendinţelor de restaurare a vechiului regim" (p. 165). *Dîndu-şi*

perfect de bine seama că afacerea ar fi pasibilă de o dare în judecată..." (p. 241). „*Talleyrand își dădea perfect de bine seama* că nobilimea... primise o lovitură mortală" (p. 249).

În aceeași lucrare (p. 65) găsim și construcția *perfect de limpede*:

„Talleyrand își dădea *perfect de limpede* seama că... n-o să ajungă niciodată într-un asemenea post".

Suprimarea adeverbului *bine* sau *limpede* n-ar micșora cu nimic nuanța de superlativ pe care autorul a voit să o marcheze și pe care adverbul *perfect* o marchează în chip suficient.

S-a dovedit a fi

În ultimul timp se observă, în presă și în texte de specialitate, o largă folosire a verbului *a fi*, adesea ca un simplu adaos suplimentar în frază, prezența lui necontribuind cu nimic la claritatea sau la precizia comunicării.

Găsim verbul folosit la gerunziu:

„Pe ce se bazează oare un poet a cărui filozofie e socotită astăzi ca fiind tot atît de profundă ca și..." (Traducere—Thomas-Hardy, *Tess d'Urberville*, p. 21). „Dintre importantele lucrări, deosebim ca *fiind* mai avansate 5 blocuri compuse din parter și 9 etaje" („Informația", nr. 2765/1962, p. 2, col. 2). „Problema reglării nervoase a metabolismului proteic nu poate fi considerată ca *fiind* rezolvată" („Fiziologia normală și patologică", nr. 2/1962, p. 119).

La conjunctiv:

„Exemplul alăturat pare *să fie* edificator" (id. ib., p.161). „Formulările... trebuie *să fie* evitate" („Informația", nr. 2749/1962, p. 2, col. 1).

Verbul *a fi* apare și la infinitiv, — mod atît de puțin folosit în limba noastră:

„Inteligibilitatea... ni se pare *a fi* o prea mare modificare" („Fiziologia normală și patologică", nr. 2/1962, p. 161).

Construcția: *s-a dovedit a fi* începe chiar să devină clișeu:

„Concluziile au relevat că chimioprofilaxia *se dovedește a fi* o metodă utilă în combaterea tuberculozei" („Muncitorul sanitar", nr. 23/1962, p. 4, col. 3). „Spitalizarea *s-a dovedit a fi* forma cea mai eficientă de tratament" (ib., p. 4, col. 5). „Nu mai puțin fecundă *s-a dovedit a fi* importanța acordată cercetărilor de organizare sanitară" (ib., nr. 25/1962, p. 1, col. 1). „...*s-a dovedit a fi* deosebit de bine realizată" (ib., nr. 26). „În ce privește efectul miorelaxant, cel mai activ *s-a dovedit a fi* acepromazinul" („Revista de referate medico-biologice", nr. 3/1962, p. 154). „Se mai descrie a treia variantă de metodă combinată, cînd după un tratament radiologic care *s-a dovedit a fi* ineficace, se recurge la ..." (ib, p. 254). „Celulele... *s-au dovedit a fi* mai puțin rezistente... Cel mai rezistent *s-a dovedit a fi* B..." (ib., p. 37). „Organizarea comisiilor de votare [în Algeria] *s-a dovedit a fi* dificilă" („Scînteia", nr. 5576/1962).

Verbul *a fi* în mai toate aceste exemple este un element parazit. Lipsa lui într-o frază ca cea de mai jos, fără să altereze sau să diminueze dinamismul ideii, face stilul mai suplu și mai curgător:

„Experiența obținută de știința medicală sovietică... *s-a dovedit* de o valoare neprețuită" („Muncitorul sanitar", nr. 25/1962, p, 1, col. 1).

Articol hotărît, articol genitival

Se știe că în limba romînă substantivele precedate de prepoziții nu primesc, în general, articol enclitic (Cf. Gramatica Academiei R.P.R., I, p.345):

„Sînt prevăzute lucrări mari *de valorificare* a terenurilor" („Probleme agricole", nr. 12/1961, p. 68). „În vederea dezvoltării lucrărilor *de amenajare* a terenurilor" (ib.).

Abstractele verbale *valorificare*, *amenajare* sînt, în exemplele de mai sus, urmate de atribute genitivale, însoțite de articolul posesiv *a*. Acest articol a putut fi ușor confundat cu articolul enclitic *a* și, printr-o greșită analiză, a ajuns să fie alipit abstractului verbal care îl precedă, dînd astfel naștere la exprimări incorecte. În revista menționată, la p. 68, alături de cele două construcții corecte citate mai sus, întîlnim șase construcții greșite:

„Lucrările *de valorificarea* terenurilor neproductive. Lucrări *de combaterea* eroziunii solului. A mai înființat... încă două centre *de combaterea* eroziunii solului... în afară de Centrul *de combaterea* eroziunii solului de la Folteşti. Pînă în 1965 se vor executa proiecte *de organizarea* teritoriului în toate gospodăriile agricole colective. Pentru aceasta vor lua ființă, pe lîngă cele 2 brigăzi mecanizate *de conservarea* solului... încă 6 brigăzi".

Uneori se întîlnesc în același text exprimări corecte, alături de altele greșite:

„Merită subliniat de asemenea felul practic *de îmbinare a* cercetărilor cu activitatea de învățămînt și contribuția importantă a institutelor de cercetare la conducerea directă a treburilor agriculturii, de asemenea felul complex *de abordare a* problemelor de agricultură, *de îmbinarea* cercetărilor din sectorul vegetal cu cel animal" (ib., p. 88). „Un subcapitol tratează despre „mecanizarea lucrărilor în cîmpul de selecție", prezentîndu-se mașinile de semănat, *de încorporare a* îngrășămintelor, *de recoltarea* și analiza materialului experimental" (ib., p. 89).

O analiză corectă gramaticală ar putea duce la evitarea unor astfel de greșeli.

Verbul a îndrăgi în texte moderne

În presă, în critica literară și chiar în literatură, se folosește mult în vremea din urmă verbul *a îndrăgi*, cu înțelesul de „a iubi"[1]. Iată cîteva exemple:

„Tina *îndrăgi* și școala și orașul, dar mai mult ca orice își *îndrăgi* casa" (Traducere — Galina Nicolaeva, *Bătălie în marș*, I, p. 166). „Încă

[1] Verbul poate fi echivalent și cu „a plăcea", „a prefera", „a interesa". La diateza reflexivă înseamnă și „a se îndrăgosti". Cf. I. Coteanu, în LR, nr. 3/1959.

în fragedă tinerețe *am îndrăgit* un om" (Traducere — Iuhan Smuul, *Cartea ghețurilor*, p. 87). „Mulți dintre ei *i-au îndrăgit*, pe Emil sau pe Gustav, pe Pony sau pe micuțul Dienstag" („Contemporanul", nr. 15/1962, p. 4, col. 4). „Alături de ei vin toți aceia care *îndrăgesc* uzina, care luptă pentru prosperitatea ei" (ib., 13 IV/1962, p. 5, col. 3).

Folosirea (abuzivă) a verbului supără pe mulți, care consideră cuvîntul o „inovație" nefericită.

Nu este însă vorba de o inovație. Verbul *a îndrăgi* nu este nou în limbă [1]. El se întîlnește destul de des și la autorii mai vechi:

„*L-a îndrăgit* de cum l-a zărit" (Rebreanu, *Nuvele*, p. 185). „Apoi iar se întorcea în Iași, *îndrăgindu-l* pentru o bucată de vreme" (Creangă, *Amintiri*, p. 136). „El de mititel *îndrăgise* cartea" (Stamati, la CADE). „Mahomed e dintr-acele de cer *îndrăgite* minți" (Heliade, O.I., p. 409).

Iată exemple din texte și mai vechi:

„*Îndrăgind* pre Domnul" (Dosoftei, V. S., p. 109). „Pre unul va urî și pre altul *va îndrăgi*" (N. Test. 1648, p. 91). „Lucrurile ciale reale... *va îndrăgi*" (Varlaam, C., p. 73, ed. J. Byck). „Nu ispiti răii, să nu te urască pre tine, ce ispitește înțeleptul și te *va îndrăgi*" (Coresi, Ev., p. 198).

Nici din textele populare nu lipsește cuvîntul:

„Și păgîn *n-am îndrăgit*" (Jarnik-Bîrseanu, D., p. 488). „*Te-am îndrăgit* de pe mers" (Șezătoarea, I, p. 49).

În dicționarul său, Damé înregistrează și o expresie: „*L-a îndrăgit* Dumnezeu". Se spune așa cînd moare un copil sau cel pentru care moartea este o scăpare de suferințe.

Totuși, termenul în textele moderne pare afectat [2] sau strident. Impresia neplăcută pe care o simt cititorii se datorește, poate, în mai mică măsură unor considerente de ordin stilistic: cuvîntul, fiind oarecum învechit și popular sau folosit în contexte poetice, aduce o notă discordantă alături de un cuvînt ca „uzină". Dar nu-i numai atît. Credem că problema trebuie considerată mai ales din alt punct de vedere.

Autorii de astăzi au reînviat un cuvînt vechi (sau au creat unul nou din *în* + *drag*) în dorința de a înlocui pe *a iubi*, care li se pare lipsit de duioșie, dur, pe cînd *a îndrăgi* aduce o nuanță proaspătă, gingașă. Întrebarea este în ce măsură *a îndrăgi* este sinonim cu *a iubi*, pentru a-l putea înlocui?

Două cuvinte sînt sinonime — spune definiția clasică — atunci cînd au același sau a p r o x i m a t i v același sens. Acest a p r o x i m a t i v trebuie să ne rețină atenția. În adevăr, uneori este mai interesant de știut prin ce se d e o s e b e s c două sinonime, decît prin ce se aseamănă.

Să cercetăm în diferite dicționare definiția dată verbului *a îndrăgi*:

„A prinde drag, a simți dragoste de cineva, a iubi" (DL).

„A simți atracție, a începe să iubești, a se îndrăgosti" (DA) — cu tălmăcirea în limba franceză: *prendre en affection*.

„Prind dragoste de..." (Scriban).

„A-i cădea drag, a prinde dragoste de cineva sau de ceva" (CADE).

[1] Cf. I. Coteanu, *loc. cit.*
[2] *Ibidem.*

„Liebe zu Jemandem fassen, ihn lieb gewinnen, sich in ihm verlieben" (Tiktin).

Dicționarele bilingve mai vechi din secolul trecut spun cam același lucru: „Lieb gewinnen" (Alexi, Polizu).

Dacă definițiile date diferă în detalii, ele au, toate, un element comun: „a începe să..." exprimat în diferite feluri și din care rezultă că este vorba de un verb incoativ, de tipul lui *îmboboci*, *înflori*, *înfrunzi*[1]. El indică începutul sau momentul inițial al acțiunii, este un verb cu acțiune momentană, cu acțiune „punct".

De începutul acțiunii se leagă și ideea de gradație a intensității sentimentului. Între *drag* și *iubit* este o diferență sensibilă din acest punct de vedere, diferență care se regăsește și între cele două verbe, tocmai ca un reflex al ideii de „început", perceptibilă la verbul a *îndrăgi*.

Așa fiind, *a îndrăgi* nu poate reprezenta un echivalent absolut și total al lui *iubi*, verb cu acțiune durativă și intensă și deci nu-l poate înlocui în orice situație.

Dacă la autorii moderni nu este vorba de vechiul *a îndrăgi*, ci de un verb nou, el întîmpină rezistență tocmai din cauza celui vechi, a cărui valoare incoativă și de gradație este prezentă în mintea celor mai mulți.

Valoarea de incoativ apare și mai clar în fraze în care se întîlnesc ambele „sinonime", opuse de autor unul altuia tocmai din cauza diferenței de sens:

„Își *îndrăgi* nepotul și sfîrși prin *a-l iubi* mai mult decît pe copilul său" (Negruzzi, la Tiktin). „Tu *m-ei îndrăgi* și *ne vom iubi*" (Alecsandri, P. P., p. 8). „Pe alta să nu-*ndrăgesc*, Numai pe ea *să iubesc*" (Hodoș, P. P., p. 167).

În textele moderne, în general, diferența semantică între momentan-durativ sau intensitate slabă-puternică nu este percepută de autori, care alunecă deasupra ei. Cititorii simt însă discordanța. Iată o serie de exemple:

„Între autorii preferați se numără Hemmingway și Pușkin, ea *îndrăgește* deopotrivă artele" („Magazin", nr. 240/1962, p. 3, col. 3). „Ca de obicei, programul de varietăți a reunit în fața micului ecran un mare număr de telespectatori care *îndrăgesc* această emisiune" (ib., p. 4, col. 5). „Cred că noi, actorii, putem și trebuie să servim memoria marelui nostru scriitor, atît de *îndrăgit* astăzi" („Contemporanul", nr. 23/1962, p. 4, col. 5).

În „vorbirea" filmului *Bătălie în marș* se spune la un moment dat: „Cine te-a învățat *să îndrăgești* tehnica nouă?" Este evident că autorul „vorbirii' a vrut să spună: *să iubești* (acțiune durativă) și nu: *să începi a iubi*. La fel de nepotrivit este verbul în fraza (din același film): „Am învățat *să îndrăgesc* uzina".

Nuanța de gradație este nu numai nesocotită, ci chiar răsturnată în textul: Cînd m-am măritat cu tine, nu prea *mă iubeai*. Pe vremea aceea nu eram chiar atît de știutoare ca să-nțeleg ce fel de viață duci tu. Și totuși m-am măritat cu tine. Ce-i sănătos în asta? Eu însă voiam s-ajung *să mă și îndrăgești*" (*Bătălie în marș*, I, p. 159).

Prin esența lor, verbele incoative, indicînd începutul unei acțiuni, nu se pot folosi decît rar și în anumite condiții la prezentul indicativului,

[1] Cf. Gramatica Academiei R.P.R., vol. I., p. 243. Cf. și C. Poghirc, LR, II (1953), nr. 6.

care presupune, dimpotrivă, o acțiune în desfășurare, continuativă. De aceea verbele incoative se folosesc în special la trecut sau la viitor. Iată o serie de astfel de exemple din scriitorii mai vechi:

La trecut: „Dantul, muzica, pădurea, Pe acestea *le-ndrăgii*, Nu chiliile pustii, Unde plîngi gîndind aiurea" (Eminescu, P., p. 101). „Medeea *îndrăgi* pe frumosul Iason" (Olănescu, H. O., p. 348). „Îmi pare rău că *am îndrăgit* cu atîta foc pe o nesimțitoare" (Ispirescu, L., p. 271). „Călugărița *l-a îndrăgit*" (C. Negruzzi, S. II, p. 114). „Și de se încape vină pentru că *te-am îndrăgit*, Învinovățește-ți ochii cu care m-ai biruit" (Pann, E. II, p. 126). „Și așa *îndrăgise* [Radul vodă] locul la Hîrlău, cît în toate veri acolo ședea cu toată casa lui" (Miron Costin, Let [2] I, p. 288). „*Îndrăgiiu* nevasta" (*Mineiul* 1776, p. 138). „David... au văzut o muiere scăldîndu-se și o *au îndrăgit*" (Zlatoust, *Mărgăritare*, la Tiktin).

La viitor: „Nimeni nu poate sluji la doi domni, că sau pre unul va urî și pre altul *va îndrăgi*" (N. Test. 1648, p. 8).

Iată și un exemplu modern, în care verbul este bine folosit la viitor: „De ce caut un sens ascuns în toate vorbele lui? Ce aștept de la el? Poate că el e... el? Acela pe care-l *voi îndrăgi*?" (*Bătălie în marș*, I. p. 198).

Verbele incoative se folosesc și la conjunctiv (constituind un deziderat sau un îndemn) și mai ales la forma negativă:

„Cine-i auzea glasul, nu putea să o privească și *să nu o îndrăgească*" (Odobescu, la CADE). „Ca *să nu-ndrăgești* nimică, Tu rămîi la toate rece" (Eminescu, P., p. 134). „Ceasta lume... să o urîm și dulceața împărăției ceriului *să îndrăgim*" (Coresi, Ev., p. 54), „Pe alta *să nu îndrăgesc*, numai pe ea s-o iubesc" (Hodoș, P P., p. 167). „Ș-oi ruga Domnul ceresc Să ajungeți cum doresc, Viteji mari și Feți-frumoși, Doi luceferi mîngăioși, Lumea *să vă îndrăgească*" (Alecsandri, P. II, p. 182).

La forma negativă sau în contexte negative, și prezentul evocă o nuanță de „început" al acțiunii sau de acțiune „punct":

„De multe ori *nu-ndrăgește* Lucru înadins făcut, Dar se pleacă și robește La un nu știu ce plăcut" (Conachi, P., p. 16). „De cei verzi să te ferești, Nici nu știi cum *i-ndrăgești*" (Gheorghe din Moldova, *Versuri și proză*, p. 19).

Mai sînt și alte situații în care prezentul poate fi folosit:

„Bate-o, doamne, pacostea, Pe pustia dragostea, Că de cînd îi zic iubire, *Îndrăgesc* într-o neștire Și de cînd îi zic amor, *Îndrăgesc* de mă omor" (id., ib.). Aici verbul nu exprimă o acțiune de durată, ci sugerează că acțiunea revine sau reîncepe mereu.

Folosirea verbului în textele moderne la prezentul indicativului, fără discriminarea necesară între incoativ și durativ, așa cum apare în exemplele de mai jos și în multe din cele citate mai înainte este nepotrivită[1]:

„La Constanța am salutat statuia poetului pe care-l *îndrăgesc* atît, Ovidiu" („Contemporanul", nr. 34/1962, p. 8, col. 1). „Alături de el vin

[1] Totuși verbul, cu valoarea indiscutabilă de „a iubi", se întîlnește în unele texte vechi la prezentul indicativului: *Eu mult pre voi îndrăgesc* (Coresi, Pr., p. 383). Sau la imperativ: *Frățăția îndrăgiți* (N. Test. 1648, p. 183, cu echivalentul, în Cod. Vor., p. 148, „iubiți"). *Îndrăgiți Domnul toți cuviosii* (Psalt. H. 25). Dar ar putea fi o stîngăcie a traducătorului. De altfel, Tiktin înregistrează în dicționarul său, pentru verbul *a îndrăgi*, sensul de „a iubi", dar cu o indicație restrictivă „bisweilen" și cu exemplul: *Pre unul va urî și pre altul va îndrăgi* (*Biblia* 1688, p. 804).

toți aceia care *îndrăgesc* uzina" (ib., nr. 15/1962, p. 5, col. 3). „Cartea este deopotrivă de utilă pentru student, pentru tehnician... și pentrul omul care *îndrăgește* minunata și variata bogăție a faunei noastre acvatice" (*Cărți noi*, martie 1959, ap. I. Coteanu, *loc. cit.*).

Iată și un text din „Gazeta învățămîntului", nr. 665/1962, p. 7, col. 1 :

„Pionierii și elevii școlilor din Reșița *îndrăgesc* mult îndeletnicirile practice". În acest text folosirea verbului este deosebit de nepotrivită, adverbul *mult* contrazicînd în mod absolut valoarea de incoativ și de acțiune cu intensitate scăzută a cuvîntului.

Întîlnim verbul *a îndrăgi* chiar și la imperfect, timp prin excelență al duratei :

„Dar pe cît creștea Mircea, pe atît *îndrăgea* mai mult excursiile, cîmpul" („Scînteia tineretului", nr. 4040/1962, p. 1, col. 1).

Dacă *a îndrăgi* nu poate înlocui în orice text pe *a iubi*, tot atît de valabil este și contrarul. Substituind pe *a iubi* lui *a îndrăgi*, fraza: „*Am îndrăgit* munca în gospodăria colectivă" („Scînteia", nr. 5535/1962, p. 1, col. 1) ar deveni : „*Am iubit* munca în gospodăria colectivă", ceea ce ar altera total ideea, echivalînd cu : am iubit-o cîndva, dar astăzi nu o mai iubesc. De asemenea fraza „Noi *am îndrăgit* pe Caragiale" (din cuvîntarea lui Radu Beligan, la ședința festivă a Academiei R.P.R. ținută în ziua de 4 iunie) ar deveni : noi *l-am iubit* pe Caragiale (subînțelegîndu-se : dar astăzi nu-l mai iubim). Fraza citată mai sus : „Tina *îndrăgi* și școala și orașul, dar mai mult ca orice *îndrăgi* casa" (*Bătălie în marș*) ar deveni : Tina *iubi* și școala și orașul etc. ceea ce n-a fost desigur în intenția autorului să spună. „Și așa *îndrăgi* (substituiți : *iubi*...) [Radul vodă] locul la Hîrlău, cît"... (Miron Costin, loc. cit.). „Mulți dintre ei *i-au îndrăgit* (substituiți : *i-au iubit*...) pe Emil sau pe Gustav" („Contemporanul", loc. cit.).

Este limpede că *a iubi* și *a îndrăgi* sînt verbe care au numai aproximativ același înțeles și care deci nu pot fi înlocuite în toate cazurile unul prin altul.

PREȚIOZITĂȚI ÎN LIMBA CRONICILOR SPORTIVE

DE

VIRGIL NESTORESCU

Deși în ultimii ani stilul sportiv și-a cîștigat o autonomie evidentă și un contur tot mai clar, el oscilează încă între formulările prețioase, nefirești[1] și expresiile împrumutate din limbajul familiar sau argotic.

În limba noastră, lexicul sportiv s-a format în bună parte pe baza împrumuturilor din limba franceză, engleză etc., la care „trebuie adăugate calcurile și formațiile romînești, destul de numeroase"[2]. Astfel se explică abundența termenilor sportivi de proveniență franceză și folosirea a numeroase expresii și sintagme calchiate din alte limbi. Nu avem nimic împotriva folosirii celor care au fost încorporate în limba romînă, ci împotriva folosirii expresiilor nefirești în limba noastră și care poartă vădit urmele unui manierism căutat[3].

În titlul de articol „O victorie *de justețe* la Sibiu" (SP.P. 3800, p. 5, c. 2) copia după modelul francez „une victorie de justesse" este evidentă. Nu este greu să înțelegem ce vrea să spună autorul prin determinarea „de justețe", dar nu putem motiva o asemenea formulare improprie atît timp cît avem la îndemînă o exprimare simplă, de pildă „O victorie meritată". Tot astfel stau lucrurile și în cazul următoarelor formulări care poartă amprenta unei prețiozități neîndoielnice: „... cu 1 km înainte... *se detașa* în *învingător*" (IB 2664, p. 4, c. 3); „... a atacat continuu, reușind *să se desprindă* în *învingător* (SP.P. 3981, p. 2, c. 2); „..el a depășit de *puțin* cercul de aruncare" (SP.P. 3983, p. 4, c. 3). Pentru aceste trei exemple găsim „traducerea" în limba franceză: „se detacher en vainqueur (en lider)", „de peu", expresii folosite în presa sportivă franceză.

În ultimul timp atrage atenția prin sensul său obscur expresia provenită tot din limba franceză *a face o opțiune* sau *a lua o opțiune*. Sensul

---

[1] Vezi articolul *Cum scriem și cum vorbim* de C. Poenaru, în „Scînteia", 5482, p. 3—4, unde sînt relevate numeroase aspecte actuale ale vorbirii și scrierii greșite. În acest articol figurează exemple din limba folosită în publicațiile sportive și în paginile de sport ale ziarelor.

[2] M. Seche, *Despre stilul sportiv*, în „Limba romînă", VIII (1959), nr. 2, p. 82.

[3] Vom folosi următoarele prescurtări: SP.P. = Sportul popular; SP. = Sport, RL = Romînia Liberă; IB = Informația Bucureștiului.

acesteia pare a fi „a lua un avans", valoare de care cuvîntul „opțiune" nu este însoțit în limba noastră (și nici în limba franceză), decît, doar, printr-o îndepărtată analogie cu cea care i se atribuie în limbajul oamenilor de afaceri, aceea de „drept preferențial asupra unei emisiuni de titluri, făcută pentru sporirea capitalului" (CADE). Iată două exemple: „... *a luat o* primă *opțiune* în lupta pentru supremația la această clasă în cursele de viteză" (SP.P. 4066, p. 2, c. 5); „... încă din serii (întreceri preliminare, n.n.) *făcuse o opțiune* serioasă *pentru* tricoul de campion și pentru un rezultat bun..." (SP.P. 4066, p. 2, c. 1).

Foarte des întîlnim în articolele sportive verbul „a debuta" ca sinonim absolut al lui „a începe", deși nu totdeauna înlocuirea aceasta creează impresia unei bune limbi romînești. Iată o dovadă: „Partida *a debutat* cu o fază spectaculoasă..." (RL 5197, p. 3, c. 1). Aici autorul evită cu bună știință să scrie simplu „Partida a început...", dar în alt loc se pare că sensul cuvîntului „a debuta" îi rămîne necunoscut, altfel s-ar fi ferit de o asemenea construcție pleonastică: „Punctul forte al întîlnirii l-a constituit *începutul* partidei, care *a debutat* într-un ritm foarte susținut..." (RL 5283, p. 2, c. 3).

Dinamismul și spontaneitatea sînt trăsături specifice stilului sportiv și se exprimă printr-o mare varietate de mijloace, în care creațiile lexicale joacă un rol important. O parte din acestea nu sînt însă conforme cu spiritul limbii noastre.

Iată un exemplu: „*Supertemperamentul* argentinian în fotbal și-a creat un adevărat renume. Nu e an să nu ne parvină veşti despre cîte un scandal de mari proporții..." (SP 1/1962, p. 6). Citind atent textul, ne dăm seama că între cuvîntul *supertemperament* și „scandal" care urmează în fraza a doua este o strînsă legătură. Pornind, probabil, de la intenții satirice, autorul atribuie noului cuvînt *supertemperament* sensul de „temperament nestăpînit, excesiv de înflăcărat", sens precizat de elementul de compunere „super".

După cît se știe, atît „super" cît și „hiper" servesc de obicei ca mijloace de formare a termenilor tehnici, de exemplu: *supersonic*, *hiperaciditate*, *hipertensiune* etc. Adoptarea acestui procedeu la alte sfere ale vocabularului trebuie făcută cu multă prudență, altfel efectele sînt, ca în cazul de mai sus, cel puțin stranii. Ce s-ar întîmpla, bunăoară, dacă am spune despre cineva care este un om de caracter că are un „supercaracter"?. Desigur, ni s-ar reproșa, și pe bună dreptate, că ne permitem prea multe libertăți față de regulile unanim acceptate ale limbii.

Dubla prefixare este un mijloc de formare a cuvintelor destul de puțin productiv în limba noastră, mai ales în cazul formelor negative. Astfel, cu greu am găsi posibilitatea de a atașa un prefix la cuvinte, ca: nepregătit, insalubru, insucces etc. Cu toate acestea, în presa sportivă întîlnim adesea forma aberantă *semiinsucces* (SP. P. 4005, p. 4, c. 3), care vrea să redea noțiunea de „insucces parțial".

O discuție aparte comportă elementul de compunere *vice*, foarte frecvent în limbajul sportiv. În *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* se spune despre acesta că este „un element de compunere însemnînd „adjunct", „subordonat imediat" și care servește la formarea unor

substantive, ca : vicepreședinte, viceconsul etc." La aceasta putem adăuga că sfera lui de productivitate este strict limitată la formarea unor substantive care denumesc anumite funcții și raporturi în viața socială. Pentru acest motiv, este surprinzătoare larga folosire a unor cuvinte, ca „vicecampion mondial", „echipă vicecampioană mondială" sau „olimpică", „vicecampioni regionali" sau chiar „vicecampioni raionali", în care „vice" a devenit sinonim cu „secund". Tot aceeași valoare este implicată și în cuvîntul de dată mai recentă „vice-lideri" (RL 5438, p. 2, c. 6), desemnînd pe cei care se află pe locul al doilea în clasament, deci în urma „liderilor".

Pe această linie de „inovații" lexicale se înscriu și cuvintele formate cu prefixul „anti", în care elementul de compunere apare în combinații foarte ciudate, ca în exemplul următor: „...prin repetatele faulturi comise, ne-a furnizat o mostră de *antijoc*." (SP.P. 4094, p. 3, c. 4). Prin „antijoc" (în vorbire, ca o influență a limbajului sportiv, am întîlnit și „antitalent", desemnînd un om netalentat) se înțelege joc plin de *regularități*.

În afara celor discutate mai sus, limbajul sportiv oferă unele exemple de prețiozitate evidentă în îmbinări de cuvinte sau figuri de stil neobișnuite.

Iată cum întrebuințarea figurată fără discernămînt a cuvintelor duce la unele construcții stridente :

„Prima remarcă pe care trebuie să o facem pe marginea marii întreceri a „speranțelor" scrimei noastre este că mai toate *asalturile au îmbrăcat un caracter viu disputat...*" (SP.P. 4000, p. 4, c. 3).

„După multe schimbări de serviciu... Drăgan și Grigorovici *semnează cele două puncte* care aduc victoria" (SP.P. 3794, p. 3. c. 2).

În primul exemplu se putea spune simplu : „asalturile au fost viu disputate". În cel de al doilea, în loc să explice despre ce este vorba, autorul recurge la o contragere forțată prin care trebuie să înțelegem că cei doi sportivi sînt „autorii" punctelor care au adus victoria echipei.

O notă și mai pronunțată de prețiozitate găsim în citatele de mai jos, în care figurile de stil ating uneori pragul ridicolului.

Pentru a arăta că publicul a înfruntat frigul, autorul unei cronici scrie astfel : „...publicul *a înfruntat termometrul nemilos*" (IB 2658, p. 4, c. 2), ceea ce creează imaginea concretă a unei veritabile ciocniri între spectatori și... termometru.

Dărnicia cu care soarele își trimite razele pe pămînt este sensul următoarei „metafore" : „din *cornul abundenței heliotermice* se revarsă, inundînd, (ce anume? n. n.) ultravioletele..." (SP 14/962, p. 3).

Referindu-se la dezvoltarea inegală a hocheiului în țara noastră și dorind să sublinieze faptul că acest sport este mai răspîndit în Capitală, un comentator sportiv spune : „Nu credem că o *dezvoltare „macrocefalică"* este spre binele hocheiului nostru" (IB 2638 p. 4, c. 1). Cu alte cuvinte, capul (Capitala) este dezvoltat peste măsură, în dauna restului organismului (provincia).

Dorința de a scrie „frumos" cu orice chip se manifestă și în următoarele două exemple, în care se evită cu străşnicie a se spune lucrurilor pe nume. Iată cum se eschivează autorul să ne spună că sportivii cu pricina s-au cîntărit, și-au măsurat greutatea (de reținut imaginea de-a dreptul religioasă pe care o evocă cel de al doilea citat):

„*Au făcut cîntarul* printre alții..." (SP.P. 3798, p. 7, c. 4).

„Ieri dimineață sportivii romîni au făcut un ușor antrenament, iar aseară au participat împreună cu boxerii sovietici la *oficierea cîntarului*" (SP.P. 3800, p. 1, c. 6).

Nu mai puțin deplasată este exprimarea următoare: „...nivelul prestigiului de-a acum cîțiva ani, la ora actuală *fisurat* de comoditatea manifestată în ultima jumătate a lui 1961" (SP. 5/1962 p. 6, c. 1), în care „nivelul prestigiului fisurat" înseamnă nici mai mult nici mai puțin decît că „prestigiul a scăzut".

În continuare, semnalăm încă un pericol în care cad adesea cronicarii sportivi din dorința de a înnoi lexicul sportiv. Este vorba de sinonimia greșită și de confuziile de sensuri care apar ca urmare a „căutării" neologismelor.

În fraza: „Chiar în prima repriză Răceanu *recepționează* (primește n.n.) un fulgerător croșeu de stînga *la cap* și este numărat..." (SP.P. 4004, p. 3, c. 2) verbul „a recepționa" este greșit folosit, acesta însemnînd, potrivit DL, „a lua în primire verificînd calitatea executării unei lucrări tehnice, a unui material etc." Nu ne vine să credem că aici cuvîntului i se dă sensul răspîndit în limbă, pentru că am deduce că boxerul în cauză a recepționat lovitura și, după ce a verificat calitatea ei, a căzut la podea, lăsîndu-se numărat de arbitru...

Probabil tot o necunoaștere a sensului cuvîntului se manifestă în fraza: „În cadrul întrecerilor, Iolanda Balaș *a tentat o* nouă *doborîre* a recordului..." (IB 2408, p. 4, c. 7), unde se pune în mod greșit semn de egalitate între „tentativă" și „a tenta" („a încercat", „a făcut o tentativă").

Verbul reflexiv „a se revanșa" apare uneori în accepții străine de sensul său comun (a-și lua revanșa). În citatul de mai jos verbul în discuție este trecut la diateza activă (a revanșa) și devine un echivalent al lui „a infirma": „...să obțină un rezultat corespunzător, *să revanșeze* în cea mai mare măsură posibilă *eșecul*..." (IB 2895, p. 4, c. 1).

Evidentă este confuzia de sens în exemplul următor, în care „a recidiva", termen juridic și medical însemnînd „a repeta un delict" și „a reveni boala aparent vindecată", capătă o valoare cu totul nouă, pozitivă de astă dată, și anume aceea de „repetare a unor performanțe sportive".

Vorbind despre echipa Steaua, campioana de anul trecut, autorul speră că aceasta va putea repeta performanța: „Dacă va rezista fizic... atunci *Steaua ar putea recidiva*" (SP 4/1961, p. 3, c. 1). Extinderea sensului lui „a recidiva" merge chiar mai departe. Astfel, o stare afectivă poate „recidiva", și nu o dată, ci de mai multe ori: „Și studenților timișoreni le urăm bun venit în prima categorie, dorindu-le ca *bucuria care s-a revărsat*

asupra lor la fluierul final să recidiveze de cît mai multe ori și în 1962" (SP. 1/1962, p. 13).

Am subliniat în citatul de mai sus un pasaj mai mare, pentru a arăta cît de mult este influențată întreaga construcție de un singur cuvînt utilizat în mod pretențios. Exemplul de mai jos, cu care încheiem acest capitol, demonstrează că prețiozitatea este de foarte multe ori o piedică reală în înțelegerea întregului context: „Baza sportivă a clubului Voința are o așezare demnă de invidiat. La marginea lacului Florească, *acolo unde răcoarea de pe apă se autotransportă gratuit pe deasupra celor 15 terenuri*" (IB 2680, p. 4, c. 2).

Un veritabil rebus!

*

O analiză, fie și succintă, a stilului sportiv ne dovedește înrudirea acestuia cu stilul beletristic și publicistic, în interiorul lui circulînd, alături de termeni tehnici sportivi, și numeroase forme ale limbajului figurat și familiar. Acest fenomen își are explicația în natura temelor sportive care sînt legate de necesitatea redării unei atmosfere vii, palpitante, în care scop forța emoțională se sprijină adesea pe reunirea celor mai variate procedee stilistice. Așa se explică de ce, uneori, trecîndu-se peste limitele permise genului, cronicile sportive abundă în termeni familiari sau de argou, care contrastează cu prețiozitatea manifestată în alte materiale sau chiar în cadrul aceluiași text.

Am extras cîteva exemple din cele mai caracteristice:

„*Mă simțeam în mînă*, de loc obosit" (SP.P. 4004, p. 7, c. 2). Prin „a se simți în mînă" trebuie să înțelegem „a fi în formă bună".

„Cred că dacă „*te prinzi*" la fentele celui care execută lovitura... nu trebuie „să lași orice speranță"..." (SP.P. 3964, p. 7, c. 3). Îmbinarea unei expresii de argou (pe care în zadar autorul încearcă s-o scuze punînd-o între ghilimele) cu parafrazarea celebrului citat din „Infernul" lui Dante este de o lipsă de gust supărătoare.

„Grivița Roșie... „*a tras*" *tare* în finală" (titlul unui articol despre alergări de cros din SP.P. 4011, p. 1, c. 1). Aici „a trage tare" se traduce prin „a munci din răsputeri", „a depune eforturi mari" și nu are sensul propriu de „a trage la poartă", de pildă.

Un termen semnalat[1] de mult în presa sportivă și care continuă să supraviețuiască este cel din următorul citat:

„Etapa de ieri a fost cea mai „dură" din toate de pînă acum. Echipele au „*încasat*" numeroase minute de penalizare..." (IB 2635, p. 4, c. 5).

Exemplul ne oferă și un caz interesant de sinonimie. Simțindu-se nota de argou pe care o cuprinde „tare" în anumite îmbinări (meci „tare", se joacă „tare"), s-a trecut în ultima vreme la înlocuirea lui cu „dur", însă, după cum se vede, nici aspectul neologistic al acestuia nu salvează contextul de vechea impresie.

[1] Vezi I. Gheție, *Observații asupra limbii folosite în Sportul popular*, în „Limba română", VI (1957), nr. 4, p. 22.

În încheiere, un ultim exemplu de infiltrație a limbajului familiar în stilul sportiv : „*Cea mai neplăcută figură a meciului a fost arbitrul*, care a condus jocul sub orice critică" (SP.P. 4099, p. 5, c. 5).

★

Am prezentat două aspecte ale stilului sportiv care ni s-au părut de actualitate și care demonstrează că problemelor de limbă în scrierile sportive trebuie să li se acorde mai multă atenție.

Acest lucru este așteptat din partea periodicelor sportive de mare tiraj, a căror influență asupra formării multilaterale a oamenilor este din ce în ce mai puternică. Una din primele preocupări rămîne, în această direcție, înlăturarea din lexicul sportiv a abaterilor de tipul celor discutate în însemnările de față.

VERSURI ÎN METRU ANTIC ÎN BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688)

DE

G. F. ȚEPELEA

Primele versuri tipărite în limba romînă au un caracter fie politic fie religios. Ele sînt închinate stemei țării, domnitorilor, mitropoliților, patriarhului Moscovei pentru tiparele trimise, sau sînt versuri de mulțumire și laudă pentru „săvîrșirea lucrului" etc. Seria cărților care conțin asemenea versuri o deschide [1] *Carte romînească de învățătură*, Iași, 1643, în care este glorificat Vasile Lupu și acțiunea sa de culturalizare.

O excepție de la acest gen de versuri cu caracter ocazional scrise între 1643 și 1688, adică pînă la apariția Bibliei de la București, o constituie activitatea literară a lui Miron Costin și Dosoftei. Cel dintîi se străduiește chiar să lămurească noțiunile de ritm, rimă și versificație în *Viața Lumii* (1677—1673) [2], iar în unele versuri mai sprintene ca, de exemplu, în epigrama adresată lui Dosoftei se simte amprenta versului popular. Dosoftei, manifestă o preocupare mai constantă pentru vers. El precizează că a lucrat cinci ani la versificarea psalmilor, operă care îi asigură un loc de seamă la începuturile poeziei noastre.

Din prezentarea acestor date reiese că pînă la 1688, cu excepția lui Miron Costin și Dosoftei, exprimarea în versuri are la noi un caracter

---

[1] Urmează : *Evanghelia învățătoare*, Mînăstirea Dealului, 1644, cu versuri dedicate stemei țării romînești și familiei Basarabilor ; *Șapte Taine*, Iași, 1645, versuri dedicate Domnilor Moldovei ; *Îndreptarea legii*, Tîrgoviște, 1652, versuri închinate mitropolitului de Tîrgoviște Ștefan ; *Tîrnosanie*, Tîrgoviște, 1652, versuri închinate aceluiași mitropolit ; *Svinta și dumnezăiasca liturghie*, București, 1680, „versuri politice, 8, Asupra stemei"... ; Dosoftei, *Molitvănic denșăles*, Iași, 1681, versuri de laudă pentru Ionașco Bilevici, care a adus „tipare de Moscu cu priință" ; Dosoftei, *Viața svinților*, Iași, reproduce cu unele modificări versurile închinate Stemei Moldovei din *Psaltirea pe versuri*, 1673 ; *Evanghelia*, București, 1682, „Versuri politice 10, asupra Stemelor Luminatului și Înălțatului Domn Io Șerban Cantacuzino B. Voevod" ; *Apostolul*, București, 1683, conține versuri asupra stemei lui Ioan Șerban Cantacuzino ; Dosoftei, *Parimiile*, Iași, 1683, versuri de mulțumire lui Ioachim, Patriarhul Moscovei, pentru tiparele trimise (cf. B.R.V.).

[2] Cf. Miron Costin, *Opere*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 436.

ocazional. Versurile pe care le conține Biblia de la București și de care ne vom ocupa în aceste pagini nu reprezintă o abatere (avînd un conținut religios — reazim ideologic al orînduirii feudale) sub aspect tematic, ci sub aspect prozodic. După ce, în prefață, întîlnim o dedicație în versuri închinată stemei țării, de Radu Logofătu (Radu Greceanu n.n.) la p. 406 (406 a/54—59 și p. 406 b/1—9), între psalmul 76 și 77, găsim un poem în 16 rînduri în metru antic intitulat: *Stihuri la d(u)mnezăescul D(a)vid*(ѣ).

Pentru a glorifica pe psalmistul David, autorul stihurilor cere vestitului cîntăreț antic Orfeu să tacă, lui Ermi (probabil Hermes) să-și lapede lăuta, iar oracolului din Delfis să „apună spre uitare". Gloriilor lumii grecești antice, autorul vrea să le opună pe David, psalmistul. Acesta are lăuta duhului sfînt, istorește (istorisește) o mulțime de vechi minuni, laudă pe Dumnezeu, arată legea, întoarce pe cei ce pornesc pe cărarea greșelilor.

Iată aceste stihuri:

1 Taci Orfef(ѣ) leapădă ermi lăuta.
2 Cel(ѣ) cu trei picioare den delfis încă apune-te spre uitare.
3 Că D(a)v(i)dѣ noao a duhului lovind lăută
4 Iveaște ascunsele tainilor lui d(u)mn(e)zău
5 Mulțime de vechi, istorește minuni.
6 Porneaște spre laudă, celui ce au zidit lumea
7 Mîntuind(ѣ) pre toți, tăinuiaște și scrie
8 Pre cei ce greșesc(ѣ) spre-ntoarcere-i aduce
9 Cu multe ș-alte și a judecătoriului arătînd leage
10 a curăți învață sufletește greșale
11 lui D(u)mn(e)zeu slavă.
12 A armoniei sfinte ca miarea de dulce cîn-
13 tările lui D(a)v(i)d(ѣ).
14 I(n)țeleagerii lui asaf.

Schema metrică (versurile 1—10)

1) ⏑–/ – // ⏑⏑–/ ⏑⏑–/ ⏑–
2) –⏑/ –⏑/ –⏑⏑/ –⏑// –⏑ /–⏑⏑/ –⏑/ –⏑
3) ⏑ –/ ⏑– /–⏑– /⏑⏑/⏑– /⏑ –/⏑
4) ⏑ ⏑–/ ⏑ – ⏑ / ⏑ – ⏑/ ⏑ – ⏑/ ⏑–
5) ⏑– ⏑/⏑ – ⏑/ ⏑ –⏑/⏑–
6) ⏑ –⏑/ ⏑ – ⏑/ ⏑ – ⏑/ – ⏑⏑/ –⏑
7) ⏑⏑ – / ⏑ –//(–)⏑⏑ –⏑/ ⏑–⏑/
8) ⏑ – /⏑⏑ – // ⏑ – / ⏑ ⏑ / ⏑ – /
9) Autorul n-a reușit să structureze metric versul.
10) ⏑⏑⏑ – / ⏑ –⏑//⏑⏑ – ⏑ /⏑⏑–⏑

Observații și concluzii asupra metricii

Metrica, așa cum reiese din schemă, nu este unitară. Primul vers este alcătuit dintr-o dipodie iambică catalectică; cezură; tripodie trohaică catalectică. Al doilea, e o succesiune de iambi, în care se intercalează doi dactili; al treilea: succesiune de iambi, dintre care ultimul catalectic (Observație: citim *noao-a*); al patrulea: succesiune de cinci amfibrahi dintre care ultimul catalectic; al cincelea: succesiune de patru amfibrahi, dintre care ultimul catalectic; al șaselea: îmbinare de amfibrahi și dactili, dintre care ultimul catalectic; al șaptelea: îmbinare de anapești și peoni, ultimul catalectic; al optulea: succesiune iambică în care înainte de cezură se intercalează un anapest; al nouălea este nestructurat din punct de vedere metric; al zecelea e alcătuit din patru peoni, dintre care, al doilea, înainte de cezură este catalectic (peon 4 + peon 2. cezură; peon 2 + peon 2).

Intenția autorului de a realiza versuri în metru antic este evidentă. Ea reiese din 1) titlul poemului intercalat în Biblie „*Stihuri* la dumnezăescul David", 2) din topica versurilor 3 și 5 (Ex. „mulțime de vechi, istorește minuni", în care atributul este izolat de determinantul său), 3) gruparea unor versuri care se succed nemijlocit în unități bazate pe aceeași structură metrică (ex.: versurile 4,5,6, sînt în întregime sau în cea mai mare parte amfibrahice).

E cert că autorul poemului a avut o cultură clasică, temeinică. Începutul poemului „Taci Orfef, leapădă Ermi lăuta", ne duce cu gîndul la motivul horațian „Fave-te lingvis" (păstrați tăcere).

Izvoarele

Aceste stihuri nu au reținut pînă în prezent atenția cercetătorilor literari, care le-au considerat probabil că fac parte din textul Bibliei însăși. Or, e greu de presupus că acest poem, prin aluziile la eroii antici și la zeități, ar putea aparține lui David, așadar el nu face parte din textul Bibliei. Nu se găsește de altfel nici în Psaltirea lui Coresi din 1570, nici în psaltirea de la Bălgrad, 1651, care este o traducere din originalul ebraic și nici în Biblia tradusă de V. Radu și Gala Galaction, după ediția greacă și ebraică (1938). Am cercetat și ediții latine ca *Biblia ad vetustissima exemplaria*. Venetiis, MDLXXVIII; *Bibliorum sacrorum cum glosa ordinaria*... Venetiis, MDCIII; ediția franceză *La Bible*, traduction de la Vulgate, Paris, 1834—35; edițiile maghiare ale lui Heltai Gaspar; ediția lui Caroli Gaspar și Molnar Albert, Amstelodam, 1645, fără a găsi aceste stihuri. Rămîn deci două ipoteze: 1) ori versurile sînt luate dintr-o ediție în limba greacă a Bibliei, necunoscută nouă — și atunci sîntem în fața primei traduceri în metru antic în cultura noastră, 2) ori versurile sînt opera unuia dintre traducători.

După cum se știe, Biblia de la București este o traducere din limba greacă. Pe ultima filă a exemplarului B, dăruit de dr. Iosif Namiescu Bibliotecii Academiei (precizez *pe acest exemplar*, deoarece în exemplarul

A şi în *Bibliografia veche romînească*, vol. I, nu există acest pasaj) se precizează că traducerea s-a făcut după un izvod grecesc din „Francofort" şi că, în 1687, traducătorii au văzut o ediţie veneţiană care este făcută după acelaşi izvod din Francofort. „Î(n)că şi acesta să ştii să de vei osteni a cerceta pre amăruntul î(n)ţelesul al aceştii sf(i)nte scripturi şi de-l vei potrivi cu niscare izvoade afară den ceale elineşti, latineşti au sloveneşti au a altora limbi şi nu să va potrivi, să nu te grăbeşti îndată̧ cumva a defăima, Ce să cauţi Că între alte izvoade elineşti *vei afla un izvod Ce au fost tipărit la francofort*, Care izvod iaste dupre cel vechiu al 72 de dascăli ovreai ce ptolomeu filadelful au făcut de au tălmăcit scriptura sf(î)ntă, cea veache dupre limba ovreaiscă pre elinească. Tălmăcitorii dară ai aceştii sf(i)nte scripturi pre acela l-au ales mai adevărat şi dupre acela au şi tălmăcit... deci potrivindu cu acela vei afla pre ce cale au umblat. Iara de te vei î(n)doi cumva, Şi pentru izvodul acela socotind cum nu s-au nemerit izvod bun alunecîndu-te dupre alte biblii ce multe î(n) că s-au tipărit, de mulţi, Ce s-au făcut dascăli tălmăcitori scripturilor sf(i)nte, trăgîndu-le şi *copiaindu-le* (sic)! mai vîrtos î(n) voia numai şi părearea lor carii nu ştim mai mult au smintit rodul omenesc, au turburat cetitorii. Ce noi spre aceastea nimic nu vom lunica *că am văzut acum î(n) anul de la spăsenia lumii 1687 de nou elineaşte dînd î(n) tipariu veneţianii aceastaş sf(î)ntă scriptură şi iară acelui izvod urmară*".

Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne posedă Biblia lui Luther în limba germană tipărită la Frankfurt în 1583, dar nu posedă exemplarul în limba greacă la care se referă traducătorii. Deci nu am putut face o confruntare cu originalul indicat.

Totuşi pe baza logicii, fără a fi avut în faţă exemplarul grecesc, cu greu ne vine a crede că în epoca reformei, vreun cărturar sau editor din Frankfurt, adică tocmai în oraşul în care Luther îşi tipărise Biblia, şi-ar fi putut permite fantezia unor stihuri cu aluzii la zeităţi din mitologia greacă. În lupta pentru sau contra reformei erau angajaţi majoritatea cărturarilor care cunoşteau limbile vechi şi orice cuvînt era cîntărit şi supus unei confruntări cu originalul atît de o parte cît şi de cealaltă. Un exemplar tipărit de biserica catolică, care avea de înfruntat ofensiva reformei, nu putea insera un poem original în Biblie, iar luteranii nu tipăreau biblia în limba greacă, ci în limba naţională (germană).

Înclinăm deci spre ipoteza a doua, că ne găsim în faţa unor stihuri originale datorite unuia dintre traducătorii şi anume lui Radu Greceanu (pînă la atribuirea stihurilor *pe bază de documente*, unui alt autor).

Argumentele care ne fac să credem că poemul inserat în Biblie este opera lui Radu Greceanu sînt următoarele:

1. La p. 932 a Bibliei (exemplarul B dăruit de dr. I. Namiescu Bibliotecii Academiei) sînt menţionaţi traducătorii astfel: „Iară cu nevoinţă şi î(n)direptarea celor ce s-au î(n)tîmplat, dascăli şi mai mult desluşindu-se pre limbă rumînească de cei mici şi plecaţi dentru slujile măriei sale şerban biv. v. logofet i brat ego *Radul log.*"

2. Radu Greceanu semnează la începutul Bibliei stihurile despre stema ţării. Este firesc deci să atribuim versurile de la p. 406 aceluia dintre traducători care a mai semnat versuri, adică lui Radu Greceanu.

3. Radu Greceanu a mai tradus din greceşte afară de Biblie, *Mărgăritare, adecă cuvinte de multe fealuri*, ale lui Ioan Zlataust (1691) şi *Sfîrşitul postelnicului Constantin Cantacuzino* [1]. Această din urmă lucrare este o traducere din greceşte după un autor neindentificat, care, cutremurat de uciderea lui Constantin Cantacuzino în 1663, a publicat la Veneția o povestire în versuri despre sfîrşitul postelnicului.

Traducerea lui Radu Greceanu, care s-a păstrat la Blaj, e incompletă. Ea conține 487 de versuri şi e o copie după o tipăritură mai veche făcută la 1735 de Dumitru Logofătul, fiul lui Anastase Sufragiul. Această traducere ilustrează faptul că Radu Greceanu a avut preocupări constante de versificație. Unele rime sînt remarcabile pentru epoca sa ca: moarte-foarte; n-are-întîmpinare; turbată-odată noi-apoi; lună-dempreună; bine-rușine; frica-nimica. Predomină bineînțeles asonanțele şi rimele obişnuite, substantiv cu substantiv şi verb cu verb.

În poemul din Biblie, găsim verbul la prezent *istoreaște* în loc de istoriseşte, derivat din substantivul *istorie* (povestire); în versurile închinate stolnicului Cantacuzino găsim să *oștească* de la substantivul *oaste*. Deci aceeaşi tendință care se poate observa şi în Biblie, de a forma verbe din substantive. O altă notă comună este siguranța cu care sînt întrebuințate unele neologisme. De exemplu, în poemul din Biblie găsim termenul *armonie*, iar în versurile despre stolnic, *scandală*.

Indiciile de ordin lingvistic şi stilistic pe care le poate furniza o compunere de cîteva versuri sînt puține. Ele se adaugă însă celorlalte argumente care probează că autorul lucrării originale în metru antic nu poate fi decît unul din traducători şi anume Radu Greceanu.

În istoria începuturilor poeziei noastre, scurtul poem din Biblie aduce o notă nouă: *metrul antic*. Problema interesează deopotrivă pe cercetătorii influenței greceşti în Țara Rcmînească precum şi pe cei care vor căuta să precizeze contribuția lui Radu Greceanu în cultura noastră.

---

[1] Emil Vîrtosu, *O povestire inedită în versuri despre sfîrşitul Postelnicului Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, 1940.

SCHIȚĂ DE ISTORIE A LEXICOGRAFIEI ROMÎNE

DE

MIRCEA SECHE

IX

ACTIVITATEA LEXICOGRAFICĂ A LUI A. T. LAURIAN ȘI I. MASSIM

2

Analiza dicționarului lor

Există astăzi despre dicționarul elaborat de Laurian și Massim o părere atît de defavorabilă, încît încercarea de reconsiderare a lucrării ar putea să pară multora inutilă. Lazăr Șăineanu, care a formulat cea dintîi condamnare globală a dicționarului, la sfîrșitul veacului trecut, afirma că acesta „nu conține, drept vorbind, nimic romînesc, nici ca formă, nici ca fond, și nu poate fi considerat decît ca o ediție romînească a unui vocabular latin"[1]; afirmație abia atenuată de aceea — formulată de Șăineanu cu același prilej — că opera lexicografică în discuție înregistrează „*în cea mai mare parte* [s. n.] grecisme și latinisme" [2]. Această atitudine față de ades pomenitul dicționar latinist s-a menținut, ba, dacă se poate spune, s-a agravat chiar, de la Șăineanu încoace. Ni se pare ilustrativă, în sensul acesta, prefața la *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* (vol. I., București, 1955, p. IV), în care se susține că „întregul dicționar" al lui Laurian și Massim ar fi format „din cuvinte luate de autori direct din dicționarele latine" și că numai glosarul lucrării ar „cuprinde cuvintele vii, uzuale ale limbii". Tendința de anulare a oricăror merite ale lucră-

[1] L. Șăineanu, *Istoria filologiei romîne* cit., p. 196.
[2] *Ibidem.*

rii se manifestă de obicei și prin compararea ei cu dicționarul etimologic romînesc al lui Cihac, evident superior, căruia însă i se exagerează, cu această ocazie, conștient ori nu, numeroasele calități reale. La obiecțiile capitale aduse lucrării lui Laurian și Massim, încă de la apariția ei, se mai adaugă două împrejurări istorice care explică, în mare măsură, reacțiunea împotriva acestei opere latiniste. Pe de o parte, dicționarul a fost elaborat și a apărut într-o perioadă în care curentul latinist — și mai ales latura sa extremistă — se afla, după cum am văzut, într-un regres evident, chiar în sînul forului academic; parcurgerea diverselor izvoare filologice din deceniul al optulea al veacului trecut arată că direcția filologică „radicală" pe care o reprezenta dicționarul, și care urmărea „prefacerea și curățirea din rădăcină a limbii romîne", prin înlăturarea și înlocuirea elementelor „străine" cu elemente latine (eventual romanice ori grecești), avea tot mai puțini adepți, fiind strîmtorată și depășită de curente mai realiste [1]. Pe de altă parte, opera lexicografică aici în discuție nu apărea ca o operă particulară oarecare: ea constituia, dimpotrivă, lucrarea oficială și normativă a celui mai înalt for de cultură și trebuia să reprezinte, cel puțin teoretic, chiar în forma sa de proiect, îndrumătorul suprem în problemele lexicului romînesc; exagerările latinist-puriste ale lucrării căpătau, prin urmare, pentru tot mai numeroșii adversari ai curentului latinist, proporțiile unei primejdii naționale, ale unui adevărat atentat împotriva limbii romîne. De aceea, campania împotriva dicționarului a luat aspecte de-a dreptul violente și de obicei a exagerat în mod conștient defectele lucrării, pentru a o lipsi de orice eventual prestigiu printre vorbitorii și scriitori romîni. Faptul că nici unul dintre numeroasele și variatele dicționare latiniste apărute înainte de dicționarul lui Laurian și Massim nu a fost supus unei critici mai serioase, pentru defecte similare, poate dovedi, între altele, împrejurările deosebite în care s-a aflat acesta din urmă. Acest fapt mai poate demonstra încă un lucru, extrem de important, deși surprinzător față de părerea curentă: că dicționarul academic, cu toate marile lui defecte, și cu toate că era rodul unei concepții depășite, s-a bucurat de prestigiu. Numai așa ne putem explica lupta continuă purtată împotriva lucrării, aproape pînă în anii din urmă. De altfel, în sprijinul concluziei noastre de mai sus intervine și un fapt paradoxal, care merită să fie subliniat aici: deși avalanșa de critici care s-au adus și se aduc operei nu lasă loc pentru aproape nici un merit, ea figurează totuși în bibliografia tuturor dicționarelor de prestigiu ulterioare și este exploatată din plin, în timp ce numeroase dicționare latiniste lăudate sînt lăsate de-o parte. Exemplul cel mai elocvent pentru acest aspect paradoxal ni-l oferă însuși Lazăr Șăineanu care, chiar în anii în care discuta și anula lucrarea înaintașilor lui, prelua de la ea, în propriul său *Dicționar universal al limbii romîne* (apărut în 1896), sute de termeni și mii (!!) de definiții, foarte multe fără nici cea mai neînsemnată modi-

[1] Vezi discuțiile din „Foaie pentru minte, inimă și literatură", IX (1846), nr. 46, p. 361—362 și „Curierul de ambe sexe", periodul al IV-lea (1842—1844), ediția a II-a, 1862, p. 313—320.

ficare de formulare [1]. Dicționarul limbii romîne al Academiei folosește de asemenea la tot pasul acest izvor [2], care apare și în bibliografia dicționarelor semnate de H. Tiktin, I. A. Candrea, pentru a nu cita decît opere lexicografice moderne de primă importanță. Prezența dicționarului elaborat de Laurian și Massim în bibliografia dicționarelor amintite, și în altele, precum și folosirea lui efectivă în toate acestea, pledează clar pentru ideea că lucrarea latinistă nu conține numai scăderi, ci și calități reale. În această nouă lumină, opera de reconsiderare a dicționarului nu numai că nu poate să pară inutilă, ci devine, dimpotrivă, cu totul necesară.

★

Limitele cantitative ale dicționarului (lista de cuvinte). Limitele cantitative ale listei de cuvinte sînt determinate, în dicționarul lui Laurian și Massim, de tipul lucrării și de concepția contradictorie a autorilor. Autorii arată aparent explicit, în expunerea de motive care precedă primul volum al operei, intenția lor de a face un dicționar care să cuprindă, în măsura posibilităților, toate cuvintele limbii romîne, din toate epocile dezvoltării sale: „Limba unui popor — afirmă ei — fiind productul acelui popor, luat în totul dezvoltării sale în timp, a mărgini dicționarul la o singură epocă a limbii... ar fi... a condamna limba la amorțire și deperire" (p.V). De aceea, dicționarul va înregistra cuvintele „cîte se află scrise în verce epocă a limbii", precum și „cîte se pot culege din viul grai al poporului" (p. VI). Aceste lăudabile principii care călăuzeau pe autori în elaborarea dicționarului istoric general al limbii romîne sînt însă numaidecît amendate de unele grave restricții latiniste. „Un dicționar romîn, demn de acest nume — afirmă în continuare Laurian și Massim —, caută să cuprindă toate cuvintele, toate formele și construcțiunile de cuvinte *curat romanice* [s. n.]", și, „din contra, vorbele de origine neromanică nu pot și nu se cade să aibă loc într-un dicționar romînesc" (*ibidem*). Acestea din urmă, după cum se stabilise de la începutul elaborării lucrării, aveau să fie izolate în glosar. Există însă astăzi impresia, greșită, că și în practică autorii dicționarului n-ar fi făcut aproape niciodată derogări de la principiul izolării elementelor latine ale limbii romîne de cele nelatine. În realitate, concesiile pe care le înregistrăm, sub acest aspect, sînt relativ numeroase și au dus la acceptarea, deliberată, în dicționarul propriu-zis, a unui mare număr de termeni nelatini. În primul rînd, redactorii înglobează printre termenii „nobili" din dicționar pe aceia de „arte, măiestrie sau științe" din limbile romanice, în cazul în care ei „nu s-ar putea afla

[1] V. Săghinescu ne oferă, în *Scrutare Dicționarului universal al limbei romîne de Lazăr Șăineanu* cit., o foarte bogată listă de termeni la care definițiile lui Șăineanu sînt identice ori foarte asemănătoare cu acelea date de antecesorii latiniști; notăm, din această listă, cîteva exemple, de la începutul alfabetului: *abilitate, abnegare, absolutoriu, acadea, alocare, alodiu, aluminiu, altitudine, aruspice, asasinare, ascultare, asiduitate, austru, autopsie.* Noi înșine am putea completa cu ușurință exemplele citate de Săghinescu. Dar Șăineanu însuși a fost nevoit să recunoască, în prefața celei de a doua ediții a dicționarului său (Craiova, 1908, p. VI și VIII), că „dicționarul rămîne osaților Laurian și Massim" i-a furnizat „unele indicații folositoare" și a fost utilizat la „sporirea materialului... lexical" din propria sa lucrare.

[2] Mai cu seamă la împrumuturile recente.

în limba latină sau forma din o rădăcină romanică" și mai ales cu condiția să existe „cel puțin în două... limbi romanice, în cea italiană și franceză" (vol. I, p. X)[1]. Dar în dicționar aplicarea acestor principii concesive este încă mult mai largă : autorii au trecut adesea și peste ele și au fost constrînși să primească numeroși termeni romanici din afara domeniului artei, măiestriei ori științei, precum și termeni identificați într-o singură limbă romanică, ceea ce echivala, în fapt, cu renunțarea la criteriul latinist-purist radical adoptat anterior. Exemple ca *defensivă*[2], *flota*, *fluor*, *fluorină*, *fluorură*, *formalism*, *formula*, *fosfat*, *fosfatic*, *fosforat*, *fosforescent*, *fosforescență*, *fosforic*, *fosfură*, *fotogenic*, *fotografic*, *fotometric*, *fotometru*, *fracționa*, *frenologie*, *frizer*, *frizură*, *frivolitate*, *funcționar*, *funeralii* etc. etc., pentru care autorii au găsit un singur corespondent romanic, vorbesc clar de proporțiile concesiilor făcute. De asemenea, contrar afirmației de principiu citate mai sus, autorii acceptă în dicționar numeroși termeni de origine grecească, ba susțin chiar că „nu se pot considera ca străini limbei romîne" „termenii greceşti de arte și măiestrii..., precum nici vorbe [—toate greceşti, după ei—] ca *trufie*, *tigaie*, *teacă*, *pirostii* etc.", căci acestea poartă „sigiliul unei înalte vechimi... și nu se pot nicidecum confunda cu cele de importațiune mai nouă" (vol. I, p. IX). Și în cazul de față, concesia făcută de autori este în practică mult mai mare decît în teorie, întrucît dicționarul propriu-zis înregistrează, alături de unele elemente greceşti mai vechi, destule elemente de origine neogreacă, avînd un stadiu relativ redus în limba romînă, și nu întotdeauna esențiale pentru lexicul romînesc. Printre exemplele de cuvinte romînești de origine neogreacă putem cita din dicționar, absolut la întîmplare, pe *catagrafie*, *clironom* și *clironomie*, *clistir*, *prosop*, *saltea*, *saramură*, *sărindar*, *sfoară*, *smalț* ori *tagmă*. Dar cea mai surprinzătoare concesie legată de lista de cuvinte a *Dicționariului limbei romîne* ne apare în următoarea afirmație a autorilor : „Se află [în limba romînă]... un număr de cuvinte, parte de origine încă necunoscută, parte de origine neîndoios străină, cari, fiindcă se află în gura romînilor din mai multe provincii, fiindcă prin intrarea lor în locuțiuni populare și prin derivatele ce au dat, au prins rădăcini mai mult sau mai puțin afunde în limbă... se pot admite la dreptul de cetățenie romînă, și prin urmare introduce în Dicționariul limbei romîne" (vol. I, p. IX). Consecința practică a acestei atitudini este aceea că dicționarul propriu-zis a înregistrat un număr apreciabil de termeni slavi, turcești, maghiari etc. ori de origine nesigură și necunoscută, precum *băga*, *bucura*, *bursuc*, *catifea*, *cioară*, *cioareci*, *cioflingar*, *ciopli*, *ciorap*, *cipic*, *ciubotă*, *ciuf*, *gard*, *petic*, *sanie*, *scobar*, *scoc*, *scorni*, *scripete*, *scrobi*, *scrum*, *scumpie*, *seamă*, *smîntînă*, *smuci* etc. etc. Precizăm faptul, esențial, că în absolut toate exemplele citate, și în numeroase altele, autorii înșiși admit, direct sau tacit, că avem a face cu termeni de origine nelatină, nesigură ori necu-

[1] Condiția ca asemenea termeni să apară măcar în două limbi romanice are un substrat latinist evident, căci ea asigura, cel puțin teoretic, „puritatea" termenilor admiși în limba romînă, originea lor, în ultimă esență, latină.

[2] În tot cursul expunerii din această parte a lucrării vom reproduce exemplele din dicționarul lui Laurian și Massim cu ortografia modernizată, spre a putea fi urmărite mai ușor.

noscută [1], iar unii dintre aceștia [2] apar atît în dicționar cît și în glosar. Din faptele expuse mai sus se pot desprinde cîteva concluzii interesante cu privire la lista de cuvinte a dicționarului lui Laurian și Massim. Purismul autorilor ne apare, în practică, cu mult mai moderat decît se crede în general, de vreme ce ei au acceptat în lucrare, în dicționarul propriu-zis, numeroși termeni care, deși nu satisfăceau condițiile de „noblețe", se dovedeau absolut necesari în relațiile din interiorul comunității lingvistice. Concesiile făcute de autori arată, pe de altă parte, neputința curentului latinist de a-și pune în aplicare toate ideile extremiste. Bineînțeles că, în ansamblu, procentul acestor concesii nu este atît de mare încît să ducă la o schimbare esențială a raportului dintre cuvintele de origine latină și cele de origine nelatină incluse în dicționar: lucrarea rămîne, chiar cu aceste compromisuri, în primul rînd repertoriul de termeni latini din limba romînă.

Am arătat că una dintre criticile fundamentale aduse dicționarului lui Laurian și Massim este aceea că lista de cuvinte a lucrării a fost încărcată enorm cu termeni transportați direct din dicționarele latine; asemenea cuvinte, fără existență reală în limbă romînă, ar covîrși și ar îneca, în masa lor, cuvintele reale, uzuale ale lexicului nostru. Reacțiunea împotriva acestui aspect al lucrării a fost atît de violentă încît a putut duce la afirmația, evident exagerată, pe care am amintit-o mai sus, că *întregul* dicționar (sau măcar *cea mai mare parte* a lui) ar fi alcătuit din cuvinte externe lexicului romînesc. O cercetare mai amănunțită a lucrării, întreprinsă în rîndurile de mai jos, va încerca să stabilească și să explice mai exact proporțiile exagerărilor lui Laurian și Massim legate de compoziția listei de cuvinte.

Cele două volume ale dicționarului cuprind un număr de circa 43 000 de articole-titlu [3], la care se mai adaugă circa 5 000 de cuvinte pe care autorii le-au grupat, cu definiții și indicații etimologice de sine stătătoare, în cadrul numeroaselor articole sintetice consacrate elementelor de compunere și de derivare (sufixe și prefixe) [4]. Cu mult mai dificilă este aprecierea numărului de cuvinte din glosar, căci aici materialul a fost de obicei grupat pe „cuiburi" lexicale. Această concentrare forțată (care adună laolaltă cuvinte din aceeași familie dar și cuvinte eterogene, pe criterii pur alfabetice), urmărește, după toate probabilitățile, crearea impresiei, false, că volumul de termeni nelatini din limba romînă este destul de redus. În cadrul celor aproape 6 000 de articole-titlu, cîte figurează în glosar [5], autorii au înregistrat un total de circa 20 000—25 000 de cuvinte, în mod

[1] De pildă, la *califea* întîlnim precizarea: „intrat prin turcescul *katifea*"; la *cioflingar*: „cuvîntul pare a fi sau un cuvînt compus cu *flecar*..., sau un derivat din aceeași fîntînă cu *ciof* sau *ciuf*"; la *sanie*: „poate ar fi bine de suplinit cu *tragă*", iar la *scripete, scrobi, scumpie, smîntînă* etc. nu apare nici o indicație etimologică.

[2] *Băga* și *ciubotă*, de exemplu.

[3] Aprecierea s-a făcut pe baza numărării integrale a cuvintelor înregistrate pe 500 de pagini din dicționar (p. 1—100 și 501—600, din vol. I; p. 201—300, 454—553 și 1101—1200, din vol. al II-lea).

[4] Numai la elementul de compunere *ox-*, de exemplu, figurează 88 de asemenea cuvinte.

[5] Această cifră rezultă din numărarea exhaustivă a cuvintelor de pe primele 300 de pagini ale glosarului.

obișnuit cu definiții independente; astfel, sub articolul-titlu *ispravă* apar *ispravnic, isprăvnicească, isprăvnicie, isprăvnicat, isprăvnicel, isprăvnici, isprăvnicit, isprăvi, isprăvit, isprăvenie* [1], sub *neparțial*, termeni ca *neparțialitate, nepărtinire, nepărtinit, nepărtinitor, nepăscut, nepățire, nepățit, nepecabil, nepăcătos, nepăcătuire, nepăsare, nepăsător, nepericulos, nepipăit, nepiperat, nepoleit, nepoliticos, nepopularitate, neposibilitate* etc. Putem considera așadar că numărul de cuvinte din cele trei volume ale lucrării se ridică la circa 70 000 [2], cifră impresionantă, neatinsă pînă astăzi de nici un dicționar explicativ tipărit al limbii romîne. Această cifră absolută este însă neconcludentă, deoarece ea nu face nici o diferențiere între elementele reale ale lexicului romînesc și elementele pe care autorii le-au introdus, ad-hoc, din diverse limbi străine. De aceea, este necesar să obținem unele date mai exacte asupra proporției dintre cuvintele reale și cele nereale din dicționarul romînesc. În acest scop am întreprins statistica integrală a două litere din dicționar [3], *B* și *O*, medii ca volum: din numărul total de 2 703 cuvinte, cîte au aceste două litere în dicționar, aproape 1 300 fac impresia că sînt (și că au fost) necunoscute lexicului romînesc. Negreșit că această apreciere este într-o oarecare măsură aproximativă și trebuie privită cu destulă circumspecție, din mai multe motive: în primul rînd, cunoștințele noastre de limbă precum și diversele izvoare lexicografice pe care le-am folosit spre confruntare nu ne permit să distingem cu cea mai mare precizie cuvintele introduse pentru prima oară în limba romînă de autorii acestui dicționar de acelea care existau deja, fie și numai în medii latiniste mai largi [4]; în al doilea rînd, întrucît identificarea acestor cuvinte se face de către un vorbitor contemporan al limbii romîne, se întîmplă ca unele neologisme care și-au început existența în limba romînă abia prin dicționarul lui Laurian și Massim, ca termeni transferați de autori direct din dicționarele străine, să fi devenit astăzi bunuri consacrate ale lexicului romînesc. Dar, chiar în aceste condiții, datele obținute de noi rămîn semnificative, în sensul că duc la o constatare generală categorică: aceea că autorii dicționarului au întreprins, în opera lor, o campanie de îmbogățire a lexicului limbii romîne de proporții excepțional de largi, și în mare parte neizbutită. Sondajul de mai sus ne arată și faptul că noii colaboratori ai lucrării, G. Bariț și I. Hodoș, nu au putut tempera de loc această artificială campanie de îmbogățire întreprinsă de redactorii principali; la litera *O*, la care Bariț și Hodoș au colaborat, apar peste 750

[1] Întocmai ca la Cihac, în „cuiburile" lexicale pe familii apar laolaltă împrumuturi independente și derivate ale acestora pe teren romînesc.

[2] La 1898, în *Scrutare Dicționarului universal al limbei romîne de Lazăr Șăineanu* cit., V. Săghinescu evalua volumul operei lexicografice elaborate de Laurian și Massim la „vro 40 000 [de] cuvinte" (p.96), cifră, după cum se vede, foarte inexactă.

[3] În glosar, o discriminare similară se dovedește inutilă; aici, cuvintele fără circulație reală constituie adevărate rarități.

[4] Am notat, de exemplu, din *Curs întreg de poesie generale*, I—II, București, 1868—1870, al lui I. Heliade Rădulescu, termeni de felul lui *carmen* „vers" (II, p. 48), *catenă* „lanț" (II, p. 18), *diverti* „a distra" (II, p. 31), *emblematic* (II, p. 7), *mythistorie* „istorie mitică" (II, p. 9), *philocalie* „estetică" (II, p. 14), *sculpi* „a sculpta" (II, p. 19), *vaticina* „a prezice" (II, p. 27), care apar, toți, în dicționarul lui Laurian și Massim, fără a fi fost „lansați" de acest din urmă izvor.

de termeni romînești „inventați"(—dintr-un total de 1386 de cuvinte—), față de circa 500 de termeni romînești „inventați" la litera *B* (—dintr-un total de 1317 cuvinte—), literă elaborată numai de cei doi redactori inițiali. În sfîrșit, amintim că numărul cuvintelor nereale care figurează în dicționar pare de fapt cu mult mai mare din cauza formei (etimologizante ori pseudoetimologizante) cu care autorii au înregistrat cuvinte uzuale ale limbii romîne; cine ar putea crede, la prima vedere, că forme ca *ordire*, *orritellu* sau *ouata* — ca să nu dăm decît aceste exemple — reprezintă cuvintele reale *urzire*, respectiv *urîțel*, *vată*? Dar asemenea forme, întrucît reprezintă termeni reali ai limbii romîne, ies deocamdată din discuția noastră. Luînd în considerație numai termenii propriu-zis nereali ai limbii noastre care apar în cele două volume ale dicționarului, putem conchide că numărul lor reprezintă aproape jumătate din totalul de termeni înregistrați aici. Așadar, numărul de cuvinte reale din dicționar se ridică la circa 25 000; împreună cu cele 20 000—25 000 de cuvinte înregistrate de glosar, aproape toate reale, opera lexicografică a lui Laurian și Massim rămîne extrem de bogată, ajungînd la un total de aproape 50 000 de cuvinte reale[1]. Revenind la critica adusă lucrării pentru încărcarea listei de cuvinte cu elemente inexistente în lexicul romînesc constatăm că, deși ea se dovedește în principiu îndreptățită, este totodată evident exagerată, de vreme ce consideră, cum am arătat, că opera ar fi alcătuită exclusiv sau în cea mai mare parte din asemenea elemente[2].

Încercarea autorilor de a „aclimatiza" pe teren romînesc atîția termeni absolut noi are rădăcini teoretice latiniste și puriste destul de îndepărtate. Am amintit de intenția lui Paul Iorgovici care, la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, își propusese să alcătuiască glosarul echivalentelor latinești ale cuvintelor romîne de origine nelatină, în scopul înlocuirii acestora din urmă cu elemente exclusiv „nobile", adică latine. La 1847, în *Vocabularul de vorbe streine în limba romînă*, Heliade a pus în practică, pentru întîia oară într-o operă strict lexicografică, ideile lui Iorgovici, dar, în general, filologul muntean nu a transferat ad-hoc în lexicul romînesc terminologia latinească, ci doar a indicat, unde s-a putut, corespondentele romînești de origine latină (eventual romanică ori greacă) mai mult sau mai puțin uzuale care ar trebui să înlocuiască termenii romînești de origine slavă, turcă și maghiară. Pentru a înțelege mai bine atitudinea lui Laurian și Massim față de lexicul romînesc este necesar să urmărim și diverse mărturii din epocă. Parcurgerea lor ne arată că pe la jumătatea veacului trecut, și chiar după 1850, soluțiile latiniste erau predominante în problemele îmbogățirii și cultivării limbii romîne. Necesitatea acută de termeni noi, adusă de progresele culturii naționale, este rezol-

[1] Vezi din nou Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei romîne* cit., care afirma că „opera răposaților Laurian și Massim..., ca bogăție de materiale... constituie un adevărat regres" față de „Lexiconul de la Buda" (p. 197) și că, dacă lăsăm de-o parte inveniiile lexicale ale acestora, „ar rămîne din cele 2 864 de pagini ale dicționarului o simplă fasciculă" (p. 195).

[2] Am arătat, de altfel, în altă parte a lucrării de față, că Laurian și Massim au numeroși predecesori în acțiunea transferării de termeni din dicționarele străine, chiar printre lexicografii nelatiniști ori latiniști moderați. Așadar, ei nu sînt, din acest punct de vedere, niște izolați, ci continuă doar, ducînd pînă la ultimele consecințe, o tendință veche de aproape un secol.

vată, teoretic, îndeosebi prin propunerea : apelați fără încetare la „muma" noastră, limba latină ; la aceasta mai puteți adăuga și surse romanice (în esență, tot latine), ori, eventual, surse grecești, căci greaca fiind o limbă de mare cultură poate sta alături de limba latină : „Propășirea limbei... numai atunci ne va desface un izvor viu de a o putea înavuți cu cuvinte bune și proprie firei limbei, de să va alătura către cea latină, iară de nu, va rămînea schimosită", se afirma, în 1843, în presa ardelenească [1]. Un moldovean, profesorul I. Albineț, subliniind necesitatea acută de îmbogățire a lexicului romînesc, considera, la rîndul său, că izvorul împrumuturilor nu poate fi altul „fără [= decît] numai limba latină, care dacă au putut împrumuta cu cuvintele sale cele multe... pe franțezi, italieni, spanioli și alții, apoi cu atît mai vîrtos pe noi" [2]. Iar Ștefan Vasile Piscupescu adăuga, la 1846, că „cea mai de frunte și mai întîi îngrijire" pentru progresul limbii romîne este „a i se împlini cuvintele ce-i lipsesc... din cea latină și elină" [3]. Asemenea idei cu privire la îmbogățirea limbii romîne se împletesc în permanență, în epocă, cu acelea referitoare la cultivarea limbii. Pentru latiniști, operația de cultivare a limbii romîne, care trebuia făcută concomitent cu aceea de îmbogățire a ei, însemna scoaterea din limbă a majorității ori a tuturor termenilor „streini", adică în primul rînd a termenilor împrumutați de la popoarele vecine. Cum cele mai multe împrumuturi de acest fel proveneau din limbile slave, campania de „purificare" a lexicului romînesc a luat un caracter antislav net. Bineînțeles că, în locul termenilor expulzați, se preconiza introducerea unor corespondente „nobile", de preferință de origine latină : „Pînza limbei noastre" trebuie „a o curăți de cuvinte străine... și a întroduce numai latinești romînite", iată ideea fundamentală a latiniștilor radicali în privința cultivării limbii [4]. Ba exista printre latiniști convingerea că „romînii au avut și au cuvinte firișe [= de origine] romane, cu carile să să poată rosti fără a avea trebuință de cuvinte streine neromînești" [5]. Pornind de la această surprinzătoare concluzie, care minimaliza la maximum importanța influențelor nelatine asupra lexicului romînesc, se putea desigur face propunerea de a se trece în mod efectiv la „îndepărtarea cuvintelor străine și [la] adoptarea acelora ce avem ca sinonime de uric a mumei limbe" [6]. Deși aflat în perioada sa italienizantă, Heliade a făcut cea mai cuprinzătoare expunere de motive latinist-puristă în problema cultivării limbii romîne, escamotînd, cu acest prilej, unele realități evidente legate de lexicul nostru. Astfel, încercînd să dea purismului o bază de argumentare științifică, Heliade afirma că termenii nelatini din limba romînă nu s-ar fi asimilat în general, că cei mai mulți termeni nelatini ar fi dispărut din lexicul romînesc chiar înainte de veacul al XIX-lea, locul lor fiind luat, în acest

[1] „Foaie pentru minte, inimă și literatură", VI (1843), nr. 26, p. 203.
[2] *Înainte cuvintare* la *Macroviotica*... de I. F. Soberhaim, Iași, 1838.
[3] Șt. V. Piscupescu, *Practica doctorului de casă*, București, 1846, p. II.
[4] „Foaie pentru minte, inimă și literatură", V (1842), nr. 13, p. 103—104.
[5] G. Seulescu, *Prefață*, p. V, la D. Cantemir, *Hronicul romano-moldo-vlahilor*, vol. al II-lea, Iași, 1836.
[6] „Albina romînească", XIX (1847), nr. 3, p. 10 și urm.

secol, de sinonime latino-romanice [1]: în lumina aceasta, procesul de „purificare" apărea ca un proces firesc, aproape ca o lege de dezvoltare a limbii romîne.

Am insistat asupra acestor concepții din epocă întrucît ele explică în modul cel mai satisfăcător cu putință atitudinea lui Laurian și Massim față de fizionomia lexicului limbii romîne și față de limitele lui cantitative. Opera lor lexicografică constituie concretizarea acestor concepții, dovedindu-se pe alocuri chiar mai moderată. Încercînd, ca mai toți latiniștii, să scoată din rîndurile lexicului romînesc majoritatea cuvintelor de origine nelatină, autorii dicționarului erau în același timp nevoiți să le găsească înlocuitorii „demni": iată una dintre cele două cauze principale ale importului masiv de termeni latini, romanici și greceşti în lucrarea lor. Să dăm un singur exemplu în acest sens: în locul lui *războiu*, *războĭ* și al familiei acestora, care se dovedesc pentru autori niște „forme parte hibride, parte barbare", și prin urmare „meritä completă reprobațiune", fiind aruncate în glosar, se recomandă „formele [= cuvintele] corecte" din dicționar *bell*, *bellare* etc., fără a se ține seamă că ele nu există (sau nu există încă) în limba romînă. În același sens se face în dicționar și „completarea" lexicului romînesc: autorii pornesc de la premisa, falsă, că îmbogățirea limbii literare naționale se poate face cu succes de sus în jos, aproape exclusiv prin intermediul unor personalități. Sforțarea lor tinde prin urmare să realizeze această limbă cultă ideală, completă și „nobilă", chiar dacă ea nu este (—autorii ar fi spus desigur: nu este *încă*—) a comunității lingvistice. De altfel, cu mai mult de un deceniu înaintea începerii elaborării dicționarului academic, Massim dezvoltase, în periodicele epocii, astfel de păreri. El arăta, în 1856, că învățații și scriitorii romîni „sînt sforțați a înnoi —, împrumutînd unul de la latină, altul de la italiană ș.a. și așa... pre încet se va evolua o limbă cultă, însă artificioasă, pe care popolu numai cu greu o va înțelege" [2]; Massim adăuga că „altă cărare decît aceasta nu este". Distincția care se face în dicționar între „vorbele ce s-au aflat în uz înainte de 1830" și „vorbele de atunci și pînă astăzi intrate în uzul limbei" (—acestea notate cu un asterisc—) ni se pare deosebit de semnificativă în problema pe care o discutăm aici; în rîndul acestora din urmă, extrem de numeroase, și despre care autorii înșiși afirmau că „nu s-au putut încă răspîndi între toți romînii" (vol. I, p. IX), se află imensa majoritate a formațiilor importate ad-hoc spre a „completa" vocabularul limbii romîne. Efortul lexicografilor de a umple absolut toate lipsurile vocabularului limbii naționale — deși nerealist — este de-a dreptul impresionant. Se poate demonstra faptul că redactorii au întreprins o „completare" sistematică a vocabularului romînesc, pe baza unor scheme lexicale prestabilite în care intră aproximativ toate terminațiile posibile, cu toate valorile lor semantice. De exemplu, la verbele recent împrumutate au fost înregistrate în mod consecvent derivatele în *-iune*, *-iv*, *-ariu*

[1] *Vocabularul de vorbe streine în limba romînă* cit., p. XX și urm.
[2] „Foaie pentru minte, inimă și literatură", XIX (1856), nr. 14, p. 50 (iscălit cu inițiala *M*).

(*-oriu*), precum și *participiul-adjectiv*, chiar în cazul în care, pe teren romînesc, „seria" lexicală nu era completă:

degenera → *degenerațiune*	*degenerativ*	*degeneratoriu*	*degenerat*
delecta → *delectațiune*	*delectativ*	*delectatoriu*	*delectat*
delimita → *delimitațiune*	*delimitativ*	*delimitatoriu*	*delimitat*
progresa → *progresiune*	*progresiv*	*progresoriu*	*progres* (adj.)
repercuta → *repercursiune*	*repercusiv*	*repercusoriu*	*repercus*

Aceste scheme, elaborate pe baza sistemului limbii, urmăreau așadar să acorde fiecărui membru principal al unei familii lexicale posibilități complexe egale de dezvoltare. Dar cum limba, rod al evoluției istorice variate, nu se îmbogățește uniform și egal, nici chiar în cadrul „seriilor" semantice, e de la sine înțeles că ea a respins această „completare" sistematică, cel puțin în principiu.

Încercarea autorilor dicționarului de a „completa" vocabularul limbii romîne a dus totuși la unele consecințe practice excepționale: un foarte mare număr de neologisme care astăzi constituie bunuri consacrate ale lexicului nostru și-au făcut probabil intrarea — ori măcar s-au impus — prin această lucrare al cărei prestigiu a fost, după cum am arătat, cu mult mai serios decît se crede. Bineînțeles că demonstrarea acestei afirmații rămîne deosebit de dificilă, în primul rînd din lipsa unor izvoare lexicografice romînești care să ne indice momentul exact al apariției în limbă a fiecărui neologism; ea trebuie totuși făcută, în măsura în care acest lucru este cît de cît posibil.

Dacă comparăm lista de cuvinte a dicționarului elaborat de Laurian și Massim cu aceea a *Dicționarului limbii romîne* întocmit, în secolul nostru, sub redactarea lui Sextil Pușcariu, cea mai vastă operă lexicografică apărută pînă astăzi la noi, rămînem surprinși de lipsurile cantitative existente în acesta din urmă în domeniul neologismelor. Adăugînd și faptul că lucrarea condusă de Pușcariu a început să apară la circa patru decenii după dicționarul elaborat de Laurian și Massim, într-o epocă în care cele mai multe împrumuturi noi se stabilizaseră de mult în limbă, lipsurile constatate devin aproape de neînțeles. Este adevărat că Pușcariu, influențat și de lexicografia franceză, a impus în dicționarul său unele restricții pentru neologisme, deși nu exagerate, ba chiar cu precizarea că „din limba științifică... neologismele trebuie primite fără rezerve, căci ele completează limba" [1]. Lista de mai jos, cu totul incompletă, cuprinde exemple de neologisme înregistrate în dicționarul lui Laurian și Massim care lipsesc din dicționarul academic apărut sub conducerea lui Pușcariu: *abominabil, abrupt, acantacee, accelerator, acerb, acidula, adamantin, adjunct, admi-*

[1] *Dicționarul limbii romîne*, tomul I, partea I, București, 1913, p. XX

rativ, adversitate, aerofagie, agil, animator, antitetic, anxietate, arbitra, ardent, articulatoriu, atletică, austeritate, automnal, bacă, balerin, barită, baritină, baritonal, bariu, bazaltic, belicos, benign, benzoat, benzoic, bibliofilie, bibliologie, biochimie, biotic, branhial, bromat, calvar, campestru, fabricabil, fabulație, factura, famat, fastuozitate, felin, feroce, ferocitate, fertilitate, fervoare, fetid, figurativ, fisură, floral, fluctuant, fluent, fluență, fora, forat, formativ, f rmidabil, fotogenic, fracționa, frazeologic, friabil, genera, genetic, genuflexiune, genuin, geodă, germina, gerundiv, ginecologic, ginecologie, gingivită, giratoriu, glaucom, gliptică, glomerulă, gnoseologie, gnostic, gonoree, grandețe, grandilocvență, iliac (os~), *iluminism, imersiune, imixtiune, imobiliar, imobilitate, imobiliza, imortaliza, impalpabil, impar* (număr~), *impudic, inabil.* Absența acestor termeni din cel mai bogat dicționar romînesc poate dovedi, între altele, că ei erau încă simțiți, în primele decenii ale veacului nostru, cu totul noi, neintegrați în lexicul limbii romîne. Această concluzie nu ne îndreptățește totuși să considerăm că toți termenii citați, precum și numeroși alții similari, au intrat în limba romînă prin dicționarul lui Laurian și Massim. Pentru a ajunge la rezultate mai sigure este necesar să lărgim demonstrația noastră. Prima operație care poate fi întreprinsă în acest scop este aceea de a compara lista de neologisme pe care ne-o oferă cei doi latiniști cu toate dicționarele romînești apărute anterior. Din noua confruntare rezultă că o bună parte din terminologia științifică, precum și numeroși alți termeni livrești, apar numai în opera lexicografică a lui Laurian și Massim; este cazul lui *aerofagie, articulatoriu* și *calvar*, al lui *fabulație, factura* și *famat*, al lui *fastuozitate, felin, fisură, fluctuant, fluent* și *fluență*, al lui *fora, formativ, fotogenic* și *fracționa*, al lui *frazeologic, genuflexiune, gingivită, glaucom*, al lui *gnoseologie, gnosticism, grandilocvență* etc. etc. Și mai elocvent încă ne apare rezultatul comparării listei de neologisme a dicționarului lui Laurian și Massim cu materialul foarte bogat pe care ni-l oferă N. A. Ursu în recentul său studiu *Formarea terminologiei științifice romînești* (București, 1962). Faptul că în indicele acestei lucrări — care cuprinde terminologia științifică romînească pînă pe la 1860 — nu găsim cuvinte de specialitate ca *aerofagie, articulatoriu, felin, fisură, fora, fotogenic, fracționa, genuflexiune, gingivită, glaucom, glomerulă, ginecologie* ori *giratoriu*, citate de noi în lista de mai sus, ne întărește convingerea că aportul lui Laurian și Massim în lansarea unor neologisme va fi fost deosebit de însemnat.

Demonstrația de față, desigur extrem de limitată, poate fi oricînd extinsă, probabil cu aceleași rezultate. Nu trebuie să presupunem însă că toți termenii pe care îi găsim înregistrați pentru prima oară în dicționarul latinist s-ar fi impus neapărat prin această lucrare, fiind folosiți încă de atunci, și din ce în ce mai des, în scrisul cult, pentru a deveni astăzi elemente oarecum uzuale, în orice caz integrate, ale limbii romîne literare. Dimpotrivă, e mai probabil ca mulți dintre acești termeni să-și fi început mai tîrziu viața reală în limbă, și independent de dicționarul amintit. Dar, și în acest caz, meritul celor doi lexicografi nu poate fi contestat; căci, în încercarea lor de „completare" sistematică, ideală a lexicului

românesc, autorii au ales adesea termenul (și chiar forma) care avea să se consacre ulterior, au intuit, cu alte cuvinte, numeroase elemente lexicale necesare și pe care limba română le-a acceptat mai tîrziu definitiv.

★

Dacă unele dicționare străine precum și dicționarele românești anterioare au fost consultate și exploatate din plin — ba chiar excesiv — de către cei doi lexicografi, surprinde în schimb absența din *Dicționariul limbei române* a oricărei bibliografii extralexicografice. Deși are, după cum am văzut, profil de dicționar istoric și năzuiește să fie general, dacă luăm în considerație și glosarul, lucrarea lui Laurian și Massim nu pleacă de la textele românești pentru alcătuirea listei de cuvinte și pentru precizarea istoriei lor, ci se realizează independent de texte, bazîndu-se doar pe cunoștințele de limbă ale autorilor; dar aceste cunoștințe, oricît de mari, tot ajung să fie deficitare. Așa se explică faptul că dicționarul are lipsuri cantitative chiar în ceea ce privește termenii latinești, mai ales în rîndul arhaismelor. Depistarea acestor lipsuri rămîne, e drept, destul de dificilă, din cauza formei sub care se prezintă cuvintele în dicționar, dar o demonstrație circumscrisă se poate face cu ușurință. Astfel, dintre arhaismele de origine latină care apar frecvent în opera lui Coresi, cunoscută în epoca la care Laurian și Massim își redactau lucrarea, nu figurează în dicționar *ascunsoare* „mister", *auă* „strugure", *cumîndare* „jertfă", *ferica* „a face bine", *premieza* „a înjumătăți", *vipt* „hrană" etc.

Din cauză că n-au pornit de la texte, autorii n-au izbutit să ne dea nici imaginea aproximativ exactă a istoriei multor cuvinte, a vechimii și dezvoltării lor în limbă română; în rîndul cuvintelor intrate în limba noastră după 1830 ei au înregistrat, de exemplu, numeroase elemente mai vechi sau chiar foarte vechi, ca *absurd* (apare în 1814, la Țichindeal), *acrostih* (e în Mineiul de la Rîmnic, din 1776), *adamant* (relativ frecvent în operele lui Varlaam și Dosoftei), *adresa* (atestat în 1776, v. colecția de documente *Uricariul*, I, 181), *anatemă* (în *Biblia* din 1688), *anatomic* și *arctic* (ambele, la Cantemir), *autentica* (există la Șincai), *azimă* (apare încă de la *Codicele Voronețean*, în sec. al XVI-lea) etc. etc.

Pentru prima dată în istoria lexicografiei române, Laurian și Massim recunosc utilitatea metodei statistice în dicționarele istorice. Ei afirmă, în prefața lucrării pe care o semnează, că „între elementele care formează obiectul biografiei unui cuvînt se numără... și punctul de vedere statistic"; dacă „cronologia cuvintelor cere să se precizeze epoca în care ele au intrat în uzul limbii..., statistica acelorași spune dacă ele au fost uzitate în toate epocile limbii și de toți scriptorii, sau numai în unele epoce și de unii scriptori; dacă au fost și sînt în gura poporului întreg, sau numai în gura unei părți a poporului" (vol. I, p. XX—XXI). Admirabile principii preliminare, dar totodată gratuite, de vreme ce n-au fost aplicate în dicționar. Căci metoda statistică impunea despuierea riguroasă a numeroase texte românești din toate epocile, precum și întreprinderea unor anchete dialectale sistematice, condiții pe care autorii nu le-au îndeplinit.

Să amintim, în încheierea acestei părți a studiului de față, și afirmația, extrem de importantă, a celor doi lexicografi, că „limba noastră", chiar de ar avea „de zece ori mai multe vorbe străine, și totuși ar rămînea romanică, pre cît timp și-ar păstra, cum și-a păstrat, forma [= sistemul] sa romanică" (vol. I, p. VI). Așadar, înaintea lui Cihac și a lui Hasdeu, latiniștii Laurian și Massim susțineau că structura fundamentală a lexicului limbii este determinată de aportul calitativ al diverselor elemente componente, iar nu de volumul statistic al acestor elemente.

Însemnări pe marginea „Bibliografiei limbii romîne literare"

Alături de cinci studii valoroase privitoare la limba și stilul unor scriitori (I. Budai-Deleanu, Gh. Asachi, N. Filimon) sau la terminologia juridico-administrativă și stilul unor documente de la începutul veacului trecut, volumul al III-lea din *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX*-lea (Editura Academiei R.P.R., București, 1962) cuprinde partea întîi a *Bibliografiei limbii romîne literare*, în care sînt menționate majoritatea informațiilor referitoare la această problemă din perioada 1780—1848. Lucrarea este alcătuită de către un colectiv de nouă cercetători, membri ai sectorului de limbă literară al Institutului de lingvistică din București, sub conducerea academicianului Tudor Vianu.

În urma consultării unui mare număr de cărți și periodice românești apărute la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, autorii bibliografiei semnalează cercetătorilor care studiază limba română literară din această perioadă un material documentar bogat și foarte important. Din prefețele unor scrieri originale sau traduceri și din paginile multor periodice sînt adunate și prezentate, în ordine cronologică și, la fiecare an, după rîndul alfabetic al autorilor, părerile exprimate de către numeroși intelectuali ai timpului cu privire la diferitele aspecte ale dezvoltării limbii romîne literare.

Firește, orice lucrare bibliografică, mai ales cînd este bine alcătuită, aduce mari servicii muncii de cercetare și, ca atare, se cuvine salutată cu toată căldura. Spre deosebire însă de lucrările similare obișnuite, *Bibliografia limbii romîne literare* prezintă informațiile sub formă de fișe analitice. Avînd în vedere și faptul că cele mai multe dintre textele menționate sînt astăzi destul de rare, iar unele sînt semnalate aici pentru prima oară, procedeul acesta mărește în mod considerabil importanța lucrării.

După cum anunță acad. Tudor Vianu în introducere, această bibliografie va fi adusă cu informația pînă în zilele noastre și va fi republicată apoi în volum. Vom avea atunci un instrument de lucru extrem de folositor, indispensabil nu numai cercetătorilor istoriei limbii romîne literare, ci și celor care studiază diverse probleme de istoria culturii românești moderne. În scopul îmbunătățirii acestei lucrări pentru ediția viitoare, comunicăm colectivului de autori observațiile de mai jos.

Mai întîi vom semnala unele omisiuni. Acestea sînt atît note și pasaje din cuprinsul cîtorva cărți la care au fost consultate numai prefețele, cît și prefețe ale unor cărți sau articole din presa vremii scăpate cu totul din vedere de către autori. Astfel, la anul 1799 trebuie menționată și *Loghica* lui Samuil Micu, deoarece la p. 57, în capitolul intitulat *De cuvinte*, cărturarul ardelean recomandă contemporanilor să nu facă abuz de cuvinte și expresii din limbi străine, „numai ca să se

arate că ei ştiu acele limbi", „iară unde lipseşte limba noastră cea românească şi nu avem cuvinte cu care să putem spune unele cuvinte [= noţiuni], mai ales întru învăţături şi în ştiinţe, atunci cu socoteală şi numai cît este lipsa putem să ne întindem să luom cuvinte ori din cea grecească, ca din cea mai învăţată, ori din cea latinească, ca de la a noastră maică".

La fişa nr. 35 trebuie adăugată informaţia că lucrarea lui Vasile Gergely de Csokotis, *Omu de lume...*, Viena, 1819, are un capitol (al VI-lea) intitulat *Cultura limbei şi a graiului*, în care — printre altele — se fac şi cîteva observaţii judicioase cu privire la dezvoltarea limbii române literare. Ca şi Maior, autorul recomandă să se promoveze în limba literară cuvinte din toate dialectele şi graiurile limbii române (p. 72), iar „vrunele cuvinte mai de lipsă" să le împrumutăm din latină şi din limbile romanice surori (p. 73).

În înştiinţarea din 17 aprilie 1829, prin care se anunţa apropiata apariţie a „Albinei româneşti", se face următoarea precizare demnă de consemnat în bibliografie: „Ce să atinge de stilul gazetei aceştia, redacţia va urma după cel cerut de regulile limbei şi pe carile orice filolog ideat îl va afla potrivit. Precum de datorie este a nu mai întîrzie de a aduce limba vorbită de mai mulţi decît patru milioane români la gradul deplinirei, către carele strălucitul ei început o împuternicește, iar paradigma cultivitilor sale surori o îndeamnă".

Din lucrarea lui Pavel Vasici-Ungurean, *Antropologhia*, Buda, 1830, sînt citate numai opiniile exprimate în prefaţă. Autorul face însă unele observaţii preţioase în capitolul intitulat *Vorbirea* şi, mai ales, în nota de la sfîrşitul acestui capitol. Deşi latinist, el cere ca împrumutul de cuvinte din limba latină să se facă în mod chibzuit: „Noi avem mare lipsă în vorbe, mai ales în termine, şi pentru aceea siliţi sîntem să fugim la limba latinească, ca la rădăcina limbei noastre, spre împrumutare; însă nu orbeşte să schimbăm cuvintele cele pînă acuma întrebuinţate cu cele latineşti; aşa, pentru ce să zicem noi *seculu* dacă putem zice *veac*? Au pentru aceea pentru că şi alte neamuri zic *veac* noi să aşăzăm cuvîntul acesta drept românesc şi să luăm latinesc?" Şi puţin mai departe: „Dacă am vrea noi tot cuvîntul să-l latinisiruim, după puţin timp vom vorbi toţi latineşte, iar nu româneşte, însă aceasta nu cere limba noastră, ci ea cere ca să o cultivim pre dînsa şi să o înmulţim". Asemenea observaţii rezonabile se întîlnesc şi în alte scrieri ale lui Vasici, publicate mai tîrziu în „Foaie pentru minte..." de la Braşov.

„Curierul românesc" nr. 64, din 7 decembrie 1833, la rubrica *Ştiri din năuntru*, publică o dare de seamă asupra sărbătoririi zilei aniversare a Colegiului Sf. Sava. Unul dintre toasturile făcute cu acest prilej a fost „pentru dorita punere în lucrare ca din toate dialectele româneşti a se forma o limbă generală şi literală pentru toată românimea". La această frază este făcută o notă mai mare, care — deşi nesemnată — aparţine în mod sigur lui Eliade. În ea se arată că pentru a se putea forma o limbă literară unică trebuie luată ca bază limba cărţilor bisericeşti „care pentru toate locurile sînt scrise în aceeaşi limbă şi înţelese şi plăcute oricăruia rumîn"... „Dacă această limbă sfinţită şi priimită de toţi va fi de model fieştecăruia rumîn, negreşit că niminea nu se va rătăci nici după dialectul ţării sale de naştere, nici după limbele streine ce a învăţat, şi prin urmare am avea de obşte o aceeaşi limbă literală" (p. 253). Această notă este reprodusă şi în „Albina românească", din ianuarie 1834.

În suplimentul la „Albina românească" din 21 decembrie 1833, sub titlul *Iho Albinei*, redacţia — răspunzînd unor cititori care s-au plîns că întîlnesc în gazetă prea multe cuvinte străine — arată că în folosirea neologismelor ea „să povăţuieşte de cea mai mare cumpenire", iar pe cele de nevoie împrumutate le şi tîlcuieşte, însă cauza neînţelegerii gazetei nu este numai necunoaşterea cuvintelor, ci mai ales lipsa de cultură.

Prefaţa lui C. Negruzzi la traducerea *Triizeci ani sau viaţa unui jucător de cărţi*, Iaşi, 1835, este primul document prin care scriitorul moldovean îşi mărturiseşte adeziu-

nea la punctele de vedere ale lui Eliade cu privire la dezvoltarea limbii romîne literare. Opiniile referitoare la împrumutul de cuvinte sînt luate de Negruzzi din prefaţa gramaticii lui Eliade, pe care o şi citează într-o notă.

În „Muzeul naţional" nr. 34, din 21 octombrie 1836, sînt publicate nişte *Reguli după care au a se urma lucrările Soţietăţii literale*, alcătuite la cererea Eforiei şcolilor de către un comitet format din următorii profesori bucureşteni: P. Poenaru, S. Marcovici, F. Aaron, I. Pop şi G. Ioanid. Principala sarcină trasată de acest comitet Societăţii literare este să stabilească anumite norme ale limbii romîne literare. Dintre numeroasele probleme supuse studiului, vom cita aici, spre exemplu, numai pe aceasta: „Daca la pronumele compuse trebuie să se puie sufix deosebit la fieşcare persoană, precum *eu însumi, tu însuţi, el însuşi*, sau să se puie numai un sufix, *însuşi*, pentru toate persoanele" (p. 135). Regulele respective sînt reproduse şi în „Foaie literară" de la Braşov, nr. 4, din 22 ianuarie 1838.

Prefaţa profesorului Carol Valştain din Bucureşti la cartea sa intitulată *Elemente de deseniu şi de arhitectură*, apărută în 1836, cuprinde unele comentarii în legătură cu greutatea pe care a trebuit să o învingă autorul în folosirea unei terminologii pe atunci cu totul nouă în limba romînă. Ca atare, trebuie şi ea consemnată în bibliografie.

Autorii bibliografiei au omis în întregime „Foaia literară" apărută la Braşov, în primul semestru al anului 1838, care — după cum vom vedea — abundă în contribuţii preţioase cu privire la limba romînă literară. Probabil că cercetătorul căruia i-a revenit sarcina să extragă materialul din „Foaie pentru minte..." nu a ştiut că în primul semestru al anului 1838 gazeta literară de la Braşov s-a numit „Foaie literară" şi, prin urmare, în biblioteci are altă cotă decît „Foaie pentru minte..."

Chiar în primul număr al „Foii literare", Gh. Bariţ publică mai multe scrisori de la abonaţi (în realitate redactate de el însuşi, aşa cum făcea de multe ori şi Eliade), în care „i se dau" şi unele sugestii cu privire la limba gazetei. De exemplu, în *Scrisoarea unui aprins de iubirea literaturii* se recomandă ca gazeta „să slujască de mijlocitoare între deosibitele dialecturi, să păzască toţi paşii ce să fac în literatura romînească". Şi mai departe: „Să cercetezi ce a isprăvit Soţietatea literară din Bucureşti asupra temeiurilor după care este să se reguleze limba romînească şi care ieşisă la tipar în *Muzeul naţional* de acolo" (p. 2).

Tot în nr. 1 al „Foii literare", Bariţ publică un articol intitulat *Traducere*, în care face multe observaţii judicioase privitoare la limba literară, iar într-o notă declară că are de îndreptar „cărţile bisericeşti şi reformele ce le face Soţietatea literară din Bucureşti".

Imitînd titlul corespondenţei dintre Eliade şi Negruzzi, tipărită în „Muzeul naţional" din 1836, Bariţ publică în numele 6,7 şi 8 ale „Foii literare", din februarie 1838, un schimb de scrisori între el şi Cipariu, sub titlul *Corespondenţii între doi ardeleni asupra ortografiii*. Scrisorile celor doi cărturari ardeleni sînt pline de observaţii interesante privind dezvoltarea limbii romîne literare. La sfîrşitul discuţiei, Cipariu promite lui Bariţ o nouă scrisoare, în care se va ocupa în mod special de slavonisme. Aceasta a apărut în „Foaie literară", nr. 14, din 2 aprilie 1838. În chip aproape neaşteptat, Cipariu ia apărarea elementelor slave din limbă şi conchide: „Cu sila de vrea cineva să le împingă, sînt mai tari decît să poată cineva avea nădejde de urmare după poftă; de cad, ar face prea multe risipituri".

În numerele 9, 10, 11, 12 şi 19 ale „Foii literare" este reprodusă după „Muzeul naţional" din 1836 corespondenţa dintre Eliade şi Negruzzi asupra limbii romîne literare.

În nr. 16 al „Foii literare", din 16 aprilie 1838, Bariţ publică o scrisoare ce i-a fost adresată de Ioan Maiorescu, care era atunci profesor la Craiova. Printre altele, Maiorescu face aici şi cîteva observaţii critice asupra limbii literare din publicaţiile muntene

Eliade îi răspunde iritat (vezi fişa nr. 125 din bibliografie).

Numerele 18,20 şi 21 ale „Foii literare", din aprilie şi mai 1838, cuprind disertaţia extrem de interesantă despre ortografie a lui Vasilie Popp, rezumată de autorii bibliografiei în fişa nr. 137, care însă a apărut pentru prima oară în gazeta de la Braşov, nu în „Curier de ambe sexe". Propunerile lui Popp au fost discutate în „Foaie pentru minte..." mai întîi de Cipariu, în articolul *Reflexii asupra ortografiei D-lui P.* (vezi numerele 2, 3 şi 4, din iulie 1838), apoi de profesorul Ioan Rus de la Blaj, în articolul intitulat *Ceva despre ortografia latino-românească*, publicat în nr. 10, din 3 septembrie 1838. Ambele articole, deşi foarte importante pentru discuţiile purtate în epocă asupra limbii literare, nu sînt consemnate în bibliografie.

Continuînd semnalarea omisiunilor, menţionăm scrisoarea către redactor semnată N.M. (= Nicolae Maniu din Sibiu), publicată în „Foaie pentru minte..." nr. 14 şi 15, din octombrie 1838. Autorul discută aici o serie de probleme de lexic şi de ortografie, pe marginea corespondenţei dintre Eliade şi Negruzzi. Obiecţiile lui Nicolae Maniu sînt analizate de C. Negruzzi în scrisoarea de răspuns publicată în nr. 22 al „Foii pentru minte...", din 26 noiembrie 1838.

În nr. 5 al „Foii pentru minte...", din 29 ianuarie 1839, profesorul Meletie Drăghici discută unele probleme de cultivarea limbii şi de ortografie, sub titlul *Rugare către literatorii românești*. Sub formă de scrisoare către redactor, îi răspunde doctorul Pavel Vasici, în numerele 9, 10 şi 11 ale „Foii pentru minte...", din februarie 1839.

Cu iniţiala M. este semnat un lung articol intitulat *Literatură românească*, apărut în „Foaie pentru minte..." nr. 28 şi 29, din iulie 1839, în care sînt discutate şi unele probleme de limbă literară.

Sub semnătura Petru Înlesnitoru, a apărut în nr. 9 al gazetei „Pămînteanul", din 31 iulie 1839, articolul intitulat *Către D. Iancu Statornicu*, în care autorul ia atitudine împotriva aplicării principiului etimologic în ortografie, iar la sfîrşit propune un proiect de ortografie bazat pe principiul fonetic. Eliade, în numele lui Iancu Statornicu, răspunde preopinentului, combătîndu-i pe rînd aproape toate afirmaţiile (vezi fişa nr. 154 din bibliografie). La rîndul său, Petre Înlesnitorul îi răspunde lui Eliade într-un articol foarte lung şi pe un ton polemic vehement (vezi fişa nr. 162 din bibliografie). Ultimul cuvînt îl are însă Eliade, în nr. 165 al „Curierului românesc", din 1 noiembrie 1839.

Procedeul de a lămuri unele chestiuni sub formă de polemică sau prin discuţii amicale cu abonaţii „Curierului" (bineînţeles, imaginare nu reale) este specific activităţii publicistice a lui Eliade. După cum ştim, prefaţa la gramatica sa din 1828 începe în chip polemic. Puţin mai tîrziu, în „Curierul românesc" nr. 5, din 27 martie 1830, „unul din prenumeranţi" îl dojeneşte prietenește pentru inovaţiile lingvistice introduse în gazetă şi-l întreabă care este cauza pentru care scrie acum *general, geografie*, în loc de *gheneral, gheografie*. Desigur, „abonatul" este însuşi Eliade, care lămureşte problema în nr. 23 al „Curierului" (vezi fişa nr. 60 din bibliografie). Alte trei cazuri asemănătoare întîlnim şi în „Curierul românesc" din anul 1839, dintre care numai unul este menţionat în bibliografie. De exemplu, în nr. 1, din 1 ianuarie 1839, un „abonat" îl întreabă de ce înlocuieşte cuvintele *crai, crăiasă, crăie* cu corespondentele neologice *rigă, regină, rigat*. În acelaşi număr Eliade publică şi răspunsul cuvenit. „Tot abonatul cu crailîcul de la no. 1" îl roagă pe Eliade, în nr. 7, din 17 ianuarie 1839, să-l lămurească ce înseamnă cuvîntul *romanţă*, folosit în mod impropriu de Scarlat Tîmpeanul pentru „roman", fapt care deschide redactorului calea unei discuţii pe marginea cuvintelor *romanţ* şi *romanţă* (vezi fişa nr. 145 din bibliografie). De un artificiu publicistic asemănător s-a folosit Eliade şi atunci cînd a vrut să explice cititorilor de ce a înlăturat litera chirilică ѕ, folosind în locul ei pe z (vezi „Curierul românesc" nr. 22, din 11 februarie 1839), de ce a înlocuit pe *sînt*

cu *sunt* (vezi „Curierul romînesc" nr. 9, din 30 ianuarie 1840) sau de ce a folosit atît de multe latinisme şi italienisme în poezia *La Rodolfo* (vezi „Curierul romînesc" nr. 5, din ianuarie 1843, şi nr. 219 din bibliografie).

În bibliografie trebuie menţionat şi *Prospectul de regule ce sunt a se propune întru priimirea şi approbaţia DD-lor soţi collaboratori ai soţietăţii pentru tipărirea cărţilor*, publicat de Eliade în „Curierul romînesc" nr. 19 şi 20, din martie 1843, deoarece cuprinde şi cîteva prevederi importante cu privire la limba literară, pe care Eliade voia acum să o cultive în sens italienist.

De asemenea, ar trebui consemnat articolul intitulat *Neşte întrebări gramaticale în privinţa unor pronume — şi oare nu se poate lăsa afară litera ш din alfabetul romînesc?*, publicat în „Foaie pentru minte...", nr. 27, din 3 iulie 1844, de către N. Velia-Tincu, profesor de limba romînă la Vîrşeţ, căruia îi răspunde un anonim, în aceeaşi gazetă, nr. 31, din 31 iulie 1844. Continuînd discuţia, N. Velia revine asupra celor spuse şi combate unele afirmaţii ale recenzentului său, într-un lung articol din „Foaie pentru minte..." nr. 41 şi 42, din octombrie 1844. Toate cele trei articole cuprind unele observaţii demne de reţinut cu privire la dezvoltarea limbii romîne literare.

Un anonim, semnînd „Rumîn Macarcine", din localitatea „Fieunde", publică în „Foaie pentru minte...", numerele 17, 18, 19 şi 20, din aprilie şi mai 1845, o lungă disertaţie intitulată *Ceva despre limba rumînească şi anume despre literatura noastră şi cultura ei*, în care se ocupă de mai multe aspecte ale limbii romîne. Unele din afirmaţiile sale sînt discutate în note de către Gh. Bariţ.

În „Foaie pentru minte..." nr. 40 şi 41, din septembrie şi octombrie 1846, C. Viişoreanu din Bucureşti face multe şi foarte interesante observaţii privind lexicul, ortografia, morfologia şi sintaxa limbii romîne literare. Spre exemplu, citäm următorul pasaj: „Deşi construţia unei limbe nu e constantă, ci se modifică în paralel cu curgerea timpului, dar niciodată nu-şi perde principiile de la care a plecat; aceste principii sunt proprietatea masei popolului; de aceea se cuvine să le cunoaştem aşa cum le are şi el" (p. 322).

Acelaşi N.M. (= Nicolae Maniu) citat mai sus, autorul unei importante lucrări despre ortografie şi ortoepie, apărută la Sibiu în 1826, publică în „Foaie pentru minte..." nr. 27, din 7 iulie 1847, articolul intitulat *Duplicaţie de litere nu este în limba noastră cea romînească*, în care ia atitudine împotriva procedeului de a scrie cu consoane duble, practicat de Eliade şi colaboratorii săi.

Sub titlul *Simţimintele unui bănăţean la dezvălirea principelor de limbă şi scriptură a „Organului luminării" şi la de curînd publicatele reflexăţii limbistice ale marelui nostru literator Maiorescu şi încă mai ceva despre limba, scriptura şi literatura naţională*, N. Velia-Tincu din Vîrşeţ se ocupă de numeroase probleme ale limbii romîne literare, în „Foaie pentru minte..." numerele 43—49, din octombrie-decembrie 1847. Iată, de exemplu, care este calea pe care s-ar putea ajunge mai curînd la o limbă literară unică: „Şi fiindcă între dialectele limbei romîneşti foarte nensemnată diferinţă se află, luîndu-se afară cel de ceea parte a Dunării, pentru aceea ca să putem ajunge doritul scop, adecă de a întroduce o uniformitate de limbă scrisă, mi se vede a se cere pentru literatura noastră alegerea unui dialect, care se pare mai curat şi mai regulat; însă aşa ca aceea ce în dialectul priimit s-ar cunoaşte de neregulat să lăpădăm, iar ce în altele mai frumos şi mai deplinit am afla, liber şi fără toată reţinerea să întrebuinţăm" (p. 362).

Unele observaţii preţioase privind cultivarea limbii face Gh. Bariţ în *Reflexiile* sale asupra versurilor umoristice ale scriitorului moldovean N. Istrati, intitulate *Corespondenţie între doi amorezi sau limba romînească la anii 1822 şi 1832*, pe care redactorul „Foii pentru minte..." le retipăreşte în nr. 21, din 26 mai 1847. „Căci — spune Bariţ — precum aci sînt culeşi barbarismii la un loc şi

vărsaţi în o formă atît de umoristică, tocma aşa se pot culege şi latinismii, franţozismii, italienismii, nu aceia fără carii nu putem şi nu vom putea fi, ci aceia de carii nu vom avea niciodată nici o trebuinţă, pentru că i-am întrudus şi-i mai întruducem numai din capriţ, lăpădînd uneori cuvinte cu totul romîno-latine numai din iuţeală, din necumpăt cu care alergăm şi împrumutînd altele franţoze, italiene sau tocma şi sinonime latine" (p. 171).

În sfîrşit, menţionăm şi scrisoarea către redactor a lui Tit Bibin, publicată în „Foaie pentru minte..."nr. 13, din 29 martie 1848, în care autorul pledează pentru pronunţarea *Cezar, geografie, Germania, Scevola* etc., nu *Ţezar, gheografie, Ghermania, Ştevola.*

Surprinşi de numărul mare de omisiuni, mai ales din periodice, ne întrebăm cărei cauze se datoreşte această situaţie. Probabil nu numai faptului că unele periodice vor fi fost răsfoite în grabă, ci poate şi aplicării prea riguroase a principiului selectiv în adunarea materialului. În introducere, acad. Tudor Vianu precizează că autorii bibliografiei au reţinut contribuţiile „vrednice a fi semnalate într-o bibliografie a limbii romîne literare". După cum am văzut însă, demne de reţinut sînt şi alte articole din periodicele vremii, neobservate sau lăsate la o parte de către autorii bibliografiei.

Dacă în intenţia autorilor a fost *selecţionarea* informaţiilor aflate în scrierile consultate, atunci la baza lucrării se află o greşeală de metodă, care va trebui neapărat remediată la viitoarea ediţie. Este necesar ca în bibliografie să se consemneze, pe cît posibil, toate observaţiile referitoare la limba romînă literară, oricît de neînsemnate ar părea ele, iar selecţionarea materialului să fie lăsată, cum este şi firesc, la latitudinea cercetătorilor care consultă bibliografia pentru rezolvarea anumitor probleme. Acest lucru se impune cu atît mai mult cu cît în epoca respectivă dezvoltarea limbii romîne literare era o problemă la ordinea zilei, la care se referă intelectuali de diferite profesiuni şi grade de cultură, în studii, articole sau note cu conţinut adeseori foarte amestecat.

O altă problemă de principiu se referă la modul în care au fost alcătuite fişele analitice ale acestei bibliografii. De vreme ce autorii şi-au propus să pună la îndemîna cercetătorilor fişe analitice, normal ar fi fost ca fişele respective să semnaleze toate observaţiile referitoare la limba literară cuprinse în scrierile citate. Contrar aşteptărilor, constatăm că în multe fişe nu sînt menţionate şi opiniile privitoare la stabilirea normelor ortografice sau gramaticale ale limbii romîne literare, atenţia autorilor bibliografiei fiind reţinută numai de observaţiile asupra îmbogăţirii lexicului. Un exemplu edificator în acest sens este fişa nr. 116. În prefaţa cărţii sale, autorul (care semnează I. Sibineanul) discută şi alte probleme ale limbii literare din vremea lui, nu numai problema îmbogăţirii lexicului, asupra căreia atrage atenţia fişa. Printre altele, I. Sibineanul se declară adeptul unei norme ortografice privitoare la articolul enclitic al substantivelor feminine terminate în *-e* care s-a impus în limba romînă literară abia în zilele noastre. Iată formularea lui: „Genitivul articolului să vede încă nestatornicit, că acuma să arată în *i*, acuma în *ii, ei, iei*, tot în acel substantiv; p. e. *limbi, limbii, limbei, limbiei.* De aceea mi-am statornicit regula de la care nu m-am abătut, adică: precum *ă* terminativ a substantivelor femeieşti să schimbă în *a*, cum *fecioară, fecioara*, aşa *e* să se prefacă tot în acel *a* la substantivele terminate în *ie*, cum *domnie, domnia*, nu *domniea*; iar *e* al substantivelor terminate în *e* simplu să rămîie nestrămutat, cu care articolul *a* să facă diftongul *ea*, după statornicita regulă gramaticească, prefăcîndu-l apoi în ginitiv în *i*, cum *Dunăre, Dunărea, Dunări*".

Un alt exemplu de fişă lacunară este cea cu nr. 209, unde trebuia citată în primul rînd *prefaţa cărţii de geografie* a lui Ioan Rus şi apoi menţionat faptul că a fost reprodusă în „Foaie pentru minte...". Dintre opiniile exprimate de Ioan Rus în această prefaţă foarte importantă pentru discuţiile privitoare

la dezvoltarea limbii romîne literare în prima jumătate a secolului trecut, cercetătorul care a întocmit fişa semnalează doar observaţia autorului că limba română este o „limbă dulce, frumos sunătoare, întocmită spre mare cultură". Firește, atenţia unui cercetător care parcurge bibliografia pentru a aduna anumite informaţii în legătură cu discuţiile despre limba română literară din perioada respectivă nu poate fi reţinută de o atare fişă, unde i se comunică de fapt că în textul indicat ar putea afla cîteva aprecieri banale, formulate în mod foarte vag. Realitatea este însă cu totul alta. *Precuvîntarea* lui Ioan Rus la *Icoana pămîntului sau carte de geografie*, Blaj, 1842, este un document foarte important pentru cunoaşterea discuţiilor despre dezvoltarea limbii romîne literare din această epocă. În acţiunea de cultivare a limbii autorul recomandă „păşire cu cumpăt", iar izvoarele ei de îmbogăţire sînt „însa limba rumînească şi limbile străine". Reluînd unele din părerile exprimate mai înainte de Paul Iorgovici şi Petru Maior, Ioan Rus cere apoi promovarea în limba literară a unor cuvinte arhaice şi regionale, precum şi crearea unor cuvinte prin compunere şi derivare. Cît despre împrumuturile din limbi străine, el crede că în primul rînd trebuie să ne adresăm limbii latine, apoi limbilor romanice. În ceea ce priveşte adaptarea neologismelor, Ioan Rus crede că trebuie „întocmite după formele limbii rumîneşti, îmbrăcate în vesminte rumîneşti ; sau de cumva nu poate fi aceasta, batăr să nu fie în contra formelor rumîneşti". Din exemplele citate se vede însă că profesorul de la Blaj era adeptul analogismului, recomandînd formele *documînt*, *firmămînt*, *instrumînt*, *însept*, *produpt*, *torinte* etc.

Lacunară este şi fişa nr. 97, care semnalează seria de note lexicale publicate de I. Eliade Rădulescu în mai multe numere din „Gazeta Teatrului naţional" (Bucureşti, 1836), sub titlul *Tîlmăcire a vreo cîteva vorbe*. Cercetătorul care a întocmit fişa citează aici numai nr. 10 din gazeta respectivă, în care Eliade discută valorile semantice ale sinonimelor *gigant* şi *uriaş*. S-ar putea crede că numai acestea sînt cuvintele de care se ocupă Eliade în articolul său. În realitate, el începe seria notelor lexicale în nr. 8 al gazetei şi o continuă în mai multe numere, iar cuvintele de care se ocupă sînt destul de numeroase. Observaţiile de ordin ortografic, etimologic şi semantic făcute pe marginea lor sînt de mare interes pentru istoria limbii romîne literare din acea perioadă. Dintre termenii comentaţi de Eliade menţionăm aici pe *viitor* şi *viitorime* ; *simţirea*, *simţul*, *simţitatea*, *simţiciunea*, *simtimentul* ; *junețe*, *tinerețe* ; *junețe*, *junie*, *junime* ; *tîlmăcire*, *traducere* ; *femeie*, *muiere*, *nevastă*, *soţie* ; *priincios* şi *favorabil* ; *lege* şi *pravilă* ; *viitor*, *ftitor* ; *vreme* şi *timp* ; *minut*, *moment*, *clipă* ; *dragoste*, *amor* şi altele. Iată, de exemplu, cum sînt discutate cuvintele *vreme* şi *timp* : „Zicerea *vremea*, deşi este slavonească, însă atît s-a obştit şi s-a făcut cunoscută încît s-a legiuit rumînească. Dar şi *timp*, care este strămoşască, nu a rămas uitată şi neîntrebuinţată. Însă de va băga cineva de seamă, vede că obiceiul a dat fiecăria deosebită destinaţie ; *vreme* ca să arate vremea îndeobşte, şi *timp* o parte a vremii, cum zicem : *vremea* trece, *vremea* aduce cu sine mii de întîmplări, *vreme* perdută ş.c.l. şi iar : *timpul* e roditor, est-*timp*, *timp* de ploaie, *timp* de arat, de semănat, de seceriş ş.c.l." (p. 101).

Exemplele de fişe prea sumare, care nu semnalează toate problemele importante discutate în scrierile citate, s-ar putea înmulţi. De aceea, considerăm că sub acest aspect bibliografia va trebui în mod amănunţit revizuită pentru noua ediţie.

Fişele nr. 132 şi 141 semnalează şi rezumă aceeaşi scriere a lui Ioan Maiorescu, apărută în „Foaie pentru minte...", numerele 23, 24 şi 25, din decembrie 1838 (nu numai în nr. 23, cum menţionează fişa 132). Prima parte a acestui articol a fost reprodusă de Eliade în suplimentul la „Curierul romînesc" nr. 7, din 18 decembrie 1838, făcîndu-i totodată vreo şaizeci de adnotări în care polemizează cu Maiorescu. Fişa nr. 141 ar fi trebuit să atragă atenţia îndeosebi asupra adnotărilor lui Eliade, care — cu tot caracterul lor vio-

lent — sînt importante pentru discuţiile despre limba literară. Acelaşi lucru trebuia făcut şi în fişa nr. 150, unde era necesar să fie semnalat faptul că cele o sută de adnotări pe care le face Eliade pe marginea anecdotei *Doctorul şi coteleta*, reprodusă din „Albina romînească", sînt extrem de importante pentru cunoaşterea soluţiilor propuse de el în vederea stabilirii normelor limbii romîne literare.

Pentru orientarea cît mai uşoară a cercetătorului în discuţiile asupra limbii romîne literare purtate în epoca respectivă, credem că ar fi util ca la viitoarea ediţie a bibliografiei fişele scrierilor cu caracter polemic sau cele în care sînt comentate în vreun fel opiniile altora cu privire la dezvoltarea limbii să aibă trimiteri de la unele la altele. Totodată, acest procedeu ar scoate şi mai puternic în evidenţă intensa luptă de opinii care a avut loc atunci în jurul problemelor limbii literare. De exemplu, pentru a putea urmări evoluţia polemicii care a avut loc în anul 1839 între Eliade Rădulescu şi filologul ieşean Gheorghe Săulescu, fişa 150 trebuie să trimită la fişele 164 şi 166, fişa 164 la fişele 151, 152, 153 şi 161, fişa 161 la 164 şi 165, fişa 167 la 155 şi aşa mai departe.

La noua ediţie a lucrării, vor trebui revizuite şi indicaţiile bibliografice. Uneori nu au fost menţionate toate numerele din periodicul în care a apărut o anumită scriere, iar alteori scrierea respectivă este citată cu locul unde a fost reprodusă, nu unde a apărut pentru prima oară. De exemplu, articolul despre crearea unei colecţii de literatură universală al lui I. Eliade a apărut mai întîi în „Curierul romînesc" nr. 26, din 25 martie 1846, nu în „Albina romînească", cum menţionează fişa nr. 290. De asemenea, credem că la „Curier de ambe sexe" ar fi trebuit folosită ediţia întîi chiar dacă ediţia a doua o reproduce întocmai.

În ceea ce priveşte indicarea autorilor unor scrieri apărute anonim, sîntem de părere că autorii bibliografiei ar putea folosi în măsură mai mare rezultatele la care au ajuns cercetările filologice de pînă acum. De pildă, se ştie astăzi că textul menţionat la fişa nr. 31 este o traducere a lui Petru Maior, iar nota de la sfîrşitul cărţii este scrisă de el (vezi „Limba romînă", 2/1961, p. 142). *Povăţuitorul tinerimei*, Buda, 1826 (vezi fişa nr. 47), nu este alcătuit sau tradus de Gheorghe Lazăr, ci — aşa cum a stabilit de multă vreme istoria noastră literară — este o traducere făcută de Zaharia Carcalechi ori de altcineva, pe care „ferlegherul" tipografiei din Buda o atribuie lui Lazăr urmărind anumite avantaje finaciare. Autorul articolelor intitulate *Omul literat* şi *Reprezentaţia tragediei „Saul"*, apărute în „Albina romînească" din anul 1839 (vezi fişele nr. 169 şi 170), este Gh. Asachi (ambele au fost reproduse în Gh. Asachi, *Scrieri literare*, Bucureşti, 1957, vol. II). Alte sugestii cu privire la paternitatea unor articole am făcut în observaţiile noastre de mai sus.

În transcrierea textelor trebuia aplicat cu mai multă consecvenţă principiul interpretării diverselor grafii folosite în epoca respectivă. Datorită transliteraţiei s-au strecurat unele erori şi în scrierea numelor cîtorva autori. De exemplu, *Georgie* Vida în loc de *Gheorghie* Vida (vezi fişa nr. 83) sau *Georgie* Seulescul în loc de *Gheorghie* Săulescul (vezi fişele nr. 78, 91 şi 92).

În sfîrşit, ne întrebăm dacă în noua ediţie a bibliografiei nu ar fi necesar să se menţioneze şi observaţiile despre limba literară aflate în manuscrisele epocii, precum şi aprecierile pe care unii poeţi le-au făcut asupra limbii romîne în versurile lor. Ne gîndim la versuri ca cele ale lui Barbu Paris Mumuleanu din *Odă rîvnitoare spre învăţături* sau ca ale lui Gr. Alexandrescu din *Epistolă către Voltaire*.

N. A. Ursu

MIHAI C. BĂCESCU, *Păsările în nomenclatura şi viaţa poporului romîn*, (Bucureşti), Editura Academiei R.P.R., 1961, 442 p. + 5 pl.

Numai cine a fost nevoit să lucreze cu nume populare de plante, de păsări, de animale etc. poate să-şi dea bine seama de utilitatea unei lucrări de sinteză [1] ca aceea proiectată de Mihai C. Băcescu şi intitulată *Zoologie populară romînească* [2] din care au apărut două părţi: *Peştii, aşa cum îi vede ţăranul pescar romîn*, Institutul de cercetări piscicole al Romîniei, Monografia III, Bucureşti, 1946 şi volumul recenzat mai jos.

Prin felul în care a fost conceput şi realizat, acest masiv volum de ornitofolclor interesează, în aceeaşi măsură, pe specialişti (naturalişti, lingvişti etc) şi pe marele public. Pentru primii, volumul oferă o sinteză — foarte necesară, de altfel — a lucrărilor de specialitate (articole, monografii, dicţionare etc.) referitoare la terminologia ornitologică romînească. În sfîrşit, volumul se adresează publicului larg prin problemele pe care le tratează [3] şi, mai ales, prin modul lor de prezentare.

Cum nu sînt naturalist — cu atît mai puţin ornitolog! — mă voi feri de aprecieri asupra felului în care autorul a rezolvat chestiunile de strictă specialitate (identificări, omologări, erori ale naturaliştilor etc). rămînînd ca acestea să fie discutate de cei în drept să o facă. Mă voi limita deci, în afară de o sumară prezentare a volumului, la indicarea utilităţii acestuia pentru lucrările de lingvistică, în special, pentru cele lexicografice (în acest domeniu, în lexicografie, se simte mult nevoia unificării terminologiei ornitologice).

★

După un scurt dar interesant istoric al cercetărilor de ornitofolclor romînesc, autorul trece la partea întîi a volumului, *Terminologia ornitologică romînească şi analiza ei critică*, al cărei prim capitol, *Indexul numelor populare de păsări aflate în literatura romînească completat cu termeni noi, culeşi de autor* este, după părerea mea, baza întregii lucrări şi, poate, cea mai interesantă pentru lingvist. Este cel mai bogat indice de acest fel care s-a publicat vreodată la noi [4] cuprinzînd, după cum menţionează autorul [5], peste 4 600 de nume [6], adică „un adevărat dicţionar ornitologic romînesc" [7].

[1] Excelentele lucrări de proporţii monumentale *Flora R.P.R.* şi *Fauna R.P.R.* sînt, pentru specialiştii din alte domenii, pentru lingvişti de exemplu, destul de greoaie (din cauza terminologiei judicios folosite dar... inaccesibile nespecialiştilor!). În afară de aceasta, cele două lucrări folosesc cu zgîrcenie sinonime populare (adeseori destul de vag localizate) şi, din acest motiv, sînt inutilizabile pentru cei ce lucrează cu nume populare culese de pe teren al căror echivalent ştiinţific nu-l cunosc.

[2] Cf. p. 8.

[3] În întreg volumul şi, în special, în partea a III-a, apar consideraţii privind foloasele şi daunele aduse de păsările în discuţie, metodele folosite pentru prinderea sau stîrpirea păsărilor dăunătoare, locul pe care îl ocupă păsările în poezia şi în arta populară romînească etc.

[4] În consideraţiile generale care preced indexul autorul arată că „... în el am trecut, alfabetic, tot ce am putut afla ca nume identificabile cît de cît sigur în literatura romînească indiferent de-s culese sau f a b r i c a t e d e a u t o r i" (sublinierea mea, *I. D.*). Aşa cum se prezintă, indexul este „general", şi nu „popular" cum s-ar deduce din titlul pe care-l poartă, deoarece chiar autorul recunoaşte că termenii „fabricaţi" nu au circulat niciodată.

[5] Cf. p. 398.

[6] Din acest număr mai bine de 1 000 sînt culese de autor, multe dintre ele fiind prime atestări. Autorul a folosit, la culegerea acestor nume, metode specifice cercetării lingvistice: a anchetat personal oameni din diferite regiuni ale ţării sau a trimis chestionare (cîteva sute) după metoda lui Haşdeu.

[7] Cf. p. 398.

La numărarea acestor nume, autorul a introdus şi variantele fonetice întîlnite în lucrările consultate sau pe teren scăpînd însă din vedere că *băghiţă* (p. 32), *cheptănúş* (p. 47), *chişcănfloare, chitulice, chitulúş, chiţigan, chiţigói* (p. 48), *drochie* (p. 79), *minunea* (p. 114), *purşilúşă, pupădză* (p. 145), *şioară, şiocăniloari, şiocîrlie, şiorcuşă, şiorobara* (p. 161) etc. etc. nu reprezintă, de fapt, nume diferite, cu totul altele, faţă de *bábiţă* (p. 31), *pieptănúş* (p. 128), *pişcănfloare, pitulice* (p. 130), *pitulúş, piţigán, piţigói* (p. 132), *drópie* (p. 79), *minuneá* (p. 114), *purcelúşă, púpăză* (p. 145), *cioáră* (p. 51), *ciocăniloáre* (p. 52), *ciocîrlie* (p. 55), *ciorcúşă, ciorobáră* (p. 58)[1] etc. etc., care, de asemenea, au intrat la socoteală, ci simple pronunţări regionale. Uneori, acelaşi nume de pasăre, rostit diferit în regiuni diferite, a fost, probabil, numărat de două, de trei sau de mai multe ori: *minuniţă, mninuniţă* (p. 114) şi *ninuniţă* (p. 115) *sau mierlă, merlă* (p. 112), *mnérlă, mniérlă* (p. 114), *nérlă, niérlă* (p. 115) etc. În aceeaşi situaţie sînt şi variantele lexicale (forme de tipul *grangor, graure, graor* etc. faţă de *grangur, graur* etc. cu schimbări fonetice nedeterminate de particularităţile fonetice ale vreunui grai) care, în ultimă instanţă, nu sînt nume diferite de numele de bază [2]).

Autorul nu s-a mulţumit să înregistreze numai numele de păsări întîlnite pe teren sau în lectura textelor de specialitate ori literare, ci a luat atitudine faţă de f i e c a r e nume trecut în index imprimîndu-i acestuia un puternic caracter normativ exprimat şi prin mijloace grafice [3].

În primul rînd, autorul este împotriva folosirii numelor traduse (din latină, din germană sau franceză etc.) atunci cînd, pentru speciile respective, avem la dispoziţie termeni populari larg răspîndiţi şi, de cele mai multe ori, adînc înrădăcinaţi în tradiţie. Aplicînd acest principiu, autorul cere să se folosească *pajură* în loc de *acvilă*, *cioc-încrucişat* în loc de *avocetă* sau *avozetă* (< *Recurvirostra avosetta*) *şorecar* în loc de *buzard* (din germană), *pitulice* în loc de *silvie* (din numele ştiinţific latinesc) etc.

Caracterul artificial al numelor create de specialişti reiese, în special, din faptul că aceste nume sînt lungi, formate din cîte 3—6 cuvinte (adesea nesemnificative pentru identificarea speciei) şi greu de mînuit [4], corespondentul lor popular fiind de multe ori mai concis: *ciovlică-de-mare-cu-aripi-negre* = *ciovlică*, *fluierar-cu-cioc-subţire* = *culic*, *fluierar-cu-coadă-lungă* şi *fluierar-cu-coadă-neagră* = *silur-de-mal*, *fluierar-cu-picioare-verzi-mare* = *fluierar-de-lac*, *silvie-de-grădină* = *scrofiţă*, *vultur-pleşuv-cu-cap-alb* = *vultur-pleşuv* etc.

Numărul termenilor creaţi artificial, fără circulaţie (avînd sinonime populare) este destul de mare: la sfîrşitul volumului se precizează că mai bine de 1 000 de cuvinte sînt în această situaţie [5].

Prezentarea cuvintelor din index este asemănătoare cu aceea din glosare sau din unele dicţionare. Aproape la fiecare cuvînt apar indicaţii despre accent [6], arie de răspîndire, sens, prima atestare, sinonime.

[1] Că e vorba de acelaşi nume o dovedesc şi denumirile ştiinţifice latineşti care sînt aceleaşi.

[2] Am pus în principiu problema variantelor fonetice şi lexicale nu pentru a stabili că... în loc de 4 600 indexul cuprinde doar 4 400 de nume diferite!

[3] Numele populare de păsări sînt scrise cu aldine, spre deosebire de cele create de specialişti care apar cu capităluţe. Numele din ultima categorie care nu trebuie să fie folosite sînt marcate cu un semn.

[4] Cf. p. 182.

[5] Cf. p. 398. Se înţelege că autorul nu exclude, a priori, orice termen care nu este popular. La p. 399 arată că 500—600 de „adaptări, nu nume cu circulaţie în popor" sînt încă necesare, pînă li se va găsi un înlocuitor mai bun (care, poate, există, dar nu a fost încă cules).

[6] Cazuri în care nu s-a indicat accentul şi era necesar sînt destul de rare: *babosiţă* (p. 32), *caprahiră* (p. 32) etc. Mai des apar cuvinte cu accentul pus greşit (*brebéaţă, brebenéac*, p. 38, *céaucă, ceucóşoară*, p. 46, *drepnéaua*, p. 79, *héală*, p. 102, *hóară*, p. 103, *muntéană*, p. 114, *rundunéa*, p. 151) sau... pus de două ori (*cîncói, cînflor*, p. 50, *picigánie*, p. 128), ceea ce, evident, constituie greşeli de tipar.

În general, nu s-a prea dat pluralul cuvintelor mai rare, de felul *cîncedă* (pl. *cîncede* sau *cîncezi*?)[1], *cuvác* (*cuváce* sau *cuváci*?) etc[2].

În schimb, nu există cuvînt la care să nu se precizeze de unde a fost culeș, indicîndu-se opera, în cazul cuvintelor luate din lucrări de specialitate ori beletristice sau localitatea, regiunea, în cazul cuvintelor întîlnite pe teren. Mai mult decît atît: localizări vagi făcute în alte lucrări sînt precizate, completate[3].

Definirea fiecărui nume este simplă, constînd din numele ştiinţific latinesc şi, eventual, un sinonim. Autorul recurge destul de rar la descrierea amănunţită a speciei respective deoarece, în partea a II-a a lucrării, revine asupra unei bune părţi din speciile discutate în index şi, pe de altă parte, scopul lucrării nu este să descrie ştiinţific, amănunţit păsările de la noi[4].

Recurgînd, uneori, numai la un sinonim în definirea unui cuvînt, omiţînd deci termenul latinesc, autorul îngreunează însă găsirea sensului numelui respectiv. Astfel *buligái* este definit prin *uligaie* (cu trimitere la acesta din urmă); dar *uligaie* este numele a patru păsări (*Accipiter gentilis, Buteo rufinus, Milvus migrans* şi *Aquila chrysaëtos*) şi de abia în partea a II-a a volumului aflăm că *buligái* este sinonim numai cu ultimul termen latinesc din cele patru. *Bádaş* este definit numai prin *bărdaş*, dar acesta... lipseşte!

Băicúş (p. 33) este definit astfel: „*Aegithalos*, v. Băicuş"! Am presupus că este vorba de o greşeală de tipar şi am căutat un *baiguş* în index, dar nu l-am găsit. Există un *baigúş* (p. 32), dar este *Remiz pendulinus caspius*, nu *Aegithalos*. Consultarea părţii a II-a lămureşte situaţia: la *Aegithalos caudatus* (L) *băicúş* nu este amintit, în schimb, la *Remiz pendulinus* (L) şi *Remiz pendulinus caspius*. Poelz. apare întreaga familie: *baicúş*, ca termen de bază (omis însă din index), *baigúş*, *băicúş*.

După cum şi este de aşteptat, nomenclatura ornitologică populară cuprinde foarte multe serii sinonimice. Numărul speciilor şi al subspeciilor este limitat (Mihai C. Băcescu se opreşte la 325 de specii de păsări care „pot fi văzute obişnuit în ţară, măcar la unele pasaje, deci singurele la care poate fi vorba de o nomenclatură populară")[5] în timp ce numele date unei singure specii sînt cu atît mai multe cu cît specia este mai cunoscută. Astfel, pentru *şoimuleţ* (*Falco subbuteo* L.) sînt folosite 6 nume, pentru *gaie* (*Milvus milvus* L.) şi *vînturel* (*Falco tinnunculus* L.) peste 20 de nume pentru fiecare, iar pentru *vrabie* (*Passer domesticus* L.), *uliu* (*Accipiter gentilis gallinarum* Brehm.), *capîntórtură* (*Jynx torquilla* L.) etc. sînt cunoscute peste 50 de nume pentru fiecare, ca să nu mai vorbim de *grángur* (*Oriolus oriolus*) a cărui serie sinonimică cuprinde, după cum arată autorul[6], peste 80 de nume![7].

În general, la cuvîntul de bază dintr-o serie de sinonime sînt trecute cît mai multe din celelalte nume cunoscute pentru specia respectivă, dar, din păcate, nu exhaustiv[8].

---

[1] Cf. p. 49, Cuvîntul înseamnă „cinteză" şi pare a fi o pronunţare regională.

[2] La *bribéciu* (p. 39) autorul indică: „pl. la fel", ceea ce este puţin plauzibil.

[3] Cf. *cúrui* (p. 70), *vultur-negru* (p. 177) etc. Vezi şi p. 179 ş.u.

[4] Pentru descrierea amănunţită a speciilor de păsări din ţara noastră autorul trimite la lucrări consacrate acestei probleme.

[5] Cf. p. 399. Acestor 325 de specii le corespund aproximativ 3 000 de nume populare.

[6] Cf. p. 99. Se înţelege că în aceste „nume", autorul a inclus şi variantele fonetice şi lexicale. Dacă am exclude aceste variante, numărul cuvintelor dintr-o serie sinonimică ca aceea a grangurului s-ar reduce aproape cu jumătate.

[7] Această bogată sinonimie este uşor de explicat, printre altele, şi prin criteriile foarte multe care stau la baza denumirii speciei: particularităţi morfologice, colorit, locul unde trăieşte, obiceiuri, mişcări etc. Cf. p. 404 ş. u.

[8] Nici în partea a II-a, unde se revine asupra multor specii din index, nu apar toate sinonimele unei specii,

Cine ar dori să obţină lista completă a numelor unei specii este nevoit să parcurgă toate cele 4 600 de cuvinte din indice.

Un ajutor preţios pentru lingvişti îl constituie îndreptarea erorilor strecurate în diferite dicţionare în omologarea unor specii [1] de păsări.

Capitolul al II-lea, şi ultimul, din partea întîi a volumului (*Unele consideraţii critice privind indexul şi pseudonomenclatura românească în ornitologie şi unele perspective imediate*) cuprinde, în afară de unele precizări cu privire la felul în care a fost realizat indexul, expunerea unor chestiuni de principiu privind terminologia ornitologică românească, cu referire specială la concepţiile diferiţilor ornitologi. Autorul are în vedere, mai ales, pe D. Linţia ale cărui păreri teoretice contrazic, după Mihai C. Băcescu, activitatea practică a eminentului ornitolog. Astfel, deşi D. Linţia preconiza, teoretic, o terminologie ornitologică bazată pe limba populară[2], practic, principiul just al traducerii şi al adaptării numelor ştiinţifice sau străine pentru speciile ale căror nume populare nu sînt cunoscute a fost folosit exagerat de mult, ceea ce a dus la „crearea unei nomenclaturi artificiale, ce reprezintă 29% din totalul numelor înscrise în indexul nostru" [3]. Obiecţia de principiu a autorului este justă, dar cred că nu trebuie să acceptăm o r i c e termen cules într-o anchetă sau provenit dintr-un răspuns la un chestionar scris. Şi printre numele de acest fel se pot strecura creaţii artificiale [4] de felul *dihánie* = *bufniţă* (*Buteo*), cum apare într-un răspuns din chestionarul lui Haşdeu, ca să dau un exemplu chiar din index. Experienţa lucrului la *Dictionarul limbii române* a dovedit că imensul material folosit la chestionarul Haşdeu şi cel provenit din anchetele pentru *Atlasul lingvistic român* trebuie să fie folosit cu mult spirit critic.

Subiectele anchetate au deseori tendinţa ca, la o întrebare referitoare la specie, să răspundă cu un termen mult mai general, cum s-a întîmplat cu *dihánie* de mai sus. Iată cîteva exemple şi din *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, vol. al II-lea /Bucureşti/, Editura Academiei R.P.R., 1956. La întrebarea indirectă pentru *lăcătuş* /h. 501/ s-a răspuns şi *meşteşugari*, *meseriaş* /loc. 872/, la cea pentru *ţînghier* /h. 503/ apare şi *meseriaş* /loc. 928/, acelaşi *meseriaş* (în acelaşi loc!) apare şi pentru *boiangiu* /h. 505/, pentru *croitor* /h. 521/ s-a răspuns şi *maistor* /loc. 386/ şi, un ultim exemplu, *maistoriţă* /loc. 27, 36, 47/ pentru *croitoreasă* /h. 522/.

Dibuirile specialiştilor în stabilirea unei terminologii adecvate care să oglindească însă şi realităţi din limba populară, disputele care au avut loc şi continuă încă [5] duc la ideea că „se vede clar nevoia unei puneri la punct a nomenclaturii ornitologice" [6]. De această punere la punct sînt interesaţi nu numai ornitologii (şi zoologii), ci şi lingviştii, folcloriştii, profesorii, oamenii de litere etc. şi realizarea ei poate fi asigurată prin colaborarea tuturor acestor categorii de specialişti. Măsurile practice preconizate de autor (alegerea celor mai potrivite nume din nomenclatura populară, selectarea creaţiilor şi traducerilor pentru speciile care nu au nume populare, înlăturarea arhaismelor din cărţi şi manuale, revizuirea etichetelor din muzeele din ţară) o dată aplicate vor contribui la unificarea terminologiei ornitologice.

Partea a II-a a lucrării (*Consideraţii asupra unor păsări mai larg răspîndite la noi şi mai bine cunoscute poporului român*) se deosebeşte de cea precedentă prin modul diferit de organizare şi de tratare a problemelor. Numele de păsări sînt discutate pe baza clasificării ştiinţifice, autorul ocupîndu-se de cîteva ordine cu familiile, speciile şi subspeciile respective. În general, schema

[1] Cf. p. 179 ş. u.
[2] Cf. p. 181.
[3] *Ibidem*.
[4] Cauzele unor astfel de erori sînt multiple: subiectul anchetat nu a fost bine ales, persoana anchetată nu a înţeles întrebarea, nu cunoaşte specia respectivă (sau pur şi simplu confundă diverse specii) etc.

[5] Cf. p. 182.
[6] Cf. p. 186.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA ROMÎNĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*;
prof. univ. ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*;
GH. BOLOCAN; VLADIMIR DRIMBA; ION GHEȚIE;
VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN; C.
OTOBÎCU; acad. AL. PHILIPPIDE, prof. I. POPESCU;
I. RIZESCU; SORIN STATI; FLORA ȘUTEU.

Manuscrisele nepublicate
nu se înapoiază

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
București, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei, nr. 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

LIMBA ROMÎNĂ

Anul XII 1963 Nr. 2

S U M A R

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

I. COTEANU, Cîteva probleme ale lingvisticii structurale . 115

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

LEONTIN GHERGARIU, Propoziţiile atributive relative introduse prin „cine" 125
GH. POALELUNGI, Locuţiunile adjectivale 133
LUIZA SECHE, Despre etimologia adverbului „neam" 147
D. MARMELIUC, Etimologii (*boróşcă—boroşcoi, nulbrétn*) 151
ILIE DAN, Glosar regional regiunea Suceava (raionul Gura Humorului, comuna Pîrteştii de jos) 153

LIMBĂ LITERARĂ

IORGU IORDAN „Neaoşisme" 158
ANA CANARACHE, Note de cultivare a limbii (*ceea ce, un altul, de-a dreptul*) 165
IOANA VINTILĂ, Observaţii asupra expresiilor rimate 171

FILOLOGIE

N. CORLĂTEANU, Despre aceeaşi controversă filologică (Raporturile dintre „Codicele Voroneţean" şi „Lucrul apostolesc" al lui Coresi). 177
I. CREŢU, Rectificări la ediţiile poeziilor lui Eminescu (Concluzii) 186
TRAIAN COSTA, Versul 11 din *Nu voi mormînt bogat* 198

CRONICĂ

Sesiunea de lingvistică teoretică, matematică şi aplicată (*Alexandra Roceric-Alexandrescu*) 203

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Atlasul lingvistic romîn, partea a II-a (ALR II), serie nouă, vol. III, întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. sub direcţia acad. Emil Petrovici [Cluj], 1961 (*Marius Sala*) 205
ÁDÁM ZSIGMOND, BALÁZS JÁNOS, BALÁZS LÁSZLÓ, Helyesen románul ([Să ne exprimăm] „Corect romîneşte"), Editura ştiinţifică, 1963 (*Emeric Papp*) 210

CÎTEVA PROBLEME ALE LINGVISTICII STRUCTURALE

DE

I. COTEANU

1. În ultima vreme, studiile de limbă au pus în fața specialiștilor multe probleme noi, majoritatea cu vaste și profunde implicații filozofice. Introducerea matematicii în lingvistică și valorificarea în felul acesta a unor teorii structuraliste au determinat o nouă înțelegere a limbii și a metodologiei ei, făcînd să apară deosebiri importante între modul clasic și modul contemporan de abordare a problematicii din disciplina noastră.

Lingvistul și, în egală măsură, filozoful marxist-leninist trebuie să cunoască și să interpreteze descoperirile și problematica lingvisticii actuale, să arate dacă și, eventual, cum se justifică ele din punctul de vedere al filozofiei materialist-dialectice, dacă și, eventual, cum se îmbogățește aceasta din urmă prin datele particulare noi din lingvistică. Ne referim bineînțeles la problematica și descoperirile științifice, a căror seriozitate nu poate fi pusă la îndoială.

Din acest punct de vedere, lingvistul ar avea numai de profitat dacă ar reflecta atent la situația actuală a specialității sale, care seamănă în multe privințe cu aceea de acum peste 50 de ani din domeniul științelor naturii, cînd analizînd, în *Materialism și empiriocriticism*, lupta filozofică, dintre materialism și idealism dusă în jurul transformării științelor naturii Lenin scria:

„Nu trebuie să uităm că tocmai profunda transformare prin care trec științele contemporane ale naturii dă naștere pretutindeni la o serie de școli și curente filozofice reacționare de importanță mai mare sau mai mică. De aceea, urmărirea problemelor ridicate de recenta revoluție în domeniul științelor naturii și antrenarea naturaliștilor la această muncă în cadrul unei reviste filozofice este o sarcină fără a cărei rezolvare materialismul militant nu poate fi în nici un caz nici militant, nici materialism". *Opere*, 33, 224.

Ni se pare că nu greșim considerînd că principala obligație a lingvistului materialist, care asistă astăzi la nenumărate transformări în dis-

ciplina lui, este ca, urmărindu-le, să se antreneze în cercetarea lor şi să le dezbată valoarea spre a profita de cele profitabile şi a sprijini în felul acesta materialismul militant care, după expresia lui Lenin, altfel nu ar mai fi nici materialism, nici militant.

2. Lingvistica este o disciplină ştiinţifică relativ nouă. De-abia în secolul al XIX-lea s-au pus bazele unei interpretări convenabile a limbii, socotită însă, la început, un conglomerat de fapte mai mult sau mai puţin eterogene. În acea vreme, lingviştii nu înţelegeau unitatea şi caracterul integral al obiectivului lor de cercetare, şi — cum observă cu drept cuvînt A. A. Reformatski în „Вопросы языкознания", 6/1957 — „îl destrămau în părţi de natură diferită: fizică, fiziologie, psihologie, incluzînd în ultima gramatica şi lexicul. La faptul că limba privită ca un tot trebuie să aibă „locul ei ontologic" nu s-au gîndit şi nici nu au vrut să se gîndească".

„Locul ontologic" al limbii, prin care trebuie să înţelegem existenţa ei ca un tot unitar, distinct de alte fenomene, a fost stabilit la începutul secolului nostru de lingvistul elveţian Ferdinand de Saussure într-o definiţie celebră, des criticată, dar tot atît de des adoptată, după care obiectul lingvisticii este „limba în sine şi pentru sine". Această definiţie constituie o luare de poziţie împotriva conceptului de limbă văzută ca un conglomerat de fapte care, considerate separat, intră cînd în domeniul fizicii, cînd în acela al psihologiei, al fiziologiei etc. Dacă limba este un tot omogen, şi nu fizică, fiziologie, psihologie sau logică aplicate la vorbire, dacă, în alţi termeni, datoriţi aceluiaşi F. de Saussure, ea este un sistem de semne specifice, atunci cercetarea ei se impune ca cercetarea unui ansamblu aparte cu legi interne proprii, iar sarcina disciplinei care-l studiază trebuie să fie înainte de orice descoperirea mecanismului, a legilor de organizare şi de mişcare ale acestui ansamblu.

Prin urmare, indiferent dacă vedem în definiţia citată a lingvisticii o izolare, voită sau nu, a limbii de societate sau numai o delimitare a lingvisticii de celelalte ştiinţe, un fapt rămîne indiscutabil: limba este un ansamblu, un mecanism cu o structură proprie, şi studiul ei trebuie abordat pornind de la această caracteristică. Spunîndu-se, pentru a se corecta insuficienţa considerării obiectului ştiinţei noastre drept „limba în sine şi pentru sine", că ea este un fenomen social nu ni se pare că s-a făcut un pas real înainte. Limba este, într-adevăr, fenomen social, instituţie socială, cum i-a spus chiar F. de Saussure. Lucrul acesta n-a fost niciodată negat, pentru că el reprezintă evidenţa însăşi, dar evidenţa nu este şi o definiţie, ci numai primul act al unei definiţii, actul de identificare a limbii cu celelalte fenomene sociale. Dacă se spune apoi că fenomenul social amintit are structură şi legi proprii, se ajunge la o nouă definiţie a obiectului lingvisticii, care însă nu diferă prea mult de aceea dată de F. de Saussure.

3. Lingvistica nu se putea opri la aprecierea globală a obiectului ei de studiu. Ea trebuia să caute specificul limbii în comparaţie cu acela al altor „instituţii" sau „fenomene" sociale. Acest specific a fost găsit în

semnul lingvistic, o unitate care, prin proprietățile ei intrinsece, nu riscă să se confunde cu nimic altceva, căci se distinge în mod categoric de toate celelalte semne. Această descoperire, datorită tot lui Saussure, a avut urmări extrem de importante, căci prin semnul lingvistic se ilustrează nu numai diferența dintre unitățile limbii și alte unități, ci se creează și posibilitatea ca cele dintîi să fie raportate și eventual identificate, printr-o anumită însușire a lor, cu aceste unități similare. S-a legat astfel știința semnelor lingvistice, cu știința semnelor în general, așa-numita semiotică.

Comparîndu-se diverse semne lingvistice, s-a observat că ele se disting unele de altele nu atît prin aspectul lor material concret cît mai ales prin funcțiunile lor. S-a impus așadar clasificarea lor funcțională, iar aceasta a împins analiza spre căutarea unităților ireductibile ale limbii sau, în alți termeni, spre invariante, făcînd totodată să iasă pe primul plan relațiile din interiorul sistemului lingvistic, care capătă astfel o importanță deosebită. Fonemele, morfemele și alte unități lingvistice apar ca intersecții, ca mănunchiuri de relații, iar obiectul lingvisticii, care-și spune structurală, drept învelișul de relații din sunetele și sensurile limbii[1].

Se pune însă întrebarea dacă, prin trecerea analizei relațiilor pe primul plan nu s-a escamotat caracterul material al limbii, dacă ea nu a fost eliminată ca obiect real și concret din preocupările lingvisticii și dacă acea lingvistică structurală care își definește obiectul numai ca înveliș de relații nu constituie o gravă eroare idealistă. Din punct de vedere filozofic, ne aflăm într-o situație foarte asemănătoare cu aceea de la începutul secolului nostru, cînd curentele filozofice reacționare se considerau îndreptățite să susțină că descoperirile noi ale fizicii fac dovada că materia a dispărut, deoarece — după părerea lor — nu mai există decît relații. Răspunsul, dat atunci de V. I. Lenin în *Materialism și empiriocriticism*, este valabil și astăzi. Ocupîndu-se de caracterul relativ al cunoștințelor umane, Lenin constată că, pe măsură ce ne apropiem de esența unui obiect, pe măsură ce analiza devine mai profundă, ies la iveală însușiri noi, iar cele care păreau absolute, devin relative.

„Dispare materia", dispare adică limita pînă la care cunoscusem pînă acum materia — scrie Lenin — cunoașterea noastră pătrunde mai adînc, dispar unele însușiri ale materiei care păreau pînă acum absolute, imuabil primordiale (impenetrabilitatea, inerția, masa etc.) și care apar acum ca fiind relative. Căci *unica* „însușire" a materiei, de a cărei admitere este legat materialismul filozofic, este aceea că ea există ca realitate obiectivă, că ea există în afara conștiinței noastre" [2].

Ideea că relațiile ar face să dispară materia, cînd, în locul unor anumite însușiri ale acesteia, analiza ne obligă să ținem seama de altele, cînd datorită adîncirii esenței unui fenomen, rezultatele încep să contrazică „bunul simț", este o idee care trebuie bine clarificată pentru că în jurul ei se dă și astăzi bătălia. De aceea, referirea la caracterul indiscutabil material al unor fenomene, dar care nu se impune de la sine este foarte utilă pentru discuția de față.

[1] K. S. Șaumian, *Ideile filozofice ale lui Lenin și lingvistica structurală* în LR. XI (1962), nr. 5, p. 505.

[2] V. I. Lenin, *Materialism și empiriocriticism*, Ed. politică, 1959, p. 255.

Din acest punct de vedere, constatarea următoare făcută de K. Marx are o importanță excepțională.

„Materialitatea valorii mărfurilor — scrie K. Marx — se deosebește de văduva Quickly prin aceea că nu știi de unde s-o iei. În contrast direct cu materialitatea sensibilă și grosolană a corpurilor mărfurilor, nici un atom de materie naturală nu intră în compoziția materialității valorii lor. Putem deci să sucim și să învîrtim o marfă determinată cum vrem, ca lucru conținînd valoare, ea rămîne insesizabilă". K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. 1948, p. 80.

Valoarea mărfii este însă, cum bine se știe, o relație.

Modul acesta de a vedea lucrurile a permis lui S. K. Șaumian să afirme, prin analogie, că „în fenomen nu există nici un atom de substrat fizic, iar în valoarea lingvistică realizată sub formă de sens nu intră nici un atom de substrat semantic" (K. S. Șaumian, *loc. cit.)*. Putem să ne declarăm de acord sau nu cu interpretarea lingvistului sovietic privind fenomenul și sensul, ceea ce nu putem însă nega este faptul că „relațiile aparțin realității obiective nu mai puțin decît alte însușiri ale materiei, și lingvistica structurală, ocupîndu-se cu studiul elementelor limbii ca sume de relații, are în vedere totodată secțiuni determinate ale realității obiective, adică studiul unor forme determinate ale materiei" (*loc. cit.*).

Prin urmare, dacă valoarea mărfii vine „în contrast direct cu materialitatea sensibilă și grosolană a corpurilor mărfurilor", nu vedem nici un motiv temeinic de a respinge „materialitatea" valorilor lingvistice, care se manifestă, ca și acela al mărfii, în relații. Studiul relațiilor din mecanismul limbii se află deci în deplină concordanță cu materialismul dialectic.

Cu totul altceva este, cum vom vedea, eliminarea, voită sau nu, a ideii că aceste relații au suportul lor material în termeni, adică, în ultimă analiză, în corpuri fizice.

Înțelegerea obiectului l i m b ă ca o rețea de relații specifice este strîns legată de problema esenței. În loc de a clasifica mereu din unghiuri mai mult sau mai puțin justificate materialul concret al limbii (sunetele, cuvintele, propozițiile), lingvistica actuală se străduiește să găsească esența sau esențele acestui material. „Gîndirea omului — spune Lenin — se adîncește neîncetat de la fenomen către esență, de la esență de gradul întîi, ca să zicem așa, către esența de gradul al doilea ș.am.d. *fără sfîrșit.* În sens propriu, dialectica este studierea contradicției în însăși esența obiectelor; nu numai fenomenele sînt trecătoare, mobile, curgătoare, separate doar prin limite convenționale, ci și esențele lucrurilor". V. I. Lenin, *Opere*, 38, 251.

Este deci legitim să ne întrebăm dacă prin descoperirea importanței pe care o au relațiile în lingvistică nu s-a scos în evidență un nou aspect al esenței limbii. Răspunsul nu poate fi decît pozitiv. O arată foarte limpede fonemul și sunetul. Atîta vreme cît sunetul nu a fost diferențiat de fonem, nu s-a observat nici contradicția dintre variantă și invariantă, pentru că nu se cunoștea esența sunetelor, denumită aici invariantă.

De aici nu rezultă însă că, în trecut, știința limbii nu ar fi atins, la o anumită treaptă, esența obiectului de care se ocupă. Multe din conceptele ei constituie punctul de plecare a teoriilor actuale, iar în

unele cazuri elaborarea teoretică a lingvisticii anterioare rămîne perfect valabilă.

Analiza relațiilor dintre variante și invariante a permis ca, în știința noastră, să se introducă metodele matematice de cercetare, dovedindu-se că lingvistica se pretează la matematizare tot atît de bine ca și alte științe.

Primele metode matematice aplicate la studiul limbii au fost statistica matematică și calculul probabilităților. Prin ele s-a văzut că este posibilă constatarea caracterului accidental al unui eveniment lingvistic, aprecierea probabilității lui de apariție. Dialectica necesarului și întîmplătorului se prezintă în aceste cercetări într-un mod deosebit de interesant căci se înțeleg mult mai bine natura și limitele faptelor accidentale. Dar, pe lîngă evidențierea unor relații cantitative necunoscute sau neformulate riguros înainte, matematica a dus la formularea unor probleme noi și chiar a unor domenii noi de cercetare lingvistică.

În această situație este traducerea mecanizată despre care O. S. Ahmanova, I. A. Meliciuk, E. V. Paduceva, R. M. Frumkina scriu în recenta lor lucrare intitulată О точных методах исследования языка, Moscova, 1961, cap. IV, § 1 : „Traducerea mecanizată este un domeniu nou și în rapidă dezvoltare al lingvisticii, în care metodele exacte de studiere a limbii găsesc o largă aplicare, constituind totodată o condiție necesară a dezvoltării lingvisticii.

O parte constitutivă inalienabilă a lucrărilor din domeniul traducerii mecanizate este descrierea faptelor de limbă [...] sub forma unor reguli cu ajutorul cărora un text dintr-o limbă este transformat într-un text echivalent în altă limbă.

Aceste descrieri, constînd din enumerarea operațiilor necesare, se fac atît de precis încît pot fi „înțelese" și folosite de un calculator electronic. Așadar, avem a face cu un factor fundamental care ne interesează : descrierea limbii prin metode matematice și, în plus, o descriere care se verifică experimental în practica traducerii mecanizate".

După cum se vede, traducerea mecanizată este prezentată ca un domeniu al lingvisticii, fructificat de exactitatea matematică și verificat prin practică. Ea reprezintă poate unul dintre cele mai instructive exemple de aplicare concretă a unei descrieri științifice foarte abstracte.

Condiționarea descrierii lingvistice de verificarea practică amintită impune însă anumite metode de cercetare. În primul rînd, aceea de a descrie limba pe baza unor definiții relaționale, adică pe baza logicii matematice. În lingvistică își fac astfel apariția „modelele".

„Fără a insista în mod special asupra problemei teoretice complexe a acestei descrieri științifice — spun autorii citați anterior — putem considera că o metodă foarte eficace pentru crearea și verificarea descrierilor unor sisteme este construirea unor modele active ale acestor sisteme [...]

Să presupunem că luăm în considerație o mulțime de obiecte generate de un mecanism care ne rămîne necunoscut. Ne interesează tocmai acest mecanism, dar el este inaccesibil observației directe și ne putem face o idee despre el numai prin rezultatele activității lui, adică judecîndu-l după proprietățile mulțimii de obiecte generate de el. În acest caz, meca-

nismul respectiv ne interesează sub un raport riguros determinat. Este important pentru noi să cunoaştem numai acele laturi ale funcţionării lui care generează mulţimea considerată. Orice alte particularităţi concrete ale mecanismului şi ale funcţionării lui sînt pentru noi neesenţiale.

Analizînd mulţimea accesibilă de obiecte generate de acel mecanism, alcătuim o descriere ipotetică a acestui mecanism. Pentru a o verifica, putem construi pe baza ei un model al mecanismului. El va fi un model, şi nu o copie, deoarece foarte multe proprietăţi concrete ale mecanismului nu vor fi luate în seamă, iar în anumite privinţe modelul nu va semăna de loc cu mecanismul. Dacă însă, funcţionînd, acest model va genera exact aceleaşi obiecte ca şi mecanismul cercetat, vom putea considera că, sub raportul care ne interesează, modelul nostru este adecvat şi deci descrierea noastră este corectă. (Se înţelege de la sine că această descriere nu este în mod necesar unică, sînt posibile şi alte descrieri, de asemenea corecte.)

Modelarea unui mecanism generator, pe care am indicat-o în acest exemplu, are legătură directă cu lingvistica. În adevăr, scopul lingvisticii este descrierea limbii, adică a sistemului care generează vorbirea. Sistemul însuşi — limba — nu-i este dat cercetătorului; el este nevoit să aibă a face numai cu rezultatele funcţionării acestui sistem, deci cu vorbirea. Descrierile limbii se fac pe baza analizei vorbirii. Pentru verificarea acestor descrieri, putem crea, în conformitate cu ele, modele active: dispozitive logice care pot fi realizate sub forma unor scheme electronice şi care, funcţionînd, trebuie să genereze obiecte verbale. Credem că o descriere care permite să construim un model activ, capabil să îndeplinească măcar o parte din funcţiunile comunicării prin vorbire, poate fi considerată adecvată (deşi nu unică) (*loc. cit.*).

În legătură cu adecvarea, sînt interesante observaţiile lui N. A. Bernstein din prefaţa cărţii lui V. D. Moiseev, *Probleme de cibernetică în biologie şi medicină*, Bucureşti, Editura medicală, 1961[1].

Modelul de limbă fiind o abstracţie, se impune o justificare a extinderii abstracţiei în lingvistică.

„Procesul abstragerii de la caracterul oscilant al limitelor", de la „fluenţa" diverselor lucruri, de la diversele laturi şi etape ale realităţii (ceea ce este legat de transformarea lor în obiecte „rigide", „constructe") — spune D. P. Gorski în *Tipurile abstracţiuni ştiinţifice*, PF, 9/1961, p. 81 — îl vom denumi *proces de constructivizare* a realităţii şi-l vom considera un *tip de abstracţiune*. Procesul de constructivizare a realităţii nu înseamnă „dezmembrarea" ei arbitrară în părţi şi „simplificarea" ei arbitrară. „Acest proces este posibil, deoarece caracterul dialectic al realităţii nu înseamnă că realitatea este de un relativism total: mişcarea şi transformarea neîntreruptă a realităţii este legată de relativa ei invarianţă de repausul relativ şi de constanţa ei relativă. Sarcina ştiinţei este de a pune

[1] Dacă un model imită corelaţia dintre procesele de intrare şi ieşire, aceasta, ce-i drept, nu confirmă încă pe deplin justeţea ipotezei iniţiale (nu este exclus că corelaţiile similare dintre procesele de intrare şi ieşire, să fi putut fi realizate şi printr-un alt mecanism) dar măreşte simţitor posibilitatea ei şi deschide calea spre reglarea treptată şi precaută a modelului experimental şi spre mărirea gradului lui de complexitate.

în evidență, în toate transformările de un anumit gen, această relativă constanță, această „invarianță". În fiecare etapă a cunoașterii, absolutizăm această „invarianță" și această „constanță", ceea ce ne permite să dăm formulări ale legilor și definiții ale noțiunilor care sînt foarte precise și generale".

Autorul își întemeiază afirmațiile pe o idee celebră a lui Lenin: „Cunoașterea este reflectarea naturii de către om. Dar aceasta nu este o reflectare simplă, nemijlocită, integrală, ci procesul unui șir de abstracțiuni, formări, alcătuiri de concepte, legi etc., care concepte, legi etc.... cuprind convențional, aproximativ tocmai legitatea universală a naturii în veșnică mișcare și dezvoltare... Omul nu poate cuprinde — reflecta — reproduce *toată* natura, în întregul ei, „totalitatea ei nemijlocită"; el poate numai să se apropie veșnic de ea, creînd abstracții, concepte, legi, o imagine științifică a lumii etc." Lenin, *Opere*, 38, 175.

Lingvistica contemporană a realizat diverse „construcțe" și operează cu ele. Ea depășește astfel faza anterioară a unor observații și clasificări empirice, pășind către o fază superioară de largă utilizare a abstracțiilor, de care nici o știință nu se poate lipsi, fiindcă ele ne dau posibilitatea să cuprindem realitatea mai profund și mai adecvat, dacă — după cum spune Lenin — aceste abstracții nu sînt absurde și lipsite de conținut.

Traducerea mecanizată, care a adus cu sine și aplicarea teoriei algoritmilor, a calculului probabilităților și a statisticii matematice la teoria modelării cît și alte fapte din teoria informației au făcut ca lingvistica să se apropie mult de cibernetică, știința principiilor generale ale comenzii și comunicației care stau la baza activității unor sisteme de natura cea mai diferită, de la proiectilele-rachetă cu autoghidaj și de la mașinile de calcul cu acțiune rapidă pînă la organismul viu complex.

Importanța tratării limbii ca obiect al ciberneticii nu are nevoie de multe pledoarii. E de ajuns să ne gîndim numai la faptul că transmiterea unei comenzi la distanță are implicații nenumărate pentru automatizarea producției. E de ajuns să ne gîndim la faptul că mașinile informaționale al căror rost este de a înregistra, de a memoriza și a reda cele mai variate informații, înainte de toate, bibliografia științifică, reprezintă o ușurare imensă a muncii de documentare, dînd astfel cercetătorilor mai mult timp pentru munca de creație propriu-zisă.

Pe drept cuvînt, acad. A. N. Nesmeianov sublinia între altele, într-un articol din „Правда" (1 ian. 1960) importanța economică a acestor mașini:

„Ideea unor mașini informaționale nu este lipsită de fundament, mai ales dacă ne amintim că, în prezent, informațiile științifice, nu numai în domeniul științelor naturii și al științelor tehnice, se comunică în lumea întreagă în cîteva zeci de mii de reviste. Numai chimia are a face cu peste 10 000 de reviste. A găsi cutare sau cutare date în acest ocean de literatură științifică este adesea extrem de dificil. Îmi amintesc — spune în continuare acad. A. N. Nesmeianov — de părerea exprimată de un colaborator științific al unei firme americane care spunea că, dacă o lucrare științifică costă mai puțin de cîteva sute de mii de dolari, este mai ușor să fie făcută din nou decît să se efectueze investigații în literatura problemei respective.

Mașinile de informare științifică au incontestabil un mare viitor". [1]

Mașinile informaționale funcționează însă pe baza codificării limbii, descrisă în așa fel încît mașina s-o poată decodifica, s-o poată „înțelege", spre a răspunde la comenzi.

Teoria modelelor și a mașinilor informaționale au fost dezvoltate de gramaticile generative, cercetare complexă în care se urmărește felul cum modelul generează fapte similare cu vorbirea, pe baza unor sisteme lingvistico-matematice.

4. Am încercat să cuprindem în prezentarea de pînă aici cîteva dintre cele mai importante probleme ale lingvisticii contemporane, fără a ține seamă de criticile care se aduc structuralismului. E momentul să ne oprim și la ele, dar nu vom intra în detalii, nu vom discuta de exemplu diversele păreri privind semnul lingvistic, definirea cuvîntului, a morfemului sau a altor unități lingvistice, după cum nu ne vom ocupa nici de discutarea unei școli structuraliste sau a alteia, pentru că aceasta ne-ar duce prea departe.

Ne oprim la două dintre cele mai cunoscute obiecții, aceea că structuralismul, indiferent de nuanțele lui, neglijează istoria faptelor descrise și aceea că neglijează legătura cu societatea.

Într-adevăr, de cele mai multe ori — fără ca aceasta să fie o regulă obligatorie — structuralismul nu urmărește cronologia faptelor, nu-și propune să stabilească la ce dată istorică a apărut un eveniment lingvistic oarecare. Lucrul acesta se explică prin faptul că, adesea, el își limitează cercetarea numai la descrierea relațiilor imanente din mecanismul limbii.

Aceasta nu înseamnă nici că el ar fi „infirm", nici că istoria limbilor trebuie eliminată din preocupările noastre. Aceasta înseamnă numai că lingvistica se diferențiază, se specializează în mai multe ramuri, care au multe puncte de contact între ele și sperăm că o serie de idei puse în circulație de structuralism se vor reflecta și în studiile de istorie a limbilor. Ceva s-a și făcut în direcția aceasta. În lingvistica noastră, de exemplu, acad. Al. Graur a emis interesante păreri asupra transformării unui sistem „șchiop" într-un sistem care se echilibrează în evoluție.

Constatările privind structuralismul și istoria limbii pot fi repetate și în legătură cu neglijarea raportului dintre limbă și societate în structuralism, cu deosebirea că acest raport se reflectă, de fapt, dar sub o înfățișare atît de abstractă încît nu se mai poate vedea ce evenimente sau ce mentalitate socială se cuprind de exemplu în morfemele de genitiv sau de subjonctiv, iar încercarea de a le descoperi totuși implică mari riscuri.

5. Cel mai important pericol decurge, după părerea noastră, din considerarea limbii n u m a i ca „înveliș de relații", iar a unităților ei numai ca „intersecție a unor relații, ca mănunchiuri de relații".

---

[1] Citatul la O.S.Ahmanova, I.A.Meliciuk, E.V.Paduceva, R.P. Frumkina, *op. cit.*, cap. I.

Nu înseamnă, evident, că recunoaşterea existenţei relaţiilor şi a necesităţii studierii lor implică adoptarea neopozitivismului. Nici considerarea obiectelor ca mănunchiuri de relaţii nu înseamnă *în sine* o eroare neopozitivistă. O asemenea eroare se iveşte numai cînd şi numai dacă se consideră că nu există decît raporturi (relaţii) fără suporturi, numai dacă şi numai cînd obiectul ca existenţă obiectivă e negat, susţinîndu-se că el s-a „dizolvat" în infinitatea de relaţii, că el nu se reflectă în cunoştinţele noastre. Spunînd însă că lingvistica se ocupă de învelişul de relaţii al limbii, nu spunem că limba a dispărut, că se „dizolvă" în relaţii, ci numai că acest obiect, l i m b ă, a cărui existenţă obiectivă este incontestabilă, poate şi trebuie să fie studiat prin prisma relaţiilor interne. Această poziţie distinge net structuralismul unor lingvişti sovietici de acela al lui L. Hjelmslev şi de lingvistica descriptivă americană. Neopozitivismul apare clar la L. Hjelmslev, cînd el susţine, de exemplu, că sarcina oricărei teorii a limbii este de a construi o limbă în afara coordonatelor de timp şi de spaţiu. Obiectul teoriei limbii a devenit o construcţie pur intelectuală, care se deosebeşte fundamental de modelul de limbă utilizat în lingvistica matematică, prin aceea că el nu este, la Hjelmslev sau la unii descriptivişti americani, un construct care serveşte ca termen de referinţă pentru limbile reale, nu este un auxiliar al cercetării, nu reprezintă o abstracţiune reală, ci o înlocuire a limbilor reale printr-o idee care a devenit ea însăşi obiectul „limbă", o construcţie intelectuală în care spaţiul şi timpul sînt noţiuni logice.

O asemenea teză trebuie principial respinsă, fără ca aceasta să însemne totodată că analizele unor relaţii lingvistice făcute de glosematică sau de descriptivism nu ar putea să conţină observaţii şi sugestii juste sau utile. În aceasta şi rezidă dificultatea pentru cercetătorul care, atras de unele formulări sau descoperiri din glosematică, e în pericol să alunece spre neopozitivism dacă nu are conştiinţa filozofică a primejdiei, dacă spiritul său critic nu este destul de ascuţit.

La neopozitivişti abstracţia nu există decît ca un nume „comod" dat obiectelor individuale. Discutînd despre tipurile de abstracţiuni ştiinţifice şi despre metodele fundamentării lor, D. P. Gorski citează opinia neopozitivistului american N. Goodmen, după care „Nominalismul — (alt nume dat neopozitivismului — *n.n.*) — ... cere numai ca toate entităţile admise, indiferent de natura lor, să fie interpretate ca indivizi", la care D. P. Gorski face următoarea observaţie: „Posibilitatea unei astfel de reduceri este considerată de neopozitivism drept unica justificare a operării cu abstracţiuni în ştiinţă. Tratate astfel, abstracţiunile apar ca simple „abrevieri ale vorbirii". („Probleme de filozofie" 9/1961, p. 77 ş. u.) Aşa este şi obiectul „limbă" în glosematică, fiindcă, deşi construit pe cale intelectuală, el este interpretat ca şi cum ar fi chiar limba. În fond, dacă, indiferent de procedeele prin care se ajunge la un construct, acesta este considerat drept realitate obiectivă, şi nu drept ceea ce

este de fapt, o construcție a minții noastre de care ne servim în cercetare, raportul dintre materie și idee se răstoarnă în favoarea celei din urmă, ajungîndu-se la idealism, indiferent dacă e denumit neopozitivism, nominalism sau în alt mod.

Pe de altă parte însă, teama de abstracțiuni, de constructe, poate duce — la rîndul ei — numai la înregistrarea unui număr enorm de fapte, cu speranța că o bună clasificare a lor ar da răspuns la problemele de principiu. Observația noastră nu vrea să însemne că am putea construi pe nimic, ci numai că folosirea abstractizării și a generalizării este și în lingvistică tot atît de necesară ca în orice altă știință, afară numai dacă nu dorim să menținem disciplina noastră în stadiul unor observații empirice, lucru greu de admis astăzi, după cum se vede din întreaga mișcare contemporană a lingvisticii.

PROPOZIŢIILE ATRIBUTIVE RELATIVE INTRODUSE PRIN „CINE"

DE

LEONTIN GHERGARIU

Problema acestor propoziţii a preocupat pe mai mulţi dintre lingviştii noştri şi — cum e şi firesc — pe toţi autorii de gramatică. Ea n-a fost însă rezolvată definitiv, şi nici satisfăcător, de către diferiţii autori, ei nefiind de acord, în special în ceea ce priveşte propoziţiile atributive introduse prin pronumele relativ *cine*. Aşa de exemplu :

Gramatica limbii romîne, editată de Academia Republicii Populare Romîne, ocupîndu-se în volumul consacrat sintaxei de cuvintele care introduc propoziţiile atributive, menţionează că aceste propoziţii „se introduc printr-un pronume relativ, printr-un adverb relativ sau printr-o conjuncţie". Cînd trece însă la analiza pronumelor relative, gramatica se ocupă numai de pronumele *care*, *ce* şi forma populară a pronumelui relativ *de* [1]. Restul pronumelor care introduc propoziţii atributive sînt neglijate. Gramatica Academiei se ocupă însă de acest pronume la morfologie, în capitolul privitor la întrebuinţarea pronumelor şi adjectivelor interogativ-relative. Aici, înşirînd cazurile în care apare în vorbire pronumele *cine* — după ce arată că acesta introduce propoziţii subiective — constată între altele : „în construcţia cu *cine* se oglindeşte cîteodată o construcţie sintactică care nu are nimic comun cu propoziţia subiectivă. De exemplu, în fraza : „Cine bate la poarta altuia, o să bată şi altul la poarta lui" (proverb). Tot în acest capitol se afirmă că *cine* apare şi în propoziţii atributive şi se dă ca exemplu : „Privirea cui îmi place" [2]. Reiese deci că în problema aceasta gramatica constată doar unele fapte, fără a încerca să le dea vreo explicaţie. Atitudinea aceasta dă impresia că în limbă există probleme care nu se pot rezolva şi deschide astfel o portiţă nedumeririlor şi confuziei.

[1] Vezi Gramatica Academiei R.P.R., vol. II, Bucureşti, 1956, p. 181.
[2] Cf. *op. cit.*, vol. I, p. 212.

Lucrarea *Limba romînă*, gramatică alcătuită pe baza lucrării amintite mai sus de Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei Republicii Populare Romîne, se ocupă mai amănunţit de pronumele relative în rolul lor de cuvinte de legătură între o propoziţie regentă şi subordonata ei atributivă. Referindu-se la pronumele *cine*, se specifică net că acesta „nu introduce propoziţii atributive decît în forma de genitiv; în cadrul propoziţiei atributive are funcţiune de subiect"[1]. Faţă de Gramatica Academiei R.P.R., lucrarea aduce o completare în problema care ne interesează, însă nici ea nu se ocupă mai pe larg de propoziţiile introduse prin *cine*.

De propoziţiile atributive introduse prin *cine* s-a ocupat şi acad. Al. Graur, în studiul *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale*. Bazîndu-se pe analiza ştiinţifică a unor exemple de secundare introduse prin pronume relative, d-sa ajunge la concluzia că: „ar fi... just să socotim că şi *cine* introduce o atributivă pe lîngă un demonstrativ subînţeles"[2]. Nu merge nici d-sa pînă la capăt cu lămurirea problemei, mulţumindu-se numai s-o enunţe.

Încercînd să combată unele dintre afirmaţiile făcute de acad. Al. Graur în studiul amintit, Mioara Avram susţine, referitor la pronumele *cine* ca element de legătură între o atributivă şi regenta ei, că în limba romînă contemporană acest pronume nu este niciodată cuvînt introductiv al unor propoziţii atributive. Autoarea se bazează pe următoarele argumente:

1. Un argument legat şi de formă şi de înţeles împotriva interpretării propoziţiilor cu *cine* drept atributive pe lîngă antecedente neexprimate este posibilitatea înlocuirii lui cu pronumele nehotărît *oricine*.

2. Atributiva pronominală nu poate sta înaintea regentei, or propoziţiile introduse prin *cine* stau totdeauna înaintea ei[3].

În sfîrşit, într-o notă la studiul său, *Propoziţii relative*, Valeria Guţu admite pronumele *cine* ca relativ în propoziţii atributive, afirmînd însă că el „nu apare decît rar şi mai ales în limba veche în propoziţii atributive"[4].

Mai recent, I. Rizescu, ocupîndu-se de subordonatele relative introduse prin pronumele relativ şi avînd în regentă un corelativ (pronume demonstrativ, personal, relativ sau nehotărît), după ce înşiră un număr de fraze, categorisind subordonatele (respective în: subiective, predicative, atributive, completive şi circumstanţiale instrumentale), afirmă următoarele: „propoziţiile subordonate de mai sus (cele din exemplele date pentru diferitele tipuri de subordonate — *n.n.*) pot fi interpretate şi ca atributive, în sensul că secundarele determină pronumele din regentă. Astfel, în

---

[1] Vezi *Limba romînă — Fonetică, vocabular, gramatică*. Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1956, p. 233.

[2] Acad. Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propoziţiilor principale*, în *Studii de gramatică*, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 136.

[3] Mioara Avram, *Despre corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie*, în *Studii de gramatică*, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 144 ş.u.

[4] Valeria Guţu, *Propoziţii relative*, în *Studii de gramatică*, vol. II, Bucureşti, 1957, p. 166, nota 5.

fraza: *Numai* c i n e *va vrea cu voie să vie, acela să vie către mine...*, propoziția *Numai cine va vrea* poate fi socotită ca atributivă pe lîngă pronumele *acela* din principală"[1].

Am trecut în revistă cîteva dintre lucrările mai noi care se ocupă de propozițiile atributive introduse prin pronumele relativ *cine*, cu scopul de a arăta pe de o parte lipsa de precizare a problemei, iar pe de altă parte divergența de păreri care există între diferiții autori. Tocmai diversitatea aceasta de păreri este o dovadă a necesității de a lămuri și preciza problema. Acest lucru încercăm să-l facem în cele ce urmează, punînd în discuție unele fapte și interpretări noi.

*

Înainte de a trece la fondul problemei, e necesar să lămurim unele chestiuni de amănunt din lucrările citate, pentru a nu le mai discuta în cuprinsul expunerii propriu-zise a temei de care ne ocupăm.

1. Afirmația din lucrarea *Limba romînă* că pronumele *cine* nu introduce propoziții atributive decît în formă de genitiv este, după părerea noastră, neîntemeiată. Un singur exemplu credem că poate convinge despre aceasta:

Cine a zvîrli buzduganul ista mai sus, ai aceluia să fie banii (Creangă, *Dănilă Prepeleac*).

Analizînd această frază, constatăm că propoziția principală este *ai aceluia să fie banii*, în care subiectul este *banii*, predicatul, *să fie ai aceluia*, iar *Cine a zvîrli buzduganul ista mai sus* este o secundară atributivă introdusă prin *cine* și determină pe *ai aceluia*.

2. Discutabilă este și afirmația aceleiași gramatici că *cine* în formă de genitiv are în cadrul propoziției atributive funcțiune de subiect. Iată un exemplu care dovedește contrariul:

Să bem pocalul acesta în sănătatea cui știu eu (Sadoveanu, O. I, p. 454).

De altfel însăși gramatica de care vorbim susține, și pe drept cuvînt, că subiectul se pune în cazul nominativ, iar aparentele excepții nu modifică regula, ele fiind exprimări eliptice pe lîngă care trebuie să înțelegem un substantiv sau un substitut al lui [2].

Este adevărat că pronumele relative pot îndeplini și rol de subiect în propozițiile atributive, însă numai cînd stau în cazul nominativ. În cazuri oblice, ele sînt părți secundare de propoziție și nu subiecte.

3. Considerăm nejustă afirmația Mioarei Avram (*lucr. cit.*) că atributivele pronominale nu pot sta înaintea regentei. Am dat mai sus un exemplu cu atributivă introdusă prin *cine*. Iată alte cîteva exemple de atributive introduse prin alte pronume relative, care toate stau înaintea regentei:

Hai să ne blăstămăm, și c a r e d i n t r e n o i a m î n d o i a f i m a i m e ș t e r, *acela să iee banii* (Creangă, *Dănilă Prepeleac*).

---

[1] I. Rizescu, *Propozițiile subordonate relative din* C a r t e c u î n v ă ț ă t u r ă *(1581)*. în SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 45 ș.u.

[2] *Op. cit.*, p. 196. Cf. și Gramatica Academiei R.P.R., vol. II, București, 1956, p. 166.

Care dintre cai a veni la jăratec *să mănînce, acela are să te ducă la împărăţie* (Creangă, *Harap Alb*).

Care vedea mai multe seminţe încolţite, *acela era mai norocos* (Slavici, *Popa Tanda*).

Cît mac e vara prin livezi, *Atîţia ani la miri urez* (Coşbuc, *Nunta Zamfirei*).

4. Este adevărat că pronumele relativ *cine* poate fi înlocuit uneori cu *oricine*. În cazul acesta, însă, sensul frazei nu rămîne identic. Astfel, în fraza *Cine a scornit doina, Arsă i-a fost inima*, modificarea aceasta ar da propoziţiei un sens mai vag, lărgindu-i mult sfera conţinutului. În forma cu *cine*, atît vorbitorul cît şi cel căruia i se adresează presupun un cerc mai restrîns de indivizi, care, deşi nu sînt numiţi, există totuşi în mintea vorbitorului şi a interlocutorului său. În forma cu *oricine* nu mai există această delimitare, generalizarea fiind dusă la maximum.

5. Credem periculos, atît din punct de vedere ştiinţific cît şi — mai ales — didactic, procedeul întrebuinţat de I. Rizescu (*lucr. cit.*, p. 48) de a lăsa la latitudinea cititorilor să interpreteze din punct de vedere gramatical un text dat. Gramatica îşi are legile ei, iar faptele de limbă se încadrează, prin natura lor, în una sau alta din aceste legi. În ceea ce ne priveşte, noi sîntem de părerea că propoziţiile despre care este vorba în lucrarea lui I. Rizescu sînt propoziţii atributive.

*

Pentru a lămuri problema care ne preocupă, considerăm că este necesar să facem cîteva consideraţii asupra subordonatelor atributive-relative în general.

Toţi lingviştii sînt de acord că propoziţiile atributive se introduc prin pronume relative, prin adverbe relative şi prin conjuncţii. Pronumele relative sînt: *care, cine, ce, cel ce, cel care, cît* şi (regional) *da*. Dintre acestea, *cine* se referă la fiinţe, *ce*, de obicei, la lucruri, iar *care*, atît la lucruri cît şi la fiinţe. Formele de relativ precedate de demonstrativ (*cel ce, cel care*) se referă la fiinţe şi înseamnă acelaşi lucru cu *cine*, dar sînt mai concrete decît acesta, căci trimit la un „individ", chiar dacă nu-l numesc [1].

Pentru a deveni însă relative, aceste pronume trebuie să lege necondiţionat o propoziţie de un termen enunţat sau subînţeles. Rolul acestor pronume este tocmai acela de a face legătura între propoziţiile subordonate şi cuvintele pe care le determină în propoziţia regentă. Pronumele arată relaţia stabilită între determinat şi ceea ce se spune nou în frază despre el. Acesta este doar motivul pentru care aceste propoziţii sînt numite relative.

În consecinţă, pronumele relativ, introducînd o propoziţie secundară, trebuie să se raporteze totdeauna la un cuvînt — precedent sau următor — din regentă, numit de H. Tiktin *antecedent*. Acest „antecedent" poate lipsi cînd este un pronume demonstrativ: *Cine se frige cu ciorba*, (acela) *suflă şi în iaurt*. Prin urmare, un pronume este relativ dacă are „antecedent"

[1] Vezi acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Bucureşti, 1954, p. 405 ş.u. şi 725 ş.u.

sau dacă acesta se poate suplini printr-un demonstrativ; în caz contrar, el este interogativ[1]. Faptul trebuie reținut pentru discuția noastră.

Întocmai ca atributivele pronominale, și propozițiile atributive introduse prin pronumele relative sînt, după mijloacele de exprimare, de patru feluri:

a) Atributive introduse prin pronume relative în genitiv. Ex.: *Zilele trecute a murit un om* a l c ă r u i *nume va fi simbolul de înfrățire pentru generațiile ce vor veni* (Sadoveanu, *Un împăciuitor*).

b) Atributive introduse prin pronume relative în dativ. Ex.: *El a adus brazi,* c ă r o r a *de altfel nu le mergea prea bine în regiunea aceasta de șes* (Rebreanu, *Răscoala*).

c) Atributive introduse prin pronume relative în acuzativ cu prepoziție. Ex.: *Poporului nostru i-au fost cruțate suferințele și batjocura* l a c a r e *condamnă capitalismul pe oamenii muncii din Apus* (Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*).

d) Atributive introduse prin pronume relative în nominativ. Ex.: *Și mama,* c a r e *era vestită pentru năzdrăvăniile sale, îmi zicea uneori: ieși, copile cu păr bălai, afară și rîde la soare* (Creangă, *Amintiri*).

În toate exemplele date propozițiile atributive introduse prin pronume relativ determină un substantiv din regentă. Propozițiile atributive, însă, pot îndeplini funcțiunea de atribut nu numai pe lîngă un substantiv, ci și pe lîngă un substitut al acestuia (pronume, numeral etc.). De exemplu:

Ce holeră ar fi a c e e a, *care i-ar lăsa neatinși pe oamenii mei?* (Slavici, *Pădureanca*).

Ochii lui mari păreau că văd pe a c e e a *căreia-i încătușase pentru totdeauna viața* (Sadoveanu, ap. Iordan LRC, 1956, p. 701).

Este adevărat că propozițiile principale înșirate mai sus nu au înțeles deplin în toate cazurile decît împreună cu secundarele respective. Situația aceasta nu este însă specifică numai pentru acest fel de fraze, ci se întîlnește și în alte cazuri[2].

Revenind la propozițiile atributive introduse prin *cine*, constatăm că și acestea — întocmai ca cele introduse prin alte pronume relative — pot determina în limba noastră un substantiv din regentă. De ex.[3]: *Ieșise poruncă de la* c a i m a c a m u l *cine era subtu aceia vreme, nime denafară de casa lui să nu iasă* (M. Costin, *Let.*).

Să te usuci de d o r u l *cui știu eu* (Creangă, *Amintiri*).

Lasă-mă maică, să dorm Pe perină de fuior Și-n b r a ț e l e *cui mi-i dor* (Jarnik-Bîrseanu, *Doine*).

---

[1] H. Tiktin, *Gramatica romînă*, ed. a III-a, București, 1954, p. 223. Contrar celor susținute, autorul consideră ca subiectivă secundara din fraza *Cine seamănă vînt, culege furtună*. Cf. *op. cit.*, p. 234.

[2] Vezi acad. Al. Graur, *op. cit.*, unde se arată diferite cazuri în care propozițiile principale nu au înțeles deplin pentru a realiza o comunicare, autorul propunînd a fi numite *„principale insuficiente"*.

[3] Am dat mai multe exemple pentru a arăta că funcțiunea lui *cine* introducînd propoziții atributive merge mai departe de secolul al XVIII-lea (Dosoftei etc.) și, deci, faptul că DA nu citează exemple mai noi nu poate constitui nici un fel de dovadă. (Cf. însă Mioara Avram, *op. cit.*, p. 144, în note.)

După mijloacele de exprimare, şi atributivele introduse prin *cine* prezintă toate formele pe care le au atributivele introduse prin alte pronume relative. Ele pot fi deci introduse prin :

1. Pronume relativ în genitiv. Ex. :

Păscarii, a c u i *erau vasele acelea, erau ucenicii Măriei-sale* (Varlaam, C.).

Hai fiecare pe la casa c u i *ne are, că mai bine-i pare* (Creangă, A.)

2. Pronume în dativ. Ex. :

C u i *se va mai nevoi şi va birui, aceluia gătită este cununa* (Coresi, Ev.).

C u i *nu-i place dragostea, Dumnezeu să nu i-o dea* (Pop.).

3. Pronume cu prepoziţie. Ex. :

P e c i n e *îl strînge opinca, acela nu ştie juca* (Pop.).

D e c i n e *mi-ai vorbit, acela-i de către pădure.*

4. Pronume în nominativ. De ex. :

C i n e *ar putea să rostească tot ce spun ochilor aceste splendide realizări ale artei vînătoreşti, acela ar face cel mai minunat panegiric acestei arte* (Odobescu, III, 53).

C i n e *vrea să construiască socialismul, acela nu-şi poate închipui aceasta fără dictatura proletariatului* (Romînia liberă, 1957, nr. 3854).

Trebuie subliniat, însă, că propoziţiile atributive introduse prin pronumele relativ *cine* determină, în limba noastră, în cele mai dese cazuri un pronume, aducînd o completare, o precizare acestuia, care e exprimat vag, insuficient în regentă. Acest pronume poate fi personal, demonstrativ, nehotărît. Iată cîteva exemple :

1. Pronume personal :

Cine va trece pe lîngă tine, tu să-i *împiedeci* (*Cuvente den betrani*).

Cine-n mai multe se cearcă, osteneala-i *e-n zadar* (Alexandrescu, *Poezii*).

Cine carte va citi, Lacrimile l-*or porni* (Jarnik-Bîrseanu, D.).

2. Pronume nehotărît :

T o ţ i *cine se înalţă, pleacă-se* (Coresi, Ev.).

Se minuna t o ţ i *cine vedea* (Dosoftei, V. S.).

3. Pronume demonstrativ :

A l a l ţ i *cinre avea lînjezi întru ostrovu, urdiră şi se vendeca* (Cod. Vor.).

N-a fost nici tată-său, nici moşu-său vecin a c e l u i a *cine-l trăgea* [în judecată] (Let. II, 46).

Cine ţi-a vîrît în cap una ca asta, a c e l a *încă îi unul* (Creangă, *Harap Alb*).

Pe această linie îşi găseşte explicarea exemplul amintit mai sus din Gramatica Academiei R.P.R. (*Cine bate la poarta altuia, o să bată şi altul la poarta lui*). Avem aici o propoziţie atributivă introdusă prin *cine*, determinînd pronumele *lui* din regentă.

În ceea ce priveşte forma lor, propoziţiile atributive-relative introduse prin pronumele *cine*, ca şi cele introduse prin alte pronume relative, sînt de două feluri. Unele au corelativul exprimat în regentă, iar altele au corelativul subînţeles. „Trăsătura esenţială a acestora — spune W. Meyer-Lübke — constă în faptul că cel care vorbeşte nu poate

sau nu vrea să spună care sînt ființele care, prin propoziția relativă, scot în evidență pe unul sau mai mulți reprezentanți, fie că nu știe precis, fie că ceea ce vrea să spună se referă la toate ființele aceleiași categorii, dar îi pare mai clar, mai rapid, mai simplu să nu indice decît una" [1].

Privite din acest punct de vedere, toate propozițiile subordonate introduse prin relativul *cine*, precum și cele introduse prin alte pronume relative trebuie considerate ca atributive pe lîngă un antecedent sau corelativ neexprimat, dar care există în mintea vorbitorilor. Deci propoziții de felul *Pe cine nu-l lași să moară, nu te lasă să trăiești* sau *Cine întreabă, nu dă bucuros* trebuie considerate propoziții atributive pe lîngă un corelativ subînțeles.

*

Limba noastră a împrumutat din limba latină pronumele interogative *quis*, *quid* și cu valoare relativă. Încă în latina tîrzie aceste forme au avut tendința să se confunde din ce în ce mai mult, din motivul că *cine*, *ce*, avînd o singură formă pentru ambele numere și toate genurile, erau slabe din punct de vedere lexical. Pentru evitarea confuziei, începe să fie folosit cu valoare de pronume relativ și interogativul *qualis* (care).

În perioada formării limbii romîne, întrebuințarea lui *care* încă nu se generalizase, căci încă în limba noastră veche întîlnim deseori, pe lîngă relativul *care*, și pronumele relativ *ce*, pentru lucruri, iar pentru ființe, *cine*. În limba veche *cine* este întrebuințat și în cazurile în care limba de azi admite numai forma *care*.

Pronumele *cine* fiind un pronume cu rol mai ales interogativ, iar pe de altă parte neputînd fi întărit prin demonstrativ și nici articulat, așa cum poate fi *care* și *ce*, s-a simțit nevoia înlocuirii lui [2]. Ajungînd în concurență cu *care*, acesta din urmă, din nevoia de claritate, i-a luat încet-încet locul, așa cum a luat și locul pronumelui *ce*. Cu toată concurența, pronumele *cine* cu rol de relativ n-a fost încă scos complet din limbă. Este adevărat că întrebuințarea lui a devenit mai rară, dar el există în vorbire cu toate formele, întocmai ca celelalte pronume relative, cum a observat și acad. Al. Graur [3].

*

Pe marginea discuției purtate se impun unele concluzii:

1. În limba romînă relativul *cine* introduce propoziții secundare atributive care au rolul de a preciza sau de a da noi detalii în legătură cu numele (sau pronumele) despre care e vorba în principală. Scoaterea aceasta în relief a creat și situația topică (și stilistică) de a așeza subordonata înaintea regentei.

Toate propozițiile relative introduse prin pronume relative se referă la un antecedent sau corelativ exprimat sau subînțeles în propoziția regentă.

---

[1] Vezi W. Meyer-Lübke, *Grammaire comparée des langues romanes*, vol. III, Paris, 1900, p. 688.

[2] Pentru problema concurenței dintre pronumele relative, vezi Maria Iliescu, *Concurența dintre pronumele relative* c a r e *și* c e, în *Studii de gramatică*, vol. I, București, 1956, p. 25 ș.u. Constatările făcute de d-sa sînt valabile și pentru concurența dintre *care* și *cine*.

[3] Vezi acad. Al. Graur, *op. cit.*

Acest corelativ este un substantiv sau un substitut al lui, iar secundarele introduse prin pronume relative trebuie considerate ca propoziţii atributive. Accentuăm acest fapt, pentru că el ne duce la altă concluzie :

2. Propoziţiile introduse prin pronume relative nu pot fi încadrate între alte subordonate şi, deci, se impune o revizuire, sub acest raport, a sintaxei frazei, menţinîndu-se situaţia similară din limba latină, în care secundarele introduse prin pronume relativ şi care determină un substantiv sau un substitut al lui, exprimat sau subînţeles, sînt atributive. În felul acesta credem că se elimină de la sine divergenţele care există azi între lingviştii noştri în această problemă şi se rezolvă şi unele dificultăţi de ordin didactic.

LOCUȚIUNILE ADJECTIVALE *

DE

GH. POALELUNGI

Gramatica Academiei R.P.R., vol. I, distinge, printre cele cinci feluri de locuțiuni, și locuțiunile adjectivale [1]. Reducerea locuțiunilor la aproape jumătate, față de numărul părților de vorbire, ne apare nejustificată, fiindcă, în afară de articol [2], toate celelalte părți de vorbire își au corespondente locuționale.

Încercînd să determine natura semantică a adjectivelor, gramatica sus-amintită alătură, fără nici o motivare (măcar) de ordin formal, și locuțiunile adjectivale [3], menționînd că „însușirile obiectelor se mai pot exprima și prin *locuțiuni adjectivale*". De remarcat este însă faptul că, din exemplele date, reiese (fără a fi exprimat expres) criteriul de stabilire a locuțiunilor adjectivale, și anume acela al *echivalenței* cu un cuvînt derivat de la un membru constitutiv al locuțiunii. Astfel, se dau ca locuțiuni adjectivale cu echivalentele lor (între paranteze): „scriitor *de geniu*" (= genial), „muncitor *de frunte*" (= fruntaș); în schimb, pentru al treilea exemplu, se recurge la o explicație prin sinonimie („o întîmplare *ca aceea*" = deosebită, care iese din comun), iar pentru ultimul exemplu („un vecin *cumsecade*") nu se mai face nici o mențiune.

Analizînd aspectul sintactic al locuțiunilor [4], aceeași gramatică omite situațiile în care un atribut adjectival este exprimat printr-o locuțiune adjectivală, fie și numai pe baza locuțiunilor prezentate la capitolul respectiv de morfologie. Ba mai mult: alte construcții, care de fapt sînt locuțiuni adjectivale, sînt considerate ca substantive și, deci, ca atribute substantivale prepoziționale. Astfel, în exemplul: „Era dascăl în Butucani, bun sat și mare, oameni cu *stare*" (Slavici, N., I, 5), perifraza *cu stare* este considerată ca avînd funcția de atribut *substantival prepozițional*

---

* Publicînd articolul de față, redacția deschide o discuție cu privire la problema locuțiunilor și invită pe colaboratorii revistei să-și spună cuvîntul.

[1] Alături de cele *verbale, adverbiale, prepoziționale* și *conjuncționale*.

[2] Cf. Eug. Ioanițescu, *Locuțiunile*, în „Limba romînă", V (1956), nr. 6, p. 48—54.

[3] Vezi Gramatica Acad. R.P.R., vol. I, p. 173—174.

[4] *Ibidem*, vol. al II-lea, p. 81—98.

(s.n.), arătînd obiectul posedat. E evident că, aici, dominantă este *însuşirea, nu numele*, că „oameni *cu stare*" însemnează, oameni „bogaţi, avuţi, înstăriţi" ; aşadar, avem de-a face cu o *locuţiune adjectivală* care, sintactic, este un *atribut adjectival.*

Tot acolo, în legătură cu exemplul „om *de ispravă*", se arată că *de ispravă* are aceeaşi funcţie sintactică (adică de atribut substantival prepoziţional), acuzativul arătînd însă *calitatea* (*?* !). Cu atît mai mult autorii gramaticii trebuiau să vadă că aici *de ispravă* exprimă o însuşire, o calitate (căci *de ispravă* = *harnic, capabil, vrednic, cinstit, cumsecade, de treabă*...) şi că este o *locuţiune adjectivală*, deci un *atribut adjectival*[1].

Greşeala se repetă şi la alte două atribute, primul arătînd originea : „calul *de dar*" (de fapt, tot o locuţiune adjectivală, cu sensul de „dăruit, primit gratis, fără plată"), iar al doilea arătînd scopul : „mărfuri (fine) *de vînzare*", unde avem de-a face tot cu o locuţiune adjectivală (= *destinate vinderii, menite să fie vîndute* etc.).

Aceeaşi interpretare (greşită, după noi) este dată şi sintagmei : copii *numai piele şi oase*[2], ca exprimînd, metaforic sau prin epitet, calificarea termenului determinat, iar în sintagma : prieteni *tot unul şi unul*, determinantele locuţionale ar fi *apoziţii* (s.n.) exprimate prin substantive sau printr-un numeral cu valoare substantivală. Locuţiunile adjectivale sînt evidente şi aici.

În *Limba romînă. Fonetică — Vocabular — Gramatică*, Bucureşti, 1956, p. 91, se face un pas înainte, în sensul că se consideră ca locuţiuni adjectivale grupurile de cuvinte care, luate împreună, au valoarea unui singur adjectiv. Se dau, în acest sens, două exemple : „scriitor *de talent*" (= talentat) şi „om *de ispravă*"(= capabil).

Este limpede că o asemenea definiţie putea clarifica, în bună parte, situaţia locuţiunilor din limba romînă şi, mai ales, ar fi pus de acord interpretarea corespunzătoare din partea de sintaxă cu aceea de la morfologia adjectivului, arătîndu-se care sînt funcţiunile sintactice ale locuţiunilor. Or, manualul de gramatică într-un volum eludează, ca şi volumul al II-lea (din 1954), aspectul sintactic al locuţiunilor aici în discuţie.

Se pare că autorii s-au mulţumit doar cu reproducerea definiţiei date locuţiunii adjectivale de către Alf Lombard[3] şi a unui exemplu tradus *homme de talent*[4] !

Limitarea doar la valoarea calificativă a locuţiunii adjectivale şi omiterea funcţiei atributive-determinative, stabilirea locuţiunilor adjectivale numai pe baza echivalenţei derivative (*talentat*) şi sinonimice (*capabil*) nu sînt de natură să clarifice, în mod satisfăcător, structura şi raporturile exprimate de locuţiunile adjectivale din limba noastră.

În manualul acad. I. Iordan (*Limba romînă contemporană*, ed. a II-a, Bucureşti, 1956, p. 596) se specifică atributul exprimat printr-o locuţiune

[1] Acad. Iorgu Iordan le consideră tot atribute substantivale, cf. *Stilistica limbii romîne*, Bucureşti, 1944, p. 235.

[2] *Ibidem*, p. 96, 98.

[3] *Les constructions nominales dans le français moderne*, Uppsala, 1930, p. 178.

[4] Cf., de asemenea : *homme de* (*mérite, courage, cœur, confiance, valeur, volonté* etc.).

adjectivală, dar, la partea de morfologie (capitolul *adjectivului*), lipsesc locuțiunile.

Articolul de față își propune stabilirea unor noi criterii și categorii de locuțiuni adjectivale pe care gramaticile noastre nu le-au consemnat pînă în prezent.

*

Locuțiunile adjectivale *sînt construcții perifrastice care formează împreună un echivalent* sintactico-semantic *al adjectivului*. Din definiția dată de noi reiese că, la stabilirea unei locuțiuni, trebuie să avem în vedere, în primul rînd, caracteristicile *sintactice și semantice*, și numai în al doilea rînd criteriul structural, adică al componenței „formale" a locuțiunilor. Pentru noi *semnificația construcției* este esențială, *nu* semnificațiile elementelor constitutive ale construcției. Din cauză că gramaticile discutate au dat prioritate caracteristicilor formale (de structură), exterioare, s-a ajuns la stabilirea unui mecanism al locuțiunii adjectivale pe baza derivării dintr-un etimon propriu sintagmei : *de frunte = fruntaș, de talent = talentat* etc. Or, asemenea locuțiuni adjectivale sînt puțin numeroase, din cauză că substantivul care intră în componența locuțiunii are singur înțeles deplin și este utilizat mai ales ca substantiv și nu ca determinant al altui substantiv sau al vreunui echivalent al acestuia.

Într-adevăr, noțiunea exprimată de o locuțiune adjectivală poate fi redată și printr-un derivat de la un radical dat, dar acesta este un procedeu cu cea mai mică frecvență.

Celelalte două procedee : a) *al sinonimiei locuționale simple* („om *în toată firea*" = *matur, serios, sănătos* etc.) și b) *al sinonimiei locuționale perifrastice* („învățatul *de dimineață*" = *care se petrece în partea de început a zilei* ; „*în linie dreaptă*" (vorbind de descendenți) = *din tată în fiu* ; *cumsecade = de treabă* etc.) bazate (mai ales) pe radicali eterogeni sînt cele mai frecvente în limba romînă, și, deci, decisive în stabilirea locuțiunilor. Prin aceste două procedee socotim noi că putem pune în evidență criteriul de la care am plecat : sintactico-semantic. În fond, nu este decît un caz de *sinonimie sintactică* [1].

Ținem să precizăm aici că sinonimia locuțiunilor adjectivale și caracterul comutabil nu schimbă cu nimic situația lor de locuțiuni, nu le anulează funcția gramaticală unitară și nici caracterul lor de îmbinări cristalizate. Altfel zis, ele nu-și pierd calitatea de *locuțiuni* pentru a trece în categoria *expresiilor*. Firește că noțiunile de *expresie* și *locuțiune* sînt destul de labile și numai unitatea funcțională și semantică poate decide, în cele mai multe situații. În cazul *expresiei*, avem de-a face cu o omosemie parțială, pe cîtă vreme în cazul *locuțiunilor*, omosemia este totală, deși, pe plan sintactic, amîndouă sînt unități stabile, avînd funcții distincte *pe plan logico-gramatical*.

Dar nu acesta este elementul esențial asupra căruia trebuie să ne oprim. De vreme ce discutăm *locuțiunile* sau *expresiile*, înseamnă că facem,

[1] Vezi articolul nostru *Sinonimia gramaticală*, în SCL, XI (1960), nr. 1, p. 645 și urm.

în primul rînd, sintaxă (şi semantică) şi apoi morfologie. Criteriile distinctive sînt fie formale, fie funcţionale (şi noţionale). Locuţiunile adjectivale, care nu sînt altceva decît *sintagme* atributive, predicative epitetice sau circumstanţiale, în contextul expresiei, se pot delimita numai pe baza criteriului sintactic care este determinant şi decisiv în stabilirea valorilor funcţionale în contextul conţinutului. Pe plan lingvistic, ne interesează şi planul *expresiei* lingvistice, dar, întotdeauna, *conţinutul* lingvistic cîştigă, el reflectînd contextul realităţii obiective. Acesta (conţinutul) ne arată că, în marea lor majoritate, locuţiunile adjectivale (şi chiar adjectivele „simple") nu exprimă atît o *calificare* (o calitate) a substantivului, cît mai ales, o *modalitate* a procesului.

Pe baza criteriilor de mai sus, am determinat tipurile de locuţiuni adjectivale pe care, în mare, încercăm să le prezentăm în articolul nostru.

*

Cercetînd componenţa locuţiunilor adjectivale, am constatat că cea mai mare parte este formată dintr-un substantiv în combinaţie cu diverse prepoziţii.

În cele ce urmează dăm o clasificare a locuţiunilor adjectivale avînd în vedere componenţa elementelor şi frecvenţa lor [1].

I. Locuţiuni adjectivale formate din prepoziţie (+adjectiv determinativ sau calificativ) + substantiv :

„În sfîrşit, ca om *de samă* în ţara lui ce era, e poftit la o petrecere în lumea mare, unde o muzică aleasă cînta şi unde cavalerii *la modă* şi doamnele cele mai frumoase trebuiau să danţeze" (Sadoveanu, O. VII, 227).

„Nilu-n fund grădine are, pomi cu mere *de-aur* coapte" (Eminescu, O.I, 45).

Delimitarea dintre adevăratele locuţiuni adjectivale şi substantivele care exprimă un atribut substantival prepoziţional se face pe baza concordanţei dintre unitatea de sens şi cea a funcţiei sintactice. Astfel, în exemplul de mai sus, *de-aur* înseamnă „de culoarea aurului", pe cînd în :

„Cu-a ei candelă *de aur* palida înţelepciune" (id., 35), *de aur* are sensul de „metal preţios", deci este un atribut substantival prepoziţional şi exprimă conţinutul noţiunii determinate.

„Iacă, sînt şi eu om *în toată firea*, dar d-astea n-am pomenit" (Rebreanu, R. I, 238).

„Mă ţineam voinic *în fire*" (Teodorescu, P.P., 327).

„Vecinic ar visa acea oară *fără seamăn*" (Eminescu, N, 75).

„O glumă *de prost gust*".

Unele locuţiuni de acest tip sînt rezultatul elipsei atributului : *„băiat de condiţie"* pentru *„băiat de condiţie bună"*; *„tînăr de familie"* pentru *„tînăr de familie bună"*; *pe cinste* : „o ţuică pe cinste"

[1] Am avut în vedere natura gramaticală a cuvîntului de bază.

(= foarte bună) unde s-a plecat de la *pe cinstea mea (ta)*, *de calitate* (cu elipsa lui *bună* sau *aleasă*) etc. [1].

Locuțiuni asemănătoare există și în limba mai veche, unele mai pot fi întîlnite, azi, dialectal, altele la scriitorii mai noi:

„Anamia, buru-govitoriu *după leage* (= cucernic), mărturisit de toți iudeii vere" (= veni)!! (Cod. Vor., 40).

„Ș-au gonit femeaia cea *cu leage*, ș-au luat pre alta *preste leage*" (Dosoftei, V. S., 119), aici cu sensul de „just, drept, legal".

Din punct de vedere gramatical, în multe situații locuțiunile adjectivale au valoare de locuțiuni adverbiale, fiind determinante ale unui verb, adverb sau adjectiv. Iată cele două situații:

„Dar ce halat *fără gust*!" (Arghezi, P. I. 127) = locuțiune adjectivală, față de:

„Halatul este lucrat *fără gust*" = locuțiune adverbială.

Substantivul locuțiunilor adjectivale din această categorie se întrebuințează fie la numărul singular (cazurile cele mai numeroase), fie la numărul plural.

1. Locuțiuni adjectivale cu substantivul la singular:

„Calul *de dar* nu se caută în gură" („la dinți") (Negruzzi, S. I, 45).

„Hanganul ... e liniștit, cumpănit, domol la vorbă și *cu temei* în ce spune" (Russo, O. 103).

„O fămeie *de chip*" (= chipeșă, bine făcută) (Barac, ap. TDRG, s.v.).

„... după aceaia arată-se muiarea că înțeleaptă era și *cu chipă* și de știrea leagiei avea" (Ev. 158, ap, DA, s.v.).

„Om *cu sînge rece* (= calm), *cu mîna lungă* (= hoț), *cu mîna spartă* (= risipitor).

Ca și adjectivele, locuțiunile adjectivale pot avea grade de comparație:

„Boiarii Rîmului *cei mai de frunte*" (Dosoftei, V. S. 152).

„Unde-i norocul s-o ia un fecior *așa de seamă*" (Rebreanu, I, 86).

Uneori locuțiunile adjectivale au valori aspective. De exemplu: „Un miros de salcîmi *în floare* venea dinspre grădină" (Sandu-Aldea, U.P., 31), unde *în floare* = înflorit, în perioada înfloririi.

În unele situații, substantivul apare articulat cu articolul hotărît sau nehotărît, și numai la singular:

Vînzare (comerț) *cu amănuntul* (*cu toptanul*, *cu ridicata* [2], călăraș *cu schimbul*, toast *în cinstea (în onoarea)* ..., discuție *pe tema*, glumă *cu perdea* [3] etc.

Cînd în componența locuțiunii intervine și un adjectiv, substantivul determinat apare numai articulat: mărfuri *de toată frumusețea*, hrană *de toată ziua*, om *în toată puterea*, *cu mintea întreagă*, *de toată mîna*, *în toată regula*, *de toată isprava*, *de tot felul* [4] etc. De exemplu:

„Humulești ... au fericirea de a vedea lume *de toată mîna*" (Creangă, A. 74).

---

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 281–282.

[2] „Ridicata" are valoare substantivală.

[3] Mai des utilizată ca locuțiune adverbială (cf. „a spune *cu perdea*").

[4] Dar nearticulat în *de ultimă oră*.

„Cavaleri *de toată mîna*, şi mai mari... şi mai mici" (Alecsandri, T., I, 95).

„Cum de-a putut să se orbească aşa de tare dumnealui care-i om *în toată firea*" (= în toate minţile) (Alecsandri, T. I, 586).

Articolul este pertinent în locuţiunea adjectivală *de toamnă* faţă de locuţiunea adverbială *de toamna* (cf. „pardesiu *de toamnă*" faţă de „*de toamna* eu am hotărît aceasta" (= *de cu toamnă*...). Aceeaşi situaţie şi cu *de vară*, *de iarnă*, *de primăvară*.

Unele locuţiuni de acest tip provin de la locuţiuni verbale. De exemplu, de la *a lua aminte* avem locuţiunea adjectivală *cu luare aminte* : „om *cu luare-aminte*" = atent, băgător în (de) seamă.

În componenţa locuţiunii poate interveni şi un numeral cu valoare adjectivală, ca determinant al substantivului, cu valoare de superlativ, precum : *de primă necesitate*, *de primă urgenţă*, *de prim(ul) ordin* (rang), *de prima mînă*, *de mîna întîi* (*a doua* etc.). De exemplu :

„Pînă la bătrîneţe are să joace roluri *de mîna a doua*" (Cezar Petrescu, C.V., 210).

Uneori locuţiunea adjectivală se construieşte cu conjuncţia *să* (care este totodată şi marca modului conjunctiv), de exemplu : *de natură să*..., *capabil să*, *apt să*, *potrivit să* : „Argument *de natură să* convingă".

2. Unele locuţiuni adjectivale pot apărea cu substantivul şi la plural. Asemenea locuţiuni sînt mai rare în limba romînă. Iată cîteva : *de toate zilele* (în „hrană de toate zilele"), *de toate felurile*, *în toate puterile*, *în toate minţile* etc. De exemplu : „Să-l osîndim să trăiască ca să-şi poarte chinul din loc în loc ca o moarte *de toate zilele*" (Gane, N. I., 214).

„Un portar (la sport) *în zi mare*" sau „Un meci *de zile mari*".

II. Locuţiuni adjectivale formate din substantiv + prepoziţie + substantiv.

Se observă că, în majoritatea cazurilor, apare substantivul repetat : *fel de fel*, *corp la corp*, *perete în perete* etc., dar şi cu elemente eterogene : *un munte de om* etc. Cele mai frecvente prepoziţii sînt *de*, *la* şi *în*.

„Miile de păsări cîntau *fel de fel* de cîntece" (Ispirescu); aici locuţiunea *fel de fel* are înţelesul „variate, felurite".

Cele din categoria a doua (cu elemente eterogene) pot avea valoarea gradului superlativ : „Era, cum zic, *un munte de om*" (Arghezi, *1907*).

După cum se poate uşor vedea, astfel de locuţiuni pot avea funcţii atributive şi predicative (ca nume predicativ).

III. Locuţiuni adjectivale formate din prepoziţie + substantiv + (conjuncţie) prepoziţie + substantiv (loc. adverbială). De exemplu : (om) *cu scaun la cap* (=cu judecată dreaptă, logic, cuminte), *cu frica de (lui) dumnezeu*, *cu frica celui de sus*, *de zi cu zi*, *pe viaţă şi pe moarte*, *cu stea în frunte* etc.

Cele mai multe dintre acestea redau şi nuanţa superlativului :

„E o luptă *pe viaţă şi pe moarte*" (D. Botez, F.S., 12).

„Cei *cu scaun la cap* se desprindeau din prăvălie şi porneau la casele lor" (Pas, Z. I, 34).

„Străduința *de zi cu zi*"; munca *de zi cu zi* etc.

Construcțiile în care intervine verbul copulativ *a fi* nu devin întotdeauna locuțiuni, ci doar simple expresii. Se spune, astfel, despre cineva, că *e ușor de (la) cap (minte)* cu sensul de „pricepe repede, ușor, deștept, inteligent", sau expresia antonimică „*e greu (tare) de (la) cap (minte)*".

Alteori, o întreagă propoziție atributivă determinativă poate deveni o expresie sau (mai bine zis) o locuțiune adjectivală. De exemplu: „om *care umblă cu capul în nori*" = „om zăpăcit, distrat", construcție care este perfect sinonimă (sinonimie sintactică) cu sintagma „om *cu capul în nori*". Înclinăm s-o considerăm locuțiune adjectivală, fiindcă elementele s-au cristalizat în „*cu capul în nori*". Același caz este și cu locuțiunea adjectivală „*cu stea în frunte*", „deosebit, distins": „Nu căuta că-s mic, dar treburile care ți le-oi face eu nu le-a face altul, măcar să fie *cu stea în frunte*" [1] (Creangă, P., 152).

IV. Locuțiuni adjectivale formate cu substantivul la genitiv, în combinație cu prepoziții sau locuțiuni prepoziționale (uneori cerut de alt substantiv cu prepoziție). Cele mai frecvente locuțiuni de acest fel sînt: *al (a, ai, ale) naibii (dracului, ciorilor, corbilor), la ordinea zilei, în toată puterea cuvîntului, în floarea vîrstei, de rîsul lumii* etc.

Caracteristica lor esențială este că redau nuanțe de superlativ. Iată cîteva exemple:

„*Al naibii copil*" (= grozav, foarte rău, excelent).

„Mă! da *al dracului* cucoș i-aista" (Creangă, P. 65).

„Fugea șchiopătînd după niște *ale dracului* de vaci" (Preda, Î, 16).

De obicei, astfel de locuțiuni se așază înaintea cuvîntului determinat.

„Bătrînii sînt prea puțini, mai toți oamenii *în floarea* [2] *vîrstei*" (Bart, SM, 34).

„Strigăt *din adîncul sufletului (inimii)*".

Deși are valoare de superlativ, uneori locuțiunea adjectivală apare întărită și cu articolul adjectival propriu superlativului relativ:

„Sturza era *cel mai al dracului*" (boier) [3] (Camilar, T. 203).

Trebuie menționat că uneori locuțiunea adjectivală, prin schimbarea categoriei gramaticale, devine locuțiune adverbială:

„Vîntul bate *mai a(l) dracului*".

V. În alte locuțiuni adjectivale, substantivul apare la dativ (sau acuzativ cu prepoziție), cerut de un participiu: „*om dat dracului (naibii-naibilor, ciorilor, corbilor, uitării, peste cap*" etc.).

---

[1] Aici locuțiunea adjectivală este *nume predicativ*.

[2] Cf. *în floare*, locuțiune adjectivală.

[3] Acest tip de locuțiune își are originea în exclamații sau imprecații: *fire-ar al dracului*. Prin asimilarea lui *al dracului* cu un adjectiv, s-a ajuns ca această construcție să determine un substantiv și să se comporte, astfel, ca un atribut. Vezi explicația la Iorgu Iordan, *Stilistica...*, p. 235, deși d-sa consideră că avem de-a face cu un *atribut substantival* (s.n.). Unele dintre acestea sînt discutate, de același autor (p. 170) la cap. *adverbul*.

Aceste locuţiuni provin din expresiile (sau locuţiunile) verbale: *a da* (*pe cineva* sau *ceva*) *dracului* (sau *la dracul*), *naibii*, *ciorilor*, *uităriі*, *a da* (*pe cineva* sau *ceva*) *peste cap*, „a-l încurca, a face un lucru de mîntuială, a lucra superficial" etc.

VI. Locuţiuni adjectivale alcătuite din prepoziţie + locuţiune substantivală: (om) *cu dare de mînă* „avut", *cu durere de inimă*, „milos" etc.

„S-a dus la ţară pe lîngă tată-său, care era negustor *cu dare de mînă*" (Caragiale, O. II, 243).

„Să-şi dea aer de om cinstit şi *cu durere de inimă* de averea stăpînului" (Filimon, C. V., ap. TDRG).

VII. Locuţiuni adjectivale formate din prepoziţie + substantiv + (prepoziţie) adverb: „*cu nasul* (*în*) *sus* (*jos*), *cu capul* (*în*) *sus* (*jos*)" în sensul de „om îngîmfat" sau, dimpotrivă, „plecat, umilit, amărît, supărat"; (fecior) *de bani gata* („fiu de oameni bogaţi")[1] etc.

VIII. Locuţiuni adjectivale formate din prepoziţie + substantiv + pronume la cazul genitiv sau acuzativ (cînd este adjectiv posesiv): „*la locul lui* (*său*, *ei*, *lor*), *nelalocul lui* (*său*, *ei*, *lor*), *de locul lui*, *originar*" etc. De exemplu:

„Cînd da cîte-o vorbă dintr-însul, vorba era vorbă, *la locul ei*" (Creangă, P. 142), adică „vorbă cu rost, potrivită, cu chibzuinţă".

Ca şi adjectivele aşa-zis „simple", şi locuţiunile adjectivale au grade de comparaţie[2]:

„Între scriitori eram *mai la locul meu*" (Arghezi, *Copiii*, în „Contemporanul", 23.III.1962).

„... locatarii au cerut evacuarea scandalagiului din bloc. Este o cerere *foarte la locul ei*" („Informaţia Bucureştiului" din 25.I.1962, p. II, col. 7).

Iar cu sensul de „originar":

„Era de la Piatra *de locul ei*" (Creangă, P. 114). Locuţiunile de acest fel provin din expresiile verbale corespunzătoare: *a fi la locul lui* „cum se cuvine, cu rost, cu chibzuială, potrivit"; *a fi de loc* sau *din partea locului* „a fi născut în ..., originar din ...".

Pronumele (sau adjectivul pronominal) care intră în alcătuirea locuţiunii adjectivale se schimbă după gen, număr şi persoană (*la locul lui*, *său*, *meu*, *tău*, *ei*, *lor* etc.).

IX. Locuţiuni formate din adverb + substantiv + conjuncţie + substantiv: *numai piele*(*a*) *şi os*(*ul*), *oase*(*le*), în sensul de „foarte slab".

Se zice astfel: „un om *numai piele şi os* (*oase*)", dar şi „el e *piele şi os*", cu omiterea adverbului *numai*. În Gramatica Acad. R.P.R., vol. II, p. 96, o astfel de locuţiune adjectivală este considerată drept o apoziţie care califică termenul determinat prin valoarea ei de epitet sau metaforă.

---

[1] Considerate izolări de Iorgu Iordan (cf. *Stilistica...*, p. 297 şi urm.).

[2] Ceea ce întăreşte şi mai mult caracterul lor de *locuţiuni adjectivale*!

După cum s-a putut constata pînă aici, locuțiunile adjectivale nu exprimă atît o *calificare*, cît mai ales o *modalitate a procesului*; iar valoarea de *epitet* sau *metaforă* ține de *stilistică* [1]. Sintagma este *atributivă* și este un echivalent semantico-sintactic al adjectivului.

X. Locuțiuni adjectivale formate din prepoziție + adjectiv. De exemplu: *de tînăr, de bătrîn, la (din) roșu* (despre clădiri), *de dulce* (despre mîncare), *de dreapta* „reacționar", *din dreapta* „care se află de partea sau în direcția mîinii drepte", *din plin* „abundent" etc.

„Însuratul *de tînăr* niciodată nu strică" (Șez., I, 218).

„Blocul (e) *la roșu*" cu zidăria de cărămidă terminată și cu acoperișul pus (rămînînd de lucrat interiorul și tencuielile).

„Marin ... se așezase în fotoliul *din dreapta*" [2] (Camil Petrescu, T. II, 19).

„Mîncare (zi) *de dulce*".

„Mîncare *din plin*" (= din belșug, la maximum). Dar aceeași locuțiune este *adverbială* în „Lumina cădea *din plin* în obrazul lui Boldur Iloveanu" (Cezar Petrescu, A., 332).

XI. Locuțiuni alcătuite din adjectiv (uneori de natură participială) + prepoziție + substantiv (pronume): *bun (iute) de picior (gură), plin de viață (vlagă, voie bună, fericire, viitor), bun (rău) de treabă, lung de limbă, rău de lucru, ieftin la făină* (și *scump la tărîță*), *iute la mînie, bun la (de) inimă (suflet), ales pe ochi* (și *pe sprînceană*), *plin de sine* „încrezut, îngîmfat", *rău la inimă* „răutăcios, înrăit", *moale la (de) inimă* „slab", *scos din cutie* „elegant", *lat în spate* etc.

„Nu știu dacă din sala aceea de tineri *plini de viitor* a ieșit pînă azi vreun om întreg" (Galaction, O. I, 336).

„Fata babei era slută, leneșă, ... și *rea la inimă*" (Creangă, P. 283).

„O sărutare *plină de foc*" (Creangă, A. 97).

„Baba *cîinoasă la inimă*" (id., ib.).

Asemenea locuțiuni se datoresc expresiilor verbale *a fi bun de picior, a fi plin de sine, a fi rău (cîinos, negru) la inimă* etc.

XII. Locuțiuni formate din prepoziție (adverb) + pronume negativ: *de nimic* „fără valoare, mărunt, șters", *ca la nimeni (nimenea)* „nemaiîntîlnit", „bizar":

„Adesea lucruri *de nimic* îl impresionau puternic" (Vlahuță, O. A., 316).

„Uscățiv așa cum este, gîrbovit și *de nimic*" (Eminescu, O. I., 132).

„Mîncare ca *la nimenea*".

XIII. Locuțiuni alcătuite din (pronume) + numeral (repetat): *(tot) unul*, sau întărit (prin repetiție) (cu valoare de superlativ) *tot unul*

[1] În definitiv, aproape toate locuțiunile analizate de noi aici au valori *figurative* (abstracte, epitetice).

[2] Dar este locuțiune *adverbială* în „*Din dreapta*... pornește o ulicioară" (Davidoglu, M.7).

şi unul „ales pe sprînceană, vrednic, harnic, gospodar", *(tot) una şi una, (tot) bob şi bob*[1] etc.

„Sat vechi, răzăşesc... cu gospodari *tot unul şi unul*" (Creangă, A. 5).

Nuanţa de superlativ este mai puternică atunci cînd locuţiunea determină un adjectiv:

„Fetele erau... *tot una şi una* d e f r u m o a s e" (Ispirescu, U. 13).

Această locuţiune adjectivală este considerată de Gramatica Acad. R.P.R., vol. II, p. 98, ca o apoziţie, adică atribut substantival exprimat printr-un numeral cu valoare de substantiv. Ceea ce am spus, mai sus, pentru locuţiunea *numai piele şi oase* este valabil şi aici. Socotim că avem de-a face tot cu o locuţiune adjectivală.

XIV. Locuţiuni formate din prepoziţie (adverb) + numeral (cu valoare adjectivală) + substantiv (la plural): *în doi peri, între două vîrste, cîtă frunză şi iarbă, de prim(ul) rang* „de calitate superioară, excelent" etc.

„Cînd îi omul *în doi peri*, să te fereşti de dînsul, c-atunci e cum îi mai rău" (Creangă, P. 166).

„Toţi se umplură de rîs deodată şi începură a-l cam lua peste picior cu vorbe *în doi peri*" (Ispirescu, L. 36).

„După dînşii veni... cuconul Andronachi Brustur, un văduvoi *între două vîrste*" (Gane, N. II, 190).

Locuţiunea *cîtă frunză şi iarbă* „foarte mult, extrem de numeros" are valoare de numeral nehotărît. Ea are ca variante *ca frunza şi ca iarba, cîtă frunză, cîtă iarbă*:

„Împrejurul Costeştilor e armată *cîtă frunză şi iarbă*, gata să pornească încoace" (Rebreanu, R. II, 230).

„Şi porni tătărimea[2] *Ca frunza şi ca iarba*" (Ant. lit. pop., I, 551).

„Cînd văzui a lor mulţime, *cîtă frunză, cîtă iarbă*" (Eminescu, O. I. 147).

Fără prepoziţie apare locuţiunea alcătuită din substantiv şi numeral: „E o stofă *numărul unu*" (= de prima calitate, fără pereche, strașnică, excelentă).

XV. Locuţiuni alcătuite din prepoziţie + verb (la participiu): *pe ales(e), de căpătat, de necrezut, de neiertat* etc.

„Carnea *pe alese* şi măruntaiele aveau muşteriii lor" (Pas, L. I, 173).

„Nu caut vorbe *pe ales* / Nici ştiu cum aş începe" (Eminescu, O. I., 73).

„Se duse cu pîine *de căpătat*" (Pann, P. V. III, 89).

„Faptă *de necrezut*, greşeală *de neiertat*" (= condamnabilă).

Se vede şi aici că locuţiunea adjectivală (mai mult decît adjectivul propriu-zis, adică *simplu*) exprimă o *modalitate a procesului.*

XVI. Locuţiuni formate din verb la participiu + prepoziţie + substantiv (adverb): *lipsit de gust*[3] (de temei), *bătut de dumnezeu, tras de păr, întors pe dos, dat(ă) peste cap, dat(ă) în spic (pîrg), dat pe (la)*

[1] Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, Bucureşti, 1944, p. 269.

[2] Aici locuţiunea se referă la *tătărimea*, nu la *porni* (atunci ar fi devenit locuţiune adverbială).

[3] Cf. *de prost gust.*

brazdă, dat(ă) la lumină, scos din fire „înnebunit", *băgat(ă) în seamă, băgat(ă) în boale, dată gata, ajuns de (la) bătrînețe (minte)* etc [1].

Aceste locuțiuni care sînt, de altfel, dintre cele mai numeroase în limba romînă, provin de la locuțiunile verbale corespunzătoare : *a da peste cap* > *(lucru) dat peste cap* „a face un lucru de mîntuială", *a scoate din fire* > *scos din fire* „înnebunit", *a da gata* > (lucrare) *dată gata* „terminată", *a da pe (la) brazdă* > *dat pe (la) brazdă* „îndreptat" etc.

Dacă locuțiunile verbale au fost aspective, atunci locuțiunile adjectivale corespunzătoare au păstrat același sens, bunăoară, incoativ, ca în : *dată în pîrg (în spic, în ciulit, în copt* etc.).

Remarcăm și aici una din caracteristicile generale ale locuțiunilor adjectivale, aceea de a avea sensuri figurate : *tras de păr* „forțat, exagerat", *întors pe dos* „supărat, necăjit, încurcat", *dată la lumină* „publicată, descoperită" etc.

În asemenea locuțiuni, adjectivul de natură participială se acordă : *ajunși la minte, date în pîrg* etc.

Prin dislocarea locuțiunii, sensurile sintactice ale unor constituenți sînt fie de complement de relație *(ajuns de cap, lipsit de gust)* fie de complement de agent (*bătut de dumnezeu* „năpăstuit, nenorocit") :

„Taci, femeie, vorbi ostenit Ion ; nu mă mai amărî și tu, că-s destul eu *de bătut de dumnezeu*" (Sadoveanu, O. II, 153).

„Era om de treabă [2] și *ajuns la minte*" (= deștept, inteligent, isteț). E. Kogălniceanu, Let. III, 249, ap. DA).

„Un om *foarte ajuns de cap* trebuie să fie acela, care poate da de dînsul". (Marian, O. I, 52).

„Vedeai oameni cinstiți, *ajunși de bătrînețe*" (= bătrîni — Zilot, Cron., ap. HEM, 638).

„Titirezul era mic de statură, dar *ajuns la cap*" („deștept" — Sbiera, P. 181, ap. DA).

XVII. Locuțiuni alcătuite din adverb + verb (uneori la participiu) : *cum trebuie, cumsecade, cum se cuvine* etc.

Spre deosebire de multe din celelalte tipuri, aceste locuțiuni au elementul verbal invariabil (unipersonal [3]), în sensul că verbele *trebuie, se cade, se cuvine* rămîn la aceeași persoană, timp și mod, indiferent de natura gramaticală a determinatului nominal sau pronominal [4].

Se zice astfel : „o lucrare *cum trebuie*" (= bună, bine meșteșugită), „om *cumsecade*", „purtare (atitudine) *cum se cuvine* (= cuviincioasă) etc.

Cînd se compară două situații, apare locuțiunea cu adjectivul participial : „Portarul a salvat goluri *ca și făcute*" (la sport). Situația aici era „iminentă". (Cf. „goluri *gata făcute*") [5].

---

[1] În DLRM, acestea sînt considerate *expresii* (!). Dar atunci ne trebuie și o clasificare a *expresiilor* (verbale, adverbiale, substantivale etc.) !

[2] Și *de treabă*, tot locuțiune adjectivală, de alt tip (vezi mai sus).

[3] *Nu* „impersonal" cum consideră greșit unele gramatici (subiectul gramatical există).

[4] Ele au același regim și cînd devin locuțiuni adverbiale.

[5] N-am mai făcut o categorie pentru unele locuțiuni adjectivale înrudite cu acestea (dar mai rare), formate prin repetarea adverbului. Ele au valoare de superlativ : *și mai și* = mai grozav, mai strașnic.

XVIII. Locuţiuni formate din prepoziţie (locuţiune prepoziţională) + adverb (substantiv): *de alături, de dinapoi, de dinainte, de pe jos, de mîine, de din sus, din (de prin) partea locului* etc.

„Avea grijă să n-o audă, din odaia *de alăturea* (= alăturată, învecinată), un credincios al împăratului". (Creangă, P. 97).

„Pentru drumul *cel de mîine* / De cu azi te pregăteşti" (Eminescu, O. I., 102).

„Vreo zare *de mîni* mai albastră". (Deşliu, G. 28); aici *de mîni* are sensul de „din ziua următoare celei de azi, din viitorul apropiat".

„Cu ceea ce am auzit de la bătrînii *din partea locului* m-am putut întoarce în anii duşi" (Sadoveanu, O. VII, 271).

„Că aseară am fost dus
La mîndruţa *de din sus*" (Jarnik-Bîrseanu, D. 336).

„M-a pălit calul cu copita *de dinapoi* (Sadoveanu, DP, 50).

„Partea *de dincoace* (= dinspre mine) este mai bună".

„Însuratul de tînăr şi mîncarea *de dimineaţă* n-au greş" (Negruzzi, S. I, 251).

„Covorul *de pe jos*" (= care se află pe duşumele, pe pămînt, pe parchet).

Din punct de vedere formal, locuţiunea adverbială *de ieri* nu se distinge de locuţiunea adjectivală *de ieri*. Dar raportul semantic şi sintactic faţă de context este diferit. Pentru primul caz, *de ieri* este locuţiune adverbială în „*ziua de ieri*". În al doilea caz, *de ieri* este locuţiune adjectivală cînd însemnează „dintr-o epocă trecută, din trecut". Ceea ce înseamnă că există un raport semantic şi gramatical propriu construcţiilor locuţionale. În primul caz este un atribut adverbial, în al doilea, un atribut adjectival.

XIX. Locuţiuni alcătuite din adverb (cu valoare de prepoziţie) + pronume (substantiv): *ca aceea (acela), ca a lui, ca lumea, ca oamenii, ca naiba* etc.

„L-au dus pe o secetă şi arşiţă *ca aceea*" (= mare, însemnată), (Muste, Let., III, 53). „Unde nu dă o căldură *ca aceea* şi se topeşte omătul". (Creangă, O, 192).

„Gavril aducea nişte fripturi *ca acelea*" (Sadoveanu, O. V, 705); aici *ca acelea* însemnează „minunate, extraordinare".

„E vorba să ne facă un pod *ca lumea*" (= cum trebuie, cum se cade) (Sadoveanu, M. C. 182).

„S-o făcut colea nişte curţi, numai *ca a lui*" [1] (= splendide) (Vasiliu, Poveşti, 70; cf. J. Byck, BL, VII, 159).

Locuţiunea *ca acela* a ajuns să aibă funcţie calificativă în construcţii in care termenul era elementul component al unei comparaţii („*o căldură* c a a c e e a" = mare), în construcţii în care apărea ca determinant o propoziţie atributivă: „căldură *ca aceea* care n-a mai fost" (sau „a fost foarte rar"), în construcţii cu o propoziţie consecutivă: „o căldură *ca*

[1] Acelaşi tip de locuţiune, dar adverbială: „şi nu puteau scăpa bietele mîţe din mîinile noastre, pînă ce nu ne zgîriau şi ne stupeau *ca pe noi*". (Creangă, A. 56).

aceea, încît (că, de) te topeai", în construcții eliptice: „o căldură *ca aceea*"... !, și, de aici, prin pierderea valorii afective, s-a ajuns la o locuțiune adjectivală cu valoare de superlativ [1]. Dar poate apărea și cu determinări explicative apozitive:

„Pe o vreme *ca asta*, cu aerul fierbinte, neclintit, veneam la iarmarocul cel mare de la Folticeni". (Sadoveanu, O. VII, 237).

Pronumele care intră în alcătuirea locuțiunii se schimbă după gen (sensul este neutru) și număr *(ca aceea, ca acela, ca aceia, ca acelea)*.

Sinonime cu acestea, plecîndu-se de la nuanța comparativă, antrenează adverbe și pronume nedefinite ca: *așa-ceva* (de ex.: stofă *așa-ceva*). Cu valoare nominală apare în exemple ca:

„Cînd află că nu căutăm *așa-ceva*, ne mărturisește" (Sadoveanu, O. VII, 213).

XX. Locuțiuni formate din adverb (prepoziție) + interjecție [2] + prepoziție + pronume (substantiv): *ca vai de el (de lume, de om)* etc.

„Să asculți niște piese *ca vai de ele*" (Alecsandri, T. 1023).

„Nenorocita, ieșind cu nepus în masă, și necăjită *ca vai de ea*, s-a dus iarăși la fîntînă" (Creangă, P. 98).

„— În satul nostru n-aveam lumină, apă, casele erau *ca vai de lume*". („Scînteia", din 2.II. 1962, p. 2, col. 7).

Nuanțele redate de aceste locuțiuni sînt ale unui superlativ absolut (pentru noțiunile de *milă, regret, compătimire*).

Pronumele din structura locuțiunii se schimbă după gen și număr (ca vai de *el, ea, ei, ele*).

XXI. Locuțiuni adjectivale formate din *unități sintactice superioare*.

Considerînd criteriul sintactico-semantic decisiv în stabilirea locuțiunilor, socotim că, în planul conținutului, *valoarea funcțională* trebuie aplicată nu numai sintagmelor atributive sau epitetice, ci și propozițiilor fie determinative, fie caracterizante. De vreme ce și acestea au aceeași funcție, se cuvine să includem aici și locuțiunile adjectivale exprimate prin anumite unități sintactice superioare. Criteriul sintactic este determinant în locuțiunile care urmează:

(mai) de doamne-ajută [3] (bun, convenabil) „(mai) cu seamă, de oarecare valoare, cu care te mulțumești în lipsă de ceva mai bun".

„N-apucase calul să se depărteze o bucată de loc *mai de doamne-ajută*, și iată zmeoaica iară îi ajunge" (Ispirescu, L. 194).

„Nici casa ca lumea, nici trai *de doamne-ajută*" (Ispirescu, O. 65).

Uneori capătă valoare substantivală:

„Toți holteii de *vro doamne-ajută* periseră de pofta acestei frumusețe de fată" (Sbiera, P. 140).

---

[1] Cf. J. Byck, „*Ca acela*" *en fonction de qualificatif*, în „Bulletin linguistique", VII (1939), p. 144 și urm.

[2] Interjecția compusă *hodoronc-tronc* are valoare adjectivală cînd determină un substantiv. De ex.: „...monoloage *hodoronc-tronc*..." („Gazeta literară", nr. 449 din 18. X. 1962, p.I. col. 6), în sensul de „nepotrivite, deplasate, neașteptate".

[3] Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica...*, cap. *izolări*, p. 310.

nu ştiu cum „într-un fel oarecare, (în mod) ciudat, neobişnuit, bizar" :

„Măi Chirică, tare mai eşti şi tu *nu ştiu cum*; scoţi omul din minţi cu vorbele tale" (Creangă, P. 162).

cum nu se (mai) află, cum nu este :

„Broasca se dete de trei ori peste cap şi se ăcu o zînă gingaşă, şi plăpîndă, şi frumoasă *cum nu se mai afla sub soare*" (Ispirescu, L. 35).

„Avea omul acela o fată, dar aşa fată frumoasă, *cum nu era în toată lumea* ca ea" (Reteganul, P. V. 16).

cum e mai rău :

„Cînd îi omul în doi peri, să te fereşti de dînsul, c-atunci e *cum îi mai rău*" (Creangă, P. 166).

În aceeaşi categorie încadrăm şi formaţii locuţionale ca *(a fi) nu ştiu cum* (= ciudat, inexplicabil, curios), *cum trebuie*, *bun de pus la rană* (cu echivalentul *să-l pui (lipeşti) la rană)*, *prost de dă în gropi* etc.

O categorie de astfel de locuţiuni (sintactice) este şi cea formată prin repetiţia elementului dominant (semantic) al construcţiei : *lasă-mă să te las* [1] (= lipsit de energie şi de iniţiativă, nepăsător, comod, leneş).

„E foarte simpatic, un suflet minunat, numai că-i cam *lasă-mă să te las*" (Rebreanu, R. I, 21).

Am grupat aici fapte mai ales de natură sintactică (segmente de frază, propoziţii întregi) fiindcă *înţelesul* lor este *unitar* ca şi *funcţia sintactică* sau *raporturile sintactice* pe care le exprimă.

★

Clasificarea materialului după felul cum sînt construite locuţiunile s-a impus totuşi în articolul nostru, fără ca prin aceasta să anuleze legătura lor cu anumite elemente lingvistice, raporturile dintre grupurile sintactice, sinonimia grupurilor şi unitatea sensului.

Din cele arătate aici rezultă că locuţiunile adjectivale au, ca şi adjectivele propriu-zise, anumite caracteristici gramaticale. Dintre cele morfologice, am semnalat articularea, numărul, persoana, gradele de comparaţie etc. Dintre cele sintactice, au reieşit ca esenţiale : nonacordul cu determinantul, absenţa determinantului locuţiunilor adjectivale, redarea valorilor de comparativ şi, mai ales, de superlativ absolut, funcţia lor atributivă (atribute adjectivale sau nume predicative care, de fapt, sînt tot determinante atributive) [2] şi caracterul lor mobil (am zice *comutabil*) în sensul că pot deveni uşor şi locuţiuni adverbiale.

Celelalte caracteristici comune şi altor locuţiuni (valoarea afectivă, polisemantismul, aspectul, concurenţa părţilor de vorbire etc.) au fost arătate în cursul expunerii noastre.

Nu socotim clasificarea decît aproximativă, dacă nu chiar arbitrară, mai ales cînd e vorba de cazuri-limită. Şi pentru locuţiuni, în genere, multe puncte de vedere sînt posibile şi susceptibile de a se îmbogăţi pe măsura cercetării.

---

[1] Poate fi şi cu valoare substantivală (cf. un *lasă-mă să te las*).

[2] Firește, fără a exclude situaţiile cînd pot fi şi complemente (circumstanţiale).

DESPRE ETIMOLOGIA ADVERBULUI „NEAM"

DE

LUIZA SECHE

Substantivul *neam*, cuvînt foarte bine reprezentat în limba romînă, cu o mare bogăție de sensuri și de nuanțe semantice, are o origine indiscutabilă : provine din maghiarul *nem*, cu aproape aceleași sensuri ca și termenul romînesc.

Dacă însă pentru substantivul *neam* etimologia este cît se poate de clară, nu același lucru se poate spune despre adverbul *neam* „de loc, de fel, cîtuși de puțin".

Înainte de a ne spune părerea asupra originii acestui adverb, vom încerca să prezentăm cele susținute de alte izvoare sau de alți cercetători în legătură cu el.

Unele dintre dicționarele noastre din trecut nu înregistrează de loc substantivul și adverbul *neam*, altele nu menționează decît substantivul, neacordînd nici o atenție adverbului ; în sfîrșit, o a treia categorie de dicționare înregistrează, în feluri foarte diferite, ambele valori gramaticale. Astfel, DDRF subsumează adverbul substantivului, incluzîndu-l în acesta, sub forma expresiilor *nici neam* și *nu e neam de om p-aici*. Procedeul se regăsește aproape întocmai la Scriban, D. TDRG consideră și el că adverbul *neam* trăiește doar în expresii, dar îi rezervă totuși un sens independent („familiar") în cadrul categoriei de bază a substantivului. Alte dicționare (Șăineanu, D. U., CADE) înregistrează substantivul și adverbul drept categorii independente în cadrul aceluiași articol, adverbul *neam* fiind grupat sub unul sau mai multe sensuri, în expresii și independent de expresii. În sfîrșit, în ultimele dicționare romînești apărute, DL și DM, substantivul și adverbul *neam* sînt tratate în două articole independente, ca omonime. După DM, cel dintîi ar proveni din substantivul maghiar corespunzător *nem* („generație, semințe, popor"), celălalt, din adverbul maghiar de negație *nem* („nu").

Interesant de relevat în discuția de față este și faptul că printre expresiile de la omonimul substantiv *neam* este dată, în DL și DM, și expresia *neam de neamul meu* (*tău* etc.), al cărei sens principal („nimeni din familia mea") ne duce clar la valoarea adverbială a substantivului.

Lucrarea cea mai importantă în care este exprimat un punct de vedere în privinţa originii adverbului *neam* este articolul publicat, cu ani în urmă, de acad. Al. Graur în „Grai şi suflet", VI (1933—1934), p. 334—335. Vorbind despre adverbul amintit mai sus, Al. Graur arăta că particula *neam*, întrebuinţată mai cu seamă în Oltenia, pentru a întări o negaţie, circulă în limba romînă cu sensul de „de loc, cîtuşi de puţin". Mai departe, autorul semnala părerea curentă care susţinea că acest cuvînt este identic, din punct de vedere etimologic, cu substantivul *neam* „familie, rudă" şi că provine deci, ca şi acesta, din magh. *nem* „speţă, gen". Schimbarea de înţeles, afirmă domnia-sa, ar fi asemănătoare cu cea produsă în fr. *pas*, *point* etc. Citînd apoi pe TDRG şi menţionînd exemplele date în acest izvor (*nu-i găsi neam de tină*; *făr'de neam de ban în pungă*), care par să îndreptăţească etimonul unic propus de lexicograf pentru substantiv şi adverb [1], Al. Graur atrage însă atenţia că exemplele citate de Tiktin (aproape toate în construcţia *neam de...*) sînt oarecum speciale. Domnia-sa susţine că de obicei adverbul *neam* se întrebuinţează singur, neurmat de determinări introduse prin prep. *de* (ex. *nu i-a mai dat turcului neam, nici araci, nici sare*, Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, p. 63; *nu rîde neam*; *caută-n dreapta, caută-n stînga, neam*; *cît despre fructe, neam*). Aceasta ar fi cel puţin situaţia adverbului *neam* în Oltenia, regiunea în care se întrebuinţează cel mai mult; or aici, „după cum se vede, trebuie să socotim că *neam*... e întrebuinţat independent de restul frazei, ca şi turcescul *ioc* sau ţigănescul *canci*" [2].

De aceea, autorul consideră că o etimologie mai verosimilă decît cea admisă în general pentru adverbul *neam* (adică magh. *nem* „speţă") ar fi negaţia maghiară *nem* şi că în expresiile de tipul *neam de tină*, *neam de ban* (cu determinări), adverbul *neam* s-a născut pe teren romînesc, independent de oltenescul *neam*.

Explicaţia pe care ne-o dă acad. Al. Graur ar satisface dacă nu ar fi contrazisă de unele fapte de limbă [3].

Un argument, după cît se pare hotărîtor, care se opune să explicăm din maghiară adverbul *neam* cu sensul „de loc, de fel, cîtuşi de puţin" este răspîndirea lui teritorială: foarte răspîndit în Oltenia, foarte puţin în Muntenia, adverbul *neam*, cu sensul citat, nu apare niciodată în Transilvania [4], pentru a-l putea lega, aşa cum propune acad. Al. Graur, de particula maghiară de negaţie *nem* [5].

---

[1] Deoarece în locuţiunea cu care TDRG exemplifică adverbul *neam* înrudirea acestuia cu substantivul *neam* poate fi stabilită.

[2] Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 335.

[3] Menţionăm că chiar unele dicţionare maghiare (printre care *Magyar — német nagyszótár* al lui B. Kelemen, Budapesta, 1942) nu consideră omonime substantivul şi adverbul *nem*, pe care le tratează într-un singur articol (împreună cu particula negativă).

[4] Exemplul din nordul Transilvaniei pe care îl citează Tamás Lajos, în articolul *Zum ungarischen Wortgut des Rumänischen* (în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958, p. 846), după BL, IV (1936), p. 134 (*neam* „rien"), nu ni se pare semnificativ, întrucît din glosarul citat nu reiese dacă avem a face cu *neam* din locuţiunea adverbială *neam de*, cu circulaţie generală pe teren romînesc, sau cu adverbul propriu-zis *neam*, care circulă numai în sudul ţării.

[5] În *Atlasul lingvistic romîn* I şi II, partea necartografiată, îl avem înregistrat în 6 puncte din Oltenia şi în 3 puncte din Muntenia (ALR I: Bercioni, raionul Rîmnicu-Vîlcea, regiunea Argeş; Orlea, raionul Corabia, regiunea Oltenia; Osica de Jos, raionul Balş, regiunea

După părerea noastră, adverbul *neam* este, în totalitatea lui, o formație pe teren romînesc, dezvoltată din substantivul *neam*. Dezvoltarea noii categorii morfologice a pornit de la sensul de „specie, fel, soi" al substantivului, bine reprezentat în limbă, în toate regiunile țării și în texte din toate secolele de scris romînesc. Tamás Lajos a întrevăzut (în *lucr. cit.*, p. 845—847) această posibilitate de dezvoltare a adverbului din substantivul corespunzător, dar a susținut-o insuficient, exclusiv cu exemple de dezvoltări analoge apărute în diverse limbi străine. Pe de altă parte, cercetătorul maghiar n-a văzut veriga dintre cele două categorii gramaticale, constituită din locuțiunea adverbială *neam de...* Părerea noastră este că, din sensul „specie, fel, soi" al substantivului, pregnant popular, s-a desprins mai întîi locuțiunea adverbială *neam de...*, cu sensul „(de) nici un fel, (de) nici un soi, de fel", strîns legat de substantivul corespunzător. Locuțiunea adverbială *neam de...* apare, de asemenea, în texte populare din mai toate provinciile romînești (cf., între altele, exemple ca: *Dă, bade, tot prin grădină, Că nu-i găsi neam de tină, Ci tot iarbă înverzită*, Jarník-Bîrseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, București, 1895, p. 406; *N-am neam de făină*, Pamfile, *Jocuri de copii*, II, București, 1907, p. 156; *Te-ajunge-o vreme lungă Făr' de neam de ban în pungă*, „Șezătoarea", IV, 1895, p. 142; *Nu-i neam de struguri*, „Grai și suflet", V, 1932, p. 122; *Am o bute văruită fără neam de doagă*, Gorovei, *Cimiliturile romînilor*, București, 1898, p. 265; *N-are neam de gologan*, Rădulescu-Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, București, 1910, p. 88).

Neam de... circulă în limbă alături de locuțiunile populare concurente *(nici un) pic de..., (nici) picior de..., (nici) pui de..., (nici) sămînță de..., (nici) țipenie de..., (nici) urmă de...* etc., dezvoltate, și ele, din substantive și construite cu determinări introduse prin prepoziția *de*.

Din locuțiunea adverbială *neam de...*, cunoscută, după cum am văzut, pe întreg teritoriul dacoromîn, s-a putut dezvolta, în regiunile de sud ale țării, prin elipsa determinărilor, o valoare adverbială propriu-zisă (în construcții ca *nu vede neam, nu doarme neam, nu se descurcă neam* etc.), cu sensul „de loc, de fel, cîtuși de puțin", aproape identic cu al locuțiunii adverbiale din care provine.

Oltenia; ALR II: Grădiștea, raionul Olteț, regiunea Oltenia; Măceșu-de-Jos, raionul Olteț, regiunea Oltenia; Ghimpați, raionul Drăgănești-Vlașca, regiunea București; Negreni, raionul Slatina, regiunea Argeș; Zimnicea, raionul Zimnicea, regiunea București); din Oltenia îl avem înregistrat și în următoarele izvoare populare: Stăncescu, *Basme culese din gura poporului*, București, 1892; Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, București, 1910; Tomescu, *Glosar din jud. Olt* (în „Arhivele Oltenici" XXII — 1943, p. 264—288), în „Grai și suflet", VI, p. 335; apare și în literatura cultă din sudul țării: la Șt. Petică, *Opere*, București, 1938, p. 204; Gh. Brăescu, *Doi vulpoi. Schițe umoristice*, București, 1923, p. 60; M. Lungianu, *Clacă și robot. Icoane din viața țărănească*, București, 1921, p. 108; Camil Petrescu, *Un om între oameni*, vol. I, București, 1953, p. 177; M. Preda, *Întîlnirea din pămînturi*, București, 1948, p. 160; M. Preda, *Desfășurarea*, București, 1954, p. 66, 130, apoi în „Sămănătorul", II, p. 54; „Viața Romînească", septembrie 1960, p. 65 etc.

De altfel, unele dintre locuţiunile adverbiale concurente amintite au mers pe aceeaşi linie de dezvoltare morfologică : alături de locuţiunea adverbială *(nici un) pic de...* „de loc" circulă azi, cu aproape acelaşi sens, adverbul *pic* : *n-am mîncat pic* ; alături de locuţiunea adverbială *(nici) sămînţă de...* circulă adverbul *sămînţă* : *n-a mai rămas sămînţă* etc.

Considerăm, în concluzie, că substantivul şi adverbul *neam* formează un cuvînt unic şi că valoarea de adverb a cuvîntului a apărut pe teren romînesc şi, prin urmare, nu se explică prin particula negativă maghiară *nem*.

boróșcă — boroșcoí

În *Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbii romîne*, publicat de către „Muzeul limbii romîne" din Cluj, VI (1922), 179/6, la întrebarea: „Cum se conservă mierea ținută pentru leacuri" s-a răspuns: *Mierea se ține în boroșcă*. Locul unde s-a dat acest răspuns este comuna Uileacu-Șimleului — Baia Mare. Dată fiind regiunea din care provine cuvîntul, avem a face, desigur, cu un element maghiar.

În maghiară *boros* este adjectiv și înseamnă „beat, amețit de vin" sau se traduce prin locuțiunea adjectivală *de vin*: *boroskancsó* „cană de vin"; *borospohár* „pahar de vin" etc. Adjectivul *boros*, substantivat, poate însemna „cană de vin", iar *boroska* este diminutivul acestuia, format cu sufixul *-ka*. Din acest diminutiv ar putea fi explicat cuvîntul romînesc.

În romanul *Moromeții* al lui Marin Preda (București, ESPLA, 1955), p. 188, făcîndu-se o descriere *a mutului călușarilor*, se spune: *Purta o fustă murdară și zdrențuită... Era boroșcoit pe mîini și pe față cu roșu și arăta înspăimîntător.*

E firesc să aducem verbul *boroșcoí* în legătură cu *boróșcă*, care înseamnă și conținutul vasului, în care se păstrează vinul, și să-l interpretăm în cazul acesta prin „a mînji cu vin", și anume, în locul citat din *Moromeții*, „cu vin roșu".

Acțiunea romanului *Moromeții* se petrece în Cîmpia Dunării (p. 7), și anume în comuna Siliștea-Gumești din raionul Roșiori-de-Vede, regiunea București (p. 308). În această regiune se cultivă mult vița roșie de terasă, din care se produce vinul roș-întunecat, cu care se mînjea, probabil, mutul călușarilor.

Originea ardelenească a cuvîntului se explică prin prezența coloniștilor transilvăneni, numeroși în această regiune.

nulbrétn

În ALR II 3981/386 s-a înregistrat (în comuna Marginea, raionul Rădăuți, regiunea Suceava) cuvîntul *nulbretn*, cu sensul de „fund pentru tăiței, cîrpător".

Etimologia lui este : germ. *Nudelbrettchen* „scîndurică pentru tăiței".

D. MARMELIUC

GLOSAR REGIONAL

Regiunea Suceava (raionul Gura Humorului, comuna Pîrteștii de jos) *

HALCÉR subst. sg. = piatră cu care se ascute coasa ; cute, gresie.

HÁRAMNICÁR, *-i*, s.m. = tînăr care umblă cu uratul în seara de Anul Nou.

HARAPĂU, *harapăie*, s.n. = cleşte de scos cuie.

HARÁUS ! interj. = afară !

HĂLIŞTE s.f. sg. = loc fără stăpîn : *casa asta a ajuns hăliște.*

HÍLIS, *-ă*, adj. = (despre oameni) îngrijit, curat.

HIT subst. sg. = foc intens la fierărie.

HÎD, *hîzi*, s.m. = om mascat de Anul Nou : *anu ista mă fac hîd la Anu Nou.* Şi : *şatrar.*

HÓRTA interj. = strigăt cu care se alungă vitele.

HOSTÍ, pers. III sg. *hostește*, vb. IV intranz. = = a dormi adînc, sforăind.

HOSPÓNT subst. sg. = muncă fără plată, prestație : *ne-a scos la hoșpont.*

HOTROPÓS, *-oasă*, adj. = (despre terenuri) accidentat, rîpos.

HUC adv. = peste tot : *au mers oile huc prin trifoi.*

HÚTĂNĂ, *-e*, s.f. = scrînciob făcut dintr-o frînghie prinsă cu cele două capete de creanga unui copac.

HÚZAT interj. = strigăt de îmbărbătare folosit ca îndemn ; înainte ! hai ! : *huzat, jucați pînă la ziuă !*

IP adv. = continuu, permanent : *lucră ip zi și noaple.*

IÚSPĂ s.f. sg. = ciorbă fără gust. Şi : *liurcă.*

ÎNGĂDUÍT, *-ă*, adj. = (despre lichide) care s-a mai răcit, călduț : *laptele îi îngăduit.*

ÎNTREBUINTÓS, *-oásă*, adj. = folositor : *nu-l asvîrli că-i întrebuințos la ceva.*

ÎNVÎRTITÚRĂ, *-i*, s.f. = un fel de prăjitură făcută din făină de grîu.

JÁRCĂ, *jărci*, s.f. bondiță ruptă. Var : *poáșcă.*

JĂTÍLĂ s.f. sg. = bagaj.

JBÁNȚ, *-uri*, s.n. = dans popular.

JÎGÁRĂ, *jigări*, s.f. = nume dat unei oi slabe.

LADÍTĂ, *-e*, s.f. = penar.

LÁGĂR s.n. sg. = **1.** bîrnă care ajută la încărcarea buștenilor în vagoane ; **2.** bucată de lemn care se pune pe osie pentru a putea transporta buștenii.

LÁȘTUG, *-uri*, s.n. = (în vorbirea bătrînilor) tren de marfă.

MACĂU, *macăie*, s.n. = bucată de lemn cu cioturi.

MALUÍ, *maluiesc*, vb. IV tranz. = a picta.

MALUITÚRĂ, *-i*, s.f. = pictură, portret.

MANASTÍRI s.f. pl. = șotii, pozne, năzbîtii : *numa de manastiri se ține.*

---

* Continuarea *Glosarului* din LR, XI (1962), nr. 6.

MAZÚR, *-i*, s.m. = **1.** slovac; polonez; **2.** copil obraznic, ştrengar.

MERHÁIE, *merhăi*, s.f. = **1.** oaie; **2.** orice animal domestic.

MINÚNE, s.f.v. *ploion*.

MÎTĂ, *-e*, s.f. = **1.** cleşte de scos cuie în formă de S; **2.** fată ţîfnoasă: *ţine-ţi fleanca, tu mîţă*.

MNILARÍE, *-ii*, s.f. = murdărie mare.

MNINUNÁT, *-ă*, adj. = foarte obraznic: *numa că nu se suie pe pereţi de mninunat ce-i*.

MOŞNEGARÁIE s.f. colectiv = adunătură de moşnegi.

MOŞOÁLCĂ s.f. sg. = grămadă de bani: *moşoalcă de bani*. Var.: *moşoancă*.

MOZDÁRIE, *mozdării*, s.f. = (în vorbirea bătrînilor) murdărie.

MUSTIRÉALĂ s.f sg. = zeama care se scurge din gunoi. Var.: *mustureală*.

MUSTRÁ, *mústru*, vb. I tranz. = a zugrăvi: *am mustrat casa cea mare*.

MUZÚCĂ, *-ci*, s.f. = fanfară.

NÁDĂ, *năzi*, s.f. = scîndura pusă peste coşUL căruţei pentru a se putea încărca mai mult.

NAFRAMÍTĂ, *-i*, s.f. = batistă (mai ales batista fetelor).

NAHĂU, *nahăi*, s.m. = om prost.

NAVÁL subst sg. = aglomeraţie: *în tren îi mare naval*.

NUMÍ, *numesc*, vb. IV tranz. = a comunica nuntaşilor cadourile primite de tinerii căsătoriţi.

ÓSCĂ adv. = cică: *oscă eu l-am grăit de rău*.

ÓSTRĂ s.f. sg. = instrument de pescuit în formă de furculiţă.

PADURÉTE s.f. pl. = **1.** mere şi pere tăiate şi uscate pentru iarnă; şi *uscatúri*; **2.** mere murate în butoi.

PAÍNGÎNI s.m.pl. = crengi împletite care se pun pe vîrful căpiţelor de fîn ca să nu le strice vîntul. Şi: *praştini*.

PALINTÁR, *-e*, s.n. = covor de hîrtie care se pune pe perete.

PARANDÍ, *parandésc*, vb IV intranz. = a o lua la fugă.

PARTÍE, *- ii*, s.f. = echipă de tineri care prezintă în noaptea revelionului dansuri şi urături tradiţionale, precum şi unele scenete comice.

PÁŞNIC s.m.v. *preţulitor*.

PÎNTICÍNĂ, *-i*, s.f. = slănină de pe pîntecele porcului.

PLOIÓN subst. sg. = ploaie mare cu grindină. Şi: *cúmpănă, sloátă, slávă, minúne*.

POASCĂ s.f.v. *jarcă*.

POCÍT adj. m. = (despre oameni) glumeţ, comic.

POMORÂNTĂ, *-e*, s.f. = (mai ales în vorbirea bătrînilor) portocală.

POTROCÓL, *potrocoale*, s.n. = registru.

POTROMOŞÍ, *potromoşăsc*, vb. IV tranz. = a cheltui pe nimicuri, a risipi.

PRÁJLĂ, *-e*, s.f. = **1.** căldură mare. Şi: *zăpuşálă, bujálă, arsúră*. **2.** ceapă prăjită.

PRAŞTÍNI s.m.pl.v. *paingîni*.

PRAVALITÚRĂ, *-i*, s.f. = dezmiriştire. Şi: *ogorîtúră*.

PRETULÍ *preţulesc*, vb. IV tranz. = a evalua o daună (de exemplu o recoltă distrusă de vite străine).

PRETULITÓR, *-i*, s.m. = cel care evaluează o daună. Şi: *paşnic*.

PRICI adv. = chiar: *prici aşa cum îţi spun*.

PRIFACÚT, *-ă*, adj. = (despre oameni) **1.** descurcăreţ; **2.** manierat.

PROPITÓARE s.f. sg. = lanţ care leagă oiştea de căpăstrul calului.

PUÍC, *-uri*, s.n. = despărţitură a grajdului în care se ţine pleava şi fînul cel mai bun.

PÚJLĂ, *-e*, s.f. = cîine.

RAFUÍ pers. III sg. *rafuieşte*, vb. IV tranz. = a bîrfi pe cineva: *el pe toţi îi rafuieşte*.

RAST s.n.sg. = pauză, repaus.

RATÉZE s.f.pl. = lanţ de lîngă chimir, de care ciobanul îşi leagă cuţitul.

RAVÍZIE, *-ii*, s.f. = (învechit) recrutare.

RÎNCĂ, *-ci*, s.f. = animal domestic, vită: *a intrat rînca în lan*.

RUMB subst sg. = rom.

SACRÍU, *-ie*, s.n. = sertar. Şi: *saltár, şufládă*.

SALTÁR s.m.v. *sacriu*.

SCRÎMBITĂ, *-i*, s.f. = scrumbie. Şi: (învechit) *crîmgiţă*.

SÎCRÉT subst. sg. = dracul: *minca-te-ar sîcretu*.

SLÁVĂ s.f.v. *ploion*.

SPREHUÍT, *-ă*, adj. = (mai ales despre lapte) plin de gunoaie.

STRABÁBĂ, *-e*, **s.f.** = femeie foarte bătrînă.

STRAINÁȘ, *-i*, s.m. = (ieșit din uz) om care posedă pămînt în raza unei comune vecine.

STRONȚ, *-i*, s.m. = **1.** vagabond; **2.** om îmbrăcat rău, rupt, flenduros; **3.** funcționar; **4.** cel care nu umblă îmbrăcat în port național.

SUFLETÍ, *sufletesc*, vb. IV intranz. = a trăi: *ca mămăligă goală și tot sufletești.*

SANDÁR, *-i*, s.m. = fir de grîu rămas nesecerat pe ogor. Și: *costréi.*

SATRÁR s.m.v. *hîd*

ȘCOMÍRLĂ s.f. sg. = miros de carne arsă.

ȘNĂLTUG, *-uri*, s.n. = (mai ales în vorbirea bătrînilor) tren de persoane.

SÓTCA s.f. sg. art. = (în imprecații) duh rău, drac: *șotca să te ieie!*

ȘPIȚ, *-uri*, s.n. = **1.** trior; **2.** blacheu.

ȘPOÁNCĂ, *șponci*, s.f. = agrafă.

STERT s.n.sg. = fitil pentru lampă.

SUFLÁDĂ s.f.v. *sacriu.*

TAFÎLCĂ *-ci*, s.f. = săculeț. Și. *zagîrnă, coșléi.*

TEÁRFĂ, *terfe*, s.f. = opincă.

TÍNGLĂ, *-e*, s.f. = palmă.

TRAGLĂU, *-aie*, s.n. = sanie cu două tălpi construită special pentru a putea transporta fîn sau gunoi.

TRÁȘCĂ, *trășci*, s.f. = fierăstrău special pentru despicatul bîrnelor.

TRAȘCÁR, *-i*, s.m. = cel care lucrează cu trașca.

TRÉCERE, *-i*, s.f. = dizenterie. Și: *pîntecărie.*

TIITOÁRE, *țiitori*, s.f. = **1.** bucată de lemn pusă la punte pentru sprijin; **2.** (în vorbirea bătrînilor) dans popular: *faceți o țiitoare!*

TÎLÍNDRU, *-e*, s.n. = sticlă pentru lampă.

TÎRTÁI s.n.sg. = bură, burniță.

TUBRÍC, *-uri*, s.n. = chibrit.

TUMBURÚG, *-uri*, s.n. = insignă: *la concurs ne-a dat și țumburugu de pe bondiță.*

URDÍE, *-ii*, s.f. = **1.** adunătură de oameni; **2.** familie: *am fost la nuntă cu toată urdia.*

URZÍT, *-ă*, adj. = (despre oameni) slab, firav: *nu poate lucra că-i urzit de tot.*

VEDEÁUĂ s.f.sg. = termen, soroc.

VÎNTUÍT, *-ă*, adj. = (despre oameni și, mai rar, despre animale) nebunatic, nărăvaș.

ZOFÓRT adv. = îndată, imediat.

Material culeș și redactat de Ilie Dan.

NOTE. Dintre cuvintele de mai sus următoarele n-au fost înregistrate în alte lucrări lexicografice: *haramnicar, haraus, hiliș, horta, ip, iuspă, întrebuințos, jătilă, lașfug, maluitură, mazur, mnilarie, oscă, parandi, pînticină, stronț, șandar, țîrțai, zofort.*

Sînt atestate cu același sens în alte regiuni sau localizate neprecis: *harapău* (Pașca, Gl.: Bonț-Gherla; Materiale, I, p. 72: Vîlcele-Turda), *hoșpont* (CV 1950, nr. 11—12/40: Ilișești-Suceava), *hotropos* (DA), *huc* (DA), *nahău* (CADE: Maramureș), *pomoranță* (CV 1952, nr. 4/34: Năsăud), *potrocol* (Materiale, I, p. 88: Vîlcele-Turda), *puic* (Materiale, I, p. 287: Șieu — Măgheruș), *pujlă* (Lexic reg. p. 107: Bilca-Rădăuți, Coman, Gl: Cîmpulung Moldovenesc), *sacriu* (Materiale I, p. 287: Șieu Măgheruș), *scrîmbiță* (CADE), *sufleți* (CADE: Oltenia), *școmîrlă* (Glosar reg.), *șpiț* (CV 1950, nr. 11—12/41: Ilișești-Suceava), *șterț* (CADE), *vîntuit* (LR 1961, p. 569: raionul Vișeu).

Sînt atestate cu alt sens (sau nuanță de sens) și în alte regiuni sau localizate neprecis: *halcer* (DA), *hiț* (Lexic reg. p. 117: Voitinel-Rădăuți; Glosar reg.), *hîd* (TDRG. Scriban, D., CADE: Moldova, Transilvania), huc (DA. CADE: Maramureș; Viciu, Gl.: Reteag-Dej; Pașca, Gl.: Bistrița-Cluj, Zagra-Năsăud; LR 1960, nr. 3/79: Frătăuții Vechi-Rădăuți; Lexic reg., p. 24: Șomcuta Mare; Materiale, I, p. 284, Șieu Măgheruș, Glosar reg.), *huzat* (Materiale, I, 75: Vîlcele-Turda), *învîrtitură* (TDRG; Scriban, D.; CADE; DM; Materiale, I, p. 212: Someș Guruslău-Jibou; Glosar reg.)., *jarcă* (CADE: Moldova; Scriban, D.; Coman, Gl.: Idriciu-Fălciu; DM; Lexic reg., p. 61: Bogdana-Vaslui p. 64: Lisa-Făgăraș), *jbanț* (Lexic reg., p. 104: Bilca-Rădăuți), *macău*

(TDRG; Paşca,Gl. : Răhău-Alba Iulia ; Ciauşanu, Gl. ; Lexic reg., p. 9 : Sanislău-Carei ; Materiale, I p. 78 : Vîlcele-Turda), *malui* (CV 1950, nr. 11—12/40 : Ilişeşti-Suceava), *merhaie* (Glosar reg.), *miţă* (Coman, Gl. : Brăila ; CV 1950, nr. 4/33 : Alba Iulia), *nadă* (Viciu, Gl. : Bonţida-Gherla ; LR 1959 nr. 2/53 : Stăneşti-Argeş ; Lexic reg., p. 9 : Sanislău-Carei ; p. 71 : Girişu de Criş-Oradea), *naframiţă* (CADE ; DM), *nurui* (Coman, Gl. : Talpa Ogrăzile-Videle), *partie* (Lexic reg., p. 106 : Bilca-Rădăuţi), *padureţ* (Paşca, Gl. : Bonţ-Gherla), *potrocol* (Glosar reg.), *potromoci* (CADE ; Transilvania ; CV 1950, nr. 11—12/38 : Chisindia-Arad ; Materiale, I, p. 188 : Deda-Topliţa ; LR 1961, p. 21 : Chisindia-Gurahonţ), *prajlă* (Scriban, D. : Transilvania), *prăvălitură* (Lexic reg., p. 107 : Bilca-Rădăuţi), *prici* (CADE ; CV 1950, nr 11—12/40 : Ilişeşti-Suceava ; Glosar reg.), *puic* (Materiale, I, p. 189 : Deda-Topliţa ; p. 287 : Şieu Măgheruş), *pujlă* (Viciu Gl. : Vaşlobeni-Miercurea Ciuc ; Paşca, Gl. : Bonţ-Gherla ; Lexic reg. p. 107 : Bilca-Rădăuţi ; Materiale, I. p. 287 ; Şieu Măgheruş), *rasl* (CADE ; Scriban D. ; Paşca, Gl. : Bonţ-Gherla ; DM), *rîncă* (CADE ; Scriban, D. ; Coman, Gl. : Bonţ-Gherla ; DM), *rumb* (DM), *sacriu* (CADE ; Scriban, D., DM), *sicret* (CADE : Transilvania ; Coman, Gl. : Hunedoara), *sprenhuit* (Scriban, D.), *şcomîrlă* (Coman, Gl. : Bonţ-Gherla ; Paşca, Gl. : Maramureş ; Glosar reg.), *şpiţ* (CADE ; CV 1950, nr. 11—12/41 : Ilişeşti-Suceava ; DM ; Glosar reg.), *şterţ* (CADE ; Scriban, D. ; Viciu Gl. : Suciu de Sus-Năsăud ; Glosar reg. ; DM), *tafilcă* (Coman, Gl. : Piatra Neamţ), *tearfă* (Scriban, D. ; Ciauşanu, Gl. ; DM ; Lexic reg., p. 115 : Bilca-Rădăuţi ; Glosar reg.), *traşcă* (LR 1961, p. 238 : Pestişani-Tîrgu Jiu), *traşcar* (Glosar reg.), *ţiitoare* (CADE ; Oltenia ; Giauşanu, GL. ; DM), ţumburug (CADE), *urdie* (CADE ; Scriban, D.), *vintuit* (CADE ; DM).

Sînt atestate cu alt sens (sau nuanţă de sens) în regiuni diferite şi cu forme diferite : *hălişte* (*velişte, jelişte* : DA), *hotropos* (*hrăpos* : Glosar reg.), *jbanţ* (*jbalţ, balţ* : Glosar reg.), *jigară* (*jiganie* : DM), *manastiri* (*mănăstire* : CADE, DM), *mninunat* (*minunat* : TDRG, CADE, DM), *moşoalcă* (*moşoaică* : CV 1952, nr. 2/38 Tecuci, DM), *mustireală* (*mustureaţă* : Materiale, I, p. 25 — Blaj), *muzucă* (*muzică* : TDRG, CADE, DM), *nafraniţă* (*naframă* : TDRG ; *năframă* : CADE ; *năfrămuţă* Coman, Gl. — Sînmihaiu Almaşului-Zalău), *naval* (*năval* : CADE ; *navale* : CV 1949 nr. 8/35 — Isverna-Turnu Severin), *ostră* (*ostreţ* : CADE, Coman, Gl. — Piatra-Neamţ, DM), *paingîni* (*paing, paingăniş* : CADE, Scriban, D., DM) *palintar* (*păretar* : CADE — Transilvania), *ploion* (*ploaie* : Coman, Gl. — Piatra Neamţ, CADE, DM), *pomoranţă* (*pomoroage* : DM), *potromoci* (*potrocăli, potricăli* : Scriban, D. ; *potroci* : Lexic reg., p. 72 — Girişu de Criş-Oradea, p. 106 — Bilca-Rădăuţi), *preţulitor* (*preţitor* : Paşca, Gl. — Frata-Cluj, Lexic reg., p. 66 — Holod-Beiuş), *prifacut* (*prefăcut* : CADE, Scriban, D., DM), *puic* (*puiuc* : Materiale, I, p. 189 — Deda-Topliţa), *rafui* (*răfui* : CADE), *ravizie* (*revizie* : DM), *sacriu* (*sicriu, secriu* : CADE, DM), *sîcret* (*secret* : CADE, DM), *sprehuit* (*sprăhoet* : CV 1950, nr. 4/41 — Sălaş-Haţeg, Materiale, I, p. 216 — Someş, Guruslău-Zalău ; *sprăhuiat* : DM, *sprehuietic* : Materiale, I, p. 288 — Şieu Măgheruş), *strababă* (*străbună* : DM), *strainaş* (*străin* : CADE, Scriban, D., DM), *şneapt* (*şneap* : CADE, Lexic reg., p. 86 : Rîmnicu Vîlcea), *şpoancă* (*şpangă* : Scriban, D. — Moldova, Muntenia, CADE, ; *şpagă* : Scriban, D. — Moldova), *şterţ* (*şteart* : CADE, Materiale, I, p. 268 — Geoagiu-Orăştie), *tînglă* (*tîngă* : CADE — Moldova, DM), *traglău* (*traglă* : CADE — Moldova, Transilvania, DM, Lexic reg., p. 64 — Mărăşeni-Iaşi, Glosar reg. ; *tragăn* : Materiale, I, p. 270 — Petroşani), *ţumburug* (*ţimburuc* : CADE ; *ţumburuş* : DM), *urdie* (*ordie* : CADE, Scriban, D., DM ; *oardă, ordă, hordă, hoardă* : Scriban D.).

Sînt atestate cu acelaşi sens în regiuni diferite şi cu forme diferite : *harapău* (*harapană* : Materiale, I, p. 175 — Deda-Topliţa, Glosar reg. ; *harapană* : Coman, Gl. — Firminiş-Zalău), *hosti* (*hospi* : DA), *huţănă* (*huţină, huţună* : DA), *moşnegaraie* (*moşnegarie* : DM), *mozdarie* (*murdărie* : DM), *naframiţă* (*năframă* : LR 1960, nr. 2/21 — raionul Dej ; *năfrămuţă* (Materiale I, p. 82 — Vîlcele-Turda, p. 183-Deda — Topliţa, p. 262 — Şutu-Turda), *nahău* (*năhuiu* : Viciu, Gl — Zeicani-Haţeg), *palintar* (*păretar* : CADE — Moldova, Bucovina), *preţuli* (*preţălui* : Scri-

ban, D., CADE — Moldova, DM ; *preţăli* : Lexic reg. p. 25 — Şomcuta Mare ; *preţui* : DM), *preţulitor* (*preţăluitor* : CADE — Moldova, DM ; *preţuitor* : DM), *propitoare* (*opritoare* : DM), *puic* (*puiuc* : Materiale, I, p. 215 — Someş Guruslău ; *puiag* : Materiale, I, p. 266 — Sereca-Orăştie), *ravizie* (*revizie* : CADE, Scriban, D.), *rumb* (*rum, ròm* : DM), *sacriu* (*săcrii* : Materiale, I p. 190 — — Deda-Topliţa, p. 187 — Şieu Măgheruş ; *sicriu* : Glosar reg.) *scrtmbiţă* (*scrtmbie* : CADE, Scriban, D ; *scrumbie* : CADE, Scriban D., DM), *sicret* (*săcretul* : CADE ; *secret* : Scriban, D. ; *sicreata* : Materiale I, p. 93 — Vîlcele-Turda), *sprehuit* (*sprăhuit* : LR 1961, p. 240 — Zvoriştea-Dorohoi), *şcomirlă* (*şcomirlaie, şcomirlaiţă* : PAŞCA Gl. — Sîngiorz Băi-Năsăud), *şotca* (*şotcu* : Lexic reg., p. 109 — Bilca-Rădăuţi), *tabultoc* (*tăbiltoc* : CADE — Moldova, Bucovina), *traglău* (*traglă* : Scriban, D. — Moldova, DM ; *trahlă* : Scriban D. — Transilvania ; *trăgace* : Materiale, I, p. 270 — Sereca-Orăştie), *ţilindru* (*cilindru* : DA), *ţubric* (*chibrit* : DM), *vedeauă* (*vadea* : Dicţ., *vedé, vedena* : Coman, Gl.-Fălticeni).

Sînt înregistrate în dicţionare cu alte sensuri de circulaţie generală : ***hîd, îngăduit, învîrtitură, lădiţă, lagăr, miţă, mustra, nadă, naval, numi, pădureţ, pocit, şip, trecere, urzit.***

L. Mareş

„NEAOȘISME"

DE

Acad. IORGU IORDAN

Dorința majorității publiciștilor noștri, în special a celor tineri și mai tineri, de a scrie „altfel" decît înaintașii și mulți dintre contemporanii vrednici de a fi luați drept model, se manifestă nu numai prin folosirea unui mare număr de termeni „radicali", împrumutați, mai totdeauna, din franceză sau, uneori, confecționați de ei înșiși, cu rezultate, în general, necorespunzătoare, ci și prin apelul la vorbirea populară și arhaizantă, considerată, prin simplul fapt al naturii ei, ca „frumoasă" sau, în orice caz, mai puțin „banală". Ambele aceste aspecte ale publicisticii noastre actuale au un izvor psihologic comun, în ciuda contradicției dintre ele, evidentă pentru oricine, și anume goana după o exprimare deosebită de cea obișnuită și, dacă se poate, impresionantă, indiferent aproape de conținutul comunicării, de cele mai multe ori chiar împotriva conținutului, în sensul că, de obicei, nu avem a face cu idei care să ceară formulări pretențioase sau «alese», diferite de cele curente în vorbirea și scrisul unui om cultivat [1].

Publiciștii la care mă refer (e vorba, în primul rînd, de criticii și cronicarii literari, muzicali etc.) uită ori se fac a uita că, afară de rare și neînsemnate excepții, vocabularul cerut de conținutul articolelor lor este, trebuie să fie, acela al limbii literare curente, fiindcă și ideile exprimate în ele sînt idei familiare oricăruia dintre cititorii obișnuiți ai revis-

[1] Oricîtă... bunăvoință ar avea cineva, nu cred că-și poate explica altfel decît arăt eu aici o frază ca aceasta: „O lume care sfidează aparent temeiurile vieții americane, naufragiind într-o existență de tembelism ostentativ și de voluptuoasă patologie, o faună de eroi dezarticulați pendulînd între isteria psihanalitică și rudimentul budist, un *lumpen*-univers de extracție eteroclită sau o colecție de fantome ce se doresc elemente fantastice fără a izbuti nici o clipă să-i alunge cititorului impresia de convențional și de forțat". (A. E. Baconsky, în „Contemporanul", 4 ianuarie 1963, p. 2.) N-avea dreptate „Viața romînească" să vorbească în unul dintre numerele ei de anul trecut despre stilul „fandosit" al autorului citat? Cine înțelege fără o anumită osteneală, pe care n-o răsplătește cu nimic rezultatul obținut (dacă totuși îl obține!), fraza reprodusă aici?

telor noastre de cultură generală. De altfel observă ușor oricine că dificultățile de urmărire și de înțelegere a celor mai multe cronici literare, plastice etc. se datoresc nu termenilor tehnici proprii domeniului de activitate respectiv, ci cuvintelor pompoase și bombastice, căutate într-adins, cu scopul, unic, de a dovedi stăpînirea desăvîrșită, la un nivel foarte înalt, a materialului discutat și, bineînțeles, a limbajului corespunzător. Cît despre îmbinarea cuvintelor în sintagme, propoziții și fraze, ea se justifică, dacă se poate, și mai puțin, cînd, sub imperiul aceleiași dorințe de a scrie „savant", autorii umblă după construcții neobișnuite, care se dovedesc a fi, pînă la urmă, greoaie și confuze, deci neinteligibile chiar pentru un om cu adevărat cult.

Scrisul „frumos" (cel în mod natural frumos) n-are ce căuta într-o cronică literară sau artistică, al cărei conținut este, într-un anumit sens, științific, după cum un astfel de scris nu poate fi folosit într-o lucrare strict științifică. Stilul unor astfel de lucrări trebuie să fie clar, adică înțeles, fiindcă ele se adresează intelectului, să fie precis și propriu, spre a nu da loc la echivocuri, și aceasta, tot pentru motivul că cititorul trebuie să înțeleagă ce spune autorul, și, evident, să respecte în mod strict din punct de vedere gramatical normele limbii literare. Scrisul frumos este la locul lui în operele beletristice, care, deși, în ce privește veridicitatea faptelor, nu diferă prin nimic esențial de cele științifice, se deosebesc de acestea în elaborarea și prezentarea conținutului, dat fiind că scopul lor este nu numai să ajute pe cititor la înțelegerea realității, ci și să-l facă părtaș, cu propria lui simțire și fantazie, la evenimentele înfățișate și la soarta oamenilor implicați în ele. De aceea libertatea scriitorului în folosirea limbii nu cunoaște nici o limită, afară, bineînțeles, de aceea pe care o impun normele limbii și necesitatea de a fi accesibil oricărui cititor. Încolo, el poate recurge, cînd conținutul cere, la neologisme (ba chiar și la termeni tehnici), arhaisme, regionalisme, argotisme etc., și tot așa, în cazul poeziei propriu-zise, poate „alege" cuvintele și construcțiile care i se par mai potrivite pentru realizarea măiestriei artistice, rațiunea de a fi a unei opere literare [1].

Dacă în ce privește neologismele limbajul publicistic poate găsi și adesea găsește o justificare, firește în anumite limite [2], utilizarea „neaoșismelor" mi se pare cu totul deplasată. Am spus, cred, și altă dată că o deosebire esențială (desigur cea mai importantă) între neologisme și cuvintele vechi (sau mai vechi) ale unei limbi constă în faptul că primele au, de obicei, un sens precis, datorită existenței lor recente și naturii pur intelectuale a noțiunilor respective, pe cînd marea majoritate a celorlalte sînt, din cauza vechimii și a îndelungatei lor întrebuințări, încărcate cu numeroase sensuri, foarte adesea metaforice, care dau sau pot da naștere la echivocuri. De aici urmează că în publicistică, al cărei conținut este oarecum științific, se impune evitarea în măsură maximă a cuvintelor vechi, populare sau familiare, și nu numai pentru motivul deja arătat,

[1] Țin să precizez că, după mine, „măiestria artistică" nu înseamnă numai ceea ce, mai scurt, s-ar putea exprima prin „stil", ci și elaborarea însăși a materialului de fapte și de idei, care alcătuiesc conținutul unei opere literare.

[2] Cf. articolul *Neologisme și... ncologisme* din această revistă, XI (1962), p. 283 și urm.

ci și pentru că apariția lor distonează cu caracterul strict intelectual al unui articol de critică literară sau muzicală [1].

Exemplele și citatele care urmează nu aparțin toate limbajului publicistic în accepția dată acestui termen în discuția de pînă aici. Lucru firesc, dacă nu uităm că diversele stiluri ale limbii se influențează reciproc și, prin urmare, se amestecă. Cred totuși că punctul de plecare trebuie căutat aproape totdeauna în publicistică, fiindcă acest gen să-i zicem literar, care stă la mijloc între literatura beletristică (cel puțin în intenția celor care-l cultivă) și eseul științific propriu-zis, se pretează într-o măsură importantă la „literaturizare". Cîteodată, cuvintele și expresiile „frumoase" folosite de publiciști au o proveniență strict beletristică. A fost, de pildă, cazul lui *bineț̦e* și *a da bineț̦e* [2], de care mișunau povestirile și reportajele mai ales ale începătorilor, nemulțumiți de... banalitatea echivalentelor *bună ziua* și *a da bună ziua*. La fel îmi explic pe *a îndrăgi*, care face în momentul de față adevărate furori, judecînd după frecvența lui nu numai în limba scrisă a tot felul de opere, ci și în vorbirea curentă a atîtor oameni ușor influențabili în materie de exprimare „frumoasă" (era să zic... drăguță, ca să nu mă îndepărtez de etimon !), și cu determinative dintre cele mai variate cu putință. Dacă în textele vechi și în vremea lui Eminescu sau ceva mai tîrziu acest verb avea un înțeles precis („a se îndrăgosti"), astăzi el însemnează, aș zice, orice, evident pe baza sensului fundamental al temei [3]. De pildă: *acest om pe care toți îl îndrăgesc* („Contemporanul", 19 mai 1961, p. 4); *unui poet de mult îndrăgit* (*ibidem*, p. 5); *un cadru pe care artistul l-a îndrăgit din copilărie* (*ibidem*, 2 iunie 1961, p. 6); *genul îndrăgit de cele mai largi mase* (*ibidem*); *cititorii sovietici au îndrăgit romane și nuvele* (*ibidem*, 16 iunie 1961, p. 8); *Schubert, pe care ați remarcat desigur cît l-am îndrăgit* (*ibidem*, 15 sept. 1961, p. 6); *nu se poate să nu îndrăgești pe constructorii socialismului* (*ibidem*, 1 dec. 1961, p. 3); *va lăsa tot ce a îndrăgit* (*ibidem*, 23 februarie 1962, p. 3); *personaje cunoscute și îndrăgite* (*ibidem*, 15 iunie 1962, p. 4); *maiștrii cu care m-am întîlnit îndrăgeau literatura* („Gazeta literară", 3 martie 1961, p. 3); *iată de ce-l determină autorul pe Alceste s-o îndrăgească pe Célimène* (*ibidem*, 3 august 1961, p. 7); *De aceea Molière își pedepsește... mult îndrăgitul erou* (*ibidem*). Cf. și *o muncă pe care o îndrăgesc*, auzit de nenumărate ori la ședințe, sesiuni etc., precum și în vorbirea zilnică.

La fel de... îndrăgit, și asemănător, nu numai ca formație, cu acest verb este *a înmănunchia*, de asemenea frecvent în limbajul publicistic, unde apare, de obicei, cînd se vorbește despre o culegere de versuri, de

[1] Cînd autorul polemizează și recurge, deci, la ironie și la alte procedee stilistice adecvate, situația, evident, se schimbă.

[2] Folosesc perfectul, fiindcă în ultima vreme apariția acestor „neaoșisme" de origine, cred, sămănătoristă, s-a împuținat simțitor și sper să înceteze cu totul.

[3] Sînt interesante, pentru discuția de față, atestările bogate din DA. Lăsînd la o parte pe cele din literatura populară, care nu contează din punctul de vedere al cronologiei (de altminteri ele se referă toate la verb, nu și la derivatele lui), citatele cele mai recente se opresc la sfîrșitul secolului al XIX-lea. La fel prezintă situația și DL, care n-a găsit, probabil, citate mai recente, deși îmi vine greu să admit că în secolul nostru acest verb n-a mai fost folosit de nici unul dintre autorii, așa de numeroși, trecuți în bibliografia dicționarului.

povestiri etc., ba chiar și de studii științifice, deci... nepoetice. Ex.: *o operă de traducător, care înmănunchiază zeci de titluri* („Contemporanul", 1 aprilie 1960, p. 3); *studiile înmănunchiate acum ajută la cunoașterea economiei românești* (*ibidem*, 2 iunie 1961, p. 7); *să înmănuncheze idei* (*ibidem*); *Primul volum... înmănunchiază 10 articole* (*ibidem*, 22 sept. 1961, p. 7). Întrebuințarea acestui verb a devenit în limbajul publicistic aproape o obligație, un adevărat șablon, cînd este vorba să se prezinte un volum care conține o culegere, indiferent de natura elementelor ei alcătuitoare. Autorul prezentării începe mai totdeauna așa: „Cartea de față (sau în volumul de față, autorul) înmănunchiază un număr de (poezii, studii etc.)". Mă întreb, cum m-am mai întrebat și cu alt prilej: cine scrie așa într-o revistă oarecare n-o citește măcar cu o regularitate aproximativă, și dacă da, nu vede că acest verb, care i se pare foarte frumos, este folosit și de alții și că de aceea a devenit un adevărat clișeu stilistic? Osteneala, vizibilă, de a scrie „distins" („ales" etc.) nu se poate îndrepta și în sensul evitării unor anumite formulări, care s-au banalizat tocmai din cauza marii lor frecvențe în scrisul nostru actual? Se știe doar că în special astfel de expresii se uzează mult mai repede decît cele banale, ca să zic așa, din capul locului. Miile și zecile de mii de cuvinte pe care le utilizează toți vorbitorii, și aceasta de cînd există limba, pot apărea și chiar apar de nenumărate ori într-un spațiu sau într-un interval de timp foarte redus, și totuși nu atrag atenția nimănui, din cauza banalității lor (precum și a faptului că, în marea lor majoritate, nu pot fi înlocuite prin altele). Un *a îndrăgi*, *a înmănunchia* etc., dimpotrivă, te trag de mînecă (și cel ce le folosește asta urmărește!), datorită „frumuseții" lor, adică rarității lor, și, după ce te-ai uitat de două trei ori la ele, te saturi și le întorci spatele. Este posibil ca un publicist să nu-și pună această problemă, clară ca lumina zilei, și să nu încerce a o rezolva în mod satisfăcător, în primul rînd pentru el însuși?

Sînt și substantive „frumoase", care ademenesc pe publiciștii noștri (și nu numai pe ei). Unul, prezent în toate... anotimpurile, datorită mijloacelor de tot felul puse la dispoziția oamenilor muncii pentru a-și petrece în mod sănătos concediile de odihnă, este *drumeție*, care, întocmai ca *a îndrăgi*, cunoaște numeroase nuanțe semantice. Am impresia că a devenit chiar termen cvasi-tehnic, dacă nu oficial, în materie de excursii, călătorii etc. Folosirea lui se extinde mereu, din cauză că a pătruns și în limbajul, de obicei sobru, al gazetelor, în frunte cu „Scînteia", ca să nu mai vorbesc de radio și de televiziune. Iată o serie de citate: *cu drumeția caravanelor* („Contemporanul", 22 dec. 1961, p. 1);... *care dă drumeției un sens profesional* („Gazeta literară", 11 ianuarie 1962, p. 2); *două milioane de tineri în drumeție* („Scînteia", 13 iunie 1962). Adaug *drumeții sibiene*, titlul, se pare, al unui reportaj, despre care nu pot da altă indicație (pe baza fișei întocmite din fugă) decît că-i scris de tînăra noastră poetă Florența Albu, fostă studentă a mea (asigur însă pe cititori că n-a învățat pe *drumeție* nici de la mine, nici de la alți profesori ai Facultății de filologie). Acest cuvînt are, alături de el, un verb, deopotrivă de „frumos": *a drumeți*. Un telereportaj, ascultat întîmplător de mine, purta titlul *Drumețind prin țară*. Cele spuse mai înainte despre

banalizarea rapidă a expresiilor „frumoase" capătă o confirmare, dacă ar mai fi nevoie, prin punerea față în față a lui *drumeție* (și *a drumeți*) cu *drumeț*, care îi stă la bază. Pe acesta îl putem întîlni de zeci și sute de ori, fără să ne atragă în vreun fel oarecare atenția, pentru că este banal, nu are „pretenții" estetice. În schimb, celelalte două, fiind rare și totodată cu veleități artistice (sînt convins că impresia aceasta o au foarte mulți, dacă nu toți vorbitorii, buni cunoscători ai limbii noastre), își pierd repede puterea de atracție și devin chiar supărătoare. Mai intervine însă ceva. *Drumeție* este un cuvînt „făcut". Am avut mereu acest sentiment și constat acum, cu ajutorul dicționarelor, că nu m-am înșelat, căci, afară de DM, nici unul dintre celelalte nu-l înregistrează. Faptul acesta îmi sprijină părerea, pe care am exprimat-o, în treacăt și cu destulă îndoială, în timpul unei ședințe academice, că *drumeție* a fost „creat" în preajma ultimului război [1].

Frate bun cu *drumeție* este *ospeție*, un frate mai mic și mai puțin atrăgător, cum rezultă din apariția lui relativ rară în publicistica actuală. Ex.: *În ospeție la „Lenfilm"* („Veac nou", 20 iulie 1962); *teatrele sovietice aci venite în ospeție* („Contemporanul", 11 ianuarie 1963, p. 4). Seamănă cu frate-său și prin faptul că are, pe lîngă el, verbul corespunzător, *a ospeți*, pentru care nu pot produce nici un citat, ceea ce nu înseamnează că nu va fi circulînd în limbajul publiciștilor (și scriitorilor) noștri [2]. Deosebirea dintre *drumeție* și *ospeție*, în ce privește frecvența lor, se explică, în primul rînd, prin natura conținutului exprimat de ele, dar, într-o anumită măsură, și prin faptul că al doilea, deși tot „creație" modernă, este mai vechi (DL are un citat din Costache Negruzzi) și de aceea mai puțin interesant [3].

O achiziție foarte recentă a stilului publicistic este *filă* pentru *pagină*. Cînd am întîlnit pentru întîia oară acest cuvînt în scrisul nostru actual, m-am bucurat, cum mi se întîmplă ori de cîte ori am prilejul să-mi amintesc de vremea copilăriei. Ca școlar în cursul primar nu știam ce-i aceea „pagină", fiindcă spuneam totdeauna *filă*: caietul (sau cartea) avea atîtea file, era cu filele rupte etc. *Pagină* mi-a devenit cunoscut în liceu, ca atîtea alte neologisme, legate direct sau indirect de învățătură. Dar bucuria n-a ținut mult, și cînd am văzut că acest neaoșism se întinde ca pecinginea, am început să reacționez, ca în cazul lui *a îndrăgi*, cu care nu seamănă totuși de loc în ce privește „frumusețea", sau a lui *drumeție*. Reproduc toate citatele înregistrate de mine în ultimii doi ani pe baza lecturii cîtorva publicații periodice: *multe din filele reușite se pierd în masa cărții* („Gazeta literară", 23 febr. 1961, p. 2); *Se aflau însă în acest volum file care...* („Contemporanul", 31 martie 1961, p. 3); *File dintr-un manual viu* („Gazeta învățămîntului", aprilie 1961); *1500 de file din manuscrisul noii sale piese* („Contemporanul", 16 iunie 1961, p. 4); *Omul din umbră*

[1] În fosta variantă a DA (existentă la Institutul de lingvistică din București) se spune: *drumeție* (Formație nouă) = *drumărit*, după care urmează două citate (din Ioachim Botez, *Însemnările unui belfer* și din *Adevărul literar și artistic*). *Drumeți* lipsește.

[2] Dicționarele nu-l cunosc, dar sînt sigur că el există.

[3] Varianta amintită a DA dă citate destul de numeroase, printre ele și unul aparent popular (din „Șezătoarea"), sub forma locuțiunii *în ospeție*. Verbul nu este înregistrat.

sau un fel de „file din agenda unui spectator de filme" [1] (*ibidem*, 4 august 1961, p. 5); *va rămîne înscris cu litere de aur în filele istoriei* („Scînteia", 6 nov. 1961, p. 1); *O filă dintr-un jurnal de bord* (titlu, „Scînteia", 9 mai 1962); *File din marea carte a naturii* (titlu, *ibidem*, 12 mai 1962); *Întoarcem o filă și ni se deschide cielul Alchimia* („Contemporanul", 11 ianuarie 1963, p. 3). Forța de atracție a acestui cuvînt este așa de irezistibilă, încît s-a impus și unor personalități literare foarte puternice, ca Zaharia Stancu (*să întoarcem cîteva file ale istoriei*, în „Gazeta literară", 9 noiem. 1961, p. 8) sau M. Beniuc (*fila de identitate a fiecărui erou*; n-am notat izvorul)[2]. Nu mai vorbesc de ziariști și de cei ce lucrează obișnuit în colectivele de redacție ale gazetelor [3]. Apariția lui *filă* cu sensul aici în discuție și, mai ales, răspîndirea lui aproape fulgerătoare surprinde, aparent, pe cei care cunosc informațiile din DA, unde se spune că acest cuvînt se întrebuințează mai ales prin Moldova, că, deci, este un termen dialectal. Surprinderea dispare, dacă luăm în considerație starea de spirit a iubitorilor de expresii rare, așa cum am descris-o mai sus: termenii regionali, la fel cu cei arhaici (aș adăuga „radicalismele" și „creațiile") satisfac în cea mai mare măsură această condiție de ordin stilistic, care este raritatea (respectiv noutatea).

Dacă exemplele discutate pînă aici sînt ori par a fi cele mai răspîndite și totodată, sub anumite aspecte, cele mai izbitoare, ele nu sînt singurele neaoșisme supărătoare ale limbajului publicistic actual. Alături de ele apar, de pildă, *a se asemui* (*Nimeni ... n-a desfășurat vreodată o muncă de traducător care să se asemuie cu aceasta*, în „Contemporanul", 1 aprilie 1960, p. 3), *condeier* (*Imaginea fantezistă a unui condeier întîrziat*, în „Gazeta literară", 26 mai 1960, p. 7)[4], *meleaguri*, *plaiuri* (*mai ales plaiuri moldovene* sau *transilvane* !) ș.a. Mă opresc, puțin, la două, care, pe lîngă cusurul mereu discutat pînă aici, îl mai au și pe acela că sînt folosite greșit, o dovadă în plus că avem a face pur și simplu cu dorința de a scrie „frumos", adică altfel decît scriu marea majoritate a contemporanilor noștri. În „Contemporanul" cu data de 10 iunie 1960, p. 3 citim: *În leatul scriitoricesc intrat în arenă în ultimii zece ani*; ... *hălăduind pe marginea societății* (în unul și același articol). Legătura dintre *leat* (= contingent) și *scriitoricesc* este cel puțin forțată, dacă pornim (și trebuie să pornim), din punct de vedere gramatical (al raportului logic dintre aceste două noțiuni), de la construcția consacrată: (*ce leat ești?*) *sînt leat 1925*. Precizarea *în ultimii zece ani* amintește de formula întrebuințată în limbajul militar, dar „leatul" e un singur an, nu mai mulți. Cît despre *a hălădui*, sensul peiorativ din citatul de mai sus nu se justifică: în vorbirea populară, acest verb însem-

[1] Cuvintele puse între ghilimele sînt titlul unui articol.

[2] În aceste două citate, *filă* n-ar putea fi înlocuit prin *pagină* (este mai ales cazul celui de-al doilea, unde *filă* stă pentru *foaie*). La fel în citatul din „Contemporanul" cu data de 11 ianuarie 1963.

[3] Într-o convorbire telefonică cu un redactor al „Scînteii", paginile articolului cerut mie erau „file" !

[4] DA, care, cum se știe, este foarte bogat atît în cuvinte, cît și în atestări, nu cunoaște acest substantiv, ceea ce dovedește că avem a face cu un termen nou, apărut între cele două războaie mondiale.

neazǎ, din contra, „a trăi bine, convenabil". (Ca să nu mai vorbim de faptul că cineva hălăduieşte, adică trăieşte nu pe, ci în marginea societăţii.)

Deşi, poate, de prisos, ţin să precizez că nu mă ridic, teoretic, împotriva folosirii cuvintelor şi expresiilor populare (cînd sînt autentic populare). Cine îmi cunoaşte scrisul şi, în special, vorbirea în condiţii determinate ar putea să-mi impute, mai degrabă, contrariul. Ceea ce mi se pare că trebuie combătut este goana după efecte stilistice, fără alegere sau, de cele mai multe ori, greşit „alese", goana după „găselniţe", cum mai spun din cînd în cînd tovarăşii care cred că acest cuvînt este derivat de la *a găsi* şi că reprezintă, deci, echivalentul fr. *trouvaille*. (De fapt, este numele unei insecte şi al unei boli de vite şi provine dintr-un etimon slav.) Aşadar, punctul meu de vedere în problema neaoşismelor nu diferă prin nimic de cel susţinut în materie de neologisme : combat şi condamn artificialitatea (care se îmbină adesea cu ignoranţa), intenţia de a impresiona, de a „epata" pe cititori prin elementele pur formale ale scrisului, adică, spus mai scurt, fandoseala şi sclifoseala stilistică.

NOTE DE CULTIVARE A LIMBII

DE

ANA CANARACHE

Ceea ce

Pentru mai multă precizie sau o mai puternică accentuare a ideii, pronumele relativ *ce* este adesea precedat de demonstrativul *ceea* cu valoare neutră, grupul invariabil *ceea ce* echivalînd cu „lucrul (sau lucrurile) care...":

„Tot *ceea ce* reprezenta ea pentru mine a încetat să mai reprezinte" („Contemporanul", nr. 49/1962, p. 3, col. 1). „Acoperea aşteptarea asta cu multe gînduri, cu multe preocupări, cu multă încordare pentru tot *ceea ce* avea de realizat, de dobîndit" („Viaţa romînească", nr. 11/1962, p. 61). „Acum înţeleg că tot *ceea ce* făceai, gesturile acestea ciudate, batjocur le tale nu erau decît ca să-ţi ascunzi marea ta iubire" (Camil Petrescu, T. III, p. 80).

Iată şi exemple din autori mai vechi:

„Şi-a pus mînile în cap de *ceea ce* a găsit acasă" (Creangă, P., p. 61).

Construcţia se găseşte şi în texte populare:

„Nu crede *ceea ce* vezi, bărbate, ci *ceea ce*-ţi spui eu, frate" (Zanne, P. IV, p. 261). „Nu se mănîncă tot *ceea ce* zboară" (Ispirescu, L., p. 14).

Totuşi, în limba veche întîlnim mai rar astfel de construcţii, *ce* nefiind de obicei accentuat prin *ceea*:

„*Ce* vrea să facă, făcea" (Ureche, Let. I, p. 206). „Din *ce* am zis înaintea măriei-tale, nu voi ieşi" (Antim, P. XXVIII). „*Ce*-am fost, acum nu sînt" (Conachi, P., p. 113). „*Ce* cauzează păreri de rău, nu este de dorit" (Maiorescu, L., p. 82). De *ce* ţi-e mai drag în lume, tocmai de aceea n-ai parte" (Creangă, P., p. 31). „Aducea, pentru hatîrul călugărilor şi a călugăriţelor, tot *ce* li trebuia" (*ibidem*, p. 112). „Să sfîrşesc *ce*-am pus de gînd" (Ispirescu, L., p. 16). „Şi *ce-a* făcut, Destul de rău a fost" (Coşbuc, F., p. 72).

Iată şi cîteva exemple populare :

„Nu-mi tigneşte nici *ce* mînc, Nici *ce* beau" (Jarník-Bîrseanu, D., p. 89). „*Ce* ţie nu-ţi place, altuia nu face". „De *ce* te temi, de aceea n-ai să scapi". „Oaspele nu mănîncă *ce* gîndeşte, ci mănîncă *ce* găseşte" (Zanne, P. IV, p. 227). „*Ce*-i scris omului, în frunte-i e pus" (Creangă, P., p. 220).

În limba mai veche *ce* se folosea singur şi în anumite cazuri în care înlocuia o construcţie cu prepoziţii, situaţie în care astăzi am spune *ceea ce* :

„ S-au căit *ce* (= de ceea ce) au făcut" (Neculce, Let. II, p. 340). „Au dat arz la împăratul, jăluind pre Nicolai-vodă *ce* (= pentru ceea ce) au făcut" (*ibidem*, p. 334).

Sau, din literatura populară :

„Să se mire tot tîrgul *Ce* (= de ceea ce) mi-a făcut urîtul, Să se mire şi lumea *Ce* (= de ceea ce) mi-a făcut dragostea" (Jarník-Bîrseanu, D., p. 275). „Ia seama *ce* (= la ceea ce) iubeşti" (*ibidem*, p. 251).

Astăzi construcţia *ceea ce* este mult mai mult folosită, tinzînd să înlocuiască pe *ce*. Expresia în *ce priveşte* este aproape pretutindeni înlocuită cu *în ceea ce priveşte*, care începe să devină clişeu.

Iată o serie de exemple (mai vechi) în care comunicarea nu are nimic de suferit prin lipsa lui *ceea* :

„Anul 1472 a fost relativ liniştit *în ce priveşte* relaţiile dintre cei doi domni" (Mihai Costăchescu, *Arderea tîrgului Floci şi a Ialomiţei*, Iaşi, 1935, p. 99). „*În ce priveşte* numele Bărăganului, el apare relativ tîrziu în documentele noastre" (*ibidem*, p. 174). „*În ce priveşte* arta şi literatura, conducerea noului stat socialist a pus în joc toate mijloacele..." (Ursan, I, p. 26). „*În ce priveşte* efectul miorelaxant, cel mai activ s-a dovedit a fi acepromazinul" („Revista de referate medico-biologice", nr. 3/1962, p. 154).

Iată acum exemple recente în care *ce* este precedat de *ceea*. Mai întîi, cîteva întîlnite în aceeaşi publicaţie („Grădina, via şi livada", nr. 4/1962), dar aparţinînd unor autori diferiţi :

„*În ceea ce priveşte* culturile de legume..." (p. 47). „*În ceea ce priveşte* randamentul metodei ... aceasta este..." (p. 65). „*În ceea ce priveşte* desimea dăunătorilor, aceasta a fost următoarea" (p. 74). „*În ceea ce priveşte* vinificaţia, o atenţie deosebită se va acorda mecanizării şi automatizării proceselor de vinificaţie" (p. 83).

Iată şi exemple din alte publicaţii :

„*În ceea ce priveşte* istoria domniei lui Mihai Viteazul, cercetase multe biblioteci" (Camil Petrescu, *Un om între oameni*, II, p. 419). „Redacţia nu a asigurat volumului o unitate, atît *în ceea ce priveşte*[1] ţinuta ştiinţifică a articolelor, cît şi a bibliografiei" („Viaţa romînească", nr. 11/1962, p. 185). „*În ceea ce priveşte* aspectele legate de medicina universală, cititorul rămîne cu impresia..." („Contemporanul", nr. 49/1962, p. 7, col. 5). „*În ceea ce priveşte* derivarea verbelor..." (LR, XI (1962), nr. 5, p. 48). *În ceea ce priveşte* prescurtările din nume biblice în limba bulgară ..." (*ib.*, p. 32). „Cercetătorul romîn a luat în discuţie materialul ... numai *în ceea ce priveşte* influenţele reciproce dintre ..." (*ib.*, p. 30).

[1] Corect : *nici* în (ceea) ce priveşte... *nici* în...

Dacă demonstrativul *ceea* are drept scop accentuarea și prin aceasta, oarecum, individualizarea ideii la care se referă, el trebuie folosit cu măsură, pentru ca să nu încarce în mod inutil fraza.

Un altul

Adjectivul-pronume *alt-altul* determină (respectiv înlocuiește) o ființă sau un lucru care „nu este aceeași sau același cu ființa sau lucrul despre care a fost vorba, care este de față sau este cel obișnuit" (DL):

„Să plătească și *alt* preț de cum vor prețui acel lucru" (Pravila Mold., p. 31). „Un topor sau *altă* asemenea unealtă " (Drăghici, R., p. 48). „În locul bisericei sfîntului Lazăr fusese *altă* biserică, de lemn" (Creangă, A., p. 80). „Am jucat la trei jocuri într-o singură zi: unul, de flăcăi tomnatici ... *altul* de flăcăi tineri" (*ibidem*, p. 104) „Ceea ce te-ar supăra De ți-ar face-o *altul*" (Coșbuc, B., p. 57). „De-atunci n-am pe pămînt *Altă* bucurie" (Iosif, V., p. 75). „Cum ai putut să devii dintr-o dată *alt* om?" (Camil Petrescu, T.I, p. 246). „Parcă se simte *altul*, o viață nouă îi năvălește în piept" (Sadoveanu, O. VI, p. 6). „Am să-i mulțumesc lui cumnatu Haralambie, a zis ea cu *altă* intonare de glas" (id., N.F., p. 14).

Sau din texte populare:

„Trece-un dor și-o supărare Și vine *alta* mai mare" (Jarník-Bîrseanu, D., p. 214). „Nu te teme, mîndră dragă, Că cu *alta* nu-mi fac treabă" (*ibidem*, p. 390).

Uneori, pentru a marca în mod special ideea de „diferit de celălalt" sau „în plus față de celălalt", idee care, mai mult sau mai puțin, este totdeauna prezentă în *alt-altul*[1], pronumele-adjectiv este precedat de articolul (sau adjectivul) nehotărît „un".

„Nici tu junghi, nici tu friguri, nici *o altă* boală nu s-a lipit de noi" (Creangă, A., p. 28). „Nici o *altă* știre nu mai cunosc despre acest boier" (Mihai Costăchescu, *Arderea tîrgului Floci și a Ialomiței*, p. 56). „*Un alt* sat Soci a fost în județul Tutova" (*ibidem*, p. 79). „E *o altă* lume.... E un oraș de artă, de eleganță" (Camil Petrescu, T.I, p. 75). „Nu te-am putut regăsi în nici *o altă* femeie" (*ibidem*, p. 251). „Papugiii mai lucrau și mestii sau meșii, *o altă* încălțăminte de piele" (Pamfile, I.C., p. 342). „Din leșie se scot după *o altă* oră" (Pamfile-Lupescu, Crom., p. 25). „Se dă numirea de longitudine ... a unui loc unghiului diedru format de meridianul terestru a acestui loc cu *un alt* meridian oarecare" (Culianu, C., p. 76).

În vremea din urmă construcția *un altul* a căpătat o foarte largă răspîndire, ea fiind utilizată și în cazuri în care nu este nevoie de o accentuare specială a ideii de „diferit" sau „în plus":

„Ușor pentru brigadier — spuse *un altul*" („Viața romînească", nr. 11/1962, p. 35). „Atunci avem *o altă* rugăminte" (Camil Petrescu,

[1] Alt(ul) înseamnă obișnuit al doilea din doi, sinonim cu *celălalt*. *Un alt(ul)* presupune existența a mai multe decît două, distribuite în două grupe: una alcătuită dintr-un singur obiect (*unul*), a doua din toate celelalte împreună, așa că *un altul* indică pe unul dintre toate acestea, care poate fi și al doilea față de unul, dar și oricare din ele. I. Iordan, *Limba română actuală*, p. 329.

T.I, p. 213). „Tablourile criticate într-*un alt* microfoileton au fost date jos" („Contemporanul", nr. 49/1962, p. 2, col. 4). „Ospătarul... îl servește cu *o altă* porție de coniac" („Romînia liberă", nr. 5642, p. 3, col. 1).

Dicționarul vechii Academii, menținonînd în cadrul articolului *alt* această situație, spune : „După franț. sau nemț. se găsește, de pe la începutul sec. XIX, și *un alt* pentru *alt*" — și citează două exemple : „La nevoile în parte [Dumnezeu] alcătuiește concursul *unor altora*" (Conachi,P., p. 294)[1]. „Asupra *unui alt* sar" (Pann, E. II, p. 94).

Deși construcția *un alt* se întîlnește și înainte de secolul al XIX-lea („Am ajuns pre pămînt înger ca *un alt* apostol nou", Biblia 1688, p. 7, prefață), totuși nu se poate vorbi despre o astfel de folosire a lui *alt* în limba mai veche. (Citînd exemplul din Biblie, DA interpretează pe *un alt* ca însemnînd „un al doilea" — ceea ce ar corespunde și cu un exemplu din Creangă pe care îl avem la îndemînă și în care *un* este folosit înaintea numeralului ordinal : „Unde mănîncă doi, mai poate mînca și *un al treilea*" — Creangă, A., p. 144.)

Poate că nici la cei doi autori citați de DA nu este vorba de o influență străină, căci construcția *un alt* se întîlnește — o dată — și la Creangă, autor la care nu se poate presupune o astfel de influență : „Craiul acela mai avea un frate mai mare, care era împărat într-*o altă* țară (P., p. 183).

În orice caz, exemple de *un* + *alt* sînt, chiar în textele de după începutul secolului al XX-lea, foarte rare. Frecvent, întîlnim pe *un* + *alt* la autorii moderni — și aceasta cu atît mai mult cu cît ne apropiem de epoca de astăzi :

„După trei zile... sosește *o altă* veste" (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 133). „Șăineanu ... dă [cuvîntului Bărăgan] *o altă* derivațiune, de asemenea turcească (*ibidem*, p. 175). „Era ...însoțit de cumnatul său, Nicolae Alexandrescu, și de *o altă* rudă, Andronic (Camil Petrescu, *Un om între oameni*, II, p. 421). „*Un alt* scaun, între ușa dinspre vestibul" (id. T.I, p. 8) : „E *o altă* lume... E un oraș de artă, de eleganță" (*ibidem*, p. 75). „Boris Gorbatov aduce în cartea sa *o altă* lume, lumea cea nouă" („Contemporanul", nr. 5/1954, p. 1 ,col. 4). „Aceasta a fost o temă. *O altă* temă, a doua... poate fi formulată cam așa" (id., nr. 49, p. 3, col. 1). „În anul 1941... a publicat *o altă* operă fundamentală" (id., nr. 48, p. 2, col. 6).

Iată și o serie de exemple (din autori diferiți) în „Viața romînească", nr. 11/1962 :

„Îi deschidea bănuiala *unei alte* lumi" (p. 57). „Piața însăși, lărgită acum considerabil... ar putea să constituie, în ansamblul ei, *o altă* treaptă" (p. 79). „Fiecare etaj îmi oferă pe ferestrele sale *o altă* privelițe" (p. 80). „Într-un *alt* raport... se spune" (p. 84). „*Un alt* pictor tînăr... a surprins publicul bucureștean" (p. 146). „*O altă* scenă magistrală este monologul ei în fața oglinzii" (p. 152). „Ce bine ar fi s-o măritățm undeva la vreo casă de amanet, nu? Cumva să nu atragem atenția poliției, nu? Undeva într-*un alt* oraș, ai?" (p. 27). „Pînă noaptea

[1] Citatul corect din Conachi sună : „La nevoile în parte concursul unor altora Alcătuiește izvorul fericirii întregi".

tîrziu stătu Sanda în fotoliul dintre ferestre, ca să evoce amintirea familiei doamnei Wander şi să-şi potolească cu ea *un alt* gînd, care se furişa mereu, încăpăţînat (p. 67). „Un volum substanţial este consacrat lui Grigorescu, *un altul* lui Petraşcu" (p. 170).

Alte exemple:

„Raportul dintre propoziţie şi îmbinare ridică şi *o altă* problemă" (LR, XI (1962), nr. 5, p. 21). „Acest grup cere, de obicei, existenţa *unui alt* cuvînt (*ib.*, p. 22). „Apare şi la *un alt* contemporan" (*ib.*, p. 53).

Folosirea lui *un* înaintea lui *alt-altul* tinde să se generalizeze. Din limba scrisă, începe să pătrundă şi în limba vorbită — deocamdată aducînd, poate, o uşoară nuanţă de livresc. Dar oricît ar fi ea de răspîndită- este de remarcat că folosirea este circumscrisă la numărul singular. Plu, ralul „nişte alţii" ar părea absurd [1].

Mai este de remarcat că nici în vorbire, nici în scris, articolul *un* nu apare decît foarte rar înaintea cazurilor oblice. Vorbitorii ţin desigur să evite succesiunea de genitive *unui altuia*, *unei alteia*, atît de greoaie din pricina dublei flexiuni cu formă identică. Exemplul din Conachi, citat mai sus, este semnificativ. La Pann, efectul neplăcut creat de o dublă flexiune identică a fost evitat, pronumele rămînînd neacordat.

Dacă succesiunea *unui altuia* se evită, se pare că se şovăie mai puţin în faţa grupului *o alteia*, cu tot hiatul care se creează şi care de obicei este greu acceptat de limba noastră.

De-a dreptul

Substantivul *drept* a dat naştere locuţiunii adverbiale *de-a dreptul*, cu sensul local „fără a se abate din drum, fără ocol, direct" (DL): „O luă *de-a dreptul* peste porumbişte" (Preda, *Întîlnirea din pămînturi*, p. 34).

Locuţiunea se foloseşte şi cu un sens derivat din cel propriu: „Cum vrei să spun... *de-a dreptul?* ori pe de lături?" (Alecsandri, T. I, p. 95). „Dascălul de la Radu Vodă era cuprins de sfiiciune cînd vorbea *de-a dreptul* cu personalităţile cu oarecare suprafaţă" (Camil Petrescu, *Un om între oameni*, II, p. 529).

De mai multă vreme se observă o extindere a folosirii acestei locuţiuni, care începe să capete şi alt sens. Precedînd adjective, locuţiunea joacă rolul de instrument gramatical de întărire sau de precizare a ideii, echivalînd cu „cu adevărat, cu totul, pe de-a întregul, cu desăvîrşire" sau (cf. I. Iordan, *Limba română actuală*, p. 372) cu „chiar, într-adevăr, pur şi simplu":

„Pagini *de-a dreptul* zguduitoare din proza scriitorilor" („Romînia liberă", nr. 5655/1962, p. 3, col. 1). „A scăzut şi publicitatea, deşi *Ultimele ştiri* au acum un tarif *de-a dreptul* ridicol" („Viaţa romînească", nr. 11/1962, p. 13). „[Directoarea] a fost *de-a dreptul* indignată" (*ib.*, p. 33).

[1] Titlul *Alte nişte fabule* (M. Breslaşu) nu contrazice această afirmaţie, ci, dimpotrivă, o întăreşte, prin nota de umor care i se asociază.

Folosirea aceasta este destul de răspîndită. La pagina 184 a aceleiași reviste o întîlnim de trei ori:

„Un lanț interminabil de determinări genitivale, nu numai obositoare, dar *de-a dreptul* dizgrațioase". „În scris, utilizează un limbaj *de-a dreptul* păsăresc". „O serie de explicații eronate, uneori *de-a dreptul* hilare".

Se pare că nu avem a face cu o trecere de sens (pornind de la sensul „fără ocol, fără înconjor, fără a lăsa loc la îndoială" s-a putut ajunge la acela de „legat nemijlocit", iar de aci la „desigur, foarte"), ci cu un calc după limba germană, adverbul folosit în această limbă fiind *direkt* (*direkt lächerlich* „cu adevărat de rîs"). Termenul *direct* a fost folosit la început și în romînește[1], dar în vremea din urmă el a fost înlocuit cu *de-a dreptul*, probabil pentru că *drept* pare mai puțin neologic. O construcție asemănătoare cu cea germană găsim și în limba rusă, unde adverbul folosit este прямо.

Socotim calcul nejustificat cînd este vorba, mai ales, de texte literare cu o limbă îngrijită.

[1] „*Direct* false" (CL, 1935); „*direct* absurd" (VR, 1938), ap. I. Iordan, *op. cit.*, p. 372.

OBSERVAȚII ASUPRA EXPRESIILOR RIMATE

DE

IOANA VINTILĂ

Vorbirea tuturor popoarelor este presărată cu un mare număr de expresii specifice, adesea intraductibile, care dau exprimării plasticitate și culoare, avînd o funcție similară cu tropii din limbajul artistic. Aceste expresii idiomatice sînt îmbinări de cuvinte transmise prin tradiție neschimbate, atît ca aspect formal, cît și ca înțeles, rod al experienței și al fanteziei poporului, în marea lor majoritate metafore, al căror înțeles nu rezultă atît din însumarea sensurilor cuvintelor care le compun, cît din folosirea specială ce li se dă, prin aplicarea la o anumită realitate.

În aceste îmbinări de cuvinte, adesea surprinzătoare și aparent nemotivate, termenii își pierd libertatea, alcătuind în procesul funcționării expresiilor în vorbirea populară unități fixe, care nu pot fi dislocate și ale căror componente se cer unele pe altele.

Unul dintre mijloacele care fac mai strînsă și mai stabilă legătura dintre elementele componente ale acestor expresii (ușurînd memorarea lor), pe lîngă legătura de sens — destul de laxă adeseori, fiind vorba mai ales de imagini — este unirea lor formală, prin procedeul aliterației sau prin ritm și rimă [1] — mijloace care constituie și elemente estetice totodată. Astfel expresia dobîndește un echilibru întemeiat pe simetria membrilor săi.

Ritmul și rima constituie baza versificației celor mai multe limbi moderne; ele constituie și elementele de formă pe care se întemeiază numeroase expresii idiomatice.

Desigur, nu toate expresiile idiomatice din limbile care folosesc aceste procedee sînt ritmate și rimate, numărul acestora este însă foarte mare și există tendința de a înzestra cu ritm și rimă și celelalte expresii nerimate existente în limbă, precum și pe cele nou formate.

În lingvistica romînească astfel de expresii au fost studiate pentru prima dată de Al. Philippide [2], care atrage atenția asupra modificărilor

---

[1] Adesea doar prin asonanțe.

[2] Al. Philippide, *Istoria limbii romîne*, vol. I. *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 138—139.

— limitate la aceste contexte — pe care le determină ritmul şi rima în structura fonetică a cuvintelor care le compun şi asupra faptului că „ritmul este cauza pentru care se stabilesc o mulţime de raporturi izolate între cuvinte care rimează" [1].

Un spaţiu mai larg a acordat studiului acestei probleme acad. Iorgu Iordan în *Stilistica limbii romîne* [2], unde se subliniază că „hotărîtor este şi aici, ca pretutindeni în vorbirea omenească, raportul semantic şi logic, impus de mintea noastră" [3].

Observaţiile care urmează sînt întemeiate pe studierea a numeroase expresii rimate cu circulaţie mare în vorbirea populară (şi nu atît pe luarea în consideraţie a acelora care apar în operele unor scriitori ca Creangă, Anton Pann sau ale unui culegător de folclor ca P. Ispirescu). De aceea sursa acestui material o constituie dicţionarele explicative, dicţionarele de proverbe şi expresii frazeologice, culegerile de proverbe, zicători, basme, snoave, care prezintă garanţii de autenticitate etc. [4]

A. Mijloace de realizare a expresiilor rimate

I. *Folosirea ca atare a elementelor oferite de limbă*

Limba este destul de bogată pentru a putea oferi elemente care să compună o expresie rimată, fără să fie necesară sacrificarea logicii interne a expresiei sau modificarea formală a vreunuia din termenii ei; este suficient să se aleagă între mai multe sinonime sau între mai mulţi termeni cu care se poate face apropierea pentru a concilia cerinţele potrivirii sonore cu cele ale legăturii de sens. De aceea această categorie de expresii rimate este şi cea mai cuprinzătoare, dar prezintă în acelaşi timp mai puţin interes din punct de vedere lingvistic.

Procedeele de constituire a acestor expresii constau în:

1) folosirea numelor comune: *mai aproape dinţii decît părinţii*; *c-un rac, tot sărac, c-un chitic, tot calic*; *se plimbă ca vodă prin lobodă*; fr. *à bon vin, bon latin* (cu înţelesul expresiei romîneşti *după faptă şi răsplată*, dar fără coloratură peiorativă); engl. *great boast, small roast* („la fala goală, traista-i uşoară").

În expresiile diferite ca structură, dar apropiate ca înţeles, sînt selectate cuvinte diferite, datorită căutării rimei: *pică pară mălăiaţă în gura lui nătăfleaţă*, dar *a da mură-n gură*.

---

[1] Al. Philippide, *Istoria limbii romîne*, vol. I. *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, p. 139.

[2] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, Bucureşti, 1944, p. 97—105.

[3] *Op. cit.*, p. 97.

[4] De pildă, pentru exemplele din limbi străine: L. E. Binovici, *Немецко-русский фразеологический словарь*, Moscova, 1956; G. Büchmann, *Geflügelte Worte*, Berlin, 1926; *Dictionnaire des proverbes français et des façons de parler comiques, burlesques et familières*, avec l'explication et les étymologies les plus avérées, Frankfurt-Mayence, 1750; E. P. Kremer, *German Proverbs and Proverbial Phrases* with their English Contreparts, Standford, 1955; A. V. Kunin, *Англо-русский фразеологический словарь*, Moscova, 1955; Th. Martinescu-Asău, *Dicţionar romîn-francez de expresii*, Bucureşti, 1935; El. Pradez, *Dictionnaire des gallicismes les plus usités*, Paris, 1958; Maurice Rat, *Petit dictionnaire des locutions françaises*, Paris, 1958 etc.

Uneori, cuvintele care alcătuiesc o expresie sînt alese în mod intenționat exclusiv după criteriul asemănării formale și fără căutarea unei potriviri de sens, tocmai absurdul sau hazardul determinînd apropierea : *a se uita c-un ochi la gaie și-altul la tigaie* (variantă, mai expresivă tocmai din această cauză, a expresiei : *a se uita c-un ochi la făină și cu altul la slănină*). Umorul și ironia provoacă apropieri neașteptate, ca în expresii de tipul : *Doamne miluiește, popa prinde pește* ; *Alilui, alilui căzu popa din gutui*, sau în porecle (*Gogu Pintenogu* etc).

2) folosirea numelor proprii constituie o rezolvare facilă a problemei rimei, de care se abuzează în folclor, căci numele proprii, fiind lipsite de conținut noțional, nu reclamă o corespondență de sens [1]. În cadrul expresiilor rimate, categoria cea mai cuprinzătoare o formează tocmai acelea care cuprind în rimă nume proprii.

a) nume de persoane : *a venit moș Ienе* (sau *Ene*) *pe la gene* [2] ; *Hop și nea Ion, că și el e om* (cu varianta *să vorbească și nea Chilom, că și el e om*) ; *azi Stan, mîine căpitan* ; *Bravo ție, Nastasie* ! ; fr. *à la tienne, Etienne* ! („tronc, Mărico" !) [3] ; *C'est juste, Auguste* ; *tu parles, Charles* ; *t'a tort, Totor* (comunicate de acad. Al. Graur) ; *gros Jean comme devant* („o persoană care, nădăjduind să-și schimbe situația, a rămas tot la starea modestă dinainte") ; *Il s'est levé dès le patron Jacquet* („disdedimineață") ; engl. *happy Tom Crump ne'er sees his own hump* („vede paiul din ochiul altuia și nu vede bîrna din ochiul său") ; span. *Quien bien quiere a Pedro, no hace mal a su perro* (cu varianta : *quien bien quiere a Beltrán no hace mal a su can*).

În unele expresii deja constituite se fac substituții care aduc în plus expresiei rima, expresia rimată coexistînd și rivalizînd astfel cu cea nerimată : *vrei, nu vrei, bea, Grigore, aghiazmă* devine *vrei, nu vrei, bea aghiazmă, Andrei.*

b) toponimice : *Ești ca un bloj de la Lugoj* ; *nebunul de la Răstoacă, tot el cîntă, tot el joacă* ; *o viță-n Gherghița și-alta-n Ialomița* (se spune despre vița rară) ; *Ion, Ion, Ion, trei cuconi din Vavilon* (expresia, cuprinsă în culegerea lui Iordache Golescu, desemnează pe cei ce se aseamănă și la nume și la prostie) ; fr. *il rit comme on pleure à Paris* (se spune despre un copil care plînge) ; germ. *es flog ein Gänschen über Rhein und kam als Gickgack wieder heim* („s-a dus bou și s-a întors vacă").

c) nume de popoare [4] (care datorită gradului redus de generalizare, se apropie mai mult de numele proprii decît de cele comune din punctul de vedere care ne interesează aici).

Dacă în unele dintre aceste expresii, prin care anumite însușiri, obiceiuri, fapte sînt atribuite oamenilor de o anumită naționalitate, se vede motivarea semantică (de pildă în expresiile *e învățat ca țiganul cu ciocanul, tot țiganul își laudă ciocanul — țigan* devenind la noi aproape

[1] Ele se folosesc și în expresii nerimate, dar măsura folosirii lor în expresiile rimate este mult mai mare.

[2] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 197.

[3] *Ibidem.*

[4] V. nota 1.

sinonim cu *fierar*, acesta fiind meşteşugul cu care se îndeletnicea cea mai mare parte a acestei populaţii — sau *nu ştie ţiganul ce e şofranul*, adică „lucru bun, scump"—expresie ce reflectă inferioritatea impusă de viaţa socială din trecut), altele însă s-au constituit în special datorită atracţiei prin rimă : *face planu' ca ţiganu'* ; fr. *gai comme un Portugais* [1].

d) numele zilelor săptămînii (pentru care se poate face aceeaşi observaţie ca la punctul *c*) : *scîrţ-scarţ pînă marţi* ; *a amîna din zi în zi şi de joi pînă mai apoi.*

II. *Modificarea formei cuvintelor*

Cînd libertatea de alegere între mai multe cuvinte, pentru a satisface nevoile rimei, este limitată din diferite cauze — cel mai adesea pentru că expresia nerimată este deja constituită şi s-a impus vorbitorilor — tendinţa de a o întări prin rimă determină unele modificări formale ale cuvintelor cu care se termină părţile ei distincte, aflate în simetrie, pentru a se realiza o asonanţă sau o rimă.

1) modificări de natură fonetică : reducerea unui diftong sau diftongarea unei vocale (*cu lăuta şi cu toaba adusei în casă gloaba* „nevasta"), sincoparea sau căderea unor sunete finale, schimbarea locului accentului (*sărăcie lucie*), modificarea terminaţiei cuvîntului (*a fi slugă la dîrlugă*, din *dîrloagă* „mîrţoagă", aici „om nepriceput, nevrednic" ; cf. germ. *Rat nach der Tat kommt zu spat* — în loc de *spät*).

2) modificări în structura morfologică a cuvintelor : schimbarea desinenţei : *Bucureşti, Bucureşti, punga scutureşti.*

III. *Formarea de cuvinte noi*

1) prin sufixare : *uşor de spus* : *pune viţă, bea viniţă* ! ; germ. *wunderbärchen, Klärchen* ! (sufixul substantival diminutival *-chen* adăugîndu-se aici unui adjectiv) ;

2) prin contaminare : *parcă-i un boţ chilimboţ* (probabil din *chilimoaţă* „aluat necopt") ; *hurduz — burduz* („zdruncinat", din *burduf*) [2] ; *Ileana Cosînzeana, Baba Cloanţa Cotoroanţa.*

Cînd expresiile rimate cuprind numai onomatopee sau cuvinte cu simbolism fonetic, posibilitatea de a forma cuvinte noi este practic nelimitată (*hodoronc-tronc* „pe neaşteptate", *ce mai dura-vura* !, „ce atîta şovăială !", *a umbla trela-lela* „a umbla hai-hui" etc.)

B. Efectele căutării rimei asupra cuvintelor care intră în componenţa expresiilor rimate

Influenţa pe care expresiile rimate o exercită asupra limbii în ansamblu coincide, în general, cu efectul determinat de orice fel de expresii.

1) Ele păstrează : *a*) cuvinte ieşite din uz : fr. *quand la chèvre saute au chou, le chevreau y saute itou* (< lat. *hic talis*) ; *a da sfoară-n ţară* (< vsl.

[1] Al. Graur, *op. cit.*, p. 197.
[2] Al. Philippide, *op. cit.*, p. 139.

skvara „miros de friptură" [1], apropiat apoi prin etimologie populară de *sfoară*), *a cădea cuiva drăguș la căuș*; *cale lungă și latîngă*; *chima* [2] („valul, răcoarea") *rîului pe malul pîrîului*; *b*) forme învechite: *à la queue leu-leu* (forma veche a cuvîntului *loup*); *entre la bouche et cuiller chet* [2] *souvent encombrier.*

2) Răspîndesc cuvinte regionale: *rîde șiotcă* („ciot") *de potcă* („pocitanie"); *a se feri de brudină* („vamă") *și a da peste putină*; *basamacul* („rachiul") *sparge capul*; *cum e peșchirul* („năframă") *și mundirul* („cum e femeia și bărbatul").

3) Consacră împrumuturi: *interesul poartă fesul* sau *face planu' ca țiganu'*; *cu asta, basta* (caz mai neobișnuit de împrumut al unui adverb dintr-o limbă cu care vorbitorii limbii romîne, în marea lor majoritate, nu au nici un fel de contact, dar care a găsit suportul rimei pentru a se impune).

Cuvintele care au luat naștere din necesitatea lungirii expresiilor cu dimensiuni prea reduse se impun foarte rar (doar numele personajelor fantastice, puse în circulație de basme), folosirea lor rămînînd limitată la contextele în care au fost create.

Modificările fonetice și, cu atît mai mult, cele de structură morfologică, suferite de cuvinte în expresii datorită cerințelor rimei, rămîn limitate la sintagmele în care s-au produs, limba continuînd să folosească cuvintele în vechea lor formă și preluînd asemenea inovații în mod cu totul excepțional (de pildă forma *codobelc*, pentru *codoberc* „lipsit de coadă", modificată după modelul lui *melc* în *melc, melc, codobelc*; forma internă încetînd de a mai fi transparentă, cuvîntul a fost alterat în continuare, devenind *culbec, cubelc* etc.)

Cea mai interesantă consecință a străduinței de a înzestra cu rimă expresiile frazeologice constă în faptul că adesea conținutul semantic al cuvintelor este trecut pe planul al doilea, rima atrăgînd în expresii cuvinte a căror prezență nu este strict justificată prin sensul lor și influențîndu-le în consecință și înțelesul.

Astfel, termenul al doilea aduce uneori precizări ce nu erau necesare (*a făgădui marea cu sarea și Oltul cu totul*, cu varianta: *a făgădui multul cu pămîntul*), ci constituie o repetare întăritoare, dar cu caracter pleonastic (*și-a trăit traiul, și-a mîncat mălaiul, terchea-berchea, șapte* (sau *trei*) *lei perechea* sau mai ales *mare și tare* etc.), sau o limitare a înțelesului primului termen — care este de fapt și acela al întregii expresii (germ. *Weiter auf die Leiter*, literal „mai departe pe scară", înseamnă de fapt „hai! mai departe!"). De aceea L. Spitzer numea acest al doilea termen un „cuvînt-geamăn" (*Zwillingswort*), socotindu-l aproape gol de sens, nu însă cu valoare semantică absolut nulă [3].

Coloratura semantică suplimentară, căpătată în expresii, este dusă mai departe mai ales de numele proprii la care, datorită absenței con-

[1] Al. Graur, *op. cit.*, p. 75.

[2] Unde cuvîntul ce se păstrează nu se află în rimă, ceea ce dovedește că rolul acestor expresii nu se deosebește de cel al expresiilor nerimate.

[3] Leo Spitzer, *L'expression „a făgădui marea cu sarea"*, în „Bulletin linguistique", V (1937), p. 191.

ținutului noțional, acest proces este mai evident; astfel numele proprii capătă valoare generalizatoare de tipuri reprezentative pentru o întreagă categorie umană: *nea Ion* este omul năred (*hop și nea Ion, că și el e om*); *Arvinte*, dimpotrivă, cel înțelept (*Bine zice moș Arvinte, vai de cap unde nu-i minte*) sau ajung să numească personaje în jurul cărora se construiesc ample „biografii' (*moș Ene*).

Rimei i se datoresc și unele interpretări coerente de „semne" fără temei în realitate: germ. *spitzes Kinn, böser Sinn*; fr. *araignée du matin — chagrin, araignée de midi — souci, araignée du soir — espoir.*

Uneori căutarea potrivirii formale duce la sacrificarea unității de sens; astfel, expresia *a se face luntre și punte* circulă paralel cu dubletul ei *a se face munte și punte*, în care motivarea logică a fost distrusă prin înlocuirea, pentru cerințele rimei, a unui cuvînt prin altul. Este aici un caz de influență a formei asupra conținutului, semnalat de acad. Al. Graur în *Studii de lingvistică generală* (p. 197).

DESPRE ACEEAȘI CONTROVERSĂ FILOLOGICĂ

(Raporturile dintre „Codicele Voroneţean" şi „Lucrul apostolesc" al lui Coresi)

DE

N. CORLĂTEANU
(R.S.S. Moldovenească)

Într-un articol publicat în revista „Limba romînă"[1], acad. Al. Rosetti combate argumentele pe care le-am adus[2] în sprijinul tezei că între versiunea romînească din *Codicele Voroneţean* şi cea din *Apostolul* lui Coresi nu există nici un raport.

Răspunsul acad. Al. Rosetti, nu apare însă destul de convingător, întrucît e vorba doar de o repetare a concluziilor d-sale din alte lucrări, publicate anterior şi nu se aduc fapte noi în sprijinul tezelor enunţate.

Dacă — după cum spune Al. Rosetti în articolul citat — Şt. Paşca nu ţine seama de asemănările dintre *Codicele Voroneţean* şi *Apostolul* diaconului Coresi, trebuie adăugat că, la rîndul său, Al. Rosetti trece repede peste deosebirile dintre ele, deosebiri asupra cărora au insistat Şt. Paşca şi alţi cercetători. Pe lîngă aceasta, Al. Rosetti a afirmat în repetate rînduri că aceste asemănări ar cuprinde 70—80% din textul *Codicelui*. Nu e clar de unde şi cum apare acest procentaj, pentru că în articolele lui Al. Rosetti procentajul acesta nu este evident din prezentarea materialului, cu atît mai mult că uneori exemplele citate se repetă de mai multe ori[3].

Cît priveşte afirmaţia că „asemănările dintre cele două versiuni nu pot fi datorite hazardului" (p. 133), acestea trebuie privite prin prisma situaţiei şi a concepţiilor existente în vremea cînd s-au făcut aceste traduceri, în timpul acelui servilism vădit faţă de textul originalului. E situaţia pe care o descria I.-A. Candrea : „scriitorul, avînd dinaintea ochilor

[1] Acad. Al. Rosetti, *Din nou despre raporturile dintre Codicele Voroneţean şi Apostolul diaconului Coresi*, LR, X (1961), nr. 2, p. 133—134.

[2] Vezi N. Corlăteanu, *În jurul unei controverse filologice (Raporturile dintre „Codicele Voroneţean" şi „Lucrul apostolesc" al lui Coresi*, SCL, X (1960), p. 443—457.

[3] Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, 1956, p. 205—206.

textul slav, copia în traducerea ce făcea cuvîntul așa cum îl găsea în original, fără a-l mai traduce"[1].

Astfel de asemănări se pot observa nu numai între textele în discuție, ci și între altele, care au apărut mai tîrziu și între care, de fapt, nu există nici o legătură de filiație.

De bună seamă că raporturile dintre *Vor.* și *Cor.* sînt foarte complicate. De aceea cred că trebuie să fie pus la contribuție un număr cît mai mare de fapte concrete, care să tragă în cumpăna argumentării cutărei sau cutărei teze.

Întrucît, după cum îmi pare, argumentele aduse de Al. Rosetti nu sînt incontestabile, aș vrea să mai invoc în sprijinul tezei susținute de Gr. Crețu, Șt. Pașca și de alții și enunțate de mine în articolul citat, mai multe fapte lingvistice concrete, care ne vor putea conduce la concluzii definitive.

Vorbind despre servilismul ambelor texte în discuție, se poate invoca un exemplu ca următorul, care ne arată modul cum fiecare traducător e servil față de textul slav, căutînd să redea sensul cuvintelor și nu al frazei în întregime. De aceea nici unul dintre traducători nu reușește să transmită în mod clar conținutul originalului[2]. Totuși nu se poate spune că un traducător reproduce textul celeilalte traduceri :

Vor. L, 10 : acum voi spureți miĭașului
Cor. XXIII, 15 : ce acmu voi ziceți miiariului
D. 89, 18 : nyne ubo vy skažite tysęštniku

Vor. cu zborului cumu demăreață se
Cor. cu zborulь cumь să lь
D. sŭ sŭboromŭ jako da utrě

Vor. aducă elu la noi și cumu voru
Cor. scoață elь către noi ca să vă
D. sŭ vedetĭ jego kŭ namĭ jako

Vor. vrea se înțelea istovulu ce e de elu
Cor. fie a înțeleage ce e de elь
D. hotęšte razuměti jistĭe jaže o njemĭ

Vor. și noi ainte pînră căndu nu se
Cor. e noi ainte deacea pănă însь nu
D. my že prežde daže ne

Vor. voru apropia de elu gata semu
Cor. va fi apropiatь de elь gata să fim
D. približiti sę jemu gotovi jesmy

Vor. a lu ucide elu
Cor. să lь ucidem elь
D. ubiti jego

---

[1] I.-A. Candrea, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, I, București, 1916, p. LIV.

[2] I.-A. Candrea, *Psaltirea scheiană...*, p. LIV—LVII, CX-CXIII ș.a. a dat mai multe exemple de interpretare greșită a textului slav din partea a diferiți traducători.

Deși e evident servilismul *Vor.*, *Cor.*, față de textul slav, totuși fiecare traducător caută să redea în felul său sensul originalului. Observăm, mai întîi, variații sinonimice : *spureți* (*Vor.*) — *ziceți* (*Cor.*) ; *mîiașului* — — *miiariului* ș.a.

Construcția slavă *sŭ suboromŭ* n-a fost înțeleasă nici de *Vor.*, nici de *Cor.*, de aceea sensul ei este neclar la ambii traducători. De altfel și-n celelalte texte înțelesul nu este mai bine precizat. Textul grec și cel german au un dativ : *to sinedrio*, *dem Rath*, pe cînd în cel latin e un ablativ instrumental : *cum consilio*. În același fel se traduce în Biblia de la 1688 : *împreună cu adunarĕ* și tot așa e în textul modern (V. Radu — Gala Galaction) : *împreună cu sinedriul*. În ed. sa, I. Sbiera întregește : *cu* (*voia*) *zborului*. Așa este și în *Noul testament* de la 1648.

Urmînd originalul slav, *Vor.* traduce : *hotește razumĕti* cu : *voru vrĕ se înțelĕ*, pe cînd la *Cor.* citim : *ca să vă fie a înțelege*.

În anumite cazuri traducerea coresiană e atît de servilă față de originalul slav, încît sensul propoziției e de neînțeles, pe cînd *Vor.* traduce mai liber, ținînd seama de topica obișnuită. De aceea sensul propoziției în *Vor.* e clar, pe cînd la *Cor.* e confuz. La exemplele date în articolul precedent (SCL, XI (1960), p. 447—450), mai adaug următoarele :

Vor. LXIV, 7 : deaci sfrășindu-se doi anii
Cor. XXIV, 27 : doi anii sfrășiră
D. 94, 15 : dvĕma že lĕtoma skončavîšema

Interpretînd uneori greșit textul slav, *Cor.* ajunge la traduceri eronate :

Vor. XLV, 8 : înțelease că rimleanu iaste
Cor. XXII, 29 : înțelease că rimlenь nu iaste
D. 87, 24 : rezumĕv̆ jako rimlęninь jes(tĭ).

Cor. a interpretat construcția rimlęninн jes(tĭ) ca *rimlęni nь jes* și a tradus în consecință : *rimlenь* ***nu*** *iaste*. Dacă ar fi avut la îndemînă *Vor.*, ar fi văzut că sensul este exact contrar.

Astfel de interpretări greșite ale textului slav mai întîlnim în diferite locuri din textul coresian, deși ele nu mai duc la greșeli atît de flagrante :

Vor. XXVII, 8 : lăîngă picioarele lu Gamaiilu învățatu
Cor. XXII, 3 : lăîngă piciorele lu Gamaiilь învățatь
D. 85, 6 : pri nogǫ Gamaliilova nakazanь

Vor. aiave leagea tătăînrească
Cor. *și vestitь* întru leagea moșilorь
D. jizvĕstno očescomo zakono.

În vreme ce *Vor.* traduce bine : *nakazanь jizvĕstno* prin *învățatu aiave*, *Cor.*, crezînd că e vorba de conjuncția slavă *u*, separată de cuvîntul ѥ҃ꙗстно, traduce greșit : *și vestitь*.

Alteori interpretările greșite se referă și la numele proprii. Astfel *Cor.* XXVII, 1 : *întru Talia* în loc de *întru* ***I****talia* (Vor. LXXXII, 13),

interpretînd slav. **къмтлаꙗ** ca **към тлаꙗ**. *Vor.* l-ar fi ajutat şi în acest caz pe *Cor.* să interpreteze just textul.

Prin urmare, sînt situaţii similare celor despre care scria I.-A.Candrea : „Traducătorul nu ştia... bine slavoneşte. De multe ori i se întîmpla să nu priceapă textul, confunda unii termeni din original cu alte cuvinte apropiate ca formă, şi traducerea îi ieşea fără înţeles"[1].

Nu poate fi nici o îndoială în privinţa raportului dintre cele două texte analizate în cazul cînd *Vor.*, deşi traduce şi el servil, redă totuşi sensul propoziţiei, pe cînd *Cor.* încurcă un text destul de clar, pentru că servilismul lui faţă de originalul slav e şi mai evident.

Servilismul mai vădit al lui *Cor.* faţă de textul slav se evidenţiază şi în păstrarea respectiv a aceloraşi construcţii verbale :

Vor. XIX, 14 : e însă cum d̃hul sn̄tu pri în
Cor. XX, 23 : ce mai vrătos că d̃hul sf̃nть prespre
D. 78, 22 : obače jako d̃hŭ s̃tji po

Vor. XX, 1—4 : toate cetaţile mărturiseaşte
Cor XX, 23 : toate cetăţile mărturiseaşte
D. 78, 22 : vŭsę grady svěditlĭstvojetĭ

Vor. XX, 1—4 : şi grăiaşte că legături şi
Cor XX, 23 : grăindь că legare şi
D. 78, 22 : g̃lę jak̃ jazy mene ji

Vor. XX, 1—4 : scrăbi meînre aşteaptă me
Cor. XX, 23 : scrăbi mă aşteaptă
D. 78, 22 : skrŭbi ždętĭ.

E de observat că numai textul german al lui Luther pune în legătură de coordonare verbele : *bezeugt und spricht* ca respectiv în *Vor.* : *mărturiseaşte şi grăiaşte. Cor.*, întocmai ca în originalul slav, are construcţia gerundivală : *mărturiseaşte grăindь*. În aceeaşi vreme, adversativul *ce mai vrătos* din *Cor.* e mult mai expresiv decît *e însă* din *Vor.* şi redă fidel slav. *obače.*

Cor. redă textul slav mai fidel şi în următoarele cazuri :

Vor. XXXVII, 4 : săntu jidovinu
Cor. XXII, 3 : săntь jidovь bărbatь
D. 85, 4 : jesmĭ mǫži židovinĭ

Vor., ca şi Apostolul de la Kristinipol, are numai forma *jidovinu.*

Mai trebuie menţionat faptul că uneori *Cor.* întregeşte textul, urmînd şi în această privinţă originalul slav şi deosebindu-se astfel de *Vor* :

Vor. LII, 6 : se lă *aduci* Pavelu întru zboru
Cor. XXIII, 20 : să *scoţi* Pavelь *cătr-înşii* în zborь
D. 90, 8 : : sŭvedeši Pavla *kŭ nimŭ* vŭ sŭborь

[1] I.-A. Candrea, *Psaltirea scheiană...*, p. LIV.

Vor. cumu ară vrea ceva a întreba de elu
Cor. ca să se facă *aiave* oare ca să-ntrebe de elь
D. jako hotę̀stem̃ čto jizvěstněeji stęzati o nem

Ca și în textul slav, *Cor.* introduce cuvintele *către-înșii* (slav *kŭ nimŭ*). *Cor.* se îndepărtează de *Vor.* și în a doua parte a frazei. E interesant a nota aici că *Vor.* nu are cuvîntul *aiave*, care apare la *Cor.* și corespunzător în celelalte texte : *jizvěstněeji*, *certius*, *besser*. Biblia de la 1648 are : *mai adevărată*, iar cea de la 1688 : *pre amănuntulŭ*.

Nu mai pomenesc aici de acele omisiuni din textul *Vor.* care au fost menționate de I.-A. Candrea[1], Al. Rosetti[2], Șt. Pașca[3] și de mine[4].

Greșelile evidente din *Cor.* trebuie să ne dovedească faptul că el n-a consultat textul mai explicit al *Vor.* :

Vor. I, 3 : iară se întrebari sămtu și de cuvente
Cor. XVIII, 15 : sau și întrebați săntu de cuvintele
D. 71, 1 : ašte li stęzanija sǫ̀t̃ o slovesi

Vor. : și de numere și de leagea voastră voi vedeți
Cor. : și de acelь nume și de leagea voastră vedeți
D. : ji o jimeneh̃ ji o zakoně vasěm vidite

Vor. : înșivă giudețu eu acelora nu voi se fiu.
Cor. : înșivă e aceluia amu judeць eu nu voi să-i fiu.
D. : sami sǫdim bo azь sim̃ ne hoⷭtǫ byti.

Traducerea *Vor.* este destul de bună. În orice caz sensul originalului poate fi înțeles foarte bine : *stęzanija* e redat corect în *Vor.* prin : *întrebari* (recte *întrebări*[5] — lat. *quaestiones*), pe cînd *Cor.*, neavînd la îndemînă *Vor.*, a confundat substantivul acesta cu un participiu pasiv și a tradus în consecință : *întrebați săntu*, întunecînd complet sensul frazei. N-a înțeles *Cor.* nici construcția condițională *ašte li*, redată bine în *Vor.* prin *iară se* (= dacă). Greșește *Cor.* și în redarea slav. *jimeneh* prin *acel nume*, pe cînd e vorba de un plural (cf. lat. *nominibus*) ; la fel de greșită e și traducerea lui *Cor.* *e aceluia*, în loc de pl. *acelora* (slav. *sim*). Toate acestea fac ca sensul frazei să fie confuz și de neînțeles la *Cor.*, pe cînd în *Vor.* e destul de clar.

Sînt unele cazuri de dependență mai vădită a *Vor.* față de textul slav. De aici și deosebirea față de *Cor.* :

Vor. XCIII, 1 : luo păînre și *blagodari*
Cor. XXVII, 35 : *priimi* păine *dulce ură mărindь*
D. 104, 13 : *prijem̃* hlěbŭ *blagodarivь*

---

[1] I.-A. Candrea, *Psaltirea scheiană...*, p. LXXXV—LXXXVI.
[2] Al. Rosetti, *Recherches sur la phonétique du roumain au XVIème siècle*, Paris, 1926, p. 9—10.
[3] Șt. Pașca, *Probleme în legătură cu începutul scrisului romînesc*, „Cercetări de lingvistică", II (1958), p. 53—66.
[4] SCL, XI (1960), p. 446—447.
[5] Cf. mai jos : *cetațile*, *Vor.* XX, 1.

Vor. dn̄dzeu între toţi
Cor. dumnezeu întru toţi
D. bа̄ prĕd vŭsĕmi

Adaptarea aceluiaşi cuvînt slav de către *Vor.* se observă pe aceeaşi pagină ceva mai jos :

Vor. XCIII, 5 : luară *pişte*
Cor. XXVII, 36 : luară hrană
D. 104, 15 : prijaša *pištǫ*.

În unele cazuri *Vor.* sesizează mai bine sensul cuvîntului slav şi de aceea traduce mai bine originalul :

Vor. XXXVIII, 4 : cum şi de la ei *carte* luaiu
Cor. XXII, 5 : şi de dinşii *tremesъ priimise*
D. 85, 12 : ot nih̄ že *poslanija prijemъ*

Cor. n-a sesizat faptul că aici slav. *poslanija* redă sensul grec. „epistolé". De aceea el a pus acest cuvînt slav în legătură directă cu verbul *posylati* „a trimite" şi a tradus : *tremesъ*, deşi sensul frazei prin aceasta nu se lămureşte de loc[1]. Aceasta cu atît mai mult, cu cît şi verbul predicativ a fost interpretat greşit : în loc de persoana I singular prezent indicativ, *Cor.* pune persoana III singular mai mult ca perfect. În felul acesta sensul clar al frazei voroneţiene devine cu totul confuz şi de neînţeles la *Cor.*

Trebuie să mai atragem atenţia asupra faptului că în textul *Cor.* sînt corectate după textul slav unele greşeli evidente :

Vor. XIV, 8 : ... fu *vreame* se întoarcă se întru *Machiedonia*
Cor. XX, 3 : ... fu *vreare* să se întoarcă printru *Machidonia*...

E clar că în acest loc nu poate fi vorba de folosirea de către *Cor.* a textului *Vor.* Conform cu originalul *hotenije* (D. 76, 22) *Cor.* are *vreare* şi nu *vreame*, ca în *Vor.*, deşi chiar cu această greşeală sensul în *Vor.* e destul de limpede. Forma numelui propriu *Machidonia* din *Cor.* trimite iarăşi la originalul slav.

Pentru raporturile dintre *Vor.* şi *Cor.* de mare importanţă sînt adăugirile făcute de *Cor.* Acestea ne trimit fără nici o îndoială la un alt text decît *Vor.*, întrucît aici aceste completări[2] lipsesc.

Vor. XVII, 10 : şi de acolo mutămu-nă şi demăînreaţa
Cor. XX, 15 : ji de acolo purtămu-ne *întru Anticrihii demăneaţă*
Vor. sosimu întru Anticrihei
Cor. şi dospemъ întru Anticrihii

[1] Nu se poate spune că diaconul Coresi nu cunoştea sensul de „scrisoare" al cuvîntului *carte*. În Ev. 2/9 ş.a. Coresi recurge şi el la acest substantiv în sensul arătat. Aşa încît dacă ar fi avut la îndemînă textul *Vor.* cuvîntul *carte* trebuia să fie păstrat şi de *Cor.*, căci nu era ceva nou pentru el.

[2] Despre astfel de completări, vezi şi SCL, XI (1960), p. 147.

Introducerea (a doua oară) a cuvintelor *întru Anticrihii* apare numai la *Cor.* Pe lîngă aceasta avem în *Cor.* și cuvîntul slav *dospemь* și conjuncția copulativă *ji.*

Iată acum și o substituire :

Vor. LII, 14—LIII, 1 : pără cănd nu lu voru ucide *elu*
Cor. XXIII, 21 : pănă nu vor ucide *Pavelь*

În locul pronumelui *elu* din *Vor.* apare la *Cor.* : *Pavelь.* Această înlocuire apare și în textul german al lui Luther.

Vom pomeni aici și cîteva din omisiunile pe care le constatăm la *Cor.* Astfel, la *Cor.* XXIII, 15 lipsesc două cuvinte : *demăreață* și *istovulu*, care apar în *Vor.* L, 11—13 ; în *Cor.* XXIII, 22 lipsește cuvîntul *miiașulu*, care e prezent în *Vor.* LIII, 4. Mai jos lipsește în *Cor.* o propoziție întreagă : *deaci numără giemonu cartea*, care se află în *Vor.* LVI, 7.

După cum am mai arătat (SCL, XI (1960), nr. 3, p. 450—451), între *Vor.* și *Cor.* sînt unele deosebiri și în privința felului de a prezenta unele nume proprii. La cele date în articolul precedent mai adaug :

Vor. XXXIII, 5	*Cor. XXI, 29*
Trufimu Efeseianinulu	Trofim Efeseanii

D. 87, 16

Trofima Jefeșănina

Vor. LXXXIV, 5	*Cor. XXVII*, 5
Mirilichiiasca	Miralichiiscaia

D. 101. 14

Mirǫlikyĭskǫję

Caracterul de sine stătător al celor două traduceri poate fi susținut și pe baza unor propoziții ca următoarele :

Vor. LXXXIII, 5 : și întrămu întru curabia *adramitească.*
Cor. XXVII, 2 : întrară în corabie *diardamia*
D. 101, 4 : vŭšedše vŭ korablĭ *adramitsky*

Vor. Vreamu se mutăm întru locurile (*A*)*siești.*
Cor. a văînsla întru *asiisca* locь
D. vŭshotěvše plǫti vŭ *asijskaa* města

În felul lor, atît *Vor.* cît și *Cor.* sînt dependente în mod cu totul evident de textele slave :

Vor. : *adramitească* — *D. adramitsky*
Cor. : *a văînsla* (inf.) — *D. plǫti* (inf.)
D. : *assisca* locь — *D. asijskaa* města

De altfel nu numai în acest loc folosește *Cor.* — spre deosebire de *Vor.* — forme morfologice slave. Cf., pe lîngă exemplele date de mine, și

cele pomenite de Al. Rosetti[1] (*dĕlele, Diopetovi* ş.a. din *Cor.*, faţă de *lucrurele, lu Diopetu* ş.a. din *Vor.*).

Faptele lingvistice citate de Şt. Paşca, N. Drăganu şi de mine atît în articolul din SCL, 3, 1960, cît şi în paginile de faţă vorbesc destul de clar în privinţa raporturilor dintre *Vor.* şi *Cor.* Argumentele aduse de Al. Rosetti în privinţa dependenţei acestor texte nu mi se par destul de convingătoare şi de aceea cred că problema trebuie revăzută.

La cele spuse vreau să mai adaug următoarele considerente.

După cum se ştie, *Vor.* foloseşte în mod regulat formele rotacizate. Deşi am căutat cu cea mai mare atenţie să surprind vreo formă rotacizată rătăcită în textul coresian, munca mi-a fost zadarnică. (De altfel, după cîte ştiu, nimeni n-a găsit forme rotacizate la *Cor.*). Popa Grigore din Măhaci lucrează mult mai tîrziu decît diaconul Coresi[2]. Copiind însă texte profane traduse în romîneşte mai înainte, el le transcrie cu rotacism, deşi în graiul lui nu mai exista demult acest fenomen[3]. Subliniez faptul că Popa Grigore copia texte *profane*. Dacă ar fi dovedit faptul că diaconul Coresi s-a folosit de textele rotacizante, el ar fi trebuit să păstreze formele rotacizate cu atît mai mult, cu cît textele lui erau de cuprins *religios*, în care fiecare formă şi cuvînt se considerau sacrosancte şi intangibile.

În epoca în care domina în traduceri principiul „quod verum est — — meum est"[4], *Cor.* ar fi trebuit — în cazul cînd ar fi consultat *Vor.* — — să adopte toată traducerea limpede a *Vor.* Coresi, însă, departe de a fi confruntat traducerea *Vor.* cu un text slav — cum susţine Al. Rosetti —, a tradus singur, sau cu ajutoarele lui, un text slav[5]. Aşa cred că trebuie explicat faptul de ce textul coresian apare mai servil faţă de textul slav şi mai confuz decît *Vor.* Trebuie să avem în vedere şi un argument de natură logică. Dacă ar fi folosit textul rotacizant, *Cor.* ar fi trebuit să perfecţioneze traducerea, iar nu s-o încurce. Şi aceasta se întîmplă nu numai într-un singur loc. Dacă, însă, *Cor. întunecă sensul* clar din *Vor.*, cum mai poate fi vorba de dependenţa dintre aceste texte?

---

[1] Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, p. 207.

[2] De altfel şi Al. Rosetti însuşi spune într-un loc: „... faptul că textul intitulat de B. P. Hasdeu „Cugetări în ora morţii" conţine cazuri sporadice de rotacism (de ex. purene = pune) comportă două explicaţii:

1 rotacismul figura în textul original, care era rotacizant,

2 rotacismul a fost introdus de copist într-un text nerotacizant.

Al. Rosetti, *Raportul dintre „Codicele Voroneţean" şi „Apostolul" diaconului Coresi*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, 1958, p. 751. Nu e lipsit de interes chiar şi faptul că însuşi Al. Rosetti, copiind într-unul din articolele sale textul *Vor.*, scapă o formă nerotacizată (*unul*) în locul celei rotacizate (*urul*) din original. (Vezi Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, p. 205.

[3] Cf. I.-A. Candrea, *Psaltirea*...p. XXXIX: „Copiind textul care-i servea de model, copistul C. întrebuinţează forme rotacizate alături de altele nerotacizate".

[4] Vezi D. Russo, *Critica textelor şi tehnica ediţiilor*, în „Buletinul comisiei istorice a Romîniei", publicat de Ioan Bogdan, vol. I, Bucureşti, 1915, p. 107.

[5] Trebuie subliniat faptul că în acelaşi an (1563), *Cor.* mai tipăreşte şi un Apostol slavon (S. Puşcariu, *Ist. lit.*, p. 76). Deci avea la îndemînă un astfel de text. Cît de mult ţineau braşovenii la originalele slave se vede din faptul că, atunci cînd au avut de gînd să scoată Evanghelia cu învăţătură, ei s-au adresat mitropolitului Ardealului Ghenadie şi au căutat originalul slav şi în Muntenia (v. S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 77).

Mai vreau să pomenesc aici că, studiind slavonismele lexicale în textele rotacizante, P. Olteanu pune și el la îndoială dependența textului coresian de cele rotacizante : „Locurile în care slavonismele sînt așa de diferite ne îndreptățesc să punem sub semnul întrebării filiația strînsă dintre traducerile rotacizante și ale șlefuitorului și modernizatorului de limbă Coresi, pe care au susținut-o cercetătorii mai vechi"[1] (N. Iorga, Al. Rosetti).

N o t ă. Cît privește „Întrebarea creștinească" din nota 2 de la p. 457 a articolului meu (SCL, XI (1960)) am avut în vedere cele spuse de N. Drăganu (în recenzia tipărită în „Daco-romania", IV, partea II), care, la p. 1099, în nota 5, scria următoarele : «În „Întrebare creștinească", p. 2 ni se spune că au fost scoase de „nește creștini buni" „den limba sîrbească"». Cele spuse de N. Drăganu au fost tipărite în 1927, iar articolul lui Al. Rosetti a fost tipărit în 1924. Nu știu unde și-a mai susținut Al. Rosetti această părere, combătînd afirmațiile citate ale lui N. Drăganu.

---

[1] Pandele Olteanu, *Contribuții la studiul slavonismelor lexicale din textele rotacizante. I. Substantivele*, SCL, XI (1960), nr. 3, p. 619.

RECTIFICĂRI LA EDIȚIILE POEZIILOR LUI EMINESCU
(Concluzii)

DE

I. CREȚU

În seria de articole publicate în revista „Limba romînă" anul VIII și IX[1], sub titlul „Rectificări la edițiile poeziilor lui Eminescu", am arătat abaterile constatate în ediția Perpessicius față de textul statornicit în prima tipăritură pe baza manuscrisului dat de poet. Aceste abateri privesc lexicul, unele forme populare, numeroase variante fonetice regionale și chiar textul însuși. Cu deosebire am căutat să arăt că formele populare și moldovenești, frecvente în limbajul lui Eminescu, sînt în bună parte eliminate în ediție spre a fi înlocuite cu echivalentele lor din limba comună sau cu forme literare.

În treacăt am arătat de asemenea în articolele mele că pînă astăzi, în ciuda unor afirmații, nu avem încă o ediție academică și științifică a poeziilor lui Eminescu, ediție la care să ne referim pentru a lua cunoștință de particularitățile de limbă folosite de poet sau de textul său autentic, fixat cu ocazia tipăririi acestor poezii în publicațiile vremii, la care poetul și-a trimis ultima formă a manuscrisului său. Cu această ocazie am susținut și principiul, binecunoscut în editarea tuturor clasicilor de la noi și de aiurea, anume acela de a nu denatura limba sau textul scriitorului prin metode defectuoase de editare, reproducerea fidelă a izvorului fiind regulă de neînlăturat.

Cineva însă mi-a obiectat, în „Viața Romînească" nr. 6 din 1960, că „prima tipăritură nu poate fi luată ca bază absolut sigură", particularitățile de limbă din acea tipăritură fiind uneori opera redacției sau rezultatul tipăririi neglijente, în cazul poeziilor lui Eminescu. Obiecția aceasta însă mi se pare cu totul neîntemeiată, fiindcă, dacă tipăritura

[1] Vezi „Limba romînă" nr. 5, 6 (1959), 1, 3, 5, 6 (1960).

făcută după manuscrisul poetului nu constituie izvorul la care să apelăm în ultimă instanță, atunci la ce alt izvor se poate apela pentru textul autentic al poeziilor marelui nostru poet? La manuscrise? Dar se știe că manuscrisele lui Eminescu trimise la tipar nu s-au mai întors. Ele sînt pierdute definitiv. Un singur manuscris s-a salvat de la pieire, datorită unei întîmplări, anume acela care conține poeziile *Povestea codrului*, *Povestea teiului*, *Singurătate* și *Departe sunt de tine*.

Așadar, în lipsa manuscriselor poetului trimise la tipar și pierdute, se mai poate nega valoarea documentară a tipăriturii la baza căreia au stat manuscrisele pierdute? Variantele manuscrise, care au rămas de la Eminescu și se află în depozitul de manuscrise al Academiei R.P.R., fiind în genere ciorne, fragmente sau simple încercări nedefinitivate de poet, nu pot înlocui manuscrisul ultim pierdut la tipografie. Ele nu sînt niciodată ultima formă dată de poet. Ne putem servi de ele pentru a descoperi adevărata formă a unui cuvînt, care, fiind neînțeles de zețar, sau ilizibil în manuscrisul trimis de poet la tipar, a fost tipărit greșit, cum s-a întîmplat cu forma greșită *lin* din „Convorbiri" în loc de *lins* în poezia *Împărat și proletar*, ori cu forma inexistentă în limba noastră *cinisme* în loc de *cinismu* din *Scrisoarea a treia*, despre care am amintit în articolele mele. Este evident că cine are pretenția de a întocmi ediția poeziilor lui Eminescu cu spirit critic și nu se mulțumește cu reproducerea acestor poezii din ediții anterioare, întocmite fără atenție, găsește ca singur sprijin în relizarea scopului său tipăritura poetului, privită însă cu ochi critic.

La baza editării poeziilor lui Eminescu trebuie să stea deci textul tipărit de poet, variantele manuscrise neputînd fi decît un auxiliar, un punct de orientare în cazurile în care avem bănuială că textul tipărit în revistă n-a redat exact forma poetului. A înlocui unele forme din tipăritură cu echivalentele lor din variantele manuscrise, *fără să avem certitudinea că la mijloc este o eroare în poezia tipărită*, înseamnă să ne amestecăm fără temei în creațiunea poetului și să intrăm în haos. De altfel este cunoscut faptul că Eminescu obișnuia să schimbe textul unei poezii chiar cu ocazia transcrierii ei pentru tipar. Cu riscul de a mă repeta, voi spune deci că, atunci cînd edităm poeziile lui Eminescu, urmează să ne adresăm exclusiv publicațiilor în care a tipărit el. Aceeași conduită trebuie să avem și față de poeziile tipărite după boala și după moartea poetului, fie în ediția întîi Socec, fie în anumite reviste, acolo fiind reproduse după manuscrisele definitive ale poetului, manuscrise pierdute după folosire din neglijența condamnabilă a editorului care a fost, precum se știe, Maiorescu.

Dar mi s-a mai obiectat că eu sînt din principiu împotriva libertății pe care și-au luat-o unii editori de a *unifica*, în direcția literară, formele regionale, care alternează cu formele literare în poeziile lui Eminescu. Mă grăbesc să răspund că sînt împotriva unei asemenea *unificări*, fiindcă o socotesc *neștiințifică* și *inoperantă* în același timp, după cum voi arăta în cele ce urmează.

Precum oricine a putut observa, în poeziile lui Eminescu fie tipărite, fie inedite, numeroase forme populare și regionale moldovenești alter-

nează cu formele corespunzătoare comune sau literare, din care cauză întîlnim în limba marelui nostru poet următoarele dublete : *astfel* și *astfeli*, *blestem* și *blăstăm*, *către* și *cătră*, *ceruri* și *ceriuri*, *călare* și *calare*, *cărare* și *carare*, *dascăl* și *dascal*, *fermecat* și *fărmăcat*, *fereastră* și *fereastă*, *galben* și *galbăn*, *înveliș* și *învăliș*, *mulțumire* și *mulțămire*, *înalt* și *nalt*, *prin* și *pin*, *printre* și *pintre*, *părea* și *părè*, *plăcea* și *plăcè*, *praf* și *prav*, *repede* și *răpede*, *roșu* și *roș*, *roșie* și *roșă*, *seară* și *sară*, *seamă* și *samă*, *soartă* și *soarte*, *tinerețe* și *tinereță*, *umple* și *împle*, *umblă* și *îmblă*, *vrea* și *vra*, *zăpadă* și *zapadă* etc. Faptul se explică prin prețuirea pe care o acorda Eminescu graiului viu al poporului, grai la care poetul a recurs, ca la un izvor curat, în tot cursul activității sale, valorificîndu-l în modul cel mai natural și mai artistic în același timp. Limba artistică a lui Eminescu este construită în foarte mare măsură cu aportul formelor și fonetismelor graiului popular moldovenesc. În această privință toți cercetătorii limbii poeziilor lui Eminescu sînt de acord că poetul era un revoluționar în materie de creație. Acad. Al. Rosetti, în studiul său *Limba poeziilor lui Eminescu*, publicat în „Studii și cercetări lingvistice", Editura Academiei R.P.R., 1955, afirmă că „limba poeziilor lui Eminescu e plină de fonetisme și de forme din limba vorbită... Față de limba literară cu caracter *muntenesc*, Eminescu inserează în versurile sale... o serie de fonetisme ale limbii vorbite *moldovenești*".

Față de această situație, pe care nimeni nu o poate nega, să vedem ce ar putea însemna aplicarea acelei metode a „unificării" proclamată de unii ca principiu de editare a poeziilor lui Eminescu. „Unificarea" înseamnează anularea formelor și fonetismelor populare moldovenești din limbajul lui Eminescu și înlocuirea lor cu cele muntenești. Dar aceasta nu e nimic altceva decît falsificarea aspectului lingvistic al creației poetului, denaturarea unuia din caracterele originale ale artei sale. Cei ce proclamă metoda unificării nu observă că în mod indirect aduc o gravă învinuire poetului, obiectîndu-i că nu mînuia îndeajuns limba literară. Mai mult chiar, ei se pun în conflict cu *voința poetului* categoric exprimată în numeroase cazuri. Iată, spre exemplu, forma verbală *părè*, pronunțată moldovenește, cu *è deschis*, — spre deosebire de forma *părea*, pronunțată cu diftongul *ea*, — pe care o folosește Eminescu în poezia *Povestea codrului* : „Mi-a *părè* cum că natura/Toată mintea ei și-a pus/ De cît ori și ce păpușă/Să te facă mai presus". În manuscrisul poetului trimis la „Convorbiri literare", salvat de la pierire, precum am amintit mai înainte, forma *părè* este scrisă cu accent grav pe *è*. O dovadă în plus că acest *è* nu se poate citi ca un diftong (*ea*) o avem în faptul că în toate cuvintele din același manuscris în care se află diftongul *ea*, acesta este scris ca atare (*ea*) : *povestea*, *neamuri*, *iubirea*, *mintea*, *floarea*, *întreabă*, *visează*.

Același este cazul formei verbale *vré* din manuscrisul poeziei *Departe sunt de tine* : „Și parc-ai *vré* a-mi spune ceva apoi suspini", în care cuvintele cu diftong sînt scrise ca atare (*ea*) : *atuncea*, *ceață*, *averea*, numai *vré* fiind scris cu accent, pentru a-i indica pronunția moldovenească.

Ei bine, în această formă, care indică pronunția moldovenească, s-au tipărit cuvintele *părè* și *vré* în „Convorbiri literare", ceea ce dovedește

că revista i-a respectat voința poetului și tot în această formă au fost reproduse în primele ediții de la Socec, pînă ce prin intervenția editorilor de mai tîrziu au căpătat forma *părea, vrea*, așa cum se află și în ediția Perpessicius, care dă totuși ca izvor textul „Convorbirilor literare" și reproduce chiar facsimilul coalei de versuri trimisă de Eminescu la Iași, în care mîna poetului a scris *è* (și *é*) deschis, lucru pe care-l poate verifica oricine (vezi M. Eminescu, *Opere*, vol. II, p. 11—14). Abaterea de la forma autentică, consemnată în manuscrisul dat la tipar, apoi în prima tipăritură („Convorbiri literare"), precum și în primele ediții Socec, a avut loc în ediția a VI-a Socec (1892), de unde a trecut în ediția Șaraga (1894) care, deși poseda manuscrisul de la „Convorbiri literare" predat de zețarul Butman, nu numai că n-a corijat-o, dar a agravat-o, schimbînd radical și modul și timpul verbului *Mi-a părè* ... și punînd în loc *Mi-ar părea*... Același istoric are și abaterea ... *parc-ai vrea* în loc de „... *parc-ai vré*".

Cît timp manuscrisul poetului a fost necunoscut, s-au putut strecura în unele ediții abateri ca cele menționate mai sus, dar astăzi cînd îl posedăm și-l reproducem în facsimil pentru ilustrarea edițiilor noastre, nu este îngăduit să tratăm limba lui Eminescu fără o atitudine dictată de normele științifice.

Că abaterea de la formele moldovenești *părè* și *vré*, aflătoare în ultimul manuscris al poetului s-a făcut împotriva *voinții* lui este prea evident și că asemenea forme verbale cu pronunție moldovenească erau adesea folosite de Eminescu ne-o dovedește poezia *De-or trece anii cum trecură*, în care formele verbale *va plăcè* și *ar tăcè* sînt incontestabil folosite cu voință de poet:

De-or trece anii cum trecură
Ea tot mai mult îmi va *plăcè*
Pentru că-n toat-a ei făptură
E-un „nu știu cum" ș-un „nu știu ce"...
De-aceea una-mi este mie
De ar vorbi, de ar *tăcè*;
Iac-al ei glas e armonie
E și-n tăcere-i „nu știu ce".

Formele moldovenești *plăcè, tăcè* s-au respectat aici numai datorită rimei, căci de mult ar fi dispărut și ele, cam de pe cînd au dispărut formele *părè* și *vré*, ca urmare a spiritului de „unificare" de care am pomenit mai sus. Ca să fim drepți, trebuie să spunem că și în acest caz s-a încercat „literarizarea" punîndu-se *plăcea* și *tăcea* (vezi ed. VII, VIII, IX Socec) ba în unele ediții s-a pus *place* (vezi ed. X, XI Socec) ceea ce denotă ignoranța celui ce a operat „literarizarea". Dar falsificarea aceasta operată de editorul muntean în dauna poetului moldovean n-a prins, fiindcă regulile prozodice nu pot fi înfrînte cu ușurință și fiindcă niciodată „*îmi va plăcea*" nu va rima cu „nu știu ce" și „*de ar tăcea*", cu același „nu știu ce".

Asemenea forme verbale moldovenești se întîlnesc și în proza lui Eminescu, într-un număr impresionant de mare. Numai în primele patru

rînduri din *Sărmanul Dionis* întîlnim patru forme verbale moldovenești: „*aș avè*" (de două ori), „*aș vedè*" și „*ar părè*". Aceeași situație este și în *Cezara*, atît în textul tipărit cît și în manuscris. Desprind următoarea frază din manuscrisul 2276 al nuvelei *Cezara*: „Dar întru cît îl servea inteligența el cercă a descoperi dacă nu cumva șireata copilă *ar avè* vreun amor". În facsimilul unei scrisori a lui Eminescu adresată lui S. Bodnărescu, citim: „... responsabilitatea civilă e o copilărie alături cu urmările ce le-*ar avè* pentru mine un singur neadevăr ce l-ai spune" (în „Convorbiri literare", iunie-sept. 1939, p. 1542). Unii editori munteni, în lipsa lor de înțelegere pentru formele moldovenești ale celui mai mare scriitor romîn, au pornit o adevărată vînătoare împotiva acestora și dacă nu le-au înlăturat pe toate, adică dacă n-au „unificat" pretutindeni, aceasta se datorește poate conștiinței că au căzut în exces. Salvarea limbii lui Eminescu pare a fi asigurată pînă în cele din urmă, exclusiv de arta versificației sale, care va rezista pînă la sfîrșit acelor editori care i-au confecționat, prin intervențiile lor, o limbă *ad-hoc*. Sîntem siguri, pentru a mai da un exemplu, că nu vor putea fi „unificate" sau „literarizate" formele moldovenești, din *rimele* următoare ale poeziei *Freamăt de codru*:

Teiul vechi un ram întins-a
Ea să poată să-l îndoie,
Ramul tînăr vînt să-și *deie*,
Și de brațe-n sus s-o *ieie*,
Iară florile să *ploaie*
Peste dînsa.

Formele *să deie*, *să ieie*, *să ploaie* vor fi pronunțate așa, moldovenește, cît timp se vor construi rime perfecte în romînește și ele nu vor putea fi schimbate niciodată cu formele corespunzătoare muntenești, chiar dacă acestea din urmă vor fi calificate ca *singure* literare. Tot așa se petrece lucrul și cu formele moldovenești încrustate în țesătura *ritmică* a versului eminescian. Iată spre exemplu, forma *roșă* în loc de *roșie*, care se întîlnește în poema *Călin*:

S-au făcut ca ceara albă fața *roșă* ca un măr
Și atîta de subțire, să o tai c-un fir de păr

Schimbînd forma regională *roșă* cu *roșie* stricăm *ritmul* versului, ceea ce nu este îngăduit.

Dar forme ca *părè*, *vrè*, *plăcè*, *să deie*, *să ieie*, *să ploaie*, *roșă*, nu e motiv să fie înlocuite cu formele comune nici măcar din punctul de vedere al înțelesului, fiindcă ele sînt pricepute în același fel pe întreg teritoriul graiului romînesc. Chiar nici lipsa de răspîndire a înțelesului unui cuvînt sau a unei forme nu poate justifica schimbarea arbitrară a vocabularului folosit de autor. În cazuri de nevoie se dă în notă sensul sau forma unui cuvînt deosebit, dar nu se intervine de către editor în textul poetului. Dacă, spre exemplu, editorul socotește că forma *cură* din poezia *Melancolie*:

Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea *cură*
Încet repovestită de o străină gură

este neînțeleasă de cititor, el o poate explica prin *curge* într-o notă, dar nu o va schimba, oricît ar fi el de doritor de a colabora cu autorul.

Iată acum cazul formelor moldovenești *pin* și *pintre*, care la Eminescu alternează, atît în manuscrise cît și în tipărituri, cu formele *prin* și *printre*. În manuscrisul poeziei *Singurătate* trimis la „Convorbiri", manuscris salvat precum am mai afirmat, se află forma *pintre*:

Stoluri — stoluri trec prin minte
Dulci iluzii. Amintiri
Țîrîiesc încet ca grieri
Pintre negre, vechi zidiri

care apare și în „Convorbiri literare".

De asemenea, în manuscrisul poeziei *Povestea codrului*, ne apare în caligrafia poetului forma *pintre*:

Peste albele izvoare
Luna bate *pintre* ramuri

și ea se păstrează și în textul tipărit al „Convorbirilor". În poezia *Venere și Madonă* forma *pintre* alternează cu *printre* în manuscrisele variante, dar apare *pintre* în „Convorbiri literare", ceea ce dovedește că în manuscrisul ultim trimis la tipar, poetul s-a hotărît pentru forma *pintre*. Tot astfel în *Epigonii* forma *pintre* alternează în variante cu *printre*, dar în „Convorbiri" apare în mod consecvent *pintre*:

Ș-acel rege-al poeziei, veșnic tînăr și ferice
. . . . veselul Alecsandri,
Acum rîde *pintre* lacrimi, cînd o cîntă pe Dridri
. . . Voi urmați cu răpejune cugetările regine
Cînd plutind pe aripi sînte *pintre* stelele senine
Pe-a lor urme luminoase voi asemenea mergeți,

ceea ce dovedește că în ultimul său manuscris poetul a preferat această din urmă formă. Chiar și în „Familia" de la Pesta unde apare poezia *Amicului F. I.*, poetul folosește forma *pintre* întocmai ca în varianta aceleiași poezii:

Numai prin chaos tu îmi apari,
Cum *pintre* valuri a navei velă,
Cum *pintre* nouri galbena stelă. . . . .

În *Melancolie*, Eminescu a dat preferință formei *pintre*, pe care o găsim și în variantele acestei poezii, și în textul „Convorbirilor", unde s-a tipărit astfel:

Părea că *pintre* nouri s-a fost deschis o poartă
Prin care trece albă regina nopții moartă
— O dormi, o dormi în pace *pintre* făclii o mie.

Forma *pintre* este folosită de Eminescu și în poezia *Împărat și proletar*, căci ea apare în „Convorbiri literare" întocmai ca în varianta manuscrisă *Umbre pe pînza vremei* :

„Pe bănci de lemn în scunda tavernă mohorîtă
Unde pătrunde ziua *pintre* ferești murdare..."

Tot forma *pintre* o folosește Eminescu în *Freamăt de codru* :

Din izvoare și din gîrle
Apa sună somnoroasă ;
Unde soarele pătrunde
Pintre ramuri a ei unde
Ea în valuri sperioase
Se azvîrle

așa cum vedem în toate variantele manuscrise ale acestei poezii, precum și în textul tipărit al „Convorbirilor literare".

Dar Eminescu a folosit forma moldovenească *pintre* și în poeziile de la sfîrșitul activității sale, ca spre exemplu în *Scrisoarea întîia* :

Între ziduri, *pintre* arbori ce se scutură de floare,
Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare...

sau în *Lasă-ți lumea ta uitată* :

Numai luna *pintre* ceață
Varsă apelor văpaie...

ceea ce dovedește că el a prețuit totdeauna această formă a graiului său moldovenesc.

Sînt numeroase și cazurile în care întîlnim forma *pin* în loc de *prin*, ca spre exemplu în *Mortua est* :

„*Pin* ploaia de raze, ninsoare de stele
Văd sufletu-ți candid prin spațiu cum trece".

Proza lui Eminescu stă și ea mărturie pentru frecvența formelor moldovenești *pin* și *pintre*, în loc de *prin* și *printre*. Dar nu mai înmulțesc exemplele, fiindcă este evident că formele regionale *pin* și *pintre* erau uzuale în limbajul lui Eminescu, întrucît ele se află în graiul românilor din partea de est a țării, care-i era familiar poetului din copilărie, tot așa precum românilor din vest le sînt familiare formele *pîn* și *pîntre*. Și cred că nu greșesc cînd afirm că formele *pin* și *pintre* au fost preferate de Eminescu în locurile citate mai sus și din motive de eufonie. Oricine poate recunoaște că grupul *pi* se pronunță mai ușor și mai frumos decît *pri*. Preferința pentru o formă mai eufonică decît alta este un apanaj al poeților, mai ales cînd ei urmăresc în versuri și muzicalitatea expresiei.

Acum se pune întrebarea : cum au tratat editorii formele *pin* și *pintre* din tipăriturile poetului, pe care în prefețe și în note declarau fățiș că le reproduc? Dintr-o sumară cercetare a edițiilor de pînă astăzi constatăm că unele au respectat parțial formele amintite, iar altele le-au înlocuit pretutindeni cu echivalentele lor. Dar înlocuind formele regionale

și populare *pin* și *pintre*, acolo unde am văzut că poetul le-a folosit cu *voință*, editorii au săvîrșit un act arbitrar, înfrîngînd această voință a poetului; ei au denaturat aspectul lingvistic al expresiei eminesciene. Iar studiile speciale, care s-au ocupat cu limba poeziilor lui Eminescu luînd ca bază de cercetare edițiile care n-au ținut seamă de expresia autentică a limbajului eminescian, sînt lipsite de caracter științific. Din acest punct de vedere mi se pare că trebuie să menționez că și lexicografia noastră actuală se resimte de modul defectuos în care s-au editat poeziile lui Eminescu. Cercetînd *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, am găsit că pentru forma *printre* se dau trei citate din Eminescu: două din *Lasă-ți lumea ta uitată* și unul din *Călin*. Dar în toate aceste locuri, tipăritura primă, făcută după ultimul manuscris al poetului ne arată forma moldovenească *pintre* și nu *printre*. Astfel versul 180 din *Călin* are în „Convorbiri literare", unde s-a tipărit întîi, forma:

O beșică-n loc de sticlă e întinsă-n ferăstruie,
Pintre care trece-o dungă mohorîtă și gălbuie

deci cu *pintre* și nu *printre*. Chiar variantele 2262 și 2283 ale poeziei *Călin* atestă în acest loc forma *pintre* și nu *printre*, ceea ce dovedește că ultimul manuscris al poetului conținea tot forma *pintre*, așa cum s-a reprodus în revistă. Versul 9 din *Lasă-ți lumea ta uitată* are, atît în ediția I Socec, unde s-a tipărit întîi, cît și în „Convorbiri literare", forma „*Pintre* crengi scînteie stele", precum se constată și în variantele 2261, 2269 și 2278, iar versul 49:

Numai luna *pintre* ceață
Varsă apelor văpaie

prezintă aceeași formă *pintre* și în prima tipăritură, și în variantele manuscrise. Așadar, *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* al Academiei R.P.R. și-a luat citatele dintr-o ediție care a înlăturat pretutindeni din poeziile lui Eminescu forma *pintre*, folosită de poet. Mai mult chiar, la varianta *pintre*, același dicționar citează scriitori moldoveni ca Sbiera, Alecsandri, Russo și Conachi, omițînd pe Eminescu în poeziile căruia o asemenea formă este frecventă, deși la Gr. Alexandrescu și Caragiale se menționează formele muntenești *pîn* și *pîntre*.

★

Tot așa de evidente sînt și alte schimbări ale unor forme populare sau regionale ale limbii lui Eminescu, schimbări făcute din lipsa unei metode științifice în editarea poeziilor sale. Nu le înșir aici fiind prea numeroase și fiindcă pe cele mai multe le-am descris în articolele publicate în „Limba romînă". Însă pentru a da o justă idee despre modul cum au tratat edițiile de pînă astăzi formele populare și regionale folosite de Eminescu în poeziile sale, voi lua cazul poeziei *Călin*. În această poezie Eminescu a pus la contribuție toate resursele geniului său atît în legătură cu subiectul extras din materialul folcloric și turnat în formele superioare ale artei sale, cît și cu expresivitatea lingvistică întrețesută cu numeroase forme ale graiului popular și regional moldovenesc. Voi încerca să arăt ce înfă-

ţişare lingvistică mai păstrează astăzi poezia *Călin*, în ediţii, faţă de aceea pe care a statornicit-o poetul prin publicarea ei în „Convorbiri literare", în noiembrie 1876. Comparaţia o voi face între textul din revistă şi cel din ediţia Perpessicius, aceasta fiind ediţia care serveşte cercetătorilor limbii lui Eminescu şi dicţionarelor pentru extragerea de citate. Iată pe scurt rezultatul cercetării mele comparative.

În textul din „Convorbiri literare" al poeziei *Călin* se află nu mai puţin de 72 forme populare şi regionale. Din acestea, ediţia Perpessicius a înlăturat 25, înlocuindu-le cu echivalentele lor din limba comună. Formele înlăturate sînt : *pintre* (v. 11, 180, 204), *năzdravanul* (v. 42), *samănă* (v. 48), s-ar *putè* (v. 51), *a gîcit* (v. 56), *galbăn* (v. 65), *ai vrè* (v. 114), *cătră* (v. 114), *ar cădè* (v. 121), *n-ai putè* (v. 122), *şăd* (v. 125), *zapada* (v. 128), *şepte* (v. 155), *buna vreme* (v. 159), *comanac* (v. 171), *albastri* (v. 211), *şagalnic* (v. 220, 252), *răzimat* (v. 221), *pănă* (v. 15, 16, 239), *şirături* (v. 257).

Dar aceeaşi ediţie a menţinut întocmai următoarele 47 de forme, tot atît de populare şi regionale ca şi cele pe care le-a schimbat. Pentru a evidenţia însă că schimbarea celor 25 de forme dintîi nu s-a făcut conform vreunui principiu ştiinţific, voi împărţi pe cele 47 neschimbate în două grupe. În prima grupă voi cita formele care ca şi cele dintîi 25, puteau fi schimbate fără să dăuneze într-un fel sau altul versificaţiei, adică regulilor de ritm şi rimă, iar în a doua grupă formele care nu se pot schimba fără călcarea flagrantă a regulilor prozodice. Iată grupa formelor care s-ar fi putut schimba, dar pe care i-a plăcut editorului să le păstreze : „/El/*Au* ajuns să rupă gratii ruginite-a unei bolţi" (v. 8) ; „...luna moale... /Sfiicioasă şi smerită şi-*au* vărsat razele sale" (v. 12) ; „... despre fete *samă* deie-şi" (v. 47) ; „... *păretele* de-oglinzi' (v. 63) ; „... cînd pierdută *razimi* faţa" (v. 95) ; „S-*au* făcut ca ceara albă faţă roşă (v. 107) ; „Sură-i *sara* cea de toamnă..." (v. 145) ; „*Mulţămim* voinic străin !" (v. 159) ; „... de-o întreb : *a* cui-s mamă ?" (v. 161) ; „*Pe cuptiorul* uns cu humă..." (v. 175) ; „... şi pe coşcovii *păreţi*" (v. 175) ; „Zugrăvit-*au* c-un cărbune copilaşul cel isteţ Purceluşi cu coada sfredel..." (v. 176) ; „Cum mai bine i se *şede* unui purceluş de treabă" (v. 178) ; „O *beşică*-n loc de sticlă"... (v. 179) ; „*Spăriet* la el se uită..." (v. 187) ; „... lîngă *izvoară*..." (v. 201) ; „*Ţapăn*, drept..." (v. 223) ; „... *şede*-n perine de puf" (v. 223) ; „...vornicel e-un *grierel* (v. 245) ; „Cu *musteaţa* răsucită *şede*-n ea un mire flutur" (v. 250). În total sînt 21 de forme populare şi regionale care n-au fost supuse operaţiei de schimbare arbitrară, deşi această operaţie se putea face cu uşurinţă, aşa cum s-a făcut cu celelalte 25.

Trecem acum la grupa formelor care s-au păstrat neschimbate şi pe care editorul nu le-ar fi putut schimba fără să calce regulele prozodice : „Şi pe-*a* degetelor vîrfuri..." (v. 9) ; „... şi se pare a se *rumpe*" (v. 17), care, din cauză că rimează cu *scumpe* (v. 18), nu putea deveni *rupe* ; „... cu ochiu-l *măsuri*" (v. 21), care rimează cu *mătăsuri* (v. 22) ; „...*a* ei buze (v. 33) ; „... şi cu mîna sa el *rumpe* (v. 35) care rimează cu *scumpe* (v. 36) ; „A *frumuseţii* haruri goale..." (v. 37) ; „... pe-a ei buze" (v. 40) ; „... despre fete samă *deie-şi* (v. 47) care rimează cu *ei-şi* (v. 48) ; „Atunci el cu o privire nălucirea i-ar *discoasă*" (v. 55),

care rimează cu *frumoasă* (v. 56); „... de-o dulce *jele*" (v. 94), care rimează cu *mele* (v. 93); „Numai ochiul e *vorbareț*..." (v. 104); „... fața *roșă* de sfială" (v. 105); „fața *roșă* ca un măr" (v. 107); „... nu spui *nimică*" (v. 111), rimează cu *ridică* (v.112); „Ridicînd *a* tale gene" (v. 112); „ce ușor se mistuiește prin plînsorile *pustie*" (v. 130), rimează cu *vecinicie* (v. 129); „Tu-ți arzi ochii și *frumseța*..." (v. 133); „Să te *primbli*..." (v. 139); „Nimeni n-*a* afla locașul..." (v. 144); „... iară vîntul sperios v-o creangă *farmă*" (v. 151), rimează cu *larmă* (v. 152); „Lumina cu mucul negru, într-un hîrb un *roș* opaiț" (v. 166); „Sub icoana afumată *unui* sfînt..." (v. 171), formă de dativ în loc de genitiv; „... și cu fața spre *fereastă*" (v. 182), rimează cu *nevastă* (v. 202); „Își ascunde fața *roșă*..." (v. 194); „... în văzduhul *tămîiet*" (v. 202), rimează cu *omăt* (v. 201); „*A* popoarelor de muște sărbători murmuitoare" (v. 214); „Căci din patru părți *a* lumii" (v. 217). În total 26 de forme populare și regionale, pe care editorul nu le putea schimba.

Dar, cercetînd cele trei mari grupe pe care le-am expus analitic mai sus, ne putem întreba: cu ce scop au fost schimbate 25 de forme populare și regionale moldovenești din totalul celor 72 de asemenea forme, cîte are poezia *Călin* în „Convorbiri literare"? Cu scopul de a se micșora numărul acelor forme? Dar micșorarea *cantitativă* a regionalismelor, în proporție de o treime numai din numărul lor total, poate schimba cu ceva calitatea celor rămase? Numai suprimarea totală și înlocuirea lor cu forme literare corespunzătoare ar putea atrage constatarea că Eminescu nu folosește forme regionale în limba poeziei amintite. Chiar dacă și cele 21 de forme regionale din grupa a doua ar fi fost „literarizate", mai rămîneau totuși celelalte 26 de asemenea forme din ultima grupă pentru a da mărturie de caracterul popular moldovenesc al limbajului eminescian. După precizarea numerică a elementelor populare și regionale moldovenești din poema *Călin*, se impune următoarea întrebare: Față de care principii de artă literară și de limbă a greșit poetul pentru ca unii editori să fie îndreptățiți a veni cu cenzura lor spre a-i elimina formele graiului său viu, popular și tradițional? Se crede cineva îndreptățit să intervie cu creion roșu în capodoperele lui Eminescu? Mie mi se pare că atunci cînd se face cu premeditare o asemenea intervenție este o îndrăzneală, dacă nu chiar o impietate.

Cineva a mers pînă acolo încît a afirmat că dacă în ediții i se respectă formele graiului provincial, Eminescu pierde valoarea sa de *poet național* și devine prin acest simplu fapt un poet *regional*. Maestrul Arghezi însă are undeva o propoziție de care îmi amintesc bine: „Într-un fel Eminescu e sfîntul prea curat al *ghiersului* romînesc [1]. Noi putem adăuga în deplină conștiință că „ghiersul" lui Eminescu trebuie să rămîie așa cum l-a articulat el și să nu-l fasonăm după teorii cu totul îndoielnice. Respectînd limba scrierilor lui Creangă, editorii nu i-au răpit titlul de scriitor național marelui povestitor moldovean. Și tot așa, respectînd limba lui Eminescu nu i se știrbește acestuia atributul de poet național.

[1] T. Arghezi, *Eminescu*, 1943.

★

Dar s-a spus că unificarea formelor populare şi regionale din poeziile lui Eminescu în direcţia limbii literare, adică „literarizarea" limbii lui Eminescu, ar corespunde unui principiu pe care l-a urmărit Eminescu însuşi în activitatea sa creatoare şi pe care l-a şi realizat în ultimele sale poezii. Trebuie să observ mai întîi că, în ultimă analiză, a unifica limba lui Eminescu din producţiile sale poetice de la şaisprezece ani, adică din adolescenţă, impunîndu-i formele limbajului de la vîrsta deplinei maturităţi, înseamnă a nu ţine seamă de procesul de dezvoltare a acestui limbaj de-a lungul întregii activităţi a poetului. Se ştie că limbajul unui scriitor poartă marca timpului cînd a scris, a locului unde s-a format, a stadiului de dezvoltare culturală şi morală prin care a trecut. Cine ar încerca să niveleze diferitele forme ale limbajului lui Eminescu, trecînd peste stadiile lui de dezvoltare, ar realiza o operă artificială, care n-ar corespunde cu evoluţia istorică a creaţiei poetului şi ar da naştere unei opere *hibride* pe care Eminescu n-ar mai recunoaşte-o.

A afirma, de asemenea, că Eminescu la 1883 ar fi avut altă concepţie despre limba literară decît mai înainte şi că, tipărindu-şi el însuşi volumul de poezii, ar fi înlăturat anumite forme populare şi regionale, este pur şi simplu a ne pune în contradicţie cu faptele. O asemenea afirmaţie este dezminţită de faptul că, atît în manuscrisele din ultima parte a activităţii sale, cît şi în ultimele poezii tipărite, Eminescu face o largă primire elementelor de limbă populară şi dialectală, valorificîndu-le cu măiestria cunoscută. Astfel, cine nu-şi aminteşte de unele forme ale graiului popular moldovenesc din *Luceafărul*, poezie publicată şi retipărită în 1883?

Îl vede azi, îl vede *mîni*
Astfel dorinţa-i gata;
El iar, privind de săptămîni
Îi cade dragă fata.

Cum ea pe coate-şi *răzima*
Visînd ale ei tîmple
De dorul lui şi inema
Şi sufletu-i se *împle*.

Şi cît de viu s-aprinde el
În orişicare *sară*
Spre umbra negrului castel
Cînd ea o să-i apară...

Din negru giulgiu se desfăşoa
Mamoreele *braţă*,
El vine trist şi gînditor
Şi palid c la faţă...

Mă dor de crudul tău amor
A pieptului meu coarde...
Și ochii mari și grei mă dor,
Privirea ta mă arde.

O cere-mi, Doamne, orice preț
Dar dă-mi o altă *soarte*,
Căci tu izvor ești de vieți
Și dătător de moarte...

În locul lui menit din *ceri*
Hyperion se-*ntoarsă*
Și, ca și-n ziua cea de ieri
Lumina și-o revarsă".

Pentru a ne limita la două exemple numai, voi spune că forma moldovenească *soarte* din *Luceafărul* este folosită de Eminescu în mod permanent de la începutul activității sale. Ea se găsește în poezia *Speranța* din 1866, *Amorul unei marmure* din 1868, *Amicului F. I.* din 1869 și iată, o vedem și la sfîrșit de tot, în *Luceafărul*. Tot astfel constatăm că forma *ceri* pentru *cer* (subst.) pe care am văzut-o în *Luceafărul* din 1883, se întîlnește, și în *Speranța* din 1866.

Dacă Eminescu n-ar fi păstrat aceeași prețuire pentru formele moldovenești ale graiului său din bătrîni, pînă la sfîrșitul activității sale, el nu le-ar fi țesut în chip atît de artistic în expresia lingvistică a ultimei poeme, *Luceafărul*. Pentru cei ce nu apreciază limbajul popular moldovenesc, suprema realizare artistică a lui Eminescu, *Luceafărul*, apare plină de asonanțe și pătată de rime greșite sau rele. În strofa:

Din umbra falnicelor *bolți*
Ea pasul și-l îndreaptă
Lîngă fereastră, unde-n *colț*
Luceafărul așteaptă

forma *bolți* nu rimează cu *colț* decît în pronunția moldovenească, pronunție care însă nu e literară după opinia noastră curentă a celor din Muntenia. Iar în strofa:

Privea în zare cum pe mări
Răsare și *strălуce*,
Pe mișcătoarele cărări
Corăbii negre duce

forma *strălуce* este fără îndoială negramaticală după regulile limbii noastre literare, care recomandă forma *strălucește*, dar nici un editor nu va îndrăzni să corecteze aici pe Eminescu. Și dacă în asemenea cazuri poetul nu e corectat de editori, pentru care motiv valabil poate fi îndreptățit cineva să corijeze limba lui Eminescu în alte locuri?

Fiecare formă lexicală a lui Eminescu, fiecare construcție gramaticală ori stilistică e o piesă din prețiosul instrument cu care el a cîntat cea mai frumoasă melodie a limbii romînești. A știrbi una din aceste forme însemnează a-i tulbura cîntecul și a-i denatura melodia.

VERSUL 11 DIN *NU VOI MORMÎNT BOGAT*

DE

TRAIAN COSTA

Printre ineditele primei ediții a poeziilor lui Eminescu se numără și *Mai am un singur dor* cu cele trei variante: *De-oi adormi curînd, Nu voi mormînt bogat* și *Iar cînd voi fi pămînt.* De la apariție și pînă astăzi, începutul celei de-a doua variante s-a perpetuat (abstracție făcînd de vicisitudinile ortografiei) în următoarea formă:

Nu voi mormînt bogat,
Cîntare și flamuri,
Ci-mi împletiți un pat
Din tinere ramuri;
Și nime-n urma mea
Nu-mi plîngă la creștet,
Frunzișului veșted
Doar vîntul glas să-i dea.
În liniștea sării
Să mă-ngropați, pe cînd
Trec stoluri zburînd
La marginea mării.

Structura versurilor e aceeași în întregul ciclu: cele „retrase" sînt alcătuite din cîte doi amfibrahi (⏑—⏑ ⏑—⏑), celelalte din cîte trei iambi (⏑—⏑—⏑—). Eminescu însuși și-a însemnat schemele (în ms. 2276 [I], 39, reproduse în ediția critică a lui Perpessicius, vol. III, 1944, p. 241), notînd versul iambic și ⏑—, ⏑—⏑, — sau ⏑—⏑, —⏑—, iar pe cel amfibrahic ⏑—⏑⏑, —⏑. Ultimul a fost numit de G. Călinescu (*Opera lui Mihai Eminescu*, vol. IV, 1936, p. 303) „adonicul cu o silabă de anacruză înainte", ceea ce e numai o formulare mai complicată, dar nu incorectă. E incorectă însă, sau cel puțin confuză, denumirea pe care Mihail Dragomirescu (în *Teoria poeziei cu aplicare la literatura română*, 1906, p. 324)

o dă versurilor amfibrahice, cînd le prezintă ca „iambice mixte". Mai straniu e că, după ce în lucrarea citată analizase compoziția strofelor din *Mai am un singur dor*, peste mai bine de treizeci de ani, în ediția din 1937, M. Dragomirescu confundă, tipografic, versurile iambice cu cele amfibrahice, „retrăgînd" toate versurile pare, indiferent de structura lor (p. 19—20 și 261—262). În felul acesta, celui ce citește faimoasa „ediție a Institutului de literatură" i se inculcă iluzia că strofa din *Mai am un singur dor* și *Nu voi mormînt bogat* e aceeași cu strofa din *De-oi adormi curînd* și *Iar cînd voi fi pămînt*. Această unificare e în violentă contradicție cu deosebita grijă pe care a avut-o Eminescu în a distinge, în manuscrise, cele două tipuri de vers. Acribia poetului în ce privește configurația tipografică a strofei e dovedită nu numai de fila 112 din manuscrisul 2261 (facsimil parțial la Perpessicius, vol. I, 1939, p. 217; complet în vol. III, p. 269—270; cf. și fila 40 din ms. 2276[I], în același volum, la p. 242), ci și, mai ales, de fila 61 din ms. 2277 (facsimil la Perpessicius, vol. I, p. 224, și vol. III, p. 259): aici se văd limpede două versuri barate și scrise din nou, fără nici o modificare, dar „retrase".

Ajunge atît pentru a ne convinge că, în *Nu voi mormînt bogat*, versul

Trec stoluri zburînd

ar trebui să aibă aceeași structură cu toate celelalte versuri „neretrase". Totuși, în loc să cuprindă trei iambi (∪—∪—∪—), versul incriminat are doar un amfibrah și un iamb (∪—∪∪—).

Un vers cu o aparență similară ne întîmpină în ediția pomenită a lui M. Dragomirescu, la p. 264:

Luceferi de foc

(versul 37 — la Dragomirescu 33 — din *Iar cînd voi fi pămînt*); dar aceasta e o evidentă greșeală de tipar pentru

Luceferii de foc

cum apare, corect, în celelalte ediții. Tot o greșeală de tipar a dat naștere formei

Căci din văi adînci

(versul 17 din *Nu voi mormînt bogat*) în prima ediție a lui Maiorescu, îndreptat apoi în

Care din văi adînci,

cu recîștigarea silabei pierdute.

Despre accente „greșite" (de pildă *care* oxiton), „denaturînd" ritmul, nu e locul să vorbim aici. Dacă în strofa 297—300 a *Luceafărului*,

Hyperion, ce din genuni
Răsai c-o-ntreagă lume,
Nu cere semne și minuni
Care n-au chip și nume,

accentuăm şcolăreşte, am putea crede că *nu cere* e persoana a III-a indicativ, nu persoana a II-a imperativ. Poate că o cercetare a efectelor scoase din accentuări „anormale" ar fi nu numai justificată, ci şi fructuoasă.

E limpede aşadar că din versul

Trec stoluri zburînd

lipseşte o silabă, că avem de-a face cu un vers şchiop — şi nu mă pot mira îndeajuns că în aproape optzeci de ani nimeni nu s-a împiedicat în el...

Să se fi strecurat oare acest vers greşit printre degetele lui Eminescu, ca o şopîrlă, ca celebrul hexametru cu şapte picioare din *Hermann und Do othea*? Dar poemul lui Goethe e amplu (*operi longo fas est obrepere som'num*), pe cînd ciclul lui Eminescu e alcătuit din bijuterii cizelate cu migală. Nu e credibilă o neatenţie a poetului în *Mai am un singur dor* şi în variantele ei, „floarea din urmă a atîtor seve distilate [...], floarea de aloes [...] grea de mireasmă acumulată" (Perpessicius, vol. III, p. 229), „ilustrare supremă a concepţiei muzicale la Eminescu" (vol. I, p. XXIX), unde „virtuozitatea lui ia aspectul unui adevărat alexandrinism ritmic şi prozodic" (vol. III, p. 230). Greşeala e a culegătorului, a corectorului, a editorului. Urmînd pilda veche de trei sute de ani, a lui Nicolaus Heinsius, a venit vremea să corectăm asemenea greşeli *et ingenii et codicum ope.*

Versul

Trec stoluri zburînd

îşi poate redobîndi în două feluri silaba dispărută: fie scriind *stolure*, fie adăugînd versului un monosilab. A treia posibilitate ar fi pronunţia cuvîntului *stoluri* în trei silabe; dar atare ipoteză n-ar trebui nici măcar formulată, şi nici sprijinită cu forme, nearticulate, ca *basmu*, *cinismu*, *ritmu* şi *spasmu*, pe care le foloseşte uneori Eminescu (*basmu* reapare la St. O. Iosif şi Arghezi).

Prima cale pare cea mai simplă. Eminescu a preluat într-adevăr din literatura mai veche formarea cu *-ure* a pluralului neutru. Al. Rosetti (*Limba poeziilor lui Mihail Eminescu*, în volumul *Studii lingvistice*, 1955, p. 47—48, 52) dă şapte asemenea exemple: *ceriure*, *cîmpure*, *cînture*, *dorure*, *misterure*, *vinure*, *vînture*, din care unul singur, *vinure*, se află într-o poezie publicată în timpul vieţii poetului (*Junii corupţi*, versul 22). La aceste forme aş putea adăuga altele: *gîndure* (Perpessicius, vol. I, p. 472), *pasure* (vol. IV, 1952, p. 165; G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. IV, p. 244 n., trimite pentru acest cuvînt la Depărăţeanu; Eminescu nu foloseşte *pasuri* numai în versuri, cum crede Călinescu, ci şi în proza literară şi în corespondenţă), *piepture* (Perpessicius, vol. V, 1958, p. 124), *plaiure* (*ibidem*, p. 125), *visure* (vol. I, p. 472); *vîntură* (vol. I, p. 248 n.) ar putea fi greşeală de tipar pentru *vînture*, *corure* (vol. IV, p. 166) pare să aparţină nu lui Eminescu, ci lui Perpessicius (vezi vol. V, p. 149, nota la versul 506 :„*de fapt:* In coruri sfinte"), iar *ramure* (vol. IV, p. 147, versul 1189; cu două versuri mai departe apare *ramuri*) e probabil de la *ramură*, nu de la *ram*. La toate aceste exemple, din care nici unul nu e posterior anului 1872, iar majoritatea datează din anul de debut 1866, se alătură *glasure* (Perpessicius, vol. V, p. 368), din 1877, modificat însă, poate în clipa următoare, în *glasuri*. Dar *Nu voi*

mormînt bogat pare din anul de culminaţie 1883, cînd Eminescu renunţase de mult la comoditatea unui asemenea arhaism. Rezultă deci că versul în cauză nu trebuie înlocuit cu

Trec stolure zburînd.

Rămîne să cercetăm a doua ipoteză, dispariţia unui cuvînt monosilabic. Se ştie că ciclul *Mai am un singur dor* nu a fost publicat de poet, ci de Maiorescu, dar e extrem de probabil că întreg lotul de inedite al ediţiei prime se afla în versiuni definitive, pregătite pentru tipar, în manuscrisele autorului lor. Avem oare de-a face, şi în cazul acesta, cu o intervenţie greşită, a editorului, ori pur şi simplu cu o eroare de tipar, rămasă neobservată la o corectură atît de grăbită ca aceea de care s-a bucurat întîia ediţie a lui Eminescu? (La 6/18 decembrie 1883, Maiorescu îi scrie surorii sale Emilia : „Die abgelaufenen 3 Wochen hatte ich 4 Druckbogen täglich zu corregiren, 2 von Em[inescu]., 2 von Kotzebue. Drüber Kammer, Advocatur und Akademie. Der reine Circusreiter auf 4 ungesattelten Pferden." I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. V, 1934, p. 13 ; la p. 17 facsimil, unde „4" (Druckbogen) e subliniat de două ori.)

Copiile trimise de Maiorescu la tipografie s-au pierdut, ca la aproape toate poeziile lui Eminescu ; dar printre cele peste patruzeci de versiuni ale bucăţilor din ciclul *Mai am un singur dor*, versiuni păstrate în manuscrisele din biblioteca Academiei, există una (ms. 2261, f. 323—324) care prezintă deosebiri cu totul neînsemnate faţă de forma, aşa cum a apărut la Maiorescu, a variantei *Nu voi mormînt bogat*.

Deosebirile au fost semnalate şi de Constantin Botez în ediţia din 1933 (p. 507), dar versiunea completă o găsim la Perpessicius (vol. III, p. 279—280), cu următoarea observaţie : „e însuşi textul definitiv [. . .], barat, după ce va fi fost transcris pe curat într-o ultimă copie de care se va fi servit Maiorescu, pentru ediţia sa". Aceasta e de altminteri singura versiune în care se întîlneşte sugestiva imagine a stolurilor de păsări zburînd la marginea mării. (În afara ciclului *Mai am un singur dor*, varianta versului 6 din *Doña Sol*, de prin 1881, sună astfel : *greu zboar' al păsărilor stol* ; ms. 2262, f. 197, la Perpessicius, vol. V, p. 487.) Prima strofă a versiunii din ms. 2261 e identică celei publicate de Maiorescu, identică cu o unică excepţie, cu o fericită excepţie, care priveşte tocmai versul 11. Aici, versul apare complet şi corect.

Iată, în ordinea cronologică stabilită de Perpessicius, cele şase ipostaze ale perechii de versuri de la sfîrşitul acestei strofe.

Ms. 2277, f. 121 v.+122 (marginalii)

Cînd stoluri trec pe rînd
De paseri de mare

Trec paseri mii zburînd
Pe undele mării

Trec paserile-n rînd
Pe unde de mare

Trec paserile-n rînd
De-asupra de mare

Ms. 2261, f. 323—324

Trec stoluri grele-n rînd
De-asupra de mare

Trec stoluri greu zburînd
La marginea mării

Această ultimă formă e cea definitivă care va fi fost dată tipografiei şi desigur numai tipografia e vinovată de dispariţia cuvîntului *greu*.

Dar chiar dacă, printr-o explicabilă eroare de transcriere, acest cuvînt va fi lipsit din copia pregătită pentru tipar de Eminescu (şi asemenea cazuri nu lipsesc), identitatea în rest a strofei din manuscrisul păstrat cu forma apărută ar fi un motiv suficient pentru a-l reintroduce în textul poeziei.

Îndreptînd în felul acesta versul şchiop

Trec stoluri zburînd

care alterează chintesenţa de ritmuri pure a variantei *Nu voi mormînt bogat*, în altă aureolă se învăluie sfîrşitul strofei, încărcat de noi sensuri şi frumuseţi :

În liniştea sării
Să mă-ngropaţi, pe cînd
Trec stoluri **greu** zburînd
La marginea mării.

SESIUNEA DE LINGVISTICĂ TEORETICĂ, MATEMATICĂ ȘI APLICATĂ

În zilele de 5 și 6 februarie 1963 s-a desfășurat la Academia R.P.R. sesiunea de comunicări de lingvistică teoretică, lingvistică matematică și lingvistică aplicată, sesiune organizată de Comisia de lingvistică matematică.

În cele trei ședințe de lucru, s-au prezentat 16 comunicări de către oameni de știință și cercetători de la Centrul de cercetări fonetice și dialectale al Academiei R.P.R., facultățile de filologie și de matematică ale Universității din București, Institutul de lingvistică și Facultatea de filologie din Cluj și Facultatea de filologie a Universității din Timișoara.

În ordinea prezentării lor, comunicările de lingvistică teoretică au fost : acad. Al. Rosetti, *Valoarea analizei spectrografice în fonologie*; S. Abraham, *Despre gramaticile generative*; A. Avram, *Despre randamentul funcțional al opozițiilor fonologice*; Toma Pavel, *Distribuția sunetelor în poezie*; Em. Vasiliu, *Preliminarii la gramatica transformațională a limbii române*; L. Ionescu, *Fonologia în gramatica transformațională*; acad. Em. Petrovici, *Analiză fonologică sau morfonologică.*

S-au discutat probleme legate de analiza acustică și clasificarea dicotomică a sunetelor; regulile gramaticale în gramaticile constituenților imediați și gramaticile transformaționale; criteriul importanței în clasificarea opozițiilor fonologice; distribuția sunetelor în poezie față de distribuția lor în limbă; criteriul de alegere a propozițiilor nucleare în vederea construirii unei gramatici și locul regulilor lexicale în raport cu regulile de transformare; fonologia în gramatica transformațională (cu exemple din limba română); locul morfonologiei în analiza fonologică (cu exemple din dialectul aromîn).

Comunicările de lingvistică matematică au fost susținute de : Constantin Crăciun, *Asupra noțiunii de categorie gramaticală în sensul lui Dobrușin*; Alexandra Roceric-Alexandrescu, *Observații statistice asupra distribuției grupurilor consonantice simetrice*; S. Marcus, *Fonemul*; Ed. Nicolau, *Unele interpretări din punct de vedere al teoriei informației privind limbajul.*

Problemele abordate se referă la generalizarea noțiunilor de rădăcină și de categorie gramaticală elementară (după R. L. Dobrușin); descrierea și inventarierea secvențelor de tip *vocală — consoană — consoană — vocală* din limba română; construirea unui model matematic al analizei fonematice; determinarea entropiei limbilor la nivele inferioare (referitoare la părțile literelor) și la nivele superioare (referitoare la : litere și spații; vocale, consoane, spații, silabe, categorii gramaticale; cuvinte).

În domeniul lingvisticii aplicate s-au făcut următoarele comunicări : acad. Gr. C. Moisil, *Microsintaxa verbului*; N. Wegener, *Metode noi de cercetare în fonetica acustică*; E. Domonkoș.

Traducerea automată a cuvîntului englezesc to ; Paul Schweiger şi Máthé Jakob, *Cu privire la analiza elementelor cuvîntului în limba maghiară*; Paul Schweiger, S. Szekely, V. Dorondoi, *Despre categoriile de flexionare a substantivului şi verbului în limba rusă.*

Problemele de traducere automată au fost : definirea formulelor de structură ale formelor compuse ale conjugării intranzitive, tranzitive cu dativ şi tranzitive cu acuzativ, în limba romînă ; descrierea programului individual al „cuvîntului special" englezesc *to* — în cadrul algoritmului de traducere ; criteriile formale de recunoaştere a cazului substantivului în limba maghiară ; analiza verbelor şi substantivelor limbii ruse.

Alexandra Roceric-Alexandrescu

Atlasul lingvistic romîn, partea a II-a (ALR II), serie nouă, vol. III, întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei Republicii Populare Romîne sub direcţia acad. Emil Petrovici [Cluj], 1961

Volumul al III-lea din noua serie a *Atlasului lingvistic romîn* apare la cinci ani după primele două volume. La fel ca primele două, cel de-al treilea volum prezintă materialul cules de acad. Emil Petrovici în perioada 1929—1938. Am arătat cu ocazia recenzării primelor două volume (v. *Studii şi cercetări lingvistice*, VIII (1957), p. 101) care sînt caracteristicele anchetei Petrovici (ALR II), insistînd asupra faptului că ALR II completează de multe ori ALR I. Chestionarul părţii a II-a a ALR este foarte bogat (4 800 de întrebări faţă de cele 2 100 din ALR I) şi cuprinde multe întrebări cu caracter oarecum tehnic care privesc obiecte cunoscute numai de oameni familiarizaţi cu ele (diferite părţi ale unor instrumente sau unelte). Numărul mare al întrebărilor din chestionar şi caracterul tehnic al lor, despre care am vorbit, au impus, pe de o parte, anchetarea mai multor subiecte în fiecare localitate şi, pe de altă parte, micşorarea numărului localităţilor cercetate (85 faţă de 301 din ALR I).

Între volumele publicate pînă acum şi volumul de care mă ocup nu există nici o deosebire în privinţa felului de prezentare a materialului. La fiecare hartă sînt date precizări cu privire la modul în care a fost făcută ancheta. Se observă că cea mai mare parte a materialului a fost cules cu ajutorul unor întrebări indirecte, ceea ce a contribuit la obţinerea unor răspunsuri mai spontane şi, prin aceasta, mai apropiate de realitate. Hărţile conţin şi precizări cu privire la felul cum au reacţionat informatorii la întrebările anchetatorului. Ezitările şi cercetările, uneori succesive, înregistrate în timpul anchetei permit urmărirea atitudinii vorbitorilor faţă de limba care serveşte la comunicarea ideilor (se pot vedea formele şi cuvintele considerate frumoase şi, din contră, cele evitate pentru că sînt considerate urîte, poate fi urmărită adaptarea împrumuturilor la sistemul graiurilor noastre sau părerea informatorilor despre graiurile învecinate etc.). Subliniez, la fel ca în recenzia citată, aspectul exterior foarte îngrijit şi, în mod special, inovaţia seriei noi a ALR II de a da pe fiecare hartă şi relieful ţării noastre.

Între primele volume şi al treilea există însă şi multe deosebiri. Astfel, în timp ce în primele două volume au fost grupate răspunsurile la întrebările privind principalele ocupaţii (agricultură, morărit, grădinărit, pomărit, viticultură, cînepa şi prelucrarea ei, albinărit, creşterea vitelor, carul, păsările de curte, păstoritul, lîna (torsul şi ţesutul), meserii, pădurărit), în volumul de care mă ocup au fost incluse răspunsuri la întrebări din domenii foarte variate (plante, cîinele şi pisica, animale sălbatice, păsări sălbatice, vînătoare, tîrîtoare, amfibii, pescuit, insecte, timpul, configuraţia terenului, apa, umiditate, naviga ţie, comunicaţii, naţiuni, categorii sociale

administrație). Gruparea într-un singur volum a unor răspunsuri din domenii atît de variate, uneori făcută chiar ciudat (partea „cîinele și pisica" pusă între „plante" și „animale sălbatice" sau „insecte" pusă între „pescuit" și „timpul"), surprinde la prima vedere.

Cele 286 de hărți ale volumului în discuție aduc foarte multe fapte interesante : în timp ce unele dintre acestea nu au mai fost înregistrate, altele ne permit să verificăm o serie de afirmații făcute în diferite lucrări de specialitate. În cele ce urmează voi releva cîteva dintre ele.

Impresionează în mod special bogăția și varietatea fenomenelor lexicale, care fac ca acest volum să fie într-un fel mai interesant decît celelalte două. El are la început o parte consacrată terminologiei plantelor necultivate (ar fi trebuit poate să se precizeze că avem a face cu astfel de plante și să nu se dea titlul general de „plante"), iar în partea a III-a și a IV-a sînt dați termenii pentru animalele și păsările sălbatice. Parcurgerea celor peste 80 de hărți consacrate acestor terminologii ne permite să observăm că există deosebiri între terminologia plantelor necultivate, pe de o parte, și cea a animalelor și păsărilor sălbatice, pe de altă parte. Se pare că terminologia plantelor necultivate este mai puțin fixă decît celelalte două. La aceasta contribuie faptul că pentru informatori, în cazul nostru țărani, plantele necultivate nu au importanța economică pe care o prezintă animalele și păsările sălbatice. De aceea e de mică însemnătate, mai ales în cazul plantelor mai puțin cunoscute, dacă o plantă este numită într-un fel sau într-altfel, cu alte cuvinte dacă pentru a i se da un nume ea este comparată cu un lucru sau cu altul. Altfel spus, termenii care denumesc plante sălbatice au o motivare „subiectivă", în timp ce termenii care denumesc animale și păsări sălbatice au o motivare „obiectivă". Am ajuns la această concluzie cercetînd metaforele folosite în cele două categorii de terminologii.

Într-un articol publicat în *Fonetică și dialectologie*, vol. II (1960), consacrat metaforelor din *Atlasul lingvistic romîn* și *Atlasul lingvistic și etnografic al Italiei și al Elveției meridionale* (AIS), am observat că de foarte multe ori vorbitorii folosesc metafore formate din doi termeni : unul determinat și altul determinant. Am numit aceste metafore metafore sintagmatice. În același loc am remarcat că între diferitele metafore sintagmatice se pot produce tot felul de contaminări (determinantul unei metafore ia locul determinantului dintr-o altă metaforă etc.). Fenomenul poate fi urmărit foarte bine și în răspunsurile publicate în volumul de față. Dar în timp ce numărul schimbărilor de acest fel este mare în cazul metaforelor care fac parte din terminologia plantelor necultivate, el este mic cînd este vorba de metaforele folosite pentru numirea animalelor și a păsărilor sălbatice. Iată cîteva exemple : h. 645 (calce) : *salata broaștei* (pt. 157), *floarea broaștei* (pt. 574), *limba broaștei* (pt. 836), *floarea calului* (pt. 130), *iarba calului* (pt. 365), *copita calului* (pt. 537), sau h. 652 (gura leului) : *gura leului* (aproape general), *gură de turc* (pt. 353), *gura moroiului* (pt. 2), *gura lupului* (pt. 836), *gura mielului* (pt. 728), *gura ursului* (pt. 876), *coada vacii* (pt. 102), *țîța vacii* (pt. 705, 791), *clebețul cucului* (pt. 29). Harta cea mai bogată în metafore din partea consacrată animalelor și plantelor sălbatice (h. 699—pitulice) are metafore (*ochiul boului*, în Transilvania și Moldova, *împăratul păsărilor* pt. 334, 219, 250, *drăcușei* pt. 872, *lulelușă* pt. 886, *nuculiță* pt. 899, *cealău* pt. 47) care provin însă din diferite legende despre această pasăre (vezi mai jos), fără a prezenta schimbări de felul celor arătate mai sus pentru terminologia plantelor sălbatice. Într-o situație asemănătoare cu cea a numelor de plante sînt numele unor insecte din volumul de care mă ocup. De exemplu în harta 751 (calul-popii) apar termeni ca : *fluturi de apă* (în mai multe localități), *fluture de mătase* (pt. 260), *fluturul rîului* (pt. 157), *fluture pădureț* (pt. 172), *fluturi verzi* (pt. 27), *cosași pe apă* (pt. 310), *calul-popii* (numeroase puncte din Moldova), *calul dracului* (multe puncte din Muntenia și Oltenia),

calul şarpelui (pt. 105), *ochiul boului* (pt. 250)[1]. Şi în acest caz numărul metaforelor sintagmatice este relativ mare, pentru că metafora este motivată „subiectiv", la fel ca în cazul numelor de plante.

Tot din domeniul interesant al metaforelor semnalez cîteva fapte care ar putea fi cercetate pornindu-se de la materialul preţios pus la dispoziţie de ultimul volum al ALR II. S-ar putea urmări cu profit care sînt cuvintele folosite mai des ca determinaţi sau ca determinanţi în metaforele sintagmatice. O astfel de cercetare, îmbogăţită cu materialul pus la îndemînă de lucrările lui Z. Panţu, S. Fl. Marian şi M. Băcescu, ar putea urmări şi diferenţele dintre elementele constitutive ale metaforelor care denumesc plantele şi cele care denumesc animalele şi păsările sălbatice. Această cercetare este cu atît mai interesantă cu cît determinanţii sînt în ambele cazuri nume de animale. Iată cîţiva determinanţi — nume de animale — folosiţi în compunerea unor metafore sintagmatice pentru numele de flori: *broască* (h. 645, 655), *bou* (h. 643, 653), *cal* (h. 645, 653, 655), *câine* (h. 647), *cocoş* (h. 646), *cuc* (h. 644, 647, 652), *iapă* (h. 647), *leu* (h. 652), *lup* (h. 646, 657), *miel* (h. 640, 728), *oaie* (h. 650), *porc* (h. 647, 656), *urs* (h. 652, 656), *vacă* (h. 652, 656). Se remarcă apariţia unor nume de animale sălbatice ca şi a unor nume de animale domestice. În sfîrşit ar fi de urmărit dacă nu cumva există regiuni în care sînt preferaţi anumiţi determinanţi şi, prin urmare, dacă nu se poate explica apariţia unor metafore prin această preferinţă.

Numeroase fapte de amănunt interesante găsim şi cu privire la numele de p ă s ă r i. Recenta lucrare a lui M. Băcescu [2] consacrată numelor de păsări din ţara noastră, fundamentală în această privinţă, îmi permite să fac unele observaţii pe marginea materialului din volumul pe care îl recenzez.

Harta 699 (pitulice) aduce o serie de termeni care confirmă legenda dată de Băcescu, *op. cit.*, p. 319 : la întrecerea de zbor dintre păsări, care urma să desemneze pe împăratul acestora, pitulicea s-a ascuns sub aripa vulturului. Cînd vulturul a ajuns în înaltul cerului, convins că şi-a lăsat în urmă toţi adversarii, pitulicea s-a ridicat mai sus, cucerind titlul. Răspunsuri ca *împăratul păsărilor*, înregistrat şi de Băcescu, şi mai ales *chinezul* (= cnezul) *păsărilor* (pt. 36) sau *cealău* (pt. 47), neînregistrate de Băcescu, pornesc de la legenda amintită mai sus. Pasărea cu cele mai multe nume (Băcescu înregistrează 87 !) are mulţi termeni şi în ALR II (vezi mai sus). Surprinde în schimb caracterul compact al hărţilor 700 (piţigoi), 703 (privighetoare), 706 (ciocănitoare), deşi la Băcescu, *op. cit.*, numărul termenilor înregistraţi pentru aceste păsări este foarte mare.

Harta 702 (lăstuni) prezintă interes din alt punct de vedere, pentru că ne arată cum este denumită această pasăre pornindu-se de la felul de trai al ei, pe malul apelor : *fărmuraş* (pt. 53), *prundar* (pt. 762), *pietrar* (pt. 833). Felul de trai stă şi la baza unor răspunsuri ca *pescar* (pt. 2) şi *cărăbuş* (pt. 95). Pentru ultimul putem presupune şi o deformare probabilă a lui *cărăbaş* „pescăruş". Rămîne de văzut dacă *horan* (pt. 130) nu este un derivat de la *horă* + - *an*.

Ultimul caz din această categorie de hărţi asupra căruia mă opresc este cel al hărţii 708 (prepeliţă) care arată cît de numeroase şi de interesante sînt contaminările petrecute în cazul unor nume de păsări. Le amintesc numai pe cele neînregistrate de Băcescu : *căptălugă* (pt. 346), *chipăleagă* (pt. 95), *tuptileacă* (pt. 279), *tupileagă* (pt. 334), *pîrpălac* (pt. 784, 836).

Terminologiile din celelalte părţi ale atlasului sînt mai slab reprezentate ; imaginea pe care ne-o facem despre ele este, din această cauză, mai puţin clară. Mă voi opri totuşi asupra unora din ele.

[1] Multe dintre aceste metafore apar şi în alte limbi. Cf. Pichietti, *„Libelula" e „cavalocchio"*, în „Lingua nostra", XI (1950), p. 58—61 ; M. L. Wagner, *Caracteres generales del judeo-español de Oriente*, Madrid, 1930, p. 40.

[2] Mihai C. Băcescu, *Păsările în nomenclatura şi viaţa poporului romîn* [Bucureşti, 1961].

Capitolul consacrat termenilor entopici („configuraţia terenului", cum i se spune în atlas) este, din păcate, destul de sărac (14 hărţi). Cu toate acestea, în el găsim o serie de termeni entopici care nu apar în cunoscuta lucrare a acad. Iorgu Iordan despre toponimicele romîneşti (*Nume de locuri în Republica Populară Romînă*) : h. 808 (coama muntelui) — *creazna muntelui* (pt. 53) ; h. 809 (cioacă) — *ghergheleu* (pt. 250), *gordomim* (pt. 2), *stog* (pt. 250), *ţuglui* (pt. 250) ; h. 811 (*grohotiş*) — *zurai* (< onomatopee ?), h. 812 (cheie) — *horn* (pt. 346), *hulă* (pt. 235) ; h. 814 (colţ de stîncă) — *cursunoi* (pt. 219). Cunoaşterea unor astfel de termeni entopici este preţioasă pentru că ne permite să explicăm unele nume din toponimia majoră. Publicarea unui număr mai mare de hărţi cu astfel de material ar fi fost mai mult decît utilă.

Felul cum s-au răspîndit şi s-au adaptat neologismele în graiurile romîneşti poate fi văzut mai ales în ultimele două capitole din volumul discutat. Cercetarea ar fi mai interesantă dacă s-ar compara modul în care erau adaptate în urmă cu 30 de ani cuvintele din limba literară cu modul în care sînt adaptate astăzi. Se pare că astăzi cuvintele din limba literară sînt mai repede şi mai bine adaptate la sistemul graiurilor noastre decît în trecut. Mă refer la observaţiile făcute cu prilejul diferitelor anchete dialectale la care am participat în mai multe regiuni din ţară. La aceasta a contribuit fără îndoială faptul că astăzi limba literară are posibilitatea să se răspîndească mai uşor decît în trecut datorită presei, radioului etc. Semnalez din acelaşi capitol şi cazul hărţii 871 (locomotivă), în care apar, pe lîngă termeni neologici, şi o serie de metafore ca : *bică* „taur" (pt. 36, 53, 310), *buhai* „idem" (pt. 362), *bivol* (pt. 68, 95, 105, 141, 250, 260), *bivoliţă* (pt. 2), *carul de foc* (pt. 682). Metafora apare şi în alte limbi (M. L. Wagner, *Lingua e dialetti dell' America Spagnola*, Firenze, 1945, p. 73).

Ca şi celelalte volume, volumul III aduce mare bogăţie de material fonetic datorită faptului că anchetatorii au notat toate nuanţele diferitelor sunete. Remarc din nou numai cîteva fenomene care reţin atenţia Astfel, în unele cazuri se poate urmări răspîndirea anumitor fonetisme considerate pînă acum izolate ; asimilarea lui *ă* la *i* din cuvîntul *răchită* > *richită* este răspîndită, aşa cum rezultă din harta 627 (răchită) în o bună parte din Muntenia. Harta 623 (molid) ne arată că pe lîngă fonetismul vechi, cu păstrarea grupului *dv* : *molidv* (pt. 64, 105, 182, 192, 279), apare şi fonetismul *v* pentru *dv* (pt. 310, 784), considerat pînă acum ca o particularitate a graiului din Vîlcea (cf. V. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, Bucureşti, 1910, p. 96). Numărul exemplelor de acest fel se poate mări.

Alteori, atlasul ne pune la dispoziţie forme care explică diferitele transformări fonetice. Un interes deosebit prezintă din acest punct de vedere harta 735 (salamandră), unde numărul fonetismelor rezultate din contaminări este foarte mare, mai ales dacă ţinem seama de faptul că s-au primit răspunsuri dintr-un număr mic de localităţi : *coromîslă, călămîzdră, foromîzlă, holomîzdră, salamîzdră, solomîzdră, sulumîzdră, şolomîzdră, zălămîzdră, zolomîzdră*. Să se compare şi harta 651 (captalan) unde poate fi urmărit tratamentul unui grup consonantic neobişnuit în limba română (*db*) ; s-au primit răspunsuri ca *polbal* (pt. 272, 349), *porbal* (pt. 310). Cf. *povirlă* pt. *povidlă*, *birlan* pt. *bîlan* (ultimul în acest volum, h. 716, pt. 172, 872).

Înainte de a trece la altfel de observaţii, aş vrea să semnalez un aspect care priveşte formarea cuvintelor. Într-o serie de hărţi — 696 (cocor), 700 (piţigoi), 704 (cinteză), 708 (prepeliţă), 712 (bufniţă), 714 (huhurez) — anchetatorul a cerut atît forma pentru femeiuşcă cît şi pe cea pentru bărbătuş, la o seamă de substantive epicene, care au aceeaşi formă pentru desemnarea ambelor sexe. Interesul acestor răspunsuri este mai mare decît s-ar putea crede, pentru că de multe ori ele sînt create ad-hoc, subiectele fiind puse în situaţia de a crea, cu mijloace pe care le pune la dispoziţie limba, cuvinte pe care nu le-a folosit niciodată (pe vorbitor nu-l interesează dacă o prepeliţă este femeiuşcă

sau bărbătuş sau dacă un piţigoi este bărbătuş sau femeiuşcă). De aceea întrebuinţarea unor sufixe pe lîngă substantivele epicene ne poate da indicaţii cu privire la productivitatea sufixelor respective.

Observaţiile făcute pînă acum pe baza materialului pus la dispoziţie de volumul de care mă ocup arată numai un aspect al importanţei pe care o prezintă atlasul, şi anume scot la iveală bogăţia de fapte culese în timpul anchetei. ALR, ca orice atlas, spre deosebire de monografiile dialectale sau de glosarele regionale, dă şi r ă s p î n d i r e a acestor fapte, permiţînd să se facă şi observaţii în legătură cu apariţia unor fonetisme sau a unor cuvinte. Dintre multele fenomene de acest fel puse la dispoziţie de volumul de faţă amintesc cîteva.

Vreau să arăt în primul rînd că în unele hărţi găsim cuvinte care confirmă împărţirea dialectală făcută pînă acum : unele cuvinte sînt răspîndite numai în Muntenia (*barză* h. 694, *maimuţă* h. 686, *mărgăritar* h. 641 etc.), altele numai în Moldova (*momiţă* h. 686, *pomuşoară* „agrişă" h. 635, *zarnacadea* h. 640 etc.), iar altele numai în Banat (*maimucă* h. 686, *obraniţă* „cobiliţă" h. 853 etc.) sau numai în Crişana (*moimă* h. 686, *nadă* „trestie" h. 636 etc.). Aceste fapte, ca şi altele existente în volumul pe care îl prezint, nu sînt însă fenomene care să privească structura subdialectelor respective, ci sînt cuvinte mai puţin importante pentru caracterizarea unui subdialect.

Subliniez, în al doilea rînd, existenţa unor transformări fonetice petrecute la întîlnirea dintre diferitele arii lingvistice. Din păcate, reţeaua de puncte a ALR II este prea rară pentru a observa mai de aproape mecanismul acestor transformări. Cu toate acestea, am găsit unele fonetisme care se pot explica numai prin contaminarea unor cuvinte care fac parte din arii diferite. Am luat în discuţie numai cîteva nume de păsări. În harta 702 (lăstuni), pt. 259, situat la întîlnirea dintre aria lui *lăstun* şi *rîndunică* „lăstun", apare fonetismul *răstund*, evident o contaminare între cele două cuvinte, iar în harta 708 (prepeliţă), pt. 784, 836, a fost înregistrat fonetismul *ptrpălacă* (punctele 784, 836 se găsesc la întîlnirea dintre aria *pitpalac* şi *prepeliţă*. Pornind de la harta 694 (barză) putem explica fonetismul *cocobardă*, înregistrat de Băcescu *op. cit.*, p. 62, în localitatea Rupea, regiunea Braşov. Se observă că izoglosa care separă aria *barză* (din Muntenia) de aria în care este răspîndit termenul *cocostîrc* (din Transilvania) trece pe lîngă această localitate.

În sfîrşit se poate ajunge la concluzii interesante din compararea diferitelor hărţi ale acestui volum sau din compararea hărţilor din acest volum cu unele din celelalte volume ale ALR. Astfel, dacă comparăm harta 630 (măceş) cu harta 631 (măceşe) sau hărţile 697 (grangur) — 698 (Răspuns la întrebarea : cum fac graurii ?), 708 (prepeliţă) — 709 (Răspuns la întrebarea : cum face prepeliţa ?) 712 (bufniţă) — 713 (Răspuns la întrebarea : cum face bufniţa ?), 714 (huhurez) — 715 (Răspuns la întrebarea : cum face huhurezul ?), putem vedea, pe de o parte, în ce măsură ariile pentru denumirea plantei concordă cu cele pentru denumirea fructului precum şi modul în care migrează cuvintele, iar, pe de altă parte, putem urmări felul cum s-au format diferite nume de păsări sălbatice pornindu-se de la strigătele pe care acestea le emit. Este interesant de observat că nu totdeauna există concordanţă între cele două tipuri de hărţi. Explicaţiile care se pot da acestor neconcordanţe sînt diferite de la caz la caz.

Alteori, din comparaţia a două hărţi se poate observa felul cum apar şi se răspîndesc metaforele. Din harta 717 (buhai de baltă) rezultă că pentru a denumi această pasăre se foloseşte o metaforă care are la bază compararea cu un taur (sau bou). În Moldova, unde pentru „taur" se foloseşte cuvîntul *buhai*, metafora apare sub forma *buhai de baltă*, în timp ce în Banat, unde pentru „taur" se întrebuinţează termenul *bic(ă)* metafora are forma *bic(ă) de baltă*. Numărul acestor concordanţe este mare.

După cele spuse, cred că nu mai este necesar să arăt importanţa Atlasului lingvistic

romîn şi deci şi a volumului pe care l-am prezentat. În loc de încheiere aş vrea să subliniez că faptele aduse în discuţie nu reprezintă decît o mică parte din marele număr care aşteaptă să fie cercetate.

Marius Sala

ÁDÁM ZSIGMOND, BALÁZS JÁNOS, BALÁZS LÁSZLÓ, *Helyesen románul. Nyelvtani ismeretek. Gyakorlatok. Második, javitatt kiadas* ([*Să ne exprimăm*] *„Corect romîneşte". Cunoştinţe gramaticale. Exerciţii. Ediţia a doua, corectată*). [Cluj], Editura ştiinţifică, 1963

Ediţia întîi a cărţii „Helyesen románul" ([Să ne exprimăm] „Corect romîneşte") a apărut în 1961. La apariţia ei, cîteva recenzii sumare au înregistrat însemnătatea lucrării, arătînd în ce fel contribuie la adîncirea frăţiei dintre minoritatea naţională maghiară din R.P.R. şi poporul romîn. De curînd a apărut şi ediţia a doua, corectată, a cărţii, completată cu o foarte utilă cheie de exerciţii.

Preocupaţi să sublinieze particularităţile specifice ale limbii romîne, autorii au recurs des la comparaţia cu maghiara. Dacă însă au avut avantajul de a se fi putut ghida după Gramatica Academiei R.P.R. şi a folosi materialul din această lucrare, în schimb în privinţa comparaţiei cu limba maghiară au avut de luptat cu multe greutăţi.

Examinarea noii ediţii permite următoarele constatări:

a. autorii au reuşit să redea în ungureşte clar şi accesibil mult material important din Gramatica Academiei R.P.R.;

b. au dat multe indicaţii pentru deprinderea specificului limbii romîne cu ajutorul confruntărilor cu limba maghiară;

c. nu s-au mărginit la simpla subliniere a deosebirilor şi asemănărilor dintre cele două limbi, ci au recurs la o serie de procedee mai complexe şi mai eficace, atît pentru înlesnirea înţelegerii gramaticii limbii romîne, cît şi pentru a arăta cum trebuie redate bine în romîneşte fenomenele gramaticale din limba maghiară inexistente în limba romînă.

Cartea conţine însă şi în ediţia a doua, revizuită, unele erori şi neclarităţi, prezentînd omisiuni de elemente gramaticale importante, şi lăsînd mult de dorit în privinţa preciziunii, sistematizării şi consecvenţei ştiinţifice.

1. Începem cu semnalarea cîtorva greşeli de fond şi a unor afirmaţii neîntemeiate.

În cadrul explicării genurilor la substantive (p. 40), *u* final din substantivul *uliu* este considerat nesilabic sau semivocalic. În realitate, *u* în partea finală din *uliu* este: *i* nesilabic (semivocală sau i- consoană) + *u* silabic.

Afirmaţia că *„în cele mai multe cazuri"* pronumele „dînsul exprimă şi politeţea" este hazardată; „limba literară — constată acad. I. Iordan — ...nu-l acceptă... şi nu trebuie să-l accepte". De altfel şi Gramatica Academiei R.P.R. are acelaşi punct de vedere, de aceea afirmaţia cuprinsă în manual că acest pronume ar fi utilizat mai mult cu sens de politeţe este greşită.

În legătură cu acelaşi pronume era cazul să se arate că limba literară nu acceptă folosirea formelor de gentiv-dativ ale acestuia. Un manual care dă îndrumări cum să vorbim corect romîneşte n-ar trebui să omită această observaţie importantă.

La p. 113 este greşit introdus pronumele *„cel ce"* în categoria pronumelor „interogative-relative", deoarece acest pronume este numai r e l a t i v, neputînd fi folosit ca întrebare.

În capitolul, „Conjugarea verbelor", în legătură cu formarea unor verbe noi, autorii susţin că acestea, în majoritatea cazurilor, continuă să se formeze şi în prezent cu sufixul *-i*, aparţinînd, prin urmare, conjugării a IV-a („...fóleg az -i igeképzőt használhat-juk...") — (p. 150). Această afirmaţie este eronată. Astăzi majoritatea verbelor noi se formează, în limba oamenilor instruiţi, cu sufixul *-a* (mai ales *-iza*), aparţinînd conjugării I. (Cf. acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, 1956, p. 437, 464).

De asemenea, nu corespunde realităţii nici afirmaţia de la p. 163, că: a) numai verbele tranzitive au participiu folosit în sens adjectival şi b) că participiul verbelor intranzitive se utilizează numai la formarea unor timpuri compuse. (Iată exemple contrarii celor afirmate: apă stătută, om umblat, mărfuri sosite, cei plecaţi în excursie, elevele rămase în urmă, *pomi înfloriţi*, pui mai *crescuţi*, fructe mai *coapte*, semănături răsărite, articole apărute etc.)

Se dă o îndrumare greşită celor care doresc să înveţe corect romîneşte, prin recomandarea folosirii conjuncţiei compuse *„ca să"* la începutul propoziţiilor subiective (p. 294). În realitate trebuie combătută introducerea propoziţiilor subiective cu această conjuncţie compusă, nedespărţită printr-un cuvînt intercalat.

Acest lucru ar trebui subliniat în mod special şi la tratarea subordonatelor predicative, atributive şi completive. Tot astfel, greşit se dă conjuncţia *ca să* în tabloul recapitulativ al frazei (p. 318) ca specifică propoziţiilor completive directe şi indirecte.

La p. 323, pct. 3, se poate constata o contradicţie vădită între regula enunţată şi exemplul care-i urmează. Regula precizează (p. 323, pct. 2) că, dacă un substantiv este determinat de două atribute, unul substantival, iar celălalt adjectival, atributul adjectival urmează imediat după substantivul determinat, precedînd atributul substantival. O regulă complementară adaugă că atributul pronominal exprimat printr-un pronume substantival se comportă la fel ca atributul substantival propriu-zis.

Exemplul „Răsună dealul de glasul ei limpede" contrazice însă regula stabilită mai înainte. Conform regulei, atributul pronominal („ei") ar trebui să urmeze *după* adjectivul *limpede* şi nu invers, cum arată exemplul. Se pune aici întrebarea: ce este greşit, exemplul sau regula?

Contradicţia credem că provine din faptul că autorii, căutînd un exemplu de atribut pronominal substantivat (un pronume în genitiv) — pentru a ilustra regula justă dată mai sus — , au nimerit tocmai singurul pronume (*el, ea*) care nu se comportă în această situaţie ca un substantiv. Într-adevăr, pronumele personale în genitiv: *lui, ei*, — fiind analoge şi oricînd lesne de înlocuit cu adjectivele posesive: *său, sa*, — se comportă ca adjectivele, putînd ocupa locul întîi după substantivul determinat, chiar şi în concurenţă cu un adjectiv calificativ („glasul ei limpede" sau „glasul limpede al ei").

Pentru a-şi ilustra afirmaţia (a se vedea şi Gramatica Academiei, vol. II, p. 274: „Locul atributului pronominal" — unde nu se dă însă nici un exemplu), autorii ar fi trebuit să aleagă un alt pronume (în locul pronumelui *ei*) ca atribut, de exemplu: pronumele *acesta, fiecare* etc.; astfel ar fi putut demonstra foarte bine topica lui identică cu aceea a substantivului (adică faptul că urmează după atributul adjectival). Exemplu: „Răsună dealul (1) de glasul limpede (2) al acesteia" (spre deosebire de varianta „Răsună dealul (1) de glasul (2) ei limpede") — sau: dorinţa (1) fierbinte (2) a fiecăruia... etc.

II. În continuare vom semnala cîteva explicaţii şi definiţii (parţial) eronate, formulate incomplet sau confuz, precum şi o seamă de generalizări greşite, care pot încurca, deruta sau lăsa în nedumerire pe cititor.

a) Manualul dă o serie de îndrumări pentru însuşirea unui accent corect şi a unei pronunţări corecte. Fără îndoială, sînt de mare

folos diferitele precizări privind accentul unor categorii de cuvinte, ca : accentuarea diftongilor *oa* şi *ea*, în interiorul cuvintelor, imobilitatea accentului în cursul declinării nominale, pronunţarea fără nici un accent a uneltelor gramaticale şi a formelor scurte (neaccentuate) ale pronumelor personale şi verbelor auxiliare etc. Totuşi, au rămas nelămurite cîteva chestiuni importante care prezintă dificultăţi deosebite pentru maghiari.

De pildă, nu se lămureşte pe deplin problema *pronunţării* vocalelor *i* şi *u* la sfîrşitul cuvintelor. Astfel, cînd se spune că vocala *i* la sfîrşitul cuvintelor se pronunţă ca consoana *j* unguresc (p. 12), se scapă din vedere că acest *i* se pronunţă ca *j* unguresc numai după o vocală accentuată cu care formează un diftong (*cai, usturoi*). Dar este vocală : 1) — cînd e accentuat, ca la infinitivul unor verbe, de exemplu : *a vui, a spoi*, la perf. simplu : el voi ; 2) — şi cînd e articol hotărît : *caii, boii*. Cît priveşte pronunţarea lui *i* după consoane (tot la sfîrşitul cuvintelor), la punctul 3 se arată că „adeseori este numai un semn al muierii consoanei precedente", dar nu se aminteşte cînd rămîne *i* întreg (*codri, umbli* etc.).

Cînd se precizează că vocala *u* din limba romînă este identică cu *u* unguresc (p. 12) nu se spune nimic despre *u* nesilabic (semivocala *u* : *geamgiu, vizitiu*), care în limba maghiară nu există.

Manualul formulează, de pildă, regula generală „Diftongul *ea* — de obicei — este accentuat" (p. 13), fără să precizeze excepţiile de la această regulă, de care ar fi fost mare nevoie în manualul de faţă.

În alt loc (p. 20) autorii fac constatarea că, în cursul conjugării verbelor, accentul se deplasează, fără să precizeze *cînd*.

Cu cîteva rînduri mai jos se afirmă că numeralele (adică toate) îşi au accentul pe prima silabă, pierzînd din vedere să se menţioneze că numeralele cardinale care exprimă zecile (*optzeci, nouăzeci*) se accentuează pe ultima silabă, nu pe prima[1].

[1] Se înţelege „accentul principal" al acestor numerale compuse.

Conform regulii din „Îndreptarul ortoepic" (p. 198), primul element al numeralelor compuse cu *şi* — ca „optzeci şi patru", poartă accentul [2] pe ultima silabă (optzeci şi patru) — *nu pe prima silabă*, cum se notează greşit în exemplele date în manual (*cî*ncizeci şi patru, *o*ptzeci şi nouă, p. 20).

b) Manualul lasă nelămurite o serie de fenomene morfologice — destul de importante — şi greu accesibile, iar pe unele le explică sau le exemplifică eronat.

De pildă, în legătură cu articolul (p. 68), se spune că „substantivele precedate de prepoziţii nu primesc articol". Nu se precizează însă că regula aceasta se aplică numai la prepoziţiile care se construiesc cu acuzativul şi privesc numai articolul hotărît.

Între cele mai importante reguli privind folosirea articolului posesiv s-a omis precizarea folosirii sau nefolosirii acestui articol înaintea adjectivului posesiv (1. cartea mea, 2. o carte *a* mea, aceste tractoare *ale* noastre, cinci tovarăşi *ai* mei, p. 73).

Revenind asupra problemei folosirii corecte a adjectivului posesiv (p. 110), se afirmă cu totul eronat că adjectivul posesiv „se foloseşte în general fără articol".

În realitate, adjectivul posesiv numai atunci nu primeşte articol posesiv, cînd urmează după un substantiv a r t i c u l a t cu articol hotărît. În schimb, adjectivul posesiv primeşte articolul posesiv în numeroase alte poziţii, şi anume :

— cînd urmează după un substantiv articulat cu articol nehotărît (un elev al nostru) ;

— cînd urmează după un substantiv nearticulat (acest caz al său) ;

— cînd urmează după un nume propriu de persoană (Ion al nostru).

Fiind vorba despre „folosirea articolului adjectival", cum reiese din titlu, cititorul s-ar putea aştepta ca într-o astfel de lucrare să se dea indicaţii precise în această privinţă. De

[2] Este vorba tot despre accentul principal. Autorii nu se preocupă de accentul secundar.

aceea, trebuia să se precizeze că, atunci cînd între „un substantiv" şi adjectivul de după el apare articolul adjectival, substantivul este negreşit *articulat cu articol hotărît* (p.74).

În continuare, se afirmă categoric că „înaintea numeralelor cardinale şi ordinale cu sens hotărît, întrebuinţate ca adjective, se foloseşte articolul adjectival". Dar o asemenea afirmaţie nu este valabilă decît numai pentru numeralul cardinal propriu-zis (cei trei muşchetari); acest articol nu se foloseşte niciodată înaintea numeralelor colective (amîndouă schimburile, ambele schimburi (p. 77).

Nu e valabilă nici afirmaţia că „un substantiv cu sens hotărît, avînd un atribut exprimat prin numeral („a számnévi jelzős határozott jelentésű főnevet") poate fi declinat numai cu ajutorul articolului adjectival". Autorii scapă din vedere, desigur, cazurile numeroase cînd un substantiv cu sens hotărît are un atribut exprimat printr-un numeral aşezat după el (exemplu: *efectivul anului întîi*; *începutul anului 1963*; *cauza recoltei întreite este* etc.). Corect, deci, trebuia să se spună că atunci cînd numeralul cardinal şi ordinal *precedă* substantivul, declinarea se face cu ajutorul articolului adjectival.

Dînd îndrumări cu privire la folosirea pronumelor de întărire (p. 124), se limitează categoric folosirea lor numai alături de substantive şi pronume personale. Nu se aminteşte şi nu se exemplifică întrebuinţarea pronumelui de întărire pe lîngă: pronumele demonstrativ, pronumele posesiv, pronumele reflexiv şi adjectivul posesiv, deşi toate aceste situaţii sînt menţionate în Gramatica Academiei R.P.R. şi ar fi fost binevenite pentru cititorii maghiari.

În manual se fac o serie de generalizări despre verbe, fără a se ţine seama de excepţii.

Constatarea făcută la p. 181 că verbele a căror rădăcină se termină în *-r* sau *-l* precedat de consoană primesc desinenţa *-u* la persoana I şi *-i* la persoana a II-a, nu este valabilă decît pentru verbele care nu primesc adaosul *-esc* (*opresc, sticlesc, vîslesc, umbresc, cioplesc* etc.) şi *-ez* (*lucrez, livrez, administrez, păstrez* etc.).

Regula enunţată la punctul 5, p. 182 cu privire la dispariţia terminaţiei *-n* a rădăcinii, la persoana a II-a singular, are şi ea numai valoare parţială. La multe, chiar foarte multe verbe, *n* final al rădăcinii se păstrează ca în *aduni, termini, îmbini, suni, legeni* (I), *cerni, aşterni* (III), *sprijini* (IV) etc. Fac excepţie apoi toate verbele care primesc la rădăcină adaosul *-esc* (*a porni-porneşti, a goni-goneşti* etc).

Regula enunţată la aceeaşi pagină, punctul 6, după care verbele de conjugarea III—IV cu rădăcina terminată în *-i* primesc desinenţa *-u* semivocalic la persoana I singular şi *-i* semivocalic la persoana a II-a se referă numai la cele două exemple date (*ştiu, scriu*) şi încă la cîteva cazuri. Restul verbelor de conjugarea a IV-a, cu rădăcina terminată în *-i* semivocalic, nu primesc nici o desinenţă la persoana I şi a II-a (desinenţa zero): *eu sui — tu sui, eu contribui — tu contribui, îngădui, zgudui, birui* etc.

La p. 182, pct. 7, se enunţă regula: „*Unele* verbe de conjugarea a IV-a, cu rădăcina terminată în *-i* fac persoana a III-a singular şi plural, la fel, cu desinenţa *-e*", fără să se indice care sînt aceste verbe. Definiţia trebuia să precizeze că „toate verbele cu rădăcina terminată în *-i* semivocalic de conjugarea a IV-a, *în afară de* cele cu desinenţa *-esc*, se termină în *-e* la persoana a III-a şi a VI-a a prezentului indicativ (*zguduie, biruie, mîrîie, îngăduie* şi multe alte verbe similare). Această regulă este valabilă şi pentru verbele similare de conjugarea I (*a muia — (el, ei) moaie, a tăia — (el, ei) taie.*

Nu se explică, la p. 192, formarea imperativului de persoana a II-a singular al tuturor categoriilor de verbe. Precizarea că uneori forma acestei persoane seamănă cu aceea a persoanei a III-a singular a indicativului prezent, iar alteori cu forma persoanei a II-a, este o lămurire care trebuie dată negreşit celor care nu posedă la perfecţie limba romînă (de exemplu: *întreabă, lucrează, moaie* (I), *spune* (III), *citeşte, în-*

găduie, hotărăşte, coboară (IV) etc. sînt analoge cu persoana a III-a singular a prezentului indicativ, iar formele : *taci* (II), *mergi* (III), *fugi* (IV) etc., cu persoana a II-a singular a prezentului indicativ).

Dînd îndrumări — în marea lor majoritate juste — cu privire la folosirea prepoziţiei *pe* înaintea complementului direct (p. 260), se arată, printre altele, că niciodată această prepoziţie nu precedă un complement direct format dintr-un pronume demonstrativ sau nehotărît, dacă acestea se referă la *nume de lucruri*. În limba romînă actuală găsim însă numeroase forme de exprimare care dezmint regula formulată mai sus. Exemplu : să mi le împachetezi *pe toate*. *Pe celelalte* ar trebui să le cumperi tu. La p. 261, se revine asupra acestei afirmaţii, dar numai cu privire la pronumele demonstrativ şi nu se precizează lucrurile, utilizîndu-se formula vagă „în unele cazuri".

III. Omisiunile şi exemplele insuficiente sînt mai puţine.

La *substantive* s-a omis, de exemplu, menţionarea neutrelor terminate în *-o*, ca *indigo, radio, studio* (p. 42), deşi sînt mai numeroase astăzi decît masculinele terminate în *-ă* (*tală, vodă*) şi decît neutrele terminate în *-e* (*nume, spate, codice*).

În tabloul declinării articulate a substantivelor *masculine* (p. 56) s-a omis vocativul plural al substantivului *tală*, iar pentru substantivele *feminine* nu se dă vocativul nici la numele de persoane (p. 58). Pentru vocativul feminin singular în *-o* nu s-a dat nici un exemplu.

Tot astfel s-a omis *vocativul* din declinarea substantivelor însoţite de adjective. Cel puţin declinarea numelor de persoane (*învăţător, artistă*) trebuia să cuprindă şi acest caz (p. 87).

În legătură cu folosirea pronumelui *cel ce, ceea ce* (p. 117), trebuiau subliniate unele detalii, şi anume : 1. că forma feminină a acestui pronume are valoare neutră („*Tot ceea ce se opune progresului trebuie combătut*") ; 2. că acest pronume, cînd are terminaţia feminină, nu se întrebuinţează în forma flexionară de genitiv-dativ, aceste cazuri formîndu-se perifrastic : genitivul cu ajutorul articolului posesiv *a*, iar dativul cu prepoziţia *la* („*Executarea a ceea ce prevede planul de muncă*", „*Daţi urmare la ceea ce veţi crede de cuviinţă*").

În paragraful „Adjective interogative-relative", nu se dă nici un adjectiv relativ la exemple, ci numai adjective interogative (p. 113).

Dintre pronumele demonstrative s-a omis *acelaşi — aceeaşi* (p. 118), tratat numai la adjectivele demonstrative.

În tablourile de conjugare a *verbelor*, pentru anumite timpuri şi moduri ale unor verbe — spre deosebire de rest — nu s-au dat exemple care să ilustreze folosirea lor (omisiuni supărătoare, avînd în vedere importantul rol îndrumător al acestor exemple, mai ales în cazul unor verbe ca *a fi, a avea, a vrea*).

La sintaxă (p. 262) ar fi fost cazul să se explice şi să se exemplifice şi *complementul direct dublu* de tipul : „Mama învaţă carte pe copil", „Te rog ceva", — deoarece această particularitate lipseşte din maghiară.

Tabloul recapitulativ al frazei prezintă omisiuni supărătoare. Dintre conjuncţiile care introduc propoziţii coordonate sau subordonate (p. 318—319) lipsesc :

— pronumele nehotărît *orice*, adverbul relativ *cum*, conjuncţia *dacă* ;

— adverbul relativ *cînd* ;

— pronumele nehotărît *oricui*, conjuncţia *dacă*, adverbele relative *cum* şi *cît* ;

— conjuncţia *pentru că* ;

— locuţiunea conjuncţională *de parcă* ;

— locuţiunile conjuncţionale *măcar că, măcar să*, — adverbul *oricît* (*de*), — pronumele nehotărît *oricît, orice*, — şi adverbul *oricum* ;

— locuţiunile conjuncţionale *nu numai... ci şi, nu numai... dar şi*.

Dintre formele perfectului simplu al conjugării pasive (p. 199) s-a omis persoana a II-a a formei mai scurte a auxiliarului „*fuşi*". De asemenea, s-au omis formele de imperfect ale verbului *a avea* şi cele ale perf. simplu ale verbului *a voi* (p. 177).

IV. Expunerea materialului este uneori defectuoasă, neclară.

Privitor la formarea viitorului (p. 156), e amintită în primul loc exprimarea v i i t o r u l u i cu ajutorul p r e z e n t u l u i, ceea ce lasă a se înţelege că acest procedeu este modalitatea principală de exprimare a viitorului în limba romînă.

Ar fi fost mai logic să se dea întîi formele viitorului literar, după aceea forma populară a viitorului şi, abia la sfîrşit, era locul să se amintească faptul că şi *prezentul indicativ* poate fi întrebuinţat cu sens de viitor.

Declinarea pronumelor p e r s o n a l e (p. 93) se ilustrează prin propoziţii, apoi formele cazurilor se prezintă şi într-un tablou recapitulativ. În schimb, declinarea celorlalte pronume nu se mai prezintă în cadrul unor p r o p o z i ţ i i. Formele acestor pronume se înşiră numai izolate, ca o repetare maşinală a unor cuvinte, cînd identice, cînd modificate. Acest mod de a prezenta declinarea nu este admisibil într-un manual în care cititorii trebuie să găsească toate formele legate de vorbirea vie, în special cazurile flexionare care formal nu se deosebesc, iar folosirea lor corectă se învaţă numai din context.

Afirmaţia şi întreaga demonstraţie (p. 288) prin care autorii susţin că în limba romînă (în stilul literar) construcţiile subordonatoare (hipotactice) sînt mult mai frecvente decît în limba maghiară le considerăm eronate, cu atît mai mult cu cît ele se bazează pe o metodă de demonstrare fundamental greşită.

Pentru a-şi sprijini opinia că construcţiilor paratactice din limba maghiară le corespund în limba romînă, în general, fraze hipotactice, autorii reproduc un pasaj din nuvela *Furtună veteranul* de Ion Mironescu şi, alături, prezintă acest text în traducere ungurească. Prin traducerea frazei romîneşti în ungureşte, autorii n-au dovedit însă că ceea ce în limba maghiară se exprimă, în general, paratactic, în limba romînă apare mai ales în formă hipotactică. Ei n-au arătat altceva decît că fraza romînească se poate traduce în ungureşte într-o formă paratactică, prin mai multe propoziţii principale juxtapuse. Dar aceeaşi frază se poate traduce (dacă vrem neapărat) şi hipotactic.

Considerăm că folosirea t r a d u c e r i i ca procedeu unic pentru compararea sintaxei stilistice a două limbi este insuficientă. Cum traducerile literare sînt libere, foarte elastice şi, mai ales, personale ca stil, nu încape îndoială că acelaşi text poate fi tradus dintr-o limbă în alta în foarte multe feluri. Dar asupra acestei probleme a metodei comparative folosite la studiul limbilor vom reveni, mai detaliat, într-un articol viitor.

V. Manualul conţine unele greşeli gramaticale, lexicale şi de traducere în vocabular şi în exemple. Menţionăm cîteva :

a) Greşeli gramaticale :

curea — curcluş (diminutiv) (p. 64), — corect : *curelușă*;

pricină, pricine (p. 139), — corect : *pricini*;

celei de a doua fetiţă (p. 141), — corect : *fetiţe* etc.

b) Uneori am întîlnit întrebuinţată greşit sau confuz terminologia gramaticală.

În cadrul exerciţiului 1 — privind pronumele (p. 116) — se cere sublinierea pronumelor *interogative-relative* în propoziţiile date. În realitate, în propoziţii nu pot fi întîlnite pronume „interogativ-relative" ci fie interogative, fie relative. Numele compus îl întrebuinţăm numai atunci cînd vorbim în general despre aceste pronume, şi numai în ceea ce priveşte f o r m a lor identică.

Folosirea greşită, în repetate rînduri, a termenilor gramaticali este o deficienţă gravă a acestui manual nu numai sub raportul exactităţii ştiinţifice, ci şi prin faptul că induce în eroare pe cititor. Semnalăm următoarele confuzii :

Se spune : *„numeral nehotărît"* (határozatlan számnév), în loc de *pronume nehotărît* (határozatlan névmás), la p. 69, rîndul 21 ;

„pronume posesiv" (birtokos névmás), în loc de *articol posesiv* (birtokos névelő), la p. 72, rîndul 23 şi p. 117, rîndul 24 ;

„pronume nehotărîte" (határozatlan névmások), în loc de *numerale nehotărîte* (határozatlan számnevek), la p. 177, rîndul 2: *„numeral ordinal"* (sorszámnév) în loc de *numeral cardinal* (tőszámnév,) la p. 265, rîndul 28.

Vorbind despre numeralele cardinale (p. 130), se spune că acestea pot avea o *formă* substantivală şi o *formă* adjectivală. În realitate, aceste numerale, afară de *un — unul* (se dă ca exemplu şi *cinci*) nu pot avea *forme* deosebite, decît sensuri, înţelesuri sau accepţiuni — eventual întrebuinţări — deosebite.

În afară de observaţiile parţiale de mai sus, credem că pot fi utile şi unele observaţii generale.

1. În numeroase cazuri se semnalează diverse abateri de la formele sau construcţiile gramaticale generale numai prin formula stereotipă că aceste abateri se produc „în anumite cazuri". Fără îndoială, cunoaşterea excepţiilor mai importante este necesară pentru buna însuşire a unei limbi. Pentru aceasta trebuie să se precizeze însă în manual cînd şi cum se produc excepţiile respective.

2. În stabilirea comparaţiei cu limba maghiară, autorii se opresc uneori la faza incipientă a comparaţiei, mărginindu-se la traducerea unor sintagme sau propoziţii romîneşti în limba maghiară. Acest procedeu nu e întotdeauna suficient pentru punerea în lumină şi deprinderea specificului gramaticii romîne.

Comparaţiile făcute cu limba maghiară ridică şi unele probleme de fond, atît în privinţa corectitudinii unor comparaţii, cît şi sub raportul unor afirmaţii referitoare la gramatica limbii maghiare despre care noi avem altă părere. Din lipsă de spaţiu aceste opinii nu le putem expune aici.

În concluzie ţinem să repetăm constatarea făcută la începutul acestei recenzii că manualul *Helyesen románul* este binevenit şi aduce servicii preţioase în învăţarea limbii romîne de către cei care au nevoie de un îndrumător redactat în limba proprie, care să conţină numeroase explicaţii comparative privitor la cele două limbi. El ar fi cîştigat însă mult în utilitate dacă, cu ocazia revizuirii, s-ar fi respectat în mai mare măsură temeinicia şi exactitatea ştiinţifică.

Emeric Papp

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA ROMÎNĂ

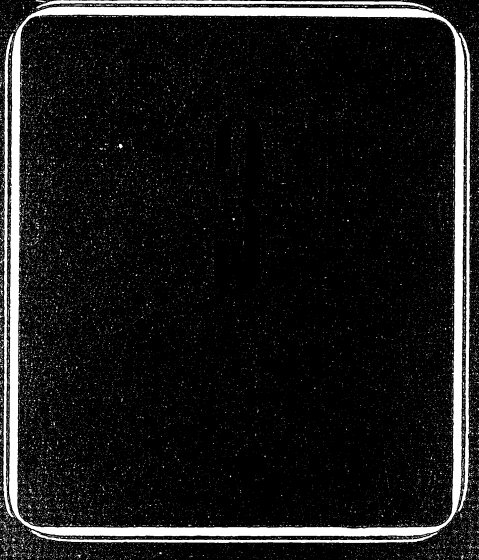

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACŢIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*;
prof. univ. ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*;
GH. BOLOCAN; VLADIMIR DRIMBA; ION GHEŢIE;
VALERIA GUŢU-ROMALO; MIRCEA MITRAN; C.
OTOBÎCU; acad. AL. PHILIPPIDE, prof. I. POPESCU;
I. RIZESCU; SORIN STATI; FLORA ŞUTEU.

Manuscrisele nepublicate
nu se înapoiază

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacţia revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
Bucureşti, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei, nr. 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

LIMBA ROMÎNĂ

Anul XII 1963 Nr. 3

S U M A R

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

EM. VASILIU, Gramaticile generative 219
SORIN STATI, Contextele gramaticale în analiza structurală 232

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

I. COTEANU, Anticiparea complementului prin pronume, o regulă gramaticală nouă? 242
ION GHEŢIE, *Şi*, semn al conjunctivului în graiul crişean 247
LUIZA SECHE, Note etimologice 261

FILOLOGIE

G. C. NICOLESCU, Contribuţii la lămurirea „enigmaticei" *Floare-albastră* . . 264
G. F. ŢEPELEA, Cîteva precizări în legătură cu izvoarele şi glosele Noului Testament de la Bălgrad (1648) 274
N. A. URSU, Un calendar istoric-literar publicat de Paul Iorgovici 283
VIRGIL CÂNDEA, O epigramă grecească tradusă de spătarul Nicolae Milescu 292

CRONICĂ

Aspecte ale activităţii lingvistice din ţara noastră în anul 1962 *(I. Dănăilă, I. Ionică, P. Miclău, I. Rizescu)* 296

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Acad. IORGU IORDAN, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962 (*Valeria Guţu-Romalo*) 306
Acad. prof. AL. GRAUR, *Limba corectă*, Bucureşti, 1963 (*Flora Şuteu*) 309
Limbă şi literatură, VI, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., Bucureşti 1962 (*I. Popescu*) 311
ANTIM IVIREANUL, *Predici*. Ediţie critică, studiu introductiv şi glosar de G. Strempel, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962 (*Dan Simonescu*) 313
Dicţionar latin-romîn, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962 (*Liana Lupaş*) 316
Pe marginea unor articole recente privitoare la topica adjectivului în limba romînă (*Magdalena Popescu-Marin*) 319

GRAMATICILE GENERATIVE

DE

EM. VASILIU

1. Studiul sincronic al limbii cuprinde două aspecte principale: (a) o operație de reducție a fenomenelor concrete, variabile și nelimitate ale vorbirii la un inventar finit (și, de preferință, cît mai mic) de unități invariante care se succed în lanțul vorbirii, și (b) stabilirea posibilităților și restricțiilor de combinare ale unităților rezultate din reducția de sub (a).

Celor două aspecte le corespund în lingvistică două metodologii diferite: una *analitică* și alta *sintetică*. Operația analitică are la bază ipoteza că limba este o *structură*, și caută să descompună această structură în elementele ei constitutive. Operația sintetică își propune să obțină însăși reprezentarea structurii prin indicarea dependențelor, a interdependențelor și, în general, a posibilităților și restricțiilor combinatorii ale elementelor rezultate din analiză.

Rezultatul analizei este un inventar de unități (foneme, morfeme, cuvinte etc.) și o clasificare a acestor unități; rezultatul analizei este cu alte cuvinte un sistem. Rezultatul sintezei este o reprezentare a structurii unei limbi, adică o reprezentare a modului în care unitățile degajate prin analiză se comportă în cadrul unităților complexe (silabe, cuvinte, sintagme).

1.1. Structura limbii nu este însă un fapt direct observabil, adică nu face parte din acel domeniu al realității care este accesibil imediat simțurilor noastre. Observației directe nu-i sînt accesibile decît actele concrete de vorbire, care, ce e drept, sînt guvernate de legile unei structuri. Aceasta este de altfel și explicația faptului că mult timp s-a considerat (și uneori se mai consideră și astăzi) că limba nu poate fi supusă unei analize riguroase, că legile limbii se deosebesc esențial de legile obiectelor studiate de așa numitele „ științe exacte" și în consecință „legile" limbii au un caracter mai puțin riguros. Aceasta pentru a nu mai aminti de teoriile care consideră limba ca un domeniu exclusiv al individului, incompatibil cu alte legi decît cele ale psihologiei individuale.

Tot în aceasta rezidă, credem, şi explicaţia faptului că este greu de definit *ce este o structură lingvistică*, deşi se lucrează în domeniul lingvisticii structurale de mai mult de jumătate de secol. În manualele şi tratatele de lingvistică structurală se pot găsi definiţii pentru *elementele* structurii limbii, pentru unele structuri parţiale (silabă, cuvînt, sintagmă), dar nu definiţii ale structurii *limbii* (sau ale *unei* limbi).

1.2. Descrierea structurii limbii (în ansamblu) a devenit posibilă în momentul în care s-a adoptat şi în lingvistică metoda modelării. Această metodă s-a dovedit deosebit de utilă în ştiinţă pentru descrierea acelor domenii ale realităţii obiective care nu sînt în mod direct accesibile observaţiei. Or, după cum am arătat, structura limbii (sau a diverselor limbi concrete) aparţine tocmai acestui domeniu.

În linii mari, modelarea constă din următoarele. Pornind de la unele observaţii în legătură cu obiectul de studiat, cercetătorul construieşte un sistem logico-matematic, adică un sistem axiomatic-deductiv care *reprezintă* obiectul de studiat. Sistemul axiomatic este considerat, prin *ipoteză*, ca izomorf cu obiectul de studiat. În cazul în care definiţiile şi relaţiile care sînt adevărate în cadrul construcţiei logice se verifică şi în cadrul obiectului studiat, spunem că sistemul construit este *adecvat* obiectului.

O construcţie de felul celei discutate, presupusă a fi izomorfă cu obiectul studiat, poartă numele de *model* iar procedeul de studiu al unui obiect prin confruntarea lui cu modelul poartă numele de *modelare*.

Sînt necesare cîteva precizări în legătură cu chestiunea modelului:

(a) Modelul nu se confundă cu obiectul. De aici decurge faptul că modelul poate să fie mai adecvat sau mai puţin adecvat obiectului.

(b) Modelul nu reprezintă obiectul în toată complexitatea lui ci îşi propune să reprezinte *anumite* aspecte ale obiectului de studiat şi anume acele aspecte pentru a căror reprezentare a fost construit.

(c) Modelul nu trebuie să fie în mod necesar o construcţie abstractă, ci poate fi şi descrierea unui alt obiect cu un caracter mai concret. De exemplu, în fizică, pentru descrierea structurii atomului a fost folosită ca model descrierea sistemului solar.

2. Modelul folosit pentru descrierea structurii limbii este schema de funcţionare a unei *maşini cibernetice* construită în aşa fel încît, cu ajutorul unui ansamblu finit de simboluri ale cuvintelor împreună cu informaţia gramaticală legată de fiecare cuvînt, ansamblu care poartă numele de *vocabular* sau *alfabet*, să poată produce toate propoziţiile corecte ale unei limbi şi numai aceste propoziţii.

Schema de funcţionare a acestei maşini este presupusă a fi izomorfă cu structura limbii, adică cu mecanismul care guvernează anumite succesiuni în lanţ ale cuvintelor şi nu tolerează o serie de alte succesiuni posibile. O astfel de maşină cibernetică construită pentru a produce propoziţii corecte într-o limbă dată reprezintă *modelul*, iar studiul limbii prin intermediul acestui model reprezintă *modelarea*. Regulile de funcţionare a maşinii sînt izomorfe cu regulile gramaticale, adică reprezintă co-

respondentul în model al normelor gramaticale de funcționare a limbii reale. Deoarece modelul construit este o mașină care *produce* propoziții, modelarea descrisă a structurii gramaticale poartă numele de *gramatică generativă*. Întrucît există mai multe variante posibile ale unor mașini cibernetice de acest tip, se vorbește nu de *o* gramatică generativă ci de *gramatici* generative.

În termenii oricărei gramatici generative, o limbă L se definește printr-un vocabular, V, și un ansamblu de reguli reprezentînd schema de funcționare a unei mașini cibernetice care produce propoziții prin combinarea elementelor din V. Aceste reguli reprezintă gramatica propriu-zisă, G.

Vom descrie în linii generale trei variante ale gramaticii generative.

2.1. Cel mai simplu model generativ pornește de la următoarele considerații asupra limbilor reale :

O propoziție se construiește printr-o serie de *alegeri* succesive : vorbitorul, în vederea comunicării unui mesaj, alege din totalitatea cuvintelor de care dispune, un cuvînt pe care îl enunță ; pentru construirea în continuare a propoziției alege pe al doilea, apoi pe al treilea ș.a.m.d. Aceste alegeri succesive sînt dictate de conținutul semantic al comunicării și de anumite restricții în succesiunea cuvintelor.

O propoziție poate fi reprezentată schematic ca un ansamblu de posibilități de trecere de la un cuvînt la altul. Vom da mai jos o astfel de schemă :

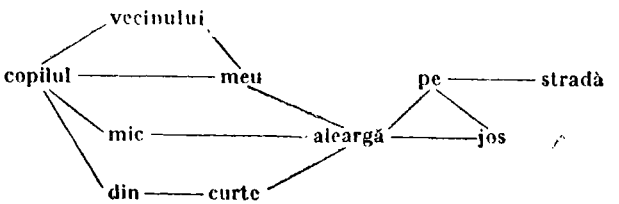

Fiind dat vocabularul unei limbi (împreună cu flexiunea caracteristică a fiecărui cuvînt) se poate imagina o schemă asemănătoare cu cea de mai sus însă mult mai complicată, care să reprezinte posibilitățile de combinare ale cuvintelor în propoziții. Dat fiind că cuvintele unei limbi se grupează în clase caracterizate printr-un anumit comportament gramatical, schema de mai sus poate căpăta un caracter mai abstract și deci mai general, înlocuind cuvintele cu simboluri ale *claselor* de cuvinte (cu indicația flexiunii caracteristice) :

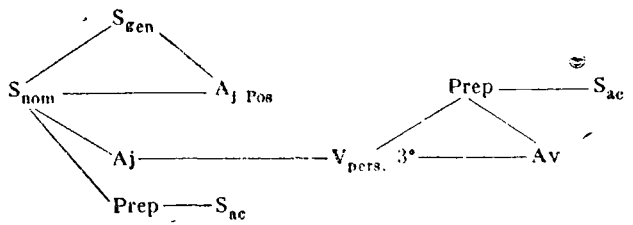

[*Explicația simbolurilor* :
S = substantiv, Aj = Adjectiv, Prep = prepoziție, V = verb, Av = adverb, Aj Pos = adjectiv posesiv; indicii nom = nominativ, gen = genitiv, ac = acuzativ, pers 3° = persoana a treia.]

Scheme de acest fel se pot întîlni frecvent în studiile de fonologie, unde, cu ajutorul lor, se descrie structura silabelor. În acest fel se reprezintă posibilitățile de combinare a fonemelor în silabe. Dat fiind că numărul de foneme al unei limbi este mult mai mic decît numărul de cuvinte, construirea unor astfel de scheme este mult mai simplă în fonologie*). Chestiunea devine mult mai complicată la nivelul sintactic, adică în momentul în care vrem să reprezentăm în acest fel structura unei propoziții sau a unei fraze. Trebuie să atragem atenția că schema construită mai sus nu reprezintă structura *propoziției* în limba romînă ci numai structura *unui tip* (dintre altele multe posibile) de propoziție. Așa se explică de ce schema de mai sus este foarte simplă. Scheme asemănătoare se pot construi pentru a reprezenta structura *cuvîntului*; în acest caz, elementele constitutive sînt *morfemele* (cf. de exemplu, Z.S. Harris, *Structural linguistics*, Chicago, 1961, p. 353, unde se descrie structura cuvîntului în Arabica Marocană).

Acest mod de reprezentare a structurii (fonologice, morfologice sau sintactice) își găsește un analog în matematică. O astfel de schemă nu este altceva decît un graf. (Pentru o informare mai amplă asupra teoriei grafelor și a modului în care această teorie poate fi utilizată în studiul structurii limbii, cf. S. Marcus și Em. Vasiliu, *op. cit.*)

Un alt analog matematic al acestui mod de prezentare a structurii este cel care urmează.

Se consideră o mașină cibernetică G. Această mașină, pornind de la o stare inițială S , poate trece succesiv printr-un număr finit de stări : $S_1 \frown S_2 \frown S_3 \ldots \frown S_n$. Mașina poate executa un număr infinit de „treceri" de la o stare la alta în sensul că, pornind de la starea inițială, S_0, poate parcurge de un număr infinit de ori un număr de stări (mai mic sau egal cu n) revenind de fiecare dată la starea inițială. Fie V mulțimea tuturor simbolurilor care reprezintă vocabularul unei limbi L. Prin fiecare trecere de la o stare la alta, $S_i \frown S_j$, această mașină emite un *simbol* : a care aparține mulțimii V. Fiecare simbol produs de mașina G se definește deci printr-o pereche de stări : aceea *de la* care mașina pornește și aceea *la* care mașina ajunge; în cazul în care un simbol a este produs prin trecerea $S_i \frown S_j$, a se va defini ca a_{ij}. Prin parcurgerea unui număr de stări, mașina G produce o secvență de simboluri. Astfel, dacă mașina parcurge stările $S_1 \frown S_2 \frown S_3 \frown S_4$, ea va produce secvența de simboluri $a_{12}\ a_{23}\ a_{34}$. În cazul în care convenim că simbolurile produse de mașina G sînt cuvinte, secvența $a_{12}\ a_{23}\ a_{34}$ va fi o *secvență de cuvinte*, în cazul în care convenim că simbolurile sînt foneme, aceeași secvență va fi o *secvență de foneme* ș.a.m.d.

Să presupunem că, prin revenirea la starea inițială (S_0), mașina G produce totdeauna un semn de încheiere, λ. Spunem că, prin fiecare

*) Pentru exemple de astfel de scheme ale structurii fonematice cf., de ex., Em. Vasiliu, *Observații asupra structurii silabei în limba romînă*, în Omagiu lui Iorgu Iordan, București, 1958, p. 877; S. Marcus și Em. Vasiliu, *Matematică și fonologie. Teoria grafelor și consonantismul limbii romîne*, Fonetică și dialectologie, III, 1961, p. 15.

parcurgere a unui număr de stări $S_0^\frown \ldots {}^\frown S_k$ și revenirea la starea inițială $S_k^\frown S_0$, mașina G produce o *propoziție*. În felul acesta, fiecare propoziție se definește prin indicarea stărilor pe care mașina G le parcurge succesiv, pînă la revenirea la starea inițială.

Fie V alcătuit din cuvintele : *copilul, vecinului, meu, din, curte, aleargă.*

Definim fiecare cuvînt prin următoarele perechi de stări : *copilul* = $= S_1^\frown S_2$, *vecinului* $= S_2^\frown S_3$, *meu* $= S_3^\frown S_4$, *din* $= S_2^\frown S_5$, *curte* $= S_5^\frown S_4$, *aleargă* $= S_4^\frown S_6$.

Este clar că dacă G va parcurge stările $S_1^\frown S_2^\frown S_3^\frown S_4^\frown S_6^\frown S_0$, va produce propoziția *copilul vecinului meu aleargă*; dacă va parcurge stările $S_1^\frown S_2^\frown S_5^\frown S_4^\frown S_6^\frown S_0$, va produce propoziția *copilul din curte aleargă.*

Acest mod de funcționare a mașinii G poate fi reprezentat prin schema următoare

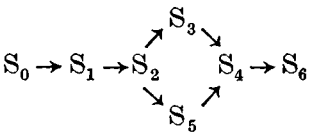

Dacă convenim să stabilim că cuvîntul *aleargă* poate fi produs și prin trecerea $S_2^\frown S_4$ modificînd în acest fel schema de funcționare a mașinii, mașina G va putea produce, alături de propozițiile de mai sus, și propoziția *copilul aleargă.*

În exemplul de mai sus, am avut în vedere numai un număr foarte mic de cuvinte și forme gramaticale asociate lor și un număr foarte mic de propoziții ale limbii romîne. Pentru a reprezenta în acest fel *toate* sau *cît mai multe* din propozițiile corecte ale limbii romîne, făcînd uz de un număr cît mai mare de cuvinte (eventual de toate), desigur că va trebui să construim o mașină G mult mai complicată, însă fără a fi principial diferită de cea descrisă mai sus.

Dacă vom conveni să asociem fiecărei treceri de la o stare la alta o *probabilitate* anumită, vom obține o reprezentare a limbii sub forma unui *proces Markov cu număr finit de stări.* O mașină de tipul celei descrise mai sus are posibilitatea de a produce un număr infinit de propoziții folosind un număr *finit* de stări. Posibilitatea de a produce un număr infinit de propoziții este dată de faptul că mașina G poate reveni de un număr infinit de ori la starea inițială.

O mașină de felul celei descrise mai sus poartă numele de *gramatică cu număr finit de stări* iar limbile generate de o astfel de gramatică, *limbi cu număr finit de stări.*

Trebuie să atragem atenția asupra faptului că modelul gramaticii cu număr finit de stări este foarte folosit în teoria informației și a comunicației, atît pentru reprezentarea limbilor naturale, cît și pentru reprezentarea limbilor artificiale. Modelul gramaticii cu număr finit de stări oferă cercetătorului posibilitatea de a studia limba făcînd apel la un număr mare de axiome, teoreme și demonstrații din teoria matematică a grafelor, deoarece gramatica cu număr finit de stări poate fi redusă la un graf.

2.2. Un al doilea model generativ pornește de la teoria *constituenților imediați* (CI). Pe baza diferitelor posibilități de substituție, orice propoziție poate fi descompusă în elemente componente, aceste elemente componente pot fi descompuse la rîndul lor în alte componente de ordin inferior în raport cu cele dintîi ș.a.m.d.

De ex. propoziția *elevul bun citește lecția predată* poate fi descompusă în *elevul bun* și *citește lecția predată*, deoarece *citește lecția predată* poate forma o propoziție singură, fără primul element; *elevul bun* poate fi descompus în *elevul* și *bun*, deoarece *elevul bun* poate fi înlocuit cu *elevul*: *elevul citește lecția predată; citește lecția predată* poate fi la rîndul lui divizat în *citește* și *lecția predată* deoarece *citește lecția predată* poate fi înlocuit cu *citește*: *elevul bun citește.* Elementele *elevul bun* (grupul nominal, GN) și *citește lecția predată* (grupul verbal, GV) reprezintă constituenții imediați ai propoziției analizate; elementele *elevul* și *bun* (deci numele, N, și adjectivul, Aj) sînt constituenții imediați ai grupului nominal; elementele *citește* și *lecția predată* (deci *verbul*, V, și GN) sînt constituenți imediați ai grupului verbal; *lecția predată* este un GN care și el poate fi redus la constituenții lui imediați *lecția* și *predată.*

Acest procedeu de *analiză* a propozițiilor concrete a sugerat construirea unui model *generativ* care să aibă posibilitatea de a reprezenta structura *propozițiilor* unei limbi, în general, și nu numai posibilitatea de a reprezenta fiecare propoziție sau tip de propoziție în parte.

Ca și în cazul gramaticilor cu număr finit de stări, se dă un vocabular V, care cuprinde simbolurile cuvintelor din limba reală. Se construiește apoi schema de funcționare a unei mașini, care urmează să producă propoziții cu ajutorul simbolurilor din V. Pentru aceasta, în afară de simbolurile cuvintelor, se folosesc și altfel de simboluri. Mașina funcționează pe baza unor „instrucțiuni" de tipul X→Y adică „înlocuiește pe X cu Y" (sau „înlocuiește simbolul X cu simbolul Y"), unde X și Y pot fi un simbol sau o secvență de simboluri. În cazul în care X este o *secvență* de simboluri, numai *unul* dintre simbolurile din X poate fi înlocuit prin aplicarea unei reguli. Cu alte cuvinte, dacă $X = a + b + c$, prin aplicarea regulii de mai sus numai unul din simbolurile a, b sau c poate fi înlocuit cu Y. În schimb, Y poate reprezenta, după cum am arătat, un simbol sau o secvență de simboluri.

Mașina funcționează operînd un număr de substituiri de simboluri, în conformitate cu regulile formulate și aplicate într-o ordine anumită.

O gramatică de felul acesta are forma următoare:

(1)	(I) P	→ GN + GV	IV N	→ *elev, om, casă...*
	II GN	→ N + A	V A	→ art_k
	III GV	→ V + GN	VI V	→ *merge, citi, face...*

[*Explicația simbolurilor*: P = propoziție; GN = grup nominal; GV = grup verbal; N = nume; V = verb; A = articol; art_k = formă a articolului (enclitic) determinată de categoria morfologică și de funcția sintactică a lui N, în alți termeni, indicele k poate căpăta valoarea k = masculin, singular, nominativ; sau k = plural, masculin, nominativ ș.a.m.d.; *elev, om, merge, citi* etc. = simboluri ale cuvintelor.]

Prin aplicarea succesivă, într-o anumită ordine, a regulilor (1) I—VI, se obține o propoziție a limbii romîne.

Aplicînd prima regulă a simbolului inițial P se obține secvența

$$GN + GV$$

Aplicînd acestei secvențe regula II, obținem secvența

$$N + A + GV.$$

Vom reprezenta mai jos mulțimea secvențelor de simboluri obținută prin aplicare succesivă a regulilor (1) I—VI, indicînd în dreapta fiecărei secvențe numărul regulii care produce secvența respectivă:

(2) Simbol inițial: P

GN + GV	(I)
N + A + GV	(II)
N + A + V + GN	(III)
N + A + V + N + A	(II)
elev + A + V + N + A	(IV)
elev + art_k + V + N + A	(V)
elev + art_k + *citi* + N + A	(VI)
elev + art_k + *citi* + *carte* + A	(IV)
elev + art_k + *citi* + *carte* + art_k	(V)

Secvențele de sub (2) reprezintă o *derivație*. Spunem că o secvență de simboluri *derivă* dintr-o altă secvență atunci cînd secvența s_n rezultă din secvența s_{n-1} prin aplicarea uneia dintre reguli. Astfel secvența N + A + V + GN derivă din secvența N + A + GV, deoarece se obține prin aplicarea regulii (II) la secvența N + A + GV.

O derivație este *încheiată* (sau *terminată*) dacă ultima secvență nu mai conține nici un simbol căruia să i se poată aplica vreuna dintre regulile formulate. De exemplu, derivația (2) este o derivație încheiată, întrucît în (1) nu există nici o regulă care să poată fi aplicată vreunui simbol din ultima secvență din (2).

În schimb o derivație ca

(3) P
G N + GV
N + A + GV
N + A + V + GN

nu este încheiată, deoarece secvenței N + A + V + GN i se pot aplica, în continuare, regulile (1) II, IV, V, VI. Ultima secvență a unei derivații încheiate poartă numele de *secvență terminală*. Simbolurile care constituie o secvență terminală (deci simbolurile cărora nu li se mai poate aplica nici una dintre regulile (1) I—VI) se numesc *simboluri terminale*. Totalitatea simbolurilor terminale alcătuiesc *vocabularul terminal*, V_t. Se numesc *reguli lexicale* regulile care înlocuiesc simbolurile nonterminale cu simboluri terminale. De exemplu simbolurile *elev*, *om*, *citi*, art_k sînt simboluri terminale. Regulile (1) IV—VI sînt reguli lexicale.

Totalitatea secvențelor terminale generate de o gramatică de tip (1) I—VI alcătuiesc o *limbă terminală.*

Secvența *elev* + art_k + *citi* + *carte* + art_k este un simbol al propoziției *elevul citește cartea*; simbolurile terminale sînt simboluri ale cuvintelor constitutive ale propoziției.

Pentru a da o reprezentare fonematică a acestei propoziții este nevoie de introducerea unor reguli morfofonemice de tipul

(4) I *elev* + art_k → /elevul/
II *citi* → /čiteʃte/
III *carte* + art_k → /kartẹa/.

Regulile (4) au o structură diferită de a celora de sub (1), în sensul că restricțiile formulate în legătură cu regulile (1) I—VI nu sînt respectate și în formularea unor reguli ca (4) I—III.

Simbolurile inițiale, ca simbolul P, sînt simboluri care nu sînt rezultatul aplicării vreunei reguli de derivare. Se obișnuiește să se noteze prin Σ mulțimea simbolurilor inițiale. În cazul nostru, Σ = P, adică mulțimea Σ are un singur simbol, P. Se obișnuiește să se noteze prin F mulțimea regulilor de forma X→Y. În cazul nostru, F = I, II, III, IV, V, VI.

Un model de tipul celui descris mai sus poartă numele de *model* sau *gramatică* a (1) *constituenților imediați*, *gramatică* sau *model* CI, sau, în sfîrșit, *model* sau *gramatică* Σ, F.

Gramatica CI construită mai sus nu reprezintă decît o formă extrem de simplificată a unei gramatici CI a limbii române. Această gramatică nu poate produce decît un număr extrem de mic de propoziții corecte din limba română.

O gramatică dezvoltată CI a limbii române va trebui să cuprindă în plus :

(a) Un număr de simboluri inițiale mai mare, astfel încît mulțimea Σ să conțină simboluri ale propozițiilor de diverse tipuri (declarative, interogative, negative etc.).

(b) Un număr mai mare de reguli în F, care să permită producerea de propoziții (și fraze) cu o structură mai complexă.

(c) Un vocabular îmbogățit cu un număr convenabil de simboluri nonterminale, care să permită o serie de operații de derivare mai complexe.

Modelul CI expus mai sus prezintă avantajul de a fi ușor de transformat în algoritm, și, în felul acesta, de folosit în diverse aplicații practice bazate pe sinteza automată a limbilor. În plus, față de modelul precedent (al gramaticii cu număr finit de stări), acest model prezintă avantajul că exprimă în mod explicit raporturile de diverse naturi existente între diversele unități lingvistice (cuvinte, morfeme etc.), raporturi care pot fi exprimate mai puțin clar în termenii primului model, care are în vedere în primul rînd raportul de succesiune a termenilor în lanț.

2.3. Modelul *gramaticii transformaționale* se bazează pe următoarea ipoteză. Mulțimea propozițiilor și frazelor unei limbi nu reprezintă altceva decît repetarea sub forme variate a unui număr mic de tipuri structurale.

Structura unei limbi poate fi descrisă deci sub forma unui număr finit de *transformări* ale unor structuri de bază, mai simple, numite *propoziții nucleare*.

Gramatica transformațională cuprinde trei feluri de reguli :

(a) Reguli de tipul celor ale gramaticii CI, care descriu structura propozițiilor nucleare.

(b) *Reguli de transformare* care au o natură diferită de aceea a regulilor din F.

(c) *Reguli morfofonemice*, care au aceeași natură cu regulile morfofonemice din gramatica CI.

Ne vom opri în cele ce urmează asupra regulilor de transformare.

Aceste reguli duc la derivarea unor propoziții sau fraze de o complexitate mai mare din propozițiile nucleare (produse prin regulile F). Spre deosebire de regulile gramaticii CI regulile de transformare au un caracter mai complex. O regulă de transformare poate să prevadă înlocuirea simultană a unui număr mai mare de simboluri (nu numai a unuia singur, ca în cazul regulilor de tip F), poate prevedea *introducerea* de simboluri noi într-o propoziție nucleară, *suprimarea* de simboluri dintr-o propoziție nucleară, sau, în sfîrșit, poate prevedea *combinarea* acestor tipuri de modificări.

Ceea ce caracterizează însă orice regulă de transformare (independent de structura ei) în opoziție cu regulile F este faptul că, în aplicarea oricărei reguli de transformare este necesară referirea la „istoria derivativă" a simbolului (simbolurilor) la care ea se aplică. Cu alte cuvinte, dacă o regulă de transformare se aplică, de exemplu, unui simbol N, este necesar să se știe dacă acest N derivă dintr-un GN care provine dintr-un GV sau nu. Această referire la „istoria derivativă" reprezintă o restricție care nu caracterizează nici o regulă din F, dar caracterizează în schimb *toate* regulile de transformare.

Regulile de transformare se pot defini ca reguli care convertesc o secvență cu o anumită structură a constituenților într-o secvență cu o structură diferită a constituenților. Aceste reguli de transformare se pot împărți în mai multe categorii :

1. Reguli prin care un constituent al unei propoziții este înlocuit cu o propoziție. Astfel de reguli sînt regulile care generează fraze prin subordonare.

2. Reguli prin care o propoziție este „nominalizată" adică este transformată în construcție cu verb la mod nepersonal sau cu verb transformat prin derivație în nume, și introdusă în calitate de constituent al unei alte propoziții. Astfel de reguli sînt regulile care generează construcțiile gerunziale, participiale, infinitivale etc.

3. Reguli prin care structura constituenților unei propoziții date este modificată, fără a se face apel la structura unei alte propoziții. Astfel de reguli sînt regulile care generează propoziții *pasive*.

Pentru cele trei tipuri de transformări se pot da următoarele exemple :

1. Fie propozițiile P_1 și P_2. P_1 are structura $N + V_t + N_{ac}$ iar P_2 o structură oarecare (să spunem $N + V$). Se poate scrie regula :

(5) $N + V_t + N_{ac} \rightarrow N + V + Conj + P_2$.

[*Explicația simbolurilor:* V_t = verb tranzitiv; Conj = conjuncție. Celelalte simboluri au aceeași valoare ca în paginile precedente.]

Dacă P_1 = *copilul spune povestea*, P_2 = *pisica fuge*, prin aplicarea regulii (5) se obține :

copilul + *spune* + Conj + *pisica* + *fuge*

aplicînd regula lexicală

Conj→*că*

se obține

copilul + *spune* + *că* + *pisica* + *fuge.*

2. Fie $P_1 = N + V$ și $P_2 = N + V_t + N_{ac}$.

Se aplică următoarele reguli :

(6) I $N + V \rightarrow V + suf_n + N_{gen}$

II $N + V_t + N_{ac} \rightarrow N + V_t + V + suf_n + N_{gen}$

[*Explicația simbolurilor*: suf_n = sufix nominal; N_{gen} = nume în genitiv.]

Dacă P_1 = *trenul sosește*, P_2 = *copilul privește casa*, rezultatul aplicării regulii (6) I va fi *sosirea* + *trenului* iar rezultatul aplicării regulii (6) II va fi : *copilul* + *privește* + *sosirea* + *trenului.*

3. Fie $P = N_{1nom} + V_t + N_{2ac}$.

Se scrie regula notînd prin N_{1nom} numele subiect în nominativ și prin N_{2ac} numele obiect în acuzativ.

(7) $N_{1nom} + V_t + N_{2ac} \rightarrow N_{2nom} + fi + V +$ *de* (*către*) $+ N_{1ac}$ ceea ce reprezintă regula transformării pasive.

Făcînd P = *elevul citește cartea* și aplicînd regula (7), se obține *cartea este citită de* (*către*) *elev.*

În cele de mai sus nu am indicat decît un număr foarte mic de transformări, întrucît scopul nostru a fost acela de a ilustra principalele tipuri. Într-un model dezvoltat, desigur că numărul regulilor de transformare va fi mult mai mare, iar modelul va trebui să cuprindă și o specificare a *ordinii* în care diversele reguli se pot aplica.

De asemenea, un model dezvoltat va trebui să includă un număr de restricții în ce privește alegerea claselor și subclaselor de simboluri, restricții pe care nu le-am formulat aici pentru a nu complica expunerea. De exemplu, în clasa V_t (= verbe tranzitive) trebuie făcută distincția între verbele tranzitive care se pot construi cu un complement direct în acuzativ *și* cu o propoziție completivă directă și verbele care se pot construi cu un complement în acuzativ dar *nu și* cu o completivă.

Transformarea *1°* se aplică numai cînd V_t face parte din prima clasă și nu se aplică atunci cînd face parte din cea de-a doua.

3. Toate modelele prezentate sub *2* sînt modele *generative.* Aprecierea gradului de adecvare a unui model generativ se face în primul rînd din punctul de vedere al *puterii lui generative.*

În al doilea rînd, modelele descrise trebuie evaluate din punctul de vedere al *puterii lor explicative.*

3.1. Evaluarea puterii generative a modelelor se face prin compararea mulțimii de propoziții generate de model cu mulțimea propozițiilor din limbă.

Fie două modele, G_1 și G_2 ale limbii L. Fie M_1 mulțimea propozițiilor produse de G_1 și M_2 mulțimea propozițiilor produse de G_2. Dacă M_1 și M_2 sînt incluse în întregime în L iar M_1 este mai mic decît M_2, spunem că G_2 are o putere generativă mai mare decît G_1. În alți termeni, putem spune că dacă un model G_2 poate produce un număr mai mare de propoziții corecte în L în comparație cu G_1, modelul G_2 are o putere generativă mai mare decît G_1.

Evaluînd cele trei modele generative, N. Chomsky (*Syntactic structures*, 's- Gravenhage, 1957) și I. I. Revzin (Модели языка, Moscova, 1961) au ajuns la concluzia că gramatica cu număr finit de stări are o putere generativă mai mică decît celelalte două modele.

Puterea generativă a modelului CI și aceea a gramaticii transformaționale sînt aproximativ egale, în sensul că aceleași construcții pot fi generate și prin modelul CI și prin gramatica transformațională (N. Chomsky, *op. cit.*). Procesul de generare pe calea gramaticii transformaționale este însă *mai simplu* decît pe calea gramaticii CI (N. Chomsky, *op. cit.*).

3.2. O diferență mai pronunțată între cele trei modele rezidă în puterea lor explicativă. Anumite relații structurale sînt puse în lumină cu mai multă evidență de un model decît de altul.

Astfel, principala insuficiență a modelului gramaticii cu număr finit de stări constă în faptul că nu dă decît posibilitatea de a reprezenta structura la un singur nivel, astfel încît locul elementelor simple în structurile mai complexe rămîne neindicat. Convenind că simbolurile produse de gramatica cu număr finit de stări reprezintă cuvinte, nu vom putea exprima în termenii unei astfel de gramatici deosebirea structurală dintre secvențele *mănîncă găina* și *găina mănîncă*; cu alte cuvinte, o astfel de gramatică nu va putea exprima faptul că în prima secvență *găina* este obiect iar în cea de-a doua este subiect. Aceasta deoarece un astfel de model nu face decît să indice posibilitățile „de trecere" de la un cuvînt la altul, nu și natura relațiilor dintre cuvinte. Deosebirea dintre cele două secvențe se face la nivelul structurii propoziției, deci la alt nivel decît cel reprezentat de modelul în discuție. În general, se poate spune că, fiind un proces Markov cu un număr finit de stări, primul model discutat aici nu poate pune în evidență decît raportul de determinare dintre alegerea unui element a_n și alegerea elementului anterior, a_{n-1}.

Această insuficiență explicativă este eliminată în modelul CI și în gramatica transformațională care, ambele, dau posibilitatea de reprezentare a tuturor nivelurilor limbii și, implicit, dau posibilitatea de a reflecta într-o mai mare măsură complexitatea legăturilor structurale dintre elemente.

Astfel, natura diferită a celor două secvențe discutate mai sus poate fi exprimată explicit în cadrul unui model CI, prin regulile gramaticale care le generează.

(8) GV → V + GN
GN → N + A
V → *mînca...*
N → *găină ...*

de unde se obține secvența *mănîncă găina* unde *găina* este complement;

(9) P → GN + GV
GN → N + A
N → *găină...*
GV → V
V → *mănîncă...*

de unde se obține *găina mănîncă*, unde *găina* este subiect.

Există însă raporturi între diversele structuri care nu pot fi exprimate în termenii unei gramatici CI (și cu atît mai puțin în termenii primului model). Este cazul situațiilor de „omonimie" și „sinonimie" sintactică.

Astfel, din punctul de vedere al primelor două modele, construcțiile *fuga calului*, *citirea cărții* și *casa vecinului* sînt echivalente. Pentru gramatica cu număr finit de stări în toate cele trei cazuri avem a face cu „trecerea" de la un substantiv la alt substantiv, pentru gramatica CI, în cele trei cazuri avem a face cu un GN dezvoltat în $N+N_{gen}$ (nume și nume în genitiv). Pentru gramatica transformațională, cele trei construcții sînt distincte, deoarece fiecare are o istorie transformațională distinctă de a celorlalte:

(10) (a) *fuga calului* este o transformare a propoziției *calul fuge*;
(b) *citirea cărții* este o transformare a propoziției *citește cartea*;
(c) *casa vecinului* are o istorie transformațională distinctă și de (a) și de (b).

Din punctul de vedere al gramaticii CI, propozițiile

(11) (a) *oaia vede lupul*
(b) *lupul vede oaia*
(c) *lupul este văzut de oaie*
(d) *oaia este văzută de lup*

sînt echivalente după cum urmează: (a) cu (b), (c) cu (d) întrucît au aceeași structură a constituenților. Gramatica CI nu poate pune însă în evidență raportul existent între (a) și (c), (b) și (d), raport care poate fi intuit pe cale semantică. În gramatica transformațională, raportul de echivalență între (a) și (c), (b) și (d) poate fi exprimat prin regula de transformare a propoziției active în propoziție pasivă:

oaia vede lupul → *lupul este văzut de oaie*
lupul vede oaia → *oaia este văzută de lup*

Cele arătate sub **3.2** ne duc la concluzia că, dintre cele trei modele generative prezentate, gramatica CI și gramatica transformațională au o putere explicativă mai mare decît gramatica cu număr finit de stări,

deoarece gramatica cu număr finit de stări nu permite decît reprezentarea structurii limbii la un singur nivel. Or, după cum am văzut, anumite relații structurale nu pot fi exprimate decît în termenii unui număr mai mare de niveluri.

În raport cu gramatica CI, gramatica transformațională are o putere explicativă mai mare, deoarece poate face distincție între structuri identice la nivelul constituenților, ca în cazurile (10) a—c, sau poate stabili echivalențe între structuri diferite ale constituenților, ca în cazurile (11) a—d.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

1 N. Chomsky, *Syntactic structures*, 's- Gravenhage, 1957.
2 id. *On the Notion "Rule of Grammar"*, în *Proceedings of Symposia in Applied Mathematics*, vol. XII, *Structure of Language and its Mathematical Aspects*, 1961, p. 6—24.
3 id. *The Logical Basis of Linguistic Theory*, în *Preprints of Papers for the Ninth International Congress of Linguists*, 1962, Cambridge-Mass., p. 509—574.
4 S. Marcus, *Теория графов, лингвистические оппозиции и инвариантная структура*, în *„Проблемы структурной лингвистики*, Moscova, 1962, p. 22—30.
5 S. K. Șaumian, *Теоретические основы трансформационной грамматики*, în *„Новое в лингвистике"*, II, Moscova, 1962.
6 id. *Lingvistica structurală în stadiul actual al dezvoltării sale*, în SCL, XIII (1962), p. 313—323.

CONTEXTELE GRAMATICALE ÎN ANALIZA STRUCTURALĂ

DE

SORIN STATI

1. Introducere

S-a observat de multă vreme că ne dăm seama de sensul unui cuvînt numai dacă luăm în considerație cuvintele precedente și următoare, uneori de întreaga propoziție sau frază în care a fost folosit. Compară, de exemplu, sensurile lui *birou* în *și-a cumpărat un birou de stejar*, *la ce etaj e biroul tovarășului X ?*, *birou politic* ș.a. Citind propoziția *Ion se duce la birou*, *birou* poate fi înțeles în mai multe feluri — mobilă, serviciu, organ de conducere —, de aceea trebuie să urmărim textul mai departe și să parcurgem eventual cîteva fraze pentru a ne lămuri deplin. În cazuri extreme, de exemplu cînd e vorba să înțelegem titlul unei poezii, al unui capitol de roman sau al unei cărți, e nevoie să citim uneori toată poezia, tot capitolul, respectiv toată cartea !

Toate cuvintele care înconjoară cuvîntul al cărui sens îl căutăm formează *contextul* lui ; uneori e suficient un context scurt, alteori ne trebuie unul lung sau foarte lung. Analiza *semantică* nu se poate dispensa de context : într-adevăr, așa cum a rezultat din exemplele de mai sus, ceea ce într-un context înseamnă ceva, în alt context înseamnă altceva. Izolate, rupte de orice context, cuvintele au un înțeles vag sau, pur și simplu, nu ne spun nimic.

Analiza *gramaticală* nu se poate dispensa nici ea de contexte : pentru a afla dacă, de pildă, *fraților* e la genitiv, dativ sau vocativ plural, avem nevoie de întreaga propoziție. E evident, pe de altă parte, că numai în funcție de context putem stabili dacă un substantiv la nominativ e subiect, apoziție sau nume predicativ. Deci analiza morfologică și, în mai mare măsură, analiza sintactică a unui cuvînt romînesc nu se pot face decît cunoscînd un număr oarecare de cuvinte precedente sau următoare.

Sensul unui cuvînt, trăsăturile lui morfologice, funcția sintactică — toate acestea se pot descoperi, așa cum știm de mult, numai din context.

În cele ce urmează va fi vorba de unele aspecte noi ale acestei vechi probleme a lingvisticii, și anume de cîteva tipuri de contexte care se folosesc în analiza structurală a limbii, în scopul de a degaja sau de a defini unitățile ei. În paragrafele **2**, **3** și **4** ne vom referi la descoperirea, la degajarea unităților, iar în paragraful **5** — la definirea lor.

Cînd facem o analiză lingvistică, plecăm de la ceea ce este dat nemijlocit, de la ceea ce este accesibil simțurilor, adică de la complexul sonor (sau de la echivalentul său grafic). Un fragment de vorbire se taie, se segmentează în fragmente (elemente) de dimensiuni diferite, în funcție de nivelul la care facem analiza, de la sunete la echivalentul sonor al frazelor. Pentru a descoperi sistemul unei limbi date, unitățile lui și relațiile dintre ele, trebuie să supunem fragmentele (elementele) de care am vorbit mai sus unei serii de operații, în care contextul joacă un rol esențial. De pildă, se fac experiențe de felul următor : a) în două contexte identice (sau în același context, ceea ce e tot una) se înlocuiește un element cu altul și se cercetează ce repercusiuni are această variație din punctul de vedere al înțelesului. Dacă efectul este o modificare a sensului, înseamnă că avem a face cu o variație *concomitentă* sau *biplană* (cele două planuri ale limbii fiind planul sonor și cel semantic) : dacă sensul rămîne neschimbat variația e *unilaterală* sau *monoplană*; b) în două contexte diferite se introduc două elemente identice (adică același element) și iarăși se cercetează ce se întîmplă în planul semantic.

2. Contexte identice. Variație concomitentă nesistematică

Deși în acest articol ne interesează rolul contextelor în analiza *gramaticală*, vom porni de la cîteva considerații de *fonologie*.

Metoda experimentării în contexte este aplicată frecvent în studiul fonemelor : s-ar putea spune că este metoda fundamentală de identificare a unităților fonologice ale unei limbi. Cum obținem certitudinea că două sunete (1 și 2) aparțin la două foneme diferite, adică nu sînt variante ale aceluiași fonem? Cînd constatăm că există cel puțin două cuvinte (A și B), diferite ca înțeles, care diferă și în privința învelișului sonor — dar numai prin aceea că în locul unde A are sunetul 1, B are sunetul 2. Prin urmare, dacă în cuvîntul A înlocuim pe 1 cu 2, obținem cuvîntul B ; la fel, înlocuind în B pe 2 cu 1, obținem cuvîntul A. Astfel, putem dovedi că în romînește *p* și *r* sînt foneme pe baza cuvintelor *pom* și *rom*. (Fonologii numesc asemenea perechi de cuvinte *perechi minimale*.)

Metoda identificării fonemelor cu ajutorul perechilor minimale se reduce de fapt la studierea variației sunetelor în contexte identice : se ia contextul *-om* și se inserează la început mai întîi *p*, apoi *r*. Rezultatul experienței e producerea a două cuvinte diferite ca înțeles. Variației din planul sonor (*p*—*r*) îi corespunde o variație în planul semantic („arbore" — „băutură alcoolică"); variația e deci concomitentă (biplană).

Pentru fonologie, această variație prezintă o caracteristică importantă, care va rezulta din exemplul următor : luăm contextele *-ici*,

-ară, -at, -ot, -rad, ali-i, cra-, cor- şi în fiecare introducem pe rînd sunetele *p* şi *b*.

$$\left.\begin{matrix}p\\b\end{matrix}\right\}\text{ici},\ \left.\begin{matrix}p\\b\end{matrix}\right\}\text{ară},\ \left.\begin{matrix}p\\b\end{matrix}\right\}\text{at},\ \left.\begin{matrix}p\\b\end{matrix}\right\}\text{ot}$$

$$\left.\begin{matrix}p\\b\end{matrix}\right\}\text{rad},\ \text{ali}\left\{\begin{matrix}p\\b\end{matrix}\right\}\text{i},\ \text{cra}\left\{\begin{matrix}p\\b\end{matrix}\right.,\ \text{cor}\left\{\begin{matrix}p\\b\end{matrix}\right.$$

Între cele două cuvinte care formează o pereche (*pici — bici, pat — — bat, (a) alipi — (un) alibi, corp — corb* etc.) există diferenţă de înţeles, dar pentru fiecare pereche diferenţa e alta. Ce legătură e, de pildă, între schimbarea sensului „pară" în „bară" şi a sensului „corp" în „corb"? Se mai observă că variaţia *p — b* creează cuvinte din aceeaşi parte de vorbire (substantivele *pici — bici, pară — bară*) sau din părţi de vorbire diferite (verbul (a) *alipi* — substantivul *alibi*).

Această variaţie, caracteristică pentru foneme, cele mai mici unităţi lingvistice, s-ar putea numi *variaţie concomitentă nesistematică* (sau *liberă*).

3. Contexte identice. Variaţie concomitentă sistematică

Ca să stabilim cîte forme gramaticale are un cuvînt, recurgem tot la metoda verificării în contexte identice. Pentru a dovedi că, de exemplu, *veni* şi *venea* sînt două forme gramaticale deosebite, le facem să alterneze în acelaşi context . Dacă într-un context ca *bătrînul — grăbit spre mine*, punem în locul simbolizat prin „—" mai întîi *veni* şi apoi *venea*, obţinem două propoziţii cu înţeles deosebit. Avem şi aici o pereche minimală, ca în fonologie :

bătrînul veni grăbit spre mine
bătrînul venea grăbit spre mine

Ea dovedeşte că *-i* şi *-ea* aparţin la două morfeme diferite (nu sînt variantele aceluiaşi morfem). Schimbarea înţelesului e rezultatul înlocuirii lui *-i* cu *-ea*, deci al unei variaţii a învelişului sonor.

Această variaţie — deşi tot concomitentă — diferă de cea discutată în legătură cu fonemele, prin efectul pe care variaţia din planul sonor îl are asupra variaţiei din planul semantic. Pentru a dovedi lucrul acesta vom lua contextele :

am dat fetiţ- mingea
mama elev- a venit de mult
s-a oprit în faţa cas-
culoarea frunz- a pălit.

Procedînd exact ca mai sus (la 2), facem să alterneze două unităţi (de astă dată gramaticale) în fiecare din cele patru contexte, de exemplu *-ei* şi *-elor*. Variaţiei din planul sonor (înlocuirea lui *-ei* cu *-elor*) îi corespund

schimbări semantice (deci variația e concomitentă), dar variația de sens e mereu aceeași: singular — plural (deci efectul variației sonore e o variație semantică identică):

{ am dat fetiței mingea
{ am dat fetițelor mingea

{ culoarea frunzei a pălit
{ culoarea frunzelor a pălit etc.

Acest tip de variație concomitentă îl vom numi *variație sistematică*.

Pentru a stabili cîte forme gramaticale are un cuvînt nu e însă suficient să găsim contexte identice în care alternarea formelor fonologic deosebite ale cuvîntului să ducă la o alternare paralelă în planul semantic.

4. Contexte diferite. Variație unilaterală

Să presupunem că ni se cere să dovedim că *copilul* și *copilului* sînt forme gramaticale deosebite. Recurgem la o pereche minimală de tipul:

{i-am dat copilul
{i-am dat copilului

Dar în contexte în care întîlnim *copilul* sau *copilului*, înlocuirea dă naștere de obicei la niște construcții imposibile, neadmise de limba romînă. De exemplu, dacă am face substituirea în *copilul tău îmi place*, rezultatul ar fi *copilului tău îmi place*!

Acolo unde nu găsim de loc contexte identice, din care să reiasă diferența de înțeles, nu rămîne decît să recurgem la alte procedee pentru a răspunde corect la întrebarea dacă x și y sînt sau nu două forme gramaticale ale aceluiași cuvînt. Despre aceasta va fi vorba însă mai departe (la **5**).

Există totuși o dificultate mai mare decît găsirea perechilor minimale. Dacă am fi întrebați cîte forme gramaticale are cuvîntul A, cum am putea afla răspunsul exact? Se poate proceda astfel: căutăm în texte (eventual ne ajutăm numai de memorie) toate formele sub care apare cuvîntul A și găsim, să presupunem, cinci. Apoi verificăm dacă ele respectă condiția de a se putea substitui în același context dînd naștere unor diferențe de sens. Presupunem mai departe că am găsit un astfel de context și că patru forme satisfac condiția, a cincea fiind o simplă variantă. Răspunsul cerut pare a fi deci: cuvîntul A are patru forme gramaticale.

Aplicat la limba romînă, procedeul ar da însă rezultate dezastruoase! Să presupunem că *fetiță* e cuvîntul în cauză. Descoperim formele *fetiță, fetițe, fetița, fetiței, fetițo, fetițele* și *fetițelor*, în total șapte. Dacă luăm cuvîntul *nume*, găsim *nume, numele, numelui, numelor*, adică numai patru, iar pentru *pui* descoperim șase (*pui, puiul, puiului, puiule, puii, puilor*).

Orice gramatică a limbii romîne ne spune însă că substantivele romînești exprimă următoarele sensuri gramaticale: cazul (nominativ, genitiv, dativ, acuzativ și vocativ), numărul (singular și plural) și sensul pe care îl dă articolul hotărît, articolul nehotărît sau lipsa articolului.

Pentru a exprima o varietate atît de mare de sensuri, substantivele romîneşti dispun de maximum şapte forme cu rostire deosebită. Explicaţia e bine cunoscută : cu acelaşi înveliş sonor, cuvîntul poate avea sensuri gramaticale diferite. Astfel, *case* poate avea sensurile gen. sg., dat. sg., nom. pl., gen. pl., dat. pl., ac. pl., voc. pl. Dar cum putem descoperi existenţa tuturor formelor, dacă încercăm să găsim contexte caracteristice numai pentru cele fonologic deosebite (maximum şapte)?! La substantive, nominativul e întotdeauna identic cu acuzativul : ce ne dă dreptul să spunem totuşi că substantivele au nominativ şi acuzativ? Răspunsul pare simplu : înţelesul. Făcînd analiză gramaticală, remarcăm că aceeaşi formă are uneori înţelesul de „cel care face acţiunea exprimată de verb", alteori de „obiect asupra căruia se răsfrînge acţiunea verbului". „Autor al acţiunii" şi „obiect al acţiunii" sînt desigur înţelesuri gramaticale diferite ; oare pe baza acestei constatări afirmăm că forma fonetică x a substantivului A acoperă două forme gramaticale (şi le numim nominativ, respectiv acuzativ)?

Criteriul sensului nu e însă hotărîtor. Într-adevăr , să ne gîndim la înţelesurile cuvîntului *profesorului* în propoziţia *mi-a dat cartea profesorului*. Sînt două posibilităţi de înţelegere : profesorul e autorul cărţii sau profesorul e numai posesorul ei („genitivul autorului" şi „genitivul posesiv"). Aici gramatica limbii romîne nu recunoaşte însă decît un singur caz (genitivul). La fel, în *merg la lucru cu sapa* şi *lucrez cu sapa*, *sapa* apare o dată cu înţeles sociativ, altă dată cu înţeles instrumental. De ce atunci nu adăugăm la cazurile cunoscute şi „sociativul" şi „instrumentalul"?

Pentru stabilirea numărului de forme gramaticale ale unui cuvînt gramatica recurge la contexte, dar de alt tip decît cele de care a fost vorba pînă acum.

Se caută două contexte diferite în care o anumită formă x a cuvîntului A să aibă sensuri deosebite. Dacă se constată că, în limba studiată, există cel puţin un cuvînt B care, pus în locul lui A să apară sub două forme deosebite fonologic, atunci complexului sonor x îi corespund două forme gramaticale.

Luăm, de pildă, contextele :

{ văzînd *casa*, a acceptat
{ *casa* are trei etaje

Cuvîntul *casa* are aici înţelesuri gramaticale deosebite, dar acest lucru nu are influenţă asupra învelişului său sonor. Deocamdată nu avem decît o singură formă : *casa*. Înlocuim *casa* cu pronumele personal *ea* şi obţinem :

{ văzînd-*o*, a acceptat
{ *ea* are trei etaje

Am demonstrat astfel că învelişul sonor *casa* acoperă două forme gramaticale diferite (acuzativul şi nominativul). Sînt deci acceptate ca forme gramaticale diferite ale aceluiaşi cuvînt numai acele forme care fie :

a) sînt diferite şi fonologic, şi ca înţeles (*casă-case*), fie
b) sînt identice fonologic, dar au înţelesuri deosebite care, la cel

puțin un cuvînt, se exprimă fonologic deosebit (*casa* — nominativ —)/ *casa* —acuzativ, pentru că există *ea* — nominativ — /*o* — acuzativ —).

Am operat de data aceasta cu o pereche de contexte diferite în care aceeași formă apărea cu sensuri deosebite. Și aici se produce o variație — dar numai a sensului —, de aceea o putem numi *variație unilaterală* (sau *monoplană*). Ea este criteriu de identificare a formelor gramaticale ale cuvîntului A numai dacă, pentru un cuvînt B, constatăm în aceeași pereche de contexte o variație concomitentă. După cum se vede, acest tip de variație joacă rolul hotărîtor în ambele tipuri de contexte (identice și diferite) discutate pînă acum.

5. Contexte diagnostice. Rolul lor în definirea cazurilor

Opoziția dintre formele cazuale ale substantivului se manifestă în multe feluri : deosebiri în învelișul sonor, diferențe de sens gramatical, deosebiri care rezultă din natura cuvintelor cu care se combină, deosebiri în privința rolului sintactic pe care îl joacă în propoziție. Pentru a defini fiecare formă cazuală în raport cu celelalte ar trebui să alegem din aceste deosebiri cîteva note esențiale, caracteristice. E paradoxal, și totuși adevărat, că gramatica izbutește să stabilească numărul cazurilor unei limbi, dar întîmpină mari dificultăți cînd i se cere să dea o definiție a cazului în general, și definiții pentru fiecare caz în parte.

Desigur specificul exprimării sonore nu este un criteriu pentru definirea unui caz. Dacă totuși ar fi, am ajunge la definiții de tipul : „Genitiv este cazul care se exprimă prin desinența A".

Sensul gramatical pare un criteriu mai bun și e de mult folosit. Înseși denumirile tradiționale ale cazurilor sînt bazate pe înțeles. (De exemplu, „vocativul e cazul care exprimă o chemare" : lat. *vocare* „a chema".) Din păcate, în fiecare limbă același caz are sensuri foarte variate, unele mai importante, altele rare, în orice caz — imposibil de reunit într-o definiție. Genitivul din *pedepsirea vinovatului* are sensul „asupra căruia se răsfrînge direct o acțiune", dar genitivul din *fapta vinovatului* înseamnă „care face o acțiune". Curios e și faptul că același sens se exprimă și cu cazuri diferite : de pildă, sensul primului genitiv coincide cu sensul principal al acuzativului, iar sensul celuilalt genitiv ne face să ne gîndim imediat la nominativ.

Natura cuvintelor cu care se combină fiecare formă cazuală a unui substantiv nu este nici ea un criteriu acceptabil. În românește, genitivul se combină mai ales cu substantive, iar dativul mai ales cu verbe. Dar dativul se combină și cu adjective, iar verbele apar în sintagme și cu acuzativul.

Rolul sintactic în propoziție este un criteriu des invocat : nominativul e cazul subiectului, al apoziției și al numelui predicativ, genitivul are rol de atribut etc. Nimeni nu poate nega legătura dintre funcția sintactică a cuvîntului și forma sa cazuală. Dacă vrem să folosim același cuvînt, rînd pe rînd, cu rol de subiect, sau nume predicativ, atribut sau complement (de diferite tipuri), constatăm că foarte des trebuie să-i schimbăm

forma. Dar atîta nu e de ajuns. Subiectul, numele predicativ şi apoziţia nu se exprimă numai prin nominativ, atributul se exprimă şi el prin mai multe cazuri : pe de altă parte, se ştie că uneori e greu să se delimiteze complementul direct de cel indirect (şi aceasta ne împiedică să exprimăm diferenţa dintre acuzativ şi dativ în funcţie de rolul sintactic în propoziţie). Cum poate fi formulată diferenţa de funcţie sintactică în exemple ca : *priveşte tabloul* (complement direct) — *se uită la tablou* (complement indirect) ?

În faţa acestei situaţii deconcertante, şcoala lingvistică descriptivistă a propus un nou criteriu : poziţia, locul în lanţul vorbirii, ceea ce, în ultimă instanţă, se reduce la context. Ni se recomandă deci să definim fiecare formă cazuală prin contextul în care apare.

Se ştie însă că fiecare formă cazuală apare în infinit de multe contexte : trebuie deci găsite contextele caracteristice, contextele în care dacă vrem să folosim un substantiv, sîntem obligaţi să-l punem la un anumit caz. În acest context, deci în această poziţie, celelalte cazuri trebuie să fie excluse. Astfel de contexte sînt numite *diagnostice*.

Dăm mai jos contextele care ni s-au părut că satisfac condiţiile unor contexte diagnostice pentru fiecare caz din flexiunea substantivelor romîneşti. Menţionăm că acuzativul cu prepoziţie n-a fost tratat ca un caz aparte, prepoziţia fiind considerată un cuvînt separat (chiar atunci cînd e vorba de *pe* de la complementul direct). Ori de cîte ori vom spune că introducem un substantiv într-un context, vom avea în vedere substantive neprecedate de prepoziţii (simple sau compuse, locuţiuni prepoziţionale).

N-am ţinut seama de substantivele cu sens temporal care uneori, la forma articulată, au funcţie de adverb (*joia*, *ziua*, *vara* etc.) şi nici de adjectivele (sau de alte părţi de vorbire) substantivate.

Locul substantivului în context n-a fost considerat ca relevant. Dacă se spune „*verb la pasiv* este context diagnostic pentru substantivele la cazul x", aceasta înseamnă că substantivele pot fi aşezate fie înainte, fie după verb.

Contextele propuse mai jos au fost în aşa fel alese încît să fie cît mai scurte cu putinţă şi să conţină un verb la un mod predicativ (de unde rezultă că toate contextele vor fi propoziţii). În felul acesta, fiecare caz va fi definit în relaţie cu un verb-predicat.

După cum se va vedea, contextele noastre vor fi exprimate în termeni gramaticali (de exemplu, „verb la diateza..., persoana...") şi nu lexicali (de exemplu, „verbul *a fi*" sau „prepoziţia *datorită*"). Ar fi uneori destul de uşor să recurgem la contexte lexicale şi să spunem, de pildă : „cazul dativ este acel caz al substantivelor care apare în mod necesar după prepoziţiile *graţie*, *mulţumită*, *datorită*". Dacă n-am procedat totuşi aşa, e pentru că nu pentru toate cazurile există cîte un cuvînt care să le ceară cu necesitate, dar mai ales pentru că definirea unei categorii gramaticale e preferabil să se facă în termeni gramaticali, care au avantajul generalităţii.

Plecăm de la premisa că limba romînă are cinci cazuri (nominativ, genitiv, dativ, acuzativ şi vocativ). La această cifră se ajunge folosind metoda contextelor identice şi a contextelor diferite, pe care le-am explicat

mai sus. Prin metoda contextelor diagnostice nu urmărim aşadar să aflăm cîte cazuri există în limba romînă, ci să le definim prin poziţie. Faptul că fiecare caz are cel puţin un context diagnostic (în care, aşa cum am spus, celelalte cazuri nu sînt admise) e o dovadă că metodele de analiză au fost corect aplicate.

Cele spuse mai sus nu infirmă posibilitatea de a folosi contextele diagnostice şi pentru stabilirea numărului de cazuri (persoane, numere, moduri etc.) dintr-o limbă dată.

a. nominativul

Context diagnostic : verb la persoana a III-a.

Condiţie : schimbarea numărului la substantiv provoacă schimbarea numărului la verb, şi invers.

În această formulare concisă vrem să spunem că, dacă în contextul arătat introducem un substantiv şi respectăm condiţia acordului în număr, acel substantiv nu poate fi decît la nominativ. Verbul poate fi tranzitiv sau intranzitiv şi la orice diateză : *elevul trece* (prin schimbarea numărului, *elevii trec*), *era elev*, *meritul e preţuit*, *copilul se teme* etc.

Limitarea la persoana a III-a se justifică astfel : dacă am admite şi persoana a II-a, am găsi şi contexte ca *vino*, *băiete* (prin schimbarea numărului, *veniţi*, *băieţi*), unde substantivul e la vocativ — deci contextul nu mai e diagnostic pentru nominativ. Persoana I ar putea fi admisă, dar n-am menţionat-o pentru că sînt foarte puţine verbele care admit această construcţie (*par elev*, *am fost numit profesor*). Contextul n-ar mai avea caracter suficient de general.

b. vocativul

Context diagnostic : verb la persoana a II-a.

Condiţie : aceaşi ca la **a**.

Exemplu : *spune*, *tovarăşe* (prin schimbarea numărului la verb sau la substantiv, *spuneţi*, *tovarăşi*).

Şi de data aceasta e nevoie de o limitare în privinţa persoanei (ca la **a**) ; altfel am obţine contexte cu substantivul la nominativ, de pildă *avionul a decolat — avioanele au decolat*.

Discuţia de la punctele **a** şi **b** arată cum se opun nominativul şi vocativul în contexte diferite numai prin persoana verbului, condiţia rămînînd aceeaşi.

c. genitivul

Context diagnostic : verb la pasiv, persoana a III-a.

Condiţie : schimbarea genului la verb atrage schimbarea formei substantivului.

Condiţia fiind „schimbarea genului la verb ...” era normal să limităm contextul diagnostic la verb pasiv (singura diateză care deosebeşte genurile : *el, ea merge* ; *el, ea se îmbracă* ; dar *el e lăudat — ea e lăudată*).

Exemplu : *al portocalei* (de pildă, gustul) *e apreciat* ; cu modificarea genului : *a portocalei* (de pildă, savoarea) *e apreciată.*

Trebuie precizat, pentru a preveni nedumeririle sau obiecțiile, că forme ca *al portocalei* sînt variante poziționale ale genitivului : compară *savoarea portocalei* cu *această savoare a portocalei* sau *acest gust minunat al portocalei.* Gramatica limbii romîne cere ca în anumite poziții să folosim varianta cu *al* (*a, ai, ale*), iar în celelalte poziții — varianta fără acest așa-numit articol posesiv. (După cum se știe, variantele care nu pot apărea în același context se numesc variante poziționale.)

Prin formularea dată contextului diagnostic al genitivului, vrem să spunem că, dacă ne propunem să construim o propoziție cu un substantiv și un verb la pasiv, pers. III, și punem condiția arătată, substantivul nu poate fi decît la genitiv (singurul caz care, la una din variantele sale poziționale, deosebește genul)[1].

Am limitat contextul la persoana a III-a nu pentru a evita producerea unor contexte cu alt caz decît genitivul, ci pur și simplu pentru că în condițiile cerute limba romînă nu permite folosirea persoanei I sau a II-a. De fapt, limitarea nu e impusă de noi, ci de regulile limbii.

d. dativul

Context diagnostic : verb la pasiv.

Condiție : schimbarea numărului la verb nu influențează substantivul, și invers.

Exemplu : *ai fost lăudată profesorului* (cu schimbarea numărului, *ați fost lăudate profesorului*).

e. acuzativul

Context diagnostic : verb reflexiv cu pronumele în dativ.

Condiție : Variația numărului la substantiv nu depinde de variația numărului la verb, și invers.

Exemple : *îți dorești succese, îți amintești promisiunile* (cu schimbarea numărului, *vă doriți succese, vă amintiți promisiunile*).

acuzativul cu prepoziție

Așa cum am arătat de la început, acuzativul cu prepoziție nu a fost considerat caz aparte. Există totuși un context în care nu poate apărea decît acuzativul cu prepoziție : pronume personal în dativ la persoana I + verb la pasiv persoana a II-a.

Condiția : variația numărului la substantiv nu depinde de variația numărului la verb, și invers. Exemplu : *mi-ai fost lăudată de profesor.* Această constatare nu ne îndreptățește însă să trecem printre cazuri și acuzativul cu prepoziție, deoarece prepoziția e un cuvînt aparte, e altă parte de vorbire, nu formează un singur corp fonetic cu substantivul,

[1] Firește, nu e vorba de genul substantivului în genitiv, ci de genul substantivului (exprimat sau subînțeles) pe care acesta îl determină.

de care poate fi despărțită printr-un șir de alte cuvinte. (Prepoziția *pe* „morfem al acuzativului" nu intră în discuție, deoarece nu poate apărea în acest context.)

În plus, ar trebui să admitem pînă la urmă că la sistemul cazual se adaugă tot atîtea cazuri cîte prepoziții (simple, compuse, locuțiuni prepoziționale) sînt în românește, deoarece, înlocuind o prepoziție cu alta, de regulă se schimbă și sensul (deci se produce o variație concomitentă). Ni se pare destul de greu de admis că *la rîu*, *de la rîu*, *de dincolo de rîu* etc. sînt forme cazuale ale cuvîntului *rîu*. O atare concepție ar complica enorm morfologia limbii române.

Contextul citat mai sus dovedește numai că și pentru unele îmbinări de cuvinte există contexte diagnostice.

În concluzie, fiecare formă cazuală a unui substantiv poate apărea în diferite contexte și cu diferite funcții și sensuri, în diferite relații cu cuvinte aparținînd mai multor părți de vorbire. Contextul în care poate apărea numai o formă cazuală este contextul care o definește în opoziție cu toate celelalte. Cu ajutorul contextelor diagnostice obținem deci definiții de tipul: „Forma cazuală x este acea formă a substantivului care apare în contextul diagnostic y".

Studiul cazurilor firește că nu se poate opri aici. Definiția pozițională trebuie să fie urmată de precizări legate de toate caracteristicile fonologice, morfologice, sintactice și semantice ale fiecărei forme cazuale.

ANTICIPAREA COMPLEMENTULUI PRIN PRONUME, O REGULĂ GRAMATICALĂ NOUĂ?

DE

I. COTEANU

Potrivit cu indicaţiile gramaticilor romîneşti, complementele directe şi indirecte, aşezate înainte a verbului regent, trebuie reluate printr-un pronume personal. În virtutea acestei reguli, se spune şi se scrie : **pe băiat îl** *cunosc*, **băiatului i-***am spus*, **pe fată** *am văzut*-**o**, **fetei i** *s-a dat*, **locul** *acesta* **l-***am ales* etc., iar, la plural : **pe băieţi îi** *cunosc*, **băieţilor le-***am spus*, **fetelor li** *s-a dat* etc.[1]

Dacă însă complementul (direct sau indirect) este aşezat după verb, gramaticile recomandă să spunem şi să scriem[2] : *cunosc pe băiat*, *am spus băiatului*, *am văzut pe fată* etc.

Împotriva acestei recomandări, complementul direct şi cel indirect apar însă din ce în ce mai des anticipate prin pronume. Iată numai cîteva din numărul foarte mare de exemple pe care cititorul le poate întîlni frecvent în lecturile sale :

---

[1] Nu ne interesează aici absenţa foarte puţin justificată a reluării ca în versurile :

Căi noastre n-ai să pui zăgaz
Tu, duşman al păcii între oameni.

M. Beniuc, *Steaguri*, p. 27.

Mănînc din pîine şi-ţi sărut obrazul
ars de vînt şi rîsul îţi sărut.

Florenţa Albu, *Fără popas*, p. 60.

[2] Cu excepţia Gramaticii Academiei R.P.R., vol. I, p. 198, unde se consideră incorectă construcţia *am văzut pe oameni* faţă de *pe oameni i-am văzut* şi *am văzut oamenii*. Exemplul ni se pare însă discutabil, între altele şi din cauza absenţei contextului larg, căci *am văzut pe oameni lucrînd* nu mai este în aceeaşi situaţie. Impresia de incorectitudine provine din lipsa determinativului la cuvîntul *oameni*.

1. *Complementul direct la masculin singular*[1]

l-*a născut nevasta* **pe Ion**; Florența Albu[2].
l-*a plătit* **pe Luchian**; Tudor Arghezi[3].
l-*am întrebat* **pe prietenul** *meu*; Eugen Barbu[4].
vizitîndu-**l pe președintele** *republicii*; Geo Bogza[5].
îl *întreabă* **pe Filimon**; G. Călinescu[6].
l-*am găsit* **pe Soare**; Camil Petrescu[7].
îl *scoase* ... **pe bătrîn**; Vasile Rebreanu[8].
să-**l** *facă* **pe solomonar**; Mihail Sadoveanu[9].
l-*a tradus* **pe Teofrast**; I. Vitner[10].
l-*au asigurat* **pe primul ministru**; Scînteia[11].
pînă-**l** *prinde* **pe șoarece**[12].

2. *Complementul direct la feminin singular*

tîlharul i-**o** *zdrobise spărgîndu-i* **beregata**; T. Arghezi[13].
o *iubeam puțin* **pe logodnica lui T.**; Eugen Barbu, *op. cit.* p. 20.
a iubit-**o pe Emilia**; Camil Petrescu, *op. cit.*, p. 147.
o *găsiseră* **pe moartă**; Vasile Rebreanu, *op. cit.*, p. 13.
cheam-**o** *și* **pe fii-mea**; Zaharia Stancu[14].

3. *Complementul direct la masculin plural*

i-*au urît* **pe basci**; Geo Bogza, *op. cit.*, p. 280.
i-*a trezit* **pe cei din cazemată**; Mihu Dragomir[15].
să-**i** *învețe* **pe oameni**; Vasile Rebreanu, *op. cit.*, p. 84.
i-*a făcut* **pe unii**; I. Vitner, *op. cit.*, p. 20.
să-**i** *convingă* **pe armatori**; Scînteia, 5677, p. 4.

---

[1] Finuța Asan (*Reluarea complementului în limba română, Studii de gramatică*, vol. III, p. 103—104) are impresia că „se reia mai des complementul indirect decît cel direct". Frecvența lor ar trebui însă cercetată atent pe baze sta istice pentru a decide cu siguranță. Avînd nevoie să ilustrez cu cîteva exemple complementul indirect însoțit de pronume la masculin și la feminin plural, am parcurs 495 de pagini ale primului volum al romanului *Bărăgan* de V. Em. Galan și încă vreo 300 de pagini din operele altor scriitori și nu am găsit decît cîteva cazuri, în timp ce complementele directe în aceeași situație apar foarte des.

[2] *Fără popas*, EL, 1961, p. 24.
[3] *Tablete de cronicar*, ESPLA, 1960, p. 304.
[4] *Prînzul de duminică*, EL, 1962, p. 15.
[5] *Scrieri în proză*, ESPLA, 1956, p. 334.
[6] *Nicolae Filimon*, ES, 1959, p. 131.
[7] *Patul lui Procust*, București, 1946, p. 132.
[8] *Casa*, EL, 1962, p. 19.
[9] *Opere*, II, 1940, p. 17.
[10] *Prozatori contemporani*, EL, 1962, vol. II, p. 6.
[11] Nr. 5684, p. 4.
[12] În *Tinerețe fără bătrînețe . . . .*, *basme populare românești*, în bucățile culese de O. Bîrlea, „Biblioteca pentru toți", 1961, p. 127.
[13] *1907*, Editura Tineretului, 1955, p. 89.
[14] *Desculț*, ed. VII, EL, 1962, p. 226.
[15] *La început a fost sfîrșitul*, EL, 1962, p. 23.

4. *Complementul direct la feminin plural*

le *cunoşteai* **pe cele cîteva femei**; Camil Petrescu, *op. cit.*, p. 134.
le *ajută* **pe membrele** *brigăzii*; Scînteia, 5684, p. 1.
le-*au crescut acolo* **pe fete**; Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 112.

5. *Complementul indirect la masculin singular*

i-*a aruncat* **valetului**; Tudor Arghezi, *Tablete*, p. 304.
îi *mai rămîne ... timp* **holongărului**; Geo Bogza, *op. cit.*, p. 271.
îi *atrăsese atenţia* **doctorului**; Eugen Barbu, *op. cit.*, p. 64.
i-*a cerut* **lui Budai Deleanu**; Paul Cornea [1].
i-*a făcut semn* **lui Indrea**; Mihu Dragomir, *op. cit.*, p. 29.
înainte de a-**i** *mai face* **autorului** ... *un reproş*; Marin Preda [2].
i *se adresă el* ... **activistului**; Vasile Rebreanu, *op. cit.*, p. 179.
i-*au acordat* **lui Mazilu**; I. Vitner, *op. cit.*, p. 5.
nu **i**-*a adus* **cancelarului**; Scînteia, 5712, p. 4.

6. *Complementul indirect la feminin singular*

i *se cuveneau şi* **mamei**; Florenţa Albu, *op. cit.*, p. 50.
Eu ce-**i** *aduc* **străvechii noastre lire...?** M. Beniuc [3].
cine **i**-*a zis* ... **la soacră-mea**; Vasile Rebreanu, *op. cit.*, p. 9.
spune-**i**, *bade*, **la mă-ta** [4].
şi-**i** *da* **la pajără**; Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 194.

7. *Complementul indirect la masculin plural*

le *bagă-n cap* **ţăranilor**; Arghezi, *1907*, p. 64.
li *se întîmplă* ... **oamenilor mărunţei**; V. Em. Galan [5].
le-*a strîns mîna,* **fiecăruia** *pe rînd*; id. *op. cit.*, p. 433.
nu **le**-*a dat haine ... decît* **gradaţilor**; Zaharia Stancu, *op. cit.*, p. 218.

8. *Complementul indirect la feminin plural* [6]

le-*a poruncit* **cadînelor**; Zaharia Stancu, *op. cit.*, p. 219.

*

Anticiparea prin pronume se întîmplă mai ales cînd complementele directe şi indirecte exprimă nume de persoană sau de fiinţe, eventual de lucruri personificate, ca în : *pînă*-**l** *prinde* **pe şoarece** sau **îi** *spusei* **dorului**. În : *ce soartă* **le** *aşteaptă* **pe celelalte** popoare [7], *le* ar putea fi rezultatul personificării lui *popor* sau o contaminare între *ce soartă le aşteaptă* şi *ce soartă aşteaptă pe celelalte popoare.*

[1] *Studii de literatură romînă modernă*, EL, 1962, p. 15.
[2] *Contemporanul* nr. 50—844 (1962), p. 3.
[3] *Materia şi visele*, EL, 1961, p. 7.
[4] În *Folclor din Ţara Zarandului*, culegere de Ioan Şerb şi Domiţian Cesereanu, *Folclor din Transilvania*, I, EL, 1962, p. 9.
[5] *Bărăgan*, ESPLA, 1954, p. 109.
[6] Apare extrem de rar. Exemplul citat a ieşit din lectura a vreo 2 000 de pagini de literatură !
[7] Geo Bogza, *op. cit.*, p. 292.

Aceasta este prima deosebire dintre anticipare şi reluare, căci cea din urmă se utilizează la toate numele, indiferent de conţinutul lor.

Faţă de reluare, anticiparea reprezintă o abatere şi, în consecinţă, s-ar cere să fie combătută. Să căutăm însă întîi explicaţia acestei abateri atît de frecvente încît pune sub semnul întrebării însăşi valabilitatea regulii în numele căreia ar trebui s-o condamnăm.

Reluarea complementelor directe şi indirecte prin pronume este, după părerea noastră, o reflectare a structurii sintactice a pronumelor personale, care au, în romîneşte, cîte trei posibilităţi de exprimare a acuzativului şi dativului, respectiv:

1. **mă** cunoaşte;	**îmi** spune
te cunoaşte;	**îţi** spune
îl cunoaşte;	**îi** spune
2. **mă** cunoaşte ... **pe mine**;	**îmi** spune ... **mie**
te cunoaşte ... **pe tine**;	**îţi** spune ... **ţie**
îl cunoaşte ... **pe el**;	**îi** spune ... **lui**
3. **pe mine** ... **mă** cunoaşte;	**mie** ... **îmi** spune
pe tine ... **te** cunoaşte;	**ţie** ... **îţi** spune
pe el ... **îl** cunoaşte;	**lui** ... **îi** spune

Fiecare din cele trei posibilităţi constituie cîte un tip, iar toate împreună, un sistem, a cărui primă caracteristică este s t a b i l i t a t e a. Dacă din tipul 3, scoatem pe *mă, te, îl* sau pe *îmi, îţi, îi*, ceea ce rezultă nu mai face parte din limba romînă, din structura ei actuală; *pe mine ... cunoaşte, mie ... spune* etc. sînt, evident, formulări neromîneşti. A doua caracteristică este o b l i g a t i v i t a t e a pronumelor neaccentuate de a nu se îndepărta de verbul lor. De exemplu, *cunoaşte* şi *mă* nu pot fi despărţite decît prin acele adverbe de mod cărora limba romînă le permite să se introducă şi între auxiliare şi verbul conjugat, la timpurile compuse. Avem deci:

mă *şi* cunoaşte,	faţă de:	am *şi* văzut
mă *cam* cunoaşte		am *cam* văzut
mă *mai* cunoaşte		am *mai* văzut
mă *tot* cunoaşte		am *tot* văzut
mă *prea* cunoaşte		am *prea* văzut

Graiurile populare au chiar tendinţa de a alipi pronumele neaccentuate la verb. De aceea se şi spune adesea, în Muntenia, *nu mai* **mă** *cunoaşte*, în loc de *nu* **mă** *mai cunoaşte*.

Cele trei tipuri de exprimare prin pronume a complementelor directe şi indirecte s-au dezvoltat din necesităţi stilistice, primul şi al doilea fiind marcate stilistic prin repetare: *pe mine mă*; *mă* [cunosc] *pe mine*. Baza lor o constituie însă tipul al treilea: *mă cunoaşte, îi spune*, ceea ce reiese din faptul că insistenţele stilistice, caracteristice pentru tipurile anterioare, sînt libere din punctul de vedere al topicii. *Pe mine, pe tine, pe el* etc. se pot plasa la distanţe apreciabile de verbul lor, de exemplu: **pe mine**

prietenul despre care ţi-am vorbit de atîtea ori pînă acum şi despre care s-ar putea să mai vină vorba şi cu alte ocazii, **mă** *cunoaşte de ani de zile*; şi : **ţie**, *căruia totdeauna m-am silit, să-ţi fiu de ajutor...*

Complementele directe şi indirecte, reluate, ca şi cele anticipate prin pronume, reproduc întocmai această structură, datorită echivalenţei dintre pronume şi substantive. Tipul **pe el îl** *cunoaşte* s-a dezvoltat deci fără nici o greutate în **pe Ion îl** *cunoaşte*, unde *pe el* a fost echivalat cu *pe Ion*, potrivit raportului bilateral dintre nume şi pronume. Echivalenţa nu s-a produs între *îl* şi nume, pentru că *îl* nu poate lipsi niciodată din construcţie. Datorită acestui fapt, vorbitorului i-a fost uşor să considere că *pe el*, fiind facultativ, este o reluare a lui **îl**. Procesul se ilustrează foarte bine cu următorul fragment dintr-o povestire care reproduce exact vorbirea populară : *Şi a rămas femeia cu fetele. Le-a(u) crescut pe ele...***le-a(u)** *crescut acolo* **pe fete**[1] ca şi prin textul literar de mai jos : *Şi* **le** *zicea el,* **versurile acestea**, *într-un anumit fel* [2]. Punînd *versurile acestea* între virgule, autorul a vrut să sublinieze ideea pe care o avea în minte cînd a început fraza. Valoare de document pentru ce urmărim aici are punctuaţia şi în fraza următoare din Camil Petrescu : *a început să-***l** *pălmuiască orbeşte,* **pe prietenul nostru**, *care ...* [3], fiindcă virgula nu este justificată gramatical după verbul *pălmuiască.*

Reiese aşadar din cele spuse mai sus că anticiparea nu este pe de o parte decît reversul reluării, pe de altă parte că ea are caracter popular, fiind o precizare stilistică provenită din vorbirea curentă.

Am văzut mai înainte că numele de lucruri şi de fiinţe sînt anticipate prin pronumele personal neaccentuat în mod aproape exclusiv cînd indică personificări. Se aud însă uneori şi fraze ca : **îl** *bea* **pe vin** (*de-l prăpădeşte*), dar şi aici avem a face cu o personificare, ce-i drept glumeaţă, cum arată şi utilizarea într-un fel abuzivă a prepoziţiei *pe*, al cărui rol de a marca genul personal este bine cunoscut.

Construcţia **îl** *cunoaşte* **pe Ion** a putut să apară şi prin simpla inversiune a formulei **pe Ion/îl** *cunoaşte*, dar chiar într-un asemenea caz, punctul de plecare a fost tot sistemul pronominal, proiectat în sistemul de exprimare a complementelor directe şi indirecte.

Procedeul anticipării este relativ recent, nu numai pentru că sînt admise astăzi atît construcţiile cu pronume de anticipare cît şi celelalte, ci, mai ales, pentru că frecvenţa celor dintîi creşte în toate limbajele şi în scrisul a foarte mulţi mînuitori ai condeiului pe măsură ce ne apropiem de zilele noastre.

Anticiparea este aşadar o regulă nouă pe care ar fi bine ca gramaticile noastre s-o accepte şi s-o explice ca pe o tendinţă puternică a limbii romîne contemporane.

---

[1] La O. Bîrlea, *op. cit.*, p. 112.
[2] Mihail Sadoveanu, *op. cit.*, p. 6.
[3] Camil Petrescu, *op. cit.*, p. 132.

ŞI, SEMN AL CONJUNCTIVULUI ÎN GRAIUL CRIŞEAN

DE

ION GHEŢIE

1. Una dintre cele mai însemnate particularităţi ale graiului crişean este folosirea conjuncţiei *şi* pentru *să* din limba literară. De exemplu: *Pune pe masă pită şi sare şi apă* **şi aibă** (= să aibă) *ursătorii ce mînca* (ALRT, 310, Roşia, p. 141).

Semn al conjunctivului, *şi* îndeplineşte absolut toate funcţiile lui *să* din celelalte graiuri şi din limba literară. *Şi* introduce, aşadar: propoziţii finale: *Mă suii într-un măr dulce/* **Şi** *văd badea cum să duce* (Weigand, *Körösch-Marosch*, 152, Cefa, p. 320), consecutive (cu nuanţă finală): *Bate, doamne-n cap* **şi** *mori* (Weigand, *Samosch-Theiss*, 182, Cehei, p. 42), completive directe: *O vrut* **şi** *margă* (Şandru, *Bihor*, Peştera, p. 178), completive indirecte: *Da nici una nu să-ndură/***Şi** *trezească-un ficioraş* (Alexici, *Texte*, Nermiş [1], p. 181), subiective: *Care-i nemiş, care-o fost birău şi care-o fost jurat triabă* **şi-***i spargă* (ALRT, 310, Roşia, p. 141), atributive-consecutive: *N-au putere* **şi** *să bage dacă-i spartă pielea* (ALRT, 310, Roşia, p. 139)[2].

De asemenea, *şi* formează conjuncţii compuse, cum sînt, de exemplu, *ca şi* (*Ducîndu-i* **ca şi-***i îngroape/Strigă tata*; Alexici, *Texte*, Nermiş, p. 177) sau *cum şi* (*Ice că-i ursește* **cum şi** *fie-n lumea asta* (ALRT, 310, Roşia, p. 139).

2. Această particularitate sintactică a graiurilor de pe Crişuri şi de pe Someş, semnalată la sfîrşitul secolului trecut, nu s-a bucurat pînă în prezent de prea multă atenţie din partea cercetătorilor. Cel dintîi care a atras atenţia asupra acestui fenomen lingvistic a fost Vasile Vaida în două articole consacrate morfologiei şi, respectiv, lexicului graiului din

---

[1] La Alexici, Niermeghi [= magh. Nyermegy], numirea dinainte de 1918 a satului.

[2] E de presupus că *şi* introduce de asemenea propoziţii predicative şi condiţionale; textele cercetate de noi nu conţin însă astfel de propoziţii.

Sălaj [1]. Indicaţiile sale sînt însă cu totul sumare : „şi = să, spre pld. „cum şi nu" = cum să nu". Se afirmă apoi că folosirea lui *şi* în locul lui *să* era destul de frecventă în limba veche şi se dau unele exemple asupra cărora ne vom opri în altă parte a lucrării.

Informaţii mai bogate descoperim cîţiva ani mai tîrziu în cele două monografii pe care Weigand le-a consacrat graiurilor vorbite în partea nord-vestică a Ardealului. După lingvistul german, în întregul Bihor *şi* [2] este folosit drept conjuncţie finală, îndeplinind aşadar funcţia lui *să* din restul Dacoromaniei : *nu vrea şi vîndă, o poruncit şi vină* [3]. Prezenţa lui *şi* poate fi constatată şi la nord de Bihor într-o arie a aşa-numitului dialect de pe Someş şi Tisa (punctele 178—188, situate pe teritoriul fostelor judeţe Sălaj şi Satu Mare [4]). Datele furnizate de anchetele lui Weigand sînt insuficiente pentru a ne face o imagine exactă asupra răspîndirii şi valorii conjuncţiei *şi*. Astfel, fenomenul nu era cu siguranţă răspîndit în întregul Bihor, întrucît el n-a fost semnalat în sudul regiunii de M. Pompiliu, care a studiat cu zece ani înaintea lui Weigand graiul din valea superioară a Crişului Negru [5]. De altminteri, nici textele culese de Weigand nu ne permit să-l notăm pe *şi* decît într-un număr redus de puncte din Bihor (punctele 142, 152, 158, situate undeva în partea centrală a regiunii).

Nu putem admite apoi că acest *şi* crişean avea exclusiv o valoare finală, cum ţine să ne încredinţeze Weigand, revenind pentru a doua oară asupra fenomenului în discuţie [6]. Noţiunea de propoziţie finală avea pentru Weigand o sferă mult mai largă decît aceea pe care i-o conferim astăzi. Cele două pseudo-finale înregistrate de lingvistul german şi citate de noi mai sus sînt doveditoare în această privinţă. Oricît de puţine şi de scurte, textele lui Weigand ne permit să notăm conjuncţia *şi* în fruntea unor propoziţii finale, consecutive, completive directe, indirecte şi atributive-consecutive.

Unele date în plus obţinem parcurgînd *Textele populare* publicate de Alexici în 1899. Poeziile populare culese din satele Căuaşd şi Nermiş (amîndouă în Bihor, imediat la nord de linia Salonta-Beiuş) prezintă consecvent pe *şi* în locul lui *să* din limba comună. În schimb, în materialul adunat din Săldăbagiu, localitate situată şi ea imediat la nordul liniei mai sus amintite, nu-l întîlnim decît pe *să*.

Observaţii în cea mai mare parte asemănătoare celor notate pe marginea lucrărilor lui Weigand se pot face şi în privinţa materialului publicat de Gh. Hetcou în disertaţia sa inaugurală consacrată graiului

[1] *Studiu asupra abaterilor gramaticale în dialectul ţeranilor romîni din Sălagiu,* în „Tribuna", Sibiu, VII (1890), nr. 14, p. 53; *Material jargon de dialect sălăgian,* în „Tribuna", VII (1890), nr. 96, p. 381.

[2] În cele ce urmează, pentru a simplifica exprimarea, vom omite să notăm de fiecare dată după *şi* explicaţia „semn al conjunctivului". Ori de cîte ori ne vom referi la alte valori ale conjuncţiei *şi*, vom menţiona acest lucru.

[3] G. Weigand, *Körösch, Marosch,* p. 301.

[4] G. Weigand, *Samosch-Theiss,* p. 41.

[5] Şi de nici unul din cercetătorii ulteriori (vezi studiul recent al lui T. Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru,* [Bucureşti], 1961). În privinţa atestărilor din Nermiş, vezi mai jos p. 259.

[6] În *Samosch-Theiss,* p. 41.

din Valea Bereteului [1]. Autorul constată răspîndirea fenomenului în întreaga regiune anchetată [2], dar, orientîndu-se probabil după studiile anterioare ale lui Weigand, nu remarcă decît valoarea finală a lui *și*. Examinarea textelor publicate la sfîrșitul volumului ne arată că și la Hetcou, ca și la Weigand, avem a face cu o confuzie terminologică. Întîlnim în texte propoziții finale, consecutive, completive directe și subiective, toate introduse prin *și*.

Notații tangențiale asupra răspîndirii și valorii lui *și* din Bihor a făcut N. Drăganu în studiul asupra conjuncțiilor *de* și *dacă*. Vom reveni mai pe larg asupra opiniilor lui Drăganu, atunci cînd vom încerca să stabilim originea conjuncției *și*.

Era de așteptat că ancheta întreprinsă de Șandru în Bihor în 1936 să furnizeze date mai bogate asupra acestei interesante particularități sintactice dialectale. Din păcate, majoritatea localităților cercetate de Șandru sînt situate în partea sudică a fostului județ Bihor, adică acolo unde conjuncția *și* nu a fost pînă în prezent semnalată. Folosirea lui *și* e notată de aceea numai în trei localități (Ursad, Cordău, Peștera), dintre care prima este situată pe linia Salonta-Beiuș, iar celelalte două la nord de această linie, foarte puțin la sud de valea Crișului Repede. Cu toate acestea, așa cum se va vedea mai departe, pe baza materialului publicat de Șandru se pot face unele observații interesante asupra folosirii conjuncției *și* de către subiectele anchetate în cele trei puncte.

3. S-a văzut din cele de mai sus că investigațiile întreprinse în cei 50 de ani care au trecut de la apariția lucrărilor lui Vaida nu sînt în stare să ne prezinte o imagine completă a răspîndirii fenomenului studiat de noi. Acest lucru a devenit posibil abia după publicarea primelor volume ale *Atlasului lingvistic romîn*.

Așa cum rezultă din hărțile anexate (redactate pe baza ALR I și II [3]), folosirea lui *și* drept semn al conjunctivului se face pe un teritoriu relativ restrîns situat în partea de nord-vest a Ardealului. Aria unde se spune *și* pentru *să* e delimitată la sud de linia Salonta-Beiuș, la nord de linia Satu Mare-Baia Mare, iar la est de linia Baia Mare-Beiuș. Examinînd mai de aproape hărțile, vedem că ariile stabilite pe baza ALR nu sînt întru totul identice. În patru din cele zece puncte unde ALR I notează pe *și*, a fost atestată, de asemenea, și conjuncția *să* (punctele 278, 298, 320, 333). Dacă cercetăm harta nr. 2, alcătuită pe baza ALR II, observăm că aria de răspîndire a lui *și* ne apare mai omogenă, cu toate că și aici întîlnim un punct (325), unde conjuncția *și* nu a fost notată niciodată. Toate acestea sînt dovezi că zona unde *și* este folosit consecvent este mai redusă decît cea delimitată de acad. Em. Petrovici, atunci cînd a stu-

[1] Hetcou György, *A beretyómenti román nyelvjárás* [Graiul romînesc din Valea Bereteului]. Belényes [= Beiuș], 1912, p. 33.

[2] Bereteul este pricipalul afluent al Crișului Repede. Satele anchetate de Hetcou se găsesc în actualele raioane Șimleu și Marghita.

[3] ALR I, h. 83 „înghit, să înghiță", h. 139 „mă doare, să mă doară", h. 252 „trebuie să se însoare"; ALR II, h. 25 „întreb" [1—3] și [subj. 3], material necartografiat, p. 157, întrebarea 2679 „(fata vrea) să se mărite".

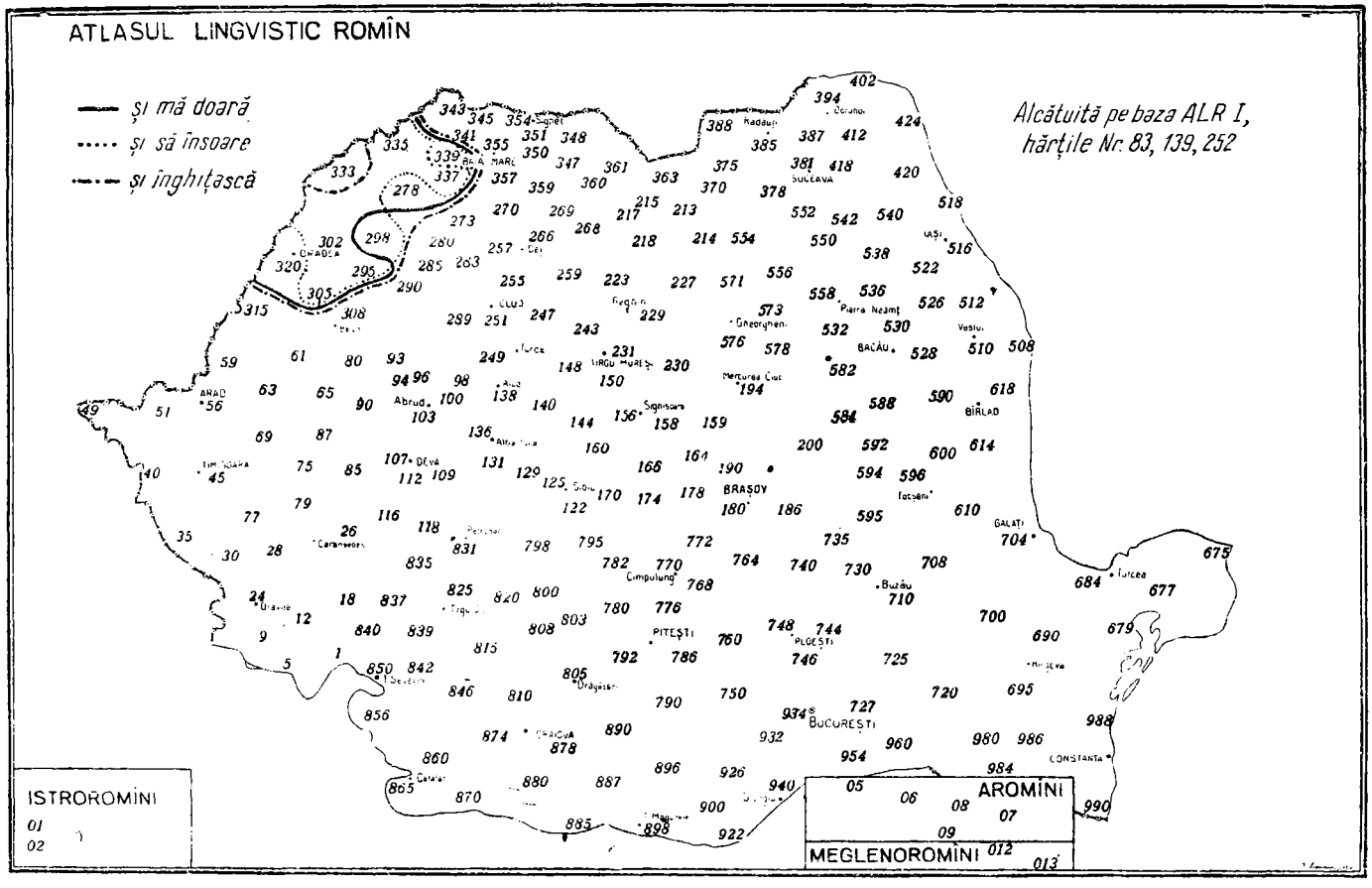
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN
și mă doară
și să însoare
și înghițască
Alcătuită pe baza ALR I, hărțile Nr. 83, 139, 252
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013

Harta nr. 1

diat repartiţia dialectală a dacoromînei [1]. *Şi* este folosit consecvent în partea vestică a fostului judeţ Satu Mare, într-o parte a fostului judeţ Sălaj şi în jumătatea nordică a Bihorului.

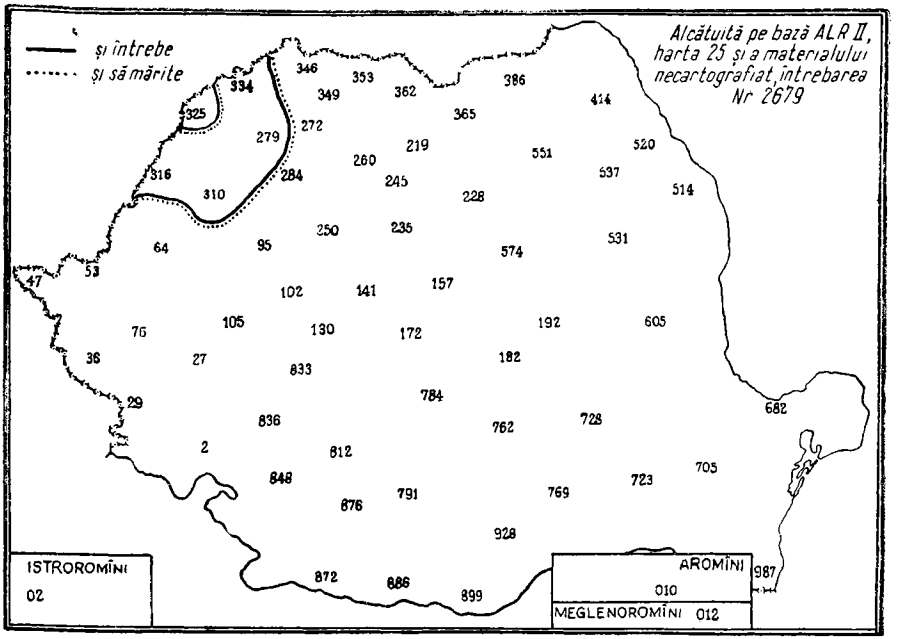

Harta nr. 2

Dacă punem la contribuţie rezultatele unor cercetări monografice anterioare, observăm că folosirea consecventă a lui *şi* se face într-o zonă încă şi mai limitată. Ancheta Şandru a constatat existenţa fenomenului în localităţile Ursad, Cordău şi Peştera. Dintre acestea, Ursad este situat la limita sudică a ariei de răspîndire a lui *şi*, pe cînd celelalte două aşezări se găsesc în interiorul acestei arii (Peştera e situată chiar pe teritoriul unde, după ALR, se spune totdeauna *şi*). Răspunzînd la chestionar, subiectul F din Cordău spune *vrei* **să** *grijeşti*, dar *vrem* **şi** *înţărcăm*, în vreme ce subiectul G din aceeaşi localitate foloseşte în ambele cazuri numai pe *să* : *vrei* **să** *grijeşti*, *vrem* **să** *înţărcăm*. Răspunsurile date de subiectele din Peştera ne prilejuiesc observaţii asemănătoare. Subiectul R spune : *vrei* **şi** *grijeşti*, *am vrut* **să** *înţărcăm*, comiţînd aceeaşi inconsecvenţă în folosirea conjuncţiei pe care o notăm în răspunsurile subiectului S din aceeaşi localitate : *vrei* **şi** *grijeşti*, *vrem* **să** *înţărcăm*. Punînd la contribuţie textele culese de Şandru, observăm că lista subiectelor care folosesc ambele semne ale conjunctivului devine mai mare. Un subiect din Cordău spune : *am vorbit ...* **să** *ducem damba*, **să** *ne petrecem*, *dar o vinit cărţi de lege la toţi* **şi** *merem la lege în Binş*. În ansamblu, folosirea lui *şi* e mai frecventă decît a lui *să* atît la acest subiect, cît şi la un altul din

[1] E. Petrovici, *Repartiţia graiurilor dacoromîne pe baza ALR*, în „Limba romînă", III (1954), nr. 5, p. 10 (harta nr. 3).

Peştera, de la care a fost obţinută următoarea frază semnificativă: *o zîs că* **să** *să gate c-aleagă ei ... grizu* **şî** *margă şi ea* (Şandru, *Bihor*, p. 178). Rezultă din cele de mai sus că nici în zona delimitată de punctele 305 şi 295 (unde ALR I şi II au notat numai conjunctive cu *şi*), prezenţa lui *şi* nu exclude folosirea conjuncţiei concurente. Aceiaşi vorbitori din Peştera folosesc cînd una, cînd cealaltă din conjuncţii, uneori în cadrul aceleiaşi fraze.

Aceste constatări ne permit să stabilim, pe de o parte, existenţa unei arii restrînse, situate la nord de Crişul Repede, unde *şi* pare a fi întrebuinţat consecvent în locul lui *să* din limba literară, iar, pe de altă parte, existenţa unor zone periferice, în care *şi* este concurat, în măsură mai mare sau mai mică, de *să*. În lumina acestei observaţii, aspectul geografic al răspîndirii fenomenului nu poate fi interpretat decît în două feluri: *şi* este fie o inovaţie, care s-a produs în colţul nord-vestic al Ardealului şi se răspîndeşte înspre sud, fie un arhaism sintactic, care-şi restrînge tot mai mult aria de răspîndire.

4. Este *şi* un fapt recent sau un arhaism? Un răspuns la această întrebare nu putem da decît examinînd originea acestui interesant fenomen sintactic dialectal.

După cîte ştim, două sînt încercările făcute pînă în prezent pentru a clarifica originea lui *şi*. C. Şandru îl explică pe *şi* pornind de la *să*. Discutînd în studiul său asupra graiului din Bihor diverse cazuri de schimbare a lui *s* în *ş*, precum: *dištantsă*, *konštantza*, *šteag*, *nšk'imburĭ*, el adaugă: La Ursad şi Peştera [1], „*s* de la conj. *să* est passé à *š*: *şi*: *tra şi fak*, *nu št'iw şi spuyŭ* etc." [2]. Nu e greu de observat că derivarea lui *şi* din *să* este cu neputinţă de făcut, dacă ţinem seama de legile fonetice ale limbii romîne. Apariţia lui *ş* în locul lui *s* (ca şi a lui *i* în locul lui *ă*) nu poate fi explicată, dacă avem în vedere aceste legi. Transformarea lui *să* în *şi* nu s-a putut produce nici măcar printr-un accident fonetic, cum e cazul cu unele dintre cuvintele trecute de Şandru în aceeaşi categorie cu *şi* (*šteag*, *nšk'imburĭ*). De aceea, considerăm că pentru a-l explica pe *şi* trebuie să urmăm o cu totul altă cale.

O explicaţie mult mai plauzibilă a originii conjuncţiei *şi* a dat cu 40 de ani în urmă N. Drăganu. În lucrarea asupra conjuncţiilor *de* şi *dacă*[3], Drăganu porneşte de la sensul consecutiv al lui *şi*, ilustrat, după părerea sa, de următoarele exemple luate din limba veche: *Eu chemaiu şi audzime, dzeulu mieu; pleacă ureachia ta mie şi audzi cuventele meale* (Candrea, *Psalt.*, 23/3—4; Bianu, *Ps. Sch.*, 40—41), precum şi în actualele: *îi dete o sticlă şi bău*; *porunci şi făcu* etc. Acest *şi* consecutiv, spune în continuare Drăganu, „este atît de întrebuinţat în limbă încît în regiunea Bihorului pornind din sintagme ca *trabă şi margă* = „trebuie şi (= „astfel", „aşa că", „aşadar", „deci") margă", iar apoi „trebuie să meargă" a putut să

[1] În realitate *şi* apare şi în textele culese de Şandru în Cordău.

[2] Şandru, *Bihor*, p. 131.

[3] N. Drăganu, *Conjuncţiile de şi dacă* (*Un capitol de sintaxă romînească*), în „Dacoromania", III (1922—1923), p. 253.

primească funcțiunea ipotactică a lui *să* de la conjunctiv, în sfîrșit să ajungă numai un semn al conjunctivului" [1].

Să observăm de la început că explicația lui Drăganu nu se susține, dacă pornim de la sintagme ca *trabă și margă* (pe care o citează după lucrarea lui Hetcou, mai sus amintită, p. 33). Într-adevăr, sintagma *trabă și margă* reprezintă nu punctul de plecare, ci faza finală la care s-a ajuns la capătul evoluției sintactice schițate de Drăganu. *Și margă* din acest exemplu este o propoziție subordonată subiectivă, în care *și* nu este o conjuncție coordonatoare cu valoare consecutivă, ci *semn al conjunctivului*. În această calitate, *și* este folosit acolo unde limba literară și celelalte graiuri uzează de *să*: *trebuie să meargă*, sintagmă în care *să* nu are (și nici nu poate să aibă) o valoare consecutivă. Pentru a-și susține demonstrația, Drăganu trebuia să plece de la o frază cum e aceea pe care o citează din *Psaltirea Scheiană*: *pleacă ureachia ta mie și audzi cuventele meale*. Aici, între cele două propoziții coordonate prin *și* se poate stabili un raport consecutiv ori unul final (sau, mai bine-zis, unul consecutiv-final). Fraze ca *vino și auzi*, *merg și aduc* etc., în care *și* are o valoare finală, au ajuns să se confunde, datorită omonimiei celor două verbe și relativei asemănări dintre conjuncții, cu frazele normale *vino să auzi*, *merg să aduc* și datorită marii lor frecvențe să se substituie acestora din urmă. O dată eliminată din circulație conjuncția consecutiv-finală *să* și înlocuită prin *și*, aceasta din urmă a ajuns să îndeplinească, pe rînd, toate funcțiile lui *să*, devenind, în cele din urmă, semn al conjunctivului.

Cea dintîi întrebare pe care o ridică teoria lui Drăganu este următoarea: poate fi considerat *și* drept conjuncție consecutivă sau finală? Valoarea consecutivă sau finală a acestei conjuncții, prin excelență copulativă, este bine stabilită în limbă sau, dimpotrivă, ea e întîmplătoare, posibilă, dar nu obligatorie, în anumite împrejurări date? Din capul locului trebuie să arătăm că nici una dintre gramaticile consultate de noi și nici unul dintre dicționarele limbii romîne nu înregistrează această valoare a conjuncției *și*. Se știe că în vorbirea populară propozițiile coordonate sînt legate în marea majoritate a cazurilor (și, adesea, indiferent de raportul sintactic existent între ele) prin conjuncția *și*. Succesiunea în serie a propozițiilor principale legate invariabil prin *și* este caracteristică pentru fraza populară. Adeseori, *și* nu exprimă nici cu raport sintactic (de aceea unii autori vorbesc, pe bună dreptate, despre parataxa prin *și*), ci notează numai că propozițiile continuă aceeași ordine de idei, că ele se încadrează în același flux narativ („*și* narativ"). Din această cauză, *și* este susceptibil, în vorbirea populară, de cele mai diverse interpretări. Se poate spune, deci, că *și* „are valoarea unei conjuncții coordonatoare ... universale: exprimă tot felul de raporturi, după cum poate să nu exprime nici unul" [2]. Întrucît subordonarea este relativ puțin folosită în sintaxa populară, vorbitorii leagă uneori prin conjuncția copulativă *și* propoziții între care se pot stabili, pe plan logic, diverse raporturi de subordonare. În aceste cazuri, propozițiile trebuie considerate drept coordonate prin

[1] N. Drăgan, *Conjuncțiile de și dacă (Un capitol de sintaxă romînească)*, în „Dacoromania", III (1922—1923), p. 253.

[2] Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană* [Ediția a II-a], București, 1956, p. 690.

şi, care în nici un caz nu introduce, formal, raporturi de subordonare. Să luăm un exemplu din textele populare bihorene : *Am fost odată la Binş ş-am luat de-acolo cinci cai. Şi unul o fost slab şi nu putea veni pe drum* (Şandru, *Bihor*, p. 162). Ne găsim în prezenţa a două fraze, fiecare din ele alcătuită la rîndul ei din cîte două propoziţii coordonate copulative. E adevărat că, la o analiză logică a contextelor, între primele două propoziţii se poate stabili un raport final, iar între următoarele două, unul consecutiv. Dar cu siguranţă că vorbitorii nu au căutat să explice prin cele două propoziţii aparent finale sau consecutive acţiunea din pseudo-regente, ci au indicat continuarea ei prin cîte o propoziţie principală. În general, acţiunea din propoziţiile introduse prin *şi* copulativ urmează, cronologic, celei din propoziţia anterioară, de aceea ea poate reprezenta consecinţa primei acţiuni. Acceptînd punctul de vedere al lui Drăganu, ar însemna, în cazul acesta, să considerăm toate propoziţiile înşirate în lanţ în vorbirea populară şi legate totdeauna prin *şi* drept consecutive, ceea ce, evident, nu se poate susţine. Putem spune, prin urmare, că în exemple ca acelea de mai sus raportul de subordonare este posibil, *dar el nu a fost exprimat.*

În articolul citat, Drăganu afirmă că acest *şi* „consecutiv" este foarte întrebuinţat în vorbirea curentă. Totodată el lasă să se înţeleagă că *şi* era mai frecvent folosit în Bihor decît în alte regiuni ale ţării, de vreme ce tocmai aici a ajuns să-l scoată din circulaţie pe *să*, devenind semn al conjunctivului [1].

Corespunde oare această afirmaţie realităţii? Consideraţiile de mai sus privitoare la presupusa valoare subordonatoare a lui *şi* dau un răspuns negativ la această întrebare. Spre o mai deplină edificare, am întreprins o statistică sumară pe baza *Textelor dialectale* culese de acad. E. Petrovici. Cercetînd textele din regiunea unde *şi* se foloseşte drept semn al conjunctivului (punctele 310, 316, 279, 325, 334) [2], am notat că în 34% din totalul cazurilor lui *şi* copulativ i se poate atribui o aşa-zisă valoare consecutivă sau finală (fie ea oricît de vagă). În celelalte cazuri, *şi* este o conjuncţie coordonatoare „pură". Spre comparaţie, am examinat situaţia din textele culese în punctele 899 (Zimnicea — Muntenia) şi 514 (Coropceni — Moldova). Procentajele obţinute sînt sensibil egale : 32% în punctul 899 şi 36% în punctul 514 [3]. Pe de altă parte, aşa cum am arătat cu alt prilej, propoziţiile finale şi, în mai mică măsură, cele consecutive introduse prin *să* (în Crişana prin *şi*) sînt foarte răspîndite în toate graiurile dacoromîne. *Să* este conjuncţia finală-tip în vorbirea populară romî-

[1] Exprimarea raportului de subordonare (finală, consecutivă) printr-o propoziţie introdusă prin *şi* trebuie să fie foarte frecventă, în orice caz mai frecventă decît prin conjuncţia *să*, pentru ca propoziţiile finale sau consecutive introduse prin *şi* să poată scoate din circulaţie propoziţiile normale introduse prin *să*. Substituirea aceasta presupune în mod obligatoriu folosirea simultană a ambelor construcţii, dintre care una avea să fie reţinută, pe cînd cealaltă era eliminată din uz.

[2] Am luat în consideraţie şi punctul 325, aflat în aria lui *şi* „să", deşi aici această valoare a lui *şi* nu a fost înregistrată.

[3] Aceasta dacă ţinem seama de cele mai vagi valori finale sau consecutive ale conjuncţiei copulative *şi*. Dacă avem însă în vedere numai exemple clare ca acelea citate mai sus din Şandru, *Bihor*, atunci procentajele coboară în toate punctele între 10 şi 20.

nească, prin care se introduc mai bine de 3/4 din numărul propozițiilor de scop. Or, după propozițiile temporale, propozițiile finale sînt cele mai larg folosite în sintaxa populară romînească [1].

Iată deci noi argumente care pun sub semnul întrebării explicarea lui *și* semn al conjunctivului din *și* „consecutiv". La acestea mai adăugăm unul. Pentru ca înlocuirea lui *să audzi* prin *și audzi* să fie posibilă e absolut necesar ca cele două verbe să fie perfect omonime, adică să se găsească la același timp, număr, persoană. Numai în cazul unor forme ca *să audzi* și *și audzi*, în care verbele sînt absolut omonime, s-a putut produce substituirea de care pomeneam mai înainte (în aceste situații conjunctivul și indicativul sînt identice, singura diferență constă în conjuncțiile care preced cele două verbe). Nu putem porni, de pildă, de la un exemplu ca : *îi dete o sticlă și bău*, citat de Drăganu, pentru că aici verbul este la trecut, în timp ce în fraza „normală" *îi dete o sticlă să bea*, el se află la prezent. Iată deci că spre a accepta explicația lui Drăganu nu putem porni decît de la cazurile cînd *și* „consecutiv" era urmat (imediat !) de un verb la indicativul prezent. Mai mult decît atît, verbul nu putea să se afle decît la prez. ind. pers. I și II sg. și pl., pentru că, după cum se știe, la pers. III sg. și pl. indicativul prezent nu e identic cu conjunctivul. Plecînd de la un exemplu ca : *mă cheamă la el* **și-mi spune** *vești noi*, substituirea nu se poate face (fraza „normală" concurentă este : *mă cheamă la el* **să-mi spună** *vești noi*).

5. Din toate observațiile pe care le-am făcut, rezultă că explicația dată de Drăganu are puține șanse să corespundă realității. Drăganu are însă meritul de a fi arătat că *și*, semn al conjunctivului în graiul crișean, putea proveni din conjuncția copulativă *și*. Pornind de la această constatare, vom dezvolta în cele ce urmează prima dintre cele două explicații ale originei lui *și* pe care le-am întrevăzut în cursul cercetării.

Se știe că în secolul al XVI-lea conjuncția *să*, la origine condițională (< lat. *se*), avea mai multe valori. Ea introducea, astfel, propoziții subordonate condiționale, concesive, consecutive, cauzale, completive și atributive [2]. Datorită valorilor sale multiple, *să* a ajuns să exprime tot mai puțin precis raportul sintactic existent între regentă și subordonata în fruntea căreia se găsea. Un prim mijloc prin care limba a reacționat în vederea clarificării expunerii a fost specializarea unor conjuncții, avînd pînă atunci alte valori. Așa s-a întîmplat, de pildă, cu *de* și *dacă* (la origine, probabil, conjuncții temporale [3]), care încep să aibă, din secolul al XVI-lea, o valoare condițională. Folosite la început în sudul țării, conjuncțiile *de* și *dacă* s-au răspîndit în secolul următor pe un teritoriu din ce în ce mai întins, în timp ce vechea conjuncție condițională *să* era silită să se retragă înspre colțul nord-vestic al Ardealului, unde a fost atestată, ca

[1] Vezi Ion Gheție, *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile dacoromîne*, în *Fonetică și dialectologie*, III (1961), p. 161, 171.

[2] *Să* introducea, probabil, și propoziții subiective și predicative, dar studiile de pînă acum nu au relevat acest lucru.

[3] Vezi N. Drăganu, *loc. cit.*, p. 254, 276.

o raritate sintactică, la începutul acestui secol [1]. Pentru a distinge nuanţa precisă a propoziţiilor introduse prin *să*, se putea apela de asemenea la locuţiunile conjuncţionale alcătuite din *să* şi o altă conjuncţie. Astfel de locuţiuni, unele necunoscute astăzi, sînt numeroase în monumentele literare ale secolului al XVI-lea, aşa cum rezultă din cercetările recente ale Mioarei Avram. Un element pus adeseori la contribuţie în acest scop în vechea romînă a fost conjuncţia *şi*, care participă la formarea unor locuţiuni conjuncţionale cu diferite valori. Printre locuţiunile cu valoare finală şi consecutivă folosite în secolul al XVI-lea se numără şi conjuncţia compusă *şi să*. Exemplele semnalate pînă în prezent provin, cele din secolul al XVI-lea, din *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea* şi *Tetraevanghelul* lui Coresi şi din *Evangheliarul* copiat de Radu de la Măniceşti, iar cele din secolul următor, din *Noul Testament* de la Bălgrad şi din *Cronograful* atribuit lui Pavel Ştefănescu, scris în Moldova de nord. Iată-le, repartizate pe secole :

Secolul al XVI-lea.

Cine da-mi va arepi ca porumbilor, **şi se** *sboru se răpaosu*? (Candrea, *Ps.*, 104/11—12, Bianu, *Ps. Sch.*, 167—168). La Coresi, *Ps.*, 142 : *Şi zişŭ : cine da-m va arepi ca porumbilorŭ*, **şi să** *zborŭ să răpausŭ*?

Tremeate-voiu păscari ... **şi să** *vîneaze ei* (Coresi, *Caz.* (1581), 331/17).

Au pare-ţi că nu pociu ruga acmu tatăl mieu **şi** *înainte* **să**-*mi pue mai mult de doaosprăzeace legeoane de îngeri* (Coresi, *Ev.*, 63). La Radu de la Măniceşti : *Au pare-ţi că nu pociŭ ruga acum tatălŭ mieu*, **şi** *înainte* **să**-*mi pue mai multŭ de doaosprezeace legheone de îngeri*? (Mat., 26, 53).

Vine domnul robilor acelor, **şi să** *se întreabe cu nuşii de cuvinte* (Coresi, *Ev.*, 58). La Radu de la Măniceşti : *Vine domnul robilor acelor*, **şi să** *se întreabe cu nuşii de cuvinte* (Mat., 25, 19).

Secolul al XVII-lea.

Au venitŭ fiiul omenescŭ **şi să** *mîntuiascâ ce era peritŭ* (GCR, I, 127).

Să ieşi afară pănă nu soseaşte putearea chaldeilor **şi să** *nu te cuprindză şi pre tine* (GCR, I, 147) [2].

După cum rezultă din exemple, locuţiunea conjuncţională *şi să* apare uneori cu elementele componente distanţate între ele. De cele mai multe ori, ea formează, aşa cum a remarcat B. Dimand [3], un „complex" suficient de bine individualizat, pentru ca reunirea celor două conjuncţii să nu pară întîmplătoare. În stadiul actual al cunoştinţelor de dialectologie istorică romînească, e foarte greu, dacă nu imposibil, să precizăm care au fost în trecut frecvenţa şi răspîndirea acestei locuţiuni conjuncţionale. Orientîndu-ne după textele unde a fost notată şi după atestările ei în limba contemporană, putem admite, nu însă fără unele rezerve, că locuţiunea avea putere de circulaţie mai ales în Transilvania şi în Moldova, îndeosebi în partea nordică a acestor provincii (la Coresi *şi* a fost notat

[1] Cf Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba romînă*, Bucureşti, 1960, p. 191 şi urm.

[2] Majoritatea exemplelor sînt luate din B. Dimand, *Zur rumänischen Moduslehre*, Wien, 1904, p. 22, de unde le citează şi Drăganu în lucrarea amintită.

[3] *Ibidem.*

mai ales în locuțiunea concesivă *să și*) [1]. Un argument în favoarea acestei ipoteze îl constituie cele două atestări ale locuțiunii conjuncționale *și să* în cursul anchetei ALR I (h. 252 „trebuie să se însoare") în nordul Moldovei : *trebuie* **șă** [= șî] **sî**-*nsoare*, *trebu* **ș-sî**-*nsoare*.

E posibil ca în acele părți ale jumătății nordice a țării, unde valoarea condițională a lui *să* a fost mai repede pierdută și, deci, posibilitățile de confuzie de pe urma polisemantismului conjuncției erau mai reduse, locuțiunea *și să* să fi dispărut mai repede din circulație. Aceasta înseamnă însă că, dimpotrivă, în regiunile unde *de* și *dacă* (cu valoare condițională) au pătruns relativ tîrziu, necesitatea de a-l marca în chip deosebit pe *să* final — consecutiv față de *să* condițional să fi fost mai îndelung și mai puternic simțită. Aceste regiuni nu puteau fi decît nordul Moldovei și, mai ales, nord-vestul Transilvaniei, de unde provin ultimele atestări ale lui *să* din limba scrisă și unde conjuncția a fost întîlnită în limba vorbită pînă aproape de zilele noastre. Nevoia de a marca și mai puternic valoarea final-consecutivă a lui *să* (în raport cu *să* condițional) a făcut ca din locuțiunea *și să* să se ajungă la *și* conjuncție final-consecutivă. S-a spus prin urmare succesiv : *m-am dus* **să** *lucrez*, *m-am dus* **și să** *lucrez* și *m-am dus* **și** *lucrez*. Reținerea lui *și* și renunțarea la *să* pot fi mai ușor explicate, dacă avem în vedere că *și* era primul element al locuțiunii și se apelase la el tocmai spre a marca valoarea final-consecutivă a conjuncției *să*. Conjuncția de bază a fost eliminată, în timp ce elementul secund al locuțiunii a ajuns să fie considerat drept conjuncție final-consecutivă. Dobîndind această valoare, *și* a fost apoi întrebuințat pretutindeni în locul lui *să*, ajungînd în cele din urmă semn al conjunctivului.

Trecerea de la *și să* la *și* trebuie să se fi petrecut de timpuriu, pentru că cele mai vechi atestări ale lui *și*, semn al conjunctivului, datează din secolul al XVI-lea :

Că cătră tire rugaiu-mâ, Doamne, demâneața, audzi glasul mieu. Demâreața sta-voiu raintia ta **și** [= să] *vădzu, că Dumnedzău nu va fârâ — leage tu ești* (Bianu, *Ps. Sch.*, 10). Același pasaj la Coresi, *Ps.*, 9 : *Cătrâ tine rugaiu-mâ, Doamne, demâneața auzi glasulŭ mieu. Demâneața sta-voiu înaintea ta* **și** [= să] *văzŭ* : *că Dumnezeu ce nu va fărâ leage tu ești.*

Și grăi fiiului său lui Isacu [:] **și** [= să] *ieșimu doarâ vrem vedea undeva vru omu să-lu aducemu elu la casa noastră* (*Cuv. d. bătr.*, II, 189) [2].

Lipsesc atestările din Moldova de nord, regiune unde, după cele spuse mai sus, prezența lui *și*, semn al conjunctivului, ar fi fost de așteptat. Dacă nu-l găsim în texte, îl întîlnim însă pe *și* în limba contemporană : ALR I (h. 83 „înghit, să înghiță" și 139 „mă doare, să mă doară") notează pe *și* cu valoarea lui *să* în nordul Moldovei : *și mă doaie*, *și-nghiță*.

Înregistrarea atît a lui *și să*, cît și a lui *și* în graiurile din jumătatea nordică a țării sau în textele vechi provenind din această regiune ne arată

[1] Care apare uneori și cu elementele componente în ordine inversă (*și să*). Vezi Mioara Avram, *op. cit.*, p. 155, 159.

[2] Asupra atestărilor lui *și* în limba veche a atras cel dintîi atenția V. Vaida, *Material jargon de dialect sălăgian*, p. 381, după care reproducem citatul din Coresi. Exemplul din Dosoftei, citat de Vaida, este transcris greșit. În *Psaltirea în versuri* avem *să mă lupte*, nu *și mă lupte*.

că locuţiunea şi conjuncţia desprinsă din ea au circulat la un moment dat paralel în limbă. În timp ce în unele părţi (Moldova) formaţiile noi n-au reuşit să se impună în faţa vechii conjuncţii *să*, în partea nord-vestică a Ardealului inovaţia s-a încetăţenit în limbă, fiind astăzi singura folosită.

Cît priveşte cauzele pur fonetice ale dispariţiei lui *să* din locuţiunea *şi să*, explicaţia nu este greu de dat. Pornind de la exemple în care verbul era la diateza reflexivă ca : *l-au chemat* **şi să să** *sfătuiască*, s-a ajuns prin haplologie la dispariţia lui *să*, semn al conjunctivului ; *şi* a fost simţit drept conjuncţie finală, iar cel de-al doilea *să* şi-a păstrat funcţia de marcă a reflexivităţii. Asemenea simplificări ale grupului *să să* sînt frecvente în graiurile dacoromîne, şi, îndeobşte, în vorbirea curentă. În punctele 320, 764, 159, 230, 857, ALRM I (h. 346) notează în loc de *să să* *însoare, să însoare.*

Cea de-a doua explicaţie pe care am întrevăzut-o în cursul cercetării presupune derivarea lui *şi* din lat. *sī*. Se ştie că conjuncţia condiţională *sī* a devenit în latina tîrzie *se* prin apariţia „surprinzătoare" a vocalei *e* în locul unui *i* lung[1]. Cea dintîi atestare a lui *se* nu este mai veche decît secolul al VI-lea al erei noastre [2]. Aşa cum a arătat Meyer-Lübke (REW[3], nr. 7889), din *sī* descind logudorezul şi vechiul venetian *si*, vechiul engadin *schi*, provensalul, catalanul şi spaniolul *si*, în vreme ce *se* stă la originea vechiului romînesc *se*, a romînescului contemporan *să*, a italianului *se*, a engadinului *scha*, a friulanului şi a vechiului francez *se*, a francezului de azi *si*, precum şi a provensalului şi a portughezului *se*.

Derivarea lui *şi* din graiul crişean din *sī* latinesc este absolut normală din punct de vedere fonetic. *Sī* nu putea da decît *şi* în romîneşte şi de aceea derivarea lui *să* din latinescul *sī*, cum indică DM, este fără îndoială greşită [3]. Acest *şi* a putut fi la început singura conjuncţie condiţională folosită în Dacia, fiind înlocuită apoi de *se* (*să*), care, venind dinspre sud ca şi alte inovaţii latine tîrzii, a ajuns să cucerească treptat teritoriul lingvistic dacoromîn. *Şi* (<lat. *sī*) a primit apoi tot felul de valori [4], ajungînd în cele din urmă semn al conjunctivului. *Să* (< lat. *se*), introdus mai tîrziu în Dacia, a luat locul şi funcţia mai vechiului *şi*. Nu e exclus, de asemenea, ca din cele mai vechi timpuri dacoromîna să fi cunoscut, la fel ca alte limbi romanice, ambele conjuncţii condiţionale (*sī* şi *se*), care, folosite în regiuni diferite, să fi evoluat apoi paralel în acelaşi sens. În orice caz, un factor care va fi contribuit la dispariţia treptată a lui *şi* este omonimia dintre această conjuncţie şi copulativul *şi* (< lat. *sic*).

6. Ajungînd în punctul final al cercetării, sîntem conştienţi de faptul că originea lui *şi*, semn al conjunctivului în graiul crişean, rămîne în

[1] Vezi W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. III, *Syntaxe*, Paris, 1900, p. 632.

[2] C. H. Grandgent, *Introduzione allo studio del latino volgare*, Milano, 1914, p.127.

[3] Vezi etimologia exactă la Meyer-Lübke şi la Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, Ed. a III-a, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 131.

[4] *S.* introducea încă în latină şi altfel de propoziţii decît condiţionale ; vezi N. I. Barbu, *Să, semn distinctiv al subjonctivului în limba romînă*, în „Buletin ştiinţific", Secţiunea de ştiinţă a limbii, literatură şi arte, 1 (1951), nr. 1—2, p. 57.

continuare o problemă deschisă. Explicațiile noastre se plasează în unele puncte pe terenul ipotezelor și trebuie să facă față nu o dată unor obiecții întemeiate. Astfel derivarea lui *și* din *și să* este în anumite privințe anevoioasă, iar răspîndirea în trecut a locuțiunii *și să* în Crișana nu poate fi decît presupusă pe baza destul de puținelor exemple pe care le-am prezentat. Dimpotrivă, explicarea lui *și* din lat. *sī* nu comportă nici o dificultate, fiind conformă foneticii istorice românești. În schimb, materialul documentar cu totul insuficient ne obligă să ne menținem, în acest caz, și mai îndelung în domeniul supozițiilor.

Obiecția cea mai însemnată care se poate aduce ambelor explicații, dar mai ales celei de-a doua, este că vechile texte manuscrise din Crișana nu notează pe *și* cu valoare de semn al conjunctivului. Sondajele făcute în cîteva manuscrise copiate în secolele trecute pe teritoriul fostelor județe Bihor și Sălaj [1] nu ne-au permis să-l descoperim pe *și*; dimpotrivă, *să* poate fi întîlnit chiar în notele copiștilor [2]. E adevărat, răspunsuri pot fi date și acestor obiecții. În primul rînd, cele mai multe dintre texte nu provin din regiunile unde astăzi *și* are răspîndirea cea mai mare, ci din zonele periferice ale ariei lui *și*. Ele sînt, apoi, copii relativ tîrzii (provin, cu două excepții, din secolul al XVIII-lea), fiind scrise într-o epocă cînd exista o veche tradiție grafică în domeniul literaturii religioase. Copiștii din părțile bihorene și sălăjene nu puteau introduce o formă care nu se găsea în textele tipărite sau manuscrise provenind din celelalte regiuni ale țării. Ei l-au folosit pe *să* și în notițele lor, cu atît mai mult cu cît aceste însemnări se făceau adeseori după anumite formule stereotipe (de închinare, blestem, scuze față de cititor etc.).

Răspunzînd acum la întrebarea dacă fenomenul de care ne ocupăm este vechi sau recent, putem să spunem cu destul temei că, inovație sau arhaism, provenind din *și să* sau din lat. *sī*, *și*, semn al conjunctivului în graiul crișean, are o vechime de cel puțin cîteva secole. Atestarea lui în textele vechi, în special în *Textele măhăcene*, ne arată că *și* era folosit odinioară și în regiuni situate mai spre sud, unde ducea la sfîrșitul secolului al XVI-lea o existență cu totul precară. Folosirea actuală a lui *și* în arii laterale aduce vechimii fenomenului o probă în plus. O dovadă că fenomenul era mai extins în trecut o constituie atestarea lui, la sfîrșitul secolului trecut, în Nermiș de către Alexici [3] și în Voivodeni de către Weigand [4], ambele localități situate la o distanță destul de mare de actuala arie a lui *și*, în regiuni unde la data anchetelor pentru ALR se folosea drept semn al conjunctivului numai *să*.

[1] *Ceaslovul* copiat de popa Florea din Crișelec în 1669 (ms. Ac. R.P.R., nr. 206), *Miscelaneul teologic* copiat de popa Avram din Cioara în 1700 (ms. Ac. R.P.R., nr. 365), *Liturghierul* copiat de popa Gavril din Sititelec în 1739 (ms. Ac. R.P.R., nr. 1832), *Liturghierul* copiat de popa Ioan din Aștileu în 1728 (ms. Ac. R.P.R., nr. 2302), *Penticostarul* copiat de popa Georgie din Giurtelec în 1771 (ms. Ac. R.P.R., nr. 2393).

[2] Vezi G. Strempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, [București], 1959, p. 23, 70, 75, 82, 121.

[3] Vezi mai sus, p. 247.

[4] Weigand, *Samosch-Theiss*, p. 51. La Weigand Vaidahază (= magh. Vajdaháza), denumirea dinainte de 1918 a satului.

Avem prin urmare toate motivele să credem că *şi* era un fenomen răspîndit odinioară pe o arie mult mai largă, care urmează ca peste un timp să se stingă în vreun punct izolat din nord-vestul ţării, unde s-au retras ca să dispară atîtea alte vechi fapte de limbă.

ABREVIERI

Alexici, *Texte* = Dr. G. Alexici, *Texte din literatura poporană romînă, Tomul I. Poesia tradiţională*, Budapesta, 1899.

Şandru, *Bihor* = D. Şandru, *Enquêtes linguistiques du laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté de Lettres de Bucarest. IV Le Bihor*, în „Bulletin linguistique", IV (1936), p. 120—179.

Weigand, *Körösch-Marosch* = G. Weigand, *Körösch- und Marosch-Dialekte*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", IV (1897), p. 250—336.

Weigand, *Samosch-Theiss* = G. Weigand, *Samosch- und Theiss-Dialekte*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", VI (1899), p. 1 — 85.

NOTE ETIMOLOGICE

DE

LUIZA SECHE

— **cuvîntár, vorbár, ziciunár** subst. „dicţionar". Este cunoscută ideea susţinută de Aron Pumnul, pe la jumătatea veacului trecut (dar pusă în circulaţie încă din 1799 de Paul Iorgovici, în „Observaţii de limbă rumînească"), „d-a forma şi înavuţi limba romînă numai din ea însăşi"; potrivit acestei idei, „romînii nu trebuie să alerge prin limbe străine după forme şi cuvinte pentru a-şi înavuţi limba... Dacă avem noi cuvîntul *numeru*, pentru ce să mai zicem şi să mai scriem *matematică*, *matematicu*, pentru ce să nu zicem *numerămînt*, *numeramental*, *numeramentariu*?" („Familia", Pesta, II (1866), nr. 41, p. 489). Concepţia de a crea noi cuvinte folosindu-se elementele existente în limbă a găsit numeroşi adepţi, încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea, fapt dovedit, între altele, de formaţiile „neaoşe" *cuvîntár*, *vorbár* şi *ziciunár*, atestate în scrierile epocii şi care trebuiau să înlocuiască termenii sinonimi împrumutaţi care circulau, *dicţionar*, *lexicon* şi *vocabular* (v. următoarele izvoare: „Vor să regularisească limba fără să se ostenească a întocmi mai întîi un *cuvîntar* sau lexicon", Sc. Tîmpeanu, *Geografia Ţării Rumîneşti*, Bucureşti, 1839, p. 45; „Cămara, magazia în care se păstrează ... elementele ce compun limba este disionariul, lexiconul, vocabulariul, *cuvîntariul* sau oricum va vroi cineva a-l mai numi", „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", 1850, nr. 1, p. 7; „În Banat se lúcră un *Vorbariu* etimologicu", „Aurora romînă", Pesta, 1863, nr. 11, p. 131; „Pentru îmbogăţirea *ziciunarului* romîn poetic, ar trebui... să studiem provincialismele şi arhaismele", „Din Moldova", Iaşi, 1863, nr. 13—14, p. 6). Toate cele trei formaţii amintite sînt desigur calcuri după sinonimele împrumutate existente în limbă; cuvintele romîneşti din care au fost create, pe baza modelelor străine, sînt *cuvînt*, respectiv *vorbă* şi *zicere* (sau *zice*). Ele nu au fost înregistrate de dicţionare şi au dispărut din limbă, curînd după apariţia lor.

— **mătălăi** vb. „a (se) mişca greoi; a mişca încoace şi încolo; a (se) bălăbăni". Termenul, cu circulaţie în sudul ţării, apare fără etimologie

în dicţionarele care îl înregistrează (CADE, DA ms), sau e considerat variantă lexicală a lui *mătăhăi* (< *matahală*, SCRIBAN, D.). Credem că avem a face cu rezultatul contaminării între sinonimele *mătăhăi* şi *bălălăi*, forme concurente destul de răspîndite (cf. şi SCRIBAN, D., care îl defineşte pe *mătălăi* prin „bălălăi").

— **mătrică** subst. „condică, registru". A fost culeş din Maramureş, de T. Papahagi, *Contribuţii lexicale* (Bucureşti, 1939), care nu indică etimologia cuvîntului, şi înglobat cu acest unic izvor în DA (ms), care îl explică prin germanul *Matrikel*, idem. Explicaţia nu satisface, căci se întemeiază pe o falsă reconstituire a accentului (neindicat în izvorul T. Papahagi). Termenul este desigur o *variantă regională* a lui *métrică*, avînd, ca şi acesta, accentul pe prima silabă şi provenind din aceeaşi sursă: limba polonă (*metryka*) şi (în Moldova) limba rusă (МЕТРИКА), idem. De altfel, T. Papahagi însuşi trimitea la TDRG şi CADE, unde cuvîntul (în forma *metrică*) este explicat prin sursele amintite. Termenul a fost folosit de cronicarii moldoveni care au studiat în Polonia şi apare la mai mulţi scriitori din veacul trecut (C. Negruzzi) şi din veacul nostru (C. Hogaş), fiind prin excelenţă un termen regional (pe cale de dispariţie).

— **măţi** vb. „a face eforturi chinuitoare; a chinui, a obosi (pe cineva)". Singurul izvor în care întîlnim cuvîntul cu prima nuanţă semantică citată este *Nouveau dictionnaire roumain-français* al lui Fr. Damé, ca verb reflexiv provenind din Transilvania (şi în varianta *maţi*); ca verb tranzitiv, cu cea de-a doua nuanţă semantică amintită, îl avem de asemenea dintr-un singur izvor („Cum vorbim", 1950, nr. 4, p. 41), comunicat din sudul Transilvaniei, din comuna Sălaş-Haţeg (: „Mă culc că tare m-o *măţît* copilul"). Termenul a fost înregistrat, pe baza acestor izvoare, de DA (ms), cu etimologie necunoscută. Ni se pare că avem a face cu un derivat de la *maţ*. Primul argument care pledează pentru această explicaţie etimologică ne este dat de existenţa, în limba romînă, a unui verb regional *a măţui*, cu sensul propriu „a scoate maţele afară (dintr-un animal vînat)", semnalat de „Cum vorbim", 1951, nr. 9—10, p. 46 (: „Ia *măţuieşte* iepurii ceia pînă ne-om odihni"), derivat sigur al lui *maţ*. Putem să presupunem că şi *măţi* va fi avînd sensul propriu al lui *măţui*, chiar dacă acest sens nu ne este încă oferit de izvoare. Dintr-un asemenea sens propriu dezvoltarea semantică figurată a verbului rămîne uşor de explicat, atît din substantivul-bază (v. expresia ardelenească *a ţine maţul* „a nu mai da pace", la DM), cît şi, indirect, prin analogie (v. expresiile din limba comună *a scoate sufletul, inima* (cuiva) „a chinui, a nu da pace (cuiva)").

— **măţîrlă** subst. „ament de alun". Apare în materialele culese recent din Valea Sebeşului (comunele Răchita şi Purcăreţ), fiind înregistrat, pe baza acestor izvoare, în DA (ms), cu etimologie necunoscută. Prima parte a cuvîntului aminteşte clar de *mîţ* (*măţ*) „mîţişor, ament", cu circulaţie în Bucovina (comunicat din Marginea-Rădăuţi), dar mai ales în Transilvania (în mai multe puncte ale ALR necartografiat; cf., de asemenea, la V. Păcală, *Monografia comunei Răşinari*, 1915, p. 17). În a doua parte a cuvîntului am avea a face cu sufixul *-îrlă*. Existenţa acestui sufix este sigură într-un singur cuvînt al limbii romîne, în *codîrlă* „partea de dinapoi

a unei căruțe", avînd valoare augmentativă (v. G. Pascu, *Sufixele românești*, 1916, p. 267). Valoarea augmentativă a sufixului s-ar justifica pe deplin în *mățîrlă*, întrucît termenul denumește unul dintre cele mai lungi tipuri de inflorescență (v. și *Marea enciclopedie agricolă*, vol. I, 1937, p. 173, inflorescența alunului, precum și afirmația că amenții de alun „stau atîrnați toată iarna pînă cînd vine căldura primăverii. Atunci se lungesc ..."). Considerăm, în concluzie, că *mățîrlă* este un derivat al lui *mîț* (*măț*) „mîțișor, ament" cu sufixul *-îrlă*.

— **mesánică** subst. „mușama (de masă); față de masă". Cuvîntul a fost înregistrat într-un singur punct al țării, în comuna Secășeni, lîngă Oravița (cf. ALRM II/I, harta 401; în ALR II — necartografiat — întrebările nr. 3925 și 3928) și figurează în DA (ms) fără nici o indicație etimologică. El se încadrează într-o bogată familie sinonimică, fiind concurat, chiar în regiunea unde circulă, de *măsai*, *măsarnică*, *măsăriță* și *mesal(ă)*, acesta din urmă însă avînd o circulație cu mult mai largă (și etimologie sigură, < bg. месал). Credem că originea substantivului *mesanică* trebuie căutată chiar în interiorul acestei familii: avem a face, după toate probabilitățile, cu o formă rezultată din contaminarea sinonimelor *mesal(ă)* și *măsarnică* (termen provenind dintr-o comunicare de la Oravița, cu etimologie necunoscută); finalul celui de-al doilea cuvînt care a luat parte la contaminație a fost, se pare, interpretat ca sufix și atașat ca atare la termenul *mesal(ă)*.

CONTRIBUȚII LA LĂMURIREA „ENIGMATICEI" *FLOARE-ALBASTRĂ*

DE

G. C. NICOLESCU

Publicînd acum un sfert de secol primul volum din ediția critică a operei lui Eminescu, academicianul Perpessicius, după o serie de comentarii pătrunzătoare în legătură cu nedumeririle ce le ridica poezia *Floare-albastră*, dintre care nu cea mai mică era cea privitoare le versul final: *Totuși este trist în lume*, conchidea: „Dar și aceasta, ca și versul-enigmă, cu care se încheie poezia, rămîn pe seama viitorului".

Iată că, în sporitul interes pentru cercetarea moștenirii literare și îndeosebi pentru adîncirea creației eminesciene, în ultima vreme mai mulți cercetători (I. Crețu, St. Cuciureanu și I. Coteanu, în „Limba romînă", 1960; Mihai Carp, în „Viața romînească", 1961; Traian Costa și Iorgu Iordan în „Limba romînă", 1962) au adus ipoteze, comentarii, propuneri și contribuții prețioase pentru lămurirea acestei „enigmatice" poezii *Floare-albastră*. Se cuvine să vedem aici mai mult decît o simplă pasiune stîrnită de curiozitate și de îndărădnicia textului de a-și dezvălui întru totul și cu ușurință adevăratul sens. Este, fără îndoială, mai cu seamă, presentimentul, senzația că în această timpurie, dar subtilă și desăvîrșită creație a lui Eminescu se ascunde o mare bogăție de conținut. Cu finețea, intuiția și prudența care-i sînt atît de caracteristice omului de știință, academicianul Perpessicius spunea de altfel în continuarea comentariului deja amintit la această poezie, ezitînd în privința formei ultimului vers: „*Totul este trist în lume* e, de bună seamă, și simplu și firesc. Dar sfîrșitul poeziei e poate cu mult mai profund. Poate că în forma aceasta bizară, asemeni fîntînilor adînci, versul ascunde un ochi de lumină, ce trebuie dibuit și desprins, din întuneric"[1].

Într-adevăr, ipoteza aceasta credem a se confirma din plin. *Floare-albastră*, atent cercetată în cadrul întregii poezii eminesciene din tumul-

[1] M. Eminescu, *Opere*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, vol. I, 1939, p. 341.

tuoasa epocă în care a fost concepută, relevă un sens deosebit de profund, menit să arunce lumini puternice dincolo de marginile ei, spre definirea frămîntărilor ce-i dăduseră naștere și chiar spre mai largi perspective în înțelegerea întregii poezii de dragoste a lui Eminescu.

Credem că nedumeririle în legătură cu unele forme ale acestei poezii și îndeosebi cu aceea — pînă la urmă atît de importantă, după cum se va vedea — a ultimului vers au dăinuit atît, pentru că s-a încercat rezolvarea lor mai ales pe cale strict filologică : lingvistică, gramaticală, fără însă să se rezolve în prealabil cu adevărat problema realului conținut al poeziei. Nimeni nu poate contesta însemnătatea exactității unui text literar, stabilit cu serioasă pregătire lingvistică, tocmai pentru justa lui interpretare literară. Dar nu e mai puțin adevărat că pentru rezolvarea problemei versului final din această poezie — și fără îndoială că aici e un exemplu din multele ce se pot da în genere în această privință — e greșit totuși să credem, ca Traian Costa, că „o cercetare strict filologică ajunge să dezlege problema"[1]. Dimpotrivă, pentru a ajunge la un rezultat satisfăcător, se dovedește absolut necesară în prealabil o lămurire deplină a sensului real ce-l are poezia în întregimea ei, pentru a-ți putea da seama, cunoscînd *adevărul* ce-l voia exprimat Eminescu, care este realmente *cuvîntul* socotit de el cel mai potrivit pentru aceasta. Se poate considera că în acest exemplu mărunt se află și dovada că pentru slujirea atît de delicatelor probleme ale literaturii, chiar stabilirea textului nu se limitează la a fi o operațiune pur „tehnică", ci una în care pregătirea lingvistică trebuie să acționeze într-o strînsă și armonioasă îmbinare cu larga perspectivă a istoricului literar și cu finețea exegetului.

Dificultățile în lămurirea nedumeririlor ce le ridică textul poeziei *Floare-albastră* provin, după cum se știe, din faptul că pentru această poezie nu sîntem în posesia manuscrisului eminescian. Aceasta face ca în unele din aceste dificultăți să nu se poată ajunge la concluzii absolute cîtă vreme manuscrisul nu va fi aflat, dacă va mai fi aflat — cum spunea și acad. Perpessicius.

Patru sînt principalele probleme în litigiu pe care le ridică poezia în discuție. Cea dintîi (în ordinea în care le vom aborda) este dacă versul 2 din strofa 9 are forma : *Nime-n lume n-a s-o știe* sau *Nime-n lume n-o să știe* — alternativă pe care o oferă textul din „Convorbiri literare" și cel din ediția Șaraga, care a folosit același manuscris[2]. Problema nu e de cea mai mare însemnătate, întrucît alegerea uneia sau alteia din aceste forme nu afectează întru nimic sensul întregului. Firește, năzuința noastră rămîne, în cele mai neînsemnate amănunte, să restabilim forma la care se va fi oprit poetul, dar momentan nu se poate spune nimic precis în acest caz.

Cea de-a doua dificultate este cea a stabilirii formei autentice pentru versurile 2 și 3 ale strofei 6 :

Lîngă bolta cea senină
Și sub trestia cea lină

[1] Traian Costa, *Versul 22 din „Floare albastră"* în „Limba romînă", XI (1962), nr. 5, p. 596.

[2] Vezi St. Cuciureanu, *Versul-enigmă din „Floare albastră"*, în „Limba romînă", IX (1960), nr. 3, p. 58—59.

cum au apărut în „Convorbiri literare" și în ediția Șaraga — consecvență care, ni se pare, face absolut nejustificată modificarea :

Lîngă trestia cea lină
Și sub bolta cea senină

la care s-au oprit Scurtu, Bogdan-Duică, Ibrăileanu și acad. Perpessicius. În articolul său *Rectificări la edițiile poeziilor lui Eminescu* (*IV*), I. Crețu, pledînd pentru forma din „Convorbiri literare" aduce argumente neconvingătoare : „îndrăgostiții se avîntă pe culmea unei stînci, spre a ajunge lîngă bolta cea senină"[1]. În acest caz, pe culmea unei stînci aflîndu-se, nu mai sînt cu putință însă nici lacul, nici trestia ! Poate — nu este întru totul exclus — să fie valabilă emendația, totuși absolut ipotetică, a lui Traian Costa, care propune : *lîngă balta cea senină*[2], deși, neavînd nici un temei concret, nu vedem legitim să fie adoptată. Forma din „Convorbiri literare" și din ediția Șaraga trebuie în concluzie menținută. În primul rînd, pentru că e singura concretă, indicată în texte. În al doilea rînd, pentru că reproducerea ei (după același manuscris) în ediția Șaraga, îi confirmă exactitatea și îi sporește autoritatea. În sfîrșit, în al treilea rînd, pentru că imaginea pe care o oferă cele două versuri, chiar dacă nu foarte obișnuită pentru alți poeți, este o imagine de oarecare îndrăzneală foarte posibilă și logică la Eminescu. *Lîngă bolta cea senină* — înseamnă absolut la marginea lacului în care se reflectă viu senina boltă însorită a cerului, imagine care, în esența ei vizuală, mai apare în aceeași perioadă în unele piese de atelier eminesciene, unde aflăm de pildă :

Își mișcă pîrîiașul oglinda lui suavă. . .

sau

Un cer e sub apă, un altul pe nori. . .[3]

În această lumină înțelese, considerăm că versurile trebuie să rămînă în forma aparent nelogică din „Convorbiri literare", care însă în fond au funcția unei imagini foarte logice, numai în ea putînd sta *alături* : lacul, trestia și bolta cea senină. Mai mult chiar. Credem că aici nu e posibil și admisibil să adoptăm alta pentru ele.

Cea de-a treia problemă pe care o ridică *Floare-albastră* provine dintr-un amănunt al penultimei strofe. Versul 2 al acesteia, așa cum s-a mai arătat de către cercetători, în „Convorbiri literare", sună :

Ca un stîlp eu *stam* în lună !

iar în ediția Șaraga are forma :

Ca un stîlp eu *stau* în lună !

Adăugăm din nou că pe ediția Șaraga putem pune un egal temei ca pe textul din „Convorbiri literare", întrucît a folosit același manuscris după care s-a cules textul în revista junimistă. E posibil chiar ca în ediția Șaraga

[1] *Art. cit.* în „Limba romînă", IX (1960), nr. 3, p. 49.

[2] Vezi Traian Costa, *Versul 22 din „Floare albastră"* în „Limba romînă", XI (1962), nr. 5, p. 597.

[3] Eminescu, *Opere*, ediție critică îngrijită de acad. Perpessicius, vol. V, 1962, p. 264.

textul să fi fost urmărit cu mai mare atenție, întrucît la 1873, data primei publicări, Eminescu era totuși un tînăr începător, iar după 1890, cînd se culege și apare această ediție, el devenise deja o reală celebritate literară, prefațatorul ediției insistînd în mod special asupra atenției ce se acordase exactității textului. Credem de aceea că aici eroarea de culegere se află la „Convorbiri literare" și opinăm pentru forma ultimă. De altfel, rîndul de puncte care separă această strofă de cea din urmă, are, firește, însemnătatea lui. El marchează puternic cele două momente ale poeziei : cel dintîi, care aparține trecutului, și e rememorat, reconstituit în primele 13 strofe, și cel de-al doilea, care este cel al prezentului poeziei, al rememorării și reconstituirii celui din trecut și al trăirii sentimentului, în ultima strofă. Observînd acest lucru, este evident că strofa 13, aparținînd primului moment, celui reconstituit, al poeziei, trebuie în genere să aibă *toate* verbele la prezent. Aici poetul nu *comentează* în perspectiva timpului, nu se judecă pe el cel din trecut, ci pur și simplu *reconstituie* momentul din trecut, cu gîndurile și atitudinile sale de atunci, așa cum le simțea el în acel moment, deci gramatical la timpul prezent. Dacă am accepta imperfectul : *stam*, ca în „Convorbiri literare", ar însemna că poetul a început deja, înainte de linia punctelor—care însă are rostul și deci locul ei clar —să se „judece", să-și comenteze atitudinea. Aceasta însă ar intra în contradicție nu numai cu armonioasa construcție a poeziei, valorificînd un atît de net și evident marcat moment de contrast ca cel dintre strofele 13 și 14, dar cu însuși prezentul versurilor ce urmează (3-4 din strofa 13), care, nu încape nici o îndoială, consemnează impresiile tînărului din ceea ce am numit „primul moment" al poeziei, impresiile din trecut ale poetului. Credem deci că putem considera la versul în discuție forma :

Ca un stîlp eu *stau* în lună !

ca cea autentică, însă nu numai pe baza analizei logice și literare, ci și pe baza faptului că ea este menționată de ediția Șaraga care, în acest caz, în lipsa manuscrisului, are, cum am mai spus, o cel puțin egală autoritate cu cel din „Convorbiri literare".

Rămîne cea de-a patra, ultima și cea mai însemnată din problemele în discuție relativ la textul acestei poezii. Este anume vorba de celebrul vers final :

Totuși este trist în lume !

care, părînd fără sens, a fost înlocuit de către majoritatea editorilor (Scurtu, Maiorescu, Bogdan-Duică, Dragomirescu, Ibrăileanu) prin

Totul este trist în lume !

Și aici, primul argument *faptic* în favoarea formei din „Convorbiri literare" („Totuși. . .") este, așa cum s-a arătat de unii cercetători recenți, menținerea ei în ediția Șaraga, dat fiind că ea a folosit același manuscris pe care-l avusese dinainte și culegătorul din 1873. Confirmarea acestei alegeri —dacă mai încape alegere ! — ne-o aduce o analiză atentă a poeziei și a strofei respective, arătînd că, deși unii eminenți cercetători

ai lui Eminescu au respins-o sau s-au îndoit de logica formei : *Totuși este trist în lume*, ea este deplin logică și cu un deosebit de bogat sens.

După cum se știe, *Floare-albastră* este elaborată în 1872 : ea a fost citită la Junimea la 7 septembrie 1872 și publicată în „Convorbiri literare" din aprilie 1873. Semnificația întregii poezii și, în lumina întregului, a ultimului ei vers iese însă cu totul limpede în evidență numai dacă considerăm lucrurile, cum este cele mai adesea nevoie în interpretarea lui Eminescu, într-o largă perspectivă de idei, în ansamblul frămîntărilor pe care poetul le trăia din plin în această perioadă. Fără îndoială, din anii adolescenței și pînă în ultimele sale clipe luminoase, el a cunoscut înfrigurarea unor continue căutări, dar nu e mai puțin adevărat că anii 1868 — 1874 și, cu mărturii mai concrete și mai numeroase pentru noi datorită manuscriselor, îndeosebi anii 1870 — 74 sînt din cei mai plini, din acest punct de vedere. În acest interval, filonul patruzecioptist atît de puternic al ucenicului lui Pumnu, Alecsandri, Heliade și Bolintineanu, în contact încă de pe atunci și cu unele din ideile proletariatului, se întîlnea, într-o confruntare ce nu se va decide niciodată definitiv în favoarea uneia sau alteia din cele două laturi, cu decepționismul general de care avea să vorbească Gherea chiar în legătură cu Eminescu și care începea a domina în literatura romînă încă în anii dinainte de 1870, cum se întîlnea, mai apoi, cu filozofia idealistă germană, îndeosebi cu cea a lui Schopenhauer. Această confruntare dramatică îl va duce pe Eminescu, în acești ani cruciali pentru formația sa, de la critica violentă a societății burgheze din prima formă a *Proletarului* (1870) la concluzia pasivă, deprimantă, sintetizată de ultimul vers din versiunea definitivă a lui *Împărat și proletar* :

Căci vis al morții-eterne e viața lumi-ntregi.

Această frămîntare are puternice ecouri pe toate planurile în conștiința, ca atare și în creația lui Eminescu. Așa se face că și în erotică poetul evoluează, în linii mari, de la frenetica declarație de dragoste din *Frumoasă-i, Cînd . . . , Unda spumă*, la amărăciunea din *Nu mă înțelegi* sau *Atît de fragedă*, chiar la cea din *Luceafărul*. Dar, ca pretutindeni, aici de asemenea trecerea nu se operează nici brusc, nici total, nici fără frămîntări, fără lupte lăuntrice și contradicții violente, iar cele mai adesea cu profunde și răscolitoare ezitări și îndoieli.

Astfel, în această epocă 1870 — 1873, cînd *Floare-albastră* era elaborată și definitivată, avem în erotica lui Eminescu numeroase poezii în care fervoarea și afirmarea iubirii sînt puternice — și nu numai în *Venere și madonă, Înger de pază, Noaptea . . . , Sara pe deal* — nefiind lipsit de semnificație, pentru forța acestei tendințe a sentimentului, faptul că ea s-a putut întrupa într-o desăvîrșită creație ca aceasta din urmă—, dar și în postumele sau piesele de atelier : *Frumoasă și june, Iubită dulce, o, mă lasă . . . , Iubitei* (1871), *Doi aștri, Cînd crivățul iarna, Am pus sofa la fereastră* (1872), sprințara *Din Berlin la Potsdam* (1873), aceasta din urmă fiind și ea revelatoare pentru multiplele aspecte ale creației eminesciene, dar și pentru psihologia luminoasă a tînărului student de 23 ani care era poetul în această vreme.

Paralel cu acest aspect de chemare și afirmare a iubirii, care, fără să fie simplă obsesie carnală, este totuși, fără urmă de vulgaritate, aspirația spre o iubire deplină, cu toate bucuriile ei, a unor oameni ce trăiesc o viață reală, apare însă și ecoul tendinței de evadare din realitatea lumii în „idealitatea" ei, cum se încearcă în *Sărmanul Dionis*, după cum apare și scepticismul profund în fața inconsistenței tuturor celor omenești pe care poetul o sintetizează în impresionantul poem amplu *Memento mori*. Ecoul acestor tendințe poate fi ușor surprins și în erotica acestor ani, mai cu seamă în poeziile nedefinitivate și nepublicate de poet, care însă consemnează frămîntările și atitudinile lui, fie sub forma neîncrederii că lumea concretă poate oferi vreodată întruparea visurilor, fie sub aceea — consecință a celei dintîi — a renunțării la iubire, înșelătoare ca tot ce aparține lumii trecătoare, el aflînd mulțumirea în singurătate, în visuri, în aspirații, cufundîndu-se în lumea ideală a imaginației. Astfel, în *De ce n-aflăm împlinirea*, poetul spune :

De ce n-aflăm împlinirea dorințelor din astă lume,
Acea sublimă fericire ce înainte-i am visat. . .

Iar în *Cereți cînturi de iubire*, el refuză iubirea :

Astăzi, voi femei, iubire
Mi-oferiți — azi n-o voi eu.

Pentru ca în poezia *Într-o lume de neguri* (toate acestea aproximativ din 1872—73, deci din perioada elaborării poeziei ce ne interesează) să profileze o tulburătoare prefigurare a izolării astralului Luceafăr de peste ani și ani. Mărturia cea mai clară în această privință ne-o oferă însă *Povestea magului călător în stele*, aparținînd, ca și *Sărmanul Dionis*, ca și *Memento mori*, perioadei în care este elaborată *Floare-albastră*. Eroul de aici spune :

Dar eu. . . eu nu sînt astfel. . . Mie-mi place visarea.
Fie ea chiar un basm numai fie frumos,
Înger c-ochi mari albaștri, cu chipul luminos. . .
Și iert că se stinge, cum aprind luminarea.
Căci n-o aprind. . din contră. . . Ca cel ce-i place-un vis
Și chiar trezit de friguri el ține ochiu-nchis
Ca mai departe visul frumos să îl viseze
Asemenea uit lumea și eu. . . sînt bucuros
De pot prelungi încă visul meu radios.

Iar mai departe :

. . . Cu greață și scîrbire
Îi păru atunci că lumea e toată joc de cărți
. . . . . .
Și prin părți
Necunoscute-a lumii gîndirea lui pribeagă
Străbate cu-aripi mîndre nemărginirea-ntreagă.

Cu aceasta însă am ajuns la conflictul dintre cele două atitudini față de iubire pe care le întîlnim paralel în epoca 1870 — 1874 în erotica lui Eminescu. Avem : de o parte o însetată dorință de iubire caldă și îm-

plinită a tînărului legat cu toate fibrele ființei sale de pămînt și viață; de altă parte, fuga de iubire în lumea imaginației, spre absolutul himeric al idealului transcendental al cărui simbol în romantica germană devenise faimoasa „floare-albastră" din romanul *Heinrich von Ofterdingen* al lui Novalis. Nu e cazul aici să insistăm asupra locului însemnat binecunoscut pe care-l ocupă această creație literară în romantica europeană, dar, pentru a sublinia că „floare-albastră" din poezia lui Eminescu nu e nici un moment iubita, cum cred unii exegeți, ci simbolul romantic al aspirației nostalgice după un ideal necunoscut a cărui cucerire compensează dezamăgirea de lumea reală sub toate formele ei, semnalăm amănuntul deosebit de semnificativ că în penultimul vers al poeziei, ca și în titlul primelor strofe din manuscrisul păstrat, „floare-albastră" e scris de Eminescu cu liniuță de unire între cele două cuvinte, ca un cuvînt compus de sine stătător. Stilistic, poetul însuși a pus în lumină foarte clar acest lucru, atunci cînd, referindu-se la iubita sa cu ochii albaștri, care-i provoacă analogia și care apar acolo în orice caz pentru construirea contrastului, folosește formula „albastra-mi dulce floare", mai încărcată, mai concretizată prin epitetul adaos (*dulce*) și rupînd alăturarea simbolică „floare-albastră", parcă anume sugerînd o răsturnare a simbolului, un contrast cu el.

Frămîntat adînc în viața sa creatoare deci, pentru un creator adevărat ca Eminescu, în toate cutele întregii sale vieți, dezamăgit de această lume și de posibilitatea de a o îndrepta, cum ne arată îndeosebi etapele intermediare ale poemei ce va deveni *Împărat și proletar*, încercînd o soluție în evadări din lumea reală, cum dovedesc *Sărmanul Dionis*, *Povestea magului călător prin stele* sau alte numeroase piese de atelier și postume, scriitorul nu va fi însă niciodată — și în această perioadă cu atît mai puțin — întru totul cucerit de această soluție a izolării, a evadării. De aceea, spre sfîrșitul vieții creatoare a lui Eminescu se află *Lasă-ți lumea...*, *Scrisoarea a III-a* și hotărîrea Luceafărului de a fi muritor, de a coborî și a rămîne între oameni, hotărîre profilată de altfel încă din această vreme (1873—74) în *Fata din grădina de aur*.

Din coexistența celor două atitudini, care se confruntă și constituie pe toate planurile principalul izvor al continuelor contradicții eminesciene, ia naștere dramatica oscilare a scriitorului între ele, nici una nefiind suficient de puternică pentru a i se impune întru totul, dar adeseori lăsînd să se întrevadă clar nostalgia sa nu numai după abstractul ideal al „florii-albastre" transcendentale, ci și după lumea reală, după dragostea și viața adevărată. În acest sens, este interesantă o altă postumă elaborată în aceeași perioadă: *Stau în fereastra susă* — încă din titlu sugerînd atitudinea poetului de înălțare față de lume —, asupra căreia Eminescu a stăruit și mai tîrziu în postuma *Lectură*. Aici, cu o carte dinainte, în cadrul ferestrei, poetul este îmbiat de diversele frumuseți ale vieții, culminînd cu chemarea iubirii:

Și sună-n noaptea tristă
Un cîntec de copilă. . .

o dată cu care :

Și vîntu-ntoarce-o filă
Din cartea ce-am deschis.

Pentru a încheia poezia cu foarte semnificativa întrebare :

De ce mi-a-ntors el foaia
Unde-nvățatul zice
Că-n lume nu-i ferice,
Că viața este vis?

întrebare care în fond sugerează evidenta contracarare în conștiința poetului a tendințelor spre evaziune, spre convingerea că viața e un vis și un leagăn al nefericirii, o întoarcere a lui spre frumusețea lumii concrete și spre iubire.

Din aceleași confruntări și din aceleași îndoieli, în această atmosferă spirituală, ia naștere și poezia *Floare-albastră*. Iubita, reprezentînd lumea dar și latura pozitivă din propria lui conștiință sfîșiată de îndoieli, îl cheamă din visele, din speculațiile lui spirituale, din urmărirea intangibilului ideal, care-l depărtează de viață, prin gura iubitei poetul parcă reproșîndu-și singur evadările din *Sărmanul Dionis* (care călătorise printre stele, spre lună), din *Povestea magului călător în stele*, din *Egipetul* („rîuri în soare"), din *Memento mori* („cîmpiile asire"). Interesant în acest sens este că, atît cît ne arată manuscrisul existent, poetul a renunțat a duce mai departe acumularea cu „în zadar", care nu-i servea ideea ce o voia pusă în lumină, și trece imediat, marcînd constrastul ce-l urmărea, schimbarea planului gîndirii, tranziția, printr-o linie de pauză, la elementul antitetic :

Piramidele-nvechite
Urcă-n cer vîrful lor mare

piramidele fiind nu numai ceea ce e bătrîn, dar mai ales ceea ce e mort, încremenit, după cum rezultă clar din evocarea lor contemporană *Florii-albastre* în *Egipetul* :

. . .Colo se ridic trufașe
Și eterne ca și moartea piramidele-uriașe
Racle ce încap în ele epopeea unui scald

Căci ceea ce e viu trebuie să-și caute fericirea nu „în depărtare", ci în viața imediată, adevărată.

La această chemare, poetul rămîne însă impasibil, cu o ușoară notă de superioritate :

Eu am rîs, n-am zis nimica,

deși mai tîrziu, în momentul cînd scrie poezia, el va înțelege că iubita avusese dreptate :

Ah! ea spuse adevărul. . .

Urmează noua chemare a iubitei, a vieții însăși, mai insistentă, mai lungă, mai îmbietoare. Se pare că, oarecum absent, cu o parte din el, nu întru totul convins, mai degrabă ca o concesie, iubitul acceptă :

Înc-o gură. . .

Dar, în fond, între cele două chemări : a vieții și a iubirii, de o parte, a visurilor himerice de alta, poetul rămîne totuși adînc nedumerit :

Ca un stîlp eu stau în lună !

deși cu incontestabilă încîntare (*frumoasă, dulce*), dar și ușoară superioritate (*nebună*) gîndește chiar atunci la iubita sa.

Acesta este primul moment larg al poeziei, separat clar prin linia de puncte de cel de-al doilea, petrecut mult după aceea. Iubita și iubirea s-au dus, pentru că el nu a știut să le răspundă și este evident că din toate nuanțele și tonurile muzicale ale poeziei reiese simțămîntul de regret („dulce minune") și parcă de vinovăție ce-l încearcă bărbatul în fața iubirii moarte. Pentru cealaltă latură din poet, pentru cel care respingea iubirea, tocmai pentru că e trecătoare, cel care evada din lume, pentru că este înșelătoare, consolarea o oferea refugiul în cultul ideii, al poeziei, simbolizat de „floarea-albastră". De aceea, acum, singur, cu un fel de disperare, el cheamă această mîngîiere a himerei căreia altădată îi jertfise lumea, viața, iubirea, totul :

Floare-albastră ! Floare-albastră !

ca și cum s-ar refugia în ea, ca și cum ar proclama că îi rămîne această eternă imagine a idealului intangibil. Dar el însuși își dă seama că viața e mai puternică decît ficțiunile. Cu tot refugiul în idealul abstract pe care-l simbolizează „floarea-albastră", cu toată invocarea ei ca o compensație și o apărare de simțămîntul nefericirii singuraticului ce a lăsat dragostea să treacă pe lîngă el de dragul himerei, ofensa adusă vieții se răzbună. Rana iubirii nu poate afla alinare, durerea singurătății, a izolării îl covîrșește și, deși s-a refugiat sub egida simbolului transcendent care este strigat ca un consolator, nu poate să nu recunoască învins că nu există mîngîiere, că „floarea-albastră" este o iluzie inconsistentă, că oricît ar căuta o compensație refugiindu-se în ea :

Totuși este trist în lume !

căci el simte cum iubirea și viața nu pot fi înlocuite cu nimic. În felul acesta forma versului final pe care o dau „Convorbiri literare" și ediția Șaraga se legitimează în mod indiscutabil.

Am observa aici, pe marginea contribuțiilor strict filologice ce s-au adus, că ni se pare foarte aproape de adevăr interpretarea lingvistică pe care o aduce I. Coteanu lui *tristă* din versul final, cu o mică rezervă atunci cînd exemplifică. *Este trist* ni se pare a avea exact funcțiunea și nuanța gramaticală și literară pe care ar avea-o *este frumos*, care într-un anumit fel absolutizează (cum ni se pare că nu se mai întîmplă în forme ca : *este vesel, este nesuferit* etc.), exprimînd un înțeles foarte special, care ne spune tot și nu mai are nevoie de nici o completare subînțeleasă. În al doilea rînd, în legătură cu observația cuprinsă în articolul lui Mihai Carp

din „Viața romînească", unde se crede că, lipsind propoziția concesivă dinaintea principalei: *Totuși este trist în lume*, „în schimb există ideea concesivă" și că „materialul acestei idei concesive neexprimate se găsește în cele 13 strofe ale poeziei înainte de linia de puncte..." considerăm că de fapt această „concesivă" este în penultimul vers al poeziei:

Floare-albastră ! Floare-albastră !

— deși invoc „floare-albastră", deși încerc să mă refugiez în imaginarul ideal intangibil: *Totuși este trist în lume* singurătatea, lipsa iubirii devin sugrumătoare.

Spuneam la începutul acestor considerații că lămurirea sensului exact al poeziei *Floare-albastră* (neapărat scris cu cratimă) duce, după o atentă analiză, nu numai la justificarea formei ultimului vers pe care l-a folosit Eminescu cu perfectă îndreptățire, oricît de ciudat și enigmatic a putut părea el atît de multă vreme, dar chiar la dezvăluirea unor mai largi perspective în înțelegerea dramaticelor contradicții care stau în centrul creației eminesciene. Într-adevăr, este aici frecventul motiv din erotica eminesciană al neînțelegerii dintre cei doi iubiți, dar încă de pe acum nu mai există sub ipostaza comună liricii erotice romînești de pînă atunci, pe care și Eminescu o abordase în *Venere și madonă*, ci sub aceea a conflictului mai înalt dintre concepții asupra iubirii. Conflictul central din *Luceafărul* iată-l așadar că apare încă din *Floare-albastră*, la 1872. Dar de astă dată, cu evidentul sentiment dominant că vinovatul este poetul însuși, care nu ascultă glasul iubirii și al vieții. Și că acest sentiment nu dispare întru totul niciodată din conștiința lui Eminescu, o dovedește firește poate mai puțin *Luceafărul* însuși (e semnificativ că totuși el acceptă să devină muritor și să coboare pe pămînt, între oameni), cît o altă „enigmatică", dar plină de sensuri poezie, așezată la capătul final al drumului pe care îl deschide suava și profunda *Floare-albastră*, anume fin nuanțata *Diana*.

Iată de ce ni se pare că lămurirea sensului real al poeziei de care ne-am ocupat este de natură nu numai să înlăture îndoielile asupra formei versului final, dar adîncind semnificația creației respective în întregul ei, să pună în lumină, în cadrul sfîșietoarelor contradicții eminesciene de la *Floare-albastră* pînă la *Diana*, deci de-a lungul celor mai buni ani creatori ai poetului, prezența acestei dramatice ezitări între lumea reală care nu-l satisfăcea în formele ei de atunci și cea ideală, pe care o presimțea, uneori chiar o simțea, iluzorie, prezența, în mod mai mult sau mai puțin tacit, a acelei aspirații spre lumea reală, spre viață, pe care, cum mai spuneam, însăși hotărîrea Luceafărului o confirmă.

CÎTEVA PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU IZVOARELE ŞI GLOSELE NOULUI TESTAMENT DE LA BĂLGRAD (1648)

DE

G. F. ŢEPELEA

S-a observat mai demult faptul că fiecare pagină din Noul Testament de la Bălgrad are rezervat un spaţiu pe care traducătorii îl folosesc pentru trimiteri la alte capitole sau versete din Vechiul şi Noul Testament, pentru explicarea unor termeni străini (latineşti, maghiari, slavoni) introduşi de ei sau pentru explicarea unor cuvinte existente în limbă prin sinonime care li se par mai accesibile, în fine, pentru diverse completări necesare înţelegerii textului. Din pricină că aceste note explicative sînt amestecate cu trimiterile de ordin teologic la diverse capitole şi versete, glosările acestea n-au reţinut pînă acum atenţia cercetătorilor, care s-a fixat îndeosebi asupra cîtorva cuvinte izolate din pagini fără trimiteri.

Cuvintele glosate poartă întotdeauna semnul v vv deasupra. Urmărirea explicaţiilor marginale ne permite un contact direct cu dificultăţile de limbă ale autorilor, cu metoda lor de lucru; pe lîngă aceasta ele aduc mai ales precizări în privinţa izvoarelor.

1. Primul izvor indicat de traducători este, pentru Noul Testament, limba greacă. Ei pleacă de la izvorul grecesc nu pentru că această limbă ar fi mai cunoscută în Transilvania, ci pentru că aşa le dictează concepţia lor despre traducere exprimată clar în postfaţa Psaltirii: *apa totu-i mai curată şi mai limpede în izvoru decît în pîraie.*

Afirmaţia din predoslovie că traducătorii au utilizat izvorul grecesc este confirmată din plin de glosele marginale. Astfel, pentru a întări sau a motiva întrebuinţarea unui cuvînt, traducătorii recurg la glosări marginale arătînd că au tradus *capră sălbatecă* din grecescul Дорκась (δορκάς = antilopă), au înlocuit Діапон ермія din textul grecesc cu Mercurie (zeul Mercur, n. n.), Artemida din greceşte cu Diana etc.

Traducătorii recurg la autoritatea textului grecesc acolo unde observă o nepotrivire cu alte versiuni, precizînd marginal: „*greceaşte aşea-i*

cest verş", sau „*la grecească nu era*", ceea ce dovedeşte că ei confruntau diversele traduceri pe care le aveau în faţă cu textul grecesc, optînd în cele din urmă pentru versiunea originală, grecească.

Utilizarea textului grecesc reiese şi din cuvintele greceşti pe care traducătorii caută să le introducă în limbă, ca : *filosofi, maghi* (<gr. *magos* lat. *magus,-i*), *iotă, tetrarh, sinagogă, teatron, evrochilidon* (vînt), *chimbol, canon, gangrenă, isop* (<sl. *isopŭ* <gr.), *mintă* (<v. sl. *menta* <gr.), *gheena* (<v. sl. *geena* <gr.), *gazofilachia, stihie* (<sl. *stihija* <gr.) *nardos, typografie* (în predoslovie), *diacon* (<v. sl. *dijakonŭ* < gr.), *areopag, statir, condrat.*

Aceste cuvinte sînt explicate pentru a putea fi înţelese şi deci pentru a putea pătrunde în circulaţia curentă a limbii.

Transcriem explicaţiile :

Textul	*Marginal*
Sf. Matei... „aduce mărturiile î(n)gerilor de î(n) ceriu şi *filosofilor*" (Predoslovia, ev. Matei, f. 26 a)	*Văsvilor* (Вѣсвиаор)
„Atuncea Irod pre ascuns chiemă pre *maghi*" (Matei, f. 4, c. 2.)	*„filosofii"*
„Atunci Irod văzînd că fu batjocurit de *maghi*"... (Matei, f. 48,v. 16)	*„găcitori"*
... „*Iotă* una nu va treace" ... (Matei, f. 7 a, c. 5, v. 18).	„sau certă sau o slovă carea-i mai mică"
„Î(n)tru aceea vreame auzi Irod *tetrarha* biruitoriu..." (Matei, p. 18 b, c. 14, v. 1)	„al patrulea biruitoriu de lume"
...„Şi iaca veni unul de î(n) mai marii *sinagogei*" (Marcu, f. 46 b, c. 5, v. 22)	*„a săborului"*
...„Ce vă păziţ(i) voi înşivă că vor da pre voi î(n) *sinagogile* lor" (Marcu, f. 58 b, c. 13, v. 9)	„pre unde sînt strînşi de ascult cuvîntul lui dumnezeu"
„Iară nu preste multă vreame să lovi î(n)tru ea vănt cu vihor carele să cheamă *evrochilidon*" [1] (Fapte, f. 170 b, c. 27, v. 14)	„numele vîntului despre răsărit cu vicol reapede".
... „fire-aş ca o arame răsunătoare şi ca un *chimbol* nerăsunînd" (Fapte, f. 234 b, c. 13, v. 1.)	„chimbol canon sau harfă cu strune"
„Şi cuvîntul lor paşte ca *gangrena*" (Fapte, f. 285 a, c. 2, v. 17)	„*gangrena* iaste boala ce mănăncă carnea omului"
...„iară ei împlură burăţele de oţăt cu *isop*" (Ioan, f. 131 b, c. 19, v. 29)	„trestie"
„Ce vai de voi fariseilor ce zeciuiţi *minta* [2] şi *ruta* şi toate *legumile*" (Luca, f. 84 b, c. 11, v. 42)	*„izma"*
„Vai de voi cărturari şi farisei făţarnici	

[1] Tradus cu acelaşi nume şi în Biblia 1938.
[2] *mintă, menţă* < v. sl. *menta* < gr.

v v că zeciuiți mînta, cîmbrul și *cheminul*'' [1] (Matei, f. 30 b, c. 23, v. 23)	v „izma''; vv „molotrul ce-i ca mărariul''
... „faceți pre al fiului *gheennei*'' (Matei, f. 30 a, c. 23, v. 15)	„matca focului''
... „căutînd văzu pre cei bogați aruncînd darurele lor î(n) *gazofilachia*'' (Luca, f. 97, c. 21, v. 1.)	„vistiarul besearicii''
... „și prinzîndu-l pre el îl dusară î(n) ariopag [2] zicînd...'' (Fapte, f. 158 a, c. 17, v. 19)	„*ariopag* iaste casa oraşului unde să strîngea deregătorii''
... „vei afla un *statir*'' [3] (Matei, f. 23 a, c. 17, v. 27)	„*ban sau aspru*''
... „Și fu ducîndu-ne noi la rugăciune o slujnică avînd duh пнтанв [5] tîmpină pre noi, carea dobîndă multă da stăpînilor ei vrăjind'' (Fapte, f. 156, c. 16, p. 16)	пнтанв [5] ic(i) iaste porecla lui apolo carele era dumnezeul păgînilor, carele da răspunsu celora ce-l cerea, carele era și î(n)tr-această fetișoară''.

Din examinarea citatelor reiese că unicul criteriu în glosare este accesibilitatea. Astfel, traducătorii explică termenul grecesc „maghii', printr-un alt termen grecesc „filosofii''. Această explicație poate servi drept indiciu că termenul filozof era mai cunoscut. (Este atestat de altfe, și în sec. al XVI-lea).

Aceeași observație este valabilă pentru „stihia'', care li se pare traducătorilor mai accesibilă decît „legea lumiei'' Ex. :

„Așa și noi cînd eram poroboci supt *leagea lumiei*, eram puși supt slujbă''... (Fapte, f. 264 a, c. 1, v. 2)	„*stihia*''

E o dovadă că grecescul „stihia'' ajunsese suficient de cunoscut prin filieră slavă pentru a putea explica termenii din traducere care li se păreau insuficient conturați traducătorilor.

Sînt glosați de asemenea, termeni ca : *arvună, patimă, bogăție, denar, stomah, cort*, pe care DLRM îl consideră ca fiind de proveniență neogreacă.

Putem conchide deci că utilizarea textului grecesc reiese din : 1) predosloviile Noului Testament ; 2) concepția despre traduceri exprimată în postfața Psaltirii ; 3) menționarea expresă a folosirii textului grecesc : „greceaște așea-i cest verș'' etc. ; 4) împrumutul de cuvinte din limba greacă și explicarea marginală a celor mai multe dintre acestea ; 5) folosirea de nume proprii grecești : *Marco, Elisafta*[4] etc.

[1] *chimen* < ngr. *kiminon*.

[2] În DLRM cuvîntul e trecut ca intrat în limbă prin filieră franceză < lat. lit.

[3] *statir* < lat. lit. *stater* <gr.

[4] Din compararea termenilor greceşti care apar în glosele N. T. cu termenii care figurează în materialul lexical al secolului al XVI-lea prezentat de O. Densusianu și Al. Rosetti reiese că *aspron, condrat, drahm, evrochilidon, filosof, gazofilachie, nardos, pilliv, vison* (= in foarte fin) sînt termeni atestați în sec. al XVI-lea ; în schimb, *mag, iotă, tetrarh, sinagogă, teatron, gangrenă, areopag, tipografie, statir, chimbol canon* nu apar în sec. al XVI-lea. Această confruntare prezintă un coeficient de relativitate pînă la inventarierea totală a fondului de cuvinte pe epoci și opere, deoarece termeni ca *isop, mintă, gheenă, stihie*, nemenționați de autorii citați, ar însemna că au intrat în circulația limbii noastre abia în secolul al XVII-lea, în realitate însă ei au pătruns în limbă mai devreme, prin filieră slavă.

2. Un alt izvor pe care traducătorii Noului Testament arată că l-au avut în față este traducerea în limba latină a lui Ieronim (Hieronymus). După cum reiese din scrisoarea lui Geleji, superintendentul calvin, către Rákoczy, limba latină rămîne şi după reformă principalul mijloc de instruire în Transilvania. Traducătorii de la Bălgrad au cunoscut limba latină şi au făcut apel la versiunea latină[2].

Credem că textul pe care l-au avut în față este un text editat la Veneția în 1587 (legăturile Transilvaniei şi ale Țărilor Romîne cu Veneția sînt cunoscute). Această ediție, *Biblia ad vetustissima exemplaria*, Venetiis MDLXXXVII (1587) este bazată pe traducerea din greacă în latină a lui Ieronim şi conține: 1) Hieronymi prologus galeatus; 2) Epistola S. Hieronymi ad Paulinum presbyterum de omnibus divinae historiae libris; 3) Sancti Hieronymi presbiteri in Pentateucum Moysi (praefatio) şi cîte o prefață la fiecare evanghelist, precum şi prefețe la epistolele apostolilor, bazate pe extrase din Ieronim. (Versiunea lui Ieronim a devenit în urma Consiliului tridentin (1545—1563) versiunea autorizată oficial de biserica catolică şi e cunoscută sub numele de Vulgata).

Metoda prefețelor, cu date ample despre autori (evangheliști şi apostoli) o va urma întocmai şi Noul Testament de la Bălgrad. Trebuie să menționăm că prefețele nu sînt doar cele două menționate de obicei — prefața către Rákoczy şi prefața către cititori, — ci fiecare evanghelie îşi are prefața sa, iar Faptele apostolilor şi epistolele beneficiază de prefețe ample, care aduc date istorice, geografice (etimologice uneori) şi au acelaşi stil didactic şi aceeaşi expunere strînsă, cu gruparea argumentelor pe puncte, ca a ediției venețiene.

Ceea ce izbeşte mai mult este asemănarea trimiterilor. Aproape toate trimiterile din Noul Testament sînt identice cu cele din *Biblia ad vetustissima exemplaria* din 1587. Ex. la Matei, cap. 4, găsim aceleaşi trimiteri, în aceeaşi ordine, cap. 11, la fel; există şi unele deosebiri, dar ele sînt într-o proporție redusă față de asemănări.

Am mai consultat şi o ediție venețiană din 1603: *Bibliorum sacrorum cum glossa ordinaria*, tomus sextus, Venetiis. MDCIII. Tomul acesta conține Faptele apostolilor, dar nu corespunde ca trimiteri cu ediția venețiană din 1587, deci nu poate fi vorba de trimiteri şablon ci de o documentare proprie unei ediții.

Utilizarea textului latin poate fi pusă în legătură şi cu introducerea unor termeni din latina literară ca *pretor*, *libertin*, *varvari*, *stadiu*, *verş*, *şumma*, *testament*, *ţeremonie*, zeități ca *Diana*, *Mercurie*, *Jupiter*; *vistiaria*, *preazbiter*, *scriptură*, *ruta*, *publican*. Aceste cuvinte sînt explicate marginal astfel:

2 „...Însă protestantismul — oricît de mult a contribuit la dezvoltarea culturii în limbile naționale — nu a lăsat nici pe departe, pe planul al doilea zestrea culturală latină din Ungaria. În acele cărți cu cîntări religioase, din care şi romînii şi-au tradus propriile lor cîntări, adeseori întîlnim imnuri din evul mediu cu texte latine şi se întîmplă că: *traducătorul romîn urmează uneori originalul latin şi nu textul cîntării alăturat în limba maghiară. Acest fapt demonstrează că preoții romîni care au trecut la reformă au avut şi ei o certă cultură latină.* (Din *Erdély román tudományos élet*, în *Magyarok és románok*, vol. II, p. 386—387, Budapesta, 1944.)

„... Iarî curteanii dusără pre el î(n)lăuntru î(n) curte carea iaste *pretor*" (Marcu, f. 62 b, c. 15, v. 16)	„ce să zice *casă de leage*"
„*preazbiter*" (Fapte, f. 197 b, c. 1, v. 1)	„*cărstnic au ţircovnic*"
„Şi rînduind lor *preazbiteri* î(n) toate adunările credincioşilor"... (Fapte, f. 154, c. 14, v. 23)	„preazbiterii să fie popii diaconi şi toţ(i) ce-s î(n) cinul besearecii"
„Dec(i) să sculară unii de î(n) sinagoga carea să chiamă a *libertinilor*" [= liberţi, n. n.] (Fapte, f. 142, c. 6, v. 9)	„libertinii era carii îi făcea de î(n) slugi slobodaşi"
„... iară *varvarii* [1] făcea omenie multă cu noi, făcănd foc..." (Fapte, f. 172, c. 28, v. 2)	„*proştii* [= necivilizaţi, n. n.] să chiamă *varvari*"
„... şasezeci de stadii [2]" (Luca, f. 103 a, c. 24, v. 13)	„într-o stadie sănt 125 de paş(i)"
... „ca cincisprăzeace *stadii*" (Ioan, f. 120 a, c. 11, v. 18)	„*alergături*"
„*stadii*" (Fapte, f. 314 a, c. 14, v. 20)	„125 de paşi; 601 de stadii fac 8 de mii de mile niemţeşti"
„... a celui *Testament nou*" (Marcu, f. 606, c. 14, v. 24)	„Ce să zice *a legii noao*"

Doi dintre termenii enumeraţi necesită o atenţie specială: *şumă* şi *publican*. Primul a fost considerat ca fiind de origine maghiară. În realitate este vorba de latinescul *summa* care a suferit o influenţă maghiară şi care e scris în N. T. cînd şumă, cînd „summă" iar în Psaltire întotdeauna ca în limba latină: „summa". Al doilea cuvînt, *publican*, e menţionat de traducători în predoslovia către cititori ca fiind luat din izvorul grecesc („iară noi le-am lăsat cum au fost în izvodul grecescu"), deoarce, conchid traducătorii, „nu se ştiu rumîneaşte ce sînt". Dicţionarul grec-francez al lui Bailly (1960) alcătuit pe baza textelor religioase şi a scrierilor clasicilor, nu înregistrează acest cuvînt printre cuvintele greceşti sau adoptate din alte limbi (cum este, de exemplu, *corban*, împrumutat din ebraică etc.). De asemenea, dicţionarul latin-francez a lui Quicherat, care explică întotdeauna etimologia greacă a cuvintelor latine (cînd e cazul), nu menţionează că *publicanus*, în sensul de „receveur d'impôts" ar fi de origine greacă.

Publican este deci un cuvînt de origine latină (în greceşte, pentru *vameş*, avem corespondentul *telōnēs*). Scăparea traducătorilor Noului Testament arată că cei ce l-au continuat pe ieromonahul Silvestru şi l-au „posleduit" erau cărturari ardeleni care au utilizat în mare măsură textul latin. În glosar termenul e explicat astfel:

„au nu şi *publicanii* fac accea?" ...(Matei, f. 7 b, c. 5, v. 46)	„Ce era atunci vameş(i)"
... „Şi fu cînd şădea î(n) casa lui şi mulţi *publicani* şi păcătoşi şădea cu îs."	„mitrani(ci)?" [ultimele două litere sînt neclare, n. n.]

[1] şi [2] În DLRM consideraţi ca provenind din fr. < lat. lit.

Unii termeni de origine latină sînt consideraţi de traducători mai cunoscuţi şi, în consecinţă, cu ajutorul lor se explică alţi termeni ca grecescul *corban* prin *vistierie* :

„...Iară mai marii popilor luară acei arginţi, zisară nu să cade aceştia a-i pune în *corban.*" (Matei, f. 35 a, c. 26, v. 28)	*„vistiaria"* [1] besearecii
„...Jălearii rîmleni" (Fapte, f. 136 b, c. 2, v. 10)	„Zicu-să carii venea de î(n) păgăni de să făcea jidovi şi toate *ţeremoniile* lui Moisi le lua sus."

Traducătorii cred necesar să gloseze şi termeni moşteniţi din limba latină sau termeni formaţi pe teren romînesc care li se par insuficient cunoscuţi sau răspîndiţi.

„Şi samănă *agrul* [2] lui" (Matei, f. 17 a, c. 13, vers. 31)	*„holda lui"*
... „Aceştia sînt carii nu s-au spurcat cu muieri că-s *verguri"* [3] (Fapte, f. 313 b, c. 13, v. 4)	Дѣвствънич(н)
„Iară după cinci zile pogorî popa cel mai mare anania cu bătrînii şi cu un *urătoriu*[4], anume Tertulie." (Fapte, f. 167 a, c. 25, v. 1)	„carele e *grăitor* sau *procatăr"*
„Şi fu tatăl lui poplie cuprinsu de friguri şi de vintre [5] zăcînd..." (Fapte, f. 172 a, c. 28, v. 8)	„cînd face omul sînge unii zic inima cea rea, ace îi boală"
„...Iară sosind la *treapte* [6] tămplă-să a-l duce neşte viteaji pentru năvala mulţimei." (Fapte f. 164 a, c. 21, v. 35)	*„grădice, stepene,* pre carele să sue sus au în foişor, au în besearecă"
„că s-au copt *aua* [7]" (Fapte, f. 314 a, c. 14, v. 18)	*„poama"*
... *„rotariu"* (Marcu, f. 47, c. 6, v. 3)	*„cioplitor"*
„Au nu e acesta fecioriul cel al *rotariului"* (Matei, f. 186, c. 13, v. 55)	*„cioplitoriului"*
„Şi zise domnul să aţ(i) avea credinţia ca un grăunţ de muştariu zicereaţ *murului* acestuia." (Luca, f. 93 a, c. 17, v. 6)	*„rugului"*
„Ce fum *lini* î(n)tru voi..." (Fapte f. 274 a, c. 2, v. 7)	*„blănzi"*
„Alexandru, *faurul,* mult rău mi-au făcut ..." (Fapte, f. 286 b, c. 4, v. 14).	*„zlătariu de aramă"* [8]

[1] *Vistiaria* apare şi în textele din sec. al XVI-lea.
[2] *agru* < lat. *ager, agri* < gr. *agros.* Termenul este atestat în sec. al XVI-lea.
[3] *verguri* este atestat în sec. al XVI-lea.
[4] *Urătoriu* glosat aici apare şi în textele din sec. al XVI-lea.
[5] Biblia 1938 : urdinare cu sînge.
[6] *Treaptă* < lat. *trajecta.*
[7] Lat. *uva, -ae,* strugure. Atestat în sec. al XVI-lea.
[8] Dintre acestea, sînt atestate în sec. al XVI-lea (cf. Densusianu şi Rosetti) : *auă, agru, vărgură, vintre, urăciune* < *oratio* ; *lin* (blînd). Următorii termeni de origine latină ar fi neatestaţi pe baza acestei confruntări : *libertin, stadii, preazbiter, publican, sumă,* sau *şummă ţeremonie, ruta* (pop. *virnant*). O menţiune specială pentru *vistiariu, varvar* şi *pretor.* Aceştia sînt consideraţi de O. Densusianu (ILR, vol. II, p. 348—349) ca fiind de provenienţă greacă şi nu latină.

Uneori asemănarea textului latin cu cel din Noul Testament este izbitoare în privința fondului de cuvinte.

Textul latin, cap. VII, p. 836 (Biblia ad vetustissima exemplaria, 1587):

„Olice indicare ut non iudicemini. In quo enim iudicio indicaveritis, iudicabimini; in qua mensura, mensi fueritis, remetietur vobis. Quid autem uides festucam in oculo fratris tui, trabem in oculo tuo non uides..."

Noul Testament de la Bălgrad, 1648, c. 7, f. 9 a.

„Nu giudecați ca să nu fiț(i) giudecați, că cu ce giudecată veți giudeca, giudecavă-veț(i) și cu ce măsură veți măsura să va măsura voao. Dar ce caut ștercul în ochiul fratelui tău dară bărna care-i în ochiul tău nu o ai aminte".

Fondul de cuvinte e aproape același, deși traducătorii aveau pentru „a judeca" un termen intrat în circulația limbii bisericești ca *a osîndi*, iar pentru „în ce măsură", puteau întrebuința locuțiunile *în ce chip*, *în ce fel*.

Citarea frecventă a lui Ieronim (îl găsim mereu citat în predosloviile amintite ca o autoritate în materie), întrebuințarea aceloraşi trimiteri ca în ediția venețiană, introducerea de neologisme latine arată măsura în care traducătorii au făcut apel la versiunea latină.

Alte note marginale ne dau indicații precise asupra utilizării textelor slavone, ebraice și a „întorsurii de demult" (Coresi). Sursa maghiară nu este indicată din motive tactice confesionale, deși lexicul dovedește din plin prezența ei.

3. O atenție deosebită dau traducătorii de la Bălgrad sinonimelor. În predoslovia către cititori, traducătorii arătau că „rumînii nu grăescu în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară toți într-un chip" și în consecință ei se vor sili să izvodească „*așea ca să înțeleagă toți*".

Notele marginale demonstrează că, într-adevăr, traducătorii n-au uitat făgăduiala din predoslovie și că s-au străduit tot timpul să explice o serie de cuvinte intrate în limba noastră care nu li se păreau a fi pe înțelesul tuturor.

Ne găsim astfel în fața unui început de dicționar de sinonime, cu un scop practic: accesibilitatea. Parcurgerea acestor explicații ne arată, pe de o parte, care erau termenii considerați de traducători ca având o mai largă circulație, pe de altă parte, care erau posibilitățile de exprimare ale limbii romîne de la mijlocul secolului al XVII-lea. Traducătorii explică marginal „besearicii" prin „săborului"; „s-au întorsu de la mine" prin „s-au lepădat de la mine"; „un săn" = „un cot de mare" „au adurmit" = „au murit"; „în desfătare" = „în buecie"; „întru tăcere" = „în taină"; „să se închine lui" = „să-i zică zua bună"; „duh" = „nălucă"; „un cerdac" = „loc de cină au prînzu"; „surceale" = „hrasture"; „stăpînilor lor" = „domnilor lor" etc.

Alături de preocuparea de a reda cît mai exact sensul cuvintelor, de a le face accesibile tuturor, se poate urmări și preocuparea traducătorilor de a înlătura, pe cît posibil, orice echivoc dintr-o propoziție sau frază.

De aici o serie de completări pentru a întări un sens, un verb, un pronume, un complement, precum şi explicaţii de ordin dogmatic. Exemplu :

„şi certă Is pre el"...	... „pre dracul"...
„Şi alergînd înainte să sui într-un *smochin*"...	„Alţii zic că-i *mur*"
„Θεσσαλονικь"	„Solun"

Trebuie să precizăm că citatele noastre nu reprezintă decît o parte din materialul glosat (cel referitor la folosirea izvoarelor greceşti şi latine) şi că pe lîngă acest material autorii glosează termeni slavoni, maghiari, turceşti, ebraici. Cel mai bogat capitol este acela al sinonimelor (circa 100 de explicaţii marginale).

Parcurgerea integrală a notelor şi explicaţiilor marginale îndreptăţeşte cîteva concluzii :

1. Înainte de lexiconul lui Mardarie Cozianul (1649) care traduce o serie întreagă de cuvinte slavoneşti în limba romînă, Noul Testament de la Bălgrad încearcă o explicare de termeni din limbile greacă, slavonă, latină şi maghiară.

Trebuie să subliniem că deşi traducătorii au cunoscut Biblia calvină a lui Heltai Gaspar, 1562, care are la sfîrşit un glosar cu explicarea în limba maghiară a unor termeni ca *denarius*, *gehenna*, *sinagoga*, *Rabbi*, *Mammon*, *publicanis*, pe care îi găsim şi în glosele Noului Testament de la Bălgrad, explicaţiile date de traducătorii romîni acestor termeni nu se resimt de influenţa maghiară. Aceste note marginale, prin amploarea lor, pot fi considerate un început de dicţionar explicativ. Asemenea glosări s-au făcut şi înainte pe o scară mai mică şi cu o sferă mai restrînsă a noţiunilor. Procedeul va fi continuat mai tîrziu de alţi cărturari, ca Dosoftei şi mai ales Dimitrie Cantemir, care întocmeşte „o scară a numelor şi cuvintelor străine tîlcuitoare".

2. Glosele marginale şi explicaţiile din Noul Testament aduc precizări în privinţa izvoarelor folosite. Astfel, datorită lor, putem stabili cu precizie utilizarea textului grecesc şi capitolele la care traducătorii au întîmpinat unele dificultăţi. Prin coroborarea trimiterilor, putem stabili textul latin pe care l-au avut în faţă, Biblia veneţiană din 1587, iar alte note precizează şi celelalte surse consultate.

Aceste precizări sînt cu atît mai necesare cu cît autorii de tratate sau compendii de literatură veche citează predosloviile cînd este vorba de izvoarele Noului Testament şi evită să confirme că traducerea s-a făcut după originalul grecesc sau latinesc. Un exemplu de acest fel îl întîlnim la N. Cartojan, care scrie [1] :

„Nu ştim cît preţ se poate pune pe afirmarea că preoţii şi cărturarii însărcinaţi cu traducerea au confruntat izvoarele greceşti, sîrbeşti şi latineşti... Ne lipseşte un studiu precis în această privinţă. Se pare însă că traducătorii au refăcut vechea traducere coresiană".

1 N. Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, vol. II, Bucureşti, 1942, p. 105.

Prin urmărirea atentă a gloselor marginale şi a lexicului putem stabili în ce măsură traducătorii sînt tributari originalului grecesc, textului latin, precum şi altor surse indicate şi neindicate în predoslovii.

3. Consultarea notelor marginale arată că ne găsim în faţa unor oameni cu o perspectivă ştiinţifică aleasă pentru vremea lor, care au avut o concepţie despre traducere şi o metodă avansată de lucru. (N. Drăganu îi consideră adevăraţi „savanţi".) Să luăm de pildă termenul *maghi* (gr. *magos*, lat. *magus*). Pentru acest cuvînt traducătorii găsesc corespondentul : *filosof*, derivat din limba greacă, *mîndri* (sl. *mǫndru* „înţelept"), **късвн** (tot din limba slavonă) şi termenul popular *găcitori* (în sensul de „ghicitori în stele"). În text ei optează pentru *mag*, termen consacrat în limba bisericească. Acelaşi termen îl găsim în Coresi tradus „*vlăfele* de la răsărit" (Matei, f. 2 b, zac. 3), iar Biblia de la Bucureşti optează pentru *vrăjitori* (Matei, c. II).

4. Explicarea marginală a neologismelor precum şi larga răspîndire a Noului Testament îndreptăţesc concluzia că aceste cuvinte au intrat în limba romînă direct din limba greacă sau latină, la 1648, şi nu prin intermediul limbii franceze, aşa cum consemnează unele dicţionare (Candrea şi DLRM). Deci glosele marginale ne ajută să stabilim data la care au intrat în limba noastră unele neologisme.

5. Glosele marginale constituie un indiciu asupra poziţiei pe care o aveau în limbă unele cuvinte în sec. al XVII-lea. Faptul că unii termeni atestaţi în secolul al XVI-lea sînt explicaţi marginal însemnează că traducătorii nu le atribuiau o poziţie consolidată în limbă, concluzie valabilă cel puţin pentru Transilvania. (Invers, termenii cu ajutorul cărora se dădeau explicaţii marginale erau în concepţia traducătorilor termeni mai cunoscuţi şi răspîndiţi). Deci Noul Testament, pe lîngă introducerea unor cuvinte noi — în general greu de determinat cu precizie din motivele amintite — contribuie la încetăţenirea în limba romînă a unor termeni consideraţi ca fiind insuficient cunoscuţi şi răspîndiţi.

6. Din preocuparea traducătorilor de a se face înţeleşi de toţi romînii a ieşit un început de dicţionar de sinonime. Explicarea cuvintelor este subordonată unui interes practic : accesibilitatea (fără nici o prejudecată etimologică). Un cuvînt de origine latină este explicat printr-un cuvînt de origine slavă şi invers. Aceeaşi metodă a explicaţiilor largi traducătorii o aplică şi la Psaltirea din 1651.

Parcurgerea acestor note şi explicaţii prilejuieşte un contact direct cu laboratorul traducătorilor, cu posibilităţile şi limitele limbii romîne din veacul al XVII-lea.

UN CALENDAR ISTORIC-LITERAR PUBLICAT DE PAUL IORGOVICI

DE

N. A. URSU

Dintre primele calendare romînești alcătuite după modelul almanahurilor occidentale, un deosebit interes filologic prezintă cel apărut la Viena, cu titlul *Calendari la annul de la nașterea lui Hristos 1794, cari e prost, cuprinzînd în sine 365 de zile, făcut spre întrebuințarea norodului slavenosîrbesc și rumînesc cari se află în ținuturile chesariu-crești a legii Răsăritului*[1]. După o *Nainteștiințare* (p. 1—2)[2], în care sînt prezentate datele computistice ale anului, urmează o cronologie intitulată *Numărarea annilor* (p. 2), apoi calendarul propriu-zis (p. 3—14), *Ghenealoghia sau cartea nașterii a împăraților și crailor carii treesc acuma în Evropa* (p. 15—18), *Însemnarea arhi-ereilor a legii Răsăritului în ținuturile chesaro-crăești* (p. 18—19), *Personale* (sic !) *a înaltei cancellariei ungarești de curte* (p. 19—20), *Consiliu crăire-ungaresc loculținet* (p. 21—23), *Însemnarea tîrgurilor mari (nundinelor) în ținutul a cr. imp. afară de pămîntul ungaresc, cînd se fac și cît treesc* (p. 23), *Tîrgurile carii se fac în Ungaria, adecă în pămîntul ungaresc, Banat, Sream Slavonie, și se urmesc dupe azbuche* (p. 24—26), iar de la p. 26 pînă la 38, povestirea morală intitulată *Cei doi excessuri a amerii. O istoriolă adevărată supra cele doauă ieșiri din măsură a iubirii, tradusă de pre alte limbi.* În sfîrșit, calendarul mai cuprinde o *Tablă pentru banii cei buni de aur, carii trec* (p. 39), o *Tablă pentru banii cei buni de argint, carii trec* (p. 40), o *Tablă pentru măreși și petaci cîtă 5 într-o mînă socotind, de la 1 pînă la 10.000* (p. 41) și o *Tablă foarte folositoare pentru slugi, năimitori, chirie, interes și celelalte ce se dau și se priimesc în căsătorie* (p. 42).

---

[1] Vezi descrierea lui la Mircea Tomescu, *Calendarele romînești (1733—1830). Studiu și bibliografie*, București, 1957, p. 63—65.

[2] Deoarece calendarul nu este paginat, această operație a fost făcută de noi, numerotînd ambele fețe numai la foile imprimate (nu și la cele albe, intercalate în prima parte a volumului, pentru însemnări), exclusiv foaia de titlu.

Întregul volum prezintă o deplină unitate sub raport lingvistic, ceea ce demonstrează că a fost alcătuit de o singură persoană. Povestirea morală menționată mai sus reprezintă, așa cum afirmă Mircea Tomescu [1], o traducere din limba franceză. În sprijinul acestei afirmații Tomescu invocă, pe drept cuvînt, prezența în cuprinsul povestirii a unui mare număr de termeni de proveniență evident franceză. Citățm doar cîteva exemple : *amîna* „aduce" (p. 37), *curona* „încorona"(p. 28), *debate* „dezbate, discuta" (p. 37), *destine* f. sg. „destin" (p. 32), *deșiretor* „sfîșietor" (p. 32), *hela* ! „vai !" (p. 38), *înlarmată* „plină de lacrimi" (p. 37), *plîra* „plînge" (p. 34), *reprinde* „relua" (p. 37), *tîndreță* (p. 30). Faptul că povestirea este tradusă după un text francez reiese cu claritate și din modul specific limbii franceze în care sînt construite unele fraze. De exemplu : „eu nu voi avea niciodată altă femeie, *că* pre Ghiudiula cea amelnică" (p. 29), „ea înțelese că omul acela, pre care ea au fost ciucărit tîndrește, n-ar fi *că* un scelerat" (p. 36), „un acces de furoare care nu se putu stînge cu alta *că* cu sîngele lui" (p. 38), „fia mia, penitența (pocăirea) *voastră* me tochiază" (p. 30), „nu ve îndoiți de accea, *bine-amata* mia" (p. 28), „țineți, *bine-amata* mia, păziți scrisoarea aceasta" (p. 29), „ea era *bine* departe de a gîndi că el ar fi pricina de aceea" (p. 35), „acuzată de *la* calumnie (clăvătire) și de *la* poftă, eu am fost tractată ca criminela cea mai infamă" (p. 38) și altele.

Originalul francez al acestei povestiri morale nu a putut fi încă determinat. Faptul că traducătorul afirmă în mod evaziv că a tradus povestirea respectivă „de pre alte limbi", ascunzînd în felul acesta adevărul cu privire la autorul și limba din care a făcut traducerea, se explică — probabil — prin natura relațiilor politice dintre curtea imperială austriacă și Franța primilor ani ai Revoluției. După trei ani și jumătate de la Revoluția Franceză și după proclamarea Republicii Franceze, în acest calendar Franța este socotită tot regat, avînd rege pe Ludovic al XVII-lea (p. 17).

Cercetînd limba acestui calendar, am constatat mai întîi că prezintă numeroase particularități ale graiului bănățean. De exemplu, *cinstă* „cinste" (p. 38), *lapeda* „lepăda" (p. 28), *ma* „însă" (p. 29, 30), *neavă* „neauă, zăpadă" (p. 2, 4, 5, 13, 14), *Pau* „Pavel" (p. 1), *prau* „praf" (p. 2), *scrià* „scrie" (p. 35), *steauă* (p. 1), *vine* „viță de vie" (p. 2), *zeuita* „uita" (p. 28, 34) și altele, mai ales fapte de ordin fonetic, care se pot observa și în pagina reprodusă alăturat, în facsimil. Dintre particularitățile de ordin morfologic menționăm folosirea formelor de auxiliar *reaș*, *reai* etc., în loc de *aș*, *ai* etc., la condiționalul prezent și trecut : „aceasta *reau* fi o nová facere de bine de care eu *reaș* avea o vecinică pomenire" (p. 35), „o mănăstire ve *reau* face a expia greșala pînă la mormînt" (p. 30), „ o minută de durere mai puțin mi *reau* fi progrijit un repaos vecinic" (p. 37)[2].

[1] Ibidem, p. 64.

[2] Pentru informații asupra particularităților graiului bănățean, vezi I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii romîne*, București, 1961, p. 90-96.

Prezența acestor particularități ale graiului bănățean în limba calendarului apărut la Viena, în 1794, arată că anonimul care l-a alcătuit a fost, de bună seamă, un bănățean. Dar limba acestui calendar demonstrează nu numai că autorul lui a fost un bănățean, ci și — după cum vom vedea mai jos — că bănățeanul respectiv era un *latinist* preocupat îndeaproape de dezvoltarea limbii romîne literare, pe care voia să o îmbogățească atît prin cuvinte împrumutate din limbi străine, mai ales din latină, italiană și franceză, cît și prin numeroase creații lexicale pe teren romînesc. Este semnificativ faptul că în numai 13 pagini, cîte cuprinde povestirea morală tradusă din limba franceză, se întîlnesc peste 200 de neologisme de origine latină, franceză, italiană sau germană, dintre care multe au forma sub care circulă și astăzi. La acestea se adaugă un mare număr de calcuri lingvistice. Preocuparea anonimului autor al acestui calendar de a îmbogăți limba romînă cu termeni noi, mai ales prin procedeul calcului lingvistic, ne-a determinat ca, în încercarea de a-l identifica, să ne îndreptăm atenția în mod special asupra cărturarului bănățean Paul Iorgovici. La dezvoltarea limbii romîne literare contribuie în această vreme și profesorul bănățean Mihail Roșu, care tipărește la Viena mai multe cărți romînești cu conținut didactic, însă comparația textelor demonstrează că limba calendarului apărut la Viena, în 1794, prezintă asemănări frapante *numai* cu limba singurei scrieri rămase de la Paul Iorgovici, *Observații de limba rumînească*, Buda, 1799.

Născut la Vărădia, în 1764, Paul Iorgovici urmează cursul primar la Vîrșeț și cel gimnazial la Seghedin, apoi studiază la Pesta dreptul și filozofia, iar la Viena dreptul public al imperiului austriac. De la Viena pleacă la Roma, unde rămîne trei ani, pînă în 1790. De aici merge la Paris, unde stă doi ani. La începutul anului 1793, după decapitarea lui Ludovic al XVI-lea, fapt care l-a impresionat în mod neplăcut, Iorgovici părăsește Parisul și pleacă la Londra. Aici va rămîne doar 10 sau 11 luni. La sfîrșitul anului 1793 este din nou la Viena, fiind numit „cancelist imperial", iar mai tîrziu „Hofconcepist"[1]. Totodată, este numit și corector al cărților la tipografia „ilirică", adică sîrbească și romînească, din Viena[2]. În calitate de corector al cărților romînești, el a putut lua mai ușor inițiativa editării unui calendar în limba romînă, dacă nu îndeplinea cumva vreo însărcinare oficială în acest sens.

Cultura bogată pe care o dobîndise prin studiile și călătoriile făcute la Pesta, Viena, Roma, Paris și Londra îl determină pe Iorgovici să privească cu îngrijorare starea de sărăcie în care se găsea limba romînă literară a vremii și să acționeze în mod hotărît pentru înlăturarea acestui neajuns. Animat de convingerile sale latiniste și de un puternic sentiment național, el a crezut că fondul lexical al limbii romîne poate fi îmbogățit prin derivarea unor noi cuvinte, cu ajutorul prefixelor și sufixelor existente, de la radicale latinești moștenite. După acest principiu el alcătuiește un întreg dicționar, pe care-l avea gata de tipar în 1799, cînd își

[1] Vezi Traian Topliceanu, *Paul Iorgovici. Viața și opera lui (1764—1808)*, în „Analele Banatului", IV (1931), nr. 2—4, fasc. 9, p. 136—138.

[2] D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 267.

publică *Observațiile*. Din „exemplurile" date în *Observații*, pentru a ilustra posibilitățile largi de îmbogățire a lexicului prin derivare, putem să ne edificăm pe deplin asupra caracterului artificial al metodei preconizate de Iorgovici. Dacă în cuprinsul *Observațiilor* și în „exempluri" întîlnim totuși numeroase neologisme a căror formă este stabilită în spiritul limbii romîne, faptul acesta se datorește simțului său lingvistic dezvoltat și cunoașterii limbilor latină, italiană și franceză.

Datorită acelorași cauze, multe din neologismele folosite în calendar sînt perfect adaptate la sistemul fonetic și morfologic al limbii romîne. Unele însă mai păstrează ceva din aspectul fonetic specific limbilor din care au fost împrumutate. Spre deosebire de *Observații*, în calendar se întîlnesc numeroase calcuri lingvistice, care reprezintă — după cum vom vedea — primii pași făcuți de Iorgovici în căutarea metodei de îmbogățire a lexicului limbii romîne prin sine însuși, expusă și ilustrată cu numeroase exemple în *Observații de limba rumînească*.

Argumentele de ordin lingvistic pe care le invocăm în sprijinul părerii că acest calendar este opera lui Paul Iorgovici sînt următoarele:

1. Prezența în calendar a unor termeni care nu se mai întîlnesc în epocă decît în *Observațiile* lui Iorgovici. Astfel, la *Numărarea annilor*, calendarul menționează că în 1794 se împlinesc doi ani de la „începutul *novinilor* sîrbești" (p. 2). Cuvîntul *novină* are aici sensul de „gazetă" și este împrumutat din limba sîrbă (cf. srb. новина „gazetă, jurnal," новине, f. pl., cu același sens, și новинар „gazetar"). În *Observații*, cu *novină* Iorgovici îl glosează pe *novellă* „gazetă", de proveniență italiană: „spre exemplu, cei ce cetesc acuma *novellele* sau *novinele* cîte cuvinte noi dintr-însele întrebuințaze în cuvîntare" (p. 10).

Termenul *novelă* (scris și *novellă*) „gazetă" se întîlnește și la alți cărturari ardeleni din jurul anului 1800. De pildă, în *Pravilă de obște*, Viena, 1788, a cărei traducere în limba romînă este atribuită lui I. Budai-Deleanu: „să va publica adecă vesti pretutindere prin *novellele* (gazete) publice"(p. 11), în înștiințarea lui Alexie Lazaru, din 1814, prin care anunța intenția sa de a publica o gazetă în limba romînă: „a scrie gazete sau *novele* și acele a le împărtăși oamenilor neamului său e cea mai încuviințată mijlocire de a lumina noroadele" (p. 1), în scrierea intitulată *Pruncii cei părăsiți*, Buda, 1830, tradusă din limba franceză de Ioan Teodorovici: „[în cafenea] unde toate *novelele* din toate părțile și în toate limbile spre cetanie gata era" (p. 145; cf. și p. 122, 123, 143) sau în „Foaie literară", Brașov, 1838: „toate jurnalele și *novelele* să le cetească" (p. 103).

În schimb, cuvîntul *novină* „gazetă" apare numai în calendarul de care ne ocupăm și în *Observațiile* lui Iorgovici. Ca atare, îl putem considera un indiciu că autorul anonim al calendarului din 1794 este cărturarul bănățean. Cu sensul de „noutate, veste", în calendar se întîlnește atît *novelă* (p. 35), cît și *novinelă* (p. 31), rezultat dintr-o contaminare între *novină* și *novelă*.

Un alt termen care face legătura între limba calendarului și cea din *Observațiile* lui Iorgovici este substantivul *giură*, cu sensul juridic

de „drept". Iată textul din calendar: „Un maghistrat din Antverpie, anume Vanderstel, au fost trimis pre fiiul său a petrece trei anni în Lovaniiu pentru a învăța acia *giurele* sale" (p. 26). În *Observații* cuvîntul apare de mai multe ori. Cităm aici numai două exemple: „treptele aceste a virtutei și a prihanei în *giura* naturale de mare sunt socotințe" (p. 24), „regula obligătoare din *giurele* naturale se chiamă lege" (p. 88). Termenul *giură*, cu acest sens, provine din lat. *jura*, adaptat la pronunția corespondentului său italian *giure*.

În calendar se întîlnesc și alte neologisme împrumutate din limba italiană sau care, deși au putut fi luate din latină ori din franceză, sînt apropiate ca pronunție de corespondentele lor italiene. De exemplu: *crimină* „crimă" (p. 37), *degia* „deja" (p. 36), *gealozie* (p. 36), *geta* „arunca" (p. 33), *giurisprudență* (p. 32), *giustifica* (p. 38), *giustificație* (p. 37), *giustiție* (p. 33), *obget* (p. 26, 37), *prolunga* „prelungi" (p. 28), *toca* „atinge, mișca" (p. 29, 30, 38) și altele.

2. Am menționat deja faptul că în limba calendarului se observă strădania unui cărturar cu orientare latinistă de a îmbogăți vocabularul limbii romîne nu numai prin împrumuturi din latină, italiană sau franceză, ci și prin calcuri lingvistice. Felul particular în care sînt create calcurile și semicalcurile respective oglindește, în stare embrionară, metoda de îmbogățire a lexicului preconizată de Iorgovici în *Observațiile* sale din 1799. Astfel, acomodînd forma sufixului francez *-age* la pronunția unor cuvinte de origine slavă terminate în *-ej*, ca *gătej*, *gîtlej*, *prilej* etc., autorul calendarului creează, după modelul substantivului francez *avantage*, calcul lingvistic *naintej* (sau *naintaj*!), cu sensul de „avantaj": „Toată compania fu agreios supprinsă de a vedea pre această persoană, abia ieșită din al cincisprezecelea ann, a uni la eleganția steliei toate grațiile a frumsetii și toate *naintejele* a unei minții ornate" (p. 27).

În calendar întîlnim încă două substantive terminate în *-ej*, *vedej* „față, obraz" și *zilej* „ședere, rămînere (într-un loc)": „cei ce se nasc supt planeta aceasta [Venus] fiu oameni binevoitori, plăcuți, lăudați și onorați; cu trupul grațiles, cu *vedeju* rîdeț" (p. 1), „*Zilejul* care el trebuia să petreacă în Lovaniiu se apropiase de terminul său" (p. 27), „au fost zeuitat familia sa și prețesutea (împletea) nește pricini pentru a prolunga *zilejul* său în Lovaniiu" (p. 28). Ambele cuvinte citate erau probabil (poate mai sînt și astăzi!) termeni populari în Banat, unde au putut proveni din limba sîrbă. Informația de care dispunem nu ne-a permis să verificăm acest lucru. Dacă situația se prezintă astfel, atunci și ele au putut fi modelele calcului *naintej* menționat mai sus.

Cazuri asemănătoare de substituire a sufixelor unor neologisme prin sufixe mai vechi în limba romînă sînt numeroase în cuprinsul acestui calendar. De exemplu, sufixul *-ante* al cîtorva adjective feminine de origine franceză este înlocuit cu *-eață*: *afligheață*, p. 35 (< fr. *affligente*), *carmeață*, p. 27, 28 (< fr. *charmante*), *clar-vedeață*, p. 29 (< fr. *clairvoyante*), *nenoceață*, p. 32 (< fr. *innocente*, cu prefixul *in-* de asemenea substituit prin *ne-*). Adjectivul *tocheață* „mișcătoare" (p. 30) a putut fi derivat de la italienismul *toca* „mișca, atinge", folosit de cîteva ori în calen-

dar, cu suf. *-eață*, dar și prin substituirea suf. it. *-ante* (< *toccante*). În cazul lui *capeață* „capabilă" (p. 29), este mai greu de știut în mod sigur dacă autorul substituie aici suf. fr. *-able* (< *capable*) prin suf. *-eață*, sau creează forma respectivă după corespondentul italian *capace*. La fel de greu este de stabilit dacă forma *simpleață* „simplă" (p. 38) a fost creată după modelul it. *semplice*, ori provine din fr. *simple* sau lat. *simplex* + suf. *-eață*.

O substituire similară a sufixelor originare operează autorul calendarului și în cazul unor adjective care au în limba franceză suf. *-able*, în italiană *-abile* și în latină *-abilis*. În locul sufixului *-abil*, adjectivele respective au în calendar sufixul *-elnic*: *adorelnică* (p. 27), *amelnică* (p. 27), *stimelnică* (p. 30). Formei *mortelnică* „mortală" (p. 28) îi corespunde probabil în textul francez femininul *mortelle*, iar fr. *comptable* este tradus prin calcul lingvistic *socotelnică*, în următoarea frază: „Moartea părintelui său veni de a-i progriji o diregătorie *socotelnică* în Antverpia" (p. 34).

Principiile puriste ale autorului reies cu claritate și din faptul că el aplică unor neologisme de origine latino-romanică tratamentul fonetic pe care l-au suferit în epoca de formare a limbii romîne cuvintele moștenite din latină. De exemplu, *desbrăcămînt*, p. 30 (după fr. *déshabillement*), *îmbatemînt*, p. 35 (< fr. embêtement), *împortemînt*, p. 30 (< fr. *emportement*), *împrisoremînt*, p. 35 (< fr. *emprisonnement*), *judecămînt*, p. 32, 33 (< fr. *jugement*), *movemînt*, p. 38 (< it. *movimento* sau fr. *mouvement*), *stavilemînt*, p. 28 (< it. *stabilimento* sau fr. *établissement*), *schimbemînt*, p. 34 (după fr. *changement*) și altele. După cum vedem, aproape toate cuvintele citate sînt semicalcuri. Dicționarul lui Iorgovici, pe care-l avea gata în 1799, conținea probabil multe creații lexicale asemănătoare. În primul dintre „exemplurile" date în *Observațiile* sale, Iorgovici recomandă următoarele derivate de la *ainte*: *aințare* „a merge înainte", *aintate* „înaintare, mergere înainte" și *aințement*, *avanțemînt* „avansare, înaintare (în grad)" (p. 39).

Tot prin analogie cu forma cuvintelor latinești moștenite, unele neologisme de origine latino-romanică au în calendar terminația *-ciune*, nu *-țiune* sau *-ție*. De pildă, *afecciune* (p. 36), *atănciune* (p. 30), *condiciune* (p. 38), *communicăciune* (p. 35), *erecciune* (p. 2), *indigneciune* și *îndigneciune* (p. 31, 36), *întroducciune* (p. 2), *învenciune* (p. 2), *prevenciune* (p. 38), *revoluciune* (p. 31), *selecciune* (p. 35) și altele. Acest fapt constituie o nouă punte de legătură cu limba lui Paul Iorgovici, deoarece și în *Observațiile* sale întîlnim unele neologisme cu terminația *-ciune*: *accepciune* (p. 49), *percepciune* (p. 50), *traducciune* (p. 47) și altele.

În lexicul calendarului se oglindește în mare măsură și metoda recomandată de Iorgovici cu privire la derivarea cu prefixe, dar și în acest caz cuvintele create sînt în realitate calcuri sau semicalcuri după termenii corespunzători latino-romanici. Să luăm, de exemplu, verbul *progriji* „procura": „Moartea părintelui său veni de a-i *progriji* o diregătorie socotelnică în Antverpia" (p. 34), „banii de mi reați i putea *progriji*, ciucara mea Ghiudiule, aceasta reau fi o nová facere de bine" (p. 35), „o minută de durere mai puțin mi reau fi *progrijit* un repaos vecinic" (p. 37). Găsind în textul francez cuvîntul *procurer*, traducătorul

nu-l împrumută ca atare, ci îl copiază. Deoarece prefixul *pro-* exista în limba romînă, iar termenului francez *curer* (< lat. *curare*) îi corespunde romînescul *griji*, el îmbină pe *pro-* cu *griji* şi creează astfel un cuvînt nou, *progriji*. După aceeaşi reţetă sînt creaţi şi termenii *concheia* „conchide" (p. 30), *convîrti* „converti" (p. 38), *preţesuti* (împleti) „pretexta" (p. 28), *proface* „profita" (p. 38), *suppринde* „surprinde" (p. 30), *suprîdere* „surîs" (p. 29), *suptrage* „sustrage" (p. 31) şi alţii. Procedeul acesta al calchierii cuvintelor de origine latino-romanică este ridicat de Iorgovici, în *Observaţii de limba rumînească*, la rangul de normă generală de îmbogăţire a vocabularului limbii romîne literare: „A me pornire — spune el — este a aduce limba noastră la aceea stare a cuvintelor în care să se înceapă odată a scria pentru oamenii cei învăţaţi, ca printr-înşii să se nască dorul ştiinţelor celor înalte. La aceasta se cer cuvinte învăţate care acuma în limba noastră, în care nici o învăţătură nu floreşte, nu se cuprind şi, după judeţul meu, mai bine este a împrumuta aşa cuvinte din limba noastră cea de rădăcină decît de aiurea" (p. 76).

În paginile calendarului se întîlnesc şi cîteva mărturii despre intenţia autorului de a elimina din limba romînă unii termeni de origine slavă şi a-i înlocui cu împrumuturi latino-romanice. Citǎm aici numai un singur caz. În locul lui *iubi* este folosit peste tot *ama*, însă substantivul nu are forma *amare*, ci *amere*, probabil sub influenţa francezului *aimer*: „[Venus] dumnezeiasa *amerii* (drăgirii)" (p. 1), „Cei doi excessuri a *amerii*" (p. 27), „pentru ce a mi fi făcut o taină de *amerea* lui Vanderstel?" (p. 30). Adjectivului *iubitor* îi corespunde în calendar termenul *ameros*: „născut cu o inimă purtătoare cătră plăceri, neamică de constrînsetură şi *ameroasă* de sloboda voia sa" (p. 27).

3. Legătura dintre limba calendarului din 1794 şi cea a *Observaţiilor* lui Paul Iorgovici reiese şi din prezenţa în ambele texte a numeroase particularităţi ale graiului bănăţean. Întrucît am citat mai sus unele bănăţenisme existente în calendar, menţionăm aici numai cîteva dintre cele care se găsesc în *Observaţii*: *beutură* (p. 84), *feptură* (p. 8), *încheptora* (p. 88), *lapeda* (p. 76), *scamn* (p. 12), *scrià* „scrie" (p. 5, 75, 81), *vine* „viţă de vie" (p. 24), *zeuita* „uita" (p. 9, 10, 15, 21, 30, 72). Condiţionalul apare şi în *Observaţii* cu aceleaşi forme ale auxiliarului *a vrea*, ca şi în calendar: „multe exempluri se *reau* potea aduce spre aretarea aşa feli a treptelor în toate lucrurile" (p. 26), „de *ream* fi fost noi pîn acuma tot în starea aceea în care au perdut floarea, şi noi *ream* fi schimbat limba nostră, ci în mai bine, nu în mai rău" (p. 80), „dar şi mai multe *reau* fi a zice, cînd *reau* sta cineva a scria toate cele ce sunt de a naţii" (p. 81).

4. Pe lîngă faptele menţionate mai sus, pentru a demonstra că autorul calendarului de la 1794 este Paul Iorgovici pot fi invocate şi numeroasele particularităţii ortografice comune celor două scrieri comparate pînă aici. Astfel, deşi *Observaţiile* sînt tipărite cu caractere chirilice, Iorgovici scrie — potrivit convingerilor sale latiniste — *crescere*, *nascere*, *sciinţe*, *sciu*, *vescezi*, *vorbesce* etc., apoi *suntem*, *sunteţi*, *sunt*, *ann*, *liga* şi aşa mai departe. Aceleaşi grafii se întîlnesc şi în textul calenda-

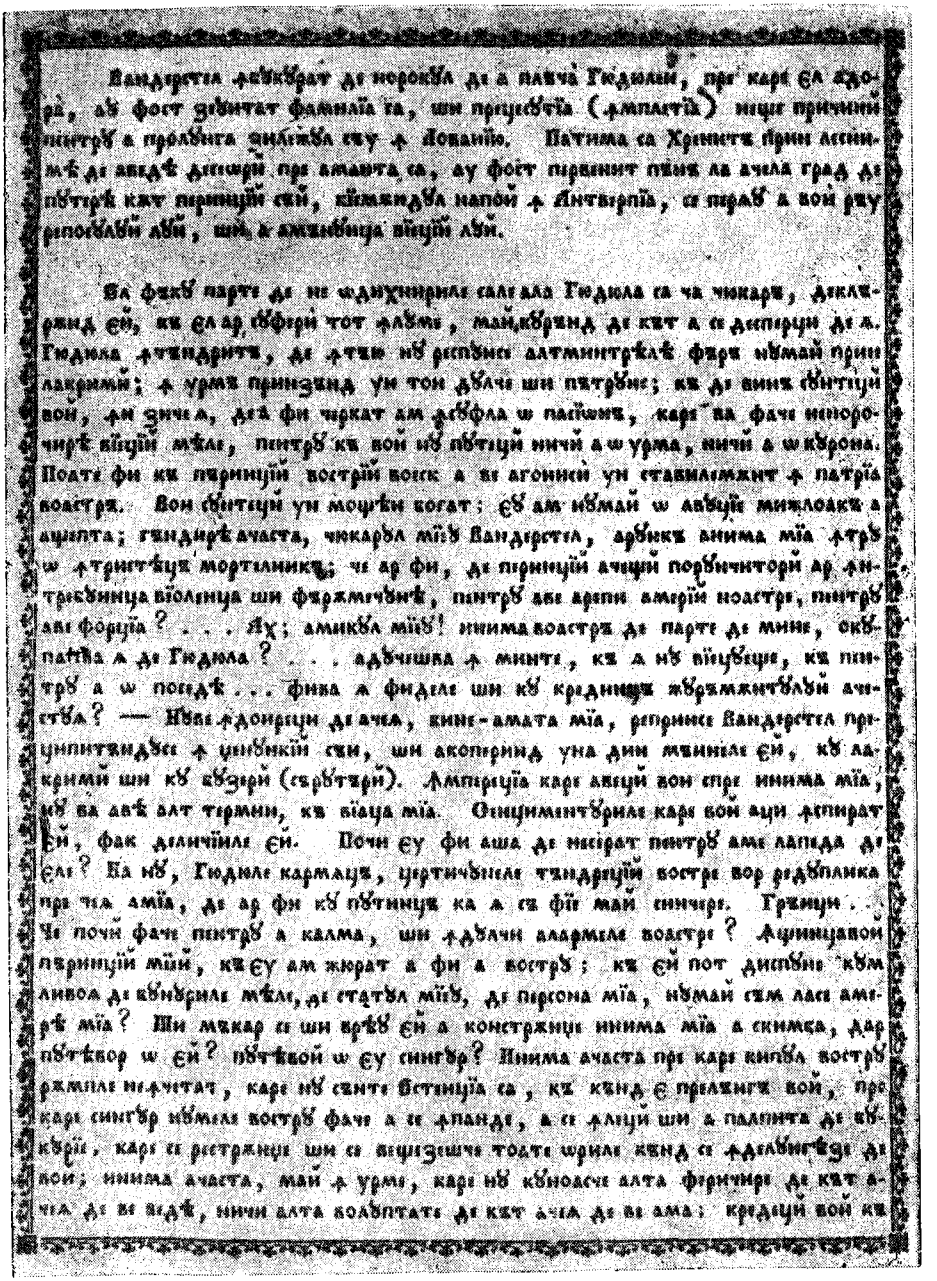

Pagină din calendarul apărut la Viena, în 1794, reprezentînd un fragment din povestirea morală intitulată *Cei doi excessuri a amerii.*

rului, după cum se poate vedea în facsimilul alăturat. Cuvîntul *primăvara* este scris *prima vara*, atît în calendar (p. 1, 5), cît şi în *Observaţii* (p. 8).

*

Argumentele de ordin lingvistic invocate mai sus, coroborate cu faptul că Paul Iorgovici — singurul bănăţean latinist din timpul acela — se găsea la sfîrşitul anului 1793 corector al tipografiei romîneşti din Viena, ne îndreptăţesc să-i atribuim lui alcătuirea acestui calendar, a cărui parte literară este reprezentată printr-o povestire morală tradusă din limba franceză. Recunoaşterea lui Iorgovici ca autor al acestei lucrări scoate şi mai puternic în evidenţă personalitatea sa culturală şi eforturile depuse de cărturarul bănăţean, mort din nefericire prea devreme, în vederea dezvoltării cît mai rapide a limbii romîne literare.

În 1813, cînd tînărul preot bănăţean Ioan Teodorovici publică la Buda prima sa traducere în limba romînă, *Moralnice sentenţii*, cu scopul de a educa tineretul şi a aduce o modestă contribuţie la dezvoltarea limbii romîne literare, el scrie în prefaţa cărţii : „Au fost început prea învăţatul răposat Pavel Iorgovici, a prea măritei tabule de judeţ jurat notarius, cărticele a alcătui şi în tip[ar] a le da, însă văzînd el că nevoinţa lui puţin se preţuieşte, încă în loc de mulţemire de la unii mai multă defăimare au căpătat, mai încolo a se sîrgui au încetat". Referindu-se deci la nişte *cărticele* alcătuite de Iorgovici şi *date în tipar*, tînărul Ioan Teodorovici, care putea să cunoască mai bine scrierile compatriotului său, are probabil în vedere şi calendarul apărut anonim la Viena, în 1794, nu numai *Observaţiile de limba rumînească*, apărute sub semnătură, la Buda, în 1799.

O EPIGRAMĂ GRECEASCĂ TRADUSĂ DE SPĂTARUL NICOLAE MILESCU

DE

VIRGIL CÂNDEA

În numărul 1/1963 al revistei „Limba romînă", p.81—85, G.F. Ţepelea a semnalat cîteva *Versuri în metru antic în Biblia de la Bucureşti (1688)*, p. 406

Autorul articolului mai sus citat arată că aceste versuri nu se găsesc în alte biblii (ebraice sau latine) şi că nu a putut identifica versurile în discuţie în originalul grec după care a fost tradusă *Biblia* din 1688, deoarece acest original (ed. Frankfurt 1597) nu ar exista la Biblioteca Academiei R.P.R. În continuare afirmă că versurile nu pot fi în ed. Frankfurt, deoarece „ne vine greu a crede că în epoca reformei vreun cărturar sau editor din Frankfurt, adică tocmai în oraşul în care Luther îşi tipărise Biblia [este vorba de ed. germană, Frankfurt 1583, *n.n.*][1] şi-ar fi putut permite fantezia unor stihuri cu aluzii la zeităţi din mitologia greacă" (*art. cit.*, p.84), adăugînd că „luteranii nu tipăreau biblia în limba greacă, ci în limba naţională (germană)" (*ibid.*)[2]. Ca urmare, încheie autorul, versurile amintite (în care vede un „poem original") ar fi „stihuri originale", de atribuit lui Radu Greceanu, considerat drept unul din traducătorii *Bibliei* din 1688.

---

[1] Decedat în 1546, Luther nu-şi putea publica traducerea în 1583; *Biblia* germană nu a apărut în prima ediţie la Frankfurt, ci la Wittenberg, în 1534.

[2] Filologii protestanţi au, dimpotrivă, meritul de a fi colaborat la primele texte critice ale acestui corp de scrieri în limba greacă, din interes ştiinţific şi literar, iar nu confesional. Acest fapt este explicabil prin spiritul înnoitor, umanist, determinat de reformă în tratarea textelor socotite pe atunci drept sacre, cărora li se aplicau aceleaşi criterii ca şi scrierilor autorilor antichităţii greco-latine. Mai observăm pe marginea articolului lui G. F. Ţepelea că transcrierea epilogului B al *Bibliei* din 1688 (*art. cit.*, p. 84) are două erori („să de vei osteni" în loc de „că de vei osteni" şi „copiaindu-le" în loc de „copilindu-le", termen important, de care ne ocupăm în studiul citat mai jos despre N. Milescu).

De vreme ce ni se propune acceptarea celor dintîi versuri în metru antic alcătuite în limba romînă, ne îngăduim în cele ce urmează să răspundem obişnuitelor întrebări pe care şi le pune cercetătorul în faţa unei atît de importante semnalări de interes atît lingvistic cît şi literar, şi anume: 1. Versurile sînt originale sau traduse? 2. În cazul traducerii, ce putem afla despre original? 3. Cînd au fost traduse versurile şi de către cine? 4. Ce ne spune comparaţia traducerii romîneşti cu originalul? 5. Care este semnificaţia traducerii?

1. Textul imprimat între Ps. 76 şi 77 din *Biblia* de la Bucureşti şi care întrerupe în mod neaşteptat continuitatea *Psalmilor* este format din 10 versuri, intitulate „Stihuri la dumnezăescul D<a>v<i>d", o formulă de încheiere („Slavă lui Dumnezeu") şi un titlu al întregii *Psaltiri* („A armoniei sfinte, ca miiarea de dulce cîntările lui D<a>v<i>d"). Acest text nu are nici un rost în acest loc al *Psalmilor*. După cuprinsul lor putem stabili că versurile au fost alcătuite ca introducere la una din copiile cărţii *Psalmilor*. Titlul „A armoniei..." etc. este un titlu adăugat al întregii cărţi. Întercalarea aici (între Ps. 76 — 77) a versurilor şi titlului este o eroare pe care o putem explica numai prin faptul că Ps. 76 încheie catisma[1] a X-a, iar cu Ps. 77 începe catisma a XI-a; textul este interpolat deci chiar la jumătatea cărţii, unde probabil un copist neglijent care a transcris un manuscris format din două fascicule, a plasat începutul întregii cărţi[2].

După titlul şi conţinutul lor versurile sînt o epigramă, obişnuita podoabă literară care precedă atîtea din operele bizantine, originale sau traduceri. „Epigrama lui David", cum trebuie numite versurile în chestiune, a fost alcătuită în limba greacă: o întîlnim în amîndouă ediţiile existente la Biblioteca Academiei R.P.R. din versiunea după care a fost tradusă *Biblia* de la Bucureşti (ed. Frankfurt 1597, p. 506 şi ed. Veneţia 1687, aceeaşi pagină)[3].

Textul grec, care ne va servi pentru compararea şi aprecierea traducerii romîneşti, este următorul:

Στίχοι εἰς τὸν θεῖον Δαβίδ

Σίγησον ὀρφεῦ, ῥίψον ἑρμῆ τὴν λύραν,
Τρίπους ὁ δελφοῖς, δῦνον εἰς λίθην ἔτι.
Δαβὶδ γὰρ ἡμῖν, πνεύματος κρούων λύραν,
Τρανεῖ τὰ κρυπτὰ τῶν θεοῦ μυστηρίων,
Πληθὴν παλαιῶν ἱστορεῖ, τεραστίων.
Κινεῖ πρὸς ὕμνον τοῦ κτίσαντος τὴν κτίσιν.
Σώζων ἅπαντας μυσταγωγεῖ καὶ γράφει.

---

[1] *Catismele* (= „şedere", „oprire") sînt cele 20 de diviziuni ale cărţii *Psalmilor*, efectuate în scopuri liturgice.

[2] De observat că după titlul care anunţă începutul *Psalmilor* lui David începe de fapt un psalm atribuit altui autor, Asaf, ceea ce acuză şi mai mult nepotrivirea titlului.

[3] Pentru împrejurările culturale în care aceste ediţii au circulat la noi, reamintim, pe lîngă faptul că din ed. Frankfurt a fost tradus *Vechiul Testament* din *Biblia lui Şerban*, sprijinul material al aceluiaşi Şerban Cantacuzino la publicarea ed. din Veneţia.

Ἁμαρτανόντας εἰς ἐπιστροφὴν φέρει.
Πολλοῖς σὺν ἄλλοις, καὶ κρητοῦ δήλων κρίσιν.
Σμήχειν διδάσκει ψυχικὰς ἁμαρτάδας.
Τῷ θεῷ δόξα.

Ἁρμονίης ἱερῆς μελιήδεα ἄσματα
δαβίδ.

2. Epigrama lui David este alcătuită în metrică cantitativă şi anume în trimetri iambici de 12 silabe, cu cezura după a cincea silabă, una din formele prozodice caracteristice acestor creaţii ale literaturii bizantine.

Autorul ei nu este menţionat în textul reprodus. Eleganţa versurilor, preţuite, cum vom vedea, de umaniştii sec. XVI—XVII, le fac întru totul comparabile cu alte alcătuiri similare (unele tot către David) datorate unor autori de seamă ai literaturii bizantine ca Agathias, Psellos, Maximos Planudes, Georgios Pisides, Ioannes Kyriotes şi alţii care au lăsat epigrame de valoare alcătuite tot în trimetri iambici. Epigrama noastră nu figurează în *Antologia palatină*, *Antologia planudea*, *Florilegium diversorum epigrammatum* şi alte colecţii de epigrame greceşti. Alcătuitorii ed. Frankfurt 1597 (Francisc Junius sau Frederic Sylburg, cunoscuţi filologi) au reprodus-o fără să-şi pună problema paternităţii sau a rostului epigramei în acel loc al ediţiei lor. Originea acestor versuri în ed. Frankfurt ar putea fi stabilită numai printr-o incursiune în istoricul acestei ediţii (reluare a Aldinei, Veneţia 1518), lucru pe care nu-l putem, desigur, întreprinde aici.

În veacul al XVII-lea Conrad Rittershuys reproduce epigrama, cu justificate laude, în sholiile sale la *Epistolele* lui Isidor Pelusiotul (ed. Paris, 1638, com. la cartea V, ep. 286 seqq.), cu o traducere latină şi referirea curioasă „din Menologiu"[1]. Pentru Rittershuys epigrama este a unui necunoscut (ἄδηλος)[2].

3. Traducătorul versurilor în limba romînă nu este Radu Greceanu, ci Nicolae Milescu, cel ce tradusese întreg *Vechiul Testament*, păstrat, într-o copie revizuită, în ms. rom. 45 al Bibliotecii Filialei Cluj a Academiei R. P. R.[3]. În traducerea din acest manuscris f. 238[r] (numerotaţie veche p. 573) versurile au redacţia următoare[4]:

[1] Curioasă, pentru că împăratul David nu are, în menologii (sinaxare) o zi la care să figureze această epigramă. Eroarea lui Rittershuys se vede şi din faptul că el consideră titlul ce urmează epigramei drept „un vers în metru eroic"; este limpede că nu şi-a dat seama de rostul titlului şi că, deci, n-a întîlnit epigrama la începutul unei copii a cărţii *Psalmilor*.

[2] Unele asemănări cu versuri din opera lui Georgios Pisides, *Hexaëmeron* (*Patrologiae cursus completus*, Series graeca, ed. J. P. Migne, tom. XCII, col. 1425 şi urm., vezi versurile 80, 90—91) lasă loc cel puţin ipotezei unor contaminări între cei doi autori.

[3] Paternitatea lui Milescu am argumentat-o în comunicarea *Nicolae Milescu şi începuturile traducerilor umaniste în limba romînă*, prezentată la 22 septembrie 1962 în cadrul Societăţii pentru Ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R. (în curs de publicare în *Limbă şi literatură*, 1963).

[4] Lectura versurilor a fost efectuată la rugămintea noastră de tov. Pompiliu Teodor, cercetător la Filiala Cluj a Academiei R.P.R.

Stihuri la dumnezăescul David

Taci Orfeu, lapădă Ermis alăuta,
Cu trei picioare de la Delf apune la uitare încă
Că David nouă a Duhului lovind alăuta
Iviaşte ascunsele de ale lui Dumnezău taine,
Mulţime a vechi istoreaşte minuni,
Porneşte spre laudă celui ce au zidit lumia,
Mîntuind pre toţi tăinuieşti şi scriia;
Pre păcătoşi către întoarcere aduce,
Cu multe ş-alte şi a judeţ zicînd lége,
A curăţi învaţă cei sufleteşti greşale.
Lui Dumnezeu mărire.
A armoniei sfinte ca miiarea de dulce cîntările lui David

Ca dată a traducerii trebuie acceptată perioada 1661—1665 cînd, stabilit la Constantinopol ca reprezentant al lui Grigore Ghica, domnul Ţării Romîneşti, Milescu traducea *Vechiul Testament.*

4. Comparată cu originalul grec, traducerea se dovedeşte o simplă redare cuvînt cu cuvînt, metoda favorită a traducătorilor romîni ai vremii. Ipoteza unei alcătuiri romîneşti în metru antic trebuie deci înlăturată; aceasta nu a fost o preocupare nici pentru Milescu, nici pentru revizorii lui de mai tîrziu, între care ultimii stilizatori, fraţii Greceanu. De observat chiar că aceştia din urmă (al căror rol de simpli „netezitori" ai traducerii *Bibliei* iese încă o dată în evidenţă) aduc modificări neînsemnate traducerii spătarului (*lăută* în loc de „alăută", *cei ce greşesc* în loc de „păcătoşi", *judecător* în loc de „judeţ" scrierea numelor p oprii) iar uneori ies şi mai mult din metrica originalului grecesc (ex. versurile 2, 3, 4, 9). Traducerile greşite nu sînt îndreptate [1]. După cum am presupus şi cu alt prilej[2], Grecenii stilizează fără a urmări originalul grec, preocupaţi mai mult de forma traducerii decît de fidelitatea ei.

5. În afara importanţei lingvistice sau literare, subliniem semnificaţia culturală a versurilor traduse. Ele confirmă caracterul laic şi umanist al traducerii din 1688 a *Bibliei*, făcută de cărturari în bună parte laici (Milescu, Grecenii) după o ediţie critică protestantă străină de tradiţia ortodoxă prin ordinea cărţilor (din *Biblia* lui Luther) şi prin includerea unei apocrife respinsă de biserică (tratatul *Despre raţiunea dominantă* atribuit în trecut lui Josephus Flavius)[3]. Acceptarea unei epigrame interpolată în chiar textul biblic indică, încă o dată, că preocuparea literară a traducătorilor noştri din sec. al XVII-lea era mai mare decît scrupulul teologic, fapt semnificativ pentru orientarea umanistă pe care o lua, în acea perioadă, cultura romînească.

[1] Ex. de traduceri greşite: „Porneşte spre lauda celui ce au zidit lumea", în loc de „Porneşte zidirea (τὴν κτίσιν) spre lauda ziditorului" (τοῦ κτίσαντος); „tăinuieşte" (μυσταγωγεῖ = „iniţiază") putea fi tradus „tîlcuieşte tainele"; „lége" (κρίσις) în loc de „judecată".

[2] Vezi comunicarea noastră citată mai sus.

[3] V. Cândea, *„Tratatul despre raţiunea dominantă", prima scriere filozofică publicată în limba romînă*, în „Viaţa Romînească", XVI (1963), nr. 3, p. 84—89.

ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII LINGVISTICE DIN ȚARA NOASTRĂ ÎN ANUL 1962

Interesul pentru l i n g v i s t i c a g e n e r a l ă cuprinde la noi cercuri tot mai largi Problemele filozofice ale studierii limbii se încadrează într-o mișcare ideologică mai vastă. Așa se explică faptul că organul teoretic și politic al C.C. al P.M.R., „Lupta de clasă", a publicat în numerele din anul trecut unele intervenții privind cercetările de lingvistică în ansamblu și lingvistica generală în special. În nr. 4 (aprilie) Petre Beraru semnează nota *Cercetarea lingvistică și filozofia* (p. 112—116). Autorul semnalează unele deficiențe constatate în diferite articole de lingvistică generală și subliniază necesitatea de a se depăși ilustrarea tezelor filozofice cu fapte de limbă, prin aprofundarea unor probleme de bază proprii teoriei limbii.

În nr. 11, Alexandru Ionașcu și Lucia Wald publică articolul *Cercetarea științifică în domeniul lingvisticii* (p.42—52). După ce fac unele aprecieri asupra dezvoltării studiilor de limbă română din ultimii ani, autorii se ocupă de problemele puse de lucrările de lingvistică generală mai noi, atrăgînd atenția asupra unor formulări greșite din anumite lucrări.

Cea mai completă imagine a preocupărilor de lingvistică generală din 1962 o oferă volumul al IV-lea al culegerii *Probleme de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., p. 202. Față de volumele anterioare, acesta se remarcă printr-o tendință mai accentuată de a soluționa problemele discutate cu ajutorul unor metode și concepții recente în lingvistică.

Acad. Iorgu Iordan semnează articolul *Inovații individuale și inovații colective* (p.9—17). Arătînd că aproape toate inovațiile în limbă sînt colective, autorul aduce precizări interesante privitoare la specificul fiecărui compartiment al limbii din punctul de vedere al apariției și răspîndirii inovațiilor.

Aspectul structural al limbii, caracterul ei sistematic, preocupă pe mai mulți autori. Andrei Avram publică articolul *Sistem general și sistem individual în vorbirea copilului* (p. 19—28), susținînd că în vorbirea copilului coexistă realizarea individuală a sistemului general al limbii și un sistem lingvistic individual.

În articolul *Analiza unităților de conținut* (p. 29—45), Sorin Stati socotește că unitățile fundamentale pe planul conținutului sînt semantemele. Ar fi trebuit să se insiste ceva mai mult asupra raportului dintre definiția acestora și „substanța" semantică a cuvintelor.

Elena Slave, în articolul *Contrast și opoziții în domeniul expresivității* (p. 47—57), discută opozițiile de expresivitate pe planul paradigmatic și relațiile expresive de contrast pe planul sintagmatic. Într-un studiu mai amplu, *Considerații asupra structurii stilistice a limbii* (p. 59—85), I. Coteanu interpretează expresivitatea cu ajutorul teoriei informației. Împărțirea în expresivitate latentă și expresivitate dedusă este interesantă. Erau necesare însă unele precizări referitoare la prima categorie.

În mai multe articole se discută semnul lingvistic. Acesta constituie tema lucrării lui P. Miclău, *Semn, semnal, „arbitrar"* (p. 87—112). Susținînd că numai complexul sonor e semn, autorul insistă și asupra deosebirii dintre semn și semnal. Categoria arbitrarului trebuie înlocuită cu analiza raportului dintre necesitate, întîmplare și condiție (motivare, pe plan lingvistic).

I. Rizescu semnează articolul *Observații asupra semnului zero* (p. 113—127). Autorul ajunge la concluzia că semnul zero există numai în gramatică, unde are valoarea unui afix, dar numai în interiorul unei paradigme.

Tot referitor la natura interioară a cuvîntului, Finuța Asan publică *Note în legătură cu sensul cuvîntului* (p. 129—138), în care aduce unele precizări privitoare la natura sensului și la evoluția lui.

Problema apariției limbajului este reluată de acad. Al. Graur în articolul *„Limba gesturilor" și „limba strigătelor"* (p. 139—146). Autorul aduce argumente noi în favoarea tezei că strigătele s-au transformat în cuvinte datorită superiorității lor față de gesturi în ce privește posibilitățile de comunicare.

Contactul dintre limbi e discutat de Marius Sala în *Dispariția limbii și polisemia* (p. 147—158). Pe baza materialului oferit de iudeo-spaniolă, autorul analizează legătura reciprocă existentă între dispariția limbii și polisemie.

Pornind de la o experiență personală, în *Observații asupra procesului de însușire a unei limbi străine* (p. 159—173), C. Poghirc studiază etapele acestui proces, natura lui, scoțînd în lumină problemele speciale legate de structura limbii, raporturile ei cu gîndirea.

Al. Ionașcu semnează articolul *Cu privire la aspectul social al elementelor limbii* (p. 176—192). Conținutul semnului lingvistic este funcția lui socială (de fixare și de comunicare). Această teză se bazează pe accepția curentă a termenului de funcție.

Volumul se încheie cu un articol de istoria lingvisticii publicat de Lucia Wald, *Aspecte dialectice în teoria lui Wilhelm von Humboldt* (p. 192—202). Autoarea discută critic părerile lui Humboldt privitoare la o serie întreagă de probleme de lingvistică generală.

Anul trecut a apărut o nouă publicație care cuprinde numeroase lucrări de lingvistică generală *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 257 p.

Este de semnalat mai întîi articolul semnat de Tatiana Slama-Cazacu, *L'économie et la redondance dans la communication* (p. 17—25). Autoarea analizează felul cum acționează cele două tendințe (economia și redundanța) în diferite sectoare de activitate practică. Aspectul psihologic al problemei și interesul ei practic e discutat de autoare în studiul *Observații asupra comunicării prin limbaj în procesul muncii*, în *Revista de psihologie*, VIII (1962), nr. 2, p. 183—212. Rezultatele lingvistice ale cercetării sînt prezentate în articolul *Aspecte lingvistice ale comunicării în procesul muncii*, din *SCL*, XIII (1962), nr. 2, p. 227—244. E importantă sublinierea că metoda „cuvinte și lucruri" trebuie înlocuită cu o metodă dinamică, care să țină seama de context.

Em. Vasiliu publică în *Cahiers I*, articolul *Contributions à la théorie du signe linguistique* (p. 245—253). Este vorba de o teorie elaborată cu ajutorul logicii simbolice. Expunerea ar fi avut de cîștigat dacă autorul făcea mai multe referiri la aspectul „intuitiv" al chestiunilor discutate.

Acțiunea legilor probabilistice, considerate din punctul de vedere al strategiei, constituie obiectul cercetării lui Edmond Nicolau, *Langage et stratégie* (p. 153—177). Autorul aduce unele precizări la formulele discutate, pe care le ilustrează cu aplicații la un mare număr de limbi.

În *Contenu et expression, symétrie et asymétrie* (p. 223—234), Sorin Stati prezintă tipurile generale de simetrie și asimetrie, rezultînd din raporturile stabilite între planul conținutului și cel al expresiei, precum și între formă și substanță.

Marcela Manoliu, în *Morphèmes lexicaux et morphèmes grammaticaux* (p. 89—102), stabilește deosebirea dintre cele două clase de morfeme cu ajutorul categoriei de funcție, luată în accepția ei matematică.

Solomon Marcus studiază modelul logic al genului, pe care îl confruntă cu genurile existente în diferite limbi, oferind mijloace precise pentru înțelegerea esenței acestei categorii în fiecare caz în parte. (*Le genre grammatical et son modèle logique*, p. 103—122.)

În sfîrșit trebuie pomenită lucrarea lui Toma Pavel, *Notes pour une description structurale de la métaphore poétique* (p. 185—207). Metafora e studiată din punctul de vedere al sincretismului (neutralizării). Fiind vorba de un fenomen poetic, erau necesare, poate, mai multe referiri la „substanță".

Un loc aparte în activitatea publicistică în domeniul lingvisticii generale îl ocupă rubrica de lingvistică generală a revistei „Limba romînă".

În nr. 2, Em. Vasiliu publică articolul *Problema fonemului în lingvistica actuală* (p. 125—130), în care insistă asupra interpretării strict lingvistice, structurale a fonemului, făcută pe baza probei comutării.

Numărul 3 cuprinde articolul lui Sorin Stati, *Redundanța* (p. 231—241). Autorul tratează fenomenul redundanței în cadrul teoriei informației, subliniind ideea că trăsăturile redundante nu sînt inutile.

În același număr, I. Coteanu publică articolul *Caracterele generale ale limbajului popular* (p. 242—247), iar în nr. 4 (p. 357—365), articolul *Structura stilistică a limbii*, ocupîndu-se de organizarea relațională a varietăților stilistice ale limbii; este o clasificare mai analitică decît aceea pe care o propusese în PLG IV.

Andrei Avram tratează (nr. 4, p. 343—356) *Despre neutralizarea opozițiilor lingvistice*. Definind neutralizarea ca suprimare a unei opoziții în anumite condiții, autorul urmărește felul cum se manifestă acest fenomen în diferite compartimente ale limbii, mai ales în fonologie. În nr. 6 (p. 617—626), Andrei Avram discută, în articolul *Despre dialectologia structurală*, cîteva probleme puse de folosirea metodelor structurale în dialectologie.

Semnificativ e faptul că revista a deschis unele discuții privitoare la cele mai noi metode și concepții care există în prezent în cercetarea lingvistică. În nr. 5, I. Coteanu, Al. Rosetti și Em. Vasiliu se ocupă de unele *Probleme actuale în lingvistică* (p. 495—498). Sînt pomenite principalele probleme ale lingvisticii de astăzi. Autorii insistă asupra importanței lor teoretice și practice.

În același număr, lingvistul sovietic S. K. Șaumian prezintă *Ideile filozofice ale lui V. I. Lenin și dezvoltarea lingvisticii contemporane* (p. 499—506). Arătînd importanța tezelor leniniste privitoare la materie, autorul încearcă să demonstreze teza că unitățile limbii sînt materiale chiar cînd le socotim ca un mănunchiu de relații.

Același autor publică în SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 313—323, articolul *Lingvistica structurală în stadiul actual al dezvoltării sale*. Lingvistica structurală e socotită o parte a ciberneticii. Autorul discută unele probleme de gramatică transformațională, de metodologie și de teorie a limbii.

Din același număr trebuie pomenit articolul lui Andrei Avram *Omonimia și sinonimia în fonologie* (p. 9—13). Stabilind unele analogii între semn și fonem, autorul arată că sinonimia presupune identitatea conținutului (semnului și fonemului), în timp ce omonimia presupune identitatea expresiei, respectiv a substanței.

Demnă de subliniat este participarea la discutarea problemelor de lingvistică generală a unor specialişti din afara lingvisticii. În culegerea de studii *Materialismul dialectic şi ştiinţele contemporane ale naturii*, vol. III, Ed. politică, acad. Gr. C. Moisil se ocupă de *Perspectivele dezvoltării ştiinţelor matematice* (p. 5—10). Printre domeniile în curs de matematizare autorul enumără şi lingvistica, mai ales ramurile ei aplicate.

Acad. A. Kreindler publică în acelaşi volum studiul *Mecanismele cerebrale ale limbii şi gîndirii* (p. 239—270). Se prezintă procesele nervoase caracteristice limbajului, ca al doilea sistem de semnalizare. Autorul face deosebire între semn şi semnal; interpretează materialist sensul şi noţiunea, aducînd precizări noi din domeniul ciberneticii.

Lucrările de lingvistică generală publicate anul trecut reflectă varietatea preocupărilor cercetătorilor în acest domeniu, efortul lor de a găsi soluţii noi, pe o bază materialistă, la cele mai importante probleme puse în prezent de teoria limbii.

În anul 1962, cercetările privind l i m b a l i t e r a r ă au fost bogate şi variate, contribuţiile din acest domeniu concretizîndu-se în studii, articole şi note publicate în periodicele de specialitate, în cele literare sau în cele culturale. A apărut şi un volum consacrat exclusiv problemelor limbii literare şi anume cel de-al treilea tom al culegerii *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* (Editura Academiei R.P.R., 309 p.), cuprinzînd următoarele studii: Luiza şi Mircea Seche, *Limba şi stilul lui I. Budai-Deleanu în „Ţiganiada"*, Dina Căplescu, *Diferenţele lingvistice dintre cele două ediţii ale „Aritmeticii" lui G. Asachi*, I. Gheţie, *Observaţii privitoare la lexicul prozei artistice a lui N. Filimon*, Gh. Bulgăr, *Despre limba documentelor administrative la începutul secolului trecut (1800—1820)* şi Romulus Todoran, *Contribuţii la studiul terminologiei juridico-administrative romîneşti din Transilvania de la începutul secolului al XIX-lea*. Volumul se încheie cu *Bibliografia limbii române literare*, I (1780—1848) redactată de un colectiv, sub conducerea acad. Tudor Vianu. Unind, sub formă de scurte fişe analitice, părerile despre limbă şi stil împrăştiate în foarte multe cărţi şi periodice cu profiluri diferite, bibliografia, a cărei redactare continuă, uşurează foarte mult munca de documentare.

Discuţiile teoretice s-au referit la problema stilisticii şi, în special, la aceea a structurii stilistice a limbii. În acest sens, semnalăm articolul lui Al. Andriescu, *Stilistica în perspectiva criticii literare şi a lingvisticii*, în „Iaşul literar", nr. 2, p. 57—61 şi pe cele ale lui I. Coteanu amintite mai înainte: *Consideraţii asupra structurii stilistice a limbii*, în PLG, IV, p. 59—86 şi *Structura stilistică a limbii*, în LR, p. 357—365.

Definirea conceptului de „hipercorectitudine", clarificarea raportului dintre formele hipercorecte şi limba literară a preocupat pe Th. Hristea, autorul a două articole din LR: *Conceptul de „hipercorectitudine"*, p. 171—180 şi *Forme „hipercorecte" asimilate de limba literară*, p. 291—307.

Merită să fie amintite cele cîteva articole despre probleme actuale ale ortografiei. Romulus Vulpescu, în *Este necesar accentul grafic în ortografia noastră?*, în LR, p. 181—189, cere „legiferarea" folosirii, atunci cînd este nevoie, a accentului grafic. Gh. Bolocan (*Despre normele de transcriere a numelor şi cuvintelor ruseşti*, LR. p. 83—86) propune cîteva rectificări la normele de transcriere a cuvintelor ruseşti din *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*. În sfîrşit din articolul lui V. Şerban, *Unele aspecte ale ortografiei toponimice lor romîneşti*, în LR, p. 568—573, reiese necesitatea revizuirii ortografiei multora dintre denumirile oficiale actuale ale localităţilor.

Cercetările din domeniul limbii şi stilului scriitorilor, fără să aibă amploarea cunoscută în anii trecuţi, au fost totuşi destul de numeroase. Citărn cîteva titluri: Ştefan Munteanu, *Note*

despre stilul lui Bacovia, în „Scrisul bănățean", nr. 9, p. 60—67, Al. Andriescu, *Tehnica evocării în povestirile lui I. L. Caragiale*, II, nr. 6, p. 67—73, acad. Iorgu Iordan, *Limba vorbită în opera lui I. L. Caragiale*, în „Luceafărul" nr. 13, p. 6, G. I. Tohăneanu, *Lexicul poeziilor lui Nicolae Labiș*, în SB, nr. 12, p. 68—74 și *Onomatopeele în proza lui M. Sadoveanu*, SB, nr. 11, p. 18—24 etc. Articolele cu această temă din Contribuții III sînt mai complexe (vezi, de exemplu, I. Gheție, *op. cit.*), unele dintre ele tinzînd chiar spre studiul monografic al problemei (vezi Luiza și Mircea Seche, *op. cit.*). Deși faza simplei catalogări, a inventarierii elementelor lexicale arhaice, populare etc. a fost uneori depășită, nu avem, pînă în prezent, studii complete despre limba și stilul unui scriitor — nici măcar pentru Eminescu —, limba unui scriitor fiind prezentată, adesea, în zeci de articole din a căror sumă nu se poate obține o descriere exhaustivă a limbii scriitorului respectiv.

În studierea lexicului folosit de scriitori există o rezervă nejustificată în ceea ce privește folosirea metodelor moderne de investigație, a metodei statistice, de exemplu. Pentru opere cu profil lexical asemănător, ba, în unele părți, chiar identic, diferențierea exactă nu poate fi dată decît de cercetarea statistică, după cum o dovedește articolul *La synesthésie dans la création artistique de M. Eminescu, T. Arghezi et M. Sadoveanu*, în „Cahiers"..., I, p. 55—86 de Mihaela Mancaș.

Analize stilistice ca aceea întreprinsă de Roman Jakobson și B. Cazacu (*Analyse du poème Revedere de Mihail Eminescu*, în „Cahiers"..., p. 47—54) sînt, din păcate, rare.

Și în acest an, articolele de cultivare a limbii reprezintă mai bine de trei sferturi din numărul total al articolelor de limbă literară. În afară de revista „Limba Romînă", mai toate periodicele literare sau culturale publică („Informația Bucureștiului", săptămînal, „Femeia" și „Luceafărul" în fiecare număr) articole și note de cultivare a limbii.

Discuțiile teoretice au fost redeschise de un articol al lui C. Poenaru (*Cum scriem și cum vorbim*, „Scînteia", nr. 5482 din 29 martie, p. 3—4) în care, printre altele, se arată că desfășurarea revoluției culturale, care pune la îndemîna maselor largi valorile culturale naționale și universale, impune celor care scriu, indiferent de domeniu, să se ferească de greșelile gramaticale, de jargonul „savant", de tentația de a „inova" cu orice preț prin sacrificarea înțelesului, într-un cuvînt, să nu uite că acțiunea de cultivare a limbii este o datorie obștească. „Răspunsurile" nu au întîrziat să apară (Al. Philippide, *Cîteva cauze de stricare a limbii*, în „Luceafărul", nr. 8, p. 4, Eugen Barbu, *Limba*, în „Gazeta literară", nr. 16, p. 4 și Demostene Botez, *Cultura implică cultivarea limbii*, în „Scînteia", nr. 5524, p. 2), toți autorii fiind de acord cu articolul citat.

Greșelile foarte frecvente sînt cele de vocabular, după cum arată majoritatea articolelor, din care citățm cîteva: acad. Iorgu Iordan, *Neologisme și ... neologisme* (LR, p. 283—290), acad. G. Călinescu, *Chestiuni de limbă* („Contemporanul", nr. 21, p. 1—2), Șerban Cioculescu *Varietăți filologice. Pe marginea „Mențiunilor", lui Perpessicius* („Viața romînească", nr. 2, p. 159—163), acad. Al. Graur, *„A servi" sau a „deservi"?* („Scînteia", nr. 5666, p. 3), Florica Dimitrescu, *Cuvinte noi* (LR, nr. 15, p. 4), Mioara Avram, *Cronica limbii* (L, nr. 13, p. 4), Ana Canarache, *Termeni întrebuințați impropriu* (LR, p. 421—424) etc. Alte articole și note se ocupă cu greșeli gramaticale: N. Mihăescu, *Gramatică și poezie*, (GL, nr. 17, p. 6), Flora Șuteu, *Cronica limbii*, (L, nr. 11, p. 4 etc.), de punctuație: N. Mihăescu, *Chestiuni de punctuație* (IB, nr. 2648, p. 2) sau de stilistică: Al. Piru, *Suferințele stilului* (GL, nr. 27, p. 6), Eugen Cîmpeanu, *În legătură cu stilistica pronumelui* („Tribuna", nr. 28, p. 7), Al. Niculescu, *Funcția stilistică a demonstrativelor* (L, nr. 14, p. 4 etc.).

Notele semnate de N. Mihăescu în IB sînt interesante, respectînd cerințele impuse de caracterul publicației în care apar (sînt scurte, fără teoretizări complicate). Nu înțelegem

totuși de ce autorul nu se hotărăște, decît foarte rar, să indice precis textele din care sînt scoase citatele.

Unele exemple aduse de Rodica Irimie în notele sale din revista „Femeia" nu sînt convingătoare din cauză că nu apar în contexte. În nota din nr. 3, p. 24, condamnînd în mod absolut formularea : *reiau de la capăt*, fără să o situeze într-un context, autoarea exclude pe nedrept posibilitatea ca această exprimare să fie corectă cînd intră în opoziție cu *reiau parțial* sau *de la mijloc*.

Cercetările lexicologice din anul 1962 s-au orientat în special spre următoarele direcții : formarea cuvintelor, etimologie, înregistrarea unor cuvinte, forme și sensuri noi și studiul terminologiilor.

Sub redacția acad. Al. Graur a apărut cel de-al treilea volum al culegerii *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, Editura Academiei R.P.R., 298 p. Volumul este superior, după părerea noastră, celorlalte două din serie atît în ceea ce privește sumarul (apar mai multe articole bazate pe studierea unei categorii întregi de sufixe sau de prefixe, ceea ce face cu putință crearea unei viziuni de ansamblu necesare pentru viitorul tratat de formare a cuvintelor), cît și în ceea ce privește modul de tratare a problemelor discutate. Primele două articole scrise de I. Rizescu și E. Carabulea se ocupă de prefixe ; urmează zece articole referitoare la sufixe : Florența Sădeanu, D. Bîrsan, Laura Vasiliu, Zizi Ștefănescu-Goangă, Georgeta Ciompec, Elena Ciobanu, E. Contraș, Elena Slave, Magdalena Popescu-Marin, Luiza Seche ; volumul se încheie cu două articole cu teme asemănătoare privind substantivarea adjectivelor, scrise de Ioana Diaconescu și Ion Coja.

Menționăm alte articole de formare a cuvintelor apărute în alte culegeri sau periodice de specialitate : Sabina Teiuș, *Sufixe noi în antroponimia românească* (LR, p. 151—153), Flora Șuteu, *Un sufix vechi format pe teren românesc : oșa*, Culegere de studii, p. 73—78, Valeriu Rusu, *În legătură cu derivarea cu sufixe în dacoromînă* (FD, IV, p. 257—268).

Apelul cuprins în articolul acad. Al. Graur, *Pentru dezvoltarea studiilor etimologice*, Culegere de studii, p. 5—8, este pe deplin justificat. Cercetările etimologice — foarte bogate cîndva — au fost neglijate în ultimii ani. O ușoară înviorare a activității din acest domeniu a fost prilejuită de lucrul la *Dicționarul limbii române* ; notele semnate de D. Marmeliuc (LR p. 67—70, 154—155, 402—404, 551—552, 644—646), Mircea Seche (LR, p. 70—73, 546—550), Elena Stîngaciu (LR, p. 279—282), Luiza Seche (LR, p. 277—279), Finuța Asan (LR, p. 400—401), redactori la acest dicționar, dovedesc aceasta. Deși la aceste contribuții se adaugă cele semnate de acad. E. Petrovici (Culegere de studii, p. 9—12), Victor Vascenco, (*ibidem*, p. 59—72), M. Iliescu (RFRG, nr. 2, p. 375—376), V. Stanca (LR, p. 155—156), Fl. Dimitrescu (SCL, p. 281—283), C. Ștefănescu (LR, p. 553—555), nu se poate vorbi încă de o cercetare sistematică a acestui domeniu.

Oferind prime atestări pentru cuvinte, sensuri sau variante lexicale, contribuțiile lexicologice din LR sînt folositoare pentru studiul vocabularului. În afară de glosarele regionale trimise de Vasile Cărăbiș (p. 261—263), Barbu Marian (p. 263), Al. Cristureanu (p. 405—408) și Ilie Dan (p. 647—649), au mai apărut contribuții lexicologice semnate de Elena Stîngaciu (p. 140—151), Florica Dimitrescu (p. 131—140, 387—399) și Nae Antonescu (p. 543—545).

Preludiu la un studiu monografic despre neologismele limbii române de pînă la 1860, lucrarea lui N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura științifică, 301 p., reprezintă cea mai substanțială contribuție din ultimii ani în acest domeniu. În rest, studiile cu această temă sînt puține : M. Bujeniță și M. Sala, *Din terminologia nautică*

românească. I. Termeni fluviali și maritimi de origine germană (austriacă), LR, p. 638—643, Romulus Todoran, *art. cit* din Contribuții III.

Studiile onomasiologice au fost, în 1962, aproape inexistente (semnalez doar articolul lui I. Ștefan, *Cuvîntul scrisoare în limba română*, în LR, p. 56—65), iar cele de toponimie și antroponimie destul de puține (Sabina Teiuș, *art. cit.*, N. A. Constantinescu, *Revizuiri antroponimice*, în LR, p. 524—532, Ion Donat, *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din țara noastră*, în FD, IV, p. 101—134, Marius Sala, *În legătură cu notarea toponimicelor românești*, în LR, p. 74—82).

Dintre dicționarele apărute în 1962 semnalăm : *Dicționar latin-român* (redactor responsabil : Rodica Ocheșeanu, redactori : Liliana Macarie, Sorin Stati și N. Ștefănescu), Editura științifică, 958 p. și *Dicționar de buzunar român-german* de Mihai Izbășescu, București, Editura științifică, 269 p.

Studiile și notele lexicografice publicate în 1962 se referă la dicționare — sau extrase de dicționare — apărute în anii trecuți (Gh. N. Dragomirescu, *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, în LR, p. 17—29, V. Teodorescu : *Terminologia sportivă în Dicționarul de neologisme*, în LR, p. 335—340), ori la istoria lexicografiei românești (vezi continuarea seriei de articole publicate sub titlul comun *Schiță de istorie a lexicografiei române* de Mircea Seche VII, VIII. *Activitatea lexicografică a lui Alexandru Cihac*, în LR, p. 190—201, 318—327, IX. *Activitatea lexicografică a lui A. T. Laurian și I. Massim*, ibidem, p. 674—680 și E. Vrabie, *Contribuții la studiul lexicografiei ruso-române din secolul al XIX-lea*, Culegere de studii, p. 47—58).

În anul 1962, în revistele noastre de specialitate s-au publicat numeroase studii de g r a m a t i c ă. Multe dintre ele reflectă dezbaterile care au avut loc în cadrul sectorului de gramatică de la Institutul de lingvistică din București cu prilejul pregătirii celei de-a doua ediții a *Gramaticii Academiei R.P.R.*

În articolul *Clasificarea propozițiilor după scopul comunicării*, în LR, nr. 4, p. 366—375, Elena Carabulea ajunge la concluzia că propozițiile după scopul comunicării trebuie împărțite în enunțiative și interogative. În interiorul lor — după trăsături de formă și de conținut — se pot distinge numeroase subcategorii.

Lucrările pentru ediția a II-a a Gramaticii au scos în evidență necesitatea de a se analiza noi categorii sintactice, ca de exemplu cele care exprimă *cumulul* și *excepția* și care au fost studiate pe larg în articolul semnat de F. Ciobanu, în LR, nr. 4, p. 375—387 de asemenea și anacolutul, în articolul Eugeniei Contraș, în LR, nr. 6. În *Note despre coordonare*, în LR, nr. 5, p. 507—514, M. Mitran încearcă să lămurească unele chestiuni legate de coordonarea copulativă și cea disjunctivă. În același număr, I. Rizescu publică articolul *Îmbinările de cuvinte*.

Se știe că complementul indirect prezintă cele mai multe probleme litigioase în comparație cu celelalte părți secundare de propoziție. De aceea articolul Florei Șuteu aduce contribuții la rezolvarea uneia dintre aceste probleme și anume raportul dintre *atributul pronominal* și *complementul indirect*, în LR, nr. 3, p. 267—277.

Dintre articolele de gramatică mai importante publicate în „Studii și cercetări lingvistice" amintim studiul acad. Al. Graur, *Evoluția conjugării în românește* (nr. 2/1962), în care se studiază, pe lîngă diferite aspecte ale verbului românesc, și o problemă mai generală, deosebit de interesantă și anume evoluția de la stadiul primitiv al formelor verbale, aproape lipsite de caracter sistematic, propriu fazei arhaice a indo-europenei, la un stadiu superior, în care formele verbale se constituie într-un sistem clar și aproape în întregime regulat.

Aceeași revistă publică mai multe articole în care se încearcă aplicarea metodelor noi în lingvistică. Astfel, Em. Vasiliu, în *Niveluri lingvistice și structuri transformaționale* (SCL.

1/1962), dovedește că regulile morfologice considerate de N. Chomsky ca reguli de derivare sînt în realitate reguli de transformare obligatorie.

Studiul Valeriei Guțu-Romalo despre „*Forme verbale compuse*" contribuie la descrierea mai exactă a sistemului limbii romîne, deoarece arată cum modalități diferite de exprimare a unui timp se pot situa la niveluri funcționale diferite. O contribuție în același sens este și studiul Mariei Manoliu *Asupra categoriei comparației din limba romînă* (ambele articole în SCL, 2/1962).

În *Analiza sincronică a genului gramatical* (SCL, nr. 3/1962), S. Marcus ridică o problemă care ar putea face obiectul unei discuții : cele trei genuri (masculin, feminin și neutru) corespund de fapt unui nivel relativ coborît de gramaticalitate, anume aceluia furnizat de sintagmele alcătuite dintr-un substantiv și un adjectiv calificativ la gradul pozitiv.

Mai semnalăm : *Moduri nepersonale* (SCL, nr. 1/1962) de M. Caragiu-Marioțeanu în care autoarea încearcă să demonstreze că în limba romînă infinitivul, participiul și gerunziul ar fi singurele forme verbale din așa numita categorie a modurilor nepersonale. În același număr, I. Rizescu publică *Observații asupra propozițiilor subordonate relative din „Carte cu învățătură"* (1581).

Deși topica adjectivului a format obiectul a numeroase studii, problema e departe de a fi epuizată, așa cum ne dovedește studiul lui Eugen Tănase, *Locul determinantului adjectiv în limbile romanice, cu specială privire asupra limbii romîne*, publicat în RFRG, nr. 1/1962.

În recentul volum editat de Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R. „Limbă și literatură" (nr. 6/1962) găsim de asemenea cîteva articole interesante de lingvistică și mai ales de gramatică (vezi recenzia din acest număr).

Merită să fie relevate de asemenea studiile de gramatică românească publicate în „Culegere de studii" editată de Institutul „Maxim Gorki". În *Note despre structura frazei*, Gh. Bulgăr scoate în evidență bogăția de valori sintactice ale propozițiilor coordonate. Se discută, printre altele, tipul de propoziții aparent subordonate circumstanțiale, dar cu înțeles specific coordonatelor, precum și diferitele categorii de propoziții explicative.

O problemă puțin studiată în lucrările de sinteză formează obiectul articolului Mioarei Avram, *Cu privire la clasificarea propozițiilor după structură*. Din acest punct de vedere se disting propoziții *monomembre* și *bimembre*. Autoarea aduce precizări importante menite a preveni confuzia dintre existența unei părți principale și exprimarea ei formată dintr-un anumit cuvînt.

Puțin studiată este și problema negației în limba romînă. De aceea merită să fie relevat articolul lui C. Săteanu („Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Series Philologia, p. 35—42, 1962) în legătură cu propozițiile negative, în care se aduc precizări asupra mijloacelor de negație.

În domeniul foneticii și al dialectologiei trebuie menționată apariția în anul 1962, a celui de-al IV-lea volum din seria *Fonetică și dialectologie* (sub redacția acad. Al. Rosetti). Ca și cele anterioare, volumul al IV-lea consemnează unele rezultate ale cercetărilor întreprinse la Centrul de cercetări fonetice și dialectale al Academiei R.P.R. sau în afara lui. Volumul cuprinde un număr de articole de fonetică și fonologie, pe de o parte, iar pe de altă parte, de dialectologie.

La rubrica de fonetică și fonologie sînt publicate șapte articole cu o tematică variată. Spre ilustrare dăm sumarul rubricii : Andrei Avram, *Interpretarea fonologică a lui î inițial în limba romînă*, Dumitru Copceag, *Sunete de tranziție sau sunete propriu-zise?*, A. Evdoșenco, *Cu privire la sistemul consoanelor limbii romîne*, S. Golopenția, *Alternanțele vocalice în limba romînă actuală*, Alexandra Roceric-Alexandrescu, *Cîteva observații asupra semnalelor demarcative în*

limba română, Al. Rosetti, *Chestiuni de metodă. II. Petiția de principiu*, Gr. Rusu, *Evoluția în limba română a lui iod precedat de consoanele labiale și consecințele pe plan fonologic.*

În partea de dialectologie sînt în total opt articole care pot fi grupate pe mai multe teme. Aspecte ale idiomurilor românești din sudul Dunării au fost cercetate de Matilda Caragiu-Marioțeanu (*În legătură cu articolul enclitic al masculinelor în aromînă. Cu privire specială la graiul fărșeroților*) și de Radu Flora (R.S.F. Iugoslavia) (*Despre stadiul actual al istroromînei. Contribuția geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziției graiurilor istroromîne față de daco română*).

Probleme de dialectologie românească sînt tratate în articolele lui V. Rusu (*În legătură cu derivarea cu sufixe în dacoromînă*) și I. Gheție (*Pe marginea unei hărți din ALR*, **spúnem—spuném**). De dialectologia altor limbi se interesează Vladimir Drimba (*Surse românești pentru dialectologia istorică turcă. I. Scrierile turcești ale lui Anton Pann*) și Murádin László (*Cuvinte de origine românească în graiul maghiar de pe Valea Arieșului*). În sfîrșit, probleme de toponimie urmărește Ion Donat (*Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească*). La rubrica *Documentare*, se continuă bibliografia fonologiei românești întocmită de Andrei Avram pentru anii 1959-1960, iar G. Giuglea și I. Stan prezintă Atlasul lingvistic al Andorrei.

În ceea ce privește fonetica experimentală s-au făcut cercetări cu privire la *i* semivocalic (Andrei Avram, *Cercetări experimentale asupra lui i semivocalic (semiconsonantic) în limba română*, publicat în SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 161—166) sau la *e* din diftongul *ea* (V. Șuteu, *Cercetări experimentale asupra lui e din diftongul românesc* **ea**, în SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 167—174).

Publicațiile periodice de lingvistică au cuprins în sumarele lor pe anul 1962 contribuții interesante și în domeniul dialectologiei: A. Avram, *Trecerea lui [u̯o] la [u̯ă] în graiul crișean* (SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 325—335), A. Avram, *Despre dialectologia structurală* (LR, XI (1962), nr. 6, p. 617—626), Marin Petrișor, *Graiuri mixte și graiuri de tranziție. Cu privire la un grai mixt din nord-nord-vestul Olteniei* (LR, XI (1962), nr. 1, p. 87—94), Teofil Teaha, *Graiul de la Vama Buzăului. Considerații asupra unei zone de interferență a graiurilor* (LR, XI (1962), nr. 1, p. 95—106), Gr. Brîncuș, *Graiul din Oltenia* (LR, XI (1962), nr. 3, p. 248—260).

Studiile de romanistică s-au îmbogățit în anul precedent cu *Crestomație romanică*, vol. I, întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan. Volumul cuprinde texte din latină și din limbile romanice (română, dalmată, italiană, sardă, retoromană, franceză, provensală, catalană, spaniolă, portugheză); în acest scop au fost alese fragmente din opere reprezentative din toate epocile, începînd cu primele texte și mergînd pînă la secolul XVI inclusiv.

Textele cuprind o scurtă introducere privitoare la autorul sau opera în discuție, cu arătarea particularităților lingvistice, atunci cînd s-a crezut necesar. De asemenea se dă ediția din care s-a luat textul, precum și bibliografia folosită pentru interpretarea lui. Fiecare capitol consacrat unei limbi este urmat de un glosar, unde se explică numai cuvintele necuprinse în dicționarele de nivel mediu ale limbilor respective. În notele care însoțesc textele romanice s-au explicat, în general, formele deosebite de cele existente în aspectul modern al limbii studiate.

Această lucrare este prima de acest fel nu numai în țara noastră, dar și peste hotare.

Tot o lucrare de romanistică este și cartea Ninei Façon, *Problemele limbii literare în cultura italiană*, Editura Academiei R.P.R., 140 p. Autoarea tratează chestiunea limbii în Italia în strînsă legătură cu realitatea socială și politică, cu viața culturală în ansamblu, subliniind mereu progresul realizat în dezvoltarea limbii. Din acest punct de vedere cartea Ninei Façon este o contribuție interesantă la studiul istoriei culturii și limbii italiene.

În ceea ce privește articolele de romanistică publicate în diferite reviste, unele dintre acestea au fost amintite mai înainte. Mai merită să fie relevate studiile : M. Sala, *Cercetări asupra iudeo-spaniolei din București. O problemă de metodă,* în FD, IV, Ana Goldiș, *Despre unele modificări ale vocabularului limbii franceze actuale,* în RFRG, nr. 1/1962, Ion Brăescu, *Despre numele personajelor în operele realiștilor critici francezi din secolul al XIX-lea,* în RFRG, nr. 2/1962, Mario Ruffini, *Caracterul modern al doctrinei lingvistice a lui Dante,* în RFRG, nr. 2/1962.

O contribuție importantă la îmbogățirea studiilor de s l a v i s t i c ă reprezintă apariția celui de-al șaselea volum al revistei „Romanoslavica" (seria filologie). Dintre articolele de lingvistică publicate amintim : studiul acad. Emil Petrovici, *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Romîne,* I. Pătruț, *Despre delabializarea consoanelor finale în limba română,* Ion C. Chițimia, *Unele considerații în legătură cu originalul cronicii lui Mihai Viteazul,* Ariton Vraciu, *Stadiul actual al cercetărilor în domeniul raporturilor lingvistice dintre baltoslavă și germanică,* Ecaterina Fodor, *A. P. Cehov și problemele limbii literaturii artistice,* Lucia Djamo și Olga Staicovici, *Din terminologia socială a documentelor slavo-moldovenești din secolele al XIV-lea și XV-lea,* Elena Deboveanu-Mălăescu, *Unele aspecte ale influenței polone în limba letopisețului lui Nicolae Costin,* A. Constantinescu, *Încercare de interpretare a unui toponimic de origine slavă : Grojdibodu.*

Articolele de slavistică au apărut de asemenea și în „Studii și cercetări lingvistice". Astfel, în nr. 2/1962, slavistul sovietic S. B. Bernștein (*A existat oare o limbă aparte dacoslavă?)* răspunde criticii aduse de acad. Al. Rosetti în legătură cu caracterul grupului dialectal slav care a locuit probabil pînă în sec. XIII-XV pe teritoriul țării noastre.

În același număr, V. Vascenco publică *Contribuții la studiul antroponomasticii slave orientale,* pe marginea sistemului numelor de persoană lipovenești. Merită de asemenea să fie relevat studiul lui G. Mihăilă (nr .3/1962), *Date noi în etimologia slavo-romînă,* pe baza materialului dialectal bulgar.

Unele articole publicate în „Culegere de studii" a Institutului „Maxim Gorki" au fost amintite mai sus. În același volum se mai găsesc și următoarele articole de slavistică : B. Kelmer, *Cu privire la folosirea infinitivului impersonal în zicătorile poporului rus,* M. Dumitrescu, *Din terminologia pescuitului.*

I. Dănăilă, I. Ionică, P. Miclău, I. Rizescu

Acad. IORGU IORDAN, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode.* Bucureşti, Edit. Academiei R.P.R., 1962, 439 p.

La Editura Academiei Republicii Populare Romîne au apărut în cursul anului 1962 două lucrări de deosebită importanţă pentru dezvoltarea romanisticii romîneşti: *Lingvistica romanică* şi *Crestomaţia de texte romanice.*

Lingvistica romanică reprezintă a II-a ediţie, revăzută şi adăugită, a lucrării bine cunoscute a acad. Iorgu Iordan — *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluţia şi starea actuală a lingvisticii romanice*, apărută la Iaşi în 1932 şi care e, la rîndul său, o dezvoltare a studiului *Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft*, publicat în *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Streitberg* (Heidelberg, 1924).

Reluarea primului articol şi transformarea lui într-o lucrare amplă în 1932 se datoreşte interesului şi aprecierilor călduroase cu care a fost primit: printre lingviştii care semnează recenzii elogioase se numără, de exemplu, A. Meillet.

Răsunetul pe care l-a avut volumul apărut în 1932 a corespuns aşteptărilor. Lucrarea a fost bine primită de critică, iar în 1937, *Introducerea în studiul limbilor romanice* a fost tradusă în englezeşte de romanistul englez John Orr.

După două decenii s-au făcut noi propuneri de traducere (cf. *Cuvînt înainte*), de data aceasta în germană şi în spaniolă. Aceste dovezi de interes, care arată utilitatea cărţii, au decis pe autor să publice o nouă ediţie romînească.

*

Concepută ca o istorie a lingvisticii romanice ca o trecere în revistă a concepţiilor şi metodelor care au dominat activitatea romaniştilor, *Lingvistica romanică* e o lucrare de largă sinteză care oferă cercetătorilor din acest domeniu, pe lîngă o cuprinzătoare privire de ansamblu, o bogată sursă de informare şi reprezintă prin aceasta un foarte util instrument de lucru.

Ca lucrare de ansamblu, *Lingvistica romanică* schiţează evoluţia romanisticii ca disciplină lingvistică de la începuturile modeste, anterioare sec. al XIX-lea pînă la înflorirea din sec. al XIX-lea şi al XX-lea. Urmărind dezvoltarea romanisticii în cursul acestor două secole, lucrarea scoate în relief procesul de eliberare treptată de sub influenţa altor discipline lingvistice, a indo-europenisticii mai ales, punctul culminant al acestei evoluţii fiind reprezentat de perioada care cuprinde sfîrşitul sec. al XIX-lea — începutul sec. al XX-lea, cînd, datorită unor personalităţi de seamă ca Schuchardt, Gilliéron etc., lingvistica romanică ajunsese să ocupe un loc de frunte printre diferitele discipline lingvistice.

Această imagine a procesului de dezvoltare a romanisticii se realizează prin prezentarea principalelor curente şi concepţii, prin conturarea personalităţii ştiinţifice a unor lingvişti ca Gilliéron, Meillet etc. Alcătuită în acest fel, lucrarea oferă informaţii utile asupra diferitelor curente, a diferitelor lucrări de lingvistică, precum şi asupra creatorilor lor.

Diferitele metode şi concepţii sînt prezentate în esenţa lor, prin expunerea tezelor şi principiilor, dar şi prin discuţiile şi polemicile pe care le-au stîrnit şi de asemenea prin influenţa şi consecinţele pe care le-au avut. Continua confruntare a diverselor concepţii, stabilirea raporturilor şi a filiaţiei dintre diversele curente face expunerea vie şi dă cititorului impresia de a asista la o vastă şi tulburătoare mişcare de idei, la o antrenantă şi, de cele mai multe ori, rodnică luptă de opinii.

Cuprinzînd imensa varietate a problematicii romanisticii din secolele XIX şi XX (indicele de materie sugerează bogăţia problemelor discutate), lucrarea oferă o orientare generală teoretică şi bibliografică într-un mare număr de probleme, formulate în termenii diverselor concepţii. Adeseori autorul contribuie la elucidarea prezentării sau chiar a rezolvării problemelor prin aportul unui material nou, adeseori romînesc (Cf., de ex., larga discuţie asupra omonimiei şi a rolului ei în limbă sau asupra etimologiei populare etc.)

Întreaga expunere e străbătută de obiectivitate şi de grija de a sublinia contribuţia pozitivă, elementele şi rezultatele a căror însuşire poate fi utilă, delimitîndu-le de elementele neconstructive, nefolositoare, greşite.

Aceste caracteristici ale lucrării, pe care le găsim deja în ediţia din 1932, se păstrează şi se accentuează în ediţia actuală.

Lingvistica romanică păstrează structura şi organizarea ediţiei din 1932, căutînd însă să completeze indicaţiile din prima ediţie, să pună la zi informaţia şi, mai ales, să aducă în interpretare şi apreciere punctul de vedere al concepţiei marxist-leniniste.

Menţinînd schema generală a lucrării din 1932, *Lingvistica romanică* urmăreşte dezvoltarea, în ultimele două-trei decenii, a curentelor şi metodelor discutate în ediţia anterioară. Substanţial amplificat este, de ex., capitolul consacrat geografiei lingvistice, considerată de autor „revoluţia cea mai profundă" petrecută în lingvistică „de la Diez încoace" (cf. p. 206).

Acordînd o aşa de mare importanţă geografiei lingvistice, acad. Iorgu Iordan, deşi nu-şi propune să alcătuiască o bibliografie nici „măcar aproximativ completă", caută să cuprindă totuşi în acest capitol informaţii asupra tuturor chestiunilor importante care se pun în legătură cu studiul graiurilor populare ale Romaniei" (p. 245), ceea ce explică dublarea, faţă de cea din ediţia din 1932, a listei de lucrări (p. 248—254) care însoţeşte capitolul.

Capitolul se îmbogăţeşte şi prin informaţiile referitoare la discuţiile fructuoase care s-au purtat în ultimul deceniu mai ales în jurul problemelor teoretice ale cercetării dialectelor şi ale alcătuirii de atlase lingvistice, subliniindu-se contribuţia şcolii dialectologice sovietice.

Expunerea se îmbogăţeşte cu informaţii asupra realizărilor şi chiar a proiectelor din domeniul alcătuirii atlaselor în perioada de după 1932 (p. 268 urm.). O atenţie deosebită se acordă activităţii dialectologice din ţara noastră (p. 264 şi urm.): se semnalează numeroase studii şi iniţiative recente. Atlasul lingvistic romîn este prezentat mai amănunţit, subliniindu-se inovaţiile de concepţie şi de metodă, indicîndu-se ediţiile şi cuprinsul diferitelor volume. Prin toate aceste adăugiri, capitolul apare substanţial îmbogăţit.

Unele capitole se amplifică în *Lingvistica romanică* (faţă de *Introducerea* din 1932) completîndu-se portretele ştiinţifice ale unor lingvişti ca A. Dauzat, K. Jaberg, W. von Wartburg, L. Spitzer de F. de Saussure etc., prin prezentarea activităţii lor lingvistice de după 1932, ca şi prin semnalarea modului în care anumite idei au fost preluate şi dezvoltate în această perioadă de diverşi adepţi sau elevi ai lor.

În analiza diferitelor idei şi teze intervin adeseori puncte de vedere noi, rezultate din confruntarea cu datele şi opiniile oferite de cercetări mai recente, precum şi din aprecierea lor din perspectiva marxist-leninistă, făcîndu-se adeseori referire la bibliografia românească şi sovietică (cf. 205—206, 222, 247, 267, 287, 299 etc.).

Într-o serie întreagă de cazuri, cînd unele puncte de vedere, criticate de cele mai multe ori şi în ediţia I, îi aparţin autorului, în lumina concepţiei materialist-dialectice, mai evident eronate, ele sînt discutate cu noi argumente, invocîndu-se alte exemple, alte fapte, dar şi alte concepte (cf., de ex., discuţia doctrinei vossleriene, p. 124, 126, 128—129, unde se fac referiri la Marx, la Pavlov etc.).

În general însă, deşi acad. Iorgu Iordan procedează la o reconsiderare critică din punctul de vedere al valorilor marxiste a diverselor curente, concepţii şi lucrări, această apreciere ideologică vizează de cele mai multe ori nu concepţia sau lucrarea în ansamblu, fapt care a mai fost semnalat [1], ci unele aspecte, unele teze, unele afirmaţii. Acest lucru se datoreşte în mare măsură modului în care e concepută lucrarea: diferitele concepţii sînt prezentate ca decurgînd, prin continuitate sau prin opoziţie, una din cealaltă, ceea ce obligă la o confruntare a lor, între ele, autorul situîndu-se într-un fel în mijlocul procesului de dezvoltare şi nu în afara lui, cum ar fi fost necesar pentru o apreciere ideologică de ansamblu.

O asemenea reconsiderare de ansamblu presupunea o reorganizare fundamentală a lucrării, o schimbare radicală în modul de a concepe prezentarea şi ar fi constituit o lucrare esenţial diferită, esenţial nouă, şi nu o ediţie fie şi revizuită şi adăugită.

Lingvistica românică se deosebeşte de ediţia din 1932 şi printr-o completare a bibliografiei. Deşi, cum se arată la p. 398, „atenţia acordată bibliografiei în această nouă ediţie este mai redusă" deoarece au apărut între timp destul de multe lucrări bibliografice, referirile la lucrările apărute după 1932 sînt destul de numeroase în cadrul diverselor capitole (cf. p. 203, 209, 223, 233—234, 242, 244, 258, 277, 289, 300—301 etc.). Un număr destul de mare de titluri apare şi în capitolul „Indicaţii bibliografice" cu care se încheie lucrarea şi în care sînt incluse studii şi cărţi care depăşesc uneori limitele romanisticii, fapt explicat prin aceea că lucrarea reprezintă într-un fel „o istorie a lingvisticii generale, bazată (în majoritatea cazurilor) pe lucrări de lingvistică românică" (p. 398).

În acest capitol sînt menţionate lucrări de lingvistică generală, lucrări de bibliografie românică şi unele studii mai largi sau mai restrînse, care „dovedesc din partea autorilor lor interes pentru curentele recente în lingvistică"; în această categorie, care ar fi putut fi mai largă, sînt enumerate numeroase cercetări de fonologie, precum şi unele lucrări în domeniul gramaticii care, teoretic sau sub formă de aplicaţii, reprezintă reflexe ale unor concepţii şi metode necuprinse în discuţia propriu-zisă din volum. Aşa sînt, de ex., E. Alarcos Llorach, *Gramática estructural (según la escuela de Copenhague y con especial atención a la lengua española)* care este o expunere, ilustrată cu material de limbă spaniolă, a principiilor glosematicii, amintită tangenţial în cursul lucrării, K. Togeby, *Structure immanente de la langue française*, de aceeaşi inspiraţie sau A. Piatrangeli, *Descriptive studies in Spanish grammar*, concepută în sensul descriptivismului american, de asemenea amintit în treacăt în legătură cu activitatea lui L. Spitzer.

În general, diversele curente structuraliste, şcoala pragheză, structuralismul francez şi elveţian, glosematica şi descriptivismul nu sînt decît amintite, iar încercările de utilizare în lingvistică a conceptelor şi metodelor matematicii, care nu au nici un fel de precedent în romanistica dinainte de 1932, nu sînt de loc menţionate.

Era firesc ca după o perioadă de mare frămîntare teoretică să urmeze o epocă mai

[1] Cf. L. Wald şi Al. Ionaşcu, *Cercetarea ştiinţifică în lingvistică*, în „Lupta de clasă", 1962, nr 11, p. 47—48.

calmă în care se verifică şi se aplică diferitele metode şi concepţii. Ultimul deceniu nu e lipsit însă de idei noi, de încercări de tot felul şi dacă romanistica pare sau este de data aceasta mai conservatoare într-un fel decît alte discipline lingvistice, ecoul actualei mişcări de idei, noile metode de cercetare încep să-şi facă drum tot mai larg şi în studiile lingviştilor romanişti, anunţînd o nouă perioadă de înviorare teoretică. De aceea nu ne-am asocia la concluzia uşor dezamăgită a noii ediţii : „Aprecierile în general optimiste pe care le făceam cu privire la lingvistica romanică în prima ediţie a acestei cărţi (p. 440 şi urm.) mi se par valabile astăzi numai în parte, şi anume, aproape fără excepţie din punct de vedere cantitativ" (p. 392).

În epoca actuală, cînd tendinţa de specializare se accentuează şi în lingvistică, cînd bibliografia ameninţă în multe cazuri să devină copleşitoare, importanţa unor studii de ansamblu de felul *Lingvisticii romanice* creşte şi, fără îndoială, lucrarea se va bucura de un larg interes din partea romaniştilor, dar şi a lingviştilor cu altă specialitate şi a oamenilor de cultură în general.

Valeria Guţu-Romalo

Acad. prof. AL. GRAUR, *Limba corectă*, Bucureşti, 1963.

De cîţiva ani de zile, programul radiofonic i-a obişnuit pe ascultători cu emisiunea săptămînală „Limba noastră", care şi-a cîştigat, fără greutate, o binemeritată şi îmbucurătoare popularitate.

Micul volum cu titlul *Limba corectă*, publicat de acad. Al. Graur, din iniţiativa Consiliului pentru răspîndirea cunoştinţelor cultural-ştiinţifice, cuprinde dezbaterea principalelor probleme de cultivare a limbii care preocupă pe ascultătorii acestei emisiuni. Acad. Al. Graur, autorul emisiunii, comentează în această broşură faptele de limbă care sînt cu insistenţă puse în discuţie în scrisorile primite de la variate categorii de ascultători.

Faptele discutate sînt sintetizate în trei mari capitole intitulate, în funcţie de fenomenul lingvistic pe care-l ilustrează : *Unitatea şi diversitatea limbii, Reguli şi abateri, Despre neologisme.*

Pornind de la explicarea aspectelor diverse sub care se foloseşte limba romînă în diferite regiuni ale ţării, explicare bazată pe numeroase exemple de sinonimie interdialectală, analizate din punct de vedere istoric, autorul ajunge la argumentarea importanţei unificării limbii şi mai ales la sublinierea rolului pe care îl au normele limbii literare în păstrarea şi întărirea unităţii limbii. Din acest punct de vedere se discută şi problema respectării normelor ortografice.

Acad. Al. Graur vede modificarea acestor norme ca foarte posibilă în viitor, în urma unei discuţii mai largi cu privire la diferite aspecte ale scrierii corecte, dar insistă în mod deosebit asupra faptului că, pînă la formularea unor eventuale modificări ale actualelor norme ortografice, „dacă dorim să contribuim la unificarea limbii, şi nu mă îndoiesc că orice patriot doreşte acest lucru, este indispensabil să ne supunem unei discipline comune şi aceasta nu poate avea ca bază decît lucrările normative" (p. 14).

Precizînd, în capitolul intitulat *Reguli şi abateri*, că unificarea şi păstrarea unităţii limbii nu trebuie văzute ca procese de sărăcire a limbii, autorul analizează diversele exagerări care se fac în numele principiului de sprijinire a unităţii limbii. Sînt discutate cîteva cazuri de polisemie şi de omonimie aparent condam-

nabile, cărora li se dă explicaţia şi a căror existenţă este justificată pe baza altor fapte asemănătoare pe care, pînă acum, nimeni nu s-a gîndit să le condamne.

Dacă acest capitol este un răspuns dat aşa-numiţilor „căutători de nod în papură", următorul, *Despre neologisme*, combate atitudinea puristă manifestată în problema neologismelor.

Capitolul amintit cuprinde însă şi exemple din care se vede că şi acad. Al Graur are destule rezerve faţă de folosirea neologismelor. Sînt semnalate abuzurile de această natură din diverse domenii de specialitate, precum şi cazurile în care prin folosirea unor termeni neobişnuiţi pentru limba noastră se dezvăluie caracterul pretenţios al celor ce îi folosesc. Există şi situaţii mai grave, cînd „pretenţiile se ciocnesc de ignoranţă şi din combinaţia celor două cusururi se ivesc forme care nu sînt numai greşite ci şi ridicole" (p. 33).

Deşi se adresează unui cerc larg de cititori şi evită comentariul de strictă specialitate, înlocuindu-l cu informaţiile lingvistice necesare pentru explicarea faptelor discutate şi utile pentru cultura lingvistică a oricărui vorbitor exigent al limbii romîne, totuşi lucrarea acad. Al. Graur prezintă interes şi pentru specialişti.

Pe aceştia lucrarea îi poate interesa nu numai pentru felul în care sînt analizate diferite probleme lingvistice, ci şi sub aspect metodologic, ca modalitate de abordare a problemelor cultivării limbii.

În general, atitudinea acad. Al Graur în acţiunea de cultivare a limbii se caracterizează mai mult prin observarea şi explicarea fenomenelor din vorbirea romînească contemporană, decît prin aprobarea sau dezaprobarea lor. Atitudinea aceasta izvorăşte — cred — din convingerea autorului că unele *abateri* din vorbirea contemporanilor noştri se vor generaliza şi se vor transforma în *reguli*, dacă vorbitorii vor constata că modificările introduse le uşurează comunicarea. Pe această linie consideră d-sa că se înscriu, acum, construcţiile atributive în care prepoziţia *de* este înlocuită cu *din*, de exemplu: *covor din iută*, *oţet din vin*, *marfă din import* şi *rochie din stambă* (p. 25—26).

Trebuie să mărturisesc că în ceea ce priveşte înlocuirea prepoziţiei *de* cu *din* în cazurile amintite mai sus, ar fi fost poate de preferat o poziţie asemănătoare cu cea adoptată pentru alte construcţii prepoziţionale, ca de exemplu: *intrarea pe uşă* sau *a pune căciula în cap* (p. 22—23), despre care acad. Al. Graur afirmă că nu contravin nici analizei logice nici analizei semantice şi cu atît mai puţin structurii sintactice a limbii romîne şi că deci vorbitorii n-ar trebui să se lase atît de uşor ispitiţi să înlocuiască prepoziţiile respective prin altele (adică, pentru cazurile citate, *pe* cu *prin* şi *în* cu *pe*).

În general pentru toate faptele de limbă discutate se aduc argumente în favoarea sau în defavoarea păstrării unor forme, prin comparaţie cu alte construcţii similare. Procedeul este nu numai foarte convingător, dar şi instructiv. În foarte rare cazuri se face totuşi simţită necesitatea unui comentariu mai amplu. Dintre acestea amintesc discuţia cu privire la formarea limbii romîne literare. În lucrare se afirmă că „baza pe care s-a creat limba literară este graiul din Bucureşti, ceea ce se explică prin prestigiul neasemuit pe care îl are în toată ţara capitala noastră" (p. 10). Din felul cum sînt prezentate faptele în continuare, se vede că autorul se referă, în realitate, la ceea ce reprezintă, *în momentul de faţă*, pentru limba romînă literară, „graiul" din Bucureşti. Totuşi din modul prea lapidar în care este formulată ideea, cititorii ar putea trage concluzia că acad. Al. Graur consideră „graiul" din Bucureşti ca bază istorică a limbii romîne literare. Mi se pare că ar fi fost necesar să se precizeze că, în zilele noastre, „graiul" din Bucureşti constituie o bază de *consolidare* a normelor limbii romîne literare, dar că aceste norme s-au cristalizat în decursul timpului, începînd cu o epocă cu mult anterioară transformării Bucureştiului în centrul cultural-administrativ de azi.

Lucrarea *Limba corectă*, cu dimensiunile ei reduse, nu permitea formularea unor con-

cluzii de sinteză. După cum am mai arătat, autorul se acomodează cerinţelor cărţii şi adoptă atitudinea unui comentator competent care-i lasă pe cei care „au urechi de auzit" să tragă concluziile. Astfel se vădeşte şi prin scris o calitate importantă a emisiunilor radiofonice intitulate „Limba noastră" şi anume o bună metodă de a face „ştiinţă popularizată", evitînd teoretizarea neconvingătoare şi didacticismul.

Flora Şuteu

Limbă şi literatură VI, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., Bucureşti, 1962, 498 p.

Volumul *Limbă şi literatură*, nr. 6/1962 însumează nu mai puţin de 29 de studii şi articole de limbă, stilistică, teorie, critică şi istorie literară, folclor, metodică, material documentar şi probleme de cercetare literară semnate de academicieni, cadre didactice din învăţămîntul superior, critici literari, cercetători, profesori din învăţămîntul mediu şi elementar. Studiile şi articolele de literatură sînt semnate de D. Micu, Maria Fanache, Pompiliu Marcea, Coralia Călin, M. Cristea, Mihail Robea, G. G. Ursu, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Emil Boldan, Alex. Eistriţeanu, iar cele de folclor de Felicia Marinca, Eugen Todoran şi Gheorghe Vrabie. Emilia St. Milicescu semnează un articol despre *Actualizarea în orele de limbă şi literatură română*. D. Stahiescu, V. Popeangă, Augustin Z. N. Pop, Lucia Protopopescu aduc contribuţii interesante la cunoaşterea vieţii şi operei lui Calistrat Hogaş, I. Slavici, N. Bălcescu şi Gheorghe Şincai.

Un loc aparte ocupă în economia volumului articolul acad. T. Vianu, *Metoda de cercetare în istoria literară*, în care se fac observaţii şi recomandări utile celor ce se dedică studiilor de cercetare în domeniul istoriei literaturii. Util şi interesant este şi articolul *Metodica şi mijloacele muncii ştiinţifice în istoria literară română şi în folclor* de Dan Simonescu, care completează recomandările făcute de academicianul Tudor Vianu cu bogate informaţii bibliografice, cu îndrumări referitoare la metodica elaborării studiilor de istorie literară, ocupîndu-se pe larg şi de colecţionarea şi valorificarea folclorului.

Dat fiind specificul revistei „Limba romînă", ne vom ocupa mai pe larg de articolele de limbă. În acest domeniu, acad. Al. Graur semnează articolul *Părţile principale ale propoziţiei*, în care examinează „raportul ierarhic între subiect şi predicat" (p. 47), opinînd pentru prioritatea acestuia din urmă: „Cred... că între cele două părţi principale se poate stabili o gradaţie, deoarece predicatul e mai important decît subiectul" (p. 52). Autorul combate încercarea unora de a introduce în studiile de gramatică noţiunea de „predicat multiplu". Ar fi fost poate util, cel puţin pentru cadrele didactice care predau gramatica în şcolile elementare şi medii, să se fi precizat situaţia numelui predicativ multiplu, pentru a se evita unele confuzii. Este necesară apoi o remarcă. Afirmaţia că „gramatica noastră elementară şi tradiţională consideră că într-o frază avem atîtea propoziţii cîte verbe predicative ..." se referă la gramaticile apărute înainte de *Gramatica Academiei* (1954). După această dată, chiar manualele şcolare precizează că numărul propoziţiilor se recunoaşte după cel al predicatelor, nu al verbelor predicative: „Cînd facem analiza unei fraze, prima grijă trebuie să fie aceea de a afla predicatele" (manualul de limba romînă pentru clasa a

V-a, ediţie 1962, p. 238), sau : „Felul propoziţiilor într-o frază se recunoaşte după numărul predicatelor" (manualul de limba română pentru clasa a VI-a, ediţia 1962, p. 259). Acelaşi criteriu de recunoaştere a propoziţiilor se recomandă şi în manualul de clasa a VII-a, p. 302.

Un studiu interesant publică în acest volum prof. univ. N. Barbu : *Juxtapunerea (parataxa) în greacă, latină şi română*, întemeiat pe analiza unui mare număr de texte din literatura greacă, latină şi română şi mai ales pe anumite sondaje statistice.

Pe baza acestora, autorul ajunge la următoarele concluzii : Deşi juxtapunerea este un mod de exprimare obişnuit la vorbitorii mai puţin instruiţi şi la copii, ea „a fost intenţionat şi sistematic întrebuinţată de scriitori şi îndeobşte de poeţi", pentru valoarea ei stilistică. Dintre cele trei limbi analizate, româna foloseşte juxtapunerea într-o măsură mai mare decît latina şi greaca. În limba greacă, ea este mai puţin frecventă. Faptul este explicat prin preferinţa grecilor pentru exprimarea clară şi limpede, „prin repulsia lor pentru înşirarea de prea multe juxtapuse" (p. 65). În limba română, juxtapunerea este mai frecvent întrebuinţată în poezia populară şi chiar în cea cultă decît în proză. În urma unor sondaje statistice în poezia populară şi în creaţia cultă (M. Eminescu, V. Alecsandri, G. Coşbuc şi Grigore Alexandrescu), autorul ajunge la concluzia că frecvenţa juxtapunerii este următoarea, în ordine descrescătoare : poezia populară, Eminescu, Coşbuc, Alecsandri, Gr. Alexandrescu (p. 63). Ar fi fost interesant să se fi extins aceste sondaje şi la cîţiva prozatori : I. Creangă, I. L. Caragiale, M. Sadoveanu, Zaharia Stancu, Geo Bogza. În felul acesta, concluziile ar fi putut fi mult mai convingătoare, iar studiul ar fi adîncit şi mai mult această problemă.

În *Contribuţii la studiul elementelor slave din cele mai vechi traduceri româneşti*, prof. Pandele Olteanu, ocupîndu-se de verbe, adjective, adverbe, prepoziţii şi particule, ca o continuare la studiul său asupra substantivelor („Studii şi cercetări lingvistice", XI/1960, p. 603–619), ajunge la concluzii interesante în legătură cu elementele slave din textele maramureşene şi coresiene. Autorul abordează problemele cu competenţă, aducînd contribuţii personale la adîncirea cercetărilor în acest domeniu.

În afară de articolul de gramatică semnat de acad. Al. Graur volumul mai cuprinde încă trei articole de gramatică : *Atributul predicativ în limba română* de Gh. N. Dragomirescu, *Consideraţii asupra diatezelor* de Gh. Trandafir şi *Probleme de teorie şi analiza gramaticală* de Maria Gabrea.

Folosind argumente de ordin morfologic, sintactic şi stilistic, autorul primului articol încearcă să demonstreze legitimitatea termenului de „atribuit predicativ" pentru adjectivul determinant al verbului, care se referă în acelaşi timp la subiectul şi la obiectul exprimat de un substantiv sau de un substitut al acestuia. Întrucît consider discuţia neîncheiată, nu voi insista asupra valabilităţii şi oportunităţii termenului propus. Mă tem însă că introducerea noţiunii de „atribut predicativ" ar putea da naştere la confuzii, derutînd pe unii dintre profesorii care predau gramatica în şcolile de opt ani.

Gh. Trandafir respinge definiţiile diatezelor date de lingviştii români şi străini, fără însă a propune o definiţie care să înlocuiască pe cele contestate. Insistînd în mod special asupra diatezei reflexive, autorul propune înlocuirea denumirii ei prin aceea de *„diateză pronominală"* (p. 131). Este puţin probabil că denumirea propusă ar putea înlocui pe cea în uz, mai ales că nici ea nu este suficient sprijinită de argumente.

În prima parte a articolului menţionat, Maria Gabrea examinează anumite aspecte ale schimbării valorii morfologice a cuvintelor, ocupîndu-se în special de adjectivele pronominale şi de adjectivele şi substantivele devenite adverbe. Întrucît consideră că definiţia adjectivului este incompletă, propune modificarea ei în felul următor : „adjectivul nu arată numai însuşiri, calităţi ale obiectelor, ci orice *caracteristici* care deosebesc obiectele

unele de altele" (p. 136). Folosindu-se de acest citat din *Limba română contemporană* a acad. Iorgu Iordan, autoarea nu ajunge la formularea unei definiţii noi a adjectivului, aşa cum lasă impresia. De altfel, practic nu are nici un sens să se complice definiţia adjectivului. Adjectivele pronominale nu sînt decît nişte pronume cu valoarea morfologică schimbată. Decît să se modifice definiţia pentru a justifica clasificarea adjectivelor în calificative şi determinative, mai bine s-ar renunţa în manualele şcolare la această clasificare rigidă. S-ar putea foarte bine ca, după definiţie, să se arate că adjectivele astfel definite se numesc calificative. Afară de acestea, în limba română se mai folosesc ca adjective şi pronumele, cu excepţia celor personale şi reflexive. În partea a doua a articolului, autoarea se ocupă de „părţile de propoziţie complexe", care nu trebuie confundate cu „părţile de propoziţie exprimate prin locuţiuni". Ele sînt „îmbinări indivizibile din punct de vedere sintactic — ca şi locuţiunile — dar net deosebite de acestea, prin marea lor varietate şi mai ales prin gradul lor de mobilitate lexico-morfologică" (p. 141). Din cauza aceasta, criteriile de apreciere a acestor părţi complexe sînt foarte relative. Deşi cred că profesorii de limba română se feresc să complice analizele sintactice cu astfel de soluţii, aplicarea lor în practica şcolară ar putea duce la multe confuzii şi chiar la oarecare dezorientare. De aceea, opinez pentru respectarea analizelor tradiţionale cu toate inconvenientele lor. Cel puţin acestea au avantajul clarităţii şi al accesibilităţii.

Din cuprinsul volumului, merită să fie menţionate şi cele trei articole de stilistică: *Funcţia artistică a versificaţiei, Momentul Eminescu*, de M. Brătucu, *Expresia poetică în fraza literară a lui M. Eminescu* de Gheorghe Bulgăr şi *Mijloace artistice în analiza psihologică la L. Rebreanu* de St. Munteanu. Fiecare din ele aduce contribuţii importante la adîncirea analizelor stilistice ale operelor celor doi scriitori.

Grupînd într-un volum un număr atît de mare şi de variat de articole, studii şi documente, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R. îşi atinge unul din scopurile principale propuse: documentarea şi informarea profesorilor de limba şi literatura română. Rămîne totuşi ca un deziderat celălalt scop — antrenarea cît mai multor cadre didactice din învăţămîntul mediu şi elementar în munca de cercetare ştiinţifică şi de elaborare a unor lucrări pe baza acesteia.

Sperăm ca, în volumul următor, să apară cît mai multe articole şi studii valoroase semnate de profesorii care predau în şcolile medii şi de opt ani.

I. Popescu

ANTIM IVIREANUL, *Predici. Ediţie critică, studiu introductiv şi glosar de G. Ştrempel.* Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962, 324 p. + 2 facsimile

Reeditarea critică a operei unui scriitor înseamnă azi nu numai stabilirea ştiinţifică a textului pe baza tuturor manuscriselor ei, dar şi ceva mai mult: reconsiderarea activităţii autorului de pe poziţia materialismului istoric şi a metodei dialectice, adică relevarea momentelor progresiste din viaţa autorului, a ataşamentului pentru popor şi mase, încadrarea lui în condiţiile materiale ale epocii, lupta dintre vechi şi nou oglindită în faptele şi opera scriitorului. În ce priveşte scriitorul feudal Antim Ivireanul (născut în jumătatea

a doua a sec. al XVII-lea, mort în sept. 1716), reconsiderarea s-a făcut în două lucrări apărute simultan: biografic, în lucrarea lui Radu Albala (*Antim Ivireanul şi vremea lui*, Editura Tineretului, 207 p., în colecţia «Oameni de seamă»), ca scriitor, în lucrarea lui G. Ştrempel, care prezintă, cum vom vedea, interes şi pentru filologie.

În ultimii ani, mai mulţi cercetători sovietici au cercetat arhivele noastre pentru studiul vieţii şi activităţii lui Antim Gruzinul sau Ivireanul. Studiile acestora găsesc o deosebită stimulare din partea Academiei de ştiinţe gruzine şi tipărirea lor o aşteptăm cu nerăbdare. Coordonatorul acestor cercetări, acad. G. N. Leonidze, a şi schiţat într-un articol trăsătura esenţială a lui Antim: «Antim Georgianul a ştiut să fie un exemplu de patriotism consecvent, căci el a stat cu credinţă şi dragoste alături de poporul romîn, pe atunci asuprit şi jefuit»[1].

Antim a fost un scriitor neglijat de filologia romînească anterioară anului 1944. Singurul moment rodnic a fost între anii 1886—1888, cînd s-au editat pentru prima dată didahiile lui. Prima ediţie, din 1886, corect făcută de Ion Bianu, reproduce ms. nr. 524 din Biblioteca Academiei R.P.R., scris de Grigore Deleanu în anul 1781, dar după un alt ms. mai vechi, azi pierdut. Ms. 524 nu seamănă cu nici unul din celelalte două manuscrise cunoscute pînă acum cuprinzînd didahiile lui Antim. În 1888 a apărut ediţia lui Const. Erbiceanu, care reproduce ms. Academiei nr. 549, superior ms. 524. Fiind scris din 1730—1740, ms. 549 reproduce mai de aproape originalul. El este şi mai complet, cuprinzînd cinci predici în plus. Succesiunea predicilor se prezintă şi ea deosebită faţă de copia din 1781 a lui Grigore Deleanu. În timp ce acesta a grupat predicile pe sărbători, astfel că avem, una după alta două predici la *Preobrajenie* (6 august, Schimbarea la faţă), două pentru ziua sf. Nicolae (6 decembrie), cinci pentru *Duminecă florilor* ş.a.m.d., în ms. 549 predicile se succed cu totul altfel. Succesiunea lor presupune ordinea alcătuirii şi rostirii lor, în unele cazuri, în variante deosebite. Cercetătorii au exprimat de mult îndoiala că ms. 549 ar fi autograful lui Antim, cum greşit a susţinut C. Erbiceanu. Ediţia critică a lui Ştrempel confirmă, cu dovezi noi, eroarea lui Erbiceanu. Editorul C. Erbiceanu a mai făcut şi greşeala de a fi corectat textul, ceea ce el însuşi declară cu seninătate chiar în titlul ediţiei: «Didahiile ţinute ... de Antim ... publicate ... şi corectate de Constantin Erbiceanu». Beneficiară a celor două ediţii dar mai bună decît acestea, se prezintă ediţia din 1915, a lui P. V. Hanes. Însă, după această dată şi pînă azi, timp de 47 ani, opera lui Antim nu s-a bucurat de atenţia nici unui editor; istoricii literari şi lingviştii n-au avut o ediţie bună necesară studiilor de specialitate.

Ediţia nouă îngrijită de G. Ştrempel este categoric superioară precedentelor. Editorul a identificat în ms. 3460 din Biblioteca Academiei R.P.R., al treilea ms., necunoscut pînă acum, al predicilor lui Antim. Acest ms. este copiat de Efrem grămăticul în anii 1722—1725, se pare, direct după originalul lui Antim. El este cel mai complet: cuprinde 34 predici şi cele două scrisori (din 13 ian. şi 3 febr. 1712) de apărare ale lui Antim împotriva acuzaţiilor aspre aduse de domnitorul Const. Brîncoveanu, în urma intrigilor boierilor îngrijoraţi de neiertătoarea critică ce le-o făcea Antim în predicile sale rostite din amvonul bisericii mitropoliei. Editorul ia ca text de bază ms. nou descoperit (nr. 3460) şi transcrie în aparatul critic formele lingvistice şi de conţinut din variantele ms. 524 şi 549. Dacă în ce priveşte integritatea textelor, ms. 3460 se situează pe acelaşi plan cu ms. 549, în schimb, în ce priveşte exactitatea exprimării lingvistice (morfologic, lexic, dar mai ales fonetic şi stilistic) ms. 3460 este mult superior, reproducînd cu mai multă fidelitate un strat mai vechi de limbă, probabil al

1 V. Em. G., *De vorbă cu scriitorul sovietic G. N. Leonidze despre vechile legături culturale romîno-georgiene*, în „Scînteia", nr. 1640, din 23 ianuarie 1950.

originalului de pe care s-a copiat la şase ani numai de la moartea autorului.

Iată numai cîteva exemple [1]:

temĕcle A, temeĭurile B, temeile C (p. 92_1)

fĕlĭuri A, fĕluri B, felĭuri C (p. 92_{13})

am avea şi nădĭajde A, am avea şi nădĕjde B, am avea credinţă şi nădejde C (p. 94_7).

Şi iată, dară, că precum zic A, Şi iată că precum zic B, Şi iată, dar, că precum zic C (p. 94_{13-14}).

ne-am abătut cu toţii din calea dreptăţii şi împreună ne-am netrebuit AB, ne-am abătut cu toţii şi împreună netrebnici ne-am făcut C (p. 95_{15-16}).

cai sirepi AB, cai înviersunaţi C (95_{25}).

pre prăznuitorĭul numelui vostru A, C. pre prăznuitorĭul neamului vostru B (p. 132_{27})[2].

Dar, afară de variantele lingvistice, mai găsim şi variante de fond, adaose speciale în cazul cînd domnitorul sau boierii s-ar fi aflat printre ascultătorii predicii; astfel, Antim însuşi arată pasajul ce ar fi trebuit să-l rostească în cazul cînd Const. Brîncoveanu ar fi fost prezent. Extragem din pasaj: « Măriia ta eşti cel ales din zeci de mii, după cum zice Scriptura, carele, cu faptele tale cĕle bune cinsteşti pre D < u > mn < e > zeu, cu facerile de bine îl îmblînzeşti şi cu multa-ţ credinţă măreşti şi lauz numele lui... Drept acĕĭa ..., mîna lui cea prea putĕrnică va fi p< u > r < u >rea spre paza domniei tale; va tăĭa de la faţa ta pre vrăjmaşii tăi, va înfrînge pre cei ce te ūrăsc şi va păzi în vĕci semenţiĭa ta şi scaunul tău » (p. 222—223). Acest pasaj trebuia omis din lectură dacă domnitorul lipsea din biserică.

Examinarea celor trei manuscrise din punct de vedere textologic dovedeşte că editorul a făcut alegerea cea mai bună a ms. 3460, ca text de bază: acesta este superior prin vechimea lui, prin exactitatea exprimării lingvistice, prin orînduirea predicilor potrivit cu cronologia procesului de creaţie, în fine, prin însăşi adaosurile indicate de Antim ca necesare numai în unele împrejurări.

Editorul a folosit transcrierea interpretativă a literelor chirilice în litere latine, rezolvînd în spiritul pronunţării vechi diferitele dificultăţi, cum de pildă notarea semnelor chirilice care au mai multe valori fonetice.

Editorul prefaţează ediţia sa cu o *Introducere* (p. 5—67) în care, la început, caracterizează epoca lui Antim prin ascuţirea luptei de clasă dintre boierii feudali şi ţăranii deposedaţi de pămînt, încărcaţi cu o « puzderie de dări, care în vremea lui Brîncoveanu se ridicau la 42 ! » (p. 8). Autorul înfăţişează viaţa şi activitatea lui Antim, scoţînd în relief însemnătatea sa pentru introducerea limbii romîne ca limbă a cultului religios, atitudinea lui antiotomană, patriotismul lui Antim.

Expunerea biografică se completează cu aceea a activităţii lui culturale (ca tipograf, p. 25—26, ca orator, ca autor al mai multor opere, p. 29—63). Cu acest prilej, autorul readuce în discuţie justele rectificări ale unor afirmaţii neîntemeiate, făcute de cercetători anteriori, ca de exemplu aceea privitoare la manuscrisele pretinse autografe ale lui Antim. Sînt şi eu de părere că numărul autografelor lui Antim nu poate fi aşa de mare, cum s-a crezut, că trebuie excluse din rîndul lor mss. Academiei 180, 406, 671, 524 (respectiv: o variantă a *Lelopiseţului cantacuzinesc, Slujba sf. Antim, Izvodul odoarelor, hrisoavelor şi zapiselor Mitropoliei în anii 1695—1696* şi *Didahiile*, operă a lui Antim, dar nu în ms. autograf). Cu prilejul lămuririi acestei probleme, autorul atribuie grămăticului Nicola (fost la mănăstirea Cîmpulung-Muscel) rolul de a fi copiat pentru Antim, între altele, propriul său *Aşezămînt*, actul şi testamentul său scris cu prilejul ridicării bisericii Antim (p. 31—34). O nouă analiză se adaugă la altele mai vechi, asupra operei lui Antim, *Chipurile Vechiului şi Noului Testament* (din iulie 1709): operă miniatu-

1 Sigle: A = ms. 3460 (din anii 1722 — 1725); B = ms. 549 (din anii 1730 — 1740); C = ms. 524 (din 1781). Litera *ĕ* transcrie chirilicul ѣ, *ū* pe оу, *ĭa* pe ѧ, ѩ.

2 Este vorba de Const. Brîncoveanu care prăznuia la 29 iunie *numele* sfinţilor Petru şi Pavel; *neamului* din ms. B nu are sens (vezi p. 132_{27}).

ristică cu 505 portrete imaginare ale principalelor personaje biblice, însoţite şi de un text sumar, încă inedit. Ediţia de faţă ar fi putut include acest text, pentru că el arată orizontul larg al lecturilor laice în preocupările lui Antim Ivireanul. Astfel, în nici o altă operă a lui Antim nu se vede, ca în aceasta, întinsa utilizare a cărţilor populare ca material documentar referitor la lumea antică. Hronografele, Alexandria, romanul Troici, legendele apocrife biblice, Fiziologul, de o parte — operele literare, filozofice şi geografice ale lui Sofocle şi Euripide, Platon şi Aristotel, Strabo, de altă parte, sînt *toate* folosite de Antim în legătură cu diferite teze ale sale.

Analiza fondului social-satiric din predici cercetarea textologică a lor, consideraţiile critice asupra ediţiilor precedente ale didahiilor ocupă spaţiul cel mai întins din introducere (p. 39—66). Autorul este întru totul de acord cu cercetările lui Al. I. Ciurea, care pe baza unor atente analize, scoate din rîndul operelor lui Antim cele peste o sută de predici duminicale, publicate greşit, în 1889, de Melchisedec, pe numele lui Antim Ivireanul. O reluare largă a problemei nu mai era necesară, pentru că pretinsa paternitate a lui Antim asupra acestui grup de predici a mai fost discutată [1].

[1] Este vorba de aşa-zisul «volumul II» (=ms. 525 din Bibl. Acad. R.P.R.) care, după fantezia lui Melchisedec, era socotit ca autograf al lui Antim. Vezi studiul lui Al. I. Ciurea în *B.O.R.*, nr. 8—9/1956, p. 781—784, care respinge opinia lui Melchisedec.

Lipsesc însă studiului introductiv despre Antim Ivireanul o orientare critică şi dorinţa de a aduce şi ceva nou. Aprecierile activităţii lui Antim sînt obiectiviste şi mai mult descriptiv-bibliografice. Ar fi fost necesară o reconsiderare ştiinţifică de pe poziţiile învăţăturii marxist-leniniste a concepţiei mistic-religioase a lui Antim, o analiză competentă a măiestrici artistice şi oratorice din didahii, acestea rămînînd moştenire în tezaurul nostru cultural nu atît prin conţinutul lor, ci prin remarcabilele lor calităţi literare: realismul în descrierea moravurilor sociale, portretul oamenilor contemporani, oglindirea sugestivă a realităţii, argumentarea convingătoare a tezelor susţinute, structura frazelor (în general, mari perioade), caracterul popular al lexicului, mai rar, chiar sensibilizarea ideilor prin diferite mijloace stilistice ş.a. Situat pe o poziţie ştiinţifică nouă şi fermă, autorul ar fi putut evidenţia lupta dintre vechi şi nou din predicile lui Antim, caracterul popular al predicilor.

Însemnătatea primordială a ediţiei lui G. Strempel este de natură *filologică* şi *lingvistică*. Ea restabileşte un text cu toate variantele lui, astfel că abia de acum înainte, pe baza unui text autentic, sau aproape autentic, vom putea întreprinde studii ştiinţifice şi obiective asupra conţinutului, limbii şi stilului predicilor lui Antim Ivireanul.

Dan Simonescu

DICŢIONAR LATIN-ROMÎN, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1962 [958 p.] [Colectivul de elaborare: *redactor responsabil*: RODICA OCHEŞANU, *redactori*: LILIANA MACARIE, SORIN STATI, N. ŞTEFĂNESCU]

După reintroducerea limbii latine ca obiect de studiu în învăţămîntul mediu, necesitatea apariţiei unui dicţionar latin-romîn s-a făcut simţită cu o deosebită acuitate. Lucrarea pe care o prezentăm are un caracter în primul rînd didactic, fiind destinată în special elevilor şi studenţilor. Ea consemnează toate cuvintele utilizate de autorii clasici

şi o bună parte din vocabularul scriitorilor arhaici sau tîrzii mai importanţi. Cuvintele şi sensurile atestate numai epigrafic precum şi cele folosite exclusiv de jurişti sau de autorii creştini sînt lăsate intenţional la o parte. În felul acesta, *Dicţionarul* tratează toate cuvintele pe care le întîlnesc în mod obişnuit elevii şi studenţii în lecturile lor, rămînînd totuşi uşor de mînuit. Numele proprii şi adjectivele derivate de la ele sînt grupate într-un capitol aparte, anexat la sfîrşitul *Dicţionarului*. În cadrul fiecărui articol, ordinea prezentării sensurilor este cea impusă de importanţa lor şi de respectarea, în măsura posibilului, a criteriului logic. *Dicţionarul* citează şi traduce un număr destul de mare de exemple din autorii latini. Aceste exemple sînt alese astfel încît să lămurească accepţiunile mai speciale ale unor cuvinte sau construcţiile mai dificile în care sînt ele folosite.

Pentru alcătuirea *Dicţionarului latin-romîn*, autorii au consultat cele mai bune lucrări similare apărute în străinătate şi la noi. Menţionăm totuşi că pe lista bibliografiei nu apare *Thesaurus linguae latinae*. Dintre lucrările care figurează pe această listă se pare că autorii au recurs de preferinţă la dicţionarul lui Quicherat şi Daveluy.

Datorită caracterului judicios al alegerii cuvintelor şi sensurilor tratate şi datorită clarităţii traducerilor, *Dicţionarul latin-romîn* este un ajutor preţios pentru publicul căruia i se adresează. Cu toate acestea, în redactarea lui s-au strecurat unele inconsecvenţe şi chiar unele erori, care pot şi trebuie să fie înlăturate la o ediţie viitoare.

Dicţionarul adoptă distincţia grafică între *u* şi *v*, folosită în manualele şcolare de la noi. Cuvintele de origine greacă sînt însă transcrise, în majoritatea cazurilor, deşi nu absolut consecvent, cu *u* şi nu cu *v*, cînd *u* se află în poziţie consonantică. Ca al doilea element de diftong, *u* apare uneori (în cuvintele împrumutate din greceşte aproape întotdeauna, în celelalte mai rar), ca *ū* (e.g. p. 259 *eū, eūangelium, eūans* etc., dar p. 400 : *leucacantha, leucargillos, leucaspis* etc.; p. 397 : *laūs*, dar *laurus, laule* etc.; p. 323 : *haū, haūd, haūdquaquam* dar *haurio, haustus*[1], *haustus*[2] şi *haut*). Se reaminteşte astfel cititorilor, cu preţul unei inexactităţi (fiindcă *u* în aceste situaţii este consonantic şi, ca atare, în afara opoziţiei de cantitate), faptul că diftongii *eu* şi *au* sînt lungi din punct de vedere prosodic. Indicaţia este de prisos deoarece în metrica latină toţi diftongii sînt lungi. Acelaşi *u* consonantic, în poziţie prevocalică, este notat uneori cu *ŭ* (p. 230 *distinguo, -gŭĕre*, p. 405 *lingŭosus*, p. 237 *dŭellator, dŭellicus, dŭellum* şi *dŭipes*, p. 302 *fortŭito* [*fortŭitu*] şi *fortŭitus*). În general credem că dacă s-ar fi formulat în *Cuvîntul introductiv* cîteva reguli prosodice elementare, s-ar fi putut realiza o economie importantă în utilizarea semnelor care indică cantitatea vocalelor, evitîndu-se totodată şi o serie de erori. Cantitatea cuvintelor *es, esse* şi *est* necesită şi ea unele observaţii. La p. 258 citim : „ĕs — *ind. prez. pers. a 2-a sg.* v. *sum, edo* 1". În realitate, *ĕs* nu poate fi decît o formă a lui *sum*, fiindcă forma corespunzătoare a lui *edo* este *ēs*. De asemenea credem că ar fi mai bine ca, în locul articolelor unice *esse* şi *est* (p. 258), să apară cîte două articole *ĕsse* şi *ēsse*, *ĕst* şi *ēst*, cele cu *ĕ* reprezentînd forme ale lui *sum*, cele cu *ē*, forme ale lui *edo*.

Pentru a înlesni identificarea şi traducerea tuturor formelor dintr-un text, *Dicţionarul* consemnează şi variantele fonetice sau morfologice ale unor cuvinte. În multe cazuri procedeul este într-adevăr util. Totuşi ar fi mai bine să se renunţe la unele variante, în special la cele arhaice sau la cele respinse de editorii moderni. Aşa sînt, de pildă, forme ca *dacrimae* pentru *lacrimae* (p. 192), *crumna* pentru *aerumna* (p. 258), *filamen* pentru *flamen* (p. 294), *leber* pentru *liber* (p. 397), *ploera* pentru *plura* (p. 545), sau *ocium* pentru *otium* (p. 483), *ortus* şi *ospes* pentru *hortus* şi *hospes* (p. 496) şi altele. La această listă s-ar mai putea adăuga cîteva variante morfologice (p. 161 *coniexit* pentru *coniecerit*, p. 218 *dice* pentru *dicam*, p. 507 *parsis* pentru *parseris* etc.) şi o variantă dialectală (p. 295

fircus pentru *hircus*, formă sabină, atestată numai la Varro, *De lingua latina*, 5,97). Dimpotrivă, introducerea unei variante *versum* a prepoziţiei *versus* credem că ar fi necesară.

O serie de forme pe care *Dicţionarul latin-romîn* le tratează în articole separate sînt în realitate variante ale unor cuvinte mai cunoscute. Aceasta este situaţia cuvintelor cu *du-*, citate mai sus, pentru care o simplă trimitere la formele respective cu *b-* ar fi fost suficientă, sau a cuvintelor *offla* (p. 486), *opificina* şi *opificium* (p. 490), de fapt variante fonetice ale lui *offula*, *officina* şi *officium*. La fel, forme ca *inanimis* (p. 346) şi *incestum* (p. 348) sau ca *depopulo* (p. 209), *palpo* (p. 502) şi *praeverto* (p. 571) ar trebui să fie tratate ca variante morfologice ale cuvintelor *inanimus*, *incestus*, *depopulor*, *palpor* şi *praevertor*. Ca să fie reprezentate toate formele cuvîntului care denumeşte coapsa, în *Dicţionar* ar fi trebuit să apară un articol, *femur*, *feminis*, şi două variante, *femen*, un nominativ analogic, de altfel foarte rar atestat, şi *femoris*, *femori* etc., cazuri oblice recente, create după modelul vechiului nominativ, *femur*. În loc de aceasta găsim, ca şi în dicţionarul lui Quicherat şi Daveluy, două articole, *femen*, *-inis* şi *femur*, *-oris* (p. 288), primul tradus „coapsă, partea interioară a coapsei", iar cel de al doilea „coapsă, partea exterioară a coapsei, pulpă". În sfîrşit, uneori variante grafice ale aceluiaşi cuvînt, *calendae* şi *kalendae*, *calendarium* şi *kalendarium*, *calo* şi *kalo*, *coppa* şi *koppa*, sînt tratate ca articole diferite, cu traduceri foarte apropiate, dar nu identice.

Dicţionarul menţionează şi cîteva cuvinte şi sensuri la care ar trebui să se renunţe. Unele depăşesc cadrul lucrării, fiind folosite numai de autori tîrzii obscuri sau de scriitori creştini. Aşa sînt, de pildă, *exliberto* (p. 269), atestat numai în scholiile la Iuvenal, *cecima* (*caecuma*, *cicuma*, p. 107), care nu apar decît la Festus, la Isidor din Sevilla şi la glosatori, sau sensul „criptă, cavou" al cuvîntului *crypta* (p. 185), sens utilizat numai în textele creştine. La acestea se adaugă cuvintele străine, de felul lui *casnar*, citate de gramaticii latini dar neacceptate de limbă. Alte cuvinte sînt cunoscute numai prin texte corupte sau restituiri ale editorilor. Astfel, verbul *praepolio* (p. 564) nu este decît o conjectură la un pasaj din Quintilian (*Inst. Orat.* 2, 12, 8); ediţiile mai noi preferă lecţiunea *perpolio*. În locul formelor *defioculus* (p. 200) şi *desioculus* (p. 212), restituiri cu totul nesigure şi care de altfel se exclud reciproc, ale unui text din Marţial (12, 59, 9) ar fi mai bine să se introducă forma *dexiocholus*, atestată într-unul din manuscrise şi acceptată de Lindsay, Heraeus şi H. J. Izaac.

În sfîrşit, nu credem că era necesar să fie tratate într-un dicţionar de proporţii reduse cum e cel pe care îl prezentăm cuvinte ca *pultiphagonides* (p. 596) sau *turpilucricupidus* (p. 755), în chip evident inventate de autori.

Traducerea cuvintelor şi a exemplelor, deşi foarte adecvată în cele mai multe cazuri, poate provoca uneori mici observaţii. Nu sîntem, de pildă, de acord cu felul în care s-au tradus numeralele ordinale în contexte care indică vîrsta sau durata: *agere annum octogesimum* (p. 38, s.v. *ago*) este redat în romîneşte prin „a avea vîrsta de optzeci de ani", *tertium ante diem* (p. 52, s.v. *ante*) prin „cu trei zile înainte" şi *cum se nonum ad diem detinuisset miserandis alimentis* (p. 215, s.v. *detineo*) prin „după ce s-a ţinut nouă zile cu o hrană mizerabilă". Credem că traducerile „a avea vîrsta de şaptezeci şi nouă de ani", „cu două zile înainte" şi „după ce s-a ţinut opt zile cu o hrană mizerabilă" sînt mai corecte, fiindcă în indicarea datei romanii includeau ambii termeni extremi. Verbului *exapto* (p. 262) i se atribuie două sensuri: „a atîrna" şi „a adapta". Întrucît cuvîntul este atestat o singură dată (la Apuleius, în *Metamorfoze*, 11,27), traducerea lui nu poate fi decît ori „a atîrna", ori „a adapta".

În ciuda micilor observaţii pe care le poate suscita, datorită seriozităţii cu care a fost alcătuit, *Dicţionarul latin-romîn* se remarcă ca o lucrare pe cît de utilă, pe atît de izbutită.

Liana Lupaş

Pe marginea unor articole recente privitoare la topica adjectivului în limba romînă

Două articole care se ocupă de topica adjectivului în limba noastră ne-au reţinut în ultimul timp atenţia. Unul, mai recent, *Locul determinantului adjectiv calificativ în limbile romanice, cu specială privire asupra limbii romîne* semnat de Eugen Tănase a apărut în „Revista de filologie romanică şi germanică"[1], altul, ceva mai vechi, *Études sur la position de l'épithète en roumain* de P. Beneš, a apărut într-o revistă cehă[2].

Primul plasează problema topicii adjectivului în limba romînă în cadrul problemei mai largi a topicii adjectivului în limbile romanice şi ajunge la concluzia că în evoluţia limbilor romanice (inclusiv a romînei) drumul parcurs a fost de la o folosire frecventă a adjectivului antepus, în limba scrisă, aşa cum se observă în textele vechi, la aşezarea regulată astăzi a determinantului adjectival după substantiv. Deşi porneşte de la împărţirea adjectivelor în calificative şi determinative, după cum se vede şi din titlu, în cuprinsul articolului autorul nu mai ţine seama de această distincţie; raportul numeric nu se stabileşte între numărul de adjective calificative prepuse într-un secol şi numărul acestor adjective din alt secol, ci între numărul de adjective postpuse şi cel de adjective prepuse, comparaţia făcîndu-se între un secol şi altul.

Metoda de demonstrare a ideii principale este statistica adjectivelor prepuse şi postpuse dintr-un număr restrîns de texte din fiecare secol, avînd o întindere de 5 pînă la 20 pagini.

Concluzia că, în general, limba romînă se foloseşte de postpunere nu a fost negată de nimeni pînă în prezent (mai ales în ce priveşte limba populară şi limba vorbită). Există păreri deosebite de cele ale autorului în privinţa evoluţiei istorice a procedeului antepunerii adjectivului în limba scrisă, pe care le vom aminti mai jos. E. Tănase arată că în timp ce în textele din secolul al XVI-lea raportul dintre adjectivele antepuse şi cele postpuse „se echilibrează aproape", ceea ce ne-ar arăta o situaţie asemănătoare cu a latinei, în secolele următoare pînă în zilele noastre procedeul antepunerii adjectivului scade considerabil. Uneori plasarea oarecum forţată a unor adjective înaintea substantivului în secolul al XVI-lea (exemple: *cădem cu feţele la viardele pămînt, la al nostru prè iubit şi bun cinstit priiatin* etc. din *Scrisorile de la Bistriţa*) este socotită de autor ca urmare a unor efecte stilistice căutate. Autorul ajunge la părerea că în limba noastră nu există adjective care să prefere o anumită topică.

La concluzia că procedeul prepunerii adjectivului este în regres în cursul evoluţiei limbii scrise se pot face următoarele observaţii.

În textele vechi din secolul al XVI-lea se întîlneşte un număr restrîns de adjective dintre care puţine sînt determinative în sensul dat de Marouzeau şi acceptat de autorul articolului discutat. (Este vorba de adjective absolut indispensabile pentru comunicare, spre deosebire de cele calificative care reprezintă simple aprecieri ale vorbitorului.) Majoritatea adjectivelor califică substantivele şi pot fi puse atît înainte cît şi după substantiv (*bun, rău, mare, greu, tot* etc.). Dacă ne referim nu la raportul numeric dintre adjectivele determinative, care sînt de obicei postpuse, şi adjectivele calificative care pot fi prepuse, ci numai la numărul adjectivelor calificative care se pot prepune constatăm că începînd cu secolul al XIX-lea se întîlnesc prepuse mult mai multe adjective decît în textele vechi.

Plasarea unui număr mai mare de adjective înaintea substantivului în această perioadă (secolul al XIX-lea şi al XX-lea) a fost observată mai înainte de alţi cercetători ai limbii romîne care au înclinat să creadă

[1] Anul VI (1962), nr. 1, p. 85—103.

[2] „Sbornik prací filosofické fakulty brněnské university", ročnik IX, rada jazykovedna (A) Č. 8, Brno, 1960, p. 94—111.

că acest fenomen se datorește exclusiv influențelor străine exercitate începînd cu secolul al XIX-lea [1].

Într-un articol privitor la aceeași problemă arătam că un rol deosebit a avut și influența slavă și că o tendință extrem de slabă de a așeza înaintea substantivului unele adjective, mai ales cu sens afectiv, există și în limba populară. Influența franceză adăugată la cele de mai sus a dus la intensificarea procedeului prepunerii unor adjective în limba literară [2].

Acad. Al. Graur arăta că regula generală în română este postpunerea adjectivului, mai ales în limba populară, și că antepunerea este frecventă în poezie. Comparînd adjectivele frecvent antepuse din limba franceză cu cele din limba română observa că un număr important de adjective din limba română, cele mai multe noi (împrumuturi din franceză), își schimbă sensul în funcție de topică. De asemenea, acad. Al. Graur observa că un număr destul de important de adjective, după cum sînt folosite înainte sau după substantiv, pot califica sau determina substantivul [3]. Existența acestor adjective care au preferință pentru o anumită topică cu un anumit sens infirmă părerea lui E. Tănase că în limba română nu ar exista adjective, care să prefere o anumită topică.

În „Albina Românească" (anul I) am observat un număr mare de adjective prepuse. În primele trei numere se găsesc aproximativ 80 de adjective antepuse față de 110 postpuse. Acest lucru arată că situația din secolul al XIX-lea se prezintă diferit față de secolele anterioare. În numerele din această revistă care au text paralel francez și românesc se observă că în textul românesc apar adjective prepuse care în textul francez sînt postpuse.

Un exemplu interesant în privința prepunerii adjectivului apare în articolul lui P. Beneș [4]. Acesta, făcînd raportul dintre adjectivele prepuse și cele postpuse din întreaga operă a lui Creangă [5] (unde din cauza limbii apropiate de cea populară ne-am aștepta la puține adjective prepuse), găsește impresionantul număr de 481 adjective prepuse față de 743 postpuse. În poeziile lui Eminescu [6] raportul total este 418 prepuse/1037 postpuse. Luînd 5 pagini dintr-o poveste de Creangă, Eugen Tănase a întîlnit 2 adjective prepuse și 7 postpuse, un raport mult deosebit de cel al lui P. Beneș. În statistica făcută de Beneș raportul este 36% față de 64%, iar în cea a lui E. Tănase 22% față de 78%.

Desigur că raportul între adjectivele prepuse și cele postpuse poate varia pe fragmente de text chiar la unul și același autor. Pe de altă parte, el poate varia la diferiți autori în funcție de subiectul operei, în funcție de stilul limbii etc. E. Tănase ajunge la concluzia că, spre deosebire de franceza actuală, în limba franceză veche numărul adjectivelor prepuse era mai mare [7] decît al celor postpuse. Concluzia nu este valabilă pentru toate cazurile. Am luat la întîmplare 5 pagini scrise de George Sand și am găsit 51 de adjective antepuse față de 48 postpuse, în timp ce la frații Goncourt în același număr de pagini raportul este de 28 prepuse/70 postpuse [8].

În limba română din secolul nostru, situația se prezintă de asemenea destul de variat. Dacă la Geo Bogza [9], în 10 pagini, sînt 82 de adjective antepuse față de 104 postpuse, iar la Sadoveanu [10] 39/110, la Călinescu [11] se întîlnesc numai 23 prepuse față de 144 postpuse.

Desigur că o cercetare exhaustivă a textelor cu prezentarea unei statistici com-

[1] A. Graur, *Place de l'adjectif en roumain*, în *BL*, *VIII* (1940), p. 238—239; Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, București, 1947, p. 446—447.

[2] *Observații asupra topicii atributului adjectival în limba română*, în *Studii de gramatică*, vol. al III-lea, p. 161—179.

[3] *Op. cit.*, p. 239.

[4] *Op. cit.*, p. 107.

[5] *Opere complete*, București, 1906.

[6] *Poezii*, București, 1906.

[7] *Op. cit.*, p. 89.

[8] André Lagard et Laurent Michard, *XIXe siècle. Les grands auteurs du programme*, Bordas, p. 296—301; 477—483.

[9] *Cartea Oltului*, București, 1945, p. 9—18.

[10] *Evocări*, ESPLA, p. 5—15.

[11] *Scrinul negru*, București, p. 5—15.

plete este greu de făcut. Înlocuirea ei cu statistici făcute numai din unii autori şi din cîteva pagini pentru limba romînă modernă, unde există o varietate atît de mare de stiluri şi de maniere de a scrie, nu este edificatoare. Dacă totuşi autorul folosea un material mai bogat din diverşi autori, chiar dacă s-ar fi bazat pe simpla lectură şi observare a faptelor, concluziile ar fi fost diferite.

În cursul evoluţiei limbii noastre literare, numărul adjectivelor s-a mărit considerabil. După cum era şi firesc, s-au înmulţit atît adjectivele calificative cît şi, mai ales, cele determinative (trebuie ţinut seama de dezvoltarea extraordinară a termenilor tehnici).

Dacă facem abstracţie de adjectivele determinative care nu preced substantivul şi comparăm numai numărul de adjective care se pot prepune astăzi cu numărul adjectivelor prepuse în secolele XVI, XVII şi XVIII constatăm că, începînd din secolul al XIX-lea, pe lîngă adjectivele antepuse în secolele amintite apar şi alte numeroase adjective (vechi şi noi) în această poziţie. Astfel pe lîngă adjectivele *bun, dulce, mare, cumplit, luminat, înţelept, adevărat, fericit, singur, sfînt, tot, vestit* ş. a. apar prepuse adjective ca : *amar, angelic, bizar, blînd, elegant, enorm, etern, fals, impresionant, irezistibil, infinit, imens, incontestabil, îngust, jalnic, larg, lung, monstruos, mizerabil, nevinovat, nemăsurat, nobil, neîntrerupt, nou, sălbatic, special, strălucitor, subţire, sumbru, spumos, teribil, tumultuos, trainic, următor, vechi, zadarnic* etc. etc.

Vorbind de aşezarea forţată a unor adjective înaintea substantivului în textele din secolul al XVI-lea, E. Tănase nu face nici o legătură cu influenţa slavă. Construcţiile pe care autorul le socoteşte „stilistice" — deşi pentru secolul al XVI-lea termenul reprezintă o exagerare — ar putea fi mai uşor puse în legătură cu modelele slave[1]. Chiar în textele originale (vezi de ex. *Scrisorile de la Bistriţa*) textul slav alternează adesea cu cel romînesc mai ales în formulele fixe. Cînd nu e redat în slavă, textul adresărilor e tradus cu foarte mici modificări. Din această cauză, textele din secolul al XVI-lea nu pot fi socotite continuatoare ale situaţiei din latină.

Credem că tendinţa slabă de prepunere a unor adjective (mai ales în construcţii exclamative) din limba populară, întărită de influenţa traducerilor din slavă şi apoi de influenţa limbii franceze (uneori chiar şi a italianei sau a germanei) precum şi împrumutarea multor adjective calificative au făcut posibilă prepunerea unui număr mai mare de adjective în limba literară contemporană decît în textele vechi. Înmulţirea adjectivelor cu sens specializat după topică este încă o dovadă în acest sens.

Bineînţeles antepunerea este mai frecventă în unele stiluri : poetic, publicistic, proză literară şi mai puţin în altele care nu folosesc epitete, de exemplu în stilul ştiinţific.

Cu toată înmulţirea numărului de adjective prepuse, concluzia lui E. Tănase că limba romînă se foloseşte mai mult de postpunerea adjectivului, mai ales în limba vorbită, rămîne valabilă.

★

Cel de-al doilea articol semnalat mai sus, după ce prezintă o bibliografie lingvistică bogată asupra problemei topicii adjectivului în limba romînă, încearcă să stabilească în ce condiţii unul şi acelaşi adjectiv poate să preceadă sau să urmeze substantivul. Discutînd unele reguli parţiale privitoare la aşezarea adjectivului în limba noastră, autorul încearcă să dea o soluţie logico-psihologică problemei generale a topicii adjectivului. În antepunere arată d-sa combinaţia adjectiv + substantiv este cunoscută din diverse cauze de subiectul vorbitor (fie din acelaşi text, fie din vorbire), în timp ce în postpunere, subiectul vorbitor vrea să distingă substantivul şi adjectivul.

Formulîndu-şi concluziile, autorul este conştient de complexitatea şi de dificultăţile problemei. Dacă concluzia este valabilă pentru unele cazuri, ea nu poate fi aplicată în

[1] Vezi Al. Rosetti, *Limba romînă în sec. XIII—XVI*, Bucureşti, 1956, p. 172 şi M. Popescu-Marin, *art. cit.*, p. 168.

altele. De pildă, întîlnim la unii autori cele mai neobişnuite alăturări de adjective şi substantive: *următoarele cuvinte pronunţate cu toată liniştea şi dignitatea cerute de o aşa* **subţire** *situaţie.* Caragiale, *Opere* II, ESPLA, 1960, p. 371; **ireversibil** *destin*, Bogza, *Cartea Oltului*, p. 11; *în urma* **încropitelor** *ploi ale primăverii*, Macedonski, *Opere* III, p. 30. Aceste exemple arată că combinaţia nu le era cunoscută autorilor dinainte. S-ar putea ca aceste alăturări să apară o singură dată, numai în textul respectiv. Mai mult, în exclamaţii, adjectivul se pune pe primul plan pentru că el este cel care surprinde, el este elementul nou: **Grozavă** *idee*! **Curioasă** *exprimare*!

În formulele de salut, se spune în articol, se constată că antepunerea adjectivului are loc în momentul întîlnirii: *bun găsit, bun întîlnit, bun sosit*, în timp ce postpunerea are loc în momentul despărţirii: *cale bună, rămas bun* etc. P. Beneš crede că între *bun sosit* şi *drum bun* există diferenţă, primul fiind „enunţiativ", iar al doilea „predicativ" sau după terminologia sa, primul fiind „static", iar al doilea „dinamic". În antepunere, legătura adjectiv + substantiv e mai strînsă decît în postpunere, deoarece combinaţia este cunoscută deja de subiectul vorbitor[1].

În cazul formulelor de salut, explicaţia dată de autor nu se aplică la toate situaţiile. Eu am găsit[2] numeroase inversări şi nu numai ironice (cum le socoteşte autorul), adică adjectivul postpus în saluturile din momentul întîlnirii şi prepus în saluturile din momentul despărţirii. Iată cîteva exemple: **Bună** *dimineaţa mătuşă* — *Sănătate* **bună**! „Grai şi suflet" IV, 340. **Bună** *noapte*! — *Mulţămesc d-tale. Antologie de literatură populară* II, 247. În vorbire am auzit adesea *'mneaţa* **bună**, *sara* **bună** mai ales în Moldova şi Ardeal.

Deci explicaţia lui P. Beneš este greu de aplicat în toate cazurile.

O altă regulă parţială pe care o descoperă autorul în topica adjectivului faţă de substantiv este postpunerea adjectivelor derivate de la nume proprii şi a adjectivelor formate cu sufixul *-esc*. Exemplele sînt convingătoare. (Se spune *casă părintească*, niciodată invers.) Această poziţie se explică prin faptul că toate aceste adjective sînt determinative, indispensabile în comunicare, ele nu sînt simple aprecieri ale vorbitorului. Legătura între aceste adjective şi substantivul determinat este foarte strînsă. După cum arată şi E. Tănase, şi în limbile romanice occidentale aceste tipuri de adjective se postpun[3].

În concluzie, trebuie să spunem că cele două articole prezentate, deşi au cîteva idei discutabile, aduc contribuţii interesante la elucidarea problemei topicii adjectivului în limba română.

Magdalena Popescu-Marin

[1] *Art. cit.*, p. 104.
[2] *Art. cit.*, p. 166.
[3] *Art. cit.*, p. 88.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

LINGVISTICĂ

IORGU IORDAN, **Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode**, 1962, 440 p., 25,70 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii române**, vol. II, **Limbile balcanice**, 1962, Ediția a treia revăzută și adăugită, 148 p. + 3 pl., 4,55 lei.

AL. ROSETTI, **Istoria limbii române**, vol. III, **Limbile slave meridionale (sec. VI—XII)**, Ediția a patra revăzută și adăugită, 1962, 160 p. + 1 pl., 4,45 lei.

* * * **Atlasul lingvistic român**, Serie nouă, vol. III, 1961, hărțile de la 623 la 909+4 pl., 99 lei.

* * * **Probleme de lingvistică generală**, vol. IV, 1962, 204 p., 8,20 lei.

* * * **Fonetică și dialectologie**, vol. IV, 1962, 368 p. + 3 pl., 15,10 lei.

AL. GRAUR, **Etimologii românești**, 1963, 194 p., 5,15 lei.

* * * **Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română**, vol. III, 1963, 296 p., 11.30 lei.

TACHE PAPAHAGI, **Dicționarul dialectului aromîn, general și etimologic. Dictionnaire aroumain (Macédo-roumain) général et étymologique**, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță, 1 hartă, 72,60 lei.

* * * **Cahiers de linguistique théorique et appliquée**, I, 1962, 257 p., 9,70 lei.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA ROMÎNĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*;
prof. univ. ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*;
GH. BOLOCAN; VLADIMIR DRIMBA; ION GHEȚIE;
VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN; C.
OTOBÎCU; acad. AL. PHILIPPIDE, prof. I. POPESCU;
I. RIZESCU; SORIN STATI; FLORA ȘUTEU.

Manuscrisele nepublicate
nu se înapoiază

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
București, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei, nr. 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

LIMBA ROMÎNĂ

Anul XII 1963 Nr. 4

S U M A R

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

I. DĂNĂILĂ, Note despre conceptul de „normă lingvistică" 325
I. ŞTEFAN, Calcul lingvistic 335

LIMBĂ LITERARĂ ŞI FILOLOGIE

TUDOR VIANU, Sinonime, metafore şi grefe metaforice la Tudor Arghezi 347
AL. ROSETTI, În controversa asupra raporturilor dintre *Codicele Voroneţean* şi *Apostolul* diaconului Coresi 352

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

MIRCEA SECHE, Schiţă de istorie a lexicografiei romîne. X. Activitatea lexicografică a lui A. T. Laurian şi I. Massim. (3) Analiza dicţionarului (continuare) 360

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

N. A. URSU, *Formarea terminologiei ştiinţifice romîneşti*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962 *(Ion Gheţie)* 371
TACHE PAPAHAGI, *Dicţionarul dialectului aromîn, general şi etimologic*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963 (*Matilda Caragiu-Marioţeanu*) . . 375
Probleme de lingvistică generală, vol. IV, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962 (*P. Miclău*) 381
GH. BOLOCAN — T. VORONŢOVA, *Învăţaţi limba rusă fără profesor*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962 (*Virgil Nestorescu*) 386
Dicţionar tehnic poliglot — romînă, rusă, engleză, germană, franceză, maghiară, Bucureşti, Editura tehnică, 1963 (*Constant Maneca*) 389
Dicţionar italian-romîn, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963 *(C. M.)* 391

IN MEMORIAM

Ştefan Mladenov (1880—1963) (*Maria Rădulescu*) 395

Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în ţara noastră de la 1 mai 1962 pînă la 1 mai 1963 397

NOTE DESPRE CONCEPTUL DE „NORMĂ LINGVISTICĂ"

DE

I. DĂNĂILĂ

Simplă la prima vedere, problema conceptului de „normă lingvistică" [1] se dovedește a fi, la o cercetare cît de sumară, extrem de complexă. Această complexitate este și mai evidentă cînd este vorba de accepțiile moderne sau, mai bine zis, contemporane ale noțiunii, pentru că „norma lingvistică" este definită în raport cu alte noțiuni fundamentale de lingvistică generală: sistem, lege etc. [2].

*

Pentru J. Marouzeau, „norma" este „un ansamblu de particularități prin care se definește limba unei comunități lingvistice date, considerat fie ca un model căruia s-a convenit să i se conformeze [comunitatea], fie ca o realitate suficient de omogenă a cărei unitate este simțită de subiectele vorbitoare" [3]

---

[1] Deși, în principiu, formularea „normă lingvistică" este, adesea, echivalentă — ca sens — cu aceea de „normă în limbă", voi folosi prima formulare atunci cînd mă voi referi la categoria lingvistică generală de „normă", păstrînd-o pe a doua pentru referirea la sensurile speciale ale conceptului.

[2] Exceptînd lucrările care se ocupă tangențial de „norma lingvistică" și pe care le voi cita în cursul notelor, dau aici o listă de lucrări consacrate exclusiv acestei probleme: B. Havránek, *Zum Problem der Norm in der heutigen Sprachwissenschaft und Sprachkultur*, în „Actes du Quatrième Congrès International des Linguistes", Copenhague, 1938, A. M. Peșkovski, *Октябьивная и нормативная точка зрения на язык*, în *Сборник статей*, Moscova—Leningrad, 1925, p. 114, Adalbert Maack, *Die Lautnormen als Grundlage der Sprachvergleichung und ihre Methodik*, în „Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft", 1948, Heft 5/6, p. 256—271, Sveinn Bergsveinsson, *Sprachnormen und sprachliche Homogenität*, ib., 1953, Heft 5/6, p. 392—403, Otto von Essen, *Norm und Erscheinung im Leben der Sprache*, ib., 1956, Heft 2, p. 120—124, Eugenio Coseriu, *Sistema, Norma y Habla*, în „Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias", Montevideo, VI (1952), nr. 9, p. 113—182, Andrei Avram, *Despre fonologia normei*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, Editura Academiei R.P.R., p. 45—52.

[3] J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, Paris, 1933, p. 129. Vezi și ediția rusă din 1960 (după ediția a treia, franceză, din 1951).

Definiția cumulează elemente care, după părerea mea, nu fac parte din „norma lingvistică". Cred că „ansamblul de particularități prin care se definește limba unei comunități lingvistice date" este, de fapt, sistemul general al limbii respective. „Norma" operează pe baza elementelor sistemului, dar nu reprezintă înseși aceste elemente. Desigur că limbile naturale, chiar și cele strîns înrudite, se deosebesc și prin „normele" pe care le au, dar elementul hotărîtor în definirea unei limbi, în raport cu alta, este sistemul.

Trebuie să reținem din definiția lui J. Marouzeau caracterele social, unitar ale „normei lingvistice" și existența ei obiectivă în sînul unei comunități lingvistice date.

G. Millardet, în *Étude de dialectologie landaise. Le développement des phonèmes additionnels*, Toulouse, 1910, p. 215 și urm., vorbind despre modificările fiziologice ale sunetelor, arată că aceste modificări, deși apar inconștient inițial, devin conștiente cu vremea, tind să se generalizeze și, prin aceasta, devin „norme" sau „legi" [1]. Cum nu am avut la îndemînă cartea, nu-mi dau seama dacă este vorba numai de o simplă problemă de terminologie sau dacă autorul înțelege, într-adevăr, prin „normă" o lege a limbii. În afară de caracterul lor obiectiv, atît „legea", cît și „norma" mai au caracter comun : repetarea fenomenelor la care se referă. Dar, în timp ce, în primul caz, repetarea este efectul „legii" respective, „norma" este tocmai rezultatul repetării, ia naștere n u m a i în urma repetării mai mult sau mai puțin îndelungate a fenomenului pe care îl „normează".

O altă diferență constă și în faptul că „legile lingvistice" sînt mai generale și se modifică mult mai încet decît „normele". În sfîrșit, „normele lingvistice" se mișcă în limitele impuse de anumite „legi lingvistice", și nu invers. Grafic, cele două noțiuni pot fi imaginate sub forma a două cercuri, acela al „normei" fiind inclus în cercul „legii".

Mult mai dificil este să distingem „norma lingvistică" de „regula lingvistică". Sînt autori care le consideră oarecum sinonime [2]. Excluzînd faptul că „regulile lingvistice" sînt mult mai speciale — criteriul acesta fiind însă destul de nesemnificativ —, deosebirea esențială dintre cele două noțiuni mi se pare a fi următoarea : „norma lingvistică" este independentă de poziția pe care o ocupă din punctul de vedere al opoziției funcțional-nefuncțional, în timp ce „regula lingvistică" pare să depindă tocmai de această opoziție. Astfel spus, deși ambele se bazează pe sistemul general al limbii, „regula" descrie, în primul rînd, sistemul invariantelor din sistemul general al limbii (ceea ce F. de Saussure numește *langue*), iar „norma" se referă mai mult la sistemul de variante (*parole* în terminologia saussuriană) [3].

---

[1] După acad. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 208.

[2] Cf. Viggo Brøndal, *Substrat et emprunt en roman et en germanique. Étude sur l'histoire des sons et des mots*, Copenhague, București, 1948, p. 61.

[3] Cf. A. N. Leontiev, A. A. Leontiev, *Cu privire la problema „sistemului lingvistic individual"*, în „Revista de psihologie", București, VI (1960), nr. 4, p. 14.

Punctul de vedere structural despre „norma lingvistică" susținut de Louis Hjelmslev se bazează pe o interpretare specială a celor două noțiuni fundamentale din cunoscuta dicotomie saussuriană *langue-parole*: lingvistul danez recurge la o împărțire tripartită, pentru că, în *langue*, distinge două noțiuni, *schéma* și *norme* [1]. Josua Whatmough prezintă concis accepțiile reprezentanților glosematicii despre cele trei noțiuni: *schéma* este „model de relații reciproce ale elementelor lingvistice" [2], *norme* reprezintă „o serie de reguli bazate pe sistem descriind limitele variației pentru fiecare element [lingvistic]" iar prin *usage* reprezentanții glosematicii înțeleg „o serie de reguli bazate pe normă și care descriu limitele variației tolerate într-o comunitate lingvistică dată într-un timp dat" [3]. Termenul „regulă" din definiția „normei" care apare la J. Whatmough are, se pare, sensul de „indicație", „directivă", și nu pe acela de „regulă lingvistică". Este vorba, deci, de o problemă de terminologie care nu infirmă distincția propusă de mine mai sus între „regulă lingvistică" și „normă lingvistică".

Tot o problemă de terminologie mi se pare a fi denumirea „sistemului" (în opoziție cu „vorbirea") prin „normă" [4]. Vom vedea, mai departe, că distincția netă dintre cele două noțiuni a fost demonstrată convingător.

Cel mai amplu și mai valoros studiu despre „norma lingvistică", dintre cele cunoscute de mine pînă acum, este *Sistema, Norma y Habla* al lui E. Coseriu [5].

Împreună cu reprezentanții glosematicii și cu alți structuraliști E. Coseriu crede că împărțirea limbii (*langage*) în *langue* și *parole* (la F. de Saussure) este inoperantă, pentru că, în limbă, există și elemente care nu se integrează nici uneia dintre cele două noțiuni. Că împărțirea *langue-parole* nu este pe deplin satisfăcătoare o dovedesc numeroasele interpretări date noțiunii de *langue*, interpretări prezentate de E. Coseriu în lucrarea sa foarte pe larg.

În timp ce noțiunea de *parole* nu a suferit modificări substanțiale, rămînînd, în esență, asemănătoare cu accepția saussuriană, aceea de *langue* este formată, după E. Coseriu, dintr-un „sistem funcțional" (= sistem, schemă) și dintr-un „sistem al realizărilor normale" (= normă) [6].

---

[1] Cf. *Langue et parole*, în „Essais linguistiques", TCLC, XII (1959), p. 72 și urm. Vezi și Wolfgang Motsch, *Observații preliminare cu privire la distincția lui F. de Saussure între „langue" și „parole"*, în LR, XII (1963), nr. 1, p. 20.

[2] Aceste relații sînt considerate, în mod idealist, fără suporturi materiale.

[3] Josua Whatmough, *Language, a modern synthesis*, Londra, 1956, p. 114 și urm.

[4] Cf. Viggo Brøndal, *Morfologi og Syntax. Nye Bidrag til Sprogets Theori*, Copenhaga, 1932, p. 6, după E. Coseriu, *Sistema...*, p. 123 și urm.

[5] Vezi nota 2 de la p. 1 a prezentelor note. În afară de lucrarea lui Andrei Avram citată tot acolo, vezi și excelenta recenzie (despre mai multe lucrări ale lui E. Coseriu) a lui A. A. Leontiev din „Структурно-типологические исследования", Editura Academiei de științe a U.R.S.S., Moscova, 1962, p. 206–210.

[6] Cf. E. Coseriu, *Sistema...*, p. 144 și urm. Vezi și *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*, apartado del No 12 de la „Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias", Montevideo, 1954, p. 170 de același autor. A. A. Leontiev, la p. 210 din recenzia amintită, atrage atenția că idei oarecum asemănătoare cu cele ale lui E. Coseriu despre „normă" apar, în 1931, la E. D. Polivanov. În 1939, V. Brøndal introduce, între *langue* și *parole* noțiunea de *usage* pe care o numește și „normă secundară", cf. *Linguistique structurale*, în AL I (1939), nr. 1, p. 8.

Wolfgang Motsch arată foarte bine că, la baza împărțirii *langue-parole* (bipartite) făcute de F. de Saussure, stă criteriul „social/individual", în timp ce, la baza distincției tripartite preconizate de structuraliști (N. S. Trubetzkoy, V. Brøndal, K. Møller, E. Coseriu etc.), stă criteriul „sistem/interpretare a sistemului" [1].

În sprijinul teoriei sale E. Coseriu aduce argumente convingătoare din toate compartimentele limbii. Cum exemplele din domeniul fonologiei au fost citate de Andrei Avram în lucrarea amintită [2], nu mă mai opresc la ele și voi reda exemple din celelalte domenii ale limbii.

Din exemplele morfologice date de E. Coseriu, reproduc cîteva care se referă la limba romînă. Astfel, sistemul morfologic al limbii romîne admite, pentru substantivele neutre, folosirea a două terminații de plural, *-e* și *-uri*, fără să specifice, pentru fiecare caz în parte, care dintre cele două terminații trebuie să fie folosită. Acest lucru este „stabilit" de „normă" care a impus pe *ceruri* (nu *cere*), *scaune* (nu *scaunuri*) etc. [3]. Exemple de felul *chibrite-chibrituri* etc. nu infirmă norma, ci arată că, deocamdată, pentru astfel de cazuri, ea nu s-a „fixat" încă, ceea ce nu înseamnă că într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat, nu se va impune una dintre cele două variante [4]. Alt exemplu îl constituie pluralele sufixelor diminutivale *-ică*, *-ea* care, inițial, erau *-ici*, *-ele*. Opoziția permutabilă din sistem *-ici/-ele* a fost înlocuită de normă care a păstrat, în majoritatea cazurilor, o singură formă de plural, *-ele*, pentru cele două singulare : *floricică/floricea — floricele* etc. În sfîrșit, pluralul femininelor în *-ă* poate fi *-e* sau *-i* după sistem, dar norma „impune", pentru fiecare cuvînt în parte, numai una dintre cele două posibilități : *casă — case*, *școală — școli* [5] etc.

În ceea ce privește formarea cuvintelor, lucrurile stau la fel. Deși sistemul de derivare al limbii spaniole permite folosirea prefixului *in-* cu sens negativ, într-un caz ca *pertinente* (în sens fonologic) negativul nu poate fi format cu *in-*, pentru că s-ar confunda cu *impertinente* care înseamnă cu totul altceva [6].

În italiană, opusul lui *nordici* nu este *sudici* (corect din punctul de vedere al sistemului,), din cauza omonimiei cu pluralul lui *sudicio* și, de aceea, norma a impus pe *meridionali*.

Și în sintaxă sistemul admite existența mai multor posibilități de exprimare, mai multe scheme sintactice pentru aceeași comunicare, dintre care însă norma „preferă" numai una, celelalte constituind variante

---

[1] Cf. Wolfgang Motsch, *op. cit.*, p. 18 și urm.

[2] Cf. p. 45.

[3] Cauzele care fac ca norma să „aleagă" o formă și nu alta sînt multiple : tendința generală a sistemului, evitarea omonimiei, structura fonetică a cuvintelor (se observă, de exemplu, o anumită preferință pentru *-uri* în special pentru cuvintele monosilabice) etc.

[4] Țin să subliniez că nu întotdeauna dubletele de plural sînt înlăturate cu totul din limbă. Forma respinsă de o normă dată, din limba literară, de exemplu, poate fi acceptată de o altă normă dată, dialectală etc. Așa au loc „specializările" de tipul : *elemente* (folosit în științe sociale, în științele naturii etc.), dar *elementi* (care apare în unele limbaje tehnice) etc.

[5] Forma *căși* este „normală" pentru unele sisteme dialectale ; *școale* a fost înlocuit, nu de mult, de actualul *școli*.

[6] În romînă, din același motiv, negativul lui *pertinent* este *nepertinent*, situat pe alt plan față de *impertinent*.

stilistice [1]. Dintre *se me dado* şi *me se dado* „normală" este, pentru spaniolă, prima construcţie.

În lexic, se operează mai greu cu cele două noţiuni — normă şi sistem — din cauza „enormei complexităţi şi a infinitei varietăţi de opoziţii care se stabilesc în acest domeniu" [2]. Sistemul este caracterizat aici, spune E. Coseriu, de funcţia reprezentativă şi de cea asociativă a lexicului, iar realizarea sistemului reprezintă „norma" care selectează, din mulţimea posibilităţilor, numai un anumit cuvînt, celelalte devenind variante stilistice, dialectale etc. Aparent, atunci cînd sistemul oferă o singură posibilitate, „norma" ar coincide cu „sistemul", dar, în realitate, lucrurile nu stau astfel, pentru că gradul de abstractizare al acestei unice posibilităţi este diferit cînd ea este privită din punctul de vedere al sistemului faţă de acela al normei [3].

Grafic, concepţia lui E. Coseriu despre *sistem-normă-vorbire* este redată de autor astfel:

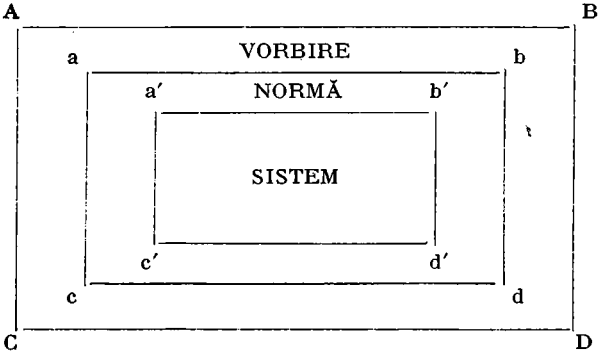

unde ABCD = *hablar* (*vorbire, wirkliches Sprechen, Gesprech*) şi este reprezentată de „acte lingvistice înregistrate în mod concret chiar în momentul producerii lor";

abcd = **norma** (**normă, Sprachnorm**), constituie primul grad de abstractizare şi **„conţine numai ceea ce în vorbirea concretă este repetare a modelelor anterioare"**, implicînd **„eliminarea a tot ceea ce în vorbire este aspect total inedit, variantă individuală, ocazională sau momentană, conservînd numai aspectele comune care sînt cuprinse în actele lingvistice considerate ca modele"**;

a' b' c' d' = *sistema* (*sistem, Sprachsystem*) este al doilea grad de abstractizare şi conţine „numai ceea ce în limbă este formă indispensabilă, opoziţie funcţională"; variantele facultative sau combinatorii sînt înlăturate şi se menţin numai acelea „pertinente în mod funcţional" [4].

---

[1] E. Coseriu observă, pe bună dreptate, că, în acest domeniu, distincţia *sistem-normă* este mai greu de făcut în comparaţie cu domeniile discutate pînă acum.

[2] E. Coseriu, *Sistema...*, p. 160.

[3] *Ibidem*, p. 163.

[4] *Ibidem*, p. 167 şi urm.

Andrei Avram precizează că, la E. Coseriu, norma „cuprinde elementele limbii care au un caracter s o c i a l, c o n s t a n t, indiferent de situația pe care o ocupă din punctul de vedere al opoziției funcțional-nefuncțional" [1].

Lăsînd la o parte drumul parcurs de E. Coseriu în lucrarea sa pînă a ajuns la această definiție, drum care conține destule elemente cu care putem sau nu să fim de acord [2], ne aflăm în fața uneia dintre cele mai convingătoare definiții despre norma lingvistică.

Îmi mai rămîne să discut, în notele de față, cîteva probleme speciale, privind diversele categorii de norme existente în limbă, raporturile dintre ele etc.

Pînă acum a fost vorba de categoria lingvistică de „normă" mai ales în raport cu sistemul general al limbii, făcînd abstracție de faptul că acest sistem este format dintr-o serie de sisteme ale aspectelor particulare ale limbii (sau sisteme parțiale). Dacă ținem seama de această precizare cred că se poate vorbi de un s i s t e m a l n o r m e i [3] (distinct de sistemul limbii cu toate aspectele lui) ale cărui elemente nu sînt altceva decît n o r m e aflate pe trepte diferite de abstractizare și cu grade diferite de întindere.

Acest „sistem al normei" poate fi considerat ca o i e r a r h i e de sisteme [4] ale aspectelor particulare ale normei (sau sisteme parțiale ale normei) grupate în trei planuri. Corespunzător planului din al cărui punct de vedere limba se împarte în sisteme de tipul „sistem al limbii comune", „sistem dialectal", „sistem al graiului", plan pe care îl voi numi *dialectal*, există norme ale limbii comune, ale dialectelor, ale graiurilor [5].

Pe alt plan, *stilistic*, există norme specifice limbii comune, limbii populare, limbii literare, variantelor limbii populare, variantelor limbii literare (norme specifice stilurilor) și norme ale variantelor stilistice [6].

În sfîrșit, din planul *compartimentelor limbii*, după împărțirea tradițională, există norme fonetice, fonologice, morfologice etc.

Dintr-un alt punct de vedere, t o a t e cele trei planuri amintite mai sus pot fi descrise s i n c r o n i c sau d i a c r o n i c [7].

---

[1] Andrei Avram, *op. cit.*, p. 45.

[2] Nu putem fi de acord, de exemplu, cu oscilațiile autorului între interpretările idealiste și cele materialiste ale categoriilor lingvistice pe care le discută.

[3] Evident că sensul cuvîntului „sistem" este aici cel general; aș fi preferat alt termen, dar nu am găsit, deocamdată, un sinonim satisfăcător.

[4] Cf. I. Coteanu, *Structura stilistică a limbii*, în LR, XI (1962), nr. 4, p. 365.

[5] Numărul sistemelor parțiale din acest plan este în funcție de structura dialectală a limbii respective.

[6] Cf. I. Coteanu, *op. cit.*

[7] A. A. Leontiev menționează un lucru interesant în legătură cu comportarea normei lingvistice și a sistemului limbii în sincronie și în diacronie: „în diacronie, norma, în sens curent, întruchipează aspectul descrierii limbii, iar sistemul — evoluția ei reală", în timp ce în „sincronie, corelația sei nversează : aici sistemul întruchipează aspectul descrierii, iar norma pe acela al evoluției", cf. recenzia citată din „Структурно-типологические исследования", p. 209.

Grafic, ne putem imagina sistemul general al normei sub forma unui cub în care putem face secționări prin planuri diferite:

Secțiunile realizate prin planul ABCD ar reprezenta sistemele parțiale ale normelor din planul dialectal, cele făcute prin planul ABEF pe cele ale planului stilistic; secțiunile prin planul BCFG ar fi sistemele parțiale ale normelor văzute din punctul de vedere al compartimentelor limbii și, în sfîrșit, cele făcute paralel cu planul BDHF ar reprezenta punctele de vedere sincronic și diacronic.

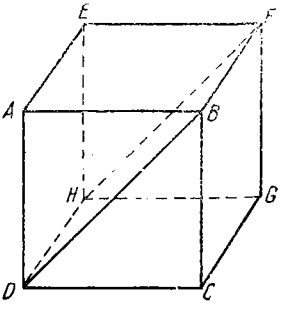

Consider că, în cazul sistemelor parțiale ale sistemului general al normei, este vorba de o ierarhie, și nu de o stratificare, pentru că elementele acestor sisteme se comportă într-un mod cu totul particular în comparație cu elementele dintr-o stratificare [1]. În general, normele sistemelor inferioare încetează de a mai fi norme pentru sistemele superioare și invers [2]. Este drept că, în unele planuri, în cel dialectal, de exemplu, pot exista norme comune pentru două sau chiar mai multe sisteme parțiale (mai rar, eventual pentru toate sistemele parțiale din planul respectiv), dar ele sînt puține în comparație cu cele specifice fiecărui sistem parțial. La fel, normele dintr-un plan raportate la alt plan încetează, de obicei, să mai fie norme.

Subliniez ideea că, datorită sistemelor parțiale ale normelor, nu există nici un fapt de limbă asupra căruia să nu acționeze o normă specială [3].

O altă idee care trebuie să fie accentuată este aceea că norma lingvistică este o categorie istorică [4]. Apariția oricărei norme speciale, din oricare sistem parțial, este determinată de anumite condiții lingvistice (cuprinse în sistemul limbii) sau nu (sociale, culturale etc.) [5] iar evoluția ei este în conformitate cu legile de dezvoltare a limbii, cu evoluția comunității care folosește limba respectivă [6].

În orice stadiu al limbii vom întîlni norme „vechi" care continuă să fie puternice sau care încep să slăbească (din cauza unor tendințe noi),

[1] Pentru noțiunea de „stratificare", vezi Em. Vasiliu, *Structure phonématique des suffixes du roumain et du français (Essai de typologie)*, în *Recueil d'études romanes* publié à l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane à Lisbonne, București, 1959, p. 156, unde se arată că, în stratificare, „o unitate de ordin superior este constituită de un ansamblu de unități de ordin inferior". Vezi și articolul aceluiași autor, *Limbă, vorbire, stratificare*, în SCL, X (1959), nr. 3, p. 465—472.

[2] Cf. I. Coteanu, *Caracterele generale ale limbajului popular*, în LR, XI (1962), nr. 3, p. 247

[3] Cf. I. Coteanu, *Caracterele...*, p. 247: „nu se pot imagina construcții lingvistice nesupuse unei norme".

[4] Cf. R. A. Budagov, *Problemele studierii limbilor literare romanice*, București, 1962, Editura științifică, p. 15. D. N. Șmeler, în *Некоторые вопросы развития и нормализации современного русского языка*, în „Известия АН СССР", Seria literatură și limbă, 1962, p. 421, insistă asupra faptului că normele nu sînt fixe, imobile.

[5] Cf. B. Cazacu, *Unele probleme ale studierii limbii literare în lumina ultimelor lucrări ale lingviștilor sovietici*, în LR, II (1953), nr. 4, p. 52.

[6] Cf. acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, București, 1960, Editura Academiei R.P.R., p. 137 și urm.

norme pe punctul de a dispărea (înlocuite de altele), tendințe care pot deveni norme etc. De aceea mi se pare foarte important ca cercetătorul să nu uite, în discutarea unei norme oarecare, să o delimiteze din punct de vedere sincronic și diacronic.

Norma nouă apare, la început, sub forma unei inovații [1] în raport cu norma veche, deci ca un fenomen strict individual (chiar dacă inovează, în același timp, dar independent, mai mulți indivizi).

Pe măsură ce noua tendință este adoptată de un număr din ce în ce mai mare de vorbitori, dispare caracterul ei individual și, generalizîndu-se, tendința a devenit o normă care o înlătură pe cea veche [2].

Ca prim grad de abstractizare, pornind de la vorbire (*parole*), norma nu mai reține nici un element subiectiv, individual și, de aceea, nu există normă care să poată fi impusă de o autoritate individuală oricît de puternică (un mare scriitor etc.), impunerea ei fiind realizată numai prin a u t o r i t a t e a c o l e c t i v ă. Gramaticile, dicționarele, îndreptarele ortografice și alte lucrări normative (chiar atunci cînd sînt întărite prin legi juridice) nu impun o normă creată arbitrar de autorii acestor lucrări cum sînt unii dispuși să creadă. Toate aceste lucrări nu fac altceva decît să descrie obiectiv normele existente real în limba respectivă, să ajute pe vorbitori la alegerea variantelor „corecte" (în cazurile mai puțin clare), să înregistreze schimbările care au loc în acel moment [3].

Dacă am admis că, la baza oricărei norme noi, stă o inovație în vorbire, aceasta nu înseamnă că orice inovație devine normă. Legile interne ale limbii, funcția ei de comunicare „selectează" din miile de inovații care apar, numai pe acelea care nu frînează evoluția limbii, care ajută la unificarea ei și care nu îngreunează comunicarea, adică, numai pe acelea n e c e s a r e [4].

Din punctul de vedere al normei vechi, inovația, la apariție, este o abatere, o greșeală [5]. Adoptată de colectivitate, devenită, deci, normă, ea este expresia corectitudinii [6]. Norme „necorecte" nu există și cînd o normă veche nu mai este „corectă" aceasta înseamnă că, de fapt, ea a încetat să mai fie normă. „Corect", în sens lingvistic, nu înseamnă „cum trebuie să se spună" (în virtutea unor indicații arbitrare, subiective,

[1] Pentru noțiunea de „inovație", vezi acad. Iorgu Iordan, *Despre inovație în limbă*, în SCL, XI (1960), nr. 3, p. 519—526 și *Inovații individuale și inovații colective*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. IV, București, 1962, Editura Academiei R.P.R., p. 9—18.

[2] Cf. acad. Al. Graur, *op. cit.*, p. 140 : „Pentru a se ajunge la o modificare a limbii, adică a normei, nu e suficient ca cineva să rostească o dată un cuvînt sau un sunet într-un fel aparte, ci e necesar ca acest fel de rostire să fie adoptat și dezvoltat de masa vorbitorilor, părăsindu-se norma anterioară".

[3] Este ușor de înțeles că descrierea unui sistem oarecare de norme este foarte dificilă și, de aceea, nu trebuie să ne mire că unele dintre indicațiile cuprinse în aceste lucrări normative pot să nu corespundă întrutotul normelor reale.

[4] Cf. acad. Al. Graur, *op. cit.*, p. 138. Vezi și Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 30 : „Uzul este un tiran care pune stavilă pornirilor individuale și limitează posibilitățile variate de expresie la ceea ce a devenit normă pentru colectivitate".

[5] Despre abatere și greșeală în limbă vezi Valeria Guțu-Romalo, *Abaterea lingvistică*, în LR, X (1961), nr. 6, p. 537.

[6] Cf. J. Marouzeau, *Lexique...*, p. 129 : „Norma se confundă cu corectitudinea cînd subiectele vorbitoare o consideră obligatorie".

date de lingvist sau de o personalitate oarecare), ci „cum se spune" (cum este realizat sistemul limbii de către întreaga comunitate în momentul respectiv) [1]. Corectitudinea nu este un scop în sine; ea asigură posibilitatea de înțelegere între membrii comunității lingvistice respective [2].

Opoziția corect-incorect este foarte importantă din punctul de vedere al cultivării limbii [3]. Scopul acțiunii de cultivare a limbii nu este să impună vorbitorilor norme create de bunul plac și de fantezia specialiștilor [4]. Ca fenomen obiectiv, o normă oarecare se realizează în ciuda opoziției unei minorități, cultivarea limbii avînd rolul de a arăta inutilitatea acestei opoziții, de a grăbi unificarea limbii. Acțiunea de cultivare a limbii ajută subiectele vorbitoare ca, prin analiză c o n ș t i e n t ă a felului în care folosesc limba, să renunțe la inovațiile care împiedică realizarea unei cît mai bune comunicări. Dintre toate inovațiile care apar în fiecare moment — și apar foarte multe! — numai unele pot deveni mai tîrziu norme, dar, pînă atunci, d e r u t e a z ă pe vorbitori.

Pentru ca acțiunea de cultivare a limbii să-și atingă scopul, este nevoie să se aplice un tratament diferențiat inovațiilor.

În primul rînd, trebuie să fie combătute acelea care stînjenesc funcția de comunicare [5]. Greutatea cea mai mare, pentru cel care se ocupă de cultivarea limbii, constă în atitudinea pe care trebuie să o ia față de celălalt tip de inovații, și anume, față de acelea care nu afectează comunicarea. Am arătat că, dintre acestea, unele — este drept, în număr destul de mic — pot deveni norme, în timp ce altele — marea majoritate! — vor fi înlăturate și nu vor mai apărea decît, cel mult, în lucrări lingvistice cu eticheta „creație personală", „neobișnuit".

Uneori, putem avea surpriza să constatăm că s-a generalizat tocmai inovația condamnată [6]. Deși înlăturarea cu totul a acestei eventualități nu este posibilă, probabilitatea evitării unor astfel de surprize poate fi mărită prin cercetarea foarte atentă a fiecărei inovații semnalate, prin formularea afirmațiilor categorice n u m a i după un studiu complex al fenomenului în discuție. În orice caz, cele de mai sus nu pot fi aduse ca argument în sprijinul renunțării la acțiunea de cultivare a limbii,

[1] Cf. E. Coseriu, *Sistema...*, p. 164 și urm.

[2] Cf. Henri Frei, *La Grammaire des fautes*, Paris, Genève, Leipzig, 1929, p. 18, Otto Jespersen, *Mankind, Nation and Individual from a Individual Point of View*, Oslo, Leipzig, Paris, London, Cambridge Mss., 1925, p. 139—140, Leo Spitzer, *The Individual Form in Linguistic Innovations*, în „Cultura neolatina", „Bolletino dell'Istituto di filologia romanza", Roma, XVI (1956), nr. 1, p. 71.

[3] Pentru conceptul de „cultivare a limbii" vezi acad. Iorgu Iordan, *Cultivarea limbii*, în LR, V (1956), nr. 5, p. 5—12 și seria de răspunsuri publicată în aceeași revistă, începînd cu nr. 1 din 1960, la rubrica *Cultivarea limbii în discuție publică*. Vezi, de asemenea, L. P. Krîsin, L. I. Skvorțov, B. S. Șvarțkonf, *Проблемы культуры русской речи* (обзор), în „Известия АН СССР", Seria literatură și limbă, nr. 5, 1961, p. 425—434 și bogata bibliografie indicată acolo.

[4] Nu este mai puțin adevărat că, în istoria unei limbi, există tentative de a impune norme arbitrare, dar, întotdeauna, aceste încercări au dat greș. Vezi, de exemplu, soarta curentelor latinist și italienist din istoria limbii romîne.

[5] Cred că exemplul *înțelegumenos* (la tema romînească s-a adăugat un sufix grecesc) pentru *înțeles* dat de acad. Al. Graur, *op. cit.*, p. 245, este semnificativ.

[6] V. Alecsandri cerea să se scrie și să se pronunțe *favor, onor*, nu *favoare, onoare*, cf. Valeria Guțu-Romalo, *op. cit.*, p. 537.

pentru că, de cele mai multe ori, se poate stabili în ce măsură o inovație este sau nu necesară și cazurile în care cercetătorul a „văzut" bine sînt mai frecvente și compensează cu prisosință eventualele erori [1].

Un vorbitor oarecare poate fi determinat să inoveze de necesitatea de a exprima cît mai adecvat conținutul de idei pe care vrea să-l comunice, dar există — mai ales în rîndurile anumitor categorii de vorbitori — și tendința de a „inova" de dragul inovației [2].

*

O descriere unitară amănunțită și completă a sistemului normei (cu toate sistemele parțiale) existent într-o limbă nu s-a realizat încă sau, cel puțin, nu cunosc eu o astfel de descriere. Lucrul este explicabil dacă ne gîndim că nu s-a realizat încă o asemenea descriere nici pentru sistemul general al unei limbi, în sensul că, în timp ce unele compartimente ale limbii au fost descrise exact și amănunțit, altele, cum sînt stilistica, vocabularul, sînt încă prezentate în linii generale. Cred că descrierea sistemului normei dintr-o limbă este îngreunată și de faptul că posibilitatea realizării unei statistici complete a faptelor de limbă este încă extrem de limitată.

Problema „normei lingvistice" rămîne deschisă, dacă nu în ceea ce privește definiția (în legătură cu care cred că s-a ajuns la un rezultat satisfăcător), cel puțin pentru clarificarea raportului ei cu sistemul limbii [3], pentru studierea raporturilor dintre normele aflate în planuri diferite și pe trepte diferite etc.

---

[1] Acest gen de eroare este foarte ușor de corectat : îl corectează însăși evoluția faptului de limbă discutat.

[2] Cf. Henri Frei, *op. cit.*, p. 19 : „Nu se fac greșeli pentru plăcerea de a face greșeli. Apariția lor este determinată, mai mult sau mai puțin inconștient, de funcțiile pe care ele le îndeplinesc (mai mare expresivitate, mai mare claritate, mai mare economie etc.)".

[3] Cf. A. A. Leontiev, *Дисскусия о проблеме системности в языке*, în „Известия АН СССР", Seria literatură și limbă, 1962, nr. 4, p. 363.

CALCUL LINGVISTIC

DE

I. ŞTEFAN

Este un adevăr incontestabil că vocabularul romînesc reflectă influenţe ale limbilor cu care romîna a venit în contact în cursul secolelor. Aceste influenţe se exercită sub două forme: a împrumutului direct şi a imitaţiei. Împrumutul aduce în limbă neologismele, iar imitaţia, calcurile.

Sursă de îmbogăţire a vocabularului, calcul este rezultatul interferenţelor dintre două limbi, al influenţei lor reciproce. El presupune bilingvismul.

Conform definiţiei pe care i-o dă *Gramatica limbii romîne*, editată de Academia R.P.R., calcul consistă „fie în traducerea elementelor componente ale unui cuvînt, compus sau derivat, fie în îmbogăţirea înţelesului unui cuvînt sub influenţa unui cuvînt străin" (vol. I, p. 40).

Dar calcul lingvistic este un fenomen care nu se petrece numai în domeniul vocabularului. El cuprinde două categorii de forme, care la rîndul lor se subîmpart în cîteva tipuri.

Tipurile de calc şi terminologia lor

Transferul valorilor semantice ale cuvintelor de la o limbă la alta se realizează pe trei căi: prin traducere, prin împrumut şi prin calc. Sînt cuvinte care nu este necesar să fie nici împrumutate şi nici imitate, pentru că sensurilor pe care le exprimă le corespund în altă limbă cuvinte anumite. Fr. *lait* are drept corespondent în romînă pe *lapte*. În alte situaţii, se simte necesitatea ca cuvîntul străin să fie împrumutat, pentru că nu are un echivalent în cealaltă limbă. Fr. *lacté* a fost împrumutat sub forma *lactat*. Dar adeseori sensul unui acelaşi cuvînt poate fi transpus într-un alt idiom prin oricare din mijloacele menţionate. Fr. *collaborer*, de exemplu, a putut fi tradus prin expresia *a lucra împreună*, împrumutat, sub forma *a colabora*, sau copiat, sub forma unui cuvînt nou, *a conlucra*, care constă dintr-un

cuvînt existent în limbă şi un prefix, sudate după modelul cuvîntului francez. Sl. безаконие a putut fi împrumutat, sub forma *bezaconie* (devenită ulterior *bazaconie*), sau imitat, sub forma unui cuvînt nou, *fărădelege*, care este un compus, alcătuit după exemplul cuvîntului slav. безаконие a fost descompus în elementele sale componente, care au fost traduse fiecare în parte, iar elementele traducerii au fuzionat într-un cuvînt nou, în care s-a incorporat sensul cuvîntului străin. Pe de altă parte, sînt desigur şi cuvinte compuse care nu sînt nici traduse şi nici imitate, deşi ar fi posibil acest lucru, ci împrumutate ca atare, ca, de exemplu, *televiziune* (în limba rusă însă, termenul a fost calchiat, sub forma телевидение).

Dar nu în toate cazurile se ajunge prin calc la un cuvînt nou. Sl. книга a putut fi tradus prin *carte*. Cuvîntul românesc acoperea însă iniţial numai unul din sensurile lui книга. Imitîndu-i structura semantică, a preluat şi *carte* celelalte sensuri ale cuvîntului slav. Fr. *œuvre* are, printre alte înţelesuri, şi pe acelea de „faptă" şi „operă literară". Pe baza sensului comun, s-a atribuit lui *faptă*, în secolul trecut, şi accepţia „scriere": „Într-însa se coprind *fapte* a 24 de autori ... în 80 de tomuri" [1]. Cuvintele menţionate au primit deci accepţiuni noi, sub influenţa cuvintelor străine corespunzătoare.

După cum se vede din exemplele date mai sus, calcul este o imitaţie. El este pe de o parte o traducere, dar în acelaşi timp şi un împrumut. Este o traducere, întrucît recurge la mijloacele de expresie existente în limbă, dar şi un împrumut, pentru că adoptă în folosirea acestora procedeele limbii străine. De aceea s-a afirmat că un calc este un împrumut deghizat sau un împrumut prin traducere [2].

Deoarece se referă la vocabular, cele două tipuri de calc arătate mai sus au primit denumirea de *calcuri lexicale* [3]. Dar pentru că de fapt numai primul tip de calc contribuie efectiv la îmbogăţirea cu noi cuvinte a limbii, limităm denumirea de calc lexical numai la calcurile formate prin compunere sau derivare, pentru a-l diferenţia de cel de-al doilea tip, care sporeşte sensurile unui cuvînt existent, *calcul semantic*. Această terminologie este de altfel curentă în studiile despre teoria calcului lingvistic [4].

Calcul lexical poate reprezenta uneori o traducere integrală a cuvîntului străin. De exemplu, în *anotimp* sînt traduse ambele elemente ale modelului, germ. *Jahreszeit*. Dar el poate fi o traducere parţială a modelului. În *surprinde*, de pildă, copiat după fr. *surprendre*, este tradus numai cuvîntul de bază, iar prefixul este împrumutat. Se obişnuieşte ca această formă să fie numită *semi-calc* [5]. Uneori, un cuvînt străin este

---

[1] „Curierul românesc", 1829, p. 158.

[2] Cf. S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 205.

[3] Cf. I. Rizescu, *Contribuţii la studiul calcului lingvistic*, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 13.

[4] Cf. Eugen Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, Editura Academiei R.P.R., 1958, cap. *Teoria calcului lingvistic*.

[5] Unii autori îi spun *calc parţial*, în opoziţie cu *calcul integral*. (Cf. N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Editura ştiinţifică, 1962, p. 118.)

tradus mai întîi parțial, apoi în întregime. Fr. *surface* a fost întîi tradus parțial, prin *surfață*, iar apoi integral, prin *suprafață*.

În unele cazuri, pentru a se putea forma calcul lexical, este necesar ca unul din elementele ce intră în compunere să capete o formă care nu este uzuală în limbă. Astfel, în calcul *înrîurire* apare un cuvînt de bază care nu există independent în romînă. De asemenea, în calcul *a înlemni*, elementul de bază nu este uzual ca atare în limbă.

În general, limbile care au cuvinte compuse dezvoltă pe scară largă procedeul calcului lexical. După modelul gr. ναυαγια, s-a format prin imitație lat. *naufragium*, care a fost copiat de germ. *Schiffbruch*, rus. кораблe-крушение, ung. *hájo-töres*, însă limbile sărace în compuse, ca romîna și franceza, au fost nevoite să împrumute cuvîntul latin: rom. *naufragiu*, fr. *naufrage*. Și în romînă s-a încercat, în limba veche, calcul *vas-frîngere*, dar acesta n-a fost viabil. Cuvintele compuse au deci avantajul că „permit formarea ușoară a calcurilor... și prin aceasta evită împrumutarea de material fonetic străin... Limbile care au cuvinte compuse împrumută mai puține cuvinte străine, ele preferă să traducă elementele componente, folosindu-se astfel de substanța proprie"[1]. În limba romînă nu ar putea fi creat un cuvînt după germ. *Fremdwort*, de aceea el trebuie tradus. Incapacitatea limbii romîne de a deveni productivă în formarea de calcuri lexicale, prin compunere, a determinat folosirea ca atare în limba scrisă a unor cuvinte germane ca *Weltanschauung* și *Hinterland*, frecvente mai ales în literatura eseistică dintre cele două războaie. Specificul limbii romîne impune deci anumite limite formării calcurilor prin compunere [2].

În schimb, în romînă s-au format, mai ales în secolul trecut, multe calcuri prin derivare, în special după modele franceze, ca *prelungire*, *propășire*, *compătimire*, *însușire* etc.

Numeroase sînt calcurile semantice, care au fost în trecut în număr și mai mare, dar multe au dispărut din uz. Se pot cita exemple ca *limbă*, cu sensul „neam", *bunătate*, cu înțelesul „avere" [3] și altele.

Se susține că, de regulă, calcul format prin derivarea sau compunerea cuvintelor este savant, în timp ce calcul semantic este mai ales

---

[1] Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, p. 154. S-a făcut observația, justă, că numărul mare de calcuri în limba romînă, în jurul anului 1800, a fost determinat de exemplul limbilor care au exercitat influențe asupra romînei, germana și maghiara în Ardeal, rusa și neogreaca dincoace de munți, — limbi bogate în calcuri și compuse. (Cf. N. A. Ursu, *op. cit.*, p. 117.)

[2] În primele noastre texte, traducătorii au recurs adeseori la transpunerea în romînește a elementelor din care erau formate unele cuvinte compuse în originalul slav, alcătuind astfel cuvinte ce nu au decît atestări izolate, pentru motivul că nu erau conforme cu modul de formare a cuvintelor în limba romînă. În *Codicel voronețean* se spune undeva: „*Omiubire* Iulie lu Pavelu făcea" (p. 84). În Biblia de la 1688, cuvîntul citat este descompus: „Cu iubire omenească Iulie lui Pavel arătîndu-se". Asemenea exemple de cuvinte compuse demonstrează dificultățile pe care le întîmpinau traducătorii, din cauza limitelor impuse de regulile de formare a cuvintelor în limba romînă. S-a spus de altfel că posibilitățile de calchiere ale unei limbi sînt direct proporționale cu putința ei de compunere și derivare (Cf. I. Rizescu, *op. cit.*, p. 38).

[3] „Nu toate are omul, ci cu toți toate Unul una și altul alta *bunătate*". (Miron Costin, *Opere*, E.S.P.L.A., 1958, p. 325.)

popular [1]. Deşi nu este unanim acceptată, împărtăşim această clasificare, cu menţiunea că o delimitare strictă nu este posibilă. Un cuvînt ca *untdelemn*, de pildă, compus după model slav, există şi în dialectele romîneşti din sudul Dunării, ceea ce înseamnă că este foarte vechi — anterior despărţirii romînei în dialecte — şi deci popular, ca şi calcurile semantice *lume*, *vită* şi altele. Pe de altă parte, pot fi date exemple de calcuri semantice care sînt creaţii cărturăreşti. Traducătorii primelor texte religioase au recurs adeseori la asemenea calcuri. Dosoftei atribuie lui *frunză*, după modelul sl. листъ, şi accepţia „foaie", care nu s-au menţinut (ea este cunoscută însă în aromînă).

Definiţia calcului citată mai sus omite *calcul gramatical*, care la rîndu-i poate fi *morfologic* şi *sintactic*.

Calcul morfologic consistă în imitarea unui procedeu morfologic străin. Heliade a încercat să introducă în limbă articolul hotărît în poziţie proclitică, după model italian, zicînd, de pildă, în loc de *viaţa*, *a viaţă*, în poezia *Poetul murind* : „Peste curînd ca dînşii trăi-voi *a viaţă*", — tipar imitat de Eminescu într-un vers din oda *La Eliade* : „plăcută-i *a ghirlandă*".

Un exemplu de calc sintactic este, bunăoară, imitarea în istroromînă a structurii sintactice sîrbo-croate şi slovene, în privinţa plasării adjectivului înaintea substantivului : „foşta bur loc" [2].

Datorită faptului că în construcţia sintactică a limbii romîne determinatul precede determinantul, s-a emis părerea că unele calcuri lexicale ca *binecuvîntare*, *a binecuvînta*, formate după model slav (благословение, respectiv благословить), trebuie integrate în categoria calcurilor sintactice [3]. O asemenea opinie nu poate fi însă acceptată, pentru motivul că compusul, indiferent de intervertirea ordinii normale a elementelor componente, reprezintă un cuvînt nou în limbă şi deci aparţine calcului lexical.

Amintim că unii autori vorbesc şi de *calcuri fonetice*, care credem însă că nu pot fi luate în considerare, pentru că materialul sonor nu se copiază, ci se împrumută [4].

De asemenea, s-a arătat că expresiile idiomatice, locuţiunile compuse din mai multe cuvinte, trec dintr-o limbă în alta aproape totdeauna prin calc [5].

Raportul dintre calc şi noţiune

Se susţine că se recurge fie la calc, fie la împrumut, atunci cînd, datorită contactului dintre două limbi, într-una din ele se iveşte necesitatea denumirii unei noţiuni noi. În acest fel se stabileşte un raport de

---

[1] Cf. Boris Unbegaum, *Le calque dans les langues slaves littéraires*, în „Revue des études slaves", 1932, p. 19 şi urm.

[2] Cf. I. Coteanu, *A propos de langues mixtes* (*Sur l'istro-roumain*), Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1957, p. 6.

[3] A se vedea şi afirmaţia că un calc ca *fărădelege* trebuie considerat calc sintactic, fiindcă „sensul noului substantiv nu a putut apărea decît printr-o nouă legătură sintactică între prepoziţia *fără* şi substantivul *lege*, iar prin această legătură se redă sensul unei expresii slavone ...bezzakonie". (E. Seidel, *op. cit.*, p. 8).

[4] Cf. şi I. Rizescu, *op. cit.*, p. 18—19.

[5] Cf. Charles Bally, *Traité de stylistique française*, 1951, vol. I, p. 50.

strictă determinare între calc şi o noţiune nouă [1]. Fără îndoială că, de exemplu, *acrime*, cu sensul „acid", care este un calc, înlocuit de termenul ştiinţific corespunzător, a adus la timpul său o noţiune nouă în limbă. Totuşi un calc nu apare numai atunci cînd se iveşte nevoia denumirii unei noţiuni noi. Înainte de a se forma calcul *ziar*, s-a folosit împrumutul *gazetă*, care s-a menţinut alături de calc. Sensul lui *anotimp* a fost conţinut anterior în expresia *vremea anilor*, calchiată după sl. врѣмѧ года [2]. *Limbă*, cu înţelesul „popor", calc după sl. *jezykŭ*, n-a adus o noţiune nouă, pentru că existau anterior cuvintele *gintu* şi *neam* [3].

De altfel, nici neologismul nu aduce întotdeauna un sens nou. Semnificaţia lui *sentiment*, de pildă, a fost cunoscută mult mai devreme de apariţia acestui cuvînt, fiind conţinută în sfera semantică a lui *simţire* [4]. Înţelesul lui *membru* l-a avut, anterior adoptării neologismului, cuvîntul *mădular*.

Aceasta înseamnă că modificările care se petrec în vocabular nu sînt determinate numai de ivirea unor sensuri noi, ci au cauze multiple.

Mai degrabă putem considera calcul — ne referim la cel semantic — ca un rezultat al tendinţei spre economie lexicală, ceea ce duce la polisemie, iar neologismul ca un aport al tendinţei contrare, de restrîngere a sferei semantice a cuvîntului. De la calcul semantic la neologism, vocabularul parcurge un drum de la concentrarea sensurilor în cuvinte polisemantice, la separarea lor în termeni distincţi.

Sfera calcului

Cea mai controversată şi mai dificilă problemă este aceea a sferei calcului. Se pare că limitele acesteia nu sînt încă bine precizate. Uneori nu putem şti exact dacă un cuvînt este împrumutat sau calchiat. Etimologia unor cuvinte este încă incertă. Este posibil, de pildă, ca *manoperă* să fie un împrumut din italiană, dar poate fi şi un calc după fr. *manœuvre*, pătruns în limbă alături de *manevră*. *Manœuvre* are şi accepţia „manoperă", pe care *manevră* nu a preluat-o. Atunci cînd s-a ivit în romînă necesitatea exprimării sensului „manoperă", cuvîntul francez a putut fi calchiat, producîndu-se o distribuire a semnificaţiilor lui *manœuvre* asupra calcului şi a împrumutului.

O mărturie că lucrurile s-au putut petrece astfel o constituie faptul că mai sînt şi alte exemple cînd un calc preia numai o parte din sensurile modelului, iar pentru alt înţeles se împrumută cuvîntul străin. Fr. *acte* înseamnă „faptă", „document" şi „act al unei piese". Pe baza sensului

[1] „O limbă preia dintr-o altă limbă *numai* (s.n.) atunci cînd aceasta din urmă exprimă un conţinut care lipseşte în cea dintîi" (E. Seidel, *op. cit.*, p. 133). Cf. şi I. Rizescu, *op. cit.*, p. 20.

[2] „să cunoască oamenii *vremile ailor*" (Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni*, ediţia J. Byck, p. 31); „*saison*" : „timp, una din *cele patru vremi ale anului*" (P. Poenar, F. Aaron, G. Hill, *Vocabular franţezo-romînesc*, Bucureşti, vol. I, 1840, vol. II, 1841).

[3] Cf. *Psaltirea scheiană*, ediţia I. A. Candrea, vol. II : *neam* (p. 153), *neamure* (p. 171), *gintu* (p. 153).

[4] *Simţire* este folosit cu sensul „sentiment" şi în a doua jumătate a secolului trecut : „*simţirile* de durere, de iubire şi de dor" (*Steaoa Dunării*, 1856, p. 68).

comun al fr. *acte* şi rom. *faptă*, la începutul secolului trecut s-a atribuit lui *faptă* şi accepţia „act al unei piese", dar pentru înţelesul „document" a fost împrumutat cuvîntul francez. Calcul poate deci să selecteze numai o parte din complexul semantic al modelului.

Frontierele calcului sînt însă fluctuante mai ales din cauza interpretărilor diferite care se dau corelaţiei dintre traducere, calc şi împrumut.

Dacă analizăm definiţia dată de gramatica menţionată calcului lexical, constatăm că ea are nevoie de unele rectificări. Acest tip de calc nu se rezumă la traducerea elementelor componente ale unui cuvînt străin. Elementele cuvîntului francez *avant-propos* au fost transpuse în romîneşte în expresia *cuvînt înainte*, dar această sintagmă nu este un calc, ci o traducere. Fără îndoială că orice calc este o traducere, dar nu orice traducere este un calc. Calcul lexical presupune formarea unui cuvînt nou, compus sau derivat, prin imitarea structurii cuvîntului străin, al cărui sens este preluat de calc.

Pe de altă parte, se poate afirma că orice calc este un împrumut, dar nu orice împrumut este un calc. Cuvîntul *nocturn* este un împrumut şi rămîne ca atare şi sub forma *nopturn*, obişnuită în secolul trecut, care reprezintă nu o traducere, ci o încercare de adoptare a neologismului, prin supunerea grupului *ct* legii fonetice conform căreia el trece la *pt*, chiar după încetarea acţiunii acestei legi. Aceeaşi situaţie o are *contimpuran*, care a circulat înainte de 1900 alături de *contemporan*.

Există tendinţa de a fi eliminate din sfera calcurilor unele cuvinte formate prin derivare cu ajutorul sufixelor. Fr. *sentiment*, de exemplu, a fost tradus prin *simţire*, împrumutat sub forma *sentiment* şi calchiat, sub forma *simţămînt*, cuvînt cunoscut un timp şi sub aspectul *simtiment*. Fr. *sensible* a fost tradus prin simţitor, împrumutat sub forma *sensibil* şi calchiat sub forma, cunoscută în secolul trecut, *simţual*. Deşi *simţămînt* pare un cuvînt din fondul propriu al limbii, el este totuşi un calc, pentru că nu a apărut decît în urma contactului cu limba franceză, prin copierea lui *sentiment*.

Sînt şi cazuri de imitaţii aparente, care la prima vedere par a fi calcuri, dar în realitate nu pot fi introduse în categoria acestora. Heliade a întrebuinţat cuvîntul *versifacere*, după lat. *versificatio*, dar compusul lui Heliade nu este un calc, pentru că este format pe baza unei asociaţii fonetice.

Unii autori consideră drept calcuri şi compuse ca *proces-verbal*, *amor-propriu*, *clar-obscur* etc.[1]. Acestea neavînd însă nici un element tradus, înclinăm a crede că trebuie inserate în categoria împrumuturilor, chiar dacă cuvintele componente au pătruns anterior în limbă, în mod independent, ca neologisme. Adoptarea lor nu s-a produs pe baza unui proces de imitaţie. *Proces-verbal* nu poate fi introdus în aceeaşi serie cu *scurt-circuit*, de exemplu, care este un calc format după fr. *court-circuit*, sau cu *plus-valoare*, calc care îl copiază pe fr. *plus-value*. Dacă am admite pe *proces-verbal* în sfera calcului, desigur că am fi îndreptăţiţi să facem

[1] Cf. *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. I, p. 169 (Halina Mirska, *Compunerea cuvintelor în limba romînă*).

același lucru și cu un derivat — care este de fapt un împrumut — ca *a premedita*, pentru că și cuvîntul de bază al acestuia există în limbă, sau cu *a colabora*, deși calcul corespunzător lui *collaborer* este a *conlucra*. De altfel, fără o confirmare dată de texte, nu avem certitudinea că un cuvînt compus nu a intrat în limbă anterior elementelor sale.

Sîntem de părere că trebuie considerate drept calcuri (se înțelege, lexicale), acele cuvinte compuse care s-au format prin traducerea totală sau parțială a elementelor componente ale modelului. Adoptarea ca atare dintr-o limbă străină a unui cuvînt compus, constituit din elemente cunoscute ca neologisme, înseamnă de fapt împrumutarea unui cuvînt nou, imitarea unui procedeu de formare a cuvintelor, cu ajutorul mijloacelor cuprinse în tezaurul limbii. *Letopiseț* rămîne un împrumut, chiar dacă cuvîntul *leat* a fost cunoscut mai înainte în limbă.

Pe de altă parte, cuvintele compuse sau derivate alcătuite prin analogie după calcuri existente în limbă nu trebuie incluse în categoria calcului, deși imită — însă indirect — un procedeu de formare străin. *Contragreutate* este un calc după fr. *contrepoids*, dar *contrapondere* nu este calc, ci un compus constituit prin analogie cu *contragreutate*, după adoptarea neologismului *pondere*. Sînt deci calcuri numai acele cuvinte compuse sau derivate care corespund direct unui anumit model străin, identificabil. Situația unui cuvînt compus cum e *contrapondere* se cuvine să fie apreciată ca și aceea a calcului semantic. *Scriptură*, de exemplu, a primit prin analogie cu *carte* sensurile acestuia, dar el nu este calc, pentru că înțelesurile sl. КНИГА au fost preluate direct de cuvîntul *carte*, care i le-a transmis și lui *scriptură*. Limba are proprietatea de a prelungi ecourile unui procedeu de formare a cuvintelor și asupra altor termeni, care, nefiind formați sub acțiunea directă a unui model străin, ci prin analogie, nu aparțin sferei calcurilor.

Dar definiția dată de citata gramatică nu este tocmai corectă nici în ce privește calcul semantic. În traduceri din secolul al XIX-lea, cuvîntul *strașnic* a primit, sub influența fr. *auster*, și sensul acestui cuvînt, dar în acest caz nu avem de-a face cu un calc. Transmiterea dintr-o limbă în alta a unui sens se poate realiza și prin unele echivalențe stabilite de traducător, care pot duce la lărgirea conținutului unui cuvînt.

Mai precisă este următoarea formulare, pe care o propune acad. Iorgu Iordan: avem calc semantic atunci cînd „conținutul nou este exprimat printr-un cuvînt vechi", care își modifică sensul după al cuvîntului străin corespunzător, „parțial sinonim cu cel românesc" [1]. Cuvîntul *lume*, provenit din lat. *lumen*, a însemnat inițial „lumină", sens cu care este atestat și în secolul al XVI-lea: „și scoate ca *lumea* dereptatea ta și giudețul tău ca amiazăzi de zi" [2]. El a avut comun cu vsl. СѢТЪ înțelesul „lumină". Dar fiindcă СѢТЪ însemna și „univers", „totalitatea oamenilor", a primit și *lume* această accepție [3]. Cuvîntul *viță*, provenit din lat. *vita*, a trebuit să însemne inițial „viață". El a avut acest sens

[1] Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, în LR. III (1954), nr. 4, p. 35.
[2] *Psaltirea scheiană*, vol. II, p. 67.
[3] Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 215.

comun cu vsl. животь, care însemna „viață" și „animal". Prin imitarea cuvîntului slav, a primit și cel romînesc sensul „animal" [1].

Prin urmare, sfera modelului este mai largă, mai bogată în sensuri, decît a cuvîntului care imită. În acest fel, modelul poate fi tradus parțial prin cuvîntul care îl copiază, iar plusul de valori semantice este împrumutat. Condiția principală a formării calcului semantic este deci existența cel puțin a unui sens comun între calc și modelul său, care trebuie să fie polisemantic. Pe baza acestor considerente, propunem următoarea definiție : *Calcul semantic este un fenomen lingvistic care constă în preluarea de către un cuvînt a sensului sau a sensurilor unui cuvînt străin, pe care acesta le are în plus față de sensul comun al celor două cuvinte.* Sensul comun transportă de la model la cuvîntul care imită, sensurile suplimentare ale modelului. Aceasta explică necesitatea semnificației semantice comune, prin intermediul căreia se efectuează transferul. Se înțelege că, în urma împrumutului de sensuri, calcul devine și el polisemantic. Cuvîntul, îmbogățit astfel din punct de vedere semantic, poate traduce acum integral sau cel puțin un mai mare număr de sensuri conținute în model, decît o putea face înainte de realizarea calcului.

În cazul că baza calcului nu o constituie existența unui sens comun între calc și model, el nu se poate menține. Traducătorii *Codicelui voronețean* folosesc pentru noțiunea de „scrisoare", în cazul că se referă la epistolele apostolilor, cuvîntul *trimitere*, asociat uneori cu *spunere*. Sensul „epistolă" a fost atribuit lui *trimitere* după sl. посланиѣ, al cărui înțeles este „scrisoare, misivă" și care reprezintă un derivat al lui послать, „a trimite" : „spunere a ei lui Pătru, a 2-a *trimetere*" (p. 166) ; sfrîșitul zborescei *tremeteri* a lui Pătru" (ibid.) ; „spunere a lui Iacov *tremetere* dintru zbor" (p. 109). În textele corepunzătoare din Biblia de la 1648 intervine în loc cuvîntul *carte*, cunoscut de altfel, cu sensul „scrisoare", și traducătorilor *Codicelui voronețean*. Cuvîntul *trimitere* cu înțelesul „scrisoare" a fost întrebuințat și de Coresi, în *Lucrul apostolesc* (1563) : „*tremiterea* a treia de zbor" [2] ; „și așa sfîrșaște *tremeaterea*" (p. 143) ; „*tremiterea* lu Iacov" (ibid.) ; „spunerea a lu Pătru, a doa *trimeatere* de săbor" (p. 174) [3].

Asocierea dintre посланиѣ și *trimitere* făcîndu-se prin intermediul verbului, sensul „scrisoare" al cuvîntului romînesc nu s-a menținut și a fost adoptat în locu-i, după scurt timp, de traducătorii textelor religioase, cuvîntul original, *poslanie*, atestat, de exemplu, în *Cazania* lui Co-

---

[1] Din textele vechi rezultă că *vită* avea în trecut o sferă semantică mult mai largă decît astăzi, însemnînd de fapt „vietate", ca în acest citat din cronica lui Moxa : „pînă a cincia zi nu era pe pămînt nice o *vită*, nice într-apă, nice în văzduh a zbura". Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni*, ed. cit., p. 31).

[2] Coresi, *Lucrul apostolesc*, ediția I. Bianu, p. 207.

[3] Cu înțelesul „scrisoare", *trimitere* este atestat, după cîte știm numai în aceste două traduceri, cărora le putem adăuga un singur exemplu din textele măhăcene : „altă *tremiatere* n-o voiu tremiate la voi" (Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni*, vol. II, p. 48). Constatarea poate fi adusă în sprijinul ipotezei lui Iorga că *Lucrul apostolesc* al lui Coresi și *Codicele voronețean* au un izvor comun.

resi, din 1564 : „cum iaste scris la Ion în *poslanie*" [1]. *Trimitere* cu sensul „scrisoare" reprezintă deci o traducere greşită a lui послание.

Necesitatea sensului comun dintre calc şi model o demonstrează evoluţia semantică a unor cuvinte din limba romînă. De exemplu, *tînăr* nu mai are azi accepţia „fraged", dar trebuie să admitem că iniţial el a avut şi această semnificaţie, moştenită de la lat. *tener* (continuată de it. *tenero*, fr. *tendre*), pentru că numai astfel este posibil să explicăm coincidenţa parţială de sens cu sl. *mladŭ*. Aceasta din urmă avea, pe lîngă înţelesul „fraged", şi pe acela de „adolescent", pe care şi l-a însuşit şi cuvîntul *tînăr* [2], cu toate că această accepţie era exprimată în romînă de urmaşul lui *juvenis*, *june*, atestat în textele vechi : „mă rugă să aduc acest *giure* la tine, că oarece are a-ţi grăi" [3]. Ulterior producerii calcului, sensul originar al cuvîntului *tînăr*, acela care a făcut legătura cu modelul calcului, a dispărut pentru că în texte nu-l mai găsim atestat [4].

Această situaţie ne îndreptăţeşte să admitem că sensul primordial al unui calc, acela prin intermediul căruia se stabileşte corelaţia cu modelul este posibil să se piardă. Premisa aceasta, confirmată de fapte, ne dă posibilitatea să propunem o altă explicaţie decît cea obişnuită azi pentru unele din calcurile cunoscute în limba romînă. De exemplu, este ştiut că lat. *charta* însemna „hîrtie", sens care în dacoromînă nu s-a păstrat, dar s-a menţinut în dialectele romîneşti din sudul Dunării. Pe de altă parte, în limbile slave de peste Dunăre, *kniga* are şi înţelesul „hîrtie", moştenit desigur de la vsl. книга. Ţinînd cont de această situaţie, putem admite că înţelesul comun dintre книга şi *carte* a fost cel de „hîrtie", iar celelalte accepţii — „scriere", „scrisoare", „document" — au fost sensuri pe care cuvîntul slav le-a avut în plus faţă de *carte* şi pe care le-a preluat prin calc şi cuvîntul romînesc. Acesta din urmă şi-a pierdut ulterior sensul originar. Dacă emitem această ipoteză, plauzibilă, se clarifică felul cum *carte* a primit sensul actual, deşi etimonul latin din care provine însemna „hîrtie".

În fond, înţelesul comun dintre calc şi model nu trebuie să fie neapărat sensul cel mai uzual al modelului. Nesocotirea acestui fapt duce uneori

---

[1] Cf. Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. II, p. 52. După această dată, cuvîntul *poslanie* capătă o oarecare extindere, ajungînd pînă în secolul al XVIII-lea. Îl întîlnim, de pildă, la D. Cantemir, glosat în *Istoria ieroglifică* : „*poslanie*, carte trimisă, scrisoare, răvaş", comentariu interesant prin faptul că relevă sinonimia noţiunii de „scrisoare" în acea vreme. *Poslanie* este atestat şi cu accepţia „scrisoare" ca specie literară : „Acela dară (Ovidie Nason), într-o *poslanie* a lui, într-a patra carte ce face, zice..." (Stolnicul Const. Cantacuzino, *Istoria Ţării Romîneşti*, ediţia Dan Simonescu, p. 47).

[2] Pentru felul cum se delimita vîrsta unui tînăr în pravilele noastre, este ilustrativ acest citat : „*tînăr* în măsură de vîrstă să cheamă parte bărbătească de la dzeace ai şi giumătate pînă la 14 ai, iar parte fămeiască de la 9 ai şi giumătate pînă la 12 ai" (*Carte românească de învăţătură* — 1646 — Editura Academiei R.P.R., p. 162).

[3] *Codicele voroneţean*, p. 52.

[4] Înţelesul „fraged", „tandru", cu care este atestat *tînăr* în limba literară din secolul al XIX-lea nu este o continuare a sensului pe care l-a avut cuvîntul latin *tener*. În expresii ca : „aici prin *tinere* înţălegem franţozescul *tendre*, nemţescul *zärtlich*" („Foaie literară", Braşov, 1838, p. 14), sau în glosări ale cuvîntului *tinereţe* cu ajutorul lui „frăgezime" („Curierul romînesc", 1829, p. 378), avem de-a face cu un calc după it. *tenero*, care înseamnă „tandru, fraged", dar şi „tînăr".

la neidentificarea sensului comun dintre model şi un calc şi în consecinţă la excluderea acestuia din sfera calcurilor. Astfel, se afirmă că *noutate*, cu înţelesul „nuvelă", folosit prima oară de Heliade în 1834, în traducerile sale din scrierile lui Byron şi curent în Muntenia în jurul anului 1840, nu este calc, pentru că corespondentul lui *noutate* nu este fr. *nouvelle*, ci *nouveauté* şi deci nu există un sens comun între acest calc şi model. Dar *nouvelle* are accepţia „veste", ca în expresia „une bonne nouvelle", accepţie pe care o are şi *noutate*; (de altfel cuvîntul *nuvelă* a fost folosit în romînă, în secolul trecut, şi cu semnificaţia „ştire"). Prin urmare *noutate* cu semnificaţia „nuvelă" (ca specie literară) este un calc.

Există pe de altă parte şi o tendinţă contrară. În secolul trecut s-a încercat să se zică *lăţime*, în loc de *latitudine*, *lungime*, în loc de *longitudine*. Deşi considerate drept calcuri [1], totuşi aceste două cuvinte nu se supun regulilor de formare a calcului, pentru că sensurile noi au fost atribuite cuvintelor respective pe baza faptului că fr. *latitude* şi *longitude* provin din lat. *latitudo* şi *longitudo*, care însemnau „lăţime", respectiv „lungime" Cuvintelor romîneşti *lăţime* şi *lungime* le corespund în franceză, după cum se ştie, *largeur* şi *longueur*.

Calcuri multiple

Ar rezulta din cele arătate pînă aici că un calc are întotdeauna un model precis, că un calc A este realizat după un model B. De altfel, în diferitele studii consacrate calcului se precizează, de exemplu, că *înrîurire* îl copiază pe germ. *Beeinfluss* (deşi nu este exclus să fie o imitaţie a fr. *influence*).

Este cert că în domeniul calcului semantic, corelaţia dintre calc şi un model anumit este mai strînsă. Iradierea semantică de la model la calc presupune o interdependentă strictă între cele două cuvinte.

Sînt şi în sfera calcului lexical compuse sau derivate care nu pot avea decît un singur model. *Scurt-circuit* are un model sigur. Totuşi, problema izvorului unora din aceste calcuri nu este încă elucidată, proiecţia lor pe un anumit model fiind încă incertă. Termenul *ziar*, de pildă, a putut fi imitat după it. *diario*, dar şi după fr. *journal*. In unele dicţionare se precizează că *bunăvoinţă* este un calc după lat. *benevolentia*, deşi ar putea fi şi după fr. *bienveillance*. Faptul că o formă *a binevoi* este atestată încă din secolul al XVII-lea, în Biblia de la 1688, introduce şi mai multă incertitudine în identificarea izvorului acestui calc, pentru că în acea vreme nu putea fi vorba de o influenţă latină sau franceză. Lui *atotputernic* i se propune ca model lat. *omnipotens*, deşi o formă *totputernic* este atestată în secolul al XVI-lea, construită desigur sub influenţa sl. вьсѣдръжитель. *Binefacere* este considerat calc după lat. *benefacio*, cu toate că

[1] Cf. N. A. Ursu, *Formarea terminologiei geografice în limba romînă*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 874.

îl întîlnim şi în texte din veacul al XVI-lea, cînd nu putea să apară decît sub influenţă slavă [1].

Problema originii unora din calcuri cere în orice caz multă circumspecţie. În stabilirea acesteia nu trebuie ignorate atestările date de texte, pentru a se putea cîntări influenţele de care trebuie legat un anumit calc [2].

Pentru clarificarea lucrurilor, trebuie să avem în vedere următoarele fapte. Tiparul calcului compus din două elemente, introdus într-o formulă, este, să zicem, *a* + *b*. Dar unele compuse formează serii, datorită faptului că primul membru al compusului — care are o formă gramaticală fixă — se repetă, putîndu-se combina cu cuvinte diferite. În acest caz, primul element al compusului, *a*, este o constantă, în timp ce al doilea element, *b*, o variabilă. *Blago-*, în slavă, de exemplu, *sur-* în franceză, pot da compuse cu un număr variat de cuvinte. Dintre cei doi membri ai compusului, acela care prezintă o importanţă mai mare este cel constant, deşi, cu cît variabila cuprinde un grup mai mare de cuvinte, cu atît constanta se repetă mai mult, devine mai frecventă şi favorizează astfel influenţa ei asupra altei limbi. Creşterea numerică a variabilei este în funcţie de fecunditatea constantei. Dar o constantă poate migra de la o limbă la alta, prin traducere, ajungîndu-se la echivalenţe care exprimă aceeaşi idee. De exemplu, lui *blago-* îi corespunde în latină *bene*, în franceză *bien*, în romînă *bine* (respectiv *bună*), în germană *wohl*, lui *vse* - îi corespunde în latină *omni*, în italiană *onni*, în franceză *tout*; în germană *all*, în romînă *atot*. Care din constantele străine enumerate au acţionat asupra romînei? Credem că este firesc să considerăm că modelele străine au acţionat succesiv asupra calcurilor romîneşti, consolidîndu-le existenţa. În asemenea cazuri avem de-a face cu calcuri multiple.

Un alt fapt de care trebuie să ţinem seama este acela că limba care imită adoptă constanta — pe care o traduce — iar din categoria cuvintelor cuprinse în variabilă selectează pe unele — pe care de asemenea le traduce — formînd cuvinte de acelaşi tip, şi omite pe altele. Multe compuse slave cu ajutorul lui *blago* nu au corespondente în romînă. În cursul evoluţiei istorice, cînd se produce contactul cu altă limbă care posedă un tipar de compuse similar, calcurile respective se întăresc. Dar pe de altă parte, constanta din limba romînă poate selecta şi asocia acum din noua limbă cu care vine în contact, alte cuvinte din cuprinsul variabilei, existente în compusele acestei limbi, pe care nu le reţinuse anterior. *Bine-*

[1] În legătură cu acest ultim cuvînt, s-a făcut următoarea afirmaţie : După ce s-au încetăţenit împrumuturile slave a *blagoslovi, blagoslovenie*, şi alături de ele calcurile *a binecuvînta, binecuvîntare*, acestea au pregătit terenul pentru noi formaţii de acest fel, pentru că la sfîrşitul secolului al XVII-lea găsim la Dosoftei forma *binefacere*, iar în limba modernă *binefăcător*. (Cf. E. Seidel, *op. cit.*, p. 137). Dar în *Codicele voronefean* întîlnim fraza : „tremiş spre vrăjbirea *reilorfăcători* şi în lauda *binrefăcătorilor*" (p. 148). În alt loc este atestată forma verbală : „*binrefăcînd* şi chinuind rebda-vreţi" (p. 150). Ţinînd seama de frecvenţa acestui calc în primele texte traduse, în comparaţie cu *binecuvîntare*, care are mult timp o situaţie precară, trebuie să considerăm dimpotrivă că *binefacere* s-a încetăţenit relativ repede, probabil sub influenţa formei slave corespunzătoare *blagodějanije*, contribuind la rîndul său, prin intermediul echivalenţei *blago-bine*, la formarea şi fixarea calcului *binecuvîntare*.

[2] Modelul îl poate indica adeseori topica elementelor calcului; termenul *an-lumină* e copiat după fr. *année-lumière*, nu după germ. *Lichtjahr*.

cuvîntare este de origine slavă, dar *binecrescut* are ca model cert pe fr. *bien élevé*. Constanta este deci aceeași, dar în seria variabilei din compusele romînești de acest tip intră cuvinte de origini diverse. În plus, constanta poate deveni productivă pe terenul propriei limbi. *Atotputernic* s-a format sub influență slavă și s-a întărit sub influența unor cuvinte ca lat. *omnipotens*, fr. *tout-puissant*, germ. *allmächtig*, însă *atotcuprinzător* este format pe teren propriu[1]. Deci calcul format după anumite modele străine, poate deveni la rîndu-i model pentru alte formații analogice.

[1] În poemul *Dalila*, T. Arghezi întrebuințează o creație proprie cu ajutorul lui *atot*: *atotcopilăreasca* nevinovăție.

SINONIME, METAFORE ŞI GREFE METAFORICE LA TUDOR ARGHEZI

DE

Acad. TUDOR VIANU

Procedeul acumulării de sinonime, foarte frecvent în comunicările orale, corespunde unei îndoite nevoi a exprimării: 1) căutarea termenului propriu, care poate să nu se prezinte de la început vorbitorului, 2) obţinerea efectului stilistic al intensificării. Seriile sinonimice sînt deci rezultatul unor retuşări succesive sau produsul tendinţei de a spori încărcătura afectivă a comunicării. În realitatea concretă a vorbirii este destul de greu a deslui care dintre aceste nevoi determină seria cuvintelor sau a sintagmelor cu înţelesuri apropiate. Citez, pentru exemplificare, comunicarea făcută de Costake Ioniţă, un bătrîn de 77 ani, anchetatoarei lui: *„Mulţumim dumitale... Iaca mai hodinesc şi io, că d'alceva nu mai sînt bun. Mă uit la băiatu ăsta. Io nu mai poci să iau nici lemnu-n mînă. M-am şubrezit rău dă tot, sînt nevoiaş...*" (A. Istrătescu. *Texte populare din judeţul Prahova*, în „Grai şi Suflet", III (1927), nr. 1, p. 161). Ţesătura sinonimică a acestui text, în care fiecare dintre ideile exprimate revine într-o a doua sau chiar a treia variantă a formulării ei, poate fi produsă fie de dorinţa vorbitorului de a face mai clară comunicarea lui, fie de îndemnul sublinierii mai accentuate a sentimentului care o însoţeşte, fie de ambele aceste tendinţe deopotrivă.

Acumularea sinonimelor este un procedeu oral. Arghezi i-a dat o întinsă întrebuinţare în poezia lui, mai ales în fazele mai noi ale acesteia, unde mai pot fi semnalate şi alte procedee ale oralităţii, precum expresiile şi locuţiunile populare, anacolutele, formele regionale de limbă etc. Mă opresc, de data aceasta, la acumularea sinonimică, folosită de nenumărate ori în *Cîntare Omului*. Omului începuturilor, poetul îi spune: *N-aveai nici loc, nici ţară, nici neam şi nici un nume*. Pentru lipsa de identitate a acestui om dinaintea procesului istoric, poetul foloseşte o enumerare, în care termenii succesivi sînt sinonimi prin ideea unică exprimată de ei: negaţia oricărei determinări, vacuitatea preistorică. Sinonimia se precizează

aici prin referire la ideea exprimată de poet, chiar dacă dicţionarele nu o recunosc între cuvinte ca *loc* şi *ţară*, *neam* şi *nume*. În construcţia : *Cetăţenii din orice* **loc** *al* **ţării**, *oricare ar fi* **neamul** *sau* **numele** *lor*, *sînt egali în faţa legii*, cititorul percepe anevoie o apropiere de înţeles între cuvintele subliniate, în timp ce o astfel de apropiere între aceleaşi cuvinte este evidentă în versul lui Arghezi. Raportul de sinonimie se precizează deci, nu numai prin înţelesul fiecărui cuvînt, considerat separat, dar şi prin legăturile dintre diferitele cuvinte în contextul lor. Cuvinte foarte deosebite ca înţeles, atîta timp cît le înregistrăm în parte, tind să se apropie ca înţeles în anumite contexte. Este ceea ce se întîmplă în multe versuri ale lui Arghezi, precum : *Tu* (omule !) *ţi-ai învins pămîntul*, *mormîntul şi destinul* (cînd ai cucerit poziţia verticală) ; (primul om era) *Strein în pribegie*, *plăpînd şi venetic* ; (coborînd din cer, unde a cîştigat unele din darurile sale, omul se găseşte) *Pe drum la pogorîre*, *din ceruri*, *din zenit* ; (mîna omului) *Ştie să mîngîie*, *să vindece*, *s-alinte* etc. Puţine dintre cuvintele aparţinînd acestor structuri enumerative sînt înregistrate ca sinonime în dicţionare, dar deosebirea dintre ele se reduce şi înţelesul lor tinde să se unifice în versurile citate.

Raportul de sinonimie dintre mai multe cuvinte se precizează fie între înţelesurile lor proprii, fie între un astfel de înţeles şi înţelesul figurat, metaforic al unui alt cuvînt. Este ceea ce se întîmplă în poezia *Flacăra păzită* din ciclul *Cîntare Omului*, din care transcriu :

La flacăra, păzită să nu ţi-o fure vîntul,
Te ispitea comoara ce ţi-o dădea pămîntul.
Ascunsă-ntr-o firidă de piatră şi-ncuiată
Ea trebuia scobită adînc şi dezgropată
Şi apoi fiecărei frînturi de giuvaier
Să-i spargi era nevoie şi doagele de fier.
Îţi trebuia răbdare, credinţă şi putere
Să-nlături aşternutul de pături de mistere.
Dar cum să smulgi comoara pe care-ai flămînzit
Tăcerii cetluite cu lespezi de granit ?
Şi cum putea clădirea veclei s-o răstoarne
Plăpînda ta făptură de-abia-nchegată-n carne
Cînd tainele şi somnul lăuntrice, vecine
Se prelungeau din ocna pămîntului în tine ?

Poezia, celebrînd descoperirea metalelor, extragerea lor din pămînt, ni se înfăţişează ca o deasă ţesătură sinonimică. Metalele sînt denumite figurat cînd ca *frînturi de giuvaier*, cînd ca o *comoară*. Înainte de extragerea lor, ele stăteau *ascunse* şi *încuiate*. Actul extragerii metalelor este exprimat prin cuvintele : *scobită*, *desgropată*, *să-i spargi*, *să-nlături*, *să smulgi*, *s-o răstoarne*, cuvinte aparţinînd unor sintagme deosebite. Pentru a executa acţiunea dezgropării metalelor, omului îi trebuia *răbdare*, *credinţă* şi *putere*. Metalele, înainte de săvîrşirea acestei acţiuni, stăteau ascunse în *pămînt*, un cuvînt propriu după care urmează lunga serie sinonimică a metaforelor care i se substituie : *firidă de piatră*, *aşternutul de pături şi mistere*,

tăcerea cetluită cu lespezi de granit, tainele şi somnul lăuntrice, ocna pămîntului. Toate aceste expresii figurative sînt substitute metaforice ale cuvîntului care le precede : *pămîntul*, şi alcătuiesc, împreună cu acesta, o lungă serie sinonimică.

Atingem, o dată cu această din urmă observaţie, un procedeu frecvent al poeziei lui Arghezi : sinonimia prin succesiune de metafore. Subliniez procedeul şi într-o altă poezie a lui Arghezi, în *Parada* (din ciclul *Stihuri noi*, 1946—1955). Poetul descrie năvala de fluturi în faţa ferestrei lui luminate, în timpul nopţii, cînd veghează. Pentru a desemna mulţimea fluturilor, este întrebuinţat substantivul colectiv *fluturime*, căruia i se substituie, în cursul poeziei, sinonimele : *grămadă, gloată, puzderii, stoluri*, precedate de seria de metafore : *valuri, ploi, ninsori de fluturi.* Este interesant de observat că, în *Parada*, denumirea noţiunii principale, aceea care constituie subiectul însuşi al poeziei, se face mai întîi prin succesiune de metafore, după care urmează seria de sinonime cu înţeles propriu. Substituţia operează aci de la figurat la propriu, dar şi direcţia contrarie a substituţiei, de la propriu la figurat, poate fi semnalată, aşa cum am făcut mai sus, în legătură cu poezia *Flacăra păzită.* Alteori, în fine, succesiunea metaforelor sinonime se dezvoltă fără expresiunea termenului propriu substituit de ele. În *Parada*, diferitele specii de vietăţi venite la fereastra poetului determină, fiecare în parte, cîte o altă metaforă sau comparaţie, în care *tertium comparationis* este împrumutat fie lumii animalelor (*porumbei, lăstuni, şopîrlă, vite, ciute, cerbi, căprioare, viespi, muşte, lăcuste, uliu*), fie lumii umane (*mireasă, crăiasă, Ofelia, mitropolit, paiaţă*), fie obiectelor obţinute de meşteşugul oamenilor (*chivăre, scuturi, odăjdii, mărţişoare, bumbi, cuişoare, mărgele, ac cu gămălie, manta cu comanac, paftale, cataramă, verigi, zale*), fie materialelor artistice şi pietrelor preţioase (*borangic, atlaz, mătase, cristal, catifele, smalţ, lac, poleială, chihlimbar, smaralde, mărgăritare*), fie artei scrisului (*chirilică, punct de întrebare, litere, slove egiptene, abecedar*) etc. Imaginaţia poetului este neistovită pentru a găsi analogiile de aparenţă dintre diferitele specii de gîngănii privite de el şi întinsa sferă a lumii de fiinţe şi lucruri din depozitele reprezentării lui. Dar expresia acestora din urmă se urmează în serie de metafore fără amintirea termenului substituit. Aşa, de pildă, în versurile :

O chirilică răsare
Pe un punct de întrebare.
Droaiele de alfabete
Şi de litere schelete
Se tîrăsc pe geam alene
Printre slove egiptene
Tresărite de un har
De mai nou abecedar

unde metafora *chirilică* este urmată de alte metafore culese deopotrivă din terminologia semnelor grafice : *punct de întrebare, alfabete, litere,*

slove egiptene, *abecedar*. Fiecare dintre aceste cuvinte substituie pe cel anterior şi constituie împreună o serie de metafore sinonime.

Uneori o metaforă generează pe alta, în interiorul aceleiaşi construcţii sau în construcţii succesive, dar atunci relaţia dintre cele două metafore nu este aceea de sinonimie, ci un alt tip de relaţie, pe care o vom numi *grefă metaforică*. Culeg exemplele, în această privinţă, tot din *Parada*, unde de altfel, uneori, metaforele alternează cu comparaţiile. Iată versurile :

Una-n văluri de mireasă
Are pasul de crăiasă
E albastră şi frumoasă
Scrum de umbră somnoroasă
Şi-i subţire din tipare
Ca un fum şi ca o boare.
Străveziu-i borangic
S-a urzit în Carul mic
Şi-i gingaşă şi suavă
Ca Ofelia bolnavă.

Metaforele acestui context poetic se referă la elitrele vietăţii (*văluri de mireasă*), la atitudinile ei în mişcare (*Are pasul de crăiasă*), la întreaga ei alcătuire şi consistenţă (*scrum de umbră somnoroasă*, *fum*, *boare*, *borangic*). Dacă examinăm această din urmă serie metaforică, putem stabili o anumită sinonimie între termenii ei : pentru a evoca puţina consistenţă, uşurinţa, oarecum imaterialitatea vietăţii, poetul foloseşte seria de metafore substituibile : *scrum de umbră*, *fum*, *boare*, *borangic*, dar pe această din urmă metaforă se grefează o alta : *borangicul* din care i se pare a fi făcută insecta *S-a urzit în Carul mic*. Această din urmă expresie nu mai înlocuieşte pe cea precedentă, ci derivă din ea şi o îmbogăţeşte. Relaţia dintre aceste două metafore nu mai este de sinonimie, ci de un alt tip, pe care cred că îl poate desemna termenul *grefă*.

Semnalez, în aceeaşi poezie, şi alte grefe metaforice ; o altă specie de vietăţi este desemnată prin metafora : *nişte pui de porumbei*, după care urmează determinarea prin grefă : *de argint şi de polei*. Altă specie scăldată în lumina ferestrei provoacă metafora : *În odăjdii de atlaz* (= elitrele) *Vin lăstunii mici la iaz* (= lumina ferestrei) ; pe această din urmă determinare se grefează metafora : *Să se bucure şi scalde În vîltoarea de smaralde*. Alte vietăţi sînt văzute metaforic ca *Ciute*, *cerbi şi căprioare*, dar nevoia de a exprima structura lor minusculă şi minuţios lucrată aduce grefa : *Prefăcute-n mărţişoare*. După o enumerare metaforică a altor specii (*vite*, *viespi*, *muşte*, *lăcuste*), urmează metafora cu caracter blînd-ironic care le subsumează : *fiarele*, dezvoltată, cu referire la slăbiciunea şi inocenţa lor, în construcţia : *fiarele-au ajuns sfioase*, adîncită prin grefa menită să susţină determinarea conţinută în complementul de mod al construcţiei citate : *Şi-s cusute cu mătase*.

Exemplele citate arată că poetul nu se mulţumeşte cu simpla substituţie metaforică. El o prelungeşte pe aceasta prin alte metafore adia-

cente. Acest procedeu, împreună cu acel al sinonimiei şi al metaforelor sinonime, descrise mai sus, completează unul din aspectele cele mai izbitoare ale stilului lui Arghezi : *exuberanţa lui verbală şi imagistică.* Poezia romînească nu oferă un alt exemplu asemănător al unei astfel de exuberanţe. Caracteristica aceasta trebuie neapărat reţinută pentru a înţelege una din direcţiile stilistice ale poeziei (dar şi ale prozei) romîneşti în epoca dominată de influenţa lui Arghezi. Desigur, înrîurirea lui Arghezi este mult mai întinsă ; ea a lucrat deopotrivă în domeniul vocabularului, al sintaxei, al formelor prozodice, dar, pe lîngă acestea, abundenţa verbală şi metaforică este una din trăsăturile prin care poetul a acţionat cu mai multe rezultate asupra contemporanilor şi urmaşilor lui.

ÎN CONTROVERSA ASUPRA RAPORTURILOR DINTRE *CODICELE VORONEȚEAN* ȘI *APOSTOLUL* DIACONULUI CORESI

DE

Acad. AL. ROSETTI

În „Limba romînă" (XII (1963), nr. 2, p. 177—185), N. Corlăteanu revine asupra problemei raporturilor dintre *Codicele Voronețean* și *Apostolul* diaconului Coresi. Corlăteanu își menține părerea, exprimată anterior, în această problemă: cele două versiuni romînești ar fi independente, traduse după versiuni slave diferite [1].

Ne-am ocupat de această problemă în mai multe rînduri. Am arătat că nu se poate trece peste *asemănările* dintre cele două texte, care sînt numeroase și nu pot fi datorite hazardului [2].

Datoria lui Corlăteanu era să verifice această afirmație. Întrucît nu a făcut-o, și trece peste acest argument *peremptoriu*, ne-am hotărît să aducem proba necesară, reproducînd în *anexa* la prezenta lucrare nu totalitatea textelor, ceea ce nu era posibil, din cauza spațiului ce l-ar fi ocupat cele două texte, ci cîte două versete din fiecare text, luate din capul paginei cu soț a *Apostolului* lui Coresi și urmate în reproducerea din *Anexa* care urmează, pe coloana din față, de versetele corespunzătoare din *Codicele Voronețean* (vezi *Anexa*).

Menționăm că menținem întru totul afirmația noastră anterioară, că asemănările dintre cele două versiuni ocupă circa 70—80% din textul comparabil [3], lucru pe care îl poate verifica oricine își va da silința să compare cele două versiuni.

Corlăteanu neglijează un aspect *esențial* al problemei: anume necesitatea de a adopta un criteriu metodic sigur pentru a aduce proba științifică în această problemă controversată.

Într-un articol publicat anterior asupra acestei probleme, arătam care sînt criteriile pentru a dovedi că două versiuni date derivă dintr-o

---

[1] SCL, XI (1960), p. 443—457.

[2] V., în cele din urmă, LR, X (1961), nr. 2, p. 133—134.

[3] V. cartea noastră *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 205.

singură versiune anterioară, și anume : 1. greșeli în comun ; 2. versiuni identice ; 3. versiuni foarte asemănătoare [1].

Șt. Pașca nu a neglijat cu totul importanța criteriului greșelilor în comun. El a reținut însă numai trei omisiuni, din cele cinci relevate de noi (fără a justifica această alegere), și a susținut că omisiunile figurau în versiunea slavă originală.

Am combătut acest punct de vedere (loc. cit.). Relevăm, însă, că N. Corlăteanu susține că cele două texte românești au fost traduse de pe două versiuni slave diferite, ceea ce nu corespunde cu constatările anterioare [2].

Argumentul lui Corlăteanu (combătut de noi anterior), că asemănările dintre versiunile românești provin din felul servil în care au fost efectuate traducerile este neconcludent, pentru că *modul* servil de a traduce [3] nu poate explica *asemănările* dintre traducerile efectuate de pe versiuni diferite, întrucît faptele sînt de o ordine diferită.

Divergențele dintre versiunile românești nu trebuie, de sigur, neglijate. Ele se explică, după cum am afirmat și în trecut, prin folosirea de către Coresi a unei a doua traduceri românești, diferite [4].

Corlăteanu mai invocă un argument, pentru a proba că diaconul Coresi a folosit un text nerotacizant și că, deci, versiunea din *Apostolul* lui Coresi este independentă de cea din *Codicele Voronețean* : faptul că nu există, în textul lui Coresi, nici o urmă de rotacism. Căci, afirmă Corlăteanu, dacă textul de pe care a fost efectuată copia ar fi fost rotacizant, atunci ar fi trebuit să se strecoare în textul lui Coresi forme rotacizante, ca în textul popii Grigore din Măhaci, care copia de pe un text cu rotacism [5].

Corlăteanu dovedește, în acest caz, necunoașterea problemei, întrucît se știe de mult că graiul popii Grigore cunoștea rotacismul, după cum o dovedesc însemnările sale proprii (cuvintele *dumiriči* și *čiri* (= cine), relevate de Hasdeu, încă din 1879) [6].

Firește că, în aceste condiții, argumentul său cade.

Vom spune, pentru a încheia, că menținem în întregime concluziile noastre anterioare.

Socotim, așadar, că problema raportului dintre cele două versiuni ale *Apostolului* a fost rezolvată, din momentul ce s-a constatat că aceste două versiuni sînt identice sau foarte asemănătoare, în cea mai mare parte a lor. Deosebirile dintre versiuni provin din folosirea unei traduceri diferite a textului slav corespunzător.

Adăugăm că aplicarea unei bune metode, de către cercetători, ne-ar scuti de repetiții și reveniri inutile.

[1] Al. Rosetti, *Despre raportul dintre Codicele Voronețean și Apostolul diaconului Coresi*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 746.

[2] SCL, XI (1960), p. 457.

[3] LR, XII (1963), nr. 2, p. 178.

[4] *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 750.

[5] LR cit., p. 184.

[6] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, II, București, 1879, p. 43 și p. 107 ; Hasdeu afirmă, că la Măhaci se vorbea cu rotacism pe la 1600, la p. 6 și 223—224 ; cf. adeziunea lui Pușcariu, DR, I, p. 342, n. 2 ; Id., *Études de linguistique roumaine*, Cluj—București, 1937, p. 88 și observațiile noastre, în *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga—București, 1947, p. 539—540 și *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 750—751.

A N E X Ă

Lăsăm să urmeze o serie de asemănări dintre textul *Apostolului* lui Coresi şi al *Codicelui Voroneţean* (asemănările sînt tipărite cu litere cursive), alese după criteriul indicat mai sus.

CORESI	CODICELE VORONEŢEAN
Fapt. Ap. 18, 14—15 : ...sau să şi *întrebaţi sânt de cuvintele şi de acel nume, şi de legea voastră, vedeţi înşivă. E aceluia amu judeţ eu nu voi să-i fiu.*	Iară *se întrebari să'mtu, şi de cuvinte şi de numere şi de legea voastră, voi vedeţi înşivă. Giudeţ eu acelora nu voi se fiu.*
19,6—7 : şi înălţă *Pavel mâinile, vine duhul sfânt sprinşi, grăia întru limbi şi prorocia. Era de toţi bărbaţii ca la doisprăzece.*	şi-şi puse *Pavelu mărule* spre ei ; deci *veînre duh sânt sprinşi, grăia întru limbi şi prorocia. Era de toţi bărbaţii ca* până *la 12.*
19,16—17 : *Şi sări sprinşii omul ce era într-însul duhul hitlean, şi învâncu lor, întări-se sprinşii, cât goli şi răniţi* fugiră *deîn casa aceia.* Aceasta fu la *înţelegerea* tuturor, şi jidovilor şi grecilor *vietorilor în Efes,* căzu *frică spre toţi ei,* şi dede *a se mări numele domnului Isus.*	*Şi sări spre ei omul ce era întru el duhul viclean, şi învâncu lor şi se întăria spre ei, cum goli şi răniţi să* scape *diîn casa acea.* Acea *înţeleseră* toţi iudeii şi elenii, *câţi viia în Efes,* şi năpădi *frică spre toţi ei, şi măria-se numele domnului Isus.*
19,29—30 : *şi se împlu cetatea* de greaţă, *porniră-se cu un suflet întru previre,* apucară *Gaia şi Aristarha, machedonent, soţii lu Pavel. Pavel vrea să între în gloate, nu-l lăsară el ucenicii.*	*şi împlură cetatea* toată de sminteală, *porniră-se întru în suflet întru prăvire* în zborişte, răpiră *Gaia şi Aristarha, machidoneni, soţii lu Pavel. E Pavel vruind se între întru gloată, nu-l lăsară el ucenicii lui.*
20,2—3 : trecu prespre *acelea laţuri, şi-i mângâia în cuvinte multe, vine în Elada. Feace aciia trei luni. Fu sprins* fărecare *de iudei,* vrea să se aducă *întru Siria. Fu vrere să se întoarcă printru Machedonia.*	şi preîmblă *acelea laturi şi-i mângâe* toţi cu *cuvente multe. Deci veînre întru Eladă şi feace acie trei luri. Fu* spre el sfadă *de la iudei,* vruind se descarce-se *întru Siria. Fu vreme* (= *vrere* !) *se întoarcă-se întru Machiedonia.*
20,14—16 : *Ce ca fum întru Ason, luo el, vinem în Mitilin. De acolo purtămu-ne întru Anticrihii, demâneaţă,* şi dospim întru Anticrihii ; *întru altă cărămu-ne întru Samon,* şi fum *în Troghilii,* întru stătutul *vinem întru Milit. Judecă amu Pavel să treacă în Efes,* ca *să nu fie lui pestează întru Asia,* pripia-se *să ară putea să fie el în zioa* de Rusalii *a fi întru Ierusalim.*	Deci *deca fum întru Ason, luom el şi veînrem întru Mitilin. Şi de acolo* mutămu-nă şi *demâneaţa* sosim *întru Anticrihei, iară întru alta* mutămu-ne întru Asamon şi lăcuim întru *Troghilia,* e în ceaia ce înrainte *virem întru Militia. Giudecă Pavel se treacă întru Efes,* cum *se nu fie lui a pesti întru Asia.* Nevoia-se *se ară puteare fi lui în dzua* cîndzecilor *se fie întru Ierusalim.*
20,27—28 : *nu spon voao toată voia lu dumnezeu. Luaţi-vă aminte* voi cineş cu *sine, şi toată turma* ce *întru* ia *pusu-v-au voi duhul sfânt* socotitori, *a paşte beseareca domnului şi zeului* ceia o *preveaghe* însoţ *şi cu sîngele său.*	*nu spui voao toată voia lui dumnezeu. Luaţi-vă amente sîtnre şi toată turma, întru* ciaia ce *voi duhul sânt puse-vă* cercetători, *a paşte beseareca domnului şi dumnezeului* ce o dobândi, *preveghie cu sîngele său.*

21,4—5 : *și aflăm ucenicii,* fum aciia *șapte zile. Ca lu Pavel grăi duhul să nu* iasă în *Ierusalim.* Ce *când fu noao sfrâșitul acelor zile, eșim și* purceasem, *petrecură-ne noi toți cu muierile-ș și feciorii până afară den cetate* : și *închinăm genuchele pre lângă mare, rugămu-ne.*

și aflăm acie ucenici. Deci prebândim acolo *în 7 dzile. Ce lu Pavelu-i grăia duhul se nu se* sue *întru Ierusalim. Cînd fu noao a sfrâși dzilele,* eșim și mergem, *petrecând noi toți cu muierile și cu feciorii pânră afară de cetate.* Deci *nă închirăm genruchele lângă mare, și nă rugăm*

21,16—17 : *După aceale zile gătămu-ne* a eși în *Ierusalim. Vineră cu noi* și alți de *ucenici deîn Chesaria. Știam* la cine *sălășuiam* la Asson, neștine *chipreanin, vechi ucenic.* Fusease noao *întru Ierusalim* iubit priimi *noi frații.*

După dzilele acelea gotovimu-nă și suim întru *Ierusalim. Deci vărară cu noi* urii de *ucenicii de Chiesariia. Știa la* carele lăcuim, *Mnason* oarecarele chipriianin, *vechi ucenic.* Și deca fum noi *întru Ierusalim,* cu iuboste făgăduiră *noi frații.*

21,27—28 : vestindu-i sfrâșitul *zilelor de curățit, până când aduse*-vor fi *derept* cîte vreunui fieșcui *de ei aducere, și ca vreo șapte zile să se sfrâșască, e ceia deîntru Asia* jidovi. *Văzură el întru* besearecă, vădiră *a toată gloata,* și rădicară *sprinsul mâinile, strigând* : *bărbați Izraili, ajutați* : *acesta iaste omul acela ce spre oameni și leagea și locurele acestea tutindenea tot învață, încă și* Grecii *aduse în besearecă, și spurcă aceaste locure sfinte.*

deci dzise sfrâșirea *dzilelor curățitului, pănră când adusă* fu *derept* unul ciinrescu *de ei aducerea lor. Și ca vrea șapte dzile a se sfrâși, ceiia ce era diîntru Asiia* iudeii. *Vădzură el întru* sfântutoare. Căzu spre el *toată gloata,* și-și puseră *mătnrule spritnsu, strigînd* : *bărbați israililteani, agiutați! că acesta iaste omul acela ce spre oameri și spre lege și spre locul acesta toți, toți tutinderea învață. Încă și* eleni *duse în băsearecă și spurcă locul acesta sântul.*

21,39—40 : *Ce zise Pavel* : *eu amu sânt jidov tarseanin chilichian.* Nu știu de *cetate cetățean.* Ce-ți mă *rog eu, zi-mi să grăesc cătră oameni. Deaci zise lui* ; *e Pavel stătu spre prag,* feace *cu mâna cătră oameni.*

dzise Pavel : *eu amu sânt* om *jidovin, tarseanin, chilichiian,* diîn neștiuta *cetate cetățean. Rogu-te, dzi-mi se grăesc către oametnri.* Și deca *dzise lui, stătu Pavel spre* spiță, și măhăi *cu mâra cătră oameri.*

22,11—12 : *și deaca nu văzui de slava luminiei aceia, de mână* mă traseră deîn *ceia ce era cu mine. Merș în Damasc. Anania* neștine *bărbat* dulce *govitoriu, după lege,* și *mărturisit de toți* vietorii *în Damsac iudeni.*

și ca nu vădzui de slava lumiriei aceei, de mătnră priînseră-mc *ceia ce era cu metnre.* Deci întrai întru *Damasc.* Și uîn bărbat ce-i era numele *Anania,* buîuru *govitoriu după lege, mărturisit de toți iudeii ceia ce viia întru Damasc.*

22,24—25 : *Zise miariul să-l ducă el în plâc. Zise cu rane să întreabe el. De să înțeleagă derep vine așa, strigă sprinsul.* Ce trăgând el cu funile, *zise către cela ce sta sutașul, Pavel* : *de omul rimlean și neosândit,* vreame iaste voao să-l băteți?

deci *dzise miiașul se-l ducă el întru plâcu, și dzise, cu rane se-l întriabe el, de se înțeleagă derept care vină așa strigă sprinsu.* Și deca-l strinseră el cu oajde, *dzise către cela ce sta sutașului, Pavel* : *de se omul cela Râmleanul* fără osîndă, *bitnre iaste voao* a-l bate?

23,7—8 : În zilele acelea căută Pavel el, zise : deci *fu pârâ saducheilor și fariseilor. și se împărți* nărodul. *Saducheii amu* grăia, *nu va fi înviere, nece înger, nece duh. E fariseii* le spunea *amîndoao. Fu* strigare *mare.*

Și aceaste dzise, *fu pârâ saduchieilor și fariseilor, și se împărți* gloata. *Saducheii amu* dzicu *că nu va fi înviere, nece înger, nece duh* ; *iară fariseii* ispovedesc *amândoao. Fu* ceartă *mare.*

23,18—19 : *Elu-l luo el, duse-l către* miariul, *şi-i zise* : legatul *Pavel cheamă-mă, şi mă rugă cest junel să-l aduc la tine, are oarece a-ţi grăi. Luo el de mână miariul şi* eşi cu el, *întrebă-l ce iaste, de ce vină să-mi spui.*

Elu-l luo şi-l duse la miaşul. Deci-*i dzise* : *Pavel* fuglul *chiemă-me de me rugă se aduc acest giure la tiinre, că oarece are a-ţi grăi. Luo-l el miiaşul de mâinră.* Deci merse usebi *şi-l întreba ce iaste ceia ce ai a-mi spuinre?*

23,31—32 : *Voinicii* amu după povelenia lor *luară Pavel* şi-l duseră *prespre noapte întru Antipatrida. În demâneaţă lăsară calarii să meargă cu nusul, întoarseră-se în plăc.*

Voinicii, porăncitcei lor, *luară Pavel prespre noapte întru Antipatridă. Şi demâreaţa lăsară călarii a merge cu rusul, întoarseră-se întru plăc.*

24,11—12 : Puteţi-vă *înţelege, că nu mi-s mai multe zile de doaosprăzece de când* eşii *să mă închin în Ierusalim. Şi nece în beseareca nu m-aţi aflat* către cineva *grăind,* sau răzvrătire *făcînd* ceva năroadelor, *nece în gloate.*

că poţi înţelege, *că nu-s mai multe dzile de doaosprădzece, de când* me suii *întru Ierusalim a me închira, şi nece în băseareca nu ne-au aflat* cu nesciînre *grăind,* sau întorcătură *făcînd, nece întru gloată.*

24,25—26 : Grăi lui *de dereptate, şi de ţinut, şi de judeţ ce va să fie, înfricat fu Filics, şi răspunse* : *ce acmu* amu purcede *vreme ce priimim, chemu-te. Împreună ce nădăindu-se că* vamă *se va da lui de la Pavel ca să-l dezlege el. Deci* şi în parte-i *tremitea a besedui cu nusul.*

Cînd grăiia lui (*de*) *dereptate şi de ţiinrutu şi de giu(de)ţul cela ce va se fie, înfricat fu Filics, şi răspunse* : *Ce acmu* pasă, vreme de voi dobândi, *chiema-te-voi. Depreură şi nădăia-se că* mită *da-se-va lui de la Pavel se-l dezlege el; deci şi* ades *tremitea de băsăduia cu rusul.*

25,10—11 : *Zise Pavel* : întru judeţul lu chesar eu sânt să stau, *io mi se cade judeţ a priimi, iudeii nemică nu-i obidesc, ca tu ştii bine. E să am nedereptate* sau *destoinic morţiei ce-am fapt. Să nu mă leapăd de moarte. E să nemică nu iaste de acelea ce clevetesc spre mine,* nime *nu mă poate spre aceia da.*

dzise Pavel : în giudecarea lu chiesariu sânt stând, *iuo mi se cade giudeţ a preemi; e iudeii întru nemică nu-i obidui, ca şi tu biinre ştii. Se amu întru nedereptate ficiu ceva dostoinică morţiei, nu me lepăd de a muri; iară se nu iaste nemică ce aceştia spre meinre clevetesc, nemică nu me poate acelora da.*

25,21—22 : *Pavel, zise, veghiat să fie lui* la ştire cu cinste, *porâncii să* păzească el *până când voi tremete el către chesar. Agrip zise* aciia *către Fist* : *vrere-şi şi însumi* acel om *să-l auz. El zise lui demâneaţă* vine, *auzi el.*

E lu Pavel dziş, veghiat să fie întru ştiutul curatului; *porâncii se-l* veghie *pătnră voi tremite la chesar. Şi dzise Agrip către Fist* : *vreare-şi eu însumi se audz. E el dzise* : *demânreaţă, audzi-l-vei el.*

26,3—4 : mai vrătos în minte să-ţi fie de toate ce-s fiind a *iudeilor năravure şi socotiri. Deci rog* tine *lung rabdă, ascultă mine viaţa ce-mi e de tinereţele mele, întâi fost-am întru limba mea în Ierusalim.*

că te ştiu că eşti mai înţelept de toţi iudeii *năravurelor şi socotirilor.* Deci *rogu-ţi-me în lu(în)gă rebdare se ascultî mitnre. Viaţa mea ceia deîntru tiinrereţe,* deîntru *întâi ce ce au fost întru limba mia întru Ierusalim.*

26,16—17 : *Ce te scoală şi stă în picioarele tale. Spre aceia* ivescu-ţi-mă *să* mi te *fac slugă şi mărturisitoriu,* deci vezi şi acestea *ce ivesc ţie,* să te iau den *oameni-ţi* şi de *limbă întru* ce te eu poiu să *deşchizi ochii lor.*

Ce te scoală şi stă spre *picioarele tale. Spre aceasta* arătaţi-me, cum *se te fac slugă şi martor* celora ce văzduşi, şi celora *ce-ţi voi ivi ţie,* şi lua-te-voi diîntru *oameînri şi diîntru limbi, întru* ceia ce eu te voi tremite *se deşchidzi ocii lor.*

26,29—30 : E Pavel zise : fui *dumnezeu, și întru puținței și întru mult, nu numai* ție, *ce și toți ce mă aud astăzi să fie așa ca eu sânt,* trecând de acestea *legături.* Si acelea zicând lui, *scută-se împăratul și ighemon Vernichie* și *șezu cu nușii.*

Iară Pavel dzise : rugare-și *dumnedzeu și în puținel și întru mult, nu numai* tu *ce și toți câți me aud astădzi se fie așa cum și eu sînt,* însă fără de *legăturile* acestia. Și deca dzise acestia, *scută-se împăratu și ghiemon și Vernichie* și ceia *ce șidea cu rușii.*

27,12—13 : ce nu *bun* răpaus fiind de *cătră* frig. E *corabnicii sfătuiră să se ducă de aciia,* s-ară *cumva putea să ajungă în Finichiia* de frig întru răpausul *Critului, căutăm spre Liva și cătră Hor. Suflă austru, păru-le pre voia sa că vor nemeri, luară veatrilele, vineră în Crit.*

Nu buîră pristaniște cătră ernare, *corabnicii sfătuiriă-se, cum se* vâînsledze *de acie,* doară *vor putea cumva agiuînge în Finichiia,* cum se erniadze în pristanișteа Critului, *ce căuta spre Liva și cătru Horu. Suflă austrul, păre-lă că voia să vor nemeri. Deci luară veatriia și veînreră întru Crit.*

27,26—27 : *întru ostrov* ce era *noao să cădem. Si ca la a patrasprăzece noapte, fu purtându-ne noi întru valure în miazănoapte, păru corabnicilor că apropiară-se* cătră *vreo laturi.*

Întru ostrov oarecarele cade-se *noao se cădem. Și ca a patrasprădzece noapte fum purtați noi întru gerure și în miadză noapte, păru corabnicilor că se apropiară* la *vriuo* margire.

27,41—42 : *Căzu în loc de năsip, lăsară corabia, și în nas amu opri-se,* prea fiind *nelegănat,* e *cârmilele frânseră-se de* nevoia *undelor. Voinicii sfeatul fu de* legații *să ucigă,* de nimea *notînd să* nu fugă.

deci cădzum în loc cu nisip, lăsară corabia și nasul amu opri-se și stătu *nelegățnrată,* iară *cîrma frînge-se de* greața *undelor. E sveatul voinicilor fu, cum se ucigă* fuglii, se nu neștiînre noate, se scape.

28,8—9 : *Ce fu tată lu Poplie, de foc și apă cu trând* ținut zăcea. Cătr'însul *Pavel întră și se rugă,* înălță *mâinile sale și-l vindecă el. Deca fu aceaia, alalți cine avea lângezi în ostrove venia și se vindeca.*

deci fu tatăl lu Poplie de miață *și de apa trândului* lăînged. Deci *Pavel întră* cătră el *și se rugă,* spriînsu puse-și *mâînrule sale, și vendeca el. Aceasta fu, și alalți ceînre avea lătngedzi întru ostrov,* urdira *și se veîndeca.*

28,21—22 : Aciia ei cătr'însul *ziseră* : nece noi *scriptură de tine n-am primit de la iudei, nece au venit nimea* de frați să *vestească sau să grăiască ceva rău de tine. Ce rugămu-ne de tine să auzim ce* mândrești ; *de acel eres, veste iaste noao că pretulindinea împrotivă-se să grăiaște.*

iară ei cătră el *dziseră* : *noi nece scriptură de tiînre n-am preimit de la iudei, nece nime n-au veînrit a afla sau a vesti sau a grăi de tiînre ceva reu. Ce rugămu-nă de tiînre se a(u)dzim ce* grăești ; *de eresa aceasta știut iaste noao, că tutiîndire împrotiva grăiaște-se.*

Epistola lui Iacob.

1,6—7 : ce însă *să ceară cu credință întru nemică să nu se gândească. E gândindu-se* amu, podobi-se-va undelor măriei, ce *de vântu-s* smintite, *și vânturate,* de *să nu-i pare omului că primește ceva de la* domnul.

Se ceară cu credință, nemică gândindu-se, că cela ce *se gândește,* asemăînră-se undeei mariei, de vânt lepădată și vânturându-se. *Se nu-i pae omului* acelui, *că premește ceva de la* dumnedzeu.

1,23—24 : *iani cugetați-vă întru sine,* cineș de voi, că cela ce *iaste ascultătoriu cuvântul, nu făcătoriu, aseamănă-se bărbatului* ce-ș caută *fața fireei sale în oglindă, socotește-ș sine* și se caută, *și aciiași se uită cum era.*

cugetînd întru siînre, cum iaste *ascultătoriul cuvântului, e nu făcătoriu, acela asemără-se bărbatului* celuia ce-și socotește *fața firiei sale întru oglindă, socoti-și siînre* și se duce, *și acieși uită cum era.*

SCHIȚĂ DE ISTORIE A LEXICOGRAFIEI ROMÎNE

DE

MIRCEA SECHE

X

ACTIVITATEA LEXICOGRAFICĂ A LUI A. T. LAURIAN și I. MASSIM

3

Analiza dicționarului lor (continuare)

Despre forma cuvintelor din dicționar. Scăderea cea mai evidentă a dicționarului elaborat de Laurian și Massim o constituie forma sub care autorii prezintă materialul înregistrat, ortografia pe care ei o aplică. Acest aspect al lucrării creează cititorului prima și cea mai puternică impresie defavorabilă : sentimentul că are în general de-a face cu termeni și cu definiții aparținînd unei limbi artificiale create pe baza limbii romîne. Să dăm un exemplu în acest sens, cules din dicționar absolut la întîmplare : o enunțare de felul „una ordine de cavallari imaginaria... apperá si protege assupritii si in particularia pre femine", deși inteligibilă, nu devine autentic „romînească" decît după „transpunerea", cel puțin mentală, în forme romînești uzuale. Așa cum am văzut, autorii sînt conștienți de faptul că ajung, și pe această cale, la o „limbă cultă artificioasă" ; dar consecințele practice la care duc ideile lor nu-i îngrijorează, de vreme ce formele scrise în care îmbracă cuvintele sînt pentru ei ideale. Laurian și Massim au aplicat, în opera lor lexicografică, nefericitele principii ortografice etimologiste ale latiniștilor „radicali", foarte răspîndite în epocă, mai ales în scrierile romînilor transilvăneni.

După introducerea alfabetului latin în limba romînă, după „purificarea" și îmbogățirea ei, în sensurile arătate de noi în altă parte a lucrării, latiniștii considerau că mai au de îndeplinit o datorie pentru a desăvîrși programul lor de reformare a limbii : „Nu era de ajuns ca toate

cuvintele [limbii romîne]... să fie de origine latină și scrise cu caractere latine; se mai cerea ca și ortografia să fie modificată în așa fel încît forma primitivă a cuvintelor să se poată recunoaște mai ușor... Cuvintele românești au fost scrise atunci la fel cu cele din care erau derivate, așa că se făcea abstracție de toate schimbările fonetice întîmplate în limbă de atîtea sute de ani" [1]. A ține seamă de „uzul mulțimei" în pronunțare și în scriere e, pentru numeroși filologi latiniști, un credit primejdios și nesigur acordat, căci uzul maselor, plin de divergențe, de neconformități față de schemele ideale, poate duce „și pre cele mai frumoase și mai culte limbe în mormînt" [2]; dimpotrivă, principiul scrierii etimologice ar fi „conservatoriul formelor celor bune, regulatorul de anomalie" și, poate în primul rînd, „aducătoriul la unitate a diferențelor fonetice" [3]. Într-o epocă în care se mai discuta cu aprindere despre căile de unificare a limbii române literare, adepții ortografiei latinizante susțin mereu că numai scrierea etimologică poate duce la unitatea limbii: „Nu toți românii vorbesc pretutindene tot într-o formă — afirmă ei —; însă în scris ar fi nevoie să scrie cu toții într-o formă și nu în mai multe; căci, dacă ar scrie după limba satului sau a ținutului, atunci ar fi o confusiune în limbă ca la Turnul Babilonului și limba română s-ar desface într-atîtea dialecte, cîte sate sînt sau ținuturi"; de aceea, principiul ortografic etimologic ar fi „unicul secur, prin carele s-ar putea îndrepta acele smintele" [4]. Înapoia acestei argumentații atrăgătoare și în aparență întemeiate se ascunde iarăși o idee latinistă extremistă: ideea că limba română literară scrisă unică și unitară poate și trebuie să fie creată pe deasupra elementelor vorbirii reale, pe baza unor scheme ideale, demonstrative, care să dovedească cu evidență și consecvent descendența latină.

Cea dintîi hotărîre pe care o iau, în acest scop, autorii, în domeniul ortografiei, este de a nu admite în scrierea cu caractere latine pe care o adoptă decît literele ce corespund sunetelor primitive conservate de limba română din latină; potrivit acestui sistem, sunetele necunoscute de latină sînt notate, în cuvintele românești, prin litere care indică sunetele primitive corespunzătoare: astfel, litera *d* cumulează valorile sunetelor *d* și *z*, notîndu-le deopotrivă) „iarba *verde*" și „poame *verdi*"; *di* „zi", *diaristu* „ziarist", *dicere* „zicere"); semnul *s* indică atît sunetul *s* cît și pe *ș* (*serpariu* „șerpar", *serpe* „șarpe", *sorice* „șoarice"); semnul *t*, sunetele *t* și *ț* (*tellina* „țelină", *tinere* „ținere", *tiuitu* „țiuit"); de asemenea, semnele *l* și *n* au atît valorile lui *l*, *n* cît și valorile lui *l* mut, respectiv *n* mut (*callu-calli* „cai", *punere*, prez. ind. *puniu*, *puni* „pui") etc. etc. [5]. Cu unele excepții, aceste principii

[1] Ovid Densusianu, *Literatura română modernă*, vol. I, ediția a III-a, București, 1929, p. 12—13.

[2] T. Cipariu, în „Archivu pentru filologie și istorie", I (1867), nr. 1 (ianuarie 1), p. 9.

[3] *Concluziile Comisiei ortografice din Transilvania*, în *Adunare generale a Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1862, p. 186.

[4] „Foaia Soțietății pentru literatura și cultura română în Bucovina", Cernăuți, 1865, nr. 1—3, p. 174—175.

[5] Vezi și H. Schuchardt, *De l'orthographe du roumain*, în „Romania", 1873, nr. 5, p. 72 și urm.

ortografice latinizante sînt aplicate și în scrierea cuvintelor românești din glosar, adică termenilor considerați nelatini (v. exemple ca *dira* „dîră", *siovaire* „șovăire", *siura* „șură", *tiandara* „țandără" etc.); fapt surprinzător, care arată străduința autorilor de a da tuturor cuvintelor limbii române, independent de origine, aspect „latinesc".

Dar ortografia adoptată nu se limitează doar la cele arătate. Așa cum am spus, s e î n c e a r c ă, î n d i c ț i o n a r u l p r o p r i u - z i s, a s i m i l a r e a f o r m e l o r a c t u a l e a l e c u v i n t e l o r l i m b i i r o m î n e, r e z u l t a t e p r i n t r - o l u n g ă e v o l u ț i e i s t o r i c ă, c u f o r m e l e c o r e s p u n z ă t o a r e d i n l a t i n ă, ignorîndu-se de obicei orice lege de fonetică istorică: deoarece *ață*, *bine*, *cîștiga*, *coadă*, de exemplu, corespund unor etimoane latinești *acia*, respectiv *bene*, *castigare*, *coda*, ele figurează în dicționar cu aceste din urmă forme, ca termeni „românești"; *deschide*, *iarbă*, *încheia*, *schimba*, *soră* etc. sînt înregistrate sub formele *descludere*, *erba*, *inclauare*, *scambare* (și *scambiare*), *sorore*, foarte apropiate de formele etimologice, latinești.

Ideea, consacrată astăzi, că Laurian și Massim au aplicat în mod absolut principiile ortografice etimologiste „radicale" este totuși inexactă, și trebuie amendată cu cîteva corecțiuni destul de serioase. Se poate dovedi, fără eforturi deosebite, că cei doi lexicografi au fost obligați să facă unele concesii ortografice substanțiale, atît la termeni vechi ai limbii române, cît și la împrumuturi recente. Prima concesie se manifestă în adăugarea la formele latinizante ale termenilor românești a unor forme corespunzătoare reale (parțial ori integral): înregistrăm dublete de formă ca *aerofagia* (la *aerophagia*), *axiomatic* (la *assiomatic*), *cute* (alături de *cote*), *cumpetu* (la *computu*), *dafinu* (la *daphe*), *defaimare* și *defaimat* (alături de *defamare* și *defamat*), *faina* (la *farina*), *frunte* (la *fronte*), *gradinaria* (la *gardinaria*), *inghitire* (la *inglitire*), *mistria* (la *mestria*), *parete* și *peptu* (alături de *pariete*, respectiv de *pectu*), *ulei* și *olei* (la *oliu*), *ulluca* (la *olluca*) etc. etc. Unele dintre aceste forme reapar și la locul alfabetic, ca trimiteri către forma „ideală". Dacă urmărim modul în care sînt ortografiate cuvintele-titlu din dicționar în raport cu definițiile și cu exemplele ilustrative corespunzătoare, constatăm o altă concesie a lexicografilor citați: ortografia etimologică ne apare mult mai moderată în interiorul articolelor, în contexte. În mod surprinzător, sub termenul-titlu *fronte* întîlnim citate ilustrative de felul lui „a se bate în *frunte*"; substantivul-titlu *silvaticia* este exemplificat prin citate ca „*silbaticia* porciloru", iar verbul-titlu *sponere* apare urmat de exemplele „*spune* istorie, fabule"; „a *spune* verde cuiva". Cazurile citate, la care s-ar putea adăuga numeroase altele similare, sînt deosebit de elocvente prin faptul că reprezintă derogări evident conștiente de la forme ortografice latinizante o dată stabilite, iar nu simple inconsecvențe rezultate dintr-o scăpare de vedere; asemenea derogări sînt și mai numeroase în cuvintele nelegate de cuvîntul-titlu, care apar în definiții ori în diverse citate redacționale care ilustrează definiția. În sfîrșit, amintim printre concesiile practice ale autorilor legate de forma cuvintelor din dicționar și pe aceea, cu totul neașteptată, de a accepta, ici și colo, în interiorul articolelor, semne grafice pe care în principiu ei le resping în mod categoric; să trimitem pentru aceasta la articolul din dicționar consacrat

literei *N*, unde întîlnim forme ortografiate de felul lui *ântâniu*, *atâtu*, *brâne*, *cântu*, *câtu*, *frêne*.

Nu trebuie totuși să conchidem din cele spuse imediat mai sus că volumul concesiilor făcute de Laurian și Massim în scrierea lor etimologică ar duce la schimbări esențiale în ortografia inițial adoptată. Ceea ce ni se pare demn de reținut este faptul că, și sub acest aspect, cei doi lexicografi au fost constrînși de realitățile limbii și scrierii romînești să intervină cu numeroase elemente moderatoare în aplicarea principiilor latiniste radicale. Ne-am putea aștepta ca noii colaboratori ai lucrării, G. Barițiu și I. Hodoș, să fi avut un oarecare rol în această acțiune moderatoare, pe porțiunea de dicționar la care au colaborat. Îndeosebi primul își exprimase de mai multe ori dezacordul față de acele „răsfățuri" și „întrecături [= exagerări]... ca de copii, atît în ortografie, cît și în formele gramaticale" întîlnite în scrierile romînești din epocă și condamnase acele forme impuse de latiniști pe care „nu le mai poți auzi nicăiri în toată romînimea", conchizînd categoric că „nu... se află putere pre pămînt, care să fie în stare de a constrînge pe opt milioane suflete ca să scrie și să vorbească limba întocma așa precum s-a scris și s-a vorbit... înainte cu una sau cu două mii de ani" [1]. În practică, se dovedește însă că acești colaboratori nu au schimbat deloc fizionomia ortografiei din dicționar, care rămîne pînă la capăt consecvent atît principiilor inițial adoptate cît și concesiilor de la aceste principii, fără o cotitură evidentă în volumul al doilea.

Nu putem încheia această parte a lucrării fără să dăm Cezarului ceea ce i se cuvine. Atitudinea lexicografilor față de forma cuvintelor romînești, deși condamnabilă în principiu, are merite deosebite în ceea ce privește neologismele romanice. Se observă astăzi cu ușurință, prin perspectiva creată de timp, că extrem de numeroase împrumuturi occidentale, mai ales franțuzești, s-au impus în vocabularul limbii romîne în forme latinești, datorită în primul rînd latiniștilor [2]. Cu o consecvență remarcabilă, *Dicționariul limbei romîne* al lui Laurian și Massim continuă acest drum, întărind și consacrînd în mod definitiv, într-o operă de sinteză, tendința amintită. La neologismele occidentale deja intrate în limba română în acest fel ei au adăugat numeroase altele, adaptate în același spirit. Serii întregi de neologisme romînești preluate din limbile romanice urmează în dicționar, aproape fără abatere, modelul formal latinesc (de obicei forma din latina „savantă"), care astăzi a învins. Ni se pare suficient să ilustrăm, cu cîteva tipuri de neologisme, cum asimilarea împrumuturilor romanice cu formele corespunzătoare din latină s-a dovedit a fi un foarte însemnat aport al latiniștilor la sistematizarea vocabularului neologic. Astfel, împrumuturile din limba franceză care au, în această limbă, terminația *-ble*, apar, fără excepție, în dicționar, cu terminația *-bil(e)*, după model latinesc (v. *eligibile*, *ineluctabile*, *inessorabile*, față de fr. *éligible*, *inéluctable*, *inexorable*, și de lat. *eligibile*, *ineluctabile*, *inexorabile*); cele terminate în *-ité*, apar în dicționarul romînesc cu forma *-itate*, urmînd

[1] „Gazeta Transilvaniei", XXIX (1866), septembrie 21/octombrie 3, nr. 74, p. 296.

[2] V. în acest sens și D. Macrea, *Probleme de lingvistică romînă*, București, 1961, p. 35; G. Ivănescu și L. Leonte, *Fonetica și morfologia neologismelor romîne de origine latină și romanică*, în „Studii și cercetări științifice" (Iași), VII (1956), fasc. 2, p. 1—24.

formele latinești corespunzătoare (v. *ambiguitate*, *enormitate*, față de fr. *ambiguïté*, *énormité*, și de lat. *ambiguitatis*, *enormitatis*); forme din dicționar ca *obligatoriu*, *onorariu* se îndepărtează de asemenea de izvorul franțuzesc (*obligatoire*, *honoraire*), pentru a se apropia de cel latin (*obligatorius*, *honorarium*), și tot astfel formele de tipul *ambiguu*, *continuu*, *ingenuu* (cf. fr. *ambigu*, *continu*, *ingénu*, lat. *ambiguus*, *continuus*, *ingenuus*) etc. etc.

Organizarea materialului în dicționar. Structura articolelor în *Dicționarul limbei romîne* este excepțional de complexă. Autorii au pornit de la intenția de a considera „fiecare vorbă... ca un individ, ca o persoană distinctă și însemnată, a cărei biografie conștiincioasă și cît se poate de completă se cere de la lexicograf" (vol. I, p. XI). Departe de a atinge proporțiile din viitorul dicționar al lui Hasdeu, articolele au totuși un aspect monografic evident, cu numeroase secțiuni bine și consecvent delimitate. Articolele se deschid, bineînțeles, cu termenul-titlu [1], care, în mod surprinzător, nu poartă indicația de accent. Cuvîntul-titlu este de multe ori dublat de forma ortografică reală sau, ceea ce, în fond, e același lucru, de indicarea pronunțării lui reale: precizări de felul „*carma* (pronunță: *cârma*)", „*coctura* (pronunțat și *coptura*)", „*cubarire* și *cuibarire*", „*paragraphu* sau *paragrafu*", „*spontaniu* și *spontanu*" ne întîmpină la tot pasul, în dicționar ca și în glosar. În continuare se dau bogate indicații asupra flexiunii cuvintelor — în primul rînd asupra „neregularităților de flexiune" —, urmate sau precedate de categoria gramaticală a termenului-titlu. Cu aproape patru decenii înaintea lui S. Pușcariu, autorii au aplicat în dicționarul lor explicativ unilingv norma de a traduce într-o limbă străină „însemnarea... fiecărui cuvînt romînesc"; dacă însă Pușcariu a ales în acest scop o limbă de circulație, limba franceză, predecesorii săi au preferat, cum era și firesc, limba latină. În felul acesta lucrarea lui Laurian și Massim poate fi folosită și ca dicționar bilingv, deși rămîne în esență dicționar al limbii romîne. În cazul cînd forma latinească are „aceeași compoziție fonetică" și „mai mult sau mai puțin același înțeles" cu al termenului romînesc, ea servește totodată ca etimon al termenului-titlu; în celelalte cazuri, etimologia se indică într-o paranteză care precedă definiția. Procedeul amintit al corespondențelor este de factură latinistă, căci prin el autorii încearcă să demonstreze descendența latinească a lexicului limbii romîne; în acest sens, demonstrația se desfășoară însă cu mai puțin succes decît ar fi dorit desigur autorii, deoarece pentru extrem de numeroase cuvinte romînești din dicționar ei nu au găsit corespondente latinești convenabile. Indicarea etimologiei cuvintelor-titlu înainte de definirea și de dezvoltarea filiației lor este extrem de interesantă și are un solid temei științific, argumentat de altfel în prefața lucrării. Așa cum au arătat, pe bună dreptate, cei doi redactori principali, „chemarea lexicografului" într-un dicționar istoric „este cît se poate de delicată și grea": „el e dator... să caute cu multă bătaie de cap înțelesul primitiv al unui cuvînt"; dar „care este... firul ce ne poate conduce cu securitate

[1] În glosar, după cum am mai arătat, cuvîntul-titlu subsumează foarte adesea familii lexicale întregi, ori chiar termeni eterogeni.

în labirintul multelor și diverselor însemnări ale fiecărui cuvînt? Înțelesul propriu sau originar al cuvîntului, care este dat de însăși etimologia lui... Cercetînd etimologia..., prin ea descoperim înțelesul... propriu sau originar" al termenilor și astfel „totul se luminează și se explică" (vol. I, p. XII—XIII). În glosar, indicațiile etimologice apar în finalul fiecărui articol iar nu la începutul lui. În parte, procedeul se justifică prin aceea că în glosar autorii au fost adesea nevoiți să discute pe larg, și chiar cu lux de amănunte, originea termenilor înregistrați, lucru care nu putea fi rezolvat într-o simplă paranteză preliminară. Dar primul motiv al deplasării locului etimologiei în economia articolelor din acest volum-anexă pare a fi tot de factură latinistă; după cum vom vedea, autorii n-au mai urmărit aici dezvoltarea istorică a cuvintelor, ci au început, după cum ei înșiși mărturisesc, cu sensurile uzuale, independent de vechimea lor în limbă. Această neglijare a istoriei cuvintelor din glosar trădează atitudinea depreciativă a lui Laurian și Massim față de termenii înregistrați în el, considerați un material hibrid de care limba se poate, eventual, dispensa. Cît despre aprecierea valorii etimologiilor din dicționar și glosar, ea va fi făcută în amănunt și diferențiat în altă parte a studiului de față.

Următoarea secțiune a fiecărui articol este ocupată de *definiție*. Ni se pare semnificativ faptul că aproape toate criticile care s-au adus și se aduc lucrării trec sub tăcere această secțiune, fundamentală într-o operă lexicografică. Lucrurile se explică dacă vom spune că în general definițiile din dicționarul lui Laurian și Massim sînt remarcabile și constituie neîndoios unul din aspectele cele mai de preț ale lucrării. Astăzi pare surprinzător cum un număr atît de redus de autori, dispunînd de surse insuficiente de informare și neajutați, după cum se proiectase, de specialiști ai diverselor domenii de cunoaștere, au putut să formuleze definiții atît de exacte. După toate probabilitățile, meritul principal în asigurarea nivelului științific al definițiilor aparține lui Laurian. Pentru a demonstra cunoștințele multilaterale, excepționale, ale filologului ardelean ne servim de mărturia prețioasă a unuia dintre elevii săi, savantul Petru Poni: „Laurian — afirmă Poni — ... era un om în adevăr extraordinar prin varietatea cunoștințelor sale. Cînd lipsea un profesor, el îi ținea locul. Erau zile cînd făcea cîte două și trei lecții deosebite. Într-o clasă explica trigonometria sau teoria funcțiunilor, în alta făcea anatomia sau zoologia, în alta limba greacă, în alta latina... Ni se părea că în crierii lui erau cristalizate toate cunoștințele omenești. Singurul lucru la care aspiram era să devenim tot așa de învățați ca și dînsul" [1]. Multitudinea cunoștințelor autorilor, și în primul rînd multitudinea cunoștințelor lui Laurian, se reflectă clar în definițiile *Dicționariului limbei romîne*. Cei doi autori principali au pus de altfel și în mod teoretic, în prefața lucrării lor, problema definirii cuvintelor. Arătînd că explicarea prin corespondentele latine „nu ajută întru nimic marea majoritate a romînilor" și că „acumularea de sinonime, adică de vorbe mai mult sau mai puțin apropiate prin înțeles de cuvîntul de interpretat nu numai că nu e de nici un folos, dar încă în loc de lumină aduce și mai

[1] „Însemnări ieșene", 1 (1936), nr. 8, p. 319.

multă confuziune", Laurian și Massim au pledat cu căldură pentru definiția prin perifrază, singura recomandabilă într-un dicționar explicativ unilingv : „numai explicațiuni și definițiuni cît se poate de large și precise — afirmă ei — pot pune în adevărata lumină delicatele însemnări ce are un cuvînt" (vol. I, p. XIX—XX). Cei doi lexicografi nu resping totuși sinonimia și nici antonimia, dar le subsumează de obicei, ca elemente ajutătoare, definiției propriu-zise. Ei recunosc că „sinonimica..., neglijată... cu totul în încercările de dicționare romîne..., se impune lexicografului romîn cu atît mai imperios" cu cît „multe din cuvintele de curînd introduse par marei majoritate de același înțeles"; de asemenea, „contrarele sau opusele" constituie „un... mijloc de interprètare a însemnărilor unui cuvînt" (vol. I, p. XX). Dacă trecem peste aspectele ortografice, definițiile din *Dicționariul limbei romîne* satisfac în mare parte și astăzi, chiar în cazul terminologiei științifice neologice. *Azotul*, de exemplu, este explicat aproape ca în dicționarele tehnice actuale : „corp simplu, gazos, incolor, transparent, elastic, care intră în combinațiunea aerului atmosferic 79 părți din 100... Se numește și *nitrogeniu*" [1]. Termenul medical, pe atunci cu totul recent, *metastază* [2], este însoțit de explicația : „strămutarea unui morb din un punct al corpului în altul [3]" ; *acantaceele* constituie o „familie de plante dicotiledonice, care au de tip genul acant" [4] ; *borul* este un „corp elementar, nemetalic, solid, sub formă de pulbere", iar „combinat cu oxigenul... dă acidul boric" [5] ; *caloriferul* se definește prin „aparat prin care din un focar calorific se transmite caloarea în toate părțile unui edificiu : calorifer cu vapori, cu apă, cu aer" [6]. Nenumărate alte exemple similare care s-ar putea adăuga la cele de mai sus arată că dicționarul lui Laurian și Massim este o operă lexicografică cu definiții moderne. Constatarea este valabilă deopotrivă pentru terminologia nouă, științifică, și pentru cuvintele romînești vechi. Cel mai puternic argument care pledează pentru concluzia amintită îl constituie prețuirea de care lucrarea s-a bucurat, chiar dacă tacit, în ochii lexicografilor ulteriori, care au preluat din ea un mare număr de explicații. Am amintit cu alt prilej de Lazăr Șăineanu [7], primul autor ulterior de dicționare romînești care a exploatat opera lui Laurian și Massim. V. Săghinescu, care a făcut o confruntare exhaustivă a celor două opere lexicografice, ajunsese la concluzia, uimitoare, că Șăineanu ar fi împrumutat din dicționarul lui Laurian și Massim „peste 16 000 termeni lecsici, științifici și practici,

[1] V., spre comparație, definiția aceluiași termen în *Dicționarul tehnic*, București, 1953 : „element... gaz incolor... formînd aproximativ 4/5 din atmosferă... (= Nitrogen)".

[2] Nu apare la N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice romînești*, București, 1962.

[3] Iată și definiția corespunzătoare din *Dicționarul limbii romîne moderne*, București, 1958 : „Deplasarea locului unei boli în organism".

[4] În *Dicționarul limbii romîne moderne* cit. : „Familie de plante dicotiledonate, al cărei tip e acanta".

[5] În *Dicționarul tehnic* cit. apare definiția : „Element... Praf amorf, de culoare brună. Compușii săi cei mai cunoscuți sînt boraxul și acidul boric".

[6] În *Dicționarul limbii romîne moderne* cit. : „Instalație pentru încălzirea încăperilor... printr-o singură sursă producătoare de căldură (cu aburi, apă caldă sau aer cald)".

[7] V. „Limba romînă", XII (1963), nr. 1, p. 87—88.

dintre care *majoritatea ad-literam*" [1] [s.n.]. În același scop am întreprins, la rîndul nostru, un sondaj comparativ în *Dicționarul limbii romîne* al Academiei elaborat, în secolul nostru, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, și în dicționarul lui Laurian și Massim, sondaj care să ne poată da o imagine mai exactă a proporțiilor în care acesta din urmă a servit ca izvor al definițiilor pentru cel dintîi. Concluziile obținute în urma comparării celor două opere sînt elocvente : se poate demonstra că dicționarul lui Sextil Pușcariu a folosit definițiile antecesorilor săi latiniști nu numai la neologismele cele mai recente, ci și la foarte numeroși termeni populari și regionali. Acest fapt constituie încă un argument împotriva părerii curente că opera lui Laurian și Massim s-ar întemeia doar (ori în primul rînd) pe elemente lexicale inexistente în limba romînă. Parcurgînd (în mod superficial) începutul literei *B* din *Dicționarul limbii romîne* al lui Pușcariu, am întîlnit lucrarea lui Laurian și Massim ca izvor al definiției unor cuvinte populare și regionale ca *băbí*, *băcăní*, *bădărăní*, *băgătură*, *baiader*, *băietoare*, *băioară*, *baligă*, *băligos*, *băliguță*, *baltac*, *băltăci*, *bălțat*, *bălțătură*, *balț*, *baraban*, *baraboi*, *bătălău*, *bătătoare*, *batcă*, *batoc*, *bătuci*, *bei*, *betegos*, *bîcsí*, *bîltîc* etc. Dacă adăugăm și faptul că, în majoritatea exemplelor citate, dicționarul latinist apare ca izvor unic al definițiilor din dicționarul lui Pușcariu, iar acestea sînt de obicei reproduse întocmai, între ghilimele, putem conchide că opera lexicografică a lui Laurian și Massim trebuie considerată pe drept cuvînt o sursă de definiții de primă importanță [2].

Cei doi filologi au rezolvat în mod științific și problema definirii derivatelor : „La vorbele derivate care au aceleași însemnări cu primitivele din care se nasc nemediat — afirmă ei în prefața dicționarului — este de prisos a se da din nou toate acele însemnări : cînd se dau, de exemplu, toate însemnările adjectivului *abile*, la substantivul *abilitate* este destul a se spune : *calitatea celui abile*" (vol. I, p. XIX). Autorii au urmărit astfel să facă evidentă, prin intermediul definiției, legătura între cuvîntul-bază și derivatele sale, iar, pe de altă parte, să stabilească o ierarhie între cuvintele dependente și cele independente, în favoarea acestora din urmă, care au definiții largi. Astfel, potrivit principiului adoptat, aproape toate abstractele verbale și adjectivele participiale se definesc prin verbul corespunzător. În glosar, situația derivatelor este din acest punct de vedere întrucîtva diferită : fiind grupate în același articol cu termenul-bază, ele apar adesea fără definiție ori sînt definite independent de termenul-bază, printr-un lanț de corespondente „recomandabile", adică de origine latină. Surprinzător de sumare sînt, în lucrare, definițiile plantelor și animalelor ; autorii vor fi considerat că indicarea numelui științific face inutilă descrierea amănunțită care, oricît de detaliată, tot nu poate duce la individualizarea obiectului. De altfel, ei s-au dovedit aici consecvenți punctului de vedere — în general adoptat — de a defini *lingvistic* obiec-

[1] V. Săghinescu, *Scrutare Dicționarului universal al limbei romîne de Lazăr Șăineanu...*, Iași, 1898, p. 94.

[2] În ceea ce privește neologismele, constatăm că *Dicționarul limbii romîne* apărut în secolul nostru reproduce fără nici o modificare numeroase definiții formulate de Laurian și Massim și fără a mai cita izvorul anterior (comp. în cele două dicționare pe *biflor*, *bilinguu* etc.).

tele. În adevăr, spre meritul autorilor, cazurile de definiții enciclopedice sînt puține în *Dicționariul limbei romîne*, și limitate aproape numai la domeniul cultural-beletristic. De asemenea, numele proprii, cîte sînt înregistrate, figurează aproape numai în măsura în care stau la baza unor înțelesuri comune (v. *cesare*, *chirnoe*, *minerva*).

La cuvintele polisemantice, diversele sensuri sînt grupate în numeroase subdiviziuni, sub cifre și litere, cu definițiile corespunzătoare. Cum era și firesc într-un dicționar cu accentuat profil istoric, autorii și-au propus să stabilească o filiație a sensurilor strict diacronică, făcînd, în acest scop, și o expunere de motive prealabilă, de o excepțională importanță pentru istoria lexicografiei romînești. Cei doi redactori principali ai lucrării au arătat că „lexicograful... este dator... să stabilească punctul de plecare sau începutul vieții cuvîntului, înțelesul originar, și apoi să arate cum din acest unic înțeles, întocmai ca și din unicul trunchi al unui tufos arbore înmulțite ramuri și rămurele, au ieșit toate celelalte însemnări ale cuvîntului, sistematizînd și ordinînd lucrul așa, încît să procedă gradat de la însemnările cele mai apropiate de înțelesul propriu către cele mai depărtate de dînsul, și să alipească de fiecare însemnare metaforică principală însemnările metaforice secundare nemediat născute din ea, fără să-i scape nici una: căci fiecare însemnare, în lanțul unic format de toate semnificațiunile cuvîntului, este unul din inelele care mijlocește legătura între cele ce preced și cele ce urmează, așa încît lipsa din toată seria a unei singure însemnări compromite totul, rupînd firul de tranziție de la unele însemnări la celelalte" (vol. I, p. XVIII). Și în practică, efortul autorilor de a înfățișa istoric dezvoltarea semantică a cuvintelor este cu totul remarcabil. De aceea, cuvintele din fondul principal lexical — și numeroase alte cuvinte importante — ocupă de obicei în dicționar un spațiu de-a dreptul impresionant, neatins uneori nici în lucrările similare actuale. Pentru a da cîteva exemple disparate, menționăm că substantivul *casă* ori verbul *chema* ocupă, fiecare, peste nouă coloane din lucrare, și cuprind, în dezvoltarea dată de autori, mai multe zeci de sensuri și de subsensuri; verbul *a cere*, cu sensurile împărțite pe litere și cifre, se întinde pe 4 coloane; *a face* numără nu mai puțin de 16 sensuri principale și numeroase altele secundare, iar filiația semantică a termenului *spate* e grupată în 9 sensuri principale. Prezentarea științifică a filiației semantice este însă compromisă uneori de tendința autorilor de a reconstitui sensurile originare și verigile intermediare neatestate în limba romînă. În prefața lucrării lor, Laurian și Massim au susținut, cu o tărie demnă de o cauză mai bună, că „chiar cînd înțelesul originar sau verce alt înțeles, din care nasc altele, ar lipsi din uzul limbei, lexicograful este dator să le restabilească" (vol. I, p. XVIII). Acest principiu se stabilește chiar pentru acele împrumuturi recente la care se poate ști în mod cert că au pătruns în limba romînă cu lanțul semantic incomplet, căci iată ce afirmă autorii în prefață: „La fiecare cuvînt de formațiune mai nouă" se va indica „nu numai însemnarea cu care a intrat în limba noastră, ci și pe acelea ce a luat în alte limbe romanice și poate încă, cum am zis, lua prin aplecarea procesului metaforic" (id.ib.). Este clar că în această hotărîre se manifestă pe plan semantic ceea ce constatasem cu alt

prilej [1] că se manifestase pe plan lexical : tendința de completare sistematică, „ideală" a conținutului cuvîntului cu sensuri virtuale, de umplere a golurilor semantice, pentru obținerea unui lanț perfect. În practică, autorii se dovedesc însă mai moderați decît se arătaseră în teorie. Dacă, în cazul neologismelor, se pot întîlni într-adevăr numeroase accepțiuni care n-au existat niciodată ca atare în limba romînă [2], la cuvintele vechi și foarte vechi completarea lanțului semantic se face cu multă cumpătare. De foarte multe ori autorii nu s-au încumetat să restabilească pe teren romînesc nici măcar sensul etimonului, lăsînd astfel schema cuvîntului fără veriga inițială : verbul *afla*, de exemplu, se deschide cu accepțiunea de „a veni la cunoștința sau în posesiunea unui lucru" (< lat. *afflare* „a sufla spre ceva"); substantivul *casă* are ca prim sens pe acela de „construcțiune cu pereți, care are una sau mai multe încăperi..." (< lat. *casa* „colibă"); *gură* (< lat. *gula* „gîtlej") este „organul omului și al animalelor prin care mîncă și prin care iese vocea"; *merge* (< lat. *mergere* „a se scufunda") are mai întîi sensul „a se mișca din loc, de regulă... în o direcțiune cerută" etc. etc. Ceea ce surprinde la parcurgerea filiației semantice a cuvintelor vechi din dicționar este mai degrabă absența unor verigi reale decît prezența unora inventate. Asemenea lipsuri își au în primul rînd izvorul în faptul că Laurian și Massim au stabilit istoria cuvintelor bazîndu-se pe propriile lor cunoștințe de limbă, iar nu prin despuierea sistematică a textelor romînești. Semnalăm, în sfîrșit, că în glosar autorii nu s-au mai arătat preocupați să urmărească dezvoltarea istorică a termenilor. Hotărîrea lor de a indica aici „mai întîi semnificațiunile cele mai de comun uzitate, pentru ca din acestea să se tragă în cele din urmă înțelesul originar" (vol. I, p. XIX), este, din păcate, pusă în practică cu destulă consecvență. Derogarea de la principiul istoric reflectă, încă o dată, subaprecierea materialului lexical cuprins în glosar ; comprimînd la maximum, de obicei într-o enumerare unică, diversele accepțiuni ale cuvintelor înregistrate în această „anexă", autorii nici nu-și mai puteau propune să le urmărească istoric.

Definiția este urmată de un mare număr de *citate*. Avem a face însă exclusiv cu *citate redacționale* deoarece, așa cum am mai arătat, autorii nu și-au întemeiat lucrarea pe material de limbă extras din texte. Citatele date de autori au un specific deosebit de interesant, pe care vom încerca să-l precizăm, pe scurt, în cele ce urmează. Ele îndeplinesc în general un dublu rol : pe de-o parte, întăresc existența sensului corespunzător, îndeplinesc adică funcțiunea obișnuită într-un dicționar explicativ lingvistic, aceea de ilustrare a sensului într-un context ; pe de alta, completează definiția propriu-zisă cu numeroase note noi, legate de noțiunea reprezentată de termenul definit. Prin această din urmă caracteristică citatele îndeplinesc un rol enciclopedic pregnant. De aceea ele și par, foarte adesea, doar o completare a definiției. Demn de subliniat este faptul că citatele au un conținut democratic, educativ și instructiv remarcabil. La sintagma

[1] V. „Limba romînă", XII (1963), nr. 1, p. 94—95.

[2] Dar și unele anticipări semantice „profetice".

bibliotecă publică, de exemplu, ne întîmpină următorul comentariu-citat: *„noi abia avem în București și în Iași cîte o bibliotecă publică..., dară și acestea cu totul necomplete și în așa stare, că sînt încă departe de a corespunde scopului unei bibliotece publice; neci un privat însă, neci o societate de privați nu s-a aflat încă, care să fundeze o bibliotecă publică; și cu toate acestea astăzi, mai mult decît vericînd, ar căuta să ne pătrundem de importanța și necesitatea bibliotecelor publice*"; la termenul *graminee*, după definiție, urmează precizarea-citat: *„se cunosc de botanici mai bine de două mii de specii de graminee, răspîndite peste tot globul pămîntului; rădăcina gramineelor e fibroasă, paiul simplu sau rămos e cilindric*" etc.; definiția cuvîntului *metal* este urmată de citatul: *„aurul, argintul, ferul, plumbul, mercuriul, arama, staniul sînt metale; proprietățile metalelor sînt: ductilitatea, splendoarea* [= strălucirea], *sonoritatea; vase de metal; metale prețioase sînt aurul și argintul...*" etc. etc. Considerăm că este un merit al autorilor de a fi deplasat în citate numeroase note enciclopedice, limitînd astfel definiția la enunțarea notelor strict esențiale [1]. Apreciind proprietatea și în general valoarea acestor citate, *Dicționarul limbii romîne* al Academiei elaborat în secolul nostru a reprodus o bună parte dintre ele, mai ales la cuvinte și sensuri populare ori regionale. Numai pe o mică porțiune din litera *B* s-au reprodus, după dicționarul lui Laurian și Massim, citate la termeni ca *baltă, bașca, bate, bază, băciucă, bădăran, băga, băieți, bălos, bălțăreț, bălțat, bălțătură, bătrîior, bătrînește, băut* etc.

*

Pentru a trage unele concluzii generale asupra dicționarului lui Laurian și Massim a mai rămas să analizăm valoarea indicațiilor etimologice cuprinse în lucrare. Deoarece și în această privință părerea noastră se deosebește destul de mult de părerea curentă, ni se pare necesar să întreprindem o analiză amănunțită, pe baza unui material cît mai bogat, lucru pe care îl vom face cu alt prilej.

---

[1] Despre rolul citatelor folosite, Laurian și Massim afirmau în prefața dicționarului: „Vagul, ce și după... definițiuni poate încă rămîne asupra înțelesului cuvîntului, se risipește prin producerea de exemple de fraze, în care figurează cuvîntul de interpretat în toate construcțiunile ce au luat și poate lua în uzul limbei" (vol. I, p. XX).

N. A. URSU, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962, 300 p. in -8°.

S-a afirmat în repetate rînduri, şi nu fără temei, că studiile de limbă literară apărute în ţara noastră în ultimii zece ani s-au ocupat aproape exclusiv de limba literaturii beletristice, trecînd pe al doilea plan cercetările consacrate celorlalte stiluri ale limbii literare. În acelaşi timp, cercetările s-au îndreptat mai ales asupra unor chestiuni de importanţă secundară, lucrările de ansamblu consacrate problemelor limbii româneşti literare rămînînd pînă nu de mult simple deziderate. Deşi s-a atras de mai multe ori atenţia asupra acestei situaţii, studiile apărute pînă în urmă cu doi-trei ani au preferat excerptarea comodă a fonetismelor, formelor sau a elementelor lexicale din opera unor scriitori, nu totdeauna semnificativi, în locul unor investigaţii dificile, e adevărat, dar cu atît mai preţioase, asupra liniilor mari de evoluţie a principalelor stiluri literare româneşti.

În ultimii ani s-a putut observa o oarecare schimbare în orientarea cercetărilor consacrate problemelor limbii literare. Au apărut lucrări cu caracter teoretic, în care tendinţa de a îmbrăţişa în priviri sintetice structurile stilistice ale limbii române e vizibilă (lucrările lui I. Coteanu, de pildă), iar preferinţele cercetătorilor au încetat să mai graviteze exclusiv în jurul limbii operelor beletristice (nimic mai semnificativ în această privinţă decît ultimul volum de *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, unde din cinci studii numai două se ocupă de limba unor scriitori). În această nouă orientare a cercetărilor se încadrează şi lucrarea lui N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, a cărei apariţie marchează un moment important în dezvoltarea studiilor româneşti de limbă literară.

Lucrarea, precedată de un *Cuvînt înainte* şi de o scurtă *Introducere*, are două părţi distincte : un studiu (p. 13—126), în care autorul face un istoric al terminologiei ştiinţifice româneşti din diferite domenii de specialitate, şi un *Indice de cuvinte şi forme* (p. 127—300), unde găsim o bogată colecţie din termenii întîlniţi în lucrările consultate.

Contrar indicaţiilor din titlu, lucrarea lui N. A. Ursu nu îmbrăţişează terminologia ştiinţifică românească în totalitatea ei, după cum, cronologic vorbind, ea nu urmăreşte formarea terminologiei româneşti decît în primele ei faze. Într-adevăr, aşa cum se arată şi în *Cuvînt înainte*, autorul s-a oprit numai asupra ştiinţelor exacte, lăsînd unei contribuţii viitoare rostul de a investiga domeniile ştiinţelor umanistice. Restrîngînd în felul acesta sfera cercetării, N. A. Ursu s-a oprit la anul 1860, adică la epoca în care, dacă nu putem vorbi despre constituirea definitivă a terminologiilor ştiinţifice, avem totuşi dreptul să considerăm că „limba română dispunea... de terminologia

elementară proprie variatelor domenii ale ştiinţei" (p. 126).

În prima parte a cărţii (cap. I—VI), autorul examinează pe rînd, „sub aspect neologistic", evoluţia terminologiei geografice, agronomice, medicale, matematice, a ştiinţelor naturale şi fizico-chimice, oprindu-se pe larg asupra lucrărilor de specialitate apărute în intervalul dintre 1780—1860. Dispunînd de o impresionantă bibliografie a izvoarelor (peste 200 de titluri, dintre care multe manuscrise) şi dovedind o cunoaştere perfectă şi minuţioasă a problemelor fundamentale ale istoriei limbii romîne în secolul al XIX-lea, autorul ne prezintă un tablou exact al dezvoltării diferitelor ramuri ale ştiinţei în perioada de formare a culturii moderne în Romînia. În procesul de creare a terminologiei ştiinţifice romîneşti, N. A. Ursu distinge două etape mari. Prima, care cuprinde sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi primele trei decenii ale celui următor, cunoaşte un rudiment de terminologie ştiinţifică, întemeiată în Principate pe limbile greacă şi, mai tîrziu, rusă, iar în Transilvania pe limbile latină, germană şi, în mai mică măsură, italiană. În această perioadă, caracterizată prin aportul masiv al ardelenilor, abundă calcurile lingvistice, iar orientarea spre neologism se face cu anumite reţineri.

După 1830, o dată cu întemeierea învăţămîntului romînesc mediu şi apoi superior în Principate, rolul cel mai important în constituirea terminologiilor de specialitate revine oamenilor de ştiinţă de dincoace de munţi. Numărul mare de manuale şi tratate (majoritatea traduse sau compilate) apărute acum are drept urmare uniformizarea şi stabilizarea terminologiei ştiinţifice. „Nucleul terminologiei ştiinţifice romîneşti" — conchide autorul — „s-a creat deci în prima jumătate a secolului trecut" (p. 126).

Capitolul al VII-lea se ocupă de proveniența, adaptarea fonetică şi încadrarea morfologică a neologismelor din terminologia ştiinţifică romînească. Autorul discută pe rînd, cu numeroase exemple, problema etimologiei multiple, a calcului şi semicalcului, precum şi a adaptării fonetice şi morfologice a noilor cuvinte pătrunse în limbă.

Expunerea se încheie prin două pagini de *Concluzii*, în care sînt consemnate într-o formă concisă principalele rezultate ale cercetării.

Indicele de cuvinte şi forme cuprinde o mare parte din termenii ştiinţifici întîlniţi în scrierile consultate. Preocupat să oglindească într-un mod cît mai fidel intensa frămîntare a limbii romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea, autorul a grupat materialul pe noţiuni. Fiecare articol conţine, în ordine cronologică, toate cuvintele (neologisme şi calcuri) pătrunse în limbă pentru a denumi o anumită noţiune. Indicaţii etimologice încheie fiecare articol.

Importanţa acestui indice nu poate fi îndeajuns subliniată. Fiecare articol este o ilustrare a îndelungelor eforturi depuse pentru constituirea terminologiei ştiinţifice şi a modului în care, prin înfruntarea unor tendinţe din cele mai diverse, s-a ajuns la înlăturarea diversităţii şi, în cele din urmă, la soluţii unitare. Rareori s-a întocmit pînă astăzi în lingvistica romînească o asemenea sensibilă şi precisă înregistrare a celor mai mici şi aparent neînsemnate mişcări petrecute pe planul limbii într-un anumit domeniu şi într-o epocă dată. Soluţii diverse, adesea contradictorii, orientări din cele mai variate spre limbile ştiinţifice de prestigiu, inovaţii premature sau rezistenţe în apărarea unor poziţii depăşite, renunţări şi reveniri succesive în căutarea formei celei mai bune, — iată în cîteva cuvinte esenţa luptei lingvistice al cărei fidel ecou este indicele întocmit de N. A. Ursu.

Să luăm, bunăoară, articolul *acid*. Primele lucrări (*Gramatica fizicii* a lui Amfilohie Hotiniul, *Istoria naturii* a lui Şincai, traducerea lui Maior *Dissertaţie a lui Ioan Burgher M. D. despre zahăr*, *Apele minerale de la Arpătac* de Vasilie Popp) pun în circulaţie termenul de *acrime* („tradus", probabil, după latineşte), care cunoaşte o mare răspîndire în prima jumătate a secolului trecut. Îl găsim atestat (cu „variantele" *înăcrime* şi *acreală*) în 14 izvoare, între care cunoscutele publicaţii „Albina romînească" şi „Propăşirea". Ceva mai tîrziu

e pus în circulaţie termenul *acid*. Petru Maior foloseşte încă în 1813 într-o traducere din nemţeşte acest cuvînt, care începe să fie întîlnit din ce în ce mai des alături de *acrime*, ajungînd în cele din urmă să-l depăşească în importanţă pe acesta. Cuvîntul nu s-a putut impune fără a fi avut de suferit concurenţa variantei cu pronunţare germană sau rusească, *aţid*, folosită încă la 1844—45 în revista *Povăţuitorul sănătăţii şi a economiei*, scoasă de C. Vîrnav, la Iaşi. Totuşi vechiul termen *acrime* n-a dispărut, căci el reapare în 1849 în *Fizica elementară* a lui T. Stamati şi chiar în 1862, la o epocă în care părea definitiv înlăturat din limbă, în *Calendarul pentru poporul romînesc*.

Lectura cărţii lui Ursu ne-a dat însă prilejul să formulăm şi unele rezerve sau obiecţii referitoare la concepţia cărţii şi la anumite probleme mai mărunte cărora le facem loc în rîndurile ce urmează.

A rezultat, credem, din cele spuse mai sus, că studiul lui N. A. Ursu (ne referim la prima parte a lucrării şi nu la indice) urmăreşte cronologic apariţia diferitelor lucrări ştiinţifice, menţionînd contribuţia adusă de fiecare operă în parte la dezvoltarea terminologiei ştiinţifice romîneşti. Concepută în perspectiva aceasta, expunerea are un dublu caracter : ea este, în acelaşi timp, un istoric al disciplinelor ştiinţifice respective şi o privire evolutivă asupra formării terminologiilor de specialitate. Este incontestabil că într-o lucrare ca a lui N. A. Ursu, cele două aspecte ale cercetării nu pot fi separate, fără riscuri mari. În acelaşi timp, cercetătorul e pîndit de pericolul de a confunda aspectele şi, adesea, de a le substitui pe unul altuia. În lucrarea de faţă, autorul a înşirat şi a analizat pe larg foarte multe dintre lucrările ştiinţifice apărute în intervalul 1780—1860, fără să se întrebe dacă toate scrierile de care se ocupă au avut o importanţă notabilă în constituirea terminologiei ştiinţifice romîneşti şi dacă e, deci, cazul ca ele să fie menţionate. Iată de ce în anumite părţi ale sale lucrarea lui N. A. Ursu dă impresia că ar fi o istorie a literaturii ştiinţifice romîneşti cu referinţe tangenţiale la terminologiile de pecialitate. Avertismentul autorului : „în primele şase capitole ale lucrării vom face o scurtă expunere a istoriei literaturii ştiinţelor respective la romîni... arătînd totodată cum evoluează terminologia de specialitate" (p. 11) explică, dar nu justifică metoda urmată, întrucît, aşa cum arată titlul, lucrarea de faţă se ocupă nu de istoricul literaturii ştiinţifice romîneşti, ci de evoluţia terminologiei folosite în această literatură. Mergînd pe calea nedecisă aleasă de autor, se ajunge să se discute (e adevărat, rar) lucrări care n-au adus nici o contribuţie la formarea terminologiei ştiinţifice. Asemenea menţiuni sînt îndeosebi numeroase la capitolul consacrat terminologiei agronomice. La p. 48 se discută manualul de apicultură *Cultura albinelor*, tradus de Ioan Tomici, din care se citează un singur termen de specialitate : *magaţin* < germ. *Magazin* „stup sistematic". Însuşi autorul recunoaşte că „terminologia de specialitate este săracă din punct de vedere neologic". La p. 50 se descrie *Iconomia rurală şi dumesnică* a lui Manolache Drăghici, deşi, în această carte, „termenii ştiinţifici cu caracter agronomic lipsesc aproape cu desăvîrşire". Amintim de asemenea că se consacră un paragraf lucrării *Cuvînt pe scurt despre ultuirea vărsatului de vacă*, apărută la Sibiu în 1804. Cu toate că n-a avut la dispoziţie nici un exemplar din această carte şi deci nu avea posibilitatea să-i aprecieze contribuţia la formarea terminologiei ştiinţifice romîneşti, autorul o menţionează şi e obligat, de aceea, să adauge : „presupunem că ea a pus în circulaţie un mare număr de termeni ştiinţifici medicali, unii fiind folosiţi, poate, pentru prima oară în limba romînă" (p. 61). Lipsită de o terminologie neologică şi totuşi discutate destul de pe larg sînt şi lucrările *Economia stupilor* a lui I. Piuariu-Molnar şi *Oarecare secreturi ale lucrării pămîntului şi ale meşteşugului sădirii*.

Absenţa termenilor de strictă specialitate în unele lucrări face ca nu o dată să se citeze neologisme cu caracter general (*suspiţie, luxus, ţircumstanţie*) sau aparţinînd altor ştiinţe. Astfel din lucrarea *Vitele albe din Englitera*, publicată de Ion Ionescu de la Brad în 1842, se citează doi termeni de specialitate (*asole-*

ment şi *amandament*) şi o serie de alte cuvinte legate însă, după cum recunoaşte însuşi autorul, nu de agricultură, ci de anatomie, zoologie sau botanică: *vegetaţie, schelet, vertebră, mamifer* etc. La fel, din tratatul de viticultură tipărit la Buda în 1813 se extrag termeni ca: *atmosferă, climă, cilindric, forţă, substanţă*, al căror loc nu era aici.

Asemenea situaţii ne întîmpină destul de frecvent în cursul capitolului despre terminologia agronomică, aşa încît la sfîrşitul expunerii rămînem cu convingerea că în acest domeniu nu s-a închegat pînă la 1860 nici măcar terminologia ştiinţifică elementară.

Şi totuşi echilibrul dintre aspectul istoric şi cel lingvistic al problemei putea fi mai armonios realizat, dacă autorul acorda în cursul expunerii o mai mare importanţă elementului popular din anumite terminologii ştiinţifice. Există o serie de lucrări din care nu s-au putut da selecţiuni (mai largi) din termenii de specialitate, pentru că aceştia nu apăreau în forme neologice. Urmărind problema „numai sub aspect neologistic" (p. 9), autorul a pierdut din vedere sau a tratat sumar un fapt important: lupta dintre vechea şi noua terminologie. Ea apare ilustrată mai degrabă în indicele lucrării, decît în studiul propriu-zis. E adevărat că primele lucrări ştiinţifice româneşti, de regulă simple traduceri, apar la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul celui următor şi pun în circulaţie de la început neologisme. Dar o terminologie „ştiinţifică" (prezenţa ghilimelelor e necesară) trebuie să fi existat şi înainte, cel puţin în anumite domenii şi cu siguranţă ca s-a infiltrat în primele lucrări culte într-o măsură destul de mare. În plus, scriind lucrări de popularizare adresate maselor celor mai largi, autorii de la începutul secolului al XIX-lea au evitat cu grijă neologismul şi au alcătuit o terminologie de coloratură populară. Acestei terminologii trebuia să i se acorde aceeaşi atenţie ca şi celei de factură neologică, iar concurenţa dintre ele ar fi trebuit urmărită cu mai multă atenţie.

Într-un paragraf special (*Provenienţă sau etimologie multiplă*), N. A. Ursu se ocupă de termenii a căror origine trebuie căutată nu într-o singură limbă, ci în mai multe, datorită faptului că „împrumutul de termeni ştiinţifici s-a făcut pe căi numeroase şi întrucîtva diferite de la o perioadă sau de la o regiune la alta" (p. 114). Faptul este incontestabil pentru cine a parcurs textele literare sau ştiinţifice din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Un exemplu elocvent îl constituie substantivele terminate în *-ie*, care în Principatele române au pătruns prin intermediul limbii ruse, în timp ce peste munţi erau întrebuinţate mai de mult, fiind primite prin mijlocirea limbii latine. Credem însă că în anumite situaţii etimologia multiplă trebuie invocată cu unele rezerve, întrucît datele de care dispunem ne permit să stabilim cu precizie originea unora dintre cuvintele aflate în discuţie. Aşa stau lucrurile cu cuvîntul *arteră*, asupra căruia autorul se opreşte la p. 116 — 117. D-sa arată „că un cuvînt ca *arteră*, de exemplu, sub forma aceasta, nu poate fi la origine decît fr. *artère*", dar forma *arteră* este relativ tîrzie, în timp ce noţiunea respectivă pătrunsese încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în formele *artirie* şi *arterie*, acestea din urmă luate din neogreacă, latină, italiană, germană sau rusă. „Deci" — conchide autorul — „un cuvînt ca *arteră* nu este numai de proveniență franceză, ci — prin variantele sale *artirie* şi *arterie* — el provine şi din neogreacă, latină, italiană, germană sau rusă".

Considerăm, în dezacord cu autorul, că în asemenea situaţii nu trebuie să admitem în bloc o proveniență sau etimologie multiplă, întrucît termenii în discuţie *intraţi în română din limbi diferite nu sînt variante ale unuia şi aceluiaşi tip lexical, ci termeni sinonimi*, care, într-un dicţionar, trebuie trataţi aparte şi definiţi eventual prin intermediul cuvîntului literar de astăzi (*arteră*, în cazul nostru). *Arteră* e franţuzesc, în timp ce *artirie* nu poate fi decît de origine neogreacă; singur *arterie* poate fi explicat prin etimologie multiplă. Faptul că sensul cuvîntului era cunoscut mai de mult nu ne îndreptăţeşte să-l considerăm pe *arteră* (< fr. *artère*) drept o modificare a mai vechilor *artirie* sau *arterie*, potrivit cu forma franţuzească a cuvîntului (o asemenea situaţie poate

fi constatată numai în privinţa termenului hibrid *artiră* folosit de Creţulescu şi de Polizu şi provenind din contaminarea lui *artirie* cu *arteră*). Limba împrumută nu noţiuni, ci cuvinte, alcătuite la rîndul lor dintr-un sens şi un înveliş sonor. Vom spune, prin urmare, că *arteră*, folosit azi în terminologia medicală, provine din fr. *artère*, în timp ce sinonimele mai vechi *artirie* şi *arterie*, dispărute pe la jumătatea secolului trecut, îşi au originea într-un etimon neogrecesc, respectiv într-unul latin, italian, german sau rusesc.

Trecînd peste unele observaţii mărunte asupra cărora nu ne putem opri din cauza spaţiului redus de care dispunem, vom spune în încheiere că lucrarea lui N. A. Ursu îşi realizează în întregime scopul propus, acela de a arunca lumină asupra uneia din cele mai importante perioade ale istoriei limbii romîne, insuficient cunoscută pînă în momentul de faţă. Scrisă într-un stil îngrijit şi beneficiind de o informaţie bogată, judicios aleasă, *Formarea terminologiei ştiinţifice romîneşti* rămîne cea mai importantă contribuţie adusă pînă astăzi la cunoaşterea procesului de modernizare a limbii romîne literare.

Ion Gheţie

TACHE PAPAHAGI, *Dicţionarul dialectului aromîn, general şi etimologic*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963 (1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiţă şi 1 hartă).

1. Lexicografia aromînească dinainte de 1963 — data apariţiei lucrării lexicografice de mari proporţii de care ne ocupăm — nu era s ă r a c ă, ci n e s a t i s f ă c ă t o a r e sub raport calitativ. Se poate vorbi chiar de o istorie a lexicografiei aromîneşti, care schiţată aici, ne-ar putea face să înţelegem mai bine însemnătatea *Dicţionarului dialectului aromîn* de prof. Tache Papahagi.

2. Începuturile lexicografiei aromîneşti se înfiripează în secolul al XVIII-lea, la Moscopole, cu cele 1170 de cuvinte aromîneşti din vocabularul în trei limbi al lui Th. A. Cavallioti [1] şi cu partea aromînească din aşa-zisul vocabular în patru limbi, foarte original, al lui Daniil Moscopoleanul [2], ambele avînd o mare valoare lingvistică, pentru că sînt scrise în grai curat aromînesc, fără a fi însă „dicţionare" propriu-zise.

[1] În Πρωτοπειρία, Veneţia, 1770.

[2] În Εἰσαγωγική διδασκαλία, Veneţia, 1794.

În secolul al XIX-lea găsim încercări nereuşite de vocabulare aromîneşti [3], care nu au scăpat de tendinţa latinizantă şi dacoromînizantă manifestată la intelectualii aromîni refugiaţi în Austro-Ungaria. Acest material are de aceea numai valoare istorică.

Lucrări lexicografice propriu-zise apar la începutul secolului al XX-lea: d i c ţ i o n a r e [4] (explicative şi etimologice, generale şi parţiale, din punct de vedere teritorial) şi

[3] V. de ex. „Colecţiunea de material pentru un vocabulariu macedo-romîn, cu esplicaţiuni în limba greacă şi germană", Bibl. Acad. R.P.R., mss. nr. 771.

[4] Ştefan Mihăileanu, *Dicţionar macedo-romîn*, Buc., 1901; I. Dalametra, *Dicţionar macedo-romîn*, Buc., 1906; Const. Nicolaidi, *Etymologikon lexikon tis Kuţovlahikis glossis*, 1909; George Pascu, *Dictionnaire étymologique macédoroumain*, I, II, Iaşi, 1925; Chr. Geagea, *Elementul grec în dialectul aromîn*, 1931.

glosare[1]. Nu toate aceste lucrări satisfac, din punct de vedere ştiinţific, unele dintre ele au însă valoare incontestabilă sub acest raport. Astfel lexicul secolului al XVIII-lea poate fi cercetat fără riscuri din glosarul volumului *Scriitori aromîni din secolul al XVIII-lea* şi al *Liturghierului aromînesc*, care reprezintă de fapt lexicul din unele graiuri aromîneşti (v. mai jos nota 1); lexicul basmelor şi al altor creaţii populare din glosarul *Basmelor aromîne* şi al *Antologiei aromîneşti* (v. mai jos nota 1); alte lucrări sînt utile pentru cunoaşterea unor graiuri locale aromîneşti: Mihăileanu — pentru graiul din regiunea Cruşova şi în general din Albania şi sudul Serbiei, Dalametra — pentru graiul din regiunea Veriei, Nicolaidi — pentru graiul din Olimp. În toate aceste dicţionare „locale" însă, autorii nu au reuşit să scape de termenii care apar cu totul „ocazional" în limbă, care nu au drept de cetăţenie, ci apar doar în graiul cîte unui institutor sau elev (pentru dacoromînisme), aromîni grecizaţi sau sîrbizaţi (pentru grecisme şi sîrbisme) etc. În fine, pentru partea etimologică dispuneam pînă acum de dicţionarele lui Nicolaidi (mai ales pentru elementul grec; este un dicţionar cu foarte multe erori etimologice şi de altă natură), Geagea (exclusiv pentru elementul grec; sînt inserate aici însă mult mai multe cuvinte greceşti decît se folosesc în realitate în aromîna din sud) şi Pascu (acesta din urmă fiind un dicţionar etimologic şi explicativ general, al tuturor graiurilor aromîneşti, care, pe lîngă greşeli etimologice şi semantice, are dezavantajul că, grupînd cuvintele pe origini, îngreuiază enorm munca de cercetare, mai ales pentru tinerii cercetători, studenţi)[2].

Din această sumară prezentare a lucrărilor lexicografice aromîneşti reiese că nu dispuneam pînă acum de o lucrare completă şi unitară care să reunească materialul lexical din toate graiurile aromîneşti şi din toate epocile (de cînd avem atestări: din secolul al XVIII-lea şi pînă astăzi).

În acest impas, lucrarea prof. Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromîn*, apărută în cursul acestui an, vine să răspundă satisfăcător acestor necesităţi acute ale lexicografiei aromîneşti.

3. Lucrarea are o Introducere (48 p., inclusiv indicaţiile de ortografie şi pronunţare), după care urmează în ordine alfabetică întreg inventarul lexical al aromînei, adică dicţionarul propriu-zis (1103 p.), şi trei indici de cuvinte: unul pe origini (în ordinea: latineşti, greceşti, albaneze, slave, turceşti, italieneşti, franţuzeşti, spaniole, dacoromîne, germane, englezeşti, varia, 81 p.); al doilea este un indice de cuvinte întîlnite în mai multe limbi balcanice, a căror etimologie este greu de precizat, şi de cuvinte cu etimologie nesigură (6 p.), şi, în fine, al treilea este un indice de cuvinte cu origine total sau parţial necunoscută (8 p.).

După scurte Lămuriri finale (1 p.), care ar fi fost poate mai bine să figureze la început, urmează lista bibliografică (15 p.), 36 de fotografii reproducînd aspecte din viaţa aromînilor (aşezări, locuinţe, port, jocuri naţionale şi jocuri de copii, producţie casnică etc.) şi 1 schiţă (reprezentînd un joc de copii). Lucrarea se încheie cu o hartă a Peninsulei Balcanice.

Dicţionarul prof. Tache Papahagi are marele merit de a fi reunit într-un tot unitar întreg materialul lingvistic care a fost înre-

[1] Glosarul vol. *Basme aromîne* de Pericle Papahagi, Buc., 1905; glosarul vol. *Scriitori aromîni din secolul al XVIII-lea*, de acelaşi autor, Buc., 1909; glosarul vol. *Liturghier aromînesc*, manuscris anonim inedit, de Matilda Caragiu-Marioţeanu, Buc., 1962; glosarul vol. II din *Die Aromunen, ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen*, de G. Weigand, 1895; glosarul vol. *Antologie aromînească* de T. Papahagi, Buc., 1922.

[2] Oricîte ar fi lipsurile acestui dicţionar, aceasta nu justifică ignorarea lui de către Tache Papahagi în *Dicţionarul* său; în orice caz lucrarea lui G. Pascu este superioară aceleia a lui Const. Nicolaidi, pe care autorul îl citează adeseori; numele lui G. Pascu este pomenit în *Dicţionarul dialectului aromîn*, numai în legătură cu *Sufixele romîneşti* şi *Despre cimilituri*.

gistrat pînă la apariţia lui [1] şi care reprezintă graiurile aromîneşti din toate locurile şi din toate timpurile. Autorul a excerptat toate textele (publicate în volume separate, în antologii sau în reviste), de la Cavallioti şi Codex Dimonie, la scrierile latinizante şi dacoromînizante din secolul al XIX-lea, de la literatura aromînească populară şi cultă, de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, la literatura ştiinţifică de specialitate (folclorică, etnografică şi lingvistică), constînd în studii (de toate dimensiunile şi de toate nivelurile), culegeri de texte, glosare, dicţionare [2], dinainte şi după 1900.

La toate acestea se adaugă un material extrem de preţios cules de autor personal în anchete la faţa locului (care nu au avut însă un caracter general, în sensul că nu s-au efectuat în toate regiunile locuite de aromîni; v. p. 11, unde se menţionează de ex. că regiunea *Arîulu álbu* dintre Tricol şi Iánina, cu numeroase sate curat aromîneşti, nu a fost cercetată).

În felul acesta *Dicţionarul dialectului aromîn* satisface dintr-odată criteriul orizontal, al răspîndirii geografice a termenilor din toate graiurile, şi cel vertical, al reprezentării tuturor etapelor atestate, de la secolul al XVIII-lea pînă în perioada anilor 1912 (cum ni se spune în Introducere, p. 47) [3], răspunde adică necesităţii de care vorbeam la început, toate lucrările anterioare rezolvînd numai parţial (şi din diferite puncte de vedere), problema în discuţie.

Un alt merit al *Dicţionarului* este acela că îmbină lingvistica cu etnografia şi folclorul (autorul este şi aici un continuator al profesorului său Ov. Densusianu). În corpul dicţionarului se dau preţioase informaţii de ordin etnografic şi folcloric cu privire la felul de viaţă (păstorit, cărvănarit etc.), port, dansuri, obiceiuri etc. (de ex. sub *acrîme, badzárâ, pîtă etc.* găsim observaţii cu privire la feluri de mîncare specifice şi prepararea lor; sub *aféndi, čélnic, niveástă* etc., detalii cu privire la relaţiile dintre membrii familiei, ai societăţii ete.).

Balcanologia are mult de profitat din analogiile şi concordanţele lexicale şi stilistice stabilite de prof. Tache Papahagi; adeseori aceste analogii şi concordanţe sînt extrabalcanice (de ex. între aromînă şi flamandă, cf. *aygizmačiun;* între aromînă şi italiană, cf. *casă* etc.); de asemenea cei ce studiază istoria limbii romîne găsesc aici numeroase referiri la faze identice sau analoage cu cele din vechea dacoromînă.

Morfologia aromînei înregistrează un spor de cunoştiinţe cu prilejul prezentării succinte, dar valoroase, a prof. T. Papahagi: forme necunoscute pînă acum în lucrările de specialitate sînt menţionate aici. Este vorba de formele de m.m.c. pf. sintetic dispărute, după mărturia autorului: + *avuseásim* (p. 23), + *fuseásim*, + *vruseásim*, + *acăţasim*, + *dásim*, + *loásim* (p. 26), de tipul celui din dacoromînă (se ştie că aromîna de azi foloseşte m.m.c. pf. analitic: *avţámă avútl, avţámă aciţátl* etc.). Regretăm că, formele în discuţie trimiţînd la o lucrare în manuscris [4], nu avem posibilitatea de a afla mai mult în legătură cu atestările, răspîndirea lor etc.

În fine *Dicţionarul dialectului aromîn* este un dicţionar etimologic. Autorul are marele merit de a fi avut în vedere tot ce s-a spus în problema etimologiei unui cuvînt, de a fi menţionat diferitele propuneri şi de a fi dat, la rîndul său, soluţii; în situaţiile care nu-i apăreau clare s-a ferit să-şi impună punctul

[1] Exceptînd lexicul din *Liturghier aromînesc*, apărut în 1962, cu un an înainte de apariţia *Dicţionarului dialectului aromînesc*; în schimb autorul citează *Elementele de dialectologie a limbii romîne* de I. Coteanu, lucrare care nu şi-a propus să aducă contribuţii materiale noi la cunoaşterea aromînei.

[2] Exceptînd Dicţionarul lui G. Pascu, în legătură cu care v. nota 2, p. 376.

[3] De fapt această afirmaţie vine în contrazicere cu atestările din dicţionar care, uneori urcă pînă în 1931 (de ex. cele din Geagea, *Elementul grec în dialectul aromîn*; chiar şi înregistrările făcute de autor depăşesc cu mult anul 1912).

[4] T. Papahagi, *Din epoca de formaţiune a limbii romîne*, cf. lista bibliografică, p. 1260

său de vedere (atitudine corectă din punct de vedere ştiinţific), lăsînd pe cercetător să hotărască, eventual, singur.

O apreciere asupra calităţii etimologiei din *Dicţionar* nu se poate face în grabă; este necesară o folosire de lungă durată a dicţionarului, care să permită verificarea lui din acest punct de vedere, de aceea nu considerăm necesar să facem simple şi izolate observaţii.

Cu privire la t r a n s c r i e r e : sistemul de notare este, cu mici excepţii, foarte bun; este de o consecvenţă ireproşabilă, posedă un număr de semne suficient pentru a reda sunetele aromîneşti; se notează cu regularitate accentul pe cuvintele polisilabice. Prin grija deosebită a autorului, lucrarea a fost scutită de greşelile tipografice, care puteau fi numeroase într-o lucrare de acest fel.

Dicţionarul dialectului aromîn, străduania întregii vieţi a prof. Tache Papahagi, este o l u c r a r e f u n d a m e n t a l ă în literatura aromînească de specialitate, indispensabilă în orice domeniu al cercetării lingvistice.

*

În cele ce urmează vom face cîteva observaţii cu privire la *Dicţionar*, observaţii care nu schimbă aprecierile de mai sus, ci sînt menite fie să atragă atenţia cercetătorului neavizat, mai puţin cunoscător al dialectului aromîn, asupra unor interpretări posibile, dar necorespunzătoare cu realitatea lingvistică, fie pentru a fi luate eventual în considerare într-o nouă ediţie, revăzută.

Începem cu o obiecţie pe care o considerăm importantă: *Dicţionarul dialectului aromîn* este, aşa cum am arătat, o lucrare foarte valoroasă prin materialul pe care îl conţine şi prin alte numeroase calităţi subliniate în paginile precedente; el nu reuşeşte să fie însă, întotdeauna, şi o lucrare de s i n t e z ă, capabilă să orienteze cercetătorul în labirintul acesta imens de cuvinte şi forme pe care le cuprinde un dicţionar de acest tip şi iată de ce:

Modul cum s-a s e l e c t a t materialul înregistrat şi cum a fost p r e z e n t a t în corpul dicţionarului poate deruta uneori pe cercetătorul neavizat, mai puţin sau de loc cunoscător al graiurilor aromîneşti.

În primul rînd era necesară o selecţie a materialului atestat în scrieri (de diferite niveluri, de diferite proveniente) sau înregistrat de autor personal, ceea ce nu s-a întîmplat întotdeauna. Afirmînd acestea ne referim la unele inserări care, după părerea noastră, nu-şi au locul în corpul dicţionarului. Astfel se inserează cuvinte care sînt atestate o s i n g u r ă d a t ă într-un dicţionar oarecare (fără a avea putinţa de a controla atestarea respectivă). De ex.: *cufédzŭ*, vb. I, „asurzesc", atestat numai la Nicolaidi, formă „necunoscută şi suspectă" (mărturiseşte autorul); *bidiví*, adj., „bidiviu", atestat numai la Dalametra, cu siguranţă dacoromînism; la fel *lumescu*, „lumesc", atestat o dată la Obedenaru (care, se ştie, dacoromînizează masiv), *bujor* şi derivatul său *îmbujurat; galántu*, „galant", la Mihăileanu; în aceeaşi situaţie sînt foarte multe „neologisme", care figurează în indicele pe origini la elementele italieneşti (mult prea multe!), franţuzeşti şi, mai ales, greceşti.

Alteori atestările se fac şi din reviste, cum e şi firesc, dar şi aici, adeseori, fără discernămînt: *sat* [2], „sat", atestat numai în „Lumina", este inserat cu menţiunea „azi, cuvîntul e necunoscut", iar, în dreptul etimonului: „— < ?". De aici se poate trage concluzia că *sat* a existat în aromînă şi a dispărut. Dar oare atestarea din „Lumina" poate fi luată în considerare? Dacă cumva este un dacoromînism?

La fel *şilic*, s.n., atestat o singură dată, tot în „Lumina", are menţiunea „probabil, să fie o eroare de tipar: *şilic* în loc de *ilic* (v. *ilécă*)". Atunci de ce figurează în dicţionar?

tecnon, s.m., invariabil, „copil". „Acest grecism l-am auzit în 1927 în satul Laca, unde circulă şi *fičior*". Înseamnă aceasta că *tecnon* a intrat în aromînă, şi că trebuie să figureze în lista de cuvinte aromîneşti pentru că a fost auzit *o d a t ă*, într-un sat, alături de *fičior*?

Exemplele se pot înmulţi, dar nu aceasta este problema: ceea ce interesează aici este principiul după care se face selecţia. În ceea ce ne priveşte considerăm că autorul era dator să intervină, cu atît mai mult cu cît aceste cuvinte măresc inutil inventarul lexical al graiurilor aromîneşti. Eventual, pentru ca

cercetătorul (care parcurge izvoarele în discuţie şi are nedumeriri în cazul cuvintelor de felul celor citate) să fie ajutat într-un fel oarecare, se putea întocmi la sfîrşitul dicţionarului o listă de asemenea cuvinte suspecte, atestate o singură dată în scrieri care prezintă mai puţină garanţie, care sînt eventuale greşeli de tipar etc. În felul acesta s-ar evita eventuale concluzii pe care le poate trage un cercetător, pe baza unor atestări neştiinţifice, atestări care nu corespund realităţii lingvistice.

În al doilea rînd, lipsa de care vorbeam decurge din modul de prezentare a materialului. Dicţionarul este al dialectului aromîn. Sarcina de a face un asemenea dicţionar nu este de loc uşoară: dialectul aromîn nu reprezintă un singur sistem lingvistic (fonetic-fonologic, morfologic, sintactic şi lexical), el este reprezentat concret de un grup de sisteme lingvistice cu asemănări structurale evidente. A înregistra într-un dicţionar lexicul dialectului aromîn înseamnă fie a înregistra lexicul fiecăruia din sistemele lingvistice în discuţie (ceea ce ar presupune o prealabilă cunoaştere, fie şi relativă, a diferenţierilor dialectale din sînul aromînei) fie a stabili şi a înregistra în dicţionar „suprasistemul" lexical, adică acel sistem al dialectului aromîn, stabilit pe baza asemănării dintre diversele sisteme propriu-zise.

Autorul a ales prima cale, mai des folosită, înregistrînd în *Dicţionar* cuvinte aparţinînd la diferite subsisteme lingvistice, a alcătuit aşadar un dicţionar al graiurilor aromîneşti, idee cu care oricine trebuie să fie de acord. Şi în acest mod de prezentare însă, ca şi în acela amintit de noi mai sus, se pune problema variantelor fonetice şi, mai puţin, morfologice (admiţînd că aceea a cuvintelor — diferite de la un grai la altul — este rezolvată: cititorul găseşte în dicţionar cuvîntul pe care îl caută cu sinonimele lui în alte graiuri şi cu menţiunea provenienţei lui teritoriale, care nu se face cu regularitate în *Dicţionar*, pentru că lucrul nu este întotdeauna posibil: autorul nu a făcut el însuşi anchete în toate regiunile).

Cum s-a rezolvat în *Dicţionar* problema variantelor fonetice? În cele mai multe cazuri autorul a inserat, în ordine alfabetică, la locul cuvenit, toate variantele regionale ale aceluiaşi cuvînt, cu valoarea gramaticală, sensul, etimonul şi trimiterile la celelalte forme din alte graiuri ale cuvîntului dat. Acest mod de prezentare are însă dezavantajul pe de o parte că este mai puţin economic, în sensul că tratarea de fiecare dată a variantelor măreşte enorm numărul cuvintelor-titlu şi pe de altă parte, că derutează pe cititor, care nu se poate descurca întotdeauna uşor în mulţimea de variante. Un singur exemplu va lămuri şi va ajuta la interpretarea şi folosirea justă a *Dicţionarului*: *căčiúlă* este tratat pe larg, la locul cuvenit, cu menţionarea valorii gramaticale, a sensului, iar, pentru etimon, „cf. alb. *Kačúlle* „beretto" şi dr. *căciulă* (DA)". Varianta *căčiúuă*, care trimite la primul cuvînt, este tratată şi ea la locul cuvenit, menţionîndu-se din nou valoarea gramaticală, formele de plural, atestările şi citatele şi făcîndu-se observaţii cu privire la ortografierea cuvîntului. Pentru etimon: „— < ?". Este limpede că, procedîndu-se astfel, cititorul se poate întreba: sînt două cuvinte (unul cu etimon cunoscut, sau presupus, şi altul necunoscut, sau unul singur? (v. şi *nğernu*, *nčernu*; *tilál*, *tileál*, *til'eál* etc.).

Cele mai multe neajunsuri, din punctul de vedere al variantelor fonetice, se datoresc diferenţelor, în domeniul vocalismului, dintre graiurile din sud şi cele din nord (într-o repartiţie foarte largă şi, considerăm, nerezolvată încă): este vorba de neutralizarea opoziţiei dintre vocalele de apertură medie şi minimă *ă* şi *e*, în silabe neaccentuate (în graiurile din sud), şi menţinerea opoziţiei în cele din nord: *zărzăvate* (nord), *zirzivăti* (sud), *s-cădă*, *căde* (nord), *s-cădi*, *cădi* (sud). Neconsiderarea fenomenului ca un fapt de sistem a făcut ca cei mai mulţi cercetători aromîni, cunoscători ai ambelor sisteme lingvistice, să noteze adeseori arbitrar cuvintele conţinînd pe *ă* şi *e* neaccentuaţi. Se ajunge astfel la „hibride" de tipul *zîrzivate*, pentru *zirzivati*, formă corectă, conformă cu sistemul limbii (v. de ex. cuvîntul şi

în *Dicţionar* sub *zărzăvale* dar şi sub *zîrzîvate*, după Dalametra).

Problema lui *e* şi *ă* neaccentuaţi a rămas nerezolvată şi în *Dicţionar* : cuvintele au fost înregistrate în ordine alfabetică atît cu *ă*, *e* păstraţi cît şi cu *ă*, *e* neaccentuaţi > *î*, *i*, mărindu-se mai ales din acest motiv numărul cuvintelor-titlu din *Dicţionar* [1].

În fine, în mai multe locuri autorul menţionează că spre a evita amănuntele (p. 16) nu a stăruit asupra unor fonetisme regionale (ca *-rl-* şi *-rn-* > *-rr-*). „La fel am procedat şi cu privire la varietatea fonetică şi morfologică pe regiuni" (subl. n. — *M.C.-M.*). Dar totul în aromînă este regional, pentru că, aşa cum am spus, aromîna este un suprasistem al sistemelor (concrete, regionale).

Poate că în cazul variantelor era bine să se procedeze astfel : să se dea drept cuvînt-titlu, întotdeauna, numai formele dintr-unul din graiurile aromîneşti (din nord, sau din sud, în aceeaşi repartiţie largă), iar în cadrul acestui cuvînt-titlu să se grupeze toate variantele, cu atestările, citatele respective, şi numai o dată, aici, să se dea etimonul. În felul acesta numărul cuvintelor-titlu ar fi cel real şi cititorul nu ar rămîne cu o falsă impresie despre bogăţia vocabularului aromînesc ; în plus, ceea ce este şi mai important, ar fi mai lămurit cu privire la repartiţia teritorială a formelor.

Observaţia este valabilă şi pentru formele gramaticale care sînt tratate uneori şi izolat, deşi trimit la cuvîntul-titlu (persoana I singular a verbelor sau singularul substantivelor, singularul masculin al adjectivelor). Aşa trebuia să se procedeze cu infinitivele, cu participiile, cu adjectivele substantivate, cu formele verbale regionale sau neregulate ale aceluiaşi verb (ex. verbul *hiŭ* „sînt" este tratat şi sub *hiŭ* (forma din sud), dar şi sub *escu* (nord) şi sub *him*, în sensul că la toate se menţionează valoarea gramaticală şi se dau contexte).

Observaţii mai de amănunt : Întîi cu privire la sistemul de transcriere (care, aşa cum am arătat, este foarte bun, cu mici excepţii) : îi reproşăm autorului că din prea multă înţelegere pentru munca tipografică [2] a renunţat să-l noteze pe *ŭ* (semison, după o singură consoană), reproducîndu-l numai după *-dz*, *-j*, *-ţ* şi *-ş* (probabil pentru că valoarea lui fonologică este, în aceste cazuri, mai evidentă : *acaţ^{u}*, *caş^{u}*, *cutedz^{u}* (din exemplele citate de autor), faţă de *acaţ^{ĭ}*, *cuteţ^{ĭ}* (în transcrierea ns.) *-ĭ* este o realitate fonetică şi fonologică de necontestat în aromînă ; structura grupurilor consonantice aromîneşti nu poate fi just înţeleasă în afara semivocalelor finale postconsonantice ; implicaţiile morfologice ale acestor semivocale sînt de asemenea extrem de importante.

Tot în legătură cu transcrierea, sugerăm : a) transcrierea lui *x* ca *cs*, dat fiind că ortografia folosită este fonetică, nu ne aflăm în faţa unei tradiţii ortografice ; b) transcrierea lui *G* prin *g'*, primul fiind învechit şi mai puţin cunoscut (în afară de publicaţiile lui Ov. Densusianu).

O ultimă observaţie se referă la fotografii : dat fiind că dicţionarul este al dialectului aromîn (= al tuturor graiurilor aromîneşti), era de dorit să fie reprezentate aici toate (sau aproape toate) ramurile de aromîni, nu numai cîteva (de ex. se dau două fotografii din Avdela şi una din Băiasa, locali-

[1] Concludentă în acest sens este şi transpunerea în aromîna nordică şi sudică a textului fărşerotesc, făcută de autor. Textul aromînesc din sud este uneori incorect transpus, neţinîndu-se seama întotdeauna de legea fonetică a lui *e* şi *ă* neaccentuaţi > *i*, *î* : *Lucram trî'nă pîni. Toamna, cîndu dipnea fumél'ile tu-arniŭ, agiundzeam pînă Larsa, Trîcol şi Lăsun ... Séftira oară ńirdzeám di li aduţeám fumél'ile la munte.* În transpunerea corectă ar fi trebuit să se scrie : *nî*, *pînî*, *oarî*, (cf. *trî*, *pînî*, în transpunerea autorului, în acelaşi text din sud) ; *fumél'îli* (de două ori), *muntî* (alături de *pîni*, *di*, *li*, *diparti*, în transpunerea autorului, în acelaşi text). Pentru alte exemple v. şi formele de imperativ, pers. a 2-a sing. terminate în *-i* (<*-e* neacc.) : *veádi*, *scádi*, *úmpli* ; în schimb infinitivele : *videáre*, *cădeare*, pentru *videari*, *cîdeari*, aşteptate pentru acelaşi grai).

[2] V. p. 7 „Spre a uşura, ca tehnică, tipărirea acestui dicţionar în atari cuvinte nu l-am reprodus pe *-ŭ* ...".

tăţi învecinate, în schimb alte ramuri de aromîni nu sînt de loc reprezentate). În altă ordine de idei, fotografiile trebuiau însoţite, în unele cazuri, de un comentariu mai amplu, menit să explice adevăratul înţeles al imaginii; altfel se poate trage de exemplu concluzia că aromînii, în întregimea lor, au rămas la stadiul de transhumanţă şi nomadism; aceasta pentru că nu se limitează în nici un fel acest fenomen social.

Matilda Caragiu-Marioţeanu

Probleme de lingvistică generală, vol. IV, Bucureşti, Ed. Academiei R. P. R., 1962, 202 p.

Volumul al IV-lea din culegerea de *Probleme de lingvistică generală* se deosebeşte de celelalte prin varietatea temelor tratate şi prin orientarea mai strictă spre unele capitole actuale ale lingvisticii generale. În preocupările teoretice ale lingviştilor de la noi s-a realizat un progres simţitor: în prezent nu se caută doar exemplificări ale tezelor filozofice generale. E adevărat că şi lucrul acesta este necesar, deoarece abordarea limbii prin prisma legilor şi categoriilor dialecticii materialiste înseamnă de fapt cunoaşterea celor mai importante trăsături ale fenomenului lingvistic. Totuşi, dacă se porneşte de la o schemă prea generală, pot rămîne în afara preocupărilor anumite sectoare ale lingvisticii generale. De aceea este nevoie să se caute soluţii noi unor probleme de lingvistică generală, mult dezbătute în tradiţia lingvistică. Volumul prezentat aici reflectă tocmai această tendinţă. Astfel în mai multe contribuţii e vorba de definirea unităţilor limbii (sens, semantem, semn, semnul zero); altele se ocupă de anumite aspecte structurale ale limbii (caracterul sistematic, expresivitatea, stilistica). Unele articole studiază apariţia şi dezvoltarea limbii, legătura dintre limbi şi, în sfîrşit, e reprezentată şi istoria lingvisticii. În ciuda diversităţii domeniilor de cercetare, există o trăsătură comună a lucrărilor: toţi autorii se străduiesc să dea o interpretare materialistă şi dialectică problemei cercetate. La aceasta se adaugă, la unii din autori, încercarea de a analiza faptele cu ajutorul unor metode şi procedee moderne.

Voi prezenta lucrările în ordinea dată în volum, deoarece ele au fost grupate după criterii de conţinut, ca de altfel şi în volumele precedente şi anume de la mai generale la mai puţin generale. Volumul se deschide cu articolul semnat de acad. Iorgu Iordan, *Inovaţii individuale şi inovaţii colective*. După cum se ştie, autorul s-a mai ocupat şi cu alte ocazii de problema inovaţiilor în limbă. Şi de data aceasta acad. Iorgu Iordan prezintă observaţii interesante cu privire la natura inovaţiilor, de exemplu analiza categoriei de inovaţii colective, comparate cu cele din creaţia folclorică.

Autorul împarte inovaţiile în interne şi externe, după cum ţin de natura limbii sau de contactul dintre limbi. Cred că în a doua categorie puteau fi incluse şi inovaţiile apărute ca urmare a influenţei societăţii asupra limbii. Astfel, de exemplu, s-ar fi putut arăta că şi în morfologie apar unele trăsături noi în urma dezvoltării gîndirii, care depinde în ultimă instanţă de dezvoltarea societăţii. E vorba mai ales de organizarea sistemului morfologic sau de dezvoltarea conţinutului categoriilor gramaticale, cum este, de pildă, evoluţia genului neutru de la indo-europeană pînă azi.

Articolul acad. Iorgu Iordan dă sugestii şi invită la meditaţie. În cercetări ulterioare s-ar putea relua discuţia inovaţiilor şi în legătură cu categoriile de necesitate — întîmplare — condiţie.

Andrei Avram publică articolul *Sistem general şi sistem individual în vorbirea copilului*. În vorbirea copilului se întîlnesc unele feno-

mene individuale care reprezintă o manifestare a sistemului general și altele care contravin sistemului general (p. 20). Pentru demonstrarea valabilității acestei împărțiri, autorul invocă fapte din fonetică, gramatică și vocabular. Interesantă este comentarea lor din punctul de vedere al raportului dintre noțiunile de sistem și normă.

Vorbirea copilului este și nu este realizarea limbii generale, întrucît reprezintă în același timp realizarea individuală a limbii generale și realizarea unui sistem lingvistic individual, deosebit de cel al adulților. Acest aspect contradictoriu ieșea mai bine în evidență, dacă autorul introducea în discuție și categoria de particular. Astfel se poate spune că sistemul copilului este un mod particular de manifestare a sistemului limbii comune, dar în același timp el reprezintă un ansamblu de trăsături constante : micii vorbitori ai unei limbi au un sistem format din particularități lingvistice mai mult sau mai puțin asemănătoare. Față de acest nivel, vorbirea unui singur copil reprezintă individualul.

Sorin Stati se ocupă de *Analiza unităților de conținut.* Prin conținut în opoziție cu expresia, nu trebuie să înțelegem raportul dintre conținut și formă. Fără a intra în detalii, autorul pornește de la distincția glosematică dintre conținut și expresie, dintre formă și substanță, delimitîndu-se de Hjelmslev prin afirmația că și cele două substanțe (a conținutului și a expresiei) intră în obiectul lingvisticii. Această teză trebuia explicată ceva mai amănunțit și, în orice caz, era necesar să fie reluată în cursul demonstrației.

Scopul lucrării este stabilirea unității de conținut a cuvintelor. Aceasta se face numai pe baze formale și este restrînsă la limbile indoeuropene. Ambele restricții fac ca definiția să nu fie atotcuprinzătoare. Unitatea minimală pe planul conținutului este *semantemul,* adică partea ideală a cuvîntului la toate formele paradigmei sale. Aspectul de conținut al morfemelor nu poate fi o unitate de bază a conținutului, deoarece, după autor, sensurile morfemelor nu reprezintă un fascicol de trăsături distinctive. Interpretarea logică a sensului este respinsă : „Ar fi greșit să se caute aceste trăsături în definițiile logice ale noțiunilor respective" (p. 33). Semantemul e alcătuit din sensul lexical al morfemelor lexicale și din sensurile gramaticale ale afixelor. Dar chiar menținîndu-ne în cadrul limbilor indo-europene, care este semantemul unor adverbe ca *ieri, nimic*? S-ar putea vorbi în acest caz de trăsătura distinctivă „sens adverbial".

Referirea la „substanță" semantică este indispensabilă în analiza unităților de conținut. Într-adevăr, dacă pornim de la notele logice ale noțiunilor, vom constata ușor că ele reprezintă trăsături distinctive. În orice noțiune putem distinge cel puțin note incluse în definiția prin genul proxim și diferența specifică. Relațional vorbind, diferențele specifice pot fi comutate ; rezultatul este obținerea unei alte unități semantice : în „picior" dacă schimbăm trăsătura logică de „inferior" cu cea de „superior" obținem unitatea „mînă". Prin urmare, relația formă a conținutului — formă a expresi i este insuficientă. Analiza unităților de conținut se poate face pe baza metodei heteroplane, dar nu referindu-ne numai la efectul comutărilor în planul expresiei, ci și în planul logic. În acest fel și legătura dintre limbă și gîndire apare mai complexă.

Două lucrări se ocupă de problema expresivității. În *Contrast și opoziții în domeniul expresivității* Elena Slave încearcă să aplice analiza relațională, structurală, la categoria de expresivitate. Autoarea împarte expresivitatea în trei categorii după opoziția contractată între termenul marcat prin expresivitate și cel neutru : 1) există cuvinte expresive care evocă unele trăsături concrete ale fenomenului denumit, în special cuvintele cu simbolism fonetic opuse unor sinonime neutre. 2) Cuvintele metaforice (și cele care au la bază figuri de stil în general) sînt expresive dacă au sinonime nemetaforice. Ele sînt interpretate după distanța dintre sensul de bază și cel figurat. 3) Sinonimele stilistice, dacă sînt deplasate din contextul lor natural în contexte în care nu ne așteptăm să le întîlnim, produc efecte expresive.

Cum se vede, expresivitatea e analizată în cadrul unor unități distincte în sistem, adică pe plan paradigmatic. În această privință nu se vede clar deosebirea de elementele care nu constituie un sistem. Pe plan sintagmatic e analizată relația de contrast. În această privință era necesar să se vorbească despre predictibilitatea elementelor; în felul acesta expresivitatea putea fi apreciată cu ajutorul cantității de informație.

I. Coteanu semnează un studiu amplu intitulat *Considerații asupra structurii stilistice a limbii*. După ce discută domeniul stilisticii, diferitele orientări de la Bally încoace, precum și clasificările stilurilor propuse de diverși specialiști, autorul se oprește asupra definirii esenței limbii comune în raport cu limbajele speciale. Ea e înțeleasă ca invariantă, iar limbajele speciale ca variante (p. 69). Se poate face însă deosebirea între subdiviziunile stilurilor ca variante și stiluri, care, la un anumit nivel, sînt unități distincte.

O parte interesantă a lucrării lui I. Coteanu este cea consacrată analizei expresivității prin cantitatea de informație purtată de mesaj. Expresivitatea unui element este direct proporțională cu cantitatea de informație pe care o aduce. Din acest punct de vedere sînt discutate cuvintele polisemantice ca fiind mai expresive față de cele monosemantice. Trebuia să se explice aici ceva mai mult însușirea paradoxală a faptelor expresive. Se știe că elementele rare aduc mai mare cantitate de informație decît cele frecvente, prin aceea că sînt mai puțin probabile. Faptele expresive sînt alcătuite de obicei din elemente frecvente, dar acestea apar în îmbinări neobișnuite, pot fi ghicite mai greu în accepțiile speciale (expresive) și aduc astfel o mare cantitate de informație. O astfel de trăsătură este implicată de despărțirea făcută de autor între expresivitatea latentă și cea dedusă (p. 75).

I. Coteanu propune o clasificare largă în limbaj artistic și științific, la care adaugă limbajul popular. Sînt analizate în mod subtil caracteristicile acestor categorii, ale stilului individual, ale exprimării orale în opoziție cu cea scrisă. Lucrarea se încheie cu considerații de metodă. La p. 81 se vorbește despre conținutul semnului; definirea conținutului în raport cu forma pare a fi făcută însă din puncte de vedere diferite.

În ansamblu, studiul lui I. Coteanu reprezintă o contribuție interesantă. Autorul a consacrat mai multe articole ramificațiilor stilistice ale limbii, fiind unul din puținii cercetători de la noi care a încercat să le dea o interpretare sistematică. Lucrarea prezentată în rîndurile de față demonstrează necesitatea introducerii metodei structurale în stilistică. În același timp rezultă că în faptele de stil trebuie să se țină seama de substanța lingvistică; modul ei de manifestare poate fi dezvăluit cu ajutorul categoriilor teoriei informației.

În mai multe articole se tratează problema semnului lingvistic. O prezentare generală e făcută de P. Miclău în *Semn, semnal, „arbitrar"*. Semnul e interpretat din punctul de vedere pavlovist și al teoriei cunoașterii prin confruntarea cu datele noi ale ciberneticii. Din aceste domenii se aduc argumente în favoarea tezei că semn este numai complexul sonor. Se face deosebirea între semn și semnal, urmărită pe mai multe planuri: conținut și formă, funcțiile limbii, procesul de transmitere a informației, limbă și vorbire. Despre funcții nu se dau însă suficiente lămuriri. De asemenea ar fi fost necesar să se arate în fiecare caz în parte ce e primordial, semnul sau semnalul.

Categoriei de arbitrar a semnului lingvistic i se dă o nouă interpretare pe baza raportului dintre necesitate, întîmplare și condiție. Ultima categorie e asimilată cu motivarea lingvistică; raportul respectiv e urmărit pe planurile în care intervine semnul lingvistic.

I. Rizescu publică articolul intitulat *Observații asupra semnului zero*. Discutînd diferite accepții date semnului zero, autorul combate categoria saussuriană a valorii, prin relieferea importanței aspectului pozitiv al termenilor. Semnul zero există numai în sistemul gramatical în cadrul unei paradigme. Susținerea acestui punct de vedere reprezintă partea esențială a articolului. Ar fi fost necesar însă ca autorul să înfățișeze mai clar

felul cum se manifestă semnul zero şi pe plan sintagmatic. Acest punct de vedere ar fi lămurit mai bine situaţiile în care avem de-a face într-adevăr cu semnul zero, întrucît nu peste tot unde lipseşte ceva e vorba de elementul zero. Semnul zero reprezintă absenţa aspectului sonor al unui morfem gramatical numai în cazul în care conţinutul morfemului respectiv intră în componenţa unui semantem, în accepţia dată acestei unităţi de Sorin Stati în lucrarea pomenită mai sus.

Finuţa Asan semnează *Note în legătură cu sensul cuvîntului*, în care discută unele probleme teoretice de semantică sincronică şi diacronică. Importantă este precizarea că sensul cuvintelor exprimă întotdeauna trăsăturile esenţiale ale clasei de obiecte şi fenomene reflectate. În ce priveşte schimbările de sens, autoarea arată că ele pot fi cauzate şi de factori interni, de exemplu de context. Este posibil să se stabilească liniile generale ale evoluţiei semantice, prin referirea la raporturile dintre noţiuni. Interjecţiile, onomatopeele, prepoziţiile şi conjuncţiile nu exprimă noţiuni. Nu este însă clar precizată situaţia onomatopeelor. Unele într-adevăr nu au un conţinut logic : *cucurigu*, *trosc* etc. nu intră în sistemul lingvistic ; dar cele „gramaticalizate", cum sînt *cucul*, *a behăi* exprimă un conţinut logic, la care se adaugă nota acustică specifică fiinţelor sau lucrurilor denumite.

Articolul reprezintă deci o încercare de fundamentare logică a problemelor generale ale semanticii. Ar fi fost însă necesar ca o asemenea analiză să fie însoţită de utilizarea procedeelor lingvistice. De exemplu, problema esenţei unităţilor limbii, inclusiv a celor semantice, trebuie rezolvată prin folosirea probei comutării, care ne duce la stabilirea invariantelor. Schimbările de sens pot fi explicate prin mecanismul neutralizării. În ce priveşte factorii interni, reduşi de autoare la context, trebuia să se precizeze accepţia dată contextului. E vorba de relaţii sintagmatice (restrînse), deci de împrejurări accidentale, care nu au un caracter sistematic atît de evident ca relaţiile paradigmatice.

În articolul *„Limba gesturilor" şi „limba strigătelor"* acad. Al. Graur reia discuţia privitoare la elementele iniţiale ale limbajului, aducînd argumente noi pentru dovedirea superiorităţii strigătelor. Spre deosebire de gesturi, strigătele pot atrage atenţia asupra unei situaţii pe care n-o observi. După ce au semnalizat fără intenţie, strigătele au fost folosite conştient, s-au transformat în cuvinte. Onomatopeele au apărut mai tîrziu. Între cele două etape se intercalează, cred, interjecţiile emise în mod spontan în procesul muncii, de care, de altfel, acad. Al. Graur s-a ocupat în *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960, p. 193.

Vorbind de trecerea de la primul sistem de semnalizare la semnalul de gradul al doilea, autorul arată cum se realizează acest salt pe baza proceselor de abstractizare şi generalizare, „stabilindu-se ferm legătura dintre cele două feţe ale semnului" (p. 144). Dacă prin semn se înţelege numai complexul sonor, ar fi trebuit să se folosească în loc de semn termenul de cuvînt. Pornind de la raţionamente judicioase şi de la observaţia atentă a mecanismului comunicării lingvistice şi nelingvistice, acad. Al. Graur aduce unele precizări interesante care ne ajută să vedem mai limpede procesul de constituire a limbajului.

Cu aplicaţie la iudeo-spaniolă Marius Sala se ocupă de *Dispariţia limbii şi polisemia*. Cele două fenomene se influenţează reciproc. Într-o limbă a cărei folosire se restrînge la sfere din ce în ce mai mici, sensul cuvintelor începe să fie uitat. Vorbitorii îl ghicesc în context sau îl apropie de sensul unor cuvinte mai cunoscute din propria limbă sau din limba străină pe care o folosesc. Urmarea este că necunoaşterea exactă a sensului duce la scăderea posibilităţii de comunicare a limbii respective. Autorul sesizează bine aspectul dialectic al problemei cercetate. Trebuia însă să stabilească mai exact deosebirea dintre polisemia obişnuită şi apariţia unui sens vag. În primul caz notele semantice sînt distincte şi sînt subordonate uneia comune, în al doilea, legăturile semantice sînt accidentale. De asemenea trebuia făcută delimitarea de aspectul

special al apropierii între cuvinte şi fenomenul de etimologie populară.

Pornind de la o experienţă personală, C. Poghirc publică *Observaţii asupra procesului de însuşire a unei limbi străine.* Autorul analizează mai întîi mecanismul de semnalizare, care intervine în însuşirea unei limbi străine. Sînt aduse elemente de teoria informaţiei şi de semiologie. Între limbă ca sistem de semne şi codurile nelingvistice autorul stabileşte o deosebire, în sensul că ultimele n-ar reprezenta o structură. Dar diferenţa calitativă dintre ele nu înseamnă implicit absenţa structurii în cazul codurilor. Indiferent dacă valoarea elementelor e arbitrară sau nu, principale sînt corespondenţele dintre semne şi sensurile lor precum şi relaţiile „sintactice" dintre ele. Or, acestea presupun existenţa unei structuri, chiar dacă ea e elementară, artificială.

Interesante sînt observaţiile autorului asupra legăturii dintre însuşirea unei limbi străine şi trăsăturile sistemelor lingvistice care se confruntă. Se fac cu această ocazie şi unele observaţii de natură pedagogică. Articolul se încheie cu unele notaţii asupra raportului dintre limbă şi gîndire : sărăcia expresiei duce la îngreunarea procesului de gîndire. E un caz de influenţă reală a limbii asupra gîndirii, aspect înţeles de multe ori idealist, de pildă de neokantianişti.

Mult dezbătută în lucrările de la noi este problema raportului dintre conţinut şi formă în limbă. Dintr-un punct de vedere nou o reia Al. Ionaşcu în articolul *Cu privire la aspectul social al elementelor limbii.* După ce discută diferite păreri privitoare la sens şi la legătura lui cu noţiunea, autorul ajunge la concluzia că prin conţinut lingvistic trebuie să înţelegem proprietatea socială a semnului de a desemna obiectul real, de a exprima noţiunea ; particularităţile exterioare constituie forma (p. 182). Forma este înţeleasă ca în lucrările acad. Al. Graur : ea înseamnă organizarea complexului sonor, sunetele fiind materialul ei de construcţie. Deosebirea faţă de acad. Al. Graur constă în modul de a înţelege conţinutul : acesta nu e alcătuit din ceea ce avem în minte cînd comunicăm, ci de funcţia semnului. Funcţia poate fi aplicată şi la fonem, care capătă astfel un conţinut propriu.

În acest caz trebuie să vedem exact ce înseamnă funcţie şi semn. Prin funcţie Al. Ionaşcu înţelege „orientare finală", „rol" ; această accepţie este, după autor, asemănătoare concepţiei pragheze şi diferă de cea glosematică, care porneşte de la premise matematice. Trebuie arătat însă că cea mai nouă accepţie a noţiunii de funcţie este atît de cuprinzătoare, încît include şi sensul obişnuit al termenului. Ca bază matematică se porneşte de la teoria mulţimilor. Aplicînd noţiunea actuală de funcţie la raportul dintre conţinut şi formă în limbă, vom lua în discuţie mulţimea semnelor ca domeniu de definiţie, relaţia de corespondenţă a acestora cu sensurile ca mulţime a valorilor. Funcţia e reprezentată de întregul ansamblu, care cuprinde cele două mulţimi drept elemente de conţinut şi corespondenţa dintre ele drept formă. La alt nivel, cînd operăm cu semnele şi sensurile luate ca structuri separate, le putem despărţi în alte mulţimi legate prin alte reguli funcţionale. Dacă luăm o submulţime de sensuri, care constituie un mesaj, observăm că, în procesul de transmitere a informaţiei, fiecare semantem se aplică pe un semnal. Acesta este un mod de organizare, o proiecţie a semantemului ; *semantemul* este conţinut, iar semnalul formă. Prin urmare, de fiecare dată cînd ne referim la conţinut şi formă, mai ales cînd le interpretăm pe baze funcţionale, e necesar să arătăm la ce nivel facem analiza.

Lucia Wald publică articolul *Aspecte dialectice în teoria limbii a lui Wilhelm von Humboldt.* Sînt analizate pe scurt principalele preocupări de lingvistică generală ale savantului german : încercarea de a defini limbajul, de a prezenta funcţiile acestuia, aspectele dialectice ale vorbirii, inovaţiile lingvistice, legătura limbii cu cunoaşterea, cu spiritul poporului, organizarea interioară a limbii, problema progresului. Autoarea delimitează laturile idealiste ale teoriei lui Humboldt de unele teze pozitive, dialectice. În mod succint se arată cum au fost preluate ideile lui Humboldt de alte şcoli. Era însă necesar să se arate mai

amănunţit felul cum se pot utiliza astăzi unele aspecte ale teoriei învăţatului german în lingvistica generală.

*

Volumul al IV-lea din *Probleme de lingvistică generală* reflectă tendinţele actuale ale teoriei limbii de la noi. În ansamblu, lucrările contribuie la dezvoltarea unei filozofii a limbii bazate pe materialismul dialectic şi istoric. Din punct de vedere metodologic, unii autori folosesc mijloace oferite de orientările moderne, subordonînd însă analiza înţelegerii marxiste a limbii şi a evoluţiei ei. Soluţiile interesante propuse în domenii atît de variate şi de complexe dovedesc caracterul fecund al principiilor care stau la baza lingvisticii noastre generale.

P. Miclău

GH. BOLOCAN—T. VORONŢOVA, *Învăţaţi limba rusă fără profesor*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962, 707 p. + Cheia exerciţiilor, 178 p.

Adresîndu-se unui cerc larg de cititori, „trecuţi de vîrsta şcolară" şi „familiarizaţi cu terminologia gramaticală la nivelul şcolii medii" (vezi Introducere, p. 5), manualul este structurat astfel încît să corespundă scopului practic pe care şi-l propun autorii, acela „de a da o carte de limba rusă pentru romîni şi nu una în general" (p. 5). Prin urmare, metoda de lucru constă, în bună parte, în compararea şi deosebirea fenomenelor de limbă şi, în ultimă instanţă, în evidenţierea structurii funcţionale a limbii ruse. Acest fapt îl pune pe cititor încă de la început în faţa unui manual conceput diferit de celelalte apărute pînă acum în aceeaşi serie.

Împărţitea în capitole păstrează modelul clasic, în sensul că se începe cu fonetica limbii ruse (p. 13—47), după care urmează un număr de 84 de lecţii (p. 51—561) şi o scurtă prezentare a gramaticii (p. 565—697). În primele 25 de lecţii ale părţii a doua sînt predate progresiv noţiuni elementare de gramatică şi vocabular, în următoarele 34 de lecţii sînt tratate amănunţit problemele morfologiei, în special ale verbului, iar în ultimele 25 de lecţii se revine asupra chestiunilor celor mai importante de sintaxă a propoziţiei şi a frazei. Structura fiecărei lecţii este următoarea: vocabular, text (aparţinînd autorilor), explicarea problemelor de gramatică ilustrate în text, exerciţii.

La sfîrşit autorii au dat şi o schiţă de gramatică însoţită de numeroase tabele recapitulative. Cartea are ca anexă Cheia exerciţiilor şi Vocabularul (rus-romîn şi romîn-rus), în care se răspunde la majoritatea temelor incluse în volum şi sînt date cuvintele folosite în cuprinsul lecţiilor şi exerciţiilor.

Separarea foneticii într-un capitol independent ni se pare foarte utilă, deoarece dificultăţile de pronunţare a unei limbi străine trebuie rezolvate din capul locului, o dată cu prezentarea alfabetului şi a regulilor de scriere, şi nu tratate izolat în corpul lecţiilor care alcătuiesc scheletul propriu-zis al cărţii. Partea aceasta a manualului se deschide cu expunerea sistemului de transcriere fonetică, la baza căruia autorii au pus literele alfabetului romînesc (ц = ţ, ш = ş, ы = î). Transcrierea utilizată are în vedere toate poziţiile fonetice în care pot apărea sunetele limbii ruse, uşurînd în mare măsură deprinderea unei pronunţări corecte.

La vocalism, într-un paragraf special, autorii atrag atenţia asupra schimbărilor cantitative şi calitative suferite de vocalele *o*, *a*, *e* în poziţiile neaccentuate. Credem că din

punct de vedere metodic era bine să nu fie evitată denumirea fenomenului studiat (reducţie fonetică). Consonantismul limbii ruse, după cum era de aşteptat, se bucură de o cercetare mai întinsă. Apropierile şi diferenţele dintre sistemul consonantic al celor două limbi sînt folosite la subcapitolele despre consoane dure şi moi, surde şi sonore (vezi şi secţiunile aparatului bucal ilustrînd pronunţarea consoanelor *л* şi *л'* opuse lui *l* şi *l'* din limba română).

În anumite privinţe, la partea de fonetică autorii fac şi unele incursiuni în fonologie, introducînd numeroase exemple de perechi minimale deosebite printr-un singur element pertinent (moale-dur, sonor-surd). Acest fapt este relevat şi mai bine de modul în care este rezolvată problema includerii sunetului ы în sistemul fonologic al limbii ruse[1]. Deşi îl trec, firește, în rîndul vocalelor, autorii arată indirect (am putea spune îşi mărturisesc convingerea) că în unele perechi ca *пимать-пимать* şi *пылить-пилить* elementul diferenţial îl constituie nu vocalele deosebite, ci caracterul dur sau moale al consoanei iniţiale (vezi enunţul exerciţiului VI, p. 30). Desigur, o discuţie pe această temă nu putea fi angajată în manual. Totuşi, pentru a se evita o eventuală neînţelegere, ar fi fost necesară undeva precizarea că înaintea lui u consoanele sînt totdeauna dure, iar înaintea lui ы sînt moi.

O oarecare nedumerire ar putea produce cititorului nespecializat trecerea lui *ă* (i scurt) în rîndul consoanelor, fără specificarea naturii aparte a acestui sunet. Credem că se impunea acest lucru, deoarece prin asemănarea sa grafică cu vocala *u* şi prin apropierile de sunetul corespunzător din „diftongii româneşti *ia, ie, io, iu*", sugerate la p. 26, se dă posibilitatea interpretării sale ca vocală.

În partea a doua, autorii se ocupă de morfologia şi sintaxa limbii ruse, de unele probleme specifice ale lexicului. Lecţiile sînt axate în jurul mai multor chestiuni de gramatică, a căror explicare este dată în continuare, aşa cum se obişnuieşte în orice manual. În vocabularul fiecărei lecţii figurează de regulă numai sensurile din context ale cuvintelor. Lecţiile sînt completate uneori cu mici texte umoristice, date ca exerciţii suplimentare de traducere; prin conţinutul lor atrăgător acestea sporesc interesul cititorului pentru studiul individual, obligîndu-l astfel să lucreze mai activ cu dicţionarul. De altfel, asupra acestei laturi indispensabile a muncii de învăţare a unei limbi străine autorii insistă ori de cîte ori au prilejul.

Numărul mare de exerciţii în această secţiune a cărţii este pe deplin justificat într-un asemenea manual. Temele sînt în general întocmite astfel, încît să facă apel continuu la cunoştinţele dobîndite anterior.

Caracterul practic al manualului se reflectă şi în tematica variată a lecţiilor. În afară de subiecte care vizează însuşirea unui vocabular necesar conversaţiei în cele mai diferite situaţii (în călătorie, în excursie, la hotel, la restaurant, la mare, la croitor etc.), al căror folos este indiscutabil, credem că ar fi fost bine să fie introduse unele lecţii cu subiecte luate din istoria ţării noastre, din viaţa unor mari personalităţi culturale şi artistice.

O atenţie constantă este acordată însuşirii expresiilor frazeologice şi construcţiilor proprii limbii ruse. Principiul stabilirii identităţii sau deosebirilor funcţionale în domeniul lexicului şi gramaticii celor două limbi îi călăuzeşte pe autori atunci cînd se opresc asupra diverselor posibilităţi de exprimare a sinonimiei sintactice sau lexicale. Merită o subliniere specială lecţiile consacrate prezentării diferitelor raporturi sintactice sinonimice, cum ar fi cele despre construcţiile cu prepoziţii şi fără prepoziţii, despre relaţiile temporale. Îmbinările libere ale aceloraşi cuvinte, părţi de propoziţie sau propoziţii, îmbinări structural deosebite, dar exprimînd relaţii şi fenomene de aceeaşi natură — cum sînt definite con-

[1] După cum se ştie, majoritatea fonologilor sovietici consideră că ы este o variantă poziţională a fonemului *u*, şi nu un fonem independent.

structiile sinonimice[1] — au o însemnătate practică deosebită şi autorii au înţeles pe deplin acest lucru. Grija cu care este selecţionat materialul lingvistic în grupe de sinonime sintactice şi sinonime lexicale, bine diferenţiate, constituie o dovadă.

Comparaţia cu limba romînă este folosită mai ales în acele situaţii în care dificultăţile metodice sînt mai mari şi tocmai aici se observă cel mai bine contribuţia personală a autorilor. Ne referim la instructiva prezentare a construcţiilor *У меня*, *У меня есть*, *У меня нет* (p. 212, 514—516), la îmbinările în care apar pronumele nehotărîte *кто-то*, *кто-либо*, *что-то*, *что-либо* etc. (p. 540—541), în explicarea cărora se găsesc interesante paralele şi fine diferenţe. Este de reţinut şi capitolul despre echivalenţele ruseşti ale formelor articulate din limba romînă, unde sînt stabilite unele reguli de redare a acestor forme în limba rusă.

Aspectul verbal este o particularitate a morfologiei limbii ruse care se însuşeşte cu dificultate de către romîni. Ţinînd seama de aceasta, manualul rezervă un spaţiu mare explicării verbului şi, mai ales, formării aspectului cu ajutorul prefixelor, sufixelor şi alternanţelor vocalice sau consonantice. La capitolul despre verb se remarcă lecţia unde sînt studiate cazurile de exprimare a predicatului cu ajutorul formei scurte a adjectivului (*нужен*, *должен*, *рад* etc.) şi al adverbelor predicative (*можно*, *нужно*, *нельзя* etc.). Avînd la dispoziţie puţine cercetări asupra acestei interesante şi foarte răspîndite forme a predicatului[2], autorii fac încercarea de a sistematiza valorile gramaticale ale cuvintelor din categoriile arătate mai sus. Astfel, ni se pare utilă împărţirea construcţiilor predicative de acest tip în : personale şi impersonale.

Delimitările făcute nu au totuşi suficientă precizie metodică. În primul rînd, la formele de neutru a'e adjectivelor scurte, trecute în coloana celor care formează numai construcţii impersonale, nu se dau exemple de folosire a lor în construcţii personale, unde se schimbă după gen şi număr, ca în următoarea propoziţie : *Дитья должно пойти в школу*. În al doilea rînd, adverbul predicativ *надо* nu intră în componenţa unei propoziţii personale (cum se arată la p. 395), fiind invariabil.

Analiza funcţiei gramaticale a acestor părţi de vorbire nu este dusă pînă la capăt, spunîndu-se doar că ele au rolul „de nume predicativ în predicatul nominal sau de semiauxiliar în predicatul verbal compus" (p. 395). După părerea noastră, în cel de-al doilea caz avem de-a face, în majoritatea situaţiilor, cu un semiauxiliar de mod cu o valoare foarte generală.

Tot la capitolul consacrat verbului evidenţiem indicaţiile practice date la folosirea modurilor (p. 460, 480, 519, 632). Este vorba de interferenţele modale, care dezvăluie o latură aparte a funcţiunii verbului în limba rusă, funcţiuni care nu pot fi analizate decît pe cale semantică, şi nu pe baza criteriilor pur formale. Aceste întrebuinţări stilistice variate ale verbului, care fac obiectul multor cercetări teoretice[3], sînt binevenite într-un asemenea manual, deoarece îmbogăţesc cunoştinţele celui care studiază limba rusă fără intermediul vorbirii directe.

În legătură cu lecţiile de gramatică se poate obiecta că autorii s-au ferit să dea în titlu termenii corespunzători în limba rusă, pe care cititorul îi găseşte abia la sfîrşit, în capitolul Schiţe de gramatică. De altfel, unele noţiuni nici aici nu figurează în terminologia rusă ; de exemplu, *деепричастие*, *причастие*

[1] Cf. V. P. Suhotin, *Синтаксическая синонимика в современном русском литературном языке*, Academia de ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1960, p. 14.

[2] În *Грамматика русского языка*, vol. II, partea I, AH СССР, 1960, p. 446, este semnalată ca un „tip aparte al predicatului nominal compus", dar spaţiul care i se acordă este destul de modest.

[3] Citäm în această privinţă un articol recent al lui A. V. Isacenko, *Бинарность, привативные оппозиции и грамматические значения*, Вопросы языкознания, 1963, nr. 2, p. 47.

sînt redate numai prin „gerunziu" şi „participiu".

Cîteva observaţii privind redactarea. La capitolul despre verb (p. 408) se spune că „...unui verb romînesc îi corespund în limba rusă două verbe: unul imperfectiv şi altul perfectiv". Exprimarea categorică nu lasă să se înţeleagă că acest fapt nu se petrece în toate cazurile, deşi în continuare, din studierea regulilor şi excepţiilor date, cititorul poate constata singur că afirmaţia nu se referă la totalitatea situaţiilor.

La p. 14 apare formularea neclară: „În cuvinte însă literele nu mai corespund întru totul sunetelor, datorită influenţei reciproce dintre ele". Înlocuind sfîrşitul propoziţiei cu „dintre ultimele", echivocul putea fi uşor înlăturat. Neprecisă este exprimarea şi în fraza următoare: „Consoanele moi *z'*, *k'*, *x'* se întîlnesc numai înainte de vocalele *e* şi *u*. În celelalte poziţii ele sînt întotdeauna dure".

În formularea enunţului unor exerciţii nu se are în vedere caracterul de uz personal al manualului: „Scoateţi verbele din text şi arătaţi la ce timp sînt". În loc de „arătaţi" (formulare obişnuită în manualele şcolare pentru studiu în clasă), era de preferat „stabiliţi timpul, modul etc.".

Prin concepţia sa modernă, prin studiul comparativ întreprins în multe direcţii, manualul *Învăţaţi limba rusă fără profesor* abordează o serie de probleme necercetate încă la noi, fapt care îi conferă atributele unei lucrări didactice originale, cu certe calităţi ştiinţifice [1]. Editarea sa în acelaşi an după apariţia manualului de limba spaniolă vădeşte o preocupare atentă din partea Editurii ştiinţifice pentru tipărirea de cărţi menite să satisfacă dorinţa tot mai vie a publicului larg de a studia şi de a cunoaşte limbile de cultură universală. Ar fi fost de dorit ca şi condiţiilor grafice ale cărţii (hîrtie, tipar, ilustraţii) să li se acorde de asemenea importanţa cuvenită, la nivelul ediţiilor manualelor precedente.

Virgil Nestorescu

[1] Cf. recenzia semnată de Tatiana Nicolescu, *Un nou manual de limba rusă*, în „Veac nou", nr. 11, 1963, p. 5.

Dicţionar tehnic poliglot — romînă, rusă, engleză, germană, franceză, maghiară, Bucureşti, Editura tehnică, 1963.

Literatura noastră tehnică s-a îmbogăţit de curînd cu o lucrare auxiliară importantă: *Dicţionarul tehnic poliglot.*

Vocabularul ştiinţific şi tehnic preocupă astăzi pe specialişti din ce în ce mai mult, fiind unul dintre elementele importante care asigură înţelegerea în comunicarea ideilor. Denumirea corectă a noţiunilor aparţinînd unei anumite discipline ştiinţifice, cît şi cunoaşterea corespondentelor lor exacte din alte limbi uşurează munca de informare ştiinţifică.

Dicţionarul poliglot este menit să folosească unor cercuri largi de specialişti din toate domeniile ştiinţelor (în special a celor tehnice), studenţilor şi tuturor acelora care lucrează în munca de documentare, atît de importantă pentru introducerea tehnicii noi în producţie. Cum este de la sine înţeles, un ajutor extrem de preţios îl dă această lucrare şi traducătorilor, pentru care ea constituie un instrument de lucru indispensabil.

Dicţionarul pe care îl prezentăm acum are două părţi. Partea întîi cuprinde aproximativ 26 000 de termeni romîneşti cu traducerea lor în limbile rusă, engleză, germană, franceză şi maghiară. La cei mai mulţi este indicat domeniul de circulaţie, o precizare foarte utilă, deoarece un cuvînt poate avea mai multe sensuri tehnice, cărora le cores-

pund în general cuvinte diferite într-o altă limbă.

Cei 26 000 de termeni sînt atît cuvinte simple cît şi cuvinte compuse. Cuvintele compuse sînt tratate ca şi cele simple, separat, în ordinea alfabetică a primului element component. *Dicţionarul* cuprinde aproape numai substantive, celelalte părţi de vorbire cu sensuri tehnice neffind consemnate (pentru denumirea acţiunilor este dat infinitivul substantivat al verbelor romîneşti — cf. *abatere, aburire, accelerare, tăiere, tăbăcire* etc. — iar adjectivele cu largă circulaţie în ştiinţă şi tehnică, ca *electronic, electric, emailat, fisurat* etc., nu sînt înregistrate).

Selectarea termenilor incluşi în *Dicţionar* a fost făcută, după cum se arată în prefaţă, în funcţie de necesităţile urgente manifestate în traducerile şi în documentarea din domeniul disciplinelor tehnico-ştiinţifice : „S-a considerat că este necesar ca, în acest dicţionar, primul dicţionar tehnic poliglot de această amploare din ţara noastră, destinat să satisfacă necesităţile urgente în domeniul dicţionarelor tehnico-ştiinţifice, pînă în prezent practic neacoperite, să fie reprezentate, afară de disciplinele tehnice propriu-zise, şi unele discipline ştiinţifice (matematică, astronomie, fizică, chimie, biologie, botanică, zoologie etc.). În acest fel, numărul disciplinelor reprezentate în dicţionar se ridică la 45, dintre care cele tehnice — şi în cadrul acestora cele ale ramurilor tehnice hotărîtoare în actuala noastră etapă de dezvoltare (metalurgia, siderurgia, construcţia de maşini în general şi de maşini-unelte în special, termotehnica, industria chimică şi alte discipline înrudite, industria electrotehnică şi telecomunicaţiile, transporturile) — sînt preponderente. Sectorul important al agriculturii şi silviculturii, cu disciplinele înrudite, este de asemenea reprezentat cu o pondere corespunzătoare. Unele discipline ştiinţifice, legate numai în mod indirect de sectorul tehnic, ca de exemplu meteorologia, economia, biologia, geografia etc. au ponderi mici".

Pe lîngă termenii din aceste domenii lucrarea mai cuprinde şi o serie de cuvinte folosite în vocabularul ştiinţific şi tehnic în general (ca *abstracţie, dată, furnizor* etc.).

Partea a doua a *Dicţionarului tehnic poliglot* este formată din cinci glosare, unde se găsesc, grupaţi pe limbi, în ordine alfabetică, termenii prin care sînt traduse cuvintele romîneşti din prima parte. La fiecare termen din glosar se trimite la locul unde acesta se află în partea întîi a lucrării. Aceste cinci glosare, împreună cu prima parte a *Dicţionarului* alcătuiesc de fapt un impresionant vocabular poliglot care echivalează cu treizeci de dicţionare bilingve tehnice.

Marea utilitate a acestei lucrări şi numeroasele ei calităţi îi asigură o bună primire din partea publicului, rod firesc al străduinţelor meritorii depuse de colectivul de elaborare.

În vederea pregătirii unei viitoare ediţii, care desigur că va deveni curînd necesară, ne permitem să facem unele sugestii pentru îmbunătăţirea lucrării.

Datorită caracterului operei care, după cum se arată în *Prefaţă*, este acela de a fi *în primul rînd un instrument practic de lucru*, credem că sînt necesare şi unele indicaţii gramaticale, cel puţin acelea referitoare la genul cuvintelor. Sîntem de acord cu editura, că aceste indicaţii ar fi *complicat lucrarea* (vezi *Prefaţa*) dar nu credem că *ar fi îngreuiat prezentarea şi consultarea Dicţionarului* (ibid.). Faptul că nu sînt indicate categoriile gramaticale şi genul cuvintelor obligă pe cel care consultă *Dicţionarul* să apeleze imediat şi la un dicţionar explicativ sau bilingv al limbii respective, pentru a afla şi aceste informaţii, necesare în special traducătorilor.

De asemenea, ar fi fost bine ca în lista de cuvinte să fie incluse şi unele verbe (al căror infinitiv substantivat este dat în dicţionar) cît şi unele adjective de largă circulaţie în vocabularul ştiinţific şi tehnic. Lucrul acesta este cu atît mai necesar, cu cît cuvintele prin care este tradus în rusă, germană, franceză etc. infinitivul romînesc nu lasă să se înţeleagă atît de uşor ca în romînă şi verbul corespunzător : dacă rom. *deconectare* este şi formă verbală — infinitiv lung şi substantiv — nu acelaşi lucru se întîmplă şi cu echivalentele

lui rus. *размыкание*, engl. *disconnection*, germ. *Ausschaltung*, fr. *déconnection, mise hors circuit*, magh. *kikapcsolás, megszakitas*.

Am arătat deja că la cele mai multe cuvinte este indicat domeniul de circulaţie. Din păcate, această precizare nu este făcută totdeauna (ca de exemplu la cuvintele *bandă, material* etc.) şi în aceste cazuri cititorul nu poate şti cum să descopere corespondentul exact al sensului care îl interesează. Delimitarea domeniului este într-adevăr foarte dificilă în anumite cazuri, totuşi ea este posibilă, aşa cum o dovedeşte dicţionarul însuşi în cele mai multe cazuri (cf. *cap, cocoş, fir, tăiere* etc.).

Corespondentele străine ale anumitor termeni compuşi romîneşti sînt uneori cuvinte compuse. Pentru a arăta, probabil, corespondentul fiecărei părţi din compusul romînesc la unele limbi (în care topica este alta decît în romîneşte) termenul este reprodus trunchiat, în aşa fel încît fiecare element al lui să fie redat în ordinea în care apare şi în romîneşte. Exemplu : *avans automat* este redat prin rus. *подача самоходная ~*; engl. *feed, automatic ~, feed, powe ~*; germ. *Vorschub, automatischer ~, Vorschub, selbsttätiger ~*; fr. *avance automatique;* magh. *elötolás, gépi ~, elötolas, önmüködö ~*. Acest procedeu credem că nu este cel mai indicat, deoarece îngreuiază consultarea dicţionarului, pe cititor interesîndu-l de obicei corespondentul din altă limbă al unui cuvînt în forma în care îl întîlneşte în texte sau aşa cum va trebui să-l scrie el. De multe ori felul acesta de a da traducerile prezintă dificultăţi şi pentru înţelegerea ortografierii termenilor.

Lucrarea pe care am prezentat-o aici este o deosebită realizare şi sub aspect poligrafic : condiţiile grafice în care a apărut *Dicţionarul tehnic poliglot* pot fi calificate, fără nici un fel de exagerare, pur şi simplu excepţionale.

Constant Maneca

Dicţionar italian-romîn, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, LXIII + 916 p.

Dicţionarul italian-romîn, elaborat de un colectiv de la catedra de limbă şi literatură italiană de la Universitatea din Bucureşti, sub redacţia prof. univ. dr. Nina Façon, este o lucrare importantă a cărei lipsă era de mult simţită de toţi aceia care se interesează de limba şi cultura italiană.

Aşa cum se arată în prefaţă, dicţionarul se adresează atît publicului larg care doreşte să studieze limba italiană, cît şi cercetătorilor din domeniul studiilor italiene. Pentru a-şi atinge scopul propus, autorii au alcătuit o lucrare bogată, prima de aceste proporţii apărută la noi. Conceput pentru a face faţă în primul rînd nevoilor învăţămîntului superior, *Dicţionarul italian-romîn* prezintă o mare bogăţie de material, tratat la un nivel ştiinţific corespunzător exigenţelor lexicografiei actuale.

Dicţionarul cuprinde aproximativ 60 000 de cuvinte care fac parte din lexicul uzual al limbii italiene, din vocabularul poeziei şi prozei artistice şi din terminologia disciplinelor umaniste şi tehnice. Materialul lexical este tratat pe larg : fiecare cuvînt sau fiecare sens, în cazul cuvintelor polisemantice, este tradus prin echivalentul său romînesc, autorii îngrijindu-se să dea, acolo unde există mai multe echivalente, o sinonimie cît mai bogată, care să marcheze toate nuanţele semantice. Sensurile sînt despărţite între ele prin cifre arabe. La unele cuvinte mai mari (verbe, adjective care au şi valoare substantivală, prepoziţii, conjuncţii, adverbe), în cadrul articolelor res-

pective, sensurile sînt grupate, la rîndul lor, sub cifre romane, potrivit cu funcţia gramaticală de care sînt legate. În felul acesta explicaţiile de ordin lexical sînt completate cu lămuriri gramaticale, foarte utile tuturor acelora care vor să studieze sau să-şi însuşească bine limba italiană.

Dicţionarul cuprinde şi traducerea unui mare număr de expresii, locuţiuni şi proverbe italieneşti, tratate fiecare în cadrul cuvintelor de care autorii au crezut că se leagă în special. Prin acest material conţinutul unor articole este foarte dezvoltat (cf. *avere, capo, cavallo, essere, mano, mettere, terra*), iar valoarea lucrării creşte considerabil. Cu o deosebită atenţie sînt lucrate cuvintele din fondul principal al limbii, structura articolelor fiind în general bine alcătuită. La prepoziţii, conjuncţii, verbe auxiliare şi adverbe sînt o serie de exemple ilustrative care indică modul cum se folosesc aceste cuvinte în limbă.

În *Dicţionar* sînt şi foarte multe indicaţii referitoare la domeniul de circulaţie al cuvintelor şi la valoarea lor stilistică.

Principalele variante sînt consemnate, în ordine alfabetică, cu trimitere la termenii de bază. Cuvintele cu grafie dublă sînt date în general în acelaşi articol, afară de cazurile în care una dintre grafii este mult depărtată alfabetic de cealaltă (ca de exemplu *camminata* [2] sau *cammino* [2] de la p. 12 faţă de *caminata* [2] şi *camino* de la p. 111).

Accentul tonic este indicat la fiecare cuvînt. Notarea accentelor grafice, ca şi a acelora ortografice, după cum se arată în *Normele pentru folosirea Dicţionarului* (p. V), este făcută după *Novissimo Dizionario della lingua italiana* (Seconda edizione, Milano, Ceschina, 1957) al lui Ferdinando Palazzi şi după *Vocabolario della lingua italiana* (Torino, Paravia, 1955) de Cappuccini - Migliorini.

Pe lîngă dicţionarul propriu-zis, lucrarea mai cuprinde un mic îndreptar de gramatică italienească şi două indice, destul de reduse ca întindere (unul de numiri geografice şi altul de nume proprii). Indicele de numiri geografice conţine cele mai importante nume geografice aşa cum apar ele în limba italiană şi corespondentele lor româneşti. Indicele de nume proprii cuprinde numele italieneşti de persoane, şi cîteva dintre cele mai importante numiri din mitologie şi istorie. La toate acestea, pe lîngă formele italieneşti, sînt indicate şi echivalentele lor din limba română.

Sumarul de gramatică are o scurtă parte intitulată *Fonetica* (în care pe lîngă partea de fonetică propriu-zisă sînt incluse şi indicaţii asupra pronunţării şi ortografiei italiene) şi una ceva mai dezvoltată, *Morfologia şi sintaxa*, în care sînt prezentate probleme de morfologie şi sintaxă a limbii italiene. Cu tot spaţiul destul de redus care i-a fost rezervat (cincizeci şi una de pagini) îndreptarul acesta cuprinde destul de multe informaţii, foarte utile pentru cei care învaţă limba sau consultă *Dicţionarul*: se dau regulile de formare a pluralului, formele neregulate ale verbelor şi o serie de alte lămuriri care pot constitui un prim ajutor pentru acela care vrea să citească un text italienesc.

Deşi într-o scurtă prezentare ca cea de faţă nu se pot discuta mai în amănunt părţile bune şi cele rele ale unei lucrări, voi face totuşi aici cîteva observaţii, cu caracter general, care socotesc că vor contribui la îmbunătăţirea lucrării, într-o eventuală nouă ediţie.

În primul rînd cred că sumarul de gramatică ar trebui revizuit pentru a se înlătura unele inconsecvenţe şi unele date superflue pe de o parte şi pentru a echilibra distribuţia materiei, pe de alta. În special partea de fonetică trebuie completată cu datele necesare înţelegerii sistemului fonetic şi fonologic al limbii italiene. Trebuie explicată bine, de exemplu, natura unor consoane ca *č şi ǧ* pentru a nu da naştere la nedumeriri ca acelea ce se pot ivi cînd, în partea de fonetică, *č, ǧ* sînt calificate ca „palatale" (fiind puse în aceeaşi categorie cu *k' g'*, p. XII), iar la morfologie sînt denumite „semioclusive" (p. XLVII). Ar trebui îmbunătăţită de altfel, întreaga redactare a acestei părţi, pentru a se evita exprimări ca *grafic, pronun-*

ţarea închisă este indicată prin accentul ascuţit, iar pronunţarea deschisă prin accentul grav (p. XI), cînd se ştie că grafic în italiană pronunţarea deschisă sau închisă a accentelor nu se indică cu ajutorul accentelor.

Şi cu aceasta să trecem la problema accentelor, care priveşte dicţionarul propriu-zis. Autorii au vrut, şi au reuşit într-un fel să facă un lucru util indicînd grafic accentul la cuvîntul titlu. Lucrul acesta însă încurcă uneori pe cititorul neavizat. Cum, în ortografia italiană, se foloseşte accentul grafic la anumite cuvinte (la cele „tronche", la unele cuvinte monosilabice care au un diftong etc.), faptul că s-au pus aceleaşi feluri de accente (ascuţite şi grave) la toate cuvintele îngreuiază posibilitatea de a şti precis unde trebuie pus accentul grafic. De aceea, cred că indicaţiile date în paragraful despre accent (p. XIII), eventual puţin amplificate, ar fi fost suficiente şi ar fi putut dispensa pe autori de a mai relua accentul la fiecare cuvînt. În favoarea acestei soluţii pledează şi faptul că asupra calităţii vocalelor italieneşti, chiar dicţionarele luate de autori ca sursă de informaţie (vezi mai sus) nu concordă totdeauna unul cu celălalt. Notarea accentelor tonice printr-un punct scris dedesubtul cuvîntului ar fi fost de preferat, în cazul că autorii ar fi ţinut neapărat să dea şi această indicaţie.

A doua observaţie de ordin general asupra *Dicţionarului* se referă la lista de cuvinte. Lucrarea cuprinde, potrivit cu structura ei, destul de multe cuvinte şi sub acest aspect răspunde, aşa cum am mai spus, oricăror exigenţe. Din dorinţa de a introduce în lucrare cît mai numeroase cuvinte noi, *dintre care unele nu apar înregistrate în dicţionarele generale ale limbii italiene* (vezi *Cuvînt înainte*, p. IV), autorii au trecut şi cuvinte care nu-şi aveau însă locul într-un dicţionar ca acesta. Termeni ca *lambretta, lambrettista* sau *vespa*[2] nu trebuiau incluşi în *Dicţionar*. *Lambretta*, ca şi *Vespa* sînt nume de mărci de motorete, foarte răspîndite, e adevărat, dar nu atît încît să putem spune că au ajuns să însemne „motoretă". Uneori, numele comerciale ale unor produse (ca *frigidaire*) s-au impus în limbă şi au început să denumească chiar produsul însuşi. Acesta nu e cazul însă cu denumirile amintite mai sus: în limba italiană ele sînt pe acelaşi plan cu alte nume comerciale ca *Fiat* sau *Ford*, de exemplu.

În cadrul traducerii cuvintelor sau sensurilor, autorii s-au străduit să dea o sinonimie cît mai bogată şi explicaţii cît mai ample. Uneori însă aceste explicaţii sînt prea dezvoltate (cf. *bassetto, centrista, teatino*) şi depăşesc limitele unui dicţionar bilingv, care trebuie să rămînă în primul rînd un dicţionar de corespondenţe. Poate dificultatea cea mai mare pe care o întîmpină lexicograful în elaborarea unor astfel de lucrări este tocmai descoperirea corespondentelor exacte care să-i dea cititorului echivalentul de care are nevoie. Pentru a ilustra această observaţie mă voi mărgini numai la două exemple. Traducînd it. **cardatrice** prin *cardă* şi *maşină de dărăcit*, autorii pun în încurcătură pe cel care vrea să facă o traducere bună. Într-adevăr acesta nu poate şti dacă *maşină de dărăcit* şi *cardă* sînt echivalente perfecte şi nici în ce raport sînt faţă de *darac* (it. *carda*), *maşina de dărăcit* fiind de fapt termenul generic care se poate aplica, în romînește, atît *cardei* cît şi *daracului*. În cadrul cuvîntului **effluvio**, la sensul al doilea, care este un sens special din electricitate — aşa cum de altfel îl arată şi *Dicţionarul* prin paranteza introductivă — ar fi fost suficient corespondentul *efluviu electric*, echivalentul *flux* (electric) nefiind nimerit. Cuvîntului romînesc *flux* (*electric*) îi corespunde it. *flusso* (care în *Dicţionarul italian-romîn* nu are consemnat sensul tehnic din electricitate, cu toate că acesta este cel puţin tot atît de important ca sensul tehnic al lui *effluvio*) şi în terminologia tehnică nu se poate folosi corect termenul *efluviu* pentru *flux*, şi vice versa. În ambele limbi, cuvintele *effluvio* şi *flusso*, *efluviu* şi *flux* denumesc fiecare noţiuni fizice diferite, *efluviul* (respectiv it. *effluvio*) fiind un fenomen, iar *fluxul* (it. *flusso*) o mărime.

Structura unor articole este uneori încărcată cu exemple inutile, care nu sînt expresii sau locuţiuni şi care nu se încadrează în eco-

nomia lucrării (vezi de exemplu la *alaggio strada d'alaggio* tradus *drum de halaj*). Acolo unde traducerea literală duce la înţelegerea sensului, sintagmele respective n-ar mai trebui date într-un dicţionar de acest tip. Nici proverbele a căror traducere literală poate să ne facă să le înţelegem bine, cred că nu ar mai fi trebuit traduse (cf. traducerea cunoscutului proverb *quando non c'è la gatta i sorci ballano* din articolul *gatta*).

În încheiere, trebuie să remarcăm condiţiile grafice foarte frumoase în care a apărut lucrarea. Publicînd *Dicţionarul italian-romîn* Editura ştiinţifică a completat seria dicţionarelor bilingve cu o lucrare valoroasă, de mare utilitate în cultura noastră, care va contribui, desigur, la dezvoltarea studiilor de italiană la noi.

C. M.

ȘTEFAN MLADENOV

1880—1963

La 1 mai 1963 a decedat, la Sofia, academicianul Ștefan Mladenov, lingvist bulgar, a cărui activitate desfășurată de-a lungul a peste cincizeci de ani s-a făcut cunoscută și peste hotare.

S-a născut la Vidin, în 1880. După ce urmează cursurile universității din Sofia (pe atunci Școala Superioară), este trimis pentru specializare la Viena, Petersburg și Praga, unde are prilejul să studieze cu profesori ca V. Jagić, C. Jireček, P. Kretschmer, I. A. Baudouin de Courtenay, A. I. Sobolevski, P. A. Lavrov, L. Niderle, F. Pstrnek ș. a. În 1905, își susține, la Paris, teza de doctorat cu tema *Despre modificările genului gramatical în limbile slave*, studiu de gramatică slavă comparată. Ca urmare a unei munci perseverente ajunge să cunoască numeroase limbi vechi și noi. În 1910 obține postul de docent la catedra de istorie a limbii bulgare, condusă pe atunci de prof. B. Țonev, iar în 1921 este numit profesor titular al catedrei de lingvistică generală și de lingvistică comparată indo-europeană, după ce, în 1918, fusese ales membru corespondent al Academiei Bulgare de Științe.

Activitatea sa vastă științifică — peste 1100 de articole, studii și lucrări aparte — îmbrățișează diferite domenii ale lingvisticii bulgare, cît și numeroase probleme ale lingvisticii generale și ale lingvisticii comparate indo-europene.

Încă din anii studenției (1901) publică un studiu de dialectologie bulgară, *Cu privire la problema limbii și apartenenței naționale a satului Novo Selo* (Vidin). Lucrarea interesează și pe cercetătorii relațiilor lingvistice slavo-române, întrucît autorul se ocupă și de unele particularități românești ale limbii bulgarilor din Novo-Selo, relevînd unele cuvinte românești. Interesul său pentru problemele dialectologiei a continuat să rămînă viu, St. Mladenov publicînd de-a lungul anilor o serie de studii prețioase ca: *Zur bulgarischen Dialektologie* (1911, 1912, 1930), *Cu privire la granița dintre limbile bulgară și sîrbă*, 1914, *Contribuție la studiul graiurilor bulgare din Tracia de răsărit și de apus*, 1936 ș.a.

Tot studiului limbii bulgare îi consacră cea mai importantă operă a sa, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, 1929. În paginile acestei lucrări sînt

prezentate problemele de bază ale gramaticii istorice a limbii bulgare şi o serie de probleme ale istoriei ei. Prin amploarea planului, prin bogăţia materialului faptic, cît şi prin metoda riguroasă folosită, lucrarea depăşeşte cu mult încercările făcute în acest domeniu. Trăsătura distinctivă a acestei lucrări o constituie aplicarea pe scară largă a metodei istorico-comparate. Pentru prima dată, St. Mladenov încearcă aci să marcheze liniile de bază în dezvoltarea nu numai a foneticii şi a morfologiei limbii bulgare, dar şi a sintaxei, a formării cuvintelor şi a accentuării. Lucrarea mai cuprinde capitole de dialectologie bulgară şi de istorie a limbii literare bulgare vechi şi noi. Preţioase sînt şi paginile în care sînt prezentate legăturile istorice ale limbii bulgare cu celelalte limbi balcanice şi cu limba romînă.

În acelaşi an este ales membru al Academiei Bulgare de Ştiinţe, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din U.R.S.S., al Academiei polone de Ştiinţe, al Şcolii de Slavistică din Londra etc., iar mai tîrziu, în 1942, al Academiei de Ştiinţe din Germania.

Preocupările sale pentru studiul limbii bulgare contemporane şi-au găsit expresia în *Gramatica limbii bulgare*, 1936, *Dicţionarul explicativ al limbii bulgare*, vol. I, 1927—1951 (vol. al II-lea, pregătit de autor, va fi publicat de Academia Bulgară de Ştiinţe), *Dicţionarul cuvintelor străine din limba bulgară*, 1932 etc.

O mare parte a lucrărilor lui Ştefan Mladenov priveşte problemele etimologiei bulgare, a limbilor slave şi a altor limbi indo-europene. Activitatea sa din acest domeniu începută în anii tinereţii cu studiul *Elementele vechi germane în limbile slave*, 1908, a fost încununată prin apariţia *Dicţionarului etimologic şi ortografic al limbii literare bulgare*, 1941. Este prima lucrare în care bogăţia lexicală a limbii bulgare este strînsă şi studiată în legătură cu originea şi înrudirea cu celelalte limbi. Această interesantă istorie a vocabularului limbii bulgare constituie, alături de *Istoria limbii bulgare*, o lucrare fundamentală pentru cercetătorii istoriei limbii romîne. Ea oferă de asemenea preţioase informaţii cu privire la studiul influenţei limbii romîne asupra limbii bulgare. Astfel, de exemplu, pentru un cuvînt ca bg. *masa* se arată că provine din lat. *mensa* dar nu direct, ci prin intermediul limbii romîne; bg. *grinda* este de origine slavă, dar nu moştenit direct din v. sl., ci împrumutat din limba romînă, care la rîndul ei l-a luat din v. sl. etc.

Activitatea sa didactică s-a concretizat într-o serie de cursuri publicate, printre care: *Lingvistica comparată indo-europeană*, 1936, şi *Introducere în lingvistica generală*, 1943.

Maria Rădulescu

BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR DE LINGVISTICĂ APĂRUTE ÎN ȚARA NOASTRĂ DE LA 1 MAI 1962 PÎNĂ LA 1 MAI 1963

LINGVISTICĂ GENERALĂ
(TEORETICĂ, MATEMATICĂ ȘI APLICATĂ)

1. AKHMANOVA, O. S. (Moscou), *Le «nom propre» en tant que catégorie linguistique*, Omagiu Petrovici, p. 13—18.
2. ARTEMOV, V. A. (Moscova), *Natura comunicativă a limbajului oral* [despre „științele fonetice" și necesitatea studiului complex al limbajului], RPsih, VIII (1963), nr. 4, p. 465—479.
3. ARTEMOV, V. A. (Москва), *О взаимоотношении физических свойств, воспринимаемых качеств, языковых значений и смыслового содержания в речи*, Omagiu Petrovici, p. 35—43.
4. ASAN, FINUȚA, *Note în legătură cu sensul cuvîntului* [pe marginea unor discuții avînd ca obiect probleme de semantică], PLG. IV, 1962, p. 129—136.
5. AUTY, ROBERT (Cambridge), *Some thoughts on the History of Literary Languages*, Omagiu Petrovici, p. 45—51.
6. AVANESOV, R. I. (Москва), *К теории диалектных словарей*, Omagiu Petrovici, p. 53—57.
7. AVRAM, ANDREI, *Despre dialectologia structurală*, LR. XI (1962), nr. 6, p. 617—626.
8. AVRAM, ANDREI, *Despre neutralizarea opozițiilor lingvistice*, LR. XI (1962), nr. 4, p. 343—356.
9. AVRAM, ANDREI, *Sistem general și sistem individual în vorbirea copilului*, PLG. IV. 1962 p. 19—25 [rez. l. rusă și franc.].
10. AVRAM, ANDREI, *Общая и индивидуальная системы в речи ребенка* [versiunea rusă a articolului din PLG. IV. 1962], RL. VII (1962), nr. 2, p. 243—250.
11. BASIN, E. I., *Problema interpretării limbii ca semn în istoria filozofiei*, AnRS, Filozofie, XVII (1963), nr. 2, p. 31—38.
12. COTEANU, I., *Caracterele generale ale limbajului popular*, LR. XI (1962), nr. 3, p. 242—247.
13. COTEANU, I., *Cîteva probleme ale lingvisticii structurale*, LR. XII (1963), nr. 2, p. 115—124.

14. COTEANU, I., *Considerații asupra structurii stilistice a limbii*, PLG, IV, 1962, p. 59—83 [rez. l. rusă și franc.].
15. COTEANU, I., *Considerations upon the stylistic structure of language* [versiunea engleză a articolului publicat în PLG, IV, 1962], RL, VII (1962), nr. 2, p. 223—241.
16. CCOTEANU, I., *Structura stilistică a limbii*, LR, XI (1962), nr. 4, p. 357—365.
17. COTEANU, I., ROSETTI, AL., VASILIU, EM., *Probleme actuale în lingvistică*, LR, XI (1962), nr. 5, p. 495—498.
18. DIACONESCU, PAULA, *Le système casuel du roumain*, Cahiers, I, 1962, p. 27—37.
19. DIACONESCU, PAULA, *Pe marginea unor lucrări despre morfem* [în special ale lui L. Hjelmslev, L. Bloomfield, Z. S. Harris etc. Articolul a apărut la rubrica „Discuții"], SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 519—541 [rez. l. rusă și franc.].
20. DIACONESCU, PAULA, *Schiță de studiere semantică a cazurilor, cu exemplificări pe un text din secolul al XVI-lea* [se ia ca ilustrare dativul], SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 215—223 [rez. l. rusă și franc.].
21. DOMONKOS, ERICA, *Metode matematice în realizarea limbii intermediare pentru traducerea automată*, Probl. automatiz., IV, 1962, p. 63—68.
22. DOMONKOS, ERICA, *Primele experiențe de traducere automată efectuate în țara noastră*, LR, XI (1962), nr. 4, p. 439—442.
23. GHINEA, ANCA și VINTELER, O., *O nouă disciplină lingvistică* [despre teoria traducerii], T, VII (1963), nr. 10, p. 8.
24. GRAUR, AL., *„Limba gesturilor" și „limba strigătelor"*, PLG, IV, p. 139—146 [rez. l. rusă și franc.].
25. GRAUR, ACAD. AL., *L autologia în limbă*, SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 443—448.
26. GRIGORIEV, V. P. (МОСКВА), *Критические заметки о понятии полуаффиксации*, Omagiu Petrovici, p. 189—194.
27. GUȚU-ROMALO, VALERIA, *„Forme verbale compuse"* [din punctul de vedere al analizei structurale], SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 191—197 [rez. l. rusă și franc.].
28. GUȚU-ROMALO, VALERIA, *Zusammengesetzte Zeitwortformen* [versiunea germană a articolului *„Forme verbale compuse"* din SCL, nr. 2/1962], RL, VII (1962), nr. 2, p. 327—334.
29. HORÁLEK, K. (Prague), *Sur les problèmes actuels de la typologie structurale des langues*, Omagiu Petrovici, p. 195—205.
30. IONAȘCU, AL., *Cu privire la aspectul social al elementelor limbii* [plecînd de la rolul determinant pe care-l are funcția lingvistică], PLG, IV, 1962, p. 175—190 [rez. l. rusă și franc.].
31. IONAȘCU, ALEXANDRU și WALD, LUCIA, *Cercetarea științifică în domeniul lingvisticii*, Lupta de clasă, Seria a V-a, XLII (1962), nr. 11, p. 42—52.
32. IORDAN, IORGU, *Inovații individuale și inovații colective* [în diversele sectoare ale limbii], PLG, IV, 1962, p. 9—15 [rez. l. rusă și franc.].
33. KELEMEN BÉLA, *A strukturalista nyelvészet amerikai változata* [Varianta americană a lingvisticii structuraliste], NyIK, V (1961), nr. 1, p. 25—34 [rez. l. rom., rusă și franc.].
34. KELEMEN, B., *Școala lingvistică descriptivă americană* [în special concepțiile lingvistului L. Bloomfield], CL, VII (1962), nr. 3, p. 59—67 [rez. l. rusă și franc.].
35. KIS EMESE, *Matematikai módszerek és a román nyelvtudomány* [Metodele matematice și lingvistica românească], Korunk, XXII (1963), nr. 2, p. 179—184.
36. L. R., *Lingvistica românească la a XV-a aniversare a Republicii Populare Române*, LR, XI (1962), nr. 6, p. 615—616.

37. MALINSCHI, ACAD. VASILE, *Planul de cercetări științifice pe anul 1963 al Academiei R.P.R. prezentat de* ~ [la sesiunea Adunării Generale a Academiei R.P.R. ; cu un capitol referitor la lingvistică], C, 1963, nr. 12, p. 7.

38. MANOLIU, MARIA, *Asupra categoriei comparației din limba română* [o descriere funcțională a acestei categorii], SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 201—211 [rez. l. rusă și franc.].

39. MANOLIU, MARIA, *Относительно категории сравнения в румынском языке* [versiunea rusă a articolului *Asupra categoriei comparației din limba română*, din SCL, nr. 2/1962], RL, VII (1962), nr. 2, p. 313—325.

40. MANOLIU, MARIA, *Morfemul în lingvistica modernă*, LR, XII (1963), nr. 1, p. 3—15.

41. MANOLIU, MARIA, *Morphèmes lexicaux et grammaticaux*, Cahiers, I, 1962, p. 89—102.

42. MARCUS, SOLOMON, *Aspectul logic al opozițiilor lingvistice II. Opoziții, ordonate, morfeme și cvasimorfeme*, SCMatem., XIII (1962), nr. 4, p. 539—551.

43. MARCUS SOLOMON, *Le genre grammatical et son modèle logique*, Cahiers, I, 1962, p. 103—122.

44. MARCUS, SOLOMON, *Об одной логической модели элементарной грамматической категории III*, Revue de mathématiques, VII (1962), nr. 4, p. 683—691.

45. MARCUS, SOLOMON, *Sur un modèle logique de la catégorie grammaticale élémentaire II*, Zeitschrift für mathematische Logik und Grundlagen der Mathematik, Band 8, nr. 3—4 (1962), p. 323—329.

46. MARCUS, SOLOMON, *O analiză sincronică a genului gramatical*, SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 337—348 [rez. l. rusă și franc.].

47. MARCUS, SOLOMON, *Теория графов, лингвистические оппозиции, инвариантная структура*, Проблемы структурной лингвистики, том 1(1962), p. 22—30.

48. MARCUS, SOLOMON, *Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor (cu aplicație la adjectivele din limba română)*, SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 177—187 [rez. l. rusă și franc.].

49. MĂRCULESCU, ILEANA, *Cibernetica și gîndirea* [cu referiri la lingvistica matematică, p. 49 ; e criticată definiția *ciberneticii* în *Dicț. de neologisme*, 1961, p. 57], Lupta de clasă Seria a V-a, XLIII (1963), nr. 3, p. 48—61.

50. MICLĂU, P., *Semn, semnal, „arbitrar"* [rolul cuvîntului în procesul semnalizării, pe baza datelor oferite de pavlovism și cibernetică], PLG, IV, 1962, p. 87—107 [rez. l. rusă și franc.].

51. MILCU, ACAD. ȘTEFAN, *Raportul de activitate pe anul 1962 prezentat de* ~ [la sesiunea Adunării Generale a Academiei R.P.R. ; cu un capitol referitor la realizările în lingvistică], C, 1963, nr. 12, p. 1, 6.

52. MOISIL, GR. C., *Interviu cu* ~ *despre cibernetică și literatură* [cibernetica și lingvistica, traducerea automată etc.], L. VI (1963), nr. 6, p. 3 [Interviu luat de Violeta Zamfirescu].

53. MOISIL, GR. C., *Problèmes posés par la traduction automatique. La déclinaison en roumain écrit*, Cahiers, I, 1962, p. 123—134.

54. MOISIL, ACAD. GR. C., *Scurtă incursiune în lingvistica matematică*, Interviul nostru cu ~, Rlib., XXI (1963), nr. 5718, p. 2.

55. MOTSCH, WOLFGANG (Berlin), *Observații preliminare cu privire la distincția lui F. de Saussure între „langue" și „parole"*, LR, XII (1963), nr. 1, p. 16—24.

56. MUSTER, DUMITRU, *Lingvistica și matematica*, LL, V, 1961, p. 71—76.

57. NICOLAU, EDMOND, *Langage et stratégie*, Cahiers, I, 1962, p. 153—177.

58. NICOLAU, Prof. univ. EDMOND, BĂLĂCEANU, Dr. CONSTANTIN, *Cibernetica*, București, Editura științifică, 1961, 490 p., in -8°.

59. PAVEL, TOMA, *Notes pour une description structurale de la métaphore poétique* [descrierea metaforei în termenii sincretismului], Cahiers, I, 1962, p. 185—207.

60. PĂTRUT, I., *Despre structura și clasificarea verbelor românești (În legătură cu lucrările pentru traducerea automată)* [discută studiul acad. Gr. C. Moisil, *Probleme puse de traducerea automată*, publicat în SCL, nr. 1/1960], CL, VI (1961), nr. 2, p. 423 — 428.

61. PETROVICI, ACAD. EMIL, *Orientarea muncii științifice la Institutul de lingvistică* [din Cluj. Raport prezentat la sesiunea științifică din 25—26.III.1960 a filialei Cluj], An. Acad., X, 1960, p. 145—153.

62. POGHIRC, C., *Observații asupra procesului de însușire a unei limbi străine* [rezultate din practica învățării limbii ruse], PLG, IV, 1962, p. 159 — 169 [rez. l. rusă și franc.].

63. REVZIN, I. I., ROZENTVEIG, V. I., *Contribuții la fundarea unei teorii lingvistice a traducerii*, AnRS, Autom. și Cibern., II (1963), nr. 1, p. 169—179.

64. REZNIKOV, L. O., *Gnoseologia neopozitivistă și teoria limbii ca sistem de semne*, PF, 1962, nr. 2, p. 114—125.

65. RIZESCU, I., *Observații asupra semnului zero* [în lingvistică], PLG, IV, 1962, p. 113 — 125 [rez. l. rusă și franc.].

66. RIZESCU, I., SOLOMON, V., *Cronometrul lingvistic* [metoda glotocronologiei aplicată la studiul istoriei limbilor : avantaje și lipsuri], Veac nou, XIX (1963), nr. 19, p. 3, 4.

67. ROCERIC-ALEXANDRESCU, ALEXANDRA, *Cu privire la problemele puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă*, SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 403—405.

68. ROSETTI, ACAD. AL., *Observații asupra întrebuințării onomatopeelor* [versiunea în l. română a studiului apărut în „Вопросы языкознания", 3/1962], SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 439—441 [rez. l. rusă și franc.].

69. SALA, MARIUS, *Considérations sur la valeur de la partie initiale des mots (Remarques à propos d'une langue en voie de disparition)*, Cahiers, I, 1962, p. 219—222.

70. SALA, MARIUS, *Dispariția limbii și polisemia* [pe baza situației iudeo-spaniolei din România], PLG, IV, 1962, p. 147—156 [rez. l. rusă și franc.].

71. SALA, MARIUS, *La disparition des langues et la polysémie* [versiunea franceză a articolului publicat în PLG, IV, 1962], RL, VII (1962), nr. 2, p. 289—299.

72. SEIDEL-SLOTTY, INGEBORG (Berlin), *Gewichtsausgleich (Ein inneres Gesetz der rumänischen Sprache)?*, Omagiu Petrovici, p. 447—451.

73. SLAMA-CAZACU, TATIANA, *Aspecte lingvistice ale comunicării în procesul muncii*, SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 227—243 [rez. l. rusă și franc.].

74. SLAMA-CAZACU, TATIANA, *Sprachliches über die Kommunikation im Arbeitsprozess* [versiunea germană a articolului publicat în SCL, nr. 2/1962], RL, VII (1962), nr. 2, p. 269—288.

75. SLAMA-CAZACU, T., *L'économie et la redondance dans la communication*, Cahiers, I, 1962, p. 17—25.

76. SLAMA-CAZACU, TATIANA, *Observații asupra comunicării prin limbaj în procesul muncii* [din punctul de vedere al psihologiei muncii], RPsih., VIII (1962), nr. 2, p. 183—211 [rez. l. rusă și franc.].

77. SLAMA-CAZACU, TATIANA, *Particularități ale însușirii structurii gramaticale de către copil, între doi și trei ani*, Culegere st. psih., vol. IV, 1962, p. 119—151.

78. SLAMA-CAZACU, TATIANA, *The oblique cases in the evolution of child language* [versiunea engleză a articolului publicat în SCL, 2/1961], RL, VII (1962), nr. 1, p. 71—89.

79. SLAVE, ELENA, *Contrast şi opoziţii în domeniul expresivităţii* [sînt analizate îndeosebi interjecţiile, onomatopeele şi cuvintele cu simbolism fonetic, apoi metaforele], PLG, IV, 1962, p. 47—55 [rez. l. rusă şi franc.].
80. STATI, SORIN, *Analiza unităţilor de conţinut* [ale limbii, cu ajutorul metodei comutării], PLG, IV, 1962, p. 29—41 [rez. l. rusă şi franc.].
81. STATI, SORIN, *An analysis of content entities* [versiunea engleză a articolului publicat în PLG, IV, 1962], RL, VII (1962), nr. 2, p. 257—268.
82. STATI, SORIN, *Contenu et expression, symétrie et asymétrie*, Cahiers, I, 1962, p. 223—234.
83. STATI, SORIN, *Redundanţa*, LR, XI (1962), nr. 3, p. 231—241.
84. SZABÓ ZOLTÁN, *Információelmélet és stilisztika* [Teoria informaţiei şi stilistica], NyIK, V, (1961), nr. 1, p. 58—61.
85. ŞAUMIAN, S. K., *Cu ~ despre perspectivele lingvisticii structurale*, C, 1962, nr. 28, p. 3 [Interviu luat de Em. Vasiliu].
86. ŞAUMIAN, S. K., *Ideile filozofice ale lui V. I. Lenin şi dezvoltarea lingvisticii contemporane*, LR, XI (1962), nr. 5, p. 499—506.
87. ŞAUMIAN, S. K. (Moscova), *Lingvistica structurală în stadiul actual al dezvoltării sale* SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 313—323.
88. ŠAUMJAN, S. K. (Moscow), *The Sing Concept in Structural Linguistics and Semiotic*, Omagiu Petrovici, p. 483—489.
89. TRAVNIČEK, FR. (Brno), *Слово-словосочетание-предложение*, Omagiu Petrovici, p. 497—506.
90. TRNKA, B. (Prague), *A Theory of Proper Names*, Omagiu Petrovici, p. 519—522.
91. VASILIU, EM., *Contribution à la théorie du signe linguistique*, Cahiers, I, 1962, p. 245—253.
92. VASILIU, EM., *Niveluri lingvistice şi structuri transformaţionale*, SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 15—20 [rez. l. rusă şi franc.].
93. VASILIU, EM., *Лингвистические уровни и трансформационные структуры* [versiunea rusă a articolului din SCL, nr. 1/1962], RL, VII (1962), nr. 2, p. 251—256.
94. VASILIU, EM., *Problema fonemului în lingvistica actuală*, LR, XI (1962), nr. 2, p. 125—130.
95. VIERU, S., *Forma singulară în logica predicatelor* [despre logica simbolică], CF, IX (1962), nr. 3, p. 699—713.
96. WALD, HENRI, *Предложение и суждение* [versiunea rusă a articolului *Propoziţia şi judecata*, din LR, nr. 6/1961], RL, VII (1962), nr. 1, p. 5—12.
97. WALD, HENRI, *Tautologia* [din punct de vedere logic], T, VI (1962), nr. 49, p. 8.
98. WALD LUCIA, *Aspecte dialectice în teoria limbii a lui Wilhelm von Humboldt*, PLG, IV, 1962, p. 193—201 [rez. l. rusă şi franc.].

Recenzii

99. DAN, CLARA, Louis Rougier, *Metafizica şi limbajul* [*La métaphysique et le langage*, Ed. Flamarion, Paris, 1960] — CF, XI (1962), nr. 3, p. 772—780.
100. FISCHER, I., Ingeborg Seidel-Slotty, *Die Bedeutung der Wörter*, VEB, Verlag Sprache und Literatur, Halle (Saale), 1960—SCSt. (Iaşi), XII (1961), nr. 2, p. 272 — 273.
101. GRAUR, ACAD. AL., André Martinet, *Éléments de linguistique générale*, Paris, 1961 —SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 416—419.
102. IORDAN, ACAD. IORGU, *Lingvistica* [în cadrul unei pagini de informare a revistei: „Creaţia oamenilor de ştiinţă"], C, 1962, nr. 52, p. 7.

103. KELEMEN BÉLA, *A nyelvtudomány rövid története* [Al. Graur şi Lucia Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Bucureşti, 1961] — NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 213—216.

104. KISS EMESE, Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj şi context. Problema limbajului în concepţia exprimării şi interpretării prin organizări contextuale*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1959 — CL, VII (1962), nr. 1, p. 179—182.

105. MARCUS, EL. şi S., [Tatiana Slama-Cazacu], *Dialogul la copii* [Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1961] — RPed., XI (1962), nr. 5, p. 120—122.

106. NICOLAU, EDMOND, *Traducerea automată* [răspuns la întrebările cititorilor], Fl., 1962, nr. 36, p. 23.

107. NISTOR, ALEXANDRU, *Prima traducere automată efectuată în ţara noastră* [experimentul de la Timişoara], C, 1962, nr. 33, p. 7.

108. OITĂ, ION, P. S. Kuznețov, *О принципах изучения грамматики* [Despre principiile de studiere a gramaticii], Moscova, 1961 — LR, XI (1962), nr. 2, p. 224—228.

109. POGHIRC, C., Henry M. Hoenigswald, *Language Change and Linguistic Reconstruction*, The University of Chicago Press, 1960 — SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 565—566.

110. POGHIRC, C., R. A. Budagov, *Introducere în ştiinţa limbii*. Traducere şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961 — SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 292—298.

111. RADU, VALENTINA, Tatiana Slama-Cazacu, *Dialogul la copii*, Editura Academiei R.P.R., 1961 — RPsih., VIII (1962), nr. 1, p. 161—163.

112. RIZESCU, I., Henri Wald, *Structura logică a gîndirii* [despre aspectele lingvistice ale lucrării], Rlib., XXI (1963), nr. 5694, p. 2.

113. RIZESCU, I. şi SOLOMON, V., T. A. Degtereva, *Пути развития современной лингвистики. Книга первая. Пути развития советского языкознания в области индоевропейской проблематики* [Căile de dezvoltare a lingvisticii contemporane. Cartea I. Căile de dezvoltare a lingvisticii sovietice în domeniul indoeuropenisticii], Academia de ştiinţe sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., Moscova, 1961 — SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 419—425.

114. ROCERIC-ALEXANDRESCU, ALEXANDRA, *Sesiunea de lingvistică teoretică, matematică şi aplicată* [din 5—6 februarie 1963, organizată de Comisia de lingvistică matematică a Academiei R.P.R.], LR, XII (1963), nr. 2, p. 203—204.

115. ROCERIC-ALEXANDRESCU, ALEXANDRA, Tatiana Slama-Cazacu, *Dialogul la copii*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962 — SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 290—292.

116. SALA, MARIUS, *Ce sînt limbile artificiale?* Fl., XII (1963), nr. 1, p. 23.

117. SCHWEIGER, PAUL, *Actualităţi din lingvistica sovietică* [în special despre teoria traducerii şi studierea „tipurilor de limbi"], T, VI (1962), nr. 42, p. 4.

118. SCHWEIGER, P., *M.E.C.I.P.T. 1* [despre primele traduceri efectuate cu maşina electronică de calcul în ţara noastră], T, VI (1962), nr. 25, p. 12.

119. STANCA, V., R. A. Budagov, *Introducere în ştiinţa limbii*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961 — CL, VII (1962), nr. 1, p. 169—173.

120. VASILIU, EM., *Al IX-lea Congres al lingviştilor* [Cambridge-Massachussetts (S.U.A.), 27—31 august 1962], LR, XI (1962), nr. 6, p. 686—687.

121. VASILIU, EM., *Al IX-lea Congres al lingviştilor* [ţinut la Cambridge-Massachussetts, S.U.A., 27—31 august 1962], SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 551—553.

122. V[ASILIU], E., *Al IX-lea Congres al lingviştilor* [Cambridge-Massachussetts, S.U.A., 27—31 august], C, 1962, nr. 38, p. 7.

123. VINTELER, O. şi CHIRILOV, P., *Вопросы языкознания*. (Академия Наук СССР. Институт Языкознания), Москва, Из-ство АН СССР, IX (1960) № 1—6 — CL, VI (1961), nr. 2, p. 439—443.

124. * * * *Développement de la linguistique moderne dans la République Populaire Roumaine. Quelques dates*, Cahiers, I, 1962, p. 255—257.

125. * * * [La rubrica] *Ştiinţă* [despre sesiunea consacrată problemelor de lingvistică structurală organizată de Institutul de lingvistică şi de Centrul de Cercetări fonetice şi dialectale, între 26—28 iunie 1962], C, 1962, nr. 7, p. 7.

126. * * * [La rubrica] *Ştiinţă* [despre sesiunea de comunicări de lingvistică teoretică şi lingvistică matematică şi aplicată de la Academia R.P.R.], C, 1963, nr. 6, p.7.

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

127. BORDEIANU, MIHAI, *Alexandru Philippide, — filologul, — traducător al lui Quintus Horatius Flaccus*, IL, XIII (1962), nr. 11, p. 73—75.

128. BORŞCI, A.T. (U.R.S.S.), *„Dicţionarul moldovenesc-rusesc" al lui Iacov Ghinculov*, Omagiu Petrovici, p. 119—126.

129. CRISTEA, TEODORA, *Dicţionarele francezo-romîne şi romîno-franceze din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, AUB, X (1961), vol. 23, Filologie, p. 631—638 [rez. l. rusă şi franc.].

130. KELEMEN, B., *Cu privire la începuturile lexicografiei romîneşti* [condiţiile economice, politice, sociale şi culturale care au determinat caracterul primelor lucrări lexicografice din ţara noastră], CL, VII (1962), nr. 1, p. 89—92.

131. MACREA, D., *Lazăr Şăineanu*, CL, VII (1962), nr. 1, p. 9—24.

132. MACREA, D., *Şcoala clujeană: Theodor Capidan*, CL, VI (1961), nr. 2, p. 253—265.

133. MIHAIL, ZAMFIRA, *Date noi asupra gramaticii ruseşti şi romîneşti a lui Şt. Margela*, SCSt. (Iaşi), XII (1961), nr. 2, p. 245—251.

134. PANAITESCU, P. P., *Rolul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în slavistica romînească*, RS, VI, 1962, p. 235—247 [rez. l. rusă şi franc.].

135. PERVAIN, I., *Timotei Cipariu şi „Foaia literară" (1838)* [analiza părerilor despre limbă cuprinse în articolele lui Cipariu], CL, VII (1962), nr. 1, p. 97—104 [rez. l. rusă şi franc.].

136. PROTASE, MARIA, *Timotei Cipariu. Copilăria şi anii de studii* [fragment dintr-un studiu monografic în pregătire], StUBB, VII (1962), Philologia, fasc. 1, p. 93—106 [rez. l. rusă şi franc.].

137. PROTOPOPESCU, LUCIA, *Contribuţii la istoria operei lexicografice a lui Ion Budai-Deleanu (1784—1820)*, CL, VI (1961), nr. 2, p. 267—290 [rez. l. rusă şi franc.].

138. PRUTEANU, Dr. PAUL, *Noi date biografice despre Alexandru Cihac*, RS, VI, 1962, p. 269—270.

139. SECHE, MIRCEA, *Schiţă de istorie a lexicografiei romîne, VI şi VII. Activitatea lexicografică a lui Alexandru Cihac* (1), LR, XI (1962), nr. 2, p. 190—201; (2), nr. 3, p. 318—327.

140. SECHE, MIRCEA, *Schiţă de istorie a lexicografiei romîne, VIII. Activitatea lexicografică a lui A. T. Laurian şi I. Massim* (1) *Scurt istoric al elaborării dicţionarului lor*, LR, XI (1962), nr. 6, p. 674—680; *IX* (2) *Analiza dicţionarului lor*, LR, XII (1963), nr. 1, p. 86—98.

141. SPERANŢIA, EUGENIU, *Filologul Ovid Densusianu* [cu prilejul apariţiei în limba romînă a celor două volume din *Istoria limbii romîne*, Editura ştiinţifică, 1962], St., XIII (1962), nr. 10, p. 78—80.

142. URSU, N. A., *Preocupările lingvistice ale lui Ion Maiorescu*, SCSt. (Iaşi), XII (1961), nr. 2, p. 203—218 [rez. l. rusă şi franc.].

143. VRABIE, E., *Contribuţii la studiul lexicografiei ruso-române din secolul al XIX-lea* [două dicţionare ruso-române alcătuite în ţara noastră], Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 47—57 [rez. l. rusă].

144. * * * *Bibliografia lucrărilor academicianului Emil Petrovici*, Omagiu Petrovici, p. 565—574.

FONETICĂ ŞI FONOLOGIE

145. AVRAM, ANDREI, *Cercetări experimentale asupra lui* i *semivocalic (semiconsonantic) în limba română*, SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 161—166 [rez. l. rusă şi franc.].

146. AVRAM, ANDREI, *Interpretarea fonologică a lui* [i] *iniţial în limba română*, FD, IV, 1962, p. 7—22 [rez. l. rusă şi franc.].

147. AVRAM, ANDREI, *Interprétation phonologique de* [i] *initial en roumain* [versiunea franceză a articolului publicat în FD, IV, 1962], RL, VII (1962), nr. 1, p. 21—37.

148. AVRAM, ANDREI, *Omonimia şi sinonimia în fonologie*, SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 9—12. [rez. l. rusă şi franc.].

149. AVRAM, ANDREI, *Sur quelques particularités des systèmes graphématiques*, Cahiers, I, 1962, p. 9—16.

150. COPCEAG, DUMITRU, *Sunete de tranziţie sau sunete propriu-zise?* [partea iniţială a grupurilor postconsonantice *ea, oa* constă din sunete de tranziţie — susţin acad. E. Petrovici şi P. Neiescu. Autorul articolului combate această părere], FD, IV, 1962, p. 25—35 [rez. l. rusă şi franc.].

151. EVDOŞENCO, ARCADIE (U.R.S.S.), *Condiţiile interne şi condiţiile externe ale „diftongării"* [în limba română], SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 449—454 [rez. l. rusă şi franc.].

152. EVDOŞENCO, ARCADIE (U.R.S.S.), *Cu privire la corelaţia de palatalizare*, SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 23—27 [rez. l. rusă şi franc.].

153. EVDOŞENCO, A. (U.R.S.S.), *Cu privire la sistemul consoanelor limbii române*, FD, IV, 1962, p. 37—42 [rez. l. rusă şi franc.].

153 bis. GOLOPENTIA, S., *Alternanţele vocalice în limba română actuală*, FD, IV, 1962, p. 43—59 [rez. l. rusă şi franc. şi două tabele anexă].

154. GOLOPENTIA, S., *Чередования гласных в современном румынском языке* [versiunea rusă a articolului din FD, IV, 1962], RL, VII (1962), nr. 1, p. 51—69.

155. IONESCU, LILIANA, *Une classification des consonnes du roumain d'après le critère de la neutralisation*, Cahiers, I, 1962, p. 39—46.

156. KŘEPINSKÝ, M. (Prague), *De la palatalisation de* $e^{e,i}$ *et de* $g^{e,i}$ *en roumain*, Omagiu Petrovici, p. 291—294.

157. PĂTRUŢ, I., *Despre delabializarea consoanelor finale în limba română*, RS, VI, 1962, p. 19—24 [rez. l. rusă şi franc.].

158. PETROVICI, EMIL, *Phonetic evolution, substitution of sounds or morphological accommodation? (In connection with the treatment of final* o *in the Slavonic elements of Rumanian)* [versiunea engleză a articolului publicat în CL, nr. 1/1961], RL, VII (1962), nr. 1, p. 17—20.

159. PETROVICI, ACAD. E., *Unele tendinţe fonetice ale limbii romîne actuale* [pronunţarea actuală a limbii romîne prezintă anumite fenomene de sandhi, puţin studiate pînă acum], CL, VI (1961), nr. 2, p. 329—336 [rez. l. rusă şi franc.].

160. PETROVICI E., *Quelques tendances phonétiques du roumain actuel* [versiunea franceză a articolului publicat în CL, nr. 2/1961], RL, VII (1962), nr. 2, p. 301—311.

161. PIOTROVSKI, R. G. (Ленинград), *Сосуществующие фонологические системы и стилистические корреляции в молдавском языке*, Omagiu Petrovici, p. 379—387.

162. ROCERIC-ALEXANDRESCU, ALEXANDRA, *Cîteva observaţii asupra semnalelor demarcative în limba romînă* [despre mediile fonice utilizate pentru a indica graniţele dintre două unităţi semantice], FD, IV, 1962, p. 61—69 [rez. l. rusă şi franc.].

163. ROCERIC-ALEXANDRESCU, ALEXANDRA, *Recherches statistiques sur l'initiale des mots en roumain*, Cahiers, I, 1962, p. 209—215.

164. ROSETTI, A., *Changements phonétiques et alternances phonologiques*, Cahiers, I, 1962, p. 217—218.

165. ROSETTI, ACAD. AL., *Chestiuni de metodă. II. Petiţia de principiu* [răspuns la articolul lui I. Stan din CL, 1/1960, cu privire la felul cum sînt notate consoanele finale de cuvînt în Codicele Voroneţean], FD, IV, 1962, p. 71—73 [rez. l. rusă şi franc.].

166. ROSETTI AL., *Слогоделение как способ толкования письменных обозначений фонем*, [versiunea rusă a articolului *Silabisirea ca mijloc de interpretare a notării prin scris a fonemelor*, din SCL, nr. 4/1961], RL, VII (1962), nr. 1, p. 13—16.

167. RUSU, GR., *Evoluţia în limba romînă a lui iod precedat de consoanele labiale şi consecinţele pe plan fonologic*, FD, IV, 1962, p. 75—90 [rez. l. rusă şi franc.].

168. ŞUTEU, VALERIU, *Cercetări experimentale asupra lui* e *din diftongul romînesc* ea, SCL, XIII (1963), nr. 2, p. 167—174 [rez. l. rusă şi franc.].

169. ŞUTEU, VALERIU, *Some remarks on Rumanian pronunciation* [versiunea engleză a articolului publicat în SCL, nr. 3/1961], RL, VII (1962), nr. 1, p. 39—50.

Recenzii

170. ANTONESCU, NAE, *Fonetică şi dialectologie*, IV [1962] — St., XIII (1962), nr. 12, p. 116.

171. AVRAM, ANDREI, *Al IV-lea Congres internaţional de ştiinţe fonetice (Helsinki, 4—9 septembrie 1961)*, SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 77—79.

172. AVRAM, ANDREI, *Bibliografia fonologică romînească II. 1959—1960 (şi completări la anii precedenţi)*, FD, IV, 1962, p. 289—301.

173. I. I., *Din activitatea Centrului de cercetări fonetice şi dialectale*, FD, IV, 1962, p. 306—307.

174. IONICĂ, ION, *Fonetică şi dialectologie*, vol. III [Bucureşti], Editura Academiei R.P.R. [1961] — SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 97—101.

175. RUSU, GR., A. Avram, Cercetări asupra sonorităţii în limba romînă, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R. [1961] — CL, VI (1961), nr. 2, p. 452—456.

176. STAN, I., *În legătură cu corelaţia de timbru a consoanelor* [pe marginea unor articole recente, unul al lui M. Halle şi R. Jakobson, celălalt al lui B. Malmberg], CL, VII (1962), nr. 1, p. 165—167.

177. * * * *Indice de autori, materii şi cuvinte* [al vol. „Fonetică şi dialectologie", IV, 1962], FD, IV. 1962. p. 309—368.

DIALECTOLOGIE

178. ANTONESCU, NAE, [Note lexicale : cuvinte din graiul sătmărean :] *aghieu* şi *aitui*; *jibă*; *mozdon*; *şeft*, *şeftar*, *şeftăli*, LR, XI (1962), nr. 5, p. 543—545.

179. AVRAM, ANDREI, *Trecerea lui [u̯o] la [u̯ă] în graiul crişean*, SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 325—335 [rez. l. rusă şi franc.].

180. BRÎNCUŞ, GR., *Graiul din Oltenia*, LR, XI (1962), nr. 3, p. 248—260.

181. CARAGIU-MARIOTEANU, MATILDA, *În legătură cu articolul enclitic al masculinelor în aromînă. (Cu privire specială la graiul fărşeroţilor)*, FD, IV, 1962, p. 95—99 [rez. l. rusă şi franc.].

182. CARAGIU-MARIOTEANU, MATILDA, *Liturghier aromînesc. Un manuscris anonim inedit*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962, 161 p., in -8° mare.

183. CĂRĂBIŞ, VASILE, *Glosar regional. Regiunea Oltenia (raionul Tîrgu Jiu, satul Cîmpofeni)*, LR, XI (1962), nr. 3, p. 261—263.

184. COPILU, DUMITRU, *Glosar regional. Regiunea Cluj (raionul Turda, comuna Şutu)*, LR, XII (1963), nr. 1, p. 54—56.

185. CRISTUREANU, AL., *Glosar regional. Regiunea Cluj (comuna Zagra, raionul Năsăud)*, LR, XI (1962), nr. 4, p. 405—410.

186. DAN, ILIE, *Glosar regional. Regiunea Suceava (raionul Gura Humorului, comuna Pîrteştii de Jos)*, LR, XI (1962), nr. 6, p. 647—649; XII (1963), nr. 2, p. 153—155.

187. FLORA, RADU (Zrenjanin-Iugoslavia), *Contribuţii la problema atlaselor lingvistice regionale*, Omagiu Petrovici, p. 165—175.

188. FLORA, RADU (Zrenjanin), *Despre stadiul actual al istroromînei. Contribuţia geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziţiei graiurilor istroromîne faţă de dacoromînă*, FD, IV, 1962, p. 135—167 [rez. l. rusă şi franc.].

189. GHEŢIE, ION, *Pe marginea unei hărţi din ALR (spúnem-spuném)*, FD, IV, 1962, p. 243—249 [rez. l. rusă şi franc.].

190. MARES, LUCRETIA, *Note* [la glosarele regionale publicate în revista *Limba romînă*], LR, XI, (1962), nr. 3, p. 263 — 265, 266; nr. 6, p. 649 — 650; XII (1963), nr. 1, p. 56—58; nr. 2, p. 155—157.

191. MARIAN, BARBU, [Glosar regional] *Regiunea Oltenia (raionul Craiova, comuna Izvor-Mileşti)*, LR, XI (1962), nr. 3, p. 265.

192. PAPAHAGI, TACHE, *Dicţionarul dialectului aromîn, general şi etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain) général et étymologique* [Bucureşti], Editura Academiei R.P.R., 1963, 1264 p. + 36 fotogr. orig., 1 schiţă şi 1 hartă, în —8° mare.

193. RUSU, VALERIU, *În legătură cu derivarea cu sufixe în dacoromînă* [despre răspîndirea geografică şi folosirea în diferite graiuri a sufixelor], FD, IV, 1962, p. 257—266 [şi două hărţi; rez. l. rusă şi franc.].

194. TRÎPCEA, TH. N., *Cuvinte strbeşti în subdialectul bănăţean şi importanţa lor*, SB, XIV (1963), nr. 3, p. 68—76.

Recenzii

195. ANTONESCU, NAE, *Atlasul lingvistic — serie nouă* (vol. III, 1961) — St., XIII (1962), nr. 4, p. 106—107.

196. BĂJÂNICĂ, V., Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1961 — CL, VI (1961), nr. 2, p. 456—461.

197. BRANIŞTE, Pr. MARIN M., Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Liturghier aromînesc. Un manuscris anonim inedit*, Editura Academiei R.P.R., 1962 — Mitropolia Olteniei, XIV (1962), nr. 5—6, p. 414—416.

198. CARAGIU-MARIOŢEANU, MATILDA, I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii romîne*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961 — SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 555—559.

199. DUMISTRĂCEL, STELIAN, *Materiale şi cercetări dialectale, I*, Academia R.P.R., Filiala Cluj, Institutul de lingvistică. Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960] — SCSt. (Iaşi), XII (1961), nr 2, p. 289—294.

200. GHERGARIU, L., V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordeianu, *Glosar regional*, [Bucureşti] Editura Academiei R.P.R., 1961 — CL, VI (1961), nr. 2, p. 461—464.

201. GIOSU, ŞTEFAN, I. Coteanu, *Elemente de dialectologie*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961 — SCSt. (Iaşi), XIII (1962), nr. 1, p. 114—123.

202. O. FORRAI ERZSÉBET, *A román nyelvjárás kutatás tiz éve* (1951—1960*)* [Zece ani de cercetări dialectale romîneşti: despre ALR, FD, culegerile de glosar regional etc.], NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 219—225.

203. IONAŞCU, AL., I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii romîne*, Editura ştiinţifică, 1961— LR, XI (1962), nr. 6, p. 688—696.

204. M. P., *Cercetări dialectale şi folclorice în Banat* [ale Facultăţii de Filologie de la Universitatea din Timişoara, pe valea Caraşului], SB, XIV (1963), nr. 4, p. 92—93.

205. MÁRTON GYULA, *A román nyelvjárástan kézikönyve* [I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii romîne*, Bucureşti, 1961] — NyIK, VI (1962), nr .1, p. 217—219.

206. MURÁDIN LÁSZLÓ, *Román nyelvjárási szógyüjtemények és tanulmányok első kötete* [*Materiale şi cercetări dialectale*, I, Editura Academiei R.P.R., 1960] — NyIK, V (1961), nr. 1, p. 67—69.

207. RUSU, V., Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, [Bucureşti], Editura Academiei R.P.R. [1961] — SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 86—90.

208. SALA, MARIUS, *Atlasul lingvistic romîn*, partea a II-a (ALR II), serie nouă, vol. III, întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., sub direcţia acad. Emil Petrovici, [Cluj] 1961 — LR, XII (1963), nr. 2. p. 205—210.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

209. CARP, MIHAI, *Să revizuim gramatica* [Observaţii critice pe marginea lucrării *Limba romînă, Fonetică-Vocabular-Gramatică*, Editura Academiei R.P.R., 1956], VR, XVI (1963), nr. 4, p. 63—78.

Morfologie

210. BEREJAN, SILVIU GR. (U.R.S.S.). *Asupra prepoziţiei a cu infinitivul* [în limba romînă], Omagiu Petrovici, p. 107—114.

211. CARAGIU-MARIOŢEANU, MATILDA, *„Moduri nepersonale"* [în limba romînă nu există suspin; împărţirea modurilor în „personale" şi „nepersonale" nu corespunde realităţii lingvistice], SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 29—42 [rez. l. rusă şi franc.].

212. CARAGIU-MARIOŢEANU, MATILDA, *«Безличные наклонения»* [versiunea rusă a articolului din SCL, nr. 1/1962], RL, VII (1962), nr. 2, p. 335—350.

213. CÎMPEANU, E., *Despre valoarea adjectivală a pronumelor*, CL, VII (1962), nr. 1, p. 137—141 [rez. l. rusă şi franc.].
214. COJA, ION, *Substantivarea adjectivelor care denumesc însuşiri omeneşti negative*, SFC, III, 1962, p. 279—283.
215. DIACONESCU, IOANA, *Substantivarea adjectivului în limba romînă* [mijloace de substantivare, mijloace de recunoaştere a substantivării, forma adjectivului substantivat, sensul adjectivului substantivat, categorii de adjective considerate după stadiul de evoluţie spre substantiv, frecvenţa substantivării adjectivului], SFC, III, 1962, p. 197—278.
216. DRAGOMIRESCU, GH. N., *Locuţiunile adverbiale*, LL, V, 1961, p. 59—69.
217. GABREA, MARIA, *Probleme de teorie şi analiză gramaticală* [A. Schimbarea valorii morfologice a unui cuvînt, B. Părţi de propoziţie complexe], LL, VI, 1962, p. 133—148.
218. HOŘEJŠÍ, VLADIMIR (Praga), *Cu privire la morfologia genitivului şi a dativului în limba romînă contemporană*, Omagiu Petrovici, p. 207—216.
219. JAKOBSON, ROMAN (Cambridge, Massachussetts), *On the Rumanian Neuter*, Omagiu Petrovici, p. 237—238.
220. NICULESCU, AL., *Notes sur la structure de l'expression pronominale de la politesse*, Cahiers, I, 1962, p. 179—183.
221. PĂTRUT, I., *Despre structura morfologică a substantivelor şi adjectivelor romîneşti*, StUBB, Philologia, fasc. 2, 1961, p. 13—24 [rez. l. rusă şi franc.].
222. PĂTRUT, I., *Zur morphologischen Struktur der rumänischen Substantive und Adjektive* [versiunea germană a articolului publicat în StUBB, fasc. 4/1961, Philologia], RL, VII (1962), nr. 1, p. 91—100.
223. POALELUNGI, GH., *Locuţiunile adjectivale*, LR, XII (1963), nr. 2, p. 133—146.
224. TRANDAFIR, GH., *Consideraţii asupra diatezelor*, LL, VI, 1962, p. 123—132.

Sintaxă

225. AVRAM, MIOARA, *Cu privire la clasificarea propoziţiilor după structură*, Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 23—30 [rez. l. rusă].
226. BARBU, N. I., *Juxtapunerea (parataxa) în greacă, latină şi romînă*, LL, VI, 1962, p. 53—65.
227. BULGĂR, GH., *Analiza gramaticală şi contextul*, LL, V, 1961, p. 27—34.
228. BULGĂR, GH., *Note despre structura frazei*, Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 13—20 [rez. l. rusă.].
229. CARABULEA, ELENA, *Clasificarea propoziţiilor după scopul comunicării*, LR, XI (1962), nr. 4, p. 366—374.
230. CIOBANU, FULVIA, *Cu privire la construcţiile care exprimă cumulul şi excepţia*, LR, XI (1962), nr. 4, p. 375—386.
231. CONTRAS, EUGENIA, *Observaţii asupra unor construcţii sintactice speciale* [despre anacolut şi cauzele lui], LR, XI (1962), nr. 6, p. 627—637.
232. DRAGOMIRESCU, GH. N., *„Atributul predicativ" în limba romînă*, LL, VI, 1962, p. 99—121.
233. GHERGARIU, LEONTIN, *Propoziţiile atributive relative introduse prin „cine"*, LR, XII (1963), nr. 2, p. 125—132.
234. GRAUR, ACAD. AL., *Părţile principale ale propoziţiei*, LL, VI, 1962, p. 47—52.
235. GUTU-ROMALO, VALERIA, *Despre clasificarea părţilor secundare de propoziţie*, LR, XII (1963), nr. 1, p. 25—35.

236. INDREA, AL., *Construcţii şi cuvinte incidente* [privite ca unităţi sintactice independente; ele nu trebuie confundate cu propoziţiile intercalate], CL, VI (1961), nr. 2, p. 351—357 [rez. l. rusă şi franc.].
237. MITRAN, MIRCEA, *Despre apoziţie şi raportul apozitiv*, LR, XII (1963), nr. 1, p. 36—45.
238. MITRAN, M., *Note despre coordonare*, LR, XI (1962), nr. 5, p. 507—513.
239. RIZESCU, I., *Observaţii asupra îmbinărilor de cuvinte*, LR, XI (1962), nr. 5, p. 514—523.
240. SĂTEANU, C., *În legătură cu propoziţiile negative* [pe baza criteriului formei], StUBB, VII (1962), Philologia, fasc. 1, p. 35—46 [rez. l. rusă şi franc.].
241. SĂTEANU, C., *Sintagma, cea mai mică unitate relaţională*, CL, VI (1961), nr. 2, p. 359—378 [rez. l. rusă şi franc.].
242. STERIU MARIA, *Contribuţii la studiul apoziţiei în limba romînă contemporană*, AUB, X (1961), vol. 23, Filologie, p. 551—556 [rez. l. rusă şi franc.].
243. ŞUTEU, FLORA, *Atribut pronominal sau complement indirect?* [determinarea funcţiilor sintactice ale dativului posesiv], LR, XI (1962), nr. 3, p. 267—276.

Vocabular

244. ARVINTE, V., *Note etimologice* [*benghiúş*; *birco-bîr* !; *calavér*; *cuţác*; *cuşacliu*; *dăhăní, ţăstru, zgîrfăci*], SCSt. (Iaşi), XII (1961), nr. 2, p. 251—254.
245. ASAN, FINUTA, *Etimologii: muşchi*, LR, XI (1962), nr. 4, p. 400—401.
246. BAHNER, WERNER (Leipzig), *Zur Funktion des Suffixes* **-giu** *im Rumänischen*, Omagiu Petrovici, p. 59—63.
247. BENEŠ, PAVEL (Brno), *Préfixes de négation en roumain*, Omagiu Petrovici, p. 89—95.
248. BÎRSAN, D., *False diminutive* [a). cuvinte care au aspect de diminutiv fără a avea înţeles diminutival, b). cuvinte care sînt diminutive ca sens, fără a avea formă diminutivală], SFC, III, 1962, p. 89—98.
249. BORDEIANU, MIHAI, *Note lexicale* [*balzabóc*; *băndărós*; *bîci*; *bigláiză*; *bigalău*; *big(ă)lui*; *bimbău*; *bimboáuă*; *bindéu*; *bindeós, -oásă*; *bindúg*; *bîntă*; *bîrdán*; *heredéu, herediós -oásă*; *ometós, -oásă*], SCSt. (Iaşi), XIII (1962), nr. 1, p. 102—106.
250. BUDAGOV, R. A. (Москва), *К семантике румынского глагола* **a cîştiga** *„зарабатывать"*, Omagiu Petrovici, p. 127—130.
251. BUJENIŢĂ, M. şi SALA, M., *Din terminologia nautică romînească. I. Termeni fluviali şi maritimi de origine germană (austriacă)*, LR, XI (1962), nr. 6, p. 638—643.
252. ÇABEJ, EQREM (Tirana), *Rumänische und albanische Wortdeutungen* [despre rom. *chelbe*, arom. *ghesu*, alb. *garagull*, alb. *kanushë*, rom. *zgardă*, rom. *stmcea*], Omagiu Petrovici, p. 131—134.
253. CARABULEA, ELENA, *Prefixele* **inter-, între-**, SFC, III, 1962, p. 27—39.
254. CIOBANU, ELENA, *Categoriile semantice create de sufixul* **-ar** *în limba romînă*, SFC, III, 1962, p. 143—154.
255. CIOMPEC, GEORGETA, *Variantele sufixelor* **-ant/ -ent, -anţă/-enţă** *din limba romînă* [variante: *-ent, -enţă*; *-ente, -entia*; *-inte, -inţă*], SFC, III, 1962, p. 129—141.
256. CONTRAS, E., *Sufixul* **-et**, SFC, III, 1962, p. 155—162.
257. DIMITRESCU, FLORICA, *Precizări etimologice* [arhisinagog; mătorí], SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 281—283.
258. DRIMBA, VLADIMIR, *Note lexicologice* [angîş, cais-pastramă, comur, gîrliţă, grangur, macalîc, mageara], LR, XII (1963), nr. 1, p. 46—49.

259. GHERGARIU, L., *Note lexicale* [verbele de origine maghiară; mușduluí; oargă; ozlaș; oxiton, -ă], LR, XI (1962), nr. 5, p. 541—543.

260. GIUGLEA, G., *Probleme semantice. Expresii cu dublete lexicale* [praf și pulbere; mici-fărîme; pe mică, pe ceas; foc și pară; colac peste pupăză; pe cale, pe cărare; pe rudă, pe sămînță; laie ori bălaie; negură-beznă; ce-i în gușă, și-n căpușă], CL, VII (1962), nr. 1, p. 149—154.

261. GRAUR, AL., *Etimologii românești*, [București] Editura Academiei R.P.R., 1963, 193 p., în -8°.

262. GRAUR, ACAD. AL., *Pentru dezvoltarea studiilor etimologice*, Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 5—7 [rez. l. rusă].

263. HANȚĂ, AL., *Cîteva considerații pe marginea evoluției conceptului de „republică" în literatura și cultura română* [cu unele sugestii utile lexicologului], VR, XV (1962), nr. 12, p. 95—107.

264. IONESCU, Pr. I., Acad. Al. Rosetti, *Rom. Crăciun* („Romanoslavica", IV, 1960, p. 65—71)— Mitropolia Olteniei, XIII (1961), nr. 10—12, p. 848—849.

265. IONESCU, Pr. I., Eqrem Çabej (Tirana), *Crăciun* [etimologie; în SCL, nr. 3/1961, p. 313—317] — Mitropolia Olteniei, XIV (1962), nr. 1—2, p. 121—122.

266. KIRÁLY FRANCISC, [Etimologie:] *fanțoș*, LR, XII (1963), nr. 1, p. 52—53.

267. MARMELIUC, D., *Etimologii: abá, abă, hába, abó*, LR, XI (1962), nr. 2, p. 154 — 155.

268. MARMELIUC, D., [Etimologii:] *maiglicél, scăramușă*, LR, XI (1962), nr. 4, p. 402—404.

269. MARMELIUC, D., *Etimologii* [abeș; boștea], LR, XI (1962), nr. 5, p. 551—552.

270. MARMELIUC, D., *Etimologii* [agistiruí; băbúț; fleșterí; naș-nanáș-nănáș; năcăfíu și năfăcăí; undrofițír], LR, XI (1962), nr. 6, p. 644—646.

271. MARMELIUC, D., *Etimologii* [mertíc, náștere, melidón, nefléter, níșta], LR, XII (1963), nr. 1, p. 50—52.

272. MARMELIUC, D., *Etimologii* [boróșcă — boroșcoí; nulbrétn], LR, XII (1963), nr. 2, p. 151—152.

273. MIHĂILĂ, G., *Date noi în etimologia slavo-română. (Pe baza materialului dialectal bulgar)*, SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 371—390 [rez. l. rusă și franc.].

274. OLTEANU, PANDELE, *Contribuții la studiul elementelor slave din cele mai vechi traduceri românești. II. Verbe, adjective, adverbe, prepoziții, particule* [Partea întîi a articolului, în Omagiu Graur, SCL, nr. 3/1960], LL, VI, 1962, p. 67—97.

275. PAMFIL, VIORICA, *Lexicul Paliei de la Orăștie. Observații generale*, CL, VII (1962), nr. 1, p. 131—134 [rez. l. rusă și franc.].

276. PETROVICI, ACAD. E., **Cétie, cătă, căclă**, *'bîtlan, cocor de baltă'*, < *scr. čaplja* (*ucr.* **чáпля**), Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 9—11 [rez. l. rusă].

277. POPESCU-MARIN, MAGDALENA, *Sufixele* **-oare** și **-toare** (**-ătoare, -etoare, -itoare**), SFC, III, 1962, p. 175—186.

278. PRODAN, ACAD. D., *Despre* **sîndie** [explicația istorică a acestui cuvînt], CL, VII (1962), nr. 1, p. 143—147.

279. RIZESCU, I., *Prefixe noi neproductive și puțin productive* [*ab-*(*abs-*), *circum-*, *dis-*, *ex-*(*e-*), *epi-*, *hipo-* (*ipo-*), *infra-*, *meta-*, *ob-*(*o-*), *par-*, *pen-*, *per-*, *peri-*, *post-*, *retro-*, *sim-*(*sin-*), *sur-*], SFC, III, 1962, p. 3—26.

280. SĂDEANU, FLORENȚA, *Sufixele colective din limba română cu specială privire asupra repartiției lor* [*-eală* (*-ială*), *-ină*, *-ițină*, *-ură*, *-tură*, *-eață*, *-ie*, *-ărie*, *-aie*, *-ăraie*, *-anie*, *-ame*, *-ime*, *-ărime*, *-oare*, *-tate*, *-işte*, *-ărişte*, *-ar*, *-iș*, *-ăriș*, *-ét*, *-āret*, *-'et*, *-ărit*], SFC, III, 1962, p. 41—87.

281. SECHE, LUIZA, *Despre etimologia adverbului „neam"*, LR, XII (1963), nr. 2, p. 147—150.

282. SECHE, LUIZA, *Etimologii* [mîngălă, mîngău, mînjări, mînună, mînzolí, mînzoteán, mîrc, mîrnoágă, mîrcav, mîrţân, morăitúră], LR, XI (1962), nr. 3, p. 277—279.

283. SECHE, LUIZA, *Sufixul* **-ură (-atură, -ătură, -etură, -itură, -sură, -tură)**, SFC, III, 1962, p. 187—196.

284. SECHE, MIRCEA, *Note etimologice şi lexicale* [aerogramă; allodialism, antiunist; boierism; camarilă; cándelă; contagiá; dreptáci; februarist; feroaliáj; mílă; mol; şarabá], LR, XI (1962), nr. 5, p. 546—550.

285. SLAVE, ELENA, *Sufixele* **-ie, -ărie**, SF, III, 1962, p. 163—174.

286. STANCA, V., [Etimologii:] *horbocăi (orbecăi)*, LR, XI (1962), nr. 2, p. 155—156.

287. STÎNGACIU, ELENA, *Contribuţii lexicologice* [aspecte ale introducerii neologismelor în sec. XVII—XIX], LR, XI (1962), nr. 2, p. 140—150.

288. STÎNGACIU, ELENA, [Etimologii:] *membrană, memorá*, LR, XI (1962), nr. 3, p. 279—282.

289. STATI, SORIN, [La rubrica] *„Povestea vorbei"* [se urmăreşte originea unor cuvinte româneşti:] *Cîteva comparaţii uitate* [seminar, pepinieră], FL, XI (1962), nr. 21, p. 7; *„Siluetă"*, nr. 22, p. 21; *Cuvinte înrudite* [*om* şi *nimeni*], nr. 23, p. 21; *Înţelesuri vechi şi noi* [sos, sezon, salariu], nr. 26, p. 20; *Despre cîteva cuvinte latineşti* [rebus, recipisă], nr. 27, p. 22; *O familie de cuvinte* [candid, candidat], nr. 30, p. 20; *Cuvintele şi istoria teatrului* [orchestră, coregrafie, strofă], nr. 31, p. 21; *Magazin şi... magazin*, nr. 32, p. 21; *De-a lungul continentelor* [cuvinte originare din diverse continente], nr. 33, p. 19; *Drumul zahărului*, nr. 34, p. 22; *Cuvinte inventate* [altruism, microb etc.], nr. 40, p. 22; *A boicota*, nr. 42, p. 21; *Una din cele şapte minuni* [mausoleu], nr. 43, p. 20; *Grevă*, nr. 44, p. 20; *Filologie, medicină, botanică... şi altele* [seringă], nr. 46, p. 22; *Rol banal* [originea cuvîntului *banal*], nr. 49, p. 18; *Sensuri vechi şi noi* [rubrică, cadran], nr. 50, p. 20; *Expresii comprimate* [ficat, biscuit etc.], nr. 51, p. 21; *Plăcinte cu răvaşe* [plăcintă, răvaş], nr. 52, p. 38; *Cuvinte contopite*, XII (1963), nr. 1, p. 22; *Gazetă. jurnal, ziar...*, nr. 4, p. 21; *Stofe?* nr. 5, p. 21; *Puţină geografie* [jerseu, canar, faianţă etc.], nr. 7, p. 21; *Filologie şi superstiţii* [azbest, anemonă, ecou etc.], nr. 8, p. 21; *De la raglan la sarică* [şrapnel, ghilimele etc.], nr. 10, p 19; *Comparaţii* [a o sfecli<a se roşi ca sfecla etc.], nr. 11, p. 19; *Împrumuturi ciudate*, nr. 12, p. 9; *Profesiuni şi expresii*, nr. 13, p. 18; *Sare*, nr. 15, p. 16; *O familie de cuvinte* [tîrn, tîrnăcop etc.], nr. 16, p. 15; *A-şi da arama pe faţă*, nr. 17, p. 18.

290. ŞTEFAN, I., *Sensurile „act" şi „scrisoare" ale cuvîntului* **carte**, LR, XI (1962), nr. 5, p. 533—540.

291. ŞTEFĂNESCU, C., [Etimologii:] *Buceac*, LR, XI (1962), nr. 5, p. 553—555.

292. ŞTEFĂNESCU, ŞT., *Despre terminologia ţărănimii dependente din Ţara Românească în sec. XIV—XVI*, Studii, XV (1962), nr. 5, p. 1115—1168 [rez. l. rusă şi franc.].

293. ŞTEFĂNESCU-GOANGĂ, ZIZI, *Sufixul* **-ache**, SFC, III 1962, p. 119—127.

294. ŞUTEU, FLORA, *Un sufix vechi format pe teren românesc*: **-oşa**, Culegere de studii [vol. III 1962, p. 73—77 [rez. l. rusă].

295. TĂNASE, E., *Note lexicologice* [cîteva cuvinte auzite la Poiana Sibiului: *a căli, dumnecat, cruciu, mlăci*], CL, VII (1962), nr. 1, p. 155—158.

296. URSU, DESPINA, *Rolul accentului în stabilirea etimologiei unor neologisme ale limbii române*, SCSt. (Iaşi), XIII (1962), nr. 1, p. 7—19 [rez. l. rusă şi franc.].

297. VASCENCO, VICTOR, *Calcuri savante formate în limba română după modele ruseşti (secolele XVIII şi XIX)*, Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 59—71 [rez. l. rusă].

298. VASILIU, LAURA, *Sufixele verbale româneşti noi* **(-isi, -iza, -ifica, -ona)**, SFC, III, 1962, p. 99—117.

299. WITTOCH, ZDEŇĚK (Praga), *Onomatopeele romîneşti cu-ng-/-nc-*, Omagiu Petrovici, p. 549—559.

300. *Dicţionar enciclopedic romîn*, vol. I, A—C. Academia Republicii Populare Romîne, Bucureşti, Editura politică, 1962, 880 p., in -8° mare.

301. *Dicţionar tehnic poliglot — romînă, rusă, engleză, germană, franceză, maghiară*, Bucureşti, Editura tehnică, 1963, 1235 p., in -4°.

Recenzii

302. AVRAM, MIOARA, *Un manual sovietic de limba romînă* [despre manualul *Curs practic de limba romînă* de A. S. Sadeţkaia, apărut la Moscova, 1962] — L, V (1962), nr. 21, p. 4.

303. BEREA, ELENA, *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960 — SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 101—106.

304. CIOBANU, ELENA, *Dicţionarul limbii romîne în dezbatere publică* [discutarea machetei, 18—19 mai 1962, la Academia R.P.R.], LR, XI (1962), nr. 6, p. 682—683

305. DĂNĂILĂ, I., Mihai C. Băcescu, *Păsările în nomenclatura şi viaţa poporului romîn*, [Bucureşti] Editura Academiei R.P.R., 1961—LR, XII (1963), nr. 1, p. 107—111.

306. DRAŞOVEANU, D. D., *Probleme de sintaxă ridicate de „Revista de pedagogie" pe marginea volumului „Analize gramaticale şi stilistice"*, CL, VI (1961), nr. 2, p. 429—437.

307. GÁLFFY MÓZES, *A román nyelvtanulás új kézikönyve* [Un nou manual de limbă romînă: Adam Zsigmond, Balázs János, Balázs László, *Helyesen románul...*, Bucureşti, 1960] — NyIK, V (1961), nr. 1, p. 61—64.

308. GEORGESCU, FL., *Pentru rigurozitate ştiinţifică în elaborarea dicţionarelor* [definirea sensurilor ştiinţifice ale unor termeni, în *Dicţionarul de neologisme*], Lupta de clasă, Seria a V-a, XLIII (1963), nr. 4, p. 111—114.

309. GRAUR, ACAD. AL., *Un manual de limba romînă în U.R.S.S.* [A. S. Sadeţkaia, *Curs practic de limba romînă*, Moscova, 1960] — C, 1962, nr. 47, p. 3.

310. IONESCU, Pr. I., G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă, studiu lexico-semantic*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1960 — Mitropolia Olteniei, XIII (1961), nr. 5—6, p. 447—450.

311. IONICĂ, ŞT., Florin Marcu-Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961 — LR, XI (1962), nr. 5, p. 608—611.

312. MAROSI, A., Bakos Ferenc, *Román-magyar szótár* [Dicţionar romîn-maghiar], Budapest, Editura Terra, 1961 — LR, XI (1962), nr. 4, p. 443—444.

313. MIHĂILĂ, G., *Dicţionarul limbii romîne* [pe marginea discuţiilor cu privire la machetă], C, 1962, nr. 25, p. 3.

314. NEIESCU, ILEANA, Ádám Zsigmond, Balázs János, Bálazs László, *Helyesen románul*. Nyelvtani ismeretek, gyakorlatok. Tudományos Könyvkiadó, 1960 — CL, VII (1962), nr. 1, p. 182—184.

315. NICOLESCU, TATIANA, *Un manual de limbă romînă publicat la Moscova* [A. S. Sadeţkaia, *Практический курс румынского языка*, Moscova, 1962]—Veac nou, XVIII (1962), nr. 50, p. 2.

316. NICULESCU, AL., Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, Editura Academiei R.P.R., 1960 — SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 285—290.
317. PAPP EMERIC, Adám Zsigmond, Balázs János, Balázs László, *Helyesen románul, Nyelvtaniismeretek. Gyakorlatok*, Masodik, javitatt kiadas [(Să ne exprimăm) „Corect românește". Cunoștințe gramaticale. Exerciții, Ediția a doua, corectată] [Cluj], Editura științifică, 1963 — LR, XII (1963), nr. 2, p. 210—216.
318. POALELUNGI, GH., *Un curs de limba română publicat la Moscova* [A. S. Sadețkaia. *Curs practic de limba română*] — GI, XIII (1962), nr. 687, p. 8.
319. TEODORESCU, ECATERINA și FLOREA, VIORICA, *Studii de gramatică, vol. al III-lea*, București, Editura Academiei R.P.R., 1961 — SCSt. (Iași), XII (1961), nr. 2, p. 283—289.
320. TEODORESCU, V., *Terminologia sportivă în Dicționarul de neologisme* [Florin Marcu și Const. Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, Editura științifică, 1961] — LR, XI (1962), nr. 3, p. 335—340.
321. URSU, DESPINA, Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, Editura științifică, 1961 — SCSt. (Iași), nr. 2, p. 273—277.
322. VRABIE, EMIL, G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, București, Editura Academiei R.P.R., 1960 — SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 559—565.
323. VRACIU, A., G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic*, București, Editura Academiei R.P.R., 1960 — RS, VI, 1962, p. 288 — 293.

ISTORIA LIMBII ROMÎNE

324. DENSUSIANU, OVID, *Istoria limbii române*, vol. I. *Originile*, vol. II, *Secolul al XVI-lea*, Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck, București, Editura științifică, 1961, vol. I, 319 p., vol. II, 455 p., in -8° mare.
325. GRAUR, ACAD. AL., *Evoluția conjugării în românește*, SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 153 — 160 [rez. l. rusă și franc.].
326. GRAUR, A., *Évolution de la conjugaison en roumain* [versiunea franceză a articolului publicat în SCL, nr. 2/1962], RL, VII (1962), nr. 2, p. 215—222.
327. DAICOVICIU, ACAD. C., *Din nou despre formarea limbii și poporului romîn*, T, VI (1962), nr. 26, p. 1, 8.
328. DIMITRESCU, FLORICA, *Относительно предлога* **pre** *с винительным падежом в языке текстов, переведенных со старославянского языка в XVI веке* [versiunea rusă a articolului *Despre* ***pre*** *la acuzativ în limba textelor traduse din slavă în sec. al XVI-lea*, din SCL, [nr. 2/1960], RL, VII (1962), nr. 2, p. 351—357.
329. DIMITRIU, C., ***De*** *în Cazania a doua a lui Coresi (1581)* [*de*, prepoziție și conjuncție], SCL, XIII (1963), nr. 4, p. 455—476 [rez. l. rusă și franc.].
330. POGHIRC, C., *Particula pronominală* ***-ne*** *în greacă, albaneză și română (În legătură cu rom.* ***mine, tine, sine****)*, SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 491—495 [rez. l. rusă și franc.].
331. RIZESCU, I., *Observații asupra propozițiilor subordonate relative din Carte cu învățătură (1581)*, SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 45—55 [rez. l. rusă și franc].
332. RUSSU, I. I., *Raporturile limbii române cu albaneza și cu substratul carpato-balcanic*, CL, VII (1962), nr. 1, p. 107—127 [rez. l. rusă și franc.].
333. XHUVANI, ALEXSANDËR (Tirana), *Rumänisch-albanische Übereinstimmungen*, Omagiu Petrovici, p. 561—563.

Recenzii

334. ANTONESCU, NAE, Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne, vol. II şi III*, Editura Academiei [R.P.R.], 1962 — St., XIII (1962), nr. 8, p. 90—92.

335. IONESCU, Pr. I., Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, Editura Academiei R.P.R., 1959 — Mitropolia Olteniei, XIII (1961), nr. 10 — 12, p. 845—848.

336. ISTRATE, G., Ovid Densusianu, *Istoria limbii romîne*, 2 vol., Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961 — IL, XIII (1962), nr. 10, p. 74—75.

337. MACREA, D., Ovid Densusianu, *Istoria limbii romîne* [Editura ştiinţifică, 1962] — Rlib. XX (1962), nr. 5587, p. 4.

338. RĂMUREANU, Pr. prof. I., I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1959 — Ortodoxia, XII (1960), nr. 1, p. 143—150.

339. RĂMUREANU, Pr. prof. I., Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, Bucureşti, 1959 — Ortodoxia, XIII (1961), nr. 4, p. 600—608.

340. ROSETTI, ACAD. AL., *Despre -u final în limba noastră veche* [răspuns la articolul lui D. Strungaru, *Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice, III. Problema „dispariţiei" lui u final în limba română*, publicat în LR nr. 5/1962, SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 545—546 [la rubrica „Discuţii"].

341. ROSETTI, AL., *Interviu cu ~ despre lingvistică şi literatură* [despre „cercul de poetică"; Istoria limbii romîne literare; Tratatul de istorie a limbii romîne etc.], L, VI (1963), nr. 5, p. 3 [interviu luat de Liviu Călin].

342. ROSETTI, ACAD. AL., [Cuvînt la sesiunea generală din 21—23 dec. 1959 a Academiei R.P.R.], An. Acad., IX, 1959, p. 411—412 [despre tratatul de istorie a limbii romîne].

343. RUSSU, I. I., Günter Reichenkron, *Vorrömische Bestandteile des Rumänischen*, I în „Archiv für das Studium der neueren Sprachen", 194 (109/1958), p. 273—290 (rumänisch *ŏo-/ĕu-* aus idg. **keu-*); II în „Etymologica" Festschrift W. von Wartburg. Tübingen, 1958, p. 597—613 (rumän. *ţ* aus idg. **s(u̯)-*, **k'+u̯*); III în „Romanistisches Jahrbuch", IX 1958, p. 59—105 (albanisch-rumänisch-armenisch Gleichungen); IV în „Romanistisches Jahrb." XI 1961 (eadem); V în „Festschrift für J. Friedrich", Berlin, 1959, p. 365—401 (zur Rekonstruktion des Dakischen); VI în „Südost-Forschungen", XIX 1960, p. 344—368 (vorrömische Bestandteile des Rumänischen) — SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 111—115.

ONOMASTICĂ TOPONIMIE

344. BUZATU, Pr. D., *Etnicul oglindit în toponimia oltenă* [urme de nume de popoare în toponimie], Mitropolia Olteniei, XIV (1962), nr. 3—4, p. 334—341.

345. BUZATU, Pr. D., *Numele bisericilor din Craiova* [explicarea unor termeni onomastici mai rari], Mitropolia Olteniei, XIII (1961), nr. 7—9, p. 604—613.

346. BUZATU, Pr. D., *Obîrşia numelor de oameni*, Mitropolia Olteniei, XIV (1962), nr. 1—2, p. 95—101.

347. BUZATU, Pr. D., *Satul oltean în bibliografie* [cu unele elemente importante pentru toponimie], Mitropolia Olteniei, XIV (1962), nr. 3—4, p. 231—240.

348. CERNĂUTEANU, NATALIA, *Observaţii asupra sistemului de denominaţie personală în mediul rural*, LL, V, 1961, p. 77—87.

349. CONSTANTINESCU, A., *Încercare de interpretare a unui toponimic de origine slavă*: **Grojdibodu**, RS, VI, 1962, p. 111—113 [rez. l. rusă şi franc.].

350. CONSTANTINESCU, N. A., *Revizuiri antroponimice* [rectificări ale unor explicaţii greşite date unor nume de persoană sau de locuri romîneşti în cîteva studii străine şi romîneşti] LR, XI (1962), nr. 5, p. 524—532.

351. CRISTUREANU, Al., *Supranumele locuitorilor din satul Răchita (raionul Sebeş, regiunea Hunedoara)*, CL, VI (1961), nr. 2, p. 397—411 [rez. l. rusă şi franc.].

352. GIURESCU, CONST. C., *Toponimie bucureşteană I. „Drumul sării", nu „Drumul serii"*, SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 73—75.

353. GRECU, DOINA, *Despre supranumele din comuna Berzovia. I. Supranume provenite din nume de familie, prenume şi hipocoristice*, CL, VII (1962), nr. 1, p. 53—56 [rez. l. rusă şi franc.].

354. DONAT, ION, *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Ţara Romînească*, FD, IV, 1962, p. 100—131 [rez. l. rusă şi franc.].

355. PETROVICI, ACAD. E., *Etimologia toponimicului Vîrciorova*, StUBB, Philologia, fasc. 2, 1961, p. 7—11 [rez. . rusă şi franc.].

356. PETROVICI, ACAD. E., *Rolul împrumuturilor în crearea toponimicelor. (În legătură cu toponimicul romînesc* **Prislop)**, CL, VII (1962), nr. 1, p. 25—36 [rez. l. rusă şi franc.].

357. PETROVICI, ACAD. E., *Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Romîne. II. Toponimice cu polnoglasie*, RS, VI, 1962, p. 5—17 [rez. l. rusă şi franc.].

358. STAN, AURELIA, *Contribuţie la studiul prenumelor feminine din Valea Bistriţei-Bicaz*, CL, VI (1961), nr. 2, p. 383—393 [rez. l. rusă şi franc.].

359. SZABÓ T. ATTILA, *Cuvîntul dialectal* **bungăr** *şi toponimicele* **Bungur, Bunguriş, Bungăraş**, CL, VII (1962), nr. 1, p. 39—42 [rez. l. rusă şi franc.].

360. TEIUŞ, SABINA, *Despre formele hipocoristice ale prenumelor din Valea Bistriţei (Bicaz)*, CL, VII (1962), nr. 1, p. 45—50 [rez. l. rusă şi franc.].

361. TEIUŞ, SABINA, *Sufixe noi în antroponimia romînească* [sufixe franceze asimilate la sistemul limbii romîne la prenumele feminine], LR, XI (1962), nr. 2, p. 151— 153.

362. TEIUŞ, SABINA, *Tendinţe noi în sistemul prenumelor din comuna Cuzdrioara (raionul Dej)*, CL, VI (1961), nr. 2, p. 415—420 [rez. l. rusă şi franc.].

Recenzii

363. RUSSU, I. I., Andreas Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*, Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest, 1959 [rec. materialului de onomastică şi toponimie] — Dacia, V, 1961, p. 605—608.

364. RUSSU, I. I., Ion Conea, L. Badea, D. Oancea, *Toponymie ancienne, témoignant de la continuité daco-roumaine, dans les Carpathes Méridionales de l'ouest de l'Olt*, în „VII Congresso internazionale di Scienze onomastiche", Firenze-Pisa, 4—8 aprilie 1961 — SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 407—412.

FILOLOGIE

365. BAKOS, FERENC (Seghedin), *Problemele publicării şi prelucrării cîtorva texte ardelene din secolul al XVIII-lea* [din perioada înăbuşirii mişcării antiunioniste a călugărului Sofronie ; interpretarea limbii acestor texte], Omagiu Petrovici, p. 65—70.

366. BORDEIANU, MIHAI, *Din nou despre paternitatea „Cîntării Romîniei"* [respinge, cu argumente documentare dar şi filologice, teza lui N. A. Ursu în sprijinul paternităţii lui Bălcescu], IL, XIV (1963), nr. 1, p. 63—67.

367. BRĂTUCU, MIRCEA, *Funcţia artistică a versificaţiei — Momentul Eminescu*, LL, VI, 1962, p. 149—173.

368. CHITIMIA, ION C., *Unele consideraţii în legătură cu originalul cronicii lui Mihai Viteazul* [argumente de natură lingvistică în sprijinul tezei că originalul cronicii a fost redactat în slavonă], RS, VI, 1962, p. 27—37 [rez. l. rusă şi franc.].

369. CORLĂTEANU, N. (R.S.S. Moldovenească), *Despre aceeaşi controversă filologică (Raporturile dintre „Codicele voroneţean" şi „Lucrul apostolesc" al lui Coresi* [răspuns la articolul acad. Al. Rosetti din LR, 2/1961], LR, XII (1962), nr. 2, p. 177—185.

370. COSTA, TRAIAN, *Versul 22 din „Floare-albastră"* [autorul propune cu argumente schimbarea versului „Lîngă bolta cea senină„ în „Lîngă balta cea senină"], LR, XI (1962), nr. 5, p. 595—599.

371. COSTA, TRAIAN, *Versul 11 din „Nu voi mormînt bogat"* [autorul propune cu argumente îndreptarea versului şchiop „Trec stoluri zburînd" în „Trec stoluri *greu* zburînd], LR, XII (1963), nr. 2, p. 198—202.

372. CREŢU, I., *O problemă de principiu în legătură cu Luceafărul* [răspuns la articolul Florei Şuteu din LR, 3/1961], LR, XI (1962), nr. 4, p. 425—432.

373. CRETU, I., *Rectificări la ediţiile poeziilor lui Eminescu. (Concluzii)* [la seria de articole publicate de autor în LR, 5,6/1959, 1, 3, 5, 6/1960], LR, XII (1963) nr. 2. p. 186—197.

374. DIMA, Al., *Din nou despre paternitatea „Cîntării Romîniei". Argumente lingvistice pentru Bălcescu?* [combate argumentele aduse de N. A. Ursu în articolul său din IL, nr. 12/1961], GL, IX (1962), nr. 29, p. 6.

375. DRAGOMIR, MIHU, *Mic dicţionar poetic. Cînd a apărut versul liber?*, L, V (1952) nr. 10, p. 8; [Despre „ritmul interior" în poezie], L, V (1962), nr. 11, p. 8; [Despre organizarea versurilor libere], L, V (1962), nr. 13, p. 8; *Transcrierea partiturii* [despre aşezarea grafică a versului liber], L, V (1962), nr. 14, p. 8; *Despre exerciţii* [de tehnică poetică], L, V (1962), nr. 15, p. 8; *Tot despre exerciţii*, L, V (1962), nr. 17, p. 8.

376. GEORGESCU, Prof. I. I., *O copie necunoscută a Letopiseţului cantacuzinesc* [păstrată la Mănăstirea Neamţu; descriere şi text], Mitropolia Olteniei, XIII (1961), nr. 7—9, p. 498—549.

377. GRAUR, AL., *Clasicii în ediţii critice*, C, 1962, nr. 39, p. 3.

378. IORDAN, ACAD. IORGU, *Din nou despre ultimul vers din „Floare-albastră"* [explicarea lui *totuşi*, din versul „Totuşi este trist în lume"], LR, XI (1962), nr. 6, p. 651—652.

379. IVIREANUL, ANTIM, *Predici*. Ediţie critică, studiu introductiv şi glosar de G. Ştrempel, [Bucureşti] Editura Academiei R.P.R., 1962, 322 p., in -8°.

380. POPA, Prof., AT., *Codicele Drăganu (Precizări privind vechimea lui)*, St., XIV (1963), nr. 1, p. 127—128.
381. STRUNGARU, DIOMID, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice. III. Problema „dispariției" lui u final în limba romînă*, LR, XI (1962), nr. 5, p. 582—594.
382. ȘUTEU, FLORA, *Cîteva precizări asupra „unei probleme de principiu"* [răspuns la articolul lui. I. Crețu, *O problemă de principiu în legătură cu „Luceafărul"*, din LR, nr. 4/1962], LR, XI (1962), nr. 6, p. 667—673.
383. ȘUTEU, VALERIU, *Despre rimă*, L, V (1962), nr. 16, p. 4.
384. ȚEPELEA, G. F., *Versuri în metru antic în Biblia de la București (1688)*, LR, XII (1963), nr. 1, p. 81—85.
385. VIANU, ACAD. TUDOR, *Metoda de cercetare în istoria literară* [cu un capitol: Filologie și istorie literară], LL, VI, 1962, p. 5—21.
386. VULPESCU, ROMULUS, *Diferențierea grafică a licențelor prozodice* [propune introducerea unor semne diacritice pentru a deosebi cazurile cînd, în vers, se fac derogări de la normele ortoepice], LR, XI (1962), nr. 6, p. 661—666.
387. ZDRENGHEA, MARIA, *„Legenda duminicii" din Codicele de la Ieud (Cîteva considerații cu privire la traducere)*, CL, VII (1962), nr. 1, p. 95—95 [rez. l. rusă și franc.].
388. * * * *Principii de transcriere a textelor românești. Secolele al XVI-lea — al XVIII-lea* [autori: Mioara Avram și Florica Dimitrescu], LR, XI (1962), nr. 6, p. 653—660; *Secolul al XIX-lea* [autor: I. Fischer], LR, XI (1962), nr. 5, p. 577—581.

Recenzii

389. ALBALA, RADU, *Cronicari munteni*. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu [Glosar și indice de Dan Simonescu], vol. I—II, București, Editura pentru literatură, 1962 — VR, XV (1962), nr. 7, p. 174—178.
390. CĂLINESCU, G., *La o dezbatere: Tratatul de istoria literaturii române vechi, vol. I — macheta* [concluzii la discuțiile asupra machetei; unele observații privind limba română din perioada respectivă și textele în limba slavă], C, 1963, nr. 13, p. 2.
391. DUMBRAVĂ, MIHAI, *Notă la notele unor ediții* [despre aparatul critic prea încărcat sau conținînd o serie de erori, al ediției bibliofile G. Coșbuc și al ediției în două volume din teatrul lui Alecsandri, apărute în „Biblioteca pentru toți"] — LR, XI (1962), nr. 2, p. 221—224.
392. IONESCU, Pr. I., *Carte românească de învățătură*, ediție critică, Editura Academiei R.P.R., 1961 — Mitropolia Olteniei, XIII (1961), nr. 10—12, p. 850—854.
393. IONESCU, Pr. I., P. P. Panaitescu, *Începuturile scrisului în limba romînă*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. IV, Editura Academiei R.P.R., 1960 — Mitropolia Olteniei, XIII (1961), nr. 7—9, p. 647—660.
394. IVAȘCU, GEORGE, *În legătură cu Istoria literaturii române vechi* [macheta vol. I — observații], C, 1963, nr. 15, p. 1, 7.
395. REGLEANU MIHAIL, P. P. Panaitescu, *Începuturile scrisului în limba romînă*, în „Studii și materiale de istorie medie", vol. IV, 1960, p. 117—189 — Rev. arh., V (1962), nr. 1, p. 304—310.
396. RIZESCU, I., *Îndreptarea legii 1652*, București, Editura Academiei R.P.R., 1962 — LR, XI (1962), nr. 6, p. 697—701.
397. RUSU, VALERIU, *Folclor din Transilvania*. Texte alese din colecții inedite, 2 vol., [București] Editura pentru literatură, 1962 — LR, XI (1962), nr. 3, p. 330—333.

398. SIMONESCU, DAN, * * * *Cronicari munteni.* Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, Editura pentru literatură, 1961, 2 vol. — LR, XI (1962), nr. 2, p. 216—220.

399. SIMONESCU, DAN, P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV — XVI, publicate de Ion Bogdan.* Ediție revăzută și completată de ~, București, Editura Academiei R.P.R., 1959 — Studii, XV (1962), nr. 4, p. 1028—1032.

400. SIMONESCU, DAN, *Precizări despre Liturghierul lui Coresi* [comentarii la textul Liturghierului (1570) publicat cu un studiu în revista „Mitropolia Ardealului", nr. 9—10/1959 și 1—2/1960], LR, XI (1962), nr. 4, p. 433—438.

401. SZABÓ T. ATTILA, *Újabb nyelv- és irodalom történeti szövegkiadványok* [comentarii pe marginea unor articole din revistele românești și maghiare cu privire la editarea textelor vechi] — NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 212—213.

402. URSU, N. A., Poeții Văcărești, *Scrieri alese,* București, Editura pentru literatură, 1961 — LR, XI (1962), nr. 6, p. 701—704.

403. Z. O., *Probe noi într-un proces de durată* [despre articolul lui N. A. Ursu, *„Cîntarea Romîniei", opera lui N. Bălcescu,* din IL, nr. 12/1961] — VR, XV (1962), nr. 5, p. 160—161.

404. * * * Gheorghe Cronț, *Pravila de la Govora din 1640,* în „Studii", XIV (1961), nr. 5, p. 1211—1226 — Studii teologice, XIV (1962), nr. 5—6, p. 389—390.

405. * * * P. P. Panaitescu, *Începuturile scrisului în limba română,* în „Studii și materiale de istorie medie", vol. IV, 1960 — Studii teologice, XIV (1962), nr. 5—6, p. 387—388.

LIMBĂ LITERARĂ

406. ALEXANDRESCU, SORIN, *Imaginile luminii (Pe marginea unor volume ale tinerilor poeți)* [aplicarea metodei statistice în studierea lexicului tinerilor poeți], L, VI (1963), nr. 9, p. 4.

407. ANDRIESCU, AL., *Elemente vechi și noi în limbajul poetic* [lexic popular, terminologie științifică, elemente ale stilului publicistic etc. în creația tinerilor poeți], IL, XIII (1962), nr. 4, p. 70—77.

408. ANDRIESCU, AL., *Tehnica evocării în povestirile lui I. L. Caragiale,* IL, XIII (1962), nr. 6, p. 67—73.

409. APREOTESEI, CEZAR, *Premise la un studiu al influenței limbii ruse asupra limbii române în etapa actuală,* SB, XIII (1962), nr. 10, p. 73—80.

410. BULGĂR, GH., *Expresia poetică în proza literară a lui Eminescu,* LL, VI, 1962, p. 175—192.

411. BULGĂR, GH., *Tendințe în sintaxa limbii române literare contemporane,* LR, XI (1962), nr. 4, p. 411—420.

412. CARP, MIHAI, *Să revizuim ortografia,* VR, XV (1962), nr. 12, p. 127—136; XVI (1963), nr. 1, p. 71—80 [după ce critică ortografia în vigoare, autorul propune un „proect de ortografie" personal].

413. CAZACU, B., *Limbă vorbită, limbă scrisă, stil oral,* GL, X (1963), nr. 16, p. 6.

414. CAZACU, B., *Probleme ale studierii lexicului limbii române literare în secolul al XIX-lea,* SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 479—489 [rez. l. rusă și franc.].

415. CAZACU, BORIS, *Stilul literaturii artistice,* GL, X (1963), nr. 11, p. 3.

416. CAZIMIR, ŞT., *Arta monologului la Caragiale* [despre unele particularităţi ale frazei scriitorului], VR, XV (1962), nr. 6, p. 236—239.

417. CIOCULESCU ŞERBAN, *Marginalii la opera lui I. Agîrbiceanu* [despre stilul scriitorului, p. 91—93], VR, XV (1962), nr. 9, p. 86—93.

418. CIOCULESCU, ŞERBAN, *Varietăţi filologice. În jurul lui Caragiale*, [I] VR, XV (1962), nr. 4, p. 154—158; (II), nr. 6, p. 245—248 [cu unele observaţii privitoare la stil şi limbă].

419. CIOCULESCU, ŞERBAN, *Varietăţi filologice. Rabelais în romîneşte* [observaţii cu privire la traducerea lui *Gargantua* în romîneşte, făcută de Romulus Vulpescu, Editura pentru literatură universală, 1962], VR, XV (1962), nr. 10, p. 153—156.

420. CÎMPEANU, EUGEN, *În legătură cu stilistica pronumelui*, T. VI (1962), nr. 28, p. 7.

421. CÎMPEANU, E., *Statistica pronumelor în poeziile lui M. Eminescu*, GL. VI (1961), nr. 2, p. 293—313 [rez. l. rusă şi franc.].

422. COMOROVSKI, CORNELIA, *Pe marginea traducerilor romîneşti din operele lui Byron şi Shelley. (Probleme de măiestrie artistică şi traducere)*, RFRG., VI (1962), nr. 1, p. 153—167.

423. COPCEAG, DUMITRU, *Un aspect lingvistic al traducerilor literare* [redarea felului de a vorbi al străinilor în traducerile romîneşti], SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 353—367 [rez. l. rusă şi franc.].

424. CORLĂTEANU, N. (U.R.S.S.), *Cîteva observaţii despre neologismele şi arhaismele din opera lui C. Negruzzi*, Omagiu Petrovici, p. 145—151.

425. COTEANU, I., *Aspecte ale limbajului popular actual*, LR, XII (1963), nr. 1, p. 59—67.

426. CRIŞAN, CONST., *Contribuţii la cunoaşterea limbii şi stilului lui T. Arghezi*, LL, V, 1961, p. 35—57.

427. DIMITRESCU, FLORICA, *Cuvinte noi* [folosite în publicistica literară], L, V (1962), nr. 15, p. 4

428. DIMITRESCU, FLORICA, *Cuvinte şi sensuri noi în presa actuală (I)*, LR, XI (1962), nr. 2, p. 131—139: *(II)*, nr. 4, p. 387—399.

429. DUMISTRĂCEL, STELIAN, *Aspecte ale frazei lui Petru Maior*, SCSt. (Iaşi), XIII (1962), nr. 1, p. 45—62 [rez. l. rusă şi franc.].

430. DUMITRAŞCU, POMPILIU, *Despre limba şi stilul său* [al lui I. Agîrbiceanu], T, VI (1962), nr. 38, p. 11.

431. DUMITRAŞCU, P., *Despre mijloacele expresive şi artistice în poezia populară*, GL, VI (1961), nr. 2, p. 315—325 [rez. l. rusă şi franc.].

432. FLOREA, R., Balzac, *Strălucirea şi suferinţele curtezanelor*, Bucureşti, Editura pentru literatură universală, 1961 [cu unele observaţii despre limba traducerii], SCILF, X (1961), nr. 4, p. 788—792.

433. FLOREA-RARIŞTE, DUMITRU, *Marţial în romîneşte* [în traducerea lui T. Măinescu; observaţii despre limba traducerii], T, VI (1962), nr. 19, p. 3.

434. FODOR, ECATERINA, *A. P. Cehov şi problemele limbii literaturii artistice*, RS, VI, 1962, p. 49—57 [rez. l. rusă şi franc.].

435. EFTIMIU, VICTOR, *Limba poeziei* [creşterea meşteşugului poetic şi tendinţa de înovare în limbă sînt în raport invers proporţional], GL, X (1963), nr. 2, p. 1, 6.

436. EFTIMIU, VICTOR, *Magia cuvintelor* [reflecţii despre limba literară: stilul artistic, neologismele, cultivarea limbii etc.], GL, IX (1962), nr. 21, p. 1.

437. EFTIMIU, ACAD. VICTOR, *Din nou despre magia cuvintelor* [despre eufonie în limbă şi căile de a o asigura], GL, IX (1962), nr. 27, p. 6.

438. GÁLDI, L. (Budapest), *Une analyse de stylistique. Le sonnet „Afară-i toamnă" de M. Eminescu*, Omagiu Petrovici, p. 177—185.

439. HRISTEA, TH., *Conceptul de „hipercorectitudine"*, LR. XI (1962), nr. 2, p. 171—180.
440. HRISTEA, TH., *Forme „hipercorecte" asimilate de limba literară* [despre „hipercorectitudinea" fonetică, în special consonantică], LR. XI (1962), nr. 3, p. 291—307.
441. IAROVICI, EDITH, *Despre unele probleme ale traducerii din limba engleză în limba română*, LR. XI (1962), nr. 3, p. 308—313.
442. IORDAN, IORGU, *Cu privire la limba presei comuniste înainte de Eliberare*, AUB. X (1961), vol. 23, Filologie, p. 541—549 [rez. l. rusă şi franc.].
443. IORDAN, ACAD. IORGU, *Despre „magia" cuvintelor* [răspuns la articolele acad. Victor Eftimiu din GL. nr. 21, 27/1962], GL. IX (1962), nr. 31, p. 1.
444. IORDAN, IORGU, *Interviu cu ~ despre măiestria literară* [cu numeroase referiri la problemele limbii literare], L. V (1962), nr. 19, p. 3. [Interviu luat de Petru Vintilă].
445. IORDAN, ACAD. IORGU, *Limba vorbită în opera lui I. L. Caragiale*, L. V (1962), nr. 12, p. 4.
446. JACQUIER, HENRI, *Caragiale, maestru al sintaxei. O mărturie* [între altele, comentează şi articolul lui C. Jalbă, *Observaţii de stil făcute de G. Topîrceanu la proza lui Caragiale*, din LR. 2/1963], St., XIII (1962), nr. 6, p. 67—69.
447. JAKOBSON, ROMAN et CAZACU, B., *Analyse du poème* Revedere *de Mihail Eminescu*, Cahiers, I, 1962, p. 47—53.
448. JALBĂ, C., *Observaţii de stil făcute de G. Topîrceanu la proza lui Caragiale*, LR. XI (1962), nr. 2, p. 157—170.
449. MANCAŞ, MIHAELA, *La synesthésie dans la création artistique de M. Eminescu, T. Arghezi et M. Sadoveanu*, Cahiers, I, 1962, p. 55—87.
450. MUNTEANU, ŞTEFAN, *Mijloace artistice în analiza psihologică la Liviu Rebreanu*, LL. VI, 1962, p. 193—204.
451. MUNTEANU, ŞTEFAN, *Note despre stilul lui Bacovia*, SB. XIII (1962), nr. 9, p. 60—67.
452. NICULESCU, AL., *Funcţia stilistică a demonstrativelor*, L. V (1962), nr. 14, p. 4.
453. NOVICOV, MIHAI, *Există oare un „stil al literaturii artistice"?*, GL. X (1963), nr. 17, p. 6.
454. PARFENE, CONSTANTIN, *Procedee stilistice în proza lui Titus Popovici*, SCSt. (Iaşi), XII (1961), nr. 2, p. 221—239 [rez. l. rusă şi franc.].
455. PANAITESCU-PERPESSICIUS, ACAD. D., *Caragiale şi scrisul corect*, S. XXXI (1962), nr. 5554, p. 3, 4.
456. PERPESSICIUS, *Interviu cu ~ despre măiestria literară* [cu un capitol despre varietatea „stilurilor" în proza noastră: stil sec, de proces verbal, liric, „frumos"etc.], L. V (1962), nr. 17, p. 3 [Interviu luat de Petru Vintilă].
457. PHILIPPIDE, AL., *Interviu cu ~ despre măiestria literară* [cu unele consideraţii despre limbă şi stil], L. V (1962), nr. 24, p. 3. [Interviu luat de Ilie Purcaru].
458. PHILIPPIDE, AL., *Succese în arta traducerii* [despre traducerea în româneşte a operei lui Rabelais, *Gargantua*], L. V (1962), nr. 15, p. 4.
459. POP, AUGUSTIN Z. N., *Caragiale adnotat de Topîrceanu* [consideraţii de natură stilistică în legătură cu utilizarea verbului de către Caragiale], L. V (1962), nr. 12, p. 11.
460. POPESCU, LIVIA, *Observaţii asupra limbii şi stilului presei progresiste de la* 1848, StUBB, Philologia, fasc. 2, 1961, p. 27—46 [rez. l. rusă şi franc.].
461. PURCARU, ILIE, *Despre măiestria literară, „interviu" cu Caragiale* [opiniile lui Caragiale despre limbă, stil şi expresia literară], L. V (1962), nr. 12, p. 3.
462. REGMAN, CORNEL, *Caragiale parodist* [scriitorul a parodiat utilizarea inadecvată a diverselor stiluri ale limbii, precum şi manierismul stilistic al unor scriitori contemporani cu el], VR. XV (1962), nr. 6, p. 230—232.
463. REGMAN, CORNEL, *Discuţii despre limbă derutante* [observaţii critice pe marginea articolului acad. V. Eftimiu din GL. nr. 27/1962], VR. XV (1962), nr. 9, p. 158—161.

464. RUSU, VALERIU, *Observații stilistice pe marginea prozei lui Vasile Rebreanu*, L. VI (1963), nr. 5, p. 4.

465. SADOVEANU, ION MARIN, *Note de șantier literar* [despre începuturile literare proprii, în directă legătură cu problemele limbii și stilului], GL. IX (1962), nr. 27, p. 6.

466. SECHE, LUIZA, *Despre formațiile de tipul „eminescian", „arghezian" în critica românească contemporană*, LR. XI (1962), nr. 5, p. 556—567.

467. SFÎRLEA, LIDIA, *Neologismul în poezia lui G. Topîrceanu*, CL, VII (1962), nr. 1, p. 71—86 [rez. l. rusă și franc.].

468. SZABÓ ZOLTÁN, *Megjegyzesek az irodalmi nyelv fogalmának vitás kérdéseihez* [Observații cu privire la problemele discutabile ale noțiunii de limbă literară], NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 135—139 [rez. l. rom., rusă și franc.].

469. ȘERBAN, V., *Unele aspecte ale ortografierii toponimicelor românești*, LR. XI (1962), nr. 5, p. 568—573.

470. TEODORESCU, DESPINA, *Cîteva păreri în legătură cu vocabularul poetic al lui M. Eminescu*, VR, XI (1962), nr. 9, p. 155—157.

471. TOHĂNEANU, G. I., *Lexicul poeziilor lui Nicolae Labiș (I)*, SB. XIII (1962), nr. 12, p. 68—74; *(II)*, XIV, (1963), nr. 1, p. 95—102.

472. TOHĂNEANU, G. I., *Note despre limba și stilul lui Caragiale*, SB. XIII (1962), nr. 8, p. 106—112.

473. TOHĂNEANU, G. I., *Onomatopeele în proza lui M. Sadoveanu*, SB. XIII (1962), nr. 11, p. 18—24.

474. URSU, N. A., *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura științifică, 1962, 300 p., in -8⁰ mare.

475. VIANU, ACAD. TUDOR, *Etape din dezvoltarea artistică a limbii române* [progresul realizat în domeniul stilului, urmărind evoluția cîtorva forme literare : dialogul, descrierea mediului natural, descrierea mediului domestic, portretul, analiza psihologică, analiza stărilor de societate], LL, V, 1961, p. 7—25.

476. VIANU, TUDOR, *„Fagure de miere"* [despre eufonia cuvintelor], GL, X (1963), nr. 9, p. 1, 6.

477. VIANU, TUDOR, *Interviu cu ~ despre măiestria literară* [cu un capitol : „Stil și critică stilistică"], L, VI (1963), nr. 3, p. 3. [Interviu luat de Ilie Purcaru].

478. VINTILĂ, IOANA, *Observații asupra expresiilor rimate*, LR. XII (1963), nr. 2, p. 171—176.

479. VULPESCU, ROMULUS, *Este necesar accentul grafic în ortografia noastră?*, LR. XI (1962), nr. 2, p. 181—189.

Recenzii

480. ANDRIESCU, AL., N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, [București], Editura științifică, 1962 — IL, XIII (1962), nr. 11, p. 81—83.

481. ANTONESCU, NAE, *„Contribuții la istoria limbii române literare în sec. XIX-lea" (III)*, Editura Academiei R.P.R., 1962 — St., XIV (1963), nr. 4, p. 95—96.

482. ANTONESCU, NAE, N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București [Editura științifică], 1962 — St., XIV (1963), nr. 1, p. 98—99.

483. BULGĂR, GH., D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, Editura științifică, 1961 — VR, XV (1962), nr. 7, p. 172—174.

484. BULGĂR, GH., D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, [București] Editura științifică, 1961 — Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 275—279.

485. DINESCU, M., *„Viața românească", nr. 1/1963* [conține o luare de poziție față de articolul lui M. Carp, *Să revizuim ortografia*], IL. XIV (1963), nr. 4, p. 83—84.

486. KISS GÉZA, *Proza istorică latină*, E.L.U., 1962 [observații de limbă cu privire la traducere] — St., XIV (1963), nr. 2, p. 107—108.

487. MĂNUCĂ, DAN, *Interviurile „Luceafărului"* [cu referire la problema inovației în limbă și aportul scriitorilor], IL. XIV (1963), nr. 4, p. 80—82.

488. REGMAN, CORNEL, *Cercetări noi în domeniul istoriei limbii literare* [recenzia volumului „Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea", III,1962] — VR, XV (1962), nr. 8, p. 156—157.

489. SZABÓ ZOLTAN, *Két munka az irodalmi nyelv története és a stilisztika tárgyköréből* [Două lucrări de istorie a limbii literare și de stilistică : B. Cazacu, *Studii de limbă literară*; Pais Dezső, *A magyar irodalmi nyelv*] — NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 206—212.

490. ȘCHIOPU, MIHAELA, Alberto Moravia, *Ciociaria*, București Editura pentru literatură universală, 1961 [cu unele observații despre limba traducerii] — SCILF, X (1962), nr. 4, 792—794.

491. URSU, N. A., *Însemnări pe marginea „Bibliografiei limbii române literare"* [publicată în vol. III din „Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea", Editura Academiei R.P.R., 1962] — LR, XII (1963), nr. 1, p. 99—106.

492. * * * [La rubrica] *Literatură* [recenzia vol. VI din „Limbă și literatură", cu unele observații critice la articolele de stilistică], C, 1963, nr. 15, p. 3.

493. * * * *Secvențe* [semnalează elogios apariția articolului lui I. Coteanu, *Aspecte ale limbajului popular*, din LR, nr. 1/1963], T, VII (1963), nr. 17, p. 3.

CULTIVAREA LIMBII

494. ANDRITOIU AL., *Clarificări sau pseudoclarificări* [pe marginea unui articol despre limbă al lui Gh. Bulgăr, din GL, nr. 27/1962], L, V (1962), nr. 18, p. 4.

495. ANDRITOIU, AL., *Probleme mărunte și probleme mari* [observații critice pe marginea unor „cronici ale limbii" publicate în L], L, V (1962), nr. 19, p. 4.

496. ANTONESCU, PROF. ELISABETA, *Exemplul și exigența profesorului* [în privința exprimării elevilor], S, XXXI (1962), nr. 5524, p. 2.

497. APREOTESEI, CEZAR, *Scrierea și pronunțarea numelor rusești*, Drapelul roșu, XVIII, 1962, nr. 5577.

498. AVRAM, MIOARA, *Cronica limbii* [despre greșita utilizare a neologismelor în publicistica literară], L, V (1962), nr. 3, p. 4.

499. AVRAM, MIOARA, *Cronica limbii* [despre proprietatea termenilor; exemple de improprietate întîlnite în publicațiile literare], L, V (1962), nr. 17, p. 4.

500. BARBU, I., *Discuții despre limbă* [despre limba piesei *Îndrăzneala* de Gh. Vlad, plină de regionalisme], GL, IX (1962), nr. 26, p. 2.

501. BĂLAN, I. D., *Notă* [pe marginea celor două „cronici ale limbii" publicate de Al. Andrițoiu, în L, nr. 18 și 19/1962], L, V (1962), nr. 20, p. 4.

502. BĂRBULESCU, SIMION, *Cultivarea limbii literare* [formulează obiecții critice la adresa revistei „Limba română" pentru faptul că nu acordă spațiu suficient problemelor limbii literare și problemelor practice ale predării limbii române în școli], GL, IX, (1962), nr. 33, p. 2.

503. BOLDAN, EMIL, *Şcoala — principala păzitoare a tezaurului limbii literare* [pe marginea simpozionului din 25 mai în problemele cultivării limbii, organizat de Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R.], GÎ, XIII (1962), nr. 663, p. 3.

504. BOTEZ, DEMOSTENE, *Cultura implică cultivarea limbii* [Discuţii pe marginea articolului *Cum scriem şi cum vorbim* din S, nr. 5482/1962], S, XXXI(1962), nr. 5524, p. 2.

505. BRATU, SAVIN, *Clişee şi mănuşi în critica poeziei* [despre formulele stereotipe întîlnite în critica literară], GL, IX (1962), nr. 41, p. 3.

506. BULGĂR, GH., *Clarificări sintactice necesare* [examinînd publicistica actuală, autorul observă două tendinţe negative în sintaxă : subordonări ample şi complicate şi abuzul de termeni abstracţi], GL, IX (1962), nr. 27, p. 6.

507. BULGĂR, GH., *Cuvinte şi imagini poetice* [stilul poeziei lui Gr. Hagiu : calităţi şi deficienţe], L, VI (1963), nr. 7, p. 4.

508. BULGĂR, GH., *Densitatea stilului* [despre necesitatea concentrării în stilul artistic], L, V (1962), nr. 24, p. 4.

509. BULGĂR, GH., *Problemele de limbă în analiza literară* [pentru o atitudine conştientă a elevilor faţă de cultivarea limbii literare], GÎ, XIII (1962), nr. 674, p. 5.

510. BUZESCU, OCT., *Examenele de admitere în clasa a VIII-a. Lucrările scrise la limba romînă* [corectitudinea exprimării], GÎ, XIII (1962), nr. 666, p. 4.

511. BUZESCU, OCT., *Noţiuni, termeni, limbaj* [despre limbajul folosit la orele de literatură în şcoală] GÎ, XIII (1962), nr. 680, p. 3.

512. CANARACHE, ANA, *Folosirea infinitivului lung*, LR, XI (1962), nr. 3, p. 314—317.

513. CANARACHE, ANA, *Note de cultivare a limbii* [„perfect de bine" ; „s-a dovedit a fi" ; articol hotărît, articol genitival ; verbul „a îndrăgi" în texte moderne], , LR, XII (1963), nr. 1, p. 68—74.

514. CANARACHE, ANA, *Note de cultivare a limbii* [ceea ce ; un altul ; de-a dreptul], LR, XII (1963), nr. 2, p. 165—170.

515. CANARACHE, ANA, *Termeni întrebuinţaţi impropriu* [despre folosirea improprie a verbelor *a servi* şi *a prefera*], LR, XI (1962), nr. 4, p. 421—424.

516. CĂLIN, LIVIU, *Etica şi discuţiile literare* [cu unele referiri la „Cronica limbii" din L], L, V (1962), nr. 19, p. 11.

517. CĂLINESCU, G., *Chestiuni de limbă* [probleme de lexic ; utilizarea unor neologisme], C, 1962, nr. 21, p. 1, 2.

518. CHIOSA, CLARA, *Căi de cultivare a exprimării elevilor*, GÎ, XIII (1963), nr. 664, p. 4.

519. CIPU, PROF. ION, *Exprimarea corectă la lecţii*, GÎ, XIV (1963), nr. 689, p. 5.

520. CRAŞOVEANU, DUMITRU, *Prefixe neologice şi prefixe moştenite*, Drapelul roşu, XIX (1963), nr. 5606 ; *Despre silabă şi despărţirea în silabe*, nr. 5618 ; *Adverbul acordat*, nr. 5636 ; *Topica atributului substantival*, nr. 5642 ; *Pronumele personal de întărire*, nr. 5648 ; *Întrebuinţarea corectă a unor conjuncţii*, nr. 5654 ; *Cuvinte cu grafii diferite*, nr. 5660 ; *Corectitudine şi expresivitate*, nr. 5672 ; *Două neologisme*, nr. 5678.

521. CRIŞAN, ION, *Secţie sau secţiune?*, Drapelul roşu, XVIII (1962), nr. 5404 ; *Răspunsuri la unele întrebări*, nr. 5411 ; *Ortografia în anunţul public*, nr. 5416 ; *Despre etimologia populară*, nr. 5452 ; *Variante lexicale*, nr. 5464 ; *Părinţii şi limbajul preşcolarilor*, nr. 5476 ; *Cuvinte cu sensuri multiple*, nr. 5505.

522. CRUCERU, CONSTANTIN, *Cronica limbii* [despre construcţiile sintactice ample din stilul artistic], L, V (1962), nr. 20, p. 4.

523. DIMA, S., *Cum n-ar trebui să se traducă* [despre deficienţele traducerii unei cărţi pentru copii], SB, XIII (1962), nr. 9, p. 77—78.

524. DIMA, S., *Pe urmele unui verb „inedit"* [despre verbul *a nemuri*, pe care Al. Niculescu în „Cronica limbii" din L, nr. 7/1962 îl socoteşte creaţie nouă], SB, XIII (1962), nr. 6, p. 96.

525. DIMA, SIMION, *Terminologia cuceririi cosmosului*, I, Drapelul roşu, XVIII (1962), nr. 5482; *Terminologia cuceririi cosmosului II*, nr. 5493; *Pe urmele materialelor publicate*, nr. 5499; *Două prefixe ale progresului tehnic*, nr. 5523; *Front unic pentru realizarea exprimării corecte a elevilor*, Drapelul roşu, XIX (1963), nr. 5690.

526. DOBRESCU, ALEXANDRU, *Însuşirea normelor ortografice la orele de limba romînă*, Drapelul roşu, XVIII (1962), nr. 5517.

527. DRAGU, MIRON, *Probleme actuale ale criticii literare în presa cotidiană* [interviuri cu Eugen Barbu şi cu criticii: Valeriu Rîpeanu, S. Damian, Ileana Vrancea, Eugen Simion, Boris Buzilă; unele întrebări s-au referit şi la problemele stilului în critica literară], PN, VIII (1963), nr. 3, p. 7—14; nr. 4, p. 9—13.

528. DRĂGOIESCU, PETRE, *Despre două manuale pentru clasele mici* [observaţii de stil pe marginea manualelor de limba romînă pentru clasa I şi a II-a], S, XXXII (1963), nr. 5850, p. 2.

529. DUICĂ, PROF. I., *Analizînd lucrările scrise* [greşeli gramaticale şi de ortografie tipice], GÎ, XIII (1962), nr. 682, p. 5.

530. DUMITRU, PROF. MARIN, *Împotriva exprimării confuze, stereotipe* [a elevilor], GÎ, XIV 1963), nr. 700, p. 5.

531. FELEA, L., *Opinii despre o rubrică lingvistică* [despre rubrica de cultivare a limbii din ziarul „Drapelul roşu" din Timişoara], PN, VII (1962), nr. 6—7, p. 46.

532. FELEA, L., *Sobru sau colorat?* [exemple de stil bombastic luate dintr-un ziar raional], PN, VII (1962), nr. 10—11, p. 31—33.

533. GAFTON TABACU, GEORGETA, *Să vorbim corect copiilor*, GÎ, XII (1962), nr. 681, p. 2.

534. GALERIU, TRAIAN, *Cîteva particularităţi ortografice privind scrierea lui* **i**, **ii**, **iii**, Drapelul roşu, XVIII (1962), nr. 5438.

535. GRAUR, ACAD. PROF. AL., *Limba corectă*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963, 35 p., în -8°mic. (Consiliul pentru răspîndirea cunoştinţelor cultural-ştiinţifice).

536. HANGIU, I., *Studiul limbii romîne în şcoală. În ce măsură sînt împlinite cerinţele* [constatări de la examenul de absolvire al cl. a VII-a, în problema corectitudinii limbii], GÎ, XIII (1962), nr. 665, p. 4.

537. IACOBAN, M. R., P l a j e *pe* t u ş e *la o rază* j u c ă u ş e [combate folosirea lui *e* în loc de *ă* în cuvinte ca *şarjă*, *plajă* etc. care se generalizează în unele publicaţii], IL, XIV (1963), nr. 4, p. 87—89.

538. IORDAN, ACAD. IORGU, *Limba noastră* [pe marginea articolului *Cum scriem, cum vorbim* din „Scînteia", 29.III.1962], Rev. înv. sup., IV (1962), nr. 4—5, p. 40—42.

539. IORDAN, ACAD. IORGU, *„Neaoşisme"* [sînt analizate unele cuvinte din stilul publicistic ca: a îndrăgi, a înmănunchia, drumeţie, ospeţie, filă „pagină", a hălădui, a se asemui etc.], LR, XII (1963), nr. 2, p. 158—164.

540. IORDAN, ACAD. IORGU, *Neologisme... şi neologisme*, LR, XI (1962), nr. 3, p. 283—290.

541. IORDAN, ACAD. IORGU, *O acţiune de mare importanţă: cultivarea limbii* [extrase din cuvîntul rostit la Simpozionul organizat de Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, cu tema „Cultivarea limbii literare"], GÎ, XIII (1962), nr. 663, p. 3.

542. IRIMIE, RODICA, *Cum vorbim* [acordul între subiect şi predicat], Femeia, 1962, nr. 5, p. 23; [acordul şi verbele impersonale], nr. 7, p. 24; [pronunţarea greşită a unor cuvinte], nr. 8, p. 24; [genitivul unor nume de persoană], nr. 9, p. 22—23; [unele

forme verbale muntenești], nr. 10, p. 24; [forme verbale incorecte], nr. 11, p. 23; nr. 12, p. 23; [forma corectă în conjugare și declinare a unor neologisme], 1963, nr. 1, p. 24; [cuvinte de origine engleză — cum se pronunță], nr. 3, p. 22—23; [accentuarea corectă a unor cuvinte], nr. 4, p. 24.

543. LUCA, REMUS, *Poșta redacției* [despre excesul de detalii în descriere], GL, IX (1962), nr. 34, p. 6; *Despre adjective* [sfaturi privind folosirea adjectivelor], GL, IX (1962), nr. 37, p. 6.

544. MARES, L., *Notă de cultivare a limbii* [folosirea abuzivă a lui *precum* în locul lui *ca*], LR, XI (1962), nr. 5, p. 574—576.

545. MIHĂESCU, N., *Gramatică și stil* [despre limba prefețelor apărute în „Bibl. școlarului"], GL, IX (1962), nr. 29, p. 2.

546. MIHĂESCU, N., *Despre unele verbe care încep cu re*, IB, IX (1962), nr. 2727, p. 2; *Formulări prin analogie*, nr. 2731, p. 2; *Despre „modul (chipul, felul etc.) cum..."*, nr. 2737, p. 2; *E dificil cu-adevărat?...*, nr. 2743, p. 2; *Nu-i așa?...*, nr. 2749, p. 2; *Cînd sînt omise unele cuvinte...*, nr. 2755, p. 2; *Indicații ortografice*, nr. 2761, p. 2; *Despre „în" și „între"*, nr. 2769, p. 2; *Cîteva formule gramaticale*, nr. 2773, p. 2; *Un acord gramatical pierdut pe drum*, nr. 2779, p. 2; *Asupra lui... asupra*, nr. 2785, p. 2; *Cînd „fiecare" e subiect*, nr. 2791, p. 2; *Expresii greșite*, X (1962), nr. 2797, p. 2; *Fața de rolul prepozițiilor*, nr. 2803, p. 2; *Cuvinte cu o singură formă?*, nr. 2810, p. 2; *Legăturile dintre cuvinte*, nr. 2814, p. 2; *Sensul și forma unor expresii*, nr. 2820, p. 2; *Cum mlădiem cuvintele*, nr. 2826, p. 2; *„Ce" și „care" nu-s tot una cu „pe care"*, nr. 2832, p. 2; *„În perspectiva..."*, nr. 2838, p. 2; *Prin asemănare...*, nr. 2844, p. 2; *Cînd subiectul este un substantiv colectiv...*, nr. 2862, p. 2; *„Nu se limitează numai la..."*, nr. 2868, p. 2; *„În cadrul..."*, nr. 2874, p. 2; *Repetările de cuvinte și de sensuri*, nr. 2881, p. 2; *E mai „direct", dar...*, nr. 2886, p. 2; *Nuanțări — dar corect gramaticale!*, nr. 2892, p. 2; *Folosirea relativului „care" în anumite situații*, nr. 2898, p. 2; *Construcții gramaticale în suferință...*, nr. 2904, p. 2; *Exprimarea — sub un anumit aspect*, nr. 2910, p. 2; *Cum sînt folosite unele cuvinte*, nr. 2916, p. 2; *„În ceea ce privește"*, nr. 2922, p. 2; *„În raport cu..."*, nr. 2933, p. 2; *Cuvintele, în context*, nr. 2945, p. 2; *Iarăși pleonasmul...*, nr. 2951, p. 2; *Asupra unor construcții gramaticale*, nr. 2957, p. 2; *Verbe care cer o anume construcție*, nr. 2963, p. 2; *Particularitatea unui acord gramatical*, nr. 2969, p. 2; *Un procedeu gramatical nerecomandabil*, nr. 2975, p. 2; *„Deși... totuși"...*, nr. 2983, p. 2; *Chestiuni de ortografie*, nr. 2989, p. 2; *O zicală și... prepoziția „de"*, nr. 2993, p. 2; *„Pe atît... pe cît..."*, nr. 2999, p. 2; *„Perfect de bine..."*, nr. 3005, p. 2; *Un fals acord gramatical*, nr. 3011, p. 2; *Expresii populare*, nr. 3018, p. 2; *Scrierea cu consoane duble în unele cuvinte*, nr. 3023, p. 2; *Chestiuni privitoare la acordul gramatical*, nr. 3027, p. 2.

547. MUNTEANU, ȘTEFAN, *Construcții sintactice neliterare în limba scrisă*, Drapelul roșu, XVIII (1962), nr. 5529; *Școala și cultivarea limbii romîne*, nr. 5553; *Limbă și literatură*, nr. 5565; *Despre evoluția semantică a cuvîntului*, nr. 5583; *Cuvinte moștenite și cuvinte împrumutate*, nr. 5589; *Sensuri proprii și sensuri „derivate" ale cuvintelor*, Drapelul roșu, XIX (1963), nr. 5612; *A considera*, nr. 5618; *Despre întrebuințarea corectă a unor cuvinte neflexibile, I*, nr. 5627; *Despre întrebuințarea corectă a unor cuvinte neflexibile, II*, nr. 5630; *Folosirea numeralelor*, nr. 5666; *Din nou despre etimologia populară*, nr. 5684.

548. NEGOIȚĂ, PROF. OLIVIU, *Limba în manualul de zoologie* [observații privind corectitudinea limbii în manualul de zoologie pentru cl. a VI-a], GI, XIV (1963), nr. 689, p. 6.

549. NEGREANU, CONSTANTIN, *Cîteva tendințe noi în limba actuală*, Drapelul roșu, XIX (1963), nr. 5696.

550. NEMEȚ, M., *Cum se exprimă elevii?*, GÎ, XIII (1962), nr. 682, p. 4.

551. NESTORESCU, VIRGIL, *Prețiozități în limba cronicilor sportive*, LR, XII (1963), nr. 1, p. 75—80.

552. NICULESCU, AL., *Cronica limbii* [despre înlocuirea unei prepoziții cu alta în unele construcții prepoziționale], L, V (1962), nr. 10, p. 4.

553. NUȚU, CONST., *Stilul și limba manualelor*, S, XXXI (1962), nr. 5548, p. 2.

554. PIRU, AL., *Suferințele stilului* [despre două articole de istorie literară cărora li se semnalează stîngăciile stilistice și chiar greșelile de limbă], GL, IX (1962), nr. 27, p. 6.

555. PLĂMĂDEALĂ, PROF. VALERIAN, *Prevenirea greșelilor de gramatică și ortografie*, GÎ, XIII (1962), nr. 675, p. 5.

556. POPESCU, PROF. ANICA, *O condiție esențială : accesibilitatea* [despre stilul manualelor de literatură romînă], Rlib., XXI (1963), nr. 5669, p. 2.

557. R[EGMAN] C., *Critica literară în „Tribuna"* [cu unele observații despre stilul criticii] — VR, XV (1962), nr. 4, p. 175—178.

558. REGMAN, ZORINA, *„Creații" lexicale și umor de prost gust* [observații pe marginea unei schițe umoristice din IB, 1.VI.1962], GÎ, XIII (1962), nr. 664, p. 7.

559. REGMAN, ZORINA, *Un aspect al cultivării limbii în școală* [diferite metode pentru însușirea unei pronunțări corecte folosite în școlile din țară], GÎ, XIV (1963), nr. 692, p. 5.

560. SOFRON, VIOREL, *Cultivarea deprinderilor de exprimare corectă* [la elevi], GÎ, XIII, (1962), nr. 686, p. 4.

561. ȘERBAN, V., *Necesitatea corectitudinii în exprimare*, Drumul socialismului, XIV (1962), nr. 2379 ; *Folosirea pronumelui de întărire*, nr. 2401 ; *Pronunțarea și scrierea a două vocale de același fel, alăturate*, nr. 2412 ; *Autoservire*, nr. 2424 ; *Despre scrierea cu doi și cu trei* **i**, nr. 2433 ; *Atenție la pronunțarea și la scrierea unor verbe*, nr. 2436 ; **Ie**-**și** **e** *la început de cuvînt și de silabă*, nr. 2442 ; *Scrierea unor cuvinte compuse*, nr. 2448 ; *Cum folosim virgula*, nr. 2460 ; *Cum folosim verbul* **a trebui**, nr. 2472 ; *Precizări...*, nr. 2466 ; *Forme duble* [sufixe diferite — același înțeles ; grafii deosebite — înțelesuri deosebite], nr. 2478 ; *Unele aspecte ale acordului dintre predicat și subiect*, nr. 2484 ; *Atenție la... finale*, Drumul socialismului, XV (1963), nr. 2501 ; *Gramatică și ortografie*, nr. 2507 ; *Folosirea demonstrativelor*, nr. 2525 ; *Accent — accentuare*, nr. 2537.

562. ȘERBAN, V., *Despre scrierea cu inițiale mari*, Drapelul roșu, XVIII (1962), nr. 5398 ; *Limba literară*, nr. 5422 ; *Formulări incorecte*, nr. 5441 ; *Gramatică și ortografie*, nr. 5458 ; *Alte cîteva precizări*, nr. 5470 ; *Formulări...*, nr. 5512 ; *Accent — accentuare*, nr. 5541 ; *Folosirea demonstrativelor*, nr. 5571.

563. ȘICLOVAN, PROF. ROMULUS, *Să prevenim exprimarea schematică a elevilor*, GÎ, XIII (1962), nr. 678, p. 5.

564. ȘTEFĂNESCU, AL. I., *Menirea unei rubrici* [observații critice pe marginea rubricii „Mult e dulce..." din L], GL, IX (1962), nr. 21, p. 2.

565. ȘUTEU, FLORA, *Pe marginea unor poezii ale tinerilor* [observații de ordin gramatical și stilistic], L, V (1962), nr. 11, p. 4.

566. ȚOPA, TUDOR, *Logica în expresie* [observații critice cu privire la limba prefeței lui Pompiliu Marcea la vol. : Grigore Alexandrescu, *Poezii. Memorial de călătorie*, Bibl. pt. toți, 1961], VR, XV (1962), nr. 5, p. 169—171.

567. ȚUGUI, HARALAMBIE, *Limbajul și expresia poetică*, Drapelul roșu, XVIII (1962), nr. 5547.

568. VELICAN, VASILE AL., *Unele cauze ale greșelilor ortografice* [pe care le fac elevii în școală], GI, XIV (1963), nr. 698, p. 4.

569. v.i., *Vocabular... necesresc* [observații de limbă pe marginea poeziei *Salahor ceresc* de Mihu Dragomir, din GL, nr. 3/1963] — St., XIV (1963), nr. 2, p. 128.

570. [Un grup de profesori], *Exactitate și accesibilitate* [despre manualul „Noțiuni de teoria literaturii pentru clasa a VIII-a"], Rlib., XXI (1963), nr. 5725, p. 2.

571. *** *Cum scriem și cum vorbim* [informații în legătură cu unele acțiuni întreprinse de foruri culturale: Academia R.P.R., Secția de limbă, literatură și artă, Societatea de științe istorice și filologice sau de cadrele didactice în diferite școli, în problema cultivării limbii], S, XXXI (1962), nr. 5548, p. 2.

572. *** *Cu sau fără dicționar?* [cu privire la stilul inaccesibil al unei broșuri de popularizare], Rlib., XX (1962), nr. 5546, p. 2.

573. *** *Erată* [sînt semnalate și comentate greșeli mai ales de limbă din diverse publicații], L, V (1962), nr. 21, p. 2; L, VI (1963), nr. 3, p. 2.

574. *** [La rubrica] *Literatură* [se fac observații critice pe marginea rubricilor consacrate limbii din revistele literare], C, 1962, nr. 20, p. 3.

575. *** *Mult e dulce...* [fragmente din diverse publicații, incorecte sau ridicole din punctul de vedere al exprimării], L, V (1962), nr. 11, p. 2; nr. 13, p. 2; nr. 14, p. 2; nr. 15, p. 2 [tot acolo: nota *Mieluseii zdrăngănesc* semnată I. Mureșan, cu observații de limbă pe marginea unui volum de versuri pentru copii]; nr. 16, p. 2; nr. 17, p. 2; nr. 18, p. 2; nr. 19, p. 2; L, VI (1963), nr. 5, p. 2.

LIMBI INDO-EUROPENE

576. BAUDOT, MARCEL (Paris), *Deux oronymes préindo-européens*, Omagiu Petrovici, p. 81—87.

577. BĂNĂȚEANU, VLAD, *Polisinteza sau incorporarea în unele limbi indo-europene* [construcții, de acest tip sînt urmărite în latină, greacă și în limbile ibero-caucaziene], SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 497—516 [rez. l. rusă și franc.].

578. BĂNĂȚEANU, VLAD, *Problema lexicului urartic din limba armeană*, SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 257—278 [rez. l. rusă și franc.].

579. ÇABEJ, EQREM, *Zur Charakteristik der lateinischen Lehnwörter im Albanischen*, RL, VII (1962), nr. 1, p. 161—199.

580. GEORGIEV, VLADIMIR (Sofia), *Illyr.* (?) **kerk-**, *Waldgebirge'*, Omagiu Petrovici, p. 187—188.

581. VRACIU, ARITON, *Stadiul actual al cercetărilor în domeniul raporturilor lingvistice dintre balto-slavă și germanică*, RS, VI, 1962, p. 41—45 [rez. l. rusă și franc.].

Recenzii

582. AVRAM, ANDREI, Siegmund A. Wolf, *Grosses Wörterbuch der Zigeunersprache* (*romani šiw*). *Wortschatz deutscher und anderer europäischer Zigeunerdialekte*, Mannheim, Bibliographisches Institut [1960] — SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 426—432 [elemente românești în limba țigănească].

583. IONESCU, Pr. I., Vladimir Georgiev, *Raporturile dintre limbile dacă, tracă și frigiană*, în „Studii clasice", vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1960 — Mitropolia Olteniei, XIII (1961), nr. 5—6, p. 443—446.

584. RUSSU, I. I., Hans Krahe, *Beiträge zur illyrischen Wort- und Namenforschung. 34. Der Stammesname Autariatae*, în „Indogermanische Forschungen", LXV, 1960, p. 113—123 — CL, VII (1962), nr. 1, p. 177—179.

585. SIMENSCHY, TH., Harish Chandra Gupta, *The Bhagavad Gita*, The Indian Press (Pubs). Private LTD. Allahabad, 1960 — SCSt. (Iaşi), XIII (1962), nr. 2, p. 107—114 [observaţii filologice despre traducerea în l. engleză a operei literare sanscrite].

586. VRACIU, A., Academia de Ştiinţe a R.S.S. Letone, Institutul de limbă şi literatură, *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, I. Fonetika un morfologija* [Gramatica limbii letone literare contemporane, I. Fonetica şi morfologia], Editura Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Letone, Riga, 1959 — SCSt. (Iaşi), XIII (1962), nr. 1, p. 132—138.

FILOLOGIE CLASICĂ

587. DEMETRESCU, FLORICA, *Istoricul cuvîntului „populus"*, AUB, X (1961), vol. 23, Filologie, p. 559—571 [rez. l. rusă şi franc.].

588. *Dicţionar latin-romîn*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962, 958 p., in -8°.

589. MARINESCU-HIMU, M. şi VANT-ŞTEF, F., *Limba „κοινή", fază importantă în evoluţia limbii greceşti*, AUB, X (1961), vol. 23, Filologie, p. 573—579 [rez. l. rusă şi franc.].

590. NASTA, MIHAIL, *Considérations sur les caractères distinctifs du mètre grec*, Cahiers, I, 1962, p. 135—151.

591. RUSSU, I. I., *Toponimicele din Peninsula Balcanică în „De aedificiis"*, SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 393—401 [rez. l. rusă şi franc.].

Recenzii

592. CRETIA, G., *Studii clasice, I—IV (articolele de lingvistică)* — SCL, XIII (1962), nr. 3, p. 412—416.

593. ILIESCU, MARIA, M. S. Gurîceva, *Народная Латынь* [Latina populară], Moscova, 1959 — SCL, XIII (1961), nr. 1, p. 116—118.

594. IONESCU, Pr. I., Sorin Stati, *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor*, Editura Academiei R.P.R.,1961 — Mitropolia Olteniei, XIV (1962), nr. 1—2 p. 126—128.

595. MIHĂESCU, H., Bengt Löfstedt, *Studien über die Sprache der Langobardischen Gesetze. Beiträge zur frühmittelalterlichen Latinität*, Almquist, Stockholm, 1961 — SCL. XIII (1962), nr. 1, p. 115—116.

596. MIHĂESCU, H., Sorin Stati, *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1961 — SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 85 — 86.

597. N.P.-B., *Acad. prof. C. Daicoviciu despre Congresul de epigrafie de la Viena* [interviu cu privire la lucrările celui de-al IV-lea Congres de epigrafie greacă şi latină, Viena, 17—23 sept.], C, 1962, nr. 39, p. 7.

598. OCHEŞEANU, RODICA, *A VI-a Conferinţă internaţională de studii clasice (Plovdiv)*, 24—29 *aprilie* 1962, LR, XI (1962), nr. 6, p. 685—686.

599. RĂMUREANU, Pr. prof. I., H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, Editura Academiei R.P.R., 1960 — Ortodoxia, XIII (1961), nr. 3, p. 446—453.

600. RUSSU, I. I., Georgius Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae.* Volumen III, Inscriptiones inter Haemum et Rhodopem repertae, fasciculus prior : territorium Philippopolis. Serdicae (Sofia), 1961 — SCIV, XIII (1962), nr. 1, p. 226—229.

601. RUSSU, I. I., Sorin Stati, *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor*, Bucureşti, 1961 — CL, VI (1961), nr. 2, p. 443—452.

602. STATI, S., *A VI-a Conferinţă internaţională de studii clasice* (Plovdiv, 24—29 aprilie 1962), SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 549—550.

603. STATI, SORIN, P. Hr. Ilievski, *Аблативот, инструменталот и локативот во најстарите грчки текстови.* (Жива антика, посебни, издани жа, книга 2), Skopje, 1961 — SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 298—300.

604. VEGA, PROF. ION, *Manualele de limba latină* [pentru cl. a VIII-a şi a IX-a — observaţii critice] GÎ, XIV (1963), nr. 697, p. 2.

ROMANISTICĂ

605. ALARCOS-LLORACH, E. (Oviedo), *Remarques sur la métaphonie asturienne*, Omagiu Petrovici, p. 19—30.

606. ALVAR, MANUEL (Granada), *Judeo-español* **saeta** *'endecha'*, Omagiu Petrovici, p. 31—34.

607. BRĂESCU, ION, *Despre numele personajelor în operele realiştilor critici francezi din secolul al XIX-lea* [majoritatea numelor folosite de aceşti scriitori sînt nume cu circulaţie generală ; puţine dintre ele sînt creaţii personale ale scriitorilor], RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 257—268 [rez. l. rusă şi franc.].

608. COHEN, MARCEL (Paris), *Le postillon et les dictionnaires*, Omagiu Petrovici, p. 135—144.

609. COPCEAG, DUMITRU, *Funcţiunea morfonematică a palatalizării finalelor în idiomele romanice*, SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 59—66 [rez. l. rusă şi franc.].

610. ELIADE, IRINA, *Rezistenţa împotriva noului val de anglicisme în limba franceză* [după cel de-al doilea război mondial, anglo-americanismele s-au infiltrat în toate domeniile de activitate, fiind folosite frecvent în limba comună], RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 271—288 [rez. l. rusă şi franc.].

611. FAÇON, NINA, *Problemele limbii literare în cultura italiană*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962, 141 p., in -8°.

612. FAÇON, N., *Notă cu privire la raportul dintre limba naţională şi dialect în Italia de azi* [despre romanul lui Pier Paolo Pasolini, *Una vita violenta*, 1959, care foloseşte elemente ale graiului din Roma], RFRG, VI (1962), nr. 1, p. 169—170.

613. GOLDIŞ, ANA, *Despre unele modificări ale vocabularului limbii franceze actuale* [între 1936—1958, pe baza dicţionarului *Nouveau Petit Larousse illustré* : derivaţia şi compoziţia, sensuri noi, împrumuturi etc.], RFRG, VI (1962), nr. 1, p. 105—136 [rez. l. rusă şi franc.].

614. GOLDIŞ, ANA, *De quelques modifications du vocabulaire de la langue française actuelle* [versiunea franceză a articolului publicat în RFRG, nr. 1/1962], RL, VII (1962), nr. 2, p. 359—383.

615. GOLDIŞ, ANA, *Un aspect al îmbogăţirii lexicului limbii franceze actuale : terminologia astronauticii*, RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 243—255 [rez. l. rusă şi franc.].

616. ILIESCU, MARIA, *Haustiernamen in den romanischen Sprachen* [versiunea germană a primului capitol din lucrarea publicată în RFRG, nr. 1/1961], RL, VII (1962), nr. 1, p. 101—120.

617. ILIESCU, MARIA, *Note lexicale romanice* [rom. *ciută* și *ciut, mînz, talangă* și formele lor în diverse dialecte romanice], RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 375—376.

618. IORDAN, IORGU, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*, București, Editura Academiei R.P.R., 1962, 439 p., în —8° mare.

619. IORDAN, IORGU, *Starea actuală a lingvisticii romanice și perspectivele ei de dezvoltare* [Raport prezentat la al X-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică de la Strasbourg, aprilie 1962], RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 215—225 [rez. l. rusă și franc.].

620. MALMBERG, BERTIL (Lund), *Le passage castillan f > h — perte d'un trait redondant?*, Omagiu Petrovici, p. 337—343.

621. RUFFINI, MARIO, *Caracterul modern al doctrinei lingvistice a lui Dante*, RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 229—241 [rez. l. rusă și ital.].

622. SALA, MARIUS, *Cercetări asupra iudeospaniolei din București (O problemă de metodă)* [despre avantajele metodei de a descrie o limbă pe baza anchetei făcute cu chestionar, în raport cu descrierea bazată pe material de texte], FD, IV, 1962, p. 269—287 [rez. l. rusă și franc.].

623. SALA, M., *Recherches sur le judéo-espagnol de Bucarest (Un problème de méthode)* [versiunea franceză a articolului publicat în FD, IV, 1962], RL, VII (1962), nr. 1, p. 121—140.

624. SALA, M., *Sp.* **alcanzar** [etimologie], RFRG, VI (1962), nr. 1, p. 171.

624 bis. TĂNASE, EUGEN, *Locul determinantului adjectiv calificativ în limbile romanice, cu specială privire asupra limbii române*, RFRG, VI (1962), nr. 1, p. 85—102 [rez. l. rusă și franc.]

625. *Crestomație romanică*, întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan [de un colectiv], vol. I. Academia Republicii Populare Române. Institutul de lingvistică din București, Editura Academiei R.P.R., 1962, 883 p., în -8° mare.

626. *Dicționar italian-român*, București, Editura științifică, 1963, 916 p., în -8°.

Recenzii

627. ANTONESCU, NAE, *Crestomația romanică*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1962 — St., XIV (1962), nr. 2, p. 106—107.

628. ANTONESCU, NAE, Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică* [București, Editura Academiei R.P.R., 1962] — St., XIV (1963), nr. 1, p. 100—103.

629. BLÉDY G., *Travaux de l'Institut de linguistique, Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université de Paris*, volume III, 1958 — CL, VI (1961), nr. 2, p. 477—478.

630. BRĂESCU, I., Maurice Rat, *Petit dictionnaire des locutions françaises*. Paris — Garnier frères — 1958, II + 200 p. — RFRG, VI (1962), nr. 1, p. 175—177.

631. CAZACU, B., *Al X-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică* [Strasbourg, 1962], C, 1962, nr. 20, p. 7.

632. CAZACU, B., *Al X-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică* [de la Strasbourg, 23—28 aprilie 1962], SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 547—548.

633. CAZACU, B., R. A. Budagov, *Проблемы изучения романских литературных языков*, Из-во Моск. Университета, 1961 — RL, VII (1962), nr. 1, p. 201—205 [recenzie în l. franc.].

634. CRISTEA, TEODORA, Klaus Hunnius, *Der Ausdruck der Konditionalität im modernen Französisch*, Romanisches Seminar an der Universität Bonn, 1960 — RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 395—397.

635. CRISTEA, TEODORA, *Studies in Medieval French.* Presented to Alfred Ewert in honour of his seventieth birthday, Oxford, 1961 — RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 412—414.

636. DĂNILĂ, N., *„Cresomaţia romanică"* [prezentarea lucrării, cu prilejul apariţiei vol. I], C, 1962, nr. 51, p. 3.

637. GIUGLEA, G. şi STAN, I., *Pe marginea Atlasului lingvistic al Andorrei*, FD, IV, 1962, p. 303—306.

638. GUTU-ROMALO, VALERIA, *Cantigas de Escárnio e Maldizer dos Trovadores Gallego-Portugueses.* Prefacio, selecção, notas e glossário de Fernando V. Peixoto da Fonseca [...] Lisboa, Livraria Clássica Editora, 1961 — RFRG, VI (1962), nr. 1, p. 185—186.

639. HOMORODEANU, M., *Studia romanica et anglica zagrabiensia*, Zagreb, Num. 9—10, December 1960, Fasciculus Mirko Deanović oblatus — CL, VI (1961), nr. 2, p. 469—473.

640. ILIESCU, MARIA, *Beiträge zur romanischen Philologie*, 1. Jahrgang, Berlin, 1961 — RFRG VI (1962), nr. 2, p. 382—384.

641. ILIESCU, MARIA, M. Bassols de Climent, J. Bastardas Parera, E. Rodón Binué, D. Condom Gratacós, R. Quevedo Sensat, Mª c. Catalá Poch, *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae voces latinas y romances documentadas en fuentes catalanes del ano 800 al 1100*, Universidad de Barcelona, Escuela de Filología de Barcelona del C.S.I.C., Fasc. 1 : *a — aragalius*, Barcelona, 1960 — RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 407—408.

642. IORDAN, IORGU, *Al X-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică* (Strasbourg, 23—28 aprilie 1962), LR, XI (1962), nr. 6, p. 681—682.

643. IORDAN, IORGU, *Al X-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică* [Strasbourg, 23—27 aprilie 1962], RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 373—374.

644. IORDAN, IORGU, Silvio Elia, *O problema da lingua brasileira*, Rio de Janeiro, 1961 — RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 377—378.

645. ISTRATE, G., Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962 — IL, XIII (1962), nr. 11, p. 81.

646. KALIK, ANGELA, *Romania*, Revue trimestrielle consacrée à l'étude des langues et des littératures romanes, Paris, tome LXXXI (1960), nr. 1—4 — CL, VI (1961), nr. 2, p. 473—477.

647. MACREA, D., *Al X-lea Congres de lingvistică şi filologie romanică* [Strasbourg, aprilie 1962], T, VI (1962), nr. 22, p. 8.

648. MANECA CONSTANT, Paul Teodorescu, *Învăţaţi limba spaniolă fără profesor*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962 — LR, XI (1962), nr. 5, p. 600—603.

649. MICUŞAN, CRISTINA, Otto Ducháček, *Le champ conceptuel de la beauté en français moderne*, Praha, Státní Pedagogické Nakladatelstvi, 1960 — SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 566—572.

650. MIHĂESCU, H., O. Parlangèli, *Storia linguistica e storia politica dell'Italia meridionale*, Le Monnier, Firenze, 1960 — RFRG, VI (1962), nr. 1, p. 186—187.

651. MURÁDIN LÁSZLÓ, *Új Francia nyelvatlaszok* [Noile atlase lingvistice franceze], NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 225—229.

652. MURĂREŢ, MARIA şi ION, Jan Šabršula, *Les équivalents de l'aspect slave en italien* (étude comparative), f. l., f. d. — RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 410—412.

653. NICULESCU, AL., Acad. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică, evoluţie, curente, metode* [Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962] — L, VI (1963), nr. 3, p. 4.

654. SALA, MARIUS, *Atlasul lingvistic şi etnografic al Columbiei* [despre chestionarul acestui atlas şi despre principiile care stau la baza elaborării lui] — RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 378—382.

655. SALA, M., Manuel Alvar, *Textos hispánicos dialectales, Antologia histórica*, C.S.I.C., Revista de Filologia Española, anejo LXXIII, I—II, Madrid, 1960, XXVII +920 p. — RFRG, VI (1962), nr. 1, p. 173—175.

656. SALA, MARIUS, [Naîr] Odete [da Câmara Borges, *Influencia anglo-americana no falar da ilha de S. Miguel (Açores)*, Facultade de Letras da Universidade de Coimbra, Instituto de Estudos Românicos, Coimbra, 1960 — RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 408—410.

657. VINTELER, O., M. K. Maren, N. N. Teterevnikova, *Стилистика современного французского языка*, Из-ство иностр. лит. Москва, 1960 — CL, VII (1962), nr. 1, p. 173—177.

658. VOICULESCU, LUCIAN, *Consideraţii critice cu privire la manualul de limba franceză pentru clasa a VI-a*, RPed., XII (1963), nr. 1, p. 100—104.

659. * * * *Colocviul internaţional de romanistică* [Dare de seamă în] An. Acad., IX, 1962, p. 165—166.

SLAVISTICĂ

660. BERNSTEIN, S. B. (Moscova), *A existat oare o limbă aparte daco-slavă? (Răspuns academicianului Al. Rosetti)* [la articolul: *Slavoromanica. Despre limba slavă a hrisoavelor munteneşti din sec. al XIV-lea — al XV-lea*, publicat în SCL, nr. 1/1961], SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 147—152.

661. BERNSTEIN, S. B. (Moskau), *Zur Genesis des Komparativs слащ im Russischen*, Omagiu Petrovici, p. 115—117.

662. DEBOVEANU-MĂLĂESCU, ELENA, *Unele aspecte ale influenţei polone în limba letopiseţelor lui Nicolae Costin*, RS, VI, 1962, p. 93—108 [rez. l. rusă şi franc.].

663. DIACONESCU, MARIA şi BLAGOVESCENSCHI, OLEG, *Contribuţii la studiul comparativ-paralel al termenilor lingvistici în limbile rusă şi romînă*, AUB, X (1961), vol. 23, Filologie, p. 619—628 [rez. l. rusă şi franc.).

664. DINEKOV, P. (София), *Първобългарските каменни надписи и началото на българската литература*, Omagiu Petrovici, p. 153—156.

665. DJAMO, LUCIA, *Terminologia comercială a documentelor slavo-romîne din secolul al XIV-lea şi al XV-lea. (Termeni pentru produse de import)*, AUB, X (1961), vol. 23, Filologie, p. 581—617 [rez. l. rusă şi franc.].

666. DJAMO, LUCIA şi STOICOVICI, OLGA, *Din terminologia socială a documentelor slavo-moldoveneşti din sec. al XIV-lea şi al XV-lea*, RS, VI, 1962, p. 61—91 [rez. l. rusă şi franc.].

667. DOSTÁL, A. (Prague), *L'expression des modalités et du procès de l'action verbale et l'aspect verbal en slave*, Omagiu Petrovici, p. 157—164.

668. DUMITRESCU, M., *Din terminologia pescuitului. (Pe baza materialului oferit de graiul lipovenilor din satul Mila 23, regiunea Dobrogea)*, Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 33—46 [rez. l. rusă].

669. FELEA, L., *Un mesager fidel al limbii ruse* [ziarul „Pravda" şi rolul lui în învăţarea limbii ruse], PN VII (1962), nr. 5, p. 37—38.

670. FODOR, ECATERINA, *Cercetările lingviștilor ruși și sovietici despre relațiile lingvistice slavo-române*, RS, VI, 1962, p. 221—231 [rez. l. rusă și franc.].

671. IUFU, ION, *Sbornicul lui Gherman* (1359) [descriere, fragmente traduse], Ortodoxia, XII (1960), nr. 2, p. 253—279.

672. IVIĆ, MILKA (Novi Sad), *The Relationship between Bound and Free Form in the Serbo-Croate Cases*, Omagiu Petrovici, p. 217—226.

673. IVIĆ, PAVLE (Novi Sad), *Les balkanismes naissants dans les parlers serbes du Banat*, Omagiu Petrovici, p. 227—235.

674. KELMER, B., *К вопросу об употреблении инфинитива в пословицах и поговорках русского народа* [Cu privire la folosirea infinitivului în proverbele și zicătorile poporului rus], Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 79—90 [rez. l. rom.].

675. KIPARSKY, V. (Helsinki), *Un nou cuvînt românesc în limba rusă literară* [rom. ţigaie > rus. *цигáйка, цигéйка*], Omagiu Petrovici, p. 247—248.

676. KLEPIKOVA, G. P. (Moscow), *Isoglosses of the Slavic Names of the Bird 'Cuculus canorus'*, Omagiu Petrovici, p. 249—256.

677. KOLESNIKOV, A. G. (Ростов - на - Дону), *О методе и стиле публицистических произведений декабриста В. Ф. Раевского*, Omagiu Petrovici, p. 257—268.

678. KOPEČNÝ, FRANTIŠEK (Brno), *Zu den deverbativen l - Formationen im Slavischen*, Omagiu Petrovici, p. 269—282.

679. LEHR-SPŁAWIŃSKI, TADEUSZ (Cracovia), *Cîteva observații asupra denumirii slave a Dunării*, Omagiu Petrovici, p. 295—298.

680. LEKOV, IVAN (Sofia), *La position accentologique de l'article dans la langue bulgare contemporaine*, Omagiu Petrovici, p. 299—302.

681. LESNIK, M. D. (Leningrad), *Синтаксическая связь управления в русском языке*, Omagiu Petrovici, p. 303—313.

682. LUNT, HORACE G. (Cambridge, Massachussetts), *Again the* **русьскым писмены**, Omagiu Petrovici, p. 323—326.

683. LVOV, A. S., *Этимологические заметки* (бара́хтаться, баса́лай, стекля́рус), Omagiu Petrovici, p. 315—321.

684. MACHEK, VÁCLAV (Brno), *Zur Erklärung der sog. Baudouinschen Palatalisierung im Slavischen und im Baltischen*, Omagiu Petrovici, p. 327—335.

685. MAREŠ, V. F. (Praga), *Палатализация славянских велярных и альвеолярных согласных в сочетании с* **ŭ—v** (světь, zvězда, umr'stvenь), Omagiu Petrovici, p. 345—351.

686. MIHAIL, ZAMFIRA, *Primele scrieri românești pentru studiul limbii ruse* [manuale, vocabulare, ghiduri bilingve etc.], SCSt. (Iași), XIII (1962), nr. 1, p. 21—40 [rez. l. rusă și franc.].

687. MIHALCI, D. E. (Москва), *Из научного наследия В. Ф. Шишмарева*, Omagiu Petrovici, p. 353—356.

688. MIHĂILĂ, G., *Locul lui Franz Miklosich în studierea elementelor slave din limba română. (O sută de ani de la apariția lucrării* Die slavischen Elemente im Rumunischen, Viena, 1861), RS, VI, 1962, p. 209—218 [rez. l. rusă și franc.].

689. MIRCEV, K. (София), *О предполагаемых аналитичных конструкциях с предлогом* **на** *в хлудовом триоде, среднеболгарском памятнике XIII в.*, Omagiu Petrovici, p. 357—359.

690. PASZTERNÁK, CLARA, LUKÁCS, LADISLAU şi NAGY, MAGDALENA, *Gerunziul în funcţie de predicat în graiul lipovenilor din comunele Sarichioi şi Jurilovca (reg. Dobrogea)*, StUBB, Philologia, fasc. 2, 1961, p. 73—75 [rez. l. rusă şi franc.].

691. PAULINY, EUGEN (Bratislava), *Zur Entwicklung der sog. Nebensilben im Slowakischen*, Omagiu Petrovici, p. 369—373.

692. PAVLOVIĆ, Dr. MILIVOJ (Novi Sad), *Cea de-a treia fază a studiilor de balcanistică*, Omagiu Petrovici, p. 375—378.

693. RĂDULESCU, MARIA, *Tipărituri româneşti în limba slavonă în Biblioteca Naţională din Sofia*, RS, VI, 1962, p. 261—267.

694. REFORMATSKI, A. A. (Москва), *О корреляции „твердых" и „мягких" согласных (в современном русском литературном языке)*, Omagiu Petrovici, p. 403—407.

695. PEDESTRAŞU, A., *Местоимения «сам», «самый» и их эквиваленты в румынском языке*, [Pronumele «сам» «самый» şi echivalentele lor în limba română], Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 93—113 [rez. l. rom.].

696. ROHLFS, G. (München), *Ignote colonie slave sulle coste del Gargáno*, Omagiu Petrovici, p. 409—413.

697. SEIDEL, E. (Berlin), *Aspekt, Aktionsart und slawischer Vid. Ein Nachklang zum Moskauer Slawistenkongress*, Omagiu Petrovici, p. 427—445.

698. SIMEONOV, BORIS (София), *Влиянието на румънски език върху езика на българските възрожденци и революционери-емигранти*, Omagiu Petrovici, p. 453—463.

699. STENDER-PETERSEN, AD. (Aarhus), *Scaramouche-Skomoroch*, Omagiu Petrovici, p. 465—470.

700. STOIKOV, STOIKO (София), *Палатальные смычные шумные согласные в банатском болгарском говоре*, Omagiu Petrovici, p. 471—476.

701. ŞAPIRO, A. B. (Москва), *Русские личные названия с приставком* со (с, су), *вносящей значение совместности*, Omagiu Petrovici, p. 477—482.

702. TRIOMPHE, ROBERT (Strasbourg), *Romano-Slavica. Contribution à une syntaxe comparée des propositions temporelles*, Omagiu Petrovici, p. 507—517.

703. TROST PAVEL (Prague), *Zur Frage des baltisch-slawischen Dativus cum infinitivo*, Omagiu Petrovici, p. 523—524.

704. VAILLANT, ANDRÉ (Paris), *Slave* **Kleveta** *„calomnie"*, Omagiu Petrovici, p. 525—527.

705. VARTICEANU, I. C. (Кишинев), *Молдавизмы в языке украинских писателей (на материале произведений М. Коцюбинского, В. Стефаника и О. Кобылянской)*, Omagiu Petrovici, p. 529—535.

706. VASCENCO, VICTOR, *Contribuţii la studiul antroponomasticii slave orientale. (Observaţii asupra sistemului numelor de persoană lipoveneşti)*, SCL, XIII (1962), nr. 2, p. 245—254 [rez. l. rusă şi franc.].

707. VINOGRADOV, ACAD. V. V. (Москва), *Из истории русской литературной лексики*, Omagiu Petrovici, p. 537—547.

Recenzii

708. BALOTĂ, ANTON, Pandele Olteanu, *Limba povestirilor slave despre Vlad Ţepeş*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1961 — SCL., XIII (1962), nr. 1, p. 90—97.

709. B[ĂRBULESCU] C., P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1959— Ortodoxia, XII (1960), nr. 4, p. 635—639.

710. BORDEIANU, MIHAI, *Manuscrisul „Colecție de învățături referitoare la sărbători"* [în slavonă bisericească ; în vederea datării se folosesc și argumente filologice], IL, XIV (1963), nr. 2, p. 85—86.

711. CHITIMIA, ION CONST., *Cercetări de onomastică, dialectologie și etnografie în Polonia*, RS, VI, 1962, p. 249—259.

712. CROITORU, M. și VINTELER, O., *Culegere de studii.* Institutul pedagogic de limba și literatura rusă „Maxim Gorki", București, 1961 — STUBB, VII (1962), Philologia, fasc. 1, p. 115—118.

713. CROITORU, OTILIA, *Al III-lea seminar internațional de la Moscova al profesorilor de limba rusă din învățământul superior* [Moscova, 1—30 iunie 1960], STUBB, Philologia, fasc. 2, 1961, p. 183—185.

714. DEBOVEANU, ELENA și STOICOVICI, OLGA, Tadeusz Lehr-Spławiński și Czesław Bartula, *Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na tle porównawczym* [Schiță a gramaticii limbii slave vechi pe fond comparativ], Wrocław-Kraków, ed. a IV-a, 1959 — RS, VI, 1962, p. 281—283.

715. DJAMO, LUCIA, Carlo Verdiani, *Manuale di slavo antico*, Sansoni-editore, Roma 1956 — RS, VI, 1962, p. 283—285.

716. DJAMO, LUCIA, N. M. Iolkina, *Старославянский язык*, Moscova, 1960 — RS, VI 1962, p. 285—288.

717. DUMITRESCU, M., V. G. Orlova, *История аффрикат в русском языке, в связи с образованием русских народных говоров*, Moscova, 1959 — RS, VI, 1962, p. 276—277.

718. FODOR, ECATERINA, *Вопросы культуры речи* [Probleme de cultivare a limbii], vol. I, Moscova, 1955 ; vol. II, 1959 ; vol. III, 1961 — Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 267—274.

719. GANEV, TODOR (Sofia), *Cercetările profesorului Stoiko Stoikov asupra graiului bulgarilor din Banat*, RS, VI, 1962, p. 278—281.

720. GĂMULESCU, DORIN, *Јужнословенски филолог*, повремени спис за словенску филологи ју, XXII, Belgrad, кн. 1—4, 1957—1958 ; XXIII, кн. 1—4, Belgrad, 1958 — RS, VI, 1962, p. 297—302.

721. I. N., Pandele Olteanu, *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș*, Editura Academiei R.P.R., 1961 — Ortodoxia, XIV (1962), nr. 1—2, p. 226—228.

722. LĂUDAT, I. D., *Prima carte tipărită în Țările Romîne* [*Liturghierul lui Macarie*, Editura Academiei R.P.R., 1961] — IL, XIII (1962), nr. 8, p. 83—85.

723. MIHĂILĂ, G., *Conferința Comitetului internațional al slaviștilor* (Sofia, 11—15 noiembrie 1960), RS, VI, 1962, p. 313—315.

724. M[IHĂILĂ], G., *Din activitatea Asociației slaviștilor din Republica Populară Romînă* (1959—1961), RS, VI, 1962, p. 319—321.

725. MIȘAN, ANDREI, *Sinteze filologice* [despre cel de-al V-lea seminar internațional de limbă rusă, Moscova, 1962], T, VI (1962), nr. 44, p. 7.

726. NESTORESCU, VIRGIL, *Problemele terminologiei științifice în două lucrări de lingvistică sovietice* [lucrările sînt : D. S. Lotte, *Основы построения научно-технической терминологии* (Bazele formării terminologiei tehnico-științifice), Moscova, 1961 și *Вопросы терминологии* (Problemele terminologiei), Moscova, Editura Academiei de Științe, 1961] — LR, XI (1962), nr. 5, p. 603—608.

727. RADU, DUMITRU GH., I. D. Negrescu, *Limba slavă veche. Perioada slavonă la romîni. Texte paleoslave și romîno-slave. Glosar slavo-romîn*, Editura Institutului biblic și de misiune ortodoxă, București, 1961 — Ortodoxia, XIV (1962), nr. 1 — 2, p. 221—226.

728. VAIMBERG, S., N. S. Valghina, D. E. Rozental, M. I. Fomina, V. V. Ţapukevici, *Современный русский язык* [Limba rusă contemporană], Moscova, 1961 — Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 279—284.

729. VASCENCO, VICTOR, Asociaţia slaviştilor din R.P.R., *Romanoslavica*, vol. IV, Bucureşti, 1960 — SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 106—110.

730. VASCENCO, VICTOR, N. M. Şanski, V. V. Ivanov, T. V. Şanskaia, *Краткий этимологический словарь русского языка* [Mic dicţionar etimologic al limbii ruse], Moscova, 1961 — SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 118—124.

731. VRACIU, A., *Балканско езикознание* (*Linguistique balkanique*), Sofia, Editura Academiei Bulgare de Ştiinţe, vol. I, 1959; vol. II, 1960; vol. III, fasc. 1, 1961 — RS, VI, 1962, p. 293—297.

732. VRACIU, A., *Lucrările conferinţei de la Sofia a Comitetului internaţional al slaviştilor*, SCSt. (Iaşi), XII (1961), nr. 2, p. 255—263.

733. VRACIU, ARITON, *Prima conferinţă de dialectologie slavo-română* [Bucureşti, 27—28 iunie 1961], SCSt. (Iaşi), XIII (1962), nr. 1, p. 97—101.

734. VRACIU, A., Vladimir Georgiev, *Българска етимология и ономастика* [Etimologia şi onomastica bulgară], Editura Academiei Bulgare de Ştiinţe, Sofia, 1960 — SCSt. (Iaşi), XII (1961), nr. 2, p. 265—271.

735. VRACIU, ARITON şi ROTUNDU, VASILE, T. P. Lomtev, *Очерки по историческому синтаксису русского языка*, Editura Universităţii din Moscova, 1956 — RS, VI, 1962, p. 271—276

736. *** *Conferinţa prof. J. Saloni despre Julius Słowacki*, RS, VI, 1962, p. 317—318.

737. *** Maria Zdrenghea, *Slavona „Legendei Duminicii" din Codicele de la Ieud*, în CL, III (1958), p. 109—117 — Studii teologice, Seria a II-a, XIII (1961), nr. 7—8, p. 520—521.

738. *** *Problematica şi tematica celui de-al V-lea Congres internaţional al slaviştilor* (*Sofia, 17—23.IX.1963*), RS, VI, 1963, p. 307—311.

GERMANISTICĂ

739. IAROVICI, EDITH, *Conversiunea în engleza veche* [despre schimbarea categoriei gramaticale, trecerea dintr-o parte de vorbire în alta], RFRG, VI (1962), nr. 1, p. 139—151 [rez. l. rusă şi engl.].

740. IAROVICI, E., *Tendinţe gramaticale contemporane oglindite în publicistica engleză şi americană*, AUB, X (1961), vol. 23, Filologie, p. 641—654 [rez. l. rusă şi franc.].

741. PROTZE, HELMUT (Leipzig-Sibiu), *Zum rumänischen Einfluss auf das Siebenbürgisch-Sächsische*, Omagiu Petrovici, p. 389—402.

742. SCHWARZ, ERNST (Erlangen), *Sprachinsel und Heimat im Spiegel der Sprache dargelegt am Beispiel des Siebenbürgisch-Sächsischen*, Omagiu Petrovici, p. 415—425.

743. SZILÁGYI, MARGARETA, *Stadiul actual al cercetărilor relaţiilor lingvistice romîno-germane*, StUBB, Philologia, fasc. 2, 1961, p. 55—60 [rez. l. rusă şi germ.].

744. TĂTARU, ANA, *Despre unele vocale ale limbii engleze privite comparativ cu vocalele limbii române*, CL, VI (1961), nr. 2, p. 339—347 [rez. l. rusă şi franc.].

Recenzii

745. CĂPLESCU, ROMULUS, *„Mozaika angielska"*, Warszawa, Wydawca: Sien „Wspolno, Sprawa", nr. 1 (36)—10 (43), ian.-oct. 1961 [ediţia în l. engleză] — RFRG, VI (1962), nr. 1, p. 190—192.

746. DUȚU, AL., *Brno Studies in English*, vol. II și III, Praha, 1960—1961 — RFRG, VI (1962), nr. 1, p. 193—194.

747. IANCULESCU, CONST., *Ostmitteldeutsche Chrestomatie. Roben der frühen Schreib- und Druckersprache des Mitteldeutschen Ostens.* Herausgegeben von Johannes Erben, Berlin, Akademie-Verlag, 1961 — RFRG, VI (1962), nr. 1, p. 187—189.

748. ISBĂȘESCU, MIHAI, Helmut Protze, *Das Wort „Markt" in den mitteldeutschen Mundarten. Mit besonderer Berücksichtigung des Siebenbürgisch-Sächsischen und der Einbeziehung des Germanischen*, Akademie-Verlag, Berlin, 1961 — RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 394—395.

749. ISBĂȘESCU, MIHAI., Möller Georg, *Deutsch von heute. Eine Stilkunde unserer Gebrauchssprache*, Leipzig, 1961 — RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 389—394.

750. NICOLESCU, ADRIAN, *Unele observații critice privind manualul de limba engleză pentru clasa a VI-a*, RPed., XII (1963), nr. 1, p. 105—110.

751. ONU, LIVIU, V. N. Iarțeva, *Историческая морфология английского языка*, Москва-Ленинград, Изд-во АН СССР, 1960 — RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 384—386.

752. ONU, LIVIU, V. N. Iarțeva, *Исторический синтаксис английского языка*, Москва-Ленинград, Изд-во. АН СССР, 1960 — RFRG, VI (1962), nr. 2, p. 386—389.

ORIENTALISTICĂ

753. DRIMBA, VLADIMIR, *Исследования по фонетике гагаузского языка, (II)* [Versiunea rusă a articolului *Cercetări asupra foneticii găgăuze* (II), din SCL, nr. 4/1961], RL, VII (1962), nr. 1, p. 141—160.

754. DRIMBA, VLADIMIR, *Surse românești pentru dialectologia istorică turcă (I). Scrierile turcești ale lui Anton Pann*, FD, IV, 1962, p. 171—234 [studiu, p. 171—204, urmat de texte; rez. l. rusă și franc.].

LIMBA MAGHIARĂ

755. BALOGH DEZSŐ, *A kolozsvari Babeș-Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvészeti tanszékének 1960. évi helyszini gyűjtőmunkája* [Anchetele dialectale efectuate de catedra de limba maghiară a Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj în 1960] — NYIK, V (1962), nr. 2, p. 191—192.

756. BALOGH DESZŐ, [Notă lexicală:] *Iskolábra*, NYIK, VI (1962), nr. 1, p. 137 [rez. l. rom., rusă și franc.].

757. BALOGH DEZSŐ, *Néhány népetimológia* [Cîteva etimologii populare], STUBB. Philologia, fasc. 2, 1961, p. 77—78 [rez. l. rom., rusă și franc.].

758. BALOGH ÖDÖN, *Gyimesi csángótájszók* [Cuvinte dialectale ceangăești din Ghimeș], NYIK, V (1961), nr. 1, p. 73—101.

759. BÁRCZI, G. (Budapest), *Les mots d'emprunt vieux-français en hongrois et l'histoire de l'amuïssement des s préconsonantiques et finals de français*, Omagiu Petrovici, p. 71—79.

760. BENKŐ LORÁND (Budapest), *Die ungarische Literatursprache in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts in Siebenbürgen*, Omagiu Petrovici, p. 97—106.

761. GÁLFFY MÓZES, *A másodlagos árnyalatú jelzői mellekmondatok kérdéséhez* [Cu privire la problema propoziţiilor atributive cu sens secundar], NyIK, V (1961), nr. 1, p. 39—45 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

762. GÁLFFY MÓZES, *A* **padló** *és* **padlás** *jelentésfejlődéséhez* [Contribuţii la dezvoltarea semantică a cuvintelor *padló* şi *padlás*], NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 141—147 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

763. GÁLFFY MÓZES, *Problema delimitării dialectelor şi graiurilor limbii maghiare*, SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 69—72.

764. B. GERGELY PIROSKA, *Egy kalotaszegi becenévtipusról* [Despre un tip de nume hipocoristice din regiunea Calatei], NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 149—161 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

765. KÁLMÁN BÉLA (Debreczen), *Remarques sur quelques isoglosses dialectales* [referitor la dialectele secuieşti], Omagiu Petrovici, p. 239—245.

766. MÁRTON GYULA, *Adatok az* **e**-*zés állapotához a Fekete-Körös völgyében* [Cu privire la rostirea lui *e* în loc de *ö* în graiul maghiar din Valea Crişului Negru], StUBB, VII (1962), Philologia, fasc. 1, p. 13—17 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

767. MÁRTON GYULA, *Az* **a**-*zás állapota a Fekete-Körös völgyében* [Rostirea lui *a* în loc de *o* în graiul maghiar din Valea Crişului Negru], NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 85—115 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

768. MURÁDIN LÁSZLÓ, *Cuvinte de origine romînească în graiul maghiar de pe Valea Arieşului*, FD, IV, 1962, p. 251—255.

769. MURÁDIN LÁSZLÓ, *Mutatvány az RNK Magyar Nyelvjárásai Atlaszának tájsóanyagából* [Cuvinte dialectale din materialul adunat pentru atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.], NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 191—201.

770. MURÁDIN LÁSZLÓ, *Néhány adat a román-magyar szóveggyitéses kölcsönzéshez* [Cîteva date cu privire la contaminare în împrumuturile lingvistice romîno-maghiare], NyIK, V (1961), nr. 2, p. 157—159 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

771. PAIS DEZSŐ (Budapest), *Ungarisch* darabont-*rumänisch* dărăbanţ, Omagiu Petrovici p. 361—368.

772. SZABÓ T. ATTILA, *A magyar szókincs feudalizmuskori román kölcsön-elemei vizsgálatának terv munkája* [Cu privire la studierea împrumuturilor limbii maghiare din epoca feudalismului], NyIK, V (1961), nr. 2, p. 170—173.

773. SZABÓ T. ATTILA, *Eredmények és hianyosságok a magyar szókincs feudalizmuskori román eredetü elemeinek vizsgálatában* [Rezultate şi deficienţe în cercetarea elementelor romîne ale lexicului limbii maghiare împrumutate în epoca feudală], StUBB, VII (1962), Philologia, fasc. 1, p. 19—33 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

774. SZABÓ T. ATTILA, *Szótörténeti észrevételek a* **kaláka** (< *r.* **clacă**) *kölcsönzsö életéhez* [Observaţii asupra istoriei cuvîntului de împrumut *kaláka* (< rom. clacă], NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 69—83 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

775. SZABÓ ZOLTÁN, *A régi nyelv ige képzőinek vizsgálódási szempontjairól* [Cu privire la studiul sufixelor verbale ale limbii maghiare vechi], StUBB, Philologia, fasc. 2, 1961, p. 47—53 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

776. SZABÓ ZOLTÁN, *Esrevételek a képzők szinkron vizsgálatáról* [Observaţii asupra studiului sincronic al sufixelor], NyIK, V (1961), nr. 2, p. 161—164 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

777. SZABÓ ZOLTÁN, *La typologie linguistique et l'histoire du système des suffixes de la langue hongroise*, Cahiers, I, 1962, p. 235—243.

778. TAMÁS LAJOS (Budapest), *Ein ostmitteleuropäisches Wanderwort (Zur Ursprungsfrage von ung. tüszö)*, Omagiu Petrovici, p. 491—496.

779. TEISZLER PÁL, *Észrevételek a szamosháti nyelvjárás hangrendszeréhez* [Cu privire la sistemul fonetic al graiului din jurul oraşului Satu Mare], NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 165—171 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

780. VÁMSZER MÁRTA, *A zárt o-zás a háromszeki nyelvjárásban* [Pronunţarea lui *o* în loc de *a* în dialectul din Trei Scaune], NyIK, V (1961), nr. 2, p. 125—145 şi 8 hărţi, p. 149—156 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

781. VÁMSZER MÁRTA, *Az ikes igeragozás állapota a kalotaszegi nyelvjárásban* [Starea actuală a conjugării verbelor terminate în *-ik* în graiul din regiunea Calatei], NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 117—127 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

782. ZSEMLYEI JÁNOS, *Adalék a fazekasmesterség magyar műszókincséhez* [Date privitoare la terminologia olăritului], NyIK, V (1961), nr. 2, p. 188—189.

783. ZSEMLYEI JÁNOS, *A sovány és kövér agyag elnevezéseihez* [În legătură cu denumirile *sovány* şi *kövér agyag* — lut sărac şi gras], StUBB, VII (1962), Philologia, fasc. 1, p. 49—52 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

Recenzii

784. ARDELEANU, V., *Despre arta traducerii lui Franyó Zoltán* [Eminescu în limba maghiară], SB, XIII (1962), nr. 10, p. 87.

785. BULGÁR, GH., *Dicţionarul maghiar-romîn*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1961 — LR, XI (1962), nr. 3, p. 333—335.

786. GÁLFFY MÓZES, *Őrségi és hetési nyelvatlasz*, Budapest, 1959 [Atlasul lingvistic regional din Őrseg şi Hetés] — NyIK, V (1961), nr. 2, p. 173—177.

787. KELEMEN, B., *Névtudományi vizsgálatok* [Cercetări de onomastică], Pais Dezsö közremüködésével szerkesztette Mikesy Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest 1960 — CL, VI (1961), nr. 2, p. 466—469.

788. KOSA FERENC, *Un dicţionar al cuvintelor străine* [din limba maghiară] [recenzia lucrării : Bakos Ferenc, Idegen Szavak, *Kéziszótára*, Budapest, Terra, 1960] — StUBB, Philologia, fasc. 2, p. 188—190.

789. MÁRTON GYULA, *A Magyar Nyelvjárások I-V. kötete* [Graiurile maghiare, vol. I—V] — NyIK, VI (1962), nr. 1, p. 229—233.

790. MÁRTON GYULA, *A VI. nemzetközi finnugor kongresszus* [Al VI-lea Congres internaţional de fino-ugrică], NyIK, V (1961), nr. 1, p. 57—58.

791. NAGY MÁRIA, *Megjegyzések Tudor Arghezi egy versének két fordításához* [Observaţii asupra a două traduceri ale unei poezii a lui Tudor Arghezi], StUBB, Philologia, fasc. 2, 1961, p. 67—71 [rez. l. rom., rusă şi franc.].

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

792. ANDREI, Ţ., LUCACI, E., STERE, Z., *Некоторые приемы использования магнитофонной записи в процессе преподавания фонетики* [Unele procedee de folosire a imprimărilor pe bandă de magnetofon în procesul predării foneticii], Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 207—226 [rez. l. rom.].

793. APREOTESEI, CEZAR, *Cu privire la predarea limbilor moderne în institutele tehnice de învățământ superior*, Rev. înv. sup., IV (1962), nr. 3, p. 47—55.

794. APRODU, PROF. PAULA, *Însușirea limbii ruse*, GÎ, XIV (1963), nr. 695, p. 4.

795. AVĂDANEI, ANA, *Din experiența dezvoltării vorbirii elevilor în perioada preabecedară* [problema îmbogățirii vocabularului, îmbunătățirea pronunțării], RPed., XII (1963), nr. 1, p. 52—65 [rez. l. rusă și franc.].

796. A. Z., L. V. Șenșev, *Elementele comune ale gîndirii în procesul de însușire a matematicii și a unei limbi străine*, în „Revista de psihologie", nr. 4/1960, Moscova — Mitropolia Olteniei, XIII (1961), nr. 10—12, p. 854—856.

797. BELDESCU, G., *Probleme de structură în manualul de limba romînă pentru clasa a V-a* [cu observații privind capitolul de gramatică], RPed., XI (1962), nr. 12, p. 97—112.

798. BENDORFEANU, M., *Pentru însușirea temeinică a limbii romîne*, GÎ, XIII (1962), nr. 670, p. 8.

799. BERCA, Conf. univ. ION, *Însușirea scrierii corecte de către începători*, GÎ, XIV (1963), nr. 692, p. 4; (II), nr. 693, p. 4.

800. BERCA, Conf. univ. ION, *Munca independentă la lecțiile de citire explicativă*, GÎ, XIV (1963), nr. 696, p. 4.

801. BERCA, ION, *Privire critică asupra corelației dintre citire și scriere* [autorul optează pentru metoda fonetică analitico-sintetică], RPed., XII (1963), nr. 3, p. 17—27 [rez. l. rusă, franc. și engl.].

802. BLIDEANU, E., ANGHEL, S., *Unele probleme ale învățămîntului de 8 ani* [problema limbii romîne și a predării gramaticii, p. 49—50], Lupta de clasă, Seria a V-a, XLIII (1963), nr. 2, p. 45—55.

803. BOGDAN, MIHAIL și SEMLYÉN, EVA, *Problemele vocalismului englez pentru studenții maghiari*, STUBB, Philologia, fasc. 2, 1961, p. 61—65 [rez. l. rusă și engl.].

804. BOJIN, AL., *Despre construcția paratactică în predarea lecțiilor de sintaxă și a lecțiilor de analiză literară* RPed., XII (1963), nr. 3, p. 28—40 [rez. l. rusă, franc. și engl.].

805. CHIOSA, C. G., *Criterii în organizarea și predarea cunoștințelor de limbă romînă* [în special despre necesitatea de a întemeia pe noțiuni lingvistice deprinderile elevilor de a se exprima corect oral și în scris], RPed., XII (1963), nr. 4, p. 22—23 [rez. l. rusă, franc. și engl.].

806. COSTACHE, N., *Formarea deprinderilor de scriere corectă*, GÎ, XIII (1962), nr. 683, p. 4.

807. DINICU, I., *Predarea gramaticii în perspectivă* [la clasele III — IV], GÎ, XIV (1963), nr. 694, p. 5.

808. DINICU, Prof. I., *Solicitînd judecata elevilor* [la lecțiile de gramatică], GÎ, XIV (1963). nr. 699, p. 5.

809. GHEORGHIU, MIRCEA, *К вопросу о некоторых характерных ошибках студентов I курса в свете данных лингвостатистики* [Considerații asupra unor greșeli caracteristice ale studenților din anul I în lumina datelor statisticii lingvistice], Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 229—251 [rez. l. rom.].

810. GROZDAN, D., *Școala de 8 ani: plan, programe, manuale* [cu un capitol referitor la gramatică], C, 1963, nr. 17, p. 1, 7.

811. ILIES, CORNELIA, *Materialul intuitiv folosit la predarea lecțiilor de scris-citit*, GÎ, XIV (1963), nr. 690, p. 3.

812. IONESCU-MICIORA, M. EL. și VISAN, MARIN, *Unele observații privind conținutul învățămîntului la limba romînă, clasele I—V* [propuneri de îmbunătățire a programei la capitolul gramatică], RPed., XI (1962), nr. 8, p. 72—82 [rez. l. rusă și franc.].

813. IVAȘCU, GEORGE, *Despre studierea literaturii romîne în învățămîntul superior* [despre planul de învățămînt : locul disciplinelor lingvistice în raport cu studiul literaturii] Lupta de clasă, Seria a V-a, XLII (1962), nr. 5, p. 65—74.

814. LAZUTINA, A., *Conferință consacrată problemelor predării limbilor străine în instituțiile de învățămînt superior*, ANRS, Pedag.-Psihol., XVII (1963), nr. 1, p. 137—139.

815. LEUCHTER, AUGUSTINA, FLOREA, ALEXANDRA, *Cu privire la metodica introducerii și consolidării lexicului la lecțiile de limba rusă în institutele tehnice*, Rev. înv. sup., IV (1962), nr. 4—5, p. 88—99.

816. LIVESCU, JEAN, *Limbile străine în învățămîntul superior*, C, 1962, nr. 21, p. 7.

817. MĂNUȚĂ, DAN, *Cum alcătuim manualele școlare?* [Observații privind exprimarea în manualele de limba romînă, explicarea cuvintelor și partea de gramatică], IL, XIII (1962), nr. 12, p. 91—93.

818. MEDREGAN, PROF. SARAH, *Despre studiul gramaticii engleze*, GÎ, XIII (1962), nr. 678, p. 5.

819. MIHĂILESCU, SEVER, CURIEVICI, CORNELIA, *Cu privire la cursurile de limbi străine în institutele tehnice*, Rev. înv. sup., IV (1962), nr. 6—7, p. 73—79.

820. NEGOIȚĂ, PROF. OLIVIU, *Consolidarea lecțiilor la sintaxă*, GÎ, XIII (1962), nr. 660, p. 5.

821. NOVICICOV, E., *Observații preliminare privind însușirea limbii ruse de către elevii clasei a II-a în perioada introductivă orală*, Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 253—266 [rez. l. rusă].

822. NOVICICOV, EUGEN, *Predarea limbii ruse în clasa a II-a* [rezultatele unui experiment], RPed., XI (1962), nr. 8, p. 84—93 [rez. l. rusă și franc.].

823. OPRESCU, MIHAIL, *Mai multă atenție explicațiilor* [despre definițiile gramaticale și despre exemple în manualul de romînă pentru clasa a IV-a], GÎ, XIV (1963), nr. 690, p. 2.

824. OPRESCU, PROF. MIHAI, *Prin exemple paralele* [predarea gramaticii, a sintaxei în deosebi, prin folosirea mai multor tipuri de exemple], GÎ, XIV (1963), nr. 695, p. 5.

825. POALELUNGI, GH., *Lecții de gramatică* [constatări], GÎ, XIII (1962), nr. 681, p. 4.

826. POPESCU, FLOREA A., *Învățarea silabelor la clasa I*, GÎ, XIII (1962), nr. 675, p. 4.

827. RATIU, ION, *Pentru ridicarea nivelului predării limbii romîne în școli* [la predarea gramaticii să se țină seama de greșelile tipice ale elevilor], GÎ, XIII (1962), nr. 679, p. 2.

828. RUSU, PROF. R., *La lecțiile de limba rusă* [probleme de gramatică], GÎ, XIII (1962), nr. 685, p. 4.

829. SAS, GEORGE, *Împotriva citirului „pe de rost"* [în cl. I], GÎ, XIII (1962), nr. 686, p. 4.

830. ȘERBAN, PROF. AURELIA, *Pronunția* [la lecțiile de limba rusă], GÎ, XIV (1963), nr. 691, p. 5.

831. ȘERDEANU, ION, *Cărți școlare* [propuneri privind viitoarele manuale de gramatică pentru școala de 8 ani], T, VI (1962), nr. 25, p. 8.

832. ȘTEFĂNESCU, FLOREA, *Din experiența predării citirii și scrierii în clasa I*, RPed., XI (1962), nr. 12, p. 65—73.

833. URBANOVICI, IRIM, *Predarea cuvintelor necunoscute la elevi* [la orele de limbi străine], GÎ, XIII (1962), nr. 685, p. 4.

834. VÂRZARU, PROF. G., *Verbul și cîteva aspecte ale predării lui*, GÎ, XIII (1962), nr. 669, p. 5.

835. VEGA, PROF. ION, *Cîteva metode folosite în predarea limbii latine*, GÎ, XIV (1963), nr. 691, p. 5.

Recenzii

836. AVRAM, ANDREI, Gheorghe Goian, *Baza logică a predării și a însușirii terminologiei științifice*, București, Editura de Stat didactică și pedagogică, 1961 — LR, XI (1962), nr. 3, p. 328—330.

837. BULGĂR, GH., *Vocabularul și definițiile* [în manualul de limba romînă pentru clasa a VI-a] GÎ., XIII (1962), nr. 683, p. 2.

838. FLOREA-RARIȘTE, D., *Scopul nu scuză mijloacele* [observații critice pe marginea volumului *Din experiența predării limbii române și a limbii latine*, Editura de Stat didactică și pedagogică, 1962] — St., XIII (1962), nr. 7, p. 125—126.

839. IONESCU-MICIORA, M. EL., *Considerații cu privire la manualul de limba romînă pentru clasa a VI-a* [C. Boroianu, E. Iliescu, I. Popescu, *Limba romînă*, manual pentru clasa a VI-a, Editura de stat didactică și pedagogică, București, 1962] — RPed., XII (1963), nr. 3, p. 110—118.

840. LĂUDAT, I. D., *Note despre un curs de metodică* [C. G. Chiosa, *Metodica predării limbii și literaturii române*, E.S.D.P., 1960] — Rev. înv. sup., IV (1962), nr. 1—2, p. 119—121.

841. OPRESCU, PROF. MILI, *Despre materialul de gramatică* [din manualul de limba romînă pentru clasa a VI-a], GÎ, XIII (1962), nr. 683, p. 2.

842. OPRESCU, PROF. M., *Gramatica pentru clasa a VII-a* [observații critice pe marginea manualului de limba romînă pentru clasa a VII-a], GÎ, XIV (1963), nr. 689, p. 6.

843. POPESCU, STELA, și BOȘTINĂ, IOANA-MARIA, *Manualele de limba romînă pentru clasele I—IV (Ediția 1962)* [cu o parte referitoare la gramatică, p. 125—126] — RPed., XI (1962), nr. 11, p. 118—126.

844. POPESCU, PROF. ȘTEFANIA, *Pe marginea manualului de limba romînă pentru clasa a V-a* [observații și propuneri privind capitolul de gramatică], GÎ, XIII (1962), nr. 677, p. 7.

845. ȘANDRU DRĂGOI, I., *Pe marginea unor propuneri* [despre articolul *Pe marginea manualului de limba romînă pentru clasa a V-a* de Ștefania Popescu, din GÎ, nr. 677/1962], GÎ, XIII (1962), nr. 680, p. 2.

846. VAIDA, V., *Вопросы преподавания русского языка в странах народной демократии* [Problemele predării limbii ruse în țările de democrație populară], Moscova, 1961 — Culegere de studii [vol. III], 1962, p. 284—289.

847. *** *Ce aduc nou manualele de limba romînă* [cu referire la capitolul de gramatică, cl. IV, V, VI], GÎ, XIII (1962), nr. 675, p. 7.

DIVERSE

848. ANGHEL, IOANA, *Activitatea Institutului de lingvistică din Cluj în anul 1961*, CL, VII (1962), nr. 1, p. 159—163.

849. CAZACU, B., *Cursurile de vară de la Sinaia* [pentru limba, literatura, istoria și arta poporului romîn, organizate de Universitatea din București], C, 1962, nr. 36, p. 3.

850. CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, RITA și STAN, AURELIA, *A Román Népköztársaság Akadémiája Kolozsvári Fiokja Nyelvtudományi Intézetének 1959—1960. évi tevékenységéből* [Din activitatea Institutului de lingvistică al Filialei Cluj a Academiei R.P.R., în anul 1959—1960], NyIK, V (1961), nr. 1, p. 105—108.

851. CIOCÎRLIE, TATIANA, BICHMAN, ELIZA, BRĂTUCU, MIRCEA, *Sesiune metodico-științifică* [organizată la Timișoara de Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R.], GÎ, XIV (1963), nr. 703, p. 4—5.

852. DAICOVICIU, ACAD. C. și STĂNESCU, EUGEN, *Conferința internațională de studii sud-est europene* [München, 7—10 noiembrie 1962; contribuția lingviștilor], C, 1962, nr. 50, p. 7.

853. DUMITRAȘCU, POMPILIU, *Activitatea științifică a studenților Facultății de filologie a Universității din Cluj*, Rev. înv. sup., IV (1962), nr. 8, p. 46—49.

854. E. ST., *Colocviul internațional de civilizații balcanice de la Sinaia* [9—14 iulie 1962], Studii, XV, (1962), nr. 4, p. 1000—1004.

855. G. S., *Dezlegarea unei enigme: scrierea Maya* [o scriere hieroglifică utilizată de vechii locuitori ai Americii Centrale], T, VII (1963), nr. 2, p. 8.

856. KELEMEN BÉLA, *A nyelvtudományi szakmunkák és szakfolyóiratok rövidítéseinek jegyzéke* [Abrevierile lucrărilor și revistelor de lingvistică], NyIK, V (1961), nr. 2, p. 178—185.

857. ȘUTEU, FLORA, *Problemele de lingvistică din unele publicații de cultură ale anului 1961*, LR, XI (1962), nr. 2, p. 202—209.

858. TĂNASE, GH., *Cursurile de vară de la Sinaia pentru limba, literatura și arta poporului romîn*, Rev. înv. sup., IV (1962), nr. 8, p. 44—46.

859. TIBA, ION, *Limba romînă peste hotare* [despre activitatea lectoratului de limba romînă de la Universitatea din Cracovia], Rev. înv. sup., IV (1962), nr. 4—5, p. 104—106.

860. TUDORICĂ, OLGA, *Cursurile de vară ale Universității București (1—31 august 1961)*, SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 81—83.

861. UȚU, DESPINA, *Activitatea colectivului de lingvistică în anul 1961* [al Filialei Iași a Academiei R.P.R.], SCSt. (Iași), XII (1961), nr. 2, p. 295—296.

862. VASILIU, LAURA, *Sesiunea științifică a Institutului de lingvistică* [26—28 iunie 1962], LR, XI (1962), nr. 6, p. 683—684.

863. VIANU, ACAD. TUDOR, *Asociația internațională de studii balcanice și sud-est europene*, C, 1963, nr. 16, p. 1, 7.

864. VIANU, TUDOR, *Colocviul de civilizații balcanice* [Sinaia, 9—14 iulie 1962], C, 1962, nr. 29, p. 8.

865. .*.*, *Cronică* [a activității catedrelor de filologie de la Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj, în anul 1961], StUBB, Philologia, fasc. 2, 1961, p. 191—192.

866. .*.*, *Cronică* [activitatea cadrelor didactice de la Facultatea de filologie din Cluj în perioada aprilie 1961—ian. 1962], StUBB., VII (1962), Philologia, fasc. 1, p. 121—122.

867. .*.*, *Sesiunea științifică din 25—26 martie 1960 a Filialei Cluj a Academiei R.P.R. Lista comunicărilor: Institutul de lingvistică*, AnAcad., X (1960), p. 159—160.

Recenzii

868. ANTONESCU, NAE, *„Limbă și literatură"* [vol. V, 1962] — St., XIII (1962), nr. 10, p. 115—116.

869. ANTONESCU NAE, *„Studii și cercetări științifice"*, Iași, seria filologie (1961) — St., XIV (1963), nr. 4, p. 110—111.

870. BĂJĂNICĂ, V., *Indice de cuvinte* [al revistei „Cercetări de lingvistică", 1961], CL, VI (1961), nr. 2, p. 488—500.

871. BRĂTUCU, MIRCEA, *Studii și articole în sprijinul profesorilor de limba romînă* [despre vol. „Limbă și literatură", V, 1962] — GÎ, XIII (1962), nr. 670, p. 11.

872. CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, RITA, *Nyelv- és irodalomtudományi közlemények*, anul III (1959), nr. 1—4 — CL, VII (1962), nr. 1, p. 190—191.

873. COTEANU, I., *Revista „Limba romînă"* [prezentare], GÎ, XIV (1963), nr. 703, p. 2.

874. CSÁK LÁSZLÓ, *Cercetări de lingvistică III (1959). évfolyam* — NyIK, V (1961), nr. 1, p. 64—66.

875. DĂNĂILĂ, I., *Indicele revistei* [„Limba romînă"] *pe anul* 1962, LR, XI (1962), nr. 6, p. 705—756.

876. GRECU, DOINA şi TEIUS, SABINA, *Studia Universitatis „Babeş-Bolyai"*, Cluj, seria a IV-a, fascicula 2 (Philologia), 1959 — CL, VI (1961), nr. 2, p. 464—465.

877. GRECU, DOINA şi TEIUS, SABINA, *Studii şi cercetări lingvistice.* Academia R.P.R., Institutul de lingvistică din Bucureşti, an. XI (1960), nr. 1—4 — CL, VII (1962), nr. 1, p. 184—190.

878. HRISTEA, TH., *„Studii şi cercetări ştiinţifice" — Iaşi (seria filologie), X (1959) şi XI (1960)* — LR, XI (1962), nr. 2, p. 210—216.

879. L. A., *„Limba romînă", nr. 1, 2, 3/1962* — VR, XV (1962), nr. 11, p. 183—184.

880. SÎRBU, C., Elisabeth Hering, *Povestea scrisului*, Bucureşti, Editura tineretului, 1960 — Mitropolia Olteniei, XIII (1961), nr. 5—6, p. 440—441.

881. STAN, AURELIA, *Indice de materii* [al revistei „Cercetări de lingvistică", 1961], CL, VI (1961), nr. 2, p. 479—482.

882. ŞERBAN, VALENTINA, *Indice de autori şi de opere* [al revistei „Cercetări de lingvistică", 1961], CL, VI (1961), nr. 2, p. 483—487.

883. *** *Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în ţara noastră de la 1 mai 1961 pînă la 1 mai 1962*, LR, XI (1962), nr. 4, p. 445—491.

884. *** *Indice de materii, autori, cuvinte* [al revistei SCL pentru anul 1961], SCL, XII, (1961), Supliment, p. 621—679.

IN MEMORIAM

885. MANOLACHE, THEODOR N., *Mario Roques* [Necrolog conţinînd o biografie amănunţită], Mitropolia Olteniei, XIII (1961), nr. 5—6, p. 432—433.

886. NICULESCU, AL., *Leo Spitzer* (1887—1960), SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 125—130.

887. PETROVICI, ACAD. EMIL, *Géza Blédy* (1908—1962), StUBB, VII (1962), Philologia, fasc. 1, p. 113—114.

ABREVIERI

AnAcad. = *Analele Academiei Republicii Populare romîne*, vol IX, 1959; vol. X, 1960.

AnRS = *Analele romîno-sovietice.* Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de studii romîno-sovietic.

AUB = Analele Universităţii Bucureşti, seria Ştiinţe sociale, Filologie, vol. 23, 1961.

C = *Contemporanul*, săptămînal politic-social-cultural [Bucureşti], 1946.

Cahiers = *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, vol. I, 1962.

CF = *Cercetări filozofice.* Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de filozofie, [Bucureşti] 1954.

CL = *Cercetări de lingvistică*, revistă a Institutului de lingvistică al Academiei Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj, 1956.

Culegere de studii = *Culegere de studii, Limbă — literatură — metodică*, Institutul pedagogic de limbă şi literatură rusă „Maxim Gorki" [vol. III], Bucureşti, 1962.

Culegere st. psihol. = *Culegere de studii de psihologie.* Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de psihologie, vol. IV, 1962.

Dacia = *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne.* Nouvelle série, Académie de la République Populaire Roumaine, Institut d'Archéologie, vol. V, 1961.

Drapelul roşu = *Drapelul roşu.* Organ al Comitetului regional P.M.R. şi al Sfatului popular regional Banat, Timişoara.

Drumul socialismului = *Drumul socialismului.* Organ al Comitetului regional Hunedoara al P.M.R. şi al Sfatului popular regional Deva.

Femeia = *Femeia*, revistă social-politică şi culturală editată de Consiliul naţional al femeilor din R.P.R.

Fl. = *Flacăra*, revistă social-politică şi literar-artistică, 1952.

FD = *Fonetică şi dialectologie*, Academia Republicii Populare Romîne, Centrul de cercetări fonetice şi dialectale, Bucureşti, vol. IV, 1962.

GÎ = *Gazeta învăţămîntului*, organ al Ministerului Învăţămîntului şi al Comitetului central al Uniunii sindicatelor din instituţiile de învăţămînt şi cultură. Bucureşti, 1950.

GL = *Gazeta literară*, organ săptămînal al Uniunii scriitorilor din R.P.R. [Bucureşti], 1954.

IB = *Informaţia Bucureştiului.* Ziar al Comitetului orăşenesc Bucureşti al P.M.R. şi al Sfatului popular al oraşului Bucureşti.

IL = *Iaşul literar*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Iaşi, 1954.

Korunk = *Korunk*, világnézeti folyoirát, Cluj.

L = *Luceafărul*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Bucureşti, 1958.

LL = *Limbă şi literatură.* Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., Bucureşti, vol. V, 1961; vol. VI, 1962.

LR = *Limba romînă.* Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de lingvistică din Bucureşti, 1952.

Lupta de clasă = *Lupta de clasă*, organ teoretic şi politic al Comitetului Central al P.M.R.

NyIK = *Nyelv- és irodalomtudományi közlemények.* Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj, 1957.

Omagiu Petrovici = *Cercetări de lingvistică.* Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Cluj, Institutul de lingvistică. *Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son soixantième anniversaire*, supliment la anul III, 1958.

PF = Probleme de filozofie. Traducerea integrală a revistei *Вопросы философии.* Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de studii romîno-sovietic.

PLG = *Probleme de lingvistică generală*, vol. IV, Editura Academiei R.P.R., 1962.

PN = *Presa noastră*. Revista Uniunii ziariştilor din R.P.R., Bucureşti, 1958.

Probl. automatiz. = *Probleme de automatizare*. Academia Republicii Populare Romîne, Comisia de automatizare, vol. IV, 1962.

Rev. arh. = *Revista arhivelor*. Direcţia Generală a Arhivelor Statului din Republica Populară Romînă, Bucureşti, 1958.

Rev. înv. sup. = *Revista învăţămîntului superior*. Republica Populară Romînă, Ministerul Învăţămîntului, 1959.

Revue de mathématiques = *Revue de mathématiques pures et appliquées*. Académie de la République Populaire Roumaine, 1956.

RFRG = *Revista de filologie romanică şi germanică*, Academia Republicii Populare Romîne, Subsecţia de limbă şi literatură, Bucureşti, 1957.

RL = *Revue de linguistique*. Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1956.

Rlib. = *Romînia liberă*. Organul sfaturilor populare din Republica Populară Romînă, Bucureşti.

RPed. = *Revista de pedagogie*, organ al Institutului de ştiinţe pedagogice, Bucureşti, 1952.

RPsih. = *Revista de psihologie*. Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de psihologie, 1955.

RS *Romanoslavica*. Asociaţia slaviştilor din Republica Populară Romînă, vol. V (Istorie), 1962; vol. VI (Filologie), 1962.

S = *Scînteia*. Organ al Comitetului Central al P.M.R.

SB = *Scrisul bănăţean*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Timişoara, 1949.

SCILF = *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*. Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de istorie literară şi folclor, Bucureşti, 1952.

SCIV *Studii şi cercetări de istorie veche*. Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de arheologie, Bucureşti, 1950.

SCL *Studii şi cercetări lingvistice*. Academia Republicii Populare Romîne. Institutul de lingvistică din Bucureşti.

SCMatem. = *Studii şi cercetări matematice*, Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de matematică, Bucureşti, 1950.

SCSt. (Iaşi) = *Studii şi cercetări ştiinţifice. Filologie*. Academia Republicii Populare Romîne, Filiala Iaşi, 1950.

SFC = *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*. Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de lingvistică din Bucureşti, vol. al III-lea, 1962.

St. *Steaua*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Cluj, 1943.

StUBB *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, Cluj, 1956.

Studii = *Studii. Revistă de istorie*. Academia Republicii Populare Romîne, Secţia de ştiinţe istorice şi Institutul de istorie din Bucureşti, 1948.

T = *Tribuna*, săptămînal de cultură, Cluj, 1957.

Veac nou = *Veac nou*. Organ al Consiliului general A.R.L.U.S., 1945.

VR = *Viaţa romînească*, revistă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., Bucureşti, 1948.

INDICE ALFABETIC AL BIBLIOGRAFIEI

AUTORI*

A

Akhmanova, O. S. 1
Alarcos-Llorach, E. 605
Albala, Radu 389
Alexandrescu, Sorin 406
Alvar, Manuel 606
Andrei, Ţ. 792
Andriescu, Al. 407, 408, 480
Andriţoiu, Al. 494, 495
Anghel, Ioana 848
Anghel, S. 802
Antonescu, Elisabeta 496
Antonescu, Nae 170, 178, 195, 334, 481, 482, 627, 628, 868, 869
Apreotesei, Cezar 409, 497, 798
Aprodu, Paula 794
Ardeleanu, V. 784
Artemov, V. A., 2, 3
Arvinte, V. 244
Asan, Finuţa 4, 245
Auty, Robert 5
Avanesov, R. I. 6
Avădanei, Ana 795
Avram, Andrei 7, 8, 9, 10, 145, 146, 147, 148, 149, 171, 172, 179, 582, 836
Avram, Mioara 225, 302, 388, 498, 499
A. Z. 796

B

Bahner, Werner 246
Bakos Ferenc 365
Balogh Dezső 755, 756, 757
Balogh Ödön 758
Balotă, Anton 708
Barbu, I. 500
Barbu, N. I. 226
Bárczi G. 759
Basin, E. I. 11
Baudot, Marcel 576
Băjănică, V. 196, 870
Bălan, I. D. 501
Bălăceanu, Const. 58
Bănăţeanu, Vlad 577, 578
Bărbulescu, C. 709
Bărbulescu, Simion 502
Beldescu, G. 797
Bendorfeanu, M. 798
Beneš, Pavel 247
Benkő Loránd 760
Berca, Ion 799, 800, 801
Berea, Elena 303
Berejan, Silviu Gr. 210
Bernstein, S. B. 660, 661
Bichman, Eliza 851
Bîrsan, D. 248
Blagovescenschi, Oleg 663
Blédy G. 629
Blideanu, E. 802
Bogdan, Mihail 803
Bojin, Al. 804
Boldan, Emil 503
Bordeianu, Mihai 127, 249, 366, 710
Borşci, A. T. 128
Boştină, Ioana-Maria 843
Botez, Demostene 504
Branişte, Marin M. 197
Bratu, Savin 505
Brăescu, Ion 607, 630
Brătucu, Mircea 367, 851, 871
Brînceş, Gr. 180
Budagov, R. A. 250
Bujeniţă, M. 251
Bulgăr, Gh. 227, 228, 410, 411, 483, 484, 506, 507, 508, 509, 785, 837

* Cifrele indică numărul de ordine al autorilor de volume, articole, recenzii etc. din bibliografie.

Buzatu, D. 344, 345, 346, 347
Buzescu, Oct. 510, 511

C

Çabej, Eqrem 252, 579
Canarache, Ana 512, 513, 514, 515
Carabulea, Elena 229, 253
Caragiu-Marioţeanu, Matilda 181, 182, 198, 211, 212
Carp, Mihai 209, 412
Cazacu, B. 413, 414, 415, 447, 631, 632, 633 849
Cazimir, Şt. 416
Călin, Liviu 516
Călinescu, G. 390, 517
Căplescu, Romulus 745
Cărăbiş, Vasile 183
Cernăuţeanu, Natalia 348
Chiosa, Clara 518, 805
Chiricuţă-Marinovici, Rita 850, 872
Chirilov, P. 123
Chiţimia, Ion C. 368, 711
Ciobanu, Elena 254, 304
Ciobanu, Fulvia 230
Ciocîrlie, Tatiana 851
Cioculescu, Şerban 417, 418, 419
Ciompec, Georgeta 255
Cipu, Ion 519
Cîmpeanu, E. 213, 420
Cohen, Marcel 608
Coja, Ion 214
Comorovski, Cornelia 422
Constantinescu, A. 349
Constantinescu, N. A. 350
Contraş, Eugenia 231, 256
Copceag, Dumitru 150, 423, 609
Copilu, Dumitru 184
Corlăteanu, N. 369, 424
Costa, Traian 370, 371, 391
Costache, N. 806
Coteanu, I. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 425, 873
Craşoveanu, Dumitru 520
Creţia, G. 592
Creţu, I. 372, 373
Cristea, Teodora 129, 634, 635
Cristureanu, Al. 185, 351
Crişan, Const. 426
Crişan, Ion 521
Croitoru, M. 712
Croitoru, Otilia 713
Cruceru, Constantin 522
Csák László 874
Curievici, Cornelia 819

D

Daicoviciu, C. 327, 852
Dan, Clara 99
Dan, Ilie 186
Dănăilă, Ion 305, 875
Dănilă, N. 636
Deboveanu-Mălăescu, Elena 662, 714
Demetrescu, Florica 587
Densusianu, Ovid 324
Diaconescu, Ioana 215
Diaconescu, Maria 663
Diaconescu, Paula 18, 19, 20
Dima, Al. 374
Dima, Simion 523, 524, 525
Dumitrescu, Florica 257, 328, 388, 427, 428
Dimitriu, C. 329
Dinekov, P. 664
Dineseu, M. 485
Dinicu, I. 807, 808
Djamo, Lucia 665, 666, 715, 716
Dobreseu, Alexandru 526
Domonkos, Erica 21, 22
Donat, Ion 354
Dostál, A. 667
Dragomir, Mihu 375
Dragomireseu, Gh. N. 216, 232
Dragu, Miron 527
Draşoveanu, D. D. 306
Drăgoieseu, Petre 528
Drimba, Vladimir 258, 753, 754
Duică, I. 529
Dumbravă, Mihai 391
Dumistrăcel, Stelian 199, 429
Dumitraşcu, Pompiliu 430, 431, 853
Dumitreseu, M. 668, 717
Dumitru, Marin 530
Duţu, Al. 746

E

Eftimiu, Victor 435, 436, 437
Eliade, Irina 610
E. St. 854
Evdoşenco, Arcadie 151, 152, 153

F

Façon, Nina 611, 612
Felea, L. 531, 532, 669
Fischer, I. 100, 388
Flora, Radu 187, 188
Florea, Alexandru 815
Florea, R. 432
Florea, Viorica 319
Florea-Rarişte, Dumitru 433, 838
Fodor, Ecaterina 434, 670, 718
O. Forrai Erzsébet 202

G

Gabrea, Maria 217
Gafton-Tabacu, Georgeta 533
Gáldi, L. 438
Galeriu, Traian 534
Gálffy Mózes 307, 761, 762, 763, 786
Ganev, Todor 719
Gămulescu, Dorin 720
Georgescu, Fl. 308
Georgescu, I. I. 376
Georgiev, Vladimir 580
B. Gergely Piroska 764
Gheorghiu, Mircea 809
Ghergariu, L. 200, 233, 259
Gheţie, Ion 189
Ghinea, Anca 23
Giosu, Ştefan 201
Giuglea, G. 260, 637
Ghureşcu, Const. C. 352
Goldiş, Ana 613, 614, 615
Golopenţia, S. 153 bis, 154
Graur, Al. 24, 25, 101, 234, 261, 262, 309, 325, 326, 377, 535
Grecu, Doina 353, 876, 877
Grigoriev, V. P. 26
Grozdan, D. 810
G. S. 855
Guţu-Romalo, Valeria 27, 28, 235, 638

H

Hangiu, I. 536
Hanţă, Al. 263
Homorodeanu, M. 639
Horálek, K. 29
Hořejši, Vladimir 218
Hristea, Th. 439, 440, 878

I

Iacoban, M. R. 537
Ianculescu, Const. 747
Iarovici, Edith 441, 739, 740
Iliescu, Maria 593, 616, 617, 640, 641
Ilieş, Cornelia 811
Indrea, Al. 236
Ionaşcu, Al. 30, 31
Ionescu, I. 264, 265, 310, 335, 392, 393, 583, 594
Ionescu, Liliana 155
Ionescu-Miciora, M. El. 812, 839
Ionică, I. 173, 174
Ionică, Şt. 311
Iordan, Iorgu 32, 102, 378, 442, 443, 444, 445, 538, 539, 540, 541, 618, 619, 625, 642, 643, 644
I. N. 721
Irimie, Rodica 542
Isbăşescu, Mihai 748, 749
Istrate, G. 336, 645
Iufu, Ion 671
Ivaşcu, George 394, 813
Ivić, Milka 672
Ivić, Pavle 673
Ivireanul, Antim 379

J

Jakobson, Roman 219, 447
Jalbă, C. 448

K

Kalik, Angela 646
Kálman Béla 765
Kelemen Béla 33, 34, 103, 130, 787, 856
Kelmer, B. 674
Kiparsky, V. 675
Király Francise 266
Kis Emese 35, 104
Kiss Géza 486
Klepikova, G. P. 676
Kolesnikov, A. G. 677
Kopečný, František 678
Kosa Ferenc 788
Křepinský, M. 156

L

Lazutina, A. 814
Lăudat, I. D. 722, 840
Lehr-Spławiński, Tadeusz 679
Lekov, Ivan 680
Lesnik, M. D. 681
Leuchter, Augustina 815
Livescu, Jean 816
L. R. 36
Luca, Remus 543
Lucaci, E. 792
Lukács, Ladislau 690
Lunt, Horace G. 682
Lvov, A. S. 683

M

Machek, Václav 684
Macrea, D. 131, 132, 337, 647
Malinschi, Vasile 37
Malmberg, Bertil 620
Mancaş, Mihaela 311, 449
Maneca, Const. 311, 648
Manolache, Theodor 885
Manoliu, Maria 38, 39, 40, 41
Mareus, El. şi S. 105
Mareus, Solomon 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48
Mareş, Lucreţia 190, 544
Mareš, V. F. 685
Marian, Barbu 191
Marinescu-Himu, M. 589
Marmeliuc, D. 267, 268, 269, 270, 271, 272
Marosi A. 312
Márton Gyula 205, 766, 767, 789, 790
Mănucă, Dan 487, 817
Măreulescu, Ileana 49
Medregan, Sarah 818
Mieläu, P. 50
Micuşan, Cristina 649
Mihail, Zamfira 133, 686
Mihalci, D. E. 687
Mihăescu, H. 595, 596, 650
Mihăescu, N. 545, 546
Mihăilă, G. 273, 313, 688, 723, 724
Mihăileseu, Sever 819
Mileu, Ştefan 51
Mircev, K. 689
Mişan, Andrei 725
Mitran, Mircea 237, 238
Moisil, Gr. C. 52, 53, 54
Motsch, Wolfgang 55
Munteanu, Ştefan 450, 451, 547
Murádin László 206, 651, 768, 769, 770
Murăreţ, Maria şi Ion 652
Muster, Dumitru 56

N

Nagy, Magdalena 690
Nagy Mária 791
Nasta, Mihail 590
Negoiţă, Oliviu 548, 820
Negreanu, Constantin 549
Neiescu, Ileana 314
Nemet, M. 550
Nestorescu, Virgil 551, 726
Nicolau, Edmond 57, 58, 106
Nicolescu, Adrian 750
Nicolescu, Tatiana 315
Niculescu, Al. 220, 316, 452, 552, 653, 886
Nistor, Alexandru 107
Novicicov, E. 821, 822
Novicov, Mihai 453
N. P.-B. 597
Nuţu, Const. 553

O

Ocheşeanu, Rodica 598
Oiţă, Ion 108
Olteanu, Pandele 274
Onu, Liviu 751, 752
Oprescu, Mihail 823, 824
Oprescu, Mili 841, 842

P

Pais Dezső 771
Pamfil, Viorica 275
Panaitescu, P. P. 134
Panaitescu-Perpessicius, D. 455, 456
Papahagi, Tache 192
Papp Emeric 317
Parfene, Const. 454
Paszternák, Clara 690
Pauliny, Eugen 691
Pavel, Toma 59
Pavlović, Milivoj 692
Pătruţ, I. 60, 157, 221, 222
Pedestraşu, A. 695
Pervain, I. 135
Petrişor, M. 204
Petrovici, Emil 61, 158, 159, 160, 276, 355, 356, 357, 887
Philippide, Al. 457, 458
Piotrovski, R. G. 161
Piru, Al. 554
Plămădeală, Valerian 555
Poalelungi, Gh. 223, 318, 825
Poghirc C. 62, 109, 110, 330
Pop, Augustin Z. N. 459
Popa, At. 380
Popescu, Anica 556
Popescu, Florea 826
Popescu, Livia 460
Popescu, Stela 843
Popescu, Ştefania 844
Popescu-Marin, Magdalena 277
Prodan, D. 278
Protase, Maria 136
Protopopescu, Lucia 137
Protze, Helmut 741
Pruteanu, Paul 138
Purearu, Ilie 461

R

Radu, Dumitru Gh. 727
Radu, Valentina 111
Raţiu, Ion 827
Rădulescu, Maria 693
Rămureanu, I. 338, 599
Reformatski, A. A. 694
Regleanu, Mihail 395
Regman, Cornel 462, 463, 488, 557, 879, 883, 884
Regman, Zorina 558, 559
Revzin, I. I. 63
Reznikov, L. O. 64
Rizescu, I. 65, 66, 112, 113, 239, 279, 331, 396
Roceric-Alexandrescu, Alexandra 67, 114, 115, 162, 163
Rohlfs, G. 696
Rosetti, Al. 17, 68, 164, 165, 166, 340, 341, 342
Rotundu, Vasile 735
Rozenţveig, V. I. 63
Ruffini, Mario 621
Russu, I. I. 332, 343, 363, 364, 584, 591, 600, 601
Rusu, Gr. 167, 175
Rusu, R. 828
Rusu, Valeriu 193, 207, 397, 464

S

Sadoveanu, Ion Marin 465
Sala, Marius 69, 70, 71, 116, 208, 251, 622, 623, 624, 654, 655, 656
Sas, George 829
Sădeanu, Florenţa 280
Săteanu, C. 240, 241
Schwarz, Ernst 742
Schweiger, Paul 117, 118
Seche, Luiza 281, 282, 283, 466
Seche, Mircea 139, 140, 284
Seidel, E. 697
Seidel-Slotty, Ingeborg 72
Semlyén Eva 803
Sfîrlea, Lidia 467
Simenschy, Th. 585
Simeonov, Boris 698
Simonescu, Dan 398, 399, 400
Sîrbu, C. 880

Slama-Cazacu, Tatiana 73, 74, 75, 76, 77, 78
Slave, Elena 79, 285
Sofron, Viorel 560
Solomon, V. 66, 113
Sperantia, Eugeniu 141
Stan, Aurelia 358, 850, 881
Stan, I. 176, 637
Stanca, V. 119, 286
Stati, Sorin 80, 81, 82, 83, 289, 602, 603
Stănescu, Eugen 852
Stender-Petersen, A. 699
Stere, Z. 792
Steriu, Maria 242
Stingaciu, Elena 287, 288
Stoicovici, Olga 666, 714
Stoikov, Stoiko 700
Strungaru, Diomid 381
Szabó T. Attila 359, 401, 772, 773, 774
Szabó Zoltán 84, 468, 489, 775, 776, 777
Szilágy Margareta 743

Ş

Şandru Drăgoi, I. 845
Şapiro, A. B. 701
Şaumian, S. K. 85, 86, 87, 88
Şchiopu, Mihaela 490
Şerban, Aurelia 830
Şerban, V. 469, 561, 562
Şerban, Valentina 882
Şerdeanu, Ion 831
Şiclovan, Romulus 563
Ştefan, I. 290
Ştefănescu, Al. I. 564
Ştefănescu, C. 291
Ştefănescu, Florea 832
Ştefănescu-Goangă, Zizi 293
Ştefănescu, Şt. 292
Şuteu, Flora 243, 294, 382, 565, 857
Şuteu, Valeriu 168, 169, 383

T

Tamás Lajos 778
Tănase, E. 295, 624 bis
Tănase, Gh. 858
Tătaru, Ana 744
Teiszler Pál 779
Teiuş, Sabina 360, 361, 362, 876, 877
Teodorescu, Despina 470
Teodorescu, Ecaterina 319
Teodorescu, V. 320
Tiba, Ion 859
Tohăneanu, G. I. 471, 472, 473
Trandafir, Gh. 224
Travniček, Fr. 89
Triomphe, Robert 702
Tripcea, Th. N. 194
Trnka, B. 90
Trost, Pavel 703
Tudorică, Olga 860

Ţ

Ţepelea, G. F. 384, 404, 405
Ţopa, Tudor 566
Ţugui, Haralambie 567

U

Urbanovici, Irim 833
Ursu, Despina 226, 321, 861
Ursu, N. A. 142, 402, 474, 491

V

Vaida, V. 846
Vaillant, André 704
Vaimberg, Ş. 728
Vámszer Márta 780, 781
Vanţ-Ştef, F. 589
Varticeanu, I. C. 705
Vascenco, Victor 297, 706, 729, 730
Vasiliu, Em. 17, 91, 92, 93, 94, 120, 121, 122
Vasiliu, Laura 298, 862
Vărzaru, G. 834
Vega, Ion 604, 835
Velican, Vasile Al. 568
V. I. 569
Vianu, Tudor 385, 475, 476, 477, 863, 864
Vieru, S. 95
Vinogradov, V. V. 707
Vinţeler, O. 23, 123, 657, 712
Vintilă, Ioana 478
Vişan, Marin 812

Voiculescu, Lucian 658
Vrabie, E. 143, 322
Vraciu, A. 323, 581, 586, 731, 732, 733, 734, 735
Vulpescu, Romulus 386, 479

W

Wald, Henri 96, 97
Wald, Lucia 31, 98
Wittoch, Zdeněk 299

X

Xhuvani, Alexsandër 333

Z

Zdrenghea, Maria 387
Z. O. 403
Zsemlyei János 782, 783

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*;
prof. univ. ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*;
GH. BOLOCAN; VLADIMIR DRIMBA; ION GHEȚIE;
VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN; C.
OTOBÎCU; acad. AL. PHILIPPIDE; prof. I. POPESCU;
I. RIZESCU; SORIN STATI; FLORA ȘUTEU.

Manuscrisele nepublicate
nu se înapoiază

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
București, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei, nr. 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., telefon 15.07.91

LIMBA ROMÎNĂ

Anul XII 1963 Nr. 5

S U M A R

Pag.

Omagiu academicianului Iorgu Iordan 457

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

125 de ani de la naşterea lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu

ACAD. AL. ROSETTI, Bogdan Petriceicu-Hasdeu şi studiul limbii romîne . . 459
LUCIA WALD, Hasdeu şi problemele de teorie a limbii 464
C. POGHIRC, B. P. Hasdeu indo-europenist 469

LINGVISTICĂ GENERALĂ

SOLOMON MARCUS, Modelarea matematică a limbii 478
P. MICLĂU, Semnul lingvistic 493

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

Probleme şi aspecte ale analizei sintactice 506
FLORICA FICŞINESCU, Un fals comparativ de superioritate 507
DUMITRU NICA, Locuţiunile substantivale în limba romînă 514
ILIE DAN, Un vocativ regional 527
PROCOPIE JITARIU, Glosar regional. Regiunea Suceava (raionul Gura Humorului, comuna Berchişeşti) 532

FILOLOGIE

N. A. URSU, Argumente noi în sprijinul paternităţii lui Bălcescu asupra *Cîntării Romîniei* 537
ION I. ROMAN, Un *Apostol* braşovean din secolul al XVII-lea 557

LIMBĂ LITERARĂ

ELENA STÎNGACIU, Note despre convertirea unităţilor frazeologice în limba actuală 564
ANA CANARACHE, Note asupra procedeului de „apropiere" în stilul narativ . 574

IN MEMORIAM

GHEORGHE NEDIOGLU (*Al. Graur*) 578

OMAGIU ACADEMICIANULUI IORGU IORDAN

La împlinirea a 75 de ani

La 29 septembrie 1963, acad. Iorgu Iordan, vicepreşedinte al Academiei R.P.R., director al Institutului de lingvistică din Bucureşti şi redactor responsabil al revistei *Limba romînă*, a împlinit 75 de ani.

Activitatea ştiinţifică şi obştească, desfăşurată de acad. Iorgu Iordan de-a lungul a peste o jumătate de veac, este bine cunoscută nu numai în ţara noastră, ci şi dincolo de hotarele ei, fiind apreciată atît de specialişti cît şi de toţi aceia care se interesează de progresul ştiinţelor umanistice. Strălucit reprezentant al cercetării problemelor de limbă, dascăl şi îndrumător atent al multor promoţii de cercetători valoroşi în domeniul lingvisticii, în special a celei romanice, fondator al stilisticii româneşti, animator neostenit al cercetărilor de limbă română contemporană şi de toponimie, contribuţiile sale ştiinţifice aparţin aproape tuturor disciplinelor lingvisticii şi examinează probleme atît de variate încît prezenţa numelui său în paginile lucrărilor şi revistelor de specialitate a devenit un fapt obişnuit.

Pe lîngă numeroase articole şi studii, în ultimii ani acad. Iorgu Iordan a publicat ediţii noi ale unor lucrări fundamentale ca *Lingvistica romanică. Evoluţie, curente, metode*, *Toponimia românească*, iar *Crestomaţia romanică*, elaborată sub conducerea sa, prima antologie în care se grupează într-un ansamblu ordonat monumentele reprezentative ale limbilor romanice din cele mai vechi timpuri şi pînă astăzi, primită elogios în ţară şi peste hotare, este de pe acum considerată un manual excelent care va fi folosit în instituţii de învăţămînt superior cu veche tradiţie ştiinţifică.

Opera acad. Iorgu Iordan, apreciată în lumea ştiinţifică de specialitate, aparţine culturii româneşti, în tot ce aceasta are mai bun şi mai valoros.

Expresie a sentimentelor de stimă şi recunoştinţă pe care colaboratorii săi le nutresc faţă de unul dintre cei mai străluciţi reprezentanţi ai lingvisticii româneşti, omagiul nostru se adaugă modest preţuirii unanime a acestui mare învăţat romîn. Urăm iubitului nostru profesor şi îndrumător viaţă îndelungată şi rodnică în slujba culturii româneşti.

125 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI BOGDAN PETRICEICU-HAȘDEU

BOGDAN PETRICEICU-HAȘDEU ȘI STUDIUL LIMBII ROMÎNE

DE

acad. AL. ROSETTI

Privit în cadrul contemporaneității, Hașdeu apare ca un uriaș. Opera lui de savant și de scriitor e vastă și variată. A fost un mare învățat și un scriitor talentat. Aceasta se poate constata chiar în paginile sale de strictă erudiție, și totuși pline de farmec, la care cititorul se întoarce întotdeauna cu bucurie.

Hașdeu a contribuit într-un mod eminent la fundamentarea cercetării științifice a limbii romîne, începînd de la cele mai vechi texte. A dat ediții de texte-model. Cercetările sale lexicografice au constituit o bază pentru alcătuirea dicționarului limbii romîne. Lingvist, comparatist, cunoscînd limbile slave, a văzut mai toate problemele de bază referitoare la originile și dezvoltarea limbii romîne.

În privința originilor și structurii limbii romîne, Hașdeu a emis păreri în general juste.

Ne propunem să semnalăm aici ceea ce e și astăzi valabil în expunerile sale și constituie, prin urmare, un bun comun al lingvisticii romînești.

Hașdeu a arătat că înainte de cucerirea romană, Peninsula Balcanică era împărțită în două zone, una de limbă tracă, la nord, și alta de limbă greacă, la sud. Limba latină s-a extins în Peninsula Balcanică ca un superstrat, peste care s-a suprapus mai tîrziu limba slavă. Relațiile strînse dintre romînă și albaneză au fost bine determinate de Hașdeu:

limba tracă stă la baza albanezei, pe cînd romîna este urmașa latinei vorbite de traci.

Hașdeu afirmă că albanezii sînt autohtoni, în patria lor de astăzi (cercetările ulterioare au confirmat această părere, dar au arătat că, la o epocă veche, strămoșii albanezilor nu locuiau pe țărmul mării).

Istroromînii provin dintr-o ramură dacoromînă trecută în Peninsula Balcanică.

Grupuri de romîni au fost împinși în Moravia de venirea ungurilor.

Slavii apar în Peninsula Balcanică în secolul al VII-lea.

Hașdeu semnalează mențiunea vlahilor „drumași" (probabil, cărăvănari), în 976, de Kedrenos (sînt strămoși ai aromînilor de astăzi), și, în sec. al XI-lea, prezența aceleiași populații aromînești în Epir, Macedonia și Elada, după știrile date de cronicarul bizantin Kekaumenos. Hașdeu a fixat granița dintre zona de civilizație greacă și romană, în Peninsula Balcanică: traseul stabilit de el a fost confirmat de cercetările ulterioare (B. P. Hașdeu, *Etym. Magnum Romaniae*, III, București, 1893, introducerea: *Strat și substrat, genealogia popoarelor balcanice*).

★

În privința structurii limbii romîne, vederile lui Hașdeu depășesc timpul său și vin să se înscrie printre contribuțiile de seamă la fundarea unei teorii generale a limbii.

Hașdeu pornește de la afirmația justă că limba este un fenomen social. În expunerea sa, în care combate părerea lui Cihac privitoare la structura limbii romîne, el ne spune că se va adresa limbii vorbite, și nu celei literare, pentru că aceasta conține prea multe neologisme.

O statistică a cuvintelor unei limbi, bazată pe criteriul originii cuvintelor, duce la rezultate greșite. Ceea ce importă, în această problemă, este de a stabili *valoarea de circulație* a cuvintelor.

Adresîndu-se economiei politice, Hașdeu afirmă cu dreptate că cu cît o monedă circulă mai mult, cu atît se pot obține în schimbul ei mai multe bunuri. Deci, nu e important de a stabili numărul cuvintelor de cutare sau cutare origine dintr-o limbă, ci și de a pune în lumină mișcarea lor productivă. În limba engleză, de exemplu, cuvintele de origine germanică sînt extrem de frecvente; ele au un corp fonetic mai redus, fiind uzate prin întrebuințare, au sensuri multe și numeroase derivate. În consecință, statistica lui Cihac, după care în limba romînă majoritatea vocabularului este de origine slavă, este falsă.

Trecînd la demonstrație, Hașdeu citează o serie de exemple, din folclorul dobrogean. Alegerea Dobrogei este anume făcută în vederea demonstrării tezei asupra caracterului latin al limbii romîne, întrucît se știe că în această provincie populația este amestecată.

În următoarea doină dobrogeană, citată de Hașdeu, toate cuvintele sînt de origine latină:

Vara vine, iarna trece,
N-am cu cine mai petrece!
Și cu cine am avut,
Vai de mine, l-am pierdut!
L-a mîncat negrul pămînt,
La biserică-n mormînt!

În cîntecul de jale care urmează, provenind de asemenea din Dobrogea, numai cîteva cuvinte nu sînt de origine latină (*drăguţ, drum, zori, pluguşor, hai, brazdă, ţa* şi *hais*) :

Drăguţul meu bărbăţel,
Drăguţul meu sufleţel,
Cînd ţi-a veni dorul,
Să iei *drumuşorul*
Să-mi stingi focuşorul?
Astă primăvară,
Cînd ieşeai afară,
În revărsatul *zorilor*,
În cîntatul păsărilor,
În şuerul vînturilor,
Pluguşorul înjugai,
Neagră *brazdă* răsturnai,
Şi din gură tu ziceai :
Ţa Plăvan
Şi *hais* Joian,
Hai cu tata, nu vă daţi,
Şi la greu nu mă lăsaţi,
Brazda toat'o răsturnaţi!

Şi Haşdeu adaugă cu dreptate, punîndu-l la încercare pe Cihac să compună un text, măcar de 5 rînduri, alcătuit numai din cuvinte de origine slavă sau turcească (B. P. Haşdeu, *Cuvente den bătrîni*. Tomul III : *Istoria limbii romîne*. Partea I : *principii de lingvistică*, Bucureşti, 1881, p. 91 şi urm.).

Haşdeu exprimă deci ideea justă — nu o spune explicit, dar ea reiese din teoria sa — că *morfologia* limbii romîne este de origine latină. Căci nici o frază nu se poate alcătui, în romîneşte, fără a apela la unelte (material morfologic) de origine latină, dar există, în schimb, o serie de cuvinte de origine slavă (ca *drag, iubi, plăti, prieten, primi, scump* etc.) care sînt frecvente şi fac parte din vocabularul de bază al limbii romîne.

Haşdeu exprimă acest adevăr în modul următor: „Cele mai circulatoare, însă, adică cele mai utile din elementele slavice în limba romînă, ca să nu mai vorbim despre cele turce, posedă totuşi o valoare mult mai mică decît cele latine. Un *şi*, un *să*, un *că*, un *cu* etc., fără care nu e chip a construi o singură frază romînă, sînt ca 100 către 1, chiar în privinţa unui *drag*" (*Op. cit.*, p. 100).

Haşdeu a făcut observaţii juste asupra valorii de întrebuinţare a sunetelor, intuind, astfel, problema *frecvenţei* fonemelor şi a *distribuţiei* lor, teze fundamentale ale structuralismului de astăzi.

Iată un pasaj concludent în acest sens :

„Să luăm, de exemplu" — ne spune Haşdeu —, „proporţiunea celor două nasale în limbile elenă şi latină. La 100 consoane, în elenă, sînt 18 *n* şi numai 4 *m*; în latină, 14 *n* şi 12 *m*. În elenă, dară, un *n* valorează de 4 $^1/_2$ ori cît un *m*. La 100 vocale, în elenă sînt numai 7 *i*, în latină 27.

În latină, prin urmare, un *i* are o utilitate aproape de 4 ori mai mare ca în elenă. Un asemenea total al circulațiunii relative a sonurilor ne dă o noțiune viuă despre caracterul fonetic al unei limbi; un alfabet nu ne spune nimic... La romîni, sonul *r*, pe care nu-l au de loc mexicanii și chinezii, se repetă cel puțin de 15 ori la fiecare 100 de consoane. Putem oare să-i dăm aceeași valoare ca lui *h*, întrebuințat de vreo 2 ori la 150 de consoane? Ba chiar toate guturalele și palatalele la un loc: *h*, *k*, *g*, *c*, *g'* și *j*, deși sînt 6 la număr, totuși circulează în limba romînă mai puțin decît singurul *r*.

Să presupunem, un moment, că circulațiunea lui *j* ar fi la noi tot așa de deasă ca a lui *r*, încît să se zică cu drept cuvînt: 1 *j* = 1 *r*; atunci însă tipul fonologic al graiului romînesc ar fi cu desăvîrșire altceva, fără nici o asemănare cu ceea ce este astăzi. În circulațiune, dară, și iarăși în circulațiune se oglindește fața cea fonică, ca și cea gramaticală, ca și cea lexică a unei limbi" (*Ibid.*, p. 101—102).

★

Hașdeu a pus bazele editării științifice a textelor noastre vechi. Edițiile de texte din seria intitulată *Cuvente den bătrîni* constituie un model pentru cei care studiază limba romînă veche; fiecare text e întovărășit de note și de considerații savante, pentru lămurirea cititorului.

În prefața volumului I din *Cuvente den bătrîni* (București, 1878, p. I), Hașdeu arată că „intențiunea (lui)... a fost de a pune o serioasă temelie analitică pentru filologia și diplomatica romînă". Textele pe care le publică (documente, acte de proprietate, testamente) sînt scrise în limba vorbită de popor, astfel încît sintaxa lor este ferită de influența limbii slavone, vădită în textele traduse.

Volumul al II-lea al colecției (*Cărțile poporane ale Romînilor în secolul al XVI-lea, în legătură cu literatura poporană cea nescrisă*, București, 1879), consacrat literaturii populare, cuprinde observații de mare preț ale editorului asupra filiației textelor și folclorului în genere și în particular. Observațiile lui Hașdeu asupra particularităților de limbă ale textelor sînt deosebit de prețioase și constituie o adevărată mină de informații pentru cercetător.

★

Meritele lui Hașdeu în domeniul lexicografiei romînești sînt tot atît de mari ca și pentru domeniile pe care le-am trecut în revistă pînă acum.

Pornind de la glosarele din sec. al XVI-lea, publicate în *Cuvente den bătrîni* și pînă la monumentul *Etymologicum magnum Romaniae*, regăsim aceleași daruri ale învățatului, care a reușit să concentreze în articolele dicționarului său, început dar neterminat, o imensă erudiție.

În vederea alcătuirii „dicționarului limbii istorice și poporane a romînilor", cu titlul latinesc: *Etymologicum magnum Romaniae*, Hașdeu a întreprins o anchetă prin corespondență cu ajutorul unui chestionar cuprinzînd 206 întrebări din domeniul limbii și credințelor populare.

Chestionarul a fost trimis în toată ţara, revizorilor şcolari şi protopopilor. Răspunsurile alcătuiesc 20 de volume in folio, păstrate în Biblioteca Academiei R.P.R. şi constituie un bogat material de informaţie, pe care Haşdeu, cel dintîi, l-a folosit la redactarea articolelor dicţionarului.

★

Opera atît de vastă şi de variată a lui Bogdan Petriceicu-Haşdeu a deschis drumuri luminoase şi constituie un punct de plecare pentru cercetările ulterioare. Erudiţia sa multilaterală, unită cu talentul de scriitor, caracterul uneori sarcastic al scrierilor sale, întregesc portretul lui Bogdan Petriceicu-Haşdeu, savant cu mare prestigiu printre lingviştii romîni.

HASDEU ŞI PROBLEMELE DE TEORIE A LIMBII

DE

LUCIA WALD

În lucrările primului nostru lingvist de seamă, problemele de lingvistică generală au constituit o preocupare constantă. În această direcţie îl îndemnau atît informaţia sa ştiinţifică bogată cît şi spiritul său critic, deprins să cearnă totul prin propria sa personalitate şi capabil atît de analize minuţioase cît şi de sinteze profunde.

Desfăşurîndu-şi activitatea lingvistică în ultimul sfert al veacului trecut, B. P. Hasdeu s-a aflat sub influenţa directă a neogramaticilor, dar şi a predecesorilor lor din secolul al XIX-lea, Fr. Bopp, W. Humboldt, A. Schleicher şi M. Müller [1]. De la ei şi-a însuşit lingvistul romîn mai ales materialul faptic şi metoda de cercetare; cît priveşte concepţiile teoretice, el a adoptat adesea o poziţie independentă, care îl apropie uneori de reprezentanţii şcolilor lingvistice din Rusia, unde s-a format ca lingvist şi cu care a întreţinut în permanenţă legături. Astfel chiar ideile sale de bază privitoare la esenţa limbii sînt departe de teoriile naturaliste şi psihologiste, dominante în lingvistica secolului al XIX-lea. B. P. Hasdeu a fost printre cei dintîi reprezentanţi ai unui punct de vedere sociologic asupra limbii: „nimic mai social ca limba, creatorul şi oglinda societăţii", spunea el în cursul de filologie comparată predat la Facultatea de litere şi filozofie din Bucureşti în anul universitar 1874—1875, iar lingvistica o considera „cea mai socială din complexul ştiinţei sociologice". În acelaşi fel se exprimă B. P. Hasdeu în lucrarea *Principie de lingvistică* apărută în 1881: „nimic mai social ca limba, nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societăţii" (p. VIII). Orice metode ar folosi lingvistica, ea nu-şi poate pierde caracterul de ştiinţă sociologică pe care i-l conferă obiectul ei; ea nu este o ştiinţă naturală, deşi foloseşte metode cunoscute şi în

[1] Cf. Ovid Densusianu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, în „Viaţa nouă", 1907, p. 369—370.

biologie, după cum ea nu devine o ştiinţă matematică, prin faptul că apelează şi la formule algebrice [1].

Ideea că limba este un fenomen social, în strînsă legătură cu viaţa societăţii nu a rămas o simplă afirmaţie, ci a constituit pentru Hasdeu un principiu conducător în cercetările sale practice, în studiile lexicologice şi, mai ales, în monumentalul *Etymologicum Magnum Romaniae*.

La obiectul lingvisticii Hasdeu a revenit în mai multe rînduri. El a insistat asupra ideii că la baza cercetărilor trebuie să stea limba vorbită a poporului: „Ştiinţa limbii urmăreşte cu stăruinţă evoluţiunea vorbei nu într-o seamă de capete alese, nu în individualitatea cutare sau cutare, nu în cercuri sociale restrînse ci tocmai în popor mai pe sus de toate" [2]. Ca şi M. Müller, el considera că s-a exagerat mult rolul limbilor clasice şi că sarcina lingvisticii este de a se ocupa, în primul rînd, de limbile vii.

Ideile expuse de B. P. Hasdeu cu privire la superioritatea limbilor moderne faţă de limbile antice sînt asemănătoare celor profesate în Rusia de colegul său de studii de la Harkov, A. A. Potebnea [3].

Dar limba vie se prezintă pretutindeni sub formă de dialecte şi graiuri. Acestea, după cum arată Hasdeu, sînt asemănătoare prin lexic şi tipul gramatical, dar au şi particularităţi, uneori foarte marcante [4]. Mai importante decît caracteristicile lexicale îi apar trăsăturile fonetice, care ar trebui să stea la baza clasificării dialectelor [5].

Este interesant de subliniat că, în perioada cînd primele atlase lingvistice abia se constituiau, B. P. Hasdeu a relevat faptul că între dialecte există o continuitate teritorială neîntreruptă şi că, pe hartă, se conturează în mod clar numai centrele dialectelor, în timp ce limitele dintre ele nu pot fi precizate, aşa cum în spectrul solar se disting cîteva culori, dar trecerea de la una la alta se face pe nesimţite. Totodată Hasdeu a subliniat caracterul relativ al unor noţiuni, cum sînt acelea de „dialect" „limbă", „grup dialectal" şi „familie de limbi", arătînd că, pe de o parte, nu se poate preciza cînd anume un grup de dialecte se transformă în familie de limbi şi, pe de altă parte, că aceleaşi idiomuri (de exemplu cele romanice) sînt dintr-un punct de vedere dialecte, din altul — limbi înrudite.

Analizînd procesul de diversificare a limbii indo-europene, B. P. Hasdeu a criticat modul simplist şi schematic în care August Schleicher l-a prezentat, subliniind că procesul de diversificare a unei limbi este mult mai complex şi că schema arborelui genealogic pleacă de la o presupusă unitate perfectă, în timp ce în realitate istoria familiei indo-europene, ca şi istoria oricărei familii de limbi, începe prin multiplicitatea dialectelor şi nu prin visata unitate [6]. La această părere ajunge Hasdeu judecînd limba indo-europeană după situaţia limbilor vii care, pretutindeni, apar în multiple variante dialectale.

---

[1] *Principie de lingvistică*, p. 15.

[2] *Dicţionare şi dicţionare*, Prefaţa la vol. II din *Etymologicum Magnum Romaniae*, 1887, p. XIII.

[3] Cf. *Из записок по русской грамматике*, vol. I, Moscova, 1958, p. 65.

[4] *Principie de lingvistică*, p. 57.

[5] *Strat şi substrat*, 1892, p. 14.

[6] *Principie de lingvistică*, p. 112.

În opoziție cu dialectele, care reprezintă graiul popular, se află limba literară, pe care Hasdeu a definit-o în sensul larg, curent astăzi în lingvistică, ca limbă a operelor literare și științifice, limbă normată care tinde spre perfecțiune.

De limba literară distinge Hasdeu limba poetică, forma de exprimare prin excelență a poeziei, îndeosebi a celei culte. Ea se caracterizează prin epitete, arhaisme, cuvinte onomatopeice, topică liberă. Fiind o formă de expresie a sentimentelor și emoțiilor, limba poetică seamănă cu limbajul copiilor, dar ceea ce în limbajul infantil este expresie naturală a afectului devine, în limbajul poetic, un produs intenționat și prelucrat.

O poziție realistă a adoptat B. P. Hasdeu în analiza conceptului de limbă națională, definită ca sumă a dialectelor subordonate unuia singur: „ea nu este dialectul privilegiat, ci congresul tuturor acelor dialecte, sub președinția unuia singur" [1]. Limba națională se formează pe baza unui dialect, aflat în condiții mai favorabile, și se îmbogățește cu elemente din toate dialectele: „Cînd dintre mai multe dialecte dintr-un grup unul reușește să fie organ al oficialității și, mai ales, al școlii, literaturii, societății alese graiurile provinciale se modelează după el și el se modelează după ele" [2]. Fiind limba tipică a națiunii, limba națională este luată ca model în toate regiunile țării. În acțiunea de unificare a dialectelor un rol de seamă, spune Hasdeu, revine limbii literare, care lucrează la unificarea dialectelor mai ales prin școală și prin limba poetică. „Limba așa-numită literară sau mai bine scholastică, produsă de această literatură și propagată *ex cathedra* chiar acolo unde graiul provincial posedă o brumă de literatură a sa deosebită, este cu mult și mai centralizatoare decît dialectul ce i-a dat naștere" [3]. Limba poetică, mînuită de scriitori mari poate deveni un instrument puternic de unificare; dar unificarea, după cum observa Hasdeu, rămîne numai o tendință care nu se poate realiza pe deplin atîta vreme cît cultura nu este la îndemîna tuturor [4].

Sînt și astăzi interesante ideile lui Hasdeu cu privire la amestecul limbilor, o problemă care a preocupat mult pe lingviștii din vremea sa și care continuă să se dezbată și în prezent. Și atunci, ca și în vremea mai nouă, lingviștii s-au împărțit în două tabere: unii considerau că nu se poate vorbi de limbi mixte (M. Müller, A. Schleicher, A. Hovelacque) sau că este greu de găsit asemenea exemple (A. H. Sayce, B. Delbrück, iar în secolul al XX-lea A. Meillet); alții, dimpotrivă, afirmau că orice limbă e amestecată (Fr. Miklosich, G. I. Ascoli, ulterior neolingviștii). Aceste poziții extremiste se explică, între altele, prin faptul că reprezentanții celor două tabere priveau elementele constitutive ale limbii din puncte de vedere diferite. Astfel, cei care admiteau existența limbilor mixte se refereau îndeosebi la exemple din domeniul vocabularului, neținînd seama că e vorba de sfera cea mai penetrabilă a limbii; adversarii lor puneau accentul pe analiza structurii gramaticale, în primul rînd a morfologiei. Pentru a lămuri mai clar situația reală, B. P. Hasdeu a stabilit o

[1] *Principie de lingvistică*, p. 82.
[2] *Ibidem*, p. 154.
[3] *Ibidem*, p. 84.
[4] *Ibidem*, p. 86.

distincţie între amestecul lingvistic primar şi cel secundar. Amestecul primar s-ar produce în cursul unei perioade de bilingvism cînd, în urma amestecului a două populaţii, şi limbile lor — înrudite sau nu — se contopesc şi dau naştere unei limbi noi, care prezintă trăsături distinctive faţă de limbile care i-au dat naştere. Spre deosebire de amestecul primar, în care elementele componente provenind din două limbi nu mai pot fi separate, în cazul amestecului secundar e vorba de o influenţă străină asupra unei limbi, de împrumut aproape exclusiv lexical, care poate fi înlăturat fără a se atinge temelia limbii.

Teoria amestecului primar este evident greşită. Exemplele de limbi mixte, între care se citează de preferinţă limbile creole, sînt cele ale unor idiomuri cu o sferă restrînsă de circulaţie şi cu multe trăsături artificiale. B. P. Hasdeu şi-a însuşit teoria amestecului lingvistic, fapt pentru care a fost criticat adesea [1]. Dar trebuie arătat că nu a acceptat-o fără rezerve şi că a adus el însuşi exemple şi argumente cu care ea poate fi atacată. Astfel Hasdeu arăta că procesul de unificare a două limbi vorbite pe acelaşi teritoriu se realizează în funcţie de o serie de factori, între care numărul vorbitorilor în contact şi diferenţa de grad de cultură dintre ei. Din acest punct de vedere Hasdeu considera că „amalgamarea" a două limbi e posibilă în cazul unor triburi sălbatice, de aceeaşi forţă numerică şi culturală (ar mai fi trebuit să adauge: şi avînd limbi de aceeaşi origine). Nu acelaşi lucru e posibil însă în colectivităţile lingvistice civilizate: „Cît priveşte două popoare, deopotrivă înaintate în civilizaţiune, acolo şi numai acolo un asemenea fenomen este aproape imposibil" [2].

Merită, de asemenea, menţionat faptul că lingvistul romîn a apreciat că un factor important care se opune amestecului lingvistic este caracterul sistematic al limbilor, idee preluată de la W. Humboldt: „orice limbă este un tot armonios, în care toate se află în cea mai strînsă corelaţiune" [3].

De aceea, deşi admite ca o teză generală că în urma bilingvismului se naşte o limbă nouă, mixtă, Hasdeu precizează „în care însă, în general, precumpăneşte în mod decisiv unul din elemente" [4].

Analizînd prin prisma acestor rezerve unele procese de bilingvism B. P. Hasdeu constata că, în procesul de încrucişare a limbii anglo-saxone cu franceza, prima s-a impus datorită numărului vorbitorilor, că, în contactul cu bulgara, limba slavă de la sudul Dunării a învins datorită superiorităţii numerice şi culturale a vorbitorilor ei, după cum în diversele regiuni ale imperiului roman limba latină s-a impus ca limbă de cultură aşa încît, adaugă Hasdeu, „am fi în drept a ne mira mai curînd că coplesirea n-a fost nicăieri completă" [5]. Despre factorii care au determinat victoria elementului latin asupra celui băştinaş el vorbeşte şi în alte pasaje mai pe larg: „O asemenea multiplă amalgamare ar fi trebuit să spulbere cu desăvîrşire continuitatea cea neîntreruptă dialectală ario-europeă

[1] Cf. D. Macrea, *Lingvişti şi filologi romîni*, Bucureşti, 1959, p. 101.
[2] *Principie de lingvistică*, p. 74.
[3] Citat de B. P. Hasdeu, *lucr. cit.*, p. 79.
[4] *Ibidem*, p. 74.
[5] *Ibidem*.

în genere și pe cea romanică în speciă. Faptul însă dezminte această aparență. Pe de o parte, amestecurile au fost prea disproporționate prin număr și prin cultură tot odată; pe de alta, legea corelațiunii, pe care am atins-o mai sus, a făcut ca elementul covîrșitor, cel latin în ultima instanță, să devină, prin echilibrarea succesivă a părților totului, din ce în ce mai forte în limba franceză, chiar după ce latinii propriu-zișî de demult dispăruseră de pe scenă" [1].

Așadar, privind cu spirit critic faptele de limbă, Hasdeu contrazice în fond teza teoretică pe care o acceptase și ajunge la concluzii care sînt admise și astăzi.

Se știe că de numele lui Hasdeu se leagă cunoscuta teorie a circulației cuvintelor. Pînă la el unii lingviști s-au referit la frecvența unor forme sau cuvinte, dar niciodată nu s-a arătat explicit în ce constă valoarea acestei trăsături a elementelor limbii, deoarece aproape toți cercetătorii studiau vocabularul pornind de la dicționare. B. P. Hasdeu a fost cel dintîi care a privit această problemă din punctul de vedere al limbii populare, vii [2]. Stabilind o paralelă între circulația monetară și circulația elementelor limbii, el a definit limba ca mijloc universal al circulației ideilor și sentimentelor. Cu ajutorul materialului extras din limba vorbită și pe baza analogiei cu circulația valorilor în economie, Hasdeu a formulat cîteva concluzii de mare însemnătate și cu totul noi, și anume: valoarea unui element lingvistic trebuie apreciată după puterea lui de circulație în limbă; propagarea modificărilor lingvistice nu se produce prin orice fel de elemente, ci prin acelea cu circulație mare; de aici decurge că fizionomia unei limbi este determinată de cele mai frecvente cuvinte, sunete și forme. Teoria circulației cuvintelor, formulată pentru prima oară de B. P. Hasdeu, a fost verificată prin studiile privitoare la rolul analogiei și prin concluziile geografiei lingvistice [3]. Ea se apropie în mare măsură de concepțiile actuale asupra fondului principal lexical, iar cercetările recente în cadrul lingvisticii matematice au confirmat din nou rolul frecvenței și al repartiției în caracterizarea unui element lingvistic.

Principiile metodice formulate de B. P. Hasdeu, care reprezintă concluzia firească a vederilor lui teoretice, și anume cerința de a se pune accent pe cercetarea limbilor vii și a dialectelor, studierea elementelor limbii în legătură cu istoria societății și în circulație își păstrează și astăzi deplina lor valabilitate. Ele îl caracterizează pe Hasdeu ca pe unul dintre lingviștii cei mai înaintați, cei mai moderni ai vremii sale.

---

[1] *Principie de lingvistică*, p. 81.

[2] Th. Capidan, *Bogdan Petriceicu Hasdeu ca lingvist, indoeuropenist și filolog*, în „Revista clasică", vol. VIII, 1937, p. 15.

[3] Cf. Sextil Pușcariu, *B. P. Hasdeu ca lingvist*, Academia Română, Memoriile secției literare, 1932—1934, Th. Capidan, *lucr. cit.*, p. 16.

B. P. HASDEU INDO-EUROPENIST

DE

C. POGHIRC

S-au împlinit anul acesta 125 de ani de la naşterea celui mai mare lingvist şi filolog romîn, B. P. Hasdeu (16 februarie 1838—24 august 1907), iar anul viitor se împlinesc 90 de ani de la deschiderea faimosului său curs de „filologie comparativă", pe care l-a ţinut aproape 30 de ani la Universitatea din Bucureşti. Una dintre preocupările de bază ale geniului său multilateral, renascentist a constituit-o, deci, comparatistica indo-europeană [1]. Venit în ţară îndată după terminarea studiilor de drept la Universitatea din Harkov (1856), Hasdeu se dedică imediat studiului istoriei patriei. Concepţia sa despre istorie, însă, era foarte largă: „Scrierea noastră se bazează pe patru specii de fîntîne, fără care este imposibil a fi cineva istoric în secolul XIX: testurile, ştiinţa naturală, filologia şi economia politică", scria el în prefaţa *Istoriei critice a Romînilor*. Printre acestea, un loc de frunte în cercetările sale l-a ocupat filologia în general şi lingvistica în special.

Secolul al XIX-lea, la înălţimea căruia voia să fie Hasdeu, adusese afirmarea unei noi discipline, lingvistica, constituită ca ştiinţă în urma

[1] Din această preocupare au rezultat: *Principie de filologia comparativă ario-europea, cuprinzînd grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic şi leto-slavo-germanic, cu aplicaţiuni la istoria limbii romîne*. Curs ţinut la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti, Tom. I: *Istoria filologiei comparative*, 1875 (Fasc. I—III, p. 1—99; fasc. IV numerotat cu p. 67—108); *Principie de linguistică (Cuvente den bătrîni*, vol. III: *Istoria limbii romîne*, p. I), 1881; *Un nou punct de vedere asupra ramificaţiunilor gramaticei comparative*, în „Columna lui Traian", 1882, p. 19—31 (v. şi p. 65—73, 129—135, 193—210: *Laletica sau fisiologia sonurilor)*; *Studie gramaticale asupra limbei dacilor. Genitivul şi dativul*, ibid., 1874, p. 150—154; *Originile agriculturii la romîni*, ibid., p. 49—53 (discuţia termenilor agricoli pe origini); *Originile viniculturii la romîni*, ibid., p. 89—96; *Originile păstoriei la romîni. Elemente dacice*, ibid., p. 101—105, II, 173—177; *Zimbrul în Dacia*, ibid., 1875, p. 97—104; *Fragmente pentru Istoria limbii romîne. Elemente dacice*: Ghiuj, ibid., 1876, p. 1—17; II Ghiob, ibid., p. 97—123; *Zîna Filma. Goţii şi gepizii în Dacia. Studiu istorico-lingvistic*, ibid., 1877, p. 153—182; *Albanezul vareză „fecioară"*, ibid., p. 89—91; *Bourel, melc şi culbec. Dacii şi latinii într-o scoică*, ibid., 1883, p. 193—212; *Din istoria limbii romîne*, Bucureşti, 1883, 96 p.; *Cine sunt Albanezii*, în „Literatura şi arta romînă", 1900—1901, p. 655 şi urm. etc.

descoperirii unei metode proprii — metoda comparativă-istorică. Noua ştiinţă, cunoscută mai ales prin aplicarea ei concretă, gramatica comparată a limbilor indo-europene, oferea o precizie şi o rigoare de metodă inexistentă pe atunci în alte ştiinţe sociale, fapt care făcea să fie considerată „algebra ştiinţelor istorice", cum remarca Hasdeu [1]. Cum arheologia şi preistoria se aflau în acea perioadă încă în epoca lor romantică, noua ştiinţă promitea, şi promisiunea n-a fost dezminţită, să aducă pentru epocile lipsite de documente ale istoriei omeneşti şi mai ales în problema atît de complicată a etnogenezei popoarelor, lumini pe care alte ştiinţe nu le puteau aduce. „Există un document mult mai sigur decît cioburile şi resturile de arme dezgropate de arheologie, şi acesta e limba" — afirma unul dintre întemeietorii lingvisticii, J. Grimm. „Limba noastră este istoria noastră" era concepţia lui Grimm, ca şi a multora dintre contemporanii săi, concepţie uitată, din păcate, adesea în epocile următoare. Hasdeu caută în studiile de limbă un mijloc de complinire a istoriei noastre. Cu excepţionala putere de muncă specifică lui, Hasdeu a început să studieze o serie de limbi indo-europene, ca şi gramatica comparată a acestor limbi, devenind în aproape două decenii unul din cei mai buni cunoscători ai lor.

Ceea ce izbeşte de la început în lucrările lui Hasdeu este marea lui erudiţie, remarcată şi de savanţii străini, de altfel [2]. El era la curent cu tot ce apărea în vremea lui în domeniul atît de vast al comparatisticii, ca şi cu lucrările speciale, referitoare la fiecare ramură de limbi indo-europene în parte. Activînd într-o perioadă de trecere, în care în gramatica comparată avea loc o schimbare radicală, de la vechea şcoală la direcţia nouă a neogramaticilor, Hasdeu dovedeşte o putere sigură de discernămînt, pronunţîndu-se net în favoarea curentului nou. „Lingvistica actuală — scria el — e mai departe de lingvistica lui Schleicher de cum era lingvistica lui Schleicher de lingvistica lui Bopp" [3]. Dacă ne gîndim că în Apus în vremea aceea mai existau încă filologi clasici, de exemplu, care lucrau cu metodele dinainte de Bopp, ne dăm seama cît de mare este meritul lui Hasdeu, care activa într-un mediu şi într-un domeniu aproape complet lipsit de orice tradiţie, ca istoria limbii romîne. Cartea lui *Principie de lingvistică* nu vrea să fie decît „un inventar al acestei noi faze a ştiinţei" întrucît „inventarele din trecut nu se mai potrivesc cu avutul de astăzi iar avutul de astăzi îmbrăţişează nu numai roadele culese, dar mai mult încă pe acelea ce răsar pentru ziua de mîine şi se pot deja privi mai dinainte ca dobîndite [4]".

Trebuie spus spre onoarea lingvisticii romîneşti, că lucrarea lui Hasdeu a fost, alături de lucrarea similară a lui Hermann Paul, prima sinteză de acest fel, apărută concomitent şi independent de aceasta. Numele marilor comparatişti ai vremii, ca G. I. Ascoli, M. Bréal, I. Brug-

[1] *Principie de filologie comparativă*, p. 9.
[2] „Erstaunliche Gelehrsamkeit" zice H. Schuchardt în „Literarisches Zentralblatt f. Deutschland", 1875, nr. 12, p. 380.
[3] *Principie de lingvistică*, p. XV.
[4] *Ibidem*.

mann, B. Delbrück, N. Kruşevski, A. Leskien, G. Meyer, A. Potebnea, F. de Saussure, A. H. Sayce, Joh. Schmidt, H. Schuchardt, W. Whitney ş.a. revin mereu în lucrările sale, ceea ce, pentru un om a cărui principală activitate lingvistică s-a desfăşurat între 1870 şi 1890, este dovada unui simţ de orientare cu totul deosebit. Hasdeu este printre primii care au apreciat activitatea unuia dintre cei mai mari lingvişti, I. A. Baudouin de Courtenay, pe atunci tînăr începător [1]. Citîndu-i, nu o dată Hasdeu îi şi critică, şi adesea viitorul i-a dat lui dreptate [2].

În afara cunoaşterii perfecte a literaturii de specialitate a timpului său, Hasdeu avea şi marele avantaj al cunoaşterii unui număr cu totul neobişnuit de limbi indo-europene, pe care le aducea în sfera comparaţiei. Într-o vreme în care indo-europeana reconstruită era mai mult un amestec de sanscrită şi greacă, cu adăugarea cîtorva elemente latine şi germanice şi foarte rar celtice şi balto-slave, rolul sanscritei şi al limbilor clasice fiind exagerate peste măsură, Hasdeu proclama principiul egalităţii importanţei tuturor limbilor pentru gramatica comparată, atrăgînd atenţia asupra unor limbi pe atunci puţin studiate, dar deosebit de importante pentru comparatistică, cum sînt albaneza, lituaniana, şi chiar romîna, prin elementele sale dace [3]. Deşi folosea curent în comparaţii sanscrita, pe care o cunoştea nu numai în structura ei gramaticală, ci şi în texte [4], Hasdeu condamnă „predilecţiunea cea exagerată pentru sanscrită şi iarăşi sanscrită" [5]. Pe lîngă folosirea limbilor curent utilizate pe atunci (aşa de pildă, el cunoaşte şi citează din greceşte nu numai textele clasice, ci tot felul de scriitori tîrzii şi obscuri, glosele lui Hesychius, lexiconul lui Suidas etc.), Hasdeu cunoştea foarte bine limbile slave, lucru foarte rar la comparatiştii din vremea sa şi aproape neîntîlnit la romanişti, cum remarca slavistul francez L. Leger, contemporanul său [6]. Cunoaşterea şi studierea limbilor moderne şi aplicarea învăţămintelor care decurg din istoria lor la gramatica comparată indo-europeană, principiu proclamat de corifeii şcolii neogramatice, dar rămas în mare măsură un simplu deziderat, era aplicat în practică de Hasdeu.

Cunoaşterea solidă a faptelor de limbă se unea la Hasdeu cu o rară putere de asociere a lor. Cu o intuiţie de-a dreptul genială el sesiza raportul real dintre cuvintele şi formele aparent cele mai îndepărtate, demonstrîndu-le înrudirea cu o bogăţie şi o soliditate de argumentare uimitoare. Excepţionalele demonstraţii făcute în etimologia lui *ghiuj* şi *neghiob*, de exemplu, cu greu pot găsi ceva similar în întreaga literatură lingvistică a timpului său. Extraordinara putere de asociere, înţeleasă de unii mai mult ca o „divinaţie", decît ca rezultat al unei cunoaşteri şi munci uriaşe,

[1] *Baudouin de Courtenay şi dialectul slavo-turanic din Italia*, în „Columna lui Traian", 1876, p. 448—463.

[2] V. de ex. recenzia lui din „Columna lui Traian", 1876, p. 470—472 la un articol al lui G. I. Ascoli, unde acesta emitea ideea greşită, combătută de Hasdeu, că grecii au fost ramura indo-europeană cea mai pură, neamestecată cu elemente heterogene.

[3] *Princ. de filol. comp.*, p. 37, 66; *Princ. de lingv.*, p. 115.

[4] V. *Un descîntec romîn şi un descîntec sanscrit în Veda*, în „Columna lui Traian", 1876, p. 335 şi urm.

[5] *Princ. de lingv.*, p. 105.

[6] În „Revue critique d'hist. et de litt.", 1876, nr. 52, p. 410—411.

l-a făcut adesea suspect în ochii multora dintre urmașii săi, care de multe ori nici nu se osteneau să-i controleze afirmațiile sau nici nu aveau nivelul de cunoștințe necesar unei judecăți critice, preferînd să le facă uitate. Se scăpa adesea din vedere că în această mulțime de asociații dintre cele mai neașteptate, Hasdeu se ghida după principii foarte stricte și foarte solide, perfect valabile și astăzi, pe care a ținut să le sublinieze în repetate rînduri. Astfel în etimologie, pe care Hasdeu o înțelegea în sens mai larg, ca filiație a oricărui element al limbii — sunet, cuvînt, formă gramaticală, construcție sintactică [1] — el cerea respectarea următoarelor condiții:

„I. *Bibliografia cuvîntului.* A aduna despre fiecare termen pus în dezbatere tot ce s-a scris asupra-i, analizînd opiniile altora mai înainte de a propune pe a mea proprie....

II. *Literatura cuvîntului.* A oferi despre accepțiunea sau forma fiecărei vorbe romîne texturi de prin monumentele noastre literare din diverse timpuri....

III. *Cronologia cuvîntului.* A nu recurge la sanscrită mai înainte de a fi restabilit, prin comparațiunea variantelor dialectice (= dialectale, *n.n.*) sau din limbi congenere, aspectul cel mai vechi fonetic și logic (= semantic, *n.n.*) al termenului romîn....

IV. *Fonetica cuvîntului.* A păzi legile de corespondența sonurilor din limbă în limbă, silindu-mă a nu scăpa din vedere în vorba supusă cercetării nici unul din elementele sale constitutive, fie el cît de mic în aparență....

V. *Paralelismul cuvîntului.* A sprijini orice schimbare sporadică sau puțin evidentă, fie în forma unui termen fie în semnificațiunea lui, prin alte cazuri perfectamente analoage, luate din aceeași limbă în privința fonetismului, iar în privința tranziției logice din orice alt grai...

VI. *Migrațiunile cuvîntului.* Atunci cînd vorba romînă există totodată în una sau mai multe limbi eterogene, a nu decide a priori cine de la cine o va fi împrumutat, ci a cumpăni mai întîi, prin lingvistica ajutată de istorie, drepturile fiecăruia asupra cuvîntului aflat în chestiune..." [2]

În altă parte [3] el completează aceste principii cu altele ca:

1. stabilirea originii unui cuvînt numai după cercetarea lui în toate limbile în care există;

2. o lege fonetică existentă într-o limbă nu e neapărat valabilă și pentru alte limbi;

3. etimologia nu e admisibilă decît dacă explică toate elementele cuvîntului, nu numai rădăcina;

4. trecerea unui cuvînt dintr-o limbă în alta prin împrumut, este supusă de obicei unor reguli aproape tot atît de stricte ca și schimbarea celor moștenite;

5. trebuie stabilită strict genealogia semnificațiilor cuvîntului, ferindu-ne de a lua o semnificație derivată drept una fundamentală.

[1] *Princ. de lingv.*, p. 128 și urm.
[2] „Columna lui Traian", 1876, p. 18—19.
[3] *Ibidem*, p. 180—185.

În sfîrșit, în prefața lucrării elevului său L. Șăineanu *Istoria filologiei romîne*, el scria că „principiile teoretice fundamentale" pe care a căutat să le insufle elevilor săi au fost:

„1. A studia fenomenele lingvistice totdeauna în legătură cu istoria;
2. A urmări totdeauna fenomenele lingvistice în circulațiunea lor în grai."

Postulînd aceste principii, Hasdeu nu-și făcea iluzii neîntemeiate, ci adăuga cu prudență: „Aceste șase condițiuni esențiale, dacă nu înlătură cu desăvîrșire, încai îngreuiază foarte mult posibilitatea erorii. Și medicul cel mai bun, procedînd după toate indicațiile științei, poate să omoare un client, dar vindecă zece" [1].

Trebuie spus că toate acestea sînt principii după care se ghidează și astăzi cercetarea lingvistică. Cîți însă din cei ce se ocupă de etimologie se pot lăuda că țin totdeauna seama de ele? Astăzi, la aproape 100 de ani de la formularea lor, în cercetarea limbilor vechi balcanice etimologiile se mai fac încă de cele mai multe ori prin explicarea doar a radicalului și adesea chiar fără cunoașterea sensului cuvintelor (numele proprii).

În numeroasele sale lucrări, Hasdeu a avut adesea ocazia să se ocupe și de alte probleme generale ale comparatisticii, începînd cu denumirea și terminologia acestei științe, încă nefixată pe deplin în vremea lui, cu istoria și ramificațiile ei, asupra cărora el a formulat un punct de vedere nou pe atunci, astăzi însă depășit. Menționăm doar cîteva probleme în care Hasdeu a formulat puncte de vedere foarte avansate pentru timpul său.

Împotriva teoriei arborelui genealogic, care vedea simplist apariția limbilor indo-europene ca un proces de continuă bifurcare a „limbii-mamă", cu postularea permanentă a unor limbi comune intermediare, formulată de A. Schleicher și predominantă încă (cel puțin practic) în vremea lui, precum și împotriva dogmei unității limbii comune primitive, el susține, așa cum se crede și astăzi, că limba comună primitivă a unei ginți este o noțiune abstractă, în realitate ea există sub forma unor grupuri dialectale strîns înrudite. „Istoria familiei ario-europene, ca și istoria oricărei alte familii lingvistice — afirmă Hasdeu — se începe, în adevăr, prin m u l t i p l i c i t a t e d i a l e c t a l ă, iar nu prin unitatea cea visată de limba națională... De ce atunci să nu recunoaștem că latina, elena, slavica, germana etc. s-au dezvoltat treptat din germenii dialectali cuprinși deja în acea limbă..., în loc de a inventa cu orice preț între acea limbă și între urmașele sale alte cinci sau șase mume *ex machina*?" [2]. Împotriva filiației liniare a lui Schleicher el admitea, împreună cu prietenul său H. Schuchardt, amestecul și „multiplicitatea de origine a limbilor", dar spre deosebire de acesta, care credea că amestecul limbilor este posibil în orice măsură, Hasdeu considera că în limbă există totdeauna un element predominant. „Aproape toate limbile sînt chiar din naștere omogene mai mult decît pe jumătate și, prin urmare, mai mult decît pe jumătate pro-

[1] *Loc. cit.*, p. 470, nota 2.
[2] *Princ. de lingv.*, 111—112.

blemul lor genealogic se simplifică" [1]. El făcea, de asemenea, distincție între amestecul „primar", rezultat de pe urma bilingvismului și petrecut în epocile de formare a limbii, și împrumuturile și influențele exterioare. „Un asemenea amestec e mai cu deosebire interesant cînd este primar, începîndu-se prin bilingvitatea unei poporațiuni mixte și sfîrșindu-se prin a da naștere unei noi limbi, în care însă, generalmente, precumpănește într-un mod decisiv, niciodată exclusiv, unul din ingrediente..." [2]. În această privință el acorda substratului, factor foarte important, de altminteri, un rol totuși exagerat, considerîndu-l factor esențial în diferențierea lingvistică.

În problema deosebit de importantă a reconstrucției, Hasdeu, ironizînd pretenția lui Schleicher de a scrie o fabulă în indo-europeană [3], nu împărtășește nici scepticismul excesiv al unor savanți în această privință, ci subliniază în repetate rînduri importanța acestei metode pentru gramatica comparată. „O reconstrucțiune etimologică corectă — scrie el —, întemeiată pe un material suficient, nu este nici *ipotetică*, dar iarăși, nici *exactă*, ci totdeauna *aproximativă*... Aproximațiunea nu răpește faptului caracterul său științific pozitiv... Aproximațiunea are graduri. Etimologia, în opera sa de a reconstrui prototipurile, ajunge la un grad de aproximațiune cu atît mai înalt, cu cît comparațiunea cea metodică se exercită asupra unui număr mai mare de fenomene peritetice și anatetice înrudite" [4]. Adică, în termenii noștri, cunoașterea se apropie cu atît mai mult de adevărul absolut, cu cît cuprinde un număr mai mare de adevăruri relative. În altă parte el dezvoltă ideea foarte modernă că numai după reconstituirea limbii comune primitive semitice și indo-europene comparația lor va putea folosi cu adevărat, căci limbile cunoscute istoricește s-au diferențiat prea mult ca să mai putem reconstitui limba comună semito-indo-europeană din compararea lor. „O comparațiune serioasă se poate face numai între un prototip pan-semitic și între un prototip pan-ario-european, nu între niște ἐπίγονοι între copii născuți cu mult mai tîrziu" [5]. Cerința aceasta mai este formulată și astăzi, după atîtea încercări în această direcție (H. Moeller, A. Cuny ș.a.), ca un *pium desiderium* [6].

Dar principiul care îi dădea o superioritate netă asupra majorității contemporanilor săi era legarea cercetărilor lingvistice de istoria poporului respectiv. Cum s-a văzut, etimologia, de exemplu, nu este pentru el garantată numai de apropierea de sunete și sens, ci și de posibilitatea istorică a filiației formelor [7]. „Legile fonetice nu se opun — scrie el undeva —, dar faptele n-au venit încă s-o confirme" [8]. În această privință neogramaticii, deși promulgau uneori teoretic principiul legăturii cu istoria poporului, practic se limitau la studierea aproape exclusivă a faptelor interne de limbă, sărăcind în mod regretabil cercetarea lingvistică.

[1] *Princ. de filol. comp.*, p. 86.
[2] *Princ. de lingv.*, p. 81.
[3] *Ibidem*, p. 109.
[4] *Ibidem*, p. 137–138.
[5] *Princ. de filol. comp.*, p. 85; cf. și p. precedentă și următoare.
[6] V. de ex., N. D. Andreev, în „Вопросы языкознания", 1957, nr. 2, p. 3.
[7] V. mai sus, p. 472 și *Princ. de filol. comp.*, p. 76.
[8] *Op. cit.*, p. 89.

Concluzia practică a acestui principiu a fost că Hasdeu, cu adevărat patriot, nu a studiat principiile gramaticii comparate *in abstracto*, ci le-a aplicat la istoria limbii noastre, căutînd să reconstituie cu ajutorul lor partea cea mai întunecată a acestei istorii, elementul autohton. Deşi problema mai fusese pusă (mai mult în termenii ei generali) de Kopitar, Miklosich, G. Meyer şi Schuchardt, Hasdeu este în bună măsură primul care a studiat concret şi amănunţit elementele traco-dace ale limbii romîne ca şi cele comune cu albaneza, stabilind etimologii şi emiţînd o serie de idei, multe valabile şi astăzi. Astfel, contrar lui G. Meyer şi altora, care considerau albaneza şi, prin urmare şi substratul limbii romîne, de origine ilirică (idee luată fără temeiuri suficiente drept postulat de către O. Densusianu) Hasdeu a susţinut ideea originii trace a albanezei[1], teorie acceptată astăzi de majoritatea cercetătorilor[2], iar mai tîrziu chiar dace[3]. Tot el a preconizat ideea unor deosebiri importante între traca propriu-zisă şi limba dacă[4], idee confirmată, de asemenea, de ştiinţa modernă[5]. Pornind de la suprapunerea slav. *Cerna* peste dac. *Tsierna*, Hasdeu a emis, de asemenea, ideea foarte interesantă a existenţei în limba romînă a unor elemente aparent slave, de fapt uşoare adaptări slave ale unor cuvinte dace foarte asemănătoare ca formă[6].

Foarte mult l-au preocupat pe Hasdeu relaţiile limbii romîne cu limbile învecinate; el se numără printre promotorii balcanologiei şi putem spune că el a înţeles raporturile dintre limbile balcanice adesea mai just decît partizanii de astăzi ai teoriei „unităţii lingvistice balcanice". Analiza acestor raporturi făcută de el în *Genealogia popoarelor balcanice* este în mare măsură valabilă şi astăzi. Trebuie subliniat, spre meritul lui, că într-o chestiune ca aceea a raporturilor balcanice, care a dezlănţuit dezbateri ştiinţifice furtunoase născute din interese politice, Hasdeu, deşi patriot înflăcărat şi fire pătimaşă în alte privinţe, nu s-a lăsat abătut de idei şovine în cercetările sale. El îşi încheia studiul asupra genealogiei popoarelor balcanice cu cuvintele: „Căutînd totdeauna adevărul numai pentru adevăr, fără un folos egoist şi fără nici o tendinţă şovinistă sînt fericit de a constata că nu m-am contrazis nici o dată în trăsăturile cele fundamentale, deşi mi-a plăcut totdeauna a mă completa şi uneori a mă rectifica eu însumi în amănunte. Dar fericirea mea cea mai mare este că rezultatul definitiv al muncii mele nu împinge la dezbinare, ci îndeamnă la înfrăţire"[7].

★

Fără îndoială că nu tot ce a scris Hasdeu rămîne valabil. Multe dintre teoriile sale sînt astăzi depăşite, altele de-a dreptul greşite. Faptul se explică însă în primul rînd prin nivelul ştiinţei din acea vreme şi mai ales

[1] *Strat şi substrat. Genealogia popoarelor balcanice* (prefaţa la EMR, vol. III), p. VII.
[2] V. *Linguistique Balkanique*, II (Sofia 1960), p. 15, bibliografia citată în notă.
[3] *Cine sînt albanezii?* (v. mai sus nota 1 la p. 469).
[4] *Din istoria limbii romîne*, p. 30; *Fragmente pentru istoria limbii romîne*, II, p. 72.
[5] Cf. Vl. Georgiev, *Raporturile dintre limbile dacă, tracă şi frigiană*, în „Studii clasice", II, 1960, p. 31—38.
[6] *Istoria critică a românilor*, Bucureşti, 1875, vol. I, p. 270.
[7] *Strat şi substrat*, p. XXXVII; cf. şi p. VI.

prin dificultatea neobișnuită a subiectului, căci în domeniul cercetării elementelor autohtone nici astăzi nu s-a progresat prea mult. Să nu uităm că atunci cînd scria Hasdeu materialul lingvistic trac nu fusese încă adunat și explicat în tratatele clasice ale lui Tomaschek și Kretschmer. Elevul său, L. Șăineanu scria: „Dacă secerișul n-a corespuns muncii colosale și ingeniozității fără seamăn ce d. Hasdeu a pus în serviciul unei probleme atît de obscure, motivul trebuie căutat în natura însăși a acestor cercetări și trebuie să privim cu atît mai multă admirațiune la bărbatul carele a formulat și a sprijinit cu o serie de fapte pozitive un principiu atît de just și de fecund, ca acela al vitalității elementului autohton și al participării sale la formațiunea naționalității și a limbii romîne. El va fi reluat, probabil, într-o zi cu instrumente poate mai perfecționate, dar, desigur nu cu mai mult talent, nici cu perspective mai întinse. Calea trasată de inițiatorul ei pentru asemenea grele cercetări va rămîne cîștigată științei"[1].

Deși gloria lui Hasdeu nu a suferit pe urma trecerii timpului, trebuie să recunoaștem că ideile lui nu au avut totuși soarta meritată. Apărînd în romînește, adesea în publicații de circulație foarte redusă, ele n-au pătruns decît în mică măsură și de cele mai multe ori indirect în circuitul științific internațional. Dar nici în Romînia soarta lor n-a fost mult mai bună. Multe dintre ideile și descoperirile lui cele mai evidente și mai valoroase au intrat, e drept, în patrimoniul comun al științei românești, dar cele mai adesea fără numele creatorului lor; opera lui a urmat în bună măsură soarta cîntărețului popular, devenind nemuritoare, dar anonimă. Mulți dintre cercetătorii mai noi trimit pentru idei care aparțin inițial lui Hasdeu la operele posterioare lui, prin intermediul cărora le-au cunoscut. Majoritatea ideilor lui însă, cele mai îndrăznețe sau mai particulare, au fost împinse în uitare de valul de pozitivism adesea mărginit și miop, caracteristic sfîrșitului perioadei neogramatice, care respingea de cele mai multe ori ipotezele creatoare prea îndrăznețe de dragul unor certitudini deseori sterile și uneori false. Cei care i-au urmat îl citează aproape numai cînd trebuie să-l combată[2], uitînd, parcă, și făcînd și pe cei de după ei să uite că în opera lui Hasdeu au fost puse și adesea și rezolvate problemele capitale ale istoriei limbii romîne[3]. Așa se explică faptul că nici astăzi de pildă, multe dintre etimologiile foarte plauzibile, adesea chiar evidente, stabilite de el, nu sînt consemnate de lucrările de specialitate. La aproape 100 de ani după apariție, etimologiile propuse în strălucitele lui studii despre *ghiuj*, *(ne)ghiob*, *doină* ș.a. nici nu sînt consemnate de dicționare, iar tratatele încă se rezumă, ca în cazul lui *ghiuj*, la simpla consemnare a paralelismului albanez, deși Hasdeu a arătat corespondențele lui vechi pe plan indo-european, unele evidente. Se pornea tacit de la concepția demobilizatoare și — să-i spunem pe nume — de-a dreptul agnostică: „este prea complicat, deci este mai bine să renunțăm". Hasdeu însuși își dădea seama de greutățile pe care le are de întîmpinat și de riscul de

[1] *Lingvistica contemporană sau școala neo-gramatică*, București, 1890, p. 40.

[2] Cf. critica cu totul nedreaptă făcută de Al. Philippide, I.L.R., vol. I, p. 299—300 și O. Densusianu, I.L.R., vol. I, p. 12—13.

[3] Ne propunem ca într-un articol viitor să adunăm contribuția lui Hasdeu la cunoașterea elementului autohton valabilă și astăzi.

a greși într-un domeniu atît de complicat, cînd scria: „Aruncîndu-mă pe o cale atît de nestrăbătută, a trebuit să mă armez cu acea deciziune de a nu mă teme chiar să mă rătăcesc, pe care marele Grimm o numește *curajul erorii*"[1] și lăsa pe acei lipsiți de acest curaj să compare „fără pericol pe *barbă* cu (lat.) *barba* și pe *nas* cu *nasus*"[2]. El vedea în aceasta însă nu un mijloc „de a îndestula curiozitatea și de a da zbor unor presupuneri mai mult sau mai puțin spirituale, ci de a mări sfera adevărului și de a restrînge pe acea a erorii"[3]. Pentru acest curaj, pentru uriașa lui erudiție, pasiune și putere de muncă, contemporanii săi l-au prețuit cum se cuvine. Au scris elogios despre el în străinătate H. Schuchardt[4], E. Kuhn[5], L. Léger[6], A. H. Sayce[7], I. A. Baudouin de Courtenay[8] ș.a. La propunerea celor mai mari comparatiști francezi ai timpului, Michel Bréal și Abel Bergaigne, a fost ales (la 4 februarie 1882) membru al Societății de lingvistică din Paris. El a fost de asemenea membru al Academiei de științe și al Societății arheologice din Petersburg, al Academiei din Belgrad și al celei din Sofia, al Syllogului filologig elenic din Constantinopole, al Societății neolingvistice americane din Baltimore etc., ca de altfel și al Academiei Romîne. Pentru aceleași lucruri îl prețuiește și vremea noastră: Academia R.P.R. a instituit un premiu, care-i poartă numele.

Chiar dacă unele dintre teoriile sale sînt astăzi depășite sau unele soluții ne par greșite, multe dintre ideile lui juste au intrat însă în patrimoniul achizițiilor definitive ale lingvisticii romînești, iar altele abia acum sînt confirmate de știință și apreciate la adevărata lor valoare. Mai presus, poate, de achizițiile aduse de el științei rămîne însă figura lui de gînditor progresist, de patriot înflăcărat, de savant pasionat, pătruns de simțul înaltei răspunderi față de știință și față de poporul său.

---

[1] *Fragmente pentru istoria limbii romîne*, II, p. 17.
[2] *Op. cit.*, p. 29.
[3] „Columna lui Traian", 1876, p. 180.
[4] „Literarisches Zentralblatt für Deutschland", 1875, nr. 12, p. 380 și urm.; cf. și „Zeitschrift für romanische Philologie", 1877, Bd. 1, Heft 2—3, p. 481—484.
[5] In „Kuhn's Zeitschrift", XXII, p. 555.
[6] *Loc. cit.*, la p. 471, nota 6.
[7] *Introduction to the science of language*, Londra, 1880, vol. II, p. 335.
[8] Подробная программа лекций в 1876—1877 учебном году, Kazan, 1878, p. 2.

MODELAREA MATEMATICĂ A LIMBII

DE

SOLOMON MARCUS

Noțiunile de model și modelare

Unitatea materială a lumii, întrepătrunderea dialectică a diferitelor forme de mișcare a materiei fac posibilă și rodnică folosirea analogiei în procesul de cunoaștere și în procesul de cercetare științifică. Dacă putem stabili o anumită analogie între obiectele (sau fenomenele) A și B, atunci studiul unuia dintre aceste obiecte poate profita de rezultatele obținute prin studierea celuilalt. Această situație devine interesantă ori de cîte ori obiectele A și B sînt destul de diferite pentru ca unul dintre ele să poată fi cercetat prin cel puțin o metodă inaplicabilă celuilalt. Dacă, de exemplu, A se pretează la o cercetare experimentală iar B nu se pretează la o cercetare experimentală, atunci pe baza rezultatelor obținute prin cercetarea experimentală a lui A și folosind unele trăsături comune, o anumită corespondență existentă între A și B, putem obține unele informații asupra obiectului B. Iată cum, pe o cale ocolită, cercetarea unui obiect sau a unui fenomen care datorită naturii lui sau altor motive nu se pretează la a fi supus unor experiențe, poate totuși profita de avantajele metodei experimentale. Astfel, fenomenele astronomice nu se pretează la o cercetare experimentală, dar profită într-o anumită măsură de rezultatele anumitor experiențe. Nici bolile organismului omenesc nu pot fi cercetate direct pe cale experimentală, atîta vreme cît se respectă imperativele umanitare, dar datorită numeroaselor trăsături pe care organismul omenesc le are în comun cu organismele altor viețuitoare, care pot fi supuse experiențelor, medicina profită în cel mai înalt grad de metoda experimentală.

Fie un obiect sau un fenomen A, supus cercetării ca înlocuitor al altui obiect sau fenomen, B, cu care A se află într-o anumită corespondență. Procesul prin care, din informațiile obținute prin cercetarea lui A și din corespondența dintre A și B se obțin anumite informații asupra lui B, cons-

tituie un *proces de modelare* sau, pur și simplu, o *modelare*. Spunem că B a fost modelat prin A; B este *originalul* iar A este un *model* al lui B.

Modelarea este *materială* sau *ideală* după cum A este sau nu de natură materială. O modelare materială în care corespondența dintre A și B constă în natura fizică comună și în identitatea formelor lor geometrice, rămînînd ca A și B să se deosebească prin dimensiuni, prin viteza proceselor etc. constituie o *modelare similară*. Dacă însă, într-o modelare materială, corespondența dintre A și B nu constă în natura fizică sau în forma geometrică comună, ci în faptul că un anumit aspect funcțional al lui A apare și la B (de exemplu A și B sînt descrise de una și aceeași ecuație), atunci sîntem în prezența unei *modelări analogice*.

Dintre modelele ideale, cele mai interesante sînt acelea în care A este un obiect sau o construcție matematică. În acest caz, vom avea o *modelare matematică*, iar A va fi un model matematic al lui B.

Un model matematic se prezintă, de obicei, sub forma următoare. Se consideră anumite mulțimi de elemente și se definesc, în aceste mulțimi, anumite relații și operații. Se postulează unele proprietăți ale mulțimilor, relațiilor și operațiilor considerate. Apoi, pe cale deductivă, se obțin proprietăți noi, care conduc la definirea unor noi mulțimi, relații și operații ș.a.m.d. Deoarece mulțimile, relațiile și operațiile considerate inițial sînt astfel alese încît să admită o interpretare relativă la obiectul modelat, rezultatele obținute prin deducție vor admite și ele o astfel de interpretare.

O caracteristică a modelării matematice a unui obiect sau fenomen este caracterul ei indirect. Un fenomen natural nu se pretează, în general, la o modelare matematică nemijlocită. Mai întîi se întreprinde o descriere nemodelată sau o modelare nematematică a fenomenului și abia pe o astfel de bază se încearcă o modelare matematică. Cu alte cuvinte, într-o modelare matematică B nu este, de obicei, însuși fenomenul natural studiat, ci o descriere nematematică a acestui fenomen. Uneori, acest caracter indirect al modelării matematice este și mai pronunțat, între model și fenomen interpunîndu-se mai multe descrieri intermediare.

Există anumite deosebiri între modul în care își îndeplinesc funcția de cunoaștere modelele materiale pe de o parte și cele matematice pe de altă parte. Deoarece însă, din punctul de vedere al lingvisticii, modelarea materială este mai puțin importantă (ea intervine doar în fonetică) și deoarece această modelare rămîne în afara obiectului acestui articol, nu vom discuta aici aceste deosebiri.

Necesitatea modelării matematice a limbii

Să presupunem acum că B este un fenomen de limbă. Un astfel de fenomen poate fi studiat nemijlocit prin observație, pe cale inductivă. Însă mulțimea actelor vorbirii este infinită. Necesitățile lingvisticii aplicate și ale studierii structurii limbii cer o ierarhizare a elementelor, o delimitare a unui număr minim de elemente și de proprietăți ale acestor

elemente, pe baza cărora celelalte formațiuni și proprietăți să poată fi obținute prin deducție. Toate aceste considerente reclamă introducerea metodelor deductive în lingvistică. Însă metodele deductive nu se pot aplica cu succes decît în cadrul așa-numitelor sisteme formale. Fenomenele de limbă sînt foarte depărtate de structura unor astfel de sisteme. Cum să se rezolve această problemă? Răspunsul care se obține pe baza teoriei materialist-dialectice a cunoașterii este unul singur: pe calea modelării matematice a fenomenelor de limbă. Într-adevăr, dacă obiectul matematic A este un model al fenomenului de limbă B, atunci A poate fi supus cercetării prin metode deductive și, dat fiind că A este un substituent, un imitator parțial al lui B, rezultatele obținute vor avea o anumită semnificație relativă la B. În felul acesta, modelarea matematică a fenomenelor de limbă permite ca fenomenele de limbă să fie studiate pe cale mediată, prin metode incompatibile cu structura acestor fenomene. În același timp, studiul fenomenelor de limbă profită de metodele și rezultatele matematicii. În aceasta constă, în esență, funcția gnoseologică a modelelor matematice ale limbii. Desigur că pentru un fenomen de limbă B se pot găsi o infinitate de modele: fiecare dintre ele furnizează o cunoaștere parțială a fenomenului și ajută la elaborarea teoriei fenomenului de limbă considerat.

Modelări concomitente

Necesitatea unor modelări concomitente ale aceluiași obiect, fenomen sau proces apare nu numai pentru că fiecare latură a sa reclamă o modelare specială, căreia îi scapă de obicei alte laturi; chiar pentru o aceeași latură, un același aspect, sînt recomandabile și chiar necesare cît mai multe modelări, efectuate în termenii unor domenii cît mai variate. În felul acesta se poate stabili, pentru diferitele elemente ale unui model, capacitatea lor de reflectare a unor proprietăți ale realității modelate, deoarece confruntarea diferitelor modele ale aceleiași laturi a unui obiect, stabilind o corespondență între aceste modele, înlătură ceea ce nu aparține originalului, ci domeniului în termenii căruia se exprimă modelul. Astfel, pentru așa-numitele limbaje cu un număr finit de stări s-au construit modele în termenii logicii matematice și teoriei mulțimilor, în termenii teoriei grafelor și ai teoriei automatelor finite. Confruntarea acestor modele a arătat ce anume din ele reflectă laturi ale limbajelor cu un număr finit de stări și ce anume aparține domeniilor matematice în termenii cărora s-a făcut modelarea, fără a avea o capacitate reflectorie în raport cu aceste limbaje.

Și aici se aplică observația de mai sus asupra caracterului mediat al modelării matematice a unui fenomen natural. De fapt, nu se modelează matematic un fenomen de limbă ca atare, ci o descriere a unui astfel de fenomen sau un model nematematic al unei astfel de descrieri. Aceste etape intermediare care se interpun între model și original sînt furnizate de întreaga dezvoltare a lingvisticii și, în special, de lingvistica structurală.

Analogie, model, teorie

Prezentarea de mai sus arată clar că modelul este mai mult decît o simplă analogie, deoarece îndeplinește o funcție euristică, dar este mai puțin decît teoria fenomenului în cauză, deoarece furnizează o cunoaștere mai puțin complexă decît aceasta. Simpla analogie dintre cuvinte și bani nu este o modelare. Nici calculul tipurilor sintactice al lui Bar-Hillel, Harwood sau Lambek, nici noțiunea de tip introdusă de Kulaghina, nici modelul mixt, paradigmatico-generativ propus de Șaumian nu reprezintă teoria categoriei gramaticale a părții de vorbire. Dar fiecare dintre ele este un model al părții de vorbire și toate laolaltă ajută, împreună cu descrierile nemodelate sau semimodelate date de Hjelmslev, Kurłyowicz, Harris și alții, la elaborarea teoriei generale a părților de vorbire.

Modelul neglijează laturi esențiale

În legătură cu modelarea matematică a obiectelor și proceselor mai complexe, cum sînt cele din biologie și din disciplinele umaniste, a apărut din ce în ce mai clar posibilitatea și necesitatea nu numai a faptului ca modelul să reflecte unele laturi esențiale ale obiectului, dar în același timp să și *neglijeze* laturi esențiale ale sale. Astfel, modelele construite pe baza teoriei mulțimilor și a logicii matematice de către Kulaghina, Bratčikov, Fitialov etc. oglindesc aspecte esențiale ale limbii, anume pe acelea legate de sistemele lingvistice potențiale; în schimb, aceleași modele lasă deoparte un aspect atît de esențial al limbii cum este acela probabilistic. Aspectele probabilistice ale limbii sînt prinse în astfel de modele ca acelea ale lui B. Mandelbrot, Herdan sau Guiraud, însă aceste modele ignorează structura logică a limbii. O situație similară prezintă modelele lui Kolmogorov pentru poeziile lui Pușkin și Maiakovski; aceste modele prind în mod profund aspecte relative la ritmicitatea acestor poezii, la intonație și accent, în schimb neglijează, chiar în domeniul aspectelor probabilistice, astfel de laturi ca acelea care privesc structura de lanț Markov în care evenimentele sînt aparițiile de cuvinte.

Modelarea și lingvistica aplicată

Autenticitatea cunoștințelor furnizate de modelarea matematică a limbii a trecut deja examenul confruntării cu practica. Pe o astfel de modelare s-a bazat elaborarea limbilor logice de informație pentru diferite domenii ale științei și tot pe această modelare s-a bazat alcătuirea algoritmilor de traducere automată. La rîndul ei, lingvistica aplicată, în sensul cibernetic al acestui termen, a stimulat în mod deosebit elaborarea modelelor matematice ale limbii, îndeosebi a modelelor sintagmatice. Orice tendință de a dezvolta unul dintre aceste domenii ignorîndu-l pe celălalt este dăunătoare. Modelarea matematică, în absența sugestiilor și problemelor lingvisticii aplicate, devine lipsită de sevă. La rîndul ei, lingvistica aplicată nu se poate lipsi de modelare și de teoria limbii.

Clasificări ale modelelor matematice ale limbii

Modelele matematice ale limbii se pot clasifica din mai multe puncte de vedere. Dacă se consideră ca dată o anumită mulțime de secvențe (interpretată ca o parte din mulțimea secvențelor admise în limbă) și se stabilește, pe cale axiomatic-deductivă, structura acestor secvențe, regulile după care sînt ele alcătuite, prin analiza elementelor componente care, ulterior, sînt clasificate și așezate într-o anumită ierarhie, atunci sîntem în prezența unui *model analitic*. Astfel de modele sînt: modelul lui O.S. Kulaghina pentru gramatică, modelul elaborat de S. I. Fitialov și I. L. Bratčikov pentru unele aspecte ale analizei morfematice, modelul lui A. F. Parker-Rhodes pentru sintaxă etc. Dacă, dimpotrivă, se pleacă de la o mulțime de reguli așezate într-o construcție formalizată, de obicei algoritmică, care are ca rezultat final obținerea unei anumite mulțimi de secvențe, atunci avem un *model sintetic* sau *generativ*. Aici se încadrează gramaticile cu un număr finit de stări, gramaticile constituenților imediați și gramaticile transformaționale elaborate de N. Chomsky, G. A. Miller, M. P. Schützenberger, gramaticile categoriale (bidirecționale sau unidirecționale) și cele secvențiale studiate de Y. Bar-Hillel, M. Perles, C. Gaifman și E. Shamir, R. P. Mitchell etc.

După cum s-a observat mai sus, clasificarea modelelor în analitice și sintetice a avut drept criteriu poziția, în model, a mulțimii de secvențe marcate. O altă clasificare se poate face din punctul de vedere al teoriei matematice angajate în procesul modelării. Avem astfel modele bazate pe algebră și teoria mulțimilor (O. S. Kulaghina, V. A. Uspenski, I. I. Revzin, R. L. Dobrušin, S. Marcus), modele bazate pe calculul probabilităților (N. D. Andreev, B. Mandelbrot, P. Guiraud, G. Herdan, R. M. Frumkina, D. M. Segal), modele bazate pe logica matematică (N. M. Ermolaeva, E. V. Paduceva, A. V. Kuznețov, N. I. Steajkin, H. B. Curry, J. Lambek, Y. Bar-Hillel, T. Batog, L. A. Kalujnin), modele bazate pe funcții booleene (modelul fonemului, elaborat de V. Belevitch), modele bazate pe teoria laticilor (A. F. Parker-Rhodes), modele bazate pe teoria grafelor (K. Čulík, N. Goodman, S. Marcus — Em. Vasiliu etc.).

Modelele limbii se mai clasifică în *sintagmatice* și *paradigmatice*. Primele oglindesc relații contractate în lanțul (fluxul) vorbirii, deci relații cu caracter contextual. Celelalte oglindesc relații contractate de elementele limbii în cadrul sistemului. Modelul lui V. Yngve asupra structurilor regresive, gramaticile proiective relative la raporturile dintre ordinea ineară și ordinea structurală, modelul configurațional al lui O. S. Kulaghina sînt exemple de modele sintagmatice. Modelele relative la fonem elaborate de J. H. Greenberg, T. Batog, I. I. Revzin, cel relativ la partea de vorbire, elaborat de O. S. Kulaghina și V. A. Uspenski sînt exemple de modele paradigmatice.

Clasificările de mai sus, cu excepția primei, privesc mai degrabă niște tipuri limită, ideale, de modele. De obicei, într-un același model sînt implicate diferite aparate matematice (de exemplu, modelul lui N. D. Andreev este bazat nu numai pe calculul probabilităților, ci și pe teoria

mulțimilor), după cum într-un același model este împletită analiza sintagmatică cu cea paradigmatică. Așa se prezintă, de exemplu, modelele cazului elaborate de N. A. Kolmogorov și V. A. Uspenski și modelul lui S. Marcus pentru gen. Cînd se spune că un model este paradigmatic, se înțelege că în el predomină analiza paradigmatică, dar nicidecum că ar lipsi complet analiza sintagmatică. O observație similară este valabilă și pentru celelalte clasificări întreprinse mai sus.

În sfîrșit, să mai amintim clasificarea modelelor în *algoritmice* și *nealgoritmice*, după cum ele se înfățișează sau nu ca un proces algoritmic. Modelele mai pot fi *constructive* sau *descriptive*, după cum ele folosesc la construirea unui obiect sau la descrierea unui obiect.

Modelarea și lingvistica structurală

Modelarea matematică a limbii este strîns legată de lingvistica structurală, în special de cea descriptivă. Lingvistica structurală se află la originea multor modele elaborate în ultimii ani: modelul constituenților imediați al lui Chomsky a fost precedat de lucrarea lui Pike și cea a lui Rulon Wells, pe o temă similară; modelul transformațional al lui Chomsky a fost precedat de analiza transformațională a lui Harris; modelele proiective construite de Lecerf, Ihm, Camion, Linch și Hirschberg se află în germene la Tesnière ș.a.m.d. Contactul dintre modelarea matematică a limbii și lingvistica structurală se manifestă și în interpretarea modelelor. Așa-numitele vecinătăți caracteristice despre care vorbește Harris sugerează cum să se îmbogățească treptat mulțimea frazelor marcate, cum să se selecționeze aceste fraze pentru ca interpretarea modelului să fie cît mai sugestivă, mai fecundă. O dată cu importanța tot mai mare pe care o capătă modelarea matematică a planului conținutului, este posibilă o reactualizare a unora dintre tehnicile elaborate în glosematică.

Nu numai lingvistica structurală, dar și cea nestructurală exercită o deosebită influență asupra modelării matematice a limbii. Multe modele sînt elaborate cu succes pe baza sugestiilor nemijlocite ale gramaticii intuitive.

Apare de neînțeles poziția unora (de exemplu, aceea a lui V. A. Zveghințev) care, recunoscînd însemnătatea practică a modelării matematice a limbii, refuză să recunoască însemnătatea acesteia pentru lingvistică. Nu este aici o încălcare a unității dintre teorie și practică? Cum e posibil ca ceea ce este important în lingvistica aplicată să nu lase nici o urmă în teoria limbii?

După cum s-a constatat în ultimii ani, construirea limbilor logice de informație și a limbilor intermediare, desfășurată inițial cu scopuri strict aplicative, a și început să exercite o deosebită influență în cercetarea, pe baze obiective, a laturii semantice a limbilor naturale precum și în modelarea matematică a acestei laturi a limbii. Asupra acestui lucru a atras atenția și lingvistul V.V. Ivanov în amplul său referat asupra lingvisticii matematice, prezentat la cel de-al patrulea Congres al matematicienilor sovietici, din 1961.

Dialectica aproximării prin model

Este deosebit de interesantă dialectica aproximării prin model a fenomenelor de limbă. Contradicția dialectică a acestei aproximări constă în faptul că, pe de o parte, un model trebuie să fie simplu, pentru a se preta cît mai bine la o cercetare deductivă, dar pe de altă parte un model trebuie să fie complicat, pentru ca el să înregistreze cît mai mult din ceea ce este esențial în fenomenul respectiv. G. S. Țeitin a introdus noțiunea de *convergență* a unui șir de modele către originalul lor. Într-un astfel de șir, fiecare model este conținut în următorul, în sensul că orice proprietate obținută prin intermediul unui model din șir poate fi obținută și prin intermediul modelului următor în șir și orice proprietate a originalului este obținută prin intermediul unui model din șir. Țeitin a aplicat această noțiune în special la modelele generative, algoritmice. Într-o astfel de situație, spunem că fiecare model din șir este mai adecvat originalului decît modelul precedent. Deoarece modelul este totdeauna susceptibil de o cercetare inaplicabilă originalului, rezultă că nu poate exista identitate între model și original; altfel, modelul ar înceta să mai fie model. Așadar, fiind dat un model A al lui B, există totdeauna un model A′ mai adecvat lui B decît A. De aici rezultă că modul în care Chomsky prezintă cele trei bine cunoscute modele ale sale nu este în conformitate cu dialectica raporturilor dintre un model și originalul său. Chomsky lasă să se întrevadă că modelul transformațional este adecvat în întregime. În fapt, ceea ce el numește „model transformațional" reprezintă o colecție infinită de modele, corespunzătoare unei familii infinite de clase de transformări. Gradul redus de formalizare a gramaticilor transformaționale împiedică stabilirea locului lor.

Unele semnificații ale gramaticilor cu un număr finit de stări

În opoziție cu gramaticile transformaționale, pe care Chomsky le consideră adecvate limbilor naturale și avînd o putere explicativă în raport cu ele, gramaticile cu un număr finit de stări și gramaticile constituenților imediați au fost considerate inadecvate limbilor naturale. Această situație a îndepărtat pe nedrept atenția lingviștilor de la aceste două tipuri de gramatici. Aici s-a absolutizat faptul că modelele transformaționale sînt mai adecvate limbilor naturale, în sensul că pentru orice gramatică G cu un număr finit de stări există o gramatică transformațională G′, astfel încît orice secvență produsă de G să fie produsă și de G′ și reciproc; însă există o gramatică transformațională G′ pentru care nu se poate găsi nici o gramatică G cu un număr finit de stări, care să genereze exact aceleași secvențe ca și G′. Tot așa, pentru orice gramatică G cu un număr finit de stări există o gramatică a constituenților imediați care generează exact aceleași secvențe ca și G, însă se poate găsi o gramatică G″ a constituenților imediați pentru care să nu existe nici o gramatică G cu

un număr finit de stări, care să genereze exact aceleași secvențe ca și G''. Cu alte cuvinte, orice gramatică cu un număr finit de stări poate fi „scufundată" într-o gramatică a constituenților imediați. Aceasta din urmă poate fi „scufundată" într-o gramatică transformațională. Din punct de vedere practic, gramaticile cu un număr finit de stări sînt suficiente, deoarece orice colecție finită de secvențe este o limbă cu un număr finit de stări. Însă modelarea matematică a limbii are ca scop principal nu analiza nemijlocită a unui fragment concret dintr-o limbă naturală, ci lămurirea noțiunilor de bază ale lingvisticii, rezolvarea unor probleme relative la structura limbii; numai indirect, prin intermediul acestor avantaje teoretice, se obțin și înlesniri în domeniul lingvisticii aplicate unde, evident, presupunerea că limba este finită poate fi acceptată. Într-o gramatică a unei limbi naturale există anumite procedee recursive, care conduc la o infinitate de clase de distribuție alcătuite din secvențe admise în limbă. O ilustrare a acestei situații este dată de următorul procedeu recursiv din gramatica limbii romîne. Fie fraza f_1 = „Dacă vii, atunci accept". Să punem f_n = „Dacă f_{n-1}, atunci accept" (n este un număr natural arbitrar). Se poate arăta, pe baza unor convenții simple și ușor acceptabile, relative la criteriul de detectare a secvențelor admise în limba romînă, că pentru limba formată din frazele $f_1, f_2, \ldots, f_n, \ldots$ există o infinitate de clase de distribuție în care se repartizează secvențele (admise sau nu) formate cu un număr finit de cuvinte. Dacă acest procedeu recursiv este modelat matematic, se obține o limbă care nu este cu un număr finit de stări. Acesta este sensul afirmației „Limba romînă nu este o limbă cu un număr finit de stări". Dar de îndată ce am stabilit în ce constă neconcordanța dintre limbile cu un număr finit de stări și cele naturale, putem găsi porțiuni infinite ale limbilor naturale care sînt „sublimbi" cu un număr finit de stări; putem totodată să punem problema obținerii unei gramatici naturale ca limită a unui șir convergent de gramatici cu un număr finit de stări. Faptul că o gramatică cu un număr finit de stări lucrează ca un automat finit mărește și mai mult însemnătatea lingvistică a acestor gramatici, atît de puțin studiate pînă acum din punct de vedere lingvistic. Automatul finit este recunoscut ca un model incomparabil mai comod și mai simplu decît mașina Turing, asociată gramaticilor de tipul zero [13]. Această situație confirmă și ea interesul lingvistic al gramaticilor cu un număr finit de stări.

Asemănarea dintre gramaticile constituenților imediați și algoritmii normali, în sensul lui Markov, este evidentă. Totuși, legătura dintre aceste noțiuni nu este încă bine cunoscută.

Încadrarea modelelor lui Chomsky în procesul dinamic de aproximare a limbilor naturale printr-un șir infinit de modele va duce, fără îndoială, și la o reevaluare a puterii lor explicative.

Dificultăți care apar în procesul de modelare

O problemă deosebit de delicată este aceea a distingerii, în cadrul unui model, a elementelor lipsite de capacitate reflectorie. Aceasta se întîmplă mai cu seamă atunci cînd procesul modelat aparține unui domeniu

al realității în care influența intuiției imediate, a simțului comun și a anumitor prejudecăți poate crea anumite imagini deformate, care să împiedice o viziune mai clară a procesului care se cere modelat. Astfel, atunci cînd s-a trecut la modelarea logică a structurilor lingvistice, abia în procesul de modelare s-a văzut că de multe ori trebuia schimbat însuși modul de punere a problemei, trebuia altfel înfățișat însuși fenomenul care urma să fie modelat. De exemplu, în modelul părții de vorbire elaborat de Kulaghina, Uspenski și Revzin, nu este posibil ca un cuvînt să aparțină mai multor părți de vorbire. S-ar părea că un astfel de model se cere să fie ameliorat, pentru a înregistra apartenența unui cuvînt la mai multe părți de vorbire, atît de frecventă, de exemplu, în limba engleză. Există însă și o altă cale, aleasă de altfel și de unii lingviști, aceea de a rectifica, pe această bază, însuși conceptul de parte de vorbire.

O situație similară apare la modelarea părților de propoziție, în legătură cu împărțirea lor în principale și secundare.

Se pare că uneori trebuie ajustat nu modelul la obiectul modelat, ci descrierea nemodelată sau modelată într-un fel după cea modelată altfel. Nu trebuie să pierdem din vedere că obiectele realității nu admit o modelare matematică nemijlocită, ci una efectuată pe baza unei alte descrieri modelate sau pe baza unei descrieri nemodelate.

Model și metaforă

În legătură cu cele de mai sus, noțiunea de model prezintă o anumită analogie cu noțiunea de metaforă. Cartea acad. Tudor Vianu relativă la metaforă este o confirmare a acestei analogii. Rolul modelului în procesul de cunoaștere științifică este întrucîtva asemănător cu rolul metaforei în procesul de cunoaștere artistică. Așa cum nu există descriere matematică fără modelare, nu există poezie în afara metaforei. Și într-un caz și în celălalt, este vorba de un transfer de la o noțiune la alta, care ne permite să descriem pe una dintre ele prin cealaltă. Termenul metaforic este în parte analog cu cel pe care-l exprimă, în parte diferit de el, întocmai ca și modelul față de obiectul modelat.

Un obiect complex al realității este susceptibil de o pluralitate, de o infinitate de modelări, întocmai cum un obiect poate admite o infinitate de descrieri metaforice .Se stabilesc astfel punți de legătură între cunoașterea științifică și cunoașterea artistică.

Rezultă deci că în procesul de modelare a fenomenelor mai complexe (din biologie și din disciplinele umaniste) apare necesitatea de a studia raporturile concomitente, multilaterale, care se stabilesc între un mare număr de forme de mișcare a materiei; tocmai aici își are originea extraordinara interferență a domeniilor de cercetare care are loc în zilele noastre.

Funcția gnoseologică a modelării matematice a limbii

Din cele de mai sus rezultă că modelele matematice ale limbii îndeplinesc o funcție gnoseologică importantă. Modelarea matematică a limbii constituie o nouă confirmare a gnoseologiei materialismului dialectic.

Abstracțiunile care intervin în procesul de modelare, nu numai că nu ne îndepărtează de realitatea limbii și nu restrîng puterea explicativă a modelului, dar ne dau posibilitatea să pătrundem mai adînc în structura limbii. Afirmarea acestor adevăruri este deosebit de actuală, deoarece modelarea matematică a limbii constituie o caracteristică a etapei contemporane a lingvisticii structurale. Unii matematicieni și lingviști, chiar dintre cei care au adus contribuții însemnate la modelarea matematică a limbii, denaturează semnificația acestor modele. Astfel de denaturări s-au produs, de exemplu, în unele referate prezentate la Congresul de Logică, Metodologie și Filozofia științei (Stanford, 1960). În cadrul secției de „Modele în lingvistică", Yuen Ren Chao a prezentat la acest Congres referatul „Modele în lingvistică și modele în general". După Yuen Ren Chao, faptul că un obiect A este adoptat ca model al unui obiect B și nu B ca model al lui A este rezultatul exclusiv al manipulării mai comode a lui A decît a lui B [1]. În principiu, după Yuen Ren Chao, este indiferent dacă-l considerăm pe A ca model al lui B sau pe B ca model al lui A. Această concepție pragmatică, de natură neopozitivistă evidentă, este străină teoriei materialist-dialectice a cunoașterii. Criteriul comodității poate acționa atunci cînd trebuie să alegem între două modele la fel de adecvate ale aceluiași obiect. În ceea ce privește însă faptul că A este considerat un model al lui B, aceasta nu este o chestiune pragmatică, cum crede Yuen Ren Chao, ci o consecință a capacității lui A de a reflecta unele proprietăți ale lui B. Ce funcție gnoseologică îndeplinește obiectul matematic A în raport cu obiectul B? Iată chestiunea care decide în această problemă. A considera că e indiferent care e modelul și care e originalul înseamnă să admitem că e indiferent dacă obiectul investigat în ultimă instanță este A sau B. Însă acest lucru nu poate fi indiferent, deoarece între A și B există deosebiri esențiale; fiecare dintre fenomenele A și B își are teoria sa proprie.

Asupra specificului abstracțiilor matematice

Ideea că abstracțiile matematice se deosebesc de abstracțiile nematematice prin treapta mai înaltă la care se situează, este o idee greșită. Este adevărat că abstracțiile matematice sînt abstracții de un ordin superior, în sensul că nu sînt obținute nemijlocit din obiectele realității, ci prin intermediul altor abstracții. Însă abstracțiile cu care lucrează filozofia sînt, în general, la o treaptă mai înaltă decît cele matematice. Nici despre abstracțiile care apar în unele teorii lingvistice, de exemplu în glosematică, nu se poate spune că sînt la o treaptă inferioară celor matematice. Altele sînt caracteristicile abstracțiilor matematice. Una dintre aceste

[1] „But how does one tell, given two entities, which is the thing and which is the model? The answer will have to be a pragmatic one. In general, that which can more conveniently be handled — that is, seen, heard, remembered, recorded, communicated, manipulated, experimented upon, inherited, etc.—is the model and that about which corresponding information or results are hoped to be obtained through such handling (in the broad sense) is the thing" ([8], p. 565).

caracteristici este, de exemplu, faptul că aceste abstracţii sînt detaşate de obiectele din care au fost extrase, primind o existenţă autonomă, care le face susceptibile de o tratare matematică, axiomatic-deductivă, iar obiectele care au generat abstracţiile respective nu mai intervin decît în una dintre multele interpretări posibile ale rezultatelor matematice obţinute. Astfel, pentru a da numai un exemplu, modelul matematic al gramaticilor cu un număr finit de stări are o existenţă în întregime independentă de realitatea lingvistică ce stă la bază; însă această realitate primeşte o lumină nouă în una dintre interpretările posibile ale modelului considerat. Acest fapt nu numai că nu limitează puterea explicativă a abstracţiilor matematice, dar dimpotrivă, o măreşte. De exemplu, modelul matematic al gramaticilor cu un număr finit de stări, admiţînd şi o interpretare ca automat finit, stabileşte un izomorfism între teoria automatelor finite şi teoria gramaticilor. De altfel, trebuie remarcat că întreaga problemă a izomorfismului lingvistic apare într-o perspectivă nouă, ca urmare a dezvoltării ciberneticii şi a modelării matematice a limbii.

Izomorfism şi model

Conceptul de izomorfism, utilizat de L. Hjelmslev pentru a descrie conformitatea celor două planuri ale limbii, a primit o ilustrare lingvistică remarcabilă în lucrarea clasică a lui J. Kuryłowicz asupra analogiei dintre silabă şi propoziţie. Această problemă a fost ulterior reluată în alte lucrări. În fapt, izomorfismul pus în evidenţă de Kuryłowicz revine la existenţa unui model matematic comun pentru silabă şi propoziţie, model bazat pe relaţia de dominare şi pe noţiunea de pereche predicativă, care se definesc în modelele limbii bazate pe teoria mulţimilor. Un alt exemplu semnificativ de izomorfism detectat prin intermediul modelării matematice a limbii este izomorfismul dintre noţiunea de clasă de distribuţie şi noţiunea de parte de vorbire [43].

O dată cu izomorfismul intralingvistic, este important să se considere izomorfismul dintre structurile lingvistice şi cele extralingvistice. În această direcţie s-au şi obţinut rezultate interesante în ceea ce priveşte legătura dintre lingvistică pe de o parte şi teoria automatelor, termodinamică, topologie pe de altă parte. Semnificaţia filozofică a unor astfel de rezultate nu poate trece neobservată. Ele dezvăluie legături profunde între forme de mişcare a materiei foarte deosebite la prima vedere.

Aprofundarea raporturilor dintre izomorfism şi modelare în lingvistică necesită o temeinică cercetare ulterioară, în lumina celor mai noi date ale ciberneticii.

Asupra modelării algoritmice

În legătură cu modelarea algoritmică, prezintă o deosebită semnificaţie analiza algoritmică a textelor rămase de la populaţia Maya, care a trăit în urmă cu cîteva secole în regiunile Americii Centrale. Această

analiză, efectuată la Centrul de calcul din Siberia, sub conducerea matematicianului S. L. Sobolev, a dezvăluit noi aspecte ale opoziției dialectice dintre cantitate și calitate. S-a constatat că o acumulare imensă de operații elementare cu caracter evident cantitativ, acumulare care pînă de curînd părea inaccesibilă unei descrieri matematice, devine, datorită calculatoarelor electronice cu viteză foarte mare, susceptibilă de o modelare matematică. Aceasta dă posibilitatea unei mai bune aprofundări a aspectelor calitative și înlesnește trecerea de la o esență la altă esență, superioară, în conformitate cu teoria leninistă a reflectării.

Ceea ce ieri era ceva calitativ, azi devine convertibil în cantitate și este trecut în domeniul rutinei.

Perspective și semnificații

Pînă acum, modelarea matematică s-a referit în special la aspectele sincronice ale limbii. Dar au și început să apară lucrări de modelare probabilistică a unor aspecte diacronice, de exemplu în probleme de stabilire a etimologiei sau relative la înrudirea între limbi. În principiu, nu se pot fixa nici un fel de limite apriorice ale modelării matematice. Dar este esențial să se observe că orice absolutizare a metodei modelării este dăunătoare, fiind o sursă de interpretări și denaturări idealiste. Metoda modelării este doar un auxiliar al lingvisticii; ea trebuie împletită cu toate celelalte metode care s-au dovedit rodnice în studierea limbii. În particular, modelarea matematică a limbii nu numai că nu împiedică, dar înlesnește cercetarea legăturii dintre limbă și societate, dintre lingvistică și celelalte științe sociale, deoarece face posibilă o mai adîncă cunoaștere a structurii limbii și, prin aceasta, o privire mai clară asupra asemănărilor și deosebirilor dintre limbă și celelalte fenomene sociale. În această lumină, apar nejustificate astfel de temeri ca cele exprimate de Francis J. Whitfield, care se referă la „prăpastia dintre lingvistică și umanitate" (p. 578 din [71]) și la „divorțul dintre lingvistică și cercetarea literară" (p. 581 din [71]).

★

Pentru alte aspecte ale modelării matematice în lingvistică precum și pentru o ilustrare mai detaliată a unora dintre aspectele tratate în prezentul articol, a se vedea [75]. Pentru unele aspecte ale dialectologiei structurale, care creează condiții favorabile modelării matematice a evoluției limbii, a se vedea [76]. Pentru o informație mai completă asupra gramaticilor generative a se vedea [77].

BIBLIOGRAFIE

1. O. S. AHMANOVA, I. A. MELCIUK, E. V. PADUCEVA, R.M. FRUMKINA, *О точных методах исследования языка*, Изд. Московского унив., 1961.
2. N. D. ANDREEV — L. R. ZINDER, *Основные проблемы прикладной лингвистики*, în „Вопросы языкознания", 1959, nr. 4.

3. Y. BAR-HILLEL, C. GAIFMAN and E. SHAMIR, *On categorial and phrase-structure grammars*, în „Bulletin of the Research Council of Israel", vol. 9F, 1960, p. 1—16.
4. Y. BAR-HILLEL and E. SHAMIR, *Finite-state languages : Formal representations and adequacy problems*, în „Bulletin of the Research Council of Israel", vol. 8F, 1960, p. 155—166.
5. Y. BAR-HILLEL, M. PEELES and E. SHAMIR, *On formal properties of simple phrase-structure languages. Applied Logic Branch*, Technical Report, No. 4, Jerusalem, Israel, Hebrew University, July, 1960.
6. TADEUSZ BATOG, *Logiczna rekonstrukcja pojecia fonemu*, în „Studia Logica", vol. 11, 1961.
7. I. L. BRATČIKOV, *Некоторые теоремы формальной морфологии*, în „Доклады на конференции по обработке информации, машинному переводу и автоматическому чтению текста", fasc. 2, Moscova, 1961.
8. YUEN REN CHAO, *Models in Linguistics and models in general*, în „Logic, Methodology and Philosophy of Science", Proceedings of the 1960 International Congress, Stanford, California, 1962, p. 558—566.
9. E. C. CHERRY, M. HALLE, R. JAKOBSON, *Toward the logical description of languages in their phonemic aspects*, în „Language", 1953, nr. 1.
10. NOAM CHOMSKY, *Three models for the description of language*, în „IRE Transactions on Information Theory", vol. IT-2, nr. 3, 1956, p. 113—124.
11. NOAM CHOMSKY, *Syntactic Structures*. 's Gravenhage, 1957.
12. NOAM CHOMSKY — G. A. MILLER, *Finite state languages*, în „Information and Control", vol. 1, 1958, nr. 2, p. 91—112.
13. NOAM CHOMSKY, *On certain formal properties of grammars*, în „Information and Control", vol. 2, 1959, p. 137—167.
14. NOAM CHOMSKY, *Explanatory models in linguistics*, în „Logic, Methodology and Philosophy of Science", Proceedings of the 1960 International Congress, Stanford, California, 1962, p. 558—566.
15. NOAM CHOMSKY, *On the notion rule of grammar*, în „Proceedings of the Symposium on the Structure of Language and its Mathematical Aspects" (American Math. Soc., 1960), 1961, p. 6—24.
16. NOAM CHOMSKY, *Some methodological remarks on generative grammar*, în „Word", vol. 17, nr. 2, 1961.
17. N. CHOMSKY, *Formal properties of grammars*, în „Handbook of Mathematical Psychology", 1963.
18. N. CHOMSKY and G. A. MILLER, *Finitary models of language users*, în „Handbook of Mathematical Psychology", 1963.
19. KAREL ČULÍK, *Some notes on finite state languages and events represented by finite automata using labelled graphs*, în „Časopis pro pestovani mat.", roc 86, 1961, p. 43—55.
20. R. L. DOBRUŠIN, *Математические методы в лингвистике*, în „Математическое просвещения", vol. 6, 1961, p. 37—60.
21. S. I. FITIALOV, *О моделировании синтаксиса в структурной лингвистике*, în „Проблемы структурной лингвистики", Moscova, 1962, p. 100—114.
22. S. I. FITIALOV, *О построении формальной морфологии в связи с машинным переводом*, în „Доклады на Конференции по обработке информаций, машинному переводу и автоматическому чтению текста", Moscova, 1961.
23. I. T. FROLOV, *Problemele gnoseologice ale modelării sistemelor biologice*, în „Probleme de filozofie", nr. 2, 1961, p. 45—59.
24. C. GAIFMAN, *Dependency systems and phrase-structure systems*, P-2315, Rand Corporation, Santa Monica, Cal., 1961.
25. J. H. GREENBERG, *An axiomatization of the phonologic aspect of language*, în „Symposium on Sociological Theory", ed. L. Gross, Evanston — New York, 1959.
26. L. I. GUTENMACHER, *Моделирование математическое*, în „Большая Советская Энциклопедия", vol. 28, 1954.
27. Z. S. HARRIS, *Methods in structural linguistics*, Chicago, 1951.
28. Z. S. HARRIS, *The transformational model of language structure*, în „Anthropological Linguistics", vol. 1, nr. 1, 1959, p. 27—29.
29. F. W. HARWOOD, *Axiomatic syntax. The construction and evaluation of a syntactic calculus*, în „Language", 1955, vol. 31, nr. 3, p. 409—413.
30. G. HERDAN, *Type-Token Mathematics*, 's Gravenhage, 1960, 448 p.
31. L. HJELMSLEV, *Prolegomena to a theory of language*, Baltimore, 1953.

32. C. F. HOCKETT, *Two models of grammatical description*, în „Word", vol. 10, nr. 2—3, 1954, p. 210—234.
33. V. V. IVANOV, *Понятие нейтрализации в морфологии и лексике*, în „Бюллетень Объединения по проблемам машинного перевода", nr. 5, 1957, p. 56.
34. ROMAN JAKOBSON, editor, *Structure of language and its mathematical aspects*, Proceedings of Symposia in Applied Mathematics, vol. XII, Amer. Math. Soc., 1961.
35. R. JAKOBSON, G. FANT, M. HALLE, *Preliminaries to speech analysis*, Cambridge, Mass., 1952.
36. A. N. KOLMOGOROV, *Моделирование*, în „Большая Советская Энциклопедия", vol. 28, 1954.
37. O. S. KULAGHINA, *Об одном способе определения грамматических понятий на базе теории множеств*, în „Проблемы кибернетики", nr. 1, 1958, p. 203—214.
38. J. KURYŁOWICZ, *La notion de l'isomorphisme*, în „Travaux du Cercle linguistique de Copenhague", vol. 5, Recherches structurales, 1949, p. 48—60.
39. JOACHIM LAMBEK, *The mathematics of sentence structure*, „în „American Mathematical Monthly", vol. 65, 1958, p. 154—170.
40. Y. LECERF — P. IHM., *Eléments pour une grammaire générale des langues projectives*, în „Rapport Grisa", Euratom, nr. 1, 1960, p. 1—19.
41. B. MANDELBROT, *Structure formelle des textes et communications*, în „Word", vol. X, nr. 1, 1954.
42. S. MARCUS, *Introducere elementară în teoria algoritmilor*, în „Gazeta matematică şi fizică" seria B, vol. XIII, 1962, nr. 8, p. 451—462.
43. S. MARCUS, *Modele matematice în lingvistică*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1963.
44. S. MARCUS, *Automates finis, progressions arithmétiques et grammaires à un nombre fini d'états*, în „Comptes rendus de l'Académie des Sciences de Paris", tome 256, nr. 17, 22 avril 1963, p. 3571—3574.
45. S. MARCUS, *Modèles mathématiques pour la catégorie grammaticale du cas*, în „Revue de mathématiques pures et appliquées", vol. 8, 1963, nr. 4.
46. S. MARCUS — EM. VASILIU, *Matematică şi fonologie. Teoria grafelor şi consonantismul limbii române*, în *Fonetică şi Dialectologie*, vol. III, 1962, p. 15—55.
47. T. N. MOLOŠNAJA, *О понятии грамматической конфигурации*, în „Структурно-типологические исследования", Moscova, 1962, p. 46—59.
48. WOLFGANG MOTSCH, *Zur Stellung der Wortbildung in einem formalen Sprachmodell*, în „Thesen über die theoretischen Grundlagen einer wissenschaftlichen Grammatik".
49. A. F. PARKER-RHODES, *The Lattice Properties of Syntactic Relation in an Open Language*, Cambridge, 1961.
50. V. I. PEREBEINOS, *К вопросу об использовании структурных методов в лексикологии*, în „Проблемы структурной лингвистики", Moscova, 1962, p. 163—174.
51. K. L. PIKE, *Taxemes and Immediate Constituents*, în „Language", vol. 19, nr. 2, 1943.
52. I. I. REVZIN, *Модели языка*, Изд. Акад. наук СССР, Moscova, 1962.
53. I. I. REVZIN, *О некоторых вопросах дистрибуционного анализа и его дальнейшие формализации*, în „Проблемы структурной лингвистики", Изд. Акад. наук СССР, Moscova, 1962, p. 13—21.
54. I. I. REVZIN, *Об одном подходе к моделям дистрибутивного фонологического анализа*, în „Проблемы структурной лингвистики", Moscova, 1962, p. 80—85.
55. A. ROSENBLUETH — N. WIENER, *The Role of models in science*, în „Philosophy of Science", v. 12, nr. 4, 1945, p. 317—320.
56. V. SĂHLEANU, *Valoarea gnoseologică a modelelor şi a metodei modelării*, în „Cercetări filozofice", anul IX, nr. 5, 1962, p. 1221—1237.
57. E. SHAMIR, *A Remark on discovery algorithms for grammars*, în „Information and Control" 5, 1962, p. 246—251.
58. S. K. ŞAUMIAN, *Лингвистические вопросы кибернетики и структурная лингвистика*, în „Вопросы философий," 1960, nr. 9.
59. V. A. STOFF, *Critica concepţiei neopozitiviste asupra rolului modelelor în cunoaştere*, în „Analele romîno-sovietice", seria Filozofie, 1961, nr. 3.
60. LUCIEN TESNIÈRE, *Eléments de syntaxe structurale*, C. Klincksieck, Paris, 1959.

61. G. S. ŢEITIN, *К вопросу о построении математических моделей языка*, fasc. 3 din „Доклады на Конференции по обработке информаций, машинному переводу и автоматическому чтению текста", Moscova, 1961.
62. A. I. UEMOV, *Analogie şi model*, în „Probleme de filozofie", nr. 3, 1962, p. 163—172.
63. V. A. USPENSKIĬ, *К определению части речи в теоретико-множественной системе языка*, în „Бюллетень Объединения по проблемам машинного перевода", fasc. 5, 1957, p. 22—26.
64. V. A. USPENSKIĬ, *К определению падежа по А. Н. Колмогорова*, în „Бюллетень Объединения по проблемам машинного перевода", nr. 5, 1957, p. 11—18.
65. L. O. VALT, *Despre funcţia cognitivă a reprezentărilor model în fizica modernă*, în „Analele romîno-sovietice", seria Filozofie, 1961, nr. 3, p. 5.
66. E. VASILIU, *Фонологические описания румынского вокализма*, în „Проблемы структурной лингвистики", Moscova, 1962, p. 86—91.
67. EMANUEL VASILIU, *Introducere în gramaticile generative* (sub tipar).
68. EMANUEL VASILIU, *Sur le concept de „règle de transformation"*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", vol. 2, 1963.
69. TUDOR VIANU, *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*, ESPLA, 1957.
70. RULON WELLS, *Immediate Constituents*, în „Language", vol. 23, nr. 2, 1947 p. 81—117.
71. FRANCIS H. WHITFIELD, *Criteria for a model of Language*, în „Logic, Methodology an Philosophy of Science", Proceedings of the 1960 International Congress, Stanford, California, 1962, p. 577—583.
72. A. A. ZINOVIEV—I. I. REVZIN, *Modelul logic, mijloc al investigaţiei ştiinţifice*, în „Probleme de filozofie", nr. 1, 1960, p. 101—114.
73. V. A. ZVEGHINTEV, *Ce se înţelege prin lingvistică structurală şi aplicată*, în „Buletin de informare ştiinţifică", nr. 16, 1963, p. 13—14.
74. Z. S. HARRIS, *Discourse analysis*, în „Language", vol. 28, 1952.
75. S. MARCUS, *Unele probleme ale modelării matematice în lingvistică*, în culegerea „Materialismul dialectic şi ştiinţele contemporane ale naturii", vol. IV, Editura politică.
76. ANDREI AVRAM, *Despre dialectologia structurală*, în „Limba romînă", 1962, nr. 6, p. 617—626.
77. EM. VASILIU, *Gramaticile generative*, în „Limba romînă", 1963, nr. 3.

SEMNUL LINGVISTIC

DE

P. MICLĂU

Caracterul de semn al cuvîntului este mult dezbătut în lingvistica generală a secolului nostru. Trei sînt, în mare, împrejurările care fac foarte actuală teoria semnului lingvistic:

1. Preluarea critică a concepțiilor și metodologiei orientărilor lingvistice mai noi. O dată cu discutarea doctrinei lui Saussure și a celei structurale s-a impus folosirea termenului de semn. Cum se știe, în concepția structuralistă a fost dezvoltată o teorie amplă a semnului lingvistic. De fapt, în cercuri mai largi, sensul acestui termen este destul de neclar. În multe împrejurări, prin *semn* se înțelege *cuvînt*. Cîteodată „semnul" desemnează un anumit fel de a înțelege unitățile limbii ireductibile ca sens, în speță morfemul. Se vorbește și de *semnul zero* și, în acest caz, e clar că e vorba de echivalentul afixului zero.

De semn se vorbește curent și cu ocazia analizei aspectului funcțional al limbajului, limba fiind asemănată cu alte structuri semiotice. În aceste împrejurări, ar fi fost normal să se definească clar termenii folosiți. S-a ajuns însă la o situație curioasă în care se recurge la un termen lipsit de o definiție acceptată unanim. De fapt, acordul nu este absolut nici în ce privește definirea altor unități lingvistice, cum sînt sintagma, cuvîntul, morfemul, semantemul. Dar spre deosebire de acești termeni, care deși nu au o definiție definitivă, ocupă totuși un loc clar în structura lingvistică, despre semn nu se știe precis pînă în prezent nici unde trebuie să fie plasat în ierarhia unităților.

Mai trebuie adăugat că teoria semnului a fost interpretată în felurite chipuri potrivit cu concepția filozofică a cercetătorilor. Față de aspectul tehnic al problemei ca și față de cel teoretic-filozofic, nu au apărut, după părerea noastră, suficiente luări de poziții în literatura de specialitate de la noi.

2. Discuțiile despre caracterul de semn au devenit actuale și prin adaptarea felului pavlovist de a înțelege natura limbii și legătura ei cu gîn-

direa. Cum se știe, I. P. Pavlov s-a ocupat de procesele de semnalizare. La animale și la om există primul sistem de semnalizare, care, pe plan fiziologic se realizează prin mecanismul reflexului condiționat, iar ca forme psihice corespunde treptei senzoriale a cunoașterii, alcătuite din senzații, percepții și reprezentări. Al doilea sistem de semnalizare cuprinde limba și gîndirea, specifice numai omului. În acest sistem cuvîntul intervine ca semnal de ordinul al doilea, fiind corelat cu elemente de natură logică, mai ales cu noțiunea.

Dar semnalul face parte integrantă din categoria mai amplă a semnelor. Prin urmare, admițînd că cuvîntul e semnal, înseamnă că recunoaștem implicit caracterul lui de semn.

3. Teoria informației și realizarea unor mijloace perfecționate de transmitere a informației pe cale tehnică au impus unele precizări referitoare la caracterul semiotic al limbajului. Aceste precizări au devenit și mai necesare o dată cu realizarea traducerii automate. În cibernetică procesul de transmitere a informației pe bază de semnale e analizat precis cu ajutorul unor procedee matematice stricte. Se studiază eficiența transmiterii, caracteristicile fiecărei etape ale procesului, ale operațiilor efectuate cu simbolurile. Astfel, interpretarea limbajului ca al doilea sistem de semnalizare este în același timp confirmată de numeroase aplicații tehnice și precizată cu ajutorul unor mijloace de natură matematică.

În aceste împrejurări, teoria actuală a semnului lingvistic trebuie să reprezinte o sinteză superioară a datelor oferite de dezbaterile filozofice, lingvistice și cibernetice. Este necesar să se dea o interpretare dialectică și materialistă naturii semnului lingvistic, interpretare care va permite aprecierea exactă a locului cuvîntului ca semn atît în ansamblul structurii lingvistice propriu-zise, cît și în procesele în care limba reprezintă un moment esențial.

★

Există trei aspecte principale ale teoriei semnului lingvistic. Ele reprezintă de fapt și cele trei etape mari ale discuțiilor în jurul acestei probleme. (Logicul reflectă, cuprinde în mod sintetic istoricul.) Ideea că cuvîntul e semn a fost subliniată mai întîi de filozofi. După aceea, ea a trecut în lingvistică, luînd o deosebită dezvoltare în școlile care socot limba ca o structură. În sfîrșit, în ultimul timp, cum s-a văzut deja, caracterul de semn al cuvîntului e foarte important în aplicațiile practice, tehnice, ale lingvisticii. Se înțelege că cele trei aspecte nu sînt izolate. Ceea ce interesează însă cel mai mult este faptul că teoria lingvistică a semnului are o anumită bază filozofică.

I. Observații asupra caracterului de semn al cuvîntului au fost făcute de filozofii greci încă în secolele V—IV î.e.n. Platon, Aristotel, stoicii au ajuns la anumite păreri privitoare la caracterul de semn al cuvîntului, în cadrul cunoscutei dispute asupra legăturii dintre cuvinte și lucruri. Prin intermediul lui Augustin și Boetius, ideile despre cuvînt ca semn intră în preocupările filozofilor medievali Abélard, R. Bacon, W. d'Occam.

În epoca modernă s-au ocupat de teoria semnului filozofi ca F. Bacon, Hobbes, Locke, Berkeley, Descartes, Leibniz, Kant, materialiștii fran-

cezi, Hegel și alții. Cercetătorul sovietic E. I. Basin stabilește unele trăsături comune ale teoriilor filozofice privitoare la semn, arătînd că ele au căpătat interpretări opuse la materialiști și idealiști[1].

Pentru ilustrare, el analizează pozițiile opuse ale lui Berkeley și Hobbes ca reprezentanți ai empirismului englez, care este socotit drept izvor al teoriei semantice actuale. Berkeley, ca idealist subiectiv, consideră că semnificația semnelor este tot una cu senzațiile. Acestea ar reprezenta singura realitate. Semnificația e arbitrară nu numai în raport cu semnul, ci și în raport cu realitatea. Astfel se face o ruptură între limbă și realitate. Semnul nu este un instrument al cunoașterii lumii obiective, ci pricina unor erori atît în cunoaștere, pentru că favorizează apariția unor idei abstracte, „false", cît și în comunicare, unde duce la confuzii. Ideile ar trebui „epurate" de cuvinte.

Hobbes este materialist și prin urmare susține teze opuse lui Berkeley, în mare parte valabile și azi. Cuvintele servesc la înregistrarea gîndurilor, la comunicarea lor. (De fapt, ca nominalist, Hobbes înțelege prin idei numai reprezentările; el nu sesizează raportul dialectic dintre general și particular.) Reprezentările reflectă lucruri existente obiectiv. Gîndirea fără semne este imposibilă. Deci semnele au un rol hotărîtor în cunoaștere și în comunicare. Limbajul trebuie perfecționat, debarasat numai de „abuzurile" scolastice. Teoriile semantice actuale preiau tezele idealiste privitoare la semn, iar de la materialiști numai erorile, conchide E. I. Basin.

În secolul trecut a fost elaborată prima teorie a semnului mai apropiată de implicațiile ei lingvistice. Ea aparține filozofului american pragmatic C. S. Peirce[2]. Acesta împarte semnele în *icons*, care seamănă cu ceea ce semnifică (tablouri, ideograme), *index-signs*, care indică un semnificat și *symbols*, care sînt semne total arbitrare, asociate cu anumiți semnificați[3].

În secolul nostru semiotica a luat o foarte largă dezvoltare. Există două direcții principale: o teorie a semnului bazată pe filozofia behavioristă și pragmatică, și alta strîns legată de logica simbolică și de neopozitivism. Prima este în strînsă legătură cu natura semiotică a limbajului; ea e reprezentată mai ales de Ch. W. Morris. A doua, fundamentată de R. Carnap, studiază trăsăturile semiotice ale limbajelor formalizate, ale sistemelor de semne în general. Să vedem întîi cea de a doua orientare, pentru că e mai legată de aspectul discutat aici.

Filozofia neopozitivistă reduce cunoașterea la relația dintre semne și obiecte. Filozofia are ca scop numai analiza semiotică, după Carnap. De fapt semnele creează înțelesurile, iar din acestea se alcătuiesc obiectele. În acest fel se ajunge la poziția filozofiei semantice[4].

---

[1] E. I. Basin, *Problemele interpretării limbii ca semn în istoria filozofiei*, în „Analele romîno-sovietice", seria filozofie, 1963, nr. 2, p. 32.

[2] Vezi recenzia lui V.N. Toporov (în *Структурно типологические исследования*, Moscova, 1962, p. 267—268) la lucrarea lui H. Spang-Hanssen, *Recent Theories on the Nature of the Language Sign*, Copenhaga, 1954 (TCLC, vol. IX).

[3] Vezi John B. Carroll, *The Study of Language*, Chicago, 1955, p. 34.

[4] Vezi I. S. Narski, *Esența filozofică a neopozitivismului*, în culegerea *Idealismul subiectiv contemporan*, Ed. științifică, București, 1958, p. 155. În aceeași culegere vezi și G.A. Brutean, *Esența idealistă a filozofiei semantice*.

Diferitele şcoli de nuanţă idealist-subiectivă se apropie în susţinerea „rolului demiurgic al sistemelor de semne"[1]. Neokantienii, de pildă, socot că limba e un sistem de semne care organizează conţinutul perceput; limba „creează" lumea. Sistemul limbii, după semantici, determină modul de a gîndi şi chiar viaţa socială[2]. Aceste principii generale duc la elaborarea, în cadrul neopozitivismului, a unei teorii idealiste a adevărului[3]. De fapt cea mai nouă variantă a pozitivismului reeditează, pentru cunoaşterea raţională, tezele idealiste ale empiriocriticismului aplicate la cunoaşterea senzorială[4] şi combătute de V. I. Lenin în *Materialism şi empiriocriticism*.

Din punct de vedere ontologic, neopozitivismul absolutizează relaţiile: „Universul neopozitivist se înfăţişează ca o ţesătură de relaţii fără relate; relaţia izgoneşte materia şi devine cheia de boltă a lumii. Noţiunea de structură tinde să se substituie structuratului; ceea ce e o însuşire a materiei se desprinde de materie şi capătă o existenţă independentă, înfăţişîndu-se ca realitatea însăşi. Structura nu se aplică la clase sau colecţii, ci numai la relaţii şi la sisteme de relaţii"[5]. Această concepţie greşită, ana izată amănunţit de acad. Ath. Joja, influenţează şi pe unii reprezentanţi ai structuralismului lingvistic. Însă teoria structurală poate şi trebuie să fie pusă pe o bază filozofică materialistă. În aceste condiţii, unii lingvişti marxişti aduc contribuţii la descrierea relaţională a faptelor de limbă. Se încearcă chiar să se interpreteze semnul lingvistic cu ajutorul logicii simbolice[6].

Cum am spus, doctrina semiotică a lui Charles W. Morris este mai apropiată de interpretarea ca semne a elementelor limbii propriu-zise. De aceea este necesar să se insiste ceva mai mult asupra ei. În lucrarea sa de bază, apărută în 1938[7], Morris începe prin a arăta importanţa semnelor în civilizaţia omenească (p. 79). Semiotica trebuie să fie o ştiinţă a ştiinţelor, care să contribuie la unificarea unor ştiinţe foarte diferite (p. 80). Teoria semnului este „un instrument de debabelizare" (p. 81). Autorul se declară adept al punctului de vedere behaviorist (p. 83—84). Filozofia behavioristă, care se apropie de cea pragmatică, neagă viaţa psihică a omului, reducînd atitudinile psihice la reacţiile biologice. Ansamblul reacţiilor de răspuns, pur mecanice ale organismului la stimulii exteriori formează

---

[1] L. O. Reznikov, *Gnoseologia neopozitivistă şi teoria limbii ca sistem de semne*, în culegerea *Neopozitivismul*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1962, p. 196.

[2] Vezi G. A. Brutean, *op. cit.*, p. 291—294.

[3] În culegerea *Neopozitivismul*, vezi Clara Dan, *Concepţia neopozitivistă despre cunoaşterea ştiinţifică* şi I. S. Narski, *Critica concepţiei neopozitiviste despre criteriul adevărului* (*Problema verificării*).

[4] Vezi Clara Dan, *op. cit.*, p. 54—55.

[5] Ath. Joja, *Critica pozitivismului logic*, în culegerea *Neopozitivismul*, p. 41.

[6] Vezi Em. Vasiliu, *Contribution à la théorie du signe linguistique*, în *Cahiers de linguistique, théorique et appliquée*, vol. I, Bucureşti, 1962.

[7] *Foundations of the Theory of Signs*, publicată în *International Encyclopedia of Unified Science*, editată de Otto Neurath, Rudolph Carnap şi Charles Morris. Trimiterile din text se referă la ediţia din 1955, apărută la Chicago. Ulterior, Morris a publicat lucrarea de încercare a unei fundamentări teoretice a semioticii, *Signs, Language and Behavior*, New York, 1950, iar apoi, *The Language of Value*, New York, 1957.

comportamentul[1]. În general, behaviorismul a influențat mult concepția lingviștilor americani, fără ca totuși să existe un punct de vedere unitar în această privință.

După ce stabilește factorii care intervin într-un proces semiotic, Morris împarte semiotica în trei „dimensiuni": *semantica* se ocupă cu relația dintre semne și obiectele la care acestea se referă; *pragmatica* cuprinde atitudinea față de semne a celor care le creează și le folosesc pentru a obține un rezultat; *sintaxa* se ocupă de relațiile dintre semne (p. 84—85).

Structura lingvistică cuprinde trei categorii de semne; semne care *indică* un singur obiect, semne care *caracterizează* o pluralitate de obiecte (*om*), semne *universale*, care se referă la orice (*ceva*). După cele patru tipuri de desemnare, există patru moduri de folosire a semnelor: informativă, apreciativă, stimulatoare și sistematizatoare.

În analiza laturii semantice și pragmatice a semnului, Morris se apropie de ideile lui Peirce și Dewey. Structura lingvistică e „un sistem de comportare".

Morris a încercat să îmbine poziția pragmatică cu cea a pozitivismului logic[2]; pe această bază el construiește o semiotică universală în care nu există diferențe calitative între semne, indiferent dacă aparțin oamenilor sau animalelor. Se introduce o terminologie nouă pentru teoria semnalizării. Teoretic însă din procesul semnalizării umane este exclusă gîndirea, ceea ce constituie deosebirea radicală față de doctrina pavlovistă[3].

În acord cu teoria neopozitivistă, sensul cuvintelor e redus la corespondența cu „datele" senzoriale, la care se adaugă categoria pragmatică a actelor de comportare (sensul este o înclinare spre reacție). Reducînd totul la semne și relații dintre semne, teoria semiotică neagă existența realității obiective, precum și conținutul obiectiv al cunoașterii. Adevărul înseamnă, după Morris, concordanța dintre relațiile dintre semne și relațiile dintre obiectele desemnate, după reguli care asigură folosirea eficace a semnelor în scopul obținerii succesului[4]. Morris pornise cu intenția de a crea o doctrină „sănătoasă", obiectivă; de fapt el ajunge, prin „sinteza" pragmatismului cu neopozitivismul, la crearea unei teorii idealist-subiective, care rupe semiotica de realitatea materială, de existența socială. (În sfera comportamentului — înțeles în chip vulgar naturalist, idealist — el include și semnul și obiectul desemnat și sensul.) De altfel, încercarea de a se scoate sensul abstract din structura cuvîntului este caracteristică și multor lingviști americani din secolul nostru, începînd cu Leonard Bloomfield.

Teoria materialistă a semnului lingvistic trebuie să înlăture interpretarea behavioristă și pragmatică, prea îngustă pentru definițiile date și idealistă în concepția de ansamblu, dar trebuie să rețină analiza struc-

[1] Vezi I. K. Melvil, *Pragmatismul, filozofie a idealismului subiectiv*, în culegerea *Idealismul subiectiv contemporan*, 1958, p. 85.

[2] Vezi L. O. Reznikov, *Gnoseologia pragmatismului și semiotica lui Ch. Morris*, în „Вопросы философии", 1963, nr. 1. Acest studiu are o valoare fundamentală pentru aprecierea implicațiilor filozofice ale semioticii lui Morris.

[3] *Ibidem*, p. 125—126.

[4] *Ibidem*, p. 127—128.

turii semiotice a limbajului. Astfel, pe o bază materialistă şi dialectică, vor trebui să fie analizate funcţiile semnului: funcţia „semantică" în cadrul teoriei cunoaşterii materialiste, funcţia „sintactică" în interiorul structurii lingvistice în care intervine semnul ca element de diferenţiere, funcţia „pragmatică" în cadrul teoriei informaţiei.

II. Spre deosebire de alte probleme ale lingvisticii generale, în care se poate constata existenţa unei anumite tradiţii, teoria semnului apare aşa-zicînd „ca din senin". În lingvistica secolului trecut s-au făcut puţine referiri la trăsăturile semiotice ale limbajului. De aceea, cînd lingvişti au aflat din *Cursul de lingvistică generală* al lui Ferinand de Saussure că *limba este un sistem de semne*, ideea le-a apărut ca o revelaţie. Faptul se explică prin impresia de ansamblu, pe care o trezeşte lectura *Cursului*. Ideea de semn este strîns legată de cea de *sistem*, iar aceasta din urmă străbate ca un fir roşu conducător întreaga doctrină saussuriană. Ea este baza argumentării „priorităţii" primului termen din antinomiile: *limbă-vorbire*, *sincronie-diacronie*, *lingvistică internă-lingvistică externă*. La aceasta mai trebuie adăugat şi farmecul expunerii, care e făcută într-o logică strînsă, ajutată de analogii şi comparaţii surprinzătoare, uneori paradoxale; tonul pedagogic se îmbină cu formule lapidare, devenite ulterior puncte de reper în teoria limbii.

Iată cum defineşte Saussure semnul: „Numim *semn* îmbinarea conceptului cu imaginea acustică: dar în vorbirea curentă acest termen desemnează de obicei numai imaginea acustică, de pildă un cuvînt (*arbor* etc.)"[1]. Conform înţelegerii naturii limbii în general ca fenomen psihic, Saussure socoate că şi semnul e de natură psihică: el este o entitate psihică cu două feţe. „Semnul lingvistic uneşte nu un lucru cu un nume, ci un concept cu o imagine acustică"[2]. Pentru aceste două elemente ale semnului, Saussure foloseşte termenii *signifié* şi *signifiant*, care s-au încetăţenit ulterior în lingvistică.

Între cele două laturi ale semnului există o legătură indisolubilă, ele nu pot fi separate, aşa cum nu e posibil să se despartă atomii dintr-o moleculă de apă, sau cele două feţe ale unei foi de hîrtie. Se subliniază astfel caracterul dialectic al legăturii limbii cu gîndirea.

Semnul este interpretat în cadrul sistemului; de aceasta se ocupă Saussure în capitolul consacrat valorii lingvistice. Latura *signifiant* e alcătuită doar din diferenţele care o separă de celelalte, ea nu e formată din substanţa materială, este incorporală[3]. Acelaşi lucru este susţinut şi despre *signifié*: el „e determinat numai prin concursul a ceea ce există în afara lui"[4]. Masa sonoră şi gîndirea sînt indistincte, amorfe în afara limbii[5]. Deşi nu prea explicit, se afirmă aici o idee care, aşa cum s-a văzut, este caracteristică idealismului subiectiv contemporan. Ea va ocupa o poziţie centrală în teoria glosematică.

---

[1] Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1960, p. 99.
[2] *Ibidem*, p. 98.
[3] *Ibidem*, p. 164.
[4] *Ibidem*, p. 160.
[5] *Ibidem*, p. 156.

Semnul este linear, el se desfăşoară în timp. Această caracteristică, asupra căreia Saussure nu insistă, este foarte importantă pentru analiza informaţională a semnelor şi segmentelor lor.

O altă trăsătură importantă, mult discutată, a semnului lingvistic în concepţia saussuriană este caracterul lui arbitrar. Arătînd că semnificantul e arbitrar în raport cu semnificatul, Saussure precizează că el e nemotivat, adică nu are cu acesta „nici o legătură naturală în realitate" [1]. Autorul face anumite rezerve cu privire la onomatopee şi interjecţii, care de fapt nu formează o parte organică a sistemului. În jurul arbitrarului semnului lingvistic s-a creat o adevărată polemică, neîncheiată nici în prezent. Am prezentat discuţia cu altă ocazie [2], încercînd să găsesc o bază teoretică consecvent dialectică pentru raportul motivat-nemotivat. Pe plan diacronic, la cele mai multe cuvinte se poate găsi o explicaţie care se încadrează în aşa-numita motivare (absolută şi relativă).

Pe plan sincronic între signifiant şi signifié este o legătură necesară, aşa cum a arătat încă Saussure. Ea se manifestă însă sub forma întîmplării. Sfera de cuprindere a întîmplării e limitată însă de categoria de condiţie care se manifestă în limbă prin motivare. Aceasta e de două feluri: absolută — interjecţiile şi onomatopeele, şi relativă, reprezentată de aşa-numita formă internă: cuvinte derivate, compuse şi bazate pe figurile semantice. Tipurile pot fi combinate ca în *pierde-vară*. Categoria motivării are un mod specific de manifestare la fiecare nivel: pe plan logic, în sistemul lingvistic, în procesul vorbirii.

În concluzie, la Saussure semnul are caracter biplan (e constituit din două laturi). Lingvistul de la Geneva a insistat asupra definirii părţilor semnului prin opoziţii; dar, deşi a arătat că „limba e o formă, şi nu o substanţă", totuşi teoria semnului nu este complet formalizată. Acest lucru este realizat de şcoala glosematică.

Dintre şcolile structuraliste, glosematica s-a ocupat în mod special de teoria semnului. L. Hjelmslev în *Prolegomena to a Theory of Language* înţelege mai formal decît Saussure caracterul de semn al cuvîntului. El plasează discuţia despre semn în cadrul analizei categoriei de funcţie lingvistică şi al raportului dintre conţinut şi expresie. Conţinutul e alcătuit din substanţă şi formă; la rîndul ei, expresia (materialul sonor) e constituită din substanţă şi formă. Această analiză se referă de fapt la raportul dintre conţinut şi formă: după lingvistul danez forma este primordială faţă de conţinut. La noi I. Coteanu şi Em. Vasiliu au reinterpretat categoriile stabilite de Hjelmslev pe baze materialiste [3].

Semnul e redus de Hjelmslev la relaţia dintre forma expresiei şi forma conţinutului. El vorbeşte de funcţia-semn, deoarece cele două forme sînt socotite drept două funcţionale care se află în raport de solidaritate. Hjelmslev dă o interpretare specială noţiunii de funcţie; un raport de dependenţă, care îndeplineşte condiţiile necesare pentru o analiză —

[1] Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1960, p. 101.

[2] P. Miclău, *Semn, semnal, „arbitrar"*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. IV, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1962, p. 97—107.

[3] I. Coteanu şi Em. Vasiliu, *Conţinut şi formă în limbă*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, Bucureşti, 1960.

raportul dintre o clasă şi segmentele ei, raportul dintre segmente. El face o clasificare amănunţită a tipurilor de funcţionale şi de raporturi.

Hjelmslev însuşi a arătat că această teorie a semnului diferă de cea tradiţională; aceasta concepe semnul ca un element de expresie, care indică existenţa unui conţinut; teoria lui Hjelmslev se apropie de cea dată de Saussure, de Weisberger. Alţi reprezentanţi ai glosematicii au insistat însă asupra deosebirii dintre părerile lui Hjelmslev şi ale lui Saussure în ce priveşte semnul lingvistic.

Astfel se socoate necesar ca teoria lui Saussure să fie revizuită, dar altfel de cum s-a făcut de obicei: „sîntem de părere că semnul lingvistic al lui Saussure trebuie revizuit pentru că *chiar el implică într-o prea mare măsură date nelingvistice*" [1]. Saussure nu s-ar fi debarasat complet de substanţă; glosematica însă socoate limba ca o entitate în sine. Lingvistica trebuie să studieze expresia fără a recurge la date fonetice şi fenomenologice, iar conţinutul fără date ontologice sau fenomenologice [2]. Saussure a definit părţile *signifiant* şi *signifié* prin substanţă, afirmă glosematicienii; este necesar să ne restrîngem numai la formă. Semnul este o entitate cu două laturi, ca Janus cel cu două feţe, îndreptate, una „în afară" spre substanţa expresiei şi cealaltă „înăuntru" spre substanţa conţinutului [3]. Sintetic, funcţia-semn poate fi reprezentată prin diagrama:

$$E_s \longrightarrow E_f \rightleftarrows C_f \longleftarrow C_s$$ [4]

în care:

E = expresie,
C = conţinut;
s = substanţă,
f = formă;
$\rightleftarrows$ înseamnă interdependenţă.

În glosematică, teoria semnului este socotită ca piatra unghiulară a lingvisticii. Însă semnul e analizat numai la nivelul formei. Cum Hjelmslev socoate forma primordială faţă de conţinut, înseamnă că şi semnul este de fapt înţeles în spiritul neopozitivismului. E adevărat că semnul se găseşte într-o anumită relaţie, dar el nu este relaţia însăşi. Este adevărat că semnul are un aspect formal, un mod de organizare, dar el nu se reduce la formă. Este greşit să se postuleze o formă în sine care se manifestă în conţinut; forma este inseparabilă de conţinut. Semnul este un fenomen obiectiv, care are şi conţinut şi formă, găsindu-se cu elementul semnificat în relaţii de exprimare, fixare, diferenţiere şi comunicare. Relaţia semn-semnificat e interioară numai în cadrul unei unităţi superioare, care este în cazul limbii, cuvîntul.

În lingvistica de la noi problema semnului lingvistic a fost puţin discutată. Recent, acad. Al. Graur a făcut o sinteză a discuţiilor despre semn, mai ales în ce priveşte arbitrarul semnului lingvistic. Pornind de la

[1] Niels Ege, *Le signe linguistique est arbitraire*, în TCLC, vol. V (1949), p. 20.
[2] *Ibidem*, p. 21.
[3] Comparaţia aparţine lui Hjelmslev.
[4] Vezi Svend Johansen, *La notion de signe dans la glossématique et dans l'esthétique*, în TCLC, V (1949), p. 289.

teoria lui L. P. Pavlov, acad. Al. Graur arată că cuvîntul e semn, şi anume e semn numai complexul sonor. Înţelesul cuvîntului nu e semn, pentru că reflectă realitatea obiectivă[1]. Prin urmare, există în prezent în teoria limbii trei păreri în privinţa semnului lingvistic: *a*) semnul este socotit ca o unitate bilaterală formată din *signifiant* şi *signifié*; *b*) semnul e socotit ca o relaţie existentă între două forme; *c*) semnul este reprezentat numai de complexul sonor, înţelesul cuvîntului fiind ceva exterior semnului şi naturii sale.

★

III. Discuţiile despre semn au devenit, cum s-a arătat deja, foarte actuale în urma aplicării la studiul limbii a unor noţiuni de teorie a informaţiei şi în general de cibernetică. Acest lucru a favorizat înţelegerea mai profundă a locului cuvîntului în al doilea sistem de semnalizare şi în procesul de comunicare.

Din punctul de vedere al teoriei informaţiei limba reprezintă un cod. Acesta este format dintr-un inventar de semne. Cuvintele ca semne codifică unităţile invariante, mesajele gîndirii. Între semn şi invariantele gîndirii (în special noţiunile) există o legătură condiţionată: ele se evocă reciproc. Datele primite prin simţuri sînt raportate la mesajul stocat de semne. În limbaj cibernetic aceasta înseamnă că cu ajutorul semnului se face abstractizarea, adică reducerea de redundanţă; mai multe informaţii sînt codificate într-una sintetică, care se referă la întreaga clasă[2].

Limbajul permite trecerea de la primul sistem de semnalizare la al doilea. Dar aceasta s-a putut face numai în procesul muncii colective, care a impus comunicarea prin limbă. Procesul vorbirii are o structură cibernetică în care intervin procese de comandă şi de autocontrol. În urma primirii semnalului, acesta e pus în legătură cu stocul de mesaje pe care îl codifică. Are loc în scoarţa cerebrală o operaţie de clasificare a semnalului, care duce la recunoaşterea cuvîntului; în minte apare informaţia sintetică — noţiunea. (Aceasta nu e ruptă, bineînţeles, de elemente ale formelor de cunoaştere senzorială şi de atitudini subiective, afective.) După aceasta se elaborează un program de răspuns, care poate fi realizat prin mai multe tipuri de comenzi: *a*) Comenzi spre alte stocuri de mesaje în cadrul activităţii cerebrale. Cuvîntul este în acest caz un semnal care permite folosirea dinamică a elementelor gîndirii. *b*) Comenzi spre organele vorbirii, în vederea emiterii unui nou semnal. Interesant este că, în momentul emiterii semnalului, vorbitorul se autocontrolează vorbind, prin aşanumitul mecanism al conexiunii inverse[3]. *c*) Comenzi spre organele efectoare, pentru a determina un răspuns biologic.

Se vede din cele arătate că există o deosebire esenţială între proces şi rezultatul procesului. În cadrul teoriei semnului se poate rezerva termenul de semnal pentru aspectul de proces şi cel de semn pentru rezultatul procesului, pentru punctele (iniţial şi final) dintre procese. Aceeaşi distincţie

[1] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, variantă nouă, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, p. 172–173.

[2] Vezi Edmon Nicolau, Constantin Bălăceanu, *Cibernetica*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 408–414.

[3] *Ibidem*, p. 424–425.

se dovedește necesară în analiza din punct de vedere informațional a comunicării lingvistice. Comunicarea prin limbă se face de fapt prin structura generală a unui mecanism de transmitere a informației.

Există două etape: emiterea semnalului și primirea lui. Fiecare etapă e alcătuită din cîteva momente. Vorbitorul pornește de la un mesaj de gîndire. Acest mesaj e alcătuit din concepte corelate cu anumite semne. Pentru a transmite mesajul e necesar ca acesta să fie codificat, adică transpus din planul logic într-o sinteză lingvistică, într-un semnal. Apoi semnalul este articulat și se propagă sub forma acustică (eventual vizuală etc.). Ascultătorul face calea inversă. El percepe semnalul, îl clasifică în scoarța cerebrală. Semnalul e descompus în elementele lui (în semne). Operația reprezintă o decodificare: semnele sînt conectate cu elementele de gîndire corespunzătoare. Astfel ascultătorul va avea în minte același mesaj ca și vorbitorul. Lucrul este posibil, pentru că amîndoi folosesc un cod care are existență socială obiectivă. Schema cuprinzătoare a procesului prezentat pe scurt, este următoarea:

A. *Emiterea semnalului*

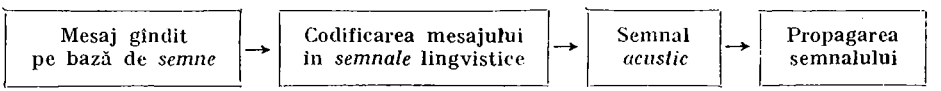

B. *Primirea semnalului*

Se vede că în punctul inițial și final cuvîntul intervine ca semn al faptelor de gîndire. Operațiile de codificare și de decodificare cuprind cuvîntul ca semnal; tot semnal este cuvîntul cînd se propagă într-o anumită formă concretă, purtătoare de informație.

Părțile semnalului, precum și semnalul în întregime aduc o anumită informație, după cum pot fi sau nu prezise cu oarecare siguranță. Cantitatea de informație depinde deci de probabilitatea de apariție a unui element care intervine în procesul comunicării. Ea poate fi măsurată indirect prin expresia probabilistică a incertitudinii. Măsura incertitudinii este dată de noțiunea de entropie. Cantitatea de informație este cu atît mai mare cu cît entropia înlăturată e mai mare. Cînd rezultatele nu sînt la fel de probabile, cantitatea de informație se obține după formula:

$$H = -\sum_{i=1}^{i=k} Pa_i \log_2 Pa_i$$

în care i = succesiunea indicilor 1,2,3,.....k ai sumei;

Pa = probabilitatea de apariție a unui rezultat [1]. Unitatea de măsură a cantității de informație este *bitul*, adică informația furnizată prin precizarea unei variante dintre două variante cu probabilitatea egală.

[1] Vezi și Z. Rovenski, A. Uemov, E. Uemova, *Mașina și gîndirea*, Ed. politică, București, 1962, p. 78.

Cum însă în orice proces de transmitere a informației, există o anumită sursă de zgomot, e necesar ca în semnal să fie introduse anumite elemente suplimentare, care să asigure eficiența transmiterii. Părțile comunicării, care pot fi „ghicite" cu o anumită siguranță sînt numite redundante.

Redundanța este asigurată în limbă printr-o structurare a sistemului fonetic și gramatical, prin factorul semantic [1] și chiar prin situația în care e emis și receptat semnalul. În ce privește contextul în sens larg (situațional) s-a observat că vorbitorul adaugă la situație elemente care lipsesc, sau elimină pe cele care sînt prezente în situație, dar ar putea determina o altă reacție la ascultător [2]. În mod analog ascultătorul simte ca elemente purtătoare de informație pe cele care nu sînt sugerate de situație și reduntante pe cele care sînt incluse în situație. Deci între aspectul economic și redundant al semnalului există o opoziție. În funcție de împrejurări predomină un aspect sau altul. Cele două tendințe au fost studiate de curînd la noi de Tatiana Slama-Cazacu [3]. Se poate spune în principiu că sistemul de semne al limbii este subordonat împrejurărilor specifice în care are loc comunicarea.

★

După înfățișarea principalelor domenii în care a apărut și s-a dezvoltat teoria semnului lingvistic, precum și a aspectelor mai importante ale semnului analizate de pe diferite poziții, e necesară o încercare de sinteză.

Semnul este un obiect sau un fenomen care aduce în minte un alt fenomen, deosebit prin natura lui de semn. De aceea cred că e mai potrivit să socotim semn numai complexul sonor. Sensul e reflectare; trăsăturile sensului nu există independent de clasa de obiecte reflectate, ele sînt o transpunere a obiectivului în subiect. Din aceste motive sensul nu e semn.

Semnul (pe plan sincronic) se află într-un raport necesar cu sensul; forma concretă a semnului apare ca întîmplătoare. Cîmpul întîmplării e limitat de motivarea lingvistică.

Semnul lingvistic apare pe patru niveluri principale.

1. *Semnalul în procesul reflectării.* Aici complexul sonor se manifestă ca semnal al semnalului în cadrul celui de al doilea sistem de semnalizare. Acesta e alcătuit din semnale de ordinul al doilea și din elementele invariante (noțiunile), reunite printr-o legătură condiționată. Cuvîntul ca semnal este un excitant atotcuprinzător, permițînd reținerea trăsăturilor esențiale (invariante) printr-un proces de reducere de redundanță. Semnalul lingvistic are deci un rol constitutiv în procesul de reflectare. El intervine

[1] Pentru întreaga problemă vezi Sorin Stati, *Redundanța*, în „Limba romînă", XI (1962), nr. 3.

[2] Vezi Luis J. Prieto, *D'une asymétrie entre le plan de l'expression et le plan du contenu*, în „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris", vol. 53 (1957—1958), fasc. 1, p. 92.

[3] Vezi, de exemplu ultimul studiu, *Aspecte lingvistice ale comunicării în procesul muncii*, în SCL, XIII (1962), nr. 2.

într-un mecanism funcțional complex care, din punct de vedere teoretic, poate fi lămurit numai pe baza teoriei cunoașterii materialist-dialectice. Procesele interne sînt explicate cu ajutorul teoriei pavloviste, confirmată și precizată prin unele date ale ciberneticii. Concepția pozitivistă și pragmatică denaturează esența semnului lingvistic, fie prin exagerarea, fie prin minimalizarea rolului lui gnoseologic. Metodologic vorbind, semiotica occidentală de astăzi oferă o bază prea îngustă pentru înțelegerea naturii semnului și a proceselor de semnalizare.

2. *Semnul pe plan logic* servește la fixarea datelor cunoașterii umane. Între semn și noțiune se stabilește o legătură stabilă, ceea ce face ca noțiunea să devină un fapt de memorie. În acest caz, complexul sonor este semn în întregime, chiar dacă din punct de vedere lingvistic el poate fi despărțit în mai multe elemente semnificative. Un cuvînt ca *bunăvoință* cuprinde două unități lexicale și două gramaticale, dar pe plan logic este un singur semn. La acest nivel caracterul analizabil al cuvîntului este secundar. Planul logic este derivat din cel gnoseologic în care complexul sonor e luat global ca un semnal, ca un excitant condiționat.

3. *Semnul în sistemul limbii* intră ca un element constitutiv. Sistemul este un ansamblu coerent de semne care se definesc prin legăturile lor reciproce; semnele sînt grupate în serii după anumite trăsături, se influențează reciproc. Semnele alcătuiesc un inventar al structurii limbii, organizat după o anumită schemă. Valoarea unui semn se delimitează prin relațiile contractate cu alte semne. Aceasta am putea s-o numim valoare relativă. Însă ea nu este decît o manifestare a valorii absolute a semnului care decurge din materialitatea lui și din corelarea cu un înțeles de natură obiectivă. *Picior* înseamnă altceva în românește față de fr. *pied* și *jambe* care își împart sfera, dar fiecare din semnele pomenite au o existență materială obiectivă și desemnează sensuri cu valoare obiectivă.

În sistem, semnul intră în structura morfematică, adică a unităților minimale purtătoare de sens. Într-o accepție oarecum curentă el este partea materială a morfemului. Într-o schemă propusă recent la noi, în loc de morfem se pornește de la monem ca unitate de bază atotcuprinzătoare [1]. Într-o astfel de clasificare semnul poate fi asimilat cu formantul în general (lexical și gramatical). Semnul ca formant are în primul rînd un rol de diferențiere în sistem. El este un element material care intervine într-o complicată rețea formală. În sistem, semnul intră cu trăsăturile esențiale, distinctive ale lui proprii și ale elementelor constitutive — fonemele. Nu e necesar deci un termen *alosemn* pentru aloform (realizarea particulară a formatului) și nici un termen *alosemnem* pentru aspectul general al semnului. În sistem vorbim numai de semne și de combinații de semne. În vorbire semnele se realizează concret într-un produs sintetic — semnalul.

Dar semnul nu e totuna cu formantul, deoarece așa cum am văzut, pe plan logic mai multe semne pot fi luate global ca o singură unitate semiotică.

---

[1] Paula Diaconescu, *Pe marginea unor lucrări despre morfem*, în SCL, XIII (1962), nr. 4, p. 534—541.

4. *Semnul și semnalul în procesul de transmitere a informației.* Procesul de trasmitere a informației cuprinde sintetic toate aspectele semiotice ale limbajului. Cum s-a văzut, la extremități complexul sonor apare ca semn în actualizarea mesajului gîndit. Semnele apar în circuitul informației sub formă de semnale. Un semnal trebuie să cuprindă cel puțin un semn (formant) cu valoare lexicală, la care se adaugă determinări date de semne cu valoare gramaticală. De aceea, cuvintele cu valoare nenoțională (articole, prepoziții, conjuncții, verbe auxiliare) nu pot constitui singure semnale. Într-o expresie ca *pe masă* avem un singur semnal. Semnalul ar fi una din părțile sintagmei, luată ca unitate binară delimitată după criterii gramaticale.

Se constată deci că primul și ultimul nivel cuprind *procesele* în care intervine complexul sonor. De aceea el este în acest caz semnal. Al doilea și al treilea reprezintă aspectul semiotic „static", în care complexul sonor e semn. Din punctul de vedere al constituirii și evoluției limbii, semnalul e primordial și semnul e secund. Din punctul de vedere al funcționării limbii la un moment dat, semnul e primordial, pentru că e dat în sistemul limbii, care are o existență socială obiectivă. Semnalul este secund, el e dedus din sistem.

Deosebirea dintre semn și semnal este mai clară dacă se studiază raportul limbă — vorbire, conținut — formă[1] și ansamblurile funcționale în care intervine semnul lingvistic.

Teoria semnului lingvistic ocupă un loc important în lingvistica generală. Ea lămurește natura intimă a limbii, aspectul ei structural precum și procesul comunicării. În prezent analiza caracterului de semn al cuvîntului poate fi făcută numai pe baza filozofiei materialist-dialectice și prin folosirea celor mai noi date ale lingvisticii și ale științelor care vin în contact cu studiul limbii. Datele „nelingvistice" nu numai că nu dăunează elaborării teoriei semnului lingvistic, ci dimpotrivă, conferă acesteia un orizont larg și o bază solidă. De altfel, paralel cu folosirea categoriilor lingvisticii speciale și generale, în teoriile de ansamblu au intervenit întotdeauna elemente filozofice, „metalingvistice", chiar dacă specialiștii au negat acest fapt.

[1] Vezi P. Miclău, *op. cit.* p. 94—96.

PROBLEME ŞI ASPECTE ALE ANALIZEI SINTACTICE

Analiza sintactică prezintă adeseori probleme spinoase.

Redacţia revistei „Limba romînă" a considerat că este utilă o discuţie publică asupra principiilor, metodelor şi limitelor analizei sintactice de text.

În acest scop, propunem cititorilor spre analiză cele două fraze de mai jos.

Cititorii sînt invitaţi să dezbată aspectele mai interesante ale sintaxei acestor fraze, dînd totodată soluţiile care socotesc că sînt cele mai indicate.

Se pot propune de asemenea texte noi spre analiză.

În numerele viitoare ale revistei se vor discuta cele mai interesante puncte de vedere cuprinse în răspunsurile primite de redacţie.

L. R.

I. Dacă Achim are să stea toată vara la Bucureşti, înseamnă că el va tunde oile şi cine ştie ce are să facă cu lîna.

Marin Preda, *Moromeţii*, 80.

II. Apoi l-am legat cum vedeţi şi l-am bătut peste fălci cum se cuvine — de are să-şi stupească limba şi măselele; ca să înţeleagă asemenea ticălos ce nu se cade să îndrăznească.

Sadoveanu, O. VIII, 518.

UN FALS COMPARATIV DE SUPERIORITATE

DE

FLORICA FICȘINESCU

Marca formei de comparativ a adjectivelor și a adverbelor este adverbul *mai*. Dar nu orice adjectiv sau adverb precedat de *mai* este un comparativ.

Gramatica limbii romîne, editată de Academia R.P.R., ocupîndu-se de valorile adverbului *mai* în limba romînă, observă că atunci cînd este folosit pe lîngă adverbe care nu au grade de comparație (ca de exemplu: *niciodată*, *totdeauna*, *pretutindeni* etc.), adverbul *mai* indică proximitatea[1].

Nu-i erau acum **mai** *niciodată boii acasă.* Creangă, P. 111.

Trebuie menționat însă că adverbul *mai*, cu același înțeles („aproximativ, aproape"), apare — în cele mai variate texte — și ca determinant al unor adjective, indiferent dacă au sau nu grade de comparație:

Pitpalaca a scos puișorii ei în holdă și după ce au crescut aceștia și holdele încă erau **mai** *coapte* ... Țichindeal, ap. GCR II 215/12.

Sînt **mai** *pierduți de frica acelui cumplit smeu.* Gorjan, H.I, 10/15.

Ochii cel albaștri ai copilului... privesc cu inocență, cu dulceața lor **mai** *femeiască asupra spectatorului.* Eminescu, G.P. 21.

Dar într-o zi la poartă, Bătu, de drumul greu și lung Slăbită și **mai** *moartă, O fată de-mpărat, cerînd Un adăpost.* Coșbuc, B. 38.

În mijlocul slovei roșii, musculița strivită se făcu una cu hîrtia, tocmai în clipa cînd, **mai** *adormită, izbutise să-și statornicească în căpușorul ei un gînd.* Gîrleanu, L.C. 23.

Citea **mai** *toată ziua cronici și scrieri istorice.* Călinescu, S. 417.

Faptul că adjectivele de mai sus nu sînt niște comparative este ușor de recunoscut — între altele — și după accentul special pe care îl poartă adverbul *mai*.

---

[1] *Op. cit.*, vol. I, p. 335.

O situaţie care comportă mai multă discuţie o au construcţiile *mai* + adjectiv sau adverb din exemple ca:

Pe alocuri, la un ceas **mai tîrziu** *era primejdie ca într-o pădure dinspre partea hoţilor.* Sadoveanu, O. X, 331.

Spînul vrea să-mi răpuie capul cu orice preţ. Şi de-aş muri **mai degrabă** *să scap odată de zbucium.* Creangă, P. 222.

Spre deosebire de adjectivele şi adverbele determinate de *mai* cu înţelesul de „aproximativ, aproape", de care în general nu s-a ţinut seama, acestea din urmă apar în mod aproape constant interpretate drept comparative. Este ilustrativ că H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, foloseşte pentru a arăta rolul adverbului *mai* în formarea comparativului construcţii perfect paralele cu cele de mai sus:

Ceru-i mare, stele-s multe Şi **mai mari** *şi* **mai mărunte** (Jarník-Bîrseanu), *O talie care probabil nu fusese strînsă niciodată de o haină* **mai cochetă** (Zamfirescu), *Sînt aici* **mai de mult** (Zamfirescu) etc.

Deşi menţinîndu-se în general pe aceeaşi linie, DL este mai puţin consecvent în această problemă. Construcţiile *mai* + adjectiv sau adverb pe care le avem în vedere, sînt interpretate aici, de la caz la caz, fie drept comparative (*v. mai rar* în articolul RAR,-Ă adj: *Ehei! ca dumneata, bobocule,* **mai rar** *cineva!* Caragiale, **Mai rar** *om să poată lua* [din aceste sălăţi] Creangă), fie ca superlative (v. *mai rar* în art. MAI adv.: *Aşa lovitură* **mai rar!** Sadoveanu), fie ca expresii (v. *mai aşa* în articolul AŞA adv.: *Tu s-o joci, dar* **mai aşa,** *Liniştit, cum joci pe-o soră,* Coşbuc), fie ca locuţiuni adverbiale (v. *mai curînd* în articolul CURÎND adv., *mai încolo,* în articolul ÎNCOLO adv.), iar în unicul citat: *Galeria era ticsită de dame frumoase, frumuşele şi* **mai** *sluţişoare,* Negruzzi, se ia în consideraţie valoarea atenuantă a adverbului şi nu construcţia globală.

Gramatica limbii romîne consideră acest tip de construcţii un „comparativ lipsit de al doilea termen de comparaţie", specific pentru limba noastră. Dificultatea teoretică pe care o ridică un comparativ „lipsit" de al doilea termen de comparaţie — deci exprimarea unui raport în prezenţa unui singur termen — este înlăturată prin afirmaţia că în exemplul citat: *Cumpără o găină, dar vezi să fie* **mai grasă,** termenul de comparaţie se subînţelege (= mai grasă decît o găină obişnuită)[1].

În felul acesta însă, comparativul „lipsit de al doilea termen al comparaţiei" îşi pierde nota caracteristică şi încetează deci de a mai constitui un aspect specific al comparativului; folosirea comparativului cu termenul de comparaţie subînţeles este un fapt obişnuit de limbă:

Femeile-s **mai viclene,** *cugeta el apucînd hăţurile; ele-s* **mai iscusite** *la vorbă* [decît noi bărbaţii]; *iar bărbaţii îs* **mai tari** *de virtute* [decît ele]. Sadoveanu, O. X, 546.

Aceste lacrimi sînt bune, zise blînd de Marenne. După ce le vei înghiţi, ai să cugeţi **mai liniştit** [decît înainte] *ce ai de făcut.* Sadoveanu, O. X, 34.

[1] *Op. cit.*, vol. I, p. 182.

O interpretare deosebită, întrucît pornește de la conținutul construcțiilor în discuție, o găsim la Kr. Sandfeld și Hedwig Clsen, *Syntaxe roumaine* II, Copenhaga, 1960. Autorii se interesează de adverbul *mai* în calitate de instrument de determinare cantitativă a adjectivului, fără a se preocupa în cursul discuției de natura construcției în care apare acesta: *cei mai săraci decît el* (Agîrbiceanu), *craiul acela... avea un frate mai mare* (Creangă), *să văz în care compartiment aș găsi un loc mai comod* (Caragiale) (p. 201). Ulterior, se fac următoarele precizări (p. 205): combinația *mai* + adjectiv „tient lieu d'un comparatif"; dacă lipsește un termen de raportare — se spune mai departe — ea indică un grad puțin ridicat și *mai* se poate traduce prin „assez", „un peu"; dacă se face comparația între două persoane sau două lucruri și combinația *mai* + adjectiv este folosită atributiv, ea exprimă un superlativ (exceptînd — bine înțeles — cazurile cînd urmează al doilea termen al comparației introdus prin „ca" sau „de cît").

Observații asemănătoare se fac și în legătură cu combinația *mai* + adverb (p. 243—245).

Faptul că autorii pun problema înțelesului pe care îl are *mai* în construcțiile *mai* + adjectiv sau adverb fără termen de comparație nu poate fi interpretat decît în sensul că aceste construcții nu sînt comparative, deși — probabil și pentru că autorii au în vedere altă problemă — expunerea rămîne neclară asupra acestui punct. Mai mult chiar decît afirmația — oarecum evazivă — că în orice situație construcția *mai* + adjectiv „tient lieu d'un comparatif", derutează faptul că, spre deosebire de *mai* cu sensul de „aproximativ" discutat alături de adverbul cu același sens „aproape", *mai* cu sensul de „assez", „un peu" este tratat pe același plan cu comparativul, în cadrul discuției lui *mai* care indică gradul mai înalt al însușirii și nu alături de adverbele apropiate ca înțeles *puțin*, *cam*, *ceva*, *ușor* (p. 183—184).

În recenzia pe care o face lucrării *Syntaxe roumaine*, în *Studii și cercetări lingvistice* nr. 4, 1960, p. 588 și urm., Mioara Avram înscrie în paragraful afirmațiilor discutabile sau cel puțin neconvingătoare concluziile analizate mai sus, la care ajung autorii în problema valorilor lui *mai*.

Această rezervă apare foarte justificată cînd este vorba de interpretarea unor cazuri speciale, situație în care punctul de vedere al autorilor devine șovăitor pe de o parte din cauza glosării insuficiente a lui *mai* și pe de alta, dintr-un anume fel de a aprecia prezența sau absența ideii de comparație. Recenzenta pune însă sub același semn de întrebare — și credem că cu mai puțină dreptate — și „ideea" că *mai* nu este comparativ în exemple ca *un copil mai mărișor* Brăescu, *ieși mai curînd afară fiară spurcată*! Ispirescu (loc. cit., p. 592).

Punctul de vedere că *mai* + adjectiv sau adverb, neurmat de al doilea termen de comparație, în construcții de felul celor discutate mai sus, reprezintă un comparativ, întîmpină numeroase dificultăți.

Analizînd exemplele:

Lui... îi plac pui de cei **mai tineri**; *mie însă-mi plac și iști* **mai bătrîni**. Creangă, P. 33.

Toţi aşteptau, doar o veni Flăcăul **mai curînd.** Coşbuc, P. I, 282, constatăm că adjectivele „tineri", „bătrîni" şi adverbul „curînd" precedate de *mai* exprimă gradul însuşirii, fără a stabili o comparaţie directă cu alte fiinţe sau cu alte lucruri. Acest grad al însuşirii are un conţinut vag, nedeterminat, care reclamă ca bază de orientare opusul noţiunii exprimate de adjectivul sau adverbul respectiv. În următoarele citate apare clar că ideea de „mai aproape", „mai mulţi", „mai puţinei" nu se sprijină pe noţiunea de „aproape" „mulţi", „puţinei", ci pe cea de „departe", „puţini", „multişori".

La doftor de dinţi nu mă pot duce, pîn-acolo-i cale lungă. Să caut un meşter de-a noştri **mai aproape.** Sadoveanu, O. XIV, 499. *Unde-or fi oameni* **mai mulţi,** *La mine să nu te uiţi, Unde-or fi* **mai puţinei,** *Ochii tăi să fie-ai mei.* Jarník-Bîrseanu, D. 245.

În legătură cu anumite noţiuni şi mai ales atunci cînd ambii termeni ai opoziţiei sînt determinaţi de *mai*, gradul însuşirii pe care îl indică adjectivele sau adverbele respective se stabileşte de la un nivel neutru care poate fi conceput sau ca un punct în care cele două noţiuni opuse se echilibrează, obiectul neputînd fi caracterizat prin nici una dintre ele, sau ca un punct în care nivelul ambelor noţiuni este zero. Acest nivel comun sugerează într-un anume fel ideea de comparaţie :

Oameni ca toţi oamenii, domnule colonel. Unii **mai buni,** *alţii* **mai răi.** Sadoveanu, O.XV, 182.

Aceste note caracteristice nu pot fi apropiate în nici un fel de cele ale comparativului, formă prin care adjectivul „exprimă o comparaţie — superioritate, inferioritate, egalitate — între două sau mai multe obiecte cu aceeaşi însuşire sau între însuşirile aceluiaşi obiect în momente diferite" [1]. Comparativul exprimă un raport precis : inferioritate, superioritate, egalitate. El nu poate fi folosit în afara comparaţiei şi ca atare nu poate fi „lipsit" de cel de-al doilea termen al comparaţiei decît în cazurile speciale cînd face grup cu alte cuvinte pentru a exprima o idee care subsumează pe cea de comparaţie (de ex. progresia, gradaţia, intensificarea etc.).

Calea mi se părea **tot mai grea.** Sadoveanu, O.XV, 174.
Fugea din ce în ce **mai repede.**
Bolnavului îi mergea din rău în **mai rău.**
Cu cît **mai repede,** *cu atît* **mai bine.**

De asemenea, stabilirea raportului comparativ cere ca unitate de măsură pozitivul.

Schematic, raportul *mai bun* (de cît) şi gradele *mai bun* (relativ) şi *mai bun* (aproximativ) se plasează astfel faţă de liniile B—B = nivelul „bun", R—R = nivelul „rău", n = nivelul neutru considerat ca punct de interferenţă a noţiunilor „bun", „rău" şi N-N = nivelul neutru considerat ca stadiul zero al ambelor noţiuni.

[1] *Gramatica limbii romîne,* vol. I, p. 182.

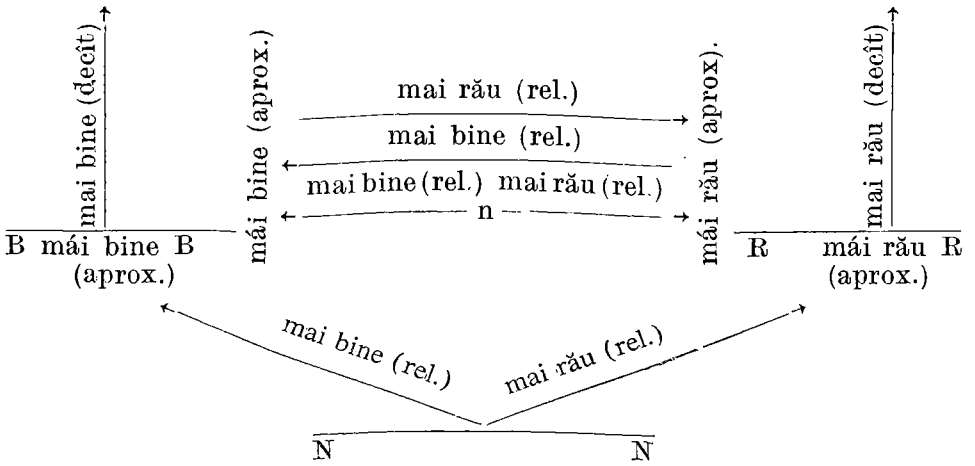

Faptul că pentru exprimarea unor conținuturi atît de deosebite între ele, sînt folosite valori diferite ale adverbului *mai* se desprinde ca o concluzie necesară, a cărei verificare se face cu ușurință atunci cînd adverbul este pus în prezența negației. Dînd formă negativă construcției *mai* + adjectiv din exemplele:

Îmi trebuie un cui, dar **mai mare** *decît acesta.*
Lui îi plac pui de cei **mai tineri.**
ele devin:
Îmi trebuie un cui, dar **nu mai mare** *decît acesta.*
Lui îi plac pui de cei **nu prea tineri.**

Dispariția asemănării dintre cele două construcții își găsește explicația tocmai în valorile deosebite ale lui *mai*. Acesta rămîne neschimbat în calitatea sa de instrument gramatical de formare a comparativului, neanalizabil în raport cu determinantul, dar cedează locul corespondentului său negativ *nu prea*, *nu tocmai*, atunci cînd este folosit ca determinant lexical al adjectivului, situație perfect similară cu cea a adverbelor *cam*, sau *destul*.

E **cam** *departe pînă acolo.*
Nu-i prea *departe pînă acolo.*

Față de această situație, credem că trebuie părăsită și ipoteza — oarecum plauzibilă — că construcțiile *mai* + adjectiv sau adverb de care ne-am ocupat reprezintă forma de comparativ a adjectivului sau a adverbului utilizată ca mijloc de a da însușirii caracterul relativ, propriu oricărei aprecieri comparative. Cîtă vreme nu se mai pune problema de a explica forma adjectivului sau a adverbului folosită ca atare, ci numai valoarea lui *mai* în interiorul construcției, este inutil să ne referim la caracterul relativ al comparativului. Valoarea „oarecum, în parte, relativ", pe care — după o glosare prin firea lucrurilor aproximativă — o are adverbul în formațiile de care ne-am ocupat,

chiar dacă pare surprinzătoare pornind de la sensul etimologic „mai mult", îşi găseşte un sprijin puternic în sensul foarte apropiat „aproape, aproximativ" despre care am pomenit şi mai sus. Ambele aceste valori ale adverbului sînt bine reprezentate în limbă şi apar folosite în egală măsură — în ceea ce îl priveşte pe *mai* „aproximativ", aş zice, în primul rînd — în legătură cu verbele:

Mai *nu-l prindea somnul de harnic ce era.* Creangă, P. 140.
Dorul ei **mai** *mă omoară.* Jarník-Bîrseanu, D. 31.
T'înăra nevastă, văzîndu-şi bărbăţelul, **mai** *uită de cele necazuri.* Creangă, P. 7.
M-am dus ca să mă **mai** *iau; m-a trimis tătuca.* Sadoveanu, O. VI, 525.

De altfel ambele sensuri ale adverbului par foarte înrudite cu înţelesul relativ pe care îl exprimă „mai mult", atunci cînd nu este comparativ.

Faptele prezentate mai sus justifică — după părerea noastră — concluzia că şi în formaţiile discutate, *mai* este un determinant adverbial al adjectivului sau al adverbului şi nu instrumentul gramatical de formare a comparativului.

O chestiune asupra căreia credem nimerit să insistăm mai mult, deşi a reieşit într-o măsură şi din materialul folosit pentru exemplificare, este deosebita frecvenţă a acestui „fals comparativ", folosit deopotrivă în limba literară ca şi în graiul popular, în textele actuale ca şi în cele vechi:

Acest obicei este de curînd în pravilele ceaste **mai noi.** Prav. 109.
Poeţi conceptuali şi poezie de concepte există **mai rar.** *Meditaţia lirică e însă obişnuită.* Contemp. 31 mai 1963, nr. 22, p. 3/2.

„Falsul comparativ" intră în alcătuirea unor expresii foarte răspîndite ca: *mai mult sau mai puţin, mai devreme sau mai tîrziu* etc., iar alteori capătă el însuşi valoarea unei expresii. Astfel, în vorbirea familiară, *mai aşa* serveşte în mod curent pentru a exprima fie calitatea, fie intensitatea relativă. Acelaşi lucru se poate spune despre *mai altfel, mai altminteri.*

Gradul vag, nedeterminat şi în consecinţă atenuat al însuşirii, este folosit ca mijloc de exprimare eufemistică, situaţie în care se asociază — de obicei — cu forma diminutivală a adjectivului şi a adverbului:

Era un copil urît şi **mai prostuţ.**

sau ca mijloc de a da un caracter de modestie, de rezervă (reală sau glumeaţă) unei afirmaţii:

Carul dumitale parcă merge singur- D-apoi... **mai singur,** *nu-l vezi?* Creangă, P. 40.

Opoziţia adjectivelor sau a adverbelor cu sens contrar, determinate de *mai*, este un procedeu stilistic obişnuit pentru a nuanţa la maximum varietatea, diversitatea:

Şi icoanele din trecut veneau învălmăşite, **mai luminoase, mai întunecate,** *dar toate aduceau cîte o durere nouă.* Sadoveanu, O. I, 230.

Un aspect care nu ni se pare lipsit de interes tocmai pentru că dovedește că vorbitorul nu simte în aceste formații comparativul, este — ca și în cazul lui *mai* „aproximativ" — apariția lui *mai* cu valoare nehotărîtă alături de adjective care prin conținutul lor nu permit folosirea la comparativ :

Ca atare, din cercetarea ei se desprind unele probleme de ordin **mai general** *cărora le vom da întîietate, dar și altele specifice.* Contemp., 1963, nr. 18, 3/1.

Contextul ne indică clar că în acest exemplu „mai general" se opune lui „specific" și nu lui „general".

LOCUȚIUNILE SUBSTANTIVALE ÎN LIMBA ROMÎNĂ[1]

DE

DUMITRU NICA

În gramatică se discută despre locuțiuni corespunzătoare următoarelor cinci părți de vorbire : adjectiv, verb, adverb, prepoziție și conjuncție [2]. Afirmația este valabilă nu numai pentru gramaticile românești, ci și pentru cele străine.

Realitatea limbii oferă însă îmbinări constante de cuvinte corespunzătoare și substantivului, pronumelui, numeralului, interjecției, cu alte cuvinte, în limbă există, pe lîngă locuțiuni adjectivale, verbale, adverbiale, prepoziționale, conjuncționale și locuțiuni substantivale, pronominale, numerale și interjecționale. „Dintre toate părțile de vorbire au rămas fără echivalent locuțional numai articolele" [3].

Lucrarea de față nu reprezintă decît partea introductivă teoretică dintr-o lucrare mai mare, *Locuțiunile substantivale în limba romînă*. Autorul ei își propune, în această primă etapă a contactului cu subiectul, să dovedească existența în limba română a locuțiunilor substantivale, să arate locul acestora în principalele lucrări de gramatică românească, precum și caracteristicile lor în comparație cu substantivele compuse. Se vor prezenta, apoi, principalele categorii de locuțiuni substantivale, în măsura în care se poate face o astfel de clasificare.

În partea a doua, după capitolul *Componența locuțiunilor substantivale*, ar urma să trecem la descrierea trăsăturilor morfologice și sintactice ale acestei categorii de locuțiuni. În continuare, un capitol de gramatică și stilistică în același timp, *Valori stilistice în locuțiunile substantivale*, ar aduce un plus de claritate în această analiză.

Din capul locului trebuie spus că locuțiunile constituie unul din punctele nevralgice ale cercetării gramaticale românești. Oricine răsfo-

---

[1] Articolul se publică în cadrul discuției privitoare la problema locuțiunilor, pe care revista noastră a deschis-o începînd cu nr. 2/1963. (Nota redacției).

[2] I. A. Candrea, în *Cours complet de grammaire roumaine*, București, 1928, consacră un capitol și locuțiunilor interjecționale. Cf. Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, 1958, p. 35.

[3] Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 35.

ieşte, fie şi în grabă, principalele tratate de gramatică românească îşi poate forma imediat impresia că gramaticile noastre tratează în mod nesatisfăcător locuțiunile. Gramatica apărută sub egida Academiei [1] încadrîndu-se în tradiție, nu s-a dovedit a fi nici ea mai bună gazdă pentru locuțiuni; cele patru-cinci pagini, cîte le sînt rezervate în total locuțiunilor, sînt cu totul neîncăpătoare pentru această întinsă şi de loc uşoară problemă de gramatică.

De acest neajuns şi-au dat seama autorii tratatului mai sus amintit, astfel că în proiectul celei de-a doua ediții se spune între altele: „S-a hotărît să se dezvolte tratarea locuțiunilor şi a compuselor mai sus întrebuințate, îndeosebi a celor cu mai multe valori" [2].

Dintre categoriile de locuțiuni au fost analizate pînă în prezent locuțiunile verbale, adverbiale, prepoziționale şi conjuncționale. Acestor locuțiuni li s-au consacrat în ultimii ani studii speciale [3]. Dintre acestea se detaşează cel al Floricăi Dimitrescu despre locuțiunile verbale [4].

Locuțiunile adjectivale, deşi amintite în gramatici (Gramatica Academiei le acordă ... trei rînduri!), n-au fost încă studiate [5].

Ele ne oferă însă bogate şi interesante fapte de natură gramaticală şi stilistică. Cercetarea lor se impune să fie făcută înainte de apariția ediției a doua a Gramaticii Academiei.

★

Există în limbă locuțiuni substantivale? Vom răspunde pe scurt în cele de mai jos.

Pornind de la definiția dată de A. Meillet cuvîntului, Florica Dimitrescu defineşte astfel locuțiunea: „Un ansamblu de cuvinte mai mult sau mai puțin sudat, cu un înțeles unitar determinat, care se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire" [6].

Lingvistul sovietic R. A. Budagov stabileşte următoarele caracteristici ale *expresiilor idiomatice*[7]: 1) indestructibilitate; 2) imposibilitatea de a se deduce înțelesul întregului din suma sensurilor părților compo-

[1] 2 vol., Bucureşti, 1954.

[2] V. *Proiect pentru ediția a II-a a Gramaticii limbii române*, în „Limba română", VIII (1959), nr. 4, p. 42.

[3] După informațiile noastre bibliografice aceste studii sînt: Fulvia Ciobanu, *Observații asupra prepozițiilor şi locuțiunilor prepoziționale în limba română*, în *Studii de gramatică*, II, 1957, p. 91—104; G. N. Dragomirescu, *Despre adverb, locuțiunile adverbiale şi expresiile adverbiale în limba română* (comunicare la Societatea de ştiințe istorice şi filologice); *Adverbul şi determinarea adverbială în limba română*, în „Limba română", IX (1960), nr. 4, p. 31—40; Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu ajutorul conjuncțiilor în limba română* (capitol final); Ion Gheție, *Observații asupra folosirii conjuncțiilor subordonatoare circumstanțiale în graiurile daco-române*, în *Fonetică şi dialectologie*, III, 1960.

[4] Lucrarea Floricăi Dimitrescu a primit în 1961 premiul Academiei R.P.R.

[5] Referiri mai ample la locuțiunile adjectivale găsim în studiul lui Eug. Ioanițescu, *Locuțiunile* („Limba română", V (1956), nr. 6, p. 48—54). Vezi acum, în urmă, articolul lui Gh. Poalelungi, *Locuțiunile adjectivale*, din „Limba română", XII (1963), nr. 2.

[6] Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 32.

[7] În lingvistica sovietică, *expresia idiomatică* este echivalentul *locuțiunii* din terminologia noastră.

nente, 3) înţelesul figurat al întregii expresii, 4) intraductibilitatea — cuvînt cu cuvînt — în alte limbi [1].

Definiţiile de mai sus ridică următoarea problemă: au sau nu locuţiunile caracter figurat? Florica Dimitrescu, făcînd deosebire între locuţiuni şi expresii, arată că „pe cînd toate expresiile sînt colorate, locuţiunile nu au obligatoriu acest atribut" [2]. Credem că lingvistul R. A. Budagov are dreptate cînd afirmă că înţelesul figurat al cuvintelor componente este una din trăsăturile de bază ale locuţiunilor [3].

Chiar în cazul locuţiunilor prepoziţionale şi, mai ales, al locuţiunilor conjuncţionale putem vorbi de o anume „doză" de expresivitate. Faptul iese în evidenţă mai ales dacă comparăm, din acest punct de vedere, prepoziţiile şi conjuncţiile simple sau compuse cu locuţiunile respective. Nu întîmplător se şi vorbeşte de înţelesul lexical destul de puternic pe care îl au locuţiunile prepoziţionale [4] sau de complexitatea raporturilor sintactice pe care le pot exprima locuţiunile conjuncţionale. Dacă în stadiul actual al limbii o serie de locuţiuni nu mai au forţă expresivă, aceasta se datoreşte îndelungatei lor circulaţii. Orice locuţiune va fi avut, fără îndoială, la început, măcar în gura primului ei vorbitor-autor, o anume încărcătură afectivă, dar larga ei circulaţie, în trecerea timpului şi în succesiunea generaţiilor, i-a răpit, cel puţin în parte, această podoabă.

Problema „culorii" locuţiunilor prezintă importanţă şi sub alt aspect. Ea ne ajută, în ultimă instanţă, să distingem din punct de vedere morfologic părţile de vorbire reprezentate de locuţiunile respective. Întrucît această chestiune ridică o serie de discuţii, trecem acum peste ea, cu obligaţia de a reveni ceva mai tîrziu.

Dar să răspundem la întrebarea noastră.

Cînd Eminescu scrie:

„Aducerile-aminte pe suflet cad în picuri
Redeşteptînd în faţă-mi trecutele nimicuri",

oricine consideră îmbinarea *aduceri aminte* sinonimă cu *amintiri*. Este această asociere de cuvinte, întîmplătoare, trecătoare? Fără îndoială că nu. Vechimea şi marea ei circulaţie în limbă sînt doveditoare. Cele două cuvinte întrebuinţate mereu în aceeaşi asociere [5] au ajuns, cu timpul, să se sudeze, să-şi „topească" înţelesurile într-unul singur, nou, independent şi totuşi nu străin de cel al elementelor alcătuitoare. Cele două cuvinte *aducere*+*aminte* exprimă acum o singură noţiune (*amintire*), iar pe plan gramatical au valoarea unei singure părţi de vorbire (substantiv). Cu alte cuvinte ele formează o unitate semantică şi gramaticală. Fiind echivalentă cu un substantiv, îmbinarea *aduceri aminte* are toate

[1] R. A. Budagov, *Introducere în ştiinţa limbii* (ediţie romîncască), Bucureşti, 1961, p. 131.

[2] Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 66.

[3] Vezi în această privinţă şi Eug. Ioaniţescu: „Cuvintele care alcătuiesc o locuţiune îşi pierd — toate sau unele din ele — sensul lor propriu, pentru a căpăta împreună un altul nou" (LR, V (1956), nr. 6, p. 48).

[4] Cf. Gramatica Acad., I, p. 345.

[5] Locuţiunea substantivală de faţă e un derivat de la locuţiunea verbală *a aduce aminte*. Părţile componente ale locuţiunii substantivale s-au sudat mai întîi în cadrul locuţiunii verbale.

caracteristicile gramaticale ale acestuia: genul, numărul, cazul, articularea. În contextul de mai sus, *aduceri aminte* este de genul feminin, numărul plural, cazul nominativ și este articulată cu articolul enclitic — *le* (primul termen). Conchidem că ne aflăm în fața unei locuțiuni cu valoare de substantiv, pe care o numim locuțiune substantivală. Plecînd de la definiția pe care Florica Dimitrescu o dă locuțiunii [1], am putea defini locuțiunea substantivală în felul următor: *o îmbinare de cuvinte cu un înțeles unitar* (independent de înțelesurile părților componente și totuși nu întotdeauna străin de ele) *care se comportă din punct de vedere gramatical ca un substantiv.*

Dacă *aduceri aminte* au valoarea unui singur cuvînt, existent în limbă, *amintiri*, de ce totuși poetul nu preferă — și trebuie să ținem seama că avem în față o poezie, unde se urmărește „economia" lexicală — prima variantă?

Cu acest răspuns intrăm deja în domeniul stilisticii. Observăm numaidecît „superioritatea" din anumite puncte de vedere a locuțiunii față de echivalentul simplu (dacă locuțiunea are echivalent simplu în limbă, ca în exemplul nostru). În cazul de față *aducerile aminte* sînt mai bogate în semnificații, mai evocatoare decît *amintirile*. Înlocuirea locuțiunii prin echivalentul simplu ar provoca acestor versuri serioase pagube artistice. La concluzii asemănătoare ajunge prof. G. Istrate cînd compară, lucrînd pe un text sadovenian, locuțiunile substantivale *băgare de samă* și *luare-aminte* cu sinonimul lor simplu *atenție*. Cuvîntul simplu *atenție*, observă lingvistul ieșean, „este mai sărac în semnificații, mai șters...", pe cînd *luare-aminte* „dimpotrivă, fiind cuvînt vechi, are un conținut afectiv mai bogat și lucrul acesta duce la o putere de expresivitate mai mare. Această calitate este determinată, nici vorbă, și de faptul că fiind vechi dă impresii de prospețime tocmai din cauza rarei sale întrebuințări în vorbirea obișnuită" [2].

★

Am spus la început că locuțiunile substantivale nu sînt, obișnuit, luate în considerație de specialiști. Cu toate acestea, termenul de locuțiune substantivală se întîlnește (utilizat, ce-i drept, o dată la două-trei decenii!...) relativ de mult timp. L-am găsit înregistrat întîia dată în *Dicționarul Academiei* (DA), partea a II-a, C, p. 19, unde se întîlnește s.v. *a cădea* o explicație dată pentru îmbinarea *cel ce* (sau *de*) *se cade*, arătîndu-se că e o „loc.-subst." (=locuțiune substantivală).

„Pentru aceasta se poruncește și cu înalte porunci *celor de se cade*, și se opresc aceștia de acest fel de lucruri" (Text., II, p. 310).

Nicolae Drăganu, interpretînd un exemplu din *Traité de stylistique française* al lui Ch. Bally, vorbește la un moment dat de „o locuțiune echivalentă cu un substantiv" [3].

[1] *Op. cit.*, p. 5.

[2] G. Istrate, *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare*, în SCL, VI (1955), nr. 3—4, p. 321.

[3] N. Drăganu, *Istoria sintaxei*. Lucrare postumă, București, 1945, p. 16.

Dintre studiile publicate în ultima vreme, cel al lui Eug. Ioaniţescu, *Locuţiunile* [1], aminteşte de existenţa locuţiunilor substantivale în limba noastră.

În sfîrşit, în studiul *Locuţiunile verbale în limba romînă*, noţiunea de locuţiune substantivală (şi termenul respectiv) se întîlneşte destul de des. Florica Dimitrescu se opreşte mai pe larg asupra locuţiunilor substantivale cînd vorbeşte, în capitolul *Rolul locuţiunilor verbale în formarea cuvintelor* (p. 121 — 125), despre formaţii substantivale provenite, prin derivare, din locuţiuni verbale [2].

★

Gramaticile romîneşti şi diferite alte lucrări care au contingenţă cu gramatica, deşi nu atestă existenţa locuţiunilor substantivale ca atare, înregistrează şi discută, în diverse ocazii, asemenea formaţiuni.

Astfel Alexandru Philippide în *Principii de istoria limbii* [3], capitolul al VII-lea, *Izolarea* (p. 88—120), înregistrează sub *nume*, şi în categoria substantivelor, sub denumirea de *idiotisme* (p. 97—98), formaţiuni substantivale ca: *coate-goale*, *cărbune-acoperit*, *coada-şoarecului*, *gură-cască*, *pierde-vară*, *răbdări-prăjite*, *traista-ciobanului*, *zgîrie-brînză* ş.a. [4]. Sfera noţiunii de idiotism e mai largă, în concepţia lui Al. Philippide, decît sfera a ceea ce numim noi astăzi locuţiune. Astfel, Philippide trece în rîndul idiotismelor asocieri ca: *brînză bună în burduf de cîine*, *poale lungi şi minte scurtă*, *terchea berchea trei lei perechea* ş.a. care nu sînt, în nici un caz, locuţiuni.

În *Gramatica elementară a limbii romîne* [5], la capitolul *Izolări* (p. 176—194), Al. Philippide discută exemple ca: *cel de sus*, *ducă-se pe pustiu*, *gură-cască*, *nu ştiu ce*, *tîrîie-brîu*, *căţelul pămîntului*, *coate-goale*, *cărbune-acoperit*, *coada-şoarecului*, *facere de bine*, *ochiul-boului*, *orbul-găinilor*, *pierde-vară*, *sfarmă-piatră*, *stan pătitul*, *ucigă-l crucea*, *ucigă-l toaca*, *verzi şi uscate*, *vino încoace*, *zgîrie-brînză* ş.a. Dar şi izolarea e un termen mult prea larg faţă de locuţiune [6].

---

[1] „Limba romînă", V (1956), nr. 6, p. 48—54.

[2] Florica Dimitrescu, în acelaşi capitol (p. 125), trece în rîndul adjectivelor derivate din locuţiuni verbale şi formaţiile *făcători de bine* (<a face bine) şi *făcători de rele* (arh. făcător de rău şi făcător rău). Dar natura substantivală a acestor formaţii, în exemplele pe care le dă autoarea, iese clar în evidenţă (este ştiut că mai orice formaţie adjectivală se poate substantiva):

„Şi vor ieşi *făcătorii de bine* spre înviiare vieţiei, iar *făcătorii de rău*, spre înviiare giudeţului" (N. Drăganu, *Molitv.*, în DR II, p. 309). „Ceea ce mai avea acum de făcut, era răpirea definitivă a *făcătorului* său *de bine*" (N. Filimon).

„Hai cu mine la Stambul; eşti *făcătorul* meu *de bine* şi fratele meu"... (Galaction).

În exemplul întîi funcţiile sintactice de subiecte pe care le îndeplinesc cele două formaţiuni în propoziţiile respective, în exemplul al doilea articolul posesiv *a* şi determinantul *său* (adjectiv posesiv), iar în cel de-al treilea conjuncţia *şi* care pune pe picior de egalitate *făcătorul de bine* cu *fratele*, toate acestea sînt indicii care sprijină afirmaţia noastră.

[3] Iaşi, 1894.

[4] Al. Philippide, *op. cit.*, p. 98, trece în rîndul idiotismelor de sub adjectiv şi formaţia *verzi şi uscate*, care, normal, trebuia trecută sub substantiv, ea fiind o locuţiune substantivală.

[5] Iaşi, 1897.

[6] V. în această privinţă Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 27.

H. Tiktin înregistrează în gramatica sa cîteva locuțiuni substantivale în capitolul *Formarea cuvintelor*: *buhai-de-baltă*, *bot-gros*, *tîrîie-brîu*, *papă-lapte*, *gură-cască* [1].

Tot la capitolul *Formarea cuvintelor*, Al. Rosetti și J. Byck în tratatul lor de gramatică română [2] iau în discuție și exemple ca: *vino-ncoace*, *papă-lapte*, *buhai-de-baltă* etc. pe care noi le considerăm locuțiuni substantivale.

Iorgu Iordan încadrează locuțiunile substantivale în capitolele *Compuse* și *Izolări* din *Stilistica limbii române* [3]. Între compuse Iorgu Iordan trece exemple ca următoarele: *pierde-vară*, *tîrîie-brîu*, *gură-cască*, *papă-lapte*, *vîntură-lume*, *zgîrie-brînză*, *coate-goale*, *mațe-fripte*, *vorbă-lungă*, *bot-gros*. Despre ele autorul se exprimă astfel: „Echivalentele lor obișnuite sînt adjectivele... astfel de cuvinte compuse merg, din punct de vedere gramatical, cu adjectivele" [4]. H. Tiktin încadrase acest fel de locuțiuni substantivale în rîndul substantivelor, motivînd în felul următor: „În aceste formațiuni, substantivul determinat (om) este subînțeles: un *tîrîie-brîu* vrea să zică un om care-și tîrîie brîul" [5]. Ambele păreri sînt însă valabile. Aceste formațiuni pot fi cînd locuțiuni adjectivale, cînd locuțiuni substantivale („ca substantive apar adjectivele care desemnează însușiri considerate ca noțiuni independente sau pe purtătorul unei însușiri" [6] — observația rămîne în picioare în cazul locuțiunilor respective); hotărăște contextul. Contextul pe care-l dă Iorgu Iordan:

„Încă n-am văzut un *gură-cască* mai cumplit decît M. !" [7] demonstrează însă tocmai caracterul substantival, și nu adjectival, cum intenționase autorul, al acestor formații. Articolul nehotărît *un*, determinantul *mai cumplit*, funcția sintactică de complement direct sînt indicii sigure în această privință.

Între izolările din *Stilistica* lui Iorgu Iordan întîlnim locuțiuni substantivale ca: *foc de paie*, *orbul găinilor*, *vino-ncoace*, *soare cu dinți*, *fabrică de popi* etc. Cam aceleași exemple de locuțiuni substantivale întîlnim și în alte lucrări ale acad. Iorgu Iordan: *Gramatica „greșelilor"* [8] și *Limba română contemporană* [9].

Locuțiuni substantivale se găsesc înregistrate și în Gramatica Academiei, la capitolul *Formarea cuvintelor*.

Locuțiunile, făcînd și obiectul lexicologiei, se pretează a fi analizate la formarea cuvintelor [10].

★

[1] H. Tiktin, *Gramatica română. Etimologia și sintaxa*, ed. a III-a, revăzută de I.-A. Candrea, București, 1945, p. 147—148.

[2] Al. Rosetti-J. Byck, *Gramatica limbii române*, ed. a III-a, București, 1945, p. 122.

[3] București, 1944.

[4] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 217.

[5] H. Tiktin, *op. cit.*, p. 151.

[6] Gramatica Academiei, vol. I, p. 188.

[7] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 217.

[8] Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ed. a II-a, București, f.a. (probabil 1947—1948), p. 225—233.

[9] Ed. a II-a, București, 1956.

[10] Așa întîlnim foarte multe locuțiuni substantivale discutate din punctul de vedere al formării cuvintelor în studiul Halinei Mirska (Varșovia), *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba română*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, 1959, p. 145—191.

Studierea locuţiunilor substantivale ridică şi o altă problemă de natură teoretică şi practică, anume, aceea a distincţiei care trebuie făcută între locuţiunile substantivale şi substantivele compuse, acestea din urmă privite nu din punctul de vedere al formării cuvintelor, cum se procedează de obicei în gramatici, ci privite ca parte de vorbire, în cadrul substantivului.

În gramaticile limbii noastre se discută obişnuit doar despre părţile neflexibile: adverbul, prepoziţia şi conjuncţia, ca fiind simple şi compuse şi apoi se aminteşte de numerale compuse la numeralele ordinale, distributive, adverbiale şi nehotărîte. Realitatea limbii oferă însă îmbinări constante de cuvinte care pot fi considerate, morfologic vorbind, drept substantive, adjective, pronume şi numerale compuse. Greutatea constă în a face distincţie între locuţiunile şi cuvintele compuse aparţinînd părţii de vorbire respective. Dacă în cazul adverbelor, conjuncţiilor şi prepoziţiilor nu întîlnim obstacole, lucrurile se complică cînd e vorba de părţile de vorbire flexibile. Într-adevăr, nu pot fi considerate locuţiuni, dar nici despărţite în părţile lor componente formaţiuni substantivale de felul următoarelor: *casă de naştere* (maternitate), *gazetă de perete*, *cîine-lup*, *port-ţigaret*, *după masă*, *viţă de vie*, *amor-propriu*, *casă de nebuni*, *rău de mare*. Toate aceste îmbinări de cuvinte, denumind o singură noţiune, trebuie considerate din punct de vedere morfologic substantive compuse. Celor trei tipuri de îmbinări constante de cuvinte stabilite de Florica Dimitrescu (proverbe, expresii, locuţiuni) li se poate deci adăuga o a patra: cuvintele compuse.

Cuvintele compuse au o importantă trăsătură comună cu locuţiunile: ele constituie, pe lîngă unităţi pe plan semantic (denumind o singură noţiune), şi unităţi gramaticale (avînd rolul unei singure părţi morfologice).

Care sînt atunci deosebirile între cuvintele compuse şi locuţiuni?

În cadrul cuvintelor compuse vorbim de o contopire semantică a părţilor componente şi, uneori, de o aglutinare semantică care coincide cu una formală: *poet-muncitor* [1]. Cuvîntul rezultat reprezintă o cantitate nouă, care, din punctul de vedere al înţelesului, este un tot format din înţelesurile părţilor componente luate în accepţiunea proprie. Cuvîntul compus, spre deosebire de locuţiune, nu aduce nici o „inovaţie" semantică faţă de părţile ei componente. De aceea, dacă în cazul unităţilor care constituie cuvinte compuse avem de-a face cu cantităţi noi, în cazul locuţiunilor avem de-a face cu calităţi noi [2]. În substantivul compus *rău de mare* fiecare element şi-a adus partea egală de contribuţie la înţelesul întregii formaţiuni.

Cuvintele compuse au luat naştere de multe ori prin întrebuinţarea frecventă a unui grup de cuvinte în aceeaşi situaţie, fără intervenţia

[1] Gramatica Academiei, I, p. 37, tratînd la capitolul *Formarea cuvintelor* despre schimbarea categoriei gramaticale, dă exemplul: „Neculuţă a fost un *muncitor-poet*" şi arată: cuvîntul poet, substantiv, capătă valoare de adjectiv. Aici ne aflăm, de fapt, în faţa unui substantiv compus.

[2] Aici cuvintele *cantitate* şi *calitate* trebuie luate în accepţiunea filozofică, materialist-dialectică. Spun calităţi noi, pentru că ele au apărut după un lung şir de acumulări cantitative; elementele cantităţii utilizîndu-se un timp relativ lung împreună au putut face saltul necesar pentru a trece într-o calitate nouă.

afectului și fanteziei[1]; locuțiunile sînt, între altele, creații spontane ale indivizilor vorbitori, acceptate și devenite apoi bunuri ale întregii colectivități; în crearea și răspîndirea lor, fantezia și afectul au rol hotărîtor. În cazul cuvintelor compuse e neglijată oarecum latura expresivă, accentul căzînd pe cea comunicativă. Locuțiunile, pe lîngă funcția comunicativă, au o puternică funcție expresivă, emoțională. De aceea R. A. Budagov[2] vorbește de „înțelesul figurat al întregii expresii"[3] ca fiind una din trăsăturile esențiale ale locuțiunilor. Locuțiunile au această forță de a plasticiza, sensibiliza și concretiza obiectele și fenomenele din jurul nostru. Cu ele intrăm deja în planul artei. Multe locuțiuni sînt veritabile creații poetice: comparații, metafore (cel mai adesea), personificări etc. De aceea, dacă în cadrul cuvintelor compuse componentele sînt luate în accepția lor de bază, proprie, în cadrul locuțiunilor, componentele sînt utilizate (cel puțin unul din ele), în majoritatea cazurilor, în accepțiunea lor figurată sau numai cu anumite note din sensul lor propriu.

În exemplul *casă de naștere*, cuvintele *casă* și *naștere* sînt folosite cu sensul lor obișnuit, propriu. La fel în formația *copil de casă* (întîlnit la Eminescu în *Luceafărul*). În locuțiunea substantivală *casă de veci* = mormînt), cuvîntul *casă* e luat cu sensul lui figurat. Aici creatorul, vorbitorul, a făcut o comparație între locul unde trăiește omul cît este viu și locul unde „trăiește"... după ce moare. Fantezia și afectul și-au spus, precum se vede, din plin cuvîntul. Aceeași concluzie se poate trage din utilizarea cuvîntului *casă* în locuțiunea *casa vinului* (=crîșmă). „Și nici bisericile nu se prea încruntau; că am văzut nu rareori vreun ghedeon cu barbă roșie, și alți cucernici, zîmbind, pînă la cîntec în *casa vinului*" (Ionel Teodoreanu, *La masa umbrelor*, ESPLA, 1957, p. 19).

Același cuvînt, *casă* se întîlnește cu sensul lui figurat și în alte multe locuțiuni: *a duce casă bună* (cu cineva), *a-i fi* (cuiva) *casa casă și masa masă* etc.

În formațiile substantivale, adjectivale, adverbiale, numerale, pronominale compuse „simți" foarte ușor contribuția fiecărui cuvînt; în locuțiuni fuziunea semantică a elementelor componente atinge un grad mult mai înalt și, dacă uneori mai apare pe „ecranul" minții aspectul semantic al fiecărui cuvînt, cel mai adesea acesta dispare total. Nu de puține ori întîlnim în locuțiuni asocieri „absurde": *ciuboțica-cucului*, *ruptă din soare*, *a călca pe nervi* etc. etc. În cuvintele compuse asocierea cuvintelor e strict logică, rațională. În locuțiuni, dominante rămîn, trebuie s-o spunem iarăși, afectul și fantezia. Formațiunile compuse sînt purtătoarele înțelesului lexical fundamental; formațiunile locuționale de multe ori „se specializează" în a prinde nuanțele, de atîtea ori adînci și subtile, ale gîndirii. De aici, necesitatea obiectivă a locuțiunilor în limbă. Limba face eforturi să fie cît mai fidelă gîndirii, și cum nuanțele acesteia nu pot fi „prinse" de multe ori de un singur cuvînt, datorită complexității lor, vor-

[1] Facem abstracție aici de cuvintele compuse care au luat naștere prin procedeul calchierii.

[2] V. *Introducere în știința limbii*, p. 131.

[3] Aici expresie înseamnă locuțiune și nu ceea ce înțelegem noi obișnuit prin expresie în terminologia strictă.

bitorii apelează la mai multe cuvinte, le îmbină în aşa fel încît să-şi atingă scopul propus. Acesta e motivul pentru care fantezia vorbitorului face, uneori, abstracţie de legile îmbinării logice a cuvintelor, aşa încît rezultă formaţiuni de cuvinte absurde la prima vedere. Necesitatea de a „acoperi" nuanţele gîndirii e mai presus decît „regulamentul" limbii. Această necesitate obiectivă justifică tendinţa spre perifrază, înlesnită de caracterul analitic al limbii romîne, ca de altfel al tuturor limbilor moderne indoeuropene.

Mergînd tot pe linia deosebirilor care există între cuvintele compuse şi locuţiuni, trebuie spus că, în timp ce cuvintele compuse nu au, în marea majoritate a cazurilor, echivalent simplu în limbă, locuţiunile, dimpotrivă, mai întotdeauna au sinonim simplu. Astfel, *părere de rău, alune de pămînt, aruncătură de ochi, ferestrele sufletului, aurul negru, brîul cerului* au echivalent simplu în limbă: *regret, cartofi, privire, ochi, petrol, curcubeu*; nu acelaşi lucru se poate spune despre *rău de mare, cîine-lup, după-masă, scurtcircuit*. Trebuie să observăm că locuţiunile au întotdeauna o arie semantică mai întinsă decît echivalentele lor simple şi din acest motiv, uneori, nu poţi reprezenta exact o locuţiune printr-un cuvînt şinici chiar prin mai multe.

Locuţiunile şi expresiile substantivale, spre deosebire de substantivele compuse, poartă de multe ori pecetea creaţiei personale. Multe locuţiuni substantivale sînt creaţii metaforice ale scriitorilor [1] şi ele circulă mai mult în rîndurile oamenilor instruiţi. Cerinţa esenţială ca ele să se bucure de atenţie şi răspîndire este prospeţimea expresivităţii. Grigore Alexandrescu e creatorul expresiei substantivale *al doamnei vaci fiu* care se bucură de oarecare răspîndire între oamenii trecuţi prin şcoală. Multe locuţiuni substantivale au un vădit caracter livresc; ele circulă numai în rîndurile intelectualilor. Aceste formaţii vor fi discutate cînd vom vorbi despre categoriile de locuţiuni substantivale.

În sfîrşit, o altă deosebire între substantivele compuse şi locuţiunile substantivale ar fi aceasta: dacă substantivele compuse au obligatoriu în componenţa lor un substantiv, pot să existe, în schimb, locuţiuni substantivale fără ca între elementele lor componente să se găsească vreun substantiv: *cel de sus, cel alb* (înger), *ăl mai rău* (zmeu, drac — Zanne, VI, p. 355), *du-te-vino, vino-ncoace*, (un) *nu ştiu ce, verzi şi uscate*. Cu toate aceste note deosebitoare care se pot stabili între substantivele compuse şi locuţiunile substantivale — şi precum se vede ele se referă mai ales la aspectul semantic al formaţiilor respective, nu putem totuşi separa în chip absolut aceste două formaţiuni substantivale.

Metoda ştiinţifică, dialectică de lucru, fără a exclude rigoarea strictă, implică elasticitate în judecarea faptelor de limbă şi este străină rigidităţii oarbe. De altfel, în cazul de faţă, nu ne-am propus decît să schiţăm cîteva puncte de reper pentru orientarea generală a problemei, căci, aşa cum arată şi Florica Dimitrescu, este îndeobşte cunoscut că

[1] Nu ne ocupăm în paginile de faţă, decît incidental, de originea locuţiunilor substantivale.

„faptele de expresie, datorită nuanțelor fine pe care le comportă, sînt foarte greu de cuprins în limite riguros trasate" [1].

★

Din punctul de vedere al sudării elementelor componente, nu toate locuțiunile substantivale se comportă la fel. În unele locuțiuni cuvintele alcătuitoare sînt definitiv contopite, iar sensul întregului nu aduce cu nimic aminte de cel al părților, în altele, elementele locuțiunii păstrează, măcar într-o mică măsură, valoarea lor lexicală de bază; în sfîrșit, alte locuțiuni nu sînt decît asocieri „căutate" de cuvinte și de cele mai multe ori sînt creații individuale care s-au impus mai mult sau mai puțin. Desigur că vechimea și gradul de circulație a locuțiunilor respective își spun din plin cuvîntul. Distingem, așadar, după gradul de fuziune [2] a părților componente, trei categorii de locuțiuni substantivale [3]. Această clasificare e susceptibilă de modificări, desigur, întrucît „între cele trei grupuri de locuțiuni nu se pot trasa hotare fixe și sigure, ele confundîndu-se în mod imperceptibil" [4].

Din categoria întîi ar face parte locuțiuni ca: *aducere-aminte, luare-aminte, gură-cască, zgîrie-brînză, papă-lapte, tîrîie-brîu, pierde-vară, verzi și uscate, apă chioară, încurcă-lume, răbdări-prăjite* și o serie de formațiuni pentru redarea noțiunii de *drac*: *ucigă-l-toaca, ucigă-l-vederea, ucigă-l-crucea, ucigă-l-tămîia* etc. [5]. Multe locuțiuni din această categorie provin din locuțiunile verbale respective. O caracteristică a formațiunilor categorisite aici o constituie complinirile. Acest fapt dovedește că între elementele locuțiunii există un avansat grad de sudură: băgarea *mea* de seamă, un punct *nou* de vedere [6].

Toate locuțiunile substantivale provenite din cele verbale pot primi prefixul *ne-*: *neaducere aminte* (neamintire), *nebăgare de seamă, neînvățare de minte* etc.

Afirmația Floricăi Dimitrescu după care locuțiunile substantivale, indiferent de categorie, „se identifică numai cu cuvinte simple" [7] este inexactă. Locuțiuni substantivale ca: *pierde-vară, foc de paie, terchea-berchea* ș.a. nu pot fi înlocuite printr-un singur cuvînt. În general, locuțiunile substantivale din categoria întîi sînt formate din două cuvinte: mai rare sînt locuțiunile, din această categorie, ale căror elemente sînt unite printr-o conjuncție sau prepoziție; din această cauză ele sînt mai scurte decît locuțiunile din celelalte categorii.

[1] Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 34.

[2] Pentru moment, nu avem în vedere felul cum se comportă, gramatical, fiecare categorie de locuțiuni substantivale.

[3] Ne-au fost de un real folos în această privință criteriile după care Florica Dimitrescu (*op. cit.*) a categorisit locuțiunile verbale.

[4] *Ibidem*, p. 334.

[5] Pentru noțiunea de *drac* și denumirile corespunzătoare, v. *Numele dracului în românește* de G. Pascu, în „Viața românească", V (1910), nr. 6, iunie, p. 298—301, precum și Zanne, *Proverbele românilor*, VI, p. 555. În total am găsit peste douăzeci de numiri, ceea ce este foarte puțin față de cîte vor fi existînd aiurea. Dacă pentru noțiunea *femeie stricată* prof. G. Istrate găsea peste două sute de numiri (cf. I. Iordan, *Stilistica...*, p. 349) nu se poate ca pentru *drac*, noțiune foarte răspîndită și veche, să nu existe în limbă măcar pe jumătate.

[6] Cf. și Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 38.

[7] *Ibidem.*

Locuţiunile din categoria a doua, spre deosebire de locuţiunile primei grupe, „păstrează, în linii mari, semnificaţia cel puţin a unuia dintre elementele componente" [1]: *scăpare din vedere*, *luare de cuvînt*, *strîngere de inimă* (emoţie), *cel de sus*, *alune de pămînt* (cartofi), *aur alb*, *aur negru*, *casă de veci*, *căţelul pămîntului*, *strîngere în braţe*, *brînză de iepure* (halva), *cai verzi pe pereţi*, *pui de lele*, *cel cu coarne*, *cel de pe comoară*, *ăl din baltă*, *cel din lăgărie* [2] etc.

Gradul de fuziune a cuvintelor din această categorie de locuţiuni e mai redus în comparaţie cu prima grupă. Aici intră cele mai multe locuţiuni substantivale. Majoritatea lor sînt creaţii poetice autentice, în speţă metafore: *ferestrele sufletului*, *căţelul pămîntului*, *sîngele domnului*, *tămîia dracului*.

O caracteristică esenţială a acestor formaţiuni este expresivitatea lor deosebită. Să se compare din acest punct de vedere *strîngere de inimă* (pentru care M. Sadoveanu are o adevărată atracţie), *boţ cu ochi* cu sinonimele simple: *emoţie* şi *copil*. Multe locuţiuni din această a doua grupă au în componenţa lor un pronume demonstrativ: *cel de sus*, *cel alb*, *cel de pe comoară*, *cel cu coarne*, *cel mititel*. La majoritatea acestor locuţiuni unul din termenii îmbinării e întrebuinţat în accepţiunea proprie, iar altul cu accepţiunea figurată, iar în fixarea sensului locuţiunii rolul determinant revine cuvîntului cu sensul propriu: *aruncătură de ochi* (ochire, privire), *brîul cerului* (curcubeu), *scăpare din vedere* (neatenţie), *purtător de veşti* (vestitor).

În acest grup de locuţiuni intră foarte multe numiri populare pentru diferite plante, păsări, insecte, fenomene ale naturii, boli etc.: *rochiţa rîndunicii*, *floarea-brumei* (brîndușă), *ac-de-mare*, *buhai-de-baltă*, *cucul armenesc* (pupăza), *cununa lui dumnezeu*, *floarea cununii*, *aprindere de plămîni* (pneumonie), apoi denumirile jocurilor de copii: *de-a baba oarba*, *de-a puia-gaia* etc.

În categoria a treia de locuţiuni substantivale intră o serie de îmbinări necunoscute limbii comune, creaţii ale scriitorilor, care rămîn locuţiuni, de multe ori, numai pentru opera scriitorului respectiv: *al doamnei vaci fiu* (Grigore Alexandrescu), *închinător al lui Alah* (musulman — Tudor Vianu), *ieşire din mormînt* (înviere), *chipurile vărsate* (arh. statui): „*Toate chipurile cele vărsate* le veţi pierde" (Biblia, 1688). Tot pentru *statui* am înregistrat în ultima vreme expresia substantivală *populaţia de piatră*: „*Populaţia de piatră* nu e distantă, ci proximă şi amestecată cu oameni" (G. Călinescu, *Sculptura cehă*, Cronica optimistului, „Contemporanul", nr. 18 (701), din 18 martie 1960).

Multe locuţiuni din această categorie nu sînt decît simple explicaţii, uneori definiţii succinte, perifraze care fac accesibilă noţiunea respectivă în masele de vorbitori.

---

[1] Cf. şi Florica Dimitrescu, *op. cit.*, p. 50.

[2] *Cel din lăgărie* (dracul) e discutat de Vasile Bogrea în articolul *Din sinonimica „dracului"* în „Dacoromania", IV (1924—1926), partea a II-a, p. 874—876. Această locuţiune substantivală a fost explicată în două feluri: Zanne în Prov. VII, p. 30, spune că *lăgărie* însemnează „loc unde e zarvă, gălăgie mare". Zanne îl pune în legătură cu *logoreie*. Vasile Bogrea îl pune în legătură cu *răgălie* (pl. răgălii) „rădăcinile plantelor de pe marginea apelor, acelea în care se ascund peştii sau racii" şi-l găseşte atestat la Codin.

„*Amestecarea de sînge* (= incestul) se face în doo chipuri" (Pravila Moldov., p. 117).

„Harta testamentului, *adecă carte cu limbă de moarte*" (Dosoftei, *Viețile sfinților*, p. 65).

Tot în limba veche se folosea *așezător de slove* (zețar) [1].

„Cu mult mai lesne era în limba latinească cea de obște să se bage cuvinte și *chipuri de graiu* în vorba latinească cea corectă" (= expresii: P. Maior, *Istoria.....*, p. 235).

„Și fluieră o dată, de nici fluieratul de la *carul de foc* nu l-ar fi întrecut" (Reteganul: locomotivă, tren).

„*Carele de asalt* înțepeniră în lungul drumurilor" (Cont., 1949). Desigur, exemple de acest fel se găsesc multe în literatura veche și în cea de tranziție spre epoca modernă, cînd o serie de noțiuni științifice erau redate, pînă la impunerea neologismului respectiv, prin mijloacele interne ale limbii noastre. Se poate urmări astfel, în procesul acesta de impunere a terminologiei științifice moderne, felul în care erau redate în limbă o serie întreagă de noțiuni noi. Mai sînt locuțiuni substantivale de acest fel care se păstrează și circulă și astăzi în popor. Datorită pătrunderii științei și tehnicii în masele largi populare, ele au, desigur, o situație precară.

Multe locuțiuni substantivale din ultima categorie se întîlnesc în așa-numitul limbaj tehnic [2], de specialitate, caracteristic unui anumit domeniu de activitate. Și acestea au o răspîndire limitată. Iată cîteva din domeniul sportului: *sportul minții* (șahul), *un-doi* (serie de lovituri la box), *sportul cu mănuși* (boxul), *jocul cu balonul rotund* (fotbalul), *fotbalul cu mîna* (handbal, atestat la Eug. Barbu, Cont., din 17.III.1961, p. 2) etc.

Tot în această categorie de locuțiuni substantivale intră o serie de asociații cu caracter eufemistic: *încetarea din viață* (moartea), *pierderea conștiinței* (cunoștinței, minții = înnebunire, leșin) ș.a.

Un vădit iz livresc conțin formații de felul: *cal troian* (stratagemă de care se folosește un dușman pentru a reuși să pătrundă în tabăra adversă; inamic deghizat sub masca unui binefăcător) [3], *călcîiul lui Achile* (partea vulnerabilă a unui om), *marele anonim* (poporul), *Bardul de la Mircești* (Alecsandri), *autorul „Luceafărului"* (Eminescu).

Chiar formații de tipul *locuitor al Iașului* (ieșean), avînd în vedere că denumesc o singură noțiune, ar putea intra în această categorie [4].

★

[1] Cf. DA, s.v. *a așeza*.

[2] Amintesc cu titlu de informație că foarte multe locuțiuni substantivale se întîlnesc și în limbajul argotic. Iată cîteva exemple: *pardesiu de scînduri* (sicriu), *manșetă de gagică* (brățară), *picior de porc* (pistol), luate din Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în „Grai și suflet", VII (1937), p. 95—131. Multe exemple se găsesc și în articolul *Din argotul școlarilor* al prof. Gh. Agavriloaei, în BIFR, IV (1937).

[3] Explicația e dată după DL, vol. I, A—C, p. 313.

[4] Aici ne despărțim de Florica Dimitrescu, care consideră că perifrazele *a veni din nou* și *locuitor al Bucureștiului* (*op. cit.*, p. 31) exprimă fiecare cîte două idei, noțiuni. În analiza gramaticală *din nou* nu constituie o parte morfologică distinctă, ci se atașează pe lîngă verbul *a veni*, arătînd că acțiunea se repetă. Deci *a veni din nou* e un verb iterativ, arătînd că una și aceeași acțiune (= noțiune) se repetă de două sau mai multe ori. La fel îmbinarea *locuitor al Bucureștiului* redă o singură noțiune — bucureștean. Florica Dimitrescu pleacă tocmai

Spuneam la început că lucrarea de faţă nu reprezintă decît o primă parte dintr-o lucrare mai mare, *Locuţiunile substantivale în limba romînă.* Înainte de analiza trăsăturilor gramaticale ale locuţiunilor substantivale, unde vom avea ocazia să facem dese referiri la celelalte locuţiuni, ar fi prematur să se tragă o serie de concluzii în legătură cu faptul de limbă pe care-l discutăm. Pentru moment putem spune doar că locuţiunile substantivale sînt în limba romînă o realitate pe care tratatele de gramatică trebuie să o consemneze ca atare.

O problemă dificilă pe care o ridică, atît teoretic cît şi practic, formaţiile substantivale, e aceea a distincţiei care trebuie făcută între locuţiunile substantivale şi substantivele compuse. Accentul trebuie pus, în această discuţie, după părerea noastră, pe latura semantică a părţilor îmbinării respective. Şi substantivele compuse şi locuţiunile substantivale sînt îmbinări constante de cuvinte care formează unităţi semantice şi gramaticale. Sensul propriu sau figurat e determinant, credem noi, în încadrarea, din punct de vedere gramatical, a îmbinării respective în rîndul substantivelor compuse sau al locuţiunilor substantivale. Pe cînd locuţiunile substantivale au sau pot avea ca echivalente cuvinte simple (*părere de rău* — regret) substantivele compuse nu au, în marea lor majoritate, sinonime simple, ele explicîndu-se şi definindu-se numai prin părţile lor componente (*rău de mare*).

O comparaţie adîncită între toate cuvintele compuse şi locuţiunile respective ar aduce lumină în această discuţie. Oricum, în morfologie, la *Substantiv*, trebuie să se vorbească despre s u b s t a n t i v e s i m p l e (*sat, casă*), c o m p u s e (*rău de mare*) şi l o c u ţ i u n i s u b s t a n t i v a l e (*verzi şi uscate*).

---

de la ideea că bucureştean exprimă două noţiuni, ceea ce, după părerea noastră, contravine regulilor logicii. Judecînd astfel, ar însemna să spunem că cuvinte ca : ţăran, orăşean, american exprimă fiecare cîte două noţiuni.

UN VOCATIV REGIONAL

DE

ILIE DAN

Cei care s-au ocupat cu studiul vocativului romînesc au semnalat şi anumite forme din limbajul familiar sau din graiurile populare, constatate prin anchete dialectale, în hărţile *Atlasului lingvistic romîn* sau în opere literare şi culegeri folclorice. Asemenea forme au fost sesizate de Philippide [1], Puşcariu [2], Iordan [3], iar recent de către M. Zdrenghea [4], care, în studiul *Un vocativ regional*, se ocupă de formele întîlnite în Valea Sebeşului (reg. Hunedoara) şi în împrejurimile Sibiului. Acest vocativ, terminat în *-ău, -eu, -uleu*, provine din cel „obişnuit urmat de interjecţia *-hău* rostite împreună" [5]. Folosit mai ales de femei şi copii, acest vocativ compus a devenit după părerea lui Zdrenghea „un vocativ al duioşiei, al tandreţei, un vocativ al intimităţii" [6].

Într-o anchetă dialectală efectuată în iulie 1962 în regiunea Suceava (raioanele Gura Humorului şi Cîmpulung) a fost înregistrat un vocativ popular de formă scurtă la numele de rudenie şi la cele de persoană, masculine şi feminine. Formele acestui vocativ, de tipul *ma* (*mamă*), *ta* (*tată*), *matu* (*mătuşă*), *Toa* (*Toadere*), *Vasi* (*Vasile*), *Pa* (*Pavele*) sînt întrebuinţate de către toate categoriile de vorbitori. În timp ce vocativul cu formă scurtă la gradele de rudenie se întrebuinţează fără interjecţii (nu se spune *măi ta* sau *măi unce*), cel de la numele de botez (şi în special la cele masculine) apare precedat de interjecţiile *măi, mă, bre*: *măi Gheo, bre*

---

[1] Se referea la cele din Moldova: *mamăi, fătăi.*

[2] „Interjecţiile *măi, mări, bre, fa* sînt instrumente gramaticale de care limba noastră face foarte adesea uz spre a da vocativului o formă distinctă de a nominativului sau numai spre a întovărăşi vocativele formate cu desinenţe", *Limba romînă*, vol. I, p. 39.

[3] *Stilistica*, p. 117: „Vocativul este întovărăşit adesea de o interjecţie: *măi babo, măi hoţule, măi fată, fă Ileană.* Obişnuit apare cel puţin prin Moldova *hăi* care se pune după substantiv şi se aglutinează cu acesta".

[4] Vezi *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 939—940.

[5] M. Zdrenghea, *art. cit.*, p. 939.

[6] *Ibidem*, p. 940.

Pe (Petre), *mă Lexa* (Alexandre). La substantivele feminine, nume de persoane, vocativul apare fie simplu, fie precedat de *tu*: *Save*, *Liono* (Eleonoră), *Viro* dar şi *tu Save*, *tu Ilia*. Uneori, cînd substantivele nume de persoane sînt urmate de interjecţia *hăi*, se foloseşte forma întreagă a vocativului: *Ileană hăi*, *adă nişte otavă*; *fimeie hăi* [1], *gata-i sorbala* (= supa)? Sînt şi cazuri, mai rare, cînd vocativul lung este precedat şi urmat de interjecţie: *tu, fată hăi*; *măi, nevastă hăi*; *bre omule bre*. Evident, graiul acestor comune [2], cunoaşte şi formele din Moldova de la care pornise Philippide să explice vocativul feminin în *o* (*mamăi*, *tatăi*, *moşicăi* [3]), dar acestea apar mai mult în vorbirea copiilor şi a tinerilor.

Vocativul semnalat are o formă scurtă rezultată din apocopa silabei finale a vocativului obişnuit sau a nominativului întrebuinţat ca vocativ (la numele feminine, deoarece lipseşte desinenţa-*o*, vocativul are aceeaşi formă cu nominativul: *soră*, *noră*, *fimeie*, *nevastă*). El se întîlneşte şi la diminutive, hipocoristice: *Elviruţă* > *Viruţă* > *Viru*; *Mariucă* > *Marincúţă* > *Mariucú*; *Niculiţă* > *Culiţă*, *măi Culí*.

Din *Gheorghe* a rezultat forma *Gheo* (în vorbirea tinerilor se aude şi *Gi*, provenit din *Gigică*, din care a căzut silaba iniţială şi cea finală, cuvînt care este o variantă aşa-zisă „domnească" [4] a lui *Georgică*), din *Dumitre* > *Dumí*, din *Toadere* > *Toá* etc. În formele acestui vocativ scurt accentul cade întotdeauna pe silaba finală, indiferent dacă e vorba de nume de rudenie sau de nume de botez: *mamú*, *má*, *uncé*, *matú*, *cumă*; *Mardalí* (Magdalena), *Sancí* (Zamfira), *Trifá* (*Trifane*), *Solová* (Silvestre) etc. Neîndoielnic că elementul afectiv a fost hotărîtor în extistenţa acestui vocativ scurt, determinînd valoarea hipocoristică a anumitor forme de vocativ. Vorbitorul, adresîndu-se unei anumite persoane (din familie, dintre rude sau cunoscuţi), exprimă dragostea, simpatia sau alte sentimente faţă de cel căruia i se adresează. Asemenea lucruri îl îndreptăţeau pe S. Puşcariu [5] să scrie despre numele de persoane: „Abrevierile cele mai capricioase se întrebuinţează la numele de persoane spre a exprima simpatia sau dragostea faţă de cineva. Asemenea hipocoristice abundă la noi, fie că se elimină partea întîi a cuvîntului, de exemplu Veta din Elisaveta, Din din Constantin; partea finală, de exemplu Costea din Constantin; sau partea de mijloc, de exemplu Nae din Nicolae". La fel stau lucrurile

[1] Asemenea vocative sînt înregistrate tot în regiunea Suceava de Gh. Iftinchi, *Graiul din Frătăuţii vechi* (*rn. Rădăuţi, Suceava*) în „Limba romînă", IX (1960), nr. 3, p. 76; „Vocativul este întărit prin interjecţia *hăi*, de exemplu: tătucă-hăi, mămucă-hăi, bătrînă-hăi, fimeie-hăi".

[2] Cele mai multe exemple le avem din comunele: Pîrteştii de Jos, Stulpicani, Comăneşti şi Caşvana — cea mai apropiată de punctul 386 (Marginea-Rădăuţi) din ALR.

[3] *Moşică* are sensul de „bunică", ca în Maramureş. Vezi harta 170 *bunică* din ALR 1, v. II, punctele 361, 370, 375, 388, 392, şi I. Bîrlea, *Balade, colinde şi bocete din Maramureş*, I, 1924, p. 125. *Moş* are sensul de „bunic", nu de „unchi" ca în Moldova. Asupra problemei a se vedea M. Sala, *Termenii pentru unchi după Atlasul lingvistic romîn*, în SCL, VI (1955), nr. 1—2, p. 133—153.

[4] În ultimii ani majoritatea noilor născuţi poartă nume ca la oraş: Doina, Dorin, Doru, Liviu, Eugen, Dan, Rodica, Lăcrimioara. Numeroase asemenea nume s-au înregistrat în comuna Todireşti, raionul Gura Humorului.

[5] Vezi *Limba romînă*, I, p. 48. Autorul credea că vocativul cu interjecţie ajută la „economia limbii" — *op. cit.*, p. 35.

şi cu termenii de înrudire[1]. Aici cu atît mai mult trebuie să avem în vedere starea sufletească, deoarece, cine se adresează mamei, de exemplu, poate fi stăpînit de anumite sentimente: dragoste, duioşie, frică, mirare, îndoială.

Poate că în directă legătură cu elementul afectiv, trebuie să menţionăm apropierea vocativului de imperativ, făcută pentru prima dată de P. Trost[2]. În Ardeal şi Bucovina, dar mai ales în Maramureş se întîlnesc numeroase forme verbale scurtate (chiar dacă nu sînt numai la imperativ): *tá* (taci), *iá* (iată, uită-te), *tré* (trebuie) — întîlnite frecvent în Bucovina; *am fo*[3] *luaţi, să topé* (indicativ prezent) etc. Bineînţeles, unele forme verbale scurtate se datoresc lipsei desinenţei *-ez, -esc* la unele verbe de conjugarea I şi a IV-a, fenomen care a fost semnalat şi în Banat (se aude: *lucru, lucră*; *greblu, el gîndé*(şte), *povesté* etc.). Existenţa acestor forme scurtate ale verbului în Maramureş şi Bucovina este un indiciu al originii vocativului abreviat din localităţile anchetate, problemă legată de răspîndirea geografică a vocativului în discuţie.

Consultînd 15 hărţi din *Atlasul lingvistic romîn* (partea I, volumul II, 1942, Sibiu), culegerile de folclor din Maramureş şi monografia lui Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, constatăm că asemenea vocative sînt frecvente în Maramureş, cu deosebire în aria vecină cu Bucovina, de la Borşa şi Vişeu pînă la Vatra Dornei şi Cîrlibaba. Chiar dacă nu se întîlnesc forme de vocativ scurt, cele înregistrate sînt de multe ori identice cu cele din Bucovina. Un exemplu ni-l oferă harta 152[4] *tată*, la care anchetatorul precizează în note: „Potrivit felului cum am pus întrebarea, răspunsurile, cu forma de singular par a fi toate în vocativ". Alături de formele *tată* (cu accentul ca în Bucovina) — din punctele 361 şi 350 şi *tatúcă* (cunoscută de asemenea în graiurile din nordul Moldovei) din punctul 375, s-a înregistrat şi forma scurtă: *tatú* (din *tătúcă*) în punctul 393. Forme scurtate întîlnim şi în harta 165 — *unchi*, punctele 361 şi 352: măi *unté* şi *unté*[5]. În aceeaşi regiune, harta 167 — *mătuşă* înregistrează în punctele 347 şi 361 formele: *hăi mătú, mătú* (anchetatorul precizează că e vorba de vocativ). Foarte interesantă şi concludentă este harta 198 intitulată *măi*[6] (*cum strigi pe un bătrîn?*). Subiectele anchetate au înţeles să strige pe nume un bătrîn cunoscut. De aceea

[1] „Şi termenii de înrudire sufăr adesea asemenea schimbări: naş e scurtat din nănaş (pentru nunaş, diminutiv din nun), tuşă se aude în loc de mătuşă" — Puşcariu, *op. cit.*, p. 48.

[2] Cf. *Qu'est ce que le vocatif?*, BL, XV (1947), p. 5—7.

[3] General în Ardeal şi Maramureş, l-am întîlnit la Tache Papahagi: *Graiul şi folclorul Maramureşului*, 1925, p. 32, 66. Alte exemple la Ţiplea: *mi-oi fá*, p. 439; la I. Bîrlea, p. 11, *mi-a tré*(ce) *se topé*, p. 121, *batjocuré*, p. 50, *ai fó*, p., 64, *el jelé*. E drept că uneori anumite forme pot fi datorate şi necesităţilor de metric ă populară. În general însă, fenomenul caracterizează nord-vestul ţării.

[4] Toate hărţile sînt din *Atlasul lingvistic romîn I*, vol. II, Sibiu, 1942.

[5] Ceea ce e interesant e faptul că în localităţile Marginea (386) şi Ciocăneşti (365) — anchetate de Sever Pop, cele mai apropiate de comunele anchetate de noi — nu s-au înregistrat forme ca *unté* sau *matú*.

[6] Pentru formele de adresare, vezi Valeriu Rusu, *Formule de adresare în limba romînă (mă, măi)*, în „Limba romînă", VIII (1959), nr. 1, p. 52—60.

apar forme ca *măi D'ió* (361) *măi Pé* (347), *măi Iuá* (351), *măi Iuó* (348), *Iuá* [1] (351) — adică *măi Gheorghe, Petre, Ioane.*

În punctele 388, 395, 476 s-a răspuns cu *măi tu.* În graiul din comuna Pîrteştii de jos această formă de vocativ este formula de adresare soţului: *măi tu, mergi la pădure?* Uneori, în familie, ca să dea o notă de prestanţă, soţia se adresează cu *măi tu, cel bătrîn.* Soţul se adresează soţiei cu *tu hăi* sau *tu, cea bătrînă: tu hăi, unde-s cioveile stînii?*; *tu, cea bătrînă dă-le de mîncare, să plece!* În cazul din urmă formulele de adresare se folosesc cînd sînt copiii de faţă.

Exemple numeroase pentru vocativul cu apocopa silabei finale oferă şi harta 199 — *fă.* Formele înregistrate în Maramureş sînt aceleaşi ca în Bucovina. Astfel, *tu Iliá*[2] (352); *tu Marí* (343) — formă întîlnită şi în comunele Bosanci, Dumbrăveni, Ipoteşti din jurul oraşului Suceava; *Anu*[3] (351). Harta 202 — *bade* dovedeşte că vocativul scurt este întîlnit în Moldova de nord şi Bucovina. Forma *badi* (deşi în cîteva localităţi are accentul schimbat — *bádi*) cuprinde o arie destul de întinsă, în punctele: 364, 370, 396, 406, 418, 434, 552. S-a înregistrat şi forma *unté* în punctele 343, 348, 351, 352, 361.

Prezenţa formelor de vocativ scurt în Maramureş o dovedeşte şi harta 205 — *bărbate.* Aproape în aceleaşi puncte ca în hărţile menţionate mai sus se întîlnesc forme ca: *măi Iuă* (354), *măi Dió*[4]. În note anchetatorul mai dă şi alte exemple: *măi Pă* (*Petre*), *măi Mihá* (*Mihai*), *măi Dumí* (Dumitre).

Se-nţelege, în toate hărţile consultate se întîlnesc şi formele obişnuite de vocativ sau, mai ales, cele de nominativ egal cu vocativul.

Originea vocativului scurt, deci, trebuie căutată în Maramureş[5], deoarece aici se întîlnesc numeroase forme (verbale şi vocative), în care silaba finală a dispărut. Din Maramureş fenomenul s-a răspîndit în Bucovina şi Moldova de nord[6]. Explicaţia nu este dificilă, căci cerce-

---

[1] Anchetatorul explică în note că e vorba de *Petre, Ioane* şi dă şi alte exemple: *măi Alé* < Alexandru (în Bucovina se spune *Lexá*), *măi Vasí* < Vasile. Subiectul din punctul 348 preciza că: „dacă e mai bătrîn se zice — *hăi ūtié*" (deci tot formă scurtă).

[2] În comuna Pîrteştii de jos, a existat o familie în care soţul se adresa soţiei cu: *tu Iliá*, iar aceasta cu *măi Ghió.* Aceste formule de adresare erau atît de frecvente în vorbirea lor, încît cu vremea, oamenii i-au poreclit *tu Ilia* şi *măi Ghio*: „S-au răscolit oile şi *măi Ghió* n-a venit să le ieie"; „*Tu Ilia* merge în ţarnă la prăşit". La fel a fost poreclit un bătrîn care folosea expresia *măi, omule, măi,* cum i s-a spus şi după moarte.

[3] Acelaşi subiect din punctul 348 precizează, într-o completare: „Dacă e mai bătrînă se zice şi *hăi matú*".

[4] Aceste forme scurte pot fi întîlnite şi în volumul *Folclor din Transilvania,* vol. I, 1962, capitolele referitoare la Maramureş. Numeroase exemple de forme cu apocopa silabei finale se găsesc în lucrarea lui Ştefan Giosu, *Subdialectul maramureşean* (în curs de apariţie), în „Studii şi cercetări ştiinţifice" (Iaşi), f. 1, 1962.

[5] I. Turcuş ne comunică că în com. Dragomireşti şi în alte comune de lîngă Vişeu şi Borşa, acest vocativ este viu şi general.

[6] Nu posedăm material dialectal în această privinţă din Moldova, ca să ştim dacă vocativul în discuţie este tot atît de frecvent ca în Bucovina. Dar aşa cum reiese din unele hărţi ale ALR, acest vocativ s-a răspîndit în nordul Moldovei. Stelian Dumistrăcel în *Glosar regional,* „Limba romînă", X(1961), nr. 3, p.238—240 dă exemplul *ma* (în com. Zvorîştea, raionul Dorohoi, reg. Suceava) despre care scrie: „cuvînt (prescurtat de la mamă) folosit mai ales ca o prescurtare după ce s-a pronunţat cuvîntul mamă la vocativ" şi *ta* (pentru tată). Auto-

tările istorice au confirmat valuri de migrațiuni ale maramureșenilor în Bucovina [1].

De altfel, numeroase trăsături fonetice, morfologice și, mai ales, lexicale comuna graiurilor din Bucovina și subdialectului maramureșean, probează lingvistic acest lucru [2]. Că în Maramureș trebuie căutată originea vocativului în discuție, o dovedesc și textele populare culese din această regiune. În volumul lui I. Bîrlea, *Balade, colinde și bocete din Maramureș*, vol. I, 1924, p. 30, în versul „Nu fi *Ioa* supărat" atrage atenția vocativul *Ioá* (Ioane), iar la pagina 54 și 73 forma *Niță* (Aniță). Forme similare se găsesc și în textele ce însoțesc volumul lui Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, 1925, p. 92, unde întîlnim vocativul *Iri* („Lasă *Iri'* prîndzu pus"), formă întîlnită și în Bucovina (pentru Irină). De altfel, Tache Papahagi, în nota de la capitolul de toponimie și onomastică, scrie: „Onomastica e relativ cu totul redusă. Se aude oriunde Gheorghe sau mai bine zis Ghió [3], Glió, Ioá, Pă etc."

În comunele anchetate aceste forme de vocativ sînt foarte răspîndite la numele de persoană și la cele care denumesc grade de rudenie. Iată și alte exemple: *Casiá mă Ilí* (bătrînii spun *mă Lí*, deci cu afereza silabei inițiale), *bre Nicanoá* (am auzit și *Nicanoare*), *măi Grigó*, *măi Ște Ștefane*), *Haralú* (de la *Haraluță*, diminutiv de la *Haralampie*), *măi Ni*, (*Nică*, de la *Ionică*), *Nițú* (de la *Nițúcă*), *Solová* (*Silvestre*), *Toá* (*Toadere*), *măi Lá* (*Lazăre*); *Casá* (*Casandră*) *Floa* [4] (*Floare*) *Savé*, *Gaci* (*Gafiță*), *Raci* (*Rahilă*), *Viró* (*Vironie*); *cuscrí*, *vecí* (*vecine*), *cumá* (*cumătră*).

E de reținut că aceste vocative nu au o funcție specială (cum e cazul celor semnalate de M. Zdrenghea, numite de autor „vocative ale intimității"). Ele se întrebuințează de către toți vorbitorii, indiferent în ce raport se află unii cu alții. Într-o epocă mai veche, probabil, acest vocativ era folosit numai între membrii familiei, avînd un pronunțat caracter afectiv. Cu vremea el s-a generalizat, mai ales că era ușor de pronunțat, fiind întrebuințat ca un vocativ obișnuit. Este greu de precizat care va fi soarta vocativului scurt în viitor. În orice caz, general și foarte întrebuințat, legat de elementul afectiv caracteristic acestui caz, vocativul prezentat va persista o vreme în graiurile de tranziție din partea de nord-est a țării.

---

rul ne-a comunicat că în raionul Dorohoi, vocativele scurte sînt frecvente la numele de persoane.

[1] Cf. Ion Nistor, *Bejenarii ardeleni în Bucovina*, în „Codrii Cosminului", II și III, 1925—1926.

[2] Vezi G. Istrate, *Despre însemnătatea cercetărilor dialectale*, SCL, VI (1955), nr. 1—2.

[3] Izolat, forme ca *Ghio*, *Vasî*, *ma* (mamă) se întîlnesc și în unele localități de pe lîngă orașul Iași. Forma *Gheo* e întîlnită și la Al. Graur, *Glosar din comuna Reviga* (*Ialomița*), BIFR, V (1938), p. 165. Dată și de I. Iordan pentru graiul din Tecuci, alături de *Ra* (*Radule*), *ibid.*, p. 181. A. Vraciu ne comunică că și în unele graiuri rusești se întîlnesc forme de vocativ scurt (*mam* „mamo").

[4] În comunele Botoșana și Cașvana, vocativul *Floá* este atît de des întrebuințat, încît vorbitorii altor comune sînt conștienți de acest lucru. Un subiect anchetat, din comuna Pîrteștii de Jos, explica — „Floá se spune și la noi, da aiasta-i a botșănarilor și cașvanarilor".

GLOSAR REGIONAL

Regiunea Suceava (raionul Gura Humorului, com. Berchişeşti)

ACASTÁIE, *acastăi*, s.f. = construcţie mare, înaltă.

AGÎMBÁ, *agîmb*, vb. I tranz. = a face să se strîmbe de durere sau de frig : *e un ger de te agîmbă.*

ALEGÚT, interj. = gata, s-a terminat : *de acuma, aleguţ !* (se spune, de exemplu, cuiva căruia i s-a sistat un beneficiu).

BARC, *-uri*, s.n. = loc umed acoperit cu tufe : *oile care pasc în barc capătă gălbează.*

BASALÁGĂ, *basalăgi*, s.f. = traistă lungă urîtă.

BELTÍ, *beltesc*, vb. IV intranz. = (despre funii, prăjini etc.) a se curba puţin la mijloc : *natra beltește la o margine.*

BÉRE, *beri*, s.f. = petrecere organizată de flăcăi în sărbătorile de iarnă : *fata care a dat la bere poate să-şi aştepte peţitori.*

BERLOJÍ, *berlojesc*, vb. IV tranz. = a căptuşi : *şi-a berlojit cămara cu strujeni ca să nu-i îngheţe barabulele.*

BIZÁRĂ, *-e*, s.f. = condei pentru împestriţat ouăle, format dintr-un tub de tablă cu mîner, prin care e trecut un fir de păr.

BÎRLÁC, *-i*, s.m. = papuci largi de pîslă, asemănători cu şoşonii.

BLĂZNÍ, *blăznesc*, vb. IV refl. = a se intimida, a-şi pierde cumpătul.

BÓTOŞ, *-i*, s.m. = chicheriţă, căpuşă ; *mieii-s plini de botoşi.*

BRAI, *-uri*, s.n. = pilug de bătut brînza, cu minerul încrustat ca să nu alunece din mînă.

BROBI s.m.pl. = ciorbă de legume acrită cu zer şi dreasă cu ou şi smîntînă.

BUJÁLĂ s.f.sg. = căldură mare, zăpuşeală.

BUJÉTITĂ, *-e*, s.f. = bagaj.

BUNTUZUÍ, *buntuzuiesc*, vb. IV tranz. = (despre oameni) a nelinişti, a agita, a răscula.

BUZUNTÁTIE, *-i*, s.f. = răscoală.

CAPARÁ, *capără*, vb. I tranz. = săgeta : *mă capără peste şale.*

CĂSUÍ, *căsuiesc*, vb. IV tranz. = a desfiinţa : *oghialul ista rupt ar trebui căsuit.*

CHET, interj. = cuvînt cu care se alungă pisica.

CHISĂU, *chisăie*, s.n. = cingătoare de piele, lată de cca. 2 dm. folosită de ţapinari ; în ea îşi păstrează tutunul şi paralele.

CIOÁBLĂ, *-e*, s.f. = trunchi de copac scorburos.

CIURUFÁLĂ, s.f.sg. = **1.** tină subţire, mai mult apă decît pămînt ; **2.** pleavă amestecată cu apă caldă, întrebuinţată pentru hrana vitelor.

CÎRJOÍ, *cîrjoi*, vb. I refl. = a se încorda : *boii la plug se cîrjoaie de le ies spinările ca secerea.*

CÎRNOSÍ, *cîrnosesc*, vb. IV tranz. = a dezmierda, a drăgosti: *mama își cîrnosește copilul.*

COLDÚȘ, *-i*, s.m. = copil rău, viclean.

COLDUSÍ, *coldușesc*, vb. IV tranz. = **1.** a ghionti, a bate; **2.** a șterpeli.

COLNICÍT, *-ă*, adj. = (despre oameni) slab, cu defecte fizice.

CORMĂLĂU, *-i*, s.m. = larva cărăbușului.

COSÍRE, *cosiri*, s.f. = suprafața cosită a cîmpului: *pe cosire pasc oile.*

COȘTÉI, *coșteie*, s.n. = dosul pernei.

COTĂÍ, *cotăiesc*, vb. IV refl. = a se chiti: *stă la oglindă și se cotăiește.*

COTÓZ, *-uri*, s.n. = murdărie, neorînduială.

COTOZÍ, *cotozesc*, vb. IV refl. = a se murdări: *m-am cotozit pe mîini de funingine.*

CRĂIÁN, *crăieni*, s.m. = consătean, compatriot.

CRÎNCED, *-ă*, adj. = crud, nefiert.

CRUHÓS, *-oasă*, adj. = fărîmicios: *covrigi cruhoși.*

CÚHAR, *-i*, s.m. = bucătar.

CURĂTOÁRE, *-tori*, s.f. = membrana în care a fost fătat vițelul.

CUTURLUÍ, *cuturluiesc*, vb. IV tranz. = a scotoci, a cotrobăi: *pisica îmi cuturluiește bucătăria.*

DĂLTÁR, *-i*, s.m. = carîmbii scării.

DIN, *-uri*, s.n. = daltă îngustă, puternică.

DÎRLĂÍ, *dîrlăiesc*, vb. IV intranz. = a cînta din fluier sau din trișcă.

DRÎGLĂ, *-e*, s.f. = cal slab, mîrțoagă.

DUMÉSNIC, *-ă*, adj. = sătios: *trifoiul e dumesnic.*

DÚRNITĂ, *-i*, s.f. = grup (de oameni sau de animale) care pășește mărunt, apăsat: *pe drum trec durniți de oi de-mi tremură pereții.*

FĂRBĂLĂU *fărbălaie*, s.n. = volan aplicat pe poala fustei.

FĂURÉȚI, s.m.pl. = favoriți.

FEDĚU, *fedeie*, s.n. = capac de lut ars, cu care se acoperă oalele.

FELEGÓS, *-oasă*, adj. = îmbrăcat în haine murdare și rupte, zdrențăros.

FÉSTER, *-i*, s.m. = brigadier silvic.

FLĚSTURĂ, *-i*, s.f. = femeie stricată.

FLISCĂÍ s.m.sg. = lapoviță.

FLISCĂÍ, pers. a III-a sg. *fliscăiește*, vb. IV impers. = a ninge amestecat cu ploaie, a cădea lapoviță.

FOI s.m.pl. = (peiorativ) copii: *are o casă de foi.*

FORTOIÁ, *fortoi*, vb. I intranz. = a aluneca, a patina: *sania fără șine fortoaie.*

FRUNȚÍ, *frunțesc*, vb. IV tranz. = a mînca numai fruntea nutrețului; a alege fruntea cerealelor, fructelor etc.

FUNDOÁIE, *fundoi*, s.f. = obîrșia unui pîrîu, a unei văi.

GARDÚȘ, *-uri*, s.n. = **1.** gard de bolovani construit în forma unui unghi ascuțit în albia nu prea adîncă a unei gîrle; în vîrful unghiului, așezat în direcția cursului apei, se fixează leasa de prins pește; **2.** dig alcătuit din două garduri paralele între care se pun bolovani, care împiedică revărsarea apelor.

GÎRGĂRET, *-ă*, adj. = mofturos la lucru sau la mîncare.

GÓLIȘTE, *-i*, s.f. = lipsă de zăpadă: *iarna goliște, vara secetă.*

GRIVÁLĂ, *grivele*, s.f. = suport de țăruși pentru drobul de sare din ocolul vitelor sau al oilor.

HARDĂUCĂ, *-ci*, s.f. = scobitură în albia rîului sau pe ogoare: *ploile au săpat hardăuci pe ogoare.*

HAPÚC, *-ce*, s.n. = minge: *băietanii se joacă de-a hapucu.*

HARTAPÉLE s.f. pl. = deșeuri de scînduri: *gard de hartapele.*

HAT, interj. = strigăt cu care se alungă porcii.

HĂRST, interj. = strigăt cu care se îndeamnă oile la strungă.

HĂZNUÍ, *hăznuiesc*, vb. IV refl. = a se folosi de ceva.

HEMEÍ, *hemeiesc*, vb. IV refl. = a se zăpăci.

HI, interj. = strigăt cu care se alungă cîinii.

HÎRGĂU, *hîrgaie*, s.n. = vas de lut cu toarte.

HÎRLĂ, *-e*, s.f. = porc de rasă inferioară.

HÎRLÓG, *-gi*, s.m. = porc slab, costeliv.

HOBLÎNCĂ, *mă hoblînc*, vb. I refl. = a se legăna pentru a-şi lua avînt : *cocostîrcul se hoblîncă de cîteva ori şi apoi sboară.*

HOBŞNÉŢ, *-uri*, s.n. = porţiune de pădure defrişată, în care pasc vitele.

HOÍ, *hoiesc*, vb. IV refl. = a se drăgosti.

HOIOÁBĂ, *hoioabe*, s.f. = femeie stricată.

HÓRĂ s.f.sg. = scama care iese din pănură la piuă : *sumanul de horă nu ţine.*

HULÚB, *-ă*, adj. = sur, cenuşiu : *boi hulubi.*

IJDĂNÍ, *ijdănesc*, vb. IV tranz. = a inventa, a născoci : *cîte nu ijdănesc astăzi copiii !*

IRÚGĂ, *-gi*, s.f. = vălcea acoperită cu iarbă, formată pe albia unui pîrîu secat.

ÎMBUCĂRÍ, *îmbucăresc*, vb. IV tranz. = a da animalelor un supliment de hrană, la intervale scurte : *am îmbucărit vaca de n-o mai cunoşti de mîndră ce-i.*

ÎMPĂIÁ, per. III sg. *împăiază*, vb. I tranz. = = (despre oi) a-i creşte lîna : *oaia pînă nu împăiază nu o poţi tunde.*

JUGUÍ, pers. III sg. *se juguieşte*, vb. IV refl. = **1.** (despre animale) a se roade, a se răni la gît : *dacă ari pe ploaie, boii se juguiesc* ; **2.** (despre lucruri) a se subţia : *osiile carului s-au juguit.*

JUP, *-i*, s.m. = snop de paie de secară îmblătită, sau de strujeni.

LÁSCAV, *-ă*, adj. = vesel, plăcut, glumeţ.

LEFĂRDĂU, *-aie*, adj. = vorbăreţ.

LET s.m.sg. = partea necoaptă a pîinii (mai ales la pîinea făcută din făină de grîu încolţit).

LETIÓS, *-oasă*, adj. = necopt, lipicios : *pîne letioasă.*

Material cules şi redactat de
PROCOPIE JITARIU

Note : 1. Cuvinte neînregistrate în alte lucrări lexicografice : *brobi, buzunţaţie, cîrjoia, cotăi, crăian, dălţar, durniţă, fărbălău, frunţi, hemei, hobşnel, let.*

2. Cuvinte atestate cu acelaşi sens în alte regiuni sau insuficient de bine localizate : *acastaie* (CADE : Moldova), *aleguţ* (DA : Bucovina), *basalagă* (Materiale, I, 158 : Deda-Topliţa), *bere* (DA : Transilvania, Bucovina ; Materiale, I, 18 : Blaj, ib. 158 : Deda-Topliţa), *bîrlac* (Coman, Gl. : Stroeşti-Suceava ; Lexic reg. p. 116 : Voitinel-Rădăuţi), *boloş* (DA : Transilvania, Bucovina ; Viciu Gl. : Cîmpeni ; Materiale, I, 160 : Deda-Topliţa), *brai* (DA : Moldova, Bucovina ; Scriban, D : Moldova), *bujală* (Coman, Gl. : Năsăud ; Materiale, I, 281 : Şieu Măgheruş ; Glosar reg. : Laura-Rădăuţi, Morăreni-Topliţa), *căpăstra* (DA ; CADE ; Lexic reg. p. 113 : Bilca-Rădăuţi), *cioablă* (DA), *cîrnosi* (DA ; Scriban, D.), *cosire* (Lexic reg. p. 113 : Bilca-Rădăuţi ; Glosar reg. : raionul Piatra Neamţ), *coştei* (DA : Straja-Rădăuţi ; Lexic reg. p. 100 : Bilca-Rădăuţi), *cotoz* (Materiale, I, 168 : Deda-Topliţa), *cotozi* (Coman, Gl. : Marginea-Rădăuţi), *crînced* (DA), *cruhos* (DA : Zagra-Năsăud), *curătoare* (Materiale, I, 282 : Şieu Măgheruş), *cuturlui* (Materiale, I, 169 : Deda-Topliţa), *drîglă* (CADE ; Scriban, D. : nord), *dumesnic* (CADE : Bucovina), *fedeu* (CADE : Transilvania), *felegos* (DA, CADE : Transilvania, Moldova, Bucovina ; Scriban, D. : nord-estul Transilvaniei), *feşter* (Scriban, D. : nord ; Lexic reg. p. 91 : Lisa-Făgăraş ; ib. p. 102 : Bilca-Rădăuţi ; Materiale, I, 171 : Deda-Topliţa), *fleştură* (DA ; CADE : Moldova, Oltenia), *foi* (CV 1951, nr. 3-4/43 : Baia Mare), *fundoaie* (Glosar reg. : Coverca-Vatra Dornei), *garduş* (Materiale, I, 173 : Deda-Topliţa), *golişte* (DA ; Scriban, D.), *hadăucă* (DA), *hapuc* (DA : Transilvania ; Viciu, Gl. : Josenii Bîrgăului-Bistriţa), *hăznui* (DA ; Scriban, D. : Transilvania, Moldova ; Lexic reg. p. 12 : Berbeşti-Sighet ; ib. p. 91 : Lisa-Făgăraş), *hîlbări* (DA), *hîrgău* (Scriban, D. ; CADE : Moldova, Bucovina, Transilvania ; Lexic reg. p. 16 : Baia Mare ; ib. p. 19 : Firiza-Şomcuta Mare ; Materiale, I, 74 : Vîlcele-Turda ; ib. 284 : Şieu Măgheruş), *hîrlog* (Lexic reg. p. 103 : Bilca-Rădăuţi), *hoi* (DA, CADE : Transilvania ; Viciu, Gl. : fostul judeţ Jiu şi Someş ; LR 1961, p. 569 :

raionul Vișeu), *horă* (Pașca, Gl : Căianu-Cluj), *huc* (Viciu, Gl. ; LR 1960, nr. 3/79 : Frătăuții Vechi-Rădăuți), *ijdăni* (DA), *împăia* (DA ; Ciausanu, Gl.), *jup* (CADE ; Lexic reg. p. 71 : Girișu de Criș-Oradea ; Glosar reg. : Drăgușeni-Fălticeni, Moiseni-Vișeu), *lascav* (Scriban, D.), *letios* (Viciu, Gl. : Abrud).

3. Cuvinte atestate cu alt sens (sau nuanță de sens) și în altă regiune sau insuficient de bine localizate : *agimba* (DA : Moldova ; Scriban, D. ; CADE : Transilvania ; Viciu, Gl. : Reteag-Dej, fostul județ Jiu), *aleguț* (Pașca, Gl. : Sîngiorz Băi-Năsăud), *basalagă* (Materiale, I, 54 : Vîlcele Turda), *belti* (Lexic reg. p. 98 : Bîlca-Rădăuți), *blăzni* (DA ; Scriban, D. : Transilvania ; CADE ; Lexic reg. p. 89 : Lisa-Făgăraș), *botoș* (Scriban, D. : Muntenia, Dobrogea ; LR 1961, p. 21 : Chisindia-Gurahonț), *buntuzui* (Glosar reg. : Ciocănești-Vatra-Dornei), *capara* (DA, CADE : Transilvania ; Scriban D. : Banat, Transilvania ; Viciu, Gl. : Săliște-Sibiu), *căsui* (Lexic reg. p. 99 : Bîlca-Rădăuți), *chisău* (CADE : Moldova), *ciurufală* (DA), *cîrnosi* (DA ; CADE ; Scriban, D ; DM), *colduș* (DA ; CADE : Transilvania, Maramureș ; Scriban, D. : Transilvania, Moldova, Muntenia), *colduși* (DA ; Scriban, D : nordul Moldovei), *colnicit* (DA), *cormălău* (DA : Straja-Rădăuți), *coștei* (DA : Moldova, Bucovina ; CADE : Transilvania ; Scriban, D. : Transilvania, Bucovina, Moldova ; Lexic reg. p. 23. : Hideaga-Șomcuta Mare ; Materiale, I, 253 : Geoagiu-Orăștie ; Glosar reg. : Bîlbor-Toplița), *cotoz* (DA ; Pașca, Gl. : Zagra-Năsăud ; Coman, Gl. : Coșbuc-Năsăud ; Materiale, I, 168 : Deda-Toplița ; LR 1961, p. 569 : raionul Vișeu), *cotozi* (DA), *crînced* (Coman, Gl. : Piatra Neamț), *cruhos* (DA), *cuc* (Viciu Gl. : Nocrich, Gura Rîului-Sibiu ; Coman, Gl.), *curătoare* (CADE ; Scriban, D.), *drîglă* (Pașca, Gl : Frata-Cluj ; Materiale, I, 170 : Deda-Toplița), *dumesnic* (CADE ; Scriban, D.), *feșter* (Glosar reg : Coverca-Vatra Dornei), *fleștură* (Materiale, I, 172 : Deda-Toplița), *fliscai* (DA ; Materiale, I, 69 : Vîlcele-Turda), *foi* (CADE ; Scriban D. ; Lexic reg. p. 100 : Bîlca-Rădăuți ; Materiale I, 70 : Vîlcele-Turda), *fundoaie* (DA ; CADE : Oltenia, Banat, Transilvania), *hîlbări* (Lexic, reg. p. 103 : Bîlca-Rădăuți ; ib. p. 117 : Voitinel-Rădăuți), *hîrgău* (DA), *hîrlă* (DA ; Coman. Gl. : Mățău-Muscel ; Glosar reg.), *hîrlog* (DA), *hoblînca* (Coman, Gl. : Coșbuc-Năsăud), *hoi* (Lexic reg. p. 45 : Suseni-Tîrgu Jiu) *hoioabă* (DA), *horă* (Lexic reg. p. 20 : Firiza-Șomcuta Mare), *huc* (DA : Moldova, Transilvania de nord, Bucovina ; CADE : Maramureș ; Pașca, Gl : Bistrița-Cluj ; Zagra-Năsăud ; Lexic reg. p. 24 : Șomcuta Mare ; Materiale, I, 284 : Șieu Măgheruș ; Glosar reg. : Vicovul de Sus-Rădăuți), *hulub* (DA ; CADE : Moldova, Bucovina ; Scriban, D. ; Lexic reg. p. 61 : Bogdana-Vaslui), *împăia* (CADE ; Scriban, D.), *jugui* (Coman, Gl. : Mățău-Muscel ; CV 1951, nr. 9—10/45 : Pîrșcoveni-Craiova), *jup* (Materiale, I, 77 : Vîlcele-Turda), *letios* (Coman, Gl. : Zagra-Năsăud).

4. Cuvinte atestate în aceeași regiune dar cu alt sens : *buntuzui* (Glosar reg. : Negrileasa-Gura Humorului), *fliscai* (LR 1962, p. 648 : Pîrțeștii de Jos-Gura Humorului).

5. Cuvinte atestate cu același sens, dar cu forme diferite și în regiuni diferite sau insuficient de bine localizate : *acastaie* (*acăstaie* : Scriban, D.—Suceava), *barc* (*bărc*, *berc* : DA — Transilvania, Scriban. D.— Rîmnicu Vîlcea, Transilvania, CADE — Moldova, Transilvania), *belti* (*bălți* : DA), *bere* (*berean* : DA), *berloji* (*berlui* : Coman, Gl, Materiale, I, 55—Vîlcele-Turda, ib. 280—Șieu Măgheruș ; *berleji* : Materiale, I, 207—Someș-Guruslău), *bizară* (*bizdare* : Coman. Gl.—Zagra-Năsăud), *botoș* (*botăș*, *botiș* : Materiale, I, 160—Deda-Toplița), *brai* (*brăiu* : CADE), *bujală* (*budeală*, *budelișle*, *dubelișle* : Glosar reg.), *buntuzui* (*buntului*, *bontălui* : Scriban, D.—Moldova ; *buntui* : Coman Gl.—Oprișeni-Rădăuți), *căpăstra* (*căpăstrui* : DA, CADE), *cioablă* (*cioaflă* : DA), *ciurufală* (*ciurfuială* : DA — Bucovina ; *ciurufleacă* : DA — Frata-Cluj ; Materiale, I, 61—Vîlcele-Turda ; *ciorofleacă* : Materiale, I, 61—Vîlcele-Turda), *colduși* (*coldoși* : DA), *cosire* (*cosorișle*, *cosiriște* : DA), *curătoare* (*curătură* ; DA, Coman, Gl.), *cuturlui* (*cutruli* : Materiale, I, 282—Șieu Măgheruș), *dumesnic* (*dumestic* : Materiale, I, 22—Blaj), *făureți* (*favoriți* : Dicț.), *fedeu* (*fideu* : Materiale, I, 171—Deda-Toplița), *felegos*

(*felelgos* : DA), *feşter* (*fester* : Glosar reg.), *fişcai* (*fişlău* : Lexic reg. p. 102—Bilca-Rădăuţi), *grivală* (*crivală* : DA), *hoblînca* (*hobîna* : LR 1961, p. 569 — raionul Vişeu ; *hobăni* : Paşca, Gl.—Bonţ-Gherla, Materiale, I, 211—Someş-Guruslău), *lefărdău* (*lefărgău* : Paşca, Gl.—Bonţ-Gherla ; *lefărdaie, leftrdaie* : Viciu, Gl.—Reteag-Dej).

6. Cuvinte atestate în regiuni diferite (sau insuficient de bine localizate) cu forme şi sensuri diferite : *acastaie* (*acăstău* : DA ; *acastăie* : Materiale, I, 155—Deda-Topliţa), *agîmba* (*gîmba, îngîmba* : Scriban, D.), *aleguţ* (*aleguş* : Coman, Gl. —Bonţ-Gherla), *barc* (*berc* : LR 1960, p. 130—Şutu-Turda), *basalagă* (*băsăragă* : Coman, Gl.—Coşbuc-Năsăud), *botoş* (*botăş* : Scriban, D.—Suceava), *bujetiţă* (*bujeniţă* : DA, CADE — Moldova ; *bujăniţă* : Scriban, D. ; *bujiniţă* : CADE — Moldova ; *bujetilă* : Coman. Gl.—Tătăruşi-Paşcani), *buntuzui* (*buntuzi* : DA — Transilvania, Materiale, I, 58—Vîlcele-Turda, LR 1961, p. 130—Şutu-Turda ; *buntăzi* : DA ; *buntului* : CV 1951, nr. 9-10/46—Mircești-Iaşi ; *buzuntui* : CV 1950, nr. 4/39 — Năsăud, CV 1951 nr. 3-4/43—Baia Mare ; *bozuntui* : CV 1951, nr. 3-4/43—Baia Mare), *chisău* (*chisea, chesea, chisa* : Scriban, D.), *cioablă* (*cioabă* : CADE — Transilvania, Bucovina ; *ciobă* : Viciu, Gl.—Bucium-Făgăraş), *cîrnosi* (*cărnosi* : CADE, Scriban, D.), *colduşi* (*culduşi, coldui* : DA), *coştei* (*coşteie* : CV 1950, nr. 1/32— fostul judeţ Ialomiţa), *cotoz* (*cotos* : Viciu, Gl.—Gherla, Todoran, Gl.—Haţeg), *crînced* (*crîncen* : Dicţ.), *curătoare* (*curătură* : DA, CV 1949, nr. 7/33—Floreşti-Covurlui), *drăglă* (*drînă* : Viciu, Gl.—Cornești-Cluj), *felegos* (*felelgos* : Viciu, Gl.—Suciu de Sus-Năsăud), *fîşcai* (*fîşlău* : Glosar reg.—Gălăneşti-Rădăuţi), *fleştură* (*flîştură* : DA ; *fleşteriţă* : CV 1951, nr. 3-4/45—Vaşcău), *fliscăi* (*fişcăi* : DA ; *fişcii* : CADE — Maramureş ; *flişcăi* : Lexic reg. p. 19—Firiza-Şomcuta Mare, Materiale, I, 283—Şieu Măgheruş ; *fîşcăi* : Materiale, I, 171—Deda-Topliţa, ib. 256—Sereca-Orăştie ; *fliscui* : LR 1961, p. 130—Şutu-Turda), *fortoia* (*fortoi* : Lexic reg. p. 102—Bilca-Rădăuţi, Materiale, I, 172—Deda-Topliţa), *gîrgareţ* (*gîrgariţ, gîrgaliţ* : DA — Moldova), *grivală* (*crivală* : DA ; *grivalău* : Materiale, I, 174—Deda-Topliţa), *harţapele* (*harţapale* : DA ; *harţaba* : CV 1951, nr. 1/37—Stoeneşti-Vîlcea ; *harţapea* : Glosar reg.—Drăguşeni-Fălticeni), *hărst* (*harst, hîrşt, hîrş* : DA), *hăznui* (*hăznăli, hăznălui* : DA), *hîrlă* (*hîrcă* : Glosar reg.), *hulub* (*hulug* : Coman, Gl.), *ijdăni* (*ijderi* : CADE, Scriban, D. ; *ijdiri* : Scriban, D. ; *ijdări, ijderî* : CADE), *irugă* (*ierugă* : DA, CADE — Oltenia, Banat, Transilvania, Scriban D., Materiale, I, 24—Blaj, ib. 178—Deda-Topliţa, DM), *îmbucări* (*îmbucături* : DA, Lexic, reg. p. 49—Bistriţa-Turnu Severin ; *îmbucătări, îmbucători* : DA), *jugui* (*juguli* : Materiale, I, 77—Vîlcele-Turda), *lascav* (*lascov* : Coman, Gl.—Bogdăneşti-Fălticeni).

7. Cuvinte înregistrate în dicţionare cu alte sensuri : *bere, cuc, din, hi, horă, hulub.*

L. MAREŞ

ARGUMENTE NOI ÎN SPRIJINUL PATERNITĂȚII LUI BĂLCESCU ASUPRA *CÎNTĂRII ROMÎNIEI*

DE

N. A. URSU

Într-un studiu mai amplu, publicat în „Iașul literar", nr. 12/1961, p. 52—70, am readus în discuție problema controversată a paternității *Cîntării Romîniei*. Reluînd analiza filologică a operei, abordată și de alți cercetători care și-au propus să stabilească paternitatea ei, am adîncit-o și, în lumina rezultatelor obținute, am privit în mod critic atît mărturiile contemporanilor lui Russo și Bălcescu în legătură cu această problemă cît și afirmațiile cercetătorilor de mai tîrziu. Numeroasele fapte de ordin tematico-ideologic, stilistic și lingvistic rezultate din comparația versiunilor *Cîntării Romîniei* din 1850 și 1855 între ele, precum și din comparația ambelor versiuni cu scrierile lui Russo și ale lui Bălcescu, ne-au dus la concluzia că, fără îndoială, opera aparține *în întregime* lui Nicolae Bălcescu, care o și tipărește pentru prima dată în 1850, la Paris, în unicul număr al revistei „Romînia viitoare", iar Alecu Russo nu face decît să reediteze poemul, în „Romînia literară" din 1855, cu unele modificări de natură să-i modereze combativitatea revoluționară și să-i știrbească pe alocuri valoarea artistică.

Concluzia noastră fermă a fost combătută între timp de profesorul Al. Dima[1] și de M. Bordeianu[2], însă nu cu vreo probă temeinică, rezultată din cercetarea filologică a textului sau dintr-un document demn de toată încrederea, ci doar prin simpla respingere nemotivată a dovezilor aduse de noi în discuție. De exemplu, primul „argument" cu care Al. Dima „reintră în luptă" este insinuarea că ne-am fi situat pe o poziție aprioric și, ca atare, întreaga noastră argumentare a căpătat un caracter su-

[1] Al. Dima, *Din nou paternitatea „Cîntării Romîniei". Argumente lingvistice pentru Bălcescu?*, în „Gazeta literară", nr. 29, din 19 iulie 1962, p. 6.

[2] M. Bordeianu, *Din nou despre paternitatea „Cîntării Romîniei"*, în „Iașul literar", nr. 1/1963, p. 63—67.

biectiv. Domnia sa nu demonstrează însă acest lucru. La adăpostul fragil al unor considerații generale de ordin metodologic, Al. Dima evită să ia în discuție argumentele filologice invocate de noi și nu se oprește decît la faptele de limbă prin care am demonstrat că versiunea *Cîntării Romîniei* publicată de Alecu Russo în 1855 este în fond versiunea dată de Bălcescu în 1850. În articolul citat am arătat că prezența în versiunea publicată de Russo a unor cuvinte și forme ca *barză*, *cîine*, *cusciug* „sicriu", *după* „de pe", *hrăpi*, *încumăta*, *înrodi*, *întunerecime*, *nor* și altele, care aparțin versiunii din 1850 a *Cîntării Romîniei* și se întîlnesc în mod obișnuit în scrierile lui Bălcescu, în timp ce *lipsesc* din scrierile romînești ale lui Russo[1], constituie o mărturie incontestabilă că Russo reproduce textul publicat de Bălcescu. Prin urmare, ne surprinde faptul că Al. Dima încearcă să explice prezența în versiunea din 1855 a unor cuvinte și forme specifice graiului muntean, cum sînt majoritatea celor menționate mai sus, prin *înțelegerea* care ar fi avut loc între Bălcescu și Russo cu privire la elaborarea *Cîntării Romîniei*. Termeni ca *barză*, *cîine*, *mîine*, *nor* și alții, „de mare și banală circulație", cum îi califică Al. Dima, sînt — mai ales pentru perioadele mai vechi ale limbii romîne literare — fapte de mare importanță, atunci cînd luăm în discuție paternitatea unei opere literare, cînd cercetăm limba unui scriitor etc. Chiar dacă asemenea cuvinte și forme au circulat pretutindeni prin cărțile și periodicele editate de munteni și s-au impus mai tîrziu în limba literară, scriitorii moldoveni de pe la 1850, ca și cei munteni sau ardeleni, foloseau încă numeroase particularități ale graiului regiunii căreia aparțineau. Puțini dintre moldovenii de atunci scriau *cîine* în loc de *cîne* sau *nor* în loc de *nour*, iar Russo nu este dintre aceștia. În orice caz, folosirea persoanei a doua a perfectului simplu (*ajunseși*, *fuseși*, *lăsași*, *vruseși*) și prezența unor cuvinte și forme ca *barză*, *cîine*, *cusciug* „sicriu", *după* „de pe" și altele *numai* în *Cîntarea Romîniei*, nu și în celelalte scrieri romînești ale lui Russo[2], nu se pot explica prin faptul că scriitorul moldovean „pusese la cale — după una din cele opt mărturii ale lui Alecsandri — *împreună cu Bălcescu*" elaborarea poemului[3]. Se vede însă că, într-o problemă de istorie literară atît de complexă, cum este stabilirea paternității unei scrieri, Al. Dima nu acordă analizei filologice importanța care i se cuvine.

Într-un studiu apărut de curînd, acad. Tudor Vianu atrage în mod deosebit atenția asupra legăturii care există între istoria literară și filologie: „dacă istoria literară este nu numai o ramură a filologiei, aceasta rămîne temelia ei indispensabilă"[4]. După ce subliniază necesitatea studierii de către istoricul literar a tuturor particularităților lingvistice și stilistice ale textului de care se ocupă, acad. Tudor Vianu arată că „o astfel de cercetare, adică citirea în adîncime a unui text, citirea lui cu metode filologice,

[1] În opera lui Russo apar numai corespondentele moldovenești ale unor cuvinte citate mai sus: *cocostîrc*, *cîne*, *săcriu*, *nour*.

[2] Russo folosește perfectul simplu, ca și alți moldoveni, în narațiuni, însă numai la persoana a treia și, sporadic, la persoana întîi. Formele *ajunseși*, *fuseși* au, în versiunea din 1855 a poemului, aspect fonetic moldovenizat: *agiunseși*, *fusăși*.

[3] Al. Dima, *art. cit.*

[4] Acad. Tudor Vianu, *Metoda de cercetare în istoria literară*, în „Limbă și literatură", vol. VI, București, 1962, p. 10.

nu este posibilă decît dacă istoricul literar s-a bucurat de o bună pregătire lingvistică" și conchide: „Un istoric literar neatent la faptele de expresie alunecă ușor către generalizarea superficială și spre frazeologia impresionistă. Nu se poate deci recomanda îndeajuns istoricilor literari o bună inițiere lingvistică prealabilă"[1].

Am insistat mai sus asupra importanței pe care o prezintă studiul limbii celor două versiuni ale *Cîntării Romîniei*, privite în comparație cu scrierile românești ale lui Russo și Bălcescu, pentru faptul că Al. Dima, reluînd teza emisă mai înainte de N. Tcaciuc-Albu, afirmă că Russo ar fi compus poemul *în limba română*, iar Bălcescu, publicînd în 1850 textul lui Russo, „l-a aliniat modului general al limbii literare cu tendințe neologistice"[2]. Opinia aceasta a fost împărtășită și de Emil Boldan, care crede că Bălcescu a avut de la Russo chiar *două* versiuni în limba română, una pe care a publicat-o și alta folosită numai la redactarea precuvîntării[3]. Verificînd însă argumentele invocate de Boldan, am constatat că sînt nu numai „tulburătoare", cum le apreciază autorul însuși, ci și ... inventate[4]. Pentru cine cercetează în mod obiectiv cele două versiuni ale poemului din punct de vedere lingvistic și le compară cu scrierile românești ale lui Russo și Bălcescu este limpede că Russo retipărește în 1855, cu unele modificări, textul *Cîntării Romîniei* publicat de Bălcescu în 1850, iar *acesta nu prezintă nici un semn că ar fi fost redactat de un moldovean*, în speță de Alecu Russo. În continuare, vom demonstra și acest lucru.

Cei mai numeroși dintre susținătorii paternității lui Russo asupra *Cîntării Romîniei* au rămas însă credincioși relatării din 1863 a lui Alecsandri că opera „a fost compusă în limba franceză de A. Russo și tradusă în românește de N. Bălcescu"[5]. După cum se știe, revenirile lui Alecsandri asupra acestei chestiuni cuprind unele contradicții, explicabile numai prin faptul că el nu cunoștea prea bine împrejurările în care a fost elaborat și publicat poemul. Este posibil ca Alecsandri să fi discutat împreună cu Russo și Bălcescu oportunitatea compunerii unei atare scrieri, dar acest proiect a putut fi dus la îndeplinire, fără știrea lui, numai de Bălcescu. Certitudinea relatării din 1863 i-a dat-o găsirea unei versiuni franceze a *Cîntării Romîniei*, printre scrierile rămase de la Russo. Știind că amicul său a scris mai multe opere literare în limba franceză, Alecsandri a putut conchide cu toată convingerea că textul francez pe care-l avea în față,

---

[1] Acad. Tudor Vianu, *Metoda de cercetare în istoria literară*, în „Limbă și literatură", vol. 6, București, 1962, p. 11—12.

[2] Al. Dima, *Alecu Russo*, București, 1957, p. 210.

[3] Emil Boldan, *O veche controversă mereu nouă: cine este autorul poemului în proză „Cîntarea Romîniei"*, în „Viața românească", nr. 9/1959, p. 184.

[4] Astfel, nu este adevărat că termenul *surpate*, prezent în citatul din precuvîntare, lipsește din textul poemului (vezi „Romînia viitoare", p. 21 și 39), iar în alt citat din precuvîntare apare forma *noruri* (de fum), ca și în textul poemului (*ibidem*, p. 20 și 28), nu *nouri*, cum afirmă Boldan (p. 186). Forma de plural *noruri* nu trebuie să ne surprindă. În opera lui Bălcescu găsim și alte substantive de genul masculin trecute la genul neutru. De exemplu, *bușteanuri* și *pasuri* (vezi N. Bălcescu, *Opere alese*, ESPLA, 1960, vol. I, p. 220, vol. II, p. 121, 246). Exemple asemănătoare pot fi citate din aproape toți scriitorii români din prima jumătate a secolului trecut.

[5] În scrisoarea către Al. Odobescu, din 2 august 1863, păstrată în ms. 311 din Biblioteca Academiei R.P.R., f. 2—3.

scris de mîna lui Russo, reprezenta originalul, iar versiunea românească dată de Bălcescu în 1850 nu putea fi decît o traducere. Cu un an înainte însă, cînd publică în „Revista română" a lui Odobescu articolul despre Bălcescu, la care adaugă o notă şi despre Russo, Alecsandri nu pomeneşte nimic (probabil pentru că nu ştia nimic sigur) despre *Cîntarea Românieĭ*, după cum nu ştia atunci nimic despre existenţa scrierilor lui Russo rămase în manuscris[1]. Aflarea versiunii franceze a poemului, abia în 1863, alături de alte manuscrise ale lui Russo, despre care cu un an înainte nu ştia nimic, l-a făcut pe Alecsandri să creadă că poate dezvălui „o mare taină literară". Dar această versiune franceză, de care, în mod surprinzător, el nu s-a folosit pentru a-şi susţine afirmaţia, nici chiar atunci cînd, în 1876, Tocilescu i-o pune la îndoială, putea fi o simplă traducere făcută de Russo după textul original publicat de Bălcescu sau o copie făcută de el după traducerea altuia.

În sprijinul părerii că acest poem alegoric a fost alcătuit de la început *în limba română*, de către *Nicolae Bălcescu*, aducem în continuare o serie de noi argumente.

Mai întîi ne vom referi la acel cunoscut *motto* al lucrării, din care unele fraze sînt reluate, ca un leit-motiv, în versetele 1, 10, 48 şi 59 (versiunea din 1850). Prin urmare, un asemenea motto nu a putut fi adăugat ulterior, ci a fost folosit de autor, ca un element de compoziţie, în procesul de elaborare a poemului. După cum vom vedea însă, textul respectiv este reprodus din broşura lui Kogălniceanu intitulată *Dorinţele partidei naţionale în Moldova*, publicată anonim în august 1848, fără indicaţia locului de apariţie. Din faptul acesta decurge, în mod firesc, concluzia că *poemul a fost redactat de la început în limba română*. Dacă Bălcescu ar fi tradus *Cîntarea Românieĭ* după o versiune franceză, pe care i-ar fi pus-o la dispoziţie Alecu Russo, este imposibil de admis că el ar fi putut da acelui motto o formă românească aproape identică cu cea din broşura lui Kogălniceanu. Iată cum se prezintă acest text la Kogălniceanu şi în versiunea din 1850 a *Cîntării Românieĭ*. Cuvintele care diferă de la o scriere la alta sînt subliniate.

Dorinţele partidei naţionale în Moldova, p. 104:

Dacă duşmanul vostru **v-ar prescrie condiţii ruşinătoare**, atunce mai bine muriţi prin sabia lui, de cît să fiţi privitori împilării şi ticăloşiei ţerii voastre. **Dumnezeul** părin-

Cîntarea Românieĭ, după „România viitoare", p. 23:

Daca duşmanul vostru **va cere legăminte ruşinoase de la voi**, atunci mai bine muriţi prin sabia lui, de cît să fiţi privitori impilării şi ticăloşiei ţerii voastre. **Domnul** părinţilor

[1] Vorbind despre călătoriile în munţi făcute de Russo cît timp a fost judecător la Piatra Neamţ, Alecsandri afirmă: „În acele primblări el adună multe notiţii, scrise cîteva articole de călătorii pe la monastiri, la Ceahlău, de-a lungul Bistriţei; *din nenorocire însă toate erau compuse în limba franceză şi se perdură după moartea autorului.* Tîrziu numai, el începu a scrie în româneşte şi dete probe de talent, de logică şi de erudiţie într-o serie de articole tipărite la 1855, în „România literară", sub titlurile de *Amintiri* şi *Cugetări*, prin care pedantismul croitorilor de limbă nouă şi de ortografie priimi loviri de moarte" („Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte", vol. II (1862), p. 315). **Sublinierea este a noastră.**

ţilor vostri însă se va îndura de lacrimile slugelor sale, şi va **scula** dintre voi pre cineva carele va aşeza iarăşi pre urmaşii vostri în **libertatea** şi puterea de mai înainte.

vostri însă se va îndura de lacrămele slugilor sale, şi va **ridica** dintre voi pre cineva carele va aşeza iarăşi pre urmaşii vostri în **volnicia** şi puterea de mai nainte.

(Testamentul lui Ştefan cel Bun Domnul Ţerii Moldovei)

Identitatea structurii frazelor şi a punctuaţiei în textele comparate este evidentă. Deosebirea între ele se rezumă doar la muntenizarea de către Bălcescu a unor fonetisme, ca *daca* în loc de *dacă* sau *dîntre* în loc de *dintre*, şi la înlocuirea cuvintelor subliniate. Pentru a aduce pasajul luat din broşura lui Kogălniceanu la stilul popular al întregului poem, asupra căruia Bălcescu atrage în mod deosebit atenţia în precuvîntare, autorul *Cîntării Romîniei* înlocuieşte neologismele *prescrie*, *condiţii* şi *libertate* cu termenii populari şi mai vechi *cere*, *legăminte* şi *volnicie*. Cuvintele *ruşinătoare*, *Dumnezeul* şi *scula* au fost înlocuite cu *ruşinoase*, *Domnul* şi *ridica* probabil din considerente estetice. De altfel, în frazele din motto reluate în versetele 1, 10, 48 şi 59 se întîlnesc şi cuvintele *Dumnezeul* şi *scula*, iar *volnicie* este înlocuit în versetul 10 cu *slobozenie*. Faptul acesta, precum şi structura deosebită a frazelor respective în unele din versetele menţionate, demonstrează că autorul a prelucrat în cuprinsul poemului textul din broşura lui Kogălniceanu, nu pe cel stabilit de la început în motto. Acest lucru este o dovadă în plus că opera a fost elaborată în limba romînă. Spre edificare, citäm şi frazele la care ne referim, subliniind cuvintele adăugate sau care diferă faţă de motto:

Domnul *Dumnezeul* părinţilor *nostri înduratu-s-a* de lacrămile *tale ţeara mea*? (versetele 1 şi 48);

Mucenicii sîngelui tău n-au zis oare: şi Domnul va *scula* pe *unul* dintre voi, *care* va aşeza pe urmaşii vostri iarăşi în *slobozenia* şi puterea *lor*? ... (versetul 10);

Nu ţi s-a zis oare prin gura unei slugi a Domnului: „*Dumnezeul* părinţilor vostri se va îndura de lăcrămile slugilor sale, şi va *scula* pe *unul* dintre voi *care* va aşeza pe urmaşii vostri iarăşi în volnicia şi puterea *lor* de mai nainte..." (versetul 59).

Tot pentru a prezenta *Cîntarea Romîniei* drept o scriere autentic populară, inspirată „mai cu seamă de sufletul naţiei ce ni se arată aşia de lămurit şi frumos în cîntecile şi poesiile populare", cum arată el în precuvîntare, Bălcescu pomeneşte, în indicaţia de la sfîrşitul motto-ului, numele lui Ştefan, domnul Moldovei, cu determinativul *cel Bun*, nu cu *cel Mare*, cum a rămas în istorie. După cum se ştie, în vechile scrieri romîneşti viteazul domn al Moldovei este numit *Ştefan cel Bun* numai în legendele populare adunate de Ion Neculce în *O samă de cuvinte*, pe care Bălcescu le-a cunoscut în mod sigur[1]. Faptul că în versiunea din 1855 a poemului Russo înlocuieşte, la sfîrşitul motto-ului, indicaţia *Testamentul lui Ştefan cel Bun Domnul Ţerii Moldovei* cu menţiunea vagă *Hronică moldovenească*

[1] În *Romînii supt Mihai-Voievod Viteazul*, Bălcescu citează legenda cu aprodul Purice după „letopiseţul vornicului Ioan Neculce" (vezi N. Bălcescu, *Opere alese*, ESPLA, 1960, vol. II, p. 143 şi 404).

ne determină să credem că el nu a intuit cauza pentru care Bălcescu scrisese acolo numele lui *Ştefan* cu determinativul *cel Bun*.

Să vedem acum de unde a luat Kogălniceanu textul respectiv şi ce istorie are în cultura romînească acest pretins testament al lui Ştefan cel Mare. În nici o cronică romînească nu este citat sau măcar pomenit un testament pe care l-ar fi rostit domnul moldovean pe patul său de moarte şi, prin urmare, Russo nu l-a putut descoperi, „fără doar şi poate, într-una din incursiunile sale prin vechi manuscrise", cum crede Geo Şerban[1].

Aşa-zisul testament al lui Ştefan cel Mare, de o factură cam romantică, a fost creat, probabil pe baza vreunei legende, de către Dimitrie Cantemir, în *Istoria Imperiului Otoman*. Se ştie că această operă a lui Cantemir, scrisă în latineşte, a rămas în manuscris, dar a devenit foarte cunoscută chiar din prima jumătate a secolului al XVIII-lea prin traducerea ei în limba engleză, la 1734—1735, în limba franceză, la 1743, şi în limba germană, la 1745. Gh. Asachi a citit-o încă de pe vremea cînd se afla la Roma, iar pasajul cu testamentul lui Ştefan cel Mare i-a sugerat ideea de a alcătui tabloul intitulat *Ştefan cel Mare a Moldovii cuvinteză al său testament politicesc, la anul 1504*, pe care în 1834 îl difuzează sub formă de copii litografiate, însoţite de o broşură explicativă. În 1833, Asachi procură din Rusia o copie a acestui testament, după manuscrisul latin al lui Cantemir, pe care o publică la Iaşi, în broşura intitulată *Excerptum ex operibus latinis Demetrii Cantemiri* ... Prin urmare, după anul 1833 acest text putea fi cunoscut de intelectualii timpului nu numai în versiunile engleză, franceză sau germană, ci şi în versiunea latină, originală. Firește, pe lîngă versiunea latină a testamentului, publicată de Asachi, mai accesibile romînilor erau versiunile franceză şi germană. Fiind necesare demonstraţiei de mai jos, reproducem aici versiunile latină şi franceză ale textului respectiv.

At si contra, alias ille sit praescripturus conditiones, haud cunctandum erit, manibus ensem mori potius in defendenda religione et liberanda patria, quam in praedam nostri inimici utramquae derelinquere, ejusque turpiter spectare triumphum, nec quidquam dubitare debetis, quin Deus parentum nostrorum, unicus miraculorum fons, ne se unquam servorum suorum flecti sinat lacrimis et impertita abunde super vos gratia, quemdam vobis non sit suscitaturus Salvatorem, qui vos aut saltem vestram posteritatem jugo liberet, vobisque pristnam restituat potestatem[2].

Mais si au contraire il veut vous prescrire d'autres conditions, n'hésitez pas à mourir l'épée à la main pour la défense de votre religion et la liberté de votre patrie, plutôt que de laisser l'une et l'autre en proye à notre ennemi, et d'être de laches spectateurs de son triomphe. Et vous ne devez point douter, que le Dieu de nos pères, qui seul produit des merveilles, ne se laisse un jour toucher par les larmes de ses serviteurs, et qu' après vous avoir comblé de ses graces les plus abondantes, il ne suscite un libérateur, qui vous affranchira, ou du moins votre postérité, du joug des Barbares, et vous rendra votre première puissance[3].

[1] Geo Şerban, *Contribuţii la studiul „Cîntării Rominiei"*, în „Scrisul bănăţean", nr. 5/1959, p. 70.

[2] *Excerptum ex operibus latinis Demetrii Cantemiri*..., Iaşi, 1833, p. 4.

[3] D. Cantimir, *Histoire de l'Empire Othoman*, tome II, Paris, 1743, p. 368.

Prima traducere românească a testamentului lui Ştefan cel Mare a fost făcută de Gh. Asachi în 1834 şi este publicată în broşura care însoţea copiile litografiate ale tabloului pomenit mai sus. Datorită atitudinii sale politice prudente, Asachi s-a abătut puţin de la textul lui Cantemir, atenuîndu-i tonul vindicativ şi revoluţionar. A doua versiune românească a acestui testament a dat-o Ioan Albineţ, în manualul său de istoria Moldovei, publicat la Iaşi, în 1845. Spre deosebire de Asachi, a cărui traducere anterioară a avut-o totuşi în vedere, Ioan Albineţ face o traducere mai fidelă faţă de originalul latin sau de versiunea franceză. Citäm aici şi aceste două traduceri româneşti anterioare celei din broşura lui Kogălniceanu, pe care am reprodus-o mai sus.

Traducerea lui Asachi

Iar dacă din protivă vi s-ar propune alte condiţii, nu pregetaţi nici cum, mai bine a muri cu arma în mînă, apărînd Legea şi slobozenia Patriei voastre, decît pe îmbe a le lăsa în prada nenorocirilor veghete şi a fi defăimaţi privitori dărmării patrii. Încît să nu vă îndoiţi cît de puţin, că Dumnezeul părinţilor noştri, singurul izvor al minunilor, nu să va înduplica odineoare, şi nu să va îndura de lacrămile închinătorilor săi, şi răvărsînd cu îmbelşugare Harul său preste voi, vă va trimete voui odineoare mîngîiere, vindecînd rănile şi statornicind pe totdeauna viitoarea voastră soartă[1].

Traducerea lui Albineţ

Dacă însă dinprotivă vi s-ar propune alte condiţii, nu pregetaţi nici cum a muri mai bine cu arma în mînă, apărînd legea şi slobozenia patrici voastre, decît pre amîndouă a le lăsa în prada duşmanului nostru şi a fi defăimaţi privitori ai triumfului său. Nu vă îndoiţi cît de puţin că Dumnezeul părinţilor, singurul izvor al minunilor, nu se va înduplica odinioară şi nu se va îndura de lacrămele închinătorilor săi şi vă va trimete un mîntuitor carele, dacă nu pre voi, macar pe urmaşii vostri va scăpa din jugul şerbiei şi vă va înturna puterea cea mai dinainte[2].

Comparînd acum versiunea românească de la 1848, din *Dorinţele partidei naţionale în Moldova*, cu originalul latin şi cu traducerea franceză, precum şi cu traducerile româneşti făcute de Asachi şi Albineţ, observăm că textul din broşura lui Kogălniceanu prezintă unele *deosebiri semnificative* faţă de traducerile româneşti anterioare şi faţă de originalul latin şi versiunea franceză. Raportarea textului respectiv la traducerea germană a operei lui Cantemir arată însă în mod clar că aceste deosebiri se datoresc nu numai faptului că Kogălniceanu a eliminat unele părţi din frazele prea încărcate ale originalului, ci şi modificărilor făcute, la rîndul său, de traducătorul german. Iată şi versiunea germană a textului în discuţie, cu sublinierea fragmentelor de frază care indică cu certitudine faptul că Kogălniceanu a tradus pasajul respectiv după ediţia germană a operei lui Cantemir:

Wenn er euch aber andere Bedingungen vorschreiben will: so wird es für euch alle besser seyn, *durch des Feindes Hand zu*

[1] Gh. Asachi, *Descrierea cadrului al doile din istoria Moldovii, înfăţoşitor pe Ştefan cel Mare cuvîntînd al său testament politicesc*, Iaşi, 1834, p. 5.

[2] I. Albineţ, *Manual de istoria Principatului Moldavei*, Iaşi, 1845, p. 124.

sterben, als bey der Entheiligung eurer Religion und dem Elende eures Landes müssige Zuschauer zu seyn. *Der Gott aber eurer Väter*, der allein Wunder thut, wird dereinst seine unerschöpfliche Gnade über euch ausgiessen, und sich durch die Threnen seiner Knechte bewegen lassen, iemanden zu erwecken, der euren Nachkommen wieder zu ihrer vorigen Macht und Freyheit verhelfen wird[1].

Pe baza demonstrației de pînă aici putem trage, deocamdată, următoarele concluzii:

1. *Cîntarea Romîniei*, sub forma în care a apărut la Paris, în 1850, *a fost scrisă de la început în limba română*. Numai astfel poate fi explicată asemănarea frapantă între textul din motto și din cele patru versete ale poemului și pasajul corespunzător din așa-zisul testament al lui Ștefan cel Mare, citat în broșura lui Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale în Moldova*. Ca atare, afirmația lui Alecsandri că această operă literară „a fost compusă în limba franceză de A. Russo și tradusă în românește de N. Bălcescu" nu corespunde adevărului. Versiunea franceză a *Cîntării Romîniei* pe care a găsit-o Alecsandri, abia în 1863, printre scrierile rămase de la Russo, nu putea fi așadar decît o traducere a textului românesc publicat anterior de Bălcescu, făcută de scriitorul moldovean, sau o copie a sa după traducerea altcuiva. Eventuala presupunere că Bălcescu, traducînd totuși poemul după un text francez dat de Russo, a apelat pentru motto și frazele respective din cele patru versete la textul românesc din broșura lui Kogălniceanu, știind eventual că Russo ar fi folosit la definitivarea poemului această broșură, nu ar putea fi susținută cu nici un argument. O astfel de afirmație s-ar sprijini numai pe ipoteze, una mai puțin plauzibilă decît alta. Faptul că unele din frazele motto-ului sînt *prelucrate* în cuprinsul operei exclude această posibilitate.

2. Definitivarea *Cîntării Romîniei* s-a făcut după luna august 1848, deci mai aproape de data cînd a fost publicată în „Romînia viitoare".

După ce am demonstrat, cu argumentul invocat mai sus, că poemul a fost elaborat în limba română, să vedem acum cine dintre cei doi scriitori cărora li se atribuie această operă este adevăratul ei autor. Ambii scriitori cunoșteau desigur broșura lui Kogălniceanu și fiecare dintre ei a putut să ia de aici textul respectiv, spre a-l folosi la elaborarea poemului. Russo amintește chiar, în două locuri din scrierile sale[2], despre așa-zisul testament al lui Ștefan cel Mare. De aici însă nu putem conchide în mod neapărat că el este și autorul *Cîntării Romîniei*. De vreme ce mărturiile contemporanilor sînt împărțite (Alecsandri pretinde că opera aparține lui Russo, iar I. Voinescu II, D. Brătianu, D. Bolintineanu și I. Ghica susțin că aparține lui Bălcescu), singurul mijloc de a stabili adevărul este cercetarea *conținutului tematico-ideologic*, a *limbii* și a *stilului* versiunii din 1850 a *Cîntării Romîniei*, în comparație cu opera lui Russo, pe de o parte, și cu opera lui Bălcescu, pe de altă parte. Firește, tot timpul trebuie avute în vedere și modificările aduse poemului de către Russo, în versiunea din 1855.

[1] Demetrie Kantemir, *Geschichte des osmanischen Reichs*, Hamburg, 1745, p. 281.
[2] Vezi Alecu Russo, *Scrieri alese*, ESPLA, 1959, p. 127 și 236.

Faptul că în *Cîntarea Romîniei* sînt exprimate, într-o formă alegorică, ideile istorice, sociale și politice ale lui Bălcescu a fost demonstrat în mai multe studii consacrate pînă acum acestei probleme[1]. De asemenea, în studiile respective s-au stabilit, între *Cîntarea Romîniei* și diferite scrieri ale lui Bălcescu, unele asemănări de stil și chiar identitatea unor fraze. Pe baza acestei comunități de idei și de stil, care nu rezultă din comparația poemului cu scrierile lui Russo, cercetătorii citați au conchis, pe drept cuvînt, că opera aparține istoricului muntean. Susținătorii paternității lui Russo asupra poemului au încercat să explice comunitatea de idei și de stil între *Cîntarea Romîniei* și scrierile lui Bălcescu fie prin influența exercitată de Bălcescu asupra lui Russo[2], fie prin influența lui Russo asupra lui Bălcescu, după ce acesta ar fi primit poemul de la scriitorul moldovean[3]. Partizanii lui Russo nu au demonstrat însă de ce anumite idei istorice, sociale și politice comune *tuturor* scrierilor lui Bălcescu se întîlnesc *numai* în *Cîntarea Romîniei*, nu și în scrierile sigure ale lui Russo, în care apar, dimpotrivă, unele idei cu totul opuse celor din poem. Ideea luptei de clasă, de exemplu, care este una din ideile de bază ale poemului și care se întîlnește, aproape cu aceleași formulări, în mai multe scrieri ale lui Bălcescu, nu apare nicăieri în opera lui Russo. Dimpotrivă, scriitorul moldovean are o viziune idilică a raporturilor dintre boieri și țărani, iar prăpastia care despărțea aceste clase pe vremea lui o consideră a fi... știința[4]. De aceea, considerăm că stabilirea comunității de idei și de stil între poem și opera lui Bălcescu constituie un argument de prim ordin pentru atribuirea *Cîntării Romîniei* istoricului muntean.

Ca și Bălcescu, Russo își reia de la o operă la alta unele teme, idei sau imagini. Vom cita aici doar cîteva exemple. În *Cugetări* și în *Amintiri*, publicate în 1855, sînt reluate unele idei și chiar pasaje întregi din *Studie moldovană*, publicată în 1851; idei din *Studii naționale* se întîlnesc și în *Poezia poporală* și așa mai departe. Cînd, în 1855, el retipărește *Cîntarea Romîniei*, în adaosurile și modificările aduse poemului Russo folosește unii termeni dominanți și imagini proprii stilului său. Astfel, el schimbă în versetul 52 (versiunea din 1850) imaginea: „oamenii sîngiurilor ți-au mistuit *rărunchii*" cu „oamenii sîngiurilor ț-au mistuit *inima și plămînile*" (versiunea din 1855, versetul 56); în *Amintiri* întîlnim aproape aceeași imagine: „Dar acest sînge din *carnea și plămînile* țărei nu perise"[5]. La fel, Russo înlocuiește fraza: „Deșteaptă-te, *patria mea*!", din versetele 51 și 58 ale versiunii din 1850, cu fraza: „Deșteaptă-te, *pămînt romîn*!"

[1] Vezi N. I. Apostolescu, *Bălcescu și „Cîntarea Romînici"*, studiu introductiv la N. Bălcescu, *Cîntarea Romîniei*, București, 1914; Lucian Predescu, *O controversă literară: cine e autorul poemei „Cîntarea Romîniei"*, Iași, 1929; G. C. Nicolescu, *Paternitatea „Cîntării Romîniei"*, în „Limbă și literatură", I (1955), p. 231—252; I. C. Chițimia, *Adam Mițkevici, N. Bălcescu i „Vospevanie Rumînii"*, în „Romanoslavica", II (1958), p. 133—147; Emil Biedrzycki, *Mikolaj Balcescu, rumunski pisarz i rewolucjonista*, Cracovia, 1961; N. A. Ursu, *„Cîntarea Romîniei" — opera lui Nicolae Bălcescu*, în „Iașul literar", nr. 12/1961, p. 52—70.

[2] Vezi Ion Breazu, *Contribuții la studiul influenței lui Bălcescu în cultura romînă*, în „Almanahul literar", III (1952), nr. 12, p. 121, și Al. Dima, *Alecu Russo*, ESPLA, 1957, p. 229—230.

[3] M. Bordeianu, *art. cit.*, p. 65.

[4] Vezi Alecu Russo, *Scrieri alese*, ESPLA, 1959, p. 22, 39, 40.

[5] *Ibidem*, p. 126 și 167.

(versiunea din 1855, versetele 55 și 62); sintagma *pămînt romîn* este folosită de Russo atît în *Amintiri*: „pînea sufletească și inima sînt un rod scump și rar a *pămîntului romîn*", cît și în recenzia la poeziile lui Dăscălescu: „sărăcia ideilor, pedanteria și obiceiurile literaturilor străine introduse cu patos în *pămîntul romîn*"[1]. Modificînd puțin versetul 5 al poemului, Russo îi adaugă textul: „*Pe cîmpiile Tenechiei răsărit-au florile?*", care reprezintă de fapt două versuri dintr-o poezie populară citată în studiul său *Poezia poporală*[2]. Dacă Russo ar fi autorul poemului, ar fi normal ca asemenea corespondențe să se poată stabili și între versiunea din 1850 a *Cîntării Romîniei* și scrierile sale. Or, după cum vom vedea, corespondențe similare se pot stabili numai între versiunea din 1850 a poemului și scrierile lui Bălcescu.

În continuare, vom prezenta o parte din rezultatele comparației pe care am făcut-o între *limba* și *stilul* versiunii din 1850 a *Cîntării Romîniei* și limba și stilul celor doi scriitori cărora li se atribuie poemul, pentru a determina și pe această cale pe adevăratul autor. O atare comparație nu era absolut necesară atîta vreme cît relatarea lui Alecsandri nu a putut fi atacată cu un argument ca acela adus de noi mai sus. Acum însă, cînd știm că poemul a fost elaborat în limba romînă, iar unii cercetători cred că l-ar fi scris Russo, nu Bălcescu, care îl publică prima dată, studierea limbii și a stilului versiunii din 1850 poate oferi date foarte prețioase pentru rezolvarea problemei paternității acestei opere[3].

Departe de a fi un text moldovenesc al lui Russo, pe care Bălcescu „l-a aliniat modului general al limbii literare cu tendințe neologistice", cum afirmă Al. Dima, versiunea din 1850 a *Cîntării Romîniei* prezintă numeroase particularități fonetice, morfologice și lexicale muntenești, dintre care unele caracterizează limba cărturarilor munteni sau ardeleni de sud încă din secolul al XVI-lea[4]. De exemplu: *ai* „hai" (20, 41, 47), *ajunseși* (42), să *ascunză* (36), *așia* (4, 17, 24, 26, 27, 33, 36), *barză* (26), *o să cază* (32), *cercași* (53), *cîine* (26, 32), *coprinde* (22, 26, 29, 36), *coprindere* (25, 28), să *crează* (30), *cusciug* „sicriu" (13), *d-abia* (21, 29, 37), *daca* (57), *d-același* sînge (27), *d-a* fi (44), ziua cea *d-apoi* (21), *d-asupra* (9, 31, 37), *davalma* (13), *dîntîi* (26), *dîntre*(22, 40, 47, 59), *dupe* „după" (13, 14, 28, 30, 33, 47), *dupe* „de pe" (21, 25, 46), *fuseși* (13), *genuche* (13), *giunică* „juncă" (26,) *hrăpi* (18, 27), *hrăpitoare* (22), *izvoraște* (16), *îngenuchia* (37, 39), să *înghiță* (37,) *învîrtejaște* (33), *lăsași* (38), *mîini* (32, 33, 36, 38), *nor* (10, 13, 29, 37, 42), *p-ale* ei (9), *paș*o, voc. (33), *pășaște* (21), ca *p-o* mireasă (5), *sfîrșaște* (46), *slujaște* (46), *strașină* (26), *vărsași* (52), *vruseși* (38) și altele.

Asemenea particularități ale graiului muntean întîlnim la tot pasul în opera lui Bălcescu. Citățm în continuare mai ales pe cele care apar și în

---

[1] Alecu Russo, *Scrieri alese*, ESPLA, 1959, p. 119, 166, 169, 171.

[2] *Ibidem*, p. 143 și 249.

[3] Trimiterile la opera lui Bălcescu se fac după *Opere alese*, vol. I și II, ESPLA, 1960, iar la opera lui Russo după *Scrieri alese*, ESPLA, 1959; cifra din paranteză indică pagina. Pentru *Cîntarea Romîniei*, versiunea din 1850, cifra trimite la numărul versetului.

[4] Vezi G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii romîne literare*, Iași, 1948, p. 115—119.

Cîntarea Romîniei, însă — pentru majoritatea lor — nu indicăm toate locurile în care se pot găsi în cele două volume de opere la care trimitem. De exemplu: *acilea* (II, 212), *aideți* (II, 345, 346), să *aprinză* (II, 318), să *cază* (II, 90, 141, 181, 195, 344), *cîine* (II, 29, 167), *coprinde* (I, 81, 87, 96, 107, 126, 128, 217, 219, 224; II, 17, 22, 24, 33, 47, 56, 81, 114, 129, 155), *coprindere* (I, 227, 239; II, 29), să *crează* (II, 338), *cusciug* „sicriu" (II, 279, 370), *d-abia* (I, 91, 100, 205; II, 45, 48, 49, 53, 59, 83, 91, 127, 167, 342), *daca* (I, 109, 210, 265; II, 24, 28, 35, 37, 67, 76, 86, 162, 166, 193, 199, 348, 364), *d-acolo* (II, 47, 48, 58), *d-aci* (I, 322; II, 28), *d-a* dreptul (II, 8), *d-a* da (II, 23), *dasupra* (I, 110; II, 244, 280), *dupe* „după" (II, 28, 33, 43, 45, 130, 141, 200), *dupe* „de pe" (II, 23, 77, 81, 161, 171, 196, 236), *duprin* „de prin" (II, 280, 373), *hrăpi* (I, 331)[1], *hotăraște* (I, 202, 209, 241; II, 23, 89), să *închiză* (II, 372), *îngenuchia* (I, 112, 199), *învîrtejaște* (II, 53), *mîine* (II, 332), *mîini* (II, 25, 35, 59, 115, 117, 181), *mînuchi* (II, 48), *p-aci* (I, 210, 322; II, 62, 90), să *pătrunză* (II, 99), să *piarză* (I, 223; II, 99), *pîine* (II, 37), *pîraște* (I, 111), *sfîrșaște* (I, 88; II, 335), să *scoață* (I, 97; II, 190, 250), *strălucișî* (II, 98), *totdauna* (I, 100, 113; II, 31, 32, 77, 96, 131), *să trimiță* (I, 94, 111; II, 70, 143, 179, 207, 331), *ușure* (I, 160, 255, 262; II, 10, 138), să *vază* (I, 102; II, 131, 152, 340), *vitejaște* (I, 109, 200, 208, 211; II, 43, 45, 112), *vorbișî* (I, 322) și altele.

La particularitățile graiului muntean citate adăugăm și prezența în *Cîntarea Romîniei* a formelor *jugrăvi* (54), *spînjurat* (4, 14) și *viteaj* (32, 42, 46), cu $z > j$. Această particularitate fonetică apare și în limba lui Bălcescu. De exemplu, în manuscrisele autografe rămase de la istoricul muntean numele domnului de care s-a ocupat este scris uneori Mihai Voievod *Viteajul*[2], iar în articolul *Mersul revoluției în istoria romînilor* întîlnim de asemenea forma *viteaj*[3]. Faptul acesta fonetic aparține unei regiuni mai mari din Muntenia și Oltenia, în care se include și Valea Topologului, unde a copilărit Bălcescu, după cum atestă *Atlasul lingvistic romîn*, partea a II-a, vol. I, p. 142, întrebarea (icoana e) *zugrăvită*, la care s-a răspuns în regiunea respectivă (icoana e) *jugrăvită*.

Cuvinte și forme ca cele menționate mai sus *nu se întîlnesc* în opera lui Russo, cu excepția unor forme verbale iotacizate, care apar însă sporadic. De exemplu: *crez* (26), să *scoață* (122), să *spui*, pers. I (26). În schimb, se întîlnesc la el, cum este și firesc, numeroase cuvinte și forme specifice graiului moldovenesc. Citățm doar cîteva, îndeosebi pe acelea care corespund unor cuvinte și forme menționate din *Cîntarea Romîniei* și din opera lui Bălcescu, pentru a scoate și mai bine în evidență deosebirile lingvistice dintre cei doi scriitori și, totodată, raportul care există între limba lor și cea din poem. De exemplu: *cîne* (22, 34, 117), *cocostîrc* (114), *giuncă* (21, 116), *mîni* (30, 33, 34, 116), *omăt* (23), *pîne* (23, 117, 119), *sară* (22), *săcriu* (12, 38) și altele. Altor forme specifice graiului muntean, citate din *Cîntarea Romîniei* și din opera lui Bălcescu, le corespund în

[1] Vezi și articolul *Mersul revoluției în istoria romînilor*, în „Romînia viitoare", p. 8.

[2] După Ioan Bianu, *Catalogul manuscriptelor românești*, tomul I, București, 1907, p. 171, 175 și 176.

[3] Vezi „Romînia viitoare", p. 8 și 13.

opera lui Russo unele forme care pe la 1850 erau deja acceptate ca normă a limbii literare. Astfel, Russo scrie *cuprinde* (20, 30, 129), nu *coprinde*, *de-abia* (33, 34, 187) sau *de-abie* (20, 24, 119, 124), nu *d-abia*, *deasupra* (115), nu *d-asupra*, *după* și *de pe*, nu *dupe*, *vitejește* (123), nu *vitejaște*, și altele.

Admițînd acum că poemul a fost elaborat în limba romînă de Russo, care l-a dat apoi spre publicare lui Bălcescu, așa cum susțin unii cercetători, se naște în mod firesc întrebarea: ce l-a putut determina pe Bălcescu să muntenizeze *în atît de mare măsură* un text cu multe particularități dialectale moldovenești, dar și cu unele forme stabilite deja în limba romînă literară? Căci scriitorul moldovean nu ar fi putut scrie *Cîntarea Romîniei* altfel decît sînt scrise operele sale cunoscute. Chiar dacă Bălcescu ar fi încercat acest lucru, el nu ar fi reușit să muntenizeze textul *în mod sistematic*, așa cum nici Russo, cînd a retipărit poemul în 1855, nu a moldovenizat în întregime textul publicat de Bălcescu în 1850. După cum am demonstrat altă dată[1] și am pomenit — în treacăt — la începutul acestui articol, în versiunea din 1855 a poemului există multe cuvinte și forme specifice graiului muntean, străine de scrisul lui Russo, dar prezente în versiunea din 1850 și în scrierile lui Bălcescu, care sînt mărturii incontestabile că Russo retipărește versiunea din 1850 a *Cîntării Romîniei*, scrisă de Bălcescu. Dar ce putea munteniza Bălcescu într-un text pe care i l-ar fi dat Russo? Desigur, în primul rînd unele fonetisme, însă este puțin probabil că ar fi putut schimba pe *după* și *de pe* cu *dupe*, sau pe *răpi*, prezent și în scrierile lui[2], cu *hrăpi*. De asemenea, este puțin probabil că ar fi schimbat pe *săcriu* cu *cusciuy* sau pe *viteaz* cu *viteaj*, cînd în opera lui întîlnim cuvîntul *sicriu*[3] și de nenumărate ori pe *viteaz*. Și mai puțin probabilă însă este eventuala înlocuire a persoanei a doua a perfectului compus cu persoana a doua a perfectului simplu, căci Russo, ca moldovean, nu avea această formă verbală în scrisul său. Opera lui ne demonstrează acest lucru[4]. Folosirea în *Cîntarea Romîniei* a persoanei a doua a perfectului simplu (de șase ori), precum și a numeroaselor particularități ale graiului muntean menționate mai sus, dintre care majoritatea se întîlnesc și în opera lui Bălcescu, iar unele sînt specifice regiunii în care și-a petrecut el copilăria, constituie o mărturie că poemul a fost elaborat de scriitorul muntean.

Faptul că în *Cîntarea Romîniei* apar unele fonetisme specifice graiului moldovenesc, cum sînt *batgiocori* (20, 28), *gioc* (46, 51), *giuca* (13, 26), *jăli* (1, 48), *vijălie* (26), *vijălios* (13), nu poate constitui un indiciu că Bălcescu a muntenizat limba unui text moldovenesc pe care i l-ar fi dat Russo, dar i-au scăpat totuși cîteva moldovenisme, deoarece în scrisul lui Bălcescu

[1] Vezi N. A. Ursu, *„Cîntarea Romîniei" — opera lui Nicolae Bălcescu*, în „Iașul literar", nr. 12/1961, p. 67—68.

[2] N. Bălcescu, *Opere alese*, ESPLA, 1960, vol. II, p. 367.

[3] *Ibidem*, p. 59.

[4] Cînd retipărește poemul, Russo menține formele de perfect simplu *agiunseși*, *fusăși lăsași*, *vruseși*, primele două cu aspect fonetic moldovenizat, însă în loc de *vărsași* scrie *ai vărsat* (versetul 56) și în loc de *cercași*, *ai cercat* (versetul 57).

se întîlnesc numeroase fonetisme asemănătoare[1]. De exemplu: *agiutor* (II, 26, 65, 88, 114, 123, 152), *gios* (II, 346), *giuca* (II, 57), *giura* (II, 77), *giurămînt* (II, 51, 69, 101, 143, 172), *încungiura* (II, 42), *împregiurări* (II, 19, 71), *înșăla* (II, 161), *înșălare* (II, 193), *mulțămi* (I, 215; II, 57, 100, 166, 242, 245, 313, 324) și altele. Asemenea fonetisme au putut fi luate de Bălcescu atît direct din graiul moldovenesc, cît mai ales din limba cronicilor moldovenești, cu care era familiarizat și pe care le citează adeseori în scrierile sale. Nici termenul *rărunchi*, din versetul 52 al poemului, nu poate fi considerat o mărturie că Bălcescu publică de fapt un text scris de moldoveanul Russo, pentru că actuala comună Bălcești, unde avea moșie familia lui Bălcescu, pe Valea Topologului, este situată în aria cuvîntului *rărunchi*, după cum demonstrează harta 48 din *Atlasul lingvistic romîn*, partea I, vol. I. Prin urmare, Bălcescu poseda cuvîntul *rărunchi* din graiul regiunii în care și-a petrecut copilăria și vacanțele anilor de studii[2], ca și pe *cusciug* „sicriu" (vezi harta 297 din *Atlasul lingvistic romîn*, partea I, vol. II).

Particularitățile graiului muntean menționate mai sus nu sînt singurele fapte de limbă care leagă versiunea din 1850 a *Cîntării Romîniei* de scrierile lui Bălcescu. În poem se întîlnesc numeroase alte cuvinte, forme sau unități frazeologice care, fără să fie specifice graiului muntean, apar uneori destul de des în opera lui Bălcescu, dar *lipsesc* din scrierile lui Russo. Astfel, în *Cîntarea Romîniei* se găsesc cuvinte și forme ca *bielșugare* (5), *căta* (6, 20, 26, 51, 53, 58), *cletena* (26) și *cletina* (33, 60), *copaci*, sg. (17, 26), *dărîmătură* (9, 29, 31, 54, 55, 57), *ianicer* (45), *încumăta* (37), *înrodi* (46), *întunerecime* (21, 29), *june* (14), *legioane* (28, 30), *sfărîma* (19, 33, 37), *stăvili*, pl. (25), *tutulor* (16), *vîltura* (37) și altele, dintre care unele apar frecvent și în opera lui Bălcescu: *bielșugare* (II, 115), *căta* (II, 85, 88, 93, 98, 258, 278, 305), *copaci*, sg. (II, 117, 274), *dărîma* (I, 223; II, 29, 113, 244, 312), *dărîmătură* (I, 149; II, 112, 127, 128), *ianicer* (I, 206, 209; II, 18, 24, 36, 42, 44, 53, 57, 77, 146, 147, 181), *încumăta* (II, 99, 116, 127), *înrodi* (I, 292), *întunerecime* (II, 44, 45, 113, 126), *june* (II, 20, 30, 33, 42, 49, 98, 253, 256, 277, 279, 293, 325, 346, 362), *junime* (I, 249; II, 388), *legioane* (I, 253), *legion* (II, 326, 327, 328, 330) *mărgini*, pl. (II, 192), *sfărîma* (I, 129, 204, 214, 221, 222; II, 96, 99, 119, 125, 163, 244, 276), *stăvili*, pl. (II, 7, 138), *tutulor* (I, 72, 85, 153, 157, 162, 200, 256, 260, 330, 355; II, 174, 176, 180, 189, 190, 193, 257, 341), *vîltora* (II, 333) și altele.

În opera lui Russo, unele din cuvintele citate mai sus, comune *Cîntării Romîniei* și scrierilor lui Bălcescu, au alt aspect fonetic. De exemplu: *clătina* (30, 118), *dărma* (18), *ienicer* (124), *întuneric* (3, 47, 69, 124), *rodi* (68), *sfărma* (28, 31, 99), *tuturor* (120). Pentru *june* și *junime* Russo

[1] Andrei Rusu, ultimul editor al lui Bălcescu, atrage atenția în mod deosebit asupra prezenței unor fonetisme moldovenești în opera scriitorului muntean și citează o notă de pe coperta unuia din exemplarele *Magazinului istoric pentru Dacia* din care se vede că redacția își propusese să ia „de la fiecare dialect sau mai bine provincialism aceea ce i se va părea bun și rațional". Vezi Bălcescu, *Opere alese*, ESPLA, 1960, vol. I, p. LXXVI.

[2] Vezi recentele *Contribuții la biografia lui Bălcescu*, publicate de Augustin Z. N. Pop, în „Limbă și literatură", vol. VI, 1962, p. 467—488.

folosește pe *tînăr* (74, 187) și *tinerime* (10, 73, 187), iar cînd retipărește poemul, în 1855, el înlocuiește pe *căta* cu *căuta*, în versetele 6, 28, 55, 57 și 62, scăpîndu-i forma *căta* numai în versetul 21.

În afară de cuvintele și formele menționate mai sus, în versiunea din 1850 a *Cîntării Romîniei* se întîlnesc cîteva unități frazeologice pe care le întîlnim numai în opera lui Bălcescu, *nu și în scrierile lui Russo*, precum și unii termeni care pot fi considerați *specifici* pentru limba scriitorului muntean[1]. Bineînțeles, vorbim aici de caracterul *specific* al termenilor respectivi avînd în vedere raportarea limbii lui Bălcescu numai la limba lui Russo, nu și la limba celorlalți scriitori ai epocii, deoarece numai acest fapt prezintă importanță pentru argumentarea noastră. Citățm mai întîi sintagma *între sine*, folosită des atît în poem (22, 41, 47) cît și în opera lui Bălcescu (I, 331; II, 119, 123, 230, 234, 265) alături de *între dînșii*. Pentru *amurg*, în *Cîntarea Romîniei* întîlnim sintagma *murgul serii* (26), care apare și la Bălcescu (II, 44). Russo folosește cuvîntul *amurg* (114), iar cînd retipărește poemul transformă sintagma *murgul serii* în expresia tautologică *amurgul sării* (versetul 28). În poem apare de cîteva ori sintagma *oamenii sîngiurilor* (22, 52, 55), care — după cum vom vedea mai jos — apare și la Bălcescu. De asemenea, întîlnim în poem sintagmele *furtuna mîntuirei* (18, 51, 53, 58), *ziua dreptății* (44), *ziua izbîndirei* (16). Sintagme identice sau asemănătoare se întîlnesc și în articolul lui Bălcescu intitulat *Mersul revoluției în istoria romînilor*: *ziua dreptății*, *ziua izbîndirei*, *lupta mîntuirei*, *ziua mîntuirei*[2].

Dintre *termenii dominanți* în limba lui Bălcescu menționăm în primul rînd verbul *izbi* și substantivul *izbire*. Aproape nu există bătălie descrisă în opera istoricului muntean fără să apară în pasajele respective cuvintele *izbi* și *izbire*[3]. În situații similare este folosit verbul *izbi* și în *Cîntarea Romîniei* (13, 31, 33).

Alți doi termeni dominanți în limba lui Bălcescu sînt verbul *mîntui* și substantivul *mîntuire*. Frecvența lor este foarte mare în limba scriitorului muntean. Fără să alcătuim o listă completă, am înregistrat din cele două volume de opere alese de 47 de ori pe *mîntui* și de 29 de ori pe *mîntuire*[4]. Cuvîntul *mîntuire* apare des și în *Cîntarea Romîniei* (17, 18, 51, 53, 58).

Specifică pentru limba lui Bălcescu poate fi considerată și folosirea frecventă a verbului *zdrobi* (I, 200, 208, 211, 239; II, 82, 88, 90, 93, 119, 137, 269, 327, 334, 356, 364 etc.), a verbului *silui* (I, 98; II, 142, 336),

[2] Unele dintre aceste fapte de limbă au fost semnalate deja de către G. C. Nicolescu, în articolul citat.

[2] Vezi „Romînia viitoare", p. 14—15.

[3] N. Bălcescu, *Opere alese*, ESPLA, 1960: *izbi*, vol. I, p. 107, 144, 145, 201, 209, 210, 211, 213, 214, 217, 220, 225, 228; vol. II, p. 170, 209, 220, 231, 240, 252, 253, 272, 275, 305, 310, 323, 332, 336, 340, 351, 352, 353, 356, 357, 363, 364, 365; *izbire*, I, 202, 207, 208, 209, 225; II, 170, 251, 258, 260, 261, 263, 272, 359, 364, 365, 374 și altele.

[4] Cf. *mîntui*, I, 84, 96, 103, 104, 156, 220, 229, 232; II, 19, 31, 34, 43, 49, 67, 78, 100, 110, 112, 116, 122, 125, 130, 136, 160, 162, 165, 199, 206, 228, 235, 237, 239, 257, 269, 271, 317, 318, 329, 335, 336, 345, 348, 370, 387; *mîntuire*, I, 84, 91, 230; II, 20, 23, 30,31, 35, 38, 45, 90, 110, 123, 129, 137, 139, 141, 152, 157, 186, 211, 214, 224, 232, 270, 299, 318, 320, 337 și altele.

a substantivului *siluire* (II, 18, 316), a verbului *sfîşia* (I, 71, 112; II, 61, 155, 199, 319), a adjectivului *trufaş* (I, 87, 158; II, 59, 71, 88, 94, 215, 255, 269, 282, 321, 336), care — împreună cu termenii *izbi*, *izbire*, *mîntui*, *mîntuire*, menţionaţi mai sus, şi alţii — fac ca stilul scriitorului muntean să aibă o notă caracteristică de energie, spre deosebire de stilul lui Russo, care este mai puţin viguros. Dintre cuvintele citate, în cele peste 150 de pagini care cuprind scrierile lui Russo publicate în timpul vieţii [1], nu întîlnim deloc termenii *izbi*, *izbire*, *silui*, *siluire*, *trufaş* şi *zdrobi*, iar celelalte apar sporadic: de două ori *sfîşia* (119, 126) şi de două ori *mîntuire* (48,84); *mîntui* apare o singură dată (29), însă nu cu sensul de „a(se)salva, scăpa, elibera", ca în opera lui Bălcescu, ci cu sensul de „a(se)termina", din graiul moldovenesc. În *Cîntarea Romîniei*, multe din cuvintele respective sînt folosite relativ des şi în construcţii similare cu cele din scrierile lui Bălcescu: *izbi* (13, 31, 33), *mîntuire* (17, 18, 51, 53, 58), *siluire* (16, 18, 22), *sfîşia* (1,37, 48), *trufaş* (4,11), *zdrobi* (28, 36, 41, 42).

Lista cuvintelor specifice pentru limba lui Bălcescu, care se întîlnesc şi în *Cîntarea Romîniei*, dar *lipsesc* din scrierile lui Russo, s-ar putea mult îmbogăţi. Mai citărm aici doar două exemple semnificative: verbul *slei* şi adjectivul *fieros* „crud, feroce".

În versetul 25 din poem, verbul *slei* apare în următorul context: „popoarele... *sleiră* sîngele şi topiră carnea dupe oasele lor în luptă". În opera lui Bălcescu verbul apare de mai multe ori, în contexte asemănătoare: „turcii *sleiră* ţara şi de vite" (II, 18); „Vistieria fiind *sleită* cu totul „(II, 57); „Transilvania, *sleită* şi ostenită de atîtea perderi" (II, 213); „Mai nainte însă el vru să *sleiască* toate mijloacele de împăciuire" (II, 252); „acolo el se opri *sleit* de puteri" (II, 366).

Adjectivul *fieros* apare în versetul 45 din poem: „tătarul cel *fieros* împrăştie oare spaima în tot locul?". Cuvîntul apare de mai multe ori şi în opera lui Bălcescu: „ei sunt oameni *fieroşi*, însă foarte viteji" (I, 141); „crud şi *fieros* duşman al creştinătăţii, Sinan-Paşa" (II, 24); „marele vizir, *fierosul* Sinan" (II, 33); „ură *fieroasă* asupra creştinilor" (II, 77); „faptă ce dovedeşte mai mult o inimă *fieroasă*, decît curajoasă" (II, 167); „avea o ură *fieroasă* împotriva nobililor" (II, 237).

În mai multe versete din *Cîntarea Romîniei* sînt folosite epitetele dure *spurcat* şi *împuţit*: „feciorii *spurcatului* prooroc" (31); „ianicerii *spurcaţi* trecut-a Dunărea?" (45); „cei *spurcaţi* îşi bat gioc de tine"(51); „suflarea lor *împuţită* de fărădelege" (44). Nefiind proprii stilului său, Russo înlătură aceste epitete, în versiunea din 1855 a poemului, şi scrie: „ficiorii proroculuî" (34); „ienicerii trecut-au Dunărea?" (49); „cei *nelegiuiţi* îşi bat gioc de tine" (55); „suflarea noastră de fărădelege" (48). În opera lui Bălcescu însă apare atît verbul *împuţi* cît şi adjectivul *spurcat*: „aerul se *împuţi* de o mare putoare" (II, 119); „fiii fărădelegii... întemeiază *spurcata* lor tiranie" (în fragmentul citat mai jos).

Spre a scoate şi mai bine în evidenţă faptul că cuvintele şi sintagmele discutate mai sus sînt caracteristice pentru stilul lui Bălcescu, vom reproduce aici un mic fragment dintr-o notă păstrată între manuscrisele scrii-

[1] În *Scrieri alese*, ESPLA, 1959, p. 3—190.

torului muntean, redactată la Hyères în ziua de 17 decembrie 1851, deci la două săptămîni după lovitura de stat prin care Napoleon al III-lea desființa cea de a doua republică franceză. Sentimentul de durere și indignare exprimat aici de Bălcescu, comentînd acest fapt, constituie o garanție că stilul său este cît se poate de personal. Subliniem în text cuvintele și expresiile care, după cum am văzut mai sus, se întîlnesc atît în *Cîntarea Romîniei* cît și în diferite scrieri ale lui Bălcescu:

> „Fiii fărădelegii triumfează în toate părțile și întemeiază *spurcata* lor tiranie. Sufletele generoase, *zdrobite* și rănite de moarte, văd apuind din vederea lor *ziua mîntuirii*. Însumi eu, cu o inimă *sfîșiată* de durere, mă lupt cu o boală crudă și neimblînzită, caut a cîștiga timp asupră-i și a o întrece în iuțeală, ca să pot lăsa fraților mei aceste pagini din viața părinților noștri, și cad *sleit* de puteri, mistuit prin silințele ce fac. Cu toate aceste temeiuri de descurajare, sufletu-mi te slăvește încă, înzeită libertate, și deși *oamenii sîngiuirilor* au învelit cu maramă neagră dulce fața ta, crede că va veni ziua fericită, *ziua izbîndirii*, cînd omenirea întreagă se va scula spre a *sfîșia* acest văl și dușmanii tăi se vor împietri la vederea soarelui său de lumină" [1].

Legătura dintre versiunea din 1850 a *Cîntării Romîniei* și opera lui Bălcescu nu se rezumă însă numai la fapte de felul celor menționate mai sus. În poem se întîlnesc unele fraze și imagini pe care le regăsim în diferite locuri din opera scriitorului muntean. De exemplu, în versetul 3 al *Cîntării*, reluat și în versetul 50, apare fraza: „Care e mai *mîndră* decît tine *între toate țerile semănate de Domnul pre pămînt*?". Un fragment din această frază se regăsește la începutul părții a patra din *Romînii supt Mihai-Voievod Viteazul*, în cunoscuta descriere a Ardealului: „Pe culmea cea mai naltă a munților Carpați, se întinde o țară *mîndră* și binecuvîntată *între toate țările semănate de Domnul pre pămînt*" (II, 215) [2].

Semnificativă din punct de vedere stilistic, întrucît relevă același fel de organizare a ideilor, este și asemănarea dintre fraza cu care se încheie descrierea Ardealului și fraza de la sfîrșitul versetului din poem în care sînt evocate războaiele dintre romani și daci și nașterea poporului romîn. După ce face descrierea Ardealului, într-un alineat destul de lung, Bălcescu încheie scurt, într-un alineat nou: „*Astfel este țara Ardealului*" (II, 216). La fel și în poem, după ce evocă într-un alineat mai mare războaiele dintre romani și daci, autorul curmă firul povestirii, tot într-un alineat nou: „*Astfel povestesc bătrînii*" (13).

Un fragment din versetul 33 al poemului, în care sînt evocate luptele romînilor cu turcii, apare aidoma în pasajul în care Bălcescu descrie dezastrul suferit de Sinan Pașa la Călugăreni. Iată mai întîi textul din *Cîntarea Romîniei*: „strigările luptătorilor și clîncăirea paloșelor încrucișîndu-se răsun cu huiet... *Ce t-ai făcut, mare Vizir?... Unde-ți sunt voinicii*,

[1] După prefața lui Al. Odobescu la N. Bălcescu, *Istoria romînilor sub Mihai Vodă Viteazul, urmată de scrieri diverse*, București, 1878.

[2] Sublinierile din textele citate ne aparțin.

paşo cu trei tuiuri? Vîntul împotrivirei sfărîmă zăbalele armăsarilor tăi... Năvala să trase înapoi spăimîntată de pepturile goale ale vitejilor!..." (33). Considerînd poemul o operă autentic populară, aşa cum afirmase în precuvîntare, Bălcescu scrie în pasajul respectiv din *Romînii supt Mihai-Voievod Viteazul*: „Pentru aceea putea acum aceştia, cu o dreaptă fală, să strige lui Sinan, împreună cu un poet al lor popular: *Ce te-ai făcut, mare vizir? Unde-ţi sunt voinicii, paşo cu trei tuiuri? Vîntul împotrivirei sfarmă zăbalele armăsarilor tăi; năvala se trase înapoi spăimîntată de pepturile goale ale vitejilor!* " (II, 131). Faptul că Bălcescu pune aici textul între ghilimele nu înseamnă că el citează pasajul respectiv ca dintr-o operă străină [1]. Tot între ghilimele el pune şi unele fraze din discursul pe care l-ar fi ţinut Mihai Viteazul ostaşilor săi puşi pe fugă, după bătălia de la Şelimberg (II, 262) sau cuvintele pe care i le-ar fi spus un nobil maghiar din suita lui Andrei Batori unui secui care voia să-l ucidă (II, 274), deşi nu reproduce textele respective din vreun document.

Subliniind, în versetul 16 din poem, necesitatea libertăţii şi a respectării legilor, Bălcescu arată că lipsa acestor elemente din viaţa socială duce la dezastru: „atunci asuprirea, nevoile, necazurile şi sărăcia izvorăsc în lume; atunci lumea se împarte în săraci şi bogaţi, în stăpîni şi robi, flămînzi şi îmbuibaţi... atunci lumea stă în *cumpănă de peire*". Expresia subliniată apare în două locuri din *Romînii supt Mihai-Voievod Viteazul*: „Niciodată pîn-atunci împărăţia otomană nu se aflase în aşa *cumpănă de peire*" (II, 59); „de cînd concherantul Constantinopolului, Mahomet II,... năvăli în ţara noastră, nici o altă oştire mai mare, nici *cumpănă de peire* mai mare ca cea de acum nu o amerinţase" (II, 78).

În versetul 6 din poem întîlnim fraza: „vulturul din văzduh cată la tine ca la *pămîntul său de naştere*", iar în versetul 46, fraza: „suntem pribegi în coliba părintească... şi streini *în pămîntul nostru de naştere*". Imaginea aceasta se găseşte şi în articolul intitulat *Despre starea soţială a muncitorilor plugari*, apărut în „Magazin istoric pentru Dacia", II (1846): „libertatea sau buna stare materială ce le lipseşte *în locul lor de naştere*" (I, 152). Faptul că imaginea citată se întîlneşte într-un articol apărut în 1846 este o dovadă că ea aparţine stilului lui Bălcescu şi nu a putut fi luată dintr-un text romînesc al *Cîntării Romîniei*, pe care i l-ar fi dat Russo [2].

Într-un loc oarecare din *Romînii supt Mihai-Voievod Viteazul*, descriind o scenă de război, Bălcescu foloseşte aproape aceleaşi imagini ca şi în descrierea unei scene similare din versetul 33 al poemului:

„Sunetele trîmbiţilor, urletele tunurilor, înfiorătoarea şuierare a ghiulelelor ce se *încrucişa* în aer, *clincăitul paloşelor, strigările luptătorilor, fumul prafului* înzgomota aerul, întuneca ceriul, răspîndea în toate părţile spaima morţii şi curma vieţi fără număr" (II, 259).

„Vijîie crivăţul ... se cletină pămîntul ... oamenii se izbesc cu oamenii ... zalele cu fierul ... pepturile cu oţelul ... vitejii cad morţi în ţărînă ... sîngele desfundă pămîntul ... leşurile plutesc pe rîuri ... *fumul pîrjolului se* învîrtejaşte în toate părţile; *strigările luptătorilor* şi *clincăirea paloşelor încrucişîndu-se* răsun cu huet..." (*Cîntarea Romîniei*, 33).

[1] Cum crede M. Bordeianu, *art. cit.*, p. 65.
[2] Cum presupune M. Bordeianu, *art. cit.*, p. 66.

Imaginea: *„pămîntul să acopere cu holde aurite"*, din versetul 14 al poemului, se întîlneşte şi în articolul *Trecutul şi prezentul*: „Supt mîna lui *cîmpia se acoperea cu holde aurite*" (I, 248).

Descriind un portret al lui Mihai Viteazul, în articolul *Buletin despre portretele principilor Ţării Romînesti şi ai Moldovei, ce se află în cabinetul de stampe de la Biblioteca regală din Paris*, publicat în „Magazin istoric pentru Dacia", IV (1847), Bălcescu scrie: „gugiumana... este de blană, lăsată la o parte, pe stînga, în forma *căciulei ţurcăneşti*" (I, 231). Expresia *căciulă ţurcănească* apare şi în versetul 10 din poem: „cu securea în mînă, cu *căciula ţurcănească* pe creştet".

Într-un pasaj din *Romînii supt Mihai-Voievod Viteazul*, descriind îmbrăcămintea lui Mihai, Bălcescu spune: „de brîu atîrna o *pală de taban* împodobită cu aur şi rubine" (II, 267). Expresia *pală de taban* se întîlneşte şi în *Cîntarea Romîniei*: „Cine fuge colo în vale cu brîul tîrîndu-se după dînsul... cu turbanul desfăcut.. cu *pala de taban* plină de sînge?..." (33).

Numărul unităţilor frazeologice şi al imaginilor comune *Cîntării Romîniei* şi diferitelor scrieri ale lui Bălcescu este mult mai mare decît exemplele citate aici. Lucrul acesta se poate constata cu uşurinţă, la o lectură paralelă a textelor. Noi mai atragem atenţia doar asupra legăturii care există între felul cum sînt alcătuite unele fraze sau perioade întregi în poem şi în opera scriitorului muntean.

Vorbind despre arta literară a lui Bălcescu, acad. Tudor Vianu a arătat, printre altele, că în stilul acestui scriitor se întîlnesc adeseori perioade construite cu o adevărată artă oratorică, în care abundă frazele exclamative şi cele interogative [1]. Această particularitate stilistică relevă în Bălcescu pe scriitorul militant, care participă sufleteşte la victoriile sau înfrîngerile suferite de romîni, în scrierile sale istorice, ori devine exponentul poporului oprimat şi îndeamnă la luptă împotriva exploatării şi a asupririi naţionale, în scrierile sale politice. *Cîntarea Romîniei*, care este de fapt un manifest revoluţionar prezentat sub formă alegorică, constituie o excelentă ilustrare a acestei particularităţi stilistice a lui Bălcescu. Vom cita numai două exemple. Iată mai întîi, din *Romînii supt Mihai-Voievod Viteazul*, un fragment din discursul pe care l-ar fi ţinut Mihai ostaşilor săi, după bătălia de la Şelimberg, în comparaţie cu un fragment din versetul 32 al *Cîntării Romînici*:

„Ce va să zică această mişelie? Ce va să zică această spăimîntare neobicinuită care vă face să lăsaţi să vă scape din mîini o biruinţă cîştigată? Voi vă trageţi dintr-o luptă cu noroc începută; voi daţi pas unui duşman îngrozit şi pus în risipă a-şi aduna puterile. Unde sînteţi voi, viteji mei soldaţi, ... care aţi zdrobit armiile lui Caraiman şi ale lui Ahmet...

„O, ţeara mea! unde sunt acum voinicii tăi ... cei cu inima viteajă şi cu braţul tare? ... N-aud ei răcnetul primejdiei tale ... vaietele femeilor ... plînsorile copiilor ... rugele fecioarelor? ... Leii făcutu-s-au miei? ... Paloşele ruginitu-s-au în mîinile războinicilor tăi? Şi femeile ziceau: vai nouă, vai! bărbaţii şi-au perdut inima ... moştenirea copiilor noştri o să cază în prada

[1] Vezi Tudor Vianu, *Nicolae Bălcescu, artist al cuvîntului*, în „Limba romînă", nr. 1/1953, p. 43–44.

Pentru ce puterile voastre sînt acum topite, mîinile voastre slăbite şi inimile voastre fără bărbăţie?" (II, 262).

vrăşmaşilor şi copiii vor ajunge robii lor" (*Cîntarea Romîniei*, 32).

De asemenea în articolul intitulat *Mersul revoluţiei în istoria romînilor* întîlnim un pasaj care se poate compara, sub acest aspect, cu un fragment din versetul 44 al poemului:

„Mare şi monstruoasă clădire de tiranii puse una asupra altia şi toate rezemate şi apăsînd pe popor, pe ţăranul muncitor! Cine va zdrobi această tiranie? Cine va nimici această clasă de apostaţi care ieşind din sînul poporului robi pe fraţii şi părinţii lor şi batgiocori omenirea?" („Romînia viitoare", p. 8).

„Ei [boierii] au supus supt jugul clăcii pe poporul tău şi au ofilit fruntea ta... Stins-au candela cu suflarea lor împuţită de fărădelege... Ce vei zice, o, patria mea, cînd vei grăi?... Ce vei face cînd va veni ziua dreptăţii?..." (*Cîntarea Romîniei*, 44).

*

În baza noilor argumente invocate pînă aici susţinem, ca şi altă dată, că poemul în proză *Cîntarea Romîniei* a fost scris de la început în limba romînă, iar autorul acestei opere este, fără îndoială, Nicolae Bălcescu. Presupusa colaborare dintre Russo şi scriitorul muntean, pe care a încercat să o argumenteze în ultimul timp Paul Cornea, nu poate fi susţinută cu nici o probă materială, cum de altfel recunoaşte şi Paul Cornea însuşi [1]. Studiul limbii şi al stilului *Cîntării Romîniei*, în comparaţie cu limba şi stilul celor doi scriitori, demonstrează că textul publicat în 1850 a fost redactat *în întregime* de Nicolae Bălcescu. Prin urmare, considerăm că — în lumina faptelor de limbă şi stil citate mai sus — şi părerea eronată potrivit căreia Bălcescu ar fi publicat un text pe care i l-ar fi dat Russo trebuie în mod definitiv abandonată.

Cercetătorii care, ignorînd argumentele aduse mai sus, vor să rămînă credincioşi relatării lui Alecsandri că poemul a fost scris în limba franceză de Alecu Russo şi tradus în romîneşte de Bălcescu trebuie să dea mai întîi, bazaţi pe fapte, nu pe ipoteze, altă explicaţie decît cea dată de noi identităţii dintre textul din motto şi din cele patru versete ale poemului şi pasajul corespunzător din broşura lui Kogălniceanu. Eventuala presupunere că din versiunea franceză dată de Russo lui Bălcescu lipsea motto-ul, precum şi frazele respective din cele patru versete, şi că aceste pasaje au fost introduse în poem de scriitorul muntean, cu prilejul traducerii, ar fi cu totul hazardată. Dacă admitem ipoteza că Bălcescu a supus textul primit de la Russo unei astfel de prelucrări încît i-a impus nu numai stilul său, ci i-a adăugat un element de compoziţie atît de important ca acel motto, care este reluat ca un leit-motiv în cuprinsul poemului, atunci trebuie să admitem — în mod implicit — că tot intervenţiei lui se datoresc

[1] Vezi Paul Cornea, *O ipoteză nouă asupra paternităţii „Cîntării Romîniei"*, în „Viaţa romînească", nr. 3/1959, p. 94—103, articol reprodus şi în *Studii de literatură romînă modernă*, EPL, 1962.

şi ideile politice atît de avansate din această operă, care lipsesc din scrierile lui Russo, în timp ce ele constituie profesiunea de credinţă a lui Bălcescu, precum şi ideile istorice din poem, care se întîlnesc în scrierile lui Bălcescu, nu într-ale lui Russo. Judecînd astfel, nu vedem ce-ar mai rămîne de pus pe seama *autorului* Russo, cînd conţinutul tematico-ideologic, limba şi stilul poemului aparţin, după cum am văzut, lui Bălcescu. Nu avem însă nici o mărturie incontestabilă că Russo a dat lui Bălcescu un text în limba franceză. Din relatările lui Ion Ghica ştim că Bălcescu îi citise mai multe fragmente din poem, desigur înainte de a pleca la Paris, iar întreaga operă a fost citită mai tîrziu, dintr-un caiet „scris de mîna lui, cu multe ştersături şi îndreptări", în casa generalului Mavros [1]. Datorită bătrîneţii, Ghica putea să nu-şi mai amintească cu precizie anul în care a avut loc lectura, dar nu şi unele lucruri esenţiale din împrejurarea respectivă.

Faptul că Bălcescu nu a primit vreun text de la Russo şi nici nu a colaborat cu scriitorul moldovean la alcătuirea poemului reiese şi din cele spuse de el în *Precuvîntare* la *Cîntarea Romîniei*. Aici Bălcescu afirmă că, cu cinci ani în urmă (faţă de 1850), aflîndu-se în călătorie „pe la monăstirile din măreţii noştri Carpaţi" [2], a descoperit în biblioteca unei mănăstiri, printre nişte hîrtii şi cărţi vechi, un manuscris intitulat *Cîntarea Romîniei*, care i-a reţinut atenţia de la cele dintîi pagini. „*Urmai* cetirea — continuă Bălcescu — fără întrerupere pînă la sfîrşit şi *văzui* cu mirare şi descurageare că istoria ce cu atîta trudă şi cercetări *mă nevoiam* a descoperi şi a scrie se afla scrisă toată aci în vro cîteva feţe, dar astfel cum nimeni nu se ispitise încă a o scrie. Ea *îmi păru* scoasă nu din adîncimea cărţilor, dar din sufletul naţiei, acest izvor bogat, elocuent şi neperitor. Cu toate imperfecţiile sale *văzui* într-această scriere un plan hotărît de mai nainte şi metodic" [3]. Întreg pasajul la care ne referim este scris la *persoana întîi*, iar conţinutul poemului este raportat de Bălcescu, după cum am văzut, la *opera sa*. Nicăieri în cuprinsul precuvîntării Bălcescu nu spune că atunci cînd a „descoperit" manuscrisul era însoţit de vreun prieten, în speţă de un prieten moldovean. Dimpotrivă, în precuvîntare el lasă să se înţeleagă că meritul „descoperirii" acelui text este *numai al lui* şi că poemul conţine, într-o formă concentrată, tocmai *concepţia sa* cu privire la istoria romînilor. Or, dacă Bălcescu ar fi primit vreun text de la Russo sau dacă ar fi colaborat cu el la alcătuirea poemului, este greu de crezut că nu ar fi spus acest lucru, *măcar sub forma unei aluzii*, în precuvîntarea *semnată* de dînsul.

---

[1] Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, Bucureşti, 1887, p. 683—684.

[2] Nu din „munţii Moldovei", cum greşit afirmă C. Boroianu, în *Literatura romînă. Manual pentru clasa a IX-a*, Bucureşti, 1961, p. 200.

[3] „Romînia viitoare", p. 19. Sublinierile sînt ale noastre.

UN *APOSTOL* BRAȘOVEAN DIN SECOLUL AL XVII-lea

DE

ION I. ROMAN

Manuscrisul acestui *Apostol* a fost găsit cu zece ani în urmă de către I. Colan din Brașov, care a și început să-l transcrie, lucru menționat pe coperta manuscrisului. Dar abia în anul 1962 salariații Bibliotecii regionale din Brașov l-au regăsit, în fondul documentar neinventariat [1].

Manuscrisul este scris cu scriere semiuncială, cu cerneală neagră, iar zacealele cu chinovar. Hîrtia, de dimensiunile 19,5 cm/15,5 cm, are pete datorate umezelii.

În afară de numerotarea originală a colilor, manuscrisul a fost paginat, mult mai tîrziu (probabil la inventarierea cărților din biserica sau mănăstirea căreia îi aparținea), cu cifre arabe, tipărite, de la 1 la 104. Paginile 61 a și 61 b sînt numerotate cu creionul, ceea ce denotă că au fost sărite și numerotate ulterior.

Fiecare pagină cuprinde, cu mici excepții, cîte 19 rînduri. În general scriitorul manuscrisului a prelungit unele litere pînă la marginea de jos a hîrtiei (de exemplu la p. 3, 5, 6, 7, 8, 11, 12 etc.).

Pe marginile foilor sînt notate zacealele. La p. 49 și la p. 54 este notată, din greșeală, aceeași zaceală, на (=51). La p. 4, pe marginea stîngă, este scris un rînd în limba slavonă și, sub el, traducerea rîndului respectiv în limba romînă, o variantă a traducerii din text. Textul slavon este următorul: не длъжни есмн непщевати злата и сребра на каменїю на грътанїю художнѫ и съмышленнию члка. Iar traducerea romînească: *Nu simțem datori a părea de aur și de argint sau de pietri cioplite cu ocoșie? ... și cu cugetul omului*. La p. 17 este scris pe margine, cu un scris mai recent: *bine vestește, Iosife bun*.

Pe marginile paginilor 18, 26, 30 și 32 se găsesc încercări de peniță. La p. 20 este notat pe margine, cu un scris mai nou decît textul: *1800*. La p. 39 este notat cu scrisul copistului: ши мъ цнѕ днитъѧю.

[1] Prof. P. P. Panaitescu mi-a dat un prețios ajutor în studierea acestui manuscris. Îi aduc și pe această cale mulțumirile mele cele mai vii.

La p. 100 este scris pe margine: *şi aceasta ni-i porunca lui ca să creadem în numele fiului, Is. Hs.*

P. 101 are pe margine: *să priceapem că petreacem într-însu şi acela înîru noi.*

Manuscrisul cuprinde: 1) Faptele apostolilor, începînd de la cap. XVII, 5 pînă la sfîrşit; 2) Scrisoarea lui Iacob; 3) Scrisoarea I a lui Petru; 4) Scrisoarea a II-a a lui Petru; 5) Scrisoarea I a lui Ioan.

Textele biblice prezintă, în manuscris, o serie de omisiuni: astfel, din *Faptele apostolilor* lipsesc versetele 16—30 ale cap. XX şi 15—22 ale cap. XXIII, iar din *Scrisoarea I a lui Petru* lipsesc versetele 3—15 ale cap. III.

De la p. 74 copistul sare la p. 76 şi apoi revine la p. 75. La sfîrşitul p. 76 este desenată o cruce şi scrie: ищи назад (=caută înapoi). La p. 103, începînd de la rîndul 12, nu se mai cunosc toate cuvintele, pagina avînd rupturi; la fel la p. 104, începînd de la rîndul 17.

Filigranele[1] imprimate în hîrtia manuscrisului sînt următoarele: la p. 61, 65, 77, 81, 95, un filigran în formă de stemă (vezi fig. 1); la p. 31, 35, 47, un filigran în formă de stemă mai mare decît cea precedentă, cu mîner de spadă în mijloc şi cu litere în dreapta şi în stînga (vezi fig. 2 a); la p. 1 şi 29, un filigran în formă de cerb, cu litere în faţă şi în spate (vezi fig. 3 a); la p. 5, un filigran în formă de bour, sau ceva asemănător (vezi fig. 4).

Cercetînd colecţia de filigrane a lui József Kemény (păstrată, în manuscris, la Biblioteca Universitară din Cluj), am găsit, la p. 188, un filigran în formă de cerb încadrat de literele *C.R.*, care, după cum explică autorul, se află în hîrtia scrisorii lui Ioan Kemény, din 27 iulie 1641, către Paul Bornemisza (vezi fig. 3 b); la p. 193 se întîlneşte acelaşi cerb, însă cu literele schimbate (*C* în faţă şi *R* în spate), din scrisoarea lui Paul Nagy către Ioan Kemény (vezi fig. 3 c). La p. 184 este reprodus un filigran în formă de stemă cu mîner de spadă şi litere pe margini; autorul arată că se găseşte în hîrtia unei scrisori din 29 febr. 1640 a lui Sigismund Kornis către Paul Bornemisza şi a unei scrisori din 13 febr. 1640 a lui George Barna către Paul Bornemisza (vezi fig. 2 b).

Atît stema cu mîner de spadă, cît şi cerbul cu litere au mare asemănare cu stema şi cerbul de pe *Apostolul braşovean*, ceea ce ne îndreptăţeşte să credem că acesta este copiat în jurul anului 1640.

Apostolul braşovean a fost scris în nordul Transilvaniei, eventual în nordul Moldovei, după cum dovedesc unele particularităţi lingvistice specifice acestei regiuni în secolul al XVII-lea:

P a r t i c u l a r i t ă ţ i f o n e t i c e: 1. păstrarea lui *u* final (de exemplu *porumbu*, p. 21; *deadinsu*, p. 57); 2. *ea* > *a* după labiale şi fricative (de exemplu *tocmala*, p. 21; *samă*, p. 21; *deşartă*, p. 57); 3. *e*>*ă* după labiale (de exemplu *mărgu*, p. 57; *ibăscu* „iubesc", p. 58) şi după *s* şi *dz* (de exemplu *spusă*, p. 21; *Dumnedzău*, p. 57); 4. *dz* în loc de *z*, în cuvintele de origine latină (de exemplu *dzi*, p. 21; *şedzi*, p. 58; *ucidzi*,

[1] La cercetarea filigranelor, am primit un preţios ajutor din partea prof. V. Căliman.

Fig. 1

Fig. 2 a

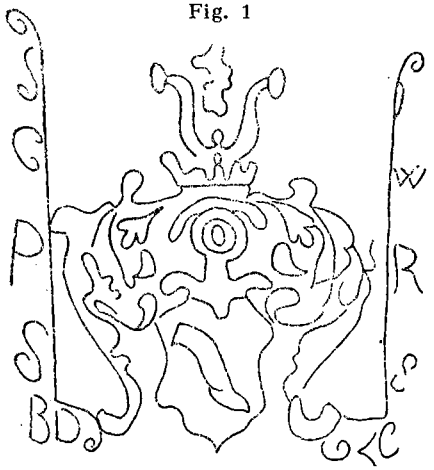

Fig. 2 b

Fig. 3 a

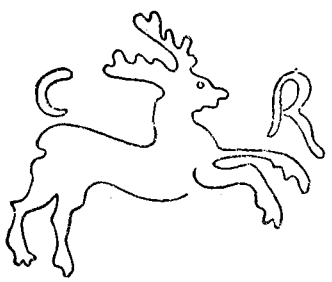

Fig. 3 b

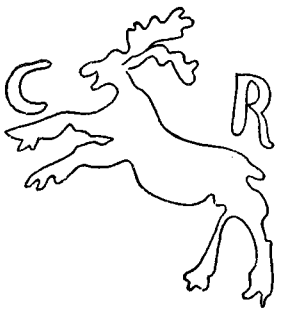

Fig. 3 c

Fig. 4

p. 59); 5. *ğ* în loc de *j*, în cuvintele de origine latină (de exemplu *giudeț*, p. 58, 59; *giunghindu*, p. 21); 6. forma asimilată *gice* în loc de *zice* (p. 57, 59).

Particularități lexicale: *de biu* „din belșug" (p. 33); *buiecie* „cumpăt" (p. 96); *chelșug* „cheltuială" (p. 53); *chișe* (în expresia

în chișe cu nus „împotriva lui", p. 1); *ciobotărie* „cizmărie" (p. 5); *negăncelită* „neprihănită" (p. 57); *pominoc* „jertfă" (p. 22); *răpște* „cîrtire" (p. 78); *sămcea* „vîrf" (p. 41); *șvară* „sfoară" (p. 27) ș.a.

Apostolul brașovean este o copie după un manuscris încă neidentificat. El se deosebește de *Codicele Voronețean*, de *Apostolul* lui Coresi

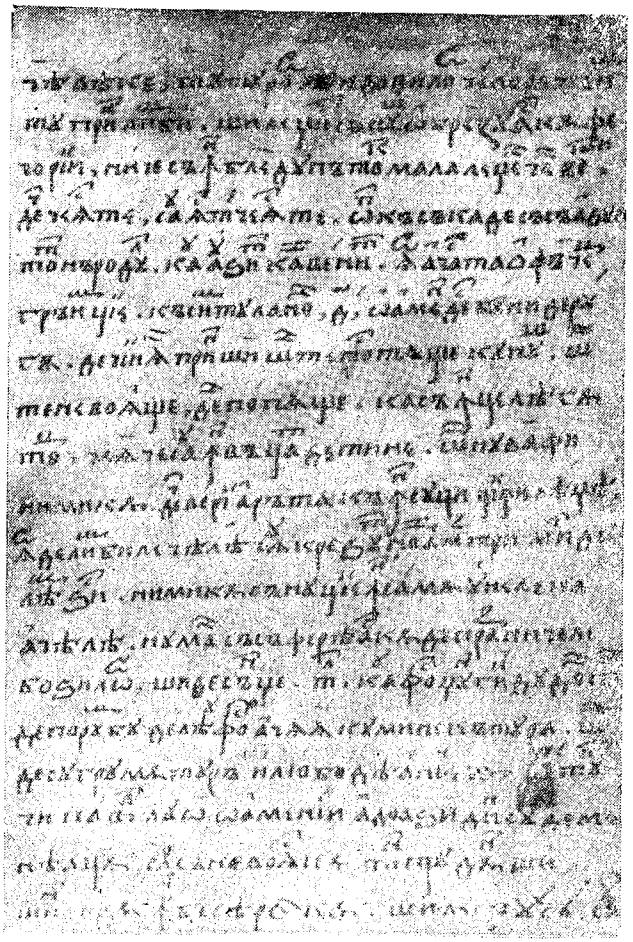

și de *Codicele Gaster* atît prin unele nepotriviri în fraze, cît și printr-o serie de fragmente pe care le are în plus față de textele amintite. Astfel, în ceea ce privește adaosurile, la p. 21, r. 14—15, găsim următorul *t*<î>*l*<c> : „C-au fost giunghindu doi pui de porumbu de le-au fost aceaia cumineătura" (Fapt. ap., XXI, 25). La p. 57, r. 9—58, r. 1 găsim tîlcul : „Cealea ce-s sărace întru scîrbele lor, că lăcrămile și suspinele acelora toate mărgu înaintea lui Dum*n* [e] *dzău* și întră întru urechile svinției sale. Și iarăș

socotiţ şi să luaţi aminte svintele beseareci mai cu deadinsu de toate, că pintru unele ca aceastea vrem dobîndi împărăţia ceriului. Şi fiecinie să să ferească pre sine, să fie nespurcat din lume. Şi aceasta gice mai vîrtos domnilor, să nu apuce a să spurca cu vărsare de sînge nevinovat, că pintru unele ca aceastea iaste mînia şi urgia lui *D*[u] *mn*[e]*dzău* de cade pr-inşii, de le ia cununa şi ţara". La p. 59, r. 16—19 de asemenea găsim tîlcul: „că giudeţul cel fără de milă nu face milă cum ai gice de vei giudeca pre altul fără de direptate, că să laudă mila *la giudeţ*" (Iacob, II, 13).

Comparat cu lucrările citate mai sus [1], *Apostolul* braşovean prezintă, după cum am mai spus, unele deosebiri faţă de acestea, dar şi multe asemănări cu *Codicile Gaster*. Iată cîteva exemple:

	Ap. braş.	Cod. Gaster	Ap. Coresi	Cod. Vor.
F.A., XXII, 17	*mi se tîmplă* (p. 26, r. 10)	*tîmplă-mi-să*	*ce-mi fu*	*şi-mi fu*
Iacob, I, 6	*să nu să îndoiască* (p. 54, r. 15)	*îndoiască*	*gîndească*	*gîndindu-se*
F.A., XVIII, 19	*săbor* (p. 8, r. 3)	*săbor*	*gloată*	*gloată*
Iacob, I, 3	*năpăstuire* (p. 54, r. 9)	*năpăstuire*	*ispitele*	*ispite*
F.A., XVIII, 17	*mai marele săborului* (p. 7, r. 14)	*mai marele săborului*	*începătoriul zborului*	~
F.A., XIX, 17	*fu la ştire* (p. 11, r. 9)	*fu la ştire*	*înţălegere*	*înţălegere*
F.A., XIX, 12	*nepotincioşi* (p. 10, r. 14)	*nepotincioşi*	*lăngezi*	~
F.A., XXII, 12	*lăudat* (p. 25, r. 12)	*lăudat*	*mărturisitu*	~
F.A., XXVII, 41	*piscul* (p. 48, r. 15)	*piscu*	*nas*	~
F.A., XIX, 27	*ruşine* (p. 12, r. 19)	*ruşine*	*oblicire*	~
F.A., XX, 31	*aduceţi aminte* (p. 17, r. 4)	*aduceţi aminte*	*pomeniţi*	~
F.A., XXII, 4	*băga* (p. 24, r. 13)	*băgau*	*pridădindu*	~
Iacob, I, 12	*va dobîndi* (p. 55, r. 9)	*dobîndi-va*	*primeşte*	*preemi-va*
Iacob, IV, 6	*să pune în rîcă* (p. 62, r. 12)	*se pune împotrivă*	*potriveşte-te*	~
F.A., XIX, 27	*să va răsipi* (p. 13, r. 3)	*răsipească*	*spargă*	~
F.A., XXIII, 10	*să apuce* (p. 30, r. 3)	*apuca*	*răpi*	~
Iacob, II, 23	*să împlu* (p. 60, r. 19)	*umplu-să*	*sfîrşaşte-se*	*sfîrşi*
F.A., XIX, 29	*într-o fire* (p. 13, r. 8)	*într-o fire*	*cu un sufletu*	~
F.A., XIX, 12	*să tămăduia* (p. 10, r. 15)	*tămăduia*	*vindeca*	*vendeca*
F.A., XIX, 23	*gîlceavă* (p. 12, r. 6)	*gîlceavă*	*voroavă*	~

În studiul său citat mai sus, Şt. Paşca ajunge la următoarea concluzie: „Se pare că traducerea originală [a apostolului] a fost făcută în secolul XVI în nord-vestul Ardealului şi a fost copiată în nordul Moldovei, cu adăugiri de ordin lexical şi cu mici modificări de ordin fonetic, în secolul XVII. Ceea ce constituie o trăsătură caracteristică a textului Cod. Gaster sînt foarte numeroase traduceri duble sau chiar triple, juxtapuse, ale unui cuvînt sau ale unor expresii" (p. 68).

Traduceri duble se găsesc în mare număr şi în *Apostolul* braşovean. Iată doar cîteva exemple: *şi grăiescu de dzic* (p. 1, r. 1); *că era sămnat*

[1] O comparaţie între cele trei texte a făcut Şt. Paşca, în studiul *Probleme în legătură cu începutul scrisului romînesc*, în „Cercetări de lingvistică", II (1957), p. 72.

sau tocmit spre leage (p. 8, r. 16); *chema sau gicea pre nume* (p. 10, r. 19); *să obiduiia sau să scîrbiia* (p. 18, r. 2). Acestea, ca şi celelalte apropieri faţă de *Codicele Gaster*, pe care le-am relevat mai sus, ar putea duce la concluzia că şi *Apostolul* braşovean este o copie făcută în nordul Moldovei, după o traducere mai veche efectuată în nordul Transilvaniei.

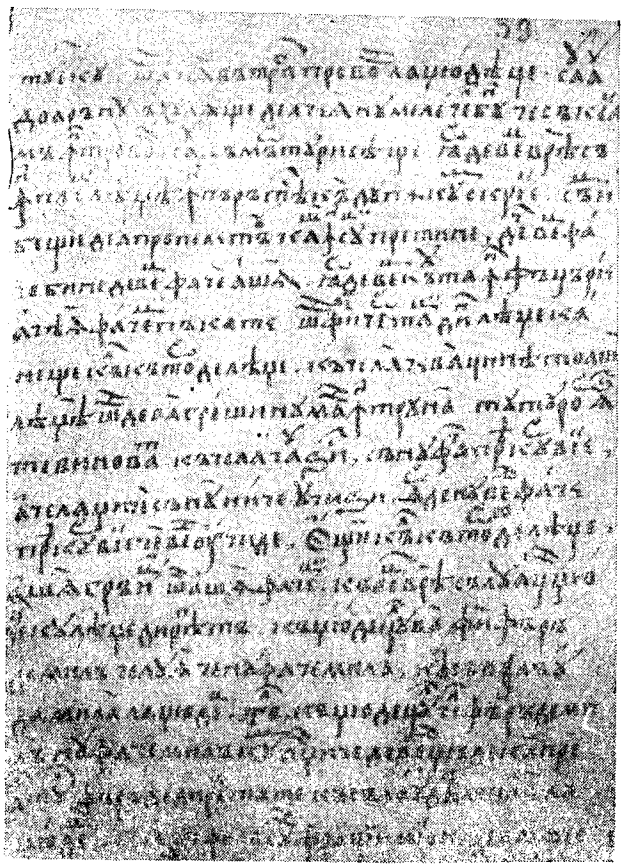

Ipoteza că *Apostolul* braşovean ar fi o copie după *Codicele Gaster*, sau ar fi scris de acelaşi copist, cade, deoarece numeroasele erori din *Cod. Gaster* (de exemplu: *d* în loc de *t* în cuvinte ca *sănd*, *dămăduise*, *bădură*, *toade*, sau *c* în loc de *g* şi invers, în cuvinte ca *să-l ucică*, *puternig*, *cenunchele*), — erori care, după cum arată Şt. Paşca [1], pot fi atribuite unui copist străin, — nu se găsesc în *Apostolul* braşovean.

Că autorul manuscrisului a fost copist şi nu traducător ne arată greşelile acestuia întîlnite aproape la fiecare pagină. Astfel, la p. 87, primele două rînduri sînt şterse şi corespund cu primele două rînduri de la

[1] Şt. Paşca, *op. cit.*, p. 67.

p. 86; la p. 46 a scris *mă supărără* în loc de *măsurară*; la p. 73 a scris *zidit it* (deci cu *it* repetat); la p. 74, cuvîntul *direptate* e şters şi scris din nou.

Autorul manuscrisului păstrează în text cuvinte şi propoziţii întregi din limba slavă. Exemple: пакѣл рѣч (p. 28, r. 1); и раздѣлисѧ народ (p. 29, r. 11); мѫжїе (p. 28, r. 12); нивхсхнмицн ни къ градѣ (p. 33, r. 7); и любодѣаніе (p. 21, r. 16); нидѣва (p. 60, r. 3). Aceste cuvinte slavone păstrate în textul romînesc arată că copistul n-a ştiut cum să le traducă.

În alte cazuri, însă, copistul traduce unele cuvinte slavone. Astfel, cuvîntul slavon de origine greacă *ievroclidon* a rămas neschimbat în toate textele romîneşti cunoscute care cuprind faptele apostolilor, pînă la Biblia lui Şerban, pe cînd în *Apostolul* braşovean el a fost tradus prin *crivăţ*.

Din cele prezentate mai sus rezultă că manuscrisul de care ne ocupăm este o copie făcută în partea de nord a ţării noastre (nordul Transilvaniei sau nordul Moldovei), în jurul anului 1640, probabil după un text mai vechi. Traducătorul sau copistul a căutat să lămurească ideile prin sinonime şi traduceri originale, deosebindu-se, prin aceasta, de celelalte versiuni cunoscute pînă acum şi mărind, astfel, valoarea lucrării.

NOTE DESPRE CONVERTIREA UNITĂȚILOR FRAZEOLOGICE ÎN LIMBA ACTUALĂ

DE

ELENA STÎNGACIU

În vocabularul romînesc actual se observă două tendințe contrarii. Pe de o parte: o tendință de dezvoltare a unor cuvinte în unități frazeologice, mai accentuată în cazul verbelor abstracte: *a greși* este adesea extins și precizat semantic prin *a face greșeli*, *a goni* prin *a da goană*, *a porunci* prin *a da poruncă* etc. Aceste descompuneri, caracteristice în special vorbirii populare, s-au născut din necesitatea concretizării semantice. Ideea se explică prin perifraze alcătuite dintr-un verb de tipul: *a da*, *a face*, *a lua* și un substantiv din aceeași familie lexicală cu verbul înlocuit (cf. Fl. Dimitrescu, *Locuțiuni verbale*, p. 159).

Aceste perifraze pot fi considerate unități frazeologice pentru că reprezintă un echivalent sintactico-semantic al cuvîntului dezvoltat, avînd în întregimea lor aceleași caracteristici sintactice, chiar dacă din punctul de vedere al structurii sînt o îmbinare de mai multe elemente.

Pe de altă parte, remarcăm tendința de înlocuire a unor astfel de unități frazeologice printr-un singur cuvînt, care redă mai concis ideea verbală. Procedeul acesta s-a extins, cuprinzînd atît construcțiile verbale, cît și pe cele substantivale, adjectivale și adverbiale.

O dată cu introducerea unei noțiuni noi (în urma unei descoperiri sau a necesității traducerii acesteia din altă limbă), vorbitorul (scriitorul) caută să o redea printr-un termen corespunzător. Cum nu are totdeauna la dispoziție un asemenea termen, el recurge la o îmbinare de cuvinte, care are însă dezavantajul că nu se poate utiliza în orice stil, de exemplu nu este considerată foarte potrivită pentru stilul științific. În acest caz, se recurge la un cuvînt nou, împrumutat sau la o creație pe teren romînesc.

Modul acesta de restrîngere a unităților frazeologice într-un singur cuvînt îl vom numi c o n v e r t i r e. Cazuri de acest fel găsim multe în cursul evoluției limbii. Astfel, din *a-și aduce aminte* s-a trecut la *a-și*

aminti, din *a da față* (unui lucru) la *a fățui* (cf. Iorgu Iordan, *Stilistica*, p. 314), din *a face cocoloș* la *a cocoloși* (cf. id. *Stilistica*, p. 321), din *a mînca de dulce* la *a se dedulci*, din *a da în mînă* la *a înmîna*, din *îmi pare că* la *parcă* (cf. id., SCL, I (1950), nr. 2, p. 274 și urm.).

Nou însă este numărul tot mai mare de asemenea formații. Acest fapt este explicabil în primul rînd prin tendința de abstractizare, caracteristică vorbirii culte, care se manifestă în diferite domenii, dar mai ales în formarea cuvintelor (creșterea numărului de derivate cu sufixele *-at*, *-ism*, *-iune* etc.), în sintaxă (tendința de înlocuire a construcțiilor prepoziționale prin dativ sau prin construcții noi adjectivale), în lexic (numărul tot mai mare de termeni abstracți) (cf. Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală*, p. 184).

Din exemplele menționate mai sus, remarcăm existența a două tipuri de derivate: unele în care intră elementele componente ale unităților frazeologice și altele în care intră un singur element.

Din prima categorie amintesc pe: *a închiria* < *a da* sau *a lua în chirie*, *acasă* < *a casă*, *dinainte* < *de înainte* etc.

După cum se vede, în acest caz, convertirea unităților frazeologice constă în crearea unui derivat format dintr-un *prefix* (care la origine este prepoziție) și *substantivul* (căruia i se adaugă uneori un sufix verbal) sau *adverbul* care formează elementul de bază al unității frazeologice. Deci s-a recurs la două din elementele componente ale unității frazeologice.

Din a doua categorie amintesc pe *a cocoloși* < *a face cocoloș*, *a fățui* < *a da față* (unui obiect) etc.

În acest caz, s-a recurs la *un singur element* al unității frazeologice și anume la elementul de bază căruia i s-a adăugat un sufix.

Acest tip de *derivate* noi cu *sufix* reprezintă un tip oarecum deosebit de convertire a unor unități frazeologice. În cazul sufixării, nu mai poate fi vorba desigur de situații în care derivatul cuprinde două din elementele componente ale unității frazeologice. Aici cuvîntul de bază al unității frazeologice se transformă într-un derivat prin adăugarea unui sufix. Acest proces reprezintă însă tot o convertire a unității frazeologice, în sensul că, în locul unei îmbinări de cuvinte se folosește un singur cuvînt care are însă același conținut semantic ca și unitatea frazeologică.

Spre deosebire de primul tip de convertire, în care o parte a elementelor componente ale unităților frazeologice se *contopesc într-un derivat*, tipul de convertire care mă interesează în lucrarea de față se bazează pe corespondența semantică dintre o unitate frazeologică și derivatul format din cuvîntul de bază al acestei unități.

În sprijinul acestui tip de convertire a unităților frazeologice au stat, pe lîngă derivatele analoge existente în limbă, și elementele împrumutate din franceză și, mai puțin, din italiană și germană, și, mai recent, cele din limba rusă, care ne-au servit ca model pentru crearea unor cuvinte noi. Astfel, cuvinte rusești ca *закономерный*, *закономерность* și *планомерный*, *планомерность*, pentru care nu aveam corespondente în limbă, ar fi

putut fi redate ori printr-o expresie frazeologică, ori printr-un derivat cu sufix productiv. În cazul primelor două exemple, limba romînă nu avea decît posibilitatea folosirii lui *legal* şi *legalitate*, ca derivate deja existente în limbă, dar cu altă accepţie, iar pentru ultimele două, limba cunoştea pe *planificat* (adj.), care însă nu putea fi folosit şi ca substantiv. Într-un asemenea caz, ar fi trebuit să se recurgă la unităţi frazeologice de tipul lui *caracter legal*. Cum însă ele nu puteau mulţumi pe vorbitorul care căuta o exprimare cît mai concisă şi mai exactă, s-a recurs la derivatele *legitate*, *planitate* (de la *lege*, *plan* + suf.-*itate*), după modelul lui *partinitate* (din *партийность*) şi *legic*, *planic* ca adj. (de la *lege*, *plan* + suf. -*ic*) (cf. acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, p. 395).

Dacă, pe lîngă tendinţa de abstractizare, în marea majoritate a cazurilor, la baza creării de cuvinte noi (împrumuturi sau derivate) stă necesitatea găsirii unui înveliş semantic care să dea cît mai exact noţiunea respectivă, deci nevoia de claritate, precizie, conciziune, alteori, la baza acestei formaţii stă dorinţa de a se exprima altfel decît toată lumea, deci o anumită preţiozitate. Această aşa-zisă originalitate în exprimare, la care s-a ajuns printr-o înţelegere greşită a abstractizării, a conciziunii, împiedică transmiterea ideilor. În asemenea cazuri, formaţiile noi trebuie să fie combătute.

Un alt factor care duce la crearea de forme noi este, mai ales în limba vorbită, dorinţa de a comunica cît mai repede ceea ce gîndeşti, deci o oarecare spontaneitate în exprimare. Asemenea exprimări sînt caracteristice vorbirii familiare, limbajului copiilor.

Un copil, văzînd un obiect de metal care „capătă luciu" în urma lustruirii, spune: *uite cum* **s-a lucit** *de frumos!*, creînd verbul *a luci* de la subst. *luciu*. Asemenea creaţii ale copiilor au constituit obiectul unei lucrări a Tatianei Slama-Cazacu, *Aspecte ale stilului vorbirii copilului*, în SCL, VIII (1957), p. 289.

În cele ce urmează voi căuta să analizez unele din formaţiile noi, clasificînd materialul după unităţile frazeologice înlocuite. Voi începe cu construcţiile verbale, continuînd apoi cu construcţiile substantivale, adjectivale şi adverbiale.

Numărul de derivate noi asupra cărora mă voi opri în lucrarea de faţă va părea probabil prea mare, dar derivatele menţionate sînt neatestate în dicţionarele existente.

Majoritatea construcţiilor verbale sînt de tipul verb + substantiv sau verb + adjectiv. Creaţiile noi sînt derivate de la substantiv sau adjectiv căruia i se adaugă sufixul verbal -*a*, uneori -*i* sau -*iza*.

Alteori, de la un adjectiv se creează un verb, prin derivaţie regresivă. Astfel este verbul *adecva*, întrebuinţat ca verb reflexiv cu sensul de „a fi adecvat": *Credem că verbul a cîştigat în supleţe, în capacitatea de* **a se adecva** *sensurilor obiective*. Gaz. lit., 1960, nr. 335, p. 2/7. Este o formaţie regresivă de la *adecvat* (adj.), „potrivit, corespunzător, nimerit", care este luat din fr. *adequat* (lat. lit. *adaequatus*). Probabil dintr-o necunoaştere a etimologiei lui *adecvat* s-a ajuns la această formă, socotin-

du-se că *adecvat* este în romînește un participiu. La crearea acestui cuvînt a mai contribuit și necesitatea folosirii unui singur termen deci dorința de a fi cît mai concis. Altfel ar fi trebuit să exprime noțiunea printr-o perifrază : (... în capacitatea de) „a fi adecvat". Totuși aceeași idee s-ar fi putut exprima și prin „a se conforma" sau prin „a se potrivi", „a se adapta".

Și de la un substantiv (care face parte din unități frazeologice) se poate crea un verb prin derivare regresivă. Astfel apare *a vernisa* din construcția „a face un vernisaj, a deschide, a inaugura (o expoziție) ".

Din aceste exemple, ca și din următoarele, se observă că elementul de bază al unității frazeologice formează tema noului cuvînt, căruia, după valoarea pe care o va avea, i se adaugă diferite sufixe verbale, substantivale, adjectivale sau adverbiale.

Dintre numeroasele verbe noi derivate cu sufix voi aminti pe :

Crenelá, înlocuind pe „a căpăta creneluri". Cuvîntul s-a format de la substantivul *crenel*, căruia i s-a adăugat sufixul verbal *-a*. În citatul următor, verbul are o accepție figurată : *Cu fiecare zi, cu orice clipă, cresc blocuri noi în ne-ntrecut tumult. Și tot mai mult se* **crenelează** *cerul Și zarea-și strînge cercul tot mai mic.* Scr. băn., nr. 1/1960, p. 41. Tot întrebuințare figurată are și derivatul :

Paradá, pentru „a trece ca la paradă", în care termenul de comparație *paradă* devine verb prin adăugarea sufixului *-a* : (Paradoxul) *prilejuiește traiectoria unor superbe jerbe incandescente de idei false sau adevărate — dar, oricum* **paradînd** *strălucitor pe dinaintea noastră.* V.R., nr. 10/1961, p. 103. Cuvîntul este prețios și nu ni se pare necesar.

Parazitá, pentru „a trăi ca un parazit", este folosit în stilul științific, unde își justifică existența, deși creează confuzii în privința sensului, neînțelegîndu-se clar dacă înseamnă „a umple de paraziți" sau „a trăi ca un parazit". *Toate aceste specii sînt cunoscute în țara noastră,* **parazitînd** *fie grîul fie alte plante.* Probl. agr., nr. 12/1961, p. 31.

Dintre derivatele verbale de la adjectiv cu sufixul *-a* menționez pe :

Explicitá, pentru „a face explicit" : *Nu putem folosi acești termeni fără să-i* **explicităm,** *pînă a avea certitudinea că intră în opinia publică încărcați definitiv cu noua accepție cu o semnificație științifică.* Gaz. lit., 1960, nr. 334, p. 2/6.

Dermatografiá, pentru „a da cu creionul dermatograf". Derivat de la adjectivul *dermatograf*, în exemplul pe care-l citez, este folosit la participiu, cu valoare de adjectiv. Cuvîntul pare prețios : *De sub sute de sprîncene* **dermatografiate** *ori pensate, privirile fug pe imprimeurile multicolore ce umplu pînă la refuz rafturile unei „Textile".* Mag., 1960, nr. 145, p. 7/5. Probabil autorul a creat acest cuvînt influențat de *pensa*, lîngă care l-a pus.

Tot aici aș aminti pe *strengări*, derivat de la *strengar* cu sufixul *-i*, pentru „a face pe strengarul" : *Mai bine ar învăța și el să nu tot* **strengărească.** Cr. R., 1958, nr. 11,9.

Cu sufixul *-iza*, menționez următoarele derivate noi de la teme substantivale :

Dispensarizá, pentru „a lua în evidența dispensarului (pentru îngrijire și control periodic)". Cuvîntul se folosește în limbajul medicilor și este format de la *dispensar* cu sufixul *-iza*, după modelul lui *spitaliza*: *Bolnavii de inimă care sînt* **dispensarizați** *trebuie să se prezinte la datele indicate pentru control periodic.* Radio, ianuarie 1960.

Șablonizá, pentru „a construi după șablon", adică „a uniformiza": *Mai întîi noul conținut s-a menținut uneori în formele lui generale,* **șablonizate,** Vianu, *Pr. met*, p. 122.

Tabuizá, pentru „a deveni tabu". *În ce privește numele de persoane* **tabuizate,** *cuvîntul propriu este adeseori înlocuit printr-unul arbitrar, sau printr-unul ales după o lege a contrastului. id. ib.*, p. 26.

Autonomizá, pentru „a deveni autonom": *Muzica intervine cu adecvare acolo unde intervine, în acele clipe ale filmului care solicită sprijin melodic pentru întregirea cadrului, numai că intervenția aceasta, uneori... ilustrativă, e alteori seacă, rece și chiar brutală,* **autonomizîndu-se** *de imagine.* Contemp. 1958, nr. 634, p. 5/6. Formația pare prețioasă și nu sîntem pentru folosirea ei, mai ales că aici s-ar fi putut spune: *„desprinzîndu-se de imagine".*

Chimizá, pentru „a căpăta întrebuințări chimice: *Se* **chimizează** *gazele petrolifere".* Fl., 1958, nr. 170, p. 11/2.

Monumentalizá, pentru „a face monumental": *Camil Ressu* **monumentalizează** *oamenii muncii, în sensul că le conferă un aer eroic.* Iaș. lit., nr. 5/1960, p. 75. Aici derivatul are accepție figurată. Autorul își dă seama că nu este destul de clar în exprimare și atunci completează spunînd *„în sensul că le conferă un aer eroic".*

Primitivizá, pentru „a face să devină primitiv": *Ascultarea unui jaz de calitate e un lucru cît se poate de plăcut, dar jazomania falsifică, pervertește,* **primitivizează** *sufletele.* Gaz. lit., 1960, nr. 334, p. 7/5.

★

În ceea ce privește construcțiile substantivale, unitățile frazeologice convertite sînt de tipul: Substantiv + una sau două determinante care la rîndul lor sînt fie atribut adjectival, sau substantival prepozițional, fie atribut substantival + atribut substantival prepozițional, fie chiar o propoziție atributivă introdusă de cele mai multe ori prin pronumele relativ *care.*

Merită să fie remarcat faptul că, totdeauna, derivatul nou se formează prin sufixarea ultimului determinant:

artist plastic → plastician
lucrător la ciment → cimentist
instalator de gaze → gazist
vînzător ocazional de bilete → biletist
poet, autor de pasteluri → pastelist
redare în linii simple, grafice → grafism.

Cu sufixul *-ist* găsim cuvinte noi ca:

Cimentist „lucrător la ciment": *Munca* **cimentiștilor** *din Bicaz.* Luceaf., an. I, nr. 1, p. 15/1.

Pepinerist „lucrător în pepiniere". *Se făcuse o pepinieră... așa cum* **pepinieriștii** *de odinioară nici nu visaseră.* Fl., 1958, nr. 151, p. 13.

Prăjinist „săritor cu prăjina". **Prăjinistul** *Cernoboi.* Sp. pop., 13. IX. 1956, p. 1.

Afișist „lipitor de afișe" = „afișor": *Măturător și* **afișist** *într-un cinematograf din Ploiești.* Fl., 1958, nr. 141, p. 19.

Gazist „instalator de gaze" **Gaziști.** Fl., 1958, nr. 167, p. 4.

Șantierist „lucrător pe șantier": **Șantieriști.** Fl., 1958, nr. 167, p. 5.

Cupletist „autor de cuplete": *Autorii filmului au creat o intrigă interesantă, care devine către fine captivantă, și tipuri care reținatenția spectatorului, ca de pildă cel al vagabonzilor deveniți* **cupletiști.** Inf. B., 1962, nr. 2652, p. 2/6.

Problemist „autor de probleme" (la șah): *Numeroși cititori între care și* **problemiști** *consacrați ne-au trimis probleme originale pentru a fi publicate.* Mag., 1961, nr. 211, p. 7/7.

Rachetist „specialist în mînuirea rachetelor: **Rachetiștii** *sovietici l-au doborît* [un avion inamic] *într-o clipită.* Mag., 1960, nr. 147, p. 3/4.

Craulist „înotător în stil craul". *Brasist* „înotător în stil bras", *Delfinist* „înotător în stilul delfinului". *Spatist* „înotător pe spate": **Crauliști, brasiști, spatiști** și **delfiniști** *(fete și băieți) au parcurs, rînd pe rînd, distanța de 100 metri.* Sp. pop., nr. 3997, p. 4/1.

Navetist „persoană care face naveta": *Trenuri pentru* **navetiști.** Inf. B., 1962, nr. 2681, p. 1/1.

Toate aceste derivate sînt bine formate din punctul de vedere al limbii romîne; în afară de *afișist* (pentru care avem în limbă neologismul *afișor* din fr.), pentru nici unul din cuvintele menționate mai sus nu exista un cuvînt corespunzător pentru a denumi pe autorul acțiunii.

Sufixul *-ist* este folosit uneori și pentru a crea formații noi cu nuanță peiorativă:

Biletist „vînzător ocazional de bilete". *Biletele se cumpără exclusiv de la casă.* **Biletiștii** *n-au ajuns încă și aici.* Fl., 1957, nr. 120, p. 16.

Sambistă „dansatoare de sambă". *O* **sambistă** *brunetă îmi dă tîrcoale.* Fl., 1957, nr. 103, p. 15.

Pentru a înlocui o unitate frazeologică se recurge și la neologisme din alte limbi. Astfel, ca împrumuturi din franceză, menționez pe:

Pastelist pentru „poet, autor de pasteluri": *Fin* **pastelist** *cu aplicație către poezie de sugestie filozofică sau cîntăreț al gîngășiilor inimii.* Trib., 1960, nr. 187, p. 2/1.

Întîlnim în limbă și creații românești neobișnuite, fiind formate de la o temă a unui cuvînt străin căruia i se adaugă sufixul *-ist.* Voi menționa pe *Paseist* „persoană care admiră trecutul", „admirator al trecutului", care, ca formație, pare împrumutat din franceză, dar, întrucît nu l-am găsit atestat în dicționarele franțuzești, l-am considerat creat pe teren romînesc după *passeism*: *Romanele istorice ale lui M. Sadoveanu... pot să dea cui nu le citește adînc, ideea că scriitorul e un* **paseist,** *punînd toate fericirile în trecut,* Călinescu, Contemp., 1960, nr. 46, p. 3/4.

Și cu sufixul *-ian* sau cu sufixul compus *-ician* găsim derivate noi în limba română, care (după modelul lui *grafician* sau al neologismelor *electrician, fonetician, matematician*) denumesc persoane care îndeplinesc diferite profesiuni:

Plastician, pentru „artist plastic": *Prezintă acum un ciclu mai ales cu figuri din lumea artiștilor plastici... În aceste portrete ale* **plasticienilor** *artistul parodiază în genul lui Topîrceanu, însușindu-și, rînd pe rînd, stilul diferiților artiști.* Inf. B., 1960, nr. 2654, p. 2/4.

Retorician, pentru „persoană care se ocupă cu retorica": **Retoricienii** *mai noi, ca de pildă Vossius, au arătat însă că exprimarea unui lucru se face, în alegorie, printr-un altul asemănător cu cel dintîi și nu contrariu acestuia.* Vianu, *Pr. met.*, p. 112.

Stilistician, pentru „persoană care se ocupă cu stilistica": **Stilisticianul** *stabilește serii stilistico-istorice.* L. rom., 1959, nr. 4, p. 20.

Tot nume de agent, înlocuind tipul de unități frazeologice menționate la început, se creează cu ajutorul sufixului *-ar* și *-tor*.

Cu *-ar* găsim pe:

Circar pentru „acrobat de circ": *Datorită acelei cunoscute solidarități a* **circarilor.** Fl., 1957, nr. 114, p. 15.

Cu sufixul *-tor* menționez pe:

Materializator, pentru „persoană care dă formă materială": **Materializatorii** *modelelor* [de covoare] *concepute de... sînt țesătorii de covoare.* Inf. B., 1962, nr. 2681, p. 1/7.

Prefațator, pentru „autor de prefață (la o carte)": *Tudor Arghezi* (*ca* **prefațator**) *și mai apoi George Călinescu... au semnalat pe bună dreptate... prezența unui poet de autentic talent.* Trib., 1960, nr. 187, p. 2/1.

Am găsit atestată și forma:

Tușitor pentru „persoană care tușește" (într-un articol de popularizare a medicinei): *Vechii* **tușitori,** *astmaticii, cei ce au avut în cursul vieții lor repetate „răceli", „gripe", „congestii pulmonare", fumătorii care știu de ani de zile că suferă de bronșite... toți aceștia, atunci cînd încep să obosească ușor și nu mai pot face eforturile dinainte, trebuie să consulte specialistul în boli de inimă.* Mag., 1960, nr. 147, p. 4/4.

Și cu sufixul *-ier* am găsit un derivat nou, anume:

Tușier, pentru „arbitru de tușă" folosit în limbajul sportiv: *Colegiul de arbitri ar trebui să analizeze comportarea brigăzilor de arbitri de la Bacău care au condus meciul, mai ales pe cea a* **tușierilor.** Rom. lib., 1962, nr. 5265, p. 2/4.

Alte derivate noi cu sufix înlocuiesc unități frazeologice — construcții substantivale — pentru a denumi noțiuni abstracte. Astfel, cu sufixul *-itate* găsim formații noi ca:

Artificiozitate, pentru „caracter artificios": *În ciuda unei aparente* **artificiozități,** *paginile sentimentale sînt tonice prin optimismul lor.* Gaz. lit., 1960, nr. 334, p. 2/6. Cuvîntul nu ar fi fost absolut necesar, pentru că există în limbă un corespondent mai vechi, *artificialitate* „lipsă de naturalețe".

Cerebralitate, pentru („faptul de a fi cerebral") „caracter cerebral": **Cerebralitatea** *excesivă a acestuia departe de a-i conferi o personalitate, îl inhibă doar în acțiune.* Steaua, nr. 8/1960, p. 16.

Esențialitate, pentru „parte esențială": *Noțiunile oglindesc întotdeauna lucrurile numai în* **esențialitatea** *lor.* Cercet. filoz., nr. 4/1960, p. 173. Aici *esențialitate* are, după toate aparențele, același sens cu *esență*,

căci ar fi fost tot atît de clar dacă spunea: *„în esența lor"*. Autorul a simțit nevoia să creeze acest cuvînt abstract probabil pentru că *esență* are mai multe sensuri, dintre care unele concrete, și i-a făcut probabil impresia că n-ar fi fost destul de exact în exprimare.

Corelativitate pentru („faptul de a fi în corelație") „caracter corelativ": **Corelativitatea** *se aplică prin însăși faptul că formele și categoriile constituie un sistem.* Cercet. filoz., nr. 2/1960, p. 14.

Cursivitate, pentru „caracter cursiv" (al vorbirii sau al scrierii): *Deși realizat în intențiile lui esențiale, confruntarea artistului cu epoca filmului suferă datorită unui montaj lipsit de* **cursivitate.** Rom lib., 1961, nr. 4915, p. 2/6.

Dialecticitate, pentru „concepție, atitudine dialectică": *Logica dialectică e caracterizată prin* **dialecticitate,** *e o dialectică a conceptelor.* Cercet. filoz., nr. 2/1960, p. 33.

Funcționalitate, pentru „caracter, aspect funcțional": *Nu părăsim deci preocuparea relativă la origini. Această preocupare este mai degrabă atît de intim întrețesută cu sfera de probleme ale* **funcționalității,** *încît urmărindu-le pe acestea din urmă putem spera să obținem un adaos de lumini în chestiunile care ne-au reținut pînă acum mai cu dinadinsul.* Vianu, *Pr. met.*, p. 35.

Legitate, întrebuințat tot mai mult în limbaj filozofic în loc de *legislație, legalitate*, aduce totuși o notă nouă față de acestea, însemnînd în același timp și „atitudine, comportare conform cu legea": *Dictatura proletariatului creează în țară o* **legitate** *și ordine de drept trainică, revoluționară.* Cercet. filoz., nr. 2/1960, p. 97.

Tot aici vom menționa pe:

Directitate, pentru „exprimare directă": *O tulburătoare simplitate sau* **directitate,** *cum vreți să-i spuneți, este însușirea capitală a lui Tudor Arghezi.* Contemp., 1961, nr. 649, p. 1/4. *Directitate*, după cum spune autorul, ar fi sinonim cu *simplitate.*

Ca neologisme recente din franceză amintesc pe:

Inteligibilitate, pentru „caracter inteligibil": **Inteligibilitatea,** *formei e în primul rînd a conținutului.* Gaz. lit., 1960, nr. 334, p. 1/6.

Superfluitate, pentru „caracter superfluu". *Cuvîntul „testament" îi era odios bolnavei... Instrumentul se redactă dar Caty nu-l semnă, încredințată de* **superfluitatea** *lui.* Călinescu, *Scr. n.*, p. 689.

Triplicitate, pentru „număr întreit": ansamblu, unitate alcătuită din trei părți identice": *Iată de ce logica (dialectică), teoria cunoașterii și dialectica coincid, sînt substanțial unul și același lucru, sînt o* **triplicitate** *în unitate.* Cercet. filoz., nr. 2/1960, p. 14. Deci sînt o „repetare de trei ori".

Un alt sufix folosit mult astăzi pentru a crea derivate este sufixul *-ism* care ajută la formarea de substantive abstracte reprezentînd atitudini sau concepții științifice, politice, literare etc.

Asemenea formații noi sînt:

Bulevardism, pentru „atitudine bulevardieră": *Sub pretextul combaterii unor comportări negative, popularizează un limbaj hibrid, „șmecheresc", supralicitînd* **bulevardismul.** Contemp., 1961, nr. 770, p. 4/4.

Culturalism, pentru „preocuparea culturală": *Atacul lui critic avea funcțiunea unei imense etuve de ecarisaj social îndeplinind permanent un oficiu de demascare a* **culturalismului** *de fațadă și parazitar.* V. rom., nr. 5/1960, p. 37.

Descriptivism, pentru „caracter descriptiv": **Descriptivismul** *șters, împovărat de platitudine, sterilizează orice încercare de individualizare.* Trib., 1960, nr. 187, p. 3/2. Același sens îl are și *descriere*, care ar fi putut fi folosit fără a se denatura sensul.

Epigonism, pentru „atitudine, manifestare de epigon": *Bătălia pentru măiestria artistică, critica* **epigonismului** *și a imitației au caracterizat viața literară în Uniunea Sovietică.* V. rom., nr. 8/1961, p. 116.

Filantropism, pentru „manifestare de filantrop", „atitudine filantropică": *Ca remediu împotriva pauperismului în general și a mizeriei rurale în special, propune* **filantropismul.** V. rom., nr. 8/1961, p. 90.

Grafism (probabil neologism din franceză) întîlnit cu sensul de „redare în linii simple, grafice", deci „simplitate", „simplificare": *Laconismul,* **grafismul,** *siluetelor, simplificarea compoziției și folosirea resurselor expresive.... sînt considerate de mulți critici de artă.... ca fiind elemente constitutive ale stilului artei epocii noastre.* Contemp., 1960. nr. 652, p. 16.

Verbalism (neologism din fr.), folosit pentru „tendința spre vorbărie": **Verbalismul** *său insipid și de prost gust demască o cerebralitate săracă.* Arghezi, *Tabl. cron.*, p. 46. Cu același sens am mai întîlnit în limbă *verbozitate* (tot neologism din fr.).

Unitățile frazeologice sînt înlocuite și prin construcții derivate de la substantive cărora li se adaugă sufixul *-ică* (femininul lui *-ic*) pentru a denumi noțiuni abstracte (în special concepții, discipline, metode etc.).

Astfel sînt:

Comparatistică, pentru „metoda, concepția comparatiștilor": **Comparatistica** *burgheză a fost respinsă de către toți participanții la discuție, arătîndu-se totodată că nu metoda comparatiștilor a fost eronată, ci concluziile la care ajungeau ei.* Trib., 1960, nr. 181, p. 6/3.

Gestică, pentru „ansamblu de gesturi, procedeu de executare a mișcărilor": *Foarte muzicală... posedă o voce caldă pe care o folosește într-un stil de interpretare modern, însoțită de o* **gestică** *și o mimică sobră dar sugestivă.* Inf. B., 1961, nr. 2479, p. 2/2. *Am izbutit într-un timp record să-mi însușesc toate mișcările de deschidere a gurii,* **gestica** *amplă teatrală, bazată pe ritmul muzicii.* Fem., nr. 9/1960, p. 3.

Ocultistică, pentru „științele oculte": *Nu credea în* **ocultistică.** Călinescu, *Scr. n.*, p. 399. Formă neobișnuită din punctul de vedere al formării, limba romînă necunoscînd pe ocultist, pare a fi derivat de la ocultism prin schimbare de sufix (după modelul lui *stilistică, comparatistică* etc.).

Pastelistică: *Pe de altă parte „Te iubesc", vrea să fie o definiție imagistică a banalei declarații de amor în vreme ce în „Înfruntare" se exersează* **pastelistica** *gratuită, desuetă.* Scr. băn., nr. 2/1960, p. 45. Format după modelul lui *imagistică* „gen de poezie sau de proză artistică, uneori formalistă, în care predomină imaginile", autorul creează pe *pastelistică* pentru „procedeu de realizare a pastelului".

Pianistică, pentru „ansamblu de mișcări, atitudine, ale unui pianist", l-am întîlnit folosit în sens figurat: **Pianistica** *în atelierul de modele* (titlu). Inf. B., 1962, nr. 2681, p. 1/6.

Simbolică, pentru „ansamblu de simboluri" este un neologism din fr., dar ar putea fi socotit și că este format în romînește de la adj.: *simbolic* prin schimbarea funcției gramaticale: **Simbolica** *poemului nu face loc generalizării rigide și adeseori dialectica ideilor morale e foarte acută*". Gaz. lit., 1960, nr. 336, p. 2/3.

Problematică, pentru „ansamblu de probleme" este un derivat de la subst. *problemă* cu sufixul *-atic*: **Problematica** *romanului ar fi avut mult de cîștigat dacă autorul....* Scr. băn., nr. 3/1960, p. 61. Cuvîntul este folosit și în limbaj filozofic: *Cercetările fundamentale în mai toate științele particulare, atît ale naturii cît și ale societății, suscită o* **problematică** *filozofică pe cît de variată pe atît de dificilă și de complexă.* Cercet. filoz., nr. 4/1960, p. 182.

De la adjectivul *adecvat* s-a creat, prin sufixarea lui *-ie*, substantivul: *Adecvație*, pentru „faptul de a face adecvat", „însușirea de a fi adecvat", folosit în filozofie: *Cunoașterea autentică înseamnă* **adecvația** *oglindirii obiectului de către subiect.* Cercet. filoz., nr. 3/1960, p. 89.

De la adjectivul *concret* s-a creat, prin adăugarea sufixului *-itudine*, substantivul: *Concretitudine* și, prin adăugarea lui *-ețe*, forma: *Concreteță*, pentru „proprietatea de a fi concret". *Rolul lui Arghezi în dezvoltarea limbii* (a fost acela) *de a fi înzestrat cuvîntul cu o mare* **concretitudine**. V. rom., nr. 5/1960, p. 83. *Elementele constitutive ale imaginilor se disting prin* **concreteță**, *noțiunile abstracte sînt materializate expresiv.* V. rom., nr. 8/1960, p. 172.

NOTE ASUPRA PROCEDEULUI DE „APROPIERE" ÎN STILUL NARATIV

DE

ANA CANARACHE

În capitolul din Elemente de sintaxă romînă[1] în care se ocupă de vorbirea directă şi indirectă, N. Drăganu citează (p. 104) cîteva exemple din Pop Reteganul, care ilustrează unul din procedeele stilistice întrebuinţate de autori în vorbirea indirectă, şi anume o folosire specifică a cîtorva adverbe:

„Seara, cînd ajunse Pahon acasă, i se întunecă lumea înaintea ochilor, mai căzu ca lovit de trăsnet, văzînd numai bordeiaşul cel sărac în locul curţilor de azi dimineaţă". (În vorbirea indirectă, spune N. Drăganu, am aştepta: în dimineaţa acelei zile.) „Şi făcu feciorul un foc mare, mare, din vreo treizeci de stejari de cei mari şi după ce trecu focul, apoi vîntură spuza cu pălăria de pe jar ş-aduse calul aici". (În acest exemplu, după cum se vede, s-a folosit, în acelaşi scop stilistic, adverbul aici, în loc de acolo.)

Dacă la autorii mai vechi o astfel de folosire a adverbelor nu este prea frecventă[2], astăzi exemplele abundă, fie cînd se redă o convorbire între personaje în vorbirea indirectă liberă, fie cînd autorii urmăresc să redea firul gîndurilor aşa cum şi le deapănă în minte eroii povestirii într-un monolog interior sau aşa cum îşi rememorează ei, într-o naraţiune interioară, scene petrecute mai înainte.

Iată mai multe exemple:

„Băgase în apă, *aseară*, cămaşa lui cea bună" (Marin Preda, *Desfăşurarea*[3], 6). „Îşi dăduse seama că greşise punînd pe masă, *astăzi*, ciorbă de

[1] Bucureşti, 1945.

[2] Totuşi, mai putem cita cîteva exemple: „Alţii întăreau spusele celorlalţi, zicînd că chiar ea ar fi venit în chip de pasere de-a bătut *acum* la fereastră, ca să nu lese şi *aici* lumea în pace" (Creangă, P., 232). „După un sfat scurt şi grabnic, grăit ca şi *pînă acuma* în limba turcească, hotărîră tustrei rînduiala bătăliei" (Sadoveanu, O.VII,10).

[3] ESPLA, 1954.

corcoduşe" (*id. ib.*, 74). „Ilie îşi aminti ce gîndise *astăzi* despre el, cum ar fi vrut să se ducă în curtea lui, să-i dea cu parul în cap" (*id. ib.*, 87). „Rău a făcut că a băut *aseară*... împreună cu Ghioceoaia" (*id. ib.*, 109). „Ei da—dacă ar putea să susţină cu siguranţă că cruciuliţa era acolo, pe colţul mesei, cînd el sărise din pat *azi* dimineaţă" (Kovács György, *Smîrc*, în „Viaţa Romînească, nr. 11/1962, 5). „Aceasta a întărit convingerea comisarului că tocmai Panni e hoaţa. Dar cum a ajuns cruciuliţa la ea? Era o întrebare greu de descurcat. *Acum* însă o să afle. *Mîine* se întoarce şi agentul de la Cluj" (*id. ib.*, 27). „Lucra la o fabrică de congelare a alimentelor şi *azi* avusese iar de lucru în camera frigider" (Lucia Demetrius, *Salonul*, în „Viaţa Romînească", nr. cit. 56). „Se gîndi cu spaimă la ameninţarea de *ieri*, la adunarea de *azi* (Camil Petrescu, *Un om între oameni*, II, 421). „El ştie de altfel că încă *de azi de dimineaţă* o delegaţie de ofiţeri... se prezentase la Teil" (*id. ib.*, 617). „N-a putut scăpa de acolo decît *acum un ceas* şi ceva. A alergat acasă, a cerut lui Tase, cumnatu-său, brişca, şi *acum* e gata să-l ia cu el, dacă mai vrea să meargă la Pasărea" (*id. ib.*, 709).

Prin folosirea adverbelor *azi dimineaţă* (= în dimineaţa aceea), *mîine* (= în ziua următoare), *aseară* (în ajun, în seara precedentă) etc. se obţine un efect stilistic deosebit: procedeul a p r o p i e acţiunea, face pe cititor să simtă că evenimentele sînt recente, actuale şi conferă, poate, stilului, mai multă culoare şi căldură. Efectul obţinut este acelaşi cu cel care rezultă din folosirea „prezentului istoric" al verbelor.

Adverbe care „apropie" acţiunea se întîlnesc şi în texte în care nu se vede clar dacă se reproduce firul cugetării personajului, şi chiar în expuneri care aparţin exclusiv şi neîndoios autorului:

„Ei, începem? întrebă secretarul comitetului executiv al raionului, care se afla în sat încă *de ieri*" (Marin Preda, *op. cit.*, 28). „Toţi ceilalţi înţeleseseră pentru ce secretarul arăta *astăzi* aşa de turburat" (*id. ib.*, 48). „Le arătă locul unde fusese lovit cu măciuca *acum* trei ani" (*id. ib.*, 160).

„Întîmplările de *azi dimineaţă* i se învălmăşeau atît de încîlcit în cap, încît nu izbutise să şi le amintească cu exactitate" (Kovács György, *op. cit.*, 4). „Era timpul să stabilească precis pagubele pricinuite *astă iarnă* de vămuitorii pădurilor statului" (*id. ib.*, 8).

Dintre autorii contemporani, procedeul este des utilizat de Camil Petrescu:

„Se făcu totuşi o schimbare în acest plan. Fiindcă *alaltăieri* căpitanul Teologu fusese arestat" (*op. cit.*, 12). „După întîmplarea care a speriat lumea *acum vreo şapte ani*, de au fost schingiuiţi şi ucişi Restea şi nevastă-sa... de o ceată venită prin desişul pădurii, se hotărîse tăierea ei pînă sub deal" (*ib.*, 208). „Trecînd prin dosul palatului... intraseră încă *de acum o jumătate de oră* în îngrăditura cu zăbrele a clopotului cel mare" (*ib.*, 455).

Întîlnim adverbe de „apropiere" sau de actualizare semănînd cu „prezentul istoric" şi în unele texte ştiinţifice (atrase probabil tocmai de prezentul istoric al verbului din frază):

„Împrejurările ce urmează *peste cîteva zile* nu-s tocmai lămurite" (Mihai Costăchescu, *Arderea tîrgului Floci şi a Ialomiţei în 1470* [1], 145).

[1] Iaşi, 1935.

Am citat pînă aici o serie de adverbe de timp. N. Drăganu, după cum am arătat mai sus, citează și un exemplu de folosire a adverbului de loc *aci*, în același scop stilistic. Deși indică apropierea, acest adverb se întîlnește în contexte narative, unde stilul „clasic" ar cere folosirea lui *acolo* :

„Anghel Gheorghe fusese sculat din somn să răspundă la telefon că da, Mitrică e *de-aici* din sat și e un om de treabă" (Marin Preda, *op. cit.*, 48). „Ilie vru să sară la ei, dar se stăpîni. Anghel era *aici*, nu trebuia să facă nimic fără să-l întrebe" (*id. ib.*, 181).

„Mai toți micii negustori *de pe aci* erau trup și suflet pentru revoluție" (Camil Petrescu, *op. cit.* 451).

O situație asemănătoare cu cea discutată mai sus întîlnim și în modul de folosire a demonstrativelor *acesta-acela*, primul indicînd, conform definiției clasice [1], *apropierea* (sau o referire la lucruri cunoscute), iar al doilea *depărtarea* (în timp) (sau referirea la lucruri necunoscute, precizate printr-un determinant)[2].

Pentru a sugera o a p r o p i e r e în timp și a da cititorului impresia unei acțiuni *prezente*, autorii folosesc demonstrativul *acesta* în loc de *acela*, atunci cînd expun firul gîndurilor unui personaj și chiar în expunerile narative care le aparțin exclusiv :

„Timp de trei-patru zile fusese mereu supărat, dar pînă la urmă ieșise bine cu întîmplarea *asta*" (Marin Preda, *op. cit.*, 72). „Ce tot mă strigi așa ! spuse Ilie, stăpînindu-și greu dușmănia și turburarea pe care i-o stîrnea omul *ăsta*" (*id. ib.*, 146). „Îmi mai spuse că în seara *aceasta* nu se mai poate ține ședința" (*id. ib.*, 215).

„În vara *asta* încă n-a fost niciodată la scăldat" (Kovács György, *op. cit.*, 13). „Știe precis cîți tineri și cîte fete au sosit cu trenul de după masă la petrecerea din *astă* seară" (*id. ib.*, 48). „Sanda știa că n-o poate căuta nimeni. În duminica *asta* toată lumea trebuia să fi fost spre munți, spre pădure" (*id. ib.*, 67).

„Cu toate că nu era îngăduit în noaptea *asta* decît rudelor apropiate să vie înlăuntru... Ilinca înfrînse... porunca" (Camil Petrescu, *op. cit.*, 476). „Afară soarele era încă sus... ziua *asta* frumoasă își ținuse făgăduiala" (*id. ib.*, 102).

Există și alte determinative care precizează timpul și care sînt transpuse din vorbirea directă în vorbirea indirectă, atunci cînd autorul urmărește să redea firul gîndurilor unuia din eroii povestirii, ba chiar și atunci cînd narațiunea îi aparține exclusiv :

„Luau cîțiva maldări de stuh din anul *trecut* și-și acopereau din nou groapa" (Galan, Z.R., 81).

„Mitrică avea doi copii mari, o fată și un băiat, și cum anul *trecut* fata se măritase, Mitrică îi dăduse ei amîndouă pogoanele" (Marin Preda, *op. cit.*, 48). „Văzuse toate acestea anul *trecut*, cînd Anghel organizase o vizită la Dor-Mărunt" (*id. ib.*, 227).

[1] Cf. *Gramatica limbii române*. Ed. Academiei R.P.R., vol. I, p. 214.

[2] Cf. următoarele exemple : „În ziua *aceea* brigadierul s-a întors grăbit acasă" („Viața Românească", nr. cit., 40). „În clipa *aceea* intră în birou...Alecu Golescu" (Camil Petrescu, *op. cit.*, 529).

„Se pare că din vara *trecută*, cînd îmbrăcase ultima dată acest veston, omul se mai îngrăşase" (Kovács György, *op. cit.*, 11). „În vara *trecută* zilnic se perindau vizitele" (*ibid.*, 30). „Purta o rochie albă, de anul *trecut*" (*id. ib.*, 43).

„De la focul cel mare din anul *trecut*... se mutase în marginea oraşului" (Camil Petrescu, *op. cit.*, 137).

„Radu cel Frumos, deşi se putea aştepta la un atac, care se pregătea între cei doi Domni din anul *trecut*, a fost oarecum surprins" (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, 20).

Procedeele de „apropiere" arătate mai sus sînt foarte potrivite în texte cu vorbire indirectă, care redau monologuri interioare. Dacă însă se succed prea mult, stilul poate deveni obositor. Fiind vorba de expuneri narative care aparţin exclusiv autorului, şi mai ales de texte ştiinţifice, procedeul dă stilului o tonalitate familiară, nu întotdeauna potrivită cu nivelul de înaltă ţinută al expunerii.

GHEORGHE NEDIOGLU

În ziua de 18 iunie, în vîrstă de 80 de ani, s-a stins din viaţă Gheorghe Nedioglu, profesor de limba romînă, fost multă vreme director al Liceului Gheorghe Şincai din Bucureşti. Între anii 1929 şi 1932, am fost eu însumi profesor la acest liceu şi am putut astfel aprecia marile calităţi ale directorului. Într-o vreme cînd şcolile din Bucureşti se întreceau să atragă pe copiii bogătaşilor şi ai politicienilor cu trecere, Liceul Şincai adăpostea multe sute de elevi săraci, din toată capitala şi din împrejurimi. Directorul, excelent organizator, nu numai că a ştiut să le procure burse, dar le-a construit un internat în Bucureşti şi chiar şi un sanatoriu la mare. Disciplina în şcoală era foarte strictă, dar asigurată exclusiv cu mijloace corecte, într-o vreme cînd bătaia era în floare la mai toate şcolile.

O lungă carieră de profesor de limba romînă, examinarea atentă a materiei predate, îndrăzneala în gîndire şi modul personal de a aborda problemele, toate acestea l-au dus pe Gheorghe Nedioglu la studii de limbă, dintre care mai multe serii le-a publicat în „Limba romînă" cînd era deja pensionar. Subiectele atacate de el sînt în general dintre cele mai spinoase, îmbinînd de obicei studiul gramaticii cu al lexicului. Prezentarea lor este sobră, lipsită de pretenţii, dar convingătoare, exemplele sînt adunate din vastele lecturi proprii necesitate de predarea literaturii romîne, iar ideile, expuse cu moderaţie, sînt dintre cele care, o dată cunoscute, se impun.

În Gheorghe Nedioglu, „Limba romînă" pierde pe unul dintre cei mai buni colaboratori; cei care i-au fost elevi sau colegi îşi vor aduce aminte de el ca de un model de conştiinţă profesională.

AL. GRAUR

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

LIMBA ROMÎNĂ

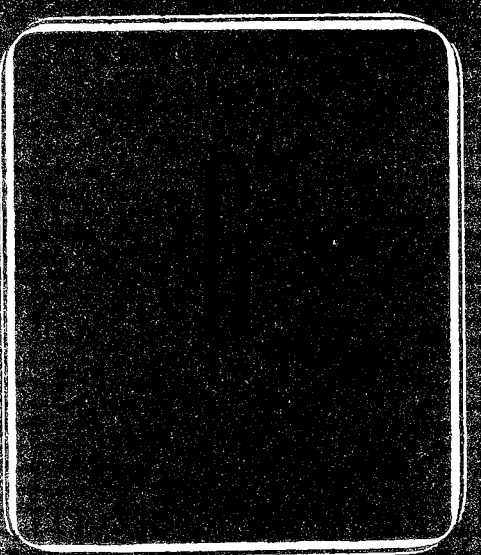

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. IORGU IORDAN, *redactor responsabil*;
prof. univ. ION COTEANU, *redactor responsabil adjunct*;
GH. BOLOCAN; VLADIMIR DRIMBA; ION GHEȚIE;
VALERIA GUȚU-ROMALO; MIRCEA MITRAN;
C. OTOBÎCU; acad. AL. PHILIPPIDE; prof. I. POPESCU;
I. RIZESCU; SORIN STATI; FLORA ȘUTEU.

Manuscrisele nepublicate
nu se înapoiază

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ*
București, Raionul 30 Decembrie, Calea Victoriei nr. 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R. telef. 15.07.91

LIMBA ROMÎNĂ

Anul XII 1963 nr. 6

S U M A R

Pag.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

SOLOMON MARCUS și SORIN STATI, Entropia limbii 581

LIMBĂ LITERARĂ

LIDIA SFÎRLEA, Variante stilistice ale pronunțării românești actuale 596
N. MIHĂESCU, Cu privire la folosirea unei formule a corelației sintactice : *„nu numai... ci și..."* 607

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

Probleme și aspecte ale analizei sintactice 611
I. RIZESCU, Observații asupra topicii vocativului 612
GH. N. DRAGOMIRESCU, Problema locuțiunilor ca obiect al analizei gramaticale 618
D. MARMELIUC, I. ROBCIUC, V. NESTORESCU, Etimologii 626
L. GHERGARIU, ST. SEMCINSKII, ANA CANARACHE, Note lexicologice 631

FILOLOGIE

TRAIAN COSTA, În problema *Luceafărului* 635

CRONICĂ

I. R. Dezbaterea unor probleme actuale ale lingvisticii 656

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

AL. GRAUR, *Etimologii românești*, București, Editura Academiei R.P.R., 1963 (*Iorgu Iordan*) 658
Dicționar enciclopedic romîn, vol. I : A-C, Academia Republicii Populare Române — Editura politică, București, 1962 (*Luiza Seche*) 662
N. MIHĂESCU, *Limba noastră. Probleme de lexic și construcții gramaticale*. [București] Editura didactică și pedagogică, 1963 (*I. Dănăilă*) 664
Tetraevanghelul lui Coresi — Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Brașov 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești, 1574. Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei R.P.R., 1963 (*Dan Simonescu*) 667
Cuprinsul revistei *Limba română* pe anul 1963 671

ENTROPIA LIMBII

DE

SOLOMON MARCUS și SORIN STATI

Necesitatea unei teorii științifice a informației

Datorită funcției ei de comunicare, limba este studiată azi nu numai de lingvistică, ci și de cibernetică. Într-adevăr, după definiția dată de marele matematician A. N. Kolmogorov, cibernetica este știința modurilor de recepție, păstrare, transformare și folosire a informației unor mașini, organisme vii și reuniuni ale lor. Acest fapt pune într-o nouă lumină unele probleme mai vechi ale lingvisticii și, după cum vom vedea, determină apariția unor probleme lingvistice care nici nu ar fi putut fi formulate înainte de apariția ciberneticii.

Cuvîntul „informație" are o accepțiune foarte largă, impregnată de elemente intuitive. Informația principală pe care o poartă limba este de natură semantică. Deocamdată, posibilitățile unei tratări exacte a acestui aspect al informației sînt încă destul de reduse. Pînă în urmă cu douăzeci de ani nimeni nu bănuia cam în ce fel s-ar putea contura o teorie matematică a informației. Informația este ceva foarte complex, apărînd în ipostaze dintre cele mai diferite. Vorbirea omenească, fenomenele activității nervoase, transmiterea caracterelor ereditare, procesele economice, comunicarea prin telegrafie, telefonie, radio sau televizor sînt, toate, diferite modalități de exprimare a unei informații. Aceste informații pot să fie extrem de variate din punctul de vedere al conținutului sau al modului în care ele sînt comunicate și recepționate. Oamenii de știință și-au pus întrebarea dacă nu s-ar putea totuși face abstracție de aspectul acesta calitativ al informației, studiindu-se exclusiv aspectul cantitativ. Cu etalonul pe care îl numim metru măsurăm lungimea, indiferent dacă e vorba de o bucată de postav, de o sîrmă sau de o cale ferată. Cu etalonul numit kilogram apreciem greutatea, indiferent de natura obiectului în cauză. Nu s-ar putea oare găsi un etalon și pentru cantitatea de informație, adică o unitate de măsură, o informație stan-

dard, obiectiv determinată, cu ajutorul căreia să măsurăm informațiile, să le comparăm, independent de conținutul lor și de modul în care sînt emise, transmise și recepționate?

Precizăm de la început că prin „aspectul cantitativ al informației" înțelegem structura statistică a informației: admițînd că forma standard în care ni se înfățișează informațiile este un șir de simboluri, singurul lucru care ne interesează este frecvența apariției acestor simboluri și a diferitelor combinații ale lor. De exemplu, studiem frecvența literelor, a fonemelor, a morfemelor, a cuvintelor și frecvența diferitelor combinații de litere, de morfeme etc. Este clar că prin aceasta conceptul de informație e considerabil sărăcit, dar în stadiul actual al cercetărilor acesta este singurul mod de abordare exactă a acestui concept. Unele încercări recente ale lui Bar-Hillel, Carnap și ale altora de a cuprinde în hotarele teoriei informației și informația semantică au rămas încă destul de sterile.

Pînă la un anumit punct, informațiile pot fi comparate pe cale intuitivă.

Fie două urne A și B, prima conținînd 3 bile de culori diferite, iar a doua conținînd 4 bile de culori diferite.

Presupunem că cineva scoate din fiecare urnă cîte o bilă pe care n-o vedem și ne spune: „Am scos din urna A o bilă verde și din urna B o bilă albă". În felul acesta am obținut două informații inegale; într-adevăr, informația care constă în precizarea culorii unei bile din A (urna cu mai puține bile) este, evident, mai mică decît informația care ne spune de ce culoare e bila scoasă din B. De diferența cantitativă dintre cele două informații ne dăm seama chiar în absența unei teorii științifice a informației. Înseamnă oare aceasta că o astfel de teorie este inutilă? Dacă am răspunde afirmativ la această întrebare, atunci ar trebui să respingem și necesitatea unei teorii științifice a temperaturii — să respingem deci un întreg capitol al fizicii. Într-adevăr, oricine își poate da seama cu propriile lui simțuri că iarna este frig, iar vara este cald.

O teorie științifică a informației își propune însă să „prelungească" posibilitățile noastre intuitive de apreciere și comparare a informațiilor, așa cum microscopul „prelungește", multiplică de un număr uriaș de ori posibilitățile simțului omenesc al văzului. O teorie științifică a informației va infirma uneori aprecierile intuitive, iar alteori va distinge nuanțe inaccesibile intuiției. Informațiile devin niște numere cu care se pot face calcule. Există desigur și cazuri în care aprecierea intuitivă a informației diferă într-un mod aparent neglijabil de aprecierea ei științifică. Dar această diferență aparent neglijabilă poate produce deplasări mari în rezultatele obținute pe baza raționamentelor și a calculelor efectuate cu cantitățile de informație.

Cum se măsoară informația?

Să presupunem că avem o carte de 128 de pagini. Care este informația furnizată prin precizarea uneia dintre paginile cărții? (De exemplu, îi spunem cuiva: „La pagina... ai să găsești descrierea splendidă

a unui răsărit de soare"). Am putea aprecia această informație chiar prin numărul 128, însă un astfel de procedeu are prea multe inconveniente, conducînd la numere prea mari — atunci cînd cartea e prea groasă — și nelăsînd să se vadă unitatea de măsură întrebuințată. Pentru aceasta și pentru alte motive, care se vor vedea mai tîrziu, matematicianul și inginerul american Shannon a imaginat alt procedeu, propunînd ca unitate de măsură informația furnizată prin precizarea unei variante dintre două variante egal probabile[1]. Aceasta este, într-adevăr, o informație elementară, forma cea mai simplă sub care poate fi concepută informația, deși, în această „stare pură", este întîlnită destul de rar. Informația furnizată prin precizarea uneia dintre cele două fețe ale unei monezi este o astfel de informație unitate. Informația care constă în răspunsul — afirmativ sau negativ — la întrebarea dacă, aruncînd un zar (perfect cubic și omogen) numărul ieșit este mai mic decît 4, este de asemenea o informație unitate.

Această unitate de măsură pentru informație a primit numele de *bit* [2].

Problema care se pune acum este aceea de a descompune o informație mai complexă într-un număr oarecare de biți. Bineînțeles, se întîmplă adesea ca informația considerată să nu fie un multiplu întreg de biți. Pentru a pune în evidență cu mai multă claritate ideea procedeului, noi vom ocoli, la început, această dificultate, care, într-o etapă ulterioară, poate fi ușor înlăturată.

Să reluăm problema cu care am început acest paragraf. Avem o carte de 128 de pagini. Care este informația furnizată prin precizarea uneia dintre paginile cărții?

După ce ne-am ales unitatea de măsură (bitul), întrebarea noastră se va formula astfel: Cîți biți are informația furnizată prin precizarea uneia dintre paginile cărții? Problema e deci să descompunem informația considerată într-un șir de alegeri dintre două variante echiprobabile.

Presupunem că pagina căutată este 58 și că un interlocutor al nostru vrea s-o identifice întrebîndu-ne pe noi, care știm despre ce pagină e vorba. Între el și noi va avea loc următorul dialog:

— Pagina căutată este anterioară paginii 65?

— Da.

— Este anterioară și paginii 33?

---

[1] C. E. Shannon, *A Mathematical Theory of Communication*, în „Bell Syst. Techn. J.", 27, 1948.

[2] Originea acestui cuvînt este următoarea: Precizarea uneia dintre cifrele 0 și 1 este, evident, o informație unitate. Deoarece cifrele 0 și 1 servesc pentru a reprezenta un număr în baza 2, adică sub forma

$$\frac{a_1}{2} + \frac{a_2}{2^2} + \cdots + \frac{a_n}{2^n} + \cdots,$$

unde numărătorii $a_1, a_2, \ldots, a_n \ldots$ sînt unii egali cu zero iar alții cu unu, cifrele 0 și 1 au primit numele de „cifre binare". În limba engleză, „cifră binară" se spune „binary digit". Cuvîntul „bit" este format prin alăturarea primelor două litere din „binary" cu ultima literă din „digit".

— Nu.
— E înainte de 49?
— Nu.
— E înainte de 57?
— Nu.
— Dar înainte de pagina 61?
— Da.
— Pagina căutată este anterioară paginii 59?
— Da.
— Este anterioară și paginii 58?
— Nu.

În felul acesta, primind răspunsuri de tipul „da" sau „nu" la șapte întrebări, interlocutorul nostru a căpătat informația dorită : pagina căutată e 58. Să urmărim acum puțin mai îndeaproape mecanismul obținerii acestei informații.

Prin răspunsul dat la prima întrebare, noi furnizăm interlocutorului o informație de un bit. (Pagina căutată poate fi anterioară sau nu lui 65, deci există două variante echiprobabile.) Într-adevăr, avem $128 = 64 \times 2$, deci probabilitatea ca pagina aleasă să fie printre primele 64 de pagini ale cărții este egală cu probabilitatea ca ea să fie în a doua jumătate a cărții. După ce a primit răspunsul afirmativ la prima întrebare, interlocutorul știe că pagina căutată se află printre primele 64 de pagini ale cărții. Deoarece avem $64 = 32 \times 2$, rezultă că, prin răspunsul pe care îl dăm la a doua întrebare, interlocutorul primește o nouă informație de un bit. Continuînd în acest fel și observînd că $16 = 8 \times 2$, $8 = 4 \times 2$, $4 = 2 \times 2$, $2 = 1 \times 2$, constatăm că interlocutorul primește, în total, o informație de șapte biți, deoarece la fiecare întrebare răspunsul căpătat reprezintă o informație de un bit. Pe de altă parte, după ce a primit răspunsul la a șaptea întrebare, interlocutorul este în deplină măsură de a identifica pagina 58 ; într-adevăr, după primirea răspunsului afirmativ la întrebarea a șasea, interlocutorul știe că pagina căutată este anterioară lui 59, dar nu este anterioară lui 57. Rămîne de decis dacă pagina căutată este 57 sau 58. Acest lucru devine posibil tocmai prin primirea răspunsului la ultima întrebare.

Așadar, informația căpătată prin precizarea uneia dintre paginile unei cărți de 128 de pagini este egală cu șapte biți. Proveniența numărului 7 este ușor de identificat. La fiecare etapă, numărul de pagini rămase a fost împărțit la doi ; deoarece avem $128 = 2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 = 2^7$, au fost necesare șapte etape. Iată un aspect interesant al soluției obținute. Faptul că informația considerată este egală cu 7 revine la faptul că, ridicînd pe 2 la puterea 7, obținem tocmai numărul 128 de pagini ale cărții. Însă, prin definiție, puterea la care trebuie să ridicăm pe 2 ca să obținem un număr n este logaritmul lui n în baza 2. Deci 7 este logaritmul lui 128 în baza 2. Obținem astfel, generalizînd raționamentul de mai sus, următoarea regulă :

Informația obținută prin precizarea unei variante dintre n variante egal probabile este egală cu logaritmul lui n în baza 2.

Notînd această informație cu H_0, putem scrie

$$H_0 = \log_2 n.$$

Deoarece probabilitatea[1] p de apariție a uneia dintre cele n variante este, evident, egală cu $\frac{1}{n}$, și deoarece $\log_2 \frac{1}{n} = \log_2 1 - \log_2 n = 0 - \log_2 n = -\log_2 n$, putem scrie

$$H_0 = -\log_2 p. \tag{1}$$

În experiența cu cartea, considerată mai sus, avem $H_0 = 7$.

Noțiunea de entropie

Să încercăm să desprindem semnificația generală a formulei (1). S-a considerat o experiență cu n rezultate posibile și s-a presupus că fiecare dintre aceste n rezultate are aceeași probabilitate de apariție. În aceste condiții, relația (1) afirmă următorul fapt: cantitatea de informație care revine, în medie, unui rezultat al experienței este egală, în biți, cu $-\log_2 p$.

În exemplul considerat mai sus, al cărții cu 128 de pagini, am avut tocmai o experiență de tipul descris; într-adevăr, cele 128 de rezultate posibile ale acestei experiențe sînt la fel de probabile (echiprobabile).

Însă, în cele mai multe experiențe reale, condiția de egală probabilitate a rezultatelor nu este îndeplinită. În romînește, consoana *s* apare mai des decît consoana *h*, nominativul apare mai des decît vocativul, indicativul decît subjonctivul etc.

Cercetarea frecvenței cuvintelor în zece opere reprezentative ale literaturii romîne[2] a arătat că, în 50 000 de cuvinte-text, cel mai des apar *de*, *și*, *el*, *avea* (de 1887, 1871, 1712, respectiv 1608 ori). Rangul cel mai mic[3] îl au, cum era de așteptat, părțile neflexibile ale vorbirii, verbele auxiliare, pronumele; primul substantiv (*copil*) apare abia la rangul 42 (e atestat de 105 ori), iar următorul (*zi*), la rangul 46 (de 99 de ori).

Așadar, în experiențele cu caracter lingvistic, rar se întîmplă ca rezultatele să fie egal probabile. În aceste condiții formula (1) dă o aproximare destul de grosolană a cantității de informație. Este nevoie de o aproximare mai bună, care să țină seamă de diferențele de probabilitate

[1] Prin probabilitatea unei variante înțelegem, în articolul de față, ceea ce de fapt constituie frecvența relativă a acestei variante, anume raportul dintre numărul de apariții ale acestei variante și numărul tuturor aparițiilor posibile.

De exemplu, probabilitatea ca, aruncînd un zar perfect cubic și omogen, să obținem un număr par, este egală cu $\frac{3}{6} = \frac{1}{2}$. Certitudinea corespunde probabilității egale cu 1, iar imposibilitatea corespunde probabilității egale cu zero.

[2] Valeriu Șuteu, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori romîni*, în SCL, X (1959), nr. 3, p. 419–441.

[3] Ceea ce înseamnă frecvența cea mai mare.

a rezultatelor posibile. Iată cum se obține această ameliorare. Fie r_1, r_2, ..., r_i, ..., r_n cele n rezultate posibile într-o anumită experiență. Fie p_i probabilitatea ca experiența să aibă rezultatul r_i ($i = 1, 2, \ldots, n$). După formula (1), cantitatea de informație obținută în ipoteza că toate rezultatele au probabilitatea p_i este

$$-\log_2 p_i .$$

Vom considera media ponderată a celor n cantități de informație astfel obținute[1] :

$$-\log_2 p_1, -\log_2 p_2, \cdots, -\log_2 p_i, \cdots, -\log_2 p_n .$$

Aceasta înseamnă că se consideră expresia

$$\frac{p_1(-\log_2 p_1) + p_2(-\log_2 p_2) + \cdots + p_i(-\log_2 p_i) + \cdots + p_n(-\log_2 p_n)}{p_1 + p_2 + \cdots + p_n} \qquad (2)$$

Din faptul că, oricum ar evolua experiența, ea are ca rezultat unul dintre rezultatele r_1, r_2, ..., r_i, ..., r_n și deoarece aceste rezultate sînt incompatibile două cîte două, avem

$$p_1 + p_2 + \cdots + p_i + \cdots + p_n = 1,$$

deci, notînd expresia (2) cu H_1, rezultă că

$$H_1 = -p_1 \log_2 p_1 - p_2 \log_2 p_2 - \cdots - p_i \log_2 p_i - \cdots - p_n \log_2 p_n .$$

H_1 constituie o apreciere mai bună a cantității de informație decît H_0. În cazul particular în care $p_1 = p_2 = \ldots = p_i = \ldots = p_n$, notînd cu p valoarea comună a celor n probabilități, obținem

$$\underbrace{H_1 = -p \log_2 p - \cdots - p \log_2 p}_{\text{de n ori}}$$

și, deoarece $np = 1$, rezultă că $H_1 = H_0$, așa cum era de așteptat. În general însă, avem după cum se arată ușor,

$$H_0 \geqslant H_1 ,$$

egalitatea fiind posibilă numai dacă $p_1 = p_2 = \ldots = p_n$.

[1] Fiind date n numere, fie ele $a_1, a_2, \cdots, a_n$ și alte n numere $p_1, p_2, \cdots, p_n$, media ponderată a numerelor $a_1, a_2, \cdots, a_n$ cu ponderile $p_1, p_2, \cdots, p_n$ este, prin definiție, expresia

$$\frac{p_1 a_1 + p_2 a_2 + \cdots + p_n a_n}{p_1 + p_2 + \cdots + p_n} .$$

Dacă, de exemplu, un elev obține nota 7 la proba scrisă și nota 10 la proba orală și dacă atribuim probei scrise o pondere dublă față de proba orală, atunci nota medie pe care o va primi elevul va fi

$$\frac{2 \cdot 7 + 1 \cdot 10}{2 + 1} = 8.$$

Deci media ponderată a numerelor 7 și 10, cu ponderile 2 și 1, este 8.

Mărimea H_0 se mai numește *entropia*[1] *de ordinul zero* a experienței considerate, iar mărimea H_1 se mai numește *entropia de ordinul întîi*. Termenul de *entropie* este împrumutat din termodinamică. Noțiunea de entropie din teoria informației are comun cu noțiunea de entropie din termodinamică faptul că și una și cealaltă măsoară gradul de nedeterminare al unui fenomen. De altfel, și expresia lor matematică este asemănătoare. Pentru noțiunea de entropie din termodinamică, a se vedea cartea lui G. Gamow[2].

Entropia de ordinul întîi prezintă o mare însemnătate lingvistică, însă utilizarea ei este încă imposibilă, datorită inexistenței unor lucrări preliminare. În expresia entropiei de ordinul întîi intervin probabilitățile diferitelor rezultate ale experienței considerate și tocmai aceste probabilități nu sînt cunoscute pentru cea mai mare parte a experiențelor cu fapte de limbă. Să presupunem, de exemplu, că vrem să determinăm entropia de ordinul întîi a sistemului cazual romînesc. Aici, rezultatele posibile ale experienței sînt cele cinci cazuri ale limbii romîne. Întrucît nu dispunem încă de o cercetare statistică asupra acestei părți a gramaticii romînești, nu se cunoaște probabilitatea de apariție într-un text a fiecărui caz. (Pentru limba rusă se poate cita statistica lui Nikonov[3].) Nu dispunem nici măcar de o cercetare statistică asupra părților de vorbire ale limbii romîne; de aceea nu putem încă stabili entropia lor. Unele cercetări statistice asupra părților de vorbire din limba franceză există în cartea lui P. Guiraud[4].

Calcularea entropiei lingvistice se află în strînsă legătură cu stadiul cercetărilor cu caracter pur lingvistic. Pentru că ne-am referit mai sus la statistica părților de vorbire, e cazul să amintim aici cît de șubredă și vulnerabilă e așa-zisa clasificare tradițională a cuvintelor, în care se amestecă criterii semantice, logice, morfologice. Din practica analizei gramaticale se știe că adesea același cuvînt poate fi considerat adjectiv sau adverb, pronume sau adjectiv, numeral sau pronume, verb la mod nepersonal sau substantiv (infinitivul „lung", supinul) ori adjectiv (participiul); se discută mult dacă articolul e o parte de vorbire sau un morfem și dacă numeralul, cu diversele lui specii, n-ar trebui „desființat" ca parte de vorbire.

Ce valoare poate avea o statistică făcută pe un material atît de echivoc? Entropia calculată pentru niște categorii imprecise va avea, prin forța lucrurilor, o valoare științifică destul de redusă.

Dacă fonemul ar fi considerat, ca pe vremea lui Baudouin de Courtenay, o realitate mai mult psihologică decît obiectivă, ar fi greu să evaluăm entropia fonologică a unei limbi. (O cercetare statistică asupra fonemelor limbii romîne a fost întreprinsă de M. Grumăzescu.[5]) De aici,

[1] Uneori, termenul de entropie e considerat sinonim cu „cantitate de informație". În fapt, numai valoarea lor absolută este aceeași; cantitatea de informație e pozitivă, în timp ce entropia este negativă.

[2] *Unu, doi, trei... infinit*, apărută în traducere romînească, în 1959, la Editura științifică.

[3] V. A. Nikonov, *Статистика падежей русского языка*, în culegerea *Машинный перевод и прикладная лингвистика*, nr. 3 (10), 1959, p. 45–65.

[4] *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954.

[5] În „Comunicările Academiei R.P.R.", VI (1955), nr. 10.

marea importanță pe care o prezintă, pentru aplicarea teoriei informației în lingvistică, cercetările pe baze poziționale, analiza distributivă sau contextuală, atît în fonologie cît și în gramatică. Modelarea matematică a limbii creează condiții optime pentru aplicarea teoriei informației în lingvistică.

Influența la distanță

Cele arătate în paragraful precedent nu rezolvă încă problema evaluării entropiei în limbă. Unitățile lingvistice (foneme, morfeme, cuvinte etc.) posedă nu numai o anumită probabilitate de apariție, dar și o anumită capacitate de a se combina între ele. Fonemul |a| este mai des urmat de |r| decît de |u|. Semivocala e̯ (ca în *treacă, leagă, vreo* etc.) se combină numai cu una din vocalele *a* sau *o* și e totdeauna precedată de o consoană. Un morfem de timp se combină cu o bază verbală, dar niciodată cu una nominală. Se pune astfel problema ca, pe baza stabilirii probabilităților combinațiilor de cîte două unități, să se evalueze entropia H_2 de ordinul al doilea. Această problemă a fost rezolvată în cadrul teoriei informației (pentru detalii, a se consulta cartea lui I. M. Iaglom și A. M. Iaglom[1]).

Intuitiv, ne așteptăm să avem $H_1 \geqslant H_2$; acest fapt poate fi demonstrat în mod riguros.

O statistică a combinațiilor de cîte două litere, în texte romînești literare și jurnalistice, a fost efectuată de către E. Nicolau, C. Sala și Al. Roceric[2].

Din păcate, nu dispunem încă de nici o statistică relativă la combinațiile de cîte două foneme, morfeme sau sintagme.

Teoretic, putem continua, definind entropiile de ordinul al treilea, al patrulea etc., entropii care vor ține seamă de probabilitățile de apariție a grupurilor de cîte trei, patru etc., unități de un anumit nivel. Notînd aceste entropii prin H_3, H_4 etc. (pentru detalii, vezi cartea lui I. M. Iaglom și A. M. Iaglom, citată mai sus), se constată că au loc inegalitățile

$$H_0 \geqslant H_1 \geqslant H_2 \geqslant H_3 \geqslant \cdots \geqslant H_n \geqslant H_{n+1} \geqslant \cdots \qquad (3)$$

lucru firesc, deoarece, pe măsură ce ținem seamă de probabilitățile de apariție a unor combinații din ce în ce mai mari de unități, nedeterminarea se micșorează.

Se pune însă problema dacă, din punct de vedere lingvistic, prezintă interes considerarea acestor entropii de ordin superior. Răspunsul nu numai că este afirmativ, dar ilustrează cît se poate de convingător semnificația profundă a teoriei informației pentru lingvistică. Iată despre ce este vorba. Este o problemă firească aceea de a stabili influența la distanță a unităților lingvistice. Dacă la începutul unei cărți întîlnim cuvîntul „fonem", este puțin probabil ca la sfîrșitul aceleiași cărți să

[1] *Probabilitate și informație* (în limba rusă), Moscova, 1960.
[2] *Observații asupra entropiei limbii romîne*, în SCL, X (1959), nr. 1.

apară cuvîntul „fermentare", dar e foarte probabil să întîlnim cuvîntul „neutralizare". Am ales intenționat o situație extremă, care arată că apariția unui cuvînt într-un text influențează chiar apariția cuvintelor foarte depărtate de el în textul respectiv. Se pot da și exemple cu o semnificație inversă, care să sugereze că, în unele situații, un cuvînt nu are nici o influență asupra cuvîntului imediat următor. Problema care se pune este aceea de a stabili care este influența medie la distanță a cuvintelor dintr-un text. Dar ce înseamnă aceasta în mod precis? Teoria informației ne dă răspunsul. Influența la distanță a cuvintelor într-un text este dată de acel număr n începînd de la care, în șirul (3), avem $H_n = H_{n+1} = H_{n+2} = \ldots$, unde fiecare entropie se referă la aparițiile de cuvinte. Dar care este această valoare a lui n ? Iată o problemă care nu a fost încă rezolvată pentru nici o limbă. Aici există atît dificultăți de ordin lingvistic, legate de volumul mare al vocabularului unei limbi, cît și de ordin tehnic, legate de complicațiile calculatorii care intervin în evaluarea entropiilor de ordin superior.

Problema influenței la distanță a primit o soluție aproape completă în ceea ce privește entropia pe literă, deși în acest caz intuiția ne vine mai puțin în ajutor decît în cazul cuvintelor și, deci, ne poate induce în eroare mai ușor. Cercetările efectuate de Burton și Licklider pentru limba engleză au permis să se stabilească valoarea de 30. Aceasta înseamnă că $H_{29} > H_{30} = H_{31} = H_{32} = \ldots$, cu alte cuvinte, în general, apariția unei litere influențează aparițiile următoarelor 30 de litere, dar de la litera a 31-a influența se stinge. Aceasta mai înseamnă că apariția unei litere este influențată, în medie, de cele 30 de litere imediat precedente[1].

I. M. Iaglom și A. M. Iaglom emit ipoteza că această valoare de 30 este valabilă și pentru celelalte limbi. Valoarea de 30 pare surprinzătoare; intuiția ne spune că influența unei litere are o rază de acțiune mult mai mică. Aici apare în mod deplin eficacitatea teoriei informației, finețea cu care ea înregistrează fenomene care scapă unei analize nemijlocite, empirice.

Dar nu literele interesează cel mai mult pe lingvist. Este ușor de dat exemple care arată că apariția unui cuvînt exercită o influență la distanță. Tocmai acest fapt l-a avut în vedere N. Chomsky, cînd a definit noțiunea de „(i, j)-dependență". În secvența *Dacă nu te liniștești și nu mănînci tot ce ți-am dat, atunci nu-ți mai cumpăr jucării*, apariția cuvîntului *dacă* face foarte probabilă, la o distanță apreciabilă, apariția cuvîntului *atunci*. În limba germană, prezența lui *gefunden* la sfîrșitul unei fraze este rezultatul acțiunii la distanță a unui verb ca *ich habe*, *er hat* sau altul de acest fel. Tot așa, în limba rusă apariția lui если determină apariția — uneori la o distanță mare — a lui то, în limba engleză apariția lui *either* determină apariția lui *or*, iar apariția lui *if* determină apariția lui *then*.

Exemplele de mai sus ilustrează influența la distanță a cuvintelor. În ceea ce privește influența la distanță a morfemelor gramaticale, ea

[1] N. G. Burton, J. C. Licklider, *Long-range Constraints in the Statistical Structure of Printed English*, în „American Journal of Psychology", vol. 68, 4, Baltimore, 1955.

este ilustrată de fenomene ca acordul şi recţiunea. În secvenţa de morfeme *fat-ă bogat-ă* morfemul al doilea determină apariţia celui de-al patrulea, iar în secvenţa *uş-a cas-ei* morfemul *-ei*, deşi nu e unicul posibil pe poziţia respectivă, nu poate fi înlocuit cu orice alt morfem gramatical din flexiunea lui *casă*; de exemplu, nu poate fi înlocuit cu *a*. Şi aici se manifestă influenţa morfemului al doilea al secvenţei considerate. Ultimul exemplu este caracteristic pentru cele mai multe influenţe la distanţă; această influenţă nu se manifestă atît prin determinarea cu necesitate a apariţiei unui anumit morfem, cît prin restrîngerea libertăţii de alegere, deci prin micşorarea numărului de morfeme care pot să apară pe o anumită poziţie.

Se pune acum problema: cum să se măsoare această acţiune la distanţă a morfemelor? Cum să se compare două fenomene de influenţă la distanţă, stabilindu-se care dintre ele este mai pronunţat? Astfel de probleme sînt deosebit de importante, deoarece această „acţiune la distanţă" cuprinde, drept cazuri particulare, şi fenomenul de (i, j)-dependenţă considerat de N. Chomsky şi fenomenul de determinare heterosintagmatică, studiat de L. Hjelmslev şi considerat de el fundamental în distingerea morfemelor de plereme sau, mai general, a exponenţilor de constituenţi.

În ceea ce priveşte aprecierea globală, în medie, a influenţei la distanţă care se manifestă între morfemele unei limbi, problema se rezolvă stabilind entropia morfematică de ordin superior a limbii respective. Pentru fiecare morfem şi pentru fiecare combinaţie de morfeme se va stabili, în prealabil, probabilitatea de apariţie şi se va aplica apoi formula entropiei de ordin superior. Dacă, de exemplu, vom calcula probabilităţile de apariţie a combinaţiilor de cel mult zece morfeme, vom putea stabili entropia morfematică de ordinul zece, obţinînd astfel o măsură a influenţei la distanţă a morfemelor din limba respectivă, abstracţie făcînd de acţiunile care se exercită la o distanţă mai mare de zece morfeme. Însă în afară de o astfel de apreciere globală a acţiunii la distanţă, interesează şi aprecierea locală, care să dea posibilitatea de a se compara două secvenţe morfematice determinate. O problemă asemănătoare se pune pentru secvenţele de foneme. Intuitiv, este foarte greu, dacă nu imposibil, să spunem în care dintre secvenţele „CASA MARE" şi „CASA MICĂ" este mai puternică acţiunea la distanţă a fonemelor. Folosind probabilităţile de apariţie ale grupurilor de foneme CASA MA, CASA MI, CASA MAR, CASA MIC, CASA MARE, CASA MICĂ putem stabili entropia fiecăreia dintre secvenţele considerate. Astfel, entropia trecerii de la CASA M la CASA MA sau CASA MI este dată de expresia

$$- p(1)\log_2 p(1) - p(2)\log_2 p(2) - \cdots - p(i)\log_2 p(i) - \cdots - p(n)\log_2 p(n),$$

unde prin p (i) s-a notat probabilitatea ca fonemul de rang i să fie precedat de grupul CAS M; aici, i ia valorile de la 1 la n, n fiind numărul fonemelor din limba română. Stabilirea acestor probabilităţi este destul de dificilă. De asemenea, folosirea formulelor care dau entropiile de ordin superior conduce, de la ordinul 3 în sus, la calcule foarte la-

borioase. Dăm, în tabelul de mai jos, valorile entropiilor calculate pentru cîteva limbi europene.

Limba \ Entropia	H_0	H_1	H_2	H_3
Rusa vorbită	5,38	4,76	3,69	0,70
Rusa scrisă	5	4,35	3,52	3,01
Engleza scrisă	4,76	4,03	3,32	3,10
Germana scrisă	4,70	4,10		
Franceza scrisă	4,70	3,98		
Spaniola scrisă	4,70	4,01		
Romîna scrisă	4,70	4,11		

Pentru înțelegerea semnificației valorilor înscrise în tabelul de mai sus, vom face unele precizări. Entropia este calculată pe literă, pentru limba scrisă, și pe fonem pentru limba vorbită. Alfabetul limbii ruse a fost considerat ca fiind alcătuit din 32 litere (ë a fost asimilat cu e, iar ъ cu ь; spațiul alb dintre cuvinte a fost considerat ca literă aparte). În limba engleză, spațiul alb e asimilat cu o literă aparte; în schimb, în limbile germană, franceză, romînă și spaniolă, spațiul alb nu a fost considerat ca literă aparte, astfel încît alfabetul acestor limbi a fost evaluat la 26 de litere. Entropia limbii ruse vorbite a fost stabilită în lucrarea lui C. Cherry, M. Halle și R. Jakobson[1]. Valoarea găsită de acești autori pentru H_3 este însă pusă sub semnul îndoielii, volumul analizat de ei fiind insuficient pentru stabilirea probabilităților combinațiilor de cîte trei foneme.

Pentru modul de stabilire a celorlalte entropii, se pot găsi referințe mai detaliate în articolul lui I. M. Iaglom, R. L. Dobrușin și A. M. Iaglom[2], precum și în cartea lui O. S. Ahmanova, I. A. Melciuc, E. V. Paduceva și R. M. Frumkina[3]. Pentru limba romînă, datele au fost luate din articolul lui E. Nicolau, C. Sala și Al. Roceric citat mai sus; pentru evaluarea lui H_1 s-au folosit texte din presă.

Pentru a sesiza în mod practic diferența dintre entropiile (calculate pe literă) ale diverselor limbi, putem face cîteva experiențe simple: numărăm literele unui text redactat în limba A și literele traducerii acelui text în limba B. Deși limbile A și B folosesc același alfabet și deși conținutul textului e același, numărul literelor nu e identic și nici frecvența fiecărei litere luate în parte nu e aceeași.

---

[1] *Towards the Logical Description of Languages in their Phonemic Aspect*, în „Language", vol. 29, 1953, nr. 1, p. 34—46.

[2] *Teoria informației și lingvistica*, în „Analele romîno-sovietice" seria matematică-fizică, nr. 3, 1960.

[3] *О точных методах исследования языка*, Moscova, 1961.

Luăm, de pildă, frazele românești :

Din exemplele de mai sus, s-a observat desigur că declinarea substantivelor fără articol sau cu articol nehotărît e mai simplă decît cea cu articol hotărît.

Ca să declinăm un substantiv nearticulat, indiferent de gen, e deci suficient să cunoaștem cuvîntul respectiv la singular și la plural[1].

Frazele românești au 150, respectiv 132 litere, iar traducerea lor germană conține 175, respectiv 153 litere (am numărat și semnele de punctuație, și spațiile albe dintre cuvinte). Repetînd astfel de experiențe, constatăm că, în medie, versiunea germană a unui text românesc are mai multe litere, e mai lungă. Se poate arăta că procedînd invers, deci considerînd versiunea românească a unui text german, se constată același decalaj ; textul românesc are mai puține litere decît cel german.

Determinarea experimentală a entropiei limbii

După cum am văzut mai sus, pentru a putea folosi formulele care dau entropiile de ordin superior este necesar să se stabilească în prealabil probabilitățile diferitelor combinații de litere, foneme, morfeme etc. Însă numărul acestor combinații este foarte mare.

În lucrarea sa asupra entropiei limbii engleze, Shannon propune o metodă de evaluare a entropiei pe literă care evită probabilitățile combinațiilor de litere[2]. În schimb, este necesară stabilirea probabilităților $q_i^{(N)}$ pentru ca litera a N-a din text să fie indicată corect la încercarea a i-a, presupunîndu-se cunoscute cele N-1 litere precedente. Avantajul acestei metode constă în faptul că probabilitățile $q_i^{(N)}$ pot fi determinate experimental. Într-adevăr, orice bun cunoscător al limbii române are o cunoaștere intuitivă a acestor probabilități, fapt ilustrat prin experimente de ghicire de tipul următor :

Se ia un text, dîndu-se interlocutorului posibilitatea de a cunoaște primele N-1 litere din text. I se cere să ghicească litera a N-a, repetîndu-se încercarea pînă ce se obține o ghicire corectă, apoi, pe baza cunoașterii primelor N litere, i se cere să ghicească litera a N+1-a și se notează și de astă dată numărul încercărilor necesare unei ghiciri corecte ș.a.m.d.

La valoarea N=1, deci la începutul experimentului, nedeterminarea este maximă, deci șansa de a ghici prima literă din text este foarte mică. Aceasta înseamnă că probabilitățile $q_1^{(1)}$, $q_2^{(1)}$, $q_3^{(1)}$ de a ghici prima literă din o singură încercare, din două încercări respectiv trei încercări sînt foarte mici. La valoarea N = 2, șansele de ghicire sînt simțitor mărite.

[1] Bei den obigen Beispielen haben Sie gewiss bemerkt, dass die Beugung der Hauptwörter ohne Artikel oder mit dem unbestimmten Artikel einfacher ist als die mit dem bestimmten Artikel.

Um ein Hauptwort, gleichgültig welchen Geschlechts, ohne Artikel zu beugen, genügt es also, das betreffende Wort in der Einzahl und in der Mehrzahl zu kennen.

[2] C. E. Shannon, *Prediction and Entropy in Printed English*, în „Bell Syst. Techn. J.", 30, 1951, p. 50–64.

Dacă, de exemplu, prima literă a fost R, atunci litera a doua nu poate fi decît A, E, I, Î, O, Ă sau U. Rezultă că $q_1^{(1)} < q_1^{(2)}$, $q_2^{(1)} < q_2^{(2)}$.

Pe măsură ce experimentul înaintează, interlocutorul face cunoştinţă cu o porţiune din ce în ce mai mare a textului, putînd astfel valorifica, pe lîngă cunoaşterea structurii statistice a limbii romîne, şi informaţia semantică a textului în cauză. Astfel, dacă la etapa N = 33, deci în momentul în care trebuie ghicită litera a 33-a din text, primele 32 litere (inclusiv spaţiul alb) se înfăţişează sub forma

REDUNDANŢA TEXTULUI FIIND MARE, E

atunci probabilitatea $q_1^{(33)}$ ca litera a 33-a să fie ghicită de la prima încercare este mult mărită de cunoaşterea informaţiei semantice furnizate de secvenţa primelor 32 litere (în ipoteza că interlocutorul este în stare să recepţioneze această informaţie); într-adevăr, este probabil ca litera a 33-a să fie N, textul evoluînd în modul următor:

REDUNDANŢA TEXTULUI FIIND MARE, ENTROPIA SA ESTE MICĂ

Însă nu putem afirma că $q_1^{(32)} = 1$, deci că apariţia lui N pe poziţia 33 este certă; s-ar putea, de exemplu, ca litera a 33-a să fie S, textul evoluînd astfel:

REDUNDANŢA TEXTULUI FIIND MARE, ESTE DE AŞTEPTAT CA

În orice caz, probabilitatea ca litera a 33-a să fie ghicită după primele 3—4 încercări este foarte mare, deci foarte apropiată de 1.

Efectuînd un număr mare de experimente de acest fel, se obţin aproximări destul de bune ale valorilor $q_i^{(N)}$. Pe baza acestor valori, se obţine o aproximare a entropiilor H_n de ordin superior, prin următoarele inegalităţi stabilite de Shannon:

$$2(q_2^{(N)} - q_3^{(N)}) \log_2 2 + 3(q_3^{(N)} - q_4^{(N)}) \log_2 3 + \cdots$$

$$\cdots + (n-1)(q_{n-1}^{(N)} - q_n^{(N)}) \log_2 (n-1) + n q_n^{(N)} \log_2 n \leqslant H_n \leqslant$$

$$\leqslant - q_1^{(N)} \log_2 q_1^{(N)} - q_2^{(N)} \log_2 q_2^{(N)} - \ldots - q_n^{(N)} \log_2 q_n^{(N)} .$$

Acum apar şi unele inconveniente ale acestei metode. Într-adevăr, ea nu furnizează valoarea lui H_n, ci doar o limitare inferioară şi una superioară a lui H_n, deci un interval în care se găseşte H_n. Pe de altă parte, dacă se poate presupune că orice bun cunoscător al limbii romîne posedă intuitiv structura ei statistică în ceea ce priveşte literele, este mai greu de presupus acest lucru în ceea ce priveşte fonemele sau morfemele. Această observaţie este valabilă pentru orice limbă şi poate că aceasta este cauza pentru care astfel de experimente de predicţie nu au fost efectuate cu succes decît pentru entropia pe literă. Citǎm, în acest sens, determinarea, pentru limba engleză, a entropiei H_N pe literă, de către Shannon pentru N = 1, 2, 3, ... 15 şi N = 100 şi de către Burton şi Licklider pentru N = 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128 şi $N \approx 10\,000$. Aceştia din urmă au utilizat un material mai vast, deci rezultatele lor sînt mai bune decît ale lui Shannon. Tocmai în felul acesta s-a obţinut rezultatul citat mai sus, conform căruia şirul H_N devine staţionar începînd de pe la rangul 30, cu alte cuvinte $H_{30} = H_{31} = H_{32} = \ldots = H_{100} = H_{101} = \ldots$

Fără îndoială că pe măsură ce se vor realiza progrese în alcătuirea, pe baze obiective, a inventarului fonematic al diferitelor limbi, se vor putea găsi un număr destul de mare de lingvişti care, avînd o cunoaştere profundă atît a limbii cît şi a structurii ei fonematice, să poată fi folosiţi pentru realizarea unor experimente de ghicire a fonemelor, care să conducă la o mai bună evaluare a entropiei limbii vorbite. Deocamdată, astfel de experimente au dat rezultate slabe[1].

Entropia cuvintelor şi legătura ei cu entropia literelor

Există o strînsă legătură între aceste două entropii. Fiecare dintre ele poate fi stabilită pe baza celeilalte, dar şi independent de cealaltă. Stabilirea entropiei de ordinul întîi a cuvintelor este mult uşurată de cunoscuta lege a lui Zipf. Amintim că, după această lege, aşezînd cuvintele într-o listă, în ordinea descrescîndă a frecvenţei lor, probabilitatea p_n a cuvîntului al n-lea din listă este dată de

$$p_n = \frac{k}{n},$$

unde k este o constantă a textului considerat, care se determină în felul următor; pe de o parte avem, notînd cu m numărul cuvintelor,

$$p_1 + p_2 + \cdots + p_m = 1,$$

cu alte cuvinte suma probabilităţilor de apariţie a diferitelor cuvinte este egală cu 1, deoarece apariţia unui cuvînt oarecare din vocabular este certă.

Pe de altă parte, conform legii lui Zipf, avem

$$p_1 + p_2 + \cdots + p_m = \frac{k}{1} + \frac{k}{2} + \cdots + \frac{k}{m} = k\left(1 + \frac{1}{2} + \cdots + \frac{1}{m}\right),$$

deci

$$k\left(1 + \frac{1}{2} + \cdots + \frac{1}{m}\right) = 1,$$

de unde rezultă

$$k = \frac{1}{1 + \frac{1}{2} + \cdots + \frac{1}{m}}.$$

Shannon a determinat valoarea constantei k pentru limba engleză, obţinînd k = 0,1. Se observă că valoarea lui k poate fi determinată şi experimental; într-adevăr, avem $p_1 = \frac{k}{1} = k$, deci k este probabilitatea de apariţie a cuvîntului cel mai des întîlnit.

[1] Pentru unele implicaţii psihologice ale experimentelor de predicţie, vezi Tatiana Slama-Cazacu şi Alexandra Roceric, *Statistica fonemelor şi valoarea „experimentului de predicţie"*, în *Fonetică şi dialectologie*, vol. II, p. 63—69.

O dată cunoscută valoarea lui k, putem determina probabilitățile $p_1, p_2, \ldots, p_n, \ldots$ prin raporturile $\frac{k}{1}, \frac{k}{2}, \ldots, \frac{k}{n}, \ldots$. Înlocuind valorile acestor probabilități în expresia entropiei de ordinul întîi, obținem rezultatul dorit. Shannon a stabilit pe această cale entropia de ordinul întîi a cuvintelor din limba engleză, obținînd valoarea aproximativă de 11,82 biți.

Dacă notăm cu s lungimea medie a cuvintelor dintr-o anumită limbă, atunci, împărțind la $s + 1$ entropia cuvintelor, obținem entropia literelor sau fonemelor din limba respectivă (după cum cuvintele au fost considerate ca secvențe de litere sau de foneme). Într-adevăr, dacă un cuvînt este format din s litere, atunci, împreună cu spațiul alb care-l desparte de cuvîntul următor, el va avea $s + 1$ litere. Unei litere îi revine, deci, în medie, a $s + 1$-a parte din entropia care revine unui cuvînt. Astfel, în limba engleză un cuvînt are, în medie 4 sau 5 litere, deci entropia unei litere este aproximativ a șasea parte din entropia unui cuvînt.

Invers, cunoscînd entropia unei litere, înmulțirea ei cu $s + 1$ furnizează entropia unui cuvînt.

Entropia textelor poetice

O deosebită complexitate prezintă informația furnizată de un text de poezie. Sesizînd această complexitate, A. N. Kolmogorov a introdus noțiunea de „suplețe a textului", noțiune care nu poate fi încă precis definită, dar despre care se poate spune că introduce un termen suplimentar în expresia entropiei. Pentru evaluarea supleței unui text, A. N. Kolmogorov propune următorul tip de experiment. Se ia un text într-o limbă străină. Interlocutorul ia cunoștință de acest text. Apoi i se pune la dispoziție o traducere de bună calitate a unei părți din textul respectiv, urmînd ca restul traducerii să fie ghicit. Entropia corespunzătoare unui astfel de experiment, deci gradul de nedeterminare al etapelor succesive ale experimentului, definește supleța textului[1].

Deosebit de semnificativă, pentru complexitatea entropiei unui text poetic, este discuția purtată în ultima vreme, în revista „Limba romînă", în legătură cu ultimul vers din poezia *Floare albastră* a lui Eminescu. Deși este în joc un singur cuvînt — mai precis, o parte a unui cuvînt — fiind de ales numai între două variante, *totul* și *totuși*, s-a considerat necesară luarea în considerație a informației poetice furnizate de poezie în ansamblul ei, de la primul pînă la ultimul vers[2]. Se confirmă astfel cît de mare poate fi influența la distanță a cuvintelor dintr-un text.

[1] Vezi și E. Ermilova, *Poezia și matematica*, în „Viața literară sovietică", nr. 11, 1962, p. 45—54.

[2] A se vedea, în special, Șt. Cuciureanu, *Versul enigmă din „Floare albastră"*, în „Limba romînă", IX (1960), nr. 3, p. 54—61 și G. C. Nicolescu, *Contribuții la lămurirea „enigmaticei" Floare-albastră*, în „Limba romînă", XII (1963), nr. 3, p. 264—273.

VARIANTE STILISTICE ALE PRONUNȚĂRII ROMÎNEȘTI ACTUALE

DE

LIDIA SFÎRLEA

Problema stilurilor preocupă în prezent pe mulți lingviști din țara noastră. Lucrările teoretice și practice în această direcție aduc o contribuție valoroasă la cunoașterea aspectului dinamic al limbii, oferind uneori și o imagine nouă a sistemului semnelor lingvistice. Observăm însă că, indiferent de felul în care concep noțiunea de „stil" și indiferent de criteriile după care delimitează stilurile limbii romîne, cercetătorii se bazează de obicei pe material lexical și sintactic, au în vedere mai puțin morfologia și de loc sau aproape de loc fonetica. E firesc să se întîmple așa. Dacă privim limba în ansamblul ei, atunci deosebirile fonetice și morfologice de la o variantă stilistică la alta au importanță secundară ori sînt pur și simplu inexistente. De exemplu, vorbitorii care utilizează limbajul științific nu prezintă în mod obligatoriu trăsături gramaticale diferite de cele ale vorbitorilor care folosesc limbajul administrativ. Tot astfel, pentru stilul individual al unui scriitor este semnificativă nu atît notarea anumitor particularități de rostire (care aparțin epocii sau eroilor), cît îmbinarea originală a cuvintelor, construcția frazei, topica etc. Dacă însă ne situăm pe planul mai îngust al realizării sunetelor, constatăm că pronunțarea romînească își are structura ei stilistică, relativ independentă de structura stilistică generală a limbii.

În măsura în care există o limbă comună[1], există și o rostire comună. Această rostire se concretizează în variante, iar variantele separă masa vorbitorilor în categorii, după regiunea în care ei s-au născut și au trăit, după apartenența lor socială, după gradul de cultură, după sensibilitatea pentru nuanțele limbii etc.

Primul nivel de concretizare se manifestă în opoziția *literar — neliterar*. În principiu, aspectul literar (normat) al rostirii romînești actuale

[1] Cf. I. Coteanu, *Structura stilistică a limbii*, în „Limba romînă", XI (1962), nr. 4, p. 357—365.

e consemnat în dicționarele ortoepice[1]. Adresîndu-se însă publicului larg, astfel de dicționare nu utilizează semne speciale și nu analizează în amănunt procesul articulării sunetelor. Ele notează fonemul și nu realizarea lui concretă, din care cauză recomandă adesea forme artificiale : *absent, subțire* în loc de *apsent, supțire*; *cincisprezece, optsprezece, optzeci, totdeauna* pentru *ĉiⁿ₊sprezeĉe, opsprezeĉe*[2], *obzeĉ, todᵊ₌ăωuna*[3]; *obi - ectiv, subi - ectiv* cu hiat etc. Aspectul neliterar al pronunțării a fost temeinic cercetat de foneticienii și dialectologii noștri, dar, în general, nu s-a urmărit îndeaproape funcțiunea lui stilistică.

Îndreptîndu-ne atenția înspre uzul viu al limbii, ne dăm seama că noțiunile *literar — neliterar* sînt întrucîtva relative. Pe de o parte, în limba literară actuală coexistă două sisteme vocalice : unul de nuanță

[1] *Mic dicționar ortoepic*, Editura Academiei R.P.R., București, 1958; *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Editura Academiei R.P.R. [București, 1960].

[2] Recent a apărut în vorbirea intelectualilor forma *optăsprezeĉe*, cu *ă* introdus ca element de sprijin interconsonantic. Deși neatestată de dicționare, această formă cunoaște o largă răspîndire și, după toate probabilitățile, se va încetăți în vorbirea literară.

[3] Dăm mai jos lista semnelor întrebuințate în lucrarea de față :
å, ę̊, i̊ = variante rotunjite ale vocalelor *a, e, i*.
ȧ, ȯ, u̇ = variante palatalizate ale vocalelor *a, o, u*.
ä = variantă rotunjită și palatalizată a vocalei *a*.
e̲ = variantă a vocalei *e*, prezentînd o deschidere regresivă de timbru.
ĉ = africată alveo-palatală surdă.
ĝ = africată alveo-palatală sonoră.
k' = fricativă palatală surdă.
m̥ = variantă labio-dentală a consoanelor *m* și *n* înaintea unui *f* sau *v*.
ŋ = variantă velarizată a consoanei *n* înaintea unui *c* sau *g*.
y = fricativă palatală sonoră.
ω = fricativă bilabială sonoră.

Semne la umărul literelor :

e̯, i̯ indică timbrul palatal al consoanei precedente și elementul (prezentînd o deschidere progresivă) de trecere spre vocala următoare ; între două vocale marchează varianta vocalizată a fricativei palatale *y*, cu timbrul palatal obținut prin ajustare.

o̯, ö, ü̲ arată timbrul palatal și rotunjit al consoanei precedente și elementul (mai deschis sau mai închis) de trecere spre vocala următoare.

i̊ între două vocale marchează varianta vocalizată a fricativei palatale *y*, cu timbrul rotunjit obținut prin ajustare.

u̲̇ între două vocale marchează varianta vocalizată a fricativei bilabiale *ω*, cu timbrul palatal și cu deschiderea progresivă rezultate din adaptarea la ambele vocale învecinate.

h la umărul consoanelor indică suflul fricativ velar.

ɦ la umărul consoanelor indică suflul fricativ palatal.

h° la umărul consoanelor indică suflul fricativ bilabial.

ⁿ variantă slabă a consoanei *n* înaintea altor consoane dentale.

ⁿ₊ variantă slabă, cu ocluziune incompletă, a consoanei *n*, înaintea consoanelor constrictive și lichide.

Semne diacritice :

~ deasupra vocalelor arată nazalitate.

' la umărul consoanelor arată caracterul palatal al acestora.

° la umărul consoanelor arată caracterul labial al acestora.

Spre a ușura lectura, redăm în transcriere fonetică numai acea parte a cuvîntului care formează obiectul discuției.

muntenească, altul de nuanță moldovenească[1]. Pe de altă parte, norma literară nu s-a fixat în fiecare caz în parte (se pronunță paralel *deseară* și *diseară*, *ecsagerat* și *egzagerat*, *scenă* și *șednă*, *sînt* și *sunt*, *socialism* și *socializm* etc.). În sfîrșit, avînd în vedere numai formele consacrate, rareori vom întîlni persoane cu o pronunțare consecvent literară sau cu o pronunțare total neliterară. Mai adesea vorbitorii se plasează pe una din numeroasele trepte intermediare care leagă cele două aspecte opuse de rostire.

Pornind de la treptele superioare spre cele inferioare (adică de la literar spre neliterar) distingem următoarele patru variante de pronunțare :

— *pronunțarea pretențioasă* (sau *academică*), folosită de intelectuali în împrejurări speciale (conferințe, convorbiri oficiale, solemnități etc.);

— *pronunțarea familiară*, proprie vorbirii cotidiene a unor largi cercuri de oameni culți ;

— *pronunțarea populară*, utilizată de anumite persoane care, fie din lipsa unui nivel cultural corespunzător, fie datorită gradului scăzut de receptivitate, nu și-au însușit toate nuanțele fonetice ale limbii literare ;

— *pronunțarea regională*, specifică diverselor grupuri de vorbitori ai graiurilor teritoriale (mai ales țărani).

Primele două variante aparțin aspectului literar al rostirii românești și diferă între ele prin cîteva particularități, relativ greu de sesizat pentru o ureche neexperimentată :

a) Pronunțarea pretențioasă nu cunoaște fenomenul sincopării vocalelor. Există un singur caz în care sincoparea tinde să devină generală, și anume acela al lui *e*, *i* și *u* (neaccentuați) între un *r* și un *l* (rar între doi *r* sau doi *l*). În situația dată, consoana care precedă vocala preia și funcția distinctivă a acesteia. Dacă vocala sincopată este un *e*, consoana rămîne neutră (*r*, *l*) ; dacă vocala este *i*, se palatalizează (*r'*, *l'*), iar dacă e un *u*, se rotunjește (*r*°, *l*°). În felul acesta, opoziția consonantică ia locul celei vocalice la genitivul masculinelor și al neutrelor : sg. *ginerlui* — pl. *giner'lor*, sg. *hamal°lui* — pl. *hamal'lor*, sg. *muncitor°lui* — pl. *muncitor'lor*, *tractor°lui* — pl. *tractoarlor* etc.

Varianta familiară permite sincopări mai numeroase. Vocalele *e*, *i* și *u* apar aici sincopate și între un *n* și un *l* : *cetățea*$^{n°}_{+}$*lui*, *dom*$^{n°}_{+}$*le* (sau *domle*), *mîi*$^{n}_{+}$*'le*, *u*$^{n}_{+}$*le*. Siflantele și șuierătoarele par a fi de asemenea favorabile sincopării. Asociindu-se cu sonante, sau și cu alte consoane, ele provoacă dispariția lui *i* (*copleș'toare*, *prăș'tură* „prăjitură", *vis'tat* „vizitat", *vrăș'toare* „vrăjitoare"), a lui *ă* (*tovarșe*, *vaszică* sau *vazică*) și chiar a lui *u* accentuat (*ĉi*$^{n}_{+}$*ste* „cinci sute", *opste* „optsute"). Și unele sincopări de silabe sînt acceptate în pronunțarea familiară : *u*$^{n}_{+}$*spĉe* „unsprezece", *opspĉe* „optsprezece" etc.

[1] Cf. E. Petrovici, *Fonemele limbii române*, în „Limba română", V (1956), nr. 2, p. 26—37 ; id., *Unele tendințe fonetice ale limbii române actuale*, în „Cercetări de lingvistică", VI (1961), nr. 2, p. 329—337.

b) Nici rostirea pretențioasă, nici cea familiară nu prezintă un hiat veritabil în cuvinte și în frază. Dar, pe cînd în varianta pretențioasă vocalele alăturate ale hiatului grafic se adaptează una alteia, modificîndu-și timbrul (*aflùênt, màęstru, naţlùne, nêón, pòêt*) sau primesc un element fricativ intervocalic (*aluziye, impetuωos, ştiyà, ţiye, ziyàr*), în varianta familiară se manifestă puternic tendința de reducere a hiatului prin elidarea primei vocale, de unde rezultă forme ca *apropye-te, bărbyer, manyere, pyàţă*[1]; *academiĉ˹àn, rok'i˹à, superfiĉ˹àle*[2], *naţʲʷune, profesʲʷune, religʲºos, ştʲʷut*[3]. Aceeași tendință de elidare se observă și atunci cînd după vocală urmează un așa-numit „diftong". Cuvinte ca *avioane, capricioasă, ceea ce, pretențioasă, vicioasă* etc., care în varianta pretențioasă se rostesc cu un element intervocalic: *aviⁱ̯̆ane, capriĉiⁱ̯̆åsă, ĉe˹à ĉe, pretenţiⁱ̯̆åsă, viĉiⁱ̯̆åsă*[4], pot să apară în varianta familiară în formele *avᵉ̯̆ane, capriĉᵉ̯̆ăsă, ĉe˹à ĉe, pretenţᵉ̯̆ăsă, viĉᵉ̯̆ăsă*[5].

c) Pronunțarea pretențioasă menține consoanele *-t-* și *-d-* în grupuri consonantice din interiorul cuvintelor (*altĉeva, altcumva, astfel, cîⁿdva*[6], în timp ce varianta familiară le elimină, simplificînd grupurile de consoane (*alĉeva, alcumva, asfel, cîmva*).

d) În pronunțarea pretențioasă, consoanele finale ale cuvintelor din interiorul frazei au o deosebită rezistență. Astfel, surdele rămîn surde înaintea inițialelor sonore ale altor cuvinte (*atît va plăti, oraș vechi, să-ţ' dau, nimic deosebit, zeĉ de mii*), iar sonorele finale își păstrează sonoritatea în fața surdelor inițiale ale altor cuvinte (*rîd singur, caz concret, vez' să nu*). Situația se menține și atunci cînd surda sau sonora finală face parte dintr-un grup consonantic (*mult zgomot, aruŋc departe, vinz' totul*) și, indiferent de prezența sau absența sonorității, grupul de trei sau patru consoane nu se simplifică prin dispariția celui de-al doilea element (*cîⁿd vreau, găseşt' ceva, sîⁿt de lemn, trăiesc mult*). Își păstrează explozia inițială africatele finale surde ale cuvintelor, în fața consoanelor surde ale altor cuvinte (*morţ' pe loc, toţ' șapte, ĉiⁿĉ palme*) și africata sonoră în fața consoanelor sonore (*merĝ bine, întreĝ la minte*).

Cu totul altfel se comportă consoanele finale în rostirea familiară, căreia îi sînt proprii multe fenomene de fonetică sintactică. În varianta familiară, surdele finale se sonorizează înaintea sonorelor inițiale ale altor cuvinte (*atîd‿va plăti, oraj‿vechi, săz'‿dau, nimig‿deosebit, zej'‿de mii*) și sonorele asurzesc în fața surdelor (*rît‿singur, cas‿concret, ves'‿să nu*)[7]. Își pierd explozia inițială africatele surde înaintea consoanelor surde (*mors'‿pe loc, tos'‿șapte, ĉiⁿ₊ş'‿palme*) și africata surdă în fața surdelor

[1] Cu iodul păstrat după labiale și după dentale, ca în *pyept, pyătră, prizonyer*.

[2] Cu iodul asimilat la africata palatală precedentă.

[3] În care, din asocierea unui *i* și a unui ω a rezultat *ü*, ca timbru al consoanei și ca element de trecere spre vocala următoare.

[4] Vocalele apar contaminate de timbrul elementului intervocalic, dar acesta, la rîndul lui, se adaptează sunetelor vecine, primind caracter palatal sau deschis și palatal.

[5] Adaptate la situația de diftong sau de triftong după consoană.

[6] Firește, fac excepție de la această regulă forme ca *obzeĉ, opsute* ș.a. care sînt generale și în stilul pretențios.

[7] Consoana păstrînd de obicei timbrul specific (neutru sau palatal).

(*merʃ'‿bine, întreʃ'‿la minte*). În grupuri de trei sau patru consoane care aparțin unor cuvinte diferite, al doilea element suferă sonorizarea, respectiv asurzirea (*muld‿zgomot, aruŋg‿departe, viʦs'‿totul*) sau dispare, determinînd adaptarea primei consoane la cea de a treia (*cîm‿vreau, găseș'‿ceva, sîⁿ‿de lemn, trăiez‿mult*)[1]. Dintre toate consoanele finale, cele mai expuse dispariției sînt *-t*, *-d* și *-c*. Finala *-t*, precedată de vocală accentuată, poate să dispară înaintea oricărei consoane. Se înregistrează acest fenomen mai ales la participii (*l-au reținu‿pe șantier, am avu‿multe, n-am auzi‿niciodată, i-am da‿niște bani, am făcu‿la fel, m-am feri‿de tine*), dar și la alte cuvinte și forme gramaticale (*băia‿bun, atî‿de frumos, nu po‿să fac*). Dispariția lui *-t* e mai frecventă în cadrul grupurilor de trei și patru consoane și ea provoacă realizarea consoanei precedente sub aspectul corespunzător consoanei următoare (*drep‿să spun*, dar *drɔb‿la mine*; *direc‿ție*, dar *direg‿de la gară*; *eș'‿frumoasă*, dar *ej'‿vesel*; *sîⁿ‿dator*, dar *sîm‿patru, sîᵐ‿vinovat, sîŋ‿gata* etc.). Este des atestată în rostirea familiară dispariția finalei *-d* din grupul *-nd* + consoană (*cîm‿pot, curîm‿va veni, ținîⁿ‿seamă*) și a lui *-c* din grupul *-sc* + consoană, grup ilustrat mai cu seamă de terminația la prez. ind. pers. 1 sg. și 3 pl. a anumitor verbe de conjugarea a III-a și a IV-a (*muncez‿mult, vorbes‿clar, cunos‿povestea, înflorez‿deodată*).

e) Varianta pretențioasă impune rostirea articolului hotărît *l* al masculinelor și neutrelor (*bietul, calul, omul, sufletul*), pe cînd în varianta familiară s-au generalizat corespondentele populare (*bietu, calu, omu, sufletu*).

f) Articolul genitival masculin este, de regulă, *lùy* în varianta pretențioasă (*lùy tata*) și *lu* în varianta familiară (*lu tata*).

g) Pronunțarea pretențioasă impune folosirea formei *yêω* (= eu) a pronumelui personal pers. 1 sg., indiferent dacă aceasta este sau nu accentuată în frază. Rostirea familiară preferă, mai ales în condițiile neaccentuării, forma *yô* (= io) a aceluiași pronume.

h) Pronumele reflexiv, pers. 3 sg. și pl. prezintă de obicei forma *se* în rostirea pretențioasă (*se duce, sᵉ‿ágață*) și forma *să* în cea familiară (*să duce, s-agață*)[2].

i) Conjuncția *dar* e rostită ca atare numai în varianta pretențioasă. Varianta familiară adoptă de preferință *da* pentru *dar* (*da eu nu vreau*; *bun, da scump*).

j) Multe din trăsăturile fonetice care separă rostirea literară în două variante sînt, în același timp, gramaticale. E normal, să fie așa, întrucît structura fonetică și cea morfologică nu constituie entități izolate în limbă, ci se află în strînsă interdependență și se influențează reciproc. Printre faptele de ordin strict gramatical, semnalăm aici preferința variantei pretențioase pentru formele *yeste, ye* (= este, e) ale auxiliarului „a fi"

[1] Asupra acestor fenomene, vezi A. Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, Editura Academiei R.P.R. [București, 1961], p. 30—36; E. Petrovici, *Unele tendințe fonetice...*, p. 335—336.

[2] Forma ultimă corespunde sistemului limbii române și pe baza ei se explică formele — generale în limbă — *s-au dus, s-ar fi putut* etc.

(*ye frumos, nu yeste bine*), în opoziție cu tendința variantei familiare spre formele scurte *i*, respectiv *y* (*i frumos, nu-y bine*), precum și cunoscutul caz al pronumelui și adjectivului demonstrativ, folosit în forma lui „clasică" exclusiv în varianta pretențioasă (*aceea, acesta, acela* etc.) și adoptat în forma populară (*ăe̯a* „aia", *ăsta, ăla*) de varianta familiară.

k) Caracteristicile relevate pînă aici se explică în bună măsură prin diferența de tempo de la o variantă la alta. Varianta pretențioasă se distinge printr-o durată medie mai mare a sunetelor, ceea ce permite articularea lor clară, completă, pe cînd varianta familiară are un tempo mai rapid, care determină articulări incomplete, reduceri de sunete și de silabe.

l) Există, între cele două variante de care ne ocupăm, și deosebiri bazate pe intensitatea participării vorbitorilor la conținutul de idei exprimat. Prin însuși specificul lor, textele cărora li se aplică formele variantei pretențioase limitează posibilitățile de exteriorizare a stărilor sufletești la variații prozodice (intonație, tempo etc.). În schimb, factorul afectiv deține un rol important în rostirea familiară. El constituie cauza unor modificări de sunete (mai ales în vocalism): deschideri, închideri, rotunjiri etc., nedeterminate de poziție, care ajung pînă la deplasarea locului de articulație. De exemplu, adverbul de negație *nu*, poate sugera mai plastic ideea de „nici vorbă, nici poveste", dacă *u* primește aspect de *o* (*no* ...) sau chiar de *a* (— *Vii la cinema? — Na!*).

Din toate trăsăturile mai sus enumerate rezultă că varianta pretențioasă de rostire se caracterizează prin claritate, printr-o oarecare emfază și prin relativa neutralitate față de conținutul exprimat. Pronunțarea familiară este, dimpotrivă, o pronunțare eliptică, lipsită de emfază, reflectînd vădit atitudinea spontană a vorbitorului față de ideile comunicate.

În prezent, între cele două variante de pronunțare literară are loc un proces de neutralizare. Pe de o parte varianta familiară tinde să obțină mai multă claritate, să devină mai îngrijită, pe de altă parte retorismul cam demodat al variantei pretențioase face ca unele elemente ale ei să se degradeze, să se compromită. În această ultimă direcție își aduc contribuția o serie de vorbitori inculți sau snobi care, vrînd „să facă impresie", introduc elemente de rostire pretențioasă în conversația obișnuită, ba chiar adaugă unele particularități de rostire greșită, care li se par „distinse": forme hipercorecte cu *s* în loc de z (*glesnă, îndrăsneală, răsgîndit*)[1], genitiv-dative feminine în *-ey* în loc de *-i* (*fizicey, luminey, marey, republicey, vechey*), neologisme pronunțate după o ortoepie învechită (*peisaǧiy, personaǧiy* în loc de *peisaje, personaje*) sau după modelul limbii de origine (*biblo* „bibelou", *frizör, reveʻôn* „revelion" *şoför*) etc.

Aspectul neliterar al pronunțării se concretizează în varianta populară și în cea regională. El alcătuiește punctul de plecare, sursa naturală a pronunțării literare, iar elementele primelor trepte literare (cuprinse în varianta familiară) se regăsesc în ambele variante neliterare.

[1] Cf. Al. Graur, *Une loi du „plus grand effort"*, în „Bulletin linguistique", I (1933), p. 111—122.

Rostirii populare îi este specific un număr redus de particularități care, deși, regionale, sînt răspîndite pe o arie vastă sau se întîlnesc, ici-colo, pe întreg teritoriul țării. Vorbitori proveniți din mediul sătesc, debarasați de grosul elementelor regionale, dar nefamiliarizați încă cu toate nuanțele pronunțării literare, pot prezenta următoarele fenomene fonetice tipic populare:

a) adăugarea unui element de sprijin înaintea vocalelor inițiale (*ʲăla, ʲexamen, ʲinimă, ʷom, ʷoraș, ʷuna*), între consoană și vocală (*dʷos, lʲeg pʲăr, tʷot*) și între două vocale alăturate pentru care vorbirea literară a consacrat pseudohiatul cu alterarea timbrului vocalic (*duʲel, poʲet, neʷon*)[1];

b) reducerea hiatului grafic și a diftongului din anumite neologisme la vocală simplă: *maneră, obect, plutoner, scrumeră*;

c) sincopări mai numeroase de silabe decît în varianta familiară: *doᵑ‡șoara* „domnișoara", *doŋ‿căpitan* „domnul căpitan", *mă-ta* „mamă-ta", *tat-tu* „tată-tău";

d) deplasarea locului de articulare a lui *-m*, în funcție de consoana inițială a cuvîntului imediat următor [2]: *aŋ‿găsit, cuᵑ‡‿să zic*;

e) dispariția finalei *-n* și nazalizarea vocalei precedente înaintea vocalei inițiale a altui cuvînt; *ĩ‿apă, dĩ‿ʲinimă, ũ‿ʷom*;

f) dispariția finalelor *-t, -d* și în alte condiții decît cele impuse de stilul familiar: *cau‿să fac, cîn‿ai venit*;

g) dispariția lui *r* în forme ca *pin* „prin" *vo* „vreo", *vun* „*vreun*";

h) dispariția iodului final la unele adverbe: *numa* „numai", *tocma* „tocmai";

i) forma scurtă *îy* la indicativul prezent pers. 3 sg. a verbului „ a fi": *îy bine, drept îy*;

j) iotacizarea verbelor, cu deosebire a acelora în care *n* trece la *y*: *să rămîye*, (eu) *spuy, să țiye, să viye.*

Elementele variantei populare sînt incluse și în varianta regională. Aceasta posedă însă în plus un bagaj enorm de trăsături eterogene. E compusă adică din totalitatea graiurilor teritoriale care adesea au la bază sisteme de sunete diferite de cele ale limbii literare. Nu este locul să insistăm asupra varietăților rostirii regionale și asupra deosebirii ei de alte variante stilistice ale pronunțării romînești. Din studiile și cercetările de dialectologie reținem însă ideea că varianta populară și cea regională sînt sortite dispariției. Deși procesul de dezvoltare a pronunțării nu este perfect linear[3] el rămîne totuși ascendent (de la neliterar către literar)

[1] Elementul poate avea caracter vocalic, cum l-am notat noi, sau consonantic, fricativ

[2] După modelul lui *n*.

[3] Mișcarea se produce de la neliterar spre literar, dar și în sens invers. De exemplu, *te-a-tru* rostit în trei silabe caracterizează azi stilurile neliterare, deși în trecutul nu prea îndepărtat, forma era considerată corectă, literară.

și elimină zi de zi, sub ochii noștri, forme ale variantelor neliterare. Cu siguranță că dispariția celor două variante nu va rămîne fără consecințe pe planul viitoarei pronunțări. Dar cîte și care anume din elementele neliterare vor rezista și se vor transmite pronunțării literare, nu putem prevedea de pe acum.

*

După cum am arătat mai sus, structura stilistică a pronunțării romînești are o oarecare independență față de structura stilistică a limbii. Această independență își găsește motivarea în cîteva fapte care ar merita să intre în atenția cercetătorilor de stil:

1. Punctul de intersecție al dimensiunii orizontale (regiunea de proveniență a vorbitorului) cu dimensiunea verticală (nivelul lui social-cultural) realizat în pronunțare nu coincide neapărat cu punctul respectiv din celelalte compartimente ale limbii. E adevărat că de obicei pronunțării literare îi corespund elemente de stil literar, pronunțării populare — elemente de stil popular etc. Dar se întîmplă adesea ca un intelectual, folosind unul din stilurile limbii literare, să păstreze o rostire populară sau regională. Rezultă de aici că limbajul presupune coexistența a două variante stilistice: una legată direct de conținutul comunicării și susținută îndeosebi prin vocabular și sintaxă (*varianta de fond*), alta cu caracter formal, alcătuită mai ales din particularități fonetice (*varianta formală*). Morfologia are, din punct de vedere stilistic, o situație specială. O parte a elementelor ei intră în varianta de fond, iar o altă parte în varianta formală.

Cînd cele două variante ale limbajului se suprapun, individul aparține, în mod evident, unei categorii de vorbitori. Cînd una din variante prezintă intersecția celor două dimensiuni (orizontală și verticală) la un alt nivel decît varianta cealaltă, vorbitorul se plasează în două categorii diferite. Cea care rămîne în urmă (la un nivel mai scăzut) este varianta formală, căci, de regulă, vorbitorii își însușesc cu mai multă ușurință cuvinte și sensuri noi decît un nou mod de articulare a sunetelor.

2. În cadrul unui limbaj, corespondența între varianta de fond și varianta formală nu decurge numai din categoria unică a vorbitorului, ci este și un rezultat al împrejurărilor obiective. De pildă, varianta de fond a oricărui stil literar se poate asocia fie cu o rostire pretențioasă, fie cu una familiară. Alegerea variantei formale depinde, în cazul dat, de locul unde se face comunicarea, de categoria cărora li se adresează, de atmosfera stabilită între vorbitor și interlocutor etc.

Dacă un intelectual folosește rostirea pretențioasă cînd ține un curs universitar și rostirea familiară cînd discută degajat cu colegi și prieteni, nu înseamnă că se plasează în două categorii diferite. Conștient sau inconștient, el nu face decît să-și modeleze varianta formală a stilului după condițiile exterioare, independente de persoana sa. Iar dacă același intelectual, aflîndu-se în satul natal, adoptă rostirea regională (și, o dată cu ea, și alte elemente de stil regional), înseamnă că trece în altă categorie

de vorbitori, dar în mod deliberat, pentru un timp limitat şi în scopuri precise.

Neglijînd situaţia obiectivă sau necunoscînd bine varianta de stil adecvată situaţiei, vorbitorul riscă să devină ridicol. Dimpotrivă, utilizarea variantei formale în funcţie de împrejurări şi armonizarea ei cu varianta de fond îl ajută pe individ să găsească întotdeauna „tonul" potrivit, adică să realizeze o vorbire expresivă.

3. Concretizarea variantei formale, în speţă a pronunţării, merge numai pînă la nivelul grupului, al categoriei de vorbitori. Spre deosebire de varianta de fond (lexic, sintaxă şi o bună parte a morfologiei) care se pretează la utilizări cu totul personale, pronunţarea nu cunoaşte stiluri individuale. Faptul nu este nici anormal, nici inexplicabil. Individul vorbitor poate manifesta o preferinţă, de exemplu, pentru cuvintele noi sau pentru sinonimele lor mai vechi, pentru perfectul simplu sau compus, pentru viitorul construit cu auxiliarul „a voi" sau cu auxiliarul „a avea" pentru topica adjectivului după substantiv sau pentru topica inversă etc. Indiferent de forma aleasă, procesul comunicării nu e stingherit, iar exprimarea poate să capete un caracter mai plastic, mai adaptat conţinutului de idei. Ce s-ar întîmpla însă dacă un vorbitor oarecare ar rosti peste tot *i* în loc de *î*, *s* în loc de *z* sau un *à* palatal în loc de *a*? Comunicarea ar deveni dificilă, dacă nu chiar imposibilă.

Există, e adevărat, vorbitori romîni care articulează un *r* uvular, şi nu apical, un *s* interdental şi nu alveo-dental etc. Dar aceste particularităţi nu ţin de un stil individual al pronunţării, ci reprezintă rezultate ale unor defecte fiziologice care se pot corecta prin exerciţii de dicţiune. Graseierea, pelticia, ca şi bîlbîiala, nu constituie elemente de stil nici atunci cînd sînt folosite intenţionat, în scopul unei greşit înţelese „originalităţi".

Vorbitorii se pot deosebi prin registru, printr-un tempo de vorbire mai lent sau mai rapid, printr-o intonaţie plată sau variată etc. Dar toate acestea nu schimbă modul de realizare a sunetelor, nu modifică pronunţarea propriu-zisă.

Individul nu are stilul lui de a articula sunete, ci stilul categoriei din care face parte. El poate, eventual, să posede elemente ale mai multor variante stilistice formale şi să le dozeze într-un anumit fel. Rezultatul dozajului nu atribuie însă vorbirii noi valori expresive şi nu este, în esenţă, un stil nou. Tot ce depăşeşte variantele stilistice colective de pronunţare este greşit, neromînesc. Nu are un stil propriu nici vorbitorul de grai care, în mod inconştient, adaptează neologismul la pronunţarea regională, nici vorbitorul snob care adaptează voit sunetele romîneşti la un model străin, nici străinul care vorbeşte romîneşte păstrînd baza de articulare a limbii lui materne. Există greşeli personale, dar nu stiluri personale de pronunţare.

*

Rostirea romînească cunoaşte şi o a cincea variantă stilistică, de o factură specială. E *varianta scenică*, limitată în principiu la diversele categorii de actori profesionişti, dar utilizată parţial şi de crainicii radio-

difuziunii și televiziunii, de unii conferențiari și de cercurile tot mai largi ale actorilor amatori.

Varianta scenică cuprinde toate variantele pronunțării romînești, în ceea ce au ele mai caracteristic. Posedă în plus o serie de trăsături bazate pe condițiile obiective în care are loc comunicarea (de la scenă la sală, de la interpret la spectator) și pe necesități expresive.

Pronunțarea scenică are două aspecte : unul *general* sau *neutru*, altul *individual* sau *artistic* [1]. Aspectul general înglobează variantele corespunzătoare celor două variante literare de rostire : *varianta pretențioasă*, care aici ar putea fi numită *severă*, ea fiind respectată cu strictețe în anumite texte dramatice și *varianta familiară*, mai liberă, mai apropiată de uzul cotidian.

Varianta severă a pronunțării scenice generale subliniază anumite trăsături ale variantei pretențioase și îi adaugă altele noi. Așa de pildă, pentru a străbate distanța de la rampă pînă la ultimul loc al galeriei, consoanele finale ale cuvintelor prezintă nu numai rezistență, ci și o articulare neobișnuit de puternică, urmată de un suflu fricativ al cărui caracter (velar, palatal sau labial) depinde de timbrul consoanei. Suflul final fricativ, obligatoriu în finală absolută, înaintea unei pauze sau înaintea altei consoane, face ca actorii să distingă mai exact decît vorbitorii obișnuiți anumite forme gramaticale : sg. *rob*^{h} — pl. *rob'*$^{h'}$; prez. ind. pers. 1 sg. *rup*^{h} — pers. 2 sg. *rup'*$^{h'}$; sg. *tă*$\omega^{h^{\circ}}$ — pl. *tăy*$^{h'}$ etc. Tot pentru a asigura claritatea comunicării, actorii separă adesea cuvintele prin „coup de glotte" și nu folosesc un *h*, obișnuit, ci una din variantele lui : *h'* în vecinătatea vocalelor palatale (*arh'ivă*), ɬ în vecinătatea altor vocale (ɬaină, ɬoɬot). Una din tradițiile scenei, articularea puternică a iodului după labiale, are o forță expresivă particulară și ea explică prezența formei de pronume posesiv *myêω*$^{h^{\circ}}$ (pl. *myey*$^{h'}$) [2] în varianta severă, formă căreia în varianta familiară scenică și în pronunțarea literară romînească îi corespunde *mêω* (pl. *mey*).

Lăsînd la o parte sporadicele tendințe greșite ale actorilor [3], putem afirma că varianta severă constituie expresia cea mai înaltă a pronunțării pretențioase romînești. În același timp însă, ea anulează rigiditatea tipică rostirii academice, oferind cîmp larg de desfășurare elementului afectiv. Pronunțarea scenică prezintă în varianta severă, ca și în toate celelalte variante ale ei, modificări de durată, de timbru și de intensitate a sunetelor, modificări ce reflectă o reacție subiectivă în fața unui conținut de idei obiectiv, trecerea semnificației textului dramatic prin filtrul sensibilității artistice.

Adoptînd spontaneitatea rostirii familiare, varianta severă, nu ajunge totuși în situația de a caracteriza eroii. Trăiri psihice identice provoacă modificări fonetice identice la eroi diferiți, iar rostirea interpretului rămîne

[1] Teoretic, distincția celor două aspecte a fost făcută de Gr. Vinokur, în a sa *Русское ценическое произношения*, Moscova, 1948, p. 21.

[2] Formă normală din punct de vedere etimologic, căci *ĕ* scurt latinesc trebuia să dea *ie* (pronunțat *ye*), ca în *medius* > *miez*, *pectus* > *piept*.

[3] Cum ar fi articularea unui *n* invariabil înaintea oricărei consoane sau nazalizarea tipic franțuzească a vocalelor *a* și *o* urmate de grupul *n* + consoană.

nesemnificativă; spectatorul o percepe ca neutră. Aspectul general al pronunțării scenice — în ansamblul lui — nu poate deosebi un personaj de alt personaj. Or, arta dramatică solicită adesea conturarea unui tip social pe baza articulării sunetelor. Acționează în această direcție *aspectul individual* sau *artistic* care conține șase variante de pronunțare. Două dintre ele — *varianta populară* și *varianta regională* oglindesc cele două variante neliterare ale pronunțării românești, dar nu sînt — și nu trebuie să fie — copii fidele ale acestora. Este greșit — deși din păcate destul de răspîndit — obiceiul de a aduce pe scenă eroul regional cu tot bagajul particularităților sale de grai. Lipsa de selectare a materialului de stil regional are drept consecință vulgarizarea eroului, iar lipsa de cunoaștere intimă a graiurilor românești duce fie la confundarea eroului popular cu unul regional, fie la un amestec neverosimil de graiuri în rostirea aceluiași personaj [1]. Din mozaicul graiurilor existente pe teritoriul țării noastre, pronunțarea scenică nu are nevoie să preia decît un număr limitat de trăsături mai cunoscute, care să corespundă celor trei mari arii geografice: sud (Muntenia), est (Moldova) și vest (Transilvania).

Celelalte patru variante ale aspectului artistic ilustrează ceea ce este nespecific rostirii românești actuale. Astfel, *varianta arhaică* deplasează anumiți eroi în trecutul mai mult sau mai puțin îndepărtat, prin forme de rostire învechite. *Varianta neologistică* prezintă neologisme într-o formă coruptă, pentru a sugera lipsa de cultură, sau neologisme articulate ca în limba de origine, pentru a arăta prețiozitatea, snobismul unor categorii de eroi. *Varianta neromînească* sau *neautohtonă* cuprinde cîteva grupuri de particularități care indică apartenența personajelor la o naționalitate străină. În sfîrșit, *varianta defectelor de vorbire* caracterizează pe eroii care — din anumite motive — trebuie să apară pe scenă bîlbîiți, peltici etc.

Dacă prin aspectul său general pronunțarea scenică oferă modelul perfect de pronunțare corectă și expresivă, prin aspectul artistic, ea înfățișează tabloul pestriț al formelor neliterare și greșite. Cele două aspecte (general și artistic) ale rostirii scenice reprezintă două căi de combatere a greșelilor de limbă: neacceptarea și ridiculizarea lor. Căci, pe lîngă funcțiile obișnuite oricărui stil, varianta scenică îndeplinește și misiunea de ghid practic al spectatorului înspre rostirea corectă și frumoasă. Funcția normativă a stilului scenic se exercită astăzi cu multă eficiență și ea poate determina, în mare măsură, dezvoltarea viitoare a întregii pronunțări românești.

[1] În articolul *Probleme ale vorbirii scenice*, în „Tribuna", nr. 15 (167), 14 aprilie 1960, am demonstrat, cu exemple concrete, consecințele abuzului de regionalisme, luate la întîmplare din graiuri diferite.

CU PRIVIRE LA FOLOSIREA UNEI FORMULE A CORELAȚIEI SINTACTICE: *„NU NUMAI... CI ȘI...”*

DE

N. MIHĂESCU

Printre feluritele mijloace gramaticale menite să exprime o categorie logică sau alta, formulele sintactice corelative ocupă un loc de seamă, dată fiind marea lor frecvență în vorbire.

Încă mai de mult, acad. Iorgu Iordan, referindu-se la conjuncțiile copulative *nu numai — ci și, atît — cît și*, releva că acestea — corelative ca propozițiile sau ca părțile de propoziție pe care le introduc — „constituie o particularitate mai ales a limbajului publicistic și a celui științific” [1].

E de observat însă că nu întotdeauna aceste mijloace de exprimare a corelației sintactice sînt corect întrebuințate. Numeroase exemple arată că unii vorbitori procedează mecanic atunci cînd mînuiesc elementele lingvistice corelative, ceea ce are drept consecință neconcordanța dintre conținutul logic și exprimare.

Ne propunem ca, în rîndurile de față, să ne referim la modul în care este uneori întrebuințată una dintre construcțiile corelative și anume: *„ nu numai... ci (dar) și...”*, care, după cum se știe, are rolul de a stabili un raport de coordonare copulativă între două propoziții sau între două complemente ale unuia și aceluiași verb.

Iată o primă grupă de formulări, în care *nu numai* este urmat nu de *ci* (*dar*) *și*, ci de elemente proprii altor tipuri de construcție corelativă:

1 „Faptele arată că rezistența unui om suferind de foame și de sete *nu* depinde *numai* de starea fiziologică, *cît* de starea lui psihică...” [2].

2 „Asemenea poezii *nu* ne supără *numai* fiindcă nu sînt ale epocii noastre, *ci* fiindcă ar putea deveni portițe pentru strecurarea ideologiei burgheze” [3].

---

[1] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 1954, p. 715.

[2] „Sănătatea”, 1956, nr. 12, p. 16.

[3] „Gazeta literară”, 1963, nr. 463 (4), p. 6.

3 „Din colaborarea cu compozitoarea Hilda Jerea — şi în alte ocazii excelentă parteneră, în care cîntăreţii găsesc *nu numai* muzicalitate, bun gust, *ci* un sprijin, o îndrumare temeinică "[1].

4 „... în încăpăţînarea atroce cu care intră cu plugul în pămîntul împietrit, *nu numai* pentru a-i smulge rod, *dar* pentru a-şi satisface orgoliul său teribil" [2].

5 „În cea de a doua calitate, ca director al Teatrului Naţional, *nu numai* că a militat pentru îmbunătăţirea repertoriului, *ci* a luptat cu perseverenţă pentru asigurarea condiţiilor de trai ale actorilor" [3].

6 „Mijloacele acestea noi *nu* sînt utilizate *numai* pentru a înviora epistola sau fabula (...), *ci* subordonate scopului satiric" [4].

7 „Versurile sale atestă *nu numai* receptivitatea faţă de tabloul satului, *dar* ele sînt filtrate printr-o autentică experienţă omenească" [5].

8 „Iar o atare senzaţie se capătă doar atunci cînd *nu numai* datele generale (sau schemele) conflictului sînt într-un fel sau altul corespunzătoare vieţii, *ci* atunci cînd acestora li se va adăuga atmosfera atît de veridică a mediului în care se desfăşoară acţiunea"[6].

Ce observăm?

Exemplul 1 aduce în locul lui *ci şi* pe *cît*, care ar trebui să intre în corelaţie cu *atît*: „Nu depinde *atît* de mine, *cît* de tine".

În toate celelalte cazuri, ideea de coordonare copulativă apare ştirbită din cauză că autorii pasajelor respective au omis în cel de-al doilea termen (*ci şi*) al corelaţiei, conjuncţia *şi*.

Potrivit conţinutului lor logic, formulările citate ar fi trebuit să aibă o altă expresie gramaticală şi anume: (2) „...*nu* ne supără *numai* fiindcă ...*ci şi* fiindcă..."; (3) „...cîntăreţii găsesc *nu numai* muzicalitate (...) *ci şi* un sprijin..."; (4) „...*nu numai* pentru a-i smulge rod, *dar şi* pentru a-şi satisface..."; (5) „...*nu numai* că a militat (...) *ci* a *şi* luptat..."; (6) „... *nu* sînt utilizate *numai* pentru (...) *ci şi* pentru..."

Celelalte formulări (exemplele 7 şi 8) trebuie complet refăcute. Marele lor neajuns constă nu numai în faptul că ni se prezintă *ci* în loc de *ci şi* (ceea ce dă comunicării un sens adversativ), dar şi în faptul că al doilea termen corelativ nu introduce un complement ţinînd de acelaşi verb, ci o propoziţie. Cu alte cuvinte, în locul unor construcţii potrivit schemei gramaticale: „*nu numai*... *ci şi*..." avem formulările citate, care trebuie refăcute astfel: (7) „...atestă *nu numai* receptivitatea..., *ci şi* o autentică experienţă omenească prin care sînt filtrate..." şi: (8) „... cînd *nu numai* datele... *ci şi* atmosfera atît de veridică a mediului..."

Această schemă gramaticală nu e singura posibilă: ea a avut în vedere ca fiecare termen al corelaţiei să introducă părţi de propoziţie cu aceeaşi funcţiune gramaticală. Dacă, însă, ţinem seama de structura celei de-a doua părţi a pasajelor citate, în care termenul corelativ introduce o

---

[1] „Contemporanul", 1962, nr. 4, p. 6.
[2] *Prefaţa* la „Biblioteca şcolarului", nr. 45, p. 6—7.
[3] „Iaşul literar", XIII (1962), nr. 10, p. 54.
[4] Studiu introductiv la *Opere* de Grigore Alexandrescu, ESPLA, 1957, p. 38.
[5] „Luceafărul", V (1962), nr. 6 (89), p. 10.
[6] „Viaţa romînească", XIII, nr. 7, p. 99.

propoziție, atunci formulările ar putea fi restructurate în așa fel încît și primului termen să i se dea aceeași funcțiune. Astfel, am avea : (7) „... *nu numai* că versurile sale atestă receptivitatea..., *dar* ele sînt *și* filtrate printr-o..." și : (9) „...atunci cînd *nu numai* datele sînt generale... *ci și* atunci cînd lor li se vor adăuga..."

Alteori, cei doi termeni corelativi introduc părți de propoziție, dar acestea nu au aceeași valoare gramaticală. De exemplu :

1 „Adoptare a partinității înseamnă *nu numai o depășire* a propriei viziuni anterioare, *ci și a viziunii* populare tradiționale" [1] sau : 2 „... metoda statistică poate fi întrebuințată *nu numai în vederea stabilirii* răspîndirii particularităților fonetice, *ci și a* celor morfologice" [2].

În ambele cazuri, primul termen al corelației introduce un nume în cazul nominativ sau acuzativ (*nu numai o depășire..., nu numai în vederea...*), pe cîtă vreme cel de-al doilea precedă un substantiv în cazul genitiv : *ci și a* (depășirea) viziunii, *ci și a* (stabilirea?).

Pentru a fi fost corecte, trebuia ca respectivele construcții să aibă această formă : (1) „...înseamnă o depășire *nu numai* a propriei viziuni... *ci și* a celei (viziunii) populare", și : (2) „...în vederea stabilirii *nu numai* a răspîndirii particularităților fonetice, *ci și* a (răspîndirii) celor (particularități) morfologice". (În felul acesta s-ar fi evitat și cealaltă greșeală de exprimare care constă în trimiterea articolului genitival *a* la *vederea* sau la *stabilirea* și nu la *răspîndirea.*)

Remarcăm faptul că în limba literară actuală se manifestă tot mai accentuat tendința de a omite conjuncția *și* atunci cînd celui de-al doilea termen al corelației i se atașează o locuțiune adverbială (*mai ales, mai cu seamă* etc.) :

„Avea nevoie de ei *nu numai* la Iași și-n Moldova, *ci mai ales* la serascherul de la Oblucița, la Odrii și la Stambul" [3]; „... ne îndepărtăm *nu numai* de un stil personal *dar mai ales* de sensurile..." [4]; „Această ipoteză este întemeiată *nu numai* pe existența titlului slav al «Predosloviei», *ci mai ales* pe existența unei predoslovii în care..." [5] și : „...Prin urmare, *nu numai* cantitatea de expresivitate (...) *ci mai ales* utilizarea opoziției expresiv — non-expresiv..." [6].

Se naște însă întrebarea : procedîndu-se ca în construcțiile citate, cel de-al doilea termen al corelației sintactice nu-și pierde oare sensul pe care trebuie să-l exprime — acela al coordonării copulative și nu capătă, astfel, un rol adversativ?

E de remarcat că acad. Iorgu Iordan folosește, în construcții de tipul celor discutate aci, formula *nu numai — ci și mai ales* (*mai cu seamă*). De exemplu : „...*nu numai* cu privire la conceptul însuși de „limbă literară", *ci și, mai ales*, în legătură cu metoda..." [7].

[1] „Revista de folclor", VII (1962), nr. 1—2, p. 123.
[2] „Cercetări de lingvistică", V (1960), nr. 1—2, p. 135.
[3] Mihail Sadoveanu, *Opere*, 10, p. 9.
[4] „Viața Romînească", XIII, nr. 7, p. 116.
[5] „Limba romînă", IX (1960), nr. 2, p. 114.
[6] *Ibidem*, X (1961), nr. 2, p. 147.
[7] *Ibidem*, III (1954), nr. 6, p. 53.

Dar, nu numai *în practică*, ci și *teoretic*, acad. Iorgu Iordan susține necesitatea prezenței lui *și* în cel de-al doilea termen al corelației, chiar atunci cînd acestuia i se adaugă o locuțiune adverbială de tipul *mai ales*.

De pildă, pentru a ilustra afirmația : „Un număr ceva mai mare de citate conțin drept corelativ al lui *nu doar*, pe *ci* (sau *dar*) singur, fără *și*, ceea ce slăbește simțitor poziția lui *doar* ca echivalent al lui *numai*", d-sa semnalează acest pasaj : „Nu e vorba *doar* de schematismul (...) *ci mai ales* de sărăcirea vădită a eroului" [1].

Rezultă deci, din comentariul citat, că, potrivit opiniei acad. Iorgu Iordan, singură conjuncția *ci* nu îndeplinește funcția corelativă impusă de construcție, chiar dacă i se adaugă locuțiunea adverbială *mai ales*.

Numeroase sînt însă exemplele care — cum relevam — atestă tendința înlocuirii conjuncției *și* cu una sau alta din locuțiunile adverbiale de tipul celor amintite. Mai gravă ni se pare însă cealaltă tendință asupra căreia am stăruit în prima parte a articolului și care constă într-o flagrantă lipsă de concordanță a gîndirii logice cu expresia.

[1] „Limba romînă" XI (1962), nr. 1, p. 14.

PROBLEME ŞI ASPECTE ALE ANALIZEI SINTACTICE

În continuarea discuţiei iniţiate de revista noastră în numărul anterior, publicăm următoarele texte, pe care le propunem spre analiză cititorilor.

I. Abia spre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu, strungarul nostru, de s-a dus în Humuleşti, cale de două ceasuri cu piciorul, şi a înştiinţat pe tata, de a venit cu căruţa şi m-a luat acasă. Şi pe drum necontenit ceream apă, iar tata mă amîna cu momele de la o fîntînă la alta. pînă a dat Dumnezeu de am ajuns în Humuleşti.

I. Creangă, *Opere*, 1939, p. 187.

II. Nu-i venea mai ales să creadă că are să scape de băieţii de pe islaz care uneori îl chinuiau. Cei mari îl puneau să le vadă de oi, sau îl trimiteau cine ştie pe unde să fure tutun sau struguri de pe locurile oamenilor. Cînd jucau bobic, îl ţineau numai în fund să prindă bobicul şi cînd îi venea rîndul, îl lăsau să dea numai o dată şi apoi îl trimiteau iar la fund.

M. Preda, *Moromeţii*, [1955], p. 44.

OBSERVAȚII ASUPRA TOPICII VOCATIVULUI

DE

I. RIZESCU

Cu toate că în ultimele decenii s-au publicat numeroase studii consacrate ordinii cuvintelor, această problemă rămîne încă „ un cîmp puțin lucrat" [1]. Ch. Marouzeau, cunoscut prin lucrările sale asupra topicii limbii latine, consideră că ordinea cuvintelor „este un domeniu greu și puțin luat în cercetare" [2]. Puțin studiată este și topica limbii romîne [3]. De obicei se afirmă că în limba noastră ordinea cuvintelor în propoziție nu este fixă, fapt care se datorește, într-o anumită măsură, existenței flexiunii nominale. „Substantivul și pronumele exprimînd prin forma lor raporturile dintre ele și celelalte părți de vorbire, pot fi așezate, în general, în orice ordine fără ca sensul propoziției să sufere" [4].

Dar unele aspecte ale ordinii cuvintelor n-au fost de loc studiate. Dintre acestea face parte locul vocativului într-o comunicare dată [5].

Cum se explică faptul că topica vocativului a fost neglijată? Gramatica „clasică" studiază fie ordinea cuvintelor într-o îmbinare dată (substantiv + adjectiv, numeral + substantiv, verb + adverb, pronume +

---

[1] L. Hjelmslev, *Rôle structural de l'ordre des mots*, în „Journal de Psychologie", nr. 1, 1950, p. 58.

[2] *Quelques vues sur l'ordre des mots en latin*, în „Lingua", vol. 3, f. 2, 1948, p. 161.

[3] În studiul său despre *Așezarea vorbelor în romînește* (An. Ac. Rom. t. XXVII, 1904—1905, p. 30—31), Ion Slavici spune printre altele : „voi încerca să stabilesc cîteva reguli în ceea ce privește așezarea vorbelor în limba romînească..." Și mai departe „...în curînd a trebuit să mă încredințez că, îndeosebi pentru puterile mele, e greu de tot sarcina ce mi-am ales-o".

[4] Gramatica Academiei R.P.R., vol. II, p. 263.

[5] Nici în alte limbi nu s-a dat atenția acestei probleme. De altfel mi se pare curios că Ch. C. Fries (*The Structure of English.* An Introduction to the Construction of English Sentences. New York, 1952) nu se ocupă de locul vocativului în comunicare (lucrarea sa e bazată pe înregistrări de dialoguri telefonice), deși el socotește că topica este principalul indiciu formal (*formal device*). Peste această problemă trece și Z. S. Harris, deși el consideră topica un morfem (*Structural Linguistics*, 1960, p. 184). Fără a analiza mai pe larg situația din limba franceză, Ch. Bally (*Linguistique générale et linguistique française*, Berna, 1950, p. 214), amintește că sînt posibile următoarele situații : *Paul, viens ici; Viens ici, Paul; Viens, Paul, auprès de moi.*

verb etc.), fie ordinea cuvintelor cu anumite funcții sintactice în cadrul unei propoziții. Dar, după cum se știe, cuvîntul în cazul vocativ nu poate intra într-o îmbinare dată; de asemenea vocativul — deși face parte din propoziție — nu îndeplinește rolul unei părți principale sau secundare de propoziție. Acestea sînt cauzele pentru care topica vocativului a scăpat din cîmpul vizual al cercetării lingvistice [1].

Deoarece vocativul are funcțiunea de semnal al unei adresări, el apare mai ales în întrebări, răspunsuri, porunci, formule de salut etc. În ceea ce privește folosirea vocativului distingem două situații:

1. *Context dublu*, format din două enunțuri, dintre care primul e strîns legat de următorul (de exemplu întrebare și răspuns).

2. *Context simplu*, format dintr-o singură propoziție: enunțiativă, interogativă, imperativă, exclamativă sau dintr-o formulă de salut.

În articolul de față ne propunem să analizăm, în special, locul vocativului în prima categorie. Dar înainte de aceasta ar fi bine să arătăm, în linii generale, care e locul vocativului în *contextul simplu*, problemă care ar merita desigur un studiu mai lung.

În cadrul acestui context, în propozițiile interogative, imperative, exclamative sau în formulele de salut, topica vocativului nu este fixă, el putînd ocupa, în comunicare, locul inițial, medial (intercalat) sau final.

Propoziții interogative

N e p o a t e, *mai mîncat-ai salăți de aceste, de cînd ești?* Creangă, O. 199.

D r a g i i m e i, *nu v-a mîncat?* Biblioteca pentru toți, nr. 100, 15 (Prescurtat în continuare B.P.T. 100).

M a m ă d r a g ă, *pentru ce nu vorbești cu noi?* B.P.T. 100, p. 33.

Pentru ce, d r a g u t a t i i, *nu vrai să vorbești cu noi?* Ibid.

Și nu ești mulțumit cu împărțeala care s-a făcut, o m u l e? Creangă, O. 263.

Da ce-a fost pe aici, M o ș N i c h i f o r? Ibid., 103.

Propoziții exclamative, imperative

M o ș u l e! *ești bătrîn și multe mai știi.* Creangă, O. 286.

M ă i f e m e i e, *zice, să-mi dai fata cea mai mare.* B.P.T. 100, p. 113.

V o i n i c e, *te-i cununa cu fata mea.* Ibid., p. 162.

Vino, l e l e A n i c o, *să mănînci și dumneata.* VR, 11/1962, p. 34.

Măsoară-ți vorbele, b ă i e t e. Creangă, O. 284.

Uită-te, t a t ă, *ăsta-i voinicul.* B.P.T. 100, p. 34.

Propoziții introduse prin (sau care cuprind) interjecții, conjuncții (cuvinte cu funcțiune conjuncțională, interjecțională)

F a t ă - h ă i! *ia dă tu flăcăului demîncatul ce i-am făcut.* Eminescu, L. P. 184.

[1] Într-un singur loc din primul volum al Gramaticii Academiei R.P.R. (p. 145) se spune: „Topica vocativului nu este fixă. El poate apărea la începutul, în mijlocul sau la sfîrșitul propoziției sau al frazei".

Bravo, b ă i e t e. *Dacă ai putea tu şi la noapte să mai stai.* B.P.T. 100, p. 32.

Vai, b ă d i ţ ă, *pentru tine, Multă supărare-mi vine.* Jarník-Bîrseanu, D. 232.

Dar, d r a g ă A n o, *tu ştii că nu-i drept ce se spune.* Agîrbiceanu, O. I. 315.

Apoi de, c u c o a n e, *ce să fie mai gras decît porcul meu din ogradă?* Ispirescu, L., 178.

Formule de salut

Te salut, d o m n u l e B ă l t e n e. Sadoveanu, O. VIII. 653.

M-am închinat cu sărut mîna, c u c o a n ă Z a m f i r i ţ ă. Alecsandri, T. I. 33.

Trăiţi, d o n c ă p i t a n, *răspunse el salutînd milităreşte.* Hogaş, H. 85.

D o m n u l e c o l o n e l, *permiteţi-mi să vă raportez.* Barbu, PR. 304.

Bun sosit, la noi, v o i n i c e. Creangă, O. 193.

Mergeţi sănătos, m o ş V a s i l e, *zicem noi.* Ibid. 71.

În exemplele de mai sus se observă că vocativul poate avea poziţie iniţială, medială sau finală. Chiar în cadrul aceluiaşi exemplu vocativul poate ocupa oricare din cele trei locuri amintite.

Pentru ce, d r a g u t a t i i, *nu vrai să vorbeşti cu noi?* B.P.T. 100, p. 33, dar şi:

D r a g u t a t i i, *pentru ce nu vrai să vorbeşti cu noi?*
Pentru ce nu vrai să vorbeşti cu noi, d r a g u t a t i i?

Măsoară-ţi vorbele, b ă i e t e. Creangă, O. 284.

dar şi:

B ă i e t e, *măsoară-ţi vorbele.*

Te salut, d o m n u l e B ă l t e n e. Sadoveanu, O. VIII. 653.

dar şi:

D o m n u l e B ă l t e n e, *te salut*[1].

Aşadar, atît în propoziţiile interogative sau exclamative cît şi în cele introduse prin conjuncţii, în formulele de salut, vocativul nu are un loc fix.

[1] Aceasta nu înseamnă că schimbarea ordinii cuvintelor nu duce uneori şi la schimbarea sensului comunicării. Dar schimbarea sensului este însoţită, de obicei, de modificări în intonaţia şi pauza comunicării. Astfel, în exemplul:

— *Cum, împărate, o să mă-nsor eu mai întîi, cînd am doi fraţiori mai mici?* B.P.T. nr. 100, p. 47,

mutînd vocativul la începutul frazei, pot exista două situaţii:

a) nu se schimbă sensul dacă menţinem pauza după conjuncţie (ca mai sus):
Î m p ă r a t e, || *cum,* || [crezi că] *o să mă-nsor...*

b) Se schimbă sensul dacă se elimină pauza:
Î m p ă r a t e, || *cum o să mă-nsor.*

Mai complicată pare să fie situația topicii vocativului în comunicările care cuprind interjecții.

În unele cazuri vocativul nu poate fi în poziție inițială:

Ei, c ă l u ț u l m e u, *destul acum.* Creangă, O. 200.
Of! c r ă i ș o r u l e! *crede-mă că, să aibi tu puterea mea, ai vîntura țările și mările.* Creangă, P. 190.
Alei! f e m e i e n e p r i c e p u t ă, *ce-ai făcut?* Creangă, P. 88.
Alelei, t u, C o s t e o f r a t e,
Spune-ne ce gînd te bate. Coșbuc, P. I. 130.

Aceasta se datorește, probabil, naturii interjecției.
Alteori vocativul se poate găsi atît înaintea interjecției, cît și după ea.

Haide, t a t ă, *să-ți arăt pe mama.* Negruzzi, S. I. 250.

dar și:

T a t ă, *haide...*

Locul vocativului după interjecție e impus uneori de faptul că vocativul are și un determinant, așa că această îmbinare e mai lungă decît interjecția:

Haideți, t o v a r ă ș e B u r l a c u. Preda, P. 103.

În propoziția de mai sus e greu să se schimbe locul vocativului.
Problema aceasta ca și a celorlalte tipuri din cadrul *contextului simplu* ar merita însă un studiu mai aprofundat.

*

În cadrul *contextului dublu* vom analiza tipul format din *întrebare* și *răspuns* (context cu elemente componente bine sudate), ultimul putînd fi afirmativ sau negativ.

— *Tovarășul dumitale, avut-a trei pîini?*
— *Da,* d o m n u l e j u d e c ă t o r, *trei a avut.* Creangă, O. 263.
— *Oameni buni! se vede că omul cel din car e bolnav, sărmanul.*
— *Ba nu,* c u c o a n ă, *răspunse unul dintre țărani.* Creangă, O. 255.
— T a t ă, *eu cred că mie mi se cuvine această cinste.*
— *Bine,* d r a g u l t a t e i, *dacă te bizuiești că-i putea răzbate.* Creangă, O. 187.
— *Ce cauți tu pe aici?*
— *Nimic,* t o v a r ă ș e L u n g u. Preda, R. 270.
— *Ai dormit?*
— *Nici de cum,* t o v a r ă ș e c ă p i t a n. V. R., 10 (1962), 14.
— *Dar atunci, doamne, un copil va putea îmbătrîni într-o clipă.*
— *Nu,* P e t r e, m-am gîndit la asta. Vlahuță, I. Ș. 47.
— *Atunci, aid'de ospătează împreună cu noi și cu nuntașii.*
— *Bine* m ă r i a - t a. B.P.T. 100, p. 413.

În exemplele de mai sus răspunsurile afirmative sau negative se exprimă cu ajutorul unor adverbe, pronume negative etc., după care urmează vocativul care apare

fie intercalat :

— *Bine,* d r a g u l t a t e i, *dacă te bizuieşti că-i putea răzbate*

fie la sfîrşitul comunicării :

— *Ei,* d r a g a m a m e i, *nu-ţi pare rău că-ţi petreci tinereţele în poiata aceea ?*

— *Nici de fel,* m a m ă. Vasiliu, P. 101.

Aşadar *vocativul* — în aceste situaţii — nu se găseşte în *poziţie iniţială.*

Cum se explică aceasta ?[1] Este necesar ca adverbele de afirmaţie sau de negaţie şi, în genere, cuvintele care exprimă o negaţie sau o afirmaţie să fie la începutul răspunsului. În acest fel se formează o mai strînsă legătură între întrebare (*a*) şi răspuns (*b*). Dacă vocativul ar ocupa poziţia iniţială, ar exista o ruptură, o barieră între cele două părţi ale contextului. Grafic, lucrurile se prezintă astfel :

În cadrul *contextului dublu* apare uneori o *elipsă* sau *o subînţelegere*[2] în răspunsuri. Nici în aceste situaţii vocativul nu poate avea poziţia iniţială în a doua parte a contextului. De exemplu :

— *Ce drept ai tu, măi băiete, să mănînci din bucatele mele?*

— *Am* [dreptul], m ă r i a t a, B.P.T. 100, p. 113.

Dacă analizăm această comunicare, observăm că, în timp ce în prima frază vocativul poate fi aşezat şi la început :

— M ă i b ă i e t e, *ce drept ai tu să mănînci din bucatele mele?*, în a doua propoziţie nu se poate face această schimbare (M ă r i a t a, *am*).

Şi alte exemple :

— *Cîţi domni a avut Ţara Romînească?*

[Ţara Romînească a avut domni] *Mulţi,* d o m n u l e. Caragiale, O. I. 131.

Mi-am uitat să-ţi zic ziua bună. Dumnezeu să-ţi ajute.

— *Să* [ajute], d o m n i ş o r u l e. Agîrbiceanu, O. I. 156.

[1] L. Bloomfield (*Language,* New York, 1946. Editura Henry Hold and Company) studiază mai pe larg — în comparaţie cu alţi lingvişti structuralişti — topica, introducînd categoria „taxem" („o simplă trăsătură a aranjamentelor gramaticale este o trăsătură sau taxem"). El nu reuşeşte să explice cauzele care determină anumite poziţii în cadrul ordinii cuvintelor, ca, de exemplu, aşezarea elementelor nominale înaintea celor verbale (*John ran*) şi de aceea invocă în acest caz, ca şi în altele, uzul limbii.

[2] Nu trebuie identificată *elipsa* cu *subînţelegerea* (aşa cum se face în Gramatica Academiei R.P.R., vol. II). În cazul în care, spre a evita repetiţia, nu se mai reiau unele elemente, enunţate cu puţin înainte în cursul comunicării, avem de-a face cu *subînţelegere,* şi *nu* cu *elipsă.*

— *De ce-ai slăbit așa, Vidmă?*
— *De bunătățile tale* [am slăbit], I v a n e. Creangă, O. 249.
— *Măi, da aveți voi ceva de mîncare?*
— *N-avem* [de mîncare], b r e f l ă c ă u l e. B.P.T. 100, p. 69.
— *Ce zici, te faci montor?*
— *Mă fac* [montor], m e ș t e r e. GL, 1962, 6 dec., p. 5.
— *Măi lupule, precum văd eu, tu ți-ai mîncat calul.*
— [Am] *Mîncat* [calul], A l e x a n d r e, *da nu-ți fie inimă ră.* B.P.T. 100, p. 68.

Cum se explică faptul că în răspunsuri cu *elipsă* (sau *subînțelegere*) vocativul nu apare în poziție inițială? Situația este oarecum asemănătoare cu aceea în care avem cuvinte de afirmație și de negație. Dacă vocativul ar fi la început, s-ar rupe ansamblul comunicării deoarece răspunsul cu elipsă, pentru a fi înțeles, trebuie să fie cît mai aproape de propoziția anterioară care cuprinde și cuvintele omise.

Din reprezentarea grafică a comunicărilor:

a) *S-a mai pomenit asemenea lucru?*
b) *Ba s-a pomenit* [asemenea lucru], m o ș u l e. B.P.T. 100, p. 214.

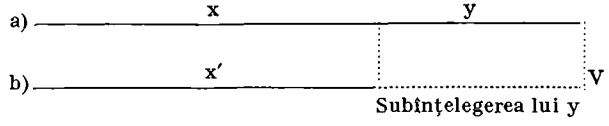

reiese mai clar că unitatea contextului ($a + b$) se realizează mai bine în cazul p o z i ț i e i f i n a l e a vocativului.

*

În articolul de față am încercat să demonstrăm că topica românească, deși liberă, se supune, în condiții determinate, anumitor norme, cărora *limba vorbită* li se conformează cu destulă rigoare [1].

Se știe că vocativul aparține în special *limbii vorbite*. De aceea și ordinea vocativului într-o comunicare dată se supune unor anumite reguli.

Stabilirea acestor reguli, ca și cauzele care le generează nu constituie „o enigmă", ci ele pot fi cunoscute prin studiul structurii gramaticale, fără să facem apel la factori externi [2].

[1] Acad. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 231.
[2] De ce se spune *hora quarta*, dar *quarta uigilia*, se întreabă Ch. Marouzeau. „Pentru a rezolva această *enigmă* (sublinierea noastră) trebuie să facem apel la realitatea istorică, socială, geografică, și să nu ne mulțumim cu considerații filologice și stilistice". (*Quelques particularités de l'ordre des mots*, în „Revue des Études Latines", 1952, p. 49.)

PROBLEMA LOCUȚIUNILOR CA OBIECT AL ANALIZEI GRAMATICALE

DE

GH. N. DRAGOMIRESCU

Locuțiunile ca obiect al analizei gramaticale constituie problema cheie a cunoașterii științifice (și didactice) a limitelor dintre morfologie și sintaxă în structura gramaticală a limbii române.

Cu excepția cuvintelor compuse (în special a substantivelor compuse), a expresiilor verbale și, în ultimul timp, a unora dintre locuțiuni (mai ales a celor verbale), gramatica elementară a limbii române, ca studiu școlar, n-a făcut și nu face încă din problema locuțiunilor o preocupare tematică serioasă. Este drept că, la nivelul claselor elementare I—VIII, studierea locuțiunilor este oarecum inaccesibilă, iar în clasele medii, gramatica limbii române este aproape cu totul neglijată. Și totuși, fără cunoașterea locuțiunilor, analiza gramaticală elementară a limbii române este de neconceput [1].

În ultimii ani au apărut monografii privitoare la locuțiuni, ca problemă generală, sau la anumite locuțiuni, cum ar fi, între altele, aceea privitoare la locuțiunile verbale [2], s-au dezbătut, în cursul anilor 1958—1959, locuțiunile adverbiale, prepoziționale și conjuncționale, în ședințele filialei din București a *Societății de științe istorice și filologice* [3]. În cursul anului 1963 au mai apărut două studii despre locuțiuni, care au meritul incontestabil de a fi actualizat o problemă atît de importantă pentru gramatica elementară a limbii române : una despre locuțiunile adjectivale [4]

---

[1] Încercarea de a expune o schiță a teoriei locuțiunilor adverbiale, prepoziționale și conjuncționale în manualul de gramatică pentru clasa a VI-a, ediția 1957 — 1961, n-a găsit aprecierea cuvenită și sprijinul oficial, considerîndu-se un capitol prea greu și materie de supraîncărcare a elevilor.

[2] Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, 1958.

[3] Cf. G. N. Dragomirescu, *Locuțiunile adverbiale*, în „Limbă și literatură", vol. V, 1961.

[4] Gh. Poalelungi, *Locuțiunile adjectivale*, în „Limba română", XII (1963), nr. 2.

și alta despre locuțiunile substantivale [1]. Ambele monografii încearcă să identifice locuțiunile adjectivale și substantivale în limba romînă, definind în prealabil noțiunile respective și clasificînd exemplele. (Studiul despre locuțiunile adjectivale, bogat ilustrat și cuprinzînd o clasificare riguroasă a exemplelor, pare rezultatul unei preocupări care nu s-a sprijinit, din păcate, îndestul pe contribuția monografiilor anterioare și mai ales pe aceea a Floricăi Dimitrescu. În schimb, cel despre locuțiunile substantivale e cu totul tributar monografiei despre locuțiunile verbale — fapt care-i dă, de altfel, mai multă claritate și-l face mai util.) Așa cum mărturisesc și autorii lor, aceste studii n-au pretenția de a fi epuizat problema; n-o au nici pe aceea de a fi dat soluții definitive aspectelor discutate. Este remarcabilă încheierea lui Gh. Poalelungi: „Nu socotim clasificarea (exemplelor) decît aproximativă, dacă nu chiar arbitrară...", iar autorul articolului despre locuțiunile substantivale, D. Nica, după ce menționează că lucrarea reprezintă primul capitol dintr-un studiu mai întins, subliniază, tot în încheiere, că „o comparație adîncită între toate cuvintele compuse și locuțiunile respective ar aduce lumină în această discuție". Este vorba de folosirea opoziției între substantivele compuse și locuțiunile substantivale, ca mijloc de definire a celor din urmă. Nu este nici locul și nici nu avem spațiu suficient ca să discutăm aici în amănunt noțiunea de locuțiune adjectivală și substantivală așa cum o văd cei doi autori. Ne vom referi totuși la ea evocînd unele aspecte esențiale.

Vom lăsa la o parte problema nomenclaturii variate și oarecum confuze, folosită nu numai de autorii romîni (Philippide, Tiktin etc.) ci și de cei străini, cînd se dezbate problema îmbinărilor de cuvinte indivizibile (izolări, idiotisme, expresii, zicale, locuțiuni). Discutarea acestui aspect ar ajuta desigur la lămurirea conținutului noțiunilor și la înlăturarea confuziei. Ne limităm totuși la termenul de locuțiune ca obiect al analizei gramaticale, dîndu-i accepțiunea de construcție morfologică perifrastică, cu aspect formal — în genere — de sintagmă, dar în realitate jucînd, în propoziție, rolul unei singure părți de vorbire, adică de semantemă, cuvînt de relație sau interjecție.

Gh. Poalelungi a realizat un inventar destul de bogat al locuțiunilor adjectivale, dar nu sîntem de acord cu toată întinderea listei, deoarece socotim că unele din îmbinările de cuvinte considerate de autor locuțiuni adjectivale nu sînt (ca să dăm unele exemple) decît atribute, fie verbale, fie substantivale, fie adverbiale, fie chiar pronominale. Întemeindu-se pe „criteriul sintactico-semantic decisiv în stabilirea locuțiunilor adjectivale" (p. 145), Gh. Poalelungi descoperă locuțiuni adjectivale în unele sintagme atributive și argumentează: „Sintagma este *atributivă* (subl. autorului) și este un echivalent semantico-sintactic al adjectivului" (p. 141). Acest criteriu îl îndreptățește pe autor să considere că în *pîine de căpătat*, supinul „de căpătat", în *covorul de pe jos*, adverbul „de pe jos", în *om cu dare de mînă*, locuțiunea substantivală „dare de mînă", în *pe o vreme ca asta*, pronumele „(ca) asta" — ar fi locuțiuni adjectivale. Atri-

[1] Dumitru Nica, *Locuțiunile substantivale în limba romînă*, în „Limba romînă", XII (1963), nr. 5.

butul este o categorie sintactică sinonimă cu categoria morfologică a adjectivului. Aceasta nu înseamnă însă că se poate pune semnul egalității între ele. Am merge prea departe. Între adjectiv și atribut este un raport de sinonimie semantic-funcțională, dar și unul divergent gramatical, pentru că unul este o categorie *morfologică*, iar celălalt o categorie *sintactică*. Adică funcțiunea denominativă (de denominație a *însușirii*) proprie adjectivului este *lexicală*, a atributului este *gramaticală* (sintactică) — ceea ce însemnează că atributul poate fi lexical divergent, față de adjectiv. În consecință , sfera lexical-denominativă a atributului este, în principiu, infinită, a adjectivului finită. Sinonimia funcțională atribut-adjectiv nu anulează natura gramaticală (morfologică) nici a atributului, nici a adjectivului. De aceea avem : cîine *de cioban* și : cîine *ciobănesc*, om *fără vină* și : om *nevinovat* etc. adică atribute substantivale și adjectivale sinonimice (construcții sinonimice, dar divergente gramatical). Sinonimia funcțională atribut-adjectiv este și ea unul din factorii care explică generarea unui fenomen morfologic prin sintaxă. Astfel putem admite că sinonimia semantic-funcțională atribut-adjectiv poate deveni, din divergentă, omogenă morfologic, adică atributul substantival să devină un atribut adjectival, prin transformarea expresiei substantivale (ori chiar frazeologice = exprimat printr-o propoziție atributivă) în expresie adjectivală (locuțiune adjectivală ori chiar adjectiv). Așa a luat naștere adjectivul *cumsecade* din locuțiunea adjectivală „cum se cade", iar aceasta din propoziția atributivă (*om*) *cum se cade*. Expresia atributivă substantivală a unei însușiri poate deveni atributivă adjectivală numai în anumite condiții, căci nu orice atribut substantival prepozițional (ori chiar genitival), al cărui echivalent semantic este un adjectiv, trebuie să fie considerat locuțiune adjectivală — cum am înțeles că procedează Gh. Poalelungi. În : cîine *de cioban*, viață *fără moarte* etc. nu avem deci o locuțiune adjectivală. Pentru ca îmbinarea de cuvinte dintr-un atribut să fi devenit o locuțiune adjectivală trebuie ca elementul lexical de bază să-și fi pierdut valoarea lexico-gramaticală specifică, să nu mai fie analizat ca atare de vorbitor. Așa cum s-a întîmplat cu propoziția „cum se cade", pe care vorbitorii n-o mai analizează ca atare și de aceea se și scrie într-un cuvînt. În îmbinarea *fără pereche* nu avem o locuțiune adjectivală dacă o analizăm în sintagma : „porumbel *fără pereche*", pentru că însemnează „lipsit de pereche", adică avem un atribut substantival prepozițional (chiar dacă îi găsim sinonim adjectival — „stingher" — fără soț „desperecheat"); dar avem o locuțiune în sintagma „leneș *fără pereche*" ori „meșter *fără pereche*" = „unic" ori „excepțional", pentru că în atributul respectiv nu mai analizăm noțiunea de „pereche". În : viață *fără moarte* „nemuritoare" nu avem locuțiune, dar avem în : obiect *fără moarte* „trainic, foarte rezistent". Așa vom analiza orice atribut : nu vom socoti substantivul prepozițional sau locuțiunea substantivală cu prepoziție, verbul la supin, adverbul simplu ori compus, locuțiunea adverbială — locuțiunea adjectivală numai pentru motivul că se pot găsi într-o sintagmă atributivă și pentru că aceasta este un „echivalent semantico-sintactic al adjectivului" (Gh. Poalelungi). Să analizăm exemplele date de autor și alte cîteva luate de noi. În „pîine *de căpătat*", atributul

este perfect analizabil lexical și morfologic : „(ceva) provenit *din căpătat*" ; tot așa va fi și cu „haine *de pomană*", în care avem un atribut substantival, nu adjectival. Atributul „de pomană" va fi însă o locuțiune adjectivală într-o construcție ca aceasta : *vorbă de pomană*, în care „de pomană" înseamnează „zadarnică" — adică și-a pierdut valoarea lexicală și gramaticală (morfologică) proprie. Este ceva analog cu geneza adverbului (locuțiunii adverbiale) *în zadar*. În ex. (om) *cu dare de mînă* avem un atribut substantival, exprimat printr-o locuțiune substantivală legată prin prepoziția *cu*. Și iată de ce. În *Nu cumpăr, pentru că nu-mi dă mîna*, locuțiunea verbală (*nu-mi*) *dă mîna* are echivalent semantic „sînt sărac" ; aceasta nu ne îndreptățește însă să spunem că avem un predicat nominal, ci unul verbal. Tot așa în *om cu dare de mînă*, atributul „cu dare de mînă" are ca echivalent semantic adjectivul *bogat* ; dar sinonimia locuțiunii substantivale „dare de mînă" cu substantivul *bogăție*, transformată prin funcție sintactică atributivă în sinonimie adjectivală : *cu dare de mînă* = adj. *bogat*, nu ne îndreptățește să spunem că avem de-a face cu un atribut adjectival, considerînd locuțiunea substantivală (cu) *dare de mînă* ceea ce nu este — locuțiune adjectivală ! Locuțiunea verbală poate da naștere la una adjectivală numai sub forme flexionate ori derivate, ca (*om*) *băgat în seamă*, sau „(*toți înțelepții*) *luători de seamă*" (Odobescu) — în care participiul locuțiunii verbale, ca și numele de agent „*luători*..." au accepțiune adjectivală. Pentru cel din urmă, vezi : „zile *lucrătoare*" sau chiar adjectivele *răbdătoare, chinuitoare* etc., derivate tot din verbe. În sintagma atributivă „casa *de sus*" avem un atribut adverbial, adică *de sus* este adverb ; tot așa în „casa *din fund* (*din dos*)", atributul este adverbial, pentru că este exprimat prin locuțiunea adverbială „din fund (din dos)". Așa analizăm și exemplele date de Gh. Poalelungi : „mîndruță *de din sus*", „copita *de dinapoi*" etc. Credem că materialul studiat de autor trebuie revizuit, selecționat și clasificat altfel, evitîndu-se utilizarea unilaterală a criteriului semantico-sintactic, adică ignorarea *aspectului privativ* al valorii lexico-gramaticale a componentelor locuțiunii. (Vom arăta mai jos ce înțelegem prin criteriul *aspectului privativ* al valorii lexico-gramaticale a componentelor locuțiunii.)

D. Nica, în articolul său despre locuțiunile substantivale, limitîndu-se la observații generale privitoare la *componența* acestor locuțiuni, aduce o contribuție remarcabilă la identificarea „formațiilor substantivale" ce trebuie numite locuțiuni, punîndu-le în paralelă cu substantivele compuse. Procedeul este fructuos — și analog celui folosit de Florica Dimitrescu, care, în lucrarea citată, a încercat să definească locuțiunile verbale și prin opoziție cu *expresiile*. (Nu e vorba de expresiile verbale, ci de ceea ce numim de obicei *zicale*.) D. Nica încearcă și o clasificare a locuțiunilor substantivale după gradul de sudură a elementelor lexicale componente ale locuțiunii — tot după modelul clasificării locuțiunilor verbale. Rezultatele celor două procedee (opoziția cu substantivele compuse și clasificarea) pot fi discutabile, dar în esență ele sînt destul de relevante. În ambele studii, identificarea locuțiunii se face uneori oarecum *declarativ*, afirmîndu-se — prin simpla clasificare după părțile de vorbire componente — că cutare îmbinare de cuvinte este locuțiune, întrucît ar cores-

punde principiului că ele au un înţeles unitar şi o valoare gramaticală de adjectiv, respectiv substantiv. Dar „unitatea semantică şi gramaticală" a îmbinării de cuvinte nu este, socotim, îndestul de explicit demonstrată, mai ales că — aşa cum observă atît Gh. Poalelungi, cît şi D. Nica — nu totdeauna echivalentul semantic al locuţiunii poate fi un singur cuvînt, unele nu pot fi „interpretate" decît printr-o întreagă propoziţie (cum arată Gh. Poalelungi), iar alteori locuţiunile, avînd „întotdeauna o arie semantică mai întinsă decît echivalentele lor simple... din acest motiv, uneori, nu poţi reprezenta exact o locuţiune printr-un cuvînt şi *nici chiar prin mai multe*" (D. Nica). Ambii autori verifică, în multe cazuri, locuţiunea numai prin funcţia ei denominativă (adjectivală sau substantivală) unitară şi valoarea gramaticală *analogă* (nu identică!) cu adjectivele şi substantivele. Aşa se face că şi D. Nica, la rîndul său, ajunge la concluzia inadmisibilă că locuţiuni substantivale ar fi şi perifraze ca *Bardul de la Mircești, autorul Luceafărului* (= V. Alecsandri, M. Eminescu) şi chiar „formaţii de tipul *locuitor al Iaşului* (= *ieşean*) (care), avînd în vedere că denumesc o singură noţiune (?), ar putea intra în această categorie" (a locuţiunilor). Asemenea concluzie ne pune în faţa aceluiaşi viciu de interpretare excesiv semantică, a locuţiunilor substantivale, ca obiect al analizei gramaticale.

★

Locuţiunile-parte de vorbire sînt un fenomen semantico-gramatical specific, îmbinări de cuvinte a căror structură, comparată cu a sintagmelor libere ale limbii, se caracterizează prin aspectul lor lexico-gramatical *privativ*, parţial, la cele verbale, unele substantivale şi adjectivale, total (sau aproape total) la majoritatea celor substantivale, adjectivale, la cele adverbiale, prepoziţionale şi conjuncţionale. Înţelegem prin *aspect privativ*: îngustarea valorii lexico-gramaticale proprii a cuvintelor pline, pînă la limita eliminării lor (accidentale ori permanente) din categoria morfologică din care fac parte, prin „dilatarea semantică" a cuvîntului sau a îmbinării de cuvinte, căreia i se dă o accepţiune: a) *figurată* (metaforic, hiperbolic) şi b) *abstractă* (golire de sens). Aşa de exemplu:

a) *figurată*:

— *metaforic*: inimă *de piatră* „rece", inimă *de aur* „foarte bună", păr *de aur* „auriu", „galben", gînd *nelalocul lui* „nepotrivit", treabă *pusă la punct* „bine săvîrşită, realizată" etc. — locuţiuni adjectivale; asta e *floare la ureche* (M. Preda), nu-l ştiţi pe *Joacă-n drum*? etc. — locuţiuni substantivale;

— *hiperbolic*: un lucru *fără* (*de*) *moarte* „trainic", „foarte rezistent", Chiorpecul *dracului* „afurisit" (locuţiune monolexicală!) — locuţiuni adjectivale; la ghişeu a fost *moarte de om* „aglomeraţie foarte mare". (Comp. loc. verbală: *a face moarte de om*), este *un frige linte* „om foarte avar";

b) *abstractă*:

— persoane *de faţă* „prezente" — locuţiune adjectivală; a sta (a se aşeza) *în faţă* „înainte", — *în spate* „înapoi" etc. — locuţiuni adverbiale.

Referindu-ne la exemplul cîtorva locuțiuni adjectivale și substantivale, vom arăta mai precis ce înțelegem prin *caracterul (lexico-gramatical) privativ* al locuțiunilor. În lucrarea despre *locuțiunile adverbiale*, pe care am citat-o mai sus, am arătat că locuțiunile, „fiind în genere construcții «încremenite» într-un tipar sintactic sui-generis au, în virtutea acestei structuri, trei caracteristici" :

1. Elementele lexicale componente nu se pot substitui, decît foarte rar, cu sinonime : *a băga intrigi*, dar nu și *a introduce intrigi*, *de vreme*, dar nu și *de timp*, *de vreme ce*, dar nu și *de timp ce* etc. L-am numit caracterul relativ al *privațiunii sinonimice* al locuțiunilor. La fel se comportă și substantivele din locuțiunile adjectivale : (persoanele) *de față*, (un meșter) *fără pereche*, ori verbul *joacă* și substantivul *moarte* din locuțiunile substantivale *Joacă-n drum*, *moarte de om*. Substantivele *față* și *pereche* le putem folosi, cu aceeași unealtă de relație (în aceeași funcție sintactică), într-o sintagmă „liberă", adică cu sensul lor propriu : cremă *de față*, porumbel *fără pereche*. Sintagma este „liberă" tocmai pentru că putem înlocui substantivele-atribut cu sinonime, adică cu echivalente semantice și morfologice, diferențiate numai lexical : cremă *de obraz*, porumbel *fără soț* („desperecheat"). În : persoanele *de față* „prezente" și meșter *fără pereche* „excepțional, unic" nu-i posibilă substituirea sinonimică. Nu putem zice decît : persoane *de față*, nu și : — *de obraz*, meșter *fără pereche*, nu și : — *fără soț*. De asemenea : *Joacă* (nu *dansează*)*-n drum*, *moarte* (nu *ucidere*) *de om*.

2. În orice locuțiune elementele lexicale capătă un înțeles impropriu : figurat ori abstract, în ce le privește pe cele concrete — cum am văzut mai sus, și *mai abstract*, în ce le privește pe cele abstracte, adică accepțiunea pe cea mai înaltă treaptă a abstracțiunii lor, cu funcție generalizatoare (ex. *din zi în zi*, *an de an* „mereu , continuu", *în adevăr* „în realitate, de fapt" (DLRM) etc.).

3. În locuțiunile adverbiale, prepoziționale și conjuncționale, elementul lexical de bază este, ca unitate morfologică, *împietrit* din punct de vedere gramatical : devine neflexibil și nedeterminabil, în interiorul locuțiunii. Este ceea ce am numit *invariabilitatea gramaticală* a acestor locuțiuni. Și acest aspect *privativ* este caracteristic locuțiunilor substantivale și adjectivale. Putem zice, eventual : „cremă *de fața ta* nu se află" ; „un porumbel *fără perechea lui*", „*joacă* (*dansează*) *în drumul mare*", „*moartea de om cauzată de cineva*" — dar nu putem schimba nimic flexionar și sintactic în locuțiunile substantivale și adjectivale : persoane *de față*, meșter *fără pereche*, *joacă-n drum*, *moarte de om*.

În sfîrșit, destul de multe locuțiuni, printre care cele adverbiale, ca și cele adjectivale pot lua naștere prin îngustarea valorii semantico-sintactice a unei construcții-propoziție (frază) — este vorba de locuțiunile cu caracter frazeologic — tot prin metaforă, hiperbolă sau golire de sens : om *cumsecade* (*cum se cade*), să-mi facă o pereche de ciubote *care nu se mai află* (Sad.), e un om *lasă-mă să te las*, un om *să-l pui la rană*, lume *cîtă frunză și iarbă* (eliptic : *este*) etc. Exemplele sînt în parte luate din lucrarea lui Gh. Poalelungi, dar domnia sa consideră locuțiuni („for-

mate din unităţi sintactice superioare") şi propoziţii care au în frază funcţie circumstanţială, nu atributivă : frumoasă *cum nu era în toată lumea* ca ea (Reteganul), frumoasă *cum nu se mai afla sub soare* (Ispirescu), prost *de dă în gropi* — adică propoziţii care exprimă frazeologic superlativul calităţii (adjectivale). Ca locuţiune adverbială însă nu putem considera decît pe ultima (prost *de dă în gropi*), care este clar metaforică ; celelalte ar fi locuţiuni numai dacă le luăm în accepţiune hiperbolică, ceea ce s-ar părea oarecum silit. Ele sînt mai degrabă circumstanţiale de mod comparative — adică vorbitorul s-a exprimat *la propriu*, nu *la figurat*. Nu au aspect privativ sub raportul lexico-gramatical.

Aşadar, ca să avem o locuţiune-parte de vorbire, adică o îmbinare de cuvinte indivizibile şi neanalizabile, însemnează ca elementele lexicale componente să-şi fi pierdut valoarea lexico-gramaticală curentă ; procedeul gramatical care ajută la aceasta îl reprezintă *contextul* şi uneltele de relaţie (natura excepţională a relaţiei gramaticale). Exemplu tipic de „alterare" (de fapt : îngustare) a valorii lexico-gramaticale a cuvîntului din locuţiune prin *context* : inimă *de piatră* (*de aur*) sau : păr *de aur*, sau : om *de frunte* etc. — în care substantivele *piatră*, *aur*, *frunte* ar părea atribute absurde faţă de regentul lor (*inimă*, *păr*, *om*), dacă n-ar fi posibilă accepţiunea figurată sugerată de *context*. Exemplu tipic de locuţiune mijlocită de relaţia gramaticală excepţională avem în : lucru *de* doamne ajută, om *ne*lalocul lui, ciubote *care* nu se mai află etc. — în care prepoziţia *de* nu introduce un atribut normal, ci o propoziţie (care nu mai este, totuşi, propoziţie !), în ce priveşte *nelalocul lui*, relaţia gramaticală (atributivă) cu regentul *om* o sugerează prefixul *ne* (cu ajutorul căruia s-a făcut o derivaţie negativă dintr-o locuţiune adjectivală pozitivă : (om) *la locul lui* ; comp. şi : *fii la locul tău !*), iar pronumele relativ *care* înlocuieşte, excepţional, pe *cum*. Caracterul excepţional al relaţiei gramaticale dintre componentele locuţiunilor, mai cu seamă, le face să fie nu numai indivizibile, ci şi neanalizabile : numai*decît* (adverb, la origine locuţiune), *de* vreme, *de* vreme *ce*, *din* ce *în* ce, *de-a* dreptul, a băga *de* seamă, a da *de* ştire etc. În orice locuţiune însă, caracterul excepţional al relaţiei dintre componente se împleteşte cu întrebuinţarea excepţională a cuvintelor pline : acestea, toate sau în parte, îşi modifică semantismul abătîndu-se de la sensul lor curent, aşa cum se ilustrează în paradigma lor. Locuţiunile au în sine un evident caracter idiomatic chiar şi atunci cînd ele se pot traduce printr-un corespondent identic dintr-o limbă în alta (în care caz nu e vorba decît de o înrudire lingvistică). Dar cele mai pregnante sînt locuţiunile care nu se pot traduce în altă limbă, sînt adică fără corespondent idiomatic. Aşa, de exemplu, inimă *de piatră* are în franceză un corespondent identic (lexical şi gramatical) în „cœur *de roche*" — dar construcţia nu este mai puţin locuţiune pentru ambele limbi, decît : leneş *fără pereche*, fr. „paresseux *comme pas un* (*sans pareil*)", cu totul divergente lexical şi gramatical. Mai citäm ca exemplu prototipic următoarele două locuţiuni germane, în care caracterul de locuţiune rezultă din întrebuinţarea excepţională atît a cuvintelor pline cît şi a uneltelor de relaţie : *auf dem trockenen sitzen* (*sein*) „a ajunge (a fi) lefter, — în sapă de lemn", şi *im trockenen sitzen* (*sein*) „a sta bine, a avea

resurse, a fi bogat" (fr. „*avoir du foin dans ses bottes*", o locuțiune puternic figurată). Diferența dintre cele două locuțiuni germane, antonimice, dar construite cu aceleași cuvinte pline, stă numai în opoziția dintre elementele gramaticale care le sudează : *auf dem* și *im*. Elementul gramatical (în special uneltele de relație în propoziție și frază), ca mijloc de expresie a gîndirii idiomatice, reprezintă un factor tot atît de hotărîtor și semnificativ, ca și întrebuințarea figurată ori abstractă a cuvintelor. Aceste două elemente : valoarea semantică excepțională și caracterul excepțional al relației gramaticale a cuvintelor considerăm că formează baza unei teorii juste a locuțiunilor ca obiect al analizei gramaticale.

*

Încheiem repetînd că, în esență, specificul locuțiunilor-părți de vorbire stă în *aspectul privativ* al valorii lexico-gramaticale a componentelor ei, în strînsă legătură cauzală reciprocă (după cum s-a văzut) cu accepțiunea excepțională (figurată ori abstractă) a cuvintelor. În lumina acestor criterii trebuie să facem analiza gramaticală a locuțiunilor și tot în lumina lor am identificat și locuțiunile adverbiale, prepoziționale și conjuncționale, în lucrarea menționată la începutul acestui articol.

Maţól. În DA, acest cuvînt are următoarele sensuri: 1. „grindă care se pune de-a curmezişul pe temelia unei case"; 2. „lemn scurt folosit la zidirea podului unei clădiri, punîndu-se, ca şi o s t r e ţ u l, de-a curmezişul în zid"; 3. „piesă subţire de lemn rotund, brut şi cojit, folosit la proptirea de schele şi cofraje". Etimologia cuvîntului nu este dată.

Între termenii folosiţi în construcţii, limba germană posedă cuvîntul *Mauersohle*, sinonim cu *Mauerlatte*, care acoperă primele două sensuri ale lui *maţol.*

Maùerbánc. Cuvîntul acesta bănăţenesc este dat în DA cu două sensuri: 1. „fiecare dintre grinzile pe care se sprijină podul unei case" şi 2. „fiecare dintre scurtăturile de lemn peste care se face acoperişul streşinii unei case".

Cuvîntul se poate explica din germ. *Mauerbalken*, care are amîndouă sensurile cuvîntului romînesc.

Muzgăti. În colecţia *Materiale şi cercetări dialectale*, publicată de către filiala din Cluj a Academiei R.P.R. (Bucureşti, 1960, I, p. 213), găsim cuvîntul *muzgăti* cu sensul „a mişca din loc", fără indicarea etimologiei, — care provine, fără îndoială din magh. *mozgatni*, cu acelaşi înţeles.

Mitonosí. Cuvîntul se găseşte în lucrarea *Cărţi de pictură bisericească bizantină* a lui V. Grecu (Bucureşti, 1936, p. 394), în contextul: *„Şi cîtă iaste văpseala, pune pe atîta uleiu şi amestecă-le cu un lemn, pînă se vor mitonosi, să se facă una"*. Sfîrşitul frazei reproduse mai sus ne duce la etimonul ngr. μεθήνωσα (aor. lui μεθενόω „a amesteca pînă la unificare"), cu asimilarea lui *i* la *o* din sufix.

Mitocosí. Cuvîntul se găseşte în DA, atestat din Oltenia şi Banat cu sensul de „a mişca din loc, a schimba, a deranja; a încurca, a zăpăci" fără indicarea etimonului, care e ngr. μετώκησα (aor. lui μετοικέω „a muta din loc (pe cineva sau ceva), a face (pe cineva) să emigreze") cu asimilarea lui *i* din sufix.

D. MARMELIUC

Carboánță, carboávă

Dicționarele noastre (TDRG, DU, DA, CADE, DM) explică cuvîntul *carboánță* cu varianta *carboávă* ca un împrumut din rus. *карбóванец*. Etimologia propusă nu este cea adevărată, în primul rînd pentru faptul că în Rusia nu a existat o astfel de monedă, iar în al doilea rînd, pentru că în limba rusă acest cuvînt este de origine ucraineană (v. M. N. Šanski, V. V. Ivanov, T. V. Šanskaja, *Краткий этимологический словарь*, Moscova, 1961; *Финансово-кредитный словарь*, Moscova, 1961; *Большая советская энциклопедия*, т. 20).

Cuvîntul romînesc *carboánță* „monedă sau bancnotă de hîrtie valorînd o rublă", care circula în Moldova, provine, după părerea noastră, din forma dialectală *карбóнец* (gen. sing. *карбонц'а*) atestată la A. Preobraženski, *Этимологический словарь русского языка*, Moscova, 1958 și la Max Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, 1953, a cuvîntului ucrainean *карбóванец'*, care începe să fie folosit ca nume de unitate monetară din secolul al XVIII—XIX-lea (v. *Лексикографічний бюлетень, випуск* VII, Kiev, 1960, p. 40).

Diftongarea lui *o* în *oa* este un fenomen vechi și obișnuit în limba română, care apare și în alte împrumuturi romînești din limba ucraineană (*boroană* < *боронá*, *toloacă* < *толóка* etc.).

Mai îndepărtat ca formă, dar identic ca sens, este cuvîntul rom. *carboávă*, care poate fi comparat cu ucr. *карбóванка* (v. E. Želechovski, *Малорусско-нѣмецький словарь* 1886).

La A. T. Laurian și I. C. Masim, *Glosariŭ* (București, 1871, p. 118) găsim forma *carbóvnă*, care poate fi pusă în legătură cu ucr. *карбóванец'*. Prezența lui *-n-* apropie mai mult cuvîntul romînesc de forma literară ucraineană.

ciubótă (var. cioboátă, ciobótă, cibótă)

Acest cuvînt a fost explicat, în toate dicționarele (TDRG, DU, CADE, DM) din rus. *чóбот*. Cf. și H. Brüske, *Jahresbericht*, XXVI, p. 19 și H. Schuchardt, *Zeitschrift*, XXVIII, p. 196; acesta din urmă se gîndește, de asemenea, la pol. *czobot*. În sfîrșit, A. Scriban, *Dicționarul limbii romînești*, admite că ar putea să provină din limba rusă sau din limba ucraineană. În cele ce urmează vom încerca să lămurim această chestiune.

Nici un dicționar al limbii ruse nu inserează cuvîntul *чобот*, în afară de acela al lui V. I. Dal (*Толковый словарь живого великорусского языка*, IV, Moscova, 1959), unde găsim forma *чéботъ* (var. *чóботъ*). Acest cuvînt, spune Dal, se întîlnește în partea de sud-vest a teritoriului rus, deci în imediata vecinătate a limbii ucrainene, și în graiurile ruse de nord, unde el are sensul de „papuci de damă".

E. Berneker (*Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1908—1913) arată că acest cuvînt este dialectal în limba rusă, avînd sensul de „gheată înaltă cu toc, purtată de către țărănci".

Răspîndirea cuvîntului romînesc, ca termen popular, în Moldova, cu sensul pe care îl are în limba ucraineană, precum și formele apropiate

pe care le are în această limbă (nom. sing. *чóбіт*, gen. pl. *чóбота*, nom. pl. *чóботи* şi *чобóти*, instr. pl. *чóботями* şi *чобóтями* care pot fi găsite la I. M. Kiričenko, *Орфографічний словник*, Kiev, 1955), ne determină să-l considerăm ca fiind un împrumut din limba ucraineană, iar nu din rusă sau polonă. O dovadă în această privinţă o constituie şi faptul că în prima silabă a cuvîntului *ciubótă* avem vocala *u* în loc de *o*, fenomen care se explică prin legile fonetice ale limbii ucrainene. În graiurile ucrainene din nordul Moldovei şi în graiurile de sud-vest ale limbii ucrainene, *o* aton se reduce la *u*. Această transformare fonetică se întîlneşte şi în alte împrumuturi din limba ucraineană: *turbincă* < *торбúнка*, hulubă < *голубля* etc.

a(se)răfui

În dicţionarele noastre cuvîntul apare, de obicei, fără etimologie; doar A. Scriban îl compară cu ucr. *рахувáти*. În explicaţia sa, A. Scriban se referă numai la diateza activă a verbului, trimiţînd la corespondentul ucrainean, care are sensul „a socoti, a număra". Probabil că din acest motiv soluţia dată de Scriban nu a fost considerată satisfăcătoare, ea nefiind reluată în DM.

În ucraineană, cuvîntul *рахувати* provine din rus. vechi *раховáти* „a socoti, a număra", atestat la I. I. Sreznevski, *Материалы для словаря древнерусского языка*, III, 1903. La diateza reflexivă ucr. *рахувати* a dezvoltat sensurile „a lămuri o neînţelegere, a face demersuri, a se certa" (v. E. Želechovski şi S. Nedilski, *Малорусско-нѣмецкій словарь*, 1886; *Українсько-російський словник*, V, Kiev, 1962).

Este interesant de remarcat paralelismul semantic dintre rom. *răfui* şi ucr. *рахувати* la cele două diateze. Atît în limba ucraineană cît şi în limba romînă reflexivul are sensul „a se răfui", iar forma activă (azi ieşită din uz în limba romînă) are sensuri foarte apropiate: în ucraineană „a socoti, a număra", iar în romînă „a calcula, a achita, a plăti". Acest dublu semantism este bine păstrat la substantivul romînesc *răfuială*, derivat de la *a răfui* cu suf. *-eală*.

Amintim că *a (se) răfui* nu este izolat în sistemul împrumuturilor slave din limba noastră, el completînd lista verbelor formate cu suf. *-ui*[1]: dărui < sl. *даровати*, năpăstui < sl. *напастовати*, milui < sl. *миловати*, glăsui < sl. *гласовати* etc.

I. ROBCIUC

Pripor

În DM cuvîntul *pripór* apare cu două sensuri: 1. coastă de deal sau de munte, pantă abruptă; povîrniş" şi 2. (regional) „adăpost de iarnă pentru oi". Etimologia dată de autorii dicţionarului este ucr. *прúпір,-пóру*.

[1] Vezi S. Puşcariu, „Dacoromania", VI, p. 524 şi E. Petrovici, „Dacoromania", XI, p. 190.

Este interesant de urmărit modul în care a fost tratat acest cuvînt în lucrările noastre lexicografice mai importante. A. Cihac inserează cuvîntul *pripór* la familia lui *pripesc*, punîndu-l în legătură cu vsl. *prispěti* „a veni", srb.-cr. *prispěti*, *prispiti* „a veni la timp", bg. *preprŭ* „a se grăbi". De la acelaşi punct de vedere porneşte şi L. Şăineanu în *Dicţionarul universal al limbii romîne*, cînd scrie că *pripór* „loc pieziş, povîrniş" provine din *pripi* (primitiv *pripri*).

Cel care stabileşte o etimologie demnă de luat în seamă este H. Tiktin, care, în *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, face trimitere la rus. *priporŭ* şi rut. *prypir,- poru*. Dintre acestea, etimonul ucrainean este apropiat de cuvîntul romînesc, în ce priveşte conţinutul semantic. Explicaţia dată de Tiktin se întemeiază, probabil, pe cea aflată în *Малорусско-нѣмецкий словарь* al lui E. Želechovski şi S. Nedilski, apărut la Lemberg în 1886, în care *припир,-пору* figurează cu sensul suplimentar de „pantă înclinată" („steile Berglehne").

A. Scriban, în „Conv. lit.", 44, p. 106, crede că *pripor* vine din rus. *pri-pórŭ* (?) „sprijin", de la care s-a dezvoltat apoi înţelesul de „oprire a căruţei la vale" şi, în sfîrşit, de „scoborîş, povîrniş". Mai tîrziu, în *Dicţionarul limbii romîneşti*, Iaşi, 1939, Scriban îşi lărgeşte explicaţiile, arătînd că *pripor* trebuie comparat nu numai cu rus. *pripor*, ci şi cu ucr. *prypir*.

I.-A. Candrea rămîne la soluţia mai veche propusă de Tiktin, specificînd, în plus, că *pripor* are accent mobil.

Acest scurt istoric ne obligă să facem unele observaţii. În primul rînd, socotim ca nefondată apropierea făcută în repetate rînduri de rus. *припоръ*. În limba rusă veche, aşa cum reiese din *Материалы для словаря древнерусского языка*, editate de I. I. Sreznevski, cuvîntul *припоръ* însemna „pod, podeţ din nuiele peste un loc mlăştinos" şi „vîslit". Nici în dialecte nu găsim un indiciu care să ne amintească înţelesul cuvîntului *pripor*. În dicţionarul lui V. I. Dal, primul sens al cuvîntului *припоръ* este cel de „zăvor, încuietoare", al doilea de „vîslit". Mai mult nu aflăm nici în recenta lucrare lexicografică sovietică *Словарь современного русского языка*, АН СССР, 1961. Elocvent este şi faptul că Fr. Miklosich, în *Dictionnaire abrégé de six langues slaves*, inserează rus. *припоръ* alături de ceh. *připor*, pol. *przyparcie*, care nu au însă nici o legătură semantică cu rom. *pripor*.

Aşa cum am arătat mai înainte, firească, deşi nu suficientă, ni se pare compararea rom. *pripor* cu ucr. *припир*, *-пору*, unul din sensurile acestui cuvînt fiind cel de „povîrniş, pantă abruptă". Remarcăm, în treacăt, că nici unul din dicţionarele ucrainene moderne aflate la dispoziţia noastră nu înregistrează acest sens. Cu toată identitatea semantică a celor două cuvinte, considerăm că ucr. *припир,-пору* nu poate fi privit ca etimon al rom. *pripor*. La această concluzie ne duce nu faptul că ar trebui lămurite unele probleme de ordin fonetic, deşi genitivul *припору* ar putea exclude o asemenea discuţie, ci faptul foarte important că cuvîntul

pripor este răspîndit şi cunoscut în toate regiunile ţării [1], nu numai în Moldova (cum este cazul celor mai multe ucrainisme), ceea ce pledează neîndoielnic în favoarea unui împrumut din limbile slave de sud.

În accepţia lui principală de „pantă abruptă, povîrniş", *pripor* este, după părerea noastră, împrumutat din limba bulgară, în care găsim cuvîntul *прúпор*, identic atît formal cît şi semantic cu cuvîntul nostru [2]. Un argument în plus îl constituie pronunţarea regională cu accentul pe prima silabă, atestată de mai multe ori : *prípor* (T. Alexi, *Dicţionar romîn-german*, 1905 şi A. Scriban, *Dicţionarul limbii romîneşti*, 1939, (cu menţiunea „în Prahova"), *prípur* şi locuţiunea *în prípur* cu sensul de „îndată" (DAms).

V. NESTORESCU

[1] De la apelativul *pripor* s-au format numeroase denumiri topice care păstrează sensul său iniţial. În sec. XVIII exista moşia *Priporeni* (Moldova), amintită de N. Iorga în *Studii şi documente privind istoria Romînilor*, vol. III, p. 45. D. Frunzescu, în *Dicţionar topografic şi statistic al Romîniei*, 1872, citează *Pripóra* (Gorj), *Pripóre* (Argeş), *Pripóre* (Iaşi) — nume pentru „locuinţe izolate" şi *Pripóru* — numele unei văi şi totodată al unei moşii aflate în Muntenia. În *Marele dicţionar geografic al Romîniei*, vol. V, găsim douăsprezece toponimice derivate de la *pripor* : *Pripa* (sat-Botoşani), *Pripoárele* (sat în Argeş şi Vaslui) ; deal, vale, drum (în Iaşi), *Priponeştii de Jos* şi *de Sus* (forme rezultate prin disimilare — sate în Tutova), *Pripórul* (munte şi izvor cu ape minerale în Prahova, munte în Dîmboviţa şi Vîlcea, deal în R. Sărat), *Lunca Pripórului* (cătun, sat Nehoiaşi-Buzău).

În plus, întîlnim cîteva sate în *Indicatorul alfabetic al localităţilor din R.P.R.*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1956 : *Pripoára* şi *Pripoása* (r. R. Vîlcea), *Pripoáre* (r. Luduş), *Priponeşti* (r. Tecuci) şi *Pripón* (r. Tg. Jiu).

După cum se vede din repartizarea geografică a acestor denumiri, cel mai des le găsim în regiunile de sud ale ţării, fapt care, fără îndoială, nu este întîmplător.

[2] Vezi *Български толковен речник*, Sofia, 1955, unde *припор* este înregistrat cu specificarea „обл." (dialectal). Îl înregistrează şi *Румънско-български речник*, Sofia, 1962, unde cele două cuvinte sînt explicate unul prin celălalt.

Interesant este faptul că şi limba bulgară ne oferă toponimice formate de la *pripor*, de ex. Припор, citat de I. Zaimov, în *Местните имена в Пирдопско*, Sofia, 1959, p. 238.

NOTE LEXICOLOGICE

Hărăng. În revista CV, IV (1952), nr. 1, p. 35, este dat cuvîntul din titlu cu sensul de „clopot", menționîndu-se că se aude azi numai în bocete și în formă de pl. *harănge*. Pentru exemplificare se citează următoarele versuri: Maice *gevalin*[*d*], / Preoți *cetin*[*d*], / *Harănge trăgîn*[*d*] / *De tine, Marie*. Cuvîntul e atestat din r. Tîrgu-Jiu și Baia-de-Aramă. Cu același sens, sub forma *hărîng*, am înregistrat cuvîntul în Valea-Jiului.

După părerea noastră etimologia cuvîntului e din magh. *harang* „clopot". Soluția nu prezintă nici o dificultate nici din punct de vedere fonetic, nici din acela al accentului și sensului. Pe vremea cînd a fost viu în limbă, a avut și formă de singular și a fost substantiv neutru: *hărăng, -e*.

Dacă sub raport lingvistic cuvîntul nu pune probleme, se poate pune însă întrebarea: cum a ajuns cuvîntul în Gorj? Se știe însă că în regiunea respectivă a existat foarte frecvent o imigrare de populație românească din Transilvania înspre versantul sudic al Carpaților, unde există sate ai căror locuitori sînt numiți de către băștinași, pînă azi, „ungureni". Aceștia au dus cu ei cuvîntul de origine maghiară *harăng*, așa cum au dus și alte cuvinte de aceeași origine (*darăp, tuldui* etc. V. ibid.).

Lutós, -oásă. În M. Eminescu, *Opere*, VI, ediție critică îngrijită de Perpessicius, la p. 309, în bucata *Predicația țiganilor* se găsesc și următoarele versuri: *Îl gătară și / Frumos îl îmbrăcară / Cu cămașă nouă lutoasă / De nouă ani în gard acățată*. La indicele lexical, cuvîntul *lutos* e glosat: „de pămînt (lut); în pielea goală". Cuvîntul se găsește și în alte dicționare (CADE, DU, DM etc.) cu sensul „care conține mult lut, plin de lut, cu lut", iar la Scriban „ca lutu".

Dintre toți autorii de dicționare, singur Scriban a sesizat, pe lîngă sensul propriu al cuvîntului, și sensul figurat al acestuia, făcînd trimitere la diferite limbi romanice în care există cuvîntul. Evident, *lutos* este moștenit din limba latină: *lutōsus*, iar acesta din vb. *luto, -āre* „a murdări, a mînji" (cf. Walde-Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, vol. III, p. 140). Cu acest sens s-a păstrat regional cuvîntul și în limba română. Ex.: *Văzîndu-l așa de soios și de lutos* (*apud* Șăineanu, DU), în care *lutos* are sensul de „murdar". Cu sensul de „murdar, nespălat" întîlnim cuvîntul

şi la T. Teaha, *Graiul din Valea Crişului Negru*, Buc., 1959, s.v. *lîtos, lutos*. În graiul popular cuvîntul se întrebuinţează mai ales în legătură cu rufăria : *haine lutoase* = haine murdare, haine înnegrite de murdărie, haine nespălate. Îmi amintesc că în casa părinţilor mei (com. Terebeşti, r. Carei, reg. Maramureş) cuvîntul era întrebuinţat curent cu sensul acesta de „murdar, nespălat". Revenind la citatul din *Predicaţia ţiganilor*, cuvîntul *lutos* are şi acolo înţelesul de „murdar, nespălat, soios, negru" şi deci nu „de pămînt (lut)", ci „ca lutul, de culoarea lutului". Sensul acesta va trebui dat şi în Dicţionarul general al limbii romîne în curs de redactare.

Cît priveşte sensul de „în pielea goală" al cuvîntului *lutos*, acesta cred că nu există.

Obdelá. Cuvîntul l-am întîlnit într-o urare de sărbători, în comuna Oarţa-de-Sus, r. Cehul-Silvaniei, reg. Maramureş. Este vorba de felul cum intenţionează vorbitorul să prepare o băutură pentru a o face mai bună. După ce prezintă modul de preparare, se adresează ascultătorilor zicînd : *Mă lăsai pe aiest gînd / Cîtingan şi obdelînd*. Nici informatorul şi nici alte persoane din localitate nu cunoşteau sensul cuvîntului. Nu l-am auzit nici în alte părţi şi nu e atestat în dicţionarele noastre şi nici în glosarele regionale. Am avut la un moment dat impresia că nu există în limbă şi că e o creaţie ocazională a urătorului. Dăunăzi mi-a ajuns în mînă o culegere de poveşti din Micherechiu (com. în R.P. Ungaria), adunate de Domokos Sámuel de la Vasile Gurzău (*Méhkereki néphagyományok, Vasile Gurzău meséi*, Budapesta, 1963). În bucata *Din cătănie*, în care V. Gurzău îşi povesteşte amintirile din armată, am dat din nou peste cuvîntul *obdela*. Iată citatul : *Şi merge domnişoara... ş-apoi îl obdelează pe bătrîn că dară de ce nu mă-n-schimbă* de la moară (*op. cit.*, p. 95). Culegătorul glosează cuvîntul : „*obdelat ocărît*". Evident, în citatul dat cuvîntul nu este adjectiv, ci verb şi deci trebuia dat ca atare. Textul reprodus din povestirea lui V. Gurzău dovedeşte că acest cuvînt mai trăieşte în graiurile regionale, iar faptul că-l întîlnim şi în regiunea Maramureş ne îndreptăţeşte să presupunem că, într-o epocă mai îndepărtată, a fost viu şi utilizat pe o arie mai întinsă decît azi.

Etimologia cuvîntului este din srb. *obdjelati*, vb. care are şi sensul figurat de „a căuta să convingi pe cineva". Acesta credem că este şi sensul cuvîntului în urarea reprodusă mai sus. Acest sens l-ar putea avea şi în povestirea lui V. Gurzău. Cuvîntul a putut primi însă, prin extindere, şi sensul de „a ocărî". Deşi se întîlneşte rar, verbul *a obdela* credem că trebuie să fie înregistrat în Dicţionarul general al limbii romîne.

Răstăvi. La anchetele pentru ALR, la întrebarea *Răsădesc ceapă* s-a răspuns în punctele 298, 335, 337 şi 341, toate în nordul Transilvaniei, cu cuvîntul *răstăvi*. În părţile acestea nu se cunoaşte forma *răsădi*. Cuvîntul *răstăvi* (pronunţat în unele locuri *răstădi*) are o arie destul de întinsă, cuprinzînd o bună parte din Crişana şi Maramureş. Dicţionarele noastre nu înregistrează cuvîntul.

În regiunea unde este viu, cuvîntul *răstăvi* e împrumutat din ucr. розставити, rus. разставить.

Tuldui. Verbul acesta apare în CV, II (1950), nr. 11—12, p. 39, fiind atestat din reg. Hunedoara cu sensul de „a ajuta, a se împreuna" și exemplificat prin *„I-am tulduit cu caii pînă i-am suit dealul* și *S-or tulduit și ei săracii.* Vezi și MCD, I, p. 270. În aceeași revistă (CV) IV (1952), nr. 1, p. 36, cuvîntul e dat cu înțelesul de „a pune ceva la cale, a pregăti în taină" și e atestat din r. Tîrgu-Jiu și Baia-de-Aramă. Acest din urmă sens e exemplificat prin *Ei s-or tulduit cu Tismănarii să împartă înta ei drepturile din munte, da fără să ne spună și nouă.*

Sensul „a ajuta" de la prima atestare cum și sensurile de la cea de a doua, avem impresia că au fost create de culegători și nu reprezintă o realitate. Sensul trebuie să fie în ambele cazuri acela de „a (se) împreuna, a (se) asocia, a (se) însoți (pe cineva sau cu cineva la ceva); a adăuga".

Cuvîntul e împrumutat din magh. *told* „înnădește, adaugă". (V. și CADE s.v. *toldui.*)

Vândăgi. Ocupîndu-se de lexicul limbii romîne din secolul al XVI-lea, O. Densusianu dă în vol. II al HDLR (v. și ed. rom. p. 345) între elementele pătrunse în limba noastră din limba maghiară și verbul *vândăgi* „a arunca". Cuvîntul e atestat din *Palia de la Orăștie* prin citatul *Vândăgîndu-i pre ei dumnedzeu, înnecă-i în mijloc de unde* (v. PO, p. 14). O. Densusianu dă etimologia cuvîntului din magh. *vondogálni*, or, verbul acesta nu putea da în limba romînă forma *vândăgi*, ci trebuia să dea ori **vondogăli* ori **vândăgăli.* Etimologia verbului romînesc trebuie căutată în cuvîntul magh. *vondoz* „trage, tîrăște, duce (cu sine)". Din acesta se poate explica forma *vândăgi* fără nici o dificultate.

Vînzolí, vînjolí. DM dă etimologia acestui cuvînt din magh. *vonzani.* Acesta însă n-a putut da în romînește *vînzoli.* TDRG și CADE nu dau etimologia cuvîntului. Scriban dă trei posibilități pentru etimologie: magh. *vonzódni*, *vonzani* și *voncolni.* Evident, la baza tuturor acestora stă verbul *von* „trage", respectiv *vonz* „atrage". Din cele două forme dintîi propuse de Scriban nu se poate explica verbul romînesc din motive de natură fonetică. Forma a treia ar putea fi luată în considerare, însă și aceasta prezintă unele dificultăți: $z < c\,(= ț)$.

Etimologia lui *vînzoli* și a variantei *vînjoli* se poate însă explica fără nici o dificultate din magh. *vonszol* „(se) tîrăște, (se) trage, se zbate".

L. GHERGARIU

Nebeleță (?) (vezi SCL, XIV, p. 21) (cu semnul întrebării, fiindcă forma singularului nu este atestată) este fără îndoială ucraineanul *nebylyc'a* (pl. *nebylyc'i*) „fapt anecdotic, nemaipomenit; fleac", care este și popular și literar. În ceea ce privește fonetismul, el este ușor explicabil, dacă ținem seama de faptul că acest cuvînt romînesc este atestat în Buco-

vina. În graiurile ucrainene din Bucovina, ca de altfel şi în alte graiuri aparţinînd grupului dialectal sud-vestic, /y/ este o vocală „foarte anterioară" în comparaţie cu /y/ rusesc — dacă s-ar putea spune aşa romîneşte —, confundîndu-se de multe ori cu /e/. Acest fapt este atestat şi în graiul ucrainenilor din R.P.R. (v. hărţile ALR, sn, în toate trei volumele). Se pot invoca şi cazurile lui *balercă* < *barylko*; *colomeică* < *kolomyjka*; *a tencui* < *tynkuvaty*; *telincă* < *tylynka*. (În *prelucă* < *pryluka*, e a apărut poate sub influenţa prefixului *pre-*, tot aşa în *sohote* < *suxoty*, e e mai mult o terminaţie de plural decît corespondentul ucraineanului /y/.) Însă tot în sprijinul etimologiei de mai sus pledează tratarea sunetului /y/ ca /i/ în împrumuturile romîneşti din ucraineană (*bilţi* < *byl'c'a*; *caterincă* < *katerynka*, *draghină* < *drabyna*, *a piclui* < *pytl'uvaty* şi altele). În nebelețe poate fi şi asimilare.

Nuntă: p e n t r u a p l e c a c u n u n t a (despre cîini etc.). Se poate cita un corespondent în limba ucraineană: *sobaca svad'ba* (dialectal *sobaca svajba*) „nuntă de cîini".

ST. SEMCINSKII

Mut. Cuvîntul *mut* „om lipsit de facultatea vorbirii" a dezvoltat o serie de sensuri secundare, consemnate în mai toate dicţionarele[1]. Între altele, se numeşte *mut* băţul pe care, în unele regiuni ale ţării, îl pun de-a curmezişul uşii ţăranii cînd pleacă de acasă, ca semn că „nu este nimeni" [2].

Sensul acesta este destul de cunoscut. Mai puţin cunoscută este întrebuinţarea familiar-argotică a cuvîntului *mut* în fraze exclamative, în care *mut* nu are numai sensul de „nimeni", ci şi pe acela de „nimic, nici vorbă, nici pomeneală, da de unde, vorbă să fie".

— Ştiam că pleacă joi, dar cînd m-am dus să-l caut miercuri, mutu! Plecase.

— L-am tot întrebat, l-am tot descusut. Nimic! Mutu!

— Mi-am rătăcit cartea. Caut în sus, caut în jos. Mutu!

— Avea doar de ridicat un binom la pătrat. Crezi că a fost în stare? Mutu!

— Am dat telefonul la deranjamente. De azi dimineaţă îl tot încerc. Mutu! Nu s-a reparat.

ANA CANARACHE

[1] Cf. „Limba romînă", nr. 5/1960, p. 45.
[2] *Ib.*, p. 46.

ÎN PROBLEMA *LUCEAFĂRULUI*

DE

TRAIAN COSTA

Almanahul societății academice social-literare „Romînia Junǎ", apărut în primăvara anului 1883 la Viena, publică pentru întîia oară *Luceafărul* lui Eminescu. La sfîrșitul aceluiași an, poemul e inclus, cu importante modificări, în prima ediție alcătuită de Maiorescu. Care din cele două versiuni e autentic eminesciană? se întreabă cercetătorii. Aceasta este însă o pseudoproblemă, pentru că autenticitatea formei vieneze e mai presus de orice îndoială. Întrebarea trebuie formulată de la bun început într-alt mod: schimbările care apar, față de *Almanah*, în ediția Maiorescu, îi aparțin lui Eminescu sau mai degrabă editorului? Avem de-a face cu două versiuni, ambele eminesciene, din care trebuie preferată cea mai recentă?

Această veche problemă e dezbătută din nou în ultimii ani. Mă refer în special la articolele publicate în „Limba romînă". Întîiul e al lui I. Crețu (în nr. 6/1960, p. 47—54), din seria *Rectificări la edițiile poeziilor lui Eminescu*, cu subtitlul *„Luceafărul"*. *Paternitatea eminesciană a versiunii din ediția Socec* (citat mai departe: *Rectificări* ...). Al doilea e *Contribuții la stabilirea textului autentic al poeziei „Luceafărul"*, de Flora Șuteu (nr. 3/ 1961, p. 246—253; citat: *Contribuții* ...). Al treilea e răspunsul lui I. Crețu, *O problemă de principiu în legătură cu „Luceafărul"*, apărut în nr. 4/1962, p. 425—432 (prescurtat: *O problemă*...), iar ultimul îi aparține tot Florei Șuteu, *Cîteva precizări asupra „unei probleme de principiu"* (nr. 6/1962, p. 667—673; citat de mine: *Cîteva precizări*...).

În esență, încercarea mea de față era gata închegată încă înainte de apariția replicii finale a Florei Șuteu. Am întîrziat însă cu publicarea ei, nădăjduind că articolul *Cîteva precizări*... va face inutilă o nouă intervenție. E adevărat că încheierile Florei Șuteu coincid în linii mari cu ale mele; cu toate acestea, mi se pare că o seamă din faptele prezentate mai departe oferă importante puncte de sprijin în adoptarea unei concluzii, despre care s-ar putea crede că, la Flora Șuteu, nu e suficient întemeiată.

Fără să mă aventurez în toate colțurile discuției, purtate cu pasiune de cei doi autori, socotesc că se pot aduce unele obiecții la t r e i din argumentele invocate în favoarea autenticității versiunii din ediția Maiorescu.

I

Cînd a trimis Eminescu *Luceafărul* la Viena?

În ciuda afirmației Florei Șuteu (*Cîteva precizări...*, p. 668), părerea lui I. Crețu în această privință se poate desprinde cu destulă limpezime din următorul pasaj (*O problemă ...*, p. 428): „Din însemnările lui Maiorescu rezultă că *Luceafărul* s-a citit în mod repetat la Maiorescu acasă pînă ce poetul a trimis poema la Viena, iar d u p ă a c e e a [spațiat de mine] s-au citit celelalte poezii aflate la «unele persoane particulare», cum se exprima Maiorescu mai tîrziu. Corectîndu-și poema, Eminescu începe s-o citească din nou atît la Maiorescu, cît și în «Junimea», dar de data aceasta avem de-a face cu un *Luceafăr șlefuit*".

Pentru completa informare a cititorilor, socotesc că trebuie reprodus din *Însemnările zilnice* ale lui Maiorescu atît cît poate fi util soluționării problemei. (Pun între paranteze drepte lămuririle adăugate de mine; la fel semnalez suprimarea unor pasaje a căror redare nu e necesară.)

„*Sîmbătă 17/29 Aprilie* [1882; ...] Seara «Junimea» la mine. Puțină lume, numai 12. Citit frumoasă legendă de Eminescu, «Luceafărul».

„*Sîmbătă 24 Aprilie* [= 6 mai stil nou; e prezent și Eminescu; ...]. «Junimea» pînă la 12¾ noaptea. Lectură [...] a nouei frumoase poezii a lui Eminescu «Luceafărul»".

„*Luni 13/25 Sept. 82* [Eminescu nu e pomenit printre participanți]. Ieri seară [...]. Am citit cîte ceva [...], apoi iarăși vecinic frumoasele poezii de Eminescu."

„*Vineri 8/20 Oct. 82.* [...] Seara *Luceafărul* lui Eminescu, cu el și Annette [viitoarea soție a criticului] și familia mea, citit, corectînd."

„*Joi 28 Oct./9 Noem. 82.* Aseară, «Junimea» [participă și Gane, Eminescu, Slavici, Nenițescu;...]. O frumoasă nouă novelă a lui Gane, pentru Almanahul studenților de la Viena [prima menționare a *Almanahului* în însemnările lui Maiorescu], 4 poezii drăguțe de Nenițescu, scrisoare a lui Slavici din Italia, frumosul «Luceafăr» al lui Eminescu, șlefuit. [Toate bucățile înșirate au apărut în *Almanah;* ...]"

„*Duminică 31 Oct.* [= 12 noiembrie] *82.* La ora 10 dimineața, cu Clara și Livia la Știrbey, la Buftea. [...] Le-am citit «Luceafărul» lui Eminescu, scrisoarea despre Neapoli a lui Slavici [aceeași din însemnarea precedentă;...]."

„*Vineri 5/17 Noem. 82.* [...] — Alaltăieri Miercuri «Junimea» [...]. Încă noaptea tîrziu tradus cu Eminescu 2 poezii [din nemțește; ...], Livia le-a copiat, și totul trimes dimineața [4/16 noiembrie] la «Romînia Jună» la Viena, pentru Almanahul ei." (Pentru cele două poezii traduse de Eminescu împreună cu Maiorescu, vezi ediția Perpessicius, vol. IV, p. 541—542; vol. V, p. 616.)

În lumina acestor informații, părerea lui I. Crețu rezultă a fi că Eminescu a expediat *Luceafărul* la Viena î n a i n t e d e 13/25 s e p-

t e m b r i e 1 8 8 2, pentru că „celelalte poezii", a căror lectură e consemnată de Maiorescu sub această dată, au fost citite, spune I. Crețu, „după aceea", adică după ce „poetul a trimis poema".

Dacă am presupune, cu I. Crețu, că *Luceafărul* a fost trimis de autor la Viena înainte de 13/25 septembrie 1882, ar urma că deosebirile pe care le prezintă ediția lui Maiorescu față de versiunea *Almanahului* sînt izvorîte din corectările și șlefuirile pomenite de critic la 8/20 octombrie (și 28 octombrie/9 noiembrie). Și cum a c e s t e corectări și șlefuiri au fost făcute nu numai cu știrea, ci cu ajutorul lui Eminescu, autenticitatea versiunii din ediția Maiorescu ar fi demonstrată.

Perpessicius prezintă însă alt punct de vedere. Pentru el (vol. II, p. 416), „vecinic frumoasele poezii de Eminescu", citite în absența autorului la ședința din 12/24 septembrie a „Junimii", sînt „de bună seamă *Luceafărul* și poate și ciclul poeziilor de dragoste, din care avea să dea, pentru „Familia", lui Iosif Vulcan". Aceasta înseamnă că data de 13/25 (sau 12/24) septembrie nu poate fi socotită un *terminus ante quem* al expedierii *Luceafărului*. Într-adevăr, concluzia lui Perpessicius este că poemul a fost trimis la Viena d u p ă 2 8 o c t o m b r i e / 9 n o i e m b r i e și că toate corecturile și șlefuirile din săptămînile precedente erau un aspect al muncii de definitivare a poemului, făcute tocmai în vederea trimiterii la *Almanah*. Acest raționament, foarte logic, dovedește autenticitatea versiunii apărute în *Almanahul* din Viena, într-un moment cînd poetul se afla la București, și atribuie lui Maiorescu modificările pe care le găsim în versiunea din prima ediție în volum, apărută la sfîrșitul anului 1883 la București, într-un moment cînd poetul se afla în sanatoriul de lîngă Viena.

În legătură cu „vecinic frumoasele poezii de Eminescu" citite la „Junimea", în absența autorului, la 12/24 septembrie 1882, semnalez următorul fapt. În ședința din 6 octombrie 1872 a „Junimii", fără ca poetul să fie de față, „se cetesc poeziile lui Eminescu publicate pînă acuma", după cum consemnează procesul-verbal al ședinței, tipărit de I. E. Torouțiu (*Studii și documente literare*, vol. IV, p. 460; e singurul caz de asemenea lectură recapitulativă înregistrat în procesele verbale ale „Junimii" — și lucrul acesta mi se pare că trebuia scos în evidență). Bineînțeles, nu poate fi vorba decît de poeziile din „Convorbiri literare" (cele din prima perioadă a „Familiei" au fost ignorate decenii întregi de junimiști), adică *Venere și Madonă*, *Epigonii*, *Mortua est*, *Înger de pază*, *Noaptea* și poate și *Egipetul*, apărut cu cîteva zile înainte de ședință; poate că tocmai publicarea *Egipetului*, discutat cu o lună înainte, va fi prilejuit acea neobișnuită lectură recapitulativă. Părerea mea este că și cu zece ani mai tîrziu, la 12/24 septembrie 1882, tot din poeziile deja publicate ale lui Eminescu s-a citit, în lipsa poetului. Cuvîntul „iarăși" din însemnarea de a doua zi a lui Maiorescu („Am citit [...] iarăși vecinic frumoasele poezii...") ar putea sprijini presupunerea mea, dacă nu ne gîndim la o lectură des repetată. E de prisos să mai relev că, admițînd ipoteza mea, însemnarea criticului din 13/25 septembrie 1882 nu mai poate contribui cu nimic la dezlegarea întrebării din fruntea acestui capitol.

Împotriva tezei lui I. Crețu, că *Luceafărul* a fost expediat de poet la Viena înainte de 13/25 septembrie, dată a cărei semnificație am văzut că poate fi contestată, se poate obiecta și în felul următor (bănuiesc că obiecția a fost făcută și înaintea Florei Șuteu; vezi *Cîteva precizări ...*, p. 668): ce l-a putut împiedica pe Eminescu (sau chiar pe Maiorescu) să comunice tinerilor editori ai *Almanahului* toate modificările, de loc neînsemnate, aduse poemului după presupusa dată a expedierii? putea poetul să lase ca această culme a creației sale să apară spre sfîrșitul lui aprilie 1883 („Aprilie 1883" e datată prefața *Almanahului*) într-o formă la care el ar fi renunțat de mai bine de o jumătate de an? Să nu se spună că, de pildă în noiembrie 1882, nu mai era timp ca îndreptările să parvină la Viena: doar publicarea *Almanahului* fusese încă de la început plănuită pentru luna martie a anului următor, și de bună seamă că aceasta nu era o taină pentru colaboratori. Cu mult după noiembrie 1882, și anume la 13/25 februarie 1883, Maiorescu notează în *Însemnările* sale *zilnice*: „Noaptea între 2 și 5, scris [...] studenților din Viena pentru Almanah, [...]". La această dată, Maiorescu nu mai avea ce comunica în legătură cu includerea sau neincluderea în *Almanah* a unor bucăți: după ce, la 28 noiembrie/10 decembrie 1882, îi anunțase în termeni generali pregătirea, „Familia" din 23 ianuarie/4 februarie 1883 precizează că *Almanahul* va apărea la „începutul lui martie", indicînd exact cuprinsul în ordinea pe care o va și avea. Tipărirea *Almanahului* nu era încă, totuși, într-o fază prea înaintată, de vreme ce „Familia" ne spune că el va avea „15—17 coli de tipariu": în realitate, *Almanahul* din 1883 abia depășește treisprezece coli. De bună seamă că, la 13/25 februarie, Maiorescu nu putea scrie studenților romîni din Viena decît cerîndu-le, poate, unele îndreptări la articolul său. Dacă este așa, de ce n-ar fi putut comunica el, dacă nu Eminescu, modificările aduse *Luceafărului*, tipograficeşte cu mult mai ușor de introdus într-un text versificat decît într-unul în proză? ...Cu condiția ca atare modificări, posterioare expedierii poemului, să fi existat la acea dată.

Părăsind domeniul presupunerilor, logice sau mai puțin logice, putem trece, din fericire, și în domeniul faptelor dovedite fără putință de tăgadă.

Din monografia istorică a lui I. Grămadă, *Societatea academică socială literară „Romînia junâ" din Viena. (1871—1911)*, Arad, 1912, pe care uneori o utilizează și I. Crețu, aflăm cu precizie datele de expediere a cîtorva contribuții care au apărut în același volum al *Almanahului*.

Astfel, la 25 noiembrie (stil nou), Ion Creangă îi telegrafiază lui Maiorescu că a „trimis astăzi" anecdota *Moș Ion Roată* (Grămadă, p. 135). Într-adevăr, „anecdota" lui Creangă poartă în *Almanah* data de 13 noiembrie (stil vechi; 25 noiembrie stil nou) 1882.

Alecsandri îi promisese lui Maiorescu doar cu cîteva zile înainte de 17 (=29) noiembrie că va trimite versuri pentru *Almanah* (Grămadă, p. 141). Versurile au fost citite la „Junimea" în ziua de 19 noiembrie/1 decembrie (vezi „Familia" din 28 noiembrie/10 decembrie 1882, p. 582) și la 24 noiembrie/6 decembrie, deodată cu „copia de pe natură" *Un drum la Cahul* de Iacob Negruzzi (publicată și ea în *Almanah*; vezi însemnarea lui Maiorescu din 25 noiembrie/7 decembrie). La 26 noiembrie

(=8 decembrie), Maiorescu însuși trimite cele două poezii ale lui Alecsandri, care și apar în *Almanah* (Grămadă, p. 142); ele se citesc însă încă o dată la „Junimea", în ședința din 1/13 decembrie (vezi „Familia" din 19/31 decembrie, p. 616).

Propria contribuție a lui Maiorescu, eseul *Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare* (=*Critice 1866 — 1907*, vol. II, 1928, p. 255—268), pentru care tinerii editori îi acordaseră o păsuire încă de la 9/21 noiembrie (vezi Grămadă, p. 141), avea să fie terminată abia la 12/24 decembrie. În aceeași seară, articolul e citit într-un cerc mai larg (cu participarea lui Eminescu), urmînd să fie expediat la 14/26 decembrie; vezi însemnările lui Maiorescu din 12/24 și 13/25 decembrie. (Cu toate acestea, *Despre progresul adevărului...* poartă în *Almanah* data de 9 decembrie 1882, care desigur corespunde încheierii primei redactări.)

Tot din decembrie 1882 e datat în *Almanah* și articolul lui N. Teclu, *Însemnătatea chimiei*. E adevărat însă că Teclu se afla chiar la Viena.

Că alegoria *Vremea și Iubirea* (din care fac parte cele două poezii, *Sferele tot mai umblă* ... și *Eu sînt iubirea* ..., traduse de Maiorescu împreună cu Eminescu) fusese trimisă „Romîniei June" la 4/16 noiembrie, rezultă din însemnarea, reprodusă mai sus, a lui Maiorescu (5/17 noiembrie 1882).

Anterior acestei date, Grămadă (p. 138) înregistrează, din arhiva „Romîniei June", o singură contribuție, și anume „novela" *Ion Urdilă* a lui N. Gane (acesta e titlul corect, și nu *Ion Urzilă*, cum se citează uneori, începînd cu „ Familia" din 23 ianuarie/4 februarie 1883, p. 46, col. II). Novela fusese expediată de autor la 19/31 octombrie. *Almanahul* o datează totuși 1 octombrie 1882; aceasta trebuie să fie data terminării ei — și N. Gane a întîrziat cu trimiterea fiindcă a vrut să o încredințeze tipografilor din Viena, care „nu cunosc limba noastră", gata tipărită într-un singur exemplar („zațul l-am desființat", spune Gane în scrisoarea de însoțire; Grămadă, *loc. cit.*). Trebuie să adaug însă că *Ion Urdilă* s-a citit la „Junimea" d u p ă expedierea ei la Viena, în ședința din 27 octombrie/8 noiembrie, deodată cu „frumosul «Luceafăr» al lui Eminescu, șlefuit" (vezi mai sus însemnarea, din ziua următoare, a lui Maiorescu).

E cu neputință ca Eminescu să nu fi știut cînd au de gînd cunoscuții lui să-și trimită — și cînd și-au trimis — contribuțiile la același *Almanah*. De ce singur el să-și fi trimis colaborarea cu luni întregi mai devreme, „înainte de 13/25 septembrie"? De ce un dezinteres atît de mare pentru propria sa capodoperă, încît, deși a mai „corectat-o și șlefuit-o" luni de zile, să nu caute să comunice „Romîniei June" toate modificările atît de importante pe care le-a socotit trebuincioase? Din *Opera politică* a lui Eminescu (ediția I. Crețu, vol. II, 1941, p. 584—587) aflu că poetul a publicat în „Timpul" p a t r u articole în luna iulie, p a t r u articole în august, pentru ca în următoarele p a t r u l u n i, care nu mai erau de vară, să publice numai o p t articole. De ce? oare nu pentru că acestea sînt lunile de muncă intensă a definitivării *Luceafărului*?

Chiar dacă nu putem preciza, ca I. E. Torouțiu, că *Luceafărul* a fost expediat la 4/16 noiembrie (deși rămîn tulburătoare cuvintele citate ale lui Maiorescu: „totul trimes dimineața la «Romînia Junǎ» la Viena,

pentru Almanahul ei" — după ce în zilele precedente se citiseră aproape exclusiv contribuțiile destinate acestui *Almanah*), în lipsa documentelor incontestabile, nu putem să nu acceptăm presupunerea că faptele s-au înlănțuit în chipul următor.

Deși intenția alcătuirii *Almanahului* e anunțată de „Familia" încă la 30 mai/11 iunie 1882 (p. 271 : „Societatea « Romînia Junǎ » a junimei romîne din Viena a decis să scoată la lumină un almanac literar"), campania de adunare a materialului nu a putut începe decît după 17 iunie (stil nou), cînd studenții romîni din capitala Austriei au dat o serbare în cinstea „Junimii" (vezi Grămadă, p. 95—98). Pentru solicitarea scriitorilor din țară, ei s-au adresat în scris (ca și în 1887, în vederea celui de-al doilea *Almanah* al lor) lui Maiorescu. Dar criticul a petrecut în străinătate luna iulie și august, întorcîndu-se la București (prin Viena, ultima etapă a călătoriei) abia la 25 august (stil nou). De bună seamă că Maiorescu nu a putut împărtăși scriitorilor din Romînia inițiativa studenților decît prin luna septembrie. Ideea publicării *Luceafărului* în *Almanahul* societății din al cărei prim comitet făcuse și el parte pe vremea studenției îl va fi îmboldit pe Eminescu să reia poemul, a cărui versiune precedentă fusese încheiată la 10 aprilie (vezi Perpessicius, vol. II, p. 415). La 8/20 octombrie noul *Luceafăr* e gata ; poetul îl citește și-l corectează împreună cu Maiorescu. Peste aproape trei săptămîni, poemul e „șlefuit". Îl citește la „Junimea" la 27 octombrie/8 noiembrie, într-o seară consacrată lecturii colaborărilor la *Almanah*. Curînd după aceea, poate totuși la 4/16 noiembrie, poemul e trimis la Viena, în același timp cu alte colaborări, dintre care unele traduse cu participarea lui Eminescu (copiase chiar cu mîna lui unele bucăți ; vezi Perpessicius, vol. II, p. 417, și vol. V, p. 616). Nu e de loc exclus însă ca *Luceafărul* să fi fost expediat și mai tîrziu, poate numai în decembrie. În nici un chip nu se poate susține, după toate cele arătate aici, că poemul a plecat la Viena înainte de luna noiembrie (repet : cea mai veche dată certă de care dispunem cu privire la trimiterea contribuțiilor — e vorba de nuvela lui N. Gane — e de la sfîrșitul lunii octombrie), cu atît mai puțin „înainte de 13/25 septembrie", cum socotește I. Crețu. De altfel nici I. Crețu însuși nu aduce nici o dovadă în sprijinul opiniei sale (nici măcar nu o formulează limpede), dîndu-i aparența unui fapt de la sine înțeles (vezi și Flora Șuteu, *Cîteva precizări* ..., p. 668).

În forma trimisă la *Almanah*, poemul cuprindea deci toate îndreptările efectuate de Eminescu în toamna anului 1882 și nu există nici un temei să se vorbească despre alte modificări, sau suprimări, posterioare, datorate autorului.

II

Versul 117 al *Luceafărului* a apărut în *Almanah* astfel :

Pe negre vițele-i de păr,

pentru ca în „Convorbiri literare" (anul XVII, nr. 5, 1 august 1883) el să fie modificat în

Pe vițele-i negre de păr,

cum se citește și în ediția Maiorescu și în cele care au urmat-o.

În manuscrise (vezi ediția Perpessicius, vol. II, p. 425), ultima formă a versului e identică cu cea din *Almanah*, minus cuvîntul *de*. „Acest *de* lipsește în manuscris și apare în textul «Almanahului», o dovadă evidentă că poetul nu găsise forma definitivă, dar, la revizuire, a renunțat la inversiunea care provoca o construcție gramaticală nefirească și a adoptat o formulă ritmică obișnuită des în prozodie. În loc de *Pe negre vițele-i de păr* a adoptat *Pe vițele-i negre de păr* în manuscrisul lăsat la Maiorescu." (I. Crețu, *O problemă...*, p. 429.)

La acest citat am de făcut mai multe observații.

Întîi : e adevărat că *de* lipsește în ultimul manuscris cunoscut (cel păstrat la Academie) și că el apare în *Almanah*; dar lipsea el oare și din manuscrisul, dispărut (vezi Grămadă, p. 61, dar și Perpessicius, vol. II, p. 444), după care s-a tipărit versiunea *Almanahului*?

În al doilea rînd : absența lui *de* din manuscrisul Academiei nu poate alcătui nicidecum „o dovadă evidentă" de nedefinitivare a versului, ea fiind un simplu *lapsus calami*. Exact aceeași greșeală o găsim și în versul 2 din poezia *Singurătate*, și de data aceasta nu într-o formă intermediară, ci chiar în „singurul manuscris original definitiv, trimis de poet la tipar, care ne mai stă la dispoziție (I. Crețu, în „Limba romînă", 1/1960, p. 75) :

Șed la masa mea brad,

ceea ce n-a împiedicat însă ca în „Convorbiri literare" (1 martie 1878) versul să fie întregit, desigur de culegător, fără ca redactorul să fi dat vreo indicație pe manuscris. Această întregire, necesară, s-a făcut în ciuda categoricei interdicții („să nu se schimbe nimic [variantă anterioară : o *iotă*] din ceea ce am scris") formulate de Eminescu într-o scrisoare, care va fi însoțit versurile, trimisă de bună seamă lui Iacob Negruzzi, redactorul „Convorbirilor", curînd după 8 februarie 1878. (Astăzi cunoaștem încă un manuscris al lui Eminescu după care s-a tipărit o poezie : e vorba de *Și dacă...*, pe al cărei manuscris, păstrat la Biblioteca centrală din Sibiu, se pot citi și indicațiile date de Iosif Vulcan tipografilor „Familiei". Vezi facsimilul filei lui Kakassy Endre, *Eminescu élete és költészete*, București, 1962, p. 424—425.)

În al treilea rînd, revizuirea versului 117 al *Luceafărului* de către Eminescu e o pură presupunere, care nu poate fi dovedită cu nimic, iar cum arăta versul în „manuscrisul lăsat la Maiorescu" (I. Crețu se referă desigur la însemnarea, citată în capitolul precedent, a criticului, din 31 octombrie/12 noiembrie 1882) nu are nimeni de unde să știe, pentru că un asemenea manuscris nu e cunoscut ; mai mult chiar, existența unei noi versiuni, lăsate în mod definitiv la Maiorescu, poate fi și a și fost pusă la îndoială.

În sfîrșit, în al patrulea rînd, cît de „nefirească" e construcția gramaticală *Pe negre vițele-i de păr* voi arăta pe larg mai departe.

I. Crețu socotește că modificarea versului în „Convorbiri literare" (care declară că reproduce *Luceafărul* din *Almanah*, de unde a retipărit și aproape toate celelalte colaborări ale scriitorilor din țară) a făcut-o probabil Iacob Negruzzi, fie cu de la sine putere („înclinat să corecteze

o construcție de limbă"), fie pentru că el „putea ține minte", din lecturile și discuțiile toamnei 1882, „îndreptarea unei construcții ca cea de mai sus" (*O problemă...*, p. 429; în *Rectificări...*, p. 53, însă, I. Crețu pune și această modificare printre cele „pe care nu le putem atribui decît tot lui Eminescu"). Negruzzi „putea ține minte" o asemenea îndreptare pentru că el „se afla în permanență la București și totdeauna în contact cu Eminescu, Maiorescu și «Junimea» bucureșteană", argumentează I. Crețu (*O problemă...*, p. 429). Cu toate acestea, însemnările lui Maiorescu din toamna anului 1882 notează prezența lui Negruzzi abia la 25 noiembrie/7 decembrie; participarea lui nu e semnalată la n i c i u n a din ședințele în care s-a citit *Luceafărul*. Dar chiar dacă grijuliul redactor al „Convorbirilor" va fi luat, pe altă cale, cunoștință de poem, de „corectările" și de „șlefuirile" lui încă din această vreme, ceea ce rămîne cu totul ciudat în raționamentul lui I. Crețu este că Negruzzi își putea aminti, după atîtea luni de zile, o simplă intervertire a două cuvinte, dar uitase cu desăvîrșire suprimarea a patru strofe și înlocuirea a două versuri... (Șerban Cioculescu greșește cînd spune că cele patru — nu cinci! — strofe lipsesc și din „Convorbiri"; vezi „Revista fundațiilor...", 1 ianuarie 1934, p. 175.)

Mie mi se pare foarte normal ca Negruzzi să fi modificat versul în

Pe vițele-i negre de păr

nu bazîndu-se pe memorie, ci pur și simplu cu de la sine putere. Sau poate redactorul se prevala de vechile autorizații ale tînărului Eminescu, care îi scria în 1870 „ceea ce nu se va potrivi, puteți scerge în buna voe", „ștergeți, ce veți crede că nu se potrivește" (I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, vol. I, p. 312 și 314)? Să nu se uite că, în momentul retipăririi *Luceafărului* în „Convorbiri", poetul, internat în ospiciul din strada Plantelor, nu mai putea protesta, ca în 1878, la alterarea versurilor sale...

Faptul că versul 117 al poemului apare în aceeași formă ca în „Convorbiri" și peste aproape un an în „Familia" (din 6/18 mai 1884) ar putea constitui punctul de plecare al unei interesante cercetări. Revista de la Oradea afirmă că reproduce *Luceafărul* „din colecțiunea de poezii a autorului, apărută de curînd la București" (e vorba de prima ediție Maiorescu), dar în versiunea „Familiei" se află și versurile suprimate de Maiorescu. În genere se crede că „Familia", în ciuda notei liminare, a transcris *Luceafărul* din *Almanah*. Comparînd cele patru versiuni în cauză (a *Almanahului*, a ediției Maiorescu, cea din „Convorbiri literare" și cea din „Familia"), aș putea susține că „Familia", nu numai că nu reproduce *Luceafărul* din ediția Maiorescu (cum spune), dar nu-l reproduce nici din *Almanah* (cum ar părea normal), ci din „Convorbiri literare". E adevărat că în cîteva cazuri grafiile „Familiei" sînt identice cu ale ediției Maiorescu și în divergență cu ale *Almanahului* și „Convorbirilor", dar acestea sînt în marea majoritate numai diferențe de punctuație, cărora mă grăbesc a mărturisi că nu li se poate acorda prea multă însemnătate. Versul 117 are, cum am spus, și în „Familia" aceeași formă ca în „Convorbiri" și ca în ediția Maiorescu. Dacă concordanțele care există numai între „Familia" și „Convorbiri" nu vor avea darul să întărească presupunerea mea, că

„Familia" a luat poemul din revista ieşeană, şi dacă înlăturăm eventuala ipoteză că revista orădeană a utilizat în acest vers (şi în celelalte cazuri nu) ediţia lui Maiorescu, rămîne o singură posibilitate : că atît redactorul „Convorbirilor" cît şi cel al „Familiei" au adus versului a c e e a ş i modificare, fără ca al doilea să fi avut cunoştinţă de operaţia celui dintîi (să nu se uite că, în urmă cu optsprezece ani, Iosif Vulcan schimbase însuşi numele poetului). Voi arăta mai încolo de ce cred că se poate susţine şi ipoteza acestei „inovaţii paralele".

Dar să ne întoarcem la ediţia lui Maiorescu. Apariţia în ediţia lui a versului în aceeaşi formă ca în „Convorbiri literare" nu întăreşte oare credinţa lui I. Creţu că versul incriminat căpătase a c e a s t ă înfăţişare încă din perioada „corectărilor şi şlefuirilor", care s-ar fi săvîrşit după trimiterea *Luceafărului* la Viena? Întreagă această problemă se învîrteşte (în afara stabilirii datei de expediţie) în jurul faptului dacă Negruzzi „îşi putea aminti" sau nu după atîta vreme transpunerea a două cuvinte. Dacă admitem însă această presupunere a lui I. Creţu nu mai ştiu unde ne-am putea opri. Atunci ar trebui să credem, poate, şi că, de vreme ce unii din cercul revistei „Familia" participau şi ei adesea la şedinţele „Junimii" (chiar şi în toamna lui 1882), forma din revista orădeană a versului 50 din *Luceafărul* (*Alunecă pe-o rază*, în loc de *Alunecînd pe-o rază*) se datoreşte şi ea unei memorii tot atît de prodigioase, dar la fel de unilaterale. În realitate, atît *Alunecă pe-o rază* din „Familia" (dacă nu e o simplă greşeală de tipar), cît şi *Pe viţele-i negre de păr* din „Convorbiri" şi apoi şi în „Familia" nu sînt altceva decît intervenţii, bine intenţionate, ale redactorului.

Înlăturînd ipoteza că aceeaşi modificare a putut apărea spontan şi a treia oară (deşi coincidenţa nu poate fi total exclusă), alături de alte argumente pe care le coroborează, faptul că versiunea pe care i-a dat-o Maiorescu *Luceafărului* ne oferă versul în cauză în forma din „Convorbiri" dovedeşte un singur lucru : la alcătuirea ediţiei sale, Maiorescu a avut sub ochi nu textul *Almanahului*, ci pe acela al „Convorbirilor literare", de unde, fără să sesizeze modificarea, a luat mecanic forma

Pe viţele-i negre de păr.

Lucrul mi se pare incontestabil, cu atît mai mult cu cît însuşi Maiorescu, în prefaţa volumului, vorbeşte (în afara ineditelor, în care se includ şi poeziile publicate de Iosif Vulcan în 1883) numai de versurile din „Convorbiri".

E adevărat că D. Mazilu crede, primul (şi nu ştiu dacă nu şi singurul), că Maiorescu a utilizat, în ce priveşte *Luceafărul*, atît versiunea vieneză, cît şi pe cea ieşeană. Dar mie mi se pare că argumentele invocate de D. Mazilu în sprijinul acestei opinii nu rezistă unui examen mai atent.

La o cercetare amănunţită, care nu-şi are locul aci, cele treizeci şi una de forme din ediţia Maiorescu care „se află identic **numai** în versiunea din *Almanah* sau sînt mai apropiate de acest text decît de cel din «Convorbiri literare»" (Mazilu, ediţia din 1937 a *Luceafărului*, p. 28—29; întreaga demonstraţie e repetată în introducerea ediţiei academice din 1940, p. 26), se reduc la numai t r e i. Ele sînt în versul 109 : *auzi* (perfectul

simplu ; *auzì* în „Convorbiri") ; versul 225 : *Ăncă* (*Ancă* din „Convorbiri" e greşeală de tipar) ; versul 243 : *voi iubi* (în „Convorbiri" : *voiu iubì*). Cred însă că, bazîndu-se pe îndreptarea unei greşeli de tipar (*ancă* devenit *ăncă*), pe absenţa accentelor la perfectul simplu şi viitor (*auzi* şi *iubi* în loc de *auzì* şi *iubì* ; dar cîte forme fără accent vor fi fiind în ediţia lui Maiorescu?) şi pe înlocuirea lui *voiu* cu *voi*, nimeni nu va mai insista să socotim că versiunea maioresciană a *Luceafărului* a utilizat şi forma din *Almanah* : la alcătuirea ediţiei sale, criticul a avut în faţă o singură sursă, „Convorbiri literare".

La fel s-a întîmplat şi cu *Scrisoarea a III-a*. Şi pentru ea existau, înaintea ediţiei Maiorescu, două versiuni : prima e cea din „Convorbiri literare" (1 mai 1881), a doua cea din ziarul „Timpul" (unde poetul a voit să salute, în felul lui, ziua de 10 mai 1881). Versiunea din „Timpul" cuprinde unele deosebiri importante faţă de cea din revistă, deşi ziarul arată ca izvor „Convorbirile". Ca şi pentru *Luceafărul*, Maiorescu a folosit numai versiunea revistei de la Iaşi, operînd însă şi în acest caz destule modificări (vezi Perpessicius, vol. II, p. 319—322 ; şi I. Creţu, în „Limba romînă", 6/1959, p. 63—65). Procedeul lui Maiorescu se poate explica fie prin fidelitatea faţă de afirmaţia prefeţei (că, în afara ineditelor, publică numai poeziile apărute în „Convorbiri literare"), fie pur şi simplu prin comoditate : dacă nu cumva a dat tipografilor chiar un exemplar (cu modificări de mînă) al revistei ieşene, editorului îi era mai uşor să transcrie *Scrisoarea a III-a* din „Convorbiri" decît dintr-un ziar de format mare cum e „Timpul". Bănuiesc că aceeaşi comoditate i-a făcut pe mulţi editori, şi după Maiorescu, să ne ofere tot textul „Convorbirilor"...

Revin la versul 117 al *Luceafărului*.

Părerea lui I. Creţu este că Eminescu (sau Negruzzi) a modificat versul în

Pe viţele-i negre de păr

pentru că „în limba noastră nu se articulează substantivul precedat de adjectiv. Totdeauna se zice *negre viţe* şi niciodată *negre viţele*." (*O problemă...*, p. 429.) Oare aşa să fie?

Eminescu mai foloseşte această „inversiune nenaturală" în numeroase locuri, şi nu numai în „prima perioadă" a activităţii sale literare (Tudor Vianu, *Probleme de stil şi artă literară*, 1955, p. 15).

Întîiul exemplu ne întîmpină chiar din prima strofă a primei poezii publicate :

Îmbracă-te în doliu frumoasă Bucovină,
Cu cipru verde-ncinge *antică fruntea* ta
(*La mormîntul lui Aron Pumnul*, v. 1—2 ;
citat după broşura *Lăcrimioarele...*)

În ultima strofă a aceleiaşi poezii găsim al doilea exemplu :

lacrima duioasă,
Ce junii toţi o varsă pe *trist mormîntul* tău
(v. 21—22).

Alte exemple :

Să fac să rump-o lume ce sfîşie-n tăcere
Zdrobit sufletul meu
(*Amorul unei marmure*, v. 7—8; citat după „Familia")

Plîngi copilă? — C-o privire umedă şi rugătoare
Poţi din nou zdrobi şi frînge *apostat'inima* mea?
(= *apostată inima*; *Venere şi Madonă*, v. 41—42; citat din „Convorbiri")

O [,]'nchide *lungi genele* tale
(*Înger de pază*, v. 12)

Tu-ţi arzi ochii şi frumseţa... *Dulce noaptea* lor se stinge,
Şi nici ştii ce perde lumea.
(*Călin*, v. 133—134)

Din variante şi postume :

Orice infamă-ntre femei
Cu vorba-mi s-o blesteme
Şi spre mai *mare hula* ei
Cu numele-ţi s-o cheme.
(Pepessicius, vol. III, p. 78)

Oglinda sufletului meu
Îmi-arat' adesea *dulce chipul* său
(vol. IV, p. 10)

Tu-nchizi surîzîndă *lungi genele*-ţi plînse
(vol. IV, p. 18)

O să te plîng cu vîntul ce fluieră-n ruină
În *rece zborul* său?
(vol. IV, p. 39)

Ai milă şi stinge *lungi zilele* mele
(vol. IV, p. 48)

Ea vine şi pe sînu-mi cu dulce ea se lasă!
În pletele-mi şi-ncurcă *micuţă mîna* ei
(vol. IV, p. 83; cf. vol. V, p. 64)

Prin *blînde notele* lirei de-amor
Glasul ei tremură dulce uşor.
(vol. IV, p. 98)

Abia podul îl atinge *mici picioarele*-i de-omăt
(vol. IV, p. 127)

Neclintiţi stau ş-unii ş-alţii în *măreaţă lupta* lor
(vol. IV, p. 136)

Se uită-n stele, -n lună, ce ca un vis de-argint
Cu faţa ei cea blondă *lungi nourii* sfîşie
(vol. IV, p. 158).

Şi îngînat de lebezi în *dulce visul* său
(vol. IV, p. 170)

Faţa albă-n părul galbăn
Şi *îndărătnici ochii* verzi
(vol. IV, p. 254)

Curînd, curînd şi eu
Îmi pare c-oi pleca
Pe *dulce urma* ta,
Iubit copilul meu !
(vol. IV, p. 274)

Dar să vedem acuma în *lungi secolii* tăi
Ce crudă răsplătire păstrat-ai celor răi?
(vol. IV, p. 300)

Colo făclii de smoală, lumini de roşii torţii
Ce noaptea o pătează în *trist lăcaşul* morţii?
(vol. IV, p. 311)

La domnia din Bîrlad
Şade *tînăr Domnul* Vlad.
(vol. IV, p. 476)

Imnuri de glorii pe mărimi ce-mbată,
Amorul blînd şi *dulce glasul* său
(vol. IV, p. 489)

Fă ca dulce să răsune
Într-o vrajă rea
Pentru inime nebune
Dulce vocea ta
[...]
Fă ca tainic să adie
Dulce glasul său
(vol. V, p. 31; facsimil la p. 33)

Se pare cum că este al mării Dumnezeu
Blînd îngănat de lebezi în *mîndru visul* său
(vol. V, p. 152)

Mereu
Să oglindez într-însul *duios sufletul meu*
(vol. V, p. 156, cf. vol. IV,
p. 174: ... adînc sufletul *meu*)

Pe cînd luminări d-o ceară ca zăharul, împlu *cald*
Aërul cu o lumină argintie cu încetul
(vol. V, p. 176; variantă
anterioară: ... *împlu* caldul Aër...)

Moi stelele-s paznice bolţii albastre
(vol. V, p. 289)

Pe ochii mari albastri *lungi genele* se pleacă
(vol. V, p. 449)

Zîmbeai... cu innocentul şi *trist surisul* tău
(vol. V, p. 458; variantă: ... *cu*
innocentul şi trist zîmbetul *tău*)

Căci *lung izvorul* de dureri
În piept, în partea stîngă-i
(vol. V, p. 535)

Eu te iubesc
Regele meu
Noaptea privesc
Blînd chipul tău
(vol. V, p. 639)

În jurul feţei palide şi reci
Lungi cozile-i de aur se dezbină
(vol. V, p. 677)

Şi el o vede şi cu *mîndru glasu*-i
El îi vorbi, oprindu-şi calu-n pasu-i
(vol. VI, p. 59)

Poart-un skiptru ş-alt nimică
Ca şi craiul cel de pică
Ş-*aurit veşmîntul* său
(vol. VI, p. 71)

Frunză verde de dudău
Vai, *sărman sufletul* meu
(vol. VI, p. 152)

Albă îngereoa [= îngereaua] mea,
Lelea lelişoara mea
(vol. VI, p. 171)

Să pot trece Dunărea
Să văz *dragă ţara* mea
(vol. VI, p. 174)

Dar cînd îmi aduc aminte
De-a mîndrei bune cuvinte
Şi de *negri ochii* ei
(vol. VI, p. 188; cf. p. 489:
El văzu frumoasa fată, *negri ochi*[*i*] cuvioşi)

Cer iertare cititorului pentru această lungă înşiruire de citate, pe care o despuiere completă, cel puţin a textelor eminesciene, ar putea-o mult îmbogăţi. Şi aşa socotesc însă că e cu neputinţă să se mai susţină că versul

Pe negre viţele-i de păr

atît de asemănător cu două dintre ultimele citate (l u n g i c o z i l e-*i de aur* şi n e g r i o c h i i *ei*), nu e decît o formulă de expedient, adoptată provizoriu, la care Eminescu s-ar fi considerat obligat să renunţe mai tîrziu (vezi şi Flora Şuteu, *Cîteva precizări...*, p. 671—672). Această „inversiune nenaturală", „această construcţie gramaticală nefirească", cum o numeşte I. Creţu, este în realitate o *lectio difficilior* (vezi Demostene Russo, *Critica textelor şi tehnica ediţiilor*, în *Studii istorice greco-romîne*, tomul II, 1939, p. 589—590), care trebuie deci preferată variantei facile, banale şi şterse apărute spontan în „Convorbiri literare" (şi apoi în „Familia"), de unde a fost preluată automat în ediţia Maiorescu.

Eu aş îndrăzni chiar să cred întorsătura ca tipic eminesciană, în orice caz cu mult mai tipică decît „cuvintele-cheie" sau „cuvintele-temă" „pur eminesciene" descoperite de I. Creţu (*Rectificări...*, p. 51—53) în versurile

Tu eşti din forma *cea dintîi*,
Eşti *vecinică minune*,

cu care Maiorescu a substituit versurile 323 — 324 din versiunea *Almanahului* :

Cere-mi — cuvîntul meu dintîi,
Să-ţi dau înţelepciune?

III

Ultima problemă pe care vreau să o discut aci e fidelitatea ediţiei Maiorescu faţă de izvorul ei.

Din capul locului trebuie subliniat că, în contradicţie cu afirmaţia prefeţei („Colecţia de faţă cuprinde *toate* [cursivul meu] poeziile lui Eminescu publicate în «Convorbiri literare» de vreo doisprezece ani încoace..."), criticul nu a primit în volum *Cugetările sărmanului Dionis*, *Făt-Frumos din tei* şi *Foaia veştedă*, care totuşi văzuseră şi ele lumina zilei în „Convorbiri" (1 decembrie 1872, 1 februarie 1875 şi 1 octombrie 1879). Atitudinea lui Maiorescu e poate explicabilă. *Cugetările sărmanului Dionis* nu e o poezie independentă, ci ea face parte din nuvelă. *Făt-Frumos din tei* fusese reluată de Eminescu şi publicată, sub titlul *Povestea teiului*, în „Convorbiri literare" din 1 martie 1878 (poezia pe care o retipăreşte Maiorescu sub titlul *Făt-Frumos din tei* e în realitate această nouă versiune, *Povestea teiului*); editorul va fi socotit inutilă reproducerea ambelor variante, deşi în ediţia lui inedita *Mai am un singur dor* e însoţită nu de una, ci de t r e i variante. (Pentru întreaga problemă a *Poveştii teiului*, pe al cărei manuscris redacţia „Convorbirilor" dăduse tipografilor indicaţia, scrisă, *A nu se culege*, vezi Perpessicius, vol. II, p. 16—18 şi 39; în acelaşi volum, la p. 12—13, facsimilul manuscrisului, cu adnotarea redacţională pomenită.) În ce priveşte *Foaia veştedă*, ea a fost exclusă de Maiorescu din volum probabil pentru că este o traducere (cum arătase Eminescu însuşi, în „Convorbiri"), ca şi *Mănuşa*, care de altfel nici nu apăruse în revista ieşeană; cu toate acestea, ediţia Maiorescu publică sonetul *Veneţia* : cum în ms. 2262, f. 193, una din versiunile sonetului poartă subtitlul „(după G. Cerri)", e limpede că Maiorescu nu l-a retipărit din manuscrisele propriu-zise, ci din pachetul de copii definitive pregătite de Eminescu pentru tipar, de unde indicarea originalului va fi lipsit; probabil că dacă ar fi ştiut că are de-a face cu o traducere Maiorescu n-ar fi publicat nici *Veneţia*, mai ales fără să pomenească numele lui Gaetano Cerri. (Vezi Perpessicius, vol. III, p. 146—148 şi facsimilul de la p. 153.)

Să trecem însă la acele poezii pe care ediţia Maiorescu le-a luat din „Convorbiri literare".

Flora Şuteu (*Contribuţii...*, p. 247) îi reproşează lui I. Creţu că „d-sa nu arată că Maiorescu a introdus destul de multe modificări în poeziile

lui Eminescu, cu prilejul publicării lor în volum. Aceste modificări nu se sprijină pe nici un manuscris al poetului şi reprezintă, probabil, încercarea criticului de a îndrepta ceea ce i se păruse confuz sau umbrit de imperfecţiune în forma eminesciană". S-ar părea că formularea Florei Şuteu trebuie întrucîtva atenuată : în cazul cîtorva din poeziile publicate întîi în „Familia", deosebirile pe care le oferă ediţia lui Maiorescu faţă de formele apărute în revista de la Oradea se sprijină totuşi, în parte, pe manuscrise păstrate ale poetului. Dar problema acestor modificări e factice, fiindcă criticul nu a luat poeziile în cauză (ca şi altele) din „Familia", ci a folosit pentru ele versiuni manuscrise mai recente. De altfel numărul din 13/25 noiembrie 1883 al revistei lui Iosif Vulcan, care cuprindea poezia *Şi dacă...*, va fi fost cunoscut prea tîrziu de Maiorescu pentru a-l mai putea utiliza. (Vezi şi Flora Şuteu, *Cîteva precizări...*, p. 670—671.) — Cazul, şi mai deosebit, al *Glosei*, căreia Maiorescu nu-i tipăreşte ultima versiune aflată în manuscrisele poetului, ci una mai veche cu vreo doi ani (cum arătase încă din 1944 Perpessicius, vol. III, p. 85, 99, 103, 108, împotriva lui C. Botez, ed. Cultura Naţională, p. 462, 465, 469), e discutat de Eugen Todoran, *Eminescu: Luceafărul. Discuţii la ediţiile poeziei*, în „Scrisul bănăţean", 1/1962, p. 57.

Deşi I. Creţu însuşi semnalase (în „Limba romînă", 6/1959, p. 59; 1/1960, p. 95) unele „modificări" şi „abateri" ale ediţiei lui Maiorescu „faţă de textul «Convorbirilor» şi al manuscrisului trimis la revistă", totuşi, la învinuirea mai sus citată pe care i-o aduce Flora Şuteu, I. Creţu răspunde (*O problemă...*, p. 462) că e „cu totul ipotetic după părerea mea, că Maiorescu ar fi introdus destul de multe modificări în poeziile lui Eminescu", iar mai departe (p. 431) : „Flora Şuteu nu-şi întemeiază pe nimic afirmaţia că Maiorescu a introdus multe modificări în poeziile lui Eminescu şi că deci criticul putea să facă acelaşi lucru şi în textul *Luceafărului*. Modificările citate de Flora Şuteu nu arată a fi făcute neapărat de Maiorescu. Ele puteau fi făcute de oricine". Mă grăbesc să recunosc că deosebirile, dintre versiunile „Convorbirilor literare" şi cele ale ediţiei Maiorescu, citate de Flora Şuteu (în afara celor din *Luceafărul*), sînt într-adevăr minore, ele putînd fi pricinuite, la rigoare, de „oricine" (adică de zeţar, de corector). Într-adevăr, Flora Şuteu nu semnalează decît versul 44 din *Vencre şi Madonă* (*şi-i întreb* în „Convorbiri" devenit *şi te-ntreb* la Maiorescu) şi versul 120 din *Împărat şi proletar* (*Poporul lor îi face* în „Convorbiri", devenit *Poporul lui îl face* la Maiorescu; corect e *Poporul loc îi face*).

Dar nu trebuie să ne ocupăm aici de greşeli de transcriere, de greşeli ale culegătorilor sau ale corecturii, ci de celelalte deosebiri existente între textul „Convorbirilor literare" şi al ediţiei Maiorescu. Aceste deosebiri, unele cu mult mai importante, nu pot fi greşeli ale copistului, ale zeţarului, ale corectorului din tipografie. Asemenea intervenţii ale editorului, negate cu multă consecvenţă de I. Creţu, au fost totuşi subliniate de multă vreme şi de mai multe ori. Nu voi aminti seria de articole ale lui G. Ibrăileanu din vechea „Viaţă romînească", dar, pe lîngă articolul citat al lui Ş. Cioculescu, pomenesc următoarele lucrări : Gr. Gr. Scorpan, *Ediţiile lui Eminescu*, Iaşi, 1935 ; Sever A. Constantinescu, *Fluctuaţiunile erorilor de tipar în ediţiile de poezii „Eminescu"* (*Critică*

și interpretare de text), 1936; Pericle Martinescu, *Cum au fost editate „Poeziile" lui Eminescu în decurs de 60 de ani*, în „Viața romînească", 11/1949, p. 139—167. Toate aceste contribuții semnalează numeroase intervenții ale diferiților editori ai versurilor lui Eminescu.

Fără să mai adaug dacă și cînd vor mai fi fost relevate, voi cita o serie de modificări pe care singur Maiorescu, în calitatea lui de editor, s-a putut crede îndreptățit să le facă:

Mortua est, v. 32:

Pe fruntea ta *pală* cunună de laur. („Conv.")
Pe fruntea ta *mîndră* cunună de laur? (Maiorescu)

(„Abuz de cuvîntul *pală*", îi obiectase el lui Eminescu în *Direcția nouă*; Gr. Gr. Scorpan notează: „nu poate fi *mîndră* „fruntea unei moarte!" Dar, dacă *mîndră* nu se referă cumva la *cunună*, o simplă lectură a strofei ne arată cît de nepotrivită e observația lui Scorpan. Ceea ce, firește, nu însemnează că trebuie menținută schimbarea adusă de Maiorescu.)

Înger de pază, v. 5:

Dar cum te *văzui* într-o palidă haină **(C)**
Dar cum te *văzu* **(M)**

(Maiorescu a crezut că subiectul verbului e *înger* din v. 7.)

Egipetul, v. 71—72:

Prin deșert străbat selbatec mari familii beduine
Sorind viața lor de basme pe cîmpie *răsipiți*. **(C)**
Cu viața lor de basme pe cîmpie *risipiți*. **(M)**

Înger și demon, v. 12:

Ș-a copilei rugăciune tainic *șopotit* murmură **(C)**
tainic *un șoptit* murmură. **(M)**

(Vezi mai departe citatul din *Călin*.)

v. 55:

Citeodat' — deși arare — se-ntîlnesc — **(C)**
Une ori — de și arare — **(M)**

v. 105—106:

Am urmat pămîntul ista, vremea mea, viața, poporul
Cu gîndirile-mi rebele contra cerului deschis — **(C)**
Am *voit viața-ntreagă să pot rescula* poporul **(M)**

(Forma dată de Maiorescu e incontestabil mai clară, mai logică.)

Călin, v. 44—45:

Și-n oglind' ale ei buze *vede* vinete și supte —
Ea *zimbind și* trist se uită, *șopotește* blînd din gură **(C)**
ale ei buze *se văd* vinete și supte —
Ea *zimbindu-și* trist se uită *și șoptește* blînd din gură **(M)**

(De fapt, în „Conv." primul vers are *Supte*, greşeală de tipar. Vezi mai sus primul citat din *Înger şi demon.*)

Strigoii, v. 61—64 :

De-ai fi cerut pămîntul cu Roma lui antică,
Coroanele, ce regii pe frunte le aşază
Şi stelele ce vecinic pe ceruri colindează
Cu toate la picioare-ţi eu le puneam în vază (C)
Coroanele ce regii pe frunte le aşază,
Şi stelele ce vecinic pe ceruri colindează :
Pe toate la picioare-ţi (M)

v. 105 :

Şi *de-astăzi* a mea viaţă la zeii tăi se închină (C)
Şi *de-azi* a mea viaţă (M)

v. 116 :

În dom de marmur negru ei intră *liniştiţi*.(C)
ei intră *neopriţi* (M)

v. 154—155 :

Departe vede oraşul pe sub un arc de pară
Şi lumea *nebunise* gemînd din resputere. (C)
Departe vede-oraşul pe sub un arc de pară
Şi lumea *nebunită* gemînd din resputere. (M)

(Maiorescu a transformat o propoziţie independentă într-un simplu complement ; să fie numai o greşeală de tipar? N-ar fi exclus.)

v. 220 :

Pîn' ce-un fior de moarte *îl prinde* dimineaţa. (C)
de moarte-l *coprinde* dimineaţa. (M)

v. 236—239 :

Ei trec ca vijelia cu aripi fără număr
Căci caii lor aleargă alături-nspumaţi,
Vorbind de-a lor iubire, iubire fără saţ —
Ea se lăsase dulce şi greu pe a lui braţ (C)
Vorbesc de-a lor iubire, iubire fără saţ ; (M)

(În „Convorbiri", subiectul lui *vorbind* e fie *ei* din primul vers — şi atunci *aleargă* e factitiv : „ei îşi fac caii să alerge" —, fie *ea* din versul 239. Maiorescu n-a vrut să se creadă că *vorbind* s-ar referi la *caii* şi a despărţit versul 238 de următorul prin punctuaţie forte.)

v. 253 :

Dar simt că-n a lor suflet *trecu* fior de gheaţă (C)
trecu-un fior (M)

v. 268—269 :

Ei trec în răpejune *de* rîuri fără punți,
Coroanele *în* fugă le fulgeră pe frunți (C)
prin rîuri fără punți,
Coroanele *de* fugă (M)

(Pentru că *în fugă* putea fi socotit adverb? !)

v. 293, 295 :

Și *veacuri înainte* el șede-uitat, bătrîn
. . . . . .
Barba-n pămînt i-ajunge și genele *în* pept. (C)
Și *cu veacuri nainte*
. . . . . .
și genele *de* pept. (M)

(Ambele modificări strică versurile.)

Singurătate, v. 37—38 :

Și *mi-i ciudă* cum de vremea
Să mai treacă se îndură (C)
Și *mă mir eu*, cum de vremea (M)

Departe sînt de tine, v. 13 :

Eu strîng la piept averea-mi de-amor *și* frumusețI, (C)
de-amor, *de* frumusețI, (M)

Revedere, v. 18, 20 :

Mi-o cîntă femeile.
. . . . . .
Vreme trece, *vreme* vine, (C)
Mi-or cînta femeile.
. . . . . .
Vremea trece, *vremea* vine : (M)

(*Mi-or cînta* ar putea fi greșeală de tipar ; al doilea vers apare exact la fel și în versul 1 [= 16 = 80] al *Glosei*, căpătîndu-și forma nearticulată în retipărirea din „Convorbiri literare", 1 ianuarie 1884.)

Despărțire, v. 37—38 :

Din cît ești de copilă să-ntinerești mereu,
Și nu mai știi de mine, că nu m-oi ști nici eu. (C)
Să nu mă știi pe mine, cum nu (M)

Scrisoarea I, v. 135 :

Astfel încăput pe mîna a ori cărui te *va* drege (C)
a ori cărui, te *vor* drege, (M)

Scrisoarea a II-a, v. 7—12 :

Căci, întreb, la ce-*am începe să-ncercăm* în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă.
Acea tainică simțire, care doarme-n a *ta arfă*
În cuplete de teatru s-o desfac ca pe o marfă,
Cînd cu sete *caut* forma ce să poată să le-ncapă
Să le *scrii* cum cere lumea, vr-o istorie pe apă? (C)

la ce-*aș începe să încerc* în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă?
Acea tainică simțire, care doarme-n a *mea harfă*,
În cuplete de teatru s-o desfac ca pe o marfă?
Sau cu sete *să caut* forma ce să poată să-le-ncapă? —
Să le *scriu*, cum cere lumea (M)

(Anacolutul din *Convorbiri* e cam supărător.)

Scrisoarea a III-a, v. 68 :

Numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari. (C)
Însă-n zarea (M)

v. 75—76 :

— *Am venit* să mi te-nchini,
Să nu schimb a ta coroană într-o ramură de spini. (C)
„*Ai venit* să mi te-nchini,
Să nu schimb a ta coroană într-o ramură de spini?" (M)

(În edițiile următoare însă și Maiorescu scrie *Am venit*, ceea ce ar putea însemna că în prima ediție se află o greșeală de tipar.)

v. 225 :

Toți pe buze-*având* virtute (C)
Toți pe buze *au* virtute (M)

Scrisoarea a IV-a, v. 5—6

Prin ferestrele arcate după geamuri *tremur* numa
Lungi perdele (C)
după geamuri *se văd* numa (M)

v. 14 :

Cînd în cercuri *tremurînde*, cînd în brazde de văpae. (C)
Cînd în cercuri *unduioase* (M)

(În a doua și a treia ediție Maiorescu, modificarea suferă și o greșeală de tipar, devenind *îndoioase*.)

v. 139—144 :

Dar organele-s sfărmate, și-n strigări iregulare
Vechiul cîntec mai *străbate*, cum în nopți isvorul sare.
P-ici, pe colo mai străbate cîte-o *rază* mai curată

Dintr-un „Carmen seculare" ce-l visai şi eu odată :
Altfel şuieră şi strigă, scapără şi rupt resună
Se împing tumultuoase şi sălbatece pe strună (C)
Vechiul cîntec mai *pătrunde*,
P-ici pe colo mai străbate cîte-o *voce* mai curată
. . . . . .
Dar tot şuieră şi strigă,
Se împinge tumultoasă şi sălbatecă pe strună (M)

(Maiorescu a atenuat rima interioară, supărătoare, din versurile 139—141 ; versul 144 a fost trecut la singular, subiectul fiind *voce*, introdus de editor în locul lui *rază* din versul 141. Mai semnalez că Maiorescu a modificat şi titlul *Scrisorilor*, scriind peste tot *Satira...*)

Să facem o scurtă recapitulare. Ediţia Maiorescu a suprimat complet cîteva poezii publicate în „Convorbiri", a luat titlul unei poezii şi l-a dat alteia, a schimbat titlurile altor poezii, a făcut toate modificările enumerate mai sus (care ar putea fi înmulţite). Mai poate susţine I. Creţu că deosebirile dintre această ediţie şi prima formă tipărită nu sînt decît greşeli ale copistului, ale culegătorului, ale corectorului — şi nu intervenţii ale editorului ? Nu sînt „destul de multe" aceste modificări ca să ne facă să credem că şi deosebirile dintre *Luceafărul* din „Convorbiri" (şi din *Almanah*) şi cel din ediţia Maiorescu se datorează tot editorului ?

Că Maiorescu cerea în mod frecvent scriitorilor să facă în operele lor îndreptări sugerate de critic e un lucru binecunoscut. În 1876, Maiorescu îi scrie lui N. Gane propunîndu-i mai multe schimbări în nuvela acestuia, *Cîinele bălan* ; în aceeaşi scrisoare îi sugerează lui Creangă să „schimbe ceva" în *Moş Nichifor Coţcariul* şi îl roagă şi pe Eminescu „să facă *neapărat* o schimbare" în versul 137 din *Strigoii* („« vedem » este cu neputinţă şi strică tot" ; vezi I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare*, vol. III, p. 177 sqq. ; 186—187 ; vol. IV, p. XXXIII). Gane şi Creangă au executat cererea lui Maiorescu, dar Eminescu nu. În ediţie, criticul nu avea cum să „îndrepte" versul din *Strigoii*, pentru că *vedem* se află în rimă. Nici Duiliu Zamfirescu nu a fost mai docil, menţinîndu-şi forma iniţială (vezi prefaţa lui Mircea Zaciu la volumul *Spre mare*, 1962, p. XVIII-XIX, XXVII). Interesantă, chiar dacă nu trebuie înţeleasă literal, e şi următoarea relatare a lui Ion Pillat (*Mărturisiri*, în „Revista fundaţiilor...", 1 februarie 1942, p. 283) : [Maiorescu] „Îmi arăta drepturile imprescriptibile ale formei, indicîndu-mi greşelile de ritm şi de rimă pe care, cu mînă proprie, le îndreptase — schimbîndu-mi unele versuri complet. Ca să-mi liniştească emoţia de poet în faţa unor refaceri atît de radicale — mi-a spus, textual : « Aşa făceam şi cu versurile lui Eminescu ». Bietul Eminescu !"

E lesne de înţeles de ce, după îmbolnăvirea sa, Eminescu nu va fi putut rezista cererilor de modificări pe care i le va fi făcut Maiorescu (vezi Kakassy, *Eminescu...*, p. 359), de ce nu a cerut mai tîrziu restabilirea textelor, deşi Maiorescu îi propusese să facă „toate îndreptările ce le crezi de trebuinţă" pentru a doua ediţie (I. E. Torouţiu, *Studii...*, vol. IV, p. 187). Poetul, care, spre deosebire de alţii, nu a publicat niciodată

rectificările cuvenite la numeroasele greşeli cu care „Convorbirile" îi împestriţaseră poeziile (căci retipărirea *Scrisorii a III-a* în „Timpul" porneşte din alte imbolduri), nu a avut tăria sufletească să ceară corectarea ediţiei alcătuite de Maiorescu.

Cît priveşte valoarea estetică (vezi I. Creţu, *Rectificări...*, p. 51) a uneia sau a alteia din versiunile în discuţie (forma din „Convorbiri" sau cea din ediţia Maiorescu), socotesc că aceasta e cu totul altă poveste. La dezacordul dintre aprecierea dată de Ibrăileanu şi cea dată de Perpessicius versurilor

Tu eşti din forma cea dîntîi,
Eşti vecinică minune

din *Luceafărul* ediţiei Maiorescu, cred că se poate cita următorul fapt, chiar dacă nu întru totul paralel.

Încă din 1939 (vol. I, p. 499) Perpessicius găsea elemente eminesciene în *Închinare lui Ştefan Vodă*, încheindu-şi expunerea cu fraza: „*Cine dintre poeţii noştri putea, la epoca aceasta* [1871], *să scrie un poem de amploare, perfecţiunea şi înalta inspiraţie a poemului Putnei?*" (cursivul autorului). În 1952, poemul e din nou publicat (în vol. IV, *Postume*), iar în 1958 (vol. V, p. 54—57) editorul reia expunerea din primul volum, adăugînd frazei de mai sus un răspuns: „*mulţi îşi vor spune: nimeni*", „*afară de Eminescu*". ...Pentru ca, la puţin timp, problema *Poemului Putnei* să fie definitiv rezolvată, dar în celălalt sens: el nu aparţine lui Eminescu, ci lui D. Gusti, sub a cărui semnătură fusese publicat încă din 1871. Această categorică dezminţire a opiniei sale anterioare a fost înregistrată de Perpessicius (vezi *Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, 1961, p. 122—133) nu cu amărăciune, ci cu seninătatea perfectei obiectivităţi care-l caracterizează pe adevăratul om de ştiinţă la rezolvarea oricărei probleme, nu numai a uneia atît de însemnate.

Cînd se va demonstra cu fapte incontestabile, şi nu cu supoziţii, că versurile

Tu eşti din forma cea dintîi
Eşti vecinică minune,

că suprimarea celor patru strofe şi toate celelalte modificări suferite de *Luceafărul* îi aparţin lui Eminescu şi nu lui Maiorescu, vom recunoaşte cu toţii adevărul, cu aceeaşi obiectivitate şi seninătate.

*

Cît timp însă nu survin elemente noi şi documente de netăgăduit, toată expunerea de mai sus, împotriva celor trei argumente ale lui I. Creţu, duce în mod necesar la următoarea concluzie.

Luceafărul a fost trimis la Viena, spre sfîrşitul anului 1882, cu toate retuşările şi schimbările făcute de Eminescu. Versiunea *Almanahului*, abstracţie făcînd de erorile materiale, reprezintă deci ultima expresie a voinţei autorului: orice modificare a formei din *Almanah* trebuie respinsă ca o intervenţie a redacţiei „Convorbirilor literare", în cazul versului 117, şi a lui Maiorescu, în celelalte cazuri.

DEZBATEREA UNOR PROBLEME ACTUALE ALE LINGVISTICII

În ziua de 8 iunie a avut loc în aula Academiei R.P.R. o dezbatere cu privire la problemele actuale ale lingvisticii, organizată de Prezidiul Academiei R.P.R., cu sprijinul Comitetului de partid.

Şedinţa, deschisă de acad. Ilie Murgulescu, preşedintele Academiei R.P.R., s-a bucurat de participarea unui număr însemnat de academicieni, scriitori, cercetători ştiinţifici de specialitate, cadre didactice universitare, lucrători din edituri.

Acad. Iorgu Iordan, vicepreşedinte al Academiei R.P.R., directorul Institutului de lingvistică, a analizat, în referatul prezentat, principalele aspecte generate în domeniul studierii limbii de dezvoltarea lingvisticii matematice, a traducerii mecanizate, a folosirii modelelor matematice ale limbii. Problemele ridicate de referat au prilejuit discuţii deosebit de interesante, la care au participat academicienii : Al. Rosetti, Al. Graur, Em. Petrovici, T. Vianu, cercetătorii ştiinţifici : H. Wald, N. Gogoneaţă, C. Maneca, M. Iliescu, I. Rizescu, lectorii universitari : M. Manoliu, S. Marcus, P. Miclău.

În cuvîntul său, acad. Al. Rosetti s-a ocupat de raportul dintre lingvistica structurală sincronică şi cea diacronică. D-sa a precizat că nu poate fi vorba de o alegere între lingvistica tradiţională şi cea modernă, ci de dezvoltarea ambelor. În concluzie, vorbitorul a subliniat necesitatea adoptării unei atitudini critice faţă de teoriile lingvistice contemporane, din care avem datoria să îndepărtăm elementele idealiste.

Acad. T. Vianu, ocupîndu-se de unele aspecte ale raportului dintre metodele moderne de cercetare a limbii şi stilistică, a susţinut necesitatea studierii stilisticii cu metode moderne, ceea ce poate duce la aprofundarea faptelor individuale de stil şi la integrarea lor în ansamblul cercetării lingvistice.

Importanţa lingvisticii structurale şi matematice a fost relevată de acad. Emil Petrovici. Aplicarea metodelor matematice în lingvistică — a arătat d-sa — determină ridicarea cercetării pe o treaptă de abstractizare mai înaltă. În studiul relaţiilor însă nu trebuie să uităm că acestea au un aspect material, astfel încît substanţa pe care se bazează trebuie cunoscută sub toate aspectele ei şi, în consecinţă, sistemul limbii trebuie studiat în strînsă legătură cu sistemul social.

După ce a analizat raportul dintre lingvistica matematică şi lingvistică în general, acad. Al. Graur a insistat îndeosebi asupra problemelor litigioase, la a căror rezolvare lingvistica matematică — după părerea sa — n-ar putea fi de folos, deşi consideră că, în general, aceasta ar

putea aduce totuşi unele contribuţii pozitive în dezvoltarea cercetării lingvistice. Acad. Al. Graur a subliniat apoi necesitatea aplicării consecvente a principiilor filozofiei marxiste în studierea limbii, a abordării cu curaj a problemelor deosebit de grele pe care le ridică lingvistica generală, care este filozofia limbii. Pentru clarificarea multor aspecte teoretice, a subliniat acad. Al. Graur, este necesar să se aplice şi în lingvistică categoriile filozofice.

S. Marcus s-a referit, în cuvîntul său, la teoria modelelor matematice în lingvistică, relevînd funcţia gnoseologică a modelelor matematice şi schiţînd perspectivele modelării matematice a limbii, în special în lucrările de modelare probabilistică a unor aspecte diacronice.

Despre raportul dintre filozofie şi lingvistică a vorbit N. Gogoneaţă, cercetător principal la Institutul de filozofie, care a arătat că este necesară o mai strînsă legătură între cercetarea ştiinţifică din domeniul filozofiei şi aceea din domeniul lingvisticii, principala temă comună fiind raportul dintre limbă şi gîndire.

Ocupîndu-se de aplicarea metodelor matematice în lingvistică, P. Miclău a arătat că prin aceste metode s-ar putea elucida unele chestiuni legate de raportul dintre formă şi conţinut, de dezvoltarea semioticii. Totodată d-sa consideră că în studiile de lingvistică generală trebuie aprofundat specificul manifestărilor legilor şi categoriilor dialectice în limbă, paralel cu cercetarea categoriilor lingvistice.

H. Wald, şef de secţie la Institutul de filozofie, s-a referit la raportul dintre categoriile *cantitate — calitate, individual — general* în sfera de studii a diferitelor ştiinţe, criticînd esenţa neopozitivistă a unor discipline care se ocupă, în special, de individual, ceea ce duce la subiectivizarea individualului, prin aceasta la agnosticism şi deci la idealism subiectiv.

Maria Manoliu a vorbit despre delimitarea unităţilor fundamentale ale limbii pentru care e necesar să cunoaştem atît funcţionarea ei externă, cît şi organizarea ei internă.

În încheierea şedinţei, acad. Iorgu Iordan a făcut unele aprecieri asupra raportului dintre lingvistica structurală şi lingvistica matematică. D-sa a arătat de asemenea că problemele de lingvistică generală trebuie studiate ţinîndu-se seama de criticile aduse în „Lupta de clasă" (1962, nr. 4). În continuare, acad. Iorgu Iordan a subliniat că pentru abordarea lingvisticii generale este necesară cunoaşterea cît mai profundă a datelor furnizate de diferitele domenii ale lingvisticii.

★

Din intervenţiile participanţilor la discuţii a reieşit clar importanţa acestei dezbateri. În încheierea discuţiilor s-au luat hotărîri importante, menite să ducă la progresul lingvisticii româneşti. În aceste hotărîri se subliniază, printre altele, necesitatea studierii limbii atît cu metodele consacrate, cît şi cu metodele lingvisticii matematice şi structurale. Pentru aceasta trebuie susţinută, în revistele de filozofie şi de lingvistică, o largă dezbatere privitoare la problemele teoretice actuale ale lingvisticii, la aplicarea în lingvistică a categoriilor filozofiei marxiste.

I. R.

AL. GRAUR, *Etimologii romînești*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R. 1963, 193 p., in-12°.

Cu lucrarea de faţă, autorul s-a întors la uneltele sale mai vechi, bineînţeles fără să părăsească pe cele noi, cum dovedeşte întreaga lui activitate în domeniul disciplinei noastre. Această întoarcere este, cred, semnificativă pentru tov. Graur şi ar trebui să fie „exemplară" pentru alţi lingvişti, în special pentru cei tineri, care, deşi pornesc de la puncte de vedere diferite, de multe ori chiar contradictorii, îşi închipuie că pot, ba chiar sînt obligaţi să facă, încă de la primii lor paşi ştiinţifici, lingvistică generală, fie încercînd să arate valabilitatea tezelor marxist-leniniste în domeniul limbii, fie abordînd probleme de lingvistică structurală şi de lingvistică matematică.

Ceea ce impresionează puternic de la prima vedere în această nouă carte a lui Al. Graur este bogăţia extraordinară şi, pentru cine se apucă s-o citească de la un capăt la altul, aproape copleşitoare, de fapte, de interpretări şi adesea de idei dintre cele mai interesante, cu valabilitate de ordin general. Şi în studiile sale similare, publicate înainte de război, autorul a făcut proba unei foarte bune şi foarte largi informaţii cu privire la probleme etimologice, care, se ştie, nu pot fi rezolvate, cu şanse de a cîştiga convingerea specialiştilor, decît pe temeiul unei mari bogăţii de fapte, interpretate riguros din punctul de vedere al tuturor legilor lingvistice, ca să nu mai vorbesc de aspectul istoric al limbii în discuţie şi de cel teoretic, aplicabil limbajului uman ca atare. El a dovedit şi în cercetările sale anterioare din domeniul etimologiei că ştie să utilizeze toate aceste unelte nu numai cu îndemînare, ci şi cu succes. De astă dată s-a întrecut pe sine însuşi, ca să întrebuinţez o formulă banală, dar potrivită pentru caracterizarea situaţiei. Şi nu-i de mirare. Cei peste douăzeci de ani care s-au scurs de atunci încoace i-au adăugat cunoştinţe, i-au lărgit orizontul şi i-au sporit experienţa în munca aceasta atît de migăloasă care este cercetarea etimologică. De mirare (şi de ad-mirare!) mi se pare faptul că, în ciuda unei activităţi neobişnuit de bogate şi de variate, Al. Graur a găsit timpul necesar pentru a aduna atîta material romînesc şi străin (acesta din urmă aparţinînd la tot felul de limbi) şi pentru a-l elabora în condiţiile date. Altcineva, mai puţin zgîrcit la vorbă, ar fi făcut, pornind de la acelaşi material, o carte de două sau chiar de trei ori mai voluminoasă, fiindcă ar fi amplificat discuţiile, ceea ce destul de des socot că n-ar fi stricat, ci dimpotrivă, să facă şi tov. Graur. La toate aceste calităţi se adaugă o rară capacitate de analiză, care ar putea surprinde la un teoretician al limbajului: cuvintele supuse cercetării sînt descompuse în elementele lor alcătuitoare cu un ochi ager, căruia nu-i scapă nimic în urmărirea scopului final, acela de a stabili punctul de plecare al formaţiei în discuţie. Iar cînd, cum se întîmplă de multe ori, se impune să ia atitudine faţă de explicaţiile altora, operaţia

capătă un aspect polemic foarte viu, adesea dur.

Să vedem acum cîteva dintre ideile conducătoare ale autorului. În ce privește neologismele, se poate vorbi de o adevărată ostilitate față de influența franceză. Această atitudine se explică (și chiar se justifică, dar numai în parte) ca o reacție împotriva tendinței opuse, care caracterizează atît *Dicționarul Enciclopedic* al lui Candrea, cît și *Dicționarul limbii române moderne*. Am impresia însă că Al. Graur exagerează, poate tot atît de mult, în sensul contrar. Este evident că trebuie analizat atent fiecare caz în parte, dar, în general vorbind, nu cred că influența grecească poate fi pusă, cum face autorul, pe un plan superior celei franceze. Condițiile în care s-a exercitat aceasta din urmă au fost, încă din primele decenii ale secolului trecut, extrem de favorabile. Să nu uităm că primele noastre școli medii s-au organizat după model francez și că manualele școlare erau, de fapt, traduceri, mai mult ori mai puțin fidele, ale manualelor franceze. Mai mult decît atît. Au existat și școli cu franceza ca limbă de predare. Influența grecească s-a limitat la pătura suprapusă, destul de subțire, iar în momentul cînd s-ar fi putut răspîndi la categorii sociale mai largi, a întîmpinat concurența franceză, aceasta sprijinită de ideile revoluției din 1789, care atrăgeau burghezia noastră incipientă. Tov. Graur neglijează aproape cu totul faptul că adaptarea neologismelor (romanice, indiferent din ce limbă ne-au venit) s-a făcut după model latinesc. De aceea eu nu pot crede că substantivele în *-agiu* au venit t o a t e din italiană, cum rezultă, de altfel, indirect, dar destul de clar, din înseși spusele sale de la p. 122—123 : „Forma cu *-agiu* a rămas numai acolo unde formația era alta decît fr. *-age* < lat. *-aticum* (*adagiu, contagiu, naufragiu, sufragiu*, care au încă în latinește terminația *-agium*)". Repet însă cele spuse mai înainte, și anume că trebuie să se analizeze pe bază de texte (eventual și de alte izvoare) fiecare caz în parte. Afirmația de la p. 15 : „în momentul cînd au fost împrumutate (pe la 1800)[1], greaca era limba străină cea mai bine cunoscută în orașele din Muntenia și din Moldova și ea era cu siguranță mai potrivită decît italiana sau franceza ca să furnizeze românei termeni de civilizație" mi se pare prea categorică[2] și are nevoie de o documentare „istorică".

Neglijarea acestui aspect al problemei, complicată cu neluarea în considerație a factorului geografic, duce uneori la exagerări și în ce privește influența unor limbi slave moderne. Destul de des autorul propune etimologii rusești pentru cuvinte fie populare, fie existente în limba română comună. Este, de pildă, cazul lui *tort* și *tuș* (p. 45), al lui *dălog* (p. 86 : „S-ar părea că *dolog* e de origine ucraineană, iar *dălog* reproduce pronunțarea rusească" ; de ce *dolog* n-a putut deveni pe teren românesc *dălog* prin disimilație ?), *dămol* (p. 90 : „Forma moldovenească, cu *ă* pentru *o* neaccentuat, ne trimite spre limba rusă" ; v. observația privitoare la *dălog*). Influența rusească s-a exercitat la noi în împrejurări destul de asemănătoare cu cea franceză (la începuturile acesteia), adică mai mult de la distanță și asupra unui cerc de vorbitori restrîns, aparținînd claselor conducătoare. Direct, prin contact de la popor la popor, a fost influențată limba noastră (în graiurile ei estice și nord-estice) de ucraineană. Pentru motive de ordin geografic nu mă convinge, de exemplu, explicarea, prin acest ultim idiom, a lui *sfoară*, cuvînt general românesc.

Rezerve de aceeași natură aș face și cu privire la etimologiile sîrbești propuse pentru cuvinte răspîndite și în regiuni situate la mare distanță de granița noastră cu vechea Serbie. Este, între altele, cazul lui *crivală* (p. 81), al lui *dălbină — dulbină* (p. 85)[3] sau al lui *godac* (p. 97).

[1] E vorba de cuvinte ca *englez, francez* etc. Este absolut sigură, fie și cu oarecare aproximație, data indicată ?

[2] Mai ales în partea ei finală.

[3] Aici intervine și ipoteza unui împrumut din vremea în care limba sîrbă mai păstra pe *-l-* în prototipul acestor cuvinte. Sînt ele oare așa de vechi în românește ?

În ce priveşte influenţa bulgară, surprinderea mea este şi mai mare, pentru că uneori cuvintele romîneşti în chestiune exprimă noţiuni care au fost, cred, cunoscute de romîni înaintea vecinilor noştri de la sud de Dunăre. (Aceasta, datorită condiţiilor istorice, mai favorabile la noi din punct de vedere atît cronologic, cît şi social-politic.) Afirmaţia autorului este categorică în acest sens pentru *zahăr* (p. 160—161), şi aceasta, din cauză că grec. ζάχαρι, acceptat de toată lumea, prezintă dificultăţi fonetice : *ă* în silaba finală (în loc de *a*) şi dispariţia lui *-i*. Să fie acesta singurul exemplu de prefacere în *ă* a unui *a* neaccentuat şi de depalatalizare a lui *-r* (< *ri* > *rį* > *ŕ*) în limba noastră? În alte cazuri, etimologia bulgărească este invocată împreună cu una grecească sau turcească, de pildă *avocatlic*[1] (p. 51—52), *ofta* şi *văita* (p. 53). Chiar pentru *livrea* se pune întrebarea (p. 50), dacă n-a fost influenţat de bulg. диврея.

Astfel de exemple arată totodată, după părerea mea, o anumită minimalizare a capacităţii limbii romîne de a crea cuvinte cu propriile ei mijloace. Impresia aceasta mi-o fac foarte clar explicaţiile propuse pentru unele cuvinte în *-ez*, ca *irlandez*, *olandez* (p. 14), sau pentru *şezătoare*, care ar fi avut ca model bulg. седянка (p. 139). Cu privire la acesta din urmă, se poate pune întrebarea dacă şi bulgara a imitat altă limbă, iar în alternativa negativă, de ce ea a putut şi romîna n-a putut forma un derivat de la tema *şed-*.

Altă obiecţie de ordin teoretic este următoarea. Numeroşi lingvişti se conduc, în stabilirea etimologiilor, după principiul, pe care eu îl consider just, că atunci cînd avem două omonime se impune, pînă la proba contrară, să le explicăm la fel; să vedem, adică, în ele un singur cuvînt la origine. Am reţinut două exemple, pentru mine absolut convingătoare în acest sens. Primul este (p. 144—145) *a spori*, cu sensurile „a răspunde obraznic", „a trăncăni" : citatul (din Glosarul lui Ciauşanu) *să nu sporeşti* (*la vorbă*) arată, cred eu, foarte clar (în special prin adaosul *la vorbă*) că avem a face cu *a spori* „a înmulţi", cum rezultă din întreaga discuţie, bazată tot pe informaţiile găsite în glosarul amintit (cf. *a întoarce*, adică *a întoarce vorba*, glosat prin „eu zic u n a şi el zice z e c e"). Şi mai limpede se prezintă lucrurile în cazul lui *tu* din construcţia *nici tu casă, nici tu masă* (p. 158—159), pe care eu l-am explicat în *Stilistica limbii romîne*, p. 125[2], ca identic cu pron. pers. *tu*. Afirmaţia (p. 158) „Nu văd cum *nici tu junghi, nici tu friguri* s-ar putea adresa persoanei a II-a, şi, dacă ar fi aşa, de ce pronumele se repetă în faţa fiecărui substantiv" mă surprinde, fiindcă o face un atît de bun cunoscător al limbii familiare. Aici avem numai formal pers. II, în realitate este vorba de persoana (a III-a !) generală, în care se cuprind şi vorbitorul şi interlocutorul lui (în cazul de faţă, tot el !) şi orice altă persoană aflată în aceeaşi situaţie. Repetarea pronumelui are valoare stilistică (la fel cu întreaga construcţie) : exprimă insistenţa vorbitorului în legătură cu fiecare dintre lucrurile neplăcute care i se puteau întîmpla în împrejurarea dată. Să se compare spusele cuiva nemulţumit că ostenelile lui nu sînt apreciate sau răsplătite după merit : *lucrez cu pasiune şi cu pricepere, mult mai bine decît alţii, şi nici tu primă, nici tu evidenţiere!* Este nevoie să recurgem, cum face tov. Graur, la slav. (= bulg.) *ni to ... ni to*, din formule, pe care le redau în traducere, ca *nici sănătos, nici bolnav* sau *afară de Ganail, nu avea nici băiat, nici fată*, care nu se potrivesc absolut de loc cu cele romîneşti? Afară de asta, cum s-ar putea justifica un împrumut („traducere" din bulgară) pentru o expresie din limbajul afectiv, aşa de spontan prin însăşi natura lui? Ca să nu mai amintesc de explicaţia, atît de forţată, propusă pentru *nici* (*tu*) : „o formă hipercorectă" pentru *ni* (*tu*).

[1] Dacă *savantlic*, să zicem, e o formaţie romînească, de ce n-ar fi la fel *avocatlic*?

[2] Explicaţia a fost acceptată de Gramatica Academiei. Să se compare, pentru înţelegerea interpretării propuse de mine, mai ales exemplele din nota 2 de la p. 125 a *Stilisticii*.

Cîteva observaţii de amănunt. P. 17: *japonez* este, cred eu, o formaţie romînească de la *japon-* („tema" lui *Japonia*[1]); cf. *olandez* al. de *Olanda*, *suedez* al. de *Suedia* etc., toate, cu siguranţă, mai vechi în limba noastră decît *japonez*. P. 30—34: toată discuţia, pornită de la *zaharniţă*, prezintă interes prin ipotezele enunţate, dar nu duce la un rezultat practic; afară de asta, mi se pare curios că autorul preferă, cel puţin teoretic, o soluţie aşa de artificială (<*zahărarniţă*) celei acceptate de toată lumea, pe care o respinge numai din cauză că *zahăr* + *-niţă* trebuia să dea *zahărniţă*. De ce n-am admite că *zaharniţă* a luat naştere în graiurile unde se spune *zahăr*? E mai puţin verosimilă o asemenea presupunere decît cealaltă? P. 38: în discuţia privitoare la *ţolinc(ă)* trebuie să se ţină seamă şi de varianta *ţolic(ă)*, răspîndită în sudul Moldovei. P. 39: punerea pe acelaşi plan, în legătură cu formaţiile diminutivale, a lui *bădiţă*, termen prin excelenţă afectiv, cu *doniţă* nu mi se pare potrivită. P. 45: afirmaţia „... avem dreptul să credem apriori că un feminin francez devenit neutru sau masculin în romîneşte a trecut prin faza masculină rusească" e cam riscată; cf. *fason*, *rezon* etc. P. 47: aceeaşi observaţie în legătură cu ideea că „punctul de plecare [al transformării femininelor franţuzeşti nume de obiecte în neutre romîneşti] îl formează tiparul slav în care au fost turnate primele împrumuturi din franţuzeşte"; aici afirmaţia are un caracter de generalitate care nu văd cum s-ar putea dovedi istoric, adică prin fapte. P. 65: explicaţia propusă pentru *boţăl* se împiedică de faptul că singularul lui *şuboţăli* (feminin!) nu poate fi decît *şuboţă*, trebuia, deci, să avem *boţă*, nu *boţăl*. P. 68: nu văd de ce *carantină* ar veni din turceşte, şi nu din ruseşte, cînd se ştie că măsuri sanitare moderne s-au luat la noi o dată cu introducerea Regulamentului Organic; contează mai mult amănuntul fonetic (lipsa lui *-a* la cuvîntul rusesc) decît împrejurarea istorică? P. 69: *cincantin* este de origine italiană pentru motive tot de conţinut, căci, după cît ştiu, această specie de porumb, care devine matur în 50 de zile, este o creaţie italienească[2]. P. 73: îmi vine greu să cred că n. top. *Coranul* este identic cu *corhan*. Nu trebuie să uităm că toponimicele sînt adesea creaţii artificiale, provenite, adică, de la indivizi izolaţi, mai mult ori mai puţin culţi, sau de la oficialitate (şi nu numai în cazul aşezărilor omeneşti). Afară de asta, „amuţirea" lui *h* (velar!) după o sonantă (*r*) ar avea nevoie de o documentare. Sînt reale sau măcar posibile forme fără *h* de la *borhot*, *marhă* (dial.), *tarhon* sau (ca să dau şi un exemplu cu *h* precedat de cealaltă sonantă lichidă) *chiolhan*? P. 84: mă îndoiesc că astăzi *damă* „s-a ridicat din nou pe scară socială, revenind la situaţia lui primitivă"; argumentul că s-a păstrat în *lenjerie de damă* sau *damă de pică* explică numai faptul că în astfel de formule acest substantiv nu s-a degradat semantic vorbind, datorită tocmai contextului[3]. P. 94: cred că nu pot fi puse pe acelaşi plan formaţiile *vinecior* < *vînăt* şi *fecior* < *făt*. P. 96: *zahar de gheaţă* se spune (sau se spunea) curent şi în sudul Moldovei pentru *zahăr candel*. Calcul după rusesţe, dacă îl acceptăm, urmează să-l atribuim limbajului comercial, nu vorbirii familiare sau populare. P. 111: la întrebarea „Se pronunţă oare undeva *luńină*" răspund eu afirmativ, şi anume în graiurile moldoveneşti. P. 117: pentru a explica finala lui *mocirlă* (<slav. *-ilo*) nu-i necesar să recurgem la epenteza unui *r* „de origine expresivă" (cum s-ar justifica, fie afectiv, fie intelectual, expresivitatea la un asemenea cuvînt?); există sinonime *moceră* (> *mociros*) şi *moceriţă*, de la care s-a putut extinde *r* printr-un fel de contaminaţie. P. 117: *mraniţă* însemnează, în sudul Moldovei (cu si-

[1] La geografie (în şcoală!) s-a vorbit (şi se vorbeşte!) mai întîi despre ţări şi apoi despre oamenii care trăiesc în ele.

[2] Vezi explicaţiile date de mine în *Omagiu Profesorului Ilie Bărbulescu*, Iaşi, 1931, p. 33—34. Cf. şi „Dacoromania", IV, p. 800.

[3] Folosit în alte împrejurări, *damă* continuă să aibă sens peiorativ. Cine spune, fără anumite intenţii, *te-am văzut la teatru cu o damă*?

guranţă şi aiurea) „pămînt negru", cum presupune autorul. Sînt surprins că dicţionarele îl glosează prin „gunoi", „pămînt îngrăşat cu gunoi". Avem a face, fără îndoială, cu o înţelegere greşită a textelor : *mraniţa* serveşte, într-adevăr, exact ca gunoiul, la fertilizarea unui teren arid, nisipos etc. P. 121 : pentru *neleapcă*, v. acum etimologia propusă de mine (SCL. XIV, p. 22). P. 126 : să fie *pasenţă* „singura formă răspîndită astăzi"? Eu nu folosesc acest cuvînt, dar, dacă l-aş folosi, aş spune *pasienţă*. Forma fără *i* o simt semicultă. P. 129 : „slăbiciunea" tov. Graur pentru limba greacă, în legătură cu etimologia atîtor cuvinte romîneşti, îl determină să creadă că *pocher* provine din greceşte, la fel cu atîtea alte cuvinte din terminologia jocurilor de cărţi. Toate celelalte exemple date de el se referă însă la jocuri (devenite) „populare", pe cînd pocherul a fost şi continuă să fie, acolo unde se mai practică, un apanaj al oamenilor „rafinaţi". De aceea cred că originea lui trebuie căutată tot în Occident, eventual prin intermediu rusesc (cum se sugerează în paranteza finală a articolului). P. 140 : *smicea* (*zmicea*) „vărguţă", „mlădiţă" are temă slavă (*zmij* „şarpe") şi provine din bulg. *змийче* „serpentin", cum am arătat în „Zeitschrift für romanische Philologie", I, p. 121. P. 146—147 : faptul că *susur* este accentuat pe prima silabă nu mi se pare suficient pentru a recurge la un împrumut din greacă ; accentul s-a putut muta sub influenţa lui *murmur*. P. 156 : în legătură cu *a tîrî piciorul* pot aduce informaţia că în sudul Moldovei mireasa este îndemnată de prietenele ei încă nemăritate (sau de mamele acestora) să „tîrască piciorul", adică să tragă cu piciorul capătul ţolului la plecarea de acasă sau capătul covorului la biserică[1], pentru ca să se poată mărita şi ele cît mai repede.

Mulţimea observaţiilor şi de ordin teoretic şi de amănunt dovedesc, cum cred că se vede lesne, interesul şi atenţia cu care am citit cartea atît de instructivă a lui Al. Graur[2].

IORGU IORDAN

DICŢIONAR ENCICLOPEDIC ROMÎN, Vol. I: A—C
Academia Republicii Populare Romîne — Editura politică, Bucureşti, 1962 [880 p.]

În Editura politică a apărut, la sfîrşitul anului 1962, primul volum al *Dicţionarului enciclopedic romîn*, care se va tipări în patru volume şi va cuprinde 46 000 de termeni.

Dicţionarul enciclopedic romîn umple un gol de mult simţit, deoarece cele cîteva lucrări cu caracter enciclopedic, apărute în trecut, au fost, fie întocmite de pe poziţii idealiste, avînd o informare săracă şi adesea neştiinţifică, fie limitate — cele mai multe dintre ele — la un singur domeniu de activitate, adresîndu-se unui grup restrîns de specialişti.

După cum se arată în prefaţa *Dicţionarului enciclopedic romîn*, „Cuvintele comune ale limbii, precum şi termenii de îngustă specialitate, nu sînt prezenţi în dicţionar. Lucrarea nu înlocuieşte deci dicţionarul limbii romîne şi dicţionarele de specialitate". Definiţiile ample şi clare sînt însoţite de 6 000 de ilustraţii şi peste 200 de hărţi şi planşe. Sînt date unele indicaţii asupra etimologiei cuvintelor în măsura în care ele ajută la înţelegerea definiţiei, notîndu-se elementele etimologice originare, şi nu filiera prin care ne-au venit termenii respectivi. De asemenea,

[1] Acest ultim amănunt (unde anume să se producă gestul) nu-l am clar în minte.

[2] O greşeală de tipar, supărătoare, căci se repetă, este transcrierea sub forma *Dahl* a numelui lui *Dal'* (*Даль*), autorul celebrului dicţionar al limbii ruse din secolul trecut, retipărit nu de mult în U.R.S.S.

este indicată pronunțarea la numele proprii și la cuvintele comune străine, în cazul cînd acestea prezintă dificultăți pentru cititorul romîn.

Dicționarul enciclopedic romîn, întocmit de un colectiv al Academiei Republicii Populare Romîne și al Editurii politice, reprezintă rezultatul colaborării a peste 400 de oameni de știință, artă și cultură. Dicționarul îmbrățișează ramurile fundamentale ale științei, definind noțiuni, metode și curente, evenimente și personalități, scriitori și opere reconsiderate și valorificate, precum și opere progresiste acumulate în patrimoniul culturii naționale și universale. Cu toate că domeniile sînt multiple, variate și complexe, conținutul primului volum reflectă o concepție și o tehnică unitară.

Dicționarul enciclopedic romîn reprezintă o realizare de mare actualitate. „Lupta de clasă" relevă, pe drept cuvînt, că: „Pentru țara noastră, apariția unui dicționar enciclopedic era cerută de marile prefaceri sociale, politice, economice și culturale înfăptuite în ultimele două decenii, fiind accentuată și de lipsa unei lucrări enciclopedice care să îmbine calitatea de operă științifică cu calitatea de a fi accesibilă maselor largi" (nr. 8/1963, p. 65). Desigur că rezolvarea grelei sarcini de a elabora prima lucrare enciclopedică științifică și la nivelul progresului general contemporan n-a fost de loc ușoară și tocmai din această cauză primul volum nu este scutit de lipsuri. Definițiile sînt uneori tehniciste, mai ales în domeniul științelor exacte (matematică, fizică, astronomie, geologie, biochimie), alteori se observă stîngăcii în redactare; unele articole, fiind prea încărcate, depășesc limitele unei definiții de dicționar și apar ca mici studii monografice. În domeniul tehnicii, întîlnim articole în care nu este sau este prea puțin descris obiectul sau procesul definit. Au fost înregistrate unele cuvinte din limba comună care n-ar fi trebuit să figureze în dicționar (ex. *bere, bomboană, brînză, camion, caș, catifea*), alteori s-a dat indicația de domeniu fără ca aceasta să fie necesară, deoarece delimitarea este făcută chiar prin genul proxim al definiției (ex. *ciroză* (MED.), boală...; *clocotiș* (BOT.), arbust...; *busuioc* (BOT.), plantă...; *avă* (PESC.), unealtă de pescuit...; *armament* (MILIT.) ș.a.). La unele articole din domeniul dreptului, de exemplu, s-au dat definiții corecte pentru juriști, precise și perfecte din punctul de vedere al proprietății termenilor, însă greu accesibile pentru cititorul obișnuit (ex. *act* „manifestare de voință..."; *consignație* „formă a contractului de comision..."); la fel se întîmplă și în alte domenii (ex. în chimie, *coloidul* este definit ca: „sistem polifazic obținut prin dispersarea unei substanțe...", iar în construcții, *convertirea* este „trecerea treptată a profilului transversal al unei căi în curbă pe distanța de tranziție dintre aliniament și curba propriu-zisă..."). În privința etimologiilor, *Dicționarul enciclopedic romîn* ar fi trebuit să fie mai larg, adică ar fi trebuit să indice mult mai multe etimologii, mai ales cînd acestea ar fi putut completa definițiile. De asemenea, unele indicații etimologice păcătuiesc prin lipsa de claritate (ex. *alopecie*). În sfîrșit, menționăm că *Dicționarul enciclopedic romîn* este o frumoasă realizare a graficii noastre de carte, distinsă cu o diplomă specială de Comitetul de stat pentru artă. Ilustrațiile sînt frumos prezentate, planșele — mai ales cele colorate — (ex. *Bălcescu* — Tattarescu, *Pădurea de fagi* — I. Andreescu, *Harta cerului, Arhitectura universală și arhitectura populară din Romînia, Crestături în lemn, Costume populare din R.P.R., Cristale* ș.a.), precum și hărțile și figurile tehnice sînt bine realizate. Mai puțin izbutite sînt însă unele desene încadrate în text; contururi vagi, schițare sumară, ceea ce lasă impresia unui lucru nefinisat. Poate că n-ar fi fost rău să fie date și planșe care să privească istoric unele obiecte sau fenomene.

Cele cîteva observații ale noastre nu diminuează valoarea *Dicționarului enciclopedic romîn*, a cărui importanță social-politică și cultural-științifică rezultă și din aprecierea de care se bucură în rîndul cititorilor. Este o lucrare așteptată de multă vreme, apariția ei marcînd o contribuție științifică merituoasă.

Luiza Seche

N. MIHĂESCU, *Limba noastră. Probleme de lexic şi construcţii gramaticale*, [Bucureşti], Editura didactică şi pedagogică, 1963, 132 p.

Autorul volumului recenzat este cunoscut cititorilor mai ales prin activitatea pe care a depus-o în ultimii patru ani, ca semnatar al rubricii „Limba noastră" din „Informaţia Bucureştiului"[1]. Numărul notelor publicate pînă în prezent în ziarul amintit — peste 170! — situează pe N. Mihăescu printre cei mai activi militanţi ai acţiunii de cultivare a limbii, acţiune care, în ultimii ani, a cunoscut o atît de largă dezvoltare.

Apărute într-un ziar mult mai răspîndit decît oricare dintre periodicele şi lucrările de specialitate, tratînd probleme specifice stadiului actual al limbii, redactate în formă accesibilă, notele lui N. Mihăescu au contribuit în mare măsură la popularizarea normelor limbii romîne literare actuale în rîndurile marelui public[2].

*

În afară de *Introducere*, în care sînt prezentate, pe scurt, problemele principale ale limbii literare şi, în special, ale cultivării limbii (definiţia conceptului, ce este o greşeală de limbă, stilurile limbii etc.), volumul cuprinde următoarele capitole: *Chestiuni privitoare la vocabular* (p. 13—25), *Forme ale unor cuvinte flexibile* (p. 26—48), *Forme lexicale invariabile* (p. 49—63), *Aspecte ale acordului gramatical. Construcţii sintactice* (p. 64—85), *Formule gramaticale corelative* p. 86—95), *Expresii tipice* (p. 96—105), *Aspectul fonetic şi ortografic al unor cuvinte* (p. 106—117), *Semne ortografice* (p. 118—123), *Cu privire la punctuaţie* (p. 124—127).

Dintre cele peste 170 de note din ziar, N. Mihăescu a renunţat la cele care se ocupau de greşeli de limbă nesemnificative, apărute cu totul sporadic şi la răspunsurile date întrebărilor puse de cititori cu privire la probleme de limbă cu totul speciale[3].

Ordinea în care au apărut notele în ziar a fost întîmplătoare şi nici nu putea fi altfel, deoarece, din motive uşor de înţeles, o organizare a notelor — după temele lor — este greu de făcut în condiţiile publicării lor în decurs de mai mulţi ani. În volum, paragrafele cu teme asemănătoare au fost grupate în acelaşi capitol, deşi autorul a avut de întîmpinat o greutate care aproape niciodată nu poate fi înlăturată şi anume aceea că un fapt de limbă oarecare poate fi considerat, simultan, din mai multe puncte de vedere (din punct de vedere lexical, morfologic etc.). Aşa se explică de ce în unele dintre paragrafele capitolului *Forme ale unor cuvinte flexibile* sînt discutate, pe lîngă probleme de morfologie (conform titlului capitolului), şi probleme de sintaxă sau chiar de lexic. Semnificativ, în acest sens, este paragraful „*A împrumuta*" (p. 42—43), care începe cu explicarea valorilor semantice ale acestui verb şi continuă cu indicarea construcţiilor sintactice în care e utilizat[4]. În această situaţie, cred că bine a făcut N. Mihăescu că nu a organizat volumul pe părţi net delimitate după criteriul compartimentelor limbii (vocabular, morfologie, sintaxă etc.).

[1] Prima notă, care inaugurează rubrica de cultivare a limbii din „Informaţia Bucureştiului", apare la 30 septembrie 1959, în nr. 1912. Pentru titlurile şi indicaţiile bibliografice ale acestor note, vezi „Limba romînă", numerele 4/1960, 4/1961, 4/1962 şi 4/1963.

[2] Vezi Flora Şuteu, *Note pe marginea activităţii lingvistice din ultimul trimestru al anului 1959*, în „Limba romînă", IX (1960), nr. 2, p. 94—95, V. Guţu-Romalo, *Activitatea lingvistică în primul trimestru al anului 1960*, *ibidem*, nr. 3, p. 87, I. Dănăilă, I. Ionică, P. Miclău, I. Rizescu, *Aspecte ale activităţii lingvistice din ţara noastră în anul 1962*, *ibidem*, XII (1963), nr. 3, p. 300—301.

[3] Vezi, de exemplu, notele apărute în „Informaţia Bucureştiului", nr. 2012 din 25 ianuarie 1960, p. 2 şi nr. 2241 din 19 octombrie 1960, p. 2.

[4] Vezi şi paragraful „*A sesiza*" (p. 43—44) care cuprinde explicaţii ortografice şi sintactice.

Altă problemă legată de trecerea materialului din note în volum a fost aceea a prelucrării redactărilor anterioare.

Din lipsă de spaţiu, explicaţiile şi comentariile din notele apărute în ziar erau, uneori, lapidare şi incomplete, exemplificările erau puţine (în majoritatea cazurilor cîte 2—3 pentru fiecare notă) etc. Aceste aspecte apar — este drept, destul de rar — şi în volum şi puteau fi evitate.

O calitate a lucrării este şi aceea că autorul a ştiut să aleagă — pentru ilustrarea discuţiilor referitoare la o normă oarecare a limbii literare — exemple semnificative din autori clasici, din scriitori contemporani sau din periodice actuale în care norma respectivă este aplicată corect[1]. În ceea ce priveşte citatele cu greşeli, ar fi fost poate mai bine dacă, în unele paragrafe, N. Mihăescu nu ar fi renunţat cu totul la exemplificări de acest fel[2]. Cu alt prilej[3], mă întrebam de ce, în notele din ziar, autorul dădea foarte rar trimiterea exactă la textele de unde erau scoase citatele cu greşeli. Aceeaşi întrebare mi-o pun şi acum, cu atît mai mult cu cît, în volum, au fost lăsate la o parte trimiterile chiar acolo unde, în redactările anterioare, ele apăreau[4].

Introducerea are calitatea de a expune, pe înţelesul tuturor, noţiuni care sînt necesare pentru înţelegerea, de către marele public, a scopurilor urmărite de acţiunea de cultivare a limbii şi, implicit, de autor prin publicarea volumului. Se impun cîteva precizări asupra unora dintre afirmaţiile din *Introducere*. La p. 7, vorbind despre limba literară, N. Mihăescu arată că „multă vreme a dominat ideea că numai scrierilor cu caracter beletristic le este proprie limba literară" şi lasă să se înţeleagă că nu este de acord cu această idee. Definiţia este reluarea aceleia date de către acad. Iorgu Iordan în lucrarea *Despre „limba literară"*, din SCL, V (1954), nr. 1—2, p. 151—163: *„Limba literară reprezintă aspectul cel mai evoluat al limbii întregului popor* aspect ce se perfecţionează continuu prin activitatea *marilor scriitori"* (sublinierea mea, — *I.D.*). Urmează trimiterea la lucrarea amintită a acad. Iorgu Iordan. Definiţia din SCL nu se referă însă la „activitatea marilor scriitori", ci la „activitatea celor care au folosit-o în operele lor scrise"[5]. Această primă parte a definiţiei lui N. Mihăescu vine în contradicţie şi cu cea de-a doua parte, în care se spune: „Limba literară este astăzi înţeleasă ca limba tuturor oamenilor culţi ai unui grup lingvistic întreg. *Ea este, deopotrivă, limba operelor artistice, a celor ştiinţifice şi ideologice, a presei, a documentelor oficiale* etc." (sublinierea îmi aparţine, — *I.D.*). De data aceasta, interpretarea definiţiei acad. Iorgu Iordan este bună. Ideea că limba literară evoluează aproape exclusiv prin activitatea scriitorilor se mai întîlneşte la p. 8: „Normele limbii literare actuale s-au impus ca generalizări ale cîştigurilor unei experienţe scriitoriceşti cu adînci rădăcini în graiul viu al poporului".

La p. 9, autorul discută despre normele limbii literare şi subliniază că „orice încălcare a acestor norme, chiar dacă exprimarea se face nu în scris, ci oral, constituie o *abatere* de ordin lingvistic" (sublinierea autorului, — *I.D.*). Sînt cu totul de acord cu această părere, dar cred că mai este nevoie de o precizare: o parte dintre aceste abateri pot deveni, mai tîrziu, norme[6]. Precizarea mi se pare

[1] Vezi paragrafele *Cînd subiectul e multiplu* (p. 64—65), *Alte cazuri de construcţii sintactice defectuoase* (p. 74—75).

[2] De exemplu, în paragrafele *„O leacă" sau „oleacă"?* (p. 111), *Linia de dialog şi de pauză* (p. 120—121), *Două expresii populare cu înţeles identic* (p. 97—98), *Alte expresii populare* (p. 98—99).

[3] Cf. I. Dănăilă, I. Ionică, P. Miclău, I. Rizescu, *op. cit.*

[4] Compară notele *Un aspect al acordului gramatical* (IB, nr. 2080 din 13 aprilie 1960, p. 2), *Cînd „pe" nu e folosit cum trebuie* (ib., nr. 2110 din 18 mai 1960, p. 2) cu paragrafele corespunzătoare din volum, respectiv, *Cum apare uneori articolul posesiv (genitival)*, (p. 26—27), *Cînd „pe" rămîne în afara exprimării* (p. 58—59).

[5] Cf. acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 156.

[6] Cu altă ocazie, am discutat mai pe larg această problemă. Vezi „Limba romînă", XII (1963), nr. 4, p. 333.

importantă, pentru că de acceptarea sau de respingerea acestui punct de vedere depinde atitudinea pe care o luăm cînd analizăm faptele de limbă : dacă îl respingem, vom combate chiar şi abaterile care se generalizează sub ochii noştri şi care tind să devină normă (vezi mai departe discuţia despre *a evidenţia*).

Considerînd că o prezentare a conţinutului fiecărui capitol nu este necesară, ţin să subliniez că marea majoritate a cazurilor discutate şi condamnate de autor reprezintă, într-adevăr, greşeli de limbă. Unele dintre ele apar foarte des în vorbire sau în diferite texte scrise, după cum o dovedeşte faptul că au mai fost prilej de discuţie în mai multe articole şi note de cultivare a limbii. Din această categorie fac parte *însuşi* folosit invariabil (p. 31), *între* confundat cu *dintre* (p. 56), acordul gramatical (p. 64—67, 70—74) sau problema paronimelor (p. 18).

Comentariile pe marginea cazurilor discutate sînt interesante. Conciziunea şi claritatea expunerii reprezintă alte calităţi ale acestor comentarii. Din dorinţa de a fi cît mai concis, autorul dă însă unele indicaţii care, poate, ar fi trebuit să fie mai dezvoltate. La p. 90, se arată că formula corelativă *pe de o parte... pe de alta* este folosită în mod greşit (trunchiată) şi se dau exemple în care fie partea întîi, fie partea a doua a construcţiei este lăsată la o parte. Ar fi fost bine dacă s-ar fi spus că formularea *pe de altă parte* [1] poate să apară fără corelativul ei atunci cînd nu are valoare adversativă şi cînd înseamnă „de altfel", „altminteri". Am impresia că autorul este, cîteodată, prea categoric în aprecierea faptului de limbă discutat. Astfel, la p. 46, remarcă : „În legătură cu *a evidenţia*, e de observat tendinţa de a i se da acestui verb un sens greşit". Şi, mai departe : „Altul fiind înţelesul lui *a evidenţia*, acesta nu poate fi întrebuinţat, pentru *a* exprima ideea de *a pune în lumină*, de *a da la iveală*" [2]. Cred că nu sînt atît de îndepărtate sensurile vechi ale verbului („a se deosebi", „a se distinge", „a recunoaşte succesele în muncă obţinute de cineva") de acest sens nou şi nu văd de ce ne-am împotrivi la îmbogăţirea semantică a verbului, cu atît mai mult cu cît noul sens oferă avantajul că putem exprima, într-un singur cuvînt, o noţiune pe care, altminteri, o redăm printr-o perifrază [3].

Între stilurile limbii nu există graniţe de netrecut şi „migrarea" termenilor dintr-un stil într-altul este un fenomen obişnuit. De aceea nu mi se pare că trebuie să condamnăm sensul nou pe care l-a primit cuvîntul *context* şi anume acela de „ansamblu" [3]. Evoluţia semantică a cuvîntului, de la sensul de „text mai larg dintr-o scriere în care se încadrează un cuvînt sau un pasaj interesant dintr-un anumit punct de vedere" la acela de „ansamblu" este firească [4]. Cuvîntul a căpătat noul sens în momentul în care a trecut din limbajul lingvistic, unde avea un sens concret, în alte limbaje.

*

Lucrări ca aceea semnată de N. Mihăescu sînt foarte utile în etapa actuală a dezvoltării limbii romîne literare. Sînt convins că volumul recenzat va fi foarte mult citit şi, în acest fel, va contribui la deprinderea vorbitorilor cu o exprimare corectă, cît mai variată şi cît mai expresivă.

I. Dănăilă

[1] Subliniez că este vorba de formularea *pe de altă parte*, şi nu *pe de alta* care nu poate să apară niciodată fără corelativ.

[2] Autorul se referă la următorul citat : „Subiectivitatea scriitorului denaturează realitatea obiectivă cînd vine în contradicţie cu ea şi o *evidenţiază* cînd coincide cu ea".

[3] Cf. p. 24—25.

[4] Doar „text mai larg etc. etc." înseamnă, pînă la urmă, „*ansamblul* de elemente din care face parte un cuvînt" !

Tetraevanghelul lui Coresi

Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Braşov 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești 1574. Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963, in folio, 429 p.

Ultimii ani au înregistrat apariţia unor opere fundamentale pentru studiul limbii noastre. Din această categorie fac parte, după părerea noastră, *Toponimia românească* (acad. I. Iordan), *Dicţionarul dialectului aromîn general şi etimologic* (Tache Papahagi) şi *Dicţionarul onomastic* (N. A. Constantinescu). O egală însemnătate are şi ediţia *Tetraevanghelul lui Coresi*, îngrijită de Florica Dimitrescu.

Autoarea prezintă ediţia într-un studiu introductiv (p. 5—36) în care a concentrat ştiri esenţiale despre Coresi publicate pînă în august 1960, dată la care lucrarea a luat drumul spre tipar (vezi p. 6). Aici, Florica Dimitrescu reia problemele neclarificate în studii anterioare, arătînd totodată poziţia pe care se situează. Astfel, din capitolul *Identificarea lui Coresi* reiese că plutesc încă incertitudini cu privire la locul, data naşterii şi familia diaconului. Autoarea nu admite anul 1507 ca an al naşterii diaconului (Stoica Nicolaescu), ci socoteşte verosimilă o dată mai tîrzie. După 1583 „i se pierde urma" — afirmă domnia sa. Cercetînd noua colecţie *Documente privind istoria Romîniei*, B. *Ţara Românească*, observ că interpretarea documentelor care amintesc numele *Coresi* (variante onomastice: *Corea, Coresie, Corisi, Corisie, Corise*) duce la constatarea că în sec. al XVI-lea au fost 3 generaţii: *Coresi logofătul*, amintit între 1525—1576, cu parte de moşie în Ruşi şi diac de acte domneşti (vezi vol. I, p. 192; II, p. 39, 51, 62, 74, 118, 122, 126, 128, 194, 240; III, p. 345—346; IV, p. 184—187[1]); *Coresi logofăt*, amintit între 1560—1579, tot ca grămătic şi redactor de acte domneşti (vol. III, p. 115—116, 162, 244, 260, 371; IV, p. 16, 18, 140, 266, 284, 450, 466) care se pare că a fost fiul precedentului Coresi, şi, în fine, *Coresi* al doilea logofăt, fiul precedentului, amintit între anii 1560—1590 ca stăpîn de sate, vii, mori, ţigani şi vecini în Vlăduleşti (probabil lîngă Corlăteşti, r. Ploieşti) şi Miroslăveşti (r. Ploieşti) (vol. III, p. 345—346; IV, p. 184—187, 254—255, 391—392; V, p. 135, 199, 202, 207—208, 317). Diaconul Coresi nu este pomenit în documente şi acte, dar este amintit în cărţile tipărite de el între anii 1557—1583. Această cronologie îl situează ca fiu al primului grămătic Coresi şi frate al lui Coresi logofătul, al doilea grămătic. Ambii fraţi au avut preocupări cărturăreşti, moştenite de la tatăl lor, *diacul de acte domneşti*. Datorită faptului că tatăl său a stat pe lîngă curtea domnească din Tîrgovişte, diaconul a putut învăţa limba slavă, a putut fi astfel la curent cu tendinţele culturale ale curţii, ale domnilor, care-şi îndreptau privirile spre Braşov, unde exista o vie activitate culturală în centrul săsesc (în cetate) şi în cel românesc (în jurul bisericii din Şcheii Braşovului).

Activitatea lui Coresi este urmărită de autoare în p. 8—15. Astfel, se fixează bine anul 1556 ca început al activităţii în Braşov, apoi se scoate din uitare o ştire mai veche, potrivit căreia „o parte a presei cu slove chirilice datînd din secolul al XVI-lea se mai păstra încă în 1865, în magaziile tipografiei lui I. Gött". Autoarea se situează în grupa de lingvişti care consideră că „scrierea în limba română" a început în secolul al XV-lea, prin scrisori şi documente laice, ca o necesitate „de comunicare în scris între vorbitorii de limba română", şi pune această necesitate „în legătură cu situaţia specială a societăţii feudale româneşti în care diminuează puterea domnului şi creşte forţa micii boierimi

[1] Nu voi interpreta documentele în această recenzie, dar indic volumele şi paginile respective, deoarece Colecţia *Documente privind istoria Romîniei* nu are încă publicat un indice al numelor de persoane.

şi a orăşenilor". Punctul acesta de vedere este cel just.

Separînd de „scrierea în limba romînă" iniţiativa şi apariţia traducerilor religioase, le consideră pe acestea din urmă „un reflex al influenţei luterane", alăturîndu-se opiniei lingviştilor (O. Densusianu, Al. Rosetti, B. Cazacu), şi nu opiniei istoricilor (P. P. Panaitescu).

Anul imprimării *Catehismului* romînesc este (după opinia Floricăi Dimitrescu) 1559. P. P. Panaitescu este însă de altă părere. În prefaţa *Catehismului* — observă acesta [1] — este amintit numai Ioan Sigismund, nu şi mama lui, regenta Izabela, care a murit la 15 septembrie 1559. Prin urmare, *Catehismul* a fost imprimat, argumentează P. P. Panaitescu, după 30 ianuarie 1561, adică după terminarea imprimării *Tetraevanghelului*. Dar şi ultimele trei luni şi jumătate ale anului 1559 au urmat morţii Izabelei. În acest răstimp, 15 septembrie — 30 decembrie 1559, trebuie să se fi tipărit cele 21 de pagini cîte are *Catehismul* (adică 315 rînduri), fără mari eforturi tipografice, iar la 3 mai 1560 se va fi început imprimarea *Tetraevanghelului*, care însă era gata pentru tipărit încă din anul 1559. Aşa se explică menţiunea despre *Tetraevanghel* ce se face în prefaţa *Catehismului*. Spre această constatare duce şi argumentarea Floricăi Dimitrescu de la p. 10 a studiului introductiv.

Încă de mult s-a pus întrebarea, repetată şi la p. 14—15 a lucrării Floricăi Dimitrescu: „Coresi — tipograf sau traducător?" Răspunsul se sprijină, de data aceasta, pe argumente noi: a fost tipograf, capabil însă, la nevoie, a face „mici îndreptări şi adăugiri" — ceea ce a şi realizat.

Tot atît de concludent este şi capitolul care studiază *legăturile lui Coresi cu primele tipărituri în limba slavă*, ale lui Macarie (p. 15—17): *Liturghierul* coresian (1570) reproduce în romîneşte pe cel al lui Macarie (1508); de asemenea, *Tetraevanghelul* de la 1560—1561 pe cel din 1512, pe acesta din urmă publicîndu-l şi într-o nouă ediţie slavă, în 1562. *Octoihul* coresian (1574) este retipărirea celui macarian (1510).

Deosebit de important este capitolul care tratează *Legăturile dintre tipăriturile lui Coresi şi textele traduse din nordul Ardealului* (p. 17—20). În fond, problema se pune numai cu privire la *Praxiu* (1563) şi *Psaltire* (1570), pentru că numai pentru aceste cărţi avem azi corespondentele în textele rotacizante: *Codicele voroneţean* şi *psaltirile*. Se ştie că vechea traducere a evangheliei nu s-a păstrat pînă în zilele noastre. Autoarea a studiat, desigur, aprofundat problema acestor raporturi, din păcate însă, în lucrarea de faţă a publicat numai rezultatul cercetărilor.

Volumul apărut execută magistral o muncă de editare a unui text vechi, însoţită de lămuririle strict necesare, studiul lingvistic al textului editat urmînd să formeze obiectul volumului al doilea (vezi p. 24). Totuşi autoarea îşi exprimă net poziţia şi în acest prim volum, atribuind lui Coresi un mare rol în făurirea limbii literare romîne. Acest rol l-au împlinit „Coresi şi ucenicii săi"; ei „au copiat primele texte în romîneşte", iar „Coresi supunea textele traduse unei acţiuni de revizie, care uneori ajungea să capete proporţiile unei refaceri totale" (înlăturarea vechilor particularităţi dialectale şi arhaice ale textelor maramureşene). Dar, cînd e vorba să precizeze filiaţia dintre „primele texte" şi corespondentele lor coresiene, aflăm că acestea din urmă: *a*) sînt copiate „nu cu multă vreme înainte" de primele; *b*) textele coresiene nu descind direct din traducerile rotacizante, ci ambele categorii descind din arhetipuri comune, azi pierdute [2]. Concluzia

[1] P. P. Panaitescu, *Începuturile scrisului în limba romînă*, în „Studii şi materiale de istorie medie", IV (1960), p. 167—169.

[2] „... este suficient să amintim că *Praxiul* din 1563 a folosit în majoritatea cazurilor o versiune asemănătoare cu versiunea din *Codicele voroneţean* şi că *Psaltirea* lui Coresi este o copie după un arhetip după care s-au copiat şi manuscrisele rotacizante ale Psaltirilor" (p. 18). Grafic:

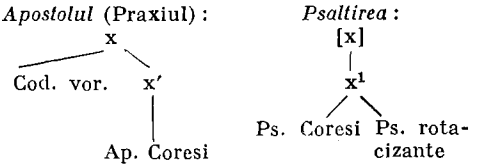

aceasta — care va trebui documentată în vol. II — merge alături de ultimele cercetări ale lui Şt. Paşca şi N. Corlăteanu; ea este foarte importantă pentru că duce primele traduceri ale *Apostolului* la începutul secolului al XVI-lea iar, pentru *Psaltire*, chiar la sfîrşitul secolului al XV-lea. *Tetraevanghelul* coresian 1560—1561 reproduce, şi el, tot o traducere mai veche, dintr-o vreme cînd mai circulau în Transilvania ca monede *cruce[rii]* şi *somii*, pentru că în limba *Tetraevanghelului* sînt amintite aceste monede (adică sfîrşitul secolului al XV-lea şi pînă prin 1518, pentru *som, somi* şi 1526, pentru *cruce*)[1]. În acest caz, traducătorii evangheliei nu sînt preoţii Dobre şi Toma[2] de la biserica din Şcheii Braşovului, ci, anterior acestora, „nişte creştini buni", neidentificaţi, cum se afirmă în epilogul *Tetraevanghelului*.

Din 1882, de la articolul lui B. P. Haşdeu, nu se mai pusese problema copierii *Tetraevanghelului* coresian de către Radu din Mănicesţii Telcormanului, între 3 iunie — 4 iulie 1574. M. Gaster a adunat şi broşat vechile coli, tipărite mai de mult cu ediţia acestei copii, le-a pus o copertă cu un titlu greşit: *Tetraevanghelul diaconului Coresi din 1561* şi a datat această ediţie „1925" (data broşării vechilor coli). Manuscrisul original al lui Radu se află azi în biblioteca British Museum din Londra. Este binevenită, prin urmare, reîmprospătarea problemei în lucrarea Floricăi Dimitrescu (p. 24—26) şi, mai ales, reeditarea ştiinţifică a textului, firească numai notarea deosebirilor faţă de textul coresian, care i-a servit ca bază.

Partea cea mai preţioasă a lucrării, aceea care a cerut o muncă concentrată, perseverentă şi o competenţă filologică deosebită, o constituie editarea textului şi redactarea capitolelor referitoare la editare: necesitatea ediţiei, enunţarea sistemului de translitaraţie adoptat şi descrierea celor 6 exemplare ale *Tetraevanghelului* (p. 26—36 şi 39—167, textul). Nu mai trebuie demonstrat că *pentru editarea textelor romîne din secolul al XVI-lea* sistemul cel mai ştiinţific este translitaraţia. Editoarea, pentru a spori şi mai mult valoarea ediţiei sale, adaugă şi facsimile ale întregului text (p. 171—295, corespunzînd celor 497 pagini recto şi verso ale originalului). Nefiind complet nici unul din cele 6 exemplare, a trebuit să se reconstituie un text complet cu ajutorul tuturor acestor exemplare. Exemplarul facsimilat oferă lingviştilor o sursă sigură pentru studiul limbii, iar imaginea cărţii poate servi şi celor care studiază arta grafică romînească din secolul al XVI-lea.

Lucrarea se încheie cu un „indice de cuvinte" (p. 299—423) lucrat astfel (de un colectiv mai larg de cercetători ai Institutului de lingvistică) încît se vede limpede frecvenţa cuvintelor în text; cuvinte ca substantivul *bĕre*, de exemplu, verbul *a blagodări* ş.a. apar o singură dată, în timp ce verbele *a fi, a face, a zice* ş.a. apar în fiecare pagină de mai multe ori.

Noutatea indicelui-glosar este că înregistrează întregul „bagaj lexical utilizat de Coresi în *Tetraevanghel*": fiecare cuvînt variabil este înregistrat în *toate* formele lui de declinare sau conjugare, iar cuvintelor invariabile li se arată rolul morfologic, de pildă *apoi*, ca adverb şi *apoi, apoia* ca substantive.

Întreaga structură gramaticală — minus sintaxa — a limbii *Tetraevanghelului* este oglindită în indice. Dacă s-a făcut în mod necesar o anticipare la studiul lingvistic prin alcătuirea riguros ştiinţifică a indicelui, cred că tot atît de necesară ar fi fost, în indice, explicarea sensurilor.

De asemenea ar fi trebuit să se noteze grafic acele cuvinte care apar *numai* în limba *Tetraevanghelului*.

[1] Vezi glosarul ediţiei Fl. D., sub vocibus *cruce* şi *som*. Argumentul acesta l-a invocat P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 172—173 (cf. şi Florica Dimitrescu, *Tetraevanghelul*, p. 22, nota 3).

[2] Popa Dobre este un personaj mai cunoscut; despre Toma vezi ultimele date preţioase ale lui P. P. Panaitescu, *Începuturile scrisului în limba romînă. Noi contribuţii*, în „Studii şi cercetări de bibliologie", V (1963), p. 116—118.

Tipărirea acestei lucrări — model de execuţie şi artă grafică — a durat mult timp. În timpul tipăririi au apărut studii care pun într-o lumină nouă activitatea diaconului Coresi, integrat în activitatea colectivă a comunităţii romînești din Şcheii Braşovului. Omiterea acestor studii[1], care dezvăluie aspecte numai de ordin istoric literar şi cultural ale problemei cercetate de Florica Dimitrescu, nu afectează întru nimic valoarea conţinutului lingvistic şi filologic al lucrării recenzate. Cititorii volumului sînt îndreptăţiţi să ceară apariţia cît mai grabnică a volumului al doilea, cu studiul limbii *Tetraevanghelului*. O amînare ar putea duce la diminuarea importanţei primului volum. Filologia romînească a mai înregistrat bune ediţii de texte vechi (*Psaltirea scheiană*, *Cazania a II-a a lui Coresi*, *Cazania lui Varlaam*), şi promisiuni de studii lingvistice ale textelor respective, dar azi, după amar de ani, aceste studii încă n-au apărut.

Dan Simonescu

[1] V. Molin, *Despre diaconul Coresi*, în „Glasul bisericii", nr. 7—12, iul.-dec. 1959, p. 633—656; acelaşi, *Coresi editor şi tipograf*, în „Biserica ortodoxă romînă", nr. 3—4, martie-aprilie 1959, p. 307—321; N. Şerbănescu, *La 400 de ani de la apariţia „Întrebării creştineşti"*, în BOR, nr. 3—4/1959, p. 1033—1052; Francisc Pall, *Cu privire la activitatea de tipograf a lui Coresi* (o ştire nouă), în „Studii şi cercetări de bibliologie", III (1960), p. 267—272; P. P. Panaitescu, *Începuturile scrisului în limba romînă. Noi contribuţii*, în „Studii şi cercetări de bibliologie", V (1963), p. 107—134; Damaschin Mioc, *Date noi cu privire la Macarie tipograful*, în „Studii", XVI (1963), nr. 2, p. 429—440.

CUPRINSUL REVISTEI „LIMBA ROMÎNĂ" PE ANUL 1963

L. R., Omagiu academicianului Iorgu Iordan, **5**, p. 457.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

COTEANU I., *Citeva probleme ale lingvisticii structurale*, **5**, p. 115—124.
DĂNĂILĂ I., *Note despre conceptul de „normă lingvistică"*, **4**, p. 325—334.
MANOLIU MARIA, *Morfemul în lingvistica modernă*, **1**, p. 3—15.
MARCUS SOLOMON şi STATI SORIN, *Entropia limbii*, **6**, p. 581—595.
MARCUS SOLOMON, *Modelarea matematică a limbii*, **5**, p. 478—492.
MICLĂU P., *Semnul lingvistic*, **5**, p. 493—505.
MOTSCH WOLFGANG (Berlin), *Observaţii preliminare cu privire la distincţia lui F. de Saussure între 'langue' şi 'parole'*, **1**, p. 16—24.
STATI SORIN, *Contextele gramaticale în analiza structurală*, **3**, p. 232—241.
ŞTEFAN I., *Calcul lingvistic*, **4**, p. 335—346.
VASILIU EM., *Gramaticile generative*, **3**, p. 219—231.

ISTORIA LINGVISTICII ROMÎNEŞTI

POGHIRC C., *B. P. Hasdeu indo-europenist*, **5**, p. 469—477.
ROSETTI AL., *Bogdan Petriceicu Haşdeu şi studiul limbii române*, **5**, p. 459—463.
SECHE MIRCEA, *Schiţă de istorie a lexicografiei române (IX), Activitatea lexicografică a lui A. T. Laurian şi I. Massim. 2. Analiza dicţionarului lor*, **1**, p. 86—98; (*X*), *Activitatea lexicografică a lui A. T. Laurian şi I. Massim. 3. Analiza dicţionarului (continuare)*, **4**, p. 360—370.
WALD LUCIA, *Hasdeu şi problemele de teorie a limbii*, **5**, p. 464—468.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

Gramatică

COTEANU I., *Anticiparea complementului prin pronume, o regulă gramaticală nouă?*, **3**, p. 242—246.
DAN ILIE, *Un vocativ regional*, **5**, p. 527—531.
DRAGOMIRESCU GH. N., *Problema locuţiunilor ca obiect al analizei gramaticale*, **6**, p. 618—625.
FICŞINESCU FLORICA, *Un fals comparativ de superioritate*, **5**, p. 507—513.
GHERGARIU LEONTIN, *Propoziţiile atributive relative introduse prin „cine"*, **2**, p. 125—132.
GHETIE ION, *Şi, semn al conjunctivului în graiul crişean*, **3**, p. 247—260.
GUŢU-ROMALO VALERIA, *Despre clasificarea părţilor secundare de propoziţie*, **1**, p. 25—35.
L. R., *Probleme şi aspecte ale analizei sintactice*, **5**, p. 506; **6**, p. 611.
MITRAN MIRCEA, *Despre apoziţie şi raportul apozitiv*, **1**, p. 36—45.
NICA DUMITRU, *Locuţiunile substantivale în limba romînă*, **5**, p. 514—526.
POALELUNGI GH., *Locuţiunile adjectivale*, **2**, p. 133—146.
RIZESCU I., *Observaţii asupra topicii vocativului*, **6**, p. 612—617.

Vocabular

COPILU DUMITRU, *Glosar regional* (Regiunea Cluj, raionul Turda, comuna Şutu), **1**, p. 54—58.
DAN ILIE, *Glosar regional* (Regiunea Suceava, raionul Gura Humorului, comuna Pîrteştii de Jos), **2**, p. 153—157.
DRIMBA VLADIMIR, *Note lexicologice*, **1**, p. 46—49.
GHERGARIU L., SEMCINSKI I. ST., CANARACHE ANA, *Note lexicologice*, **6**, p. 631—634.
JITARIU PROCOPIE, *Glosar regional* (Regiunea Suceava, raionul Gura Humorului, comuna Berchişeşti), **5**, p. 532—536.
KIRÁLY FRANCISC, *Etimologii*, **1**, p. 52—53.
MARMELIUC D., *Etimologii*, **1**, p. 50—52; **2**, p. 151—152.
MARMELIUC D., ROBCIUC I., NESTORESCU V., *Etimologii*, **6**, p. 626—630.
SECHE LUIZA, *Despre etimologia adverbului „neam"*, **2**, p. 147—150.
SECHE LUIZA, *Note etimologice*, **3**, p. 261—263.

LIMBĂ LITERARĂ

CANARACHE ANA, *Note de cultivare a limbii*, **1**, p. 68—74; **2**, p. 165—170.
CANARACHE ANA, *Note asupra procedeului de „apropiere" în stilul narativ*, **5**, p. 574—577.
COTEANU I., *Aspecte ale limbajului popular actual*, **1**, p. 59—67.
MIHĂESCU N., *Cu privire la folosirea unei formule a corelaţiei sintactice: „nu numai... ci şi..."*, **6**, p. 607—610.
IORDAN IORGU, *„Neaoşisme"*, **2**, p. 158—164.
NESTORESCU VIRGIL, *Preţiozităţi în limba cronicilor sportive*, **1**, p. 75—80.
SFÎRLEA LIDIA, *Variante stilistice ale pronunţării romîneşti actuale*, **6**, p. 596—606.
STÎNGACIU ELENA, *Note despre convertirea unităţilor frazeologice în limba actuală*, **5**, p. 564—573.
VIANU TUDOR, *Sinonime, metafore şi grefe metaforice la Tudor Arghezi*, **4**, p. 347—351.
VINTILĂ IOANA, *Observaţii asupra expresiilor rimate*, **2**, p. 171—176.

FILOLOGIE

CÂNDEA VIRGIL, *O epigramă grecească tradusă de spătarul Nicolae Milescu*, **3**, p. 292—295.
CORLĂTEANU N., *Despre aceeași controversă filologică (Raporturile dintre „Codicele Voroneţean" și „Lucrul apostolesc" al lui Coresi)*, **2**, p. 177—185.
COSTA TRAIAN, *Versul 11 din* Nu voi mormînt bogat, **2**, p. 198—202.
COSTA TRAIAN, *În problema* Luceafărului, **6**, p. 635—655.
CREȚU I., *Rectificări la ediţiile poeziilor lui Eminescu (Concluzii)*, **2**, p. 186—197.
NICOLESCU G. C., *Contribuţii la lămurirea „enigmaticei"* Floare-albastră, **3**, p. 264—273.
ROMAN ION I., *Un* Apostol *braşovean din secolul al XVIII-lea*, **5**, p. 557—563.
ROSETTI AL., *În controversa asupra raporturilor dintre* Codicele Voroneţean *şi* Apostolul *diaconului Coresi*, **4**, p. 352—359.
ȚEPELEA G. F., *Versuri în metru antic în Biblia de la Bucureşti (1688)*, **1**, p. 81—85.
ȚEPELEA G. F., *Cîteva precizări în legătură cu izvoarele şi glosele Noului Testament de la Bălgrad* (1648), **3**, p. 274—282.
URSU N. A., *Un calendar istoric-literar publicat de Paul Iorgovici*, **3**, p. 283—291.
URSU N. A., *Argumente noi în sprijinul paternităţii lui Bălcescu asupra* Cîntării Romîniei, **5**, p. 537—556.

CRONICĂ

DĂNĂILĂ I., IONICĂ I., MICLĂU P., RIZESCU I., *Aspecte ale activităţii lingvistice din ţara noastră în anul 1962*, **3**, p. 296—305.
R[IZESCU] I., *Dezbaterea unor probleme actuale ale lingvisticii*, **6**, p. 656—657.
ROCERIC-ALEXANDRESCU ALEXANDRA, *Sesiunea de lingvistică teoretică, matematică şi aplicată*, **2**, p. 203—204.

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

CARAGIU-MARIOȚEANU MATILDA, Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromîn, general şi etimologic*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963 — **4**, p. 375—381.
C. M., *Dicţionar italian-romîn*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1963 — **4**, p. 391—394.
DĂNĂILĂ I., Mihai C. Băcescu, *Păsările în nomenclatura şi viaţa poporului romîn*, [Bucureşti] Editura Academiei R.P.R., 1961 — **1**, p. 107—111.
DĂNĂILĂ I., Mihăescu N., *Limba noastră. Probleme de lexic şi construcţii gramaticale*, [Bucureşti], Editura didactică şi pedagogică, 1963 — **6**, p. 664—666.
GHEȚIE ION, N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice romîneşti*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962 — **4**, p. 371—375.
GUȚU-ROMALO VALERIA, Acad. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie, Curente, Metode*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962 — **3**, p. 306—309.
IORDAN IORGU, Al. Graur, *Etimologii romîneşti*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963 — **6**, p. 658—662.
LUPAŞ LIANA, *Dicţionar latin-romîn*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1962 — **3**, p. 316—318.
MANECA CONSTANT, *Dicţionar tehnic poliglot — romînă, rusă, engleză, germană, franceză, maghiară*, Bucureşti, Editura tehnică, 1963 — **4**, p. 389—391.

MICLĂU P., *Probleme de lingvistică generală*, vol. IV, București, Editura Academiei R.P.R., 1962 — **4**, p. 381—386.

NESTORESCU VIRGIL, Gh. Bolocan — T. Voronțova, *Învățați limba rusă fără profesor*, București, Editura științifică, 1962—**4**, p. 386—389.

PAPP EMERIC, Adám Zsigmond, Balázs János, Balázs László, *Helyesen románul* ([Să ne exprimăm] „Corect romînește"), București, Editura științifică , 1963 — **2**, p. 210—216.

POPESCU I., *Limbă și literatură, VI*, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1962—**3**, p. 311—313.

POPESCU-MARIN MAGDALENA, *Pe marginea unor articole recente privitoare la topica adjectivului în limba romînă* — **3**, p. 319—322.

SALA MARIUS, *Atlasul lingvistic romîn*, partea a II-a (ALR II), serie nouă, vol. III, întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. sub direcția acad. Emil Petrovici [Cluj], 1961 — **2**, p. 205—210.

SECHE LUIZA, *Dicționar enciclopedic romîn*. Vol. I A-C, București, Academia Republicii Populare Romîne — Editura politică, 1962—**6**, p. 662—663.

SIMONESCU DAN, *Antim Ivireanul*, Predici. Ediție critică, studiu introductiv și glosar de G. Ștrempel, București, Editura Academiei R.P.R., 1962 — **3**, p. 313—316.

SIMONESCU DAN, *Tetraevanghelul lui Coresi — Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Brașov 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești, 1574*. Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei R.P.R., 1963—**6**, p. 667—670.

ȘUTEU FLORA, Acad. prof. Al. Graur, *Limba corectă*, București, 1963—**3**, p. 309—311.

URSU N. A., *Însemnări pe marginea „Bibliografiei limbii romîne literare"* — **1**, p. 99—106.

IN MEMORIAM

AL. GRAUR, *Gheorghe Nedioglu*, **5**, p. 578.

RĂDULESCU MARIA, *Ștefan Mladenov* (1880—1963), **4**, p. 395—396.

NOTE BIBLIOGRAFICE

* * * *Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră de la 1 mai 1962 pînă la 1 mai 1963*, **4**, p. 397—453.

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1963

întocmit de I. DĂNĂILĂ

INDICE DE MATERII *

A

ABSTRACȚIE, ~a în lingvistică 120—121; ~a în filozofia neopozitivistă 123.

ACUZATIV, ~ul în limba română 240, 241.

ADJECTIV, definiție 312—313; topica ~ului în limba română 319—322; ~ pronominal 312—313.

ALBANEZĂ, originea tracă a ~ei 475.

ALOMORF 11.

ANALIZĂ, metoda ~ei în limbă 219.

ANALOGIE, ~a și modelul 481.

ANTICIPARE, ~a complementului prin pronume în limba română 242—246.

APOZIȚIE, definiție 36, 39; ~a simplă și dezvoltată 43; ~a pe lîngă adverbe, grupuri de cuvinte, numerale 43, pronume 42—43, substantive 42, verbe 38, 43; valorile semantice ale ~i 45; ~a în română 30.

APROPIERE, procedeul ~ii prin adverbe și demonstrative în stilul narativ în limba română 574—577.

APROXIMARE, ~a prin model a fenomenelor lingvistice 484.

ARGOU, termeni de ~ în stilul sportiv al limbii române 79—80.

AROMÎNĂ, *-ă* (final) în ~ 380; neutralizarea opoziției *ă* și *e* în silabă neaccentuată în graiurile din sud și menținerea ei în graiurile din nord ale ~ei 379; transcrierea lui *g* prin *ǵ*, a lui *x* prin *cs* în cuvinte din ~380; mai mult ca perfectul sintetic în ~377.

ARTICOL, ~ul genitival și cel hotărît în limba română 70; păstrarea ~ului *-l* în pronunțarea literară pretențioasă a limbii române actuale 600.

ATRIBUT, criteriul calității morfologice a determinantului în clasificarea ~elor 26; ~ul predicativ 312; ~ul și locuțiunea adjectivală 618—619.

ATRIBUTIV, părțile de vorbire prin care se introduc propozițiile ~e 125—132.

Ă

Ă, în silabă neaccentuată în graiurile aromîne din nord și din sud 379—380; ~ trecut la *i* în graiul muntean 208; sincoparea lui ~ după siflante și șuierătoare în pronunțarea literară familiară a limbii române actuale 598.

B

BIBLIOGRAFIE, ~a lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră de la 1 mai 1962 pînă la 1 mai 1963 397—453; ~ pentru problema modelării în limbă 489—491; despre ~*a limbii române literare* 99—106;

* Paginația revistei este dublă: o paginație în continuare, care cuprinde toate numerele din an și o paginație a fiecărui număr în parte. Trimiterile din indice se referă la *paginația în continuare*. Iată și corespondența acestei paginații pe numere: p. 1—112=nr. 1, 113—216 =nr. 2, 217—322 =nr. 3, 323—454 = nr. 4, 455—578 =nr. 5, 579—712 = nr. 6.

~ a lucrărilor publicate în anul 1963 în revista „Limba română" 671—674.
BILINGVISM, concepția lui B.P.Hasdeu despre ~ 466.
BIT 502; definiție 583.

C

C, frecvența lui ~ în limba română după B.P.Hasdeu 462; dispariția lui ~ final în pronunțarea literară familiară a limbii române actuale 600.
CALC, ~ul lingvistic: definiție 335; ~ul și noțiunea 338—339; sfera ~ului 339; ~ul multiplu 344—346; tipurile de ~ul: fonetic, gramatical (morfologic și sintactic) 338, lexical 336, 341, semantic 336, 341, 342; ~ după cuvinte din limba franceză 51, 288, 289, 335, 336, 344 și din limba slavă 338, 339, 342 în limba română.
CANTITATE, trecerea ~ății în calitate în limbă 489.
CAZ 237; modele pentru studierea ~ului 482; ~urile în limba română 238.
CENEMATEM, ~ele în glosematică 7.
CIBERNETICĂ, definiție 581; ~a și lingvistica 121; ~a și semnul 501.
CLASĂ, ~ele de cuvinte în gramaticile generative 221; izomorfismul între noțiunea de ~ de distribuție și noțiunea de parte de vorbire 488.
CLIȘEU, ~l *s-a dovedit a fi* în limba română 69—70.
COD, ~ul în teoria comunicării 21.
COMPARATIV, un ~ de superioritate fals 507—513.
COMPLEMENT, ~ul adjectivului, al adverbului și al interjecției 29—31; anticiparea ~ului prin pronume în limba română 242—246.
COMPUNERE, cuvinte formate prin ~ cu *vice* în limba română 76—77.
CONJUNCTIV, *și* semn al ~ului în graiul crișean 247—260.
CONJUNCȚIE, ~ile în limbajul popular actual al limbii române 61—62.
CONSOANĂ, ~ele finale sonore, surde și fricative în pronunțarea literară pretențioasă 599 și în pronunțarea literară familiară 599, 600 în limba română actuală.
CONSTITUANT, ~ul în sintagmă 9.
CONSTRUCT, ~ul în lingvistică 121, 123.
CONTAMINARE, cuvinte românești create prin ~ 208, 209, 262.
CONTEXT, ~ul și sensul cuvîntului 8, 384; ~ul gramatical în analiza structurală: ~e lingvistice diagnostice 237—241, diferite 235—237, identice 233—235; rolul ~ului în delimitarea locuțiunilor 623.
CONȚINUT, ~ul în limbă 382, 385; conceptul de ~ în glosematică 499—500; clasificarea părților de propoziție din punctul de vedere al ~ ului 32—34.
CONVERGENȚĂ, ~a modelelor către originalele lor 484.
CONVERTIRE, ~a unităților frazeologice în limba română actuală 564—573; substantive provenite din ~a construcțiilor substantivale 568—573; verbe provenite din ~a construcțiilor perifrastice verbale 567—568.
CORECT, raportul dintre ~ și in~ în limbă 333.
CORECTITUDINE, raportul dintre normă și ~ 333.
CUVÎNT, ~ul ca semn și semnal 561; invariantele și variantele în sensul ~ului 8; contextul și sensul ~ului 8, 384; transferul de sens al ~ului în calc, împrumut și traducere 335; teoria circulației ~elor a lui B.P.Hasdeu 468.

D

D, dispariția lui ~ final în pronunțarea literară familiară a limbii române actuale 600; dispariția lui ~ urmat de *v* 208; ~ în grupuri consonantice din interiorul cuvintelor în pronunțarea literară pretențioasă și în pronunțarea literară familiară din limba română actuală 599.
DATIV, ~ul în limba română 240; ~ul în limbajul popular actual al limbii române 59—60.
DEMONSTRATIV, procedeul apropierii cu ~e în stilul narativ al limbii române 576.

DERIVARE, cuvinte formate prin ~ regresivă în limba română 566—567.
DERIVAŢIE, ~a în gramaticile generative 225.
DIALECT, limbă şi ~ în concepţia lui B.P.Hasdeu 465.
DICŢIONAR, ~e **unilingve** : ~*ul enciclopedic romîn* : vol. I definiţii, etimologii, lista de cuvinte 663; ~*ul limbei romîne* al lui A.T. Laurian şi I.Massim : arhaisme 97, citate 369—370, cuvinte de origine greacă, slavă şi turcă 89, cuvinte care nu au existat în realitate 92, definiţii 365, 366, 368, etimologii 364—365, filiaţia sensurilor 368, formarea cuvintelor 360—363, lista de cuvinte 95, 96, neologisme occidentale 363—364, organizarea materialului 364—370, purismul autorilor 89, 90; ~e şi glosare aromîne 375—376; ~*ul dialectului aromîn general şi etimologic* al lui T.Papahagi : lista de cuvinte, definiţii, 378, transcrierea lui *g* prin *ǵ* şi a lui *x* prin *cs* 380; ~e **bilingve** : ~ italian-romîn 391—394, ~ latin-romîn 316—318; ~e **poliglote** : ~ *tehnic poliglot* 389—391.
DIFTONG, ~ul *ea* trecut la *e* după labiale şi fricative în *Apostolul* braşovean din secolul al XVII-lea 559.
DISTRIBUŢIE, ~a fonemelor în limba română după B.P.Hasdeu 461; criteriul ~ei similare în segmentarea unităţilor 11, 12.

E

E, sincoparea lui ~ între *n* şi *l* în pronunţarea literară pretenţioasă a limbii romîne actuale 598; ~ după labiale trecut la *ă* în *Apostolul* braşovean din secolul al XVII-lea 538; ~ neaccentuat în graiurile din nord şi din sud ale aromînei 379—380.
EDIŢIE, rectificări la ~ile poeziilor lui M. Eminescu 186—199; despre ~a de *Predici* de Antim Ivireanu 313—316; despre ~a *Tetraevanghelului* lui Coresi 667—670.
ENTROPIE, ~a în limbă 502, 581—595; ~a textelor poetice 595.
ESENŢĂ, ~a limbii 118.
ETIMOLOGIE, concepţiile lui B. P. Hasdeu despre ~ 472—473; rolul ~i multiple în formarea terminologiei ştiinţifice, romîneşti 374; ~ile în *Dicţionarul enciclopedic romîn*, vol. I, 663, în *Dicţionarul dialectiului aromîn, general şi etimologic* 378 şi în *Dicţionarul limbei romîne* al lui A. T. Laurian şi I. Massim 364—365; ~i din bulgară 47, 48, 283, 629, 660, 662, franceză 284, 287, 280, 340, 341, germană 52, 152, 262, 373, 625, greacă 50—52, 275, 276, 625, 660, 662, italiană 280, 287, 661, latină 48, 68, 275—277, 279, 288, 337, 630, maghiară 47, 50—51, 147—148, 152, 625, 630, 632, polonă 262, 626, rusă 262, 632, 659, 661, sîrbă 47, 48, 52, 286, 639, 659, slavă veche 47, 275, 627, 628, tătară 46, 47, turcă 46, 49, 90, 661, ucraineană 626, 627, 632, 633 în limba română.
EXPOZANT în sintagmă în concepţia glosematică 9.
EXPRESIE în limbă 499—500; clasificarea părţilor de propoziţie din punctul de vedere al ~i 25; formanţii şi formativii din planul ~i în glosematică 9; ~i ritmate 171—176.
EXPRESIVITATE în limbă 382; ~a din punctul de vedere al analizei structurale 382; măsurarea ~ăţii prin cantitatea de informaţie pe care o poartă mesajul 383.

F

FONEM, ~ul la F. de Saussure 20, 21; modele pentru studierea ~elor 482; distribuţia ~elor în limba română după B. P. Hasdeu 461.
FONOLOGIE, perechi minimale în ~ 233; variaţie concomitentă sistematică 234—235, nesistematică 233—234 şi unilaterală 233, 235—237 în ~.
FORMANT, ~ţii din planul expresiei în glosematică 9.
FORMATIV, ~ii din planul expresiei în glosematică 9.
FORMĂ, ~a în limbă 6, 7, 9, 499, 500.
FRECVENŢĂ, ~a consonalor *c, k, g, ǵ, h, j, r* în limba română după B. P. Hasdeu 462.
FUNCŢIE, ~ile paradigmatice, semantice şi sintactice în limbă 498; ~a semn în limbă 499; ~a în glosematică 499—500.

G

G, frecvența lui ~în limba romînă după B. P. Hasdeu 462; transcrierea lui ~ prin *ģ* în *Dicționarul dialectului aromîn, general și etimologic* 380.

GENITIV, ~ul în romînă 239—240; ~ul în limbajul popular actual al limbii romîne 59—60.

GLOSAR, ~e din regiunile Cluj (raionul Turda) 54—58 și Suceava (raionul Gura Humorului) 153—155, 531—534: cuvinte atestate prima dată 56, 155, 534, cuvinte cu alte sensuri în dicționare 157, 536, cuvinte cu *aceleași sensuri*, dar cu forme diferite 57 sau din regiuni diferite 56, 155, 534, 535, cuvinte cu forme diferite din regiuni diferite 57, 156—157, 535—536, cuvinte cu *sensuri diferite* și cu forme diferite 57, 156, din regiuni diferite 56, 155—156, 535.

GLOSEMATICĂ, obiectul ~cii 123; cenematemul 7, conținutul 9, 499—500, funcția 499—500, norma 20, 327, pleremul 9, plerematemul 7, schema 20, 327, semnul lingvistic 499—500, sintagma 9, uzajul 20, 327 în ~.

GRAF, 222, 223.

GRAI, particularități ale ~ului bănățean în *Calendarul* lui Paul Iorgovici 284, 289; particularități morfologice ale ~ului crișean 247—260; particularități ale ~ului moldovean în *Cîntarea Romîniei* și la N. Bălcescu și Alecu Russo 547; particularități ale ~ului muntean în *Cîntarea Romîniei* și la N. Bălcescu și Alecu Russo 547—548.

GRAMATICĂ, ~ci *generative*: clasele de cuvinte 221, derivația 225, limbă terminală 226, propoziție nucleară 227, reguli 227, secvențe, simboluri și vocabular terminal 225; tipuri: categoriale 482, cu constituienți imediați 224—226, 482, 484—485, cu număr finit de stări 182, 220—223, 484—485, secvențiale 482 și transformaționale 226—229, 482, 484—485.

GREACĂ, juxtapunerea în ~ 312.

GREFĂ, ~a metaforică la Tudor Arghezi 346—351.

H

H, frecvența lui ~în limba romînă după B. P. Hasdeu 462.

HIAT, ~ul în pronunțarea literară pretențioasă și familiară în limba romînă actuală 599.

I

I, dispariția lui ~ după siflante și șuierătoare în pronunțarea literară familiară a limbii romîne actuale 598; sincoparea lui ~ între *n* și *l* în pronunțarea literară familiară a limbii romîne actuale 598.

IMPERATIV, ~ul în corelație cu vocativul 529.

INFLUENȚĂ, ~a la distanță a cuvintelor dintr-un text 588—592; ~a bulgară 660, franceză, greacă și rusă 659 în romînă.

INFORMAȚIE 581—582; formula cantității de ~ 502.

INOVAȚIE, ~a în limbă 332; ~a și norma în limbă 381.

INTONAȚIE, ~a și sensul cuvîntului 8.

INVARIANT, ~ele în limbă 117; ~ul în sensul cuvîntului 8.

IOTACIZARE, ~a verbelor în pronunțarea literară pretențioasă a limbii romîne actuale 602.

IZOMORFISM, ~ul între structuri lingvistice și cele extra-lingvistice 487; ~ul între noțiunea de clasă de distribuție și noțiunea de parte de vorbire 488; ~ul și modelarea 488.

J

J, frecvența lui ~în limba romînă după B. P. Hasdeu 462; trecerea lui ~ la *ģ* în *Apostolul* brașovean din secolul al XVII-lea 559.

JUXTAPUNERE, ~a în limba greacă și în limba latină 312.

L

LATINĂ, juxtapunerea în ~ 312.

LEGE, ~gile limbii 219; raportul dintre ~ și normă în limbă 326.

LEXEM 10.
LEXICOGRAFIE, istoria ~i românești : activitatea lui B. P. Hasdeu 462—463, a lui A. T. Laurian și I. Massim 86—98, 360—370.
LIMBĂ, conceptul de ~la B. P. Hasdeu 466, 468; analiza în ~219; cibernetica și studiul ~ii 119; distincția *langue-parole* în ~la F. de Saussure 16—24; ~ și dialect 465; diversificarea ~ilor 468; entropia 581—595, esența 48, funcția semantică 499, inovația 117, 332, legea 219, metoda modelării 16, 220, norma 21, 23, 325—331, relația 117, 118, sinteza 219, sincronia 219, sistemul 16—18, 20—21, 327, 329, 330, 504, structura 219—220 în ~ ; ~i cu număr finit de stări 223 ; **~a comună** și limbajele speciale 383; **~a gesturilor** și **~a strigătelor** 384 ; **~a literară** : conceptul de ~ă literară la B. P. Hasdeu 466, conceptul de cultivare a ~ii la latiniști 93; *~a română literară* : formarea terminologiei științifice 371—375 ; ~a scriitorului : sinonime, metafore și grefe metaforice la Tudor Arghezi 346—351, moldovenisme 549 și muntenisme 547 la Nicolaie Bălcescu, moldovenisme 547—548 și muntenisme 547 la Alecu Russo ; **~ă mixtă** : conceptul de ~ă mixtă la B. P. Hasdeu 473—474; **~a națională** : conceptul de ~ă națională la B. P. Hasdeu 406; **~a populară** : ~a populară românească actuală : adaptarea neologismelor 208, conjuncții 61—62, dativul și genitivul 59—60, intelectualizarea vocabularului 62—67, parataxa 60—62; **~ă terminală** în gramaticile generative 226.
LOCUȚIUNE, ~a ca obiect al gramaticii 617—624 : definiție 515, 618, caracteristici 515—516; rolul contextului în delimitarea ~ilor 623; caracterul lexico-gramatical privativ al ~ilor 621—622; *~a adjectivală* : definiție 135, paralelă cu ~a adverbială 137, 138, substantivală 136, verbală 138, analogie cu atributul 618—619, cu expresia 135; *~a adverbială* 137, 138; *~a substantivală* definiție 136, 517, 620—621, clasificare după criteriul gradului de fuziune a elementelor 523—525, analogia cu substantivele compuse 520—522; ~a substantivală în limba română 514—526; ~a substantivală la scriitori 525; *~a verbală* 138.
LIMBAJ, varianta de fond și cea formală în ~ 603.
LINGVISTICĂ, obiectul ~cii 121; ~a structurală 115—124.

M

MATEMATICĂ, ~a în studiul limbii 119.
MESAJ 502.
METAFORĂ, ~a și modelul 486 în limbă; ~a la Tudor Arghezi 346—351; ~a populară în *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, volumul al III-lea 206—207.
METODĂ, ~a analizei 219, modelelor 220, sintezei 219 în limbă; ~a comparativ-istorică 470 și ~a reconstrucției 474 la B. P. Hasdeu ; ~ a statistică în dicționarele istorice 97.
MODEL, bibliografie 489—491; aproximarea prin ~484; funcția gnoseologică a ~elor 486—487; clasificarea ~elor :după criteriul poziției mulțimilor de secvențe marcate 482, după criteriul teoriilor matematice angajate 482, după criteriul folosirii algoritmilor 483, după criteriul analizei sintagmatice sau paradigmatice 482—483; ~ele algoritmice 483, analitice 482, matematice 479, nealgoritmice 483, paradigmatice, sintagmatice și sintetice 482; puterea de explicare 229 și puterea generativă 228—229 a ~elor; ~ul și analiza 481, izomorfismul 488, metafora 486 și teoria 481; ~ul în limbă 16, 119, 120, 220; ~e pentru cercetarea cazurilor, fonemelor, morfemelor, părților de cuvînt 482, sintaxei 486.
MODELARE, definiție 478—479; ~a matematică a limbii 220, 478—482; ~a în lingvistica structurală 483—484; ~a algoritmică 488, 489, analitică 479.
MONEM, ~ul în glosematică 10.
MORFEM, ~ul în lingvistica modernă 3—15 : definiție 5—6, 9, 12, criteriul semantic 5—6 și cel al relațiilor de determinare 6—9 în definirea ~ului ; clasificarea ~elor

13 : ~aditiv, continuu, discontinuu, segmental 13, substituibil, substractiv 14 și suprasegmental 13; modele pentru studiul ~elor 482.

N

N, trecerea la *y* a lui ~final la verbe în pronunțarea populară a limbii române actuale 602.
NEAOȘISM, ~ele în limba română actuală 158—164.
NEOLOGISM, ~ele în română 659; adaptarea ~elor la Ion Rus 105; adaptarea ~elor în limba populară 208; ~ele occidentale în *Dicționarul limbei române* al lui A. T. Laurian și I. Massim 363—364.
NOMINATIV, ~ul în limba română 239.
NORMĂ, ~a lingvistică 21, 23: definiție 325—327, 329; ~a în glosematică 20, 327; ~și inovație 332, lege 326, regulă 326, sistem 327 în limbă; sistemul ~elor în limbă 330—331; ~a în fonologie 330, lexic 329—331, formarea cuvintelor 328, morfologie 328, 330, 331, sintaxă 328—331 și stilistică 330, 331.
NOȚIUNE, calcul și ~a 338—339; sens și ~564.

O

ONOMATOPEE, conținutul logic al ~lor 384.

P

PARATAXĂ, ~a în limba greacă și în limba latină 312; ~a în limbajul popular actual 60—62.
PERECHE minimală de foneme în fonologie 233.
PERFECT, ~ul simplu în *Cîntarea Rominiei* 538; mai mult ca ~ul sintetic în aromînă 377.
PLEREM, ~ul ca unitate a conținutului în glosematică 9.
PLEREMATEM în glosematică 7, 9.
POLISEMIE, ~a și dispariția limbii 384.
PREDICAT, ~ul multiplu 321.
PREFIX, cuvinte formate cu ~ul *anti-* 77, *hiper-* 76, *pro-* 289, *super-* 76 în limba română.
PROCES Markov 228.
PRONUME, anticiparea complementului prin reluarea ~lui în limba română actuală 242—246; ~le reflexiv de persoana a III-a singular și plural în pronunțarea literară pretențioasă și în pronunțarea literară familiară ale limbii române actuale 600.
PRONUNȚARE, variantele stilistice ale ~ării românești actuale 596—606: ~*i literare*: ~a pretențioasă, familiară 598—602 și scenică (aspect general) 604—605; ~*i neliterare*: ~a populară și regională 598, 602, scenică individuală (artistică) 605.
PROPOZIȚIE, clasificarea ~ilor din punctul de vedere al expresiei și al conținutului 25; ~a apozitivă 44; ~i nucleare în gramaticile generative 227; clasificarea părților secundare de ~25—35.

R

R, frecvența lui ~în limba română după B. P. Hasdeu 462; dispariția lui ~în pronunțarea populară a limbii române actuale 602.
REDUNDANȚĂ 503.
REGULĂ, ~a și norma în limbă 326; ~ile în gramaticile generative 224—227.
RELAȚIE, natura materială a ~i 118, 123; ~a în limbă 117, 118.
ROTACISM, ~ul în *Apostolul* lui Coresi și în *Codicele voronețean* 353.

S

SECVENȚĂ terminală în gramaticile generative 225.
SEGMENT, criteriul independenței în determinarea ~elor 11.
SEMANTEM 5, 382, 385.
SEMANTICĂ fonetică și morfologică 19.
SEMIOTICĂ 495—497.
SEMN, ~ul și cibernetica 501; funcțiile ~ului: semantică, sintagmatică și paradigmatică 498; valoarea absolută și valoarea relativă ale ~ului 504; ~și noțiune 504, sens 503;

~ul în procesul reflectării 503—504, în planul logic 504, în transmiterea informaţiei 505; ~*ul lingvistic* 7, 117, 383, 384, 493—505; ~ul lingvistic în glosematică 499—500, la Ch. W. Morris şi la neopozitivişti 495—496, la F. de Saussure 495; caracterul linear 499 şi cel arbitrar 383, 499 ale ~ului lingvistic; clasificarea funcţională a ~elor lingvistice 117; ~*ul zero* 383—384.

SEMNAL 383, 501—502.

SEMNIFICANT 4.

SEMNIFICAT 4

SENS, invariantul şi variantul în ~ul cuvîntului 8; contextul 8, 383, intonaţia 8, semnul 503 şi ~ul cuvîntului.

SIMBOL, ~uri terminale în gramaticile generative 225.

SINCOPARE, ~a lui *ă, i, u* după siflante şi şuierătoare şi ~a lui *e, i, u* între *n* şi *l* în pronunţarea literară familiară a limbii române actuale 598.

SINCRONIC, studierea ~ă a limbii 219, 330, 331.

SINONIM, ~e la Tudor Arghezi 347—349.

SINONIMIE 7; ~a sintactică 135.

SINTAGMĂ, definiţia ~ei în glosematică 9.

SINTAXĂ, modele pentru studierea ~ei 482.

SINTEZĂ, metoda ~ei în studiul limbii 219.

SISTEM axiomatic-deductiv 220; ~ul în limbă 16, 18, 20—21, 327, 329, 330, 504; ~ul şi norma 327, 330; ~ul normelor în limbă 330—331.

STIL, ~ul individual în pronunţarea literară a limbii române actuale 604; procedeul apropierii în ~ul narativ al limbii române 574—576; elemente de argou şi elemente familiare în ~ul sportiv al limbii române actuale 79—80.

STRUCTURĂ, ~a limbii 219, 220.

SUBSTANTIV, ~ele compuse şi locuţiunile substantivale 520, 522.

SUBSTANŢĂ în limbă 6, 7.

SUFIX, cuvinte formate cu ~ul *-ka* în limba maghiară 151; cuvinte formate cu ~ul *-abil*, 288, *-agiu* 659, *-ante* 287, 288, *-ar* 570, *-ariu* 94, 95, *-atic* 573, *-ea* 328, *-eală* 287, 288, *-elnic* 288, *-eţe* 573, *-ian* 569, *-ic* 566 *-ică* 572, *-îcă* 328, *-ician* 569, *-ie* 573, *-ier* 570, *-inţă* 661, *-ism* 571—572, *-ist* 568, 569, *-itate* 566, 570—571, *-itudine* 573, *-iune* 94, 95, *-iv* 94, 95, *-iza* 568, *-trlă* 262, *-oriu* 94, 95, *-tor* 570, *-ţie* 288, *-ţiune* 288, *-ui* 627 în limba română; cuvinte formate cu ~ul *-lik* în limba turcă 48.

SUNET, concepţia despre ~ a lui F. de Saussure 20.

T

T, dispariţia lui ~final în pronunţarea literară familiară 600 şi în cea neliterară populară 602 în limba română actuală; păstrarea lui ~în grupuri de consoane din interiorul cuvintelor în pronunţarea literară pretenţioasă şi în pronunţarea literară familiară din limba română actuală 599.

TEMPO, ~ul în pronunţarea literară pretenţioasă şi în pronunţarea literară familiară din limba română actuală 601.

TERMINOLOGIE, formarea ~i ştiinţifice româneşti 371—375.

TEXT, particularităţi ale graiului moldovean 547 şi ale celui munten 547—548 în ~ul *Cîntării Romîniei*; glosări în ~ul din *Noul testament de la Bălgrad* (1648) 274—282; ~ul poeziilor *Floare albastră* 264—274, *Nu voi mormînt bogat* 198—202 şi *Luceafărul* 635—655 ale lui Mihail Eminescu; raportul dintre ~ul *Codicelui voroneţean* şi cel din *Lucru apostolesc* al lui Coresi 177—185.

TRADUCERE, ~a mecanizată 119.

TOPICĂ, ~a adjectivului 319—322 şi a vocativului 611—616 în limba română.

TURCĂ, cuvinte formate cu sufixul *-lik* în ~48.

U

U final în aromă 380; păstrarea lui ~final în *Apostolul* braşovean din secolul al XVII-lea 558; sincoparea lui ~între *n* şi *l* şi după siflante şi şuierătoare în pronunţarea literară familiară a limbii române actuale 598.

UTERANŢĂ 11.

UZAJ, conceptul de ~în glosematică 20, 327.

V

VARIANT, ~ul în sensul cuvîntului 8.
VARIAŢIE concomitentă nesistematică (liberă) 233—234 şi sistematică 234—235 în gramaticile generative; ~a unilaterală 235—237.
VERB, ~e incoative 72, 73; preferinţa pentru formele lungi ale ~elor în pronunţarea literară pretenţioasă 600 şi pentru formele scurte în pronunţarea literară familiară 601 din limba romînă actuală.
VERS, ~uri în metru antic în *Biblia de la Bucureşti* (1688) 81—85.
VOCABULAR terminal în gramaticile generative 225.
VOCATIV, ~ul şi imperativul 529; ~ul în romînă: topică 611—616, mijloace regionale de exprimare a ~ului 527—531: nominativ 528, cuvinte prescurtate 527—528, cuvinte ajutătoare 528.

X

X, transcrierea lui ~ prin *cs* în *Dicţionarul dialectului aromîn, general şi etimologic* 380

Z

Z, trecerea lui ~ la *dz* 558 şi la *ğ* 599 în *Apostolul* braşovean din secolul al XVII-lea; ~ trecut la *y* în *Cîntarea Romîniei* 547.

INDICE DE AUTORI*

A

Aaron, F. 101, 339
Abélard, Pierre 494
Abraham, S. 203
Agavriloaiei, Gh. 525
Ahmanova, O. S. 119,122, 489, 591
Alarcos, Lloraeh Emilio 308
Albala, Radu 314
Albineţ, I. 93, 543
Alecsandri, Vasile 539, 540
Alexi, Th. 72, 629
Andreev, N. D. 474, 482, 489
Andrieseu, Al. 299,300
Apostoleseu, N. I. 545
Aristotel 494
Arvinte, V. 111
Asaehi, Gh. 543
Asan, Finuţa 36, 38, 243, 297, 301, 384
Ascoli, G. I. 466, 470
Augustin 494
Avram, Andrei 203, 296, 298, 303, 304, 325, 327, 328, 330, 381, 492, 600
Avram Mioara 36—38, 126, 127, 129, 256, 257, 300, 303, 509, 515

B

Bacon, Franeis 494
Bacon, R. 494
Bailly, A. 278
Balassa, I. 50, 53
Balázs, János, 210
Balázs, László 210—216
Ballagi, Mór 53
Bally, Charles 338, 383, 611
Bar-Hillel, Y. 481, 482, 490, 582
Barbu, Eugen 300
Barbu, N. I. 258, 312
Bariţ, G. 91, 101, 103
Bartoli, Matteo 3
Basin, E. I. 495
Batog, Tadeusz 482, 490
Baudouin de Courtenay, I. A. 471, 477
Băcescu, Mihai C. 48, 107—111, 297, 209

* Cifrele tipărite cu caractere *seminegre cursive* indică autori de articole publicate în revistă în anul 1963. Celelalte trimit la autori citaţi.

Bălăceanu, Constantin 501
Benedek, M. 50
Beneš, P. 319-322
Beraru, Petre 296
Bergsveinsson, Sveinn 325
Berkeley, G. 494, 495
Berneker, E. 626
Bernstein, N. A. 120
Bernștein, S. B. 305
Bibin, Tit 104
Biedrzycki, Emil 545
Binovici, L. F. 172
Bistrițeanu, Alex. 311
Bîrlea, Ovidiu 59
Bîrsan, D. 301
Bloomfield, Leonard 11, 497, 615
Boetius 494
Begrea, Vasile 524
Boldan, Emil 311, 539
Bolocan, Gh. 299, 386—389
Bopp, Fr. 464, 470
Bordeianu, M. 111, 537, 545, 553
Boroianu, C. 556
Botez, Demostene 300
Bratčikov, I. L. 481, 482, 490
Brăcseu, Ion 305
Brătucu, M. 313
Brătulescu, M. 66
Bréal, M. 460
Breazu, Ion 545
Brîncuș, Gr. 304
Brøndal, Viggo 326—328
Brugmann, I. 470
Brunot, F. 28
Brüske, H 626
Brutean, G. A. 495, 496
Büchmann, G. 172
Budagov, R. A. 6, 331, 515, 516, 521
Budmani, P. 48
Bujeniță, M. 30
Bulgăr, Gh. 299, 303, 313
Burton, N. G. 589, 593
Byck, J. 145, 519

C

Calallioti, Th. A. 375
Camion, 483
Canarache, Ana, *68 — 74, 165 — 170,* 300, *574— 577, 633*
Candrea, I. A. 56 — 58, 71, 76, 88, 147, 147, 155 — 157, 177, 180, 184, 262, 514, 534 — 536, 626, 628, 630, 632, 659
Capidan, Th. 468
Cappuccini, Giulio 392
Carabulea, E. 301, 302
Caragiu-Marioțeanu, Matilda 303, 304, *375— 381*
Cardaș, Gh. 642
Carnap, R. 495, 502
Carp, Mihai 264, 272
Carroll, John B. 495
Cartojan, N. 281
Cazacu, B. 300, 331, 668
Călin, Coralia 311
Călinescu, G. 198, 200, 300
Căpleșcu, Dina 229
Cărăbiș, Vasile 301
Chao, Yven Ren 487, 490
Cherry, E. C. 490, 591
Chițimia, Ion C. 305, 545
Chomsky, Noam 24, 231, 482 — 485, 490, 589, 590
Ciaușanu, G. F. 56, 156, 535
Cihac, A. de 50, 52, 87, 460, 461, 628
Ciobanu, Elena 301
Ciobanu, Fulvia 302, 515
Cioculescu, Șerban 300, 642, 649
Ciompec, Georgeta 301
Ciparlu T. 101, 102, 361
Čulik, Karel 482, 490
Cîmpeanu, Eugen 300
Cîndea, Virgil *292 — 295*
Coja, Ion 301
Coman, Petre 155, 156, 534 — 536
Constantinescu, A. 305
Constantinescu, N. A. 302
Constantinescu, Sever A. 649
Contraș, Eugenia 301, 302
Copecag, Dumitru 303
Copilu, Dumitru *54 — 56*
Corlăteanu, N. *177 — 185,* 352, 669
Cornea, Paul 555
Coseriu, E. 19, 325, 327 — 330, 333
Costa, Traian *198 — 202,* 264 — 266, *635 — 655*

Costinescu, I. 46
Coteanu, I. *7, 59—67,* 70, 71, *115—124, 242—246,* 264, 272, 284, 296, 298, 299, 330, 331, 338, 371, 377, 383, 496, 499
Crăciun, Constantin 203
Crețu, Gr. 178
Crețu, I. *186 — 197,* 264, 266, 635 — 638, 640 — 644, 647 — 649, 654, 655
Cristea, M. 311
Cristureanu, Al. 301
Cuciureanu, St. 264, 265, 595
Cuny, A. 474
Curry, H. B. 482
Czuczor, Gergely 53

D

Dal', V. I. 626, 628
Dalametra, I. 375, 376, 378, 380
Damé, F. 71, 147, 262,
Dan, Clara 496
Dan, Ilie *153 — 155,* 301, *527 — 531*
Dauzat, A. 309
Daveluy, A. 317, 318
Dănăilă, I. *107 — 111, 296 — 305, 325 — 334, 664 — 666*
Deboveanu-Mălăescu, Elena 305
Delbrück, B. 466, 471
Densusianu, O. 48, 276, 279, 343, 361, 380, 464, 475, 476, 632, 668
Descartes, R. 494
Dewey 497
Diaconescu, Ioana 25, 301
Diaconescu, Paula 504
Dima, Al. 537 — 539, 545, 546
Dimand, B. 256
Dimitrescu, Florica 300, 301, 514—518, 520, 522, 523 — 525, 564, 617, 620, 667 — 670
Djamo, Lucia 305
Dobrușin, R. L. 203, 482, 490, 591
Domonkoș, E. 203
Donat, Ion 302, 304
Dorondoi, V. 204
Dragomirescu, Gh. N. 302, 312, 515, *617 — 624*
Dragomirescu, Mihail 198, 199
Drăganu, N. 47, 184, 185, 249, 252, 253, 256, 517, 574, 576
Drăghici, Meletie 102
Drimba, Vladimir *46 — 49,* 304
Du Cange 50
Dumistrăcel, Stelian 530
Dumitrescu, M. 305
Dumitrescu-Bușulenga, Zoe 311

E

Ege, Niels 500
Ermilova, E. 595
Ermolaeva, N. M. 482
Essen, Otto von 325
Evdoșenco, E. 503

F

Façon, Nina 304, 391
Fanache, Maria 311
Fant, G. 491
Ficșinescu, Florica *507 — 513*
Fitialov, S. I. 481, 482, 490
Flora, Radu 304
Fodor, Ecaterina 305
Fogarasi, János 53
Frei, Henri 10, 333, 334
Fries, Ch. C. 611
Frolov, I. T. 490
Frumkina, R. M. 119, 122, 482, 489, 591
Frunzescu, D. 629

G

Gabrea, Maria 312
Gaifman, C. 482, 490
Galichet, M. 36
Gamow, G. 587
Geagea, Chr. 375 — 377
Georgiev, Vl. 475
Gergely de Csokotis, Vasile 100
Ghergariu, Leontin *125 — 132, 630 — 632*
Gheție, Ion 61, 79, *247 — 260,* 299, 300, 304, *371 — 375,* 515
Gilliéron, J. 308, 309
Giosu, Ștefan 530
Giuglea, G. 304
Gleason, A. H. 11
Goldiș, Ana 305
Golopenția, S. 303

Gomboez, Zoltán 53
Goodmen, N. 123, 482
Gorski, D. P. 120, 123
Grandgent, C. H. 258
Graur, Al. 5, 122, 126, 129, 131, 148, 173 — — 176, 297, 300 — 302, *309 — 311*, 311, 320, 331 — 333, 337, 344, 384, 385, 500, 501, 531, 566, *578*, 601, 658 — 662
Grămadă, I. 638, 639
Greenberg, J. H. 482, 490
Grigorescu, M. v. Avram, Mioara
Grimm, J. 470, 477
Grumăzescu, M. 587
Guiraud, P. 481, 482, 587
Gutenmacher, L. I. 490
Guțu-Romalo, Valeria *25 — 35*, 126, 303, *306 — 309*, 332, 333, 664

H

Halle, M. 490, 491, 591
Harris, Zellig S. 11 — 13, 222, 481, 483, 492, 611
Harwood, F. W. 481, 490
Hasdeu, B. P. 46, 353, 459 — 478, 669
Havránek, B. 325
Hegel, G. W. 495
Heliade-Rădulescu, I. 92 — 94,100 — 103, 105, 106
Hépitès, Th. 51
Heraeus, Wilhelm 318
Herdan, G. 481, 482, 490
Heteou, György 248, 249, 253
Hill, G. 339
Hirschberg 483
Hjelmslev, L. 6, 8, 9, 20, 23, 123, 327, 382, 481, 488, 490, 499, 500
Hobbes, Thomas 494, 495
Hockett, G. F. 491
Hodoș, I. 91
Hofmann, J. B. 630
Hovelacque, A. 466
Hristea, Th. 299
Humboldt, Wilhelm von 385, 464, 467

I

Iaglom, A. M. 588, 589, 591
Iaglom, I. M. 588, 589, 591
Ibrăileanu, G. 649, 655
Iftinchi, G. 528
Ihm, P. 483, 491
Iliescu, Maria 131, 301
Ioanid, G. 101
Ioanițescu, Eug. 133, 515, 516, 518
Ionașcu, Al. 5, 296, 297, 308, 385
Ionescu, L. 203
Ionică, I. *296 — 305*, 664, 665
Iordan, Iorgu 25 — 30, 60, 61, 128, 134, 137, 139, 140, 142, 145, *158 — 164*, 169, 170, 172, 208, 210, 211, 253, 264, 296, 300, 304, 306 — 309, 313, 320, 326, 333, 341, 381, 519, 523, 527, 531, 565, 607, 609, 610, 616, *658 — 662*, 665
Iorga, N. 185, 342
Iorgovici, Paul 92, 261, 285, 286
Irimie, Rodica 301
Isacenko, A. V. 388
Isbășescu, Mihai 302
Istrate, G. 517, 523, 531
Ivanov, V. V. 483, 491, 626
Ivăneseu, G. 363, 546
Izaac, H. J. 318

J

Jaberg, K. 309
Jakobson, Roman 300, 490, 491, 591
Jespersen, Otto 333
Jitariu, Procopie *532 — 534*
Johansen, Svend 500
Joja, Ath. 496

K

Kakassy, Endre 641, 654
Kalujnin, L. A. 482
Kant 494
Kelemen, B. 50, 148
Kelmer, B. 305
Király, Francise *52 — 53*
Kiricenko, I. M. 627
Kogălniceanu, M. 543, 544
Kolmogorov, A. M. 481, 483, 491, 581, 595
Kopitar, B. 475
Kreindler, A. 299

Kremer, E. P. 172
Kretschmer, Paul 476
Krisin, L. P. 333
Kruşevski, N. 47.
Kuhn, E. 477
Kulaghina, O. S. 481, 482, 486, 491
Kunin, A. V. 172
Kurylowicz, J. 481, 488, 491
Kuznețov, A. V. 482

L

Lambeck, Joachim 481, 482, 491
Laurian, A. T. 86 — 98, 360 — 370, 626
Leeerf, Y. 483, 491
Lees, R. B. 24
Léger, L. 471, 477
Leibniz, G. W. 494
Lenin, V. I. 115, 117, 118, 121, 496
Leonidze, G. N. 314
Leonte, L. 363
Leontiev, A. A. 326, 327, 330, 333
Leontiev, A. N. 326
Leskien, A 471
Licklider, J. C. 589, 594
Linch 483
Lindsay, W. M. 318
Locke, John 494
Lombard, Alf 134

M

Maack, Adalbert 325
Macarie, Liliana 302, 316 — 318
Macrea, D. 363, 467
Maioreseu, Ioan 101, 105
Maioreseu, T. 635 — 644, 647 — 655
Manеaş, Mihaela 300
Mandelbrot, B. 481, 482, 491
Maneca, Constant *389 — 391, 391 — 394*
Maniu, Nicolae 102, 103
Manoliu, Maria *3 — 15*, 298, 303
Marcea, Pompiliu 311
Marcovici, S. 101
Marcus, Solomon 203, 222, 231, 298, 303, *478 — 492, 581 — 595*
Mareş, Lucreţia *56 — 58, 155 — 157, 534 — 536*
Marian, Barbu 301
Marinca, Felicia 311
Marmeliuc, D. *50 — 52, 151 — 152*, 301, *625*
Marouzeau, Ch. 611, 616
Marouzeau, J. 6, 319, 325, 326, 332
Martineseu, Pericle 650
Martineseu-Asău, Th. 172
Martinet, André 10, 13
Marx, K. 118
Massim, I. 86 — 98, 360 — 370, 626
Máthé, Jacob 204
Mazilu, D. 643
Meillet, A. 308, 309, 466, 515
Melciuk, I. A. 119, 122, 489, 591
Melich, János 53
Melvil, I. K. 497
Meyer, G. 471, 475
Meyer-Lübke, W. 130, 131, 258
Miclău, P. *296 — 305, 381 — 386, 493 — 505*, 664, 665
Micu, D. 311
Micu, Samuil 99
Migliorini, Bruno 391
Mihăescu, N. 300, *607 — 610*, 664 — 666
Mihăilă, Gh. 305
Mihăileanu, Ştefan 375, 376, 378
Miklosich, Fr. 466, 628
Milicescu, Emilia Şt. 311
Millardet, G. 326
Miller, G. A. 490
Mioc, Damaschin 670
Mirska, Halina 340, 519
Mitran, Mircea *36 — 45*, 302
Mitchell, R. P. 482
Mladenov, Ştefan 395, 396
Moiseev, V. D. 120
Moisil, Gr. G. 203, 299
Moeller, H. 474
Molin, V. 670
Møller, K. 19, 328
Mološnaja, T. N. 491
Morris, Charles, W. 495 — 497
Moscopoleanul, Daniil 375
Motsch, Wolfgang *16 — 24*, 327, 328, 491
Müller, M. 464 — 466
Munteanu, Ştefan 299, 313
Murádin, László 304

N

Narski, I. S. 495, 496
Nedilski, S. 637, 628
Negruzzi, C. 100 — 102
Nesmeianov, A. N. 121
Nestorescu, Virgil *75 — 80, 386 — 389, 627 — 629*
Nica, Dumitru *514 — 526*, 618, 620, 621
Nicolaidi, Const. 375, 376, 378
Nicolau, Edmond 203, 297, 501, 588, 591
Nicolescu, G. C. *264 — 273*, 545, 550, 595
Nikonov, A. V. 587
Nieuleseu, Al. 300
Nida, E. 11, 14
Nistor, Ion 531

O

Occam W. d' 494
Oeheşeanu, Rodica 302, 316 — 318
Olsen, Hedwig 509
Olteanu, Pandele 185, 312
Orr, John 308

P

Paduceva, E. V. 119, 122, 482, 489, 591
Palazzi, Ferdinando 392
Pall, Francise 670
Panaitescu Perpessicius, D. 186, 264, 266, 637, 649, 655
Panaiteseu, P. P. 668 — 670
Papahagi, Pericle 376
Papahagi, Tache 262, 377 — 381, 531
Papp, Emerie *210 — 216*
Parker-Rhodes, A. F. 482, 491
Paseu, George 263, 375 — 377, 523
Pashal, Ianache 49
Paşca, Şt. 56 — 58, 155 — 157, 177, 178, 181 185, 343, 535, 536, 561, 669
Paul, Herman 17, 470
Pavel, Toma 203, 298
Pavlov, I. P. 494, 501
Pătruţ, I. 305
Peirce, C. S. 495, 497
Perebeinos, V. I 491
Perles, M. 482, 490
Peşkovski, A. M. 325
Petrişor, Marin 304
Petrovici, Emil 203, 249, 251, 301, 305, 598, 600
Philippide, Al. 171, 172, 174, 476, 518, 527, 528, 618
Philippide, Al. 300
Piatrangeli, A. 308
Pichietti, 207
Pignon, J. 36
Pike, K L. 483, 491
Pillat, Ion 654
Piru, Al. 300
Piscupescu, Ştefan Vasile 93
Platon 494
Poalelungi, Gh. *133 — 146*, 515, 617 — 622
Poenaru, C. 75, 300
Poenaru, P. 101, 339
Poghire, C. 72,297, 385, *469 — 477*
Polivanov, E. D. 327
Polizu, G. A. 72
Poni, Petru 365
Pop, Augustin Z. N. 311, 549
Pop, I. 101
Popeangă, V. 311
Popescu, I. *311 — 313*
Popescu-Marin, Magdalena 301, *319 — 322*
Popp, Vasile 102
Popovici, D. 285
Potebnea, A. A. 465, 471
Pottier, Bernard 10, 12 13
Pradez, El. 172
Predescu, Lucian 545
Preobraženski, A. 626
Prieto, Luis J. 503
Protopopescu, Lucia 311
Puşcariu, Sextil 48, 59, 95, 184, 332, 353, 364, 367, 468, 527 — 529, 627

Q

Quicherat, L. 278, 317, 318

R

Rat, Maurice 172
Rădulescu, Maria *395 — 396*
Rădulescu-Codin, C. 59
Reformatski, A. A. 116

Revzin, I. I. 482, 486, 491
Reznicov, L. O. 496, 497
Rizescu, I. 25, 126 — 128, *296 — 305*, 301, 336 — 339, 383, *611 — 616*, *656 — 657*, 664, 665
Robciuc, I. *626 — 627*
Robea, Mihai 311
Rocseric-Alexandrescu, Alexandra *203 — 204*, 303, 588, 591, 594
Roman, Ion I. *557 — 563*
Rosenblueth, A. 491
Rosetti, Al. 177, 178, 181, 184, 185, 188, 200, 203, 258, 276, 279, 298, 303, 304, 321, *352 — 359*, *459 — 463*, 519, 668
Rovenski, Z. 502
Ruffini, Mario 305
Russ, Ioan 102, 104, 105
Russo, Demostene 184, 647
Rusu, Andrei 549
Rusu, Gr. 304
Rusu, Valeriu 64 — 67, 301, 304, 529

S

Sala, Marius *205-210*, 297, 301, 302, 305, 385, 528
Sala, Vasile 588, 591
Sandfeld, Kr. 509
Saussure, Ferdinand de 4, 16 — 24, 116, 117, 309, 326 — 328, 471, 493, 498, 499, 500
Sauvageot, A. 50
Sayce, A. H. 466, 471, 477
Sădeanu, Florența 301
Săghineseu, V. 88, 91, 366, 367
Sähleanu, V. 491
Săteanu, C. 303
Schleicher, August 464 — 466, 470, 473
Schmidt, Joh. 471, 474
Schuchardt, Hugo 308, 361, 470, 471, 473, 475, 477, 626
Schützenberger, M. P. 482
Schweiger, Paul 204
Scorpan, Gr. Gr. 649, 650
Scriban, August 47, 52, 56 — 58, 71, 147, 155 — 157, 262, 534 — 536, 626 — 630, 632
Seche, Luiza *147 — 150*, *261 — 263*, 299 — 301, *662 — 663*
Seche, M. 75, *86 — 98*, 299 — 302, *360 — 370*
Segal, D. M. 482
Seidel, Eugen 336, 338, 339, 345
Semcinskii, St. *632*
Seulescu, G. 93
Sfîrlea, Lidia *596 — 606*
Shamir, E. 482, 490, 491
Shannon, C. E. 583, 592 — 595
Sibineanul, I. 104
Simonescu, Dan 311, *313 — 316*, *667 — 670*
Skvorțov, L. I. 333
Slama-Cazacu, Tatiana 297, 503, 566, 594
Slave, Elena, 296, 301, 382
Slavici, Ion 611
Sobolev, S. L. 489
Spitzer, Leo 175, 309, 310, 330
Sreznevski, I. I. 627, 628
Stahiescu, V. 311
Staicovici, Olga 305
Stan, I. 304
Stanca, V. 301
Stati, Sorin 29, *232 — 241*, 296, 298, 302, 316—318, 382, 384, 503, *581 — 595*
Steajkin, N. I. 482
Stingaciu, Elena 301, *564 — 573*
Suhotin, V. P. 388
Szekely, S. 204
Szinnyei, József 53

Ș

Șandru, C. 252, 260
Șanskaja, T. V. 626
Șanski, M. N. 626
Șaumian, S. K. 3, 19, 117, 118, 231, 298, 481, 491
Șăineanu, L. 46, 52, 86, 87, 92, 147, 366, 473, 476, 628, 630
Șerban, Geo 542
Șerban, V. 299
Șerbănescu N. 670
Șmeler, D. N 331
Ștefan, I. 302, *335 — 346*
Ștefănescu, C. 301
Ștefănescu, N. 302, 316 — 318

Ştefăneseu-Goangă, Zizi 301
Ştoff, V. A. 491
Ştrempel, G. 259, 313 — 316
Şuteu Flora 300 — 302 *309 — 311*, 635 — 637, 640, 647 — 649, 664
Şuteu, Valeriu 304, 505
Şvarţkonf, M. S. 333

T

Tamás, Lajos 148, 149
Tănase, Eugen 303, 319 — 322
Teaciuc-Albu, N. 539
Teaha, T. 248, 304
Teiuş, Sabina 301, 302
Teodoreseu, V 302
Tesnière, Lucien 483, 491
Tiktin, H. 47, 48, 50, 52, 72, 73, 88, 128, 129, 147, 155, 262, 508, 519, 618, 626, 628, 632
Tocileseu, Gr. Gr. 540
Todoran, Eugen 311, 649
Todoran, Romulus 299, 302, 536
Togeby, K. 308
Tohăneanu, G. I. 300
Tomaschek, W. 476
Tomeseu, Mircea 149, 283, 284
Toplieeanu, Traian 285
Toporov, V. N. 495
Torouţiu, I. E. 637, 639, 642, 654
Trandafir, Gh. 312
Trost, P. 529
Trubetzkoy, N. S. 19, 23, 328
Truţă, D. 62, 66

Ţ

Ţeitin, G. S. 484, 492
Ţepelea, G. F. *81 — 85, 274 — 282*

U

Uemov, A. I. 492, 502
Uemova, E. 502
Ullmann, S. 336
Unbegaun, Boris 338
Ursu, D. 111
Ursu, G. G. 311
Ursu, N. A. 96, *99 — 106, 283 — 291*, 301, 336, 337, 344, 366, 371 — 375, *537 — 556*
Uspenski, V. A. 482, 483, 486, 492

V

Vaida, Vasile 247, 248, 253
Valştain, Carol 101
Valt, L. O. 492
Vaseenco, Victor 301, 305
Vasici-Ungurean, Pavel 100, 102
Vasiliu, Al. 525
Vasiliu, Em. 7, 8, 203, *219 — 231*, 297 298, 302, 331, 482, 491, 496, 499
Vasiliu, Laura 301
Vasmer, Max 626
Velia-Tineu, N. 103
Vendryes, J. 5, 9
Vianu, Tudor 99, 104, 299, 311, *347 — 351*, 486, 492, 538, 539, 554, 644
Viciu, Al. 56 — 58, 156, 534 — 536
Viişoreanu, C. 103
Vinokur, G. R. 605
Vintilă, Ioana *171 — 176*
Vîrcol, V. 149, 208
Virtosu, Emil 85
Voronţova, T. 386 — 391
Vossler, Karl 4
Vrabie, E. 302
Vrabie, Gh. 311
Vraciu, Ariton 305
Vulpescu, Romulus 299

W

Wagner, M. L. 207, 208
Wald, L. 6, 296, 297, 308 385, *464 — 468*
Walde, Alois 630
Wartburg, W. von 309
Wegener, N. 203
Weigand, G. 248, 260, 376
Weisberger 500
Wells, Rulon 483
Whatmough, Josua 327
Whitfield, Francis J. 489, 492
Whitney, W. 471
Wiener, N. 491

Y

Yngve, V. 482

Z

Zaciu, Mircea 654
Zaimov, I. 629
Zanne, I. 523, 524
Zdrenghea, M. 527, 531
Želechovski, E, 626, 628
Zinder, L. R. 489
Zinoviev, V. A. 492
Zsigmond, Ádám 120
Zveghinţev, V. A. 483

INDICE DE CUVINTE

AROMÎNĂ

acaţ^{i} 380
acaţ^{u} 380
acăţasim 377
acrîme 377
aféndi 377
aγgizmačĭun 377
avuseásim 377
badzără 377
bidivi 378
bujor 378
(s-) cădă 379
cáde 379
cádi 379
(s-) cádi 379
caş^{u} 380
caşŭ 377
căčĭúlă 379
căčĭúŭă 379
cădeare 380
čélnic 377
cîdeari 380
cuteţ^{i} 380
cutedz^{u} 380
cutédzŭ 378
dásim 377
di 380
diparti 380
escu 380
fičĭor 378
fumél'ili 380
fuseásim 377
galántu 378
galgur 48
him 380
ilic 378
îmbujurat 378
li 380
loasim 377
luméscu 378
munti 380
nčernu 379
nţernu 379
niŭ 380
niveástă 377
nî 380
oarî 380
pîtă 377
pîni 380
pînt 380
sat 378
scádi 380
şilîc 378
tecnon 378
tilál 379
tileál 379
til'eál 379
úmpli 380
veádi 380
videáre 380
videari 380
vruseásim 377
zărzăvate 379, 380
zîrzîvate 379, 380
zîrzîváli 379

BULGARĂ

гърлица 48
змийче 662
ливрея 660
месал 263
огърлица 47
preprŭ 628
припор 629
Припор 629
седянка 660

CATALANĂ

si 258

CEHĂ

připor 628

ENGADINĂ

scha 258
schi 258

ENGLEZĂ

disconnection 391
either 589
if 589
or 589
then 589

FRANCEZĂ

acte 339, 340
adequat 566
affligente 287
aimer 289
ambigu 364
ambiguïté 364
année-lumière 345
artère 374, 375
auster 341
avant-propos 340
avantage 287
bien élevé 346
bienveillance 344
capable 288
carte 7
changement 288
charmante 287
collaborer 335, 340
comptable 288
continu 364
contrepoids 341
court-circuit 340
curer 289
déconnection 391
déshabillement 288
éligible 363
embêtement 288
emportement 288
emprisonnement 288
énormité 364
établissement 288
honoraire 364
inéluctable 363
inexorable 363
influence 344
ingénu 364
innocente 287
journal 344
jugement 288
lacté 335
lait 335
largeur 344
latitude 344
livre 7
longueur 344
longitude 344
manœuvre 339
mortelle 288
mouvement 288
naissance 51
naufrage 337
nouveauté 344
nouvelle 344
obligatoire 364
œuvre 336
petit 14
petite 14
plus-value 340
procurer 288
se 258
sensible 340
sentiment 340
si 258
simple 288
surface 337
surprendre 336
tendre 343
tout-puissant 346

FRIULANĂ

se 258

GERMANĂ

allmächtig 346
Ausschaltung 391
Beeinfluss 344
einfältig 52
Fremdwort 337
gefunden 589
habe 589
hat 589
Hinterland 337
Jahreszeit 336
Lichtjahr 345
Magazin 373
Matrikel 262
Mauerbalken 625
Mauerlatte 625
Mauersohle 625
nudelbrettchen 152
Schiffbruch 337
Weltanschauung 337

GREACĂ

agros 279
ζάχχρι 660
kimion 276
magos 275 282
μαρτικόν 50
μεθήνωσα 625
με'ρομαι 51
μεληδόν 52
μελος 52
μερίς 50
μερτικόν 51
μετώκησα 625
μοτρα 51
ναυαγια 337
telōnēs 278

ITALIANĂ

avere 392
basetto 393
caminata 392
camino 392
camminata 392
cammino 392
capace 288
capo 392
carda 393
cardatrice 393
cavallo 392
centristo 393
diario 344
effluvio 393
essere 391
flusso 393
giure 287
Lambretta 393
lambrettista 393
mano 392
meridionali 328
mettere 392

movimento 288
nordici 328
se 258
semplice 288
stabilimento 288
sudici 328
sudicio 328
teatino 393
tenero 343
terra 392
toca 287
toccante 288
Vespa 393

LATINĂ

acia 362
adequatus 566
aerumna 317
afflare 369
ager 279
ambiguitatis 364
bellare 94
bene 362
benefacio 344
benevolentia 344
caecuma 318
calendae 318
calendarium 318
calo 318
casa 364
casnar 318
castigare 362
cecima 318
charta 343
cicuma 318
coda 362
coniecerit 317
coniexit 317
coppa 318
crypta 318
curare 289
dacrimae 317
defioculus 318
depopulo 318
depopulor 318
desioculus 318
dexiocholus 318
dicam 317
dice 317
distingo 317
dŭellator 317
dŭellicus 317
dŭellum 317
dŭipes 317
edo 317
eligibile 363
enormitatis 364
erumna 317
ĕs 317
esse 317
est 317
eūangelium 317
eūans 317
eū 317
exapto 318
exliberto 318
galgŭlus 48
gula 369
femen 318
feminis 318
femori 318
femoris 318
femur 318
filamen 317
fircus 318
flamen 317
fortŭito 317
fortŭitus 317
haūd 317
haūdquaquam 317
haurio 317
haustus 317
haut 317
hircus 318
honorarium 364
hortus 317
hospes 317
inanimis 318
inanimus 318
incestum 318
incestus 318
ineluctabile 363
inexorabile 363
iuvenis 343
kalendae 318
kalendarium 318
kalo 318
koppa 318
lacrimae 317
latitudo 344
laurus 317
laūs 317
laute 317
leber 317
leucacantha 317
leucargillos 317
leucaspis 317
liber 317
lingŭosus 317
longitudo 344
lumen 341
luto, -āre 630
lutōsus 630
magus 275, 282
medius 605
mergere 369
naufragium 337
obligatorius 364
ocium 317
officina 318
officium 318
offla 318
offula 318
omnipotens 344, 346
opificina 318
opificium 318
oratio 279
orlus 317
ospes 317
otium 317
palpo 318
palpor 318
parseris 317
parsis 317
pectus 605
perfectus 68
perpolio 318
ploera 317
plura 317
praepolio 318
praeverto 318
praevertor 318
publicanus 278
pultiphagonides 318
se 258

si 258
simplex 288
sum 318
summa 278
stater 276
tener 343
trajecta 279
turpilucricupidus 318
uva, -ae 279
versificatio 340
versum 318
versus 318
vita 341

LOGUDONEZĂ

si 258

MAGHIARĂ

boros 151
boroska 151
boroskancsó 151
borospohár 151
cincios 53
cincius 53
cincos 52, 53
cinkos 53
dacos 52
hájo-töres 337
harang 630
kikapcsolás 391
komor 47
megszakitas 391
mérték 50, 51
mozgani 625
neam 148
nem 147, 148
táncos 53
told 632
von 632
voncolni 632
vondogálni 632
vondoz 632
vonszól 632
vonz 632
vonzani 632
vonzodni 632

POLONEZĂ

czobot 626
metryka 262
przyparcie 628

PORTUGHEZĂ

se 258

PROVENSALĂ

se 258
si 258

ROMÎNĂ

A

abatere 390
abecedar 349, 350
abie 548
abilitate 88
abnegare 88
abominabil 95
abrictăli 54, 46, 57
abrictăluĭ 57
abrictuĭ 57
abrupt 95
absent 597
absolutoriu 88
abstracţie 390
absurd 97
aburire 390
ac 349
ac-de-mare 528
acadea 88
academiĉęan 599
acantacee 95
acasă 565
acastáie 532, 534—536
acăstáie 535—536
acăstău 536
accelerare 390
accelerator 95
accepciune 288
aceea 145, 146, 601
acela 601
acerb 95
acesta 601
aceste 576
acid 372, 373
acidula 95
acilea 547
acrealŭ 372
acrime 339, 372
acrostih 97
act 663
acvilă 108
adamant 97
adamantin 95
adecva 566
adecvat 566, 567, 573
adecvaţie 573
adevăr 622
adjunct 95
admirativ 95
adorelnică 288
adresă 97
aduce 564
aducere-aminte 323, 516, 517
adversitate 96
aęa 601
aerofagia 362
aerofagie 96
afacere 64
afecciune 288
afişist 569
afişor 569
afla 369
afligheaţă 287
aflŭênt 599
agil 96
agiunseşi 548
agiutor 549
agîmbá 532, 536
agru 279
ai 546
aideţi 547
aintate 288
ainte 288
aiņţare 288
aiņţement 288
ajuns 143

ajunseşi 546
alături 144
alb 522, 524
albeálă 54, 56
alĉeva 599
alcumva 599
Alé 530
aleguş 536
alegúţ 532, 534—536
ales 141
alocare 88
alodiu 88
alopecie 663
alt 167
altĉeva 599
altcumva 599
altfel 512
altitudine 88
altminteri 512
aluáş 54, 56
aluminiu 88
alune de pământ 522, 524
aluziye 599
ama 289
amandament 374
amantă 63
ambiguitate 364
amelnică 288
amere 289
ameros 289
aminte 138
aminti 565
amintiri 516, 517
amîna 284
amor 105
amor-propriu 340, 520
amuceán 54, 56
an de an 622
an-lumină 345
anatemă 97
anatomic 97
angiş 46
angişlă 46
animal 64
animator 96
anotimp 336, 339
antitetic 96
anxietate 96
apă chioară 523
apoi 669
apoia 669
aprindere de plămîni 524
aprinză 547
apropye-te 599
apsent 597
apt să 138
arătá 54, 56
arbitra 96
arctic 97
ardent 96
areopag 275, 276
armament 663
arşău 57
arşéu 54, 46, 47
arşov 57
arteră 374
arterie 374, 375
artic 57
articulatoriu 96
articúş 54, 56, 57
artificiozitate 570
artiră 375
artirie 374, 375
aruncătură de ochi 522, 524
aruspice 88
arvună 276
asasinare 88
ascultare 88
ascunsoare 97
ascunză 546
aseară 575
asemui 163
asfel 599
asiduitate 88
asolement 373
aspron 276
astălúş 54, 56
aşa 512
aşău 57
aşezător de slove 525
aşia 546
atănciune 288
atenţie 518
atlaz 349
atletică 96
atmosferă 374
atotputernic 344, 346
atunci 589
aţă 362
aţid 373
auă 97, 279
aur 136, 522, 524
austeritate 96
austru 88
autentica 97
automnal 96
autonomiza 568
autopsie 88
avanţemînt 288
avă 663
avea 140, 585
aviúđne 599
avocatlic 660
avocetă 108
avozetă 108
axiomatic 362
azi 575
azimă 97

Â

âl 522, 524
âla 601, 602
âsta 601

B

babă 524
bábiţă 108
baboşiţă 108
bacă 96
bádaş 109
badi 530
bághiţă 108
baiader 367
baicúş 109
baigúş 109
balercă 633
balerin 96
baligă 367
baltac 367
baltă 370
balţ 156, 367

ban 140
bandă 391
baraban 367
baraboi 367
barc 532, 535, 536
barită 96
baritină 96
baritonal 96
bariu 96
barză 209, 538, 546
basalágă 532, 534—536
başca 570
batcă 367
bate 370
batgiocori 548
batoc 367
bază 370
bazaconie 336
bazaltic 96
băbí 367
băcăní 367
băciucă 370
bădăran 370
bădărăní 367
bădiță 661
bădură 562
băga 89, 90, 370, 622
băgare de seamă 517
băgat 143
băgătură 367
băicúș 109
băietoare 367
băieți 370
băioară 367
bălălăi 262
băligos 367
băliguță 367
bălos 370
bălțăcí 367
bălțăreț 370
bălțat 367, 370
bălțătură 367, 370
bălți 535
bărbyer 599
bărc 535
bărdáș 109
băsăragă 536
bătălău 367
bătătoare 367
bătrîn 141
bătrînește 370
bătrîior 370
bătucí 367
bătut 142
băut 370
behăi 384
bei 367
belicos 96
beltí 532, 535
benign 96
benzoat 96
benzoic 96
berc 534—536
bére 532, 534—536, 663
berean 535
berleji 535
berlojí 532, 535
berlui 535
betegos 367
beutură 289
bezaconie 336
bibliofilie 96
bibliologie 96
biblo 601
bică 208
bielșugare 549
bietu(l) 600
biflor 367
biletist 569
bilingvu 367
bilți 633
bine 14, 68, 345, 362
binecrescut 346
binecuvînta 338
binecuvîntare 338, 345
binefacere 344, 345
binețe 160
binevoi 344
biochimie 96
biotic 96
bire 669
biu 559
bivol 208
bivoliță 208
bizără 532, 535
bizdare 535
bicsí 367
biltic 367
bîrlác 532, 534
bîrlan 208
bîtcă 57
bîtícă 54, 56, 57
blagodări 669
blăzni 532, 535
blíde 54, 56
bob și bob 142
boc 54, 56
bogăție 276
bomboană 663
bontălui 535
borangic 340
borhot 661
boroană 626
borószcă 151
boroșcoí 151
bórzoș 54, 56, 57
bot-gros 519
botăș 535, 536
botiș 535
bóloș 532, 534—536
boț 524
boță 661
boțăl 661
bou 207
boxălí 54, 57
bozuntui 536
brai 532, 534, 535
branhial 96
brasist 569
brav 64
brazdă 461
brăiu 535
brănțălui 57
bre 527, 528
brebeață 108
brebeneac 108
brențălí 54, 57
brențălui 57
bribéciu 109
brictălí 57
brînză 663
brînză de iepure 524
briu 522, 524
broască 207

brobi 532, 534
bromat 96
bucura 89
budeală 535
budelişte 535
buhai 208
buhai-de-baltă 528, 529
buiecie 559
bujálă 532, 534, 535
bujăniţă 536
bujeniţă 536
bujétiţă 532, 536
bujiniţă 536
bulevardism 571
buligái 109
bumbi 349
bun 9, 141, 146, 345
bunătate 337
bunăvoinţă 344
buntăzi 536
buntui 535
buntului 535, 536
buntuzi 536
buntuzul 532, 535, 536
bursuc 89
busuioc 663
buşteanuri 539
buzard 108
buzuntáţie 532, 534
buzuntui 536

C

ca 144, 145, 618
ca să 6, 211
ca şi 247
cabat 57
cai 524
cais 46
cais-pastramă 46, 47
cal 207, 600
cal troian 525
calvar 96
camion 663
campestru 96
canon 275, 276
cap 140, 391
capabil 138
capará 532, 535
capeaţă 288
caprahiră 108
capriciúşasă 599
car 11
carul de foc 208
carantină 661
carboanţă 626
carboávă 626
carbovnă 626
cardă 393
care 125, 128, 131
carmeaţă 287
carmen 91
carte 336, 341—343
carton 11, 12
Casá 531
Casandră 531
casa vinului 521
casă 7, 13, 14, 328, 368, 369, 520, 521, 524
caş 663
catagrafie 89
cataramă 349
catenă 91
caterincă 633
catifea 89, 90, 603
catifele 349
cază 546
că 61
căbát 54, 56, 57
căci 62
călămizdră 208
călca 521
călciiul 525
căpástra 534, 353
căpástrui 535
căpătat 142, 618
căprioare 349
căptălugă 207
cărăbaş 207
cărăbuş 207
cărbune 518
cărnosi 536
căsători 64
căsuí 532, 535
căsuţă 14
căşi 328
căta 549
căţelul pământului 518, 524
căuáci 54, 57
căuăcíe 54, 57
căuăciţă 54, 57
căuta 550
ce 125, 128, 131, 623
ĉeá ĉe 599
cealău 207
ceaucă 108
ceea ce 165—167, 599
cel 138, 522, 524, 528
cel care 128
cel ce 128
cenunchele 562
cerbi 349
cercaşi 546
cercat 548
cere 368, 541
cere (s.f.) 328
cerebralitate 570
cermălui 57
ceruri 328
cesare 368
cetăţean'lui 598
ceteră 57
ceternă 57
ceteruícă 54, 56, 57
ceucoşoară 108
Cezar 104
chelşug 559
cheptănúş 108
chesea 536
chestie 65
cheţ 532
chibrite 328
chibrituri 328
chihlimbar 349
chimbol 275, 276
chimen 276
chimiza 568
chinuitoare 620
chiolhan 661
chior 47
chişc 47
chipăleagă 207
chipuri vărsate 524
chirilică 341

chirnoe 368
chisa 536
chisău 532, 535, 536
chisea 536
chişcănfloare 108
chişe 559
chitulice 108
chituluş 108
chiţigan 108
chiţigói 108
chivăre 349
cibótă 626
cilindric 374
cilindru 157
cimentist 568
cincantin 661
cincoi 108
cincedă 109
cîncîsprezeče 597
cine 126—131
cinflor 108
cingatéu 54, 57
cingătău 57
cinisme 187
cinstă 284
cinste 136
cînste (=cinci cute) 598
cioabă 536
cioablă 534—536
cioaflă 535
cioálbă 532
cioară 89, 108, 139
cioareci 89
ciobă 536
cioboátă 626
ciobótă 626
ciobotărie 560
cioc 54, 56
cioc-întors 108
ciocănitoáre 108
ciocîrlie 108
ciocúş 54, 56, 57
cioflingar 89, 90
ciopli 89
ciorap 89
ciorcúşă 108
ciorobară 108
ciovlică 108
cipic 89
circar 570
ciroză 663
ciubótă 89, 90, 626, 627
ciuboţica-cucului 521
ciuf 89
ciumuli 57
ciumurlacă 57
ciumurlui 57
ciurfuială 535
ciurmuleálă 54, 57
ciurmuli 54, 56, 57
ciurmulit 54
ciurmului 57
ciurmuluială 57
ciurufálă 532, 535
ciurufleacă 535
ciute 349
ctndva 599
ctine 207, 538, 546, 547
ctine-lup 520, 522
ctmva 599
ctne 538, 547
ctntă 13
ctrjoiá 532, 534
ctrma 364
ctrnosi 533—536
ctştiga 362
ctt 608
ctţă frunză şi iarbă 142
clătina 549
cletena 549
cletina 549
clar-obscur 340
clar-vedeaţă 287
climă 374
clinţ 54, 56
clipă 105
clironom 89
clironomie 89
clistir 89
clocotiş 663
coada-şoarecului 518
coadă 362
coarne 524
coate-goale 518, 519
cocobardă 203
cocoloşi 565
cocosttrc 209, 538, 547
cocoş 207, 391
codîrlă 262
codobelc 175
codoberc 175
colabora 335, 341
coldoşi 535
coldui 536
coldúş 533, 535
coldúşi 533, 535, 536
colectiv 66
colectivă 66
colectivizat 66
colidor 65
colnicit 533, 535
coloid 663
colomeică 633
communicăciune 288
comoară 524
comparatistică 572
compătimire 337
comur 47
concheia 289
concret 573
concreteţe 573
concretidudine 573
condiciune 288
condiţie 136, 541
condrat 275, 276
conducere 65
conlucra 335, 340
consignaţie 663
context 666
contemporan 340
contimpuran 340
contra 63
contragreutate 341
contrapondere 341
convertire 663
convirti 289
copaci (sg.) 549
copil 585
copil de casă 521
copleştoare 598
coprinde 546
coprindere 546, 547
coptura 364
Coran 661

corb 139
corban 278, 279
corelativitate 571
corhan 661
cormălău 533, 535
coromîslă 208
corp 65
corp la corp 138
cort 276
cosire 533—535
cosirişte 535
cosorişte 535
coştéi 533—536
coşteie 536
cotăi 533, 534
cotos 536
cotóz 533, 535, 536
cotozí 533—536
covaciu 57
covăcerie 57
covăcie 57
covăciţă 57
crai 102
craulist 569
crăián 533, 534
crăiasă 102, 349
crăie 102
crează 546, 547
credélniţă 54, 57
credenţ 57
credenţă 57
credineţ 57
credinţ 57
crema 368
crenel 567
crenela 567
crez 547
crimină 287
cristal 349
crivală 536, 654
crînced 533—536
crîncen 536
cruce 518, 523, 669
cruhós 533—535
cu 133, 134, 138, 139
cubelc 175
cuc 207
cucul 384
cucul armenesc 528
cucurigu 384
cúhar 533
cuibarire 364
cuişoare 349
culbec 175
culduşi 536
Culí 528
culíc 108
Culiţă 528
culturalism 572
cum 143, 146, 247
cumă 528, 531
cumîndare 97
cumpetu 362
cumsecade 143, 619
cununa 524
cupletist 569
cuprinde 548
curăi 55, 57
curătoáre 533—536
curătură 535, 536
curona 284
cursivitate 571
cursunoi 208
curui 57, 109
cusciug 538, 546, 547, 549
cuscrí 531
cute 362
cutruli 535
cuturluí 533—535
cuvác 109
cuvînt 261
cuvînt-înainte 340
cuvîntar 261

D

da 14
da (vb.) 68, 128, 140, 143 160, 565 623
da (=*dar*) 600
daca 541, 546, 547
dacă 61, 589
dafinu 362
damă 661
dar 600
darac 393
darăp 630
dare 140, 618
dat 142, 143, 390
davalma 546
dălbină 659
dălog 659
dălţár 533, 534
dămăduise 562
dămol 659
dărîmătură 549
dărma 549
dărui 627
de 125, 134—136, 138, 139—144, 310, 524, 546—548, 559, 585, 618, 622, 623
de pe 548
deadinsu 558
deasupra 548
debate 284
debuta 76
deconectare 390
dedulci 565
defaimare 362
defaimat 362
defensivă 89
degenera 95
degenerat 95
degenerativ 95
degeneratoriu 95
degeneraţiune 95
degia 287
delecta 95
delectat 95
delectativ 95
delectatoriu 95
delectaţiune 95
delfinist 569
delimita 95
delimitat 95
delimitativ 95
delimitatoriu 95
delimitaţiune 95
délniţă 55, 56
denar 276
deoarece 62
dermatograf 567
dermatografia 567
deschide 362

descriptivism 572
deseară 598
destine 284
destul 68
deşartă 558
deşiretor 284
dezbrăcămînt 288
diacon 275
dialecticitate 571
Diana 277
difuzor 66
dihanie 110
din 141, 144, 310, 536, 622, 623
din (s.n.) 533
dinainte 144, 565
dinapoi 144
dinţii 546
D'îó 530
directitate 571
diseară 598
dispensar 568
dispensariza 568
distrugere 65
distrus 65
diug 55, 56
diverti 91
dîntre 541, 546
dîrlăi 533
doamnei 524
documînt 105
doi 142
doină 476
dolgozí 55
dolgozí 56
domle 598
domn'le 598
Domnul 541
doniţă 661
donşoara 602
dos 142, 143, 602
dovedit 69
drag 72, 461
draghină 633
dragoste 105
drahm 276
drăguţ 461
dreapta 141
drepneac 108
drept 547, 623
dripalui 57
dripăli 57
drîglă 533—536
drînă 536
drochie 108
drod 55—57
drodúţ 55, 56
drópie 108
drot 57
drum 461
drumeţ 162
drumeţi 161, 162
drumeţie 161, 162
drupăli 55, 57
dubelişte 535
ducă-se pe pustiu 518
duce 521
dulbină 659
dulce 141
dumésnic 533—535
dumestic 535
Dumi 528
Dumitre 528
Dumnedzău 541, 558
după 538, 548
după masă 520, 522
dupe 546, 547
duprin 547
dur 79
durere 140
durjuli 55, 56
dúrmiţă 533, 534
du-te-vino 522
dzi 558

E

economii 66
ecsagerat 598
efluviu 393
egzagerat 598
el 585
electric 390
electrică 62
electrician 569
electronic 390
elemente 328
elemenţi 328
eligibile 363
Elisafta 276
Elviruţă 528
emailat 390
emblematic 91
englez 659
enormitate 364
epigonism 572
erecciune 288
esenţialitate 570
etaj 65
evidenţia 666
evrochilidon 275, 276
examen 602
există 65
explicita 567

F

fabricabil 96
fabrică 519
fabulaţie 96
face 75, 368, 565, 669
facere 518
factura 96
faina 362
famat 96
familie 136
faptă 336, 340
fason 661
fastuozitate 96
fătăi 527
faţă 622
faur 279
favoare 333
favor 333
favorabil 105
favoriţi 535
făcători 518
fără 336, 338, 622
fărbălău 533, 534
făţui 565
făurélţi 533, 535
fecior 140, 661
fedéu 533—535
fel 138

felegós 533—536
felelgos 536
felin 96
femeie 105
feptură 289
ferestrele 522
ferica 97
feroce 96
ferocitate 96
fertilitate 96
fervoare 96
fester 536
féşter 533—535
fetid 96
fi 69, 70, 146, 521, 669
fieros 151
figurativ 96
fiitor 105
filantropism 572
filă 162, 163
filosof 275, 276, 282
fimeie 528
fir 391
firez 57
firiz 57
firmămînt 105
fisurat 390
fisură 96
fişcăi 536
fiu 524
fiziceş 601
flşcai 536
flşcîi 536
flşlău 536
fleşteriţă 536
fléştură 533—536
fliórcos 55, 56
fliscái 533, 535
fliscăi 533, 536
fliscui 536
flişcăi 536
fliştură 536
Floa 531
floáită 55
floare 139
Floare 531
floarea-brumei 524
floarea-cununii 524
floral 96
floricea 328
floricică 328
floricele 328
flota 89
fluctuaţii 96
fluent 96
fluenţă 96
fluierar 108
fluor 89
fluorină 89
fluorură 89
fluturime 349
flux 393
foáită 55, 56
foc 519, 523
foi 533—535
foităi 55; 57
foităşi 57
foitui 57
folt 55, 56
fonetician 569
fora 96
forat 96
forditău 55, 56
formalism 89
formativ 96
formă 65
formidabil 96
foromîzlă 208
formula 89
fortăi 57
fortoi 536
fortoia 536
forţă 66, 374
fosfat 89
fosfatic 89
fosforat 89
fosforescent 89
fosforescenţă 89
fosforic 89
fosfură 89
fotbalul cu mîna 525
fotografic 89
fotometric 89
fotometru 89
fotogenic 89, 96
fracţiona 89, 96
francez 659
frazeologie 96
frenologie 89
friabil 96
frica 138
frivolitate 89
frizer 89
frizör 601
frizură 89
frumoasă 11
frumos 11
frunte 135, 362, 623
frunţi 533, 534
frunză 338
funcţionalitate 571
funcţionar 89
fundoáie 533—535
funeralii 89
furnizor 390
fusăşi 548
fuseşi 546

G

Gaci 531
Gafiţă 531
gaie 109, 148
gálgur 48
gangor 48
gangrenă 275, 276
gangur 48
gard 89
gardúş 533, 534
gazetă 339, 520
gazist 569
gazofilachia 275, 276
găcitori 282
gălant 63
gătej 287
gealozie 287
genera 96
general 102
genetic 96
genuche 546
genuflexiune 96
genuin 96
geodă 96
geografic 102

geografie 104
Germania 104
germina 96
gerundiv 96
gestică 572
geta 287
gheena 275, 276
gheneral 102
Gheo 527, 528, 531
gheografic 102
gheografie 104
Gheorghe 528
ghergheleu 208
Ghermania 104
Ghió 530
ghiuj 471, 476
Gi 528
gice 559
gigant 105
Gigică 528
ginecologic 96
ginecologie 96
giner'lor 598
ginerlui 598
gingivită 96
gintu 339
gioc 548
Giorgică 528
gios 549
giratoriu 96
giuca 548, 549
giudeț 559
giuncă 547
giunghindu 559
giunică 546
giura 286, 287, 549
giurământ 549
giurisprudentie 287
giustifica 287
giustificație 287
giustiție 287
gîmba 536
gîrgaliț 536
gîrgăreț 533, 536
gîrgariț 536
gîrlă 47
gîtlej 287
glágor 48
glangur 48
glaucom 96
glăsui 627
glesnă 601
gliptică 96
gloată 349
glomerulă 96
gnoseologie 96
gnostic 96
gnosticism 96
godac 659
gólişte 533, 534
gonorie 96
gordomim 208
gradinaria 362
grafician 569
grafism 572
graminee 370
grandețe 96
grandilocvență 96
grangor 48, 108
grángur 48, 108, 109
graor 108
graur 48, 108
graure 108
grămadă 349
Grigó 531
griji 289
griválă 533, 536
grivalău 536
gură 369, 518, 519, 523

H

hadaugă 534
hai 461
hais 461
halău 55—57
halcér 153, 155
hamal'lor 598
hamal°lui 598
hapúc 533, 534
Haralampie 531
Haralú 531
Haraluță 531
haramnicár 153, 155
harapană 156
harapău 153, 155, 156
haráus! 153, 155
hărăng 630
harănge 630
hardăucă 533
harîng 630
harst 536
harțaba 536
harțapale 536
harțapea 536
harțapéle 533, 536
haț! 533
hăi 528
hălădui 163
hălău 57
hălişte 153, 156
hărst 533, 536
hăznăli 536
hăznălui 536
hăznui 533, 534, 536
healâ 108
heberéu 55, 56, 57
hela! 284
hemei 533, 534
héptigă 57
hétecă 55, 57
hi 533, 536
hiliș 153, 155
hiperaciditate 76
hipertensiune 76
hiț 153, 155
hîd 153, 155, 157
hîrcă 536
hîrcău 533
hîrgău 534, 535
hîrlă 533, 535, 536
hîrlóg 533—535
hîrș 536
hîrșt 536
hoară 108
hoardă 156
hobăni 536
hobîna 536
hoblingá 534—536
hobșnéț 534
hoi 534, 535
hoioábă 534, 535
holomîzdră 208
horaiț 57

horáiță 55, 57
horan 207
hóră 534—536
hordă 156
horhăi 57
horhălí 58
horhoí 55, 57
horhoni 58
horjí 55, 57
horn 208
hórta 153, 155
hospi 156
hostí 153, 156
hoșpónt 153, 155
hotăraște 547
hotropos 153, 155, 156
hrăpi 538, 546, 547
hrăpitoare 546
hrăpos 156
huc 153
hulă 208
hulúb 534—536
hulubă 627
hulug 536
húțână 153, 156
huțînă 156
huțună 156
húzat 153, 155

I

iá 529
ianicer 549
iapă 207
iarbă 362
ibăscu 558
ieftin 141
ienicer 549
ieri 144
ierugă 536
ieșire 524
ijdăní 534—536
ijdărí 536
ijderi 536
ijderí 536
ijdiri 536
Ilí 531
Iliá 528, 530
iliac 96
iluminism 96
imagistică 572
imersiune 96
imixtiune 96
imobiliar 96
imobilitate 96
imobiliza 96
imortaliza 96
impalpabil 96
impar 96
impertinent 328
impetuos 599
impudic 96
inabil 96
indigneciune 288
ineluctabile 363
inessorabile 363
inghițire 362
inimă 140, 602
injecții 65
instrumînt 105
inteligibilitate 571
io 600
Ioá 531
Ionică 531
iotă 275, 276
ip 153
Irí 531
irlandez 550
irúgă 534, 536
isop 275, 276
ispravă 91, 134
ispravnic 91
isprăvenie 91
isprăvi 91
isprăvit 91
isprăvnicat 91
isprăvnicească 91
isprăvnicel 91
isprăvnici 91
isprăvnicie 91
isprăvnicit 91
iubi 71, 72, 461
iubitor 289
iúșpă 153, 155
iute 141
izbi 550, 551
izbire 550, 551
izvoraște 546

Î

îy 602
îmbatemînt 288
îmboboci 72
îmbucăí 534, 536
îmbucătări 536
îmbucători 536
îmbucături 536
împăiá 534, 535
împortemînt 288
împregiurări 549
împrisoremînt 288
împuțit 551
în 138, 139, 142, 166, 310, 622
înăcrime 372
încetare 525
încheia 362
încheptora 289
închinător 524
închiria 565
închiză 547
încungiura 549
încumăta 538, 549
încurcă-lume 523
îndigneciune 288
îndrăgi 70—74, 160, 161
îndrăsneală 601
înflori 72
înfrunzi 72
îngăduít 153, 157
îngenuchia 546, 547
înghiță 546
îngîmba 536
înlarmată 284
înlemni 337
înmănunchia 160, 161
înmîna 565
înrîurire 337, 344
înrodi 538, 549
însă 61
însept 105
însuși 666
însușire 337

înșăla 549
înșălare 549
întîi 138
întoarce 660
întors 142
între 142, 550, 666
întrebuințós 153, 155
introducciune 288
întrucît 62
întunerecime 538, 549
întuneric 549
învenciune 288
învîrtejaște 546, 547
învîrtitúră 153, 155, 157

J

japonez 661
Japonia 661
járcă 153, 155
jăli 548
jătilă 153, 155
jbalț 156
jbanț 153, 155, 156
jeliște 156
jiganie 156
jijcán 55
jijican 56
jip 58
jîgáră 153, 156
joacă 622
joc 525
jos 144
judecămînt 288
jugrăvi 547
jugui 534—536
juguli 536
june 343, 549
juneț 105
junie 105
junime 105, 549
jup 55, 57, 58, 534, 535
Jupiter 277

L

la 139—141
Lá 531
lac 349
lactat 335
ladiță 153
lágăr 153, 157
lapeda 284, 289
lapte 335
lăsa 146
láscav 534—536
lascov 536
lăștug 153, 155
lat 141
latitudine 344
Lazăre 531
lăcuste 349
lădiță 157
lăgărie 524
lăsași 546
lăstun 209
lăstuni 349
lățime 344
leat 163, 341
lefărdaie 536
lefărdău 534, 536
lefărgău 536
lefîrdaie 536
lieg 602
legal 566
legalitate 566
legăminte 541
lege 105, 566
legic 566
legioane 549
legion 549
legitate 566, 571
let 534
letiós 534, 535
letopiseț 341
leu 207
Lexá 528, 530
Lí 531
liber 66
libertate 541
limbă 337, 339
lin 186, 279
lins 187
Lionó 528
lipsit 142
litere 349
livrea 660
litos 631
loc 140, 144, 348
locui 65
logoreie 524
longitudine 344
lu 600
lua 138
luare 138, 517, 528
luci 566
luciu 566
luy 600
lume 139, 338, 341
lumineț 601
lung 141
lungime 344
lup 207
lutos 630, 631
luxus 373

M

má 527, 528, 530, 531
ma (= *însă*) 284
macalic 48
macău 153, 155
máestru 599
mag 276
magațin 373
mageara 49
magi 275, 282
mai 147, 507—513
maimucă 209
maimuță 209
maistor 110
maistoriță 110
maluí 153, 155
maluitúră 153, 155
mamăi 527, 527
mamifer 373
mamú 528
manastíri 153, 156
maneră 602
manevră 339
manyere 599
manoperă 339
manșetă 525
manta 341
Marco 276

Mardalĭ 528
mare 14
marey 601
marele anonim 525
marhă 661
Marincuță 528
Mariucă 528
Mariucú 528
matahală 262
matematician 569
material 391
materializator 570
matú 527, 528
maț 260
maţe-fripte 519
maţi 262
maţól 625
maùerbánc 625
mazúr 154, 155
mă 527
mă-ta 602
mădular 339
măi 527, 528, 530
mănăstire 156
mărgăritar 209, 349
mărgele 349
mărgini 549
mărgu 558
mărțișoare 349
măsai 263
măsarnică 263
măsăriță 263
mătase 349
mătăhăi 262
mătălăi 261, 262
mătrăsa 58
mătrăși 58
mătrică 262
mătú 519
măț 262
măți 262
mățîrlă 262, 263
mățui 262
mey 605
meleaguri 163
melidón 51, 52
membră 66, 339
mentă 275
Mercurie 277
merge 369
merháie 154, 156
meric 50, 51
merlă 108
mertic 51
mesal(ă) 263
mesánică 263
meseriași 110
meșteșugari 110
metal 370
métrică 262
miel 207
myey$^{h'}$ 605
myėω$^{h°}$ 605
mierlă 108
miez 605
milui 627
Minerva 368
mintă 275, 276
minţe 138
minunat 156
minúne 154
minunea 108
minuniță 108
minut 105
mireasă 349
mistria 362
mythistorie 91
mitilel 524
mitocosî 625
mitropolit 249
mizgui 55, 57
mîine 144, 547, 575
mîini 547, 546
mînă 138, 140, 565, 598
mînca 565
mîndri 282
mîni 547
mîntui 550, 551
mîntuire 550, 551
mînuchi 547
mîță 154—157, 262
mnérlă 108
mniérlă 108
mnilarie 154, 156
mninunát 154, 156
mninuniță 108
moale 141
moarte 138, 622
moceră 661
moceriță 661
mocirlă 661
mociros 661
mogîldeață 58
mohondeáță 55, 57, 58
moimă 209
molidv 208
moment 65, 105
momiță 209
monumentaliza 568
morsocá 55, 57, 58
mortelnică 288
moș 528
moșicăi 528
moșică 528
moșoaică 156
moșoálcă 154, 156
moșnegaráie 154, 156
moșnegarie 156
motroși 55, 57, 58
movemînt 288
mozdárie 154, 156
mraniță 661, 662
muiere 105
mulțămi 549
muncitor 12
muncitor'lor 596
muncitor lui 598
munte 138
munteană 108
mur 47, 279
murdărie 156
murgul serii 550
murmur 662
mursăca 58
murseca 58
mursica 58
mustireálă 154, 156
mustrá 154, 157
mustureață 156
mut 633
muzgăti 625
muzică 156
muzúcă 154, 156

N

nádă 154, 156, 157, 209
naframă 156
naframiță 154, 156, 158
nafraniță 156
nahău 154—156
naiba 139, 144
naintej 287
nardos 275, 276
nas 140
năștere 51
natură 138
națiune 599
naufragiu 337
navál 154, 156, 157
navale 156
navetist 569
năframă 156
năfrămuță 156
năhuiu 156
năpăstui 627
năval 156
neaducere 523
neálcoș 55, 57
neam 147, 148, 339, 348
neam (adv.) 147—150
neamure 339
neavă 284
nebăgare 523
nebeleță 633
necesitate 138
necrezut 142
nefléter 52
negăncelită 560
neghiob 471, 476
neînvățare 523
nelalocul 140
neleapcă 662
nenoceață 287
neon 595
neparțial 91
neparțialitate 91
nepăcătos 91
nepăcătuire 91
nepărtinire 91
nepărtinit 91
nepărtinitor 91
nepăsare 91
nepăsător 91
nepăscut 91
nepățire 91
nepățit 91
nepecabil 91
nepericulos 91
nepertinent 328
nepipăit 91
nepiperat 91
nepoleit 91
nepoliticos 91
nepopularitate 91
neposibilitate 91
ńérlă 108
nevastă 105, 528
Ni 531
Nicanoá 531
Nicanoare 531
Nică 531
nici 660
Niculiță 528
ńiérlă 108
nimic 141
nimuric 58
nimurig 58
nimurúg 55, 57, 58
ninsori 349
ninuniță 108
Niță 531
Niță 531
Nițucă 531
niumurug 58
nocturn 340
nopturn 340
nor 538, 546
noră 528
noruri 539
nour 538
noutate 344
novelă 286
novellă 286
novină 286
novinelă 286
nu 14, 146, 518, 522
nu numai 607—610
nulbrétin 152
numa 602
numai 140
numaidecît 623
nume 348
numi 154, 157
nuntă 633
nurui 156
nuvelă 344

O

oaie 207
oarba 524
oardá 156
obdelá 631
obect 602
obget 287
obligatoriu 364
obraniță 209
obzeć 597, 599
ochiul-boului 518
ocultistică 572
odăjdii 349
Ofelia 349
ofta 660
oftică 57
oftigă 57
Olanda 661
olandez 660, 661
olei 362
om 138, 539, 602
omăt 547
omenie 58
oaminíe 55, 58
omu 600
onoare 333
onor 333
onorariu 364
opritoare 157
opspće 598
opsprezeće 597
opste (=*opt sute*) 598
opsute 599
opțiune 75, 76
optsprezeće 597
optzeći 597
oraș 602
orbul-găinilor 518 519
ordă 156

ordie 156
ordin 65, 138
ordine 139
ordire 92
orhăi 58
oricine 126, 128
orrifellu 92
os 140
óscă 154, 155, 631
ospeți 162
ospeție 162
ostei 57
osteia 57
ostia 57
ostoi 55, 57
ostoia 57
óstră 154, 156
ostreț 156
ouata (=vata) 92

P

Pa 527
padureț 156
padurétțe 154
paftale 349
pagină 162, 163
paiață 349
paing 156
paingîni 154, 156
paingîniș 156
pajură 108
palintár 154, 156
palton 11
papă-lapte 519, 523
paradă 567
paragrafu 364
parandi 154, 155
paraziła 567
parcă 565
pardesiu 525
parete 362
parte 50, 51, 144
partíe 154, 156
paseism 569
paseist 569
pasență 662
pasiență 662
pastelist 569
pastelistică 573
pasuri 539
pășnic 154
paşo 546
patină 276
Pau 284
pădureț 157
pământ 349
păr 142, 602
părea 565
părere 522, 526
păretar 156
părnăjác 55, 56
păşaşte 546
pătrunză 547
pe 130, 136, 142, 144, 310, 546, 547
Pe 528
pec 55, 57
pedri 55, 56
peisagiy 601
pentru 62
pepinerist 568
peptu 362
percepciune 288
pereche 622
perete 138
perfect 68, 69
personagy 601
pertinent 328
pescar 207
peste 140
petic 89
philocalie 91
pianistică 573
piarză 547
pyatră 599, 623
pyață 599
piciganie 108
picior 525
piclui 633
piele 140
piept 599, 605
pieptănuş 108
pierde 518, 519, 523
pierderea 525
pietrar 207
pin 602
pişcănfloare 108
pitliv 276
pitpalac 209
pitulice 108
pituluş 108
piţigan 108
piţigoi 108
pîine 547
pîne 547
pînticină 154, 155
piraște 547
pîrg 143
pîrpălac 207
pîrpălacă 209
plaiuri 163
plan 66, 566
planic 566
planificat 566
planitate 566
plastician 570
plăti 461
plevás 55, 56
plin 141
plîra 284
ploaie 156
ploi 349
ploión 154, 156
pluguşor 461
plutoner 602
plus-valoare 340
poaşcă 154
pocher 662
pocît 154, 157
poet 520, 599
polbal 208
poleială 349
pominpc 560
pomoránță 154—156
pomoroage 156
pomuşoară 209
pondere 341
populația 524
porbal 208
porc 207
port-țigaret 520
porumbel 349
porumbu 558

poslanie 342, 343
potricăi 156
potrivit 138
potrocăli 156
potroci 156
potrocól 154—156
potromoci 156
potromoşi 154
povirlă 208
poziţie 66
prájlă 154, 156
praştini 154
prau 284
pravilă 105
pravalitúră 154
prăjinist 569
prăş'tură 590
prăvălitură 156
preazbiter 277
prefaţator 570
prefăcut 156
prelucă 633
prelungire 337
premedita 341
premieza 97
prepeliţă 209
prescrie 541
pretenţioasă 599
pretor 277
preţăli 157
preţălui 156
preţăluitor 157
preţesut 289
preţitor 156
preţui 157
preţuli 154, 156
preţulitor 156, 157
prevenciune 288
prici 154, 156
prieten 461
prifacut 156
prifăcut 154
priincios 105
prilej 287
prim 138, 142, 380
primăvară 291
primi 461
primitiviza 568
Pripa 629
pripesc 628
Pripoara 629
Pripoarele 629
Pripoasa 629
Pripon 629
Priponeştii de Jos 629
pripor 627—629
Pripora 629
Pripore 629
Priporeni 629
Priporu 629
pripur 629
prişcăli 55
privi 166
prizonyer 599
problematică 573
problemă 573
problemist 569
proces-verbal 340
produpt 105
proface 289
profesiune 599
progres 95
progresa 95
progresiune 95
progresiv 95
progresoriu 95
progriji 288, 289
prolunga 287
propăşire 337
propitoare 154, 157
prosop 89
prost 146
prundar 207
publican 277, 278
pui 524
puiag 157
puic 154-157
puiuc 156, 157
pújlă 154—156
pune 9, 146
punct 349
pup 55, 57
pupădză 108
pupăză 108
purceluşă 108
purşiluşă 108
purtător 524
putere 138, 139
puternig 562
puzderii 349

R

Rá 531
rechetist 569
Rací 531
Radule 531
rafui 156
Rahilă 531
rană 146
rang 142
raşt 154, 156
raleze 154
ravizie 154, 156, 157
răbdări-prăjite 518, 523
răbdătoare 620
răfui 154, 156, 627
răfuială 627
răgălie 524
rămîye 602
răntăli 55, 57
răpi 548
răpşte 560
rărunchi 549
răsgîndit 601
răstădi 632
răstăvi 632
răstund 209
rătează 57
rătéz 55—58
răteză 58
rău 14, 520, 522, 526
război 94
recepţiona 78
recidiva 78
regină 102
religios 599
repercus 95
repercusiv 95
repercusoriu 95
repercusiune 95
repercuta 95
reprinde 284
republicey 601
retorician 570

reve¹ón 601
revizie 156, 157
revoluciune 288
rezon 661
richită 208
ridica 541
rigat 102
rigă 102
rîncă 156
rîndunică 269
rînză 154
ris 139
rob 605
rok'ia 599
rochița-rîndunicii 524
rodi 549
rom 157
romanț 162
romanță 102
rondioș 55, 57
roșu 13, 141
rotariu 279
rum 157
rumb 154, 156, 157
rundunea 108
rup 605
ruptă 521
rușinătoare 541
rușinoase 541
ruta 277

S

sacriu 154—157
salamîzdră 208
salariat 66
slatár 154
saltea 89
samă 558
sambistă 569
Sanci 528
sanie 89, 90
saramură 89
sară 547
savantlîc 660
Savé 528, 531
să 257, 258, 600
să și 257
săcrii 157
săcriu 138, 547
sămcea 560
sănd 562
sărindar 89
scamn 289
scaune 328
scaunuri 328
scăpare 524
scenă 598
Scevola 104
schelet 374
schimba 362
schimbemînt 288
sclembe 58
scléme 55, 57, 58
scoață 547
scobar 89
scoc 89
scorni 89
scos 141, 143
scriá 284, 289
scriitoricesc 163
scripete 89, 90
scrîmbie 157
scriptură 277, 341
scrîmbiță 154, 157
scrobi 89, 90
scrofiță 108
scrum 89
scrumbie 157
scrumeră 602
scula 541
sculpi 91
scump 461
scumpie 89, 90
scurt-circuit 522, 340, 344
sculuri (s.n.) 349
se 258
seamă 89
secret 156, 157
secriu 156
selecciune 288
semiinsucces 76
sentiment 339, 340
serviciu 66
sfară 89
sfarmă-piatră 518
sfărima 549
sfărma 549
sfîntă 55, 56
sfîrșaște 546, 547
sfîșia 551
sfoară 659
si 61
sicriu 156, 157, 548
silui 550, 551
siluire 551
Silvestre 531
silvie 108
simbolică 573
simtiment 165, 340
simțiciunea 105
simțimînt 340
simțire 105, 339, 340
simțitatea 105
simțual 340
simțul 105
sinagogă 275, 276
sitar 108
sîcreala 157
sîcret 154, 156, 157
simpleață 288
sînge 524
sînt 102, 598
sîntáre 56
slavă 154
slei 551
slimnă 58
slobozenie 541
slove 349, 350
slujaște 546
smalț 89, 341
smaralde 349
smicea 662
smîntînă 89, 90
smuci 89
soare 519
socialism 598
socotelnică 288
sohote 633
solomîzdră 208
Solovă 528, 531
som 669
soră 362, 528
sótior 56

soție 105
spate 368
spatist 569
spitaliza 568
spînjurat 547
spontanu 364
spori 660
sport 525
sprăhoet 156
sprăhuiat 156
sprăhuit 157
sprehuictic 156
sprehuít 154, 156, 157
sprenhuit 156
spui 547, 602
spunere 342
spurcat 551
spusă 558
stadiu 277
stan pățitul 518
stare 133, 134
statir 275, 276
stavilemînt 288
stăvili 549
stea 138, 139
steauă 284
stihie 275, 276
stil 56
stilistician 570
stimelnică 288
stog 218
stoluri 349
stomah 276
strabábă 154, 156
strainaș 155, 156
straşină 546
straşnic 341
străbună 156
străin 156
strălucişi 547
strîngere 524
stronț 155
Sfevola 104
substanță 374
subțire 597
suedez 661
Suedia 661
sufletu(l) 660
sufleți 155
sulumîzdră 208
sunt 103, 598
superfiêçăle 599
superfluitate 571
supersonic 76
supertemperament 76
supprinde 289
suprafață 337
supridere 289
suptrage 289
supțire 597
surfață 337
surpate 539
surprindere 336
suşpiție 373
sus 138, 144, 522, 524, 528
susur 662

Ş

şabloniza 568
şandár 155
şantierist 569
şatrár 155
şcenă 598
şcoală 328
şcomîrlaic 157
şcomîrlaiță 157
şcomîrlă 155–157
şedzi 558
şezătoare 660
şi 585
şi să 256, 257
şi (=*să*) 247–260
şioară 108
şiocănitoari 108
şiocîrlie 108
şiorobara 108
şip 157
şiréz 56, 57
şneapt 156
şneltúg 155
şofór 601
şoimuleț 109
şolomîzdră 208
şomaj 66
şoptîrlă 349
şorecar 108
şótca 155, 157
şotcu 157
şpagă 156
şpangă 156
şpiț 155, 156
şpoáncă 155, 156
Şte 531
ştearț 156
şterț 155, 156
ştiyá 599
ştrengar 567
ştrengări 567
śubótă 661
śuboţăli 661
şufládă 155
şumă 278
şumma 277
şurluí 56–58
şurui 58
şvară 560

T

tá (=*taci*) 529
tá (=*tată*) 527, 530
tabuiza 568
tabultoc 157
tafilcă 155, 156
tagmă 89
talent 135
tare 79
tarhon 661
tat-tu 602
tată 529
tătăi 528
tatú 529
tatúcă 529
tăbăcire 390
tăbîltoc 157
tăi 605
tăiere 390, 391
tămtie 523; 524
tătú 605
tătúcă 529
teárfă 155, 156
teatron 275, 276
teatru 602

televiziune 336
televizor 66
telincă 633
tencui 633
terchea-berchea 523
testament 277
tetrarh 275, 276
timp 105
tinereţe 105
tinerime 550
tînglă 155
tipografie 275, 276
tîlmăcire 105
tînăr 141, 343, 550
tîndreţă 284
tingă 156
tinglă 156
tîrtie-brîu 518, 519, 523
Toá 527, 528, 531
toacă 518, 523
toade 562
Toadere 528, 531
toamna 138
tocheaţă 387
tocma 602
tocmala 558
toca 287
toldui 632
toloacă 626
torinte 105
tort 659
tot 139, 141, 142, 602
totdauna 547
totdeauna 597
totputernic 344
tovarşe 598
tractoarlor 598
tractor 66
traducciune 288
traducere 105
tragăn 156
traglă 156, 157
traglău 155—157
trahlă 157
trăgace 157
traista-ciobanului 518
transforma 66
tras 142, 143
traşcăr 155, 156
trăşcă 155, 156
tré (=trebuie) 529
treabă 143
treaptă 279
trécere 155, 157
Trifá 528
trimitere 342, 343
trimiţă 547
triplicitate 571
trosc 384
trufaş 551
tu 528, 660
tuldi 632
tuldui 630
tupileagă 207
tuptileacă 207
turbincă 627
tuş 659
tuşier 570
tuşilor 570
tutulor 549

Ţ

ţa 461
ţanţos 52, 53
ţanţuş 52, 53
ţară 348
ţărmuraş 207
ţeremonie 277
Ţezar 104
ţiye 599, 602
ţiitoare 155, 156
ţircumstanţie 373
ţilindru 155, 157
ţîrţái 155
ţolic(ă) 661
ţolinc(ă) 661
ţubrîc 155, 157
ţuglui 208
ţumburuc 156
ţumburúg 155, 156
ţumburuş 156

U

ucică 562
ucidzi 558
ucigă-l 523
ulei 362
uligaie 109
úliu 109, 349
ulluca 362
un 138, 141, 142, 167—169, 602
un-doi (s). 525
uncé 528
unchi 529
unle 598
unspće 598
untdelemn 338
unté 529
urăciune 279
urătoriu 279
urdîe 155, 156
uriaş 105
urîţel 92
urs 207
urzire 92
urzit 155, 157
ustoia 57
uşure 547

V

vacă 207
vadea 157
vai 195
valuri 341
varvari 277
vas-fringere 337
Vasî 527, 530
Vasî 531
vaszică 598
vată 92
vaticina 91
vază 547
vazică 598
văcsui 57
văita 660
vândaci 632
**vândăgăli* 632
vărgură 279
vărsaşi 546
vechey 601
veci 531
vedè 157
vedeáuă 155, 157

vedej 287
vedena 157
vedere 523, 524
vegetaţie 374
velişte 156
verbalism 572
verguri 279
verigi 349
vernisa 567
versifacere 340
verş 277
vertebră 374
verzi şi uscate 518, 522, 523, 526
viaţă 138
vicioasă 599
viespi 349
viye 602
viitor 105
viitorime 105
vijălie 548
vijălios 548
vinecior 661
vino-ncoace 518, 519, 522
vintre 279
vipt 97
Viró 528, 531
Vironie 531
Viru 528
Viruţă 528
vison 276
vis'tat 598
vistiaria 277
vistierie 279
vită 338, 340, 341, 342
viteaj 547
vitejaşte 547, 548
viteză 66
viţă 520
vîltora 549
vîltura 549
vînjolî 632
vîntură-lume 519
vînturel 109
vîntuit 155, 156
vînzoli 632
vîrstă 139
vo 602
volnicie 541
* *vondogăli* 632
vorbar 261
vorbă 261
vorbă-lungă 519
vorbişi 547
vrabie 109
vrăş'toare 598
vreme 105, 339, 622, 623
vruşeşi 546, 548
vultur-pleşuv 108
vun 602

Z

zahar de gheaţă 661
zahariţă 661
zahăr 660
zale 349
zarnacadea 209
zăhărariţă 661
zălămîzdră 208
zăuita 284
zdrobi 550
zeuita 289
zgîrie-brînză 518, 519, 523
zi 138, 139, 585, 622
ziar 339, 344
zice 261, 619
zicere 261
ziciunar 261
ziyár 599
zilej 287
zleme 58
zmicca 662
zofórt 155
zolomîzdră 208
zori 461
zurai 208

RUSĂ

должен 388
если 589
закономерность 565
закономерный 565
карбованец 626
корабле-крушение 337
метрика 262
можно 388
нельзя 388
нужен 388
нужно 388
партийность 566
плить 387
питать 387
планомерность 565
планомерный 565
припоръ 628
priporŭ 628
пылить 387
пытать 387
рад 388
размыкание 391
разтавить 632
раховати 627
телевидение 336
то 589
чеботъ 626
чобот 626

SÎRBĂ

gŕlica 48
meŕtiku 50
mêrtikă 50
пишта 52
нёвина 286
новинар 286
obdjelati 631
ògrlica 47
prispěti 628
prispiti 628

SLAVĂ ŞI SLAVĂ VECHE

БЕЗАКОНИЕ 336
blago 345
blagodějanije 345
БЛАГОСЛОВЕНИЕ 338
БЛАГОСЛОВИТИ 338

время года 339
вьсевластъць 344
даровати 627
dijakonŭ 275
geena 275
глаголати 627
grŭlo 47
животъ 342
jezykŭ 339
isopŭ 275
книга 336, 341, 334
листъ 338
menta 275
мерити 50
миловати 627
mladŭ 343
mǫdru 282
напастовати 627
послание 342, 343
послать 342
prispěti 628
свѣтъ 341
skvara 175
stihija 275

SLOVACĂ

mertek 50

SPANIOLĂ

impertinente 328
pertinente 328
si 258

TĂTARĂ

aŋγiš 46
kómür 47

TURCĂ

angiç 46
angiçla 46
Kayseri-pastirmasi 47
kőr 47
kőşk 47
kőműr 47
kőmur sagi 47
kőmur sagli 47
kőműrgözler 47
kőműrgözlü 47
gibi 47
makal 48
makale 48
macera 49

UCRAINEANĂ

barylko 633
byłsá 633
бороná 626
голубля́ 627
drabyna 633
карбованец 626
карбóванка 626
корбóнец 626
карбонця 626
катеришка 633
kolomyjka 633
nebylyc'a 633
pyłłuvaty 633
prylυka 633
припір 627, 628
разтавить 632
рахувати 627
suxoty 633
tylynca 633
tynkuvaty 633
толóка 626
торбóлика 627
чóбит 627
чóбота 627
чóботи 627
чоботáями 627